Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov

University of Economics in Bratislava
Faculty of International Relations

Zborník príspevkov
z 19. medzinárodnej vedeckej konferencie

Medzinárodné vzťahy 2018: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

International Relations 2018: Current issues of world economy and politics

Conference proceedings
19th International Scientific Conference

Smolenice Castle
29th - 30th November 2018

Publishing Ekonóm
2018

Recenzenti/Reviewers : Ing. Kristína Baculáková, PhD.
doc. PhDr. Ľubomír Čech, CSc., mimoriadny profesor
Ing. Mikuláš Černota, PhD.
doc. Ing. Tomáš Dudáš, PhD.
PhDr. Gilbert Futó, PhD.
doc. Ing. Martin Grešš, PhD., mimoriadny profesor
Ing. Mgr. Dorota Harakaľová, PhD.
Ing. Ľubica Harakaľová, PhD.
dr. habil. Ing. Eva Jančíková, PhD.
PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.
Ing. Mykhaylo Kunychka, PhD.
doc. Milan Kurucz, CSc.
Dr. h. c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
Ing. Leonid Raneta, PhD.
Ing. Natália Zagoršeková, PhD.
doc. PhDr. Marta Zágoršeková, CSc.
Mgr. Tetyana Zubro, PhD.

Zostavovatelia/Editors: Ing. Adam Cibuľa
Ing. Natália Goda
Mgr. Martin Karas
JUDr. Michal Klenka
Ing. Monika Kochajdová
Ing. Kristína Krupová
Ing. Peter Valačai
Mgr. Eva Vlková
Ing. Andrej Zrak

Za obsahovú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori/Authors are responsible for the content linguistic and stylistic editing of their papers.

Vychádza jedenkrát za rok/ Is published annually.

© Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov/University of Economics in Bratislava, Faculty of International Relations, 2018

ISBN 978-80-225-4602-7
ISSN 2585-9412

Obsah/Content

Marina Akhmetova, Irina Elokhova
Fundamentals of regional innovation policy based on smart specialization 9

Anton Aufner
VET in transformation – basis for economic growth 17

Kristína Baculáková
Argentína – súčasná ekonomická situácia a faktory krízy 34

Marcela Barčáková
Chorvátsko ako vzor pre západný Balkán 41

Werner Bernatík
Evropská společnost – nová právní forma podnikání, nebo slepá ulička vývoje podnikatelského prostředí 48

Josef Botlík
Foreigners as a factor influencing supplier-customer relations 58

Milena Botlíková
Cestovní ruch v kontextu udržitelnosti 72

Katarzyna Brendzel-Skowera
Key areas of the startup ecosystem development in Poland 79

Juraj Bronček
Determinanty bilaterálnej obchodnej bilancie eurozóny s Čínou – VECM prístup 86

Pavel Bučka, Ján Marek, Vladimír Andrassy
Systematic approach to global terrorism 92

Alexandru Burian
The withdrawal of the U.S. from the Treaty on the elimination of intermediate-range and short-range missiles (INF Treaty) and consequences for Europe 100

Adam Cibuľa
Nová čínska zahraničná politika v ére Si Ťin-pchinga 105

Peter Csanyi
Course of Austrian politics after the 2017 parliamentary election 110

Jaroslav Čársky
(Ne)dôveryhodnosť ako nástroj politického marketingu vo volebnej kampani 119

Ľubomír Čech
Vodné problémy Strednej Ázie vo svetle stratégie Európskej únie 128

Michaela Čiefová, Leonid Raneta
Teoretické východiská skúmania interkultúrnej komunikácie 140

Julia Dubrovskaya, Elena Kozonogova, Maria Rusinova
Evaluation of the factors forming the competitive regional development advantages: international experience 146

Tomáš Dudáš
Vývoj konkurencieschopnosti Slovenska v rokoch 2008 – 2017 – stratená dekáda? 152

Boris Dziura
Eco-innovation performance of the Slovak Republic 160

Mariia Ermilova
The use of European experience in mortgage lending in Russian conditions 167

Reinhard Furtner
The economical and psychological view on money 176

Gilbert Futó
Ex post facto klauzuly ústavy Spojených štátov amerických po konci občianskej vojny 186

Štefan Ganoczy
Migrácia ako významný bezpečnostný factor politickej stability európskych štátov 195

Martin Grešš
Economic sanctions and their effectivness in conflicts 204

Dorota Harakaľová
Právne režimy v Arktíde 212

Ľubica Harakaľová
Koncept smart villages (inteligentných miest) v politikách EÚ 221

Pavol Hrivik, Richard Klimacek
The issue of federalism and democratic accountability in the European Union 227

Pavol Hrivik, Matej Mindar
Quarter-century of Slovakia´s participation within European integration and certain risks resulting from the EU´s evolution 236

Petra Chmielová
Podnikatelské prostředí ve vztahu k české ekonomice 250

Jaroslav Ivor, David Sklenar, Kristina Cimova
Tax havens and Slovak companies 260

Peter Juza, Nikola Šimuneková
Migration topic in web media 272

Martin Karas
Sociálna ekonomika: teoretické východiská a základné argumenty 281

Lidiia Karpenko
Methodological platform of the innovative projection in the coordinates of globalization change: strategy in action 286

Olyana Kindibalyk
Imbalance of power in the Black Sea region in a changing world 297

Michal Klenka
Brexit and aviation – post-Brexit options for the aviation industry 305

Monika Kochajdová
História používania ekonomických sankcií 319

Dávid Kollár, Rastislav Kazanský
Geopolitics in the foreign policy of the Russian Federation 327

Antonín Korauš, Tomáš Koreň
Security protection of people and property in connection to bitcoins 337

Marcel Kordoš
Rizikový aspekt inovačného potenciálu klastrov v SR a EÚ 345

Emília Krajňáková, Patrik Bulko
Klastre v kreatívnych odvetviach hospodárstva 359

Konstantin Krieter, Thomas Hoffer
The Trump salute the false assumption of an undeliberate aim 366

Kristína Krupová
Aspekt islamofóbie v európskom kontexte 387

Rudolf Kucharčík
Príčiny a dôsledky argentínskej vojny o nezávislosť 392

Mykhaylo Kunychka
Úloha poľnohospodárstva v rozvojových krajinách: súčasné výzvy na africkom kontinente 398

Milan Kurucz
Vnútorné a vonkajšie faktory zahraničnej politiky v podmienkach globalizácie 407

Gizela Lénártová
Súčasné problémy a potreba reformy DPH v Európskej únii 412

Marcel Lincényi
Prieskum názorov slovákov na budúcnosť Európskej únie 424

Ľudmila Lipková
Obchodná vojna USA vs. Čína 436

Radka Litvajová, Beáta Stehlíková
A clustering coefficient in the correlation network of long-term interest rates 444

Ingrid Majerova, Marian Lebiedzik
Financial stability of municipalities on the example of liquidity in the Moravian-Silesian region 453

Ivan Majchút
Veľmoci v cyperskom konflikte 463

Katarzyna Maj-Waśniowska
Contemporary demographic challenges for the education system in Poland in comparison with other countries of the European Union 471

Jana Marková
New challenges for economic diplomacy within the EU 489

Anatolii Molodchik, Aleksandra Krutova, Irina Elokhova
Platform-based business models of international companies: an empirical review 495

Elida Motro-Iljazi
EU globalization lessons learned during EU accession and their application in Albania 500

Stanislav Mráz
Medzinárodný súdny dvor a vyhlásenie nezávislosti Kosova 509

Pavel Nečas, David Kollár
Bezpečnostná stratégia EÚ a jej význam pre sektorovú bezpečnosť 519

Pavel Nečas, Dagmar Nováková
Iniciatívy vybraných štátov Európskej únie v konflikte v Sýrii 530

Monika Nová
Role of remittances in fighting poverty 541

Martina Novotná
Geopolitické súvislosti konfliktov na Ukrajine – vybrané štáty Gruzínsko, Turecko a Čína 547

Katarzyna Olejniczak-Szuster, Katarzyna Łukasik
Possibilities of using the EU funds - a small business case study 555

Katarzyna Olejniczak-Szuster, Katarzyna Łukasik
The role of the projects in developing the strategy of municipalities 563

Juraj Ondriaš
Nová hodvábna cesta v Juhočínskom mori 572

Aleksander Ostenda, Tetyana Nestorenko, Anatolii Zhyhir
What do students think of the education curriculum? Case of Katowice School of Technology 582

Aleksander Ostenda, Olena Vasylenko
Labour market impact on the automotive industry: view of Polish producers 590

Janka Pásztorová
Aktuálne zmeny v automobilovom priemysle a fúzie a akvizície 599

Tereza Powadová
Aplikace daňové politiky ve vybraných zemích Skandinávie v komparaci s Českou republikou 606

Agnieszka Puto
Foreign direct investment as a condition for the development of Polish business 615

Petra Rendková
Misie krízového manažmentu Slovenska v rámci Európskej únie 627

Vít Rouč
Present crisis in Venezuela and its influence 634

Andrea Rusnáková
Výnimka a výnimočný stav v politickej filozofii Carla Schmitta 640

Žaneta Rylková, Šárka Čemerková
Cost controlling in businesses 647

Katarzyna Stabryła-Chudzio
Consolidation effects of public finance in France 654

Diana Igorevnaa Stepanova, Tatiana Petrovna Nikolaeva, Izolda Arkadyevna Yagodkina
Financing of reseach activities in Russia 666

Pavol Struhár
Slovanská symbolika v pravicovo-extrémistickom prostredí 673

František Škvrnda, ml.
Zrod xenofóbneho myslenia v antickom Grécku 681

František Škvrnda, st.
O zmene civilizačnej paradigmy riešenia problémov medzinárodných vzťahov v kontexte upadajúceho vplyvu USA 687

Daniel Šmihula
Slovenský boom „geopolitiky“ 697

Jaroslav Ušiak, Petra Jankovská
Postojová orientácia majoritnej spoločnosti voči migrantom v Európe - prípadová štúdia Slovenskej republiky 704

Peter Valačai
Absencia duševného zdravia ako globálny problem 713

Adriana Vasiľková, Rastislav Kazanský
Spojené národy a rozdelený svet 721

Katarína Vavrová
Environmentálna stratégia a jej implementácia v rámci Slovenskej republiky a v Európskej únii 726

Tomáš Verner
Podniky v ČR pohledem vybraných ukazatelů s ohledem na jejich vlastnictví 738

Magdalena Wierzbik-Strońska, Aleksander Ostenda, Olena Nagolyuk
Economic aspects of the development of electromobility in Poland 747

Natália Zagoršeková
Rozvojové projekty financované svetovou bankou 753

Marta B. Zágoršeková
Súčasný fenomén nekultúrnej politiky v kontexte diskusií o Globálnom rámci bezpečnej, riadenej a legálnej migrácie 760

Sergej Zaitsev
Consumer demand in the USSR economy 767

Andrej Zrak
Ekonomické sankcie ako nástroj zahraničnej politiky štátu – príklad USA 773

Tetyana Zubro
Ukrajinská spoločnosť pred prezidentskými voľbami v roku 2019 777

FUNDAMENTALS OF REGIONAL INNOVATION POLICY BASED ON SMART SPECIALIZATION[1]

Marina Akhmetova[a] – Irina Elokhova[b]

[a] Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University, Komsomolsky prospekt 29, Perm, Russia, e-mail: miahmetova@gmail.com
[b] Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University, Komsomolsky prospekt 29, Perm, Russia, e-mail: elohova.iv@gmail.com

In the article the main principles of smart specialization and international experience of implementing this concept are considered. On the basis of international experience analysis, the determining factors of the region's smart specialization are singled out, which make it possible to accelerate the socio-economic development of the territory. The features of the Russian regions development, expressed in a significant differentiation of the innovative potential level, are underlined. This is evidently illustrated by the example of a typological series of regions according to the level of innovative potential and specialization of economies. An important result of the authors work is a structured review of methodologies for assessing the innovative potential of regions for the purposes of smart specialization. The methodology of innovative potential assessment for acceptor-creative research and production regions was defined and supplemented. This technique has found its application for assessing the smart specialization of the Perm Krai.
Key-words: Region, Innovation Policy, Smart Specialization, Innovative Potential, Regions Typology, Perm Krai
JEL: O14, O30

Introduction

A new generation of regional innovative strategies based on «Smart Specialization» is widely distributing. Smart specialization raises the innovativeness of the regions, allows to assess the resource base and assets of any region, and then determine what products or services the region can offer to the world market. Wherein clusters are the most actual topic on agenda of Smart Specialization. Their role in economics was widely discussed among scientists and authorities. One of the main goals Russia facing is to find new sources of economic growth. It needs a large-scale modernization of traditional sectors of the economy on the basis of modern technologies, creation of new industries that will create new markets and products with new properties, thereby guaranteeing the effect for the development of the region's economy. However, differentiation in the economy level of Russian regions in view of global challenges makes it more difficult to accelerate the country's technological development. In this regard, new approaches to strategic planning for regional development are needed, one of which is the concept of Smart Specialization.

Literature review

The theoretical basis of the research was the scientific works and publications of leading domestic and foreign scientists and specialists in the field of Smart Specialization and

[1] The authors would like to thank the Perm National Research Polytechnic University, Perm, Russian federation for financial support.

Clusters such as E. Kutsenko (2014), S. Zemtsov and V. Barinova (2016). Theoretical and practical problems of National innovative system development have been presented in the works of Ch. Freeman (1995), Ch. Edquist (1997). Moreover, the problems of basis for regional development are presented in studies of J. Swords (2013), U. Kataeva (2010), U. Persky (2014). A study of the industrial production concentration and the regional specialization of Russian regions was carried out by S. Rastvortseva and Ya. Kuga (2012). Estimation questions of territorial innovative development are considered in studies of I.Yeliseyeva, P. Makarova (2010), I. Bortnik (2012) and in such leading national research institutes and international organizations as World Intellectual Property Organization, Global Innovation Agency, National research university «Higher school of economics».

Methodology

The basic concept of the proposed research based on the methodology of institutional-evolutionary theory, the ideology of an economy hierarchical analysis, as well as on the main provisions of the economy spatial transformation and the new economic geography. To achieve the objectives of the paper the author intends the use of such scientific methods as a systematic and structural-functional analysis; general logical methods (deduction, induction, confirmation of scientific hypotheses) scientific and special methods (grouping, ranking, expert, economic and statistical analysis, including cluster analysis).

The methodology is based on the statement that the status of social-economic environment of the region is closely associated with the living standards. At all levels of the economy, guarantees of high living standards, stable and competitive economic development, and innovative development should be provided. Thus, it is necessary to take into account both indicators the level of social-economic environment and the level of innovativeness during the estimation of innovative potential (IP) of the region. The authors have analyzed the indicators of innovative and social-economic environment as the linear function *IP=(IE;SEE)*, where *IE* – is the level of innovative environment development, *SEE* – is the level of social-economic environment development.

To estimate the innovative potential of the region at the initial stage the calculation of integral indicators of innovative and social-economic environment development has been made (formula 1):

$$R_n = \sum_{1}^{n} X_{i'n}$$

Formula 1

where n – definite region, R_n – integral indicator of n region, $X_{i'n}$ – normalized value of i indicator on n region (for IE or SEE).

In contrast to the most researchers normalization of indicators is carried out not by the method of linear ranging, but with the use of maximum or minimum values of indicator selected from all regions (formula 2), since the task of every region development is the achievement of maximum possible level of social-economic and innovative development which has already been achieved by even one of the regions.

$$X_{i'n} = \frac{x_{in}}{x_{imax}} \; or \; X_{i'n} = \frac{x_{in}}{x_{imin}}$$

Formula 2

where $X_{i'n}$ – normalized value of i indicator on n region (for IE or SEE), x_{in} – value of i indicator on n- region, $x_{i\,max}$ – maximum value of i indicator selected from all regions, $x_{i\,min}$ – minimum value of i indicator selected from all regions.

Indicator's maximum value is used as standard for characteristics influencing positively the innovative or social-economic development (for example, average per capita cash income). Minimum value is used for characteristics influencing negatively (for example, the number of traffic accidents per 100 000 persons). Territorial specific character is taken into account in this case, namely all indicators are reduced to relative mode which allows avoiding falsification of calculation results due to considerable difference of regions' development conditions. Every factor of development as well as the place of the region among others is being estimated which provides complexity and reliability of the results. The list of indicators at the moment of analyzing is considered to be exhaustive since the obligatory condition of basic data collection is their availability in all regions in the frames of corresponding year.

The system of indicators including the main aspects of social-economic development of the region is given in Table 1.

Table 1. System of estimation indicators of the level of region's social-economic environment development (SEE)

Factors	Indicators of development
1. Level of real income of population	1.1. (1)[2] Real cash income, %
	1.2. (2) Cash income (average per capita), ruble.
	1.3. (3) Average monthly nominal wage and the level of subsistence minimum ratio, %
2. Housing conditions of population	2.1. (4) Total living space per one resident upon average, sq.m.
	2.2. (5) Price index in private housing market, %
	2.3. (6) Price index in secondary housing market, %
3. Provision with social infrastructure objects	3.1. (7) Hospital accommodation per 10 000 persons, units.
	3.2. (8) Income of social infrastructure objects, thousands of rubles.
4. Ecological and climate conditions	4.1. (9) The area of green space and plants in towns per 1000 citizens, hectare
5. Habitation safety	5.1. (10) A number of registered crimes per 100 000 persons, units a year
	5.2. (11) A number of dead per 10 000 of transport facilities
	5.3. (12) A number of traffic accidents per 100 000 persons.
6. Development of business initiative	6.1. (13) Turnover of small businesses per capita, thousands of rubles.
7. Demographic situation	7.1. (14) Life interval waited at birth, years
8. People's health and level of education	8.1. (15) A number of doctors per 10 000 persons
	8.2. (16) Provision of preschool children with places in kindergartens –a number of places per 1000 children
	8.3. (17) A number of university students per 10 000 persons
9. Traffic infrastructure and the level of territory development	9.1. (18) Relative density of motor roads with hard coating in the total extent of public motor roads, %.
	9.2. (19) Density of public motor roads with hard coating (at the end of year; kilometers of roads per 1000 sq.km. of territory)

[2] Indicators' numbers are given in parentheses.

Factors	Indicators of development
10. Level of economic development	10.1. (20) Share of economically active population in its total number, %
	10.2. (21) Level of unemployment, %
	10.3. (22) Gross Regional Product (GRP) per capita, %
	10.4. (23) Index of industrial production, %
	10.5. (24) Index of agricultural production, %
	10.6. (25) Retail trade turnover per capita, rubles.
	10.7. (26) Investments of basic capital per capita in actually established prices
	10.8. (27) Share of export in foreign trade turnover, %
	10.9. (28) Share of organizations' profit tax funds in consolidated budget of RF subject per one citizen, thousands of rubles.

The system of indicators including the aspects of innovative development of the region (development of innovative environment) has the following form (Table 2).

Table 2. System of indicators estimating the level of the regions' innovative development -innovative environment (IE)

Factors		Indicators of development
GENERATION	1. Level of science and education development	1.1. (1)[3] Number of national research universities, units. 1.2. (2) Number of PhD per 100 000 persons (persons) 1.3. (3) Number of Doctors of Science per 100 000 persons (persons) 1.4. (4) Number of organizations training postgraduates, units. 1.5. (5) Number of postgraduates per 10 000 persons, st. 1.6. (6) Number of organizations training doctoral candidates, units. 1.7. (7) Number of doctoral candidates per 10 000 persons, persons.
IMPLICATION	2.Innovative development of organizations	2.1. (8) Specific weight of organizations realizing technological innovations in total number of organizations (innovative activity of organizations), % 2.2. (9) Number of organizations carried out research and development, unit per 10 000 persons 2.3. (10) Innovative activity of industrial organizations (share of industrial organizations realizing technological, organizational and/or marketing innovations in total number of examined organizations) 2.4. (11) Number of personnel involved in research and development in total number of persons engaged in economy, %

[3] Indicators' numbers are given in parentheses.

REFORMATION	3. Development of innovative economy	3.1. (12) Specific weight of innovative products, work, services in total volume of shipped goods, performed work and services, % 3.2. (13) Specific weight of technological innovations costs in total volume of shipped goods, performed work and services, % 3.3. (14) Correlation of innovative products, work and services volume and internal research and development costs, % 3.4. (15) Application for the grant of patents (patents for invention, patents for models), units 3.5. (16) Granted patents (for inventions, for useful models, for production pieces), units 3.6. (17) Number of created advanced production technologies, units 3.7. (18) Number of realized advanced production technologies, units 3.8. (19) Share of technologies and technical services according to value of receipts in Russian export, % 3.9. (20) Share of technologies and technical services according to value of receipts in Russian import, %

On the base of proposed approach multifactor estimation of social-economic and innovative development level of the region implies the reduction of these indicators to dimensionless form taking into consideration the place of the region and real value of the indicator in the interval from 0 to 1. All normalized indicators are summarized. The integral indicator of social-economic development level may take on a value from 0 to 28 since only 28 factors are used. The integral indicator of the innovative development level according to the number of the analyzed factors takes on a value from 0 to 20.

Conclusions

Modern innovation policy in the EU countries is based on the transfer of differentiated powers to the regions within the framework of Smart Specialization concept. This approach implies the creation and implementation of regional innovation strategies, which determine the main directions of each region development, based on its competitive advantages. Thus, the set of competences and support measures are territorially delimited, which allows to immediately respond to market trends, getting rid of efforts duplication (European Commission, 2014).

The strategies creation includes several stages: analysis of the region's innovative potential, identification and attracting key stakeholders, a scientific and technological forecast, the choice of priorities and the definition of an appropriate support measures. Mandatory mechanisms for monitoring and evaluating the implementation of strategies.

The difference of approaches is founded in the choice of indicators composition to estimate the region's innovative potential at the first step. However, the considered approaches despite their substantial importance do not provide adequately the factor of mutual dependence of the innovative development level (innovative environment, **IE**) and development of the regions' social-economic environment (**SEE**). This does not make possible to qualify these approaches as system-oriented for the characteristic of the state and potential abilities of the region's innovative development as well as to estimate synergetic result.

The researchers matched factor scores for the estimation of territorial innovative potential and calculated the integral indexes. The authors formed typological grouping of territories. Obtained by the example of the Russian Federation regions typology allows to take

into account the differences in the level of socio-economic development and in the choice of priorities of regional strategies. Grouping of the regions according to the level of innovative potential has been made on the base of 2012 year data and with the use of cluster analysis in Statistica 10.0. Regions have been grouped in seven clusters, and a characteristic of their strategic development has been done. Table 3 presents the main quantitative characteristics of clusters (based on Federal service of state statistics, 2012).

Table 3 Quantitative characteristics of clusters

Cluster's number	Number of regions in cluster	Average value	Minimum value	Maximum value	Standard deflection
7	2	IE 12,55 SEE 17,90	IE 10,36 SEE 16,30	IE 14,75 SEE 19,49	IE 3,10 SEE 2,26
6	5	IE 2,23 SEE 16,00	IE 1,48 SEE 15,26	IE 3,29 SEE 16,96	IE 0,72 SEE 0,62
5	6	IE 4,78 SEE 13,79	IE 4,17 SEE 13,12	IE 5,08 SEE 14,17	IE 0,36 SEE 0,39
4	12	IE 3,11 SEE 13,63	IE 2,42 SEE 13,07	IE 3,89 SEEC 14,32	IE 0,42 SEEC 0,37
3	16	IE 2,80 SEE 12,65	IE 2,27 SEE 2,07	IE 3,64 SEE 13,14	IE 0,44 SEE 0,29
2	12	IE 1,36 SEE 11,50	IE 0,49 SEE 10,00	IE 2,42 SEE 12,18	IE 0,54 SEE 0,65
1	30	IE 1,85 SEE 12,98	IE 1,19 SEE 12,27	IE 2,35 SEE 14,52	IE 0,32 SEE 0,47

The first type of regions in the author's typology is «Accumulators». The strategy of these regions is to preserve the accumulated potential and the growth rates of mature innovation system development. About 40% of financial and 13.5% of labor resources of the whole country are concentrated here, which causes high interest of investors, innovators and consumers of innovative products. The second type – «Users» is the regions with a high level of innovative potential, formed primarily by an abnormally high level of socioeconomic environment. The primary strategic objective of these regions is to find solutions that reduce external dependency and develop their own reserves of innovative development. In turn, innovative solutions can not only increase the investment attractiveness of the area, but also create new points of resources and population attraction.

Innovative systems of the regions, referred to the sixth and seventh types, «Observers» and «Conductors», need to attract ready-made solutions for managing the innovative development of their economy. As can be seen in Tab. 1, these regions have the lowest level of innovative environment and differ mainly in terms of the social and economic conditions. So their readiness to enter the state innovative system largely depends on improvement of living standards. For «Observers» this issue is more relevant than for «Conductors», but in any case all those regions can certainly be considered in a long term as «lagging» regions that are least active in the innovation process.

Regions of the third, fourth and fifth types («Innovation Generators», «Innovation Producers», «Innovation Supporters») have a level of accumulated innovation potential above average. They are in the stable and balanced zone of the innovation and socio-economic development. This indicates the presence of an active developing innovation system, the ability of the regions to cooperate with highly developed territories and implement innovations.

According to the author's typology, the Perm Krai is in group No. 4 «Innovation Producers» (Innovation Potential, **IP**=0.7 points). The region received a recommendation to follow the strategy of the innovative environment development and the concentration of resources, as well as cooperation with the regions of the type No 3. On the other hand, Perm Krai is interested in cooperation with regions of type No 5 for the transfer of experience and innovative technologies, as well as for the implementation of innovative products. Perm Krai has obtained a consistence of 3 out of 8 positions in the questionnaire concerning Innovative Climate (**IC**) parameter, which gives a rounded estimate of 0.4 points. It is required to fulfill five more points of the innovative development standard. The Complexity of regional innovation Policy (**CP**) of the Perm Krai shows a score of 0.45 points. Only 10 regional programs out of 22 implemented contain an innovative focus. The analysis of the contents included in the state programs showed that the most important spheres of life are not fully covered by the instruments of innovative development (health care, energy saving and improving the energy efficiency of the region, creating a social environment for the disabled, culture, ensuring public security and developing the housing and communal services economy). The Resources Sufficiency (**RS=**0.16 points) of innovative measures in the Perm Krai was planned for 2014 at 0.3% of the total budget expenditures, for 2015-2016 – 0.24% and 0.18%. Thus, the average value for the analyzed period was 0.24% (the norm of budget financing of innovations – 1.5%). Dynamic analysis of the innovation Policy Effectiveness (**EP**) scored 0.53 points (Fig.1).

Figure 1. Comprehensive assessment of the mutual influence of the socio-economic and innovative environment on the example of the Perm Krai (maximum score = 1)

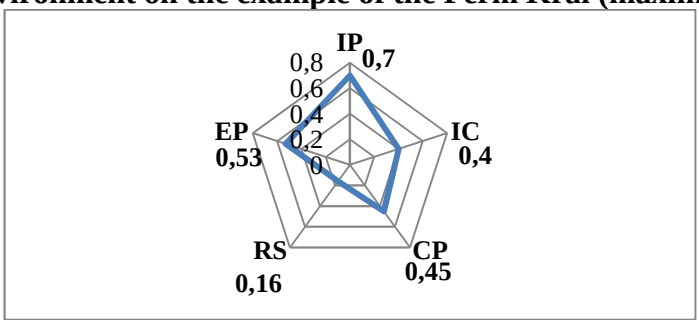

Current situation in the world economy, social sphere in Russia and prospects for the social and economic development of Perm Krai in the next few years entail to immediately and urgently review the socio-economic strategy with the involvement of competent and interested parties with a view to developing a new visions of further interaction between regional public, executive and legislative authorities, representatives of educational and scientific organizations, business community. Presently current social and economic indicators of the Perm region have worsened compared to the analyzed period. Without a significant change in the innovation strategy and policies of the Perm Krai, the region may withdraw from the area of sustainable development, and possibly to a negative pace of socio-economic development.

References:

1. AKHMETOVA M., PERSKIY YU., SEMENOVA Ye. (2014) Postroyeniye tipologicheskogo ryada regionov po priznaku innovatsionnogo potentsiala // Nauchnoye obozreniye. № 8. s. 407-415;
2. BORTNIK I.M., SENCHENYA G.I., MIKHEYEVA N.N. (2012) Sistema otsenki i monitoringa innovatsionnogo razvitiya regionov Rossii // Innovatsii. № 9 (167). c. 48-61.

3. EDQUIST C. (1997) Systems of Innovation: Technologies, Institutions and Organizations / ed. C. Edquist. – London: Pinter/Cassell.
4. FREEMAN C. (1995) The National System of Innovation in Historical Perspective // Cambridge Journal of Economics. № 19. P. 5–24.
5. KUTSENKO, Ye. (2014). Usloviya formirovaniya effektivnoy kommunikatsii v klastere // Shumpeterovskiye chteniya. T. 1. s. 100-105.
6. YELISEYEVA I.I., MAKAROVA P.A. (2010) Korrektna ili net statistika innovatsiy v Rossii // Sotsiologiya nauki i tekhnologiy. T. 1, № 1. – S. 162–173.
7. PERSKIY YU., KATAYEVA YU. (2010) Lokal'nyye rynki zhilishchnogo stroitel'stva regiona: vektor konkurentnogo razvitiya: monogr. / Perm. gos. un-t. – Perm', 168 s.
8. RASTVORTSEVA S., Kuga Ya. (2012). Regional'naya spetsializatsiya i geograficheskaya kontsentratsiya promyshlennosti v Rossii // Nauchnyye vedomosti Belgorodskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Seriya: Ekonomika. Informatika. №13(132). Vypusk 23/1. s. 37-46.
9. SWORDS, Jon (2013) Michael Porter's Cluster Theory as a local and regional development tool – the rise and fall of cluster policy in the UK // Local Economy, 28 (4). pp. 367-381.
10. ZEMTSOV S., BARINOVA V. Smena paradigmy regional'noy innovatsionnoy politiki v Rossii: ot vyravnivaniya k umnoy spetsializatsii // Voprosy ekonomiki. 2016. №10, s.65-81

Contacts:
doc. Marina Akhmetova, PhD
Economics and Finances Department
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky prospekt 29
Perm
Russian Federation
e-mail: miahmetova@gmail.com

prof. Irina Elokhova, PhD
Economics and Finances Department
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky prospekt 29
Perm
Russian Federation
e-mail: elohova.iv@gmail.com

VET IN TRANSFORMATION – BASIS FOR ECONOMIC GROWTH

Anton Aufner

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovak Republic
University of Applied Sciences Burgenland, Department of Business Studies, Campus 1, Eisenstadt, Austria, e-mail: 1719001133@fh-burgenland.at

The aim of this conference paper is to discuss a topic that influences our lives more than we think. Vocational educational training is one of the basic elements of a country's economic growth. It is a precondition for companies to be successful and competitive. Without a well-skilled workforce, innovation and growth is not possible. The topic is closely related to political discussions on today's problems and foots on missing global and regional education policy. In this paper, we bridge between successfully implemented occupational education systems and the importance and needs of transforming knowledge in emerging- and less developed regions. To find answers to VET transformation and its influence on economic growth, we have tried to analyse and to document that what has validity for Europe, must be even more valid for developing regions.
Key words: transformation, training, growth, vocational education, skilled workforce
JEL: J24, I25, O15

Introduction

Demographic change, technological innovation such as industry 4.0, climate change and therefore the demand-oriented challenges of globalization of markets, are drivers of change in the world economy and therefore also in local and world policies.

In the long view, world economy is based on economic growth. The drivers of growth are "…demographics and productivity, which in turn is driven by technological progress and diffused through international trade and investment."[1] All drivers have one common link and that is education, especially vocational educational training (VET). VET is a key factor in the economic and social development of a country.

The success and the growth of an economy depends on the supply of a skilled workforce, which is or should be the backbone of every economy, and also on people with entrepreneurial thinking and understanding.

Our work contributes a deeper and scientifically based theoretical knowledge of the VET topic, based also on statistical figures, where we try to bridge between established and emerging or less developed regions and to demonstrate the importance of implementing a successful VET transformation program as a driver of economic growth.

"Global trends, affecting all regions, set the context for education and training today and in the future."[2] A future-oriented world-economy therefore needs framework conditions, which are based on legal guidelines and rules, which focus not only on management but also on the skilled workforce. So, it is necessary to match the needs of enterprises and labour markets in order to enable staff to adjust to changes in technology and markets, and that means to prepare human resources customised to the needs of the future.

[1] PWC (2017): The Long View, How will the global economic order change by 2050?, p. 3.
[2] ILO (2010): A skilled workforce for strong, sustainable and balanced growth, p. 7.

"The globalization of markets is accelerating the diffusion of technology and the pace of innovation. New occupations are emerging and replacing others. Within each occupation required skills and competencies are evolving, while at the same time the knowledge content of production processes and services is rising."[3]

The need of vocational qualification is rising even more, especially in a globalising and knowledge-based world. It is the basis for the development of every economy and a precondition in international markets and for competitiveness.

In a 2012 statement, the European Commission already described skills as a possibility to "….trigger innovation and growth, move production up the value chain, stimulate a concentration on higher level skills in the EU and shape the future labour market"[4]. What has validity for Europe is also valid for other regions and continents and is clearly defined as one pillar of economic growth.

Under the pressures of a rising lack of a highly qualified workforce, the search for investors in less developed countries with low industry, high youth unemployment rates, low wages, low GDP, but with the potential to become a future developing region, countries start to think about implementing dual vocational programs, in the sense of a practice-oriented occupational system. "A significant characteristic of many countries […] is the combination of high growth and productivity in some sectors and regions with low productivity and persistent poverty in rural and urban informal economies"[5]. The time, when competition came especially from countries with low skilled work is decreasing, especially in the growing phase of digitalization. Yet, what are the real preconditions and current situation? What are the needs?

On one hand countries have to fulfil the requirements of possible future investors, while on the other hand they have to build up an education and training environment that should be based near the legal framework and oriented on a high part of practical and possible rapid transformation. Therefore, it is unavoidable to finance investments in training facilities, work-labs that cover the newest technology and a well-trained staff of teachers with practical private sector experience in their field. This results in a kind of vicious cycle with the question of where to start and what can be the way for successful implementation.

The importance of knowledge export and transfer is increasing and becoming a fast-growing market. The main focus in this sector always was and is the field of tertiary - meaning academic education. As mentioned, every functioning economy is based on a highly qualified workforce and so attention must be given to the level below, i.e. to close the qualification gap and therefore the increasing lack of a highly developed staff.

In the following chapters the focus is first on socio-economic conditions, followed by a description of the dual educational system, its influence on economic growth and the current frame conditions. The general chapter investigates the changing work and skills mismatches, but also gives an insight into a best practice model. This leads over to the research field and the future role of VET. The final chapters casts attention to the globalization of education.

1 Socio-economic situation – economic effects of education

Emerging countries have been a powerful engine of growth for the global economy during the past half century. China and India for example accounted for almost two third of

[3] ILO (2010): A skilled workforce for strong, sustainable and balanced growth, p. 1.
[4] EUROPEAN COMISSION (2012): Rethinking Education: Investing in skills for better socio-economic outcomes, p. 2.
[5] ILO (2010): A skilled workforce for strong, sustainable and balanced growth, p. 15.

the world's GDP growth reported in McKinsey's September 2018 report[6], but the performance of individual economies varies considerably. Reasons for this differ.

As written, the key of success of a country also lies in the quality of policy makers to have visions and ideas. Developing countries require "[…] policy makers to hew to a pro growth agenda based on boosting productivity, income, and demand, as well as on the expansion of a vibrant private sector, characterized by highly competitive firms that cut their teeth in domestic competition before becoming global players."[7] This again requires financial investments, not only by the state but also by companies, mostly international acting ones, but also framework conditions and legal guidelines that makes it attractive to invest in emerging and developing markets and regions. Figure 1 presents the development of the GDP divided into three sectors: world, emerging markets and less developed markets. The GDP is also a measuring and comparing instrument to document the analysed economy's power, which is mostly based on the qualification level of its population.

Figure 1: Global economic growth – forecast

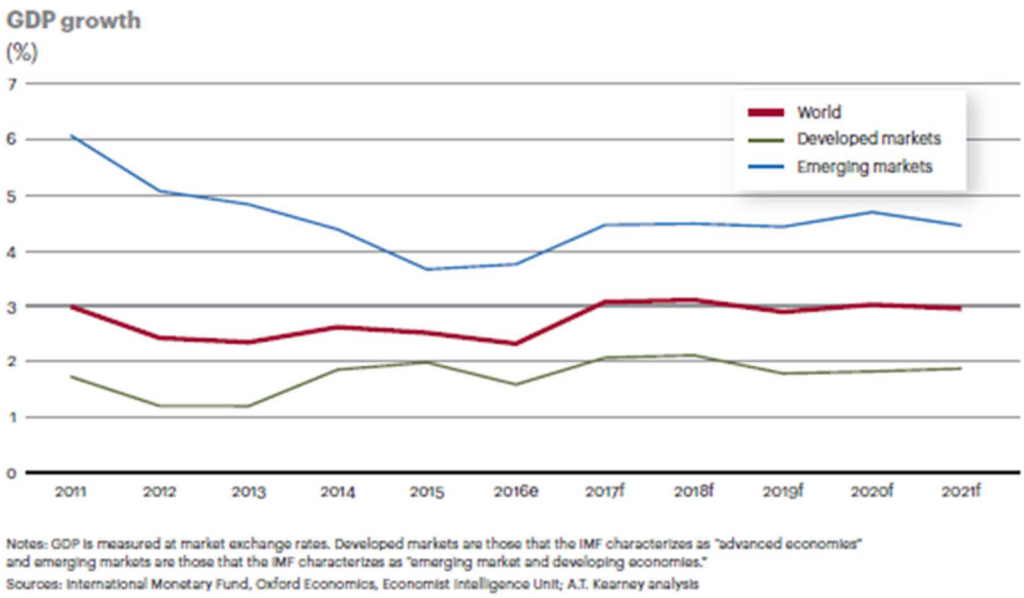

Source: KEARNY, A. T. (2017): Global economic outlook 2017 -2012: The All-Too-Visible Hand

One of the basic requirements of being competitive and attractive for investors, is the availability of a qualified workforce, which in turn is the basis for the prospect of economic growth. In the model of economic growth – developed by R.M. Solow - human capital is one of the important elements beside fiscal- and labour capital and technology.

$$\Delta y = f\,(F, H, L) * T$$ [8]

The knowledge and comprehension of this equation is important and also the basis for a better understanding of the economic cycle and furthermore of investors' and politicians' or political decisions. The power of technology (T) depends on the level of innovation, while

[6] McKINSEY GLOBAL INSTITUTE (2018): Outperformers: High-Growth Emerging Economies and the Companies that Propel them, p. 1.

[7] McKINSEY GLOBAL INSTITUTE (2018): Outperformers: High-Growth Emerging Economies and the Companies that Propel them, p. 29.

[8] SKARE M. – SINKOVIC D. (2018): lecture on the university of applied science Eisenstadt 2/2018, personal notes.

innovation depends on the human capital (H) and the financial possibilities (F) to invest in research and development. Innovation is mostly brought about by scientist, engineers, technologists, and mathematicians. All this is based in human capital, which in this sense can be defined as educaton and training.[9] "In short, the human capital theorists argue that educated population is a productive population"[10].

"Skills development is an important element in a country's human capital development, […]."[11] "The human capital theory is used to explain the importance and linkages between skills and competitiveness."[12] It underlines "[…] that education and training are investments that produce returns in the future. Skills have strong effects on economic growth and other productivity attributes, that make both countries and the production units, in which the labour force is working, more productive and competitive. Thus like education, training empowers human capital with quality skills that can produce benefits in term of the future earnings accruing to workforce."[13].

Out of this cycle we can derive that education is not only the basis for individual development and occupational qualification, but also one of the pillars in innovation-orientated national economies. In the age of globalisation and high mobility, the educational and occupational levels belong to the fundamental site and competitiveness-related factors. Education is a critical success factor and a driver for innovation. It is the key factor for economic progress and therefore the regional availability of a highly skilled work-force is an important question in investors' site-related decisions, as described in the introduction.

The demand of services in the field of education and training is increasing, not only in the western world but also in emerging markets and in less developed regions. Beside higher education on a university level as dominated by Anglo-American countries, VET becomes an increasing position and a key role in the strengths-development of exporting enterprises. From their investment in the target regions, companies expect to find the same qualification standards of their future workforce as at home. Education and knowledge transfer as an export good and service are becoming more and more important.

International and globally acting companies have the following key targets, i.e. to be the first on the market, to be competitive and to foster an increasing growth. Mostly they are transferring production steps to their target regions to cover the needs for their products there, and to build hubs to supply markets, away from their origin and/or to produce and bring products back to their home country.

Qualified workforces have to be trained and established, which seen in the long-term, has an important positive effect on economic growth. In a comprehensive study comprising 120 countries in 2009, W. Lutz analysed that "[…] education is a significant determinant of a country´s aggregate level of economic growth […]. It is the way out of poverty, but it needs a long time to ripen, to translate the education of children into better human capital of the adult labour force."[14]

The rapidly growing population in some of the less developed regions makes it very difficult to expand education and to cover the expectations of investors. "In India the government has invested a lot of money in academic education but missed spending money for basic education. In reality, the analphabetic level is nearly 50%. Many young people are

[9] SKARE M. – SINKOVIC D. (2018): lecture on the university of applied science Eisenstadt 2/2018, personal notes.
[10] OLANIYAN D. A. – OKEMAKINDE T. (2008): Human Capital Theory, p. 479.
[11] ONSOMU, E. D. (2010): The Impact of skills development on competitiveness. p. 3.
[12] Ibid. p. 4.
[13] Ibid. p. 4.
[14] LUTZ W. (2009): Sola schola et sanitate: human capoital as the root cause and priority for international development, Philosophical transactions of the royal society, p. 3038.

looking for jobs in state-owned institutions, which are governmental jobs, and only a few have the goal to found their own enterprise. People with a high school degree therefore are often found working in low-wage jobs or jobless."[15] "Half of the country's population over the age of 25 has no education […] Four out of five new entrants to the workforce have never had any opportunity for skills training"[16].

The upsurge of new technologies creates a further gap between unskilled people and the requirements of the labour market. Political decisions to foster education or not, are often driven by personal interests and player without the necessary vision. It is therfore a great chance for companies to not only create a win-situation for themselves but also to act as a developer and sustainable investor who is interested in long-term relations with the region.

Changing geographic hot spots and the changing fields of trade have major and permanent consequences for skills requirements. In their analysis of adult skills in 2016, the OECD reports that "adults who are highly proficient in the skills […] are likely to be able to make the most of the opportunities created by the technological and structural changes modern societies are going through. Those who struggle to use new technologies are at greater risk of losing out" and also that "Adults with higher proficiency in literacy, numeracy and problem solving in technology-rich environments tend to have better outcomes in the labour market than their less-proficient peers"[17].

This very clearly documents the path, the needs and possibilities to bring less developed countries on a way to sustainable economic growth. For example, the change from more labour-intensive manufacturing to higher value-added manufacturing requires completely different skills and understanding of working processes. It can and is a permanent process as well as a permanent challenge in the globalizing of markets and is not reduced to a single country, region, enterprise or person. This change is accompanied by the international movement of labour where the figures are increasing permanently.

The major locus of world population growth lies in the developing countries, where more than three fourths of humankind dwell, and this calls for special policy strategies on how to integrate these people in the labour market, how to match their skills with those skills required by the industry and the economy.

On the one hand, there are the questions on how the brain drain can be prevented from especially the least developed countries and how the local economy can be stabilised there in particular. The main problem is that partly local populations are increasing by a higher extent than the economy, not to mention the corresponding jobs. On the other hand people have no education, no job and therefore little chance on the labour market, paired with a lack of vision and future, which is consequently also part of the todays migration wave. These issues can bring about social conflicts as a social consequence.[18] The reverse side documents that well-skilled and trained migrants are searching for countries that have gaps for their profession, where the can earn higher wages, while part of their income is transferred back home. Sometimes this is even part of local polticical strategies, yet to value this strategy as part of a sustainable policy and vision stays doubtful.

The way to a growing economy can only be the investment in education and skills and a strengthening of vocational qualification, which is the basis in the development of every economy and a precondition in international markets and competitiveness. The following graphs (Figure 1 and 2) show that countries with a high level of GDP also mostly have a well-developed and implemented VET system and therefore a higher GDP per worker.

[15] Source no longer detectable.
[16] ILO (2010): A skilled workforce for strong, sustainable and balanced growth, p. 17.
[17] OECD (2016): Skills Matter – further results from the survey of adult skills, p. 17.
[18] STUTZ F. P. – WAF, B. (2012): The World Economy, 6th edition, p. 102.

To understand the importance of VET, the next chapter gives a short insight to the education model of VET which is successfully implemented in developed countries as Austria, Germany and Denmark.

2 VET as an educational system

The described explanations show how closely related education and the economy are. No policy, nothing other can exist without one respecting the other.

That education is necessary for the growth of economies is a correlation. I have already tried to describe. A current study demonstrates that lower developed regions have a higher profit from investments in basic and junior secondary education.

Figure 2: GDP per capita in selected countries (depending on their VET system)

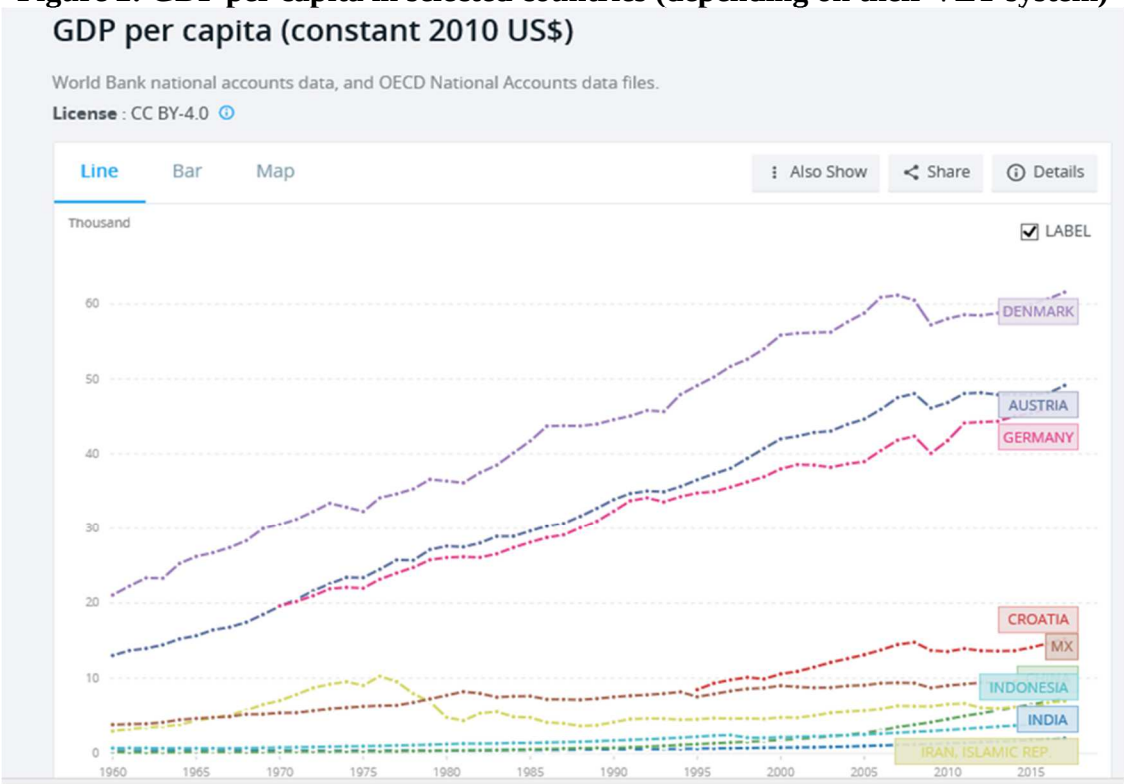

Source: WORLDBANK ONLINE STATISTICS

For example, in China 100% of the population under the age of 30 years has attended primary school. 50% of these are participating in the next level of education. That is the reason why the economic growth is higher in comparison for example with countries like India.[19]

Vocational education and training takes many forms and is the most heterogeneous of the main education and training sectors in Europe today. It has the task to prepare people for a particular occupation or occupational field.

It is difficult to grasp VET as a single institutional entity as it overlaps with other parts of the education and training system in many cases. Cedefop, the European Center of Development of Vocational Training takes this diversity into account and defines VET as "[…] education and training which aims to equip people with knowledge, know-how, skills and/or competences required in particular occupations or more broadly in the labour

[19] Newspaper or report – read in 2017 and used for presentations; source no longer identifiable and available.

market”[20]. While sufficiently broad to be accepted by most stakeholders, this and other international definitions do not fully identify the key characteristics of vocational education and training.[21] In 2008 Moodie defined vocational education and training as “the development and application of knowledge and skills for middle level occupations needed by society from time to time” as cited by Cedefop.[22]

This definition especially in the latter context, i.e. the development and application of knowledge and skills for middle level occupations, is a very realistic one. I would not only focus the definition on the needs ‘of the society’, but would prefer the term ‘of the labour market’.

Figure 3: The Share of Total Factor Productivity

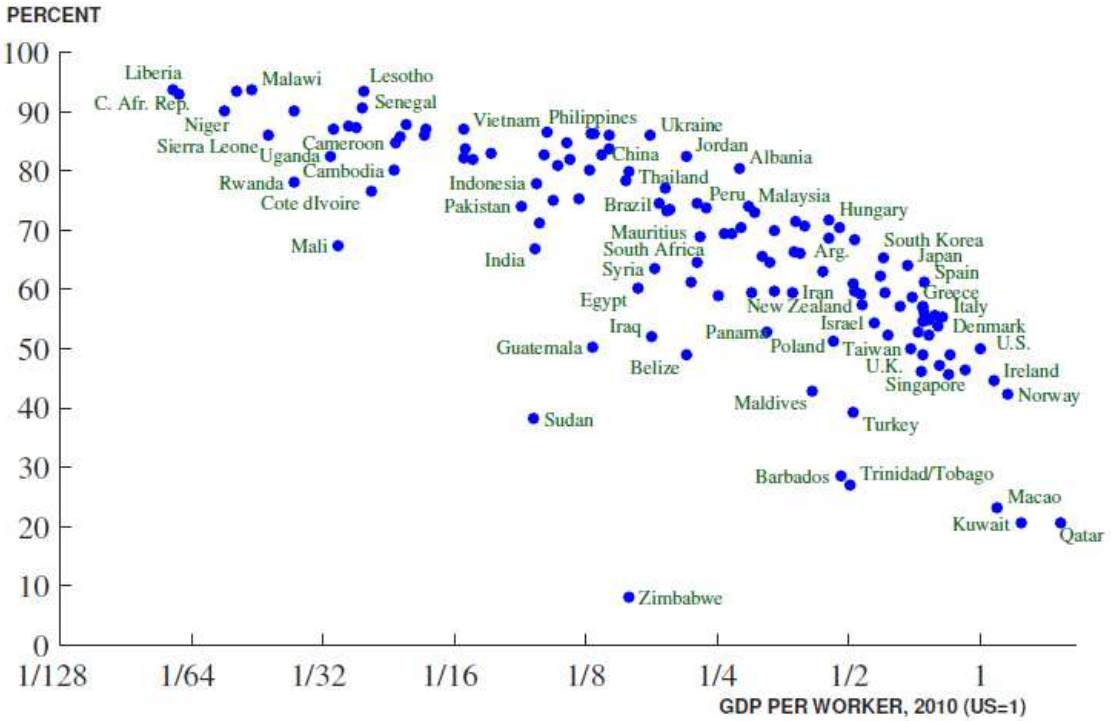

Source: JONES, C. I. (2016): Handbook of Macrooeconomics, p. 46

From the view of enterprises, it makes no sense to offer professional or vocational education and trainings without a demand. Figure 4 documents the high grade of participants in vocational studies. The overview of different countries documents the approach to VET .

I try to focus on the definition and explanation of the socio-economic and labour market perspective as this is what makes VET so important for companies. VET has the following tasks to fulfil:

- to offer state of the art trainings regarding the needs of the market
- close relations to companies and therefore to the entrepreneurs so as to know the needs of the market

[20] CEDEFOP RESEARCH PAPER NO. 64. (2017): The changing nature and role of vocational education and training in Europe. p. 292.

[21] CEDEFOP RESEARCH PAPER NO.63. (2017): The changing nature and role of vocational education and training in Europe Vol.1, p. 5.

[22] CEDEFOP RESEARCH PAPER NO.63. (2017): The changing nature and role of vocational education and training in Europe Vol.1, p. 13.

- rapid reaction in the curricula development for offering trainings for newly established professions
- highly qualified trainers with up-to-date skills as required by the industry

Figure 4: Share of upper secondary level pupils in vocational studies

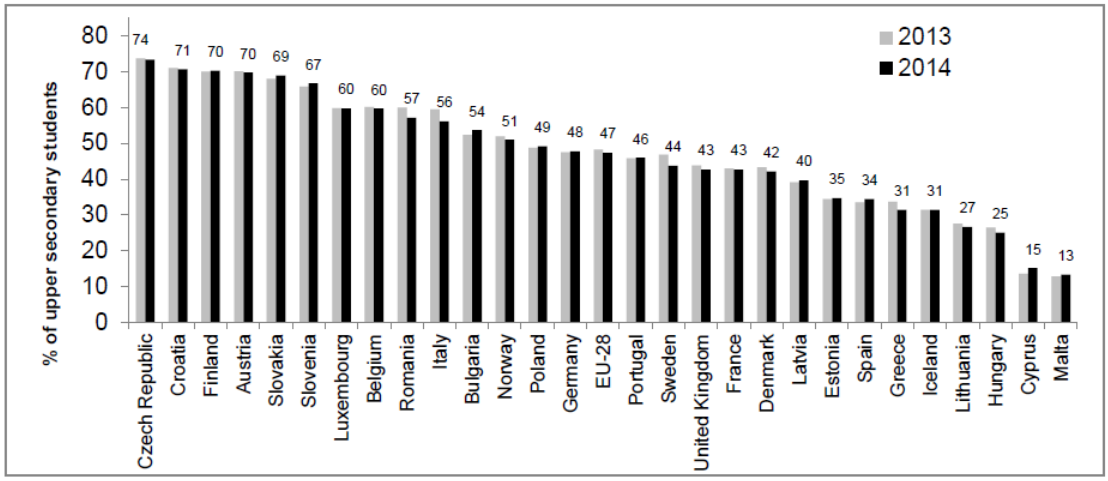

Source: EUROSTAT (2014): Pupils enrolled in upper secondary education by programme orientation, sex, type of institution and intensity of participation

A definition of VET related to the industry could be ‘to bring theory to practice’, meaning that the transfer and acquisition of knowledge and skills is based on a theoretical and practically oriented basis. Legal rules and guidelines are necessary, but not important for the definition. Know-how transfer is carried out by the transfer from the ’master‘ to the trainee and also from theoretical school/work-based learning to real work situations.

In general, VET is in this case understood as an additional offer to adults and young people, who have finished their basic school education. It is the possibility for the individual and companies to strengthen the knowledge and know-how of their staff and to provide them with brandnew technologies and working methods.

The combination of learning, not only for young students, both in school and at work, from master to apprentice “has developed over years into the dual principle, which is currently being discussed under the concept of crossing boundaries”[23]. For better understanding, this concept is described in chapter 5. as a best practice example,.

Formal VET programmes that are exclusively work-based are rare, but for continuing VET and vocational learning in informal contexts (such as informal apprenticeships) this is still the dominant form. These ‘educationalized’ forms of traditional VET need to be distinguished from ‘vocationalized’ forms of schooling. The latter also form part of VET but are rooted in the traditional classroom setting while also integrating work-based elements as analysed by Cedefop.[24]

In the current political discourse, politicians and company leaders very often refer to the lack of a qualified workforce in their discussions. In the last decades, the importance of qualified staff in the non-academic sectors was decreasing. It was a self-conception by the population that, anyone of the young generation who had the chance to become an academic, took the opportunity to step up into a ’better life‘.

[23] CEDEFOP RESEARCH PAPER NO.63. (2017): The changing nature and role of vocational education and training in Europe Vol.1, p. 17
[24] Ibid.

Also, the industry – with their permanent replacement of workforce, the increasing investment and search in automatization – had not observed the upcoming lack and gap of a qualified workforce and of demographic change. The developing of automatization, industry 4.0 and digitalisation expects a workforce that is no more comparable with the former generation, nor with their skills and requirements on the job.

Today the role of highly skilled workers has changed. The demands in skills are increasing; additional social skills and flexibility, as well as analytical and entrepreneurial thinking are asked for.

VET is not only addressed to the young generation and people with basic skills. The demographic trends, the changing requirements in the working process expects new ways of thinking and an open mind regarding craft professions and the target group of the future workforce.

To compare skills, a national but also European framework was developed. It is the unique chance for people with formal school, but also certified informal knowledge to compare and classify their skills within the qualification frame. Bachelor degrees from universities are suddenly on the same level as master of profession degrees. This is a great chance in Europe for VET to take over the role of supplier of a qualified and high skilled workforce.

More and more countries and companies all over the world see the great advantage to compare skills, to see chances and developments and the advantages in strengthening the education of their workforce. It was a long way in the understanding to picture and map educational levels in a framework, but it is a first step. The example of the Austrian education system shows the qualification steps of the different classifications.

Figure 5: The Austrian Qualification Framework

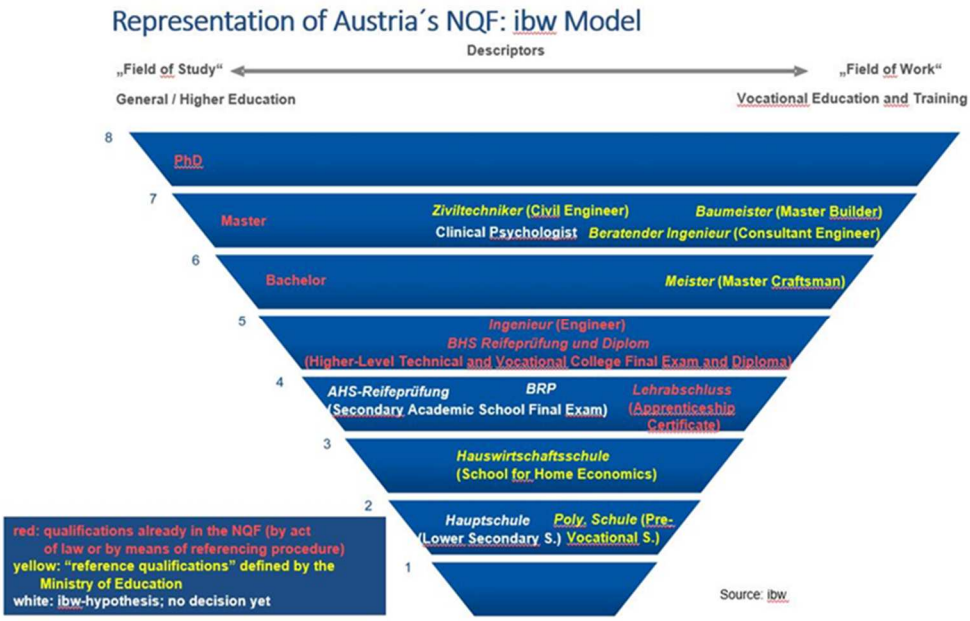

Source: IBW (2016): research brief 95

We always must keep in mind that literature mostly defines VET in its classical definition as dual system and upper secondary school programme. My approach also includes further training, or upgrade training in the sense of lifelong learning.

3 Challenges and Future Frame Condition

“The demand for skilled workers has been growing and continues to grow. Skills-related features that influence competitiveness and therefore the economy, include levels of

knowledge, skills and innovation, mechanisms for skills updating, information technologies, quality of human capital and level of investment in education and training in the local country."[25]

The challenge for VET lies in the changing environment as digitalisation and automatisation, the renewable energies, demographic change and aging population complemented with new requirements in the field of health, but also in the handling and prevention of the rising rate of unemployed young people. The reasons for this are manifold and not part of this paper. What is documented is that the challenges of the labour market requires skills that are no more longer comparable with skills of years before.

Figure 6 gives an explicit overview of Europe's situation and it is derivable that countries with growing economies and an experienced and economy-related education system have low unemployment rates.

Figure 6: Youth unemployment rates in Europe, 2015

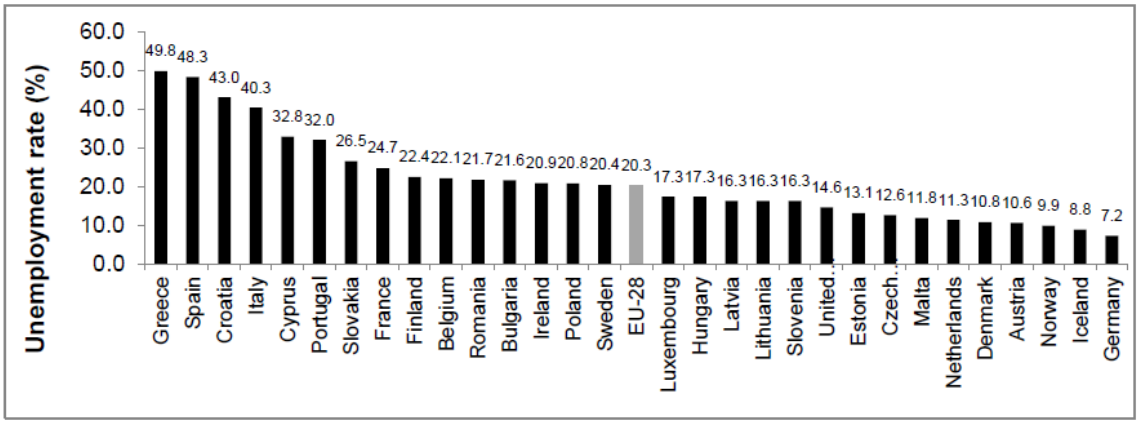

Source: Cedefop Research paper No. 67. (2018). The changing nature and role of vocational education and training in Europe, p. 37

The key to economic growth and success is innovation. Innovation requires people with a high level of qualifications in different fields. The rate of innovation is also a parameter in measuring economic growth.

Technical change also will change employment relationships. A Mc Kinsey study from 2017 finds that "60 percent of occupations have at least 30 percent of constituent work activities that could be automated. It will also create new occupations that do not exist today"[26] and where we have no idea what this could be. Routine jobs, which can be replaced by automatization are analysed by Cedefop are "[…] typically found in the middle of the occupational structure: administrative and skilled production jobs. Higher-level skilled jobs which require their incumbents to use cognitive skills cannot be readily substituted by automation and lower-skilled jobs, such as those found in hospitality, require their incumbents to interact with customers such that they too are not readily substituted by automation"[27]. Nevertheless all people, not only employees but also entrepreneurs, have to accept that without permanet reskilling, chances on the job market are minimalised.

That implies that the focus of governmental organisations has to be in the strengthening of the VET system through legal support, funding and also in integrating the economy with their needs. It is fundamental that occupations and their underlying education

[25] ONSOMU, E. D. (2010): The Impact of skills development on competitiveness, p. 3.
[26] McKINSEY GLOBAL INSTITUTE (2017): Jobs Lost, Jobs Gained: workforce transitions in a time of automatization p. 0.
[27] CEDEFOP RESEARCH PAPER NO.67. (2018): The changing nature and role of vocational education and training in Europe Vol.3, p. 40.

are continuously adjusted to accommodate economic developments and changes in requirements for qualifications. Only in this way can it be secured that the acquired vocational knowledge is in line with the relevant occupational competencies which are demanded on the labour market.

An IBW research found out that "The companies' demand for staff is truly heterogeneous in terms of their qualification profiles. In any case, the simple picture of demand that is primarily geared towards academic qualifications does not reflect reality at all. The medium skilled workers' level will also represent the backbone of employees in the future. Furthermore, higher vocational qualifications are gaining in importance"[28]. Highly qualified staff (academics, graduates of VET colleges and apprentices) are increasing, low qualified staff (compulsory school as highest qualification) is decreasing. As mentioned in my work before, the medium-skilled worker level plays the most important role in the economy, also in the future. This segment is and will be the backbone of employment, also in the future.

4 Research Field

In this chapter, we try to give an insight into key figures and the relation between economic growth and vocational educational training. This paper is part of our planned dissertation for which we are researching the impact of VET in emerging markets and less developed regions. Basis for this theoretical research are data derived from the World Economic Forum, OECD, as well as statistical departments of national and international organisations..

One general overview is delivered by the World Economic Forum who analysed 140 countries in their "Global Competitivness Report", developed indices, the so-called 12 pillars, and compared these in a ranking of economies. For my work, selected pillars such as macroeconomic evironment, health and primary education, higher education and training, labor market efficiency as well as innovation are of prior interest. The following Figure 7 pictures a global overview about the best performing economies.

Figure 7: Distance to the best–performing economy in the GCI and pillars

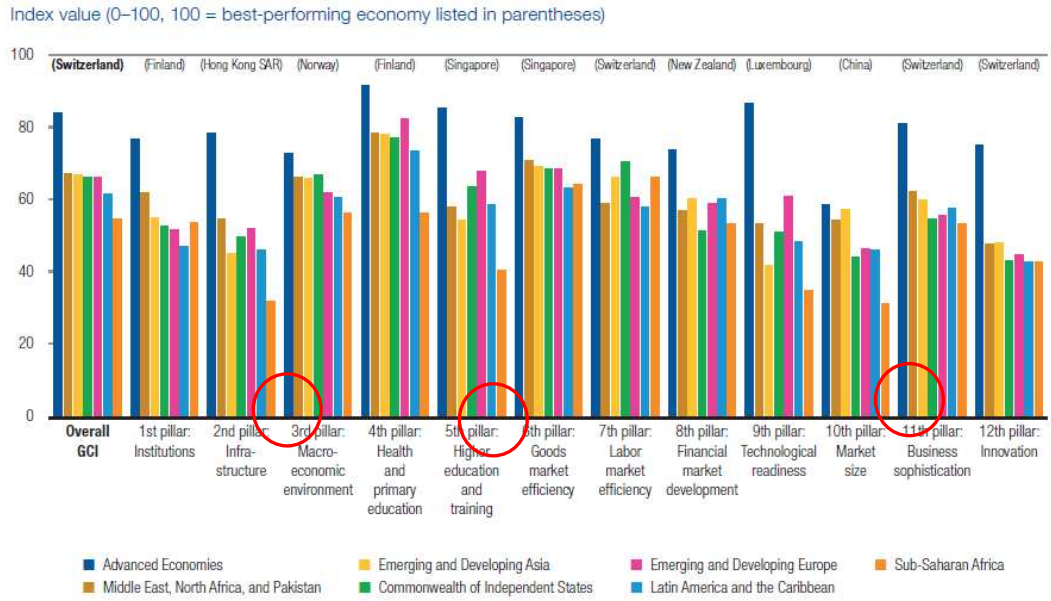

Source: WORLD ECONOMIC FORUM (2016): Competitivness Report 2015-2016 p. 16; Note: GCI is the global competitiveness index which captures the fundamentals of an economy. The basis of computation is documented in the appendix of the study.

[28] IBW (2016): research brief 95 p. 1.

The graph documents the difference and distances between developed regions and especially the emerging countries. As mentioned in the chapter before, innovation is one of the measurement tools to get an insight into the education structure, especially into VET. Further measuring tools for the competitiveness of human capital include

- GDP – percentage of education
- Increasing number of employees and income
- Increasing fields of students, enrollment
- International investments and companies (high tech vs. simple production)
- Rate of innovation
- Decreasing rate of illiteracy
- International cooperation

In Figure 1, this paper drew a comparison between three developed regions where we have choosen Austria, Germany and Denmark because their occupational education systems are very familiar and three emerging and less developed regions with a high economic future potential, i.e. China, Indonesia and Mexiko. We also brought in Croatia as a special region.

Table 1: Comparison in the development of GCI (Global Competitivness Index) between selected countries

Global Competitivness Index - Comparison				
score 1-7				
	Macrooeconomic environment	Higher education and training	Innovation	
Germany	6,1	5,7	5,6	
Austria	5,5	5,7	5	
Denmark	6,2	6	5,1	
China	6	4,8	4,1	
Indonesia	5,7	4,5	4	
Mexiko	5,2	4,1	3,4	
Croatia	4,8	4,5	2,9	

Source: WORLD ECONOMIC FORUM (2017): Competitivness Report 2017-2018 – country anlysis

The comparison documents that the level of higher education and training has an impact on the innovation score rating. The innovation score also pictures the readiness of a workforce for higher technology progress.

The development of the macroeconomic environment, which includes figures such as GDP, gross national savings, debt, and inflation allows the conclusion that in emerging markets in a first step a low-skilled workforce is provided. That means that at the outset, investors expect merely a workbench for simple production processes. In a further step the countries – refer to the figures of China – the countries have to provide a qualified workforce, which is documented in an increasing educational level. China for example shows an increasing score in the last period of the analysis from 4.3. to 4.8. and in innovation score from 3.9 to 4.1.[29]

[29] Comparable figures from World economic Forum, Competitivness Report 2015-2016 – country analysis.

5 Best practice – transformation of VET in China

A further very practice-oriented example, which I will present briefly is out of my own field of work. In 2012, the Austrian Economic Chamber started a survey regarding the availability of qualified workforces for Austrian companies which had established subsidiaries in the region of Shanghai. Two companies, which are also world leading companies in the field of moulding and in the manufacturing of molding machines with headquarters in Shanghai, reported a need for highly skilled workers, not only helpers, comparable to European standard; meaning that the expected workforce has to fulfill criteria such as flexibility, problem solving orientation, intercultural skills, language skills and of course the specific professional skills.

In collaboration we set up an education alliance project between the participating companies, my organisation, which is the leading organisation for VET in Austria and Europe, and a project manager of mine, who is familiar with the local institutions and the intercultural necessities. The aim was to implement an adapted form of the Austrian apprenticeship program to train the future staff for the companies. The training from the start to the final examination was and is already running with further classes of four years for every age group.

The project team consisted of five to ten persons depending on the topic and the implementing field. The project needed a preparation time of estimated nine months before starting. In this time we had to adapt the Austrian curriculum of the choosen occupations, to choose a qualified Chinese training institution or college, calculate the project, establish work labs in the companies, search for students who are willing to learn more and to work beside going to school, train the Chinese teachers and negotiate a permit to establish an Austrian apprenticeship training in China.

During the time of training the particiants spent an estimated 80% of their time in the company to be trained on the job, and in the remaining time they had to study to pass their Chinese examination. The graduates' great advantage was that they earned money during their education, in accordance with the Chinese law, and held a double degree, i.e. a Chinese and an Austrian certificate, after passing the examination process.

At the time of writing this paper, 37 participants had finished the training with success. The drop-out rate was nearly 10%. The chances to start a career in the Austrian companies is feasible and the level of skills and additional skills was very high after the four year training. It was not an easy project, but it is a best practice of how to establish the transfer of skills. The way to implement such a project is documented and can be transferred to every occupation. In the meantime we have established such projects for strenthing the local skills even outside of China. It is a win-win situation for the company, for the student but also for the region; the investment by globally acting companies can so be become sustainable. It documents that the implementation of VET in the form a dual system can increase the competiveness and strength of a company through increasing labour qualification.

6 Methodology and findings

This conference paper is based on a theoretical analysis and a description of a best practice VET model and strategies; it also covers the needs of the transformation of VET in emerging and less developed regions.

The challenge in writing this paper was to be concentrated in the way to guide the reader to a topic which becomes more and more fascinating the deeper the research takes place. Discovering and documenting the relation between economic growth and education becomes more and more qualified after finding parameters which help to analyse and document the impact. Theoretical inputs become measurable and the crosslinks between macrooeconomic parameters becomes understandable.

The articles, scientific studies and books, which we have used and analyzed, more or less focus on higher and tertiary education, upper secondary education or on VET in the sense of the dual system. The researched studies mainly focus on a very theoretical content and are closely related to Europe. Figures of emerging countries are not always comparable and the definition of terms is mostly different. There is no well-known literature that discusses experiences and best practices of sustainable knowhow transfer outside their individual countries.

In outŕ opinion and research, VET, as mainly described in literature, is more than only training of young people, it also covers the field of reskilling and therefore of life-long learning. In times of the fourth industrial revolution, VET has to cover the whole range of occupational training, including training and occupational retraining of less skilled people to prepare the needed workforce for their entrance to the labour market. Especially outside of Europe and the challenges of migration, demographic change and automatization requires finding new or mixed models, combined with our experience of local needs and adapted to and for local cultural requirements.

Some of the main challenges are the gap between language, culture differences and the attitude to manual labour, which will be the greatest challenge of the future. The investment in human capital cannot only be the responsibility of local and globally acting companies, the basic and continuing education is also the obligation of local governments. Important is the collaboration between all involved parties, i.e. the private sector and public sector but in less developed regions also with international organisations.

As we have also mentioned in other conferences, e.g. in Eisenstadt in May 2018, ‘Investments in the transfer of vocational education and higher qualification strengthen the competitiveness of a country and are the common driver of economic growth’, is a hypothesis from my side and we have tried to figure out, what has validity for Europe, must be even more valid for developing regions. The best practice (chapter 5), which I am analyzing in a scientific approach at the moment, is an example in which way transformation can take place, depending on the partners. The priority is the willingness of the involved partners and organisations and to know that education is not a short-time project. It needs a clear vison and endurance. The important thing in the transformation of VET in less developed regions is to see and to have a goal and, never to give up!

The GDP of a country gives a first insight into a country’s economic growth. At the least, it visulises the economic growth and indirectly documents that success is based on a highly qualified work force.

It is a question of human capital and also of a country’s economic and social policy that determines which importance the field of education – not only basic education - is dedicated to. Everybody knows that a youth without a future is a lost generation. A youth without future means a generation without occupational and social skills and therefore with less or no chance on the labour market. The same applies to education strategies when the statual regulations and job profiles no longer meets the requirements of the companies and therefore of the labour market.

The author, through more than 20 years of experience in Austria and internationally, is very familiar with VET and also experienced in the transfer of VET. My personal practical experience and the feedback, which I got from companies where my colleagues and I could build the basis for the companies' development and investment in skilled workers, has been integrated in this paper.

This work shall wake the awareness for a topic that is more or less the basis of economic growth.[30]

[30] AUFNER, A. (2018): Transformation of VET in less developed regions – challenges and opportunities p. 11.

Conclusion

By 2020, 20% more jobs will require higher level skills.[31] In times of economic changes and the new or fourth industrial revolution, education and especially vocational educational training has to be seen as a global cross border challenge. "Globally nearly 35% of our human capital potential remains undeveloped, due to lack of learning or employment possibilities or both", cites the Human Capital Report 2016. It also reports and backs my experience that "many of todays education systems are disconnected from the skills needed to function in today's labour markets."[32]

But as already described, new technologies present an enormous potential and opportunity for millions of people, their government, their enterprises to brush up their skills to improve their carrier. More and more jobs are requiring digital skills and the understanding of working processes. VET institutions, especially in emerging and in less developed regions have to invest in modern technologies and have to redesign future-ready curricula, which are developed together with the industry. Teachers/trainers are forced to review their personal skills and have to bring in new learning methods adapted to the local cultural understanding while being focused to guide their trainees to critical thinking and curiosity, creativity, emotional intelligence and communication.

In its 2018 report, the World Economic Forum confirms that reskilling is the way of the future and summarized that, "A key factor is the changing nature of work and the extent to which opportunities for finding stable, meaningful work that provides a good income have increasingly become fractured and polarized, favouring those fortunate enough to be living in certain geographies and to be holding certain in-demand skills. Economic value creation is increasingly based on the use of ever higher levels of specialized skills and knowledge, creating unprecedented new opportunities for some while threatening to leave behind a significant share of the workforce"[33].

In a lot of countries it is not a question of reskilling; its one step below, the skilling of people, to bring them into employment. The developing countries must continue their way as engines for economic growth, must support less developed and emerging regions to lift people out of poverty, establish sustainable partnerships, establish and expand the local middle class, create a way of entrepreneurial and economic thinking by strenthing and of boosting the local GDP. Only through increasing economic growth not only Europe, but the whole world has the chance and power to solve today's problems.

Education and training are the 'raw material' to a knowledge-based society, wherefrom the power of innovation and economic growth results. The development of skills has to be part of every economic strategy in a country, whereby only this can be the key to the way out of poverty to health, wealth and peace.

References:

1. AUFNER, A. (2018): *Transformation of VET in less developed regions – challenges and opportunities*, 4th International Scientific Conference, Eisenstadt
2. BLIEM, W. - PETANOVITSCH, A. - SCHMID, K. (2014): *Success factors for the Dual VET System*, ibw research brief 2. Wien
3. CEDEFOP RESEARCH PAPER NO. 64. (2017): *The changing nature and role of vocational education and training in Europe* Vol.2, Luxembourg. Available online: <http://dx.doi.org/10.2801/548024>

[31] EUROPEAN COMMISSION (2012): Rethinking Education p. 2.
[32] SCHWAB, K. (2016): The Human Capital Report 2016 p. 28.
[33] SCHWAB, K. (2018): Towards a Reskilling Revolution, p. 3.

4. CEDEFOP RESEARCH PAPER NO. 67. (2018): *The changing nature and role of vocational education and training in Europe* Vol.3, Luxembourg. Available online: <http://data.europa.eu/doi/10.2801/621137>
5. CEDEFOP RESEARCH PAPER NO.63. (2017): *The changing nature and role of vocational education and training in Europe* Vol.1, Luxembourg. Available online: <http://dx.org/10.2801/532605>
6. CEDEFOP (2011): *The economic benefits of VET for individuals*. Luxembourg: Publications Office. Available online: <http://www.cedefop.europa.eu/files/5511_en.pdf>
7. DAR, A. (2016): *Skills Development in a Global Context: Towards a Future Ready Workforce*. World Bank
8. EU COMMISSION (2012): *Rethinking education: Investing in skills for better socio-economic outcomes*, Strassbourg
9. HUGHES, S.(2018): *Human Advantage:The Power of People*, HSBC
10. IBW (2016): research brief 95
11. INTERNATIONAL LABOUR OFFICE (2010): *A skilled workforce for strong, sustainable and balanced growth*. Geneva 11
12. INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION (2012): *Overview of Apprenticeship Systems and Issues*. ILO contribution to the G20 Task Force on Employment. Genf.
13. JAPANNATHAN, S. - GERONIMO, D. (2013): *Skills for competitiveness, Jobs and Employability in Developing Asia-Pacific*. ADB Briefs.Vol.11. Manila
14. JONES, C. I. (2016): *Handbook of Macrooeconomics* Vol. 2A. Stanford United States
15. KEARNEY, A. T. (2017): *Global Economic Outlook 2017 – 2021*; The All-Too-Visible Hand
16. KLINGHOLZ, W. (2016): *Ohne Bildung kein Überleben*. Vortrag 5.7. Königstein
17. KRUGMAN - OBSTFELD - MELITZ (2015): *International Economics – Theory and Policy*. Pearson Education
18. LUTZ W. (2009): *Sola schola et sanitate: human capoital as the root cause and priority for international development*, Philosophical transactions of the royal society, Vienna 2009
19. LUTZ, W. - CUARESMA J. - SANDERSON W. (2008): *The Demography of Educational Attainment and Economic Growth*. Science, Vol. 22.2. Washington
20. McKINSEY GLOBAL INSTITUTE (2017): *Jobs Lost, Jobs Gained:Workforce Transitions In a Time Of Automatisation*
21. McKINSEY GLOBAL INSTITUTE (2018): *Outperformers:High-Growth Emerging Economies And The Companies That Propel Them*
22. MOODIE, G. (2008): *From vocational to higher education: an international perspective*. Berkshire: Open University Press
23. OECD SCIENCE (2017): *Technology and Industry Scoreboard 2017*. The digital transformation, OECD Publishing, Paris. Available online: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264268821-en>
24. OECD SKILLS STUDIES (2016): *Skills Matter:Further Results from the Survey of Adult Skills*. OECD Publishing, Paris. Available online: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264258051-en>
25. OECD (2012): *Post-secondary vocational education and training: pathways and partnerships, higher education in regional and city development*. Paris: OECD. Available online: <http://www.oecdilibrary.rg/docserver/download/8912061e.pdf?expires=1507323431&id=id&accname=guest&checksum=3C355E9F0CFF7B655CA6E6526BACB027 http://dx.doi.org/10.1787/22183140>

26. OLANIYAN D. A. - OKEMAKINDE T. (2008): *Human Capital Theory*. Pakistan Journal of Science , Medwell Journals, 2008
27. ONSOMU, E. D. (2010): *The Impact of skills development on competitiveness*. Epaa Vol. 15.3. Arizona
28. PWC (2017): *The Long View, How will the global economic order change by 2050?*, United Kingdom
29. SCHETTKAT, R. (2011): *Bildung, Wirtschaftswachstum, Arbeitsmarkt*; Wirtschaftsdienst 2011. Available online: < DOI:10.1007/s10273-011-1176-z>
30. SCHLEICHER, A. (2006): *The economics of knowledge: Why education is key for Europe´success*. Lisbon council Brussels
31. SCHWAB, K. (2015): *The Global Competetivness Report 2015-2016*. World Economic Forum
32. SCHWAB, K. (2016): *The Human Capital Report 2016*. World Economic Forum
33. SCHWAB, K. (2017): *The Global Competetivness Report 2017-2018*. World Economic Forum
34. SCHWAB, K. (2018): *Towards a Reskilling Revolution, A Future of Jobs for All*. World Economic Forum
35. SKARE, M. (2018): *Macroeconomic Analysis and Policy*. Joint PhD Program, Eisenstadt
36. STUTZ, F.P. - WAF, B. (2012): *The World Economy*. Pearson Education
37. WALLNER, J. (2003): *Aspekte der Zertifizierung beruflicher Qualifikationen*. ibw researchbrief 01. Wien

Contact:
Anton Aufner
Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovak Republic

University of Applied Sciences Burgenland
Department of Business Studies
Campus 1
Eisenstadt
Austria
e-mail: 1719001133@fh-burgenland.at

ARGENTÍNA – SÚČASNÁ EKONOMICKÁ SITUÁCIA A FAKTORY KRÍZY

Kristína Baculáková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovensko, e-mail: kristina.baculakova@euba.sk

Príspevok sa zaoberá aktuálnou situáciu v Argentíne. Tá začína pripomínať situáciu z konca 90. tych rokov, kedy Argentína čelila bankrotu. Prezident Mauricio Macri požiadal Medzinárodný menový fond o finančnú výpomoc, a aj tento krok vzhľadom na minulú situáciu vyvoláva obavy obyvateľov, či sa situácia z roku 2001 nezopakuje. V príspevku sa venujeme súčasnému ekonomickému vývoju v krajine s dôrazom na politiku predchádzajúcich prezidentov Néstora Kirchnera a Cristiny Fernández de Kirchnerovej a dôsledky tejto politiky, ako aj na paralely a rozdiely medzi súčasnou situáciu a krízou v roku 2001.
Kľúčové slová: Argentína, kríza, zadlženie, Kirchner, Macri

The paper deals with the current situation in Argentina. It begins to remind of the situation of the late 90's when Argentina faced bankruptcy. President Mauricio Macri has asked the International Monetary Fund for bailout, and this move, in view of the past situation, raises the worries of the population if the 2001 situation does not recur. In the paper, we are focusing on current economic developments in the country, with emphasis on the policies of previous presidents Nestor Kirchner and Cristina Fernandez de Kirchner and the implications of this policies as well as the parallels and differences between the current situation and the crisis in 2001.
Key words: Argentina, crisis, debt, Kirchner, Macri
JEL: G01, H50

Úvod

Argentína zažila v roku 2001 najväčší default v moderných dejinách. Následkom finančnej krízy došlo nielen k obrovskému poklesu HDP (za 15 kvartálov od roku 1998 o 20 %),[1] ale aj značnému nárastu nezamestnanosti. (až 22 % v roku 2002).[2] Napriek nepriaznivej situácii sa jej podarilo pomerne rýchlo zotaviť, na čo mali vplyv nielen fiškálne a monetárne opatrenia, ale z veľkej časti aj priaznivá situácia na medzinárodných trhoch, predovšetkým rast cien sóje.

V roku 2003 po kríze nastupuje do úradu prezident Néstor Kirchner, neskôr na dve obdobia aj jeho manželka Cristina Fernández de Kirchner. Kirchner pri nástupe do funkcie nemal ľahkú úlohu. Musel čeliť nepriaznivej ekonomickej situácii po kríze a okrem vysokého dlhu a veľkej nezamestnanosti bojoval aj s nárastom počtu ľudí žijúcich pod hranicou chudoby (dvojnásobne).[3] Devalvácia pesa sa však už začala prejavovať na zlepšení konkurencieschopnosti argentínskych exportov a Čína sa stala najväčším odberateľom argentínskej sóje. Kirchnerovi sa tiež podarilo vybojovať zníženie argentínskeho dlhu. V zahraničnej politike začal klásť dôraz na krajiny Mercosuru a obnovil vzťahy

[1] EC-IILS. Argentina – Case study of past crises. EC-IILS Joint discussion paper series No. 3 , s. 15.
[2] Ibid.
[3] Ibid.

s pravicovými aj ľavicovými predstaviteľmi latinskoamerických štátov. Kirchnerovci presadzovali podporu rozvoja priemyslu stratégiou ISI, ktorá je charakteristická rôznymi prekážkami importu, no nepodarilo sa im znížiť exportné clá. Za situáciu v Argentíne vinili práve Medzinárodný menový fond ako aj vládu prezidenta Carlosa Menema.

Problematikou Argentíny sa zaoberá Janubová (2017),[4] ktorá sa zameriava najmä na vývoj sociálnej mobility ale aj kriminalitu (2016),[5] Kucharčík skúma vývoj postoja k demokracii.[6]

1 Medzinárodný menový fond a Argentína v rokoch 1998 – 2002

Kríza v rokoch 1998 – 2002 v Argentíne bola krízou menovou, dlhovou aj bankovou. Jednou z najviac diskutovaných príčin krízy je jednoznačne existencia tzv. *currency board* – teda menového systému založeného na zameniteľnosti domácej meny za určitú zahraničnú menu pri fixnom menovom kurze (argentínske peso a amerického dolár v pomere 1:1). Tým de facto prestáva centrálna banka vykonávať menovú kontrolu. Fixný kurz pesa voči doláru slúžil predovšetkým na boj s chronickou hyperinfláciou, ktorá pred prijatím Plánu konvertibility dosahovala až 3000 %, čo sa v podstate Argentíne aj darilo. Tequilová kríza v Mexiku však na Argentínu zapôsobila ako externý šok a obavy investorov spôsobili odliv kapitálu z krajiny. Po znovuzvolení prezidenta Menema tak krajina dostáva pôžičku od Medzinárodného menového fondu.

Pôžička mala zastaviť odliv peňazí z bánk. Bola podmienená fiškálnou reštrikciou, ktorá zhoršovala nezamestnanosť a recesiu. Čiastočné oživenie priniesla rozsiahla privatizácia a liberalizácia v bankovom sektore – najmä vstup zahraničných investorov do bánk.[7] Medzi ďalšie významné opatrenia fiškálnej reštrikcie patrilo aj prijatie Zákona o fiškálnej zodpovednosti a Zákona o nulovom deficite.[8]

Obnova dôvery investorov však prijatím týchto drastických reštriktívnych opatrení nenastala. Argentína viackrát požiadala o navýšenie tranže od MMF, no vznikali pochybnosti správnosti politiky udržiavania fixného kurzu. V roku 2001 napokon MMF zamietol posledné navýšenie, pretože bolo jasné, že Argentína nebude schopná obnoviť rast a stabilitu pri pôvodne nastavených stabilizačných opatreniach. Nastáva teda dlhová kríza a default. Boli spojené s panickými výbermi hotovosti z bánk, štrajkami, protestami. Nakoniec boli prijaté bankové prázdniny a zmrazenie vkladov. Dôsledky na obyvateľov Argentíny boli viac ako negatívne. Devalvácia pesa za istú dobu posilnila argentínske exporty, no jej okamžitým účinkom bol krach mnohých firiem a nárast nezamestnanosti.

Za svoje pôsobenie v Argentíne sa stal MMF predmetom ostrej kritiky, a to i sebakritiky. Túto kritiku možno zhrnúť do niekoľkých kľúčových oblastí:

- *očakávanie krízy* – MMF konzultoval menovú politiku v Argentíne už začiatkom 90-tych rokov, keď bol zavedený Plán konvertibility. MMF teda poznalo hospodársku situáciu v krajine. Pri situácii, kedy nie sú možné manévre v rámci menovej politiky je nutné dodržiavanie striktnej fiškálnej politiky, čo sa v prípade Argentíny nedialo;

[4] JANUBOVÁ, B. (2017:. Sociálna mobilita v Latinskej Amerike a Karibiku. In Medzinárodné vzťahy 2017f
[5] JANUBOVÁ, B. (2016): Štrukturálne a osobné násilie v Južnej Amerike. In Medzinárodné vzťahy 2016
[6] KUCHARČÍK, R. (2016): Špecifiká politického systému Brazílie: Proces odvolávania Dilmy Rousseffovej z funkcie. In Medzinárodné vzťahy 2016
[7] JONAS, J. (2002): ARGENTINA: The Anatomy of a Crisis. s. 41
[8] EC-IILS. Argentina – Case study of past crises. EC-IILS Joint discussion paper series No. 3, s. 19

- *tvrdohlavosť a hrdosť* – MMF prezentovalo Argentínu ako výkladnú skriňu svojich reform, predovšetkým pre ostatné emerging markets. Obhajovala fixný kurz pesa k doláru;
- *neskoré zmena menového režimu* – MMF mohlo tlačiť na Argentínu, aby uvoľnila svoj fixný kurz pesa. Namiesto toho požadoval zvýšenie daní. Menový režim nebol však kompatibilný s hospodárskou politikou. K devalvácii teda došlo neskoro a dopady krízy boli horšie;
- *reštriktívne fiškálne opatrenia* – mali prísť v momente, keď sa zavádzala fixný menový kurz, boli však požadované až v čase krízy, kedy naopak, krátkodobé fiškálne stimuly, aj za cenu navýšeniu dlhu, mohli pôsobiť ako akcelerátor;
- *zastavenie pomoci* vtedy, keď bolo jasné, že krajina pôžičku nedokáže splácať.[9]

Obrázok 1 Vývoj nezamestnanosti v Argentíne v rokoch 1994 – 2004 v %

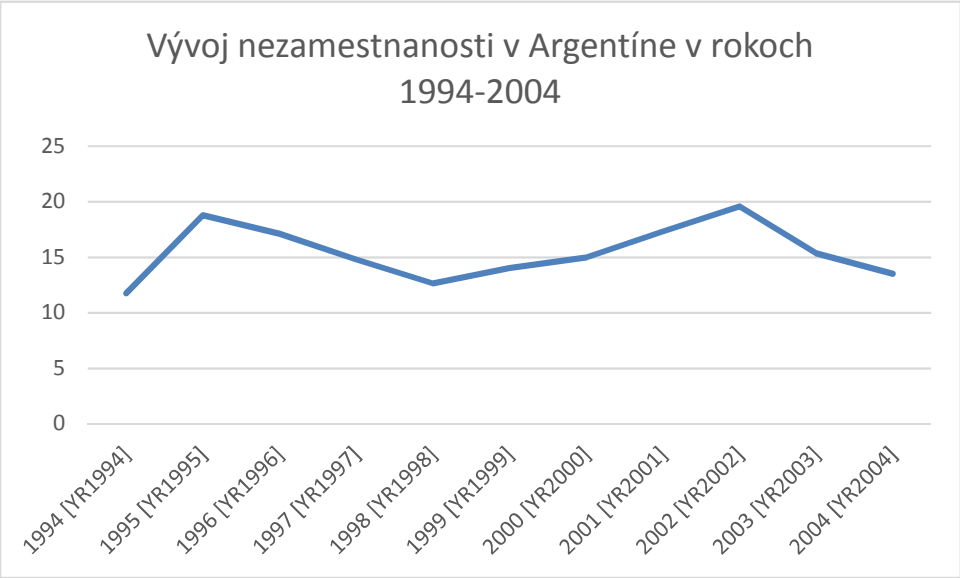

Zdroj: Svetová banka

2 Dvanásť rokov Kirchnerizmu

Éra Kirchnerovcov začína v roku 2003, kedy do Casa Rosada nastupuje ako novozvolený prezident Néstor Kirchner. Pred sebou nemá ľahkú úlohu – krajinu musí vyviesť z najhlbšej krízy v jej histórii. Kirchner otvorene kritizoval MMF a označil ho za priameho vinníka krízy. Svoje zahraničnopolitické aktivity smeruje na krajiny MERCOSURu a obnovuje vzťahy s pravicovými i ľavicovými predstaviteľmi krajín Latinskej Ameriky. V roku 2005 oznámil zrušenie argentínskeho dlhu voči MMF v plnej výške. V domácej politike sa orientoval na podporu industrializácie stratégiou ISI.[10] Znárodnil niektoré kľúčové podniky privatizované v 90.- tych rokoch (aerolínie, železnice, vodárne).

V roku 2007 sa prezidentkou stáva jeho manželka Cirstina Fernández de Kirchner, ktorá de facto pokračuje v Kirchnerovej politike. Znárodňuje ropnú spoločnosť YPF ako aj desať najväčších dôchodkových fondov s cieľom ochrániť vklady sporiteľov. Navyše, zvyšuje exportné dane, čím spôsobí štrajky farmárov, ktorým zvýšenie daní kráti príjmy z exportu. Ďalším nepopulárnym správaním Kirchnerovcov bol ich vzťah k médiám, konkrétne

[9] IMF (2004): The IMF and Argentina, 1991-2001. Evaluation report 2004
[10] Import substitution industrialization

najmä ku skupine Clarín (mienkotvorné médium v Argentíne). Konflikt začal práve v čase štrajkov poľnohospodárov, pričom Clarín verejne poľnohospodárov podporoval. Rozpory pokračovali aj v súvislosti s prenosmi futbalových zápasov či prijatím Audiovizuálneho zákona. Medzi populárnejšie opatrenia Kirchnerovej patrili hlavne subvencie cien energií.

Kirchnerizmus nadväzoval na perónizmus, no značne reformovaný, a to najmä demokratizáciou. Počas pôsobenia Kirchnerovocv rastú vládne výdavky (22 % z HDP v roku 2003 vzrástlo na 44 % v roku 2013) a rastie počet štátnozamestnaneckých miest, pričom v niektorých provinciách Argentíny dosahuje počet ľudí zamestnaných vo verejnom sektora takmer 70 %, a teda prevyšuje počet zamestnaných v privátnom sektore.[11] Počas druhého obdobia Kirchnerovej tiež rapídne rastie inflácia, Argentína je dokonca obviňovaná MMF za to, že *„prikrášľuje“* štatistiky inflácie.

Graf 1 Rast vládnych výdavkov v Argentíne počas pôsobenia Kirchnerovcov

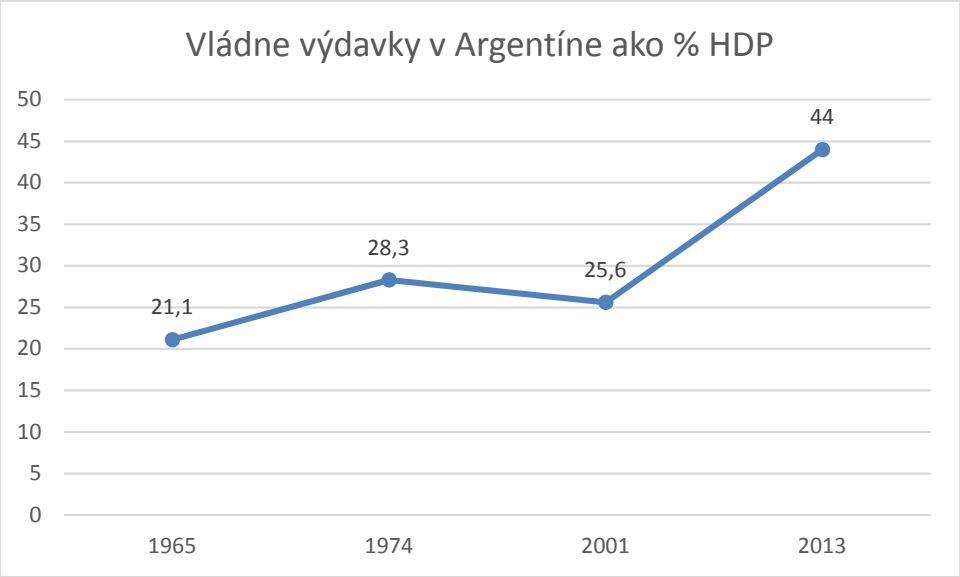

Zdroj: FORBES (2014): Argentina's Luck Is Finally Running Out

Dvanásť rokov pôsobenia Kirchnerovcov teda zanechalo vládne výdavky v Argentíne v katastrofálnom stave. Aj popularita kirchnerizmu v druhom volebnom období klesá, a tak nie je prekvapivé, že v roku 2015 víťazí konzervatívny opozičný kandidát Maurico Macri.

3 Súčasná situácia – paralely a rozdiely

Keď sa Mauricio Macri v roku 2015 stal prezidentom, zvolil si cestu pro-trhových opatrení ako opak politiky kirchnerizmu s cieľom bojovať s vysokými vládnymi výdavkami, dvojcifernou infláciou, a s úmyslom podporiť vývoz a podnietiť hospodársky rast. Zrušil kontrolu meny a protekcionistické opatrenia. Začal dokonca znižovať dotácie na plyn a elektrickú energiu s cieľom znížiť fiškálny deficit. Ako sám vo svojich prejavoch prehlasoval, zmeny, ktoré zavádzal, možno označiť za gradualizmus. *„Implementujeme gradualistickú ekonomickú politiku, ktorá sa snaží vyrovnať sa s katastrofálnou situáciou našich verejných financií a zároveň sa postarať o najzraniteľnejšie sektory ako aj zabezpečiť ekonomický rast a rozvoj.“*[12] Začiatkom roku 2018 sa zdalo, že Argentíne sa ekonomicky darí. Dnes je situácia odlišná. Zdá sa, že Macriho opatrenia neboli dosť efektívne, resp. sa dostatočne rýchlo neprejavili.

[11] VISUALPOLITIK (2018): Could Argentina Go Bankrupt Again?
[12] Prejav Mauricia Macriho. VISUALPOLITIK. https://www.youtube.com/watch?v=WfGj13vREPA

V auguste kleslo peso voči americkému doláru o viac ako 25 percent a od začiatku roka stratilo viac ako polovicu svojej hodnoty. Argentínska centrálna banka zvýšila úrokové sadzby o 60 percent, zatiaľ čo prezident Mauricio Macri oznámil sériu núdzových opatrení na odstránenie primárneho fiškálneho deficitu vrátane zníženia počtu ministerstiev a zvýšenia vývozných daní.[13] Znížiť vládne výdavky sa mu však zatiaľ nepodarilo, a tak jedna z obľúbených činností argentínskej vlády – tlač peňazí, zostáva stále aktuálna.

Graf 2 Vývoj kurzu argentínskeho pesa november 2017 – september 2018

Zdroj: https://www.x-rates.com/graph/?from=ARS&to=USD&amount=1

Dlhodobým problémom Argentíny zostáva aj vysoká inflácia, v súčasnosti je to viac ako 30 %.[14] Za posledné dva roky míňala argentínska vláda viac ako mohla, preto si na znižovanie deficitu požičiavala.[15] Centrálna banka začala tlačiť viac peňazí, čo spôsobilo rast spotrebiteľských cien. Miera chudoby v krajine sa zvýšila na 32,6 %.[16] Argentína tiež zažila v roku 2016 sucho, ktoré malo negatívny dopad na poľnohospodárstvo. Okrem toho poškodzuje Argentínu aj ostatné emerging markets aj rast úrokových mier štátnych dlhopisov v Spojených štátoch. Americký dlh je nielen výnosnejší, ale aj menej rizikový, najmä z dôvodu, že investori v Argentíne nevidia zmenu politického správania či akéhosi sa poučenia z minulosti. Investori takisto nebudú investovať do znehodnocujúcich sa mien rozvojových krajín, ale svoje peniaze menia za doláre. Podobne aj domáce subjekty a obyvatelia nechcú držať menu, ktorá neustále stráca na hodnote a snažia sa svoje úspory premeniť na doláre, čo ešte zhoršuje celkovú pozíciu argentínskeho pesa. Približne 70 % argentínskeho dlhu je navyše denominovaného v dároch, splátka je preto pri pese, ktoré stráca hodnotu, stále vyššia.[17]

Macri sa teda musel obrátiť na Medzinárodný menový fond. Argentína dostala finančnú pomoc vo výške 50 miliárd dolárov.[18] Tieto prostriedky by mala vláda použiť na

[13] Vývozne dane sú tradičným príjmovým zdrojom argentínskych vlád, najvýraznejšie v čase pôsobenia vojenskej junty. Exportné dane sa zvyšovali aj počas obdobia prezidentky Kirchnerovej.
[14] ALJAZEERA (2018): Argentina's crisis: What went wrong and what is next.
[15] Pričom deficitne hospodári viac ako 50 rokov.
[16] Ibid.
[17] RIZZI, M. (2018): Explainer: How Argentina's sovereign debt could threaten Macri's program. REUTERS. https://www.reuters.com/article/us-argentina-economy-debt-explainer/explainer-how-argentinas-sovereign-debt-could-threaten-macris-program-idUSKCN1J31BH
[18] TREND (2018): Rýchlejšie a viac, ako sa čakalo. MMF pripravil pre Argentínu megapôžičku. https://www.etrend.sk/ekonomika/rychlejsie-a-viac-ako-sa-cakalo-mmf-pripravil-pre-argentinu-megapozicku.html

posilnenie svojich devízových rezerv a na splatenie úverov s krátkou dobou splatnosti. 50 miliárd je pritom stropom finančného balíčka. V súvislosti s prijatím pomoci MMF Macrimu výrazne klesla popularita. Dôvod je jednoduchý. Ľudia, ktorí si pamätajú situáciu z roku 2001, čo nebolo tak dávno, sa obávajú, že podobná situácia by sa mohla zopakovať aj dnes. Dokonca sa hovorí o možnom defaulte ešte pred prezidentskými voľbami v roku 2019. Napriek týmto obavám však existujú isté odlišnosti vo viacerých makroekonomických ukazovateľoch:

- vývoj HDP: štyri roky pred defaultom v roku 2011 bola Argentína v hlbokej recesii, zatiaľ čo za rok 2017 rástla tempom približne 4 %;[19]
- nezamestnanosť: zatiaľ čo nezamestnanosť v roku 2001 dosahovala 25 %, v roku 2017 dosiahla úroveň 7,2 % ;[20]
- menový kurz: zatiaľ čo jedným z hlavných dôvodov a akcelerátorov krízy na konci 90.-tych rokov bol fixný výmenný kurz pesa voči americkému doláru, Mauricio Macri uvoľnil menovú politiku v roku 2015 na voľne plávajúci menový kurz.[21]

Záver

Argentína čelí ďalším problémom, v médiách sa čoraz častejšie skloňuje pojem nová finančná kríza. Krajinu ochromujú štrajky odborárov proti ekonomickej politike prezidenta Mauricia Macriho, predovšetkým proti opätovnej pomoci od MMF. MMF bol totiž podľa bývalého prezidenta Kirchnera hlavným vinníkom defaultu z roku 2001. Súčasnú nepriaznivú ekonomickú situáciu zapríčinilo viacero faktorov:

- veľké sucho zapríčinilo nízku úrodu dvoch kľúčových plodín – sóje a kukurice, čo znamená aj nižšie príjmy z exportu;
- rast cien ropy a rast amerických úrokových sadzieb zapríčinili odliv investorov z rozvojových krajín, v prípade Argentíny investori začínajú uprednostňovať nákup amerického dlhu;
- tieto faktory následne spôsobili veľký prepad argentínskeho pesa, ktorý je ešte urýchlený správaním domácich subjektov.

Toto sú vonkajšie faktory, ktorým sa krajina viac-menej musí prispôsobiť. Otázkou však zostáva, ako na súčasný vývoj Argentíny vplýva aj jej ekonomická politika. Asi najvypuklejšími problémami, ktoré nevyriešil ani súčasný prezident, no zároveň sú dedičstvom predchádzajúcich dekád, sú vysoké vládne výdavky a rastúca inflácia. Odhaduje sa, že v tomto roku by mohla presiahnuť hranicu 40 %.[22] Hoci Macri zaviedol tvrdé úsporné opatrenia (zníženie subvencií, redukciu štátnych zamestnancov či zavádzanie nových daní), reformy sú pomalé. Inak povedané, ich účinky sú pomalšie ako nepriaznivé dôsledky predošlej politiky. A tá bola, najmä v čase kirchnerizmu, veľmi štedrá. Obrovský podiel štátnych zamestnancov (potenciálnych voličov), vysoké subvencie, znárodňovanie. 50 rokov kumulujúci sa deficit vyústil do situácie, kedy Argentína opäť získava pôžičku od MMF. Zostáva je tak len veriť, že aj MMF sa poučil zo svojich chýb a že v Argentíne sa nebude opakovať situácia z roku 2001.

---

[19] BUSINESS INSIDER. (2018). Argentina's new financial crisis has some haunting similarities to its last one, but also some key differences.
[20] Ibid.
[21] BUSINESS INSIDER. (2018). Argentina's new financial crisis has some haunting similarities to its last one, but also some key differences.
[22] REUTERS. (2018). UPDATE 1-Argentina maintains 2018 inflation forecast at 47.5 pct -poll. https://www.reuters.com/article/argentina-inflation/update-1-argentina-maintains-2018-inflation-forecast-at-47-5-pct-poll-idUSL1N1Y924A

Použitá literatúra:

1. ALJAZEERA. (2018). *Argentina's crisis: What went wrong and what is next.* [online]. Dostupné na internete: https://www.aljazeera.com/news/2018/09/argentina-crisis-wrong-180914154523757.html
2. BUSINESS INSIDER. (2018). *Argentina's new financial crisis has some haunting similarities to its last one, but also some key differences.* [online]. Dostupné na internete: https://markets.businessinsider.com/news/stocks/argentina-financial-crisis-in-2001-and-now-key-differences-2018-5-1024858370
3. EC-IILS. *Argentina – Case study of past crises*. EC-IILS Joint discussion paper series No. 3.
4. FORBES. (2014). *Argentina's Luck Is Finally Running Out*. [online]. Dostupné na internete: https://www.forbes.com/sites/realspin/2014/01/31/argentinas-luck-is-finally-running-out/#618b148e3021
5. IMF. (2004). *The IMF and Argentina, 1991-2001*. Evaluation report 2004. [online]. Dostupné na internete: https://www.imf.org/external/np/ieo/2004/arg/eng/pdf/report.pdf
6. JANUBOVÁ, B. (2017). Sociálna mobilita v Latinskej Amerike a Karibiku. *In Medzinárodné vzťahy 2017*. https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencia-smolenice/2017/Medzin%C3%A1rodn%C3%A9_vz%C%A5ahy_2017_aktu%C3%A1lne_ot%C3%A1zky_svetovej_ekonomiky_a_politiky.pdf
7. JANUBOVÁ, B. (2016). Štrukturálne a osobné násilie v Južnej Amerike. In *Medzinárodné vzťahy 2016.* https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/archiv_konferencii/Medzinarodne_vztahy_2016._Aktualne_otazky_svetovej_ekonomiky_a_politiky.pdf
8. JONAS, J. (2002). *ARGENTINA: The Anatomy of a Crisis*. Bonn. University of Bonn. str. 41
9. KUCHARČÍK, R. (2016). Špecifiká politického systému Brazílie: Proces odvolávania Dilmy Rousseffovej z funkcie. In Medzinárodné vzťahy 2016. https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/archiv_konferencii/Medzinarodne_vztahy_2016._Aktualne_otazky_svetovej_ekonomiky_a_politiky.pdf
10. REUTERS. (2018). UPDATE 1-Argentina maintains 2018 inflation forecast at 47.5 pct -poll. https://www.reuters.com/article/argentina-inflation/update-1-argentina-maintains-2018-inflation-forecast-at-47-5-pct-poll-idUSL1N1Y924A
11. RIZZI, M. (2018). Explainer: How Argentina's sovereign debt could threaten Macri's program. REUTERS. https://www.reuters.com/article/us-argentina-economy-debt-explainer/explainer-how-argentinas-sovereign-debt-could-threaten-macris-program-idUSKCN1J31BH
12. TREND. (2018). Rýchlejšie a viac, ako sa čakalo. MMF pripravil pre Argentínu megapôžičku. https://www.etrend.sk/ekonomika/rychlejsie-a-viac-ako-sa-cakalo-mmf-pripravil-pre-argentinu-megapozicku.html
13. VISUALPOLITIK. (2018). *Could Argentina Go Bankrupt again?* [online]. Dostupné na internete: https://www.youtube.com/watch?v=WfGj13vREPA.

Kontakt:
Ing. Kristína Baculáková, PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: kristina.baculakova@euba.sk

CHORVÁTSKO AKO VZOR PRE ZÁPADNÝ BALKÁN

Marcela Barčáková

Katedra politológie, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Študentská 2, 911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: marcela.barcakova@tnuni.sk

Európska únia pokračuje vo svojom rozširovaní a stratégiou je aj rozširovanie na západný Balkán. Chorvátsko sa po vstupe do Európskej únie stalo vzorom pre ostatné krajiny v regióne ako úspešne zvládnuť integračné procesy. V článku poukazujeme na otázky a výzvy, ktorým Chorvátsko čelilo pred vstupom do EÚ, v akom stave bola verejná mienka a taktiež prinášame obraz o aktuálnej situácii na západnom Balkáne v procese integrácie do EÚ. Politika rozširovania naďalej pokračuje a Chorvátsko aktuálne plní úlohu pozitívneho príkladu.
Kľúčové slová: Západný Balkán, Európska únia, Chorvátsko, integrácia, politika rozširovania

The European Union is continuing its enlargement and its strategy is to enlarge the Western Balkans. Croatia joined the European Union as become model for other countries in the region how to successfully manage the integration processes. In the article, we highlight the issues and challenges Croatia faced before joining the EU, the state of public opinion and the image of the current situation in the Western Balkans in the process of EU integration. Enlargement policy continues and Croatia is currently a positive example.
Key words: Western Balkans, European Union, Croatia, integration, enlargement policy
JEL: F50

Úvod

Medzi hlavné ciele a priority Európskej únie patrí zvýšenie bezpečnosti a zabezpečenie mieru, rozvoj slobody, zvýšenie prosperity, rozvoj európskych celkov, a zvýšenie solidarity v rámci európskeho kontinentu. Taktiež má za cieľ dosiahnuť stabilitu, mier a rozvoj v krajinách, ktoré ešte nie sú členmi EÚ, ako napr. krajiny západného Balkánu- Srbsko, Čierna Hora, Bosna a Hercegovina, Bývalá juhoslovanská republika Macedónsko, Albánsko, či Kosovo[1]. Integráciou týchto krajín taktiež okrem iného zabezpečí bezpečné vonkajšie hranice. V článku sa budeme venovať integrácii Chorvátska do Európskej únie, ktorú vnímame ako veľmi dôležitý krok k dosiahnutiu spomenutého cieľa Európskej únie (ďalej ako EÚ). Bude nás zaujímať nielen samotná integrácia Chorvátska, no taktiež jej postavenie v regióne západného Balkánu, analýza situácie v krajine pred vstupom do EÚ a taktiež budeme skúmať do akej miery je Chorvátsko pozitívnym príkladom pre ostatné krajiny západného Balkánu v integračnom procese.

Integráciu krajín regiónu, v ktorom ešte v minulom storočí bola súčasťou života občanov a súčasťou politického a ekonomického života občianska vojna, budeme v článku analyzovať naše dôvody prečo vnímame integrovanie týchto krajín ako signifikantne dôležité pre globálnu rovnováhu a eliminovanie rizika vojnového konfliktu v Európe a *de facto* vo svete.

V článku použijeme empiricko- analytické hľadisko a taktiež deskriptívnu metódu, napríklad pri opise situácie a priblíženia aké otázky a dilemy Chorvátsko pred vstupom do EÚ

[1] Kosovo ešte nie je uznané všetkými členskými krajinami Európskej únie.

riešilo. V práci ďalej použijeme komparatívnu metódu s využitím primárnych zdrojov ako vedecké a odborné články, no taktiež odborné publikácie. Sekundárnym zdrojom budú dáta dostupné na internetových portáloch EÚ, ako napr. Eurobarometer, ktorého dáta využijeme pri deskripcii situácie medzi občanmi Chorvátskej republiky pred vstupom do EÚ a pri podpore ostatných krajín západného Balkánu pre vstup do Európskej únie.

V práci sa budeme venovať otázke čo znamená vstup Chorvátska do EÚ pre samotnú Európsku úniu a čo znamená pre ostatné krajiny západného Balkánu. Je to posledný vstup krajiny do tohto európskeho celku alebo naopak, Chorvátsko prinesie „správny vzor“ pre úspešnú integráciu krajín Západného Balkánu.

Téza práce hlási, že Chorvátsko je pozitívnym príkladom pre vstup ostatných krajín západného Balkánu do Európskej únie. Chorvátsko podporuje ostatné krajiny západného Balkánu pre vstup do Európskej únie, pretože pokiaľ by ostali trvalé hranice tak ako sú dnes, čo znamená bez ďalšieho rozširovania sa, poškodilo by to nielen krajinám tohto regiónu, ale aj globálnej a najmä európskej politickej scéne a bezpečnosti, čo bude snahou odôvodniť v tomto článku.

1 Západný Balkán a Európska únia

Západný Balkán, ktorý je témou nášho článku je regiónom s dynamickou a turbulentnou minulosťou. Región západného Balkánu ako post konfliktný región, je oblasťou, kde môže vzniknúť riziko pre globálnu stabilitu a bezpečie pokiaľ sa nezabezpečí inak. Dôvodom môže byť neintegrovanie sa do Európskej únie, čo by znamenalo väčšiu izolovanosť aj od globálnych vplyvov a trendov.[2] Aj preto vnímame úspešný vstup Chorvátska do EÚ ako dôležitý krok a vzor pre krajiny západného Balkánu. Krajiny tohto regiónu túžia po stabilite a raste a to deklarujú aj snahou o integrovanie do Európskej únie. Krajiny západného Balkánu ako Čierna Hora, Srbsko, bývalá Juhoslovanská republika Macedónsko a Albánsko sú už oficiálnymi kandidátmi. Prístupové rokovania a kapitoly boli otvorené s Čiernou Horou a Srbskom. Bosna a Hercegovina a Kosovo sú potenciálnymi kandidátskymi krajinami.

Proces integrácie krajín do Európskej únie je veľmi komplexný a náročný a preto je pre dané krajiny dôležité, aby pri dodržaní a plnení podmienok pociťovali a vnímali, že sa k úplnej integrácii približujú. Pokiaľ by nebola perspektíva ďalších rozšírení, doviedlo by to región západného Balkánu k ešte väčšej izolovanosti, k spomaleniu ekonomického a politického rastu, k sťaženiu života obyvateľov daných krajín a v neposlednom rade aj k demokratickej konsolidácii.[3]

Politika rozširovania na Západný Balkán je pre EÚ veľkou výzvou, nakoľko v poslednom období musela riešiť nielen finančnú krízu, no taktiež krízu samotnej Európskej únie. Každá z daných krajín je špecifická a rieši špecifické situácie. Tu sa pokladá otázka akou politikou sa bude riadiť EÚ pri integrácií týchto krajín. Bude to politika diferenciácie alebo politika jednotnosti pri kritériách a negociačných procesoch? Položenie tejto otázky je namieste, nakoľko pokiaľ by EÚ zvolila cestu jednotnosti, pre západný Balkán by to znamenalo *de facto* ukončenie ďalšieho rozširovania, pretože pre každú krajinu je potrebný iný prístup z dôvodu inakosti a iného stavu reforiem, levelu europeizácie a pod.[4] Ďalšiu otázku, ktorú je treba zodpovedať, či kríza samotnej Európskej únie stále trvá. Kríza medzi občanmi členských štátov v zmysle samotnej idey EÚ. Má Európska únia ako celok stále zmysel? Plní všetky funkcie a všetky ciele, ktoré si stanovila? Prináša stále viac benefitov než

[2] JOVIČ, D (2018).: Accession to the European Union and Perception of External Actors in the Western Balkans. s. 11.
[3] Ibid.
[4] JOVIĆ, D. (2011): Turning nationalists into EU supporters: the case of Croatia. s. 9.

zákazov? Kríza EÚ sa zintenzívnila aj pri Brexite, kedy sa Veľká Británia v referende rozhodla o odchod z členstva v EÚ. Aj preto vstup Chorvátska do Európskej únie je vnímaný ako pozitívny krok a podporuje nielen ideu EÚ ako takej ale taktiež ďalšie rozširovanie na Západnom Balkáne, pretože „členstvo všetkých krajín regiónu by zabezpečilo predpoklady pre demokratický mier v tejto časti Európy.“[5]

Európska komisia na svojom zasadnutí vo februári 2018 potvrdila stratégiu rozširovania pre krajiny západného Balkánu. „Západný Balkán je súčasťou Európy a je geograficky obklopený členskými štátmi EÚ. Národy EÚ majú s týmto regiónom spoločné dedičstvo a spoločnú históriu, ako aj budúcnosť, v ktorej budú čeliť spoločným výzvam a príležitostiam. EÚ sa už dlho v tomto regióne výrazne angažuje. Od zasadnutia Európskej rady v Solúne v roku 2003 podporovala budúcnosť tohto regiónu ako neoddeliteľnej súčasti EÚ.“[6] Stratégia taktiež potvrdila väčšiu angažovanosť Európskej únie pre krajiny západného Balkánu. Európska únia vynakladá úsilie docieliť na západnom Balkáne situáciu, kde je expanzia vojenského konfliktu nemysliteľná. To ako rýchlo sa podarí krajinám západného Balkánu pričleniť do Európskej únie závisí najmä od rýchlosti a kvality reforiem, ktoré sú potrebné k splneniu všetkých kritérií a podmienok pre vstup do EÚ.

Každá zo spomínaných krajín západného Balkánu je v inom integračnom procese a taktiež sa jej darí spĺňať kritériá pre úspešnú integráciu rôzne rýchlym tempom. Aj to je dôvod prečo je región západného Balkánu pre EÚ veľkou výzvou pri dosiahnutí všetkých podmienok a kritérií. Pre krajiny Západného Balkánu je veľmi dôležité aby uspeli pri interných reformách v rámci ich politických systémov tak, aby mohli začať s integračnými procesmi.

Bývalá Juhoslovanská republika Macedónsko má status kandidátskej krajiny od decembra 2005, pričom požiadala o členstvo v Európskej únii v marci 2004. Ďalšie integračné procesy sú podmienené pokračovaním plnenia politickej dohody z roku 20015 – Dohoda z Pržina – kde sa dohodli navykonávaní reforiem. Krajina viedla 27 ročný spor s používaním názvu Macedónsko s Gréckom. Vstup do EÚ je taktiež podmienený vyriešením tohto sporu, ktorý čakal na prijatie gréckou stranou. Dohoda z júna 2018 hovorí o novom názve krajiny a to Republika Severné Macedónsko. Aj vďaka vyriešeniu tohto sporu môžu negociačné rozhovory a procesy pokračovať do ďalšej etapy. Bývala Juhoslovanská republika Macedónsko, podľa vyjadrení ministra zahraničných vecí, verí v najbližších dekádach o úspešné začlenenie sa do Európskej únie a NATO.[7]

V decembri 2009 Srbsko podalo oficiálnu žiadosť o vstup do EÚ. Status kandidátskej krajiny získalo v marci 2012. Získaniu statusu predchádzalo prijatie dohody o regionálnom zastúpení v Kosove. V júni 2013 Európska rada uznala cestu Srbska k normalizácii vzťahov s Kosovom. Kľúčové kapitoly, ktoré je potrebné doriešiť v rámci pristúpenia do EÚ sú kapitoly 23 a 24, na ktorých Srbsko aktívne pracuje. Srbsko dostalo od Komisie vo februári 2018 návod na to ako do roku 2025 dovŕšiť proces pristúpenia.

Túžba Kosova stať sa právoplatným členom EÚ na nich upriamuje pozornosť, no nielen na Kosovo samotné ale na celkový stav dialógu medzi Srbskom a Kosovom, ktoré jednostranne vyhlásilo svoju nezávislosť od Srbska v roku 2008. Slovensko a ďalšie štyri krajiny Kosovo ako nezávislý štát neuznali a preto Kosovo o toto uznanie bojuje doteraz. Síce sa nejedná o ozbrojený konflikt, no vzťahy medzi Kosovom, Srbskom a taktiež aj Bosnou a Hercegovinou stále vrú. Na žiadosť Srbska Európska únia hrá úlohu sprostredkovateľa

[5] JOVIĆ, D. (2013): Hrvatski referendum o članstvu u Europskoj uniji i njegove psljedice za smanjeni Zapadni Balkan, s. 178.
[6] Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a výboru regiónov, s. 1.
[7] JANAS, K. (2017): Progress in Slovak- Macedonian relations, s. 428.

a dialóg medzi týmito entitami v roku 2013 nastal historický úspech, keď došlo k podpisu Prvej dohody o princípoch spravovania a normalizácie vzťahov medzi Srbskom a Kosovom. Táto dohoda je prvá priama dohoda medzi Srbskom a Kosovom.

Albánsko odovzdalo žiadosť o členstvo v EÚ v apríli 2009, len pár dní po nadobudnutí platnosti Dohoda o stabilizácii a pridružení medzi EÚ a Albánskom. Aktuálne má status kandidátskej krajiny od júna 2014 ako výsledok práce na plnení požiadaviek Komisie. Podmienkou bolo prijatie zostávajúcich reforiem, ktoré splnili ešte pred parlamentnými voľbami v roku 2013. Albánsko má za úlohu napredovať v oblasti piatich kľúčových priorít a najmä v reforme súdneho systému.[8] Je otázka, či bude štát úplne pripravený. Z tohto dôvodu sa pre túto krajinu objavujú ďalšie alternatívy a tie sú viac orientované Spojené štáty.[9]

V roku 2016 podala Bosna a Hercegovina oficiálnu žiadosť o vstup do Európskej únie. Môžeme povedať, že v rámci integračné procesu Bosny a Hercegoviny sa nachádzame len v prvých fázach. Bosna a Hercegovina musí vyriešiť najskôr vlastné medzi etnické spory.

Čierna Hora má aktuálne status kandidátskej krajiny. Žiadosť o členstvo podala v decembri 2008 a Komisia s pozitívnym stanoviskom k žiadosti zabezpečila pre Čiernu Horu začatie prístupných rokovaní. (consilium.europa.com).[10] Predpokladáme, že reformy a kritériá potrebné pre úspešné splnenie prístupných rokovaní dosiahnu do roku 2025 aj na základe už podpísanej Dohody o stabilizácií a pridružení.

2 Chorvátsko ako pozitívny príklad pre krajiny Západného Balkánu

Pri prístupných rozhovoroch do Európskej únie sa viedli debaty o tom, či má Chorvátsko kandidovať samotné alebo v skupine s ostatnými krajinami zo Západného Balkánu. Ako uvádza Jović, Chorvátsko inzistovalo na individuálnom procese predvstupných rokovaní, nakoľko ak by sa malo zaradiť do skupiny spolu s ostatnými krajinami viedlo by to k spomaleniu integračného procesu. Argumentovali tým, že každá krajina z regiónu je príliš ďaleko od dosiahnutých výsledkov Chorvátska a každá krajina je v inom procese. Každá z krajín bola, resp. stále je v inom štádiu politickej kultúry a demokratizácie po občianskej vojne, v inom štádiu rekonštrukcie nielen ekonomického stavu ale taktiež demokratických praktík a inštitúcií.[11]

Ako uvádzame aj vyššie, pri jednotlivých krajinách západného Balkánu a ich aktuálnemu statusu, tieto krajiny mali alebo stále majú nevyriešené interné problémy (napr. Grécko, Bývala Juhoslovanská republika Macedónsko, či Srbsko a Kosovo). Interné spory je potrebné vyriešiť predtým ako môžu dosiahnuť a splniť ostatné kritériá potrebné pre vstup do EÚ. Aj to je dôvod prečo majú krajiny Západného Balkánu okrem Madridských a Kodanských kritérií aj ďalšie kritériá, ktoré musia splniť. Ako uvádza Nataša Beširević vo svojej práci politická podmienenosť je definovaná Kodanskými kritériami (a teda politickými, súdnymi a ekonomickými), Madridskými kritériami, Regionálnym prístupom z roku 1999, ďalej individuálnymi podmienkami, ktoré sú definované v Zmluve o stabilizácii a pridružení, závisia od finančnej pomoci a podmienkach, ktoré vychádzajú z mierových rozhovoroch a dohôd, a v neposlednom rade aj Dohody z Daytonu, Ochridu či Belehradu. Taktiež majú krajiny Západného Balkánu kritériá, ktoré musia naplniť, resp. dohodu o spolupráci s Haagom

[8] Dokumenty o stave rokovaní v Albánsku.
[9] JOVIC, D. (2013): Hrvatski referendum o članstvu u Europskoj uniji i njegove posljedice za smanjeni Zapadni Balkan, s. 179.
[10] Dokumenty o stave rokovaní v Čiernej Hore.
[11] JOVIC, D. (2013): Hrvatski referendum o članstvu u Europskoj uniji i njegove posljedice za smanjeni Zapadni Balkan, s. 176.

pri riešení sporov a súdov z bývalej Juhoslávie. Taktiež úspešné splnenie podmienok súvisí aj s regionálnou spoluprácou.[12]

Chorvátsko oficiálne začalo negociačné rozhovory 3. októbra 2005 ako výsledok preukázaného interesu o vstup do EÚ, ktorý deklarovala podpísaním Zmluvy o stabilizácii a pridružení z 29. októbra 2001. Žiadosť o plnoprávne členstvo podalo Chorvátsko 21. februára 2003 po jednohlasnom osvojení Rezolúcie Chorvátskeho Parlamentu. Oficiálne vstúpilo do EÚ 1. júla 2013 a stala sa 28. plnoprávnym členom Európskej únie. Téma o samotnom vstupe a negociačných procesoch je pomerne komplexná a obsiahla, my sa v aktuálnom článku zameriavame na argumenty pre a proti vstupu do EÚ, resp. s čím sa Chorvátsko muselo vysporiadať a s čím sa môžu stretnúť aj krajiny Západného Balkánu.

Pri analýze výsledkov z Eurobarometra[13] z roku 2010 je zaujímavé sledovať, že Chorváti viac podporujú vstup ostatných krajín západného Balkánu do EÚ než občania EU27. Taktiež môžeme vo výsledkoch vidieť, že Chorváti podporujú vstup Srbov omnoho zásadnejšie než vlastnú integráciu. Podľa výsledkov Eurobarometra len 27 % vnímalo členstvo v EÚ ako dobré, pričom 29 % vnímalo členstvo v EÚ ako zlé pre Chorvátsko, 41 % sa vyjadrilo ani dobré ani zlé. Len 37 % Chorvátov sa vyjadrilo, že členstvo prinesie výhody a až 54 % sa vyjadrilo, že členstvo neprinesie žiadne výhody pre krajinu a obyvateľov. Dôvodom takéhoto výsledku vo verejnej mienke môžu mať za následok obavy, s ktorými sa Chorváti stretávali v období pred vstupom do EÚ. Bol to najmä strach z prisťahovalcov, resp. z iných Európanov, ktorí prídu do krajiny za účelom kúpy pozemkov a nehnuteľností. Strach z nedostatku práce, pretože bude pre EÚ občanov jednoduchšie sa zamestnať a preto sa báli o obsadenie pracovných pozícií v Chorvátsku kandidátmi z iných členských krajín. V čom vidíme nedostatok bolo taktiež prezentovanie negociačných procesov v médiách. Mediálna komunikácia bola veľmi technická, ľudia nevedeli jednoznačne pomenovať aké výhody prináša vstup do krajiny do EÚ, čo so sebou prináša. V médiách dostávali informáciu skôr o tom aká kapitola negociačných rozhovorov je aktuálne na stole, resp. ktorá z kapitol je aktuálne otvorené, no nevedeli si predstaviť a nedostali úplnú informáciu o tom, čo sa v danej kapitole rieši a čo kapitola zahŕňa.[14]

Vstup Chorvátska do EÚ bol veľmi komplexným procesom. Už vyššie spomínaná téma individuálnych prístupných rozhovorov, obáv chorvátskeho obyvateľstva, či slabšej mediálnej podpory, no najmä preto, že Chorvátsko bolo v centre občianskej vojny, v centre post juhoslovanského konfliktu a vojny. Hovorí sa aj o podobnej skúsenosti Slovinska, no to nebolo zasiahnuté týmito skúsenosťami až do takej miery. V Slovinsku totiž v roku 1991 trval konflikt len 10 dní.

Spomínané riziko pre globálnu rovnováhu pri izolácií západného Balkánu od Európskej únie môžeme podporiť argumentom o politickej kultúre v bývalých juhoslovanských republikách. V týchto krajinách môžeme markantne vnímať nacionalizmus, v zmysle hrdosti na danú národnosť a krajinu. Aj preto je ťažšie integrovanie sa do globálnejších štruktúr ako je napríklad aj Európska únia. V krajinách západného Balkánu sa viac politická kultúra a vnímanie politiky vyznačovalo nacionalizmom, než multikulturalizmom o čom píše aj Dejan Jović vo svojej práci.[15]

Chorvátsko považujeme za vzor a príklad ako dosiahnuť úspešnú integráciu pre krajiny západného Balkánu. Pri týchto krajinách musíme zvážiť a vnímať aj ich transformáciu nielen v rámci legislatívy a noriem Európskej únie, ale musíme ísť o krok späť a to

[12] BEŠIREVIĆ, N. (2012): Demokratizacija i europeizacija kao teorijski okviri instrumenta uvjetovanosti u „politici proširenja“ Europskej unije, s. 32.
[13] Eurobarometer 74, Javno mnijenje u Europskoj uniji, s. 11-13.
[14] JOVIĆ, D. (2011): Turning nationalists into EU supporters: the case of Croatia, s. 1-2.
[15] Ibid.

k demokratizácii ako takej. To znamená, že krajiny poznačené vojnovým konfliktom mali, resp. stále majú pred sebou dlhú cestu transformácií, integrácií či prijatí noriem vyššie postavených inštitúcií, alebo inak povedané organizácií, celkov.

Predikujeme, že za následok to bude mať, nielen stabilnejší región Balkánu, no taktiež nové pohľady na politickú scénu a nové skúsenosti, o ktoré sa môžu krajiny západného Balkánu podeliť. Integrovanie Chorvátska do EÚ bolo ďalším krokom k napĺňaniu zahraničnej politiky EÚ, stabilizovaniu regiónu, no v neposlednom rade taktiež aj k podpore Chorvátskej republiky ako takej. Víťazstvo v občianskej vojne síce znamenalo určitý impulz a potvrdenie suverenity, no začlenenie do celku akým je EÚ je uznanie suverenity a identity štátu na markantnejšej úrovni a leveli.[16] Aj preto vnímame, že integrácia do EÚ je pre ostatné krajiny západného Balkánu veľmi dôležitá a pre ich politický vplyv signifikantná.

Dôležitým aspektom integrácie je okrem politickej a ekonomickej úrovne aj úroveň samotného života občanov. Pravidlá vstupu do EÚ nie sú jednostrannou pozvánkou, no krajina musí spĺňať určité kritériá a pravidlá. Pravidlá a podmienky sa cez roky integrácií menili a dopĺňali a stávali sa čoraz prísnejšími. O vstup do EÚ môže požiadať každý európsky štát, „ktorý rešpektuje hodnoty uvedené v článku 2 a zaviaže sa ich podporovať,“[17] to definuje článok 49 Zmluvy o Európskej únii, čo ale neznamená, že každému sa to aj podarí. Preto je vítaný každý pozitívny vzor úspešnej integrácie akým Chorvátsko bez pochyby aj je.

Záver

V článku sme mali snahu predložiť prehľad o stave západného Balkánu v prístupných rokovaniach do Európskej únie a o krokoch Chorvátska pred vstupom do Európskej únie ako aj odpoveď na otázku či sa Chorvátsko stalo vzorom pre krajiny západného Balkánu. Prístupové rokovania trvali Chorvátsku šesť rokov, čo môžeme vnímať ako pozitívny príklad pre krajiny ako sú napríklad Bosna a Hercegovina či donedávna Macedónsko. Pozitívne vplýva Chorvátsko na krajiny západného Balkánu aj pôsobím na nielen vnútroštátnych fórach a debatách, no taktiež aj na medzinárodných. Taktiež je vítaným impulzom finančná pomoc pre členské krajiny Európskej únie, ktoré pomáhajú pri ekonomickom rozvoji krajiny, nehovoriac o demokratizácii a zvýšeniu politickej kultúry. Pozitívnym príkladom pre ostatné krajiny západného Balkánu je taktiež v regionálnej spolupráci a riešení sporov (príklad sporu Chorvátska a Slovinska). Integrácia tejto krajiny priniesla so sebou dôležité implikácie práve pre krajiny tohto regiónu. Chorvátsko je dôležitým iniciátorom a podporovateľom ďalšieho rozširovania Európskej únie. Napriek tomu, že vznikajú otázky o kapacite EÚ v zmysle ďalšieho možného rozširovania sa, my zastávame názor o dôležitosti neustáleho rastu a rozvoja Európskej únie. Ako hlásila téza článku my potvrdzujeme, že Chorvátsko je pozitívnym príkladom pre vstup ostatných krajín západného Balkánu do Európskej únie a taktiež potvrdzujeme tézu o podpore ostatných krajín západného Balkánu pre vstup do Európskej únie. Pre západný Balkán odporúčam lepšie mediálne informovať občanov o veciach spojených s Európskou úniou a taktiež spolupracovať s krajinami, ktoré už procesom transformácie, demokratizácie a integrácie úspešne dosiahli.

Použitá literatúra:

1. BEŠIREVIĆ, N. (2013): *Instrument uvjetovanosti Europske unije u politici proširenja prema državama Istočne i Srednje Europe te Zapadnog Balkana.* Anali Hrvatskog politološkog društva 2012, godište IX, Zagreb, 2013.
2. BEŠIREVIĆ, N. (2012): Odnos Europske unije prema prostoru bivše Jugoslavije od 1990. godine do danas. *In:* GRUBIŠA, D. – BEŠIREVIĆ, N. – ŠPEHAR, H.: *Politički sustav Europske unije i europeizacija hrvatske politike*. FPZ, Zagreb, 2012.

[16] JOVIĆ, D. (2011): Turning nationalists into EU supporters: the case of Croatia, s. 11.

[17] Zmluva o Európskej únii (konsolidované znenie), 2018.

3. BEŠIREVIĆ, N. – CUJZEK, I. (2013): *Regionalna politika Europske unije prema zapadnom Balkanu – dosezi i ograničenja*. Politička misao, 50, č. 1, 2013.
4. BEŠIREVIĆ, N. (2012): *Demokratizacija i europeizacija kao teorijski okviri instrumenta uvjetovanosti u „politici proširenja“ Europskej unije*. Političke perspektive, Vol. 2, Num. 1, 2012.
5. BEŠIREVIĆ, N. (2005): *Otvaranje pregovora između Hrvatske i EU: Usuglašavanje o medijskim slobodama*. Medij.istraž. (god.11, broj 2), 2005.
6. CARATAN, B. (2012): Hrvatska, Jugoistočna Europa i Europska unija. *In:* GRUBIŠA, D.- BEŠIREVIĆ, N. – ŠPEHAR, H.: *Politički sustav Europske unije i europeizacija hrvatske politike*. FPZ, Zagreb, 2012.
7. EURACTIV (2004): *Západný Balkán.* [online]. [cit. 9. 11. 2018]. Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/rozsirovanie/linksdossier/zapadny-balkan/>
8. EURLEX (2018): *Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov: Dôveryhodná perspektíva rozšírenia pre krajiny západného Balkánu a väčšia angažovanosť EÚ v tejto oblasti*. [online]. [cit. 7. 11. 2018]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/sk/TXT/?uri=CELEX:52018DC0065>
9. EURLEX (2018): *Zmluva o Európskej únii*. [online]. [cit. 8. 11. 2018]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/sk/TXT/?uri=CELEX%3A12012M%2FTXT>
10. EUROPSKA KOMISIJA (2010): *Eurobarometer 74: Javno Mnijenje u Europskoj uniji.* [online]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb74/eb74_hr_hr_nat.pdf>
11. EURÓPSKA RADA (2018): *Albánsko*. [online]. [cit. 7. 11. 2018]. Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/sk/policies/enlargement/albania/>
12. EURÓPSKA RADA (2018): *Čierna Hora*. [online]. [cit. 8. 11. 2018]. Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/sk/policies/enlargement/montenegro/>
13. JANAS, K. (2017): Progress in Slovak-Macedonian relations. *In: Zborník príspevkov z 18. medzinárodnej vedeckej konferencie*. Publishing Ekonóm, 2017. ISBN 978-80-225-4488-7
14. JOVIĆ, D. (2011): Turning nationalists into EU supporters: the case of Croatia, In: RUPNIK, J.: *The Western Balkans and the EU: „The hour of Europe“*. Chaillot Papers, 2011. ISBN 978-92-9198-187-8.
15. JOVIĆ, D. (2011): *Hrvatska vanjska politika pred izazovima članstva u Europskoj uniji*. Politička misao, 48, č. 2, 2011.
16. JOVIĆ, D. (2013): *Hrvatski referendum o članstvu u Europskoj uniji i njegove posljedice za smanjeni Zapadni Balkan*. Anali Hrvatskog politološkog društva 2012, godište IX, Zagreb, 2013.
17. JOVIČ, D. (2018): *Accession to the European Union and Perception of External Actors in the Western Balkans*. Croatian International Relations Review, 2018, XXIV (83), 2018, pp. 6-32.
18. MIHAILA, R. (2012): Europeanisation faces Balkanisation: Political conditionality and democratision – Croatia and Macedonia in comparative perspective. In: *European Perspectives- Journal on European perspectives of the Western Balkans*, Vol. 4, No. 1(6), Travanj, 2012.

Kontakt:
Mgr. Marcela Barčáková
Katedra politológie
Študentská 2
911 50 Trenčín
Slovenská republika
e-mail: marcela.barcakova@tnuni.sk

EVROPSKÁ SPOLEČNOST – NOVÁ PRÁVNÍ FORMA PODNIKÁNÍ, NEBO SLEPÁ ULIČKA VÝVOJE PODNIKATELSKÉHO PROSTŘEDÍ[1]

Werner Bernatík

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Slezská univerzita v Opavě, Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Česká republika, e-mail: verner@opf.slu.cz

Cílem článku je prezentace výsledků longitudinální analýzy aktuální situace podnikatelského prostředí Evropského hospodářského prostoru z úhlu pohledu nově vzniklé právní formy obchodní korporace, která měla svým vznikem napomoci unifikaci podmínek založení a fungování společností. Článek prezentuje možnosti založení, které jsou zákonem vymezeny a počty existujících subjektů ve vybraných zemích od počátku existence této právní formy do současnosti (2004-2018), přičemž akcentuje pozornost na značné disproporce v tomto vývoji v jednotlivých zemích a další fakta, jenž jsou z hlediska původní myšlenky unifikace spíše kontraproduktivní a mohou vést k závěrům budícím otázky o smysluplnosti tohoto projektu. Zjištěné rozdíly právě dávají prostor pro detailní analýzy a podtrhují správnost existence této nadnárodní právní formy korporace.
Kľúčové slová: Evropská společnost, Societas Europaea, podnikatelské prostředí, jednotný trh

The aim of this article is to present the European Economic Area´s business entrepreneurial environment long-term analysis (2004 – 2018) from European company´s point of view, which represents new type of legal form entrepreneurial subject unifying Single Market conditions of establishing the join-stock company within the whole area. The article presents conditions of establishing a European company and the numbers of it within selected countries as well as significant differences, also, in other aspects. Thus, this raises the serious questions of the need of such project whether it gives another issues to be solved. Although the final results show significant differences which should be the object of further analyses, the whole concept of supranational legal form of company is worth to be maintained within the single market of European Economic Area, indeed.
Key words: European company, Societas Europaea, business entrepreneurship environment, Single Market
JEL: K22, M21, F23

Úvod

Evropská akciová společnost, označována také jako „Evropská společnost“ (dále SE), je právní forma obchodní korporace. Jedná se o akciovou společnost, která se od běžného typu, jenž se vyskytuje v podnikatelském prostředí některých zemí již od 17. století[2], liší podmínkami svého vzniku, jenž jsou unifikovány komunitárním právem[3]. Jedná se zde o nadnárodní formu obchodní korporace (dříve obchodní společnosti), jejíž úprava vychází přímo z komunitárních předpisů, které jsou následně implementovány do lokálních legislativních systémů.

Koncept tzv. Evropské společnosti je z hlediska historického vývoje forem korporací relativně novou myšlenkou, byť první zmínky prezentující potřeby reakce na rostoucí

[1] Tento článek vznikl za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Rozvojového projektu na léta 2016 – 2018 č. 0605/2016 s názvem „Propojení vzdělávací a tvůrčí činnosti na SU OPF“.
[2] DVOŘÁK, T. (2005): Akciová společnost a Evropská akciová společnost, s. 3.
[3] Nařízení Rady (ES) č. 2157/2001 ze dne 8. října 2001 o statutu evropské společnosti (NoSE).

globalizační tendence a expanzi zájmů jednotlivých společností lze vystopovat téměř do počátku 20. století. I přes desítky let trvající formování tohoto projektu, jenž pozvolna zrál současně v myslích mnoha zainteresovaných stran, mezi něž je nutno zařadit jak samotné podnikatele (vlastníky společností a zástupce top managementu), korporátní právníky a experty na mezinárodní právo, tak samotné politiky zastupující zájmy svých států i nadnárodních celků, se finální forma mezinárodní dohody upravující podmínky vzniku a působení této právní formy společnosti objevila až v první dekádě tohoto století.

S ohledem na výše uvedené je cílem výzkumu identifikace možností založení této právní formy korporace, její rozvoj z hlediska počtu založených jednotek a vývoj od počátku možností její existence až po současný stav, a to v několika rovinách. Jedním z aspektů je sledování kvantitativních dat a jejich komparace (databáze na úrovni Eurostat, databáze ETUI-REHS, apod.), při současném sledování aktuálních problémů, které jsou přirozenou skutečností existence nového subjektu v nadnárodním podnikatelském prostředí, což nutně přináší další otázky k diskusi právních konsekvencí ústících např. v průběžnou úpravu právních norem, atp. Dalším objektem sledování je zastoupení počtu subjektů této formy v jednotlivých zemích vybraného prostoru a způsob vzniku těchto subjektů o ohledem na původní záměr komunitárního práva s komparací skutečného stavu. Rovněž je předmětem sledování i průběžný report transformace podnikatelského prostředí, tzv. Bertelsmannův index BTI, publikovaný společností Bertelsmann Stiftung[4]. V neposlední řadě je pak součástí i prezentace aktuálních témat disproporcí, jenž mohou hrát určující roli v otázce motivace podnikatele tuto právní formu korporace založit, vésti podnikatelskou činnost, či naopak dospět k rozhodnutí ukončení činnosti s ohledem na dodatečné překážky spojené s existencí této právní formy.

1 Evropská společnost

Evropská společnost (označovaná rovněž jako Societas Europaea, či evropská akciová společnost, SE) je nadnárodní právní forma akciové společnosti, která je vytvořena tzv. komunitárním právem[5]. Základním kamenem této společnosti je Nařízení Rady (ES) č. 2157/2001 ze dne 8. října 2001 o statutu evropské společnosti ve znění dalších předpisů, přičemž účinnost této normy byla stanovena na 8. října 2004.

Je nutno zmínit, že na základě rozhodnutí Společného výboru Evropského hospodářského prostoru č. 93/2002 se toto nařízení používá rovněž v ostatních státech, které tvoří Evropský hospodářský prostor (tedy plus Lichtenštejnsko, Norsko a Island). V dalším textu se tedy pro potřeby výkladu rozumí členskou zemí, popř. společným prostorem právě členské země a společný prostor Evropského hospodářského prostoru.

Významným faktorem je i skutečnost, že na tuto normu navazuje směrnice Rady č. 2001/86/ES, kterou se doplňuje statut SE s ohledem na zapojení zaměstnanců (dále SoSE).

Myšlenkou tohoto projektu je tvorba podmínek, jenž umožní společnostem (tzv. obchodním korporacím) vykonávajícím činnost na mezinárodním trhu vznik prostoru, v němž mohou prostřednictvím založení odpovídající právní formy korporace tak, aby byly odbourány překážky, kterým musely doposud čelit z důvodů plynoucích z různých právních úprav obchodních korporací a rovněž ze samotné existence státních hranic[6]. Dosud se mohla myšlenka založení takové formy zdát naprosto geniální v duchu původní ideje vytvoření jisté formy jednotného prostoru nabízejícího podnikatelům ideálně rovné podmínky již ve stádiu založení společnosti (obchodní korporace) a další činnosti.

---

[4] Bertelsmann Transformation Index, Political Management in International Comaparison, dostupný z www.bertelsmann.com.

[5] Nařízení Rady (ES) č. 2157/2001 ze dne 8. října 2001 o statutu evropské společnosti (NoSE).

[6] ALEXANDER, J. – HODÁL, P. (2005): Evropské právo obchodních společností, s. 126.

První myšlenky, které se již seriózně zabývají problémem nerovnosti působení v rovině nadnárodního působení a potřebou jejich eliminace, lze vystopovat již ve 30. letech 20. století. Avšak až sanace škod poválečného světa s sebou nutně přináší nástup globalizace a příležitost pro rozvoj mezinárodního obchodu. Z počátku se státy snažily o jistou míru protekcionismu, podobně jako v období meziválečném, avšak v mnohem menší míře právě s ohledem na historickou zkušenost, která tak mohla být jednou z katalytických faktorů integračních procesů Evropy po druhé světové válce. V průběhu 50. a 60. let se již myšlenka nadnárodní formy obchodní společnosti obšírně diskutuje v politických kruzích na půdě Komise ES, jenž pak předkládá Radě ministrů a členským zemím ES dokument samotného návrhu nařízení. Následuje velmi rozsáhlá diskuse jak na úrovni vedoucích činitelů podnikatelské sféry, tak i na úrovni orgánů ES, členských států, odborových svazů i v odborné literatuře. Výsledkem bylo celé spektrum různých návrhů a úprav, které měly za cíl upravit zvláště řešení problematiky práv zaměstnanců a jejich zapojení do spolurozhodovacích procesů, ústící v revizi původního znění návrhu v roce 1975. Je nutno zdůraznit, že se jedná o velmi pokrokový dokument, jenž se snažil zahrnout ta nejlepší ustanovení z jednotlivých právních úprav akciových společností. Objevuje se zde již jasná formulace nadnárodní formy evropské akciové společnosti, jenž zcela čerpá výhradně z evropského práva a zůstává oproštěna od vazeb na národní akciové právo. Takto vzniklá jednotka by se řídila výhradně ustanoveními nařízení bez ohledu na to, kde je skutečné sídlo této organizace, což zabezpečuje nadnárodní charakter její právní úpravy.

Zde však vznikají první problematické oblasti, které jsou výsledkem prosazení partikulárních zájmů členských států, snažících se o zakotvení svého současného systému do této nadnárodní právní úpravy, pramenící z přesvědčení idealizující vlastní existující úpravu nad formulace právních řádů jiných států. Problematickým se stala např. koncepce systému řízení SE. Tzv. monistický systém versus systém dualistický představoval nepřekonatelnou bariéru v jednání o výsledné podobě znění nařízení. Dlouhá jednání byla provázena zájmem soukromého sektoru na vytvoření finálního výsledku, který by umožnil transparentnější podmínky pro činnost ve skutečně mezinárodním měřítku. Opravdový výsledek přinesla až jednání, která ústila v politickou dohodu v Nice a o rok později v nařízení o SE a směrnici o SE (obojí ze dne 8. října 2001).

2 Založení Evropské společnosti

Institut Evropské společnosti (dále SE) je tedy výsledkem dlouhodobého procesu formování legislativy, která ústí v tzv. Nařízení Rady (ES) č. 2157/2001 ze dne 8. října 2001 (dále NoSE) o statutu evropské společnosti. Ta ve svém článku 9 podává vzájemný vztah a hierarchii dalších předpisů, jenž jsou na tuto společnost aplikovány, a jenž postupně obsahuje 5 stupňů. Postupně se použijí ustanovení: (1) NoSE; (2) stanov konkrétní evropské společnosti v tom rozsahu, v jakém to připouští NoSE; (3) národního práva v členském státě, ve kterém má SE zapsané sídlo, pokud se tato ustanovení specificky váží k SE v otázkách, jejichž specifickou úpravu pro SE v národním právu připouští NoSE; (4) národního práva v členském státě, ve kterém má SE zapsané sídlo, jež se použijí na akciové společnosti; (5) stanov konkrétní SE ve stejném rozsahu, v jakém je to přípustné podle národního akciového práva v členském státě, ve kterém má SE zapsané sídlo[7].

Nově vzniklá evropská společnost musí v názvu obsahovat také označení právní formy společnosti pomocí znaků „SE“. Na rozdíl od ostatních právních forem (např. s.r.o. a další) je zde možno uvést dle platné legislativy toto označení na konci, ale rovněž i na počátku jména. Z hlediska počátečního úpisu akcií byl stanoven minimální limit ve výši nejméně 120 000 €[8].

[7] Čl. 9 NoSE.
[8] Čl. 4 odst. 2 NoSE.

Vezme-li se v potaz např. minimální výše základního jmění u akciové společnosti v ČR, které činí (bez veřejného úpisu akcií) 2 miliony Kč, jeví se na místě vcelku logický předpoklad, že založení SE bude připadat v úvahu pouze u těch zakladatelů, kteří se věnují podnikání ve větším rozsahu a po delší dobu. O to větší důvod pro tento předpoklad existuje při vzetí v úvahu také dalšího faktoru, kterým jsou možné způsoby založení SE. Na rozdíl od akciové společnosti nelze SE založit sukcesívním způsobem, a (až na výjimku) dokonce ani simultánním způsobem.

Založení nové SE je možné pouze způsoby, které definuje článek 2 NoSE. Principiálně mohou založit SE pouze společnosti, které mají zapsané sídlo na území členského státu. Kromě nich pak mohou založit SE také i společnosti se skutečným sídlem mimo toto území, avšak pouze pokud splňují tyto podmínky: Samy byly založeny podle právního státu některého z členských států, mají v tomto členském státě zapsané své sídlo a mají také trvalý a efektivní vztah k ekonomice tohoto státu, v němž mají zapsané své sídlo[9].

Způsoby, kterými lze tedy založit novou SE, lze rozdělit na primární a sekundární. Primární způsoby založení vyžadují dále splnění konkrétních podmínek naplňující nadnárodní prvek, který je nutnou podmínkou pro všechny způsoby založení SE. Tento nadnárodní prvek je zakotven v požadavku existence (minimálně) dvou zakládajících společností, které mají svá sídla (zapsaná i faktická) ve dvou různých členských zemích. Existují 4 různé způsoby, kterými lze podle nařízení o SE založit tuto právní formu společnosti.

2.1 Primární způsob – založení SE fúzí

Proces založení SE tímto způsobem je možný výhradně (a) fúzí nejméně dvou akciových společností, jenž mají svá zapsaná i faktická sídla na území členských států a řídí se nejméně dvěma různými právními řády členských států, (b) fúzí nejméně dvou SE, které mají zapsané i skutečné sídlo na území členských států a řídí se nejméně dvěma různými subsidiárně aplikovatelnými právními řády členských států, nebo (c) fúzí nejméně jedné společnosti s ručením omezeným (s.r.o.), která se řídí právním řádem členského státu a má zapsané i skutečné sídlo na území členského státu, a nejméně jedné SE.

Činnost těchto společností musí být rovněž prováděna minimálně 2 roky před samotným vznikem SE, což dokládá myšlenku umožnit založení korporace relativně stabilního charakteru, neboť zde vystupuje aspekt zabezpečení určitého minimálního trvání a výkonu činnosti před vznikem samotné SE. Nadnárodní prvek zde naplňují (minimálně) dvě zúčastněné společnosti zakládající novou SE, které podléhají právu různých členských států.

Za zmínku stojí rovněž skutečnost, že tímto způsobem může vznikat nový subjekt fúzí dvou rovnocenných subjektů, např. dvou akciových společností bez vzájemného vztahu (tzv. „merger of equals“), ale také fúzí dceřiných a mateřských SE (tzv. „up-stream merger“). Při fúzi může dokonce dojít k přemístění zapsaného sídla, přičemž toto sídlo může být i mimo původně zapsaná sídla, např. SE z Francie a SE z Itálie splynou v jednu SE se sídlem zapsaným ve španělské Barceloně. Na každou takto založenou společnost se následně aplikují v rozsahu, jenž nestanoví NoSE jinak, předpisy národního práva akciových společností[10]. Podle článku 19 NoSE měl každý členský stát právo zablokovat účast na založení SE fúzí těch společností, které mají sídlo na jeho území, přičemž ČR tohoto práva nevyužila.[11] Proces vzniku SE fúzí je zakotven v ustanoveních čl. 17-31 NoSE.

[9] Čl. 2 odst. 5 NoSE, § 3 zákona o SE.
[10] Čl. 18 NoSE.
[11] DVOŘÁK, T. (2005): Akciová společnost a Evropská akciová společnost, s. 103.

2.2 Primární způsob – založení holdingové SE

Založení holdingové SE upravuje čl. 32-34 NoSE a je možné účastí nejméně dvou společností, kterými jsou akciová společnost, či společnost s ručením omezeným, přičemž nejméně dvě z nich mají zapsané i skutečné sídlo na území nejméně dvou členských států. Musí platit, že se řídí nejméně dvěma různými právními řády členských států, nebo mají alespoň 2 roky (a) dceřinou společnost, která se řídí právními předpisy jiného členského státu, než kterým se řídí mateřská společnost, nebo (b) organizační složku, jenž je umístěna v jiném členském státě, než ve kterém má sídlo mateřská společnost.

Nadnárodní prvek je zde zabezpečen účastí nejméně dvou společností, které fungují pod právním řádem dvou různých členský států, nebo mají alespoň dva roky dceřinou společnost (nebo pobočku), jenž podléhá právu jiného členského státu. Je namístě zmínit fakt, že na této proceduře se mohou podílet i nejméně dvě jiné SE, pro které vždy platí ustanovení národního akciového práva toho členského státu, v němž má daná SE své zapsané sídlo[12].

Jelikož není nijak omezeno, kdo může být zakladatelem a společníkem zakladatelů holdingové SE, může být důsledkem tohoto způsobu založení SE například tato modelová situace: Obyvatel mimo Evropský hospodářský prostor (například z Japonska) založí jednočlennou s.r.o. v České republice a současně jednočlennou GmbH v Německu. Po splnění dalších podmínek uvedených výše následně založí holdingovou SE, přičemž ta může dokonce mít své zapsané sídlo i v jiném členském státě (např. ve Francii).

Rovněž je zde vhodné uvést skutečnost, že okamžikem vzniku holdingové SE se tato stává ovládající osobou obou zakládajících společností, z čehož plynou další důsledky.[13]

2.3 Primární způsob – založení dceřiné SE

Založení dceřiné SE (zakládání „joint-venture“)[14] je vcelku unikátní. V tomto případě mohou SE jakou svou dceřinou společnost založit korporace (dříve „obchodní společnosti“), družstva, či dokonce i jiné osoby soukromého a veřejného práva. Platí zde samozřejmě, že i zde se jedná o minimálně dvě právnické osoby, které mají zapsané i skutečné sídlo na území nejméně dvou různých členských států a zároveň se řídí (a) nejméně dvěma různými právními řády, nebo (b) mají alespoň 2 roky dceřinou společnost, která se řídí právními předpisy jiného členského státu, než kterým se řídí mateřská právnická osoba, popřípadě organizační složku umístěnou v jiném členském státě, než ve kterém je sídlo mateřské právnické osoby. Tato povinnost mít dceřinou společnost, popř. organizační složku, platí vždy pro nejméně dvě zakladatelské jednotky.

Tato možnost založení SE rovněž striktně stanoví, že proces zakládání SE podléhá předpisům toho členského státu, ve kterém má mít zakládaná dceřiná SE své zapsané sídlo[15]. Je-li jedním ze zakládajících subjektů jiná SE, platí pro ni uvedené podmínky stejně, jako pro jiné právnické osoby. Zakládání se děje obligatorně cestou bez veřejné nabídky (tzv. simultánní založení).

Významným rozdílem je u této formy založení SE fakt, že (na rozdíl od ostatních právních forem společností) v případě, že by byla zakladatelem již existující SE, může zde vystupovat jako jediný zakladatel a jediný akcionář. Tento výjimka se následně zcela zásadně odrazila v reálném obraze podnikatelského prostředí ČR oproti zbytku Společenství (viz dále). Nadnárodním prvek je zde naplněn stejným principem, jako u založení holdingové SE.

---

[12] Čl. 3 NoSE.
[13] DVOŘÁK, T. (2005): Akciová společnost a Evropská akciová společnost, s. 125.
[14] DĚDIČ, J. – ČECH, P. (2006): Evropská akciová společnost, s. 243.
[15] Čl. 36 NoSE.

2.4 Primární způsob – založení SE transformací akciové společnosti

Proces vzniku SE transformací existující akciové společnosti lze realizovat u subjektu, který (a) má své zapsané i skutečné sídlo na území některého z členských států, (b) má své akcie kotované[16] a (c) má nejméně po dobu 2 let dceřinou společnosti řídící se právními předpisy jiného členského státu, než kterým se řídí mateřská akciová společnost.

Pro transformaci akciové společnosti na SE se použije ustanovení čl. 37 NoSE, přičemž tento postup podléhá těmto principům[17]: (a) transformací nesmí dojít ke změně přemístění zapsaného sídla společnosti, (b) společnost musí i nadále trvat, tzn., že nedochází k zániku, ale pouze k přeměně společnosti, (c) nedochází k přechodu jmění na právního nástupce, avšak pouze ke změně poměrů v konkrétní společnosti a (d) není možné přistoupit k transformaci na SE v případě, že na danou akciovou společnost již byl prohlášen konkurs. Příkladem je zde případ francouzské akciové společnosti, která měla dceřinou společnost s ručením omezeným v Německu a rozhodla se transformovat v SE (se sídlem ve Francii, vlastnící stále dceřinou s.r.o. v Německu).

Nadnárodní prvek v tomto případě spočívá ve skutečnosti existence dceřiné společnosti přeměňované společnosti, jenž podléhá po dobu minimálně dvou let právu jiného členského státu.

2.5 Sekundární založení dceřiné společnosti

Subjektem, který se účastní tohoto procesu, je samotná SE. V podstatě se jedná o případ, který se považuje v procesu založení dceřiné SE jako unikátní (viz výše), neboť procesu založení SE by se měly účastnit vždy nejméně dva subjekty. Tím by se ovšem zamezilo aktu zakládání dceřiné společnosti, které mají ostatní právní formy korporací, jenž vyplývá ze samé podstaty existence subjektů daného podnikatelského prostředí a proto je přípustný, byť tím působí ve světle původního záměru zcela kontraproduktivně. Nicméně podle tohoto způsobu může existující SE zakládat neomezený počet dalších SE.

Zde je nadnárodní prvek zabezpečen z podstaty SE samotné, neboť vyplývá ze skutečnosti existence subjektu, jenž již svou existencí tento prvek naplňuje.

3 Vývoj počtu SE ve vybraných zemích v letech 2008 - 2018

S ohledem na výše uvedené a skutečnost, že v rámci podnikatelského prostředí ČR se jedná o právní formu společnosti s nejvyšším minimálním základním kapitálem, byl vstupní premisou názor, že v ČR bude počet zakládaných společností nižší ve srovnání se zeměmi západní Evropy (tzv. zemí původní „dvanáctky“). Další premisou – s ohledem na výše zmíněné podmínky – je, že SE budou předurčeny k projektům většího rozsahu, případně podnikatelské činnosti vyžadující vyšší kapitálové zajištění. Založené SE by tedy měly být spíše společnosti střední, spíše však velké podniky (podle odpovídající definice tedy s více než 50, resp. 250 zaměstnanci). Předmětem výzkumu je i fakt zaměření činnosti těchto společnosti a jejich struktura s ohledem na tendence globalizace a růst konkurence nadnárodních korporací.

Lze očekávat, že se většinou bude jednat právě o vznik SE transformací tradičních akciových společností s dlouhou historií, či zakládání holdingu, popř. společných dceřiných společností. K tomuto závěru mohl přispět i fakt, že pouhé 4 dny po nabytí účinnosti NoSE vznikla první SE (tedy 12. října 2014), kterou byla společnost Bauholding Strabag SE v Rakousku.

V neposlední řadě pak hraje pro případný vstup významnou úlohu fakt úrovně rozvoje podnikatelského prostředí dané členské země a úroveň vnímání tohoto klimatu zakladateli

[16] DVOŘÁK, T. (2005): Akciová společnost a Evropská akciová společnost, s. 135.
[17] DVOŘÁK, T. (2005): Akciová společnost a Evropská akciová společnost, s. 128.

společností a podnikateli obecně. Zde je longitudinálně sledována časová řada výzkumu tzv. transformace podnikatelského prostředí,[18] podle kterého se v rámci transformovaných zemí ČR umísťuje pravidelně na 1. (2008, 2010, 2012 a 2018), popř. 2. (2006, 2014), či 3. místě (2016).

Jelikož jsou zde předmětem sledování země s probíhající transformací (120 zemí, ovšem mimo tradiční ekonomiky západní Evropy, Severní Ameriky, Japonska a Austrálie), je považován tento index spíše jako indikátor atraktivity zemí nových členských států EU pro potenciální investory přicházející z ekonomicky vyspělejších zemí západní Evropy.

Metodicky byla v počátku výzkumu sledována aktuální situace na poli vznikajících SE všech členských zemí Společenství k roku 2008. Vzhledem k výsledkům a s ohledem na fakt skutečného počtu těchto společností pak byly vybrány k další komparaci ty ekonomiky, které tvoří logický celek vhodný pro dlouhodobé analytické sledování. Jsou jimi země tzv. V-4 (tedy ČR, SR, Maďarsko a Polsko), a dále pak Francie, Německo a Velká Británie, Rakousko a Holandsko. Důvodem výběru je rovněž snaha postihnout výskyt SE v zemích kolem ČR (V-4, Německo a Rakousko), komparace s významnými ekonomikami prostoru EU (Německo, Francie a Velká Británie) a výběr Holandska jako kontrolní vzorek a zároveň země, která je známá svou liberální politikou z hlediska daňových výhod, apod.

Současně je součástí metodiky i sledování typu SE v souladu s dostupnými daty definovanými ETUI-REHS (viz výše). Zde se jednotlivé založené SE dělily dále na tzv. Normal, UFO, Prázdné a Shelf společnosti. Toto rozdělení reflektuje typ společnosti podle údajů, které jsou o SE dostupné, např. typ UFO nemá uvedeny žádné údaje o zaměstnancích ani struktuře společnosti (dualistická, či monistická), apod. Pro potřeby skutečného obrazu o struktuře existujících SE hraje roli informace o „Normal“ společnostech, kterými jsou ty, jenž vykonávají činnost.

K roku 2008 bylo založeno celkem 259 SE, přičemž v regionu vybraných zemí celkem 210 založených SE, což představuje 81% všech založených SE (a tedy významný výběrový soubor Společenství). Pouze v Německu a ČR tak bylo založeno 62,9% všech SE.

Tabulka 1: Počet založených SE celkem ve vybraných zemích v r. 2008

	PL	SK	H	F	D	A	UK	NL	CZ
2008	0	3	0	8	80	11	5	18	83

Pramen: Vlastní zpracování na základě ETUI-REHS.

Jak je patrné, region Německa a ČR byl pro zakladatele vysoce atraktivní destinací. Pokud ovšem vezmeme v úvahu typ SE, pak reálných, vykonávajících skutečnou činnost (tedy podle metodiky ETUI-REHS tzv. Normal) bylo v Německu 26 SE, zatímco v ČR pouze 3 (typ UFO pak 35, Empty 3 a Shelf 42). Zatímco v Rakousku vykonává skutečně činnost 63,6% ze všech SE, v ČR je to pouze 3,6%. Zde se nabízí otázka důvodu vzniku společnosti v dané zemi. Jedná-li se o přípravnou fázi vstupu potenciálních investorů v rámci strategického vstupu na trh, měl by tento trend v budoucích letech změnit.

Situace se obdobně vyvíjela v následujících letech pro region Německa a ČR, které hrají z hlediska počet založených SE zcela dominantní roli. Celkově bylo registrováno 512 SE ve všech zemích. Počty ve vybraném regionu prezentuje následující tabulka.

Tabulka 2: Počet založených SE celkem ve vybraných zemích v r. 2010

	PL	SK	H	F	D	A	UK	NL	CZ
2010	2	20	2	18	119	14	24	22	224

Pramen: Vlastní zpracování na základě ETUI-REHS.

[18] Tzv. Transformation Index BTI, dostupné na: https://www.bti-project.org/en/home/.

Zde je již patrný trend zakládání SE právě v České republice i na úkor Německa, přičemž kontrastem je pak počet skutečně činných společností. Těch je v Německu 68 (57,1%), zatímco v ČR pouze 17 (tedy 7,6%). Zakládání SE v ČR tedy má zjevně jiný důvod, než v prostoru celého Společenství.

V průběhu dalších let dochází v ke kontinuálnímu nárůstu počtu SE, v r. 2017 dosáhnul jejich celkový počet 3014 subjektů. Rozdělení SE v jednotlivých zemích je však zarážející a dokládá pokračující trend, který započal od samotného procesu možnosti založení SE. Celkový počet SE v uvedených 9 vybraných zemích je 2780 subjektů, což činí 92,2% všech SE.

Tabulka 3: Počet založených SE celkem ve vybraných zemích v r. 2017

	PL	SK	H	F	D	A	UK	NL	CZ
2017	5	135	5	39	477	19	39	30	2031

Pramen: Vlastní zpracování na základě ETUI-REHS.

Relativní nárůst je významný na Slovensku (675%), ovšem s celkovým počtem 135 SE sice obsazuje třetí pozici v rámci vybraných zemí, nicméně oproti absolutnímu počtu SE v ČR je tento počet zanedbatelný. Je zarážející, že počet SE v Německu je oproti ČR již méně, než čtvrtinový (23,5%). Celkově byl k 27. 10. 2017 počet všech SE v rámci Společenství 3014. Je ke škodě výzkumu, že data o typu SE nejsou v posledních 3 letech dostupná, proto není možné určit počet skutečně podnikajících SE. Analýzou dostupných informací z domácích zdrojů následně bylo zjištěno, že drtivá většina těchto subjektů v ČR jsou SE založené jako dceřiná společnost již existující SE (tedy posledně uváděný způsob, jenž měl být spíše marginální částí spektra všech SE v podnikatelském prostředí Společenství). Navíc jsou tyto společnosti bez výkonu činnosti a určené k následnému prodeji (tzv. Ready-made společnosti).

Nejnovější data prezentují dramatický zlom na poli vývoje SE. Zatímco v průběhu předchozích let docházelo rovněž ke zrušení některých společností v rámci členských zemí (buď skutečné zrušení SE, nebo přesun sídla z jedné země do druhé, apod.), měl jejich absolutní počet v daném regionu vždy rostoucí tendenci. Celkový počet SE se k 28. 11. 2018 pohyboval na úrovni 3114 SE, tedy o 100 více, než v předchozím roce. V roce 2018 však dochází poprvé k poklesu celkového počtu SE v některých státech. U sledovaných zemí se jedná o Francii (pokles o 3) a Rakousko (pokles o 1), přičemž u Maďarska setrvává počet SE na 5.

Tabulka 4: Počet založených SE celkem ve vybraných zemích v r. 2018

	PL	SK	H	F	D	A	UK	NL	CZ
2018	6	153	5	36	539	18	46	31	2154

Pramen: Vlastní zpracování na základě ETUI-REHS.

Jak je patrné z uvedených údajů, v Německu přibylo 62 subjektů a pokračuje růst (o 13%), v ČR bylo založeno dalších 123 subjektů (růst o 6%).

Vezmeme-li v úvahu, že každá ze založených společností musí mít základní jmění ve výši minimálně 120 000 €, jedná se zde o opravdu velký objem kapitálu. Při skutečnosti, že by bylo v ČR aktivních byť 15 % subjektů (optimistický odhad autora), jednalo by se o pouhých 323 společností, které by skutečně vykazovaly podnikatelskou aktivitu.

4 Vývoj podnikatelského prostředí, či „slepá ulička“?

S ohledem na získaná data byl proveden v letech 2017-18 průzkum a pokus o kontakt vybraného vzorku 1000 evropských společností, zapsaných v ČR. Jelikož se úspěšnost

kontaktu ve smyslu získání informací pohybovala v řádech jednotek procent, dokládá tento fakt další otazníky směrem k položení otázky skutečného rozvoje podnikatelského prostředí a naplnění původní myšlenky dané desítkami let jednání a finálního stvoření NoSE. Ze získaných informací je patrné, že pokud společnost existuje a vykonává činnost (typ „Normal“), zakládá desítky dceřiných společností s cílem udat je na trhu tzv. Ready-made, tedy tvoří nabídku potenciálním investorům, kteří uvažují o vstupu na lokální trh.

Mimo tyto aktivity byla provedena analýza dostupných dat rovněž z národních zdrojů, přičemž z nich vyplývají zarážející fakta. Počet zaregistrovaných SE v evidenci „justice.cz“ služby provozované autoritami ČR nekoresponduje s databází ETUI. Činnost většiny subjektů spočívá v provozování pronájmu nemovitostí, bytu a komerčních prostor, pronájmem nemovitostí v kombinaci s dalšími činnostmi, a finanční služby. Analýza jednotlivých skupin činností přesahuje rozsah příspěvku a je obsahem dalšího bádání. Snahou tohoto článku je obrátit pozornost na disproporce v distribuci subjektů právní formy SE v rámci Společenství a její značně neprůhlednou strukturu, jenž zasluhuje velkou pozornost ze dvou důvodů: Z hlediska zakládání SE se v ČR může se jednat o mimořádnou situaci, která však může být transferována do jiných regionů. Z hlediska smyslu založení a činnosti SE pak není situace v ČR typická v porovnání s ostatními zeměmi.

V průběhu výzkumu vyvstaly i další oblasti, které budí otázky vzhledem k existenci SE. Jsou jimi například různé typy řízení (u akciové společnosti v ČR existovala dualistická struktura, v SE je přípustná struktura monistická, přičemž se jedná také o akciovou společnost), která může mít dopad nejen na styl řízení a samozřejmě na náklady s tím spojené, ale i na účast zaměstnanců na řízení společnosti. Toto již zcela jinak utváří podnikatelské prostředí země, pozici odborů, způsob participace na strategických rozhodnutích vedení společnosti – což samozřejmě zpětně ovlivní ochotu výběru této právní formy zakladateli.

Neméně ožehavou se jeví také otázka rovných příležitostí zaměstnanců SE. Pokud uvážíme, že SE je z podstaty podnikající subjekt ve více členských zemích Společenství (vyjma dceřiných společností, založených sekundárním způsobem – viz výše), pak zaměstnanci pracující pro danou organizaci vcelku oprávněně dochází k přesvědčení, že jsou součástí jednoho podnikatelského subjektu a tudíž mají oprávněné nároky na výši svého výdělku, ale (hlavně!) na další skutečnosti s tím spojené. Tak povstává otázka řešení odchodu do důchodu, kdy se věková hranice pro nárok na důchod různí mezi jednotlivými členskými zeměmi. Zde je nutno zdůraznit, že působnost SE v prostoru Společenství sice vytváří otázky a možné třecí plochy, které mohou vést k zaměstnaneckým aktivitám a nepokojům, avšak z hlediska podnikatelského prostředí Společenství jako celku (původní idea tvorby a existence SE) zcela jistě má tento institut funkci narovnávající rozdíly. Sledování jednání v této rovině je předmětem dalšího výzkumu, který paralelně započal vzhledem k jeho aktuálnosti.

Závěr

Sledování nové právní formy korporace (dříve obchodní společnosti) představuje longitudinální analýzu vývoje formulace myšlenky tohoto subjektu, právních norem definujících jeho vznik a existenci a vývoj skutečného výskytu v rámci jednotlivých členských zemí Společenství. Cílem výzkumu je zmapovat výskyt v celém prostoru a oblasti vybraných zemí se zřetelem na ČR, jenž mají vliv na utváření podnikatelského prostředí ČR a okolního regionu. Během 15 letého procesu sběru a zpracování informací dochází nutně k formulaci nových aspektů, které budí další otázky spojené se samotnou existencí rámce umožňujícího vznik a působení evropských společností. Rozdílnosti, které vznikají v průběhu rozvoje tohoto segmentu podnikatelského prostředí, tvoří nové výzvy, které ve svém důsledku mohou přispět k unifikaci společného trhu tak, jak bylo zamýšleno již v počátečních jednáních v polovině minulého století. Přínosem této vybrané části širšího výzkumu je prezentace vývoje zakládání a existence nové právní formy korporace, prezentující značnou

disproporci distribuce těchto subjektů v rámci Společenství. Za největší nedostatek lze považovat nejednotnost informací (rozdíl mezi registrem lokálních oficiálních zdrojů a jejich ztíženou dostupnost) a centrální databáze na úrovni Společenství. Také změna v organizaci zpracování dat databáze na úrovni typu korporace přináší zbytečnou ztrátu vcelku praktické informace upřesňující skutečný stav.

Získaná data prezentují rovněž skutečnosti, které mohou při znalosti širšího kontextu sloužit jako základ pro další bádání spojené s důsledky existence a činností této právní formy korporace v dané zemi, regionu i společném trhu, jako například vývoj v oblasti zapojení zaměstnanců do spolurozhodovacích procesů korporace, vývoj pracovně-právních vztahů u korporací působících v konkrétních zemích, důsledky těchto změn na celkové klima lokálního podnikatelského prostředí a případného vývoje směřujícího k unifikaci tohoto prostředí v rámci celého společného trhu. V tomto případě je nutno mít na paměti, že jedním z možných faktorů, stojícím u tohoto procesu tvorby jednotných podmínek společného trhu, je rovněž institut evropské společnosti, čímž se – i přes prozatímní otázky její smysluplnosti – bezezbytku naplní legitimita její existence, kterou si plně zaslouží.

Použitá literatura:

1. ALEXANDER, J. – HODÁL, P. (2005): *Evropské právo obchodních společností.* Praha: Linde, 2005. ISBN 80-7201-520-6.
2. DVOŘÁK, T. (2005): *Akciová společnost a Evropská akciová společnost.* Praha: ASPI, 2005. ISBN 80-7357-120-X.
3. DĚDIČ, J. – ČECH, P. (2005): *Ochodní právo po vstupu ČR do EU aneb co všechno se po 1. květnu 2004 v obchodním právu změnilo?* Praha: BOVA POLYGON, 2005. ISBN 80-7273-122-X.
4. DĚDIČ, J. – ČECH, P. (2006): *Evropská akciová společnost.* Praha: BOVA POLYGON, 2006. ISBN 80-7273-133-5.
5. LENOIR, N. (2008): The Societas Europaea (SE) in Europe. A promising start and an option with good prospects. In: *Utrecht Law Review,* 2008, roč. 4, s. 14-21.
6. Nařízení Rady (ES) č. 2157/2001 ze dne 8. října 2001 o statutu evropské společnosti. [online] Dostupné na internetu: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=celex:32001R2157>
7. Směrnice Rady 2001/86/ES ze dne 8. října 2001, kterou se doplňuje statut evropské společnosti s ohledem na zapojení zaměstnanců. [online] Dostupné na internetu: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=celex:32001L0086>
8. Statut evropské společnosti. [online] Dostupné na internetu: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=LEGISSUM%3Al26016>
9. Zákon č. 627/2004 Sb. o evropské společnosti. [online] Dostupné na internetu: <https://zakonyprolidi.cz/cs/2004-627>

Kontakt:
Ing. Werner Bernatík, Ph.D.
Fakulta obchodně podnikatelská v Karviné
Slezská univerzita v Opavě
Univerzitní nám. 1934/3
733 40 Karviná
Česká republika
e-mail: bernatik.werner@opf.slu.cz

FOREIGNERS AS A FACTOR INFLUENCING SUPPLIER-CUSTOMER RELATIONS[1]

Josef Botlík

Department of Computer and Mathematics, School of Business Administration in Karvina,
Silesian University in Opava, Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic,
e-mail: botlik@opf.slu.cz

V rámci projektu Institucionální podpory Aplikace systémů na řízení vztahů se zákazníky v prostředí malého a středního podnikání byly zkoumány vlivy cizinců na pracovní prostředí, vzniklé změnou uplatnění cizinců na pracovním trhu a současně změnou zákaznických vztahů způsobených specifickými požadavky cizinců. Výzkum vychází ze zkoumání pohybu autonomních systémů na vybrané infrastruktuře a precedenční analýzy. Východiskem byla analýza vývoje počtu cizinců v České republice (ČR) podle typu pobytu. Analyzováno byl interval 1998-2018, sledován byl trvalý pobyt a dlouhodobý pobyt. Data byla segmentována dále s ohledem na nelegální pobyt. Analyzovanou skupinou jsou cizinci s pobytem delším, než 12 měsíců. Zdrojové země jsou porovnávány vzhledem ke geografickému rozložení.
Kľúčové slová: cizinci, migrace, infrastruktura, precedens, matice

As part of the "Institutional Support Application of Customer Relationship Management Systems in Small and Medium-Sized Environments" project, we research the effects of foreigners on the working environment that have been created by changing the employment of foreigners on the labor market. We examined changing client relations due to special needs of foreigners too. Research is based on the exploration of autonomous systems on selected infrastructures and precedent analysis. The starting point was the analysis of the development of the number of foreigners in the Czech Republic by type of duration of stay. The interval between 1998 and 2018 was analyzed, a permanent residence and long-term stay. The analyzed group is a foreigner with a stay longer than 12 months. Source countries are compared with respect to the geographic distribution.
Key words: Foreigners, Migration, Infrastructure, Precedence, Matrix
JEL: J15, Z32, C65

Úvod

Příspěvek se zabývá analýzou států a oblastí, které mohou mít dominantní vliv na demografické složení populace České republiky. Tato analýza je součástí výzkumu faktorů, které mohou ovlivnit chování trhu, respektive chování dodavatelsko-odběratelských vztahů, z důvodu jiných zvyklostí a preferencí cizinců v porovnání s občany České republiky (ČR). Daná problematika je zkoumána v rámci dlouhodobého výzkumu pohybu autonomních systémů na vybrané infrastruktuře, byly zkoumány vlivy cizinců na pracovní prostředí a změna zákaznických vztahů způsobených specifickými požadavky cizinců. Tento příspěvek se zabývá identifikací států, které jsou zdrojovými zeměmi cizinců žijících na území ČR a jejich významností v geografickém kontextu.

[1] Tento článek vznikl za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace v roce 2018.

Analyzovanou skupinou jsou cizinci s pobytem delším než 12 měsíců. Migrační centra jsou charakterizovány jako lokální extrémy v rozložení zemí, které jsou domovskými zeměmi cizinců s dlouhodobým pobytem v ČR.[2] Zdrojové země jsou porovnávány vzhledem ke geografickému rozložení. Lokální extrémy jsou identifikovány pomocí rozdílných hodnot cizinců, analýzy je prováděna pomocí incidenčních a precedenčních matic, zkoumány jsou destinace, kde počty cizinců rostou nebo klesají vzhledem k okolí.

Precedenční matice ukazují regionální rozdíly v počtu cizinců, identifikovány jsou oblasti s malými rozdíly na velké ploše nebo oblasti s rovnoměrně rozloženými rozdíly. Výchozími faktory jsou země původu cizinců. Použití precedencí je metodou umožňující identifikaci shluků zkoumaných destinací. Nejsou identifikovány a srovnávány pouze destinace s maximálním počtem cizinců ale i významnost těchto destinací v regionu, která je dána srovnáním počtu destinací v geograficky blízkém okolí, které mají nižší počty cizinců na území ČR. Metoda vychází ze systémové analýzy a teorie grafů.

Použití precedenčních matic umožňuje nalézt nové souvislosti. Nejsou porovnávány reálné hodnoty ale nárůsty a poklesy hodnot (cizinců) mezi zdrojovými destinacemi.

Pro analýzu jsou použita data Českého statistického úřadu.[3] Některé destinace jsou problematicky identifikovatelné, například země bývalé Jugoslávie mají dílčí statistiky za Srbsko, Srbsko a Černou Horu a samostatnou Černou Horu, podle postupného vývoje. V těchto případech vzniká statistická chyba, která ovšem vzhledem k výsledkům analýz nezkresluje významně závěry. Vzájemná porovnání jsou provedena na virtuální infrastruktuře. Tato infrastruktura je generována pomocí geografických souřadnic a minimálních vzdáleností mezi destinacemi. Takto jsou lokalizovány oblasti a počty cizinců. Jsou analyzovány shluky vytvářející lokální extrémy.

Generování a volby virtuální infrastruktury je metoda, která umožňuje zohlednit geografické souvislosti pomocí souvislé sítě virtuálních vazeb s definovanou hustotou.

1 Současné poznatky a teoretická východiska

Významnost vlivu cizinců v kontextu pracovního prostředí zmiňuje například Přidalová & Hasman[4] v souvislosti s inklinací stěhování do aglomerací. Přesto, že migrační trendy významně podléhají cykličnosti, na což poukazuje např. Bazillier,[5] který na základě výzkumu schengenského prostoru uvádí, že cizinci mají tendenci opouštět hostitelské země při nárůstu nezaměstnanosti, krátkodobé hospodářské fluktuace mají stejný kvalitativní účinek jako omezující migrační politiky v období hospodářského poklesu. Migranti jsou podle závěrů Baziliera více citliví na změny nezaměstnanosti, než na ekonomické cykly v potenciálních destinacích.

Danzer & Dietz[6] však upozorňují, že migranti získávají v době krize méně, ale zůstávají delší dobu v cíli, současně se stávají více vystaveni nelegálním pracovním vztahům. Někteří autoři zpochybňují významnost klasifikace podle země původu, nebo etnicity,[7] je však prokázané vytváření negativních pocitů v etnicích na základě vln přistěhovalců, a to i

[2] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2018): Předběžné údaje zveřejňované Ředitelstvím služby cizinecké policie.
[3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2018): Cizinci: Počet cizinců.; ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2018): Cizinci: Nelegální migrace.
[4] PŘIDALOVÁ, I. - HASMAN, J. (2017): Immigrant groups and the local environment: Socio-spatial differentiation in Czech metropolitan areas.
[5] BAZILLIER, R. - MAGRIS, F. - MIRZA, D. (2017): Out-migration and economic cycles.
[6] DANZER, A. M. - DIETZ, B. (2018): Migrants' well-being during the global financial crisis: Economic and social predictors.
[7] DARULOVÁ, J. - KOSTIALOVÁ, K. (2012): Ethnic Minorities in Slovakia, Foreigners or Citizens?

vůči předchozím přistěhovalcům.[8] Komparace integrace cizinců ve vybraných zemích ukázala rozdílné formy a přístupy, například často vžité je chápání cizinců jako dočasný jev ("hostující" pracovníci).[9]

I když někteří autoři upozorňují na to, že vztahy mezi vývojem české ekonomiky a toky zahraničních pracovníků nejsou průkazné, resp. že přítomnost cizinců není statisticky významným faktorem např. pro nově zakládané podniky[10], podíl cizinců na pracovní síle v ČR se zvyšuje, srovnáním počtu zahraničních pracovníků a úrovně jejich kvalifikace se zabývá např. Macáková.[11]

V ČR je dále zřejmé přehodnocení vztahů k cizincům z určitých zemí, související např. se vznikem druhé generace vietnamské komunity.[12] Obecně však převažuje názor, že migrace obyvatelstva je významnou součástí mezinárodní ekonomiky, je důležitým zdrojem příjmů a pracovní síly pro velké množství ekonomik. ČR patří mezi rozvinuté evropské země, pro něž je charakteristický přistěhovalecký charakter.[13]

Na základě těchto výzkumů a poznatků lze konstatovat, že pobyt cizinců je nutné chápat jako jev, který s jistými výkyvy a specifiky, ovlivňuje socio ekonomické prostředí, a to přímo (chováním, specifickými potřebami, kulturou či úrovní vzdělanosti a pracovní morálkou) či nepřímo (názory majority na imigranty, uměle vyvolávané nálady ve společnosti, negativní nálady vztahující se k terorismu a bezpečnosti apod.).

Východiskem pro prezentovaný výzkum byla analýza vývoje počtu cizinců v České republice (ČR) podle typu pobytu. Analyzován byl interval 1998 – 2018, sledován byl trvalý pobyt a dlouhodobý pobyt. I když byla dříve zmíněna cykličnost v migračních jevech[14], na sledovaném intervalu nebyla patrná. Data byla proto dále segmentována s ohledem na nelegální pobyt a významné změny, (Graf 1, levá osa zobrazuje počet osob s trvalým a dlouhodobým pobytem v tisících, pravá osa pak nelegální pobyt).

Významné změny byly identifikovány v roce 2008, 2010, 2012, 2014 a 2015. Přidán byl aktuální rok 2018. Jako podstatné a postačující pro analýzu byly následně vybrány roky 2018 (poslední dostupná data), dále 2008, kdy začal klesat počet cizinců s dlouhodobým pobytem a rok 2014, kdy začal opět růst. Počet cizinců s trvalým pobytem, jak je z obrázku zřejmé, trvale roste.

Graf 1: Výběr intervalů pro analýzu

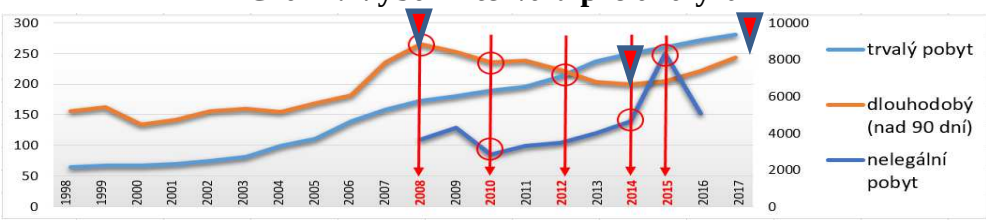

Zdroj: vlastní zpracování.

[8] FONG, E. (2018): Immigrant integration and their negative sentiments toward recent immigrants: The case of Hong Kong.
[9] RAVLIC, S. (2017): Croatian and comparative public administration ethnic understanding of the nation and dual citizenship: a comparison of citizenship policies in Sweden, Germany, and Croatia.
[10] MACÁKOVÁ, L. (2015): Impact of Economic Development on the economic activity of foreigners in the Czech Republic in the Last Ten Years.; NEKOLOVÁ, J. - NOVOSAK, J. - HAJEK, O. (2016): The Changing Determinants of New Business Formation in the Czech Republic.
[11] MACÁKOVÁ, L. (2015): Qualifying aspects of foreigners in the Czech republic.
[12] SLOBODA, M. (2016): Historicity and citizenship as conditions for national minority rights in Central Europe: Old principles in a new migration context.
[13] ŠIMKOVÁ, M. - LANGHAMROVÁ, J. (2015): Remittances and their impact on the Czech economy.
[14] BAZILLIER, R. - MAGRIS, F. - MIRZA, D. (2017): Out-migration and economic cycles.

Standardní výzkumy a analýzy se zaměřují zejména na kvantitativní pohled, kdy se hledají a srovnávají maximální počty cizinců. Tyto analýzy však nedostatečně identifikují významnost zdrojové destinace v kontextu demografické lokalizace (významnost migračního zdroje). Například Ukrajinci tvoří dlouhodobě nejvyšší podíl cizinců s trvalým pobytem v ČR, vliv na socioekonomické faktory je však v současnosti minimální, z důvodů již proběhlé integrace do majoritní populace. Současně, pokud sledujeme prostorové rozložení zdrojových destinací, je Ukrajina zemí, která je z pohledu demografické lokace poměrně izolovaná (byť sousedí se Slovenskem, Ruskem a Polskem, což jsou rovněž země mající vysoký počet cizinců s dlouhodobým pobytem v ČR).

Pro analýzy, které by indikovaly spádovost zdrojových destinací a současně dostatečně reagovaly na výkyvy a nerovnoměrnosti jak časové, tak prostorové, byla navržena metoda precedenční analýzy.

2 Použité metody, metodologie, terminologie

Pro analýzu byla použita shluková analýza vycházející z precedenční analýzy a virtuální infrastruktury. Shluky zdrojových destinací (země původu cizinců s dlouhodobým pobytem v ČR) byly vytvářeny pomocí srovnání počtu precedencí. Precedence (předchůdnosti) ukazují rozdíly mezi sledovanou hodnotou vybraného faktoru v analyzovaných zemích, identifikován je směr nárůstu hodnoty daného faktoru mezi zeměmi. Precedenční analýza vychází ze zjednodušení reality, kdy namísto srovnávání skutečných hodnot porovnáváme pouze nárůsty a poklesy, které lze zaznamenat pomocí binárních matic. Tím lze analyzovaný systém podstatně zjednodušit, proto lze řešit rozsáhlejší struktury. Pomocí precedenčních matic lze dále identifikovat násobné precedence, tím lze identifikovat oblasti, ve kterých dochází k trvalé změně hodnot mezi zdrojovými destinacemi. Počet destinací, mezi kterými je trvalý nárůst počtu cizinců, je dán mocninou precedenční matice.

Pro analýzu byla vytvářena virtuální infrastruktura různé hustoty pomocí incidencí (vazeb). Data byla převedena do rovinného grafu, který byl zaznamenán pomocí incidenční matice (binární matice indikující existenci vazby, nikoli její orientaci). Prvky grafu tvoří jednotlivé státy – zdrojové destinace – které jsou domovskými zeměmi cizinců s dlouhodobým pobytem na území ČR. Těchto zemí bylo identifikováno 185. Incidenční vazby byly stanoveny na základě minimálních vzdáleností geografických souřadnic jednotlivých států (virtuální vazby). Geografické souřadnice států byly převzaty z podkladů Google Maps, kdy je státu přidělen vážený střed pomocí metodiky Google.

Pro každou dvojici států byly postupně generovány různé počty minimálních vzdálenosti do sousedních států. Z důvodu vytvoření dostatečně husté infrastruktury byl počet hran dále upravován povolením/zákazem shodné minimální vzdálenosti mezi dvěma státy a propojováním minimálních vzdáleností do trojúhelníků, tím byla zvyšována hustota generované infrastruktury zabezpečující rovnoměrnější geografické rozložení a souvislost rovinného grafu.

Identifikované vazby byl převedeny na precedence, pro každou cestu mezi dvěma státy byla stanovena orientace podle hodnoty dané pořadím státu ve škále podle příslušného roku. Následně byla vytvořena matice precedenční, ve které je pro každou dvojici států s existující vazbou zaznamenána předchůdnost států v hodnotách (stát s nižší hodnotou předchází státu s vyšší hodnotou). Takto lze pro každý stát identifikovat počet států v okolí, které mají nižší hodnotu sledované veličiny. Umocňováním precedenční matice vypočítáme násobné precedence, což znamená, že vyhledáme v okolí každého státu cesty násobné délky, na kterých dochází k nárůstu sledované veličiny. Násobnou délkou n je chápán přechod cesty mezi n+1 státy procházející přes n-1 států, kde n je mocnina příslušné precedenční matice.

Následně byla použita dílčí shluková analýza na základě četností identifikovaných precedencí v závislosti na počtu identifikovaných prostorových vazeb. Pro identifikaci shluků byla data rovněž převedena do procentuální škály podle četnosti precedencí různých délek

vzhledem k počtu vazeb. Identifikace probíhala na statistických datech počtu obyvatel ČR, konkrétně na datech cizinců s dlouhodobým pobytem strukturovaných podle země původu.

Metodologie související s evidencí cizinců vychází z metodologie ČSÚ. Počet obyvatel k určitému okamžiku je charakterizován jako stav obyvatelstva, jedná se o jednou ze základních statistických charakteristik, která souvisí s demografickými daty. Údaje se týkají všech obyvatel, kteří mají v ČR trvalé bydliště, a to bez ohledu na státní občanství. Od roku 2001 podle zákona č. 326/1999 Sb. o pobytu cizinců údaje zahrnují také cizince s vízy nad 90 dnů a dále podle zákona č. 325/1999 Sb. cizince s přiznaným azylem.

Od roku 2004 se údaje týkají i občanů zemí EU s přechodným pobytem na území ČR a občanů třetích zemí s dlouhodobým pobytem, podle zákona č. 326/1999 Sb. o pobytu cizinců.

Jako cizinec je chápána fyzická osoba, která není státním občanem ČR podle zákona č. 186/2013 Sb. o státním občanství České republiky.[15] Pobyt cizinců v ČR se řídí zejména zákonem č. 326/1999 Sb. o pobytu cizinců na území ČR a pro specifické skupiny cizinců zákonem č. 325/1999 Sb. o azylu, ve znění pozdějších předpisů.

Podle doporučení OSN je pobyt v délce 3 měsíce až 1 rok považován za krátkodobý pobyt, který nezakládá změnu země obvyklého pobytu. Na území ČR může cizí státní občan pobývat přechodně nebo trvale. Víza k pobytu do 90 dnů jsou upravena nařízením Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 810/2009 o kodexu Společenství o vízech (vízový kodex). O prodloužení doby pobytu na krátkodobé vízum a o udělení krátkodobého víza na hraničním přechodu rozhoduje policie ČR (Ředitelství služby cizinecké policie).

Od 1. 1. 2011, podle zákona č. 427/2010 Sb. rozhoduje o udělení víza k pobytu nad 90 dnů a dlouhodobém pobytu občanů třetích zemí, případně o přechodných pobytech občanů EU a jejich rodinných příslušníků, Ministerstvo vnitra ČR.

Nelegální pobyt je chápán jako kategorie nelegální migrace (kategoriemi jsou Nelegální překročení vnější schengenské hranice ČR a Nelegální pobyt), jedná se o cizince na území ČR, včetně tranzitního prostoru na mezinárodních letištích, kteří porušují zákonem předepsané podmínky pro pobyt cizince, kteří vstoupily na území ČR ze sousedního státu přes vnitřní schengenskou hranici bez náležitostí nutných k pobytu v ČR. Vzhledem ke změně metodiky v roce 2008 nejsou dostupné, resp. srovnatelné dřívější statistiky.

3. Vlastní analýza

Na základě uváděných podkladů byla vybrána data evidující počty cizinců s dlouhodobým pobytem v ČR, vybrány byly roky 2008, 2010, 2012, 2014, 2015, 2018. V první fázi bylo na základě konkrétních hodnot stanoveno pořadí jednotlivých zemí v příslušných letech a na základě průměrné hodnoty následně pořadí celkové. Tabulka 1 ukazuje 10 zemí s nejvyšší hodnotou.

Tabulka 1: Bodové hodnocení zemí

Stát/rok	2008	2010	2012	2014	2015	2018	průměr
Ukrajina	186	186	186	186	186	186	186
Slovensko	185	185	185	185	185	185	185
Vietnam	184	184	184	184	184	184	184
Rusko	183	183	183	183	183	183	183
Polsko	182	182	182	182	181	181	181
Německo	181	181	181	181	182	182	181
Bulharsko	178	179	180	180	180	180	179
USA	177	178	178	179	178	178	178
Moldavsko	180	180	179	177	173	171	176
Mongolsko	179	177	176	174	176	177	176

Zdroj: Vlastní

[15] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2018): Metodika počtu cizinců.

Na grafu2 jsou srovnány absolutní a poměrové hodnoty, graf zobrazuje státy seřazené podle počtu cizinců v jednotlivých letech. V levé části jsou absolutní hodnoty, výřez ukazuje 6 států s největším počtem cizinců. Pravá část ukazuje státy seřazené podle pořadí.

Graf 2: Bodové a procentuální hodnocení zdrojových zemí

1 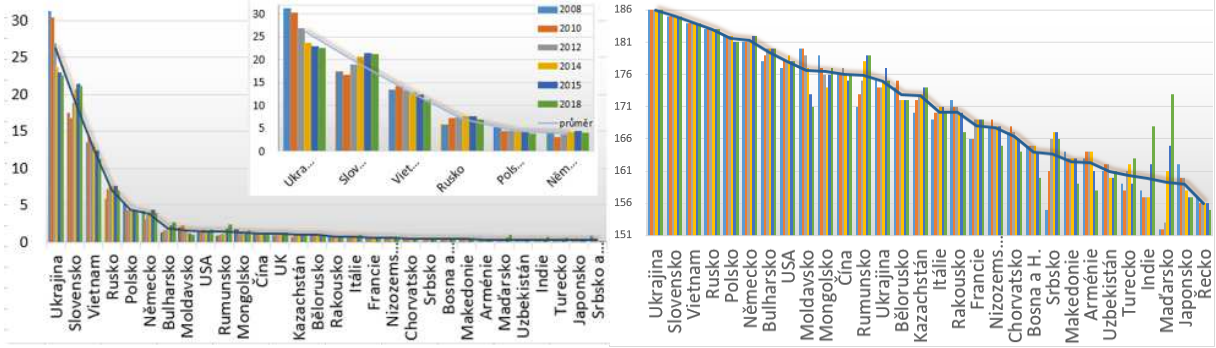

Zdroj: Vlastní

Na základě toho bodového hodnocení byly postupně počítány precedence na třech typech virtuální infrastruktury. První generovaná infrastruktura vycházela z předpokladu, že vyšší hustota sítě poskytne rovnoměrnější rozložení prostorových vazeb. Infrastruktura byla tvořena postupným vyhledáváním 4 minimálních vzdáleností mezi jednotlivými státy propojovaných do trojúhelníků, bez opakování hran. Pro první stát se tedy našly 4 nejbližší státy, ty se propojily hranou a vzájemné dvojice hran se propojily do trojúhelníků, přičemž doplňovaná hrana trojúhelníku nesmí být dříve identifikovanou hranou. Státy byly procházeny náhodným pořadím, pokud byla minimální vzdálenost již indikována (byla identifikována hrana B-A při již existující hraně A-B, kde A a B jsou státy a hrana je minimální vzdálenost mezi zeměmi), byla hledána nová minimální vzdálenost k jinému státu. Tabulka 2 ukazuje 20 zemí, u kterých byl identifikovaný největší počet hran a počet těchto hran.

Tabulka 2: Virtuální infrastruktura 1

Itálie	Mali	Libérie	Burundi	Rakousko	Ghana	Nigérie	Rwanda	Burkina Faso	Guinea	Irák	Somálsko	Grenada	Chorvatsko	Kostarika	Sýrie	Guinea-Bissau	Guyana	Kosovo	Kuvajt
33	31	29	28	28	27	27	27	26	26	26	26	25	25	25	25	24	24	24	24

Zdroj: Vlastní

Tabulka 3 ukazuje část dat, zobrazující 20 států s nejvyšším počtem precedencí a počet prvních precedencí zjištěný pro každý stát v příslušném roce.

Tabulka 3: Precedence na virtuální infrastruktuře 1

země	**2008**	**2010**	**2012**	**2014**	**2015**	**2018**	**průměr**	**suma**
Itálie	31	31	31	32	32	31	31,33333	188
Nigérie	26	26	26	26	26	26	26	156
Ghana	25	25	25	25	25	25	25	150
Guinea	22	23	22	22	21	21	21,83333	131
Filipíny	20	21	21	21	21	22	21	126
Slovensko	21	21	21	21	21	21	21	126
Pobřeží slonoviny	21	20	20	20	21	20	20,33333	122
Kolumbie	20	19	20	20	20	20	19,83333	119
Rumunsko	17	18	19	20	20	20	19	114
Bulharsko	18	18	19	19	19	19	18,66667	112
Rakousko	20	19	19	18	18	17	18,5	111

Německo	18	18	18	18	19	19	18,33333	110
Alžírsko	19	19	17	17	17	16	17,5	105
Chorvatsko	18	18	18	17	17	16	17,33333	104
Mali	18	16	16	16	17	15	16,33333	98
Angola	17	17	17	16	16	15	16,33333	98
Irák	17	16	17	16	17	14	16,16667	97
Botswana	16	17	17	17	17	13	16,16667	97
Japonsko	17	17	17	16	15	15	16,16667	97
Jihoafrická republika	16	16	16	16	16	16	16	96

Zdroj: Vlastní

Na základě tabulky 3 lze konstatovat, že počet precedencí je ovlivněn při prostém srovnání počtem virtuálních vazeb a nekoresponduje s reálným počtem cizinců (jak je patrné z grafu 2). Reálnější hodnoty dostaneme, pokud vyjádříme procentuální poměr počtu zjištěných precedencí k počtu identifikovaných minimálních cest, jak ukazuje tabulka 4. Z tabulky je zřejmé, že bylo identifikováno 5 zemí, u kterých byly ve všech sledovaných letech precedence na všech vazbách (100 %), tyto státy jsou dominantními centry v geografickém prostoru a při zvolené rozlišovací úrovni, dané virtuální infrastrukturou a vykazují neměnné poměry cizinců vzhledem k okolním státům.

Tabulka 4: Procentuální poměr precedencí na virtuální infrastruktuře 1

země	2008	2010	2012	2014	2015	2018	průměr	suma	hrany
Nový Zéland	100	100	100	100	100	100	100	600	6
Rusko	100	100	100	100	100	100	100	600	4
Ukrajina	100	100	100	100	100	100	100	600	15
Vietnam	100	100	100	100	100	100	100	600	15
USA	100	100	100	100	100	100	100	600	7
Kazachstán	94	100	100	100	100	100	99	594	16
Austrálie	100	100	100	100	100	90	98	590	10
Arménie	100	100	100	100	100	89	98	589	9
Německo	95	95	95	95	100	100	96	579	19
Nigérie	96	96	96	96	96	96	96	578	27
Indie	94	94	94	94	100	100	96	575	16
Slovensko	95	95	95	95	95	95	95	573	22
Itálie	94	94	94	97	97	94	95	570	33
Kolumbie	95	90	95	95	95	95	94	567	21
JAR	94	94	94	94	94	94	94	565	17
Brazílie	93	93	93	93	93	100	94	564	14
Thajsko	93	93	93	93	93	93	93	557	14
Ghana	93	93	93	93	93	93	93	556	27
Pobřeží sl.	95	91	91	91	95	91	92	555	22
Alžírsko	100	100	89	89	89	84	92	553	19

Zdroj: Vlastní

Srovnáním tabulky 3 a 4 vidíme, že procentuálním přepočtem došlo k několika úpravám, v obou tabulkách se vyskytuje Itálie, Nigérie, Ghana, Slovensko, Pobřeží slonoviny, Kolumbie, Německo, Alžírsko, Chorvatsko, a Jihoafrická republika. Při procentuálním přepočtu jako dominantní země přibyly Nový Zéland, Rusko, Ukrajina, Vietnam, USA, Kazachstán, Austrálie, Arménie, Indie, Brazílie a Thajsko, naopak se mezi 20 Top nevyskytují Guinea, Filipíny, Rumunsko, Bulharsko, Rakousko, Mali, Angola, Irák, Botswana a Japonsko. Je patrné, že při zohlednění procentuálního zastoupení precedencí v poměru k indikovaným vazbám, nastane posun k větším zemím, což je dáno větším zohledněním hustoty infrastruktury.

Výpočtem násobných precedencí byly identifikovány státy, které mají tu vlastnost, že nejsou pouze lokálními extrémy, ale lze vysledovat posloupnosti států, mezi nimiž dochází k postupnému, spojitému, nárůstu počtu cizinců. Tabulka 5 ukazuje státy s nejdelšími

precedencemi (horní řádek tabulky udává násobnost precedencí pro příslušný stát) v roce 2008. Pro státy Polsko, Slovensko a Ukrajinu existuje tedy patnáct přechodů mezi státy, kde dochází k nárůstu počtu cizinců. Tyto státy jsou tedy nejen lokálními extrémy, alo současně indikují oblast, kde dochází k postupným nárůstům/poklesům počtu cizinců, což může identifikovat významnost nejen lokální, ale rovněž významnost větší oblasti.

Tabulka 5: Precedence na virtuální infrastruktuře 1

max	15	15	15	14	14	14	14	13	13	12	12	12	12	12	12	11	11	11	11	11	11	11
země	Polsko	Slovensko	Ukrajina	Bulharsko	Maďarsko	Německo	Rumunsko	Bělorusko	Itálie	Arménie	Bosna a Her.	Francie	Kazachstán	Tunisko	Turecko	Ázerbájdžán	Filipíny	Japonsko	Nepál	Nigérie	Sýrie	Thajsko

Zdroj: Vlastní

Při hlubší analýze těchto dlouhých precedencí ale zjistíme, že spojité nárůsty jsou z oblastí Svatá Lucie, Svatý Kryštof a Nevis, Svatý Tomáš, Svatý Vincenc a Grenadiny, dále přes Rovníkovou Guineu, Guyanu, Brunej či Barbados. Tento fakt je daný skutečností, že při příliš husté infrastruktuře lze najít množiny různě dlouhých cest mezi státy, kdy nejsou minimální vzdálenosti správně indikovány. Tento případ nastane například při propojování minimálních vzdáleností do trojúhelníků v případě, že spojované hrany svírají úhel blízký 180°.

Hustá infrastruktura je vhodnější pro stanovení prvních precedencí, tedy pro nalezení lokálních extrémů. Z těchto důvodů byla dále generována infrastruktura číslo 2, kdy byly vyhledány opět 4 minimální vzdálenosti bez opakování, propojování do trojúhelníků v tomto případě nebylo povoleno. Tabulka 6 ukazuje počty generovaných minimálních vzdáleností u 20 států s největším počtem. Je zřejmé, že oproti infrastruktuře 1 je počet cest zhruba poloviční. Pokud vezmeme v úvahu změny v oblasti bývalé Jugoslávie, pak lze dohledat téměř 50 procentní shodu (Itálie, Grenada, Rwanda, Burundi, Kuvajt, Sýrie a oblast bývalé Jugoslávie - Srbsko, Chorvatsko, Kosovo a Černá Hora).

Tabulka 6: Virtuální infrastruktura 2

Grenada	Ghana	Srbsko	Bahrajn	Bosna a Her-	Izrael	Kosovo	Palestina	Rwanda	Albánie	Burundi	Kambodža	Kuvajt	Makedonie	Myanmar	Nikaragua	Sýrie	Turecko	*Црна Гора*	Itálie
16	15	14	13	13	13	13	13	13	12	12	12	12	12	12	12	12	12	11	11

Zdroj: Vlastní

Tabulka 7 ukazuje následně Top 20 zemí s maximálním počtem prvních precedencí, tabulka 8 pak země s vysokým (100 %) procentuálním poměrem prvních precedencí k počtu nalezených minimálních vzdáleností. Vzhledem ke skutečnosti, že oproti variantě 1 byla u podstatně více případů indikována stoprocentní shoda, uvádí tabulka 8 více hodnot (nikoli pouze Top20).

Tabulka 7: Počty prvních precedencí na virtuální infrastruktuře 2

země	**2008**	**2010**	**2012**	**2014**	**2015**	**2018**	**suma**
Itálie	11	11	11	11	11	11	188
Nigérie	11	11	11	11	11	11	156
Ghana	13	13	13	13	13	13	150
Guinea	8	9	9	9	8	8	131

Slovensko	11	11	11	11	11	11	126
Filipíny	7	8	8	8	8	8	126
Pobřeží slonoviny	6	5	5	5	6	6	122
Kolumbie	9	9	9	9	9	9	119
Rumunsko	5	6	7	8	8	8	114
Bulharsko	7	7	8	8	8	8	112
Rakousko	7	6	6	6	6	6	111
Německo	7	7	7	7	7	7	110
Alžírsko	6	6	5	5	5	5	105
Chorvatsko	7	7	7	6	6	6	104
Mali	5	4	4	4	4	4	98
Angola	5	5	5	5	5	5	98
Botswana	5	6	6	6	6	3	97
Irák	6	5	5	5	5	4	97
Japonsko	4	4	4	3	4	3	97
Jihoafrická republika	9	9	9	9	9	9	96

Zdroj: Vlastní

Z tabulky 7 je patrná meziroční stabilita v počtu zjištěných prvních precedencí, je tedy zřejmé, že pokud docházelo k meziročním změnám v počtu cizinců, byly ve většině případů doprovázeny shodnými změnami v okolí, protože nevedly ke změnám v orientaci precedencí, tedy nedocházelo k tomu, že v okolních změny v počtu cizinců by vyvolávaly změny v pořadí zemí. Výjimkou je Rumunsko, které vzhledem ke svému okolí měnilo počet precedencí poměrně výrazně, z 5 na 8. Obdobně Botswana vůči svému okolí měnila poměr ze 6 precedencí až na 3.

Tabulka 8: Procentuální počty prvních precedencí na virtuální infrastruktuře 2

země	2008	2010	2012	2014	2015	2018
Indie	100	100	100	100	100	100
Itálie	100	100	100	100	100	100
Jemen	100	100	100	100	100	100
Jihoafrická republika	100	100	100	100	100	100
Kazachstán	100	100	100	100	100	100
Kolumbie	100	100	100	100	100	100
Kuba	100	100	100	100	100	100
Nigérie	100	100	100	100	100	100
Nový Zéland	100	100	100	100	100	100
Peru	100	100	100	100	100	100
Ruská federace	100	100	100	100	100	100
Slovensko	100	100	100	100	100	100
Spojené státy	100	100	100	100	100	100
Ukrajina	100	100	100	100	100	100
Vietnam	100	100	100	100	100	100
Německo	100	100	100	100	100	100
Srí Lanka	100	100	100	100	100	100
Arménie	100	100	100	100	100	90
Filipíny	88	100	100	100	100	100
Mexiko	100	100	100	100	100	83
Austrálie	100	100	100	100	100	80
Pákistán	100	100	100	100	100	80
Bulharsko	88	88	100	100	100	100
Francie	86	86	100	100	100	100
Brazílie	88	88	88	88	88	100
Alžírsko	100	100	83	83	83	83
Mauricius	67	83	100	83	100	100
Thajsko	88	88	88	88	88	88

Turecko	83	83	83	92	83	100

Zdroj: Vlastní

I v tomto případě byla identifikace dlouhých (násobných) precedencí ovlivněna podmínkou, že existuje-li minimální vzdálenost mezi dvěma státy identifikovaná při analýze prvního státu, není toto minimum pro druhý stát akceptováno a je počítáno jiné minimum (do požadovaného definovaného počtu). Infrastruktura je potom sice hustější s větší pravděpodobností vytvoření souvislé infrastruktury, dlouhé precedence mohou být však touto souvislostí ovlivněny.

Z těchto důvodů byla generována třetí infrastruktura, kde bylo hledáno pět minimálních vzdáleností mezi státy, pokud byla nalezena mezi dvojicí států minimální vzdálenost, byla akceptována pro oba státy. Opět nebylo provedeno propojení do trojúhelníků. V tomto případě vznikla dostatečně hustá infrastruktura, je však větší pravděpodobnost vzniku fragmentů. Maximální počet indikovaných minimálních vzdáleností je 14 (Kosovo). Přehled Top 20 je v tabulce 9.

Tabulka 9: Počet minimálních vzdáleností na virtuální infrastruktuře 3

Kosovo	Grenada	Bosna a Her.	Botswana	*Црна Гора*	Zimbabwe	Albánie	Ghana	Itálie	Kuvajt	Kypr	Rakousko	Rwanda	Srbsko	Bahrajn	Dominika	Guinea	Kambodža	Lucembursko	Namibie
14	13	12	11	11	11	10	10	10	10	10	10	10	10	9	9	9	9	9	9

Zdroj: Vlastní

Opět byly spočítány první precedence a procentuální podíl prvních precedencí vzhledem k počtu hran. Tabulka 10 ukazuje přehled zemí, identifikovaných na první, druhé a třetí infrastruktuře, a to jak reálný počet precedencí, tak procentuální podíl vzhledem k počtu hran. Barevně jsou označeny státy, u kterých byl indikován lokální extrém na všech infrastrukturách (žlutě), v 66 % a více (dvě třetiny) jsou státy zvýrazněny modře. Shoda ve 100 % je indikována červeně. V tabulce jsou shrnuty údaje z tabulek 3, 4, 7, a 8, doplněny o Top 20 podle precedencí na třetí infrastruktuře a procentuální podíl blížící se 100 % (30 hodnot).

Tabulka 10: Srovnání prvních precedencí

1 reálné	1. procenta	2. reálné	2. procenta	3. reálné	3. procenta
Alžírsko	Alžírsko	Alžírsko	Alžírsko	Alžírsko	Alžírsko
Angola		Angola		Angola	
	Arménie		Arménie		Arménie
	Austrálie		Austrálie		Austrálie
Botswana		Botswana		Botswana	
	Brazílie		Brazílie		Brazílie
Bulharsko		Bulharsko	Bulharsko	Bulharsko	
Filipíny		Filipíny	Filipíny	Filipíny	Filipíny
			Francie		Francie
Ghana	Ghana	Ghana		Ghana	Ghana
					Guatemala
Guinea		Guinea		Guinea	
Chorvatsko		Chorvatsko		Chorvatsko	
	Indie		Indie		Indie
					Indonésie
Irák		Irák		Irák	
Itálie	Itálie	Itálie	Itálie	Itálie	Itálie
					Izrael

Japonsko		Japonsko		Japonsko	
JAR	JAR	JAR	JAR	JAR	JAR
			Jemen		Jemen
	Kazachstán		Kazachstán		Kazachstán
Kolumbie	Kolumbie	Kolumbie	Kolumbie	Kolumbie	Kolumbie
			Kuba		Kuba
Mali		Mali		Mali	
					Madagaskar
			Mauricius		
			Mexiko		Mexiko
Německo	Německo	Německo	Německo	Německo	Německo
Nigérie	Nigérie	Nigérie	Nigérie	Nigérie	Nigérie
	Nový Zéland		Nový Zéland		Nový Zéland
			Pákistán		Pákistán
			Peru		Peru
Pobřeží slonoviny	Pobřeží sl.	Pobřeží slonoviny		Pobřeží slonoviny	
Rakousko		Rakousko		Rakousko	
Rumunsko		Rumunsko		Rumunsko	
	Rusko		Ruská federace		Ruská federace
Slovensko	Slovensko	Slovensko	Slovensko	Slovensko	Slovensko
	USA		Spojené státy		Spojené státy
			Srí Lanka		Srí Lanka
	Thajsko		Thajsko		
			Turecko		Turecko
	Ukrajina		Ukrajina		Ukrajina
	Vietnam		Vietnam		Vietnam

Zdroj: Vlastní

Identifikace podle precedencí lze dále upřesnit zjištěním rozdílu precedencí a succedencí pro jednotlivé státy, jinými slovy, pro každý stát je vypočítaný rozdíl počtu států, které mají nižší hodnotu cizinců a států majících vyšší hodnotu cizinců. V tomto případě dojde k rovnoměrnějšímu rozdělení u států, ve kterých není 100 % shoda mezi počtem minimálních vzdáleností a počtem precedencí. Tabulka 11 ukazuje TOP20 zemí v upraveném počtu precedencí pro virtuální infrastrukturu 3, červeně zvýrazněné jsou země, které byly současně Top 20 v celkovém počtu precedencí.

Tabulka 11: Srovnání prvních precedencí po odečtu succedencí

země	2008	2010	2012	2014	2015	2018
Nigérie	9	9	9	9	9	9
Itálie	8	8	8	10	10	10
Ghana	8	8	8	8	8	8
Německo	7	7	7	7	7	7
Jemen	7	7	7	7	7	7
Peru	7	7	7	7	7	7
Filipíny	5	7	7	7	7	7
Slovensko	6	6	6	6	6	6
Kolumbie	6	6	6	6	6	6
JAR	6	6	6	6	6	6
Vietnam	6	6	6	6	6	6
Srí Lanka	6	6	6	6	6	6
Kuba	6	6	6	6	6	6
Guatemala	5	7	7	5	7	5
Izrael	6	6	6	6	6	6
Guinea	5	7	7	7	5	5
Francie	4	4	6	6	6	6
Brazílie	5	5	5	5	5	7

Bulharsko	4	4	6	6	6	6
Kazachstán	5	5	5	5	5	5

Zdroj: Vlastní

Závěr

Je zřejmé, že výsledky je nutné chápat v kontextu komparace binárních hodnot (dva stavy — nárůst/pokles) a nikoli kvantitativních srovnání (nejsou vyhodnocovány absolutní hodnoty faktorů). Při analýze krátkých precedencí lze proto vyhodnotit míru změn v regionálním kontextu. Poroste-li počet cizinců z určitého státu, při klasické analýze se projeví nárůst. Tento nárůst se nemusí projevit v počtu krátkých precedencí. Pokud počet precedencí neroste současně s nárůstem cizinců, indikuje to fakt, že rostou počty cizinců i v sousedních zemích nebo je země již dominantní v prostoru a všechny incidující destinace mají menší počty cizinců. Pokud je některý stát dominantní v počtu „poskytovaných“ cizinců a pro destinace v okolí tohoto státu platí, že počet cizinců rovnoměrně klesá mezi incidujícími státy, lze pomocí dlouhých precedencí sledovat geografické souvislosti mezi vzdálenějšími destinacemi.

Je zřejmé, že precedenční analýza doplňuje klasické formy analýz o prostorové souvislosti. Při analýze krátkých precedencí doplňuje informace o hustotě prvků v prostoru, v místě menších států je větší počet incidencí. Tyto informace by měly být doplňující v případech, kdy je nutné rozšířit obecné znalosti plynoucí z klasických analýz. Mezi tyto případy patří vlivy cizinců ze států s dominantním počtem cizinců, dále skupiny států s kolísavým počtem cizinců.

Například Ukrajinci tvoří dlouhodobě nejvyšší podíl cizinců s trvalým pobytem v ČR, vliv na změnu socioekonomických faktorů je však v současnosti minimální, z důvodů již proběhlé integrace do majoritní populace. Pokud začneme sledovat prostorové rozložení zdrojových destinací, je Ukrajina zemí, která je z pohledu demografické lokace obklopena rovněž zeměmi s vysokým množstvím cizinců, sousedí se Slovenskem, Ruskem a Polskem, což jsou rovněž země mající vysoký počet cizinců s dlouhodobým pobytem v ČR. Na tyto země je pak nutné pohlížet komplexně, jako na region se zvýšeným počtem cizinců, nikoli izolovaně.

Při analýze vznikly nepřesnosti způsobené změnou státních zřízení, například existuje evidovaná státní příslušnost Černá Hora, Srbsko, Srbsko a Černá Hora, vztahující se k téže oblasti.

Na základě analýz prvních precedencí byly identifikovány tři skupiny zemí, určených pro další analýzy. První skupinu tvoří země, u kterých změna hustoty infrastruktury neměla vliv na umístění v Top20 zemí seřazených podle počtu identifikovaných precedencí v jednotlivých sledovaných letech, a to jak v absolutních hodnotách precedencí, tak v procentuálním podílu vzhledem k počtu identifikovaných minimálních cest. Do této skupiny patří Alžírsko, Itálie, Jihoafrická republika, Kolumbie, Německo, Nigérie a Slovensko.

Další skupinu tvoří Angola, Botswana, Guinea, Chorvatsko, Irák, Japonsko, Mali, Rakousko a Rumunsko. Tyto země se řadí do Top20 v počtu identifikovaných precedencí.

Skupina Arménie, Austrálie, Brazílie, Indie, Kazachstán, Nový Zéland, Rusko, USA, Ukrajina a Vietnam patří do Top20 v případě, že je mimo počet precedencí zohledněn i počet indikovaných minimálních vzdáleností na infrastruktuře (procentuální podíl). Některé země, jako Bulharsko, Filipíny či Ghana mají vysoký poměr precedencí v absolutních i procentuálních hodnotách.

Srovnáme-li absolutní počty precedencí po odečtení klesajících vazeb (succedencí), jak je uvedeno v tabulce 11, je zřejmé, že většina zemí Top20 patří do některé z identifikovaných skupin. Současně je identifikována skupina států Francie, Jemen, Kuba,

Peru a Srí Lanka, které jsou dominantními centry na méně husté infrastruktuře (byly identifikovány na infrastruktuře 3 a 2).

Analýzou dlouhých precedencí bylo zjištěno, že v současné fázi analýz jsou vhodnější méně husté infrastruktury, protože hustá infrastruktura identifikuje vazby do úrovně nevýznamných států a vede pouze ke zvýšení náročnosti analýz. Současně, zejména v oblasti s nízkou hustotou států, mohou být indikované nereálné vazby, například byla indikována násobná precedence z oblastí Malawi, Vanuto a Svazijsko, která směruje do oblastí Namibie a Zambie, Botswany, Angoly, Brazílie a Argentiny a následně do Austrálie.

Je zřejmé, že precedenční metoda má jistá omezení a virtuální infrastrukturu bude nutné generovat tak, aby zohlednila případnou odlehlost států.

Použitá literatura:

1. BAZILLIER, R. - MAGRIS, F. - MIRZA, D. (2017): Out-migration and economic cycles. In: *Review of world economics*, vol 153 (1), pp. 39-69.
2. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2018): *Cizinci: Počet cizinců*. [Online]. Available: <https://www.czso.cz/csu/cizinci/cizinci-pocet-cizincu>
3. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2018): *Cizinci: Nelegální migrace*. [Online]. Available: <https://www.czso.cz/csu/cizinci/2-ciz_nelegalni_migrace>
4. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2018): *Předběžné údaje zveřejňované Ředitelstvím služby cizinecké policie.* [Online]. Available: <https://www.czso.cz/csu/cizinci/predbezne-udaje-zverejnovane-rs-cp>
5. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2018): *Metodika počtu cizinců*. [Online]. Available: <https://www.czso.cz/csu/cizinci/metodika-poctu-cizincu>
6. DANZER, A. M. - DIETZ, B. (2018): Migrants' well-being during the global financial crisis: Economic and social predictors. In: J*ournal of comparative economics, vol.* 46 (3), pp. 770-787.
7. DARULOVÁ, J. - KOSTIALOVÁ, K. (2012): Ethnic Minorities in Slovakia, Foreigners or Citizens? In: *Procceding of International Conference on Citizenship and Nationalities in Europe.* Banska. Bystrica, Slovakia, pp.1042-1051.
8. FONG, E. (2018): Immigrant integration and their negative sentiments toward recent immigrants: The case of Hong Kong. In: *Asian and Pacific Migration Journal*, vol. 27 (2), pp. 166-189.
9. MACÁKOVÁ, L. (2015): Impact of Economic Development on the economic activity of foreigners in the Czech Republic in the Last Ten Years. In: *Proccedings of the 2nd International Conference on Finance and Economics 2015.* Ho Chi Minnh, Vietnam, pp. 380-392.
10. MACÁKOVÁ, L. (2015): Qualifying aspects of foreigners in the Czech republic. In: *Proccedings of the 9th International days of Statistics and Economics.* Prague, Czech republic, pp. 1042-1051.
11. NEKOLOVÁ, J. - NOVOSAK, J. - HAJEK, O. (2016): The Changing Determinants of New Business Formation in the Czech Republic. In: *Montenegrin Journal of Economics*, vol. 12(1), pp. 7-20.
12. PŘIDALOVÁ, I. - HASMAN, J. (2017): Immigrant groups and the local environment: Socio-spatial differentiation in Czech metropolitan areas. In: *Geografisk Tidsskrift-Danish Journal of Geography*, vol. 118(1), pp. 72-87.
13. RAVLIC, S. (2017): Croatian and comparative public administration ethnic understanding of the nation and dual citizenship: a comparison of citizenship policies in Sweden, Germany, and Croatia. In: *Croatian and comparative public administration*, vol. 17(4), pp. 611-638.

14. SLOBODA, M. (2016): Historicity and citizenship as conditions for national minority rights in Central Europe: Old principles in a new migration context. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 42(11), pp. 1808-1824.
15. ŠIMKOVÁ, M. - LANGHAMROVÁ, J. (2015): Remittances and their impact on the Czech economy. In: *Prague Economic Papers*, vol. 24(5), pp. 562-580.

Kontakt:
Ing. Josef Botlík
Obchodně podnikatelská fakulta
Slezská univerzita v Opavě
Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná
Česká republika
e-mail: botlik@opf.slu.cz

CESTOVNÍ RUCH V KONTEXTU UDRŽITELNOSTI[1]

Milena Botlíková

Ústav lázeňství, gastronomie a turismu, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Bezručovo náměstí 13, 746 01 Opava, Česká republika, milena.botlikova@fpf.slu.cz

Problematika udržitelnosti je téma, které je v posledních letech velmi diskutované. Snaha odvětví cestovního ruchu je vytvořit soulad mezi ekonomickými, sociálními a environmentálními oblastmi. Udělení ekoznačky umožňuje podnikům aplikovat nástroj pro řízení environmentálních principů a zákazníkům se orientovat na trhu ekologických ubytovacích zařízení. Polemikou bylo, zda je možné certifikaci ekoznačky Flower považovat za ukazatel environmentální odpovědnosti ubytovacích zařízení v regionu a zda se projevuje rozložení ekologických ubytovacích zařízení v závislosti na indexu ekologické inovace. Výsledky zkoumání vypovídají o nižším zájmu ubytovacích zařízení o certifikaci a nezávislosti mezi stupněm ekologických inovací a certifikací ubytovacích zařízení.
Klíčová slova: ekoznačka, udržitelnost, ekologická inovace, unie

The issue of sustainability is a topic that has been very much debated in recent years. The tourism industry is striving to create consistency between economic, social and environmental areas. The award of the eco-label allows companies to apply a tool for managing environmental principles and to orient the market for environmentally friendly accommodation. The issue was whether eco-label certification Flower is considered as an indicator of the environmental responsibility of accommodation facilities in the region and whether the distribution of eco-friendly accommodation facilities is reflected by the eco-innovation index. The results of the survey show a lower interest in accommodation facilities and the independence between the degree of eco-innovation about certification and the certification of accommodation facilities.
Key words: eco-label, sustainability, eco-innovation, union
JEL: Q01, F18; Z32

Vymezení udržitelného rozvoje cestovního ruchu

Typickým jevem v rostoucí ekonomice je zvýšení aktivit v cestovním ruchu. Na jednu stranu je cestovní ruch pozitivním faktorem přispívajícím k zvyšování zaměstnanosti, rozvoji podnikatelských aktivit, apod. Na druhou stranu shromažďování osob na jednom místě vede k poškozování prostředí vyvolané masovou turistikou, k sociálním deviacím (kriminalita, dovoz drog, atd.) a degradaci přírodního prostředí (např. zábor prostoru pro budování nových objektů atd.). Cílem cestovního ruchu je uspokojovat potřeby účastníků cestovního ruchu za předpokladu udržení rovnováhy mezi ekonomickým, sociálním a environmentálním pilířem. Jednotlivé pilíře by měly být v rovnováze, tak aby nedocházelo k ekonomickému utlumení regionu na úkor environmentálních hledisek nebo upřednostňování sociálních indikátorů ke ztrátě konkurenceschopnosti. Na druhou stranu je třeba dbát, aby ve snaze extrémního rozvoje cestovního ruchu nedocházelo k vyčerpávání a devastaci prostředí.

Snahou strategie udržitelného rozvoje EU je oddělení hospodářského růstu od degradace životního prostředí (klíčová výzva „udržitelná spotřeba a výroba“). V rámci

[1] Tento článek vznikl za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace v roce 2018 na FPF Slezské univerzity v Opavě.

klíčové výzvy „ochrana a řízení přírodních zdrojů“ strategie vyžaduje zlepšení efektivnosti zdrojů, snížení celkového využití neobnovitelných přírodních zdrojů a souvisejících dopadů využívání surovin na životní prostředí, a tím využívání obnovitelných přírodních zdrojů, které nepřesahují jejich regenerační kapacitu (Evropa 2020)[2]. Udržitelný rozvoj souvisí s udržitelným podnikáním, ten je jediným modelem, který může přinést dlouhodobé výsledky a bude relevantní pro budoucí generace. V současné době jsou firmy stimulovány k ekologickému chování, motivovány přijímat systémy environmentálního řízení a auditu (EMAS), implementaci ECEAT Quality Label (Ryglová a kol., 2011) a společensky odpovědného přístupu. Pokud bude Evropa chtít nastoupit cestu udržitelného rozvoje cestovního ruchu, budou muset společnosti značně pozměnit vzorce své výroby a spotřeby.

Ohleduplnost cestovního ruchu k životnímu prostředí se odráží v provozování ekologických ubytovacích zařízení tzv. „ekohotelech“ nebo také „zelených hotelech“. Vytváření zelených hotelů vychází z globalizačních megatrendů spojených se změnami životního stylu a vzniku nových trendů v poptávce. Nový životní styl jde ruku v ruce s udržitelností cestovního ruchu, zákazníci poptávají zdravější a ekologičtější produkty a služby.

Směrodatným ukazatelem přístupu podniků ubytovacího typu v jednotlivých zemích k environmentální udržitelnosti se stala Ekoznačka EU. Certifikace a přidělení ekoznačky umožňuje zákazníkům rozpoznat, které služby (cestovní ruch, úřady, atd.) jsou ekologicky orientovány[3], podnikům poskytuje nástroj řízení ve vztahu k životnímu prostředí. Flower EU je udělována ubytovacím zařízením za velmi přísných podmínek, určitou část tvoří základní a část specifické podmínky (Kotíková, 2013)[4]. Tato kritéria se týkají především energetických a odpadových procesů, využívání obnovitelných zdrojů, směrování personálu a zákazníků k ekologickým vzorcům chování. A co je vlastně ekologický (zelený) hotel? Zelený hotel si není třeba představit jako hotel s omezenými službami. Takovéto hotely se vyznačují používáním úsporných žárovek, systému sensorů osvětlení, hosté třídí odpad, skoro zde nenajdete kosmetiku jinak než v dávkovačích atd., poskytují však kvalitativně i kvantitativně stejný rozsah služeb jako hotely neekologické.

Na základě komparace vývoje certifikace ekologických ubytovacích zařízení v regionech EU-28, deskripcí odborníků k ekoznačkám a vztahem mezi indexem ekologické inovace a počtem ekohotelů (hotelů s ekoznačkou Flower EU) lze však polemizovat nad skutečností, že ekoznačku Flower EU lze považovat za směrodatný ukazatel ekologické odpovědnosti ubytovacích zařízení. Časově je problematika z důvodů datové dostupnosti zasazena do let 2008, 2015 a prioritně 2018.

1 Vývoj certifikace ekoznačky v regionech EU

V roce 2008 bylo uděleno celkem 794 certifikací Flower EU, z toho 153 udělených přináleželo ubytovacím zařízením (19,3 %). V 2015 se počet certifikací výrobků a služeb téměř ztrojnásobil (2 033 ekoznaček Flower), počet udělených ekoznaček turistickým a ubytovacím službám se zdvojnásobil (292; podíl 14,35 %). Podobný vývoj jako v roce 2015 byl zaznamenán v roce 2018. V červenci 2018 bylo evidováno v Evropské unii 2167 produktů s ekoznačkou Flower EU, z toho náleželo 454 ubytovacím zařízením, tj. 20,95 %.

Celkový prim na poli ubytovacích zařízení, které se prokazují ekoznačkou Flower v roce 2018, hraje Itálie a Francie. V absolutních hodnotách získalo ocenění ekoznačku Flower EU 176 ubytovacích zařízení v Itálii a 115 ve Francii. Na dalším místě se umístilo

[2] EUROSTAT (2011): Sustainable development in the European Union.
[3] EUROSTAT Marketing-Guide for EU Ecolabel companies.
[4] Nutností je splnit 80 -100 požadavků, z toho 40 je povinných.

Španělsko (56 ubytovacích zařízení, také HUZ[5]), Rakousko (48 HUZ) a Německo (12 HUZ). Regiony Irsko, Portugalsko, Česká republika a Slovinsko se v počtu přidělených ekoznaček EU pohybují v intervalu 8 – 3 HUZ, Polsko, Slovensko, Rumunsko, Malta a Finsko evidují 2 hotely. Na obrázku 1 pak vidíme regiony, které mají na svém území jeden nebo žádný certifikovaný hotel nebo jiné ubytovací zařízení.

Obrázek 1: Počet ubytovacích zařízení s certifikací Flower EU v zemích EU v roce 2018

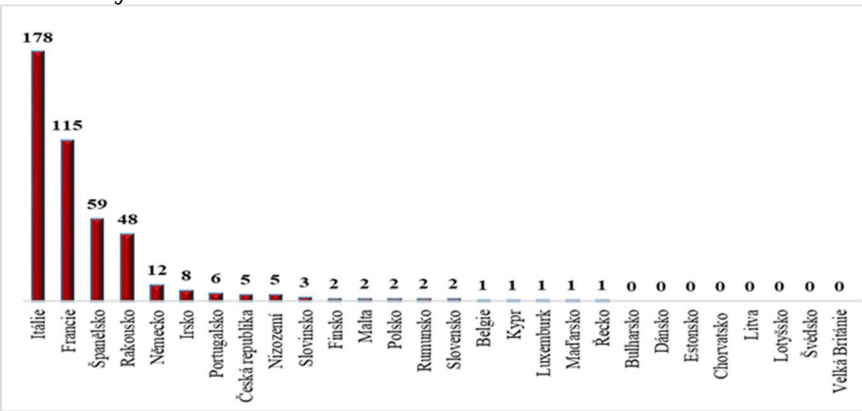

Zdroj: Vlastní zpracování, EUROSTAT (2008)

V regionech, které vévodí v počtu Ecolabel Flower docházelo od roku 2005 do 2018 k výraznému nárůstu certifikací (obrázek 2). Regiony Irsko, Řecko, Rumunsko Velká Británie, Lotyšsko a Švédsko naopak zaznamenaly úbytek certifikací. Pokles ubytovacích zařízení lze připisovat zpřísnění pravidel pro získání certifikace Ecolabel Flower v roce 2010 a finanční náročnosti.

Obrázek 2: Vývoj udělených certifikací Ecolabel Flower v cestovním ruchu podle regionu (rok 2005, 2008 a 2018)

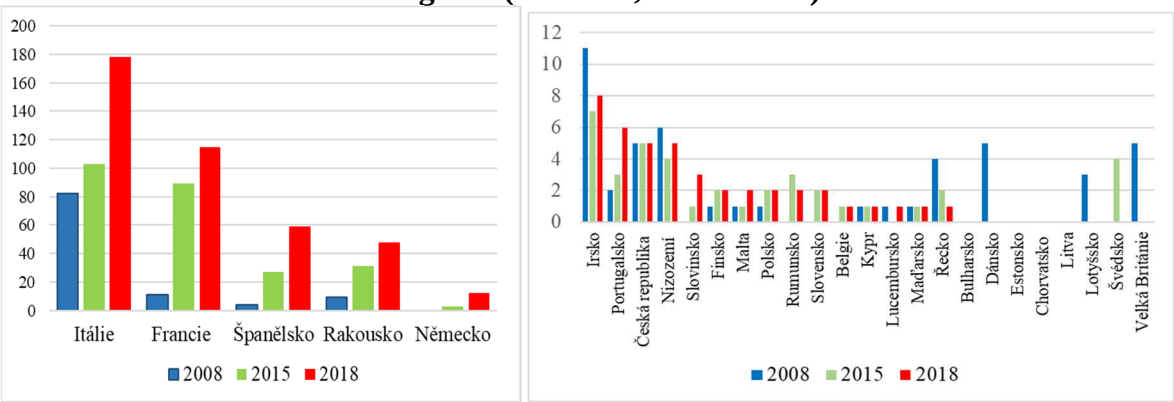

Zdroj: Vlastní zpracování, data ATAP (2015), EUROSTAT (2018)

Co se týká ubytovacích zařízení, ve většině regionů EU převládají mezi certifikovanými v ubytovacích zařízeních hotely. Jedná se povětšinou o hotely s menší kapacitou. Kvalita služeb je na úrovni 3 hvězdičkových až 4 hvězdičkových hotelů, ale také 5 hvězdičkových. Výjimku tvoří Německo a Lucembursko. Lucembursko čítá jednu ekoznačku, která byla udělena kempu. Německo má na 12 celkově získaných ekologických značek Flower EU 9 ekologicky zaměřených kempů a 3 ocenění připadají na hotely (viz obrázek 3).

[5] HUZ – hotely a ubytovací zařízení

Obrázek 3: Počet hotelů a kempů udělených ekoznačkou (rok 2018)

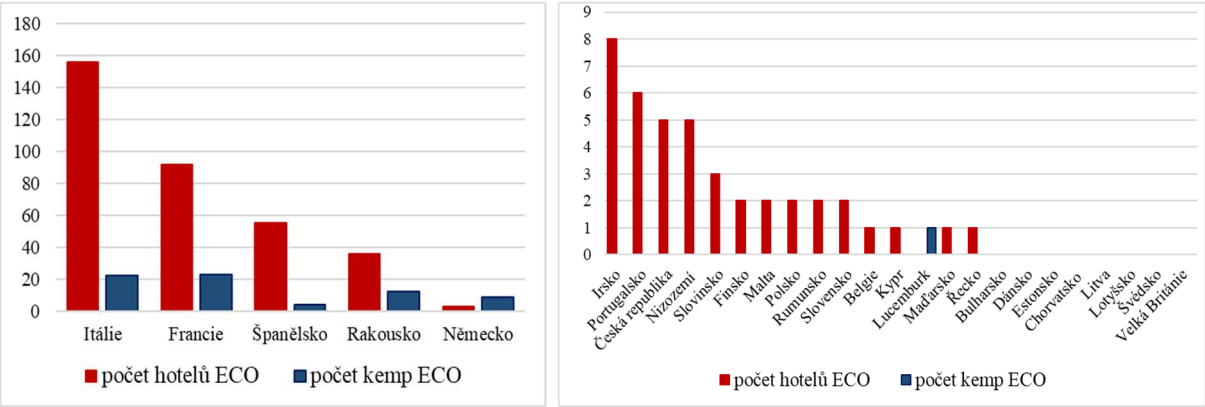

Zdroj: Vlastní zpracování, European Commission (2018).

Pokud se zamyslíme, že v rámci EU-28 na trhu ubytovacích zařízení operuje 656 318 ubytovacích a turistických podniků, pak můžeme hovořit o velmi malém zlomku udělených ekologických licencí, které se pohybují v setinových maximálně v desetinových hodnotách procent (hodnoty za rok 2018). Do popředí se dostaly regiony jako je Malta (0,985 %), v popředí zůstává Francie (0,383 %), Rakousko si udrželo svou 4 příčku s 0,230 %. Slovensko (0,072 %) si v podílu ekohotelů na celkovém počtu ubytovacích zařízení se svými dvěma ekohotely polepšilo svou pozici a dostalo se před Českou republikou (0,056 % ekohotelů na celkovém počtu HUZ), která má na svém území 5 ekohotelů.

Obrázek 4 Podíl hotelů s Flower EU k celkovému počtu hotelového zařízení, podobné zařízení, kempy v %

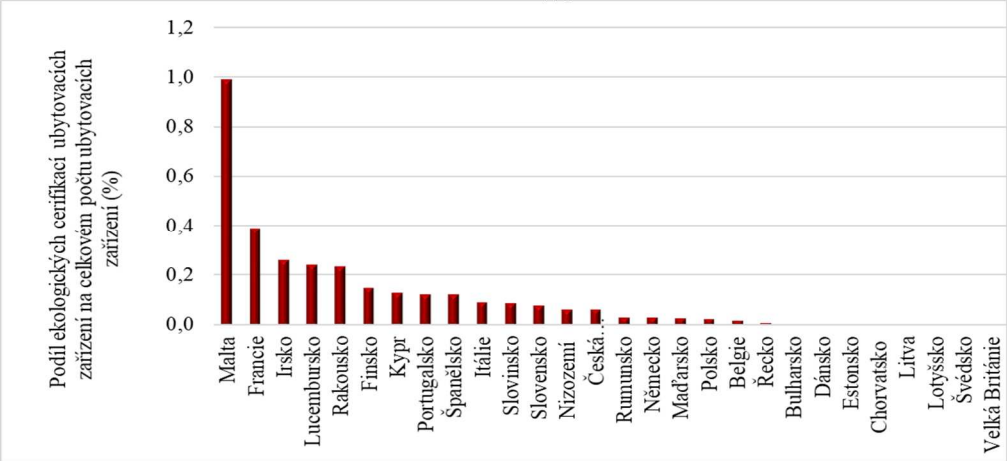

Poznámka: Flower za rok 2018, počet ubytovacího zařízení za rok 2017
Zdroj: Vlastní zpracování, European Commission (2018)

2 Vztah indexu ekologické inovace a počtu certifikace ubytovacího zařízení

Dalo by se předpokládat, že v regionech s vyšším indexem ekologické inovace bude vyšší hustota ubytovacích zařízení s ekoznačkou. Index ekologické inovace je vytvářen na základě souboru váženého průměru 16 ukazatelů 8 přispívatelů (blíže na stránce Environmentu, 2018).

V případě hodnocení vztahu indexu ekologické aktivity, který ukazuje, jak dobře si jednotlivé členské státy vedou v rámci ekologických inovací ve srovnání s průměrem EU (EU=100) a počtu přidělených ekoznaček Flower EU, je z grafu viditelné, že země, které vykazují v roce 2017 vyšší aktivitu v oblastech ekologicko-inovačních vstupů, ekologicko-inovačních činností, ekologicko-inovačních výstupů, environmentálních a sociálně-

ekonomických výsledků nevykazují nejvyšší počet certifikovaných ubytovacích zařízení s Ekoznačkou (v roce 2018).

Obrázek 5: Postavení (pořadí) regionu podle počtu udělených Ekoznačky Flower a indexu ekologické inovace

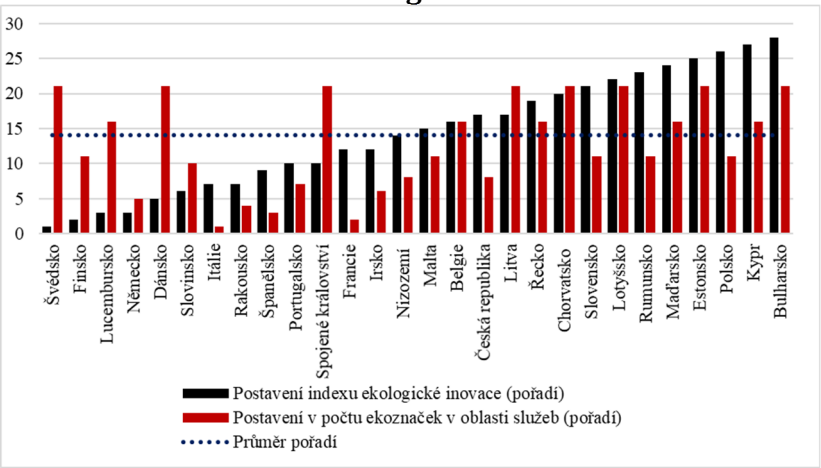

Poznámka: vysoké číslo – špatné postavení
Zdroj: Vlastní zpracování, data EUROSTAT.(2017)

Podle obrázku 4 je zřejmé, že regiony, které vykazují velmi dobrou ekologickou inovaci, nedisponují mezi ubytovacími zařízeními certifikovanými ekohotely (Švédsko, Dánsko), nebo jen malým počet oproti velmocím (Finsko 2 ocenění). Do první 14-tky v ekologické inovaci se umístily i regiony s vysokým podílem ocenění (Francie, Španělsko a Itálie). Matematicky však nebyl prokázán žádný vztah mezi indexem ekologické inovace a počtem ocenění ekoznačkou Flower EU (viz obrázek 5) a tudíž je možné konstatovat, že vyšší index ekologické inovace nevede ke zvýšení snah podniků hotelů a jiných ubytovacích zařízení být oceněn ekoznačkou Flower EU.

Obrázek 6: Postavení (pořadí) regionu podle počtu udělených ubytovacích zařízení s Ecolabel Flower a indexu ekologické inovace (2017)

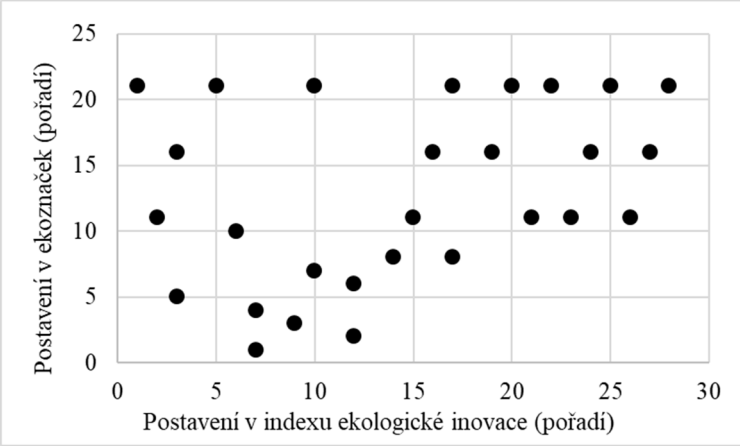

Zdroj: Vlastní zpracování, data EUROSTAT (2017)

3 Ekologické ubytovací služby bez certifikace

Opravdu máme v době ekologických výzev tak malé procento ekologicky orientovaných ubytovacích zařízení? S výjimkou ucelené statistiky ekologických hotelů na stránkách CENIA, neexistuje jednoznačná statistika ekohotelů a tudíž nemá zákazník možnost konfrontovat poptávku s nabídkou. Zákazníci však mohou vybírat z řady ekologických hotelů,

které nejsou označeny certifikátem Ecolabel Flower EU. Mohou vybírat z hotelů s geograficky příslušnou ekoznačkou, například českou ekologickou značkou Ekologicky šetrná služba, kterou je certifikováno 8 hotelů, dále hotely s certifikací Skandinávská labuť, německý Modrý anděl nebo dokonce bez certifikace. Ve světě existují hotely, které nepožádaly o udělení žádné ekoznačky, přesto všechno uplatňují ve svých provozech zásady zachování životního prostředí a udržitelného rozvoje. Mezi takovéto hotely patří např. hotel Mosaic House, který využívá solární panely nebo čidla, která zatahují rolety a tlumí klimatizaci a vytápění neobsazených pokojů, rekuperační jednotky, systém následného druhotného užití šedé odpadní vody, kdy se přečištěná voda ze sprch a umyvadel používá ke splachování a údržbě budovy (Nalezeno, 2013). Pokud si zadáte do vyhledávače green hotels, objeví se celá řada evropských zelených hotelů bez ekoznačky Flower EU, např. komplex domků v korunách stromů (Treehotel, Švédsko), řecký ekohotel Castelli oceněný zeleným klíčem nebo italský Park hotel Victorie. Někteří autoři se shodují, že finanční a administrativní náročnost je barierou k žádosti o certifikaci. Podle Švába[6] od unijní ekoznačky odrazuje vágnost kritérií a malá propagace.

Závěr

Z analýzy vyplynulo, že prvenství na poli certifikace Flower EU v oblasti ubytovacích zařízení si drží Itálie a Francie. Vysoká ekologická inovace nemá vliv na počty certifikací Flower EU. Ekoznačky nejsou nijakou zvláštní konkurenční výhodu vzhledem k nutnosti splnit přísná kritéria pro udělení Ekoznačky. Splnění všech kritérií je pro podniky značně finančně nákladné (EnviWeb, 2011). Finanční náročnost se může projevit především v již existujících objektech, ve kterých není počítáno s možným zaváděním těchto technologií. Rovněž administrativní a auditorská zátěž mohou odrazovat mnohé podniky vstupovat do procesu certifikace. Existuje značné množství ekoznaček a zákazníci mezi nimi nerozlišují. V současnosti existuje 463 ekologických značek ve 199 zemích a 25 v průmyslových odvětvích[7]. Přestože podle průzkumu záleží 82 % Evropanům na tom, zda je kupovaný produkt orientován na přírodu, problémem je, že existuje velká řada ekologických certifikací a zákazníci se v nich, jak uvádí Global, neorientují (Enviweb.cz). Vlastní průzkum (2018) potvrdil tvrzení Švába (2007), že informace o ekoznačkách nejsou dostatečně propagovány, ze sta dotazovaných 60 nemělo povědomí o ekoznačce v souvislosti z ubytovacími službami.

Ekoznačku EU Ecolabel Flower není možné považovat za dostatečný ukazatel environmentálního přístupu cestovního ruchu a je nutné přistupovat k ní jako k doplňkovému ukazateli. Podle závěrečné zprávy WTO (MMR, 2004) by mělo udělení ekoznačky působit jako motivace k ekologickému řízení přístupu, na základě analýzy však v případě ubytovacích služeb nelze jednoznačně hovořit o ekoznačce Flower EU jako o motivačním faktoru, jelikož ekologicky se chovají rovněž ubytovací zařízení bez ekoznačky Flower EU. Hotel je živoucí organismus, který se neustále mění. Dle mého není třeba certifikace, správnou volbou je pracovat a vzdělávat vedení a zaměstnance a motivovat klienty, aby pochopili, co je třeba udělat pro zelenou cestu a tak také konat.

Použitá literatura:

1. ECOLABEL INDEX (2018): [online]. [Citované 23. 10. 2018.] Dostupné na: <http://www.ecolabelindex.com/ecolabels/>
2. EUROPEAN COMISSION (2018): Enivironment: Eco-innovation Action Plan. [online]. [cit. 23. 10. 2018.]. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/environment/ecoap/indicators/index_en>

[6] ŠVÁB, M. (2017): Proč ekologické firmy nepoužívají ekoznačku.
[7] Ecolabel Index

3. ENVIWEB (2011): Náročná cesta ekoznaček. [online]. 02. 03. 2011. [cit. 23. 10. 2018.] Dostupné na: <http://www.enviweb.cz/85465>
4. EUROPEAN COMMISSION (2018): *The EU Ecolabel Tourist Accomodation Catalogue data*. (2018): [online]. [cit. 23. 10. 2018.] Dostupné na: <http://ec.europa.eu/ecat/hotels-campsites/en/>
5. EUROSTAT (2018): Marketing-Guide for EU Ecolabel companies. [online]. 13. 10. 2008. [cit. 23. 10. 2018.] Dostupné na: <http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/documents/marketing_guide_en.pdf>
6. EUROSTAT (2011): *Sustainable development in the European Union*. [online]. [cit. 23. 10. 2018.] Dostupné na: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5731501/KS-31-11-224-EN.PDF/64cc1345-62ca-458c-bac3-1b30622079e4>
7. KOTÍKOVÁ, H. (2013): *Nové trendy v nabídce cestovního ruchu.* Praha: Grada Publishing, 2013. ISBN 978-80-247-8873-9.
8. MMR: (2004): *Závěrečná zpráva WTO*. [online]. 2004. [cit. 23. 10. 2018.] www.mmr.cz/getmedia/ffca664e-64ad-40c4-bba3-17434c8876a8/Zaverecna
9. NALEZENO (2013): *Ekologické hotely v Česku? Žádný boom se zatím nekoná*. [online]. 21. 2. 2013. [cit. 23. 10. 2018.] Dostupné na: <https://www.nazeleno.cz/bio/ekologicke-hotely-v-cesku-zadny-boom-se-zatim-nekona.aspx>
10. RYGLOVÁ, M. – BURIAN M. – VAJČNEROVÁ, I. (2011): Cestovn*í ruch – podnikatelské principy a příležitosti v praxi.* Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-4039-3
11. ŠVÁB, M. (2017): *Proč ekologické firmy nepoužívají ekoznačku*. [online]. 10. února 2007. [cit. 23. 10. 2018.] Dostupné na: <https://ekolist.cz/cz/zelena-domacnost/dotazy-a-odpovedi/proc-ekologicke-firmy-nepouzivaji-ekoznacku>

Kontakt:
Ing. Milena Botlíková, PhD.
Ústav lázeňství, gastronomie a turismu
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
Bezručovo náměstí 13
746 01 Opava
Česká republika
e-mail: milena.botlikova@fpf.slu.cz

KEY AREAS OF THE STARTUP ECOSYSTEM DEVELOPMENT IN POLAND

Katarzyna Brendzel-Skowera

Faculty of Management, Czestochowa University of Technology, al. Armii Krajowej 19b, 42-200 Częstochowa, Poland, e-mail: katarzyna.brendzel-skowera@wz.pcz.pl

The objective of the paper is to characterize the startup ecosystem in Poland. There are distinct areas which have key influence on the establishment and development of startups. The assumptions of the paper have been accomplished on the basis of the analysis of the subject literature and the existing research results and data. The strength of the startup ecosystem in Poland is a large number of students and graduates in engineering and science. The weakness areas are financing and social capital. The description of the characteristics of startup ecosystem areas is well founded for the purposes of conducting further analyses. Their result should be the ecosystem maturity model allowing for measurement of growth dynamics and relationships between entities.
Key words: ecosystem, startup, development
JEL: M13, O1, O16

Introduction

Knowledge-based economy does not exist without innovative projects, i.e. startups. In recent years Poland has made a great progress in the development of innovativeness but it still dramatically lags behind the leaders in this field. Against the background of the forty most economically-developed countries of the world, the maturity of the startup ecosystem of Poland is below the average.

In this paper, a startup is defined as a venture undertaken in order to manufacture new products and services in the conditions of significant uncertainty, with a history of no more than 10 years. The specificity of such entities as well as experiences of the most innovative economies indicate that an efficiently operating environment is necessary to develop such ventures. They are defined as the ecosystem, the concept originating from the natural sciences which, in relation to business, is the research area being intensively explored nowadays.[1] The ecosystem is acknowledged as the system of entities striving for manufacturing new products and services in the conditions of significant uncertainty, using available resources, operating in the specific regulatory environment. In the paper, there are identified five areas which are of the key significance for providing sustainable development of startups. They include: financing, legal regulations, human capital, social capital and institutional environment. The startup ecosystems in Poland have been characterized on the basis of the review of the subject literature and the analysis of the existing research results and data. The data analysis indicates that the most developed areas of the startup ecosystem in Poland are legal regulations and functional environment. On the other hand, the least developed areas are social capital and financing. This indicates the necessity to take actions to improve the ecosystem operation. The description of the key areas affecting the operation of startups in Poland is important for further analyses, which should lead to the construction of the startup ecosystem maturity model in Poland.

[1] STAŃCZYK-HUGIET, E. (2015): Strategicznie o ekosystemie biznesu, pp. 395-396.

1 The startup ecosystem

The startup ecosystem, in accordance with the name, includes organizations of a startup type, i.e. being at the initial stage of their development, searching for a repetitive and profitable business model, launching innovative products and services onto the market and operating in the conditions of great variability of the environment and competitiveness.[2] According to Lipińska, the startup ecosystem differs from the other types of business ecosystems in terms of the specificity of its key components, which include:[3]

- startups and entrepreneurs creating them as well as their employees,
- different categories of institutions from the startup environment, the most important of which are
- business incubators, universities, research institutions, organizations
- providing legal, consulting and financial services etc. and large corporations
- and institutions financing,
- ideas, inventions, innovation and information resources,
- mentors, investors, advisors,
- resources enabling cooperation in real space (co-working) and virtual space (virtual communities).

Ecosystems which are the most friendly for the development of startups are complex environments in which different areas of their functioning depend on each other. The analysis of case studies described in the literature[4] indicates that, for startups to develop, it is necessary to fulfill a number of conditions in different areas having impact on the company's operations. This is due to the conviction of the necessity of sustainable development of different resources, both tangible and intangible, those attainable and easy to calculate (like the level of financing) and those which are difficult to measure (like trust and openness of the society constituting social capital).

It seems that not all resources must be equally highly developed and easily accessible to be able to discuss an efficiently operating ecosystem of startups. However, clear shortcomings in one of the key areas affecting the operation of enterprises may have impact on reducing the natural abilities of their development. While looking at the most developed markets and environments of startups in this paper, it has been established that the key areas for the development of young enterprises, based mainly on new technologies, whose objective is to search for a repetitive and scaled business in the conditions of extreme uncertainty, are: financing, legal regulations, human capital, social capital and institutional environment.

2 The startup ecosystem in Poland

In order to describe the startup ecosystem in Poland, the focus of attention has become the before mentioned key areas, i.e. financing, legal regulations, human capital, social capital and institutional environment. The data presented in the Deloitte report[5] indicate that Poland is doing best in the area of legal regulations and institutional environment (Fig. 1). This, among others, is due to the fact that many regulations relating to operations of startups are unified at the EU level. The institutional environment of startups – in spite of its shortcomings, like the lack of sufficient coordination and centralization of operations – is fairly developed. The least developed areas in Poland are social capital and financing. The low level of social capital, which involves mistrust and lack of cooperation in human relations, is a characteristic to a large extent resulting from the historical background. In the

[2] BLANK, S. – DORF, B. (2013): Podręcznik startupu. Budowa wielkiej fimry krok po kroku, pp. 19-20.
[3] LIPIŃSKA, A. (2018): Koncepcje i kluczowe czynniki rozwoju ekosystemów startupów, p. 50.
[4] START UP POLAND (2015): The Global Startup Ecosystem Ranking 2015. pp. 27-32.
[5] DELOITTE POLSKA (2016): Diagnoza ekosystemu startupów w Polsce. pp. 47-59.

case of the countries of Central and Eastern Europe, the low level of social capital is often the legacy of the communist period. A relatively poor assessment of Poland in the area of financing is mostly the result of small savings in the economy and insufficient risk-taking propensity and investor activities.

Figure 1: The startup ecosystem in Poland

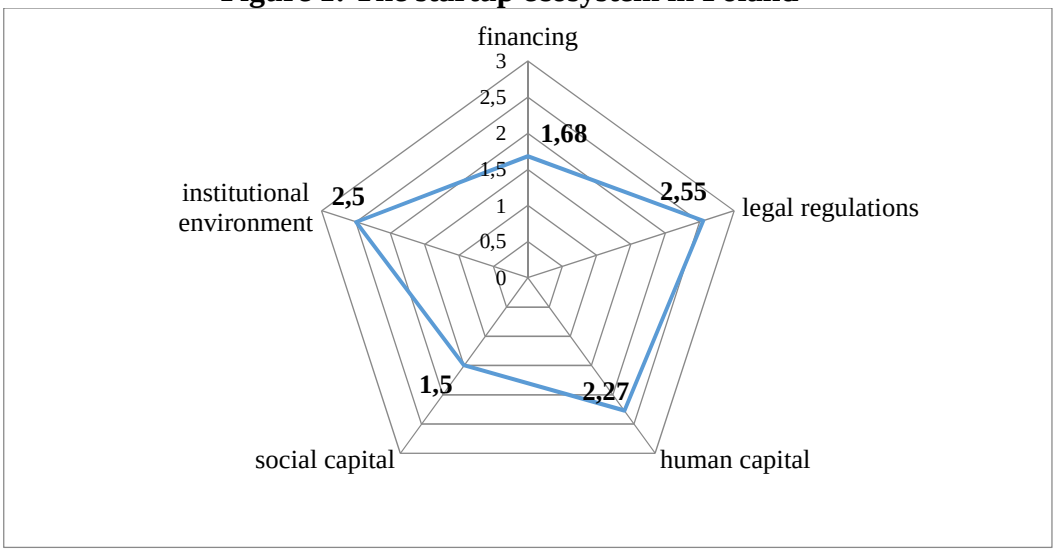

1-4 rating scale, where 1 is the lowest and 4 is the highest. Source: DELOITTE POLSKA (2016): Diagnoza ekosystemu startupów w Polsce. p.47.

It should be pinpointed that the needs of startups at subsequent stages of their development are diversified. This means that some aspects of the key areas described gain or lose their significance along with enterprise development.

2.1 The financing of startups

Financing is a factor which is particularly important at each stage of enterprise development, although the demand for the amount of capital changes in the course of its development. At the first stage of their development, startups rather rely on their own funds. Andrew J. Sherman identifies 12 sources of financing innovative projects.[6] The primary source is founders' own contribution followed by capital resources of the family (friends), public funding dedicated to small and medium enterprises, business angels and their associations, capital venture funds[7] of a different size and public offering.

While looking at startups in Poland, it occurs that more than half of them finance their activities exclusively from own funds. *Bootstrapping*, i.e. financing the activities of a startup exclusively from its own capital and 3×F, i.e. *friends, family and fools*, have been fluctuating around 50/50 since 2015.[8] However, an increasing number of young, innovative enterprises are thinking about obtaining external financing, and 44% of them want to get foreign financing. Venture capital funds, grants from the European Union, business angels are the primary sources of financing which the Polish startups are interested in.[9] However, it should be highlighted that startups in Poland still represent a similar level of investment risk and

[6] SHERMAN, A.J. (2012): Raising capital Get the money you need to row your business, p.4.
[7] ŁUKAIK, K. – BRENDZEL-SKOWERA, K. (2017): Polish Startups a Rapidly Growing Business in the World, p. 796.
[8] BEAUCHAMP, M. – KRYSZTOFIAK-SZOPA, J. – OCIEPKA, T. – SKALA, A. (2018): Polskie startupy. Raport 2018, p.34.
[9] MINISTERSTWO ROZWOJU (2017): Start in Poland. p. 7.

investors not necessarily have got accustomed to it. Therefore, the best startups attract capital from all sources, whereas the immature ones have difficulty in obtaining any.

A negative factor affecting the development of the startup ecosystem in Poland is the lowest ratio of savings to disposable income among European countries.[10] An alternative solution can be available and flexible loans. It should be noted, though, that banks are not willing to support risky startup initiatives. The activity of business angels in Poland is also limited, although, due to the Smart Growth Operational Program, the trend of building new networks is noticeable. Private equity (PE) funds, investing in Central and Eastern Europe, are also indirectly responsible for this. The key role for such funds is played by venture capital investments. In 2015 they were responsible for 61% of all transactions.[11] PFR Ventures offers repayable financing by selected financial intermediaries, e.g. venture capital funds or the aforementioned business angels. Its operations are directed towards supporting innovative companies and enterprises which are at different stages of development, starting from the most initial stage, through the seed stage, the stage of first implementation to the stage of growth and expansion.

2.2 Legal regulations

Legal regulations are the basis for the formal operation of any business. The ease of understanding and friendliness of procedures are very important at the initial stages of enterprise development when an opportunity to use some professional support from experts is limited. Unfavorable regulations may not only impede conducting a business but also effectively discourage from taking any activity. As shown in Figure 1, this area received the best rating. However, there are some aspects requiring improvement. In accordance with the data of World Bank Doing Business, the time required to start a business in Poland has increased recently from 30 to 37 days. Among the analyzed 40 countries it is the worst result. For comparison, in countries such as New Zealand, Canada, Hong Kong, Australia, Singapore or Denmark this time is a maximum of three days. No improvement can also be seen in terms of aspects related to the transparency of the tax system. The time required to prepare, fill in all the forms associated with taxes as well as their payment amounts to 271 hours per year in Poland, which is a result by 100 hours worse than the average in the countries analyzed.[12]

Also, tax burdens as well as other compulsory fees and levies in the business activity in Poland are relatively high. In total, the liabilities of this type in Poland account for more than 40% of company profit.[13] Also, the Polish labor market is rather inflexible in terms of regulations, thereby limiting the ability of employers to quickly adapt to the changing environment. Additionally, non-wage burdens of entrepreneurs related to employment, the so-called salary surcharges, are high in Poland. They amount to over 20% of company profits whereas, e.g. in the USA, they amount to less than 10% and, in Israel, less than 6%.[14]

The area associated with legal regulations, which is the condition favorable for the development of the startup ecosystem is the ease of trade exchange. The membership of the European Union is the major convenience for the entities trading with other countries. Another important area related to startups and innovativeness is the rapidity of granting protection by the Patent Office in Poland. Unfortunately, this process takes several times longer than in other countries (e.g. twice as long as in South Korea).[15] The consequence of this is the fact that half of the patenting startups do this abroad (nearly 80% of which in the

[10] DELOITTE POLSKA (2016): Diagnoza ekosystemu startupów w Polsce. p. 50.
[11] KPMG (2016): Rynek private equity w Polsce 2016. p.15.
[12] DELOITTE POLSKA (2016): Diagnoza ekosystemu startupów w Polsce. p. 54.
[13] PWC (2018): Paying Taxes 2018. pp. 75-78.
[14] DELOITTE POLSKA (2016): Diagnoza ekosystemu startupów w Polsce. p. 56.
[15] Ibid, p. 57.

European Union or the United States). At the same time, the low level of the activity of Polish entities in this field should be highlighted. In 2017 only 18% of startups reported patents.[16] Among the reasons there is listed the conviction of the non-patent nature of the implemented solutions and the lack of faith in the market value of patenting.

2.3 Human and social capital

Human capital constitutes an essential basis for building a mature ecosystem of startups. It directly determines the frequency of the occurrence of innovative ideas in the ecosystem, their quality and development opportunities until creating an innovative product or service. The level of development of human capital in Poland can be defined as moderate.

The strength of this area in Poland is the number of people qualified in engineering and science. The trend concerning the popularity of technical studies is also positive. The drawback is some faulty system solutions, among others, in terms of university education and some characteristics of the work culture inhibiting the full use of potential in the form of well-educated staff. An important aspect associated with higher education is its low applicability. This may become a barrier to the occurrence of innovative ideas and their implementation in the form of startups in the Polish ecosystem. Polish startups pay attention to the managerial competence and talent management skills. Therefore, education in the field of social science as well as management, economics or law is very helpful.

Human capital is strongly linked to social capital, which consists of trust, respect for mutual commitments, following common standards and involvement in community life. These components influence effective collaboration and, among others, reduce the risk of conducting a business activity. Unfortunately, this area received the lowest rating against the other areas of the startup ecosystem development in Poland (Fig.1). One of the categories of social capital, which significantly determines whether, in the specific area, in general it is possible to develop innovative ideas, and thus startups, is the overall level of social development. In accordance with the Maslow's hierarchy of needs, only after lower, more basic needs are met higher needs come into focus, which undoubtedly include searching for innovative solutions and ideas. According to Social Progress Index, relative weaknesses of Poland, among others, are: access to affordable housing, health and welfare, tolerance for immigrants.[17] The failure in satisfying some of the basic needs can be a serious obstacle in achieving the subsequent stages of maturity by the Polish startup ecosystem. Another category of social capital determining whether there are many startups in the specific ecosystem is an attitude towards risk. A fairly widespread in the society tendency to risk is essential for many talented people of innovative ideas to decide on setting up a startup. Unfortunately, the Poles are rather characterized by risk aversion.

2.4 Institutional environment

Institutional environment of the startup ecosystem is made of various entities of different competences, structure and thus different strength of impact and thus different level of efficiency and activity. This environment is created by: local government offices, central offices, scientific bodies and business environment institutions. These entities support the ecosystem of startups, providing expertise (in the form of training or advisory services), organizing events integrating and developing the startup environment and also directly or indirectly providing capital.

---

[16] BEAUCHAMP, M. – KRYSZTOFIAK-SZOPA, J. – OCIEPKA, T. – SKALA, A. (2018): Polskie startupy. Raport 2018, pp. 87-90.

[17] SOCIAL PROGRESS IMPERATIVE (2018): 2018 Social Progress Index.

Polish startups pay particular attention to the role of mentoring and collaboration with universities. As the data show, more than half of startups (58%) indicated mentoring as one of significant factors in the startup development so far. It is an important source of knowledge (particularly in the field of marketing, management, sales techniques and law[18]) and business contacts. The latter ones can be established through the participation in various events.

Every fifth startup cooperates with universities and most of them evaluate the collaboration very well.[19] What hinders the mutual relationships is too complex and inflexible administration of universities and the lack of clear and transparent procedures for cooperation.[20] A little over 6% of startups successfully dealt with these problems and brought the intellectual value generated at university into their venture. Knowledge commercialization occurred under a license agreement, the creation of a special purpose company, signed agreements with technology transfer centers or by the purchase of patent.[21]

The aforementioned technology transfer centers and technological parks or business incubators are important institutions of business environment, including startups. These are tools for the implementation of the innovation policy since they support the flow of knowledge to business practice. Their objectives and functions are determined in advance. One of the primary tasks of technological parks is to support newly established companies with knowledge and experience of specialists, and also providing services aimed at business development by providing accounting, marketing or management services. Technological parks, as the privileged beneficiary of EU funds, also provide incubation services and financial support. The listed areas directly affect the area of R+D, allowing companies to develop new products, services and production technologies. According to the data from the report - Polish Business and Innovation Centers Association, in the area of Poland, there are 42 technological parks.[22]

In the opinion of the Deloitte experts, the institutional environment entities, do not fully implement their tasks, which directly affects the development of the Polish startup ecosystem. Low quality and numerous barriers to cooperation with universities are mostly highlighted.[23] Following the European pattern, the solution to this problem could be the institution of a broker or a scout of a university/scientific center.

Conclusions

The data analysis indicates that the most developed areas of the startup ecosystem in Poland are legal regulations and functional environment. To a large extent, this is due to the membership of the European Union, which enforces the use of specific solutions and adapting them to European standards. On the other hand, the least developed areas are social capital and financing. The presented characteristics of the startup ecosystem in Poland, based on the existing data, indicates the necessity to take actions enhancing its maturity. In the opinion of the author, one of the actions recommended should be to simplify procedures and reduce the costs of setting up a company and conducting a business in the first years since its establishment. The strength of the Polish startup ecosystem is a large number of students and graduates in engineering and science. This area requires an increased use of the potential of educated employees. Also, the operation of, among others, technological parks requires improvement to make their services be more focused on the startup sector. One of the most

[18] BEAUCHAMP, M. – KRYSZTOFIAK-SZOPA, J. – OCIEPKA, T. – SKALA, A. (2018): Polskie startupy. Raport 2018, pp. 87-90.
[19] Ibid, p. 88.
[20] DELOITTE POLSKA (2016): Diagnoza ekosystemu startupów w Polsce. p. 67.
[21] BEAUCHAMP, M. – KRYSZTOFIAK-SZOPA, J. – OCIEPKA, T. – SKALA, A. (2018): Polskie startupy. Raport 2018, p. 88.
[22] BĄKOWSKI, A. – MAŻEWSKA, M. (2015): Ośrodki innowacji i przedsiębiorczości w Polsce, p. 24.
[23] DELOITTE POLSKA (2016): Diagnoza ekosystemu startupów w Polsce. p. 65.

difficult challenges is to strengthen the interests of the Poles in saving and increasing investment opportunities for individual savings, also in innovative ventures, such as startups. This condition, on the one hand, results from the level of welfare of the society but, on the other, is strongly associated with mentality. The Poles have an aversion to risk and negative attitude to failure, which makes it difficult to start innovative and simultaneously uncertain ventures. For these reasons, the process of converting the ecosystem to a state that offers the best possible conditions for opening the startup and its development is complex and long-lasting.

Due to the fact that this study is exploratory and descriptive in its nature, it is not possible to draw conclusions on the strength of the impact and relationships between individual components of the startup ecosystem. Nevertheless, describing the characteristics of individual areas of the startup ecosystem is well-founded for conducting further analyses. Their results should be the ecosystem maturity model enabling the measurement of growth dynamics and relationships between entities.

References:

1. BĄKOWSKI, A. – MAŻEWSKA, M. (2015): *Ośrodki innowacji i przedsiębiorczości w Polsce*. Warszawa: SOOIPP, 2015.
2. BEAUCHAMP, M. – KRYSZTOFIAK-SZOPA, J. – OCIEPKA, T. – SKALA, A. (2018): *Polskie startupy. Raport 2018*. Warszawa: Fundacja Startup Poland, 2018.
3. BLANK, S. – DORF, B. (2013): *Podręcznik star tupu. Budowa wielkiej firmy krok po kroku.* Gliwice: Wydawnictwo Helion, 2013.
4. DELOITTE POLSKA (2016): *Diagnoza ekosystemu startupów w Polsce*. Warszawa: 2016.
5. START UP POLAND (2015): *The Global Startup Ecosystem Ranking 2015*. [online]. [Cited 3. 11. 2018.] Available online: <http://startuppoland.org/wp-content/uploads/2015/08/Global-Startup-Ecosystem_PL.pdf.>
6. KPMG (2016): *Rynek private equity w Polsce 2016.* Warszawa: 2016.
7. LIPIŃSKA, A. (2018): Koncepcje i kluczowe czynniki rozwoju ekosystemów startupów. In: *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 2018, No. 351, pp. 46-57.
8. ŁUKASIK, K. – BRENDZEL-SKOWERA, K. (2017): Polish Startups as a Rapidly Growing Business in the World, In: *Current Issues of World Economy and Politics*. Bratislava: Publishing Ekonom, pp. 794-801.
9. MINISTERSTWO ROZWOJU (2017): *Start in Poland*. ISBN 978-83-7610-627-4
10. PWC (2018): *Paying Taxes 2018*. [online] [Cited 28. 10. 2018.] Available online: <https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc_paying_taxes_2018_full_report.pdf>
11. SHERMAN, A. J. (2012): *Raising capital Get the money you need to row your business*. Nowy Jork: Amacom, 2014.
12. SOCIAL PROGRESS IMPERATIVE (2018): *2018 Social Progress Index*. [online] [Cited 5. 11. 2018.] Available online: <https://www.socialprogress.org/.>
13. STAŃCZYK-HUGIET, E. (2015): Strategicznie o ekosystemie biznesu, In: *Prace Naukowe Wałbrzyskiej Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości*, 2015, No 32, pp. 395-409.

Contact:
dr inż. Katarzyna Brendzel-Skowera
Faculty of Management
Czestochowa University of Technology
Al. Armii Krajowej 19b
42-200 Częstchowa
Poland
e-mail: katarzyna.brendzel-skowera@wz.pcz.pl

DETERMINANTY BILATERÁLNEJ OBCHODNEJ BILANCIE EUROZÓNY S ČÍNOU – VECM PRÍSTUP[1]

Juraj Bronček

Obchodná fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/a,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: juraj.broncek@euba.sk

Táto štúdia využila Johansenovu kointegračnú metódu a vektorový model korekcie chýb za účelom preukázania dlhodobého vzťahu medzi obchodnou bilanciou eurozóny s Čínou a jej determinantmi: výmenný kurz, domáci príjem a zahraničný príjem. Príjem eurozóny, ako i príjem Čínskej ľudovej republiky majú dlhodobý a štatisticky významný vplyv na bilaterálnu obchodnú bilanciu. Za podmienky ceteris paribus, rastúci príjem eurozóny zhoršuje obchodnú bilanciu eurozóny a rastúci príjem Číny zlepšuje obchodnú bilanciu eurozóny. Výmenný kurz nemá dlhodobý vplyv na obchodnú bilanciu, no podľa odhadu by mal krátkodobo vplývať na bilaterálnu obchodnú bilanciu pozitívne. Existencia J-krivky nebola potvrdená, keďže neexistuje dlhodobý negatívny vzťah medzi výmenným kurzom a obchodnou bilanciou.
Kľúčové slová: obchodná bilancia, výmenný kurz, domáci príjem, zahraničný príjem
JEL: F14, F32

This study utilized the Johansen cointegration method and vector error correction model to demonstrate the long-run relationship between the euro area's trade balance with China and its determinants: exchange rate, domestic income and foreign income. Both the income of the euro area and the income of the People's Republic of China have a long-run and statistically significant impact on the bilateral trade balance. Under the ceteris paribus condition, rising income of euro area worsens its trade balance and China's rising income improves the euro area's trade balance. The exchange rate does not have a long-term effect on the trade balance, but it is expected to affect the bilateral trade balance positively in the short term. The existence of the J-curve was not confirmed as there is no long-term negative relationship between the exchange rate and the trade balance.
Key words: trade balance, exchange rate, domestic income, foreign income
JEL: F14, F32

Úvod

Obchodná bilancia (niekedy nazývaná aj ako čistý export) je súčasťou HDP, a preto pokiaľ sa nachádza v dokonalej rovnováhe, bude HDP závisieť iba od domácich faktorov (spotreba, investície a verejné výdavky). Obchodná bilancia obnáša všetky tovary a služby, ktoré boli v danom období dovezené a vyvezené, preto dopyt po exporte a importe na agregovanej úrovni závisí najmä od výmenného kurzu krajiny, ktorý je hlavným nositeľom cenovej konkurencieschopnosti krajiny. Vzťah medzi výmennými kurzami a medzinárodným obchodom bol v literatúre skúmaný či už v rovine teoretickej alebo empirickej. Hlavný prúd literatúry sa zameriava na vzťah medzi hodnotou výmenného kurzu a obchodnou bilanciou, čiže otázkou, či by depreciácia domácej meny mohla zlepšiť obchodnú bilanciu krajiny. Keď

[1] This paper is a part of a research project of the Ministry of Education, Family and Sports of the Slovak Republic VEGA (in the period 2017 - 2019) No. 1/0897/17: "The Importance of European Energy Union Project for Strategic Interests of This Grouping in the Context of the Enhancement of Competitiveness of the Slovak Republic."

mena nejakej krajiny posilní, vyvážaný tovar sa stáva drahším, zatiaľ čo dovážaný tovar je lacnejší, v dôsledku čoho sa dovoz zvyšuje a vývoz klesá. Úprava výmenného kurzu sa preto považuje za účinný spôsob, ako napraviť obchodnú nerovnováhu medzi krajinami. Mnohé empirické štúdie prichádzajú s kvantifikáciou elasticít dovozu a vývozu v kontexte zmeny výmenného kurzu, čo overí, či platí Marshallova-Lernerova podmienka, prípadne zisťujú, či v danom prípade existuje J-krivka (prvotné zhoršenie a následné zlepšenie obchodnej bilancie krjainy po depreciácii domácej meny). Následne odporúčajú, do akej miery by mala krajina depreciovať alebo devalvovať svoju menu voči svojim obchodným partnerom, aby tak znížila svoj obchodný deficit; alebo ako tomu je v poslednej dobe, do akej miery by krajina mala apreciovať alebo revalvovať svoju menu, aby znížila svoj obchodný prebytok - čo sa týka Japonska, Číny a ďalších východoázijských ekonomík, ktoré evidujú obrovské obchodné prebytky voči USA.

Štúdia sa pokúsi o determináciu hlavných faktorov, ktoré by podľa modernej literatúry mali ovplyvňovať obchodnú bilanciu krajiny: výmenný kurz, domáci príjem a zahraničný príjem. Výskum bude uskutočnený na bilaterálnej úrovni (medzi eurozónou a Čínou) a pokúsi sa o určenie sily a charakteru dlhodobého a krátkodobého vzťahu medzi premennými. Cieľom bude aj zistiť, či v bilaterálnom obchodnom vzťahu existuje J-krivka.

1 Zber dát a metodológia

Analýza bola vykonaná na panelových dátach Číny a eurozóny. V príspevku boli použité štvrťročné dáta (Q1/2005-Q4/2017, 52 pozorovaní), pričom dáta pre obchodnú bilanciu boli odvodené z databázy International Trade Centre pre import a export (v tomto prípade ide o podiel exportu eurozóny na importe). Dáta pre výmenný kurz boli získané z databázy IMF (International Financial Statistics) a reprezentujú priemernú hodnotu výmenného kurzu za dané obdobie. Pre meranie príjmu ekonomík bol namiesto HDP, ktorý pri pôvodných i diferencovaných hodnotách trpel stacionaritou, použitý menový agregát M1, ktorý je často používaný ako proxy veličina pre HDP, a taktiež spĺňal v oboch prípadoch vysoké hodnoty koeficienta determinácie (v prípade eurozóny 0,94, a v prípade Číny 0,96). Vstupné dáta boli transformované na ich prirodzené logaritmy.

Vektorový model korekcie chýb (VECM) je vhodný pre analýzu časových radov, ktoré majú dlhodobý stochastický trend, tiež známy ako kointegrácia. Ide o teoreticky riadený prístup užitočný pre odhad krátkodobých a dlhodobých účinkov jednej časovej série na inú. VECM priamo odhaduje rýchlosť, ktorou sa závislá premenná vráti do rovnováhy po zmene v iných premenných. Podľa Grangerovej vety o reprezentácii sú dva kointegrované časové rady najefektívnejšie reprezentované VECM.[2] Kointegrácia medzi premennými bude identifikovaná za pomoci Johansenovho testu stopy (z angl. trace test). Nulová hypotéza hovorí o tom, že premenné nie sú kointegrované. Stacionaritu časových radov autor vyhodnotí Fisherovým testom jednotkového koreňa, konkrétne ADF testom. Pri ADF teste je potrebné okrem vysvetľujúcich premenných špecifikovať aj počet oneskorení pre ADF regresiu každej prierezovej jednotky.[3]

Kauzálny vzťah medzi uvedenými veličinami bude skúmaný na základe vektorového autoregresného modelu (VAR) v nasledujúcej podobe:

$$TB = f(e, Y, Y^*) \qquad (1)$$

kde:

TB = obchodná bilancia

e = výmenný kurz

[2] GRANGER, C.W. J. (1988): Some recent developments in the concept of causality.

[3] DICKEY, D. A. – FULLER, W. A. (1979): Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root.

Y = domáci príjem

Y* = zahraničný príjem

V tomto príspevku bude obchodnú bilanciu reprezentovať podiel exportu na importe eurozóny z Číny (EURTB), výmenný kurz bude vyjadrený priamou kotáciou eura voči čínskemu jüanu (EUR/CNY), domáci príjem bude reprezentovať menový agregát M1 eurozóny (M1EUR) a zahraničný príjem bude reprezentovať menový agregát M1 Číny (M1CHN). Graf 1 vyjadruje grafické znázornenie prirodzených logaritmov použitých premenných.

Graf 1: Časové rady pre vybrané premenné (2005-2017)

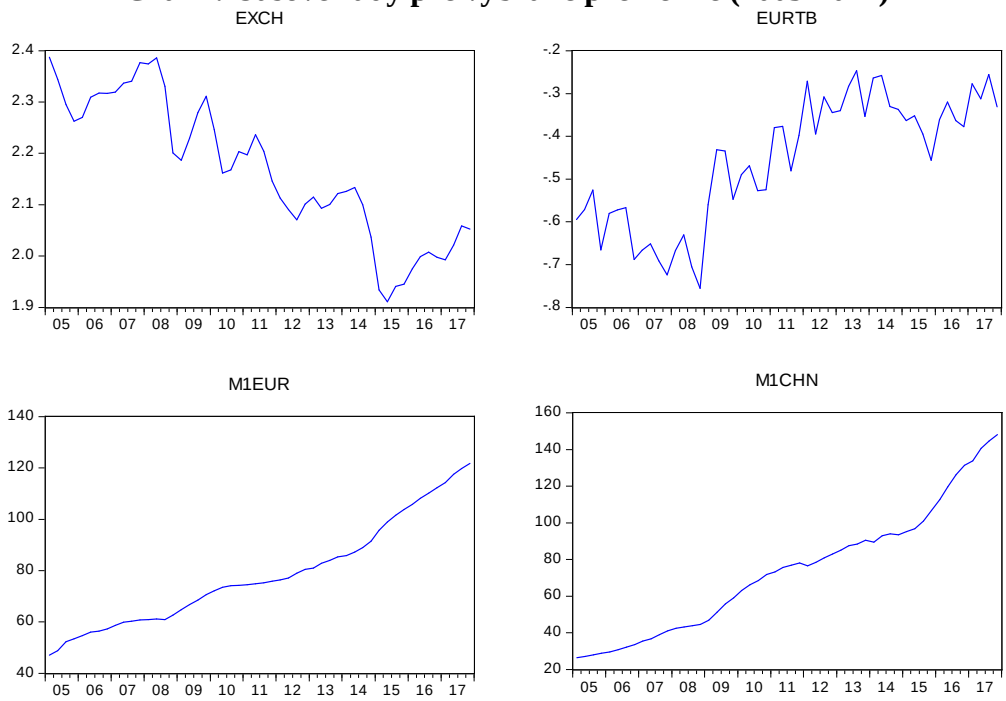

Prameň: Vlastné spracovanie autora.

2 Korelačná matica

Tabuľka 1 znázorňuje jednoduchú lineárnu regresiu medzi individuálnymi premennými. Čínsky i európsky príjem majú pozitívny vzťah s obchodnou bilanciou eurozóny, zatiaľčo výmenný kurz je s ňou asociovaný negatívne. Keďže však ide o bilaterálne dáta, autor dodatočne vypočítal pre celý časový rad podiel čínskeho príjmu a európskeho príjmu, aby zistil, aký vzťah existuje medzi podielom príjmu v Cíne a eurozóne a obchodnou bilanciou eurozóny. Výpočet potvrdzuje, že čím viac sa zvyšuje čínsky príjem oproti európskemu, tým viac Čína z eurozóny importuje a menej do nej exportuje, čo je v súlade s teoretickými predpokladmi.

Tabuľka 1: Korelačná matica

Korelácia	*EXCH*	*EURTB*	*M1EUR*	*M1CHN*
EXCH	1,000000			
EURTB	-0,774836	1,000000		
M1EUR	-0,882200	0,748220	1,000000	
M1CHN	-0,864990	0,798470	0,988447	1,000000

Prameň: Vlastné spracovanie autora.

3 Test stacionarity

Z grafického znázornenia pôvodných premenných (Graf 1) vidíme, že žiadna z nich nie je stacionárna okolo konštantnej hodnoty, avšak je potrebné otestovať aj stacionaritu s trendom. ADF test stacionarity pôvodných premenných ukázal, že časový rad pre výmenný kurz je stacionárny s lineárnym trendom. Pre premennú EXCH zamietame H0 o prítomnosti jednotkového koreňa. Nebude preto v modeli zaradená do kointegrujúceho vzťahu.

Tabuľka 2: ADF test stacionarity

Premenná	*Prob.*	*Záver*
EURTB	0,5457	Nestacionárna
EXCH	0,0031	Stacionárna
M1CHN	0,7128	Nestacionárna
M1EUR	0,9795	Nestacionárna

Prameň: Vlastné spracovanie autora.

4 Výber optimálnych oneskorení

Aby bolo možné použiť Johansenov kointegračný test, musí byť najprv uskutočnená determinácia optimálneho počtu oneskorení. Tá bola vypracovaná na odhade vektorového autoregresného modelu pôvodných, nediferencovaných premenných. Odhadnutý vektorový autoregresný model pôvodných premenných s dvoma oneskoreniami je stabilný, no test maximálneho oneskorenia je nejednoznačný. Autor sa rozhodol pre 4 oneskorenia na základe najpopulárnejšieho Akaike kritéria.

Tabuľka 3: Testy maximálneho oneskorenia

Lag	*LogL*	*LR*	*FPE*	*AIC*	*SC*	*HQ*
0	-262,4140	NA	14,44618	11,18392	11,41782	11,27231
1	-55,64559	370,4600	0,003819	2,943566	3,528317*	3,164544
2	-39,41598	27,04936*	0,002846	2,642332	3,577933	2,995897*
3	-31,04906	12,89899	0,002967	2,668711	3,955162	3,154863
4	-20,02614	15,61582	0,002803*	2,584422*	4,221723	3,203161

Prameň: Vlastné spracovanie autora.

Po zadaní 4 oneskorení pre odhad vektorového autoregresného modelu je získaný stabilný model bez autokorelácie, ktorý má normálne rozdelené reziduály. Ten je vhodný na testovanie Johansenovou procedúrou.

5 Johansenov kointegračný test a vektorový model korekcie chýb

Testovanie kointegrácie stanoví počet kointegrujúcich vektorov v danom VAR modeli. Lamba trace test odhalil jeden kointegrujúci vzťah medzi veličinami.

Tabuľka 4: Lamba trace štatistika

Nulová hypotéza		0.05
Počet koint. vektorov	Trace statistic	Kritická hodnota
Žiadny *	33,00143	29,79707
Najviac 1	12,89597	15,49471
Najviac 2	9,34E-05	3,841466

Prameň: Vlastné spracovanie autora.

Výsledky odhadu vektorového modelu korekcie chýb (VECM) poukazujú na dlhodobý vzťah i krátkodobú dynamiku medzi premennými. Kointegračná rovnica má nasledujúci tvar (smerodajná odchýlka v zátvorkách):

$$\ln EURTB = \underset{(0,00533)}{0,03711}*\ln M1CHN - \underset{(0,00974)}{0,06026}*\ln M1EUR + 1,541907 \qquad (2)$$

Koeficienty kointegračnej rovnice poskytujú odhadovaný dlhodobý vzťah medzi premennými. Koeficienty korekcie chýb v modeli ukazujú, ako odchýlky od tohto dlhodobého vzťahu ovplyvňujú zmeny v premennej v nasledujúcom období. S rastom čínskeho príjmu o 1% vzrastie podiel bilaterálneho exportu na bilaterálnom importe eurozóny o 3,7%, a s rastom príjmu eurozóny o 1% poklesne podiel bilaterálneho exportu na bilaterálnom importe eurozóny o 6%. Rast príjmu eurozóny má v rovnici opačné znamienko ako v prípade korelácie v úvodnej sekcii príspevku, a to jednoducho z dôvodu, že premenné prediktora v odhade vektorového modelu korekcie chýb nie sú navzájom nezávislé. S rastom výmenného kurzu eura oproti čínskemu jüanu o 1% vzrastie diferencia podielu bilaterálneho exportu na bilaterálnom importe eurozóny o 0,189%. Odchýlky majú významný vplyv na obchodnú bilanciu. Výmenný kurz nemá vplyv na dlhodobú rovnováhu, teda nie je v kointegrujúcom vzťahu s obchodnou bilanciou, ale vplýva na zmenu obchodnej bilancie krátkodobo pozitívne. Koeficient prispôsobovania sa dlhodobej rovnováhe má hodnotu -0,347, a jeho prevrátená absolútna hodnota hovorí, že po vychýlení z rovnováhy sa do nej systém vráti za približne 3 obdobia (štvrťroky).

Záver

Táto štúdia využila Johansenovu kointegračnú metódu a vektorový model korekcie chýb. Lamba trace štatistika poukazuje na dlhodobý vzťah medzi obchodnou bilanciou eurozóny s Čínou a jej determinantmi. Príjem eurozóny, ako i príjem Čínskej ľudovej republiky majú dlhodobý a štatisticky významný vplyv na bilaterálnu obchodnú bilanciu. Za podmienky ceteris paribus, rastúci príjem eurozóny zhoršuje obchodnú bilanciu eurozóny a rastúci príjem Číny zlepšuje obchodnú bilanciu eurozóny. Ide o teoreticky predpokladaný efekt, keďže rast domáceho príjmu zvyšuje dopyt po zahraničných statkoch (import eurozóny) a rast zahraničného príjmu zvyšuje dopyt po domácich statkoch (export eurozóny). Výmenný kurz nemá dlhodobý vplyv na obchodnú bilanciu, no podľa odhadu by mal krátkodobo vplývať na bilaterálnu obchodnú bilanciu pozitívne. Rast eura teda v krátkodobom horizonte zlepšuje obchodnú bilanciu eurozóny. Odôvodnením by mohol byť fakt, že depreciácia jüanu plošne zníži cenu dovážaných tovarov a služieb do eurozóny a naopak, plošne zvýši cenu exportovaných tovarov a služieb eurozóny. To môže fungovať len za predpokladu cenovo neelastického dopytu na oboch stranách. Existencia J-krivky nebola potvrdená, keďže neexistuje dlhodobý negatívny vzťah medzi výmenným kurzom a obchodnou bilanciou.

Použitá literatúra:

1. DICKEY, D. A. – FULLER, W. A. (1979): Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. In: *Journal of the American Statistical Association*, roč. 74, s. 427-431, ISSN: 0162-1459.
2. GRANGER, C.W. J. (1988): Some recent developments in the concept of causality. In: *Journal of Econometrics*, roč. 39, vyd. 1-2, s. 199-211, ISSN 0304-4076.
3. IMF (2018): *Exchange Rate Archives by Month*. [online]. In: International Monetary Fund, [Citované 20.10.2018] Dostupné na internete: <https://www.imf.org/external/np/fin/data/param_rms_mth.aspx>

4. ITC (2018): *Trade Map*. [online]. In: International Trade Centre, [Citované 20.10.2018] Dostupné na internete: <https://www.trademap.org/Index.aspx>
5. OECD (2018): *Narrow money (M1).* [online]. In: Organisation for Economic Co-operation and Development, [Citované 20.10.2018] Dostupné na internete: <https://data.oecd.org/money/narrow-money-m1.htm>

Kontakt:
Ing. Juraj Bronček
Obchodná fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/a
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: juraj.broncek@euba.sk

SYSTEMATIC APPROACH TO GLOBAL TERRORISM[1]

Pavel Bučka [a] – Ján Marek [b] – Vladimír Andrassy [c]

[a]Assoc. prof. Dipl. Eng. Pavel BUČKA, CSc., Defence and Security Department, Armed Forces Academy of Gen. M. R. Stefanik Demänová 393, 03106 Liptovský Mikuláš 6, Slovak Republic, E-mail: pavel.bucka@aos.sk
[b]Dipl. Eng. Ján MAREK, External PhD. Student of Security and Defence Department, Armed Forces Academy of gen. M. R. Štefánik, Demänová 393, 031 06 Liptovský Mikuláš 6, Slovak Republic, E-mail: jan.marek@aos.sk
[c]Dipl. Eng. Vladimír ANDRASSY, PhD., Defence and Security Department, Armed Forces Academy of Gen. M. R. Stefanik Demänová 393, 03106 Liptovský Mikuláš 6, Slovak Republic, E-mail: vladimir.andrassy@aos.sk

Cieľom článku je vymedzenie pojmov „vojna proti terorizmu“ a „boj proti terorizmu“. Ďalej je v článku venovaná pozornosť politickému pôsobeniu na globálny terorizmus. V závere článku definujeme rozdielny pohľad USA a EU na riešenie otázok globálneho terorizmu s dôrazom na systematický a dlhodobý prístup a diplomatické riešenie problematiky. Boj proti terorizmu možno chápať ako dlhodobé pôsobenie, pri ktorom sa v najväčšom možnom rozsahu používajú nevojenské prostriedky a nástroje, hlavne politické, diplomatické a ekonomické. Hlavný dôraz sa kladie na skutočné preventívne pôsobenie, na odstraňovanie negatívnych javov, ktorými teroristi zdôvodňujú svoje útoky a tým získavajú sympatie a podporu moslimov žijúcich v politickej aj hospodárskej biede.
Kľúčové slová: globálny terorizmus, teroristická organizácia, islamský svet, systematický prístup

The aim of the article is to define the terms "war against terrorism" and "fight against terrorism". Furthermore, the article focuses on the political impact on global terrorism. At the end of the article, we define a different view of the US and EU to solution of global terrorism issues, with emphasis on systematic and long-term access and diplomatic solution. The fight against terrorism can be understood as a long-term activity in which non-military means and instruments, mainly political, diplomatic and economic, are used to the greatest extent possible. The main emphasis is put on genuine preventive action, to remove the negative phenomena that terrorists justify their attacks, and thus gain sympathy and support for Muslims living in political and economic poverty
Key words: global terrorism, terrorist organization, Islamic world, systematic approach
JEL: K10, K22, K33

Introduction

The aim of the research is to analyse the war against global terrorism, the fight against global terrorism, and to further analyse the political impact on global terrorism. Based on the analysis of available information, we compare the different USA and EU approach to solution of global terrorism issues. The USA prefers the war against global terrorism while the EU prefers the fight against global terrorism. At the end of the article, we prefer a long-term and systematic approach to solve this issue by using diplomatic means, on the basis of the synthesis of available information.

[1] This work was supported by outputs of the project entitled "System of preparation and cooperation of the units of Slovak Armed Forces and the components of the Integrated Rescue System by application of crisis scenarios with the support of simulation tools" funded by the Ministry of Defence of the Slovak Republic in accordance with the contract No. SEMI-25-4 / 2018 -OdRV for 2018.

There is not possible to find a universal all-around solution to solve the problem of the current global terrorism. The most serious dispute concerns the ratio between military and non-military methods and means. Existing development has shown that military solutions can be quick and can bring immediate results. The effectiveness of these solutions is short-lived and is not a way to remove the underlying causes of current terrorism. There are limited general solutions as well, because individual countries differ from each other, and this affects the necessity of a differentiated approach.

Development in the 21st century shows that long-term and systematic efforts are being made to continually reduce the current global terrorism. These are political solutions that do not bring immediate results and require longer period of time. In the long run, however, these solutions could be more beneficial and more effective than military solutions[2]. Further unavoidable steps lead through the elimination of poverty in the world, which is one of the most common arguments in recruiting terrorist organizations and gaining support for the broad masses in the Islamic world.

Long-term action is one of the necessary conditions for mitigating the threat of global terrorism. However, there is no clear guarantee of an immediate end to this serious and urgent threat. Even after solving all the cumulative problems, terrorism can continue to work[3]. However, it will have to cope with the considerable narrowing of the base of its supporters and the constant lowering of possibilities of the recruitment of new warriors.

Addressing the urgent threat of global terrorism, two basic approaches have emerged so far, each of which has strengths but also has larger or smaller weaknesses. The first approach is the war on terrorism, the other is the fight or campaign against this current security threat[4]. Both of these approaches can complement each other well, but there are also significant differences between them.

1 The War on Global Terrorism

This approach puts emphasis on military instruments and methods of struggle, which makes it possible to destroy the army of dictatorial states very quickly and effectively, and then to overthrow these regimes without any problems. It is, above all, the technological aspect of using the military capabilities of advanced armies. As a basis, new tactical approaches are emerging with new precision-guided weapons. Thanks to these technologies, it is possible to achieve military targets without direct violence on civilians.

Great expectations are based on the fact that the US Army continues to be the most advanced in the implementation of the revolution in the military. It excels in the ability to mount accurate and devastating blows over a long distance after which the enemy army collapses even earlier, until they even see their opponent[5]. With this ability, the US can implement the concept of *"pre-emptive wars"* and *"regime change policy"*.

However, the war on terrorism has its own weaknesses. The first is given by the fact that it is a direct, in all directions, military response to an indirect strategy. A military solution means fighting a particular state or coalition, but terrorism does not match any state or coalition. Because of its characteristics, the metaphor is very often used to be a fast-moving cloud and does not respect any boundaries.

---

[2] Virginia Page Fortna, (2015): *Do Terrorists Win? Rebels' Use of Terrorism and Civil War Outcomes.* International Organization. 69 (3) s. 519–556.

[3] FAIMAU, G. (2013): Socio-Cultural Construction of Recognition: The Discursive Representation of Islam and Muslims in the British Christian News Media. Cambridge Scholars Publishing. 2013. 27 p.

[4] HALIBOZEK, E. P.- JONES, A.- KOVACICH, G. L. (2016): The corporate security professional's handbook on terrorism. Elsevier (Butterworth-Heinemann). p. 4–5.

[5] SINCLAIR, S. J.- ANTONIUS, D. 2012. The Psychology of Terrorism Fears. Oxford University Press, USA. 2012. p. 14.

The second weakness is manifested by the fact that the unmistakable military success raises negative responses: on a military blow sustained in one place, global terrorism responds with blatant attacks altogether elsewhere, for instance Madrid, London, Berlin, Paris, Brussels, shown in Fig. 1.

Figure 1 Major attacks in western Europe, September 11th 2001 to March 23rd 2017

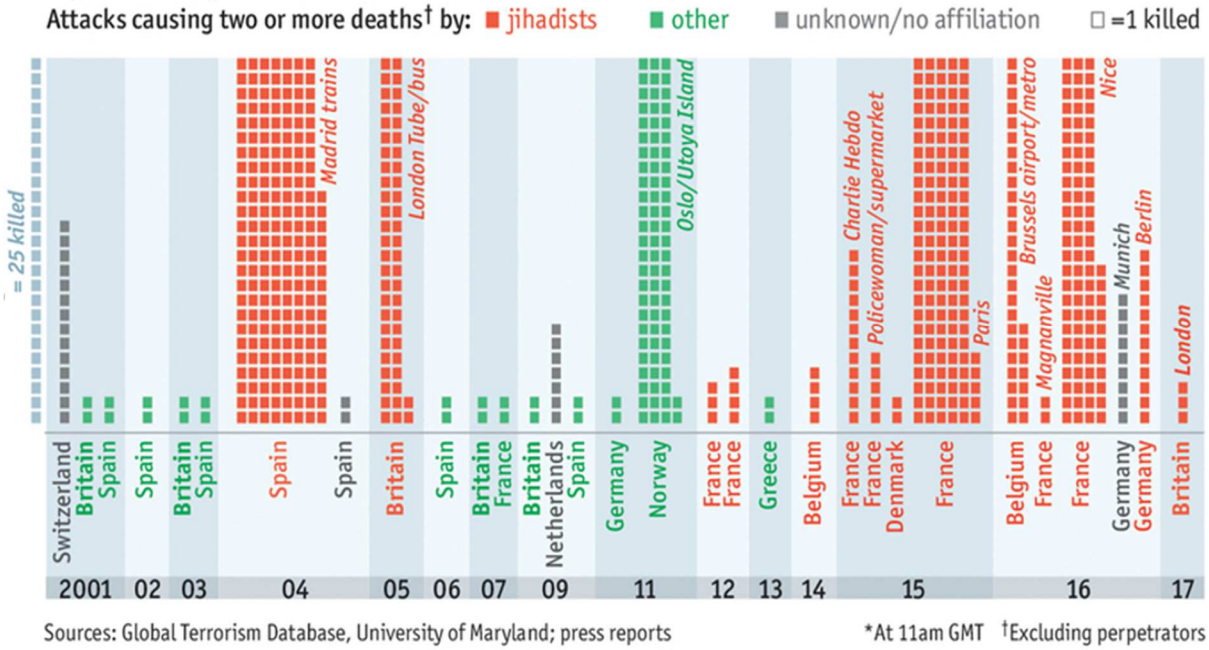

Source: UNIVERSITY OF MARYLAND (2017): Global Terrorism Database. Press Reports. Available at: www.reddit.com/r/europe/comments/613fla/major_attacks_in_western_europe_sep 11 2001

The cruel Iraqi experience has shown very cautiously that the war against terrorism can have, just as the terrorism against which it is guided, so desired and unwanted effects. It has turned out that every repressive intervention supports terrorists because it helps them hold the position of the victims of globalization and on this basis then further expand the base of their followers and supporters. Wars in Iraq have given the terrorists significant benefits that they use against the modern Western world. The wars offered them a new rationale for fighting, creating a sanctuary as a consequence of the post-war disorder, and also offered a sought-after exercise area[6]. They were also given the chance to make every assassination with a large number of tolls as a further failure of the symmetrical and costly war of the Western world against terrorism. At the same time, it was confirmed that the destruction of terrorism by military means is an unachievable goal.

Recalling both positive and negative sides shows that the war on terrorism has a controversial balance from the point of view of the further development of the fight against this urgent threat. On one hand, the war was perfectly planned, controlled, and executed. It ended with a clear victory. On the other hand, the military war on terrorism is considered a strategic mistake because it opens so called the second front to fighting global terrorism. Terrorists are cruelly killing anyone they consider to be traitors and collaborators because they work with military occupation powers known as *"crusaders"*. Brutes and extremists from other countries of the Islamic civilization are being moved to the area of military conflicts[7]. They mercilessly liquidate the population, politicians, soldiers, cops, etc., as shown in Fig. 2.

[6] WHITE, J.R. (2016): Terrorism and Homeland Security. Cengage Learning. 2016. 3 p.
[7] RUTHVEN, M.- NANJI, A. (2017): Historical Atlas of Islam. Harvard University Press. 2017.

Figure 2 – Foreign fighters from European countries fighting in Syria and Iraq, 2016.

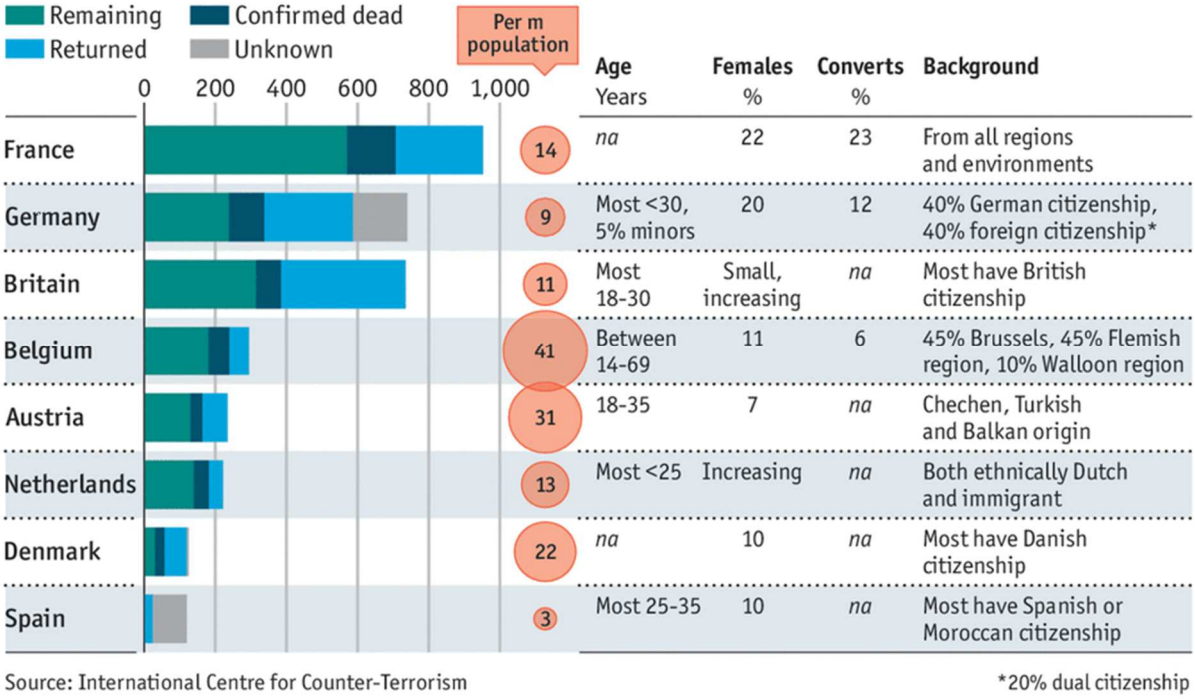

Source: THE ECONOMIST (2016). Available at: https://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2016/04/daily-chart-2

War has become a central issue because it has launched the logic of total struggle against the West. It can even be supposed that terrorists could call for a guerrilla war on the global level, to punish America and its partners for interfering with Islamic affairs. The Western world should consider the risks associated with victory and the dangers of possible failure.

2 The Fight on Global Terrorism

The fight on terrorism can be understood as a long-term activity in which non-military means and instruments, mainly political, diplomatic and economic, are used to the greatest extent possible. The main emphasis is put on genuine preventive action, to remove the negative phenomena that terrorists justify their attacks, and thus gain sympathy and support for Muslims living in political and economic poverty[8]. Military interventions are not excluded in the fight on terrorism, but they are counted as the most extreme solution. Among the basic attributes of the fight on terrorism we can include:

- the confidence of the company in the decision-making process,
- the trust of the company in intelligence data, on which political decisions are based,
- any counter-terrorism operation must respect the legal framework,
- a solid part of the fight on terrorism must be problem solving from which terrorism originates.

Unlike the concept of the war on terrorism, the concept of fight on terrorism puts an emphasis on identifying the roots and causes of current terrorism and on the preventive strategy[9]. This approach does not mean categorical exclusion of military interventions, but

[8] SCHWENKENBECHER, A. (2012): Terrorism: A Philosophical Enquiry. Palgrave Macmillan. 2012. 10 p.
[9] The Illusion of War: Is Terrorism a Criminal Act or an Act of War? Mackenzie Institute. 2017.

considers them to be the most extreme solution that should be followed only after exhaustion of all non-military options and measures.

This approach also has its weaknesses. For its too, the disadvantage is the vagueness of current global terrorism, its unstable, ever-moving cloud. Even this approach does not provide immediate solutions, it takes a lot of time and big investment, both in looking for the roots of current terrorism and in finding non-military preventative solutions. The most serious reason for the concept is that any positive reactions to political arguments are some sort of *"modern calming"*, the retreat of evil. The idea is that the rejection of any change simply because terrorists are demanding, it means leaving them the opportunity to further dictate their political demands[10].

The emphasis on the fight on terrorism also has undeniable strengths and strong points in comparison with the war on terrorism. Its merits are based on the fact that it is not a direct answer to indirect strategy. As a result, it is much less conservative than military intervention. This is also the case with its highest priority - it does not lead to the radicalization and concentration of violent and extremists in one place as it is in military action. It is not limited to the consequences and external demonstrations of global terrorism, but it is based on its roots and basic causes, focusing on long-term prospects and solutions.

3 Focusing on Political Action on Global Terrorism

The main goal is to convince the widest possible Muslim population that the long-term fight on global terrorism is no campaign against Islam[11]. On the contrary, it is an action against the forces that exploit political, economic, social and moral problems in the Islamic world.

When effecting on the base, we cannot expect rapid or even immediate results. On the contrary, it will be long-term issues involving years or decades. This action will focus on four main areas: ideological, economic, social and political.

The basis should be action based on clearly defined and universally worldwide accepted standards and values that are in clear contradiction with terrorism. The aim of such an action is to bring Muslims to the knowledge that terrorism can only be a one-time act of revenge, but it is not a good way to improve their everyday lives or to solve long-standing problems. It is therefore the introduction of such principles and rules of the game, where terrorism as a method of enforcing the demands and interests of the Muslim world is becoming increasingly intolerable.

Great effort must be focused on improving the conditions of everyday life in the countries of the Islamic world. Firstly, it is the fulfilment of the commitment that the world's most developed countries should devote an adequate proportion of GDP annually to development aid. It is about giving assistance to a greater extent than it has been so far and especially preventive, not when escalation of tension and subsequent war is taking place[12].

The urgent task is to progressively achieve the goals, which the UN urges constantly. In particular, the number of people living in conditions of poverty and hunger should be halved. The education of people in the poor countries should be constantly increased while at the same time reducing the mortality of women and children. It must effectively combat modern diseases and pandemics and improve environmental care. The greatest common denominator of these tasks is to establish a genuine partnership between rich and poor

[10] EVIATAR, D. (2017): Is 'Terrorism' a War Crime Triable by Military Commission? Who Knows? Huffington Post.
[11] SHARIATMADARI, D. (2017): Is it time to stop using the word 'terrorist'? the Guardian.
[12] WAHNICH, S. (2016): In Defence of the Terror: Liberty or Death in the French Revolution. Verso. 108 p.

countries and to increase investment in the poorest parts of the world. It seems to be a big challenge, because the gap between poor and rich countries is widespread and growing.

The most important level is the political level, because global terrorism is deliberately prepared and politically motivated violence. The significance of this level of counter-terrorism also arises from the fact that current terrorists are trying to make their actions as deadly as possible. Effective prevention can save thousands of lives and thus maintain the social cohesion of Western societies.

It will be important to acknowledge the fact that democracy cannot be imposed from the outside, and that it may be particularly counterproductive to be carried out through military intervention. It can only lead to long-lasting and systematic action from the inside, in particular a gradual transformation. At the same time, everything that is perceived as unfair in the Islamic world must be removed.

4 US and EU Views on Terrorism

Terrorism, along with the proliferation of weapons of mass destruction and the dictatorial regimes and so called the failing states, represents the most serious security threat of post-confrontational period. The fundamental difference between the US and the EU arises as to whether terrorism should be considered a crime or a form of war. The first approach focuses on punishing individuals, while in the second approach, it is primarily about punishing whole terrorist groups. The assessment of terrorism as a war of its kind is based on the assumption that the absence of a military response could create the impression of an inability to defend itself and could lead terrorists to escalate their demands and violence.

In the discussions on terrorist approaches as a threat, the fundamental differences between the US and EU allies have emerged. These are that the EU underestimates the danger of terrorism, that it is unwilling to use military means to combat this threat and that its approach is inadequate. But the reality is different. The EU does not underestimate the threat of terrorism, but has a different view of the means to eliminate it.

In the fight on terrorism, there is nothing unambiguous. On the one hand, it has turned out that clean military actions, with remarkable success, can eventually bring terrorists to the conclusion that if they want to win, their future attacks must be even more violent. On the other hand, military actions have brought many positive changes in the Islamic world. The first fact is true of the European approach, the second, in fact, is the truth of the American approach. Positive changes and approaches are a long-term issue for the fight against terrorism in the future[13]. Even in the case of the most favourable possible development, models that have developed in homogeneous societies of Europe and America for centuries will automatically not apply to ethnic and religiously diverse societies of the Middle East, Asia and Africa.

Conclusion

Terrorism has become an urgent threat to the global dimension. In terms of time, this is not a short-term threat, but primarily a threat of a long-term rate. The global al-Qaeda and ISIL networks will continue to be the main initiator of the threat of global terrorism. They will continue to justify their attacks by fighting against the occupation of Islamic countries or the need to respond to armed conflicts between the West and the Islamic world. The offenders of terrorist attacks will recruit mainly in European countries among the young descendants of immigrants from the Islamic world who live on the edge of society, seem to be outcasts of the process of globalization and are very little resistant to extremist views.

[13] ARNOLD, K. R., ed. 2011. Anti-Immigration in the United States: A Historical Encyclopaedia. II. ABC-CLIO, LLC. 461 p.

A greater chance of success than the war on terrorism has a long-term fight on terrorism, including non-military aspects. Its main pillars, alongside precisely carried out military action, could include cooperation in collecting information and evaluating it, a preventive strategy for coordinating legal and legislative measures, addressing economic, social and political problems in the developing world, and especially in the Islamic world. An important condition for a successful fight against terrorism is the diplomatic solution to the armed conflict in the Islamic world. It cannot be assumed that successful diplomacy can remove terrorism once and for all, but it certainly can narrow its manoeuvring space.

References:

1. ARNOLD, K. R., ed. (2011): *Anti-Immigration in the United States: A Historical Encyclopaedia. II.* ABC-CLIO, LLC., 2011. 461 p. ISBN 978-0-313-37521-7.
2. EVIATAR, D. (2013): Is 'Terrorism' a War Crime Triable by Military Commission? Who Knows?. [online]. In: *Huffington Post,* 13. 8. 2013. [Retrieved 13. 8. 2013.] Available on internet: https://www.huffingtonpost.com/daphne-eviatar/is-terrorism-a-war-crime_b_3436117.html?guccounter=1
3. FAIMAU, G. (2013): Socio-Cultural Construction of Recognition: The Discursive Representation of Islam and Muslims in the British Christian News Media. Cambridge Scholars Publishing, 2013. 27 p. ISBN 978-1-4438-5104-6.
4. HALIBOZEK, E. P.- JONES, A.- KOVACICH, G. L. (2016): The corporate security professional's handbook on terrorism. Elsevier (Butterworth-Heinemann), 2016. p. 4–5. ISBN 0-7506-8257-4.
5. JAMES, P.- FRIEDMAN, J. (2006): Globalization and Violence. Vol. 3: Globalizing War and Intervention. London: Sage Publications.
6. RUTHVEN, M.- NANJI, A. (2017): Historical Atlas of Islam. Harvard University Press, 2017. ISBN 978-0-674-01385-8.
7. SCHWENKENBECHER, A. (2012): Terrorism: A Philosophical Enquiry. Palgrave Macmillan. 10 p. ISBN 978-0-230-36398-4.
8. SHARIATMADARI, D. (2015): Is it time to stop using the word 'terrorist'? [online]. In: *The Guardian,* 27. 1. 2015. [Retrieved 27. 1. 2015.] Available on internet: https://www.theguardian.com/global/commentisfree/2015/jan/27/is-it-time-to-stop-using-the-word-terrorist
9. SINCLAIR, S. J.-ANTONIUS, D. (2012): The Psychology of Terrorism Fears. Oxford University Press, USA. 2012. 14 p. ISBN 978-0-19-538811-4.
10. WAHNICH, S. (2016): In Defence of the Terror: Liberty or Death in the French Revolution. Verso, 2016.108 p. ISBN 978-1-78478-202-3.
11. WHITE, J.R. (2016): Terrorism and Homeland Security. Cengage Learning, 2016. 3 p. ISBN 978-1-305-63377-3.
12. Virginia Page Fortna, (2015): Do Terrorists Win? Rebels' Use of Terrorism and Civil War Outcomes. International Organization. Volume 69, Issue 3, 2015. p. 519–556. [online]. [Retrieved 2. 10. 2018.] Available on internet: https://www.cambridge.org/core/journals/international-organization/article/do-terrorists-win-rebels-use-of-terrorism-and-civil-war-outcomes/4729B2B926904616190DC38DB3240C8F
13. MAJORAN, A. (2014): The Illusion of War: Is Terrorism a Criminal Act or an Act of War? Mackenzie Institute. 2014. [online]. [Retrieved 8. 10. 2018.] Available on internet: http://mackenzieinstitute.com/illusion-war-terrorism-criminal-act-act-war
14. www.reddit.com/r/europe/comments/613fla/major_attacks_in_western_europe_sep_11_2001_to/
15. https://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2016/04/daily-chart-2

Contacts:
prof. Ing. Pavel Bučka, CSc.
Defence and Security Department
Armed Forces Academy of Gen. M. R. Stefanik
Demänová 393
03106 Liptovský Mikuláš 6
Slovak Republic
e-mail: pavel.bucka@aos.sk

Ing. Ján Marek
External PhD. Student of Security and Defence Department
Armed Forces Academy of gen. M. R. Štefánik
Demänová 393
031 06 Liptovský Mikuláš 6
Slovak Republic
e-mail: jan.marek@aos.sk

Ing. Vladimír Andrassy, PhD.
Defence and Security Department
Armed Forces Academy of Gen. M. R. Stefanik
Demänová 393
03106 Liptovský Mikuláš 6
Slovak Republic
e-mail: vladimir.andrassy@aos.sk

THE WITHDRAWAL OF THE U.S. FROM THE TREATY ON THE ELIMINATION OF INTERMEDIATE-RANGE AND SHORT-RANGE MISSILES (INF TREATY) AND CONSEQUENCES FOR EUROPE

Alexandru Burian

Katedra politológie, Univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Študentská 2,
911 50 Trenčín, e-mail: alexandru.burian@tnuni.sk

The article examines development of the security regime of the INF Treaty. It focuses mainly on the political aspects, which shaped the regime. The article focuses on the two main actors of the regime, the United States of America, and the Russian Federation, and analyses the political changes, which led to the current crisis of the regime. The article concludes that the European Union stands to lose the most from the destruction of the security regime and points out that the security position of both the United States and Russia will to a large degree remain unchanged.
Key words: arms control, security regime, Intermediate Nuclear Forces Treaty
JEL: F50

Introduction

The Intermediate Range Nuclear Forces Treaty (INF Treaty) was signed on December 8, 1987 and came into force on June 1, 1988. The Treaty prohibits to manufacture, test and deploy the ballistic and cruise missiles with intermediate ranges (1,000-5,500 km) and shorter ranges (500-1,000 km) and launchers for such missiles.[1]

The Soviet and American Ground-Launched Ballistic Missile (GLBM) and cruise missiles that fell under the Treaty were completely destroyed during the first three years of its operation. The launchers of these missiles as well as support structures, equipment, and operational bases were simultaneously eliminated. By June 1991, the Treaty has been fully implemented. Thus, the USSR destroyed 1846 missile systems (about half of them were missiles that were not on operational readiness), in turn, the United States destroyed 846 complexes.

In order to monitor the implementation of the Treaty, the parties carried out on-site inspections, including on an ongoing basis at the passage points of the missile production facilities until May 2001.

1 INF Treaty after the Collapse of the Soviet Union

After the collapse of the USSR, the practical implementation of the Treaty apart from Russia and the USA was carried out by Belarus, Kazakhstan and Ukraine.

The INF Treaty established the Special Verification Commission (SVC) to act as an implementing body for the treaty, resolving issues of compliance and agreeing on measures to „improve [the treaty's] viability and effectiveness". By October 2003, 29 CCM meetings were held. After that, the commission for a long time (until 2016) was not convened due to the completion of activities requiring verification under the Treaty.

As a result of the implementation of the INF Treaty, a whole class of nuclear weapons disappeared, which was a significant contribution to the process of nuclear disarmament in the context of the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. At the same time, the Treaty,

[1] Treaty Between The United States Of America And The Union Of Soviet Socialist Republics On The Elimination Of Their Intermediate-Range And Shorter-Range Missiles (INF Treaty). Available at: https://www.state.gov/t/avc/trty/102360.htm

being of unlimited duration remains an important factor in maintaining strategic stability and international security.

On October 12, 2007, Russian President Vladimir Putin put forward the idea of imparting a global character to the obligations of the INF Treaty during a meeting with the ministers of foreign affairs and defense of Russia and the USA[2]. The American side supported this proposal.[3]

On October 25, 2007, a Joint Russian-American statement on the INF Treaty was distributed at the 62nd session of the UN General Assembly. In particular, it appealed to all interested countries to discuss the possibility of imparting a global character to the obligations under the Treaty by abandoning the BRNB and KNNR with a range capability of 500 km to 5,500 km.[4]

At the plenary meeting of the Conference on Disarmament in Geneva on February 12, 2008, Minister of Foreign Affairs of the Russian Federation Sergey Lavrov proposed to start a joint search for the best ways to promote this initiative. He also introduced a draft containing the basic elements of an international legal agreement on the elimination of intermediate-range and shorter-range missiles (land-based), opened to for widespread adherence. However, despite the efforts of Russia, this initiative didn't receive further practical development.[5]

2 INT Treaty: Recent History and Withdrawal of the USA

From 2013, the United States began to make claims to Russia in violation of the INF. The American side claims that the Russian-launched land-based cruise missile with the index 9M729 has a prohibited range capability of 500 km to 5,500 km. At the same time, despite the insistent appeals of the Russian side, the United States continues to refuse to specify the circumstances that formed the basis of its claims. Instead, Washington has embarked on an „integrated" strategy to exert pressure on Russia, including sanctions and military measures. An appropriate legal framework has been prepared. Under the pretext of Russian „violations", the US Congress declared that Washington has a „legal basis" for the partial or full termination of the implementation of the Treaty[6].

Another provocative step was the decision to allocate funding for the development of a mobile missile system with a ground-based cruise missile of a prohibited range under the INF Treaty, laid down in the law on marginal defense spending in the 2018 financial year. [7] Despite the fact that research and development under the Treaty is not forbidden, such a project ultimately leads to a direct violation of the INF Treaty. Meanwhile, other allegedly reciprocal military programs have been announced, many of which contradict, at a minimum, the spirit of the INF Treaty, its goals and objectives.

For its part, Russia rejects baseless accusations from the United States, stating, including at the highest level, that the country remains committed to the INF Treaty and did not allow any violations of it. The 9M729 ground-based cruise missile was not developed or tested for a range prohibited under the Treaty, which means that it fully complies with international obligations. The United States' attempts to talk to Russia using language of ultimatums, as well as to put military-political and sanctions pressure on Russia, are completely unacceptable.

---

[2] It was meant that the other countries would also join the INF Treaty: Britain, France, China, India, Pakistan, and Israel.
[3] The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. Available at: http://www.mid.ru/voenno-strategiceskie-problemy/-/asset_publisher/hpkjeev1aY0p/content/id/1138496
[4] Ibidem.
[5] Ibidem.
[6] The U.S. Withdrawal From the INF Treaty Is the Next Step in a Global Arms Race. In: Stratfor (USA), 22/10/2018. Available at: https://worldview.stratfor.com/article/us-withdrawal-inf-treaty-russia-global-arms-race-missiles
[7] The US plans to withdraw from the Treaty on medium-and short-range missiles. In: "Arguments and Facts", 22.10.2018. Available at: http://www.aif.ru/politics/world/bolshaya_oshibka_chto_za_dogovor_o_rsmd_i_chto_znachit_vyhod_ssha_iz_nego

At the same time, Russia has a number of specific claims to the United States in the context of their implementation of the Treaty, which either remained unresolved at the previous stage of the work of the SVC or appeared in recent years because of new destabilizing actions by Washington. They are as follows:

- unlawful unilateral withdrawal from the scope of the INF Treaty of the strike of armed drones of the appropriate range, fully falling within the definition of the term „ground-launched ballistic and cruise missiles" contained in the Treaty;
- maintenance of technological potential in the field of medium and shorter ground-based missiles by testing it on a wide range of target missiles during tests, declared as anti-missile;
- ground deployment at European facilities of the United States global anti-missile defense system as part of the Aegis complexes of Mk 41 (Mark 41 Vertical Launching System), which can be used for medium-range Tomahawk and other missile attack vehicles (in Romania and Poland).

Russia views the actions of the United States as an attempt to secure a military advantage in relation to itself.

In a letter to Vladimir Putin on July 2014, US President Barack Obama, for the first time at the level of heads of state, accused Russia of testing medium-range cruise missiles violating the treaty. The United States claims that in 2008–2011, Russia, in violation of the Treaty, conducted tests of a ground-based cruise missile over a distance of more than 500 km. In 2017, the American media, citing sources in US government agencies, said that Washington was convinced that the banned rocket had already been deployed (we are talking about the 9M729 rocket, developed by Experimental Design Bureau „Novator" named after L. Y. Lyulev, Yekaterinburg as a part of space defense „Almaz-Antey").[8] According to Russian officials, the range of this rocket is obviously less than 500 km.

From Russia's point of view, the United States violates the INF Treaty, deploying missile launchers (in Romania and Poland) in Europe, which hypothetically could be used to deploy cruise missiles using target missiles similar in characteristics to medium-range and short-range missiles and increasing the production and use of shock unmanned aerial vehicles.

In November 2016, for the first time since 2003, a meeting of a special control commission under the INF Treaty was convened at the initiative of the United States in Geneva. [9] However, the parties' concerns were not resolved, since no progress was achieved on any of the problematic issues.

The Russian side is open to continuing the dialogue with the United States on the INF Treaty. At the same time, the refusal of the United States to present any specifics in support of its accusations, unwillingness to take steps to resolve Russian concerns, attempts to increase political and sanctions pressure on us cast doubt on Washington's interest in maintaining the viability of the INF Treaty.

In addition, in October 2017, at a meeting of the Valdai Discussion Club in Sochi, Vladimir Putin stated that in the event of the dismantling of the Treaty by the United States, Russia would have to respond instantly in a mirror pattern.

On June 11, 2018, at the level of the CSTO ministries of foreign affairs, a joint statement was made on the subject of the INF Treaty, expressing collective concern with the US actions that are not taking into account the obligations under the Treaty, and calls upon the parties to make all necessary efforts to resolve problematic issues.

---

[8] The consequences of the US withdrawal from the Treaty on intermediate-range and shorter-range. Available at: https://pravdoryb.info/posledstviya-vykhoda-ssha-iz-dogovora-po-raketam-sredney-i-menshey-dalnosti.html

[9] The U.S. Withdrawal From the INF Treaty Is the Next Step in a Global Arms Race. In: Stratfor (USA), 22/10/2018. Available at: https://worldview.stratfor.com/article/us-withdrawal-inf-treaty-russia-global-arms-race-missiles

Meanwhile, on October 19, 2018, at the Valdai Forum, Vladimir Putin said that in the event of an attempt by the United States to withdraw from the INF Treaty, „our response will have to mirror this".

In turn, on October 20, 2007, US President Donald Trump announced his intention to withdraw from the INF Treaty, in his words, due to „noncompliance of its conditions by the Russian side" and „development of these weapons by China" (which is not bound by this agreement)[10].

Europe controversially responded to Trump's intentions. Thus, the United Kingdom (on October 21, Secretary of Defense Gavin Williamson expressed support for the decision of US President Donald Trump to withdraw from the INF Treaty[11]), Poland and Romania supported the President of the United States, while France and Germany called for the preservation of the INF Treaty. Meanwhile, the US plans did not find a positive response from the NATO Secretariat. The representative of the alliance Oana Lungesku stressed that the alliance is not going to deploy new nuclear missiles in Europe.

The European Union expects to maintain the Treaty on the Elimination of Intermediate-Range and Shorter-Range Missiles. The head of EU diplomacy Federica Mogherini stated this. Experts believe that the greatest danger of the reversal of the INF Treaty is precisely for the Old World. However, the European Union has not yet developed a consolidated position on the agreement. [12]

Thus, EU High Representative for Foreign Policy Federica Mogherini said that the European Union favors the preservation and strengthening of the Treaty on the Elimination of Intermediate-Range and Shorter-Range Missiles.

„If there are problems in the implementation of the agreement, then we believe that it would be correct to insist on its full observance, and not on leaving it. We still hope that there is a place to strengthen the treaty, and not to destroy it. The treaty must remain and be preserved", Mogherini said before negotiating with the defense ministers of EU member states.[13]

According to her, last week she discussed the situation around the INF Treaty with NATO Secretary General Jens Stoltenberg, and in the end, the parties came to a common conclusion „that the agreement is important and must be fully implemented".

„I understand that one of the problems of the contract is that it does not have mechanisms for forcing to full implementation. But this agreement is very important for Europe, if it is dismantled, the security of Europe will be put at risk, we don't want the region to once again become a place of struggle for other powers," Mogherini said. [14]

Unfortunately, the official common position of the EU under the Treaty of 1987 is absent. This requires a consensus, that is, the consent of all members. But it's impossible now. This state of affairs makes it impossible for Brussels to conduct official negotiations on this matter with the United States, China and Russia.

Conclusion

The destruction of the security regime that has emerged with the adoption of the INF Treaty will not be fatal to Russia. Of course, it is not enough pleasant for Moscow, however, it is much more appropriate to say that Europe will be under attack. Despite this, even within the EU, not

[10] Trump says US will pull out of intermediate range nuke pact. Associated Press, 20.10.2018. Available at: https://www.yahoo.com/news/trump-says-us-put-intermediate-range-nuke-pact-202734837--politics.html

[11] Britain will support U.S. withdrawal from the INF Treaty. Available at: https://news.ru/v-mire/britaniya-podderzhit-vyhod-ssha-iz-dogovora-o-rsmd/

[12] Will Europe be able to influence the U.S. position on the INF Treaty. Available at: https://news.rambler.ru/world/41302008/?utm_content=rnews&utm_medium=read_more&utm_source=copylink; https://news.rambler.ru/world/41302008-smozhet-li-evropa-povliyat-na-pozitsiyu-ssha-po-dogovoru-rsmd/

[13] Ibidem.

[14] Ibidem.

everyone clearly understands the consequences of Trump's policies. In this situation, Europe turned out to be hostage to internal disunity and lack of independence in foreign policy.

References:

1. Britain will support U.S. withdrawal from the INF Treaty. [On-line]: https://news.ru/v-mire/britaniya-podderzhit-vyhod-ssha-iz-dogovora-o-rsmd/ (Visited 24.10.2018).
2. Treaty Between The United States Of America And The Union Of Soviet Socialist Republics On The Elimination Of Their Intermediate-Range And Shorter-Range Missiles (INF Treaty). [On-line]: https://www.state.gov/t/avc/trty/102360.htm (Visited 24.10.2018).
3. The U.S. Withdrawal From the INF Treaty Is the Next Step in a Global Arms Race. In: Stratfor (USA), 22/10/2018. [On-line]: https://worldview.stratfor.com/article/us-withdrawal-inf-treaty-russia-global-arms-race-missiles (Visited 24.10.2018).
4. The US plans to withdraw from the Treaty on medium-and short-range missiles. In: "Arguments and Facts", 22.10.2018. [On-line]: http://www.aif.ru/politics/world/bolshaya_oshibka_chto_za_dogovor_o_rsmd_i_chto_znachit_vyhod_ssha_iz_nego (Visited 25.10.2018).
5. The consequences of the US withdrawal from the Treaty on intermediate-range and shorter-range. [On-line]: https://pravdoryb.info/posledstviya-vykhoda-ssha-iz-dogovora-po-raketam-sredney-i-menshey-dalnosti.html (Visited 24.10.2018).
6. The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. [On-line]: http://www.mid.ru/voenno-strategiceskie-problemy/-/asset_publisher/hpkjeev1aY0p/content/id/1138496 (Visited 24.11.2018).
7. Trump says US will pull out of intermediate range nuke pact. *Associated Press*, 20.10.2018. [On-line]: https://www.yahoo.com/news/trump-says-us-put-intermediate-range-nuke-pact-202734837--politics.html (Visited 21.10.2018).
8. What will happen to the world if the US withdraws from the INF Treaty. [On-line]: https://nation-news.ru/405870-chto-proizoidet-s-mirom-esli-ssha-vyidut-iz-dogovora-o-likvidacii-rsmd (Visited 24.10.2018).
9. Will Europe be able to influence the U.S. position on the INF Treaty. [On-line]: https://news.rambler.ru/world/41302008/?utm_content=rnews&utm_medium=read_more&utm_source=copylink; https://news.rambler.ru/world/41302008-smozhet-li-evropa-povliyat-na-pozitsiyu-ssha-po-dogovoru-rsmd/ (Visited 28.11.2018).

Contact:
prof. Alexandru Burian, DrSc.
Katedra politológie
Univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 2
911 50 Trenčín
Slovenská republika
e-mail: alexandru.burian@tnuni.sk

NOVÁ ČÍNSKA ZAHRANIČNÁ POLITIKA V ÉRE SI ŤIN-PCHINGA[1]

Adam Cibuľa

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: adam.cibula@euba.sk

Tento článok sa zaoberá dôležitými aspektmi úzko spätými s filozofickým myslením, ktoré ovplyvňuje čínsku zahraničnú politiku, jej priority a rozhodovací proces. V prvej časti rozoberieme čínsku filozofiu a jej prepojenie na tvorbu zahraničnej politiky. Ďalej sa budeme venovať princípom a pilierom, na ktorých je postavená nová čínska zahraničná politika. V záverečnej časti opíšeme Si Ťin-pchingovu víziu a typické črty zahraničnej politiky Číny, ktoré sú späté s jeho pôsobením ako prezidenta ČĽR.
Kľúčové slová: nová čínska zahraničná politika, Si Ťin-pching, piliere, filozofia

This article discusses important aspects closely related to philosophical thinking that affect China's foreign policy, its priorities and the decision-making process. In the first part we discuss Chinese philosophy and its connection to foreign policy making. Next, we will focus on the principles and pillars on which a new Chinese foreign policy is built. In the final part, we describe Xi Jinping's vision and typical features of China's foreign policy that are related to his role as President of the PRC.
Key words: New Chinese Foreign Policy, Xi Jinping, pillars, philosophy
JEL: F50, O53, P27

Úvod

Počas ostatných štyroch desaťročí sa z Číny ako izolovanej krajiny oddelenej od zvyšku sveta stala jedna z najväčších svetových mocností, ktorá má veľký vplyv na vývoj medzinárodného spoločenstva. Od nástupu Si Ťin-pchinga k moci môžeme sledovať vzrastajúci význam Číny ako dôležitého obchodného partnera v rámci globálnej ekonomiky. Smerovanie novej čínskej zahraničnej politiky pod vedením Si Ťin-pchinga predznamenáva novú éru v smerovaní zahraničnej politiky, jej prioritách a rozhodovacom procese. Čína sa stáva oveľa viac aktívnejšou a asertívnejšou v zahraničnopolitickej oblasti. Podobu tejto proaktívnejšej zahraničnej politiky dokazuje aj niekoľko nových koncepcií a iniciatív, ktoré boli zahájené na najvyššej politickej úrovni. Si Ťin-pching je osobne zodpovedný za proaktívnejší prístup v zahraničnej politike, ktorý definuje ciele a aj smerovanie Číny v najbližšom období.

1 Filozofický základ čínskej zahraničnej politiky

Konfucianizmus ako etická, sociálna a politická filozofia vznikla z učenia čínskeho filozofa Konfucia (551 – 479). Popularitu získal počas dynastie Han, kde sa rozvinul do metafyzického súboru učení. S koncom dynastie Han bol konfucianizmus nahradený taoistickou a budhistickou filozofiou so zameraním na intelektuálne záujmy a sociálnu štruktúru.[2] Konfucianizmus sa zaoberal všetkými aspektmi čínskych spoločenských interakcií a vytvoril prísnu spoločenskú hierarchiu riadiacu sa vzťahmi medzi vládcom a subjektom,

[1] Článok je vypracovaný v rámci projektu EDGE - Environmental Diplomacy and Geopolitics. Projekt EDGE získal finančné prostriedky z výskumného a inovačného programu Európskej únie Horizon H2020 na základe dohody o grante č. 692413.
[2] MILLER, N. J. S. (2014): Pragmatic nationalism and Confucianism: the new ideology of the CCP.

otcom a synom, manželom a manželkou, staršími a mladými a medzi priateľmi. Jednou z ústredných princípov konfucianizmu je úcta k starším, najmä k rodičom. Konfucianizmus taktiež stanovil morálne usmernenia, ktoré by mal vodca nasledovať pri riadení svojho národa.[3]

Konfucianizmus kladie veľký dôraz na osobné cnosti, ktoré by mali riadiť všetky jednotlivé akcie. Medzi ne patrí päť konštánt - dobrotivosť, spravodlivosť, slušnosť, múdrosť a vernosť. Dobrotivosť vyjadruje koncept, že každý by sa mal snažiť pomôcť druhým a zosobňovať súcit, vyhýbať sa zlým pocitom voči druhým, ani nežiadať o náhradu poskytnutej pomoci.[4] Spravodlivosť zdôrazňuje racionálne myslenie, sebaovládanie a integritu. Je to hlavný princíp pre naše činy, keď čelíme nepriazni a pokušeniu konať zlo. Vlastnosť sa sústreďuje na štruktúru spoločenskej hierarchie, ktorá vznikla v konfucianizme a má svoj pôvod v dávnych tradičných obradoch a obetných rituáloch. Zdôrazňuje lojalitu a rešpekt, ktorý má človek preukazovať voči svojím rovesníkom, starším a vládcom. Rovnako tak obsahuje aj normy a očakávané správanie týkajúce sa ostatných interakcií vrátane stravovania, obliekania, smútku a vzdelania. Múdrosť je základ, ktorý používa na určenie správnych a morálnych činností. Múdrosť podporuje všetky ostatné cnosti, pretože bez múdrosti človek nemôže pochopiť ostatných. Vernosť je čestnosť a bezúhonnosť, aby sme udržali jasný a priamy vzťah medzi myšlienkou, slovom a skutkom.[5]

Pre čínske politické elity bolo logickým krokom, aby sa vrátili späť ku konfucianizmu, ktoré má toto učenie v čínskej histórii, s cieľom udržať ľudí jednotných a lojálnych voči vláde.[6] Napríklad prezident Si Ťin-pching mnohokrát spomenul konfucianizmus vo verejných prejavoch a chválil tradičnú čínsku kultúru, ktorej pevnou súčasťou je aj konfucianizmus.[7] Ďalšou zásadou konfucianizmu sú dobré vzťahy so susedmi. Niektorí tvrdia, že vzťahy Číny so susednými krajinami, ako sú Filipíny alebo Malajzia, sú v dôsledku teritoriálnych sporov čoraz častejšie napäté, čo je v rozpore s týmto princípom.[8] Zatiaľ čo niektorí tvrdia, že konfucianizmus odporuje demokracii, iní zastávajú názor, že oba tieto systémy majú niektoré spoločné charakteristiky.[9]

Konfuciánsky dôraz na štruktúru a harmóniu je v súlade s obrazom, ktorý Čína vytvorila v súvislosti s ich zahraničnou politikou. Pokiaľ ide o konflikty s inými krajinami, Čína sa neustále vykresľuje ako obeť, tá, ktorá hľadá mier, podporuje stabilitu a harmóniu.[10]

2 Princípy novej čínskej zahraničnej politiky

Je zrejmé, že administratíva pod vedením Si Ťin-pchinga sa usiluje o aktívnejšiu zahraničnú politiku. Hlavným cieľom novej zahraničnej politiky je *„dosiahnuť modernizáciu, vytvoriť benevolentné a pokojné vonkajšie prostredie a podniknúť kroky, ktoré jej umožnia rozvíjať domácu ekonomiku.*"[11] Na dosiahnutie týchto cieľov sa Čína snaží zachovať svoje mierové vzťahy s inými štátmi, tak v blízkosti, ako aj na celom svete. To zahŕňa potrebu riešiť

[3] ZHAO, Q. (2018): The influence of Confucianism on Chinese politics and foreign policy, *Asian Education and Development Studies*, Vol. 7 Issue: 4, pp. 321-328

[4] CONFUCIUS (2006): Analects (论语), in ZHANG, Y., Zhonghua Press, Beijing.

[5] CRANE, S. (2016): Confucianism is not an obstacle to democracy, *The Useless Tree*

[6] Ibid.

[7] JIN, K. (2014): The Chinese communist party's Confucian revival, *The Diplomat*

[8] ZHAO, Q. (2018): The influence of Confucianism on Chinese politics and foreign policy, *Asian Education and Development Studies*, Vol. 7 Issue: 4, pp. 321-328

[9] CRANE, S. (2016): Confucianism is not an obstacle to democracy, *The Useless Tree*

[10] ZHAO, Q. (2018): The influence of Confucianism on Chinese politics and foreign policy, *Asian Education and Development Studies*, Vol. 7 Issue: 4, pp. 321-328

[11] ZHAO, K. (2013): Guiding Principles of China's New Foreign Policy. *Carnegie-Tsinghua Center for Global Policy*.

konflikty so susedmi nad územnými a námornými otázkami. Je tiež dôležité čeliť rozhodnutiu USA zamerať svoju zahraničnú politiku s väčším dôrazom na Áziu. Kľúčovým prvkom je zabezpečenie prírodných zdrojov, vrátane ropy a zemného plynu, s cieľom podporiť domáci rozvoj. Hlavným cieľom je zabezpečiť prosperitu v Číne a otvoriť *„nové cesty na oživenie národa a vytvoriť podmienky, ktoré prospejú čínskemu ľudu.*"[12]

Pri pohľade na zahraničnú politiku Si Ťin-pchinga prichádzajú do popredia viaceré priority. V prvom rade sa zdôrazňovala potreba udržiavať stabilné medzinárodné prostredie, najmä pokiaľ ide o USA. Prezident Si Ťin-pching počas svojej cesty do USA vo februári 2012 prezentoval myšlienku *„nového typu vzťahov medzi hlavnými krajinami v 21. storočí*", ktorý bol vo všeobecnosti schválený vo Washingtone. Základné predpoklady spočívajú v tom, že veľký konflikt medzi USA a Čínou nie je nevyhnutný a mal by katastrofický dopad na obe strany.[13]

3 Piliere novej čínskej zahraničnej politiky

Nová zahraničná politika Číny pozostáva zo štyroch pilierov, ktoré možno zhrnúť nasledovne: vzťahy s (inými) mocnosťami, susedská politika, vzťahy s rozvojovými krajinami a multilaterálna diplomacia.[14]

3.1 Vzťahy s (inými) mocnosťami

Hlavné črty tohto typu vzťahov podľa Si Ťin-pchinga sú:[15]

1. žiadny konflikt alebo konfrontácia, a to prostredníctvom zdôrazňovania dialógu a objektívneho zaobchádzania s druhými strategickými partnermi;
2. vzájomné rešpektovanie, vrátane vzájomných záujmov a hlavných záujmov druhej strany;
3. vzájomne prospešná spolupráca prostredníctvom zrieknutia sa hry s nulovým súčtom v oblastiach spoločného záujmu.

3.2 Susedská politika

Druhý pilier sa zameriava na susedné krajiny. Hlavné iniciatívy sa sústreďujú na užšiu hospodársku a infraštruktúrnu integráciu. Medzi ne patria Nové hodvábne cesty, konkrétne „Hodvábna cesta" a „Námorná hodvábna cesta." Si Ťin-pching predostrel víziu spojenia Ázie a Európy. Tieto iniciatívy sa zaoberajú otázkou prepojenia Ázie, a taktiež sa nepochybne zameriavajú aj na zlepšenie obrazu Číny v regióne.[16]

3.3 Vzťahy s rozvojovými krajinami

Treťou oblasťou zahraničnej politiky Si Ťin-pchinga sú vzťahy s rozvíjajúcimi sa a rozvojovými krajinami po celom svete. Toto zameranie nie je nové - Čína sa neustále pokúša premietnuť svoj obraz ako člena rozvojových krajín a ako hlas rozvojového sveta. Nový

---

[12] ZHAO, K. (2013): Guiding Principles of China's New Foreign Policy. *Carnegie-Tsinghua Center for Global Policy*

[13] LAMPTON, D. M. (2013): A New Type of Major-Power Relationship: Seeking a Durable Foundation for U.S.-China Ties. *Asia Policy.* July 2013, 16: 51–68

[14] WANG, Y. (2015): Zhidao xin xingshi xia Zhongguo waijiao de qiangda sixiang wuqi [Strong intellectual weapon for guiding China's foreign policy in a new situation], *Zhongguo Gongchandang Xinwenwang*

[15] CHENG, L.; XU, L. (2014): Chinese Enthusiasm and American Cynicism Over the 'New Type of Great Power Relations', *Brookings China-US Focus*

[16] WACKER, G. (2015): Xi's Policy Gambles: The Bumpy Road Ahead, *Italian Institute for International Political Studies.* Chapter 4: 65-79

aktivizmus v Pekingu možno vidieť hlavne v rámci skupiny BRICS - Brazílie, Ruska, Indie, Číny a Južnej Afriky - ako súčasť globálneho juhu.[17]

3.4 Multilaterálna diplomacia

Štvrtým pilierom je multilaterálna diplomacia. Čína investuje viac energie do multilaterálnych organizácií a formátov – hlavne do tých organizácií, kde nie sú USA členmi, a preto je Čína v lepšej pozícii na kontrolu a formovanie agendy. Multilaterálna diplomacia sa prejavuje hlavne v takzvanej „hostiteľskej diplomacii": Čína aktívne organizuje medzinárodné stretnutia, čím zdôrazňuje svoju pozitívnu a konštruktívnu medzinárodnú úlohu. Väčšina týchto aktivít sa sústreďuje na Áziu, preto ich zaraďujeme aj do piliera čínskej susedskej politiky.[18]

Konkrétnym príkladom novej čínskej zahraničnej politiky je iniciatíva „Pás a cesta," ktorá je zameraná na obnovenie a rozšírenie historickej hodvábnej cesty a jej znovuvybudovanie v 21. storočí. Hlavné zameranie iniciatívy „Pás a cesta" spočíva v budovaní infraštruktúrnych projektov, prepájaní výrobných kapacít, projektov zameraných na investície do energetického sektora, no i ekologických technológií.[19] Z hľadiska pôsobnosti tejto iniciatívy a jej širokého rámca ju môžeme zaradiť, tak do piliera susedskej politiky ako aj multilaterálnej diplomacie. V súvislosti s iniciatívou „Pás a cesta" sa Čína čím ďalej tým intenzívnejšie usiluje o rozvoj aj tzv. „mäkkej moci", čiže schopnosti presvedčiť partnerov o príťažlivosti spolupráce.[20] Práve mäkkú moc môžeme považovať za kľúčový nástroj multilaterálnej diplomacie, ktorý má za cieľ formovať pozitívny imidž Číny smerom navonok.

4 Si Ťin-pching a jeho vízia

V posledných desaťročiach sa Čína stala druhou najväčšou svetovou ekonomikou a hybnou silou globálneho obchodu a investícií. Si Ťin-pchingova vízia propaguje ďalší krok, vďaka čomu sa stane Čína nielen prosperujúca, ale aj politicky silná. Vízia podporuje nadradenosť komunistickej strany voči rastúcemu množstvu zanietených spotrebiteľov, užívateľov internetu a svetových cestovateľov - skupín, ktoré sa zásadne odlišujú od pracovníkov a roľníkov, ktorí mali byť dušou komunistickej revolúcie. Si Ťin-pchingova filozofia hovorí o tom, že cieľ silnej, zjednotenej Číny možno dosiahnuť iba vtedy, keď Čína zostane pevne pod kontrolou komunistickej strany. Strana, hovorí, že je riešením problémov Číny, nie ich zdroja.[21]

Záver

Čína sa stala za posledné desaťročia od zavedenia politiky *„otvorených dverí"* v roku 1978 významným hráčom v oblasti medzinárodného obchodu a investícií. Rozhodovací proces a smerovanie novej čínskej zahraničnej politiky Si Ťin-pchinga do veľkej miery ovplyvnil konfucianizmus, ktorého korene siahajú až k dynastii Han. Súčasný vývoj zahraničnej politiky Číny sa výrazne odkláňa od klasickej doktríny Teng Siao-pchinga a sústreďuje sa na aktívnejšiu úlohu krajina na medzinárodnej scéne. Dôležitým aspektom

---

[17] Ibid.

[18] WACKER, G. (2015): Xi's Policy Gambles: The Bumpy Road Ahead, *Italian Institute for International Political Studies.* Chapter 4: 65-79

[19] BROCKOVÁ, K. (2017): Spolupráca ČĽR a SR v rámci platformy '16+1' na pozadí iniciatívy „Pás a cesta." In
Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2017

[20] ONDRIAŠ, J. (2017): Mäkká moc Číny na príklade olympijských hier v Pekingu. In Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2017

[21] BUCKLEY, CH. (2018): Xi Jinping Thought Explained: A New Ideology for a New Era, *New York Times*

týchto javov je čoraz väčší dôraz Číny na susedskú politiku v rámci regiónu a dobré vzťahy s inými mocnosťami, ktoré sa dajú dosiahnuť prostredníctvom multilaterálnej diplomacie. Čína sa snaží posilniť svoje postavenie nielen v oblasti ekonomického rastu a prosperity, ale aj budovaním silnej politicky jednotnej Číny.

Použitá literatúra:

1. BROCKOVÁ, K. (2017): Spolupráca ČĽR a SR v rámci platformy '16+1' na pozadí iniciatívy „Pás a cesta.“ In *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2017* : zborník vedeckých prác [elektronický zdroj]. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2017. ISBN 978-80-225-4404-7, s. 46-50 online
2. BUCKLEY, CH. (2018): Xi Jinping Thought Explained: A New Ideology for a New Era, New York Times. Dostupné na internete: <https://www.nytimes.com/2018/02/26/world/asia/xi-jinping-thought-explained-a-new-ideology-for-a-new-era.html>
3. CONFUCIUS (2006): “Analects (论语),” in ZHANG, Y., Zhonghua Press, Beijing.
4. CRANE, S. (2016): “*Confucianism is not an obstacle to democracy*” , The Useless Tree, Dostupné na internete: http://uselesstree.typepad.com/useless_tree/2012/07/confucianism-is-not-an-obstacle-to-democracy.html
5. CHENG, L.; XU, L. (2014): “*Chinese Enthusiasm and American Cynicism Over the ‘New Type of Great Power Relations’*, Brookings China-US Focus, Dostupné na internete: http://www.brookings.edu/research/opinions/2014/12/05-chinese-pessimism-american cynicism-great-power-li-xu
6. JIN, K. (2014): “*The Chinese communist party’s Confucian revival*”, The Diplomat, Dostupné na internete: https://thediplomat.com/2014/09/the-chinese-communist-partys-confucian-revival/
7. LAMPTON, D. M. (2013): “*A New Type of Major-Power Relationship: Seeking a Durable Foundation for U.S.-China Ties*.” Asia Policy. July 2013, 16: 51–68.
8. MILLER, N. J. S. (2014): “*Pragmatic nationalism and Confucianism: the new ideology of the CCP*”, Cesran International, Dostupné na internete: http://cesran.org/pragmatic-nationalism-and-confucianism-the-newideology-of-the-ccp.html
9. ONDRIAŠ, J. (2017): Mäkká moc Číny na príklade olympijských hier v Pekingu. In *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2017* : zborník vedeckých prác [elektronický zdroj]. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2017. ISBN 978-80-225-4404-7, s. 279-284 online
10. WACKER, G. (2015): “*Xi's Policy Gambles: The Bumpy Road Ahead*“ , Italian Institute for International Political Studies. Chapter 4: 65-79. Dostupné na internete: https://www.ispionline.it/it/EBook/XiPolicyGambles.pdf
11. WANG, Y. (2015): “*Zhidao xin xingshi xia Zhongguo waijiao de qiangda sixiang wuqi*”
    [Strong intellectual weapon for guiding China’s foreign policy in a new situation], Zhongguo Gongchandang Xinwenwang, Dostupné na internete: http://theory.people.com.cn/n/2015/0212/c40531-26552481.html
12. ZHAO, K. (2013): “*Guiding Principles of China’s New Foreign Policy*.” Carnegie-Tsinghua Center for Global Policy. Dostupné na internete: http://carnegietsinghua.org/publications/?fa=52902
13. ZHAO, Q. (2018): "*The influence of Confucianism on Chinese politics and foreign policy*" , Asian Education and Development Studies, Vol. 7 Issue: 4, pp.321-328, Dostupné na internete: https://doi.org/10.1108/AEDS-03-2018-0057

Kontakt:
Ing. Adam Cibuľa
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: adam.cibula@euba.sk

COURSE OF AUSTRIAN POLITICS AFTER THE 2017 PARLIAMENTARY ELECTION

Peter Csanyi

Department of International Political Relations, Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovakia, e-mail: peter.csanyi@euba.sk

The goal of this paper is to analyze the 2017 Austrian parliamentary election as well as its effect on the course of Austrian politics after the new government was made. The result of this election was very important for the country, but also for the European Union. The most significant question from Austria's, but also the continent's point of view, was whether the voters' dissatisfaction with Austria's main political parties and with the European Union's handling of refugee crisis had an impact on the results of parliamentary election and whether the country became a part of a wider trend of anti-establishment lurches across the continent.
Key words: Austria, parliamentary election, political parties, government, politics
JEL: N40

Introduction

The most important question of the 2017 Austrian parliamentary election was what a victory of Sebastian Kurz and his Austrian People´s Party (ÖVP) would have meant for Austria and Europe. Reactions from the European Commission and Council presidents were pending for several weeks after the parliamentary election in Austria, but the nightmare outcome of a coalition between the center-right and the far-right became a reality soon after the official results.

The Freedom Party of Austria (FPÖ)'s return to power in the wealthy EU member means a fresh headache for Brussels as it struggles with Brexit and the rise of nationalists in Germany, Hungary, Poland and elsewhere. Like the Alternative for Germany (AfD) party and France's National Front, the FPÖ has stoked concerns about a record influx of migrants into Europe.

The party was founded by ex-Nazis in the 1950s – Strache flirted with neo-Nazism in his youth – and is highly critical of the European Union. It wants EU sanctions on Russia lifted. In December 2016, the FPÖ almost won the presidency and topped opinion polls in the midst of Europe's migrant crisis.

But since taking over the ÖVP in May 2017 and re-branding it as his personal "movement", Kurz has stolen some of Strache's thunder by talking tough on immigration and criticizing the European Union as well.

Immediately after the election, the center-right ÖVP was considered as an "anti-immigrant, anti-Muslim party" and that "its leader might form a government with a party (FPÖ) founded by ex-Nazis." Sebastian Kurz was also compared to Hungarian Prime Minister Viktor Orbán, with a warning that another former "liberal poster boy" could turn into an illiberal democrat.[1]

[1] HUGGLER, J. (2018): Austrian election results: Conservative Sebastian Kurz on course to become Europe's youngest leader.

But what to make of such statements? Does the government's coalition agreement suggest a radical departure from previous Austrian and European policies?[2]

1 Situation before the election – Transformation of ÖVP

Austria held its general election on 15 October 2017. The most likely outcome to emerge from the election was a coalition between the Austrian People´s Party (ÖVP) and the right-wing Freedom Party of Austria (FPÖ).

Initially Austria's general election was meant to happen only one year later. But persistent conflicts between the two governing parties, the center-left Social Democrats (SPÖ) and the center-right People's Party (ÖVP), led the opposition to call for early elections. The highly unpopular "grand coalition" had become deadlocked on many policy issues.

Replacing Mitterlehner as the leader of the ÖVP was 31-year-old Sebastian Kurz, Austria's Foreign Minister and the ÖVP's most popular politician. This proved to be a turning point for the party. All available polls showed a sudden spike in the ÖVP's popularity, rocketing up from somewhere between 20 and 25 percent to around 30-35 percent.

Kurz's shrewd political move was to re-fashion the ÖVP as his own political movement. He changed the party's name into The New People's Party and began recruiting a number of "new faces" as candidates, including youthful ÖVP loyalists as well as experts without prior political experience.

Kurz is popular not only because of his youthful image and excellent communication skills. Essential to his winning formula was that he understood very well that, to win an election in Austria in 2017, one must put the topic of immigration front and center. And because he was able to couch proposals to restrict immigration in more "tasteful" terms than the right-wing populist Freedom Party (FPÖ), he was able to speak to a far greater number of voters than his predecessor. Moreover, and in sharp contrast to the FPÖ, he had not only talked about limiting the numbers of refugees entering Europe but actively tried to close the so-called "Balkan route". This endows him with special credibility as a staunch defender of Austrian (and European) borders.[3]

That Kurz had transformed the ÖVP into a one-man-show was bad news for both the SPÖ and the FPÖ. The SPÖ was in a difficult position because the more central themes of its campaign – distributive justice and fighting unemployment – simply lack the same mobilizing force as the immigration issue that Kurz emphasizes so much. And campaigning on an anti-immigration platform would have risked not only alienating many voters, but also stirring serious intra-party conflict.

On the other hand, for the FPÖ the problem was simply that Kurz had taken ownership of the immigration issue. Deprived of its most powerful resource – the capacity to mobilize voters by pandering to anti-immigration sentiment – the FPÖ's poll ratings had declined sharply. The polls were unambiguous: just after Kurz had taken charge of the ÖVP, the FPÖ's popularity had dropped from over 30 per cent to somewhere in the low 20s. It seemed indeed that Kurz's approval ratings and those of the FPÖ were inversely related.

2 The results of parliamentary election on 15 October 2017

For the first time since 2002, the ÖVP became the strongest party with a vote share of 31.5% (+7.5 percentage points compared to 2013). The FPÖ achieved its second-best election result ever, winning 26% (+5.5 percentage points), and it only marginally lost the second place to the SPÖ. Combined, the ÖVP and FPÖ reached a comfortable majority of 57.4%,

[2] WEISSKIRCHER, M. (2018): Is Austria's new government breaking sharply to the right? Not more than the rest of Europe.

[3] WOLKENSTEIN, F. (2017): The right is set to be the big winner in Austria's upcoming general election.

securing the largest vote share for parties of the center-right and radical-right in Austria. Both parties gained votes in every Bundesland, with the largest gains in Carinthia, the region formerly governed by Jörg Haider, deceased leader of the FPÖ and later BZÖ.

The SPÖ retained its all-time low vote share of 2013 with 26.9% (+0.04 percentage points), remaining the strongest party only in the traditional strongholds of the Bundesländer Vienna and Burgenland. For the first time ever since they first entered parliament in 1986, the Greens were unable to win parliamentary representation. In the end, they received only 3.8% of the vote, losing 69% of their vote share in 2013. The Greens lost in all Austrian regions but their support dropped drastically especially in their core constituencies in Vienna (–10.5 percentage points) and in Tyrol (–10.7 percentage points). NEOS, the parliamentary newcomer of 2013, obtained parliamentary representation by slightly increasing their vote share to 5.3% (+0.3 percentage points). The spinoff of the Greens, Peter Pilz's List, founded less than three months before the election, managed to gather just enough votes to pass the electoral threshold with a 4.4% vote share. Peter Pilz's List secured its best result in Vienna (7.5%) while receiving an average support of about 3–4% in the other Austrian regions. Turnout was 80%, a rise of 5 percentage points from 2013, hence halting the downward tendency started in recent elections in Austria.[4]

Table 1: Results of Parliamentary Election in Austria

Political Party:	**Percentage %:**
Sebastian Kurz's List – the new Austrian People's Party (ÖVP)	31,5%
Social Democratic Party of Austria (SPÖ)	26,9%
Freedom Party of Austria (FPÖ)	26,0%
NEOS – The New Austria	5,3%
Peter Pilz's List	4,4%
The Greens	3,8%

Source: AUSTRIAN FEDERAL MINISTRY OF THE INTERIOR

Coalition negotiations between the ÖVP and FPÖ lasted almost two months, culminating in the presentation of the coalition program and the new cabinet on 16 December 2017 and the swearing-in of the new government on 18 December 2017. Altogether, the ÖVP gained eight ministries, among them the Finance, Justice, and Education ministries and the position of Chancellor, taken up by Sebastian Kurz. The portfolio allocation of the FPÖ includes six cabinet members led by Vice-Chancellor Heinz-Christian Strache; the FPÖ got both portfolios dedicated to security (Interior and Defense) along with several other key portfolios including Foreign Affairs (not including EU affairs) as well as Social Affairs and Health. Of the new cabinet, only Kurz has government experience; many other cabinet members previously served as MPs (mostly in the FPÖ delegation) or joined the cabinet as experts without extensive experience in politics (mostly in the ÖVP delegation).

Among the policies included in the coalition agreement, those that have drawn most attention among observers are the reductions of income and corporation taxes, a tax bonus for parents, making working hours more flexible and a series of benefit cuts and stricter rules for asylum seekers, monitoring and potential closure of Islamic kindergartens, a rejection of Turkey's EU accession and a second year of compulsory kindergarten and separate classes for schoolchildren not speaking German. The coalition agreement also foresees retrenchments in the administration of the social security system, the extension of university tuition fees and a repeal of the smoking ban in restaurants.

[4] KRITZINGER, S. (2013): The Austrian Voter.

The first government formation process between the ÖVP and FPÖ in 2000 had caused severe national and international protest and even diplomatic sanctions by other member states of the European Union.[5] In contrast, the negotiation process and inauguration in 2017 were accompanied by little critique from European or international leaders and less national protest.

Given that the ÖVP and FPÖ share many policy positions regarding immigration and asylum restrictions, a relatively swift implementation of policies in these areas is expected. The government will probably face more difficulties in areas with more veto players (as in the social security system) and in areas with uncertain factors (like economic growth that may affect the leeway for tax reductions).

Table 2: Distribution of seats in the National Council[6]:

Political Party:	**Seats:**
Sebastian Kurz's List – the new Austrian People's Party (ÖVP)	62 seats
Social Democratic Party of Austria (SPÖ)	52 seats
Freedom Party of Austria (FPÖ)	51 seats
NEOS – The New Austria	10 seats
Peter Pilz's List	8 seats

Source: BUNDESMINISTERIUM FÜR INNERES (2017): Nationalratswahl 2017

3 A shift to the Right?

The intensification of the "refugee crisis" in Europe is an important contextual factor for understanding the Austrian vote. However, immigration and integration had already been salient issues long before. The rise of the FPÖ in the 1990s, under the leadership of Jörg Haider, transformed domestic politics. In 2000, the first ÖVP-FPÖ government led to, in the coalition's own parlance, "sanctions" by other EU members. For three decades, the political mainstream has been struggling to find effective responses to the radical right challenger.

Since the second half of 2015, however, the issues of immigration and integration have become even more relevant to many voters and parties. Austria was among the EU countries with the highest number of asylum applications in 2015 and 2016. At its peak, more than 50 per cent of Austrians referred to immigration as one of the two most important issues facing the country. At the beginning of 2017, this number was significantly lower (between 30 and 40 per cent), but still substantially higher than it had been from 2005 to 2015.

Many individuals and groups in Austria actively supported the newly arriving immigrants, but later the Austrians changed their mind and claimed that all further migration from mainly Muslim countries should be stopped.

Given this context, it does not seem surprising that the Austrian radical right, which performed particularly well with the young, men, and workers, continues to be electorally successful. What is more interesting is that the center-right managed to perform as well at it did, significantly increasing in popularity after polling only third at the beginning of 2017. When Kurz took over, the center-right immediately jumped about 10 per cent. The main reason for this was Kurz's stances on immigration and integration.

Kurz claims to have reduced immigration to Europe by initiating the closure of the Balkan route in February 2016, shortly before the EU agreement with Turkey. Beyond such

[5] LUTHER, K. R. (2003): The Self-Destruction of a Right-Wing Populist Party? The Austrian Parliamentary Election of 2002.

[6] At stake were 183 seats in the National Council (Nationalrat). Parties with less than 4 percent vote share do not get seats in the Austrian parliament.

anti-immigration efforts, the ÖVP has pushed for a "Burqa ban". Although the ÖVP has not had a liberal approach toward immigration and integration in the past, the extent to which it put immigration and integration at the center of the party's platform was certainly novel. The strategy of undermining FPÖ ownership of these issues caused significant electoral gains for the center-right, at least this year.

For almost half of all ÖVP voters, Kurz was the main reason for their choice – substantially more than the values for the leading candidates of the SPÖ and FPÖ. However, the importance of Kurz re-defining the ÖVP as a "new" People's Party and personalizing the movement, although emphasized by many observers, probably had a smaller impact than his political stances.[7]

3.1 Likely policy outcomes of the new Austrian government:

Some of the main substantial consequences of the vote relate to economic and social policies as well as to immigration and integration. However, the expansion of direct democracy might be another important political consequence.

Leading FPÖ politicians have emphasized the strengthening of direct democratic instruments as a condition for their government participation. As a role model, they point to the Swiss political system, similar to some other contemporary radical right parties. To an equal or lesser extent, many other parties and civil society groups, with the Social Democrats perhaps being least enthusiastic, have recently supported an expansion of direct democracy in Austria.

In matters of immigration, not only the ÖVP and FPÖ, but also the SPÖ leadership, agree that the Mediterranean route has to be closed – a demand associated with Kurz. These stances are not too different from some other, rhetorically more liberal Western European governments. On integration, the ÖVP and the FPÖ support the reduction of minimum social transfers to recognized asylum seekers, for example. While welfare chauvinism is often understood, or misunderstood, as corresponding to an economic left-wing turn of radical right parties, the FPÖ presented a particularly neoliberal economic manifesto for this year's election.

The ÖVP campaigned for a substantial reduction in government spending. In Kurz's quest to make Austria more "competitive", an initiative of his foreign ministry has promoted, ironically, the policies of Schröder's Red-Green coalition in Germany, such as labor market liberalization and corporate tax cuts, as "ideas of success". Underemphasized in the public debate, economic policies in Austria shifted to the right, especially because the SPÖ did not enter government. Beyond Austria, a new ÖVP-led government would pose another difficulty for reforming the Eurozone – however, the influence of an Austrian government on this issue will be minor, at most.

Nevertheless, many observers will have a keen eye on the development of Austrian politics over the coming years. Future developments will indicate to what extent a right-wing coalition may transform political systems in Western Europe – and what responses left-wing players may offer.

To no one's surprise, the new government calls for reducing immigration to Europe. In the second half of 2018, Austria presides over the EU Council; the coalition agreement states that in that position, one priority is "protecting" EU borders with the rest of the world.[8]

But such policies are now mainstream in Austria and elsewhere. During the Austrian campaign, the defeated center-left Social Democrats (SPÖ) also demanded that the government "win back control over immigration," proposing the "protection" of external

[7] BERGMAN, M. E. (2017): Austria's election: Four things to know about the result.
[8] The Austrian Presidency of the Council of the European Union, 2nd half of 2018.

European Union borders, a “considerable” reduction of immigration by 2020 and an increase in deportations — nothing too different from what the new ÖVP/FPÖ government supports.

Nor is this program a departure from what’s proposed by much of the rest of the EU. Also Germany, generally seen as liberal on immigration, has aimed at substantially reducing immigration to Europe. The Austria-driven closure of the Balkan route and German Chancellor Angela Merkel’s EU-Turkey agreement have worked together for this common end. Thus, the new Austrian government will likely be roughly in sync with other EU governments on immigration to Europe. This fact should not be overshadowed by Kurz’s recent rejection of the EU quota system for distributing asylum seekers — a policy that has been a political nonstarter anyway.[9]

The new government announced it wants to stop the private housing of asylum seekers, providing instead only centralized accommodation facilities. In addition, it wants to take their cash to help pay for basic provisions. The coalition also says it will substantially reduce minimum social welfare support for recognized asylum seekers and those granted subsidiary protection. Further, the government wants to “adapt” naturalization rules, which probably means making it harder for many (but not for all) to become an Austrian citizen.[10] Many of these measures will severely constrain often-vulnerable immigrants.

The new government also announced important changes to Austria’s economic, social and educational policies. It plans to cut unemployment benefits and further aid; to increase the maximum working day to 12 hours and to reduce corporate taxes. Austria already has a statutory budget deficit limit; the new government plans to install that in constitutional law.

ÖVP and FPÖ also want to begin charging students for attending universities — right now, Austria’s public universities are mostly free — although that might be offset with tax exemptions after graduation. They want to ratify CETA, a controversial economic agreement between the European Union and Canada, and to gut the Chamber of Labor, a statutory interest group with compulsory membership for Austrian employees.

3.2 The possibility of democratic backsliding:

How will the new government affect democratic standards? Should we even expect a turn to “illiberal democracy”?

The FPÖ is now in charge of key ministries, with political control over police, army and intelligence agencies. At the same time, important FPÖ figures are well-embedded in far-right circles. There, they recruit for leading positions in ministries and state-owned enterprises.

Some observers fear that the government will try to influence public television news. That’s in part because Austria’s last right-wing government, in power from 2000 to 2007, did try to stop negative coverage. And representatives of both ÖVP and FPÖ have recently been sharply criticizing journalists from Austrian public TV.

That previous right-wing government was also notorious for corruption affairs. Most prominently, a former finance minister was accused of profiting from the privatization of state-owned real estate and is currently on trial.

Thus, there’s certainly potential for serious political misconduct, even within the boundaries of what is typically defined as liberal democracy.

In 2000, when the ÖVP already formed a coalition with the FPÖ, many Austrians took to the streets, defying the country’s reputation for limited protest activity. This time is different. While civil society groups again protested against the new coalition, they will probably be less able to mobilize this time.

[9] BERGMAN, M. E. (2017): Austria’s election: Four things to know about the result.
[10] Program of the Austrian People’s Party.

In parliament, the Social Democrats have stopped opposing future coalitions with the FPÖ — and so have less credibility for calling for outrage. In 2000, Europe's Social Democratic parties could still push EU members to diplomatically "sanction" the first ÖVP/FPÖ coalition. That did not happen this time either.

That's also because the new government is pursuing policies that have already become political mainstream in Austria and many other European countries. This development, often overlooked, indeed requires critical reflection — especially by those political players who want, and have failed, to find successful long-term strategies against the radical right.

Regarding the EU – Austria relationship, experts say a right-wing government could turn Austria into a tricky partner for the bloc. We cannot forget the fact that Vienna holds the EU's presidency in the second half of 2018, just when Brussels wants to conclude Brexit talks.

Conclusion

To sum up, the main winners of the 2017 Austrian parliamentary election were the parties on the right of the ideological spectrum, with the center-left party, the SPÖ, holding its previous vote share, but losing its position as the strongest party in Austria. The SPÖ result is in line with an overall decline of support for center-left parties across Europe.

In a long-term perspective, a number of aspects of the 2017 election warrant attention. First, of course, is the role and performance of the new government, which includes one of the most successful radical-right populist parties in Europe. During the first ÖVP–FPÖ governments (2000–2006), the FPÖ suffered from a high turnover of cabinet members and severe intra-party conflicts that led to a party split and a series of vote losses.[11]

The performance and development of the FPÖ in its new role as the incumbent party remains an open question and will serve as an example for populist parties in other European countries. The new government may also adopt a governing style first introduced by the past ÖVP–FPÖ coalition in 2000, including a more conflictual, zero-sum style of politics[12] and neglecting the traditional involvement of the major interest groups in legislative processes, a tendency that is in sharp contrast to the traditional consensus-seeking in Austrian politics. In addition, it will be interesting to see the extent to which the fate experienced by the Green Party at the federal level will have repercussions at the regional level (Länder), especially in those regions where the Greens are part of the regional government.

The most important steps of the current Austrian government after the 2017 parliamentary election**:**

1. Austria's Kurz backs Hungary's Orbán against EU migrant quotas,
2. Austria plans to ban headscarves in kindergartens and elementary schools,
3. Austria cracks down on welfare payments to migrants,
4. Asylum seekers in Austria to be denied apprenticeships,
5. Austrian Chancellor calls for reinforcement of EU border,
6. Austria's decision to back out of a United Nations migration pact.[13]

When Austria started its EU's presidency, Sebastian Kurz claimed that the country's focus would be on security, migration, budget cuts and Brexit. Kurz sees himself as a bridge builder with influence in Washington as well as in Moscow and wants Europe to become a partner for

[11] LUTHER, K. (2008): The 2006 Austrian Parliamentary Election: From Bipolarism to Forced Marriage.
[12] MULLER, W. C. (2004): Changing Patterns of Party Competition in Austria: From Multipolar to Bipolar System.
[13] WALSH, D. (2018): EU regrets Austria's backing out of global migration pact.

all global players. He also confirmed that Austria would like to make a contribution to reducing tensions and to foster a stronger feeling of togetherness within the European Union.

Nowadays, it is not easy to predict the course of Austrian politics in the future. It is still too soon to say whether the new government made after the recent parliamentary election really meant a shift to the right and the beginning of Austria's departure from previous Austrian and European policies or not. Austria's next legislative elections are due in 2022 – plenty of time for strong challengers to emerge. But also plenty of time for the ÖVP and FPÖ to pursue their desired policies.

References:

1. AUSTRIAN PEOPLE'S PARTY OFFICIAL WEBSITE (2018): *Programme und Statuten.* [online]. [cited 09.11.2018]. Available at: <https://www.dieneuevolkspartei.at/Programme-Statuten-Logos>
2. BERGMAN, M. E. (2017): *Austria's election: Four things to know about the result*. [online]. In: http://www.lse.ac.uk/, 16.10.2017. [cited 09.11.2018]. Available at: <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2017/10/16/austrias-election-four-things-to-know-about-the-result/>
3. BUNDESMINISTERIUM FÜR INNERES (2017): *Nationalratswahl 2017*. [online]. [cited 09.10.2018]. Available at: <https://www.bmi.gv.at/412/Nationalratswahlen/Nationalratswahl_2017/start.aspx>
4. HUGGLER, J. (2018): *Austrian election results: Conservative Sebastian Kurz on course to become Europe's youngest leader*. [online]. In: http:// www.telegraph.co.uk/, 15.10.2018. [cited 09.11.2018]. Available at: <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/10/15/austrian-election-conservative-sebastian-kurz-course-become/>
5. GOTEV, G. (2017): *EU holds breath after Austrian vote.* [online]. In: http://www.euractive.com/, 16.10.2017. [cited 09.11.2018]. Available at: <https://www.euractiv.com/section/future-eu/news/eu-holds-breath-after-austrian-vote/>
6. KITZINGER, S. (2013): *The Austrian Voter.* Vienna: Vienna University Press.
7. LUTHER, K. R. (2003): *'The Self-Destruction of a Right-Wing Populist Party? The Austrian Parliamentary Election of 2002'*. West European Politics, 26:2, 136–152.
8. LUTHER, K. R. (2008): *'The 2006 Austrian Parliamentary Election: From Bipolarism to Forced Marriage'*. West European Politics, 31:5, 1004–1015.
9. MULLER, W. C. (2004): *'Changing Patterns of Party Competition in Austria: From Multipolar to Bipolar System'*. West European Politics, 27:5, 801–835.
10. The Austrian Presidency of the Council of the European Union, 2nd half of 2018. Austrian Embassy Washington [online]. Available at: <https://www.austria.org/eupresidency-2018/>
11. WALSH, D. (2018): *EU regrets Austria's backing out of global migration pact.* [online]. In: http://euronews.com/, 31.10.2018. [cited 09.11.2018]. Available at: <https://www.euronews.com/2018/10/31/austria-follows-us-and-hungary-in-withdrawing-from-un-migration-pact>
12. WEISSKIRCHER, M. (2018): *Is Austria's new government breaking sharply to the right? Not more than the rest of Europe*. [online]. In: http://www.telegraph.co.uk /, 03.01.2018. [cited 09.11.2018]. Available at: <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2018/01/03/is-austrias-new-government-breaking-sharply-to-the-right-not-more-than-the-rest-of-europe/?noredirect=on&utm_term=.d6fe4752adc8>
13. WOLKENSTEIN, F. (2017): *The right is set to be the big winner in Austria's upcoming general election.* [online]. In: http://lse.ac.uk/, 05.09.2017.

[cited 09.11.2018]. Available at: <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2017/09/05/the-right-is-set-to-be-the-big-winner-in-austrias-upcoming-general-election/>

Contact:
PhDr. Peter Csanyi, PhD.
Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovak republic
e-mail: peter.csanyi@euba.sk

(NE)DÔVERYHODNOSŤ AKO NÁSTROJ POLITICKÉHO MARKETINGU VO VOLEBNEJ KAMPANI

Jaroslav Čársky

Celouniverzitné pracovisko, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Študentská 2, 911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: jaroslav.carsky@tnuni.sk

Téma politického marketingu je aktuálnou a stále sa vyvíjajúcou súčasťou politiky. Cieľom tohto príspevku je priblížiť faktory ovplyvňujúce volebnú kampaň na Slovensku. Budú definované pojmy ako volebná kampaň, politický marketing, politická komunikácia a populizmus. Čiastkovým cieľom je dokázať, že dôveryhodnosť respektíve nedôveryhodnosť možno zaradiť do agendy nástrojov politického marketingu na Slovensku. Existuje veľa nástrojov politického marketingu, ktoré majú za úlohu získať popularitu respektíve dôveru u voličov a zaistiť tak politickej strane, respektíve politickému predstaviteľovi podporu. Obsahom tohto príspevku je analýza vyjadrení vybraných politických predstaviteľov z hľadiska negatívnych prejavov, ktoré sú následne komparované s výsledkami dôveryhodnosti z prieskumu agentúry Focus. V príspevku boli použité metódy deskripcie pojmov, metóda analýzy a komparácie.
Kľúčové slová: politický marketing, volebná kampaň, populizmus

The topic of political marketing is an up-to-date and constantly evolving policy component. The aim of this contribution is to outline the factors affecting the electoral campaign in Slovakia. There will be defined words as election campaign, political marketing, political communication, and populism. The partial aim is to prove that trustworthiness or lack of credibility can be included in the agenda of political marketing tools in Slovakia. There are many political marketing tools in place to gain popularity or confidence in voters, thus providing support to the political parts or the political representative. The content of this contribution is the analysis of selected policymakers in terms of negative outcomes, which are then compared to the results of the Focus survey. In the contribution were used methods of description of terms, method of analysis and comparison.
Keywords: political marketing, election campaign, populism
JEL: M31

Úvod

V politickom súboji o voliča zohráva podstatnú úlohu najmä politický marketing. Politická strana, respektíve politický predstaviteľ uchádzajúci sa o dôveru verejnosti musí mať nielen dobrý politický program a víziu, ale aj dobrý politický marketing. K tomu, aby bol marketing adresný, dopomáhajú rôzne nástroje politického marketingu, ako sú napríklad sociálne siete, reklamné spoty a podobne. Cieľom príspevku je priblížiť faktory ovplyvňujúce volebnú kampaň na Slovensku. Čiastkovým cieľom tohto príspevku je opísať dôveryhodnosť respektíve nedôveryhodnosť k politickým predstaviteľom ako nástroj politického marketingu. Pre analýzu boli vybraní dvaja politickí predstavitelia a pre pluralitu a objektivitu príspevku je jeden predstaviteľ vlády a druhý opozície. Prvým politikom je predseda hnutia Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti a zároveň predstaviteľ opozície Igor Matovič a druhým vybraným politikom je predseda strany Smer-SD a predstaviteľ vládnej koalície Robert Fico. V príspevku boli použité metódy deskripcie pojmov ako politický marketing, volebná kampaň, politická komunikácia a populizmus. Následne bola použitá metóda analýzy pri

rozoberaní negatívnych prejavov zo strany vybraných politických predstaviteľov, ktorá bola následne metódou komparácie porovnaná s výsledkami prieskumu realizovaného agentúrou Focus. Pozrieme sa na výsledky prieskumov aj z iných agentúr avšak agentúra Focus je jedinou agentúrou, ktorá sa na Slovensku venuje prieskumom dôveryhodnosti k jednotlivým politickým predstaviteľom a to od roku 1993 až po súčasnosť. Z tohto dôvodu sa prioritne opierame o výsledky získané agentúrou Focus, nakoľko ostatné agentúry tento druh prieskumu nerealizovali pravidelne.

1 Faktory ovplyvňujúce volebnú kampaň na Slovensku

Kampaň označuje organizované a naplánované úsilie rôznych subjektov s cieľom dosiahnuť vopred stanovené hodnoty (predovšetkým ovplyvniť rozhodovací proces potenciálnych voličov k prospechu danej politickej strany).[1] Volebnú kampaň na Slovensku osobitne upravuje zákon 181/2014 Z. z. o volebnej kampani a o zmene a doplnení zákona č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov. Tento zákon charakterizuje volebnú kampaň ako akúkoľvek činnosť politickej strany, politického hnutia, koalície politických strán a politických hnutí, kandidátov a tretích strán podľa § 8, za ktorú sa obvykle platí úhrada, smerujúca k propagácii ich činnosti, cieľov a programu za účelom získania funkcie volenej podľa osobitného predpisu.[2] Volebná kampaň má určité pravidlá respektíve kritériá, ktoré vyplývajú zo zákona, týkajúce sa samotného trvania kampane. Volebná kampaň začína dňom uverejnenia rozhodnutia o vyhlásení volieb v Zbierke zákonov Slovenskej republiky (ďalej len „vyhlásenie volieb“) a končí 48 hodín predo dňom konania volieb.[3]

Volebná kampaň má obmedzenia nielen z hľadiska samotného trvania, ale aj ohľadom finančných prostriedkov. Aj toto obmedzenie vychádza zo zákona č. 181/2014 Z. z., konkrétne z § 3. Politická strana a politické hnutie (ďalej len „politická strana“) môže na svoju volebnú kampaň vo voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky a vo voľbách do Európskeho parlamentu vynaložiť najviac 3 000 000 eur vrátane dane z pridanej hodnoty. Do limitu nákladov politickej strany podľa prvej vety sa započítava aj rozdiel medzi cenou daru alebo iného bezodplatného plnenia uvedenou v zmluve a cenou obvyklou a náklady na propagáciu politickej strany, ktoré politická strana vynaložila v čase začínajúcom 180 dní predo dňom vyhlásenia volieb.[4] Osobitne tento zákon však upravuje podmienky pre voľby prezidenta Slovenskej republiky, volieb VÚC alebo volieb starostov a primátorov, respektíve poslancov mestského zastupiteľstva. Zákon určuje trvanie volebnej kampane, ktorej dôležitým faktorom je marketing.

Samotný marketing sa nachádza všade okolo nás, tento pojem predstavuje tzv. umiestňovanie produktu na trh. To znamená, že ak máme nejaký produkt či myšlienku, ktorú chceme umiestniť na daný trh uskutočňujeme marketing. V politickom marketingu ide o aplikovanie a realizovanie takticky premyslenej volebnej kampane zo strany kandidátov či iných politických subjektov. Následne sa hľadajú spôsoby ako získavať dôveru pre už prezentované politické názory vo volebnej kampani. Termín politický marketing sa začal objavovať v druhej polovici 20. storočia a od tej doby sa stal neoddeliteľnou súčasťou nielen politických vied, ale najmä volebných kampaní. Na Slovensku sa marketing v politike uplatňuje po roku 1989.[5] Je dôležité ozrejmiť, že politický marketing nie je len súčasťou predvolebnej kampane. Politický marketing sa uplatňuje počas celého pôsobenia jednotlivého

[1] Kubáček, J. (2012): Slovník politického managementu a volebního marketingu, s. 25.
[2] NOVEASPI (2018): zákon č. 181/2014 Z. z. o volebnej kampani.
[3] Tamtiež.
[4] Tamtiež.
[5] LINCÉNYI, M. (2011): Marketing (Vybrané kapitoly), s. 46.

politika, respektíve politickej strany. Politický marketing je niečo čo značku, v tomto prípade politika alebo stranu, posúva vpred.

Marketing je na našej politickej scéne oproti západným krajinám ešte pomerne novou súčasťou politiky. Marketing a politika majú spoločné prvky aj vo svojej základnej podstate a to dosiahnuť niečo respektíve nejaký cieľ. V politike je cieľom získať moc a v marketingu profitovať zisky. Politický marketing môžeme rozdeliť do dvoch kategórií, respektíve funkcií, a to do vonkajšej a vnútornej. Vnútorná funkcia skúma, ako politický marketing ovplyvňuje fungovanie politických strán a vonkajšia sa sústreďuje na problematiku volieb a kampaní.[6] Podľa Bačuvčíka a Harantovej politický marketing ponúka dva produkty súčasne. Jedným je ideový systém, ideológia, z ktorej príslušná politická strana alebo hnutie vychádza. Druhým „produktom“ sú samotní politici, ich schopnosti, skúsenosti, charizma a osobný „hlad po moci“.[7] Novým trendom, ktorý začína byť využívaný v politike je online marketing. Online marketing využívajú rôzne subjekty, medzi posledné, ktoré sa zapájajú do spôsobov využitia online marketingu, môžeme zaradiť aj politické subjekty či rôzne zložky verejnej politiky.[8] Efektivitu online politického marketingu možno sledovať prostredníctvom rôznych sociálnych sietí napríklad Facebooku či Instagramu. Politici sú tak čoraz viac bližšie k občanom na dennej báze, keďže, ak politik niečo zverejní na internete (nejaký postoj či myšlienku), automaticky to občanom umožňuje reagovať. Politici tak získavajú spätnú väzbu od občanov, ktorá je pre nich dôležitá aj pri kreovaní politiky. Komunikácia medzi politikmi a verejnosťou je dôležitá pre dobré fungovanie spoločnosti.

Komunikácia je vedomá alebo nevedomá interpretácia informácií medzi aktérmi. V politickom prostredí je komunikácia základným procesom informovania alebo ovplyvňovania občanov zo strany politikov alebo rôznych politických inštitúcií. Za politickú komunikáciu považujeme takú komunikáciu, ktorá sa týka výmeny správ medzi politickými aktérmi.[9] Politická komunikácia je neodmysliteľnou súčasťou politiky. Politickí aktéri pomocou komunikácie dokážu interpretovať svoje postoje či názory. Na druhej strane politická komunikácia nemusí nutne znamenať len komunikáciu medzi politikmi. Ako vraví odborník pre politickú komunikáciu docent Lincényi: „Základnými aktérmi politickej komunikácie sú vládne inštitúcie (štátna správa, samospráva), politický aktéri (politické subjekty, politici), autority (politológovia, odborníci z akademickej obce, predstavitelia tretieho sektoru, uznávané osobnosti atď.) a samotní občania.“[10] To znamená, že nielen politici, ale aj vládne inštitúcie, odborníci a občania môžu byť účastníkmi politickej komunikácie. Odborníci, najmä špecialisti ekonomiky alebo politológie, sa často vyjadrujú svoje názory na otázky týkajúce sa smerovania krajiny, respektíve k aktuálnym otázkam. Občania zas môžu komunikovať svoje názory a postoje cez nástroje, či už sú to rôzne petície alebo protestné akcie, prostredníctvom ktorých vyjadrujú svoj súhlas, respektíve nesúhlas s určitými problematikami. Pod pojem politická komunikácia a jej základní aktéri by sa jednoznačne v súčasnosti dali zaradiť aj médiá. Médiá by v rámci politickej komunikácie mali byť inštrumentom politickej participácie verejnosti, odborníkov i politikov.[11] Netreba však ale opomenúť, že médiá by mali byť nástrojom, nie aktérom. Médiá by mali byť nezávislé, slobodné a objektívne, nemali by kreovať politiku a robiť vlastnú častokrát populistickú komunikáciu aj napriek tomu, že sú tu isté tendencie. Populizmus je často spájaný s politickými špičkami v krajine, avšak manipulácia občanov sa realizuje aj za participácie médií.

---

[6] MATUŠKOVÁ, A. (2012): Teorie a metody politického marketingu, s. 23.
[7] BAČUVČÍK, R. – HARANTOVÁ, L. (2016): Sociální marketing, s. 51.
[8] RENDKOVÁ, P. (2018): Online marketingová komunikácia so zameraním na vyššie územné celky, s. 155.
[9] LINCÉNYI, M. (2013): Úvod do sociálnej a politickej komunikácie, s. 46.
[10] Tamtiež, s. 46.
[11] CHLEBCOVÁ HEČKOVÁ, A. (2015): RESpublika, politická komunikácia v mediálnej spoločnosti, s. 36.

Pojem populizmus je odvodený od slova ľud, čiže populus a skladá sa z dvoch kľúčových aktérov, a to ľud a elita. Aj napriek tomu, že aktéri ľud a elita sú na základe skúseností z posledných rokov braní ako kľúčoví z hľadiska populizmu, za kľúčového aktéra populizmu môžeme skôr považovať vodcu. Vodca má neľahkú pozíciu, keďže by mal byť na jednej strane jedinečný a charizmatický, avšak rovnako by mal byť vnímaný ako obyčajný človek. Vodca je nepolitický v tom zmysle, že sa stavia proti skazeným politickým elitám, pohybuje sa teda skôr vo svete morálky, zároveň ale musí do politiky vstúpiť, ak má hájiť záujmy ľudu.[12] Populizmus môže byť vnímaný predovšetkým ako politický štýl, respektíve politická stratégia, či spôsob politickej komunikácie.[13] Populisti sa venujú najmä národným otázkam a poukazujú na dôležitosť práve záujmov vlastnej krajiny, napríklad v rámci Európskej únie. Populisti si vyberajú témy, ktoré reflektujú aktuálne dianie v krajine. Taktiež sa prezentujú ako ľudia, ktorí sú „nepoškvrnení" kauzami a politickou minulosťou. Snažia sa pôsobiť ako noví ľudia, ktorí nie sú súčasťou skorumpovaného establišmentu.[14]

Populisti sa snažia zaujať čo najväčšie spektrum voličov, pričom už vopred majú vytýčenú cieľovú skupinu, pre ktorú budú vytvárať politické sľuby a následný program. Primárnym a legitímnym cieľom každého populistu je získať moc, a to za akúkoľvek cenu.[15] Preto sa stáva, že sľuby, ktoré politik v politickej kampani sľúbil, v rámci vykonávania mandátu nezrealizuje, pretože populizmus bol len nástroj na získanie moci. Následne, ak politik populista získa moc, je ochotný urobiť a sľúbiť všetko, aby v nej zotrval.[16] Aby sa politik udržal v politike je ochotný urobiť aj nepopulárne kroky, ktoré mu zaistia popularitu u verejnosti. Vzniká tu paradox keď aj nepopulárne kroky môžu viesť ku stabilite dôvery u občanov.

2 (Ne)Dôveryhodnosť ako nástroj politického marketingu

V politickom marketingu sa využíva množstvo nástrojov na získavanie popularity. V tomto príspevku bude rozobraná dôveryhodnosť respektíve nedôveryhodnosť ako nástroj politického marketingu. V poslednom období sa neustále poukazuje na dôveryhodnosť politických predstaviteľov. Dôvera verejnosti v politických predstaviteľov je akýmsi ukazovateľom odlíšenia mravných a zodpovedných politikov od populistických. Môže sa zdať, že politik, ktorý často využíva populizmus, či hanlivé výroky, nebude v očiach verejnosti populárny. Prax ukazuje, že práve hanlivé výroky a populizmus istým spôsobom zaisťujú politikom určitú mieru popularity. Tieto negatívne prejavy zo strany politických predstaviteľov majú však dopad na politickú kultúru v krajine, ale to nie je predmetom tohto príspevku. Postupne si budeme analyzovať nástroj (ne)dôveryhodnosti ako nástroj pre politický marketing. Pre analýzu boli vybraní dvaja politici z opozície Igor Matovič a z vládnej garnitúry Robert Fico. Títo politickí predstavitelia boli vybraní na základe plurality, či už politickej alebo názorovej. Dôležité je sledovať skutočnosť, že aj napriek negatívnym prejavom zo strany vybraných politických predstaviteľov sa ich politická dôveryhodnosť zásadne neznižuje. Dokonca by sa dalo povedať, že má stabilný charakter.

2.1 Igor Matovič

Igor Matovič je predsedom hnutia Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti. Už od samotného začiatku je marketing Igora Matoviča postavený na poukazovaní prešľapov strany Smer-SD respektíve predstaviteľov vlády. Spôsob akým Igor Matovič poukazuje na prešľapy

[12] KUBÁT, M. a kol. (2016): Populismus v časech krize, s. 20.
[13] Tamtiež, s. 15.
[14] UČEN, P. (2004): Vláda strán na Slovensku : Skúsenosti a perspektívy, s. 53.
[15] ABRAHÁM, S. (2012): Resetované Slovensko : Čistá teória vs. Politická prax, s. 89.
[16] Tamtiež, s. 89

je však často za hranicou politickej etiky. Napriek tomu jeho dôveryhodnosť má narastajúci, respektíve stabilný charakter. V roku 2011 Igorovi Matovičovi dôverovali 3 % ľudí. O rok neskôr sa dôvera vyšplhala na 9 %, v roku 2012 sa konali parlamentné voľby, v ktorých sa Igor Matovič dokázal zviditeľniť, a tak širšia časť verejnosti mohla spoznať jeho vízie, plány dobrého fungovania krajiny. V roku 2013 sa jeho dôveryhodnosť znížila na 7 %, rok na to sa znížila ešte o jedno percento. V roku 2015 začal Matovič poukazovať na rôzne škandály vtedajšej vlády a začal nosiť do parlamentu tričko s názvom „Fico chráni zlodejov.“ V tom roku jeho dôveryhodnosť vzrástla na 8%. V roku 2016 sa konali voľby do NR SR, volebná stratégia Igora Matoviča bola poraziť Fica a zbaviť krajinu oligarchov, v tom čase mu dôverovalo 13 %. V roku 2017 mu dôverovalo takisto 13 % a v januári roku 2018 mu dôverovalo 10,1 % opýtaných. Z týchto údajov možno usúdiť, že dôvera k Igorovi Matovičovi mala narastajúci charakter až sa napokon stabilizovala okolo 10 % (Focus, 2018). Ak sa pozrieme na iné prieskumné agentúry, tak výsledky sú podobné ako z agentúry Focus. Niektoré roky chýbajú, keďže sa prieskumom dôveryhodnosti k jednotlivým politickým predstaviteľom agentúry nevenujú pravidelne. Podľa IVO mal v roku 2011 Igor Matovič 3 % mieru dôveryhodnosti. O rok neskôr mu dôverovalo 5 % opýtaných. Podľa agentúry AKO v roku 2016 dôverovalo Igorovi Matovičovi 26 % opýtaných a o rok neskôr mu dôverovalo 30 %. V roku 2018 mu dôverovalo 32 % opýtaných. Aj z týchto výsledkov sa dá usúdiť stabilný charakter politickej dôveryhodnosti Igora Matoviča.

Medzi negatívne prejavy zo strany Igora Matoviča možno zaradiť populizmus. Existuje veľa druhov populizmu, jedným z nich je aj vyvolávanie strachu a negatívnych emócií vo verejnosti. Politická stratégia Igora Matoviča je poukazovanie na nekalé praktiky, ktoré krajinou otriasajú. Igor Matovič narába s emóciami verejnosti a organizuje a podporuje rôzne protesty. Či už to boli protesty pred bytovým komplexom Bonaparte, kde býva Robert Fico, alebo protesty po vražde investigatívneho novinára Jána Kuciaka a jeho snúbenice. Všetky tieto protesty boli masovo podporované verejnosťou, čo sa odrazilo aj na vysokej miere participácie občanov na daných protestoch. Zväčša sa na týchto protestoch propagovala viac politická značka hnutia Igora Matoviča ako daná problematika kvôli ktorej tam verejnosť prišla. Na základe vyvolanej emócie si tak hnutie zabezpečuje popularitu. Protesty sú jedným z nástrojov politického marketingu Igora Matoviča. Medzi ďalšie nástroje možno zaradiť ďalšie populistické kroky napríklad jeho odchod z parlamentu v roku 2017. Podľa slov Igora Matoviča sa mu mal neznámy muž vyhrážať smrťou. Konkrétne sa mu mal neznámy muž vyhrážať, že mu nájdu vlak, pod ktorým skončí. V tom čase si Igor Matovič sťažoval, že rokovací poriadok mu neumožňuje interpretovať politickú agendu OĽaNO. O pol roka neskôr sa napokon do pléna NR SR vrátil a začal aktívne vystupovať v rozprave. Toto konanie môžeme označiť za populistické, pretože sa k veci ďalej nevyjadroval a mnoho odborníkov skonštatovalo jeho krok ako zneužitie vtedajšieho úmrtia Františka Gauliedera (tento exposlanec zomrel po stretu s vlakom). A opätovne sa Igor Matovič snažil narábať s emóciami verejnosti. Z hľadiska morálneho správania je tento štýl politického marketingu nevhodný. Zneužiť smrť človeka vo svoj politický prospech by nemal mať zastúpenie v politike a mal by byť verejnosťou odsúdený.

Ďalším spomínaným negatívnym prejavom Igora Matoviča sú jeho výroky. Sám seba považuje za slušného človeka, ktorý nehreší. Dokonca raz ponúkol veľkú finančnú odmenu tomu, kto ho usvedčí z používania vulgarizmov. V roku 2016 Andrej Danko ako predseda NR SR navrhol zmenu rokovacieho poriadku. Matovič ho následne počas jeho neprítomnosti v pléne NR SR urazil a označil ho za „skunka”, ktorý príde, zasmradí a odíde. Matovič nesúhlasil so zmenou rokovacieho poriadku a odkázal, že nebude rešpektovať žiadne zmeny v rokovacom poriadku. Je evidentné, že z hľadiska tohto výroku možno usúdiť jeho nízku mieru rešpektu k autoritám. Jeden z jeho slovných útokov bol adresovaný europoslankyni Monike Beňovej, ktorú označil na svojom facebookovom profile za „fuchtlu” a „plastikovú

zrúdu.” Veľká časť občanov a odborníkov odsúdila takéto správanie Igora Matoviča. Urážať ženy a pomenúvať ich „fuchtlami“ alebo plastikovými „zrúdami“ nie je na mieste. Najmä ak ide o politicky aktívneho politika, ktorý hlása slušnosť.

2.2 Robert Fico

Pre pluralitu a objektívnosť príspevku nasleduje analýza predstaviteľa z vládnej koalície. Robert Fico je predsedom strany Smer-SD a taktiež v minulosti bol niekoľkonásobným predsedom vlády Slovenskej republiky. Na osvetlenie vývoja politickej dôveryhodnosti si pomôžeme výsledkami prieskumov agentúry Focus. Robert Fico sa od roku 2000 takmer stále s menšími prestávkami drží na prvých priečkach dôveryhodnosti. V roku 2002 a v roku 2016 bol na druhom mieste, následne v roku 2017 bol na prvom mieste spolu s prezidentom SR. Na konci januára 2018 bol Robert Fico na druhej priečke dôveryhodnosti, predbehol ho prezident SR Andrej Kiska. Po udalostiach po vražde investigatívneho novinára podal Robert Fico demisiu. V súčasnosti pôsobí ako poslanec NR SR a dôvera k jeho osobe sa mierne prepadla, napriek tomu je stále medzi 10 najdôveryhodnejšími politikmi. Tento jav možno vysvetliť aj tým, že nie je občanom dennodenne na očiach. Na základe nazbieraných dát možno povedať, že negatívne prejavy v podobe výrokov alebo konania v politike zásadne neovplyvňujú jeho dôveryhodnosť (Focus, 2018). Pri iných agentúrach môžeme vidieť približne podobné výsledky ako u agentúry Focus. Podľa IVO mal Robert Fico v roku 2010 dôveryhodnosť 30 % o rok neskôr dôverovalo 23 % opýtaných. V roku 2012 mu dôverovalo 33 %. Podľa agentúry AKO v roku 2016 dôverovalo Robertovi Ficovi 48 % opýtaných. O rok neskôr mu dôverovalo 38 % a v roku 2018 mu dôverovalo 27 % opýtaných. Ani z týchto výsledkov nemožno usúdiť, že by sa jeho politická dôveryhodnosť rapídne znižovala.

Robert Fico realizoval politiku, ktorá bola často komentovaná a označovaná odborníkmi i jeho politickými oponentmi za populistickú. Za populistický krok Roberta Fica možno označiť sociálne balíčky. V polovici volebného obdobia druhej Ficovej vlády sa začali myšlienky sociálnych balíčkov pretavovať do reálnych kontúr. Rezonovala najmä téma vlakov zadarmo pre študentov a dôchodcov. Značná časť verejnosti, ale aj odborníkov považovalo tento krok za nesystémový. K sociálnym balíčkom sa vyjadril aj vtedajší poslanec NR SR Jozef Mihál, ktorý označil vlaky zadarmo za nesystémový krok. Opoziční poslanci vyzývali vtedajšieho predsedu vlády Roberta Fica, aby peniaze využívané na sociálne balíčky použil na zníženie dlhu. Aj napriek kritike Robert Fico pokračoval v plnení a vytváraní ďalších sociálnych balíčkov. Ak sa realizuje tento štýl v politike môže vzniknúť polemika o stave politickej kultúry. Sociálne balíčky boli účelovo namierené na cieľové skupiny vtedajšieho predsedu vlády/predsedu strany. Opatrením bezplatnej prepravy pre dôchodcov a študentov si chcel Robert Fico zabezpečiť popularitu u verejnosti, čo sa mu aj čiastočne podarilo. Čiastočne preto, lebo bežní pracujúci si za cestu vlakom musia platiť. Pracujúci tak proti tejto diskriminácii začali protestovať. Ak sa pozrieme na sociálne balíčky v podobe vlakov zadarmo spätne, tak to viedlo ku zhoršeniu stavu prepravy železnicou. Veľký nápor cestujúcich sa odrazil na situácii vo vlakoch, keď pracujúci počas jazdy stáli a študenti a dôchodcovia, ktorý využívali bezplatnú prepravu sedeli. Aj napriek dotovaniu železníc zo strany štátu sú v súčasnosti železnice vysoko podfinancované.

Ďalším negatívnym prejavom Roberta Fica sú jeho polarizujúce výroky. Napríklad v roku 2013 sa vyjadril ohľadom nezamestnanosti na Slovensku dosť razantným spôsobom. Vo vyjadrení skonštatoval, že nám neuveriteľne deformujú čísla nezamestnanosti Rómovia, pre ktorých sa ťažko hľadá práca. Na tento výrok časť verejnosti reagovala pozitívne a súhlasila s vtedajším predsedom vlády SR. Časť odborníkov varovala na možný nárast extrémizmu, kvôli výrokom Roberta Fica. Rómovia požadovali, aby sa prestalo nálepkovať v spoločnosti, pretože nie všetci z rómskej menšiny na Slovensku nepracujú. Ak sa obzrieme

spätne tieto výroky mohli mať za následok čo i len v malej miere nárast extrémistických postojov, ktoré v súčasnosti pretrvávajú.

Polarizácia spoločnosti sa však netýka len rómskej problematiky. Robert Fico poukazuje aj na isté časti Slovenska. Po župných voľbách v roku 2013 sa vyjadril na margo neúspechu strany Smer-SD v Bratislave, že *„Bratislava nie je Slovensko.“* V tom roku sa opätovne vyjadril k Bratislave. Musel som odísť z Bratislavy, lebo som musel ísť medzi normálnych ľudí. Týmito vyjadreniami dal jasne najavo, čo si myslí o obyvateľoch Bratislavy, čím sa mohli cítiť urazení. Robert Fico sa v roku 2018 vyjadril aj na adresu východného Slovenska. Po vražde novinára Jána Kuciaka a jeho snúbenice Martiny Kušnírovej sa prevalilo na verejnosti pôsobenie talianskej mafie na východnom Slovensku. Na to Robert Fico zareagoval, že samotná myšlienka, že by mafia mohla mať záujem o východné Slovensko je absurdná, lebo tam nič nie je. Obyvateľov východného Slovenska sa tento výrok dotkol a pýtali sa koho je to vina, že na východnom Slovensku nič nie je. Robert Fico bol v tom čase predsedom vlády SR, preto by nemal spoločnosť rozdeľovať, ale mal by ju spájať. Z jeho vtedajšej pozície išlo o nepopulárny krok, ktorý by nielen ako predseda vlády, ale aj ako poslanec NR SR nemal použiť. Každý politik zastupuje verejnosť, občanov celej krajiny. Práve preto by nemal žiadny politik rozdeľovať a polarizovať spoločnosť na horších a lepších alebo rovných a rovnejších.

Záver

V predkladanom príspevku sme si priblížili pojmy súvisiace s oblasťou politického marketingu. Definovali sme si pojmy ako sú volebná kampaň, politický marketing, politická komunikácia a populizmus. Tieto pojmy sme zaradili medzi faktory vplývajúce na volebnú kampaň. Ďalej sme si analyzovali negatívne prejavy zo strany vybraných politických predstaviteľov. Pre pluralitu a objektivitu príspevku je jeden predstaviteľ z vládnej koalície a druhý z opozície. Prvým je predseda hnutia Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti a zároveň predstaviteľ opozície Igor Matovič a druhým je predseda strany Smer-SD a predstaviteľ vládnej koalície Robert Fico. Ilustrovali sme vývoj politickej dôveryhodnosti, populizmus a výroky vybraných politických predstaviteľov. Negatívne prejavy politikov nie sú vhodné pre slovenského občana, a to hneď z niekoľkých dôvodov. Verejnosť v roku 2018 ukázala na námestiach, že chce slušné Slovensko a slušnú politiku. Ďalším dôvodom je, že verejnosť je už unavená z neustálych slovných útokov politikov, čo sa samozrejme môže odraziť na výsledkoch volieb. Taktiež je tu hrozba nárastu extrémistických názorov. Daný marketing využívaný politickými predstaviteľmi je možno dobrý na získavanie dôvery občanov. Na druhej strane by nemal byť kľúčovým nástrojom politického marketingu. Spoločnosť na Slovensku rýchlo odpúšťa prehrešky politickým predstaviteľom, čo má za následok efekt arogancie moci, keď si politik začína myslieť, že všetky prešľapy mu budú odpustené. Na základe týchto skutočností možno usúdiť, že (ne)dôveryhodnosť ako nástroj politického marketingu pri volebnej kampani môže hrať do budúcnosti väčšiu rolu ako doteraz. Ako sme rozoberali na začiatku, úlohou politického marketingu je zaistiť popularitu, respektíve dôveru. Hlavným záverom tohto príspevku je, že aj napriek negatívnym prejavom zo strany vybraných politických predstaviteľov je podpora a dôvera stabilná. Negatívne prejavy, otázky dôveryhodnosti v rámci politického marketingu sú možnou problematikou pre ďalšie bádanie a skúmanie, pretože je zrejmé, že myslenie voliča sa neustále vyvíja. Taktiež nástroje politického marketingu sa vyvíjajú a vznikajú nové. Je dôležité aj v budúcnosti skúmať a bádať vzťah politických predstaviteľov a občanov, aby sme mohli ozrejmiť viaceré procesy prítomné v politickom spektre.

Použitá literatúra:

1. ABRAHÁM, S. (2012): *Resetované Slovensko : Čistá teória vs. politická prax*. Bratislava : Kalligram, 2012. ISBN 978-80-8101-625-7.
2. AKO (2018): *Prieskumy volebných preferencií*. In: AKO [online]. 2018, [cit. 26. 10. 2018]. Dostupné na internete: <https://ako.sk/referencie/prieskumy-volebnych-preferencii/>
3. AKTUALITY (2013): *Prezidenta chcú obžalovať, akoby bol vrah či zlodej, tvrdí Fico*. In: Aktuality. [online]. 2018, [cit. 26. 10. 2018]. Dostupné na internete: <https://www.aktuality.sk/clanok/221122/prezidenta-chcu-obzalovat-akoby-bol-vrah-ci-zlodej-tvrdi-fico/>
4. BAČUVČÍK, R. – HARANTOVÁ, L. (2016): *Sociální marketing*. Zlín : VeRBuM, 2016. ISBN 978-80-87500-80-4.
5. BOČÁKOVÁ, O. – LINCÉNYI, M. (2013): *Úvod do sociálnej a politickej komunikácie.* Trenčín : Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne, 2013. ISBN 978-80-8075-613-0.
6. FOCUS (2017): *Focus*. In: Focus [online]. 2017, [cit. 26.10. 2018]. Dostupné na internete: <http://focus-research.sk>
7. GYÁRFÁŠOVÁ, O. a kol. (2004): *Vláda strán na Slovensku : Skúsenosti a perspektívy.* Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2004. ISBN 80-88935-63-6.
8. HOSPODÁRSKE NOVINY (2018): *Mafia na východnom Slovensku? Veď tam nič nie je, povedal Fico europoslancom*. In: Hnonline . [online]. 2018, [cit. 26. 10. 2018]. Dostupné na internete: <https://slovensko.hnonline.sk/1710782-mafia-na-vychodnom-slovensku-ved-tam-nic-nie-je-povedal-fico-europoslancom>
9. HOSPODÁRSKE NOVINY (2016): *Matovič v parlamente provokoval a urážal: Je to skunk, ktorý príde zasmradí a zdrhne.* In: Hnonline. [online]. 2018, [cit. 26. 10. 2018]. Dostupné na internete: <https://tv.hnonline.sk/politika/823458-matovic-v-parlamente-provokoval-a-urazal-danka-je-to-skunk-ktory-pride-zasmradi-zdrhne>
10. CHLEBCOVÁ HEČKOVÁ, A. (2015): *RESpublika, politická komunikácia v mediálnej spoločnosti*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2015. ISBN 978-80-558-0961-8.
11. CHYTILEK, R. – EIBL, O. – MATUŠKOVÁ, A. a kol. (2012): *Teorie a metody politického marketingu.* Brno: Centrum pro studium demokrace a kultury, 2012. ISBN 978-80-7325-281-6.
12. IVO (2018): *Aktuality*. In: IVO. [online]. 2018, [cit. 26. 10. 2018]. Dostupné na internete: <http://www.ivo.sk/92/sk/uvod?rok=2012>
13. KUBÁČEK, J. (2012): *Slovník politického managementu a volebního marketingu*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4013-3.
14. KUBÁT, M. a kol. (2016): *Populismus v časech krize*. Praha : Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3439-5.
15. LINCÉNYI, M. – FABUŠ, M. – OTRUBČÁK, P. (2011): *Marketing (Vybrané kapitoly).* Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, 2011. ISBN 978-80-8075-514-0.
16. MATOVIČ, I. (2017). In: Facebook . [online]. 2018, [cit. 26. 10. 2018]. Dostupné na internete: <https://www.facebook.com/igor.matovic.7/posts/10210949456504866>
17. NOVEASPI. (2018). In: Noveaspi. [online]. 2018, [cit. 26. 10. 2018]. Dostupné na internete < https://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/82252/1/2>
18. RENDKOVÁ, P. (2018): Online marketingová komunikácia so zameraním na vyššie územné celky. In: *Political science forum*, 2018. Vol. 7, No 1. s. 155-164. ISSN 1338-6859.

19. SITA (2017): *Matovič ohlásil odchod z parlamentu*. In: Etrend. [online]. 2018, [cit. 26.10. 2018]. Dostupné na internete: <https://www.etrend.sk/ekonomika/matovic-ohlasil-odchod-z-parlamentu.html>
20. SITA (2017): *Sociálny balíček je podľa Mihála politický marketing, podľa Richtera je naň správny čas*. In: Pravda. [online]. 2018, [cit. 26. 10. 2018]. Dostupné na internete <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/443410-socialny-balicek-je-podla-mihala-politicky-marketing-podla-richtera-je-nan-spravny-cas/>
21. SITA (2013): *Štatistiky nezamestnanosti nám skresľujú Rómovia, tvrdí Fico.* In: Pravda. [online]. 2018, [cit. 26. 10. 2018]. Dostupné na internete: <https://profesia.pravda.sk/zamestnanie/clanok/282964-statistiky-nezamestnanosti-nam-skresluju-romoviatvrdi-fico/>

Kontakt:
Mgr. Jaroslav Čársky
Celouniverzitné pracovisko
Katedra politológie
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 2
911 50 Trenčín
Slovenská republika
e-mail: jaroslav.carsky@tnuni.sk

VODNÉ PROBLÉMY STREDNEJ ÁZIE VO SVETLE STRATÉGIE EURÓPSKEJ ÚNIE[1]

Ľubomír Čech

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: lubomir.cech@euba.sk

Postsovietska Stredná Ázia patrí k regiónom, ktoré musia riešiť problémy s vodou. Tento fakt má svoju historickú genézu s výraznými implikáciami na jeho súčasný vývoj a budúce fungovanie. Článok upozorňuje na to, že sa celkom nepotvrdili predpoklady odborníkov, ktoré považovali za určujúce determinanty geopolitiky postsovietskej Strednej Ázie ropu a plyn. Hydrologická situácia, geografia a exogénne faktory zvyšujú tlak na hospodárenie s vodnými zdrojmi a starostlivosť o životné prostredie. Európska únia (EÚ) definovala svoju novú stratégiu pre Strednú Áziu v roku 2007. Článok vymedzuje iniciatívy EÚ voči Strednej Ázii cez prizmu vodnej problematiky. Poukazuje na možnosti a limity tohto procesu v rámci vnútornej i vonkajšej dimenzie skúmanej problematiky s dôrazom na aktivity EÚ.
Kľúčové slová: vodné zdroje, využívanie vody, iniciatívy EÚ

Post-Soviet Central Asia belongs to the regions that must solve the water problem. This fact has its historical genesis with significant implications for its current development and future functioning. The article notices that the assumptions of specialists, claiming the crucial determinants of post-Soviet Central Asian geo-policy to be oil and gas, have not been fully confirmed, Hydrological situation, geography and exogenous factors increase the pressure for water management and environmental care. European Union (EU) has defined its new strategy for Central Asia in 2007. The article sets boundaries of EU initiative towards Central Asia via prism of water issues. It points out at possibilities and limitations of this process within internal and external dimension of the studied problem focusing on EU activities.
Key words: water resources, usage of water, EU initiatives
JEL: P48, Q56

Úvod

V októbri 2018 zverejnila OSN správu, ktorá upozorňuje na riziká hroziace svetu, pokiaľ sa bude klíma planéty aj naďalej otepľovať. Podľa nej má ľudstvo približne desaťročia na to, aby tento trend zastavilo alebo spomalilo. Jedným z prejavov globálnej zmeny klímy bude narušenie cyklov zrážok. Kolobeh vody síce v budúcnosti nezanikne, bude ale menej spoľahlivý než doteraz. Dôsledkom bude nedostatok vody na mnohých miestach planéty, zatiaľ čo iné oblasti zaplavia prívalové dažde. Tam, kde bude voda chýbať, vzrastie riziko konfliktov.[2]

Konflikty s najväčšou pravdepodobnosťou vypuknú na miestach, kde sa zásoby vody nachádzajú na hraniciach, prípadne, kde priamo hranicu tvorí voda. Môže ísť o rieky, jazerá alebo umelé nádrže, ktoré sú v oblastiach s hustým zaľudnením, klimatickými problémami a trenicami medzi štátmi. Medzi oblasti, kde hrozí nebezpečenstvo konfliktu kvôli vodným

[1] Článok je vypracovaný v rámci projektu KEGA 015EU-4/2018 Negatívne dôsledky ozbrojeného konfliktu a ich možné riešenia.
[2] IŠTÓK, D. (2018): Budúce vojny o vodu? Vedci nakreslili možné miesta konfliktu.

zdrojom patrí aj Stredná Ázia. Následkom nedostatočnej spolupráce medzi krajinami Strednej Ázie sa v postsovietskej ére voda stala hlavným zdrojom napätia v tomto regióne.[3] Rozpad Sovietskeho zväzu narušil systém direktívneho riadenia zdrojov, čo nakoniec viedlo k silnej polarizácii krajín na hornom a dolnom toku riek. Voda sa stala jedným z najviac spolitizovaných faktorov, ktorý vstupuje do vzájomných vzťahov postsovietskych republík Strednej Ázie. V posledných rokoch viacerí vedci upozorňujú na možnosť prepuknutia „vojen o vodu“ v Strednej Ázii.[4] Narastajúce znepokojenie vyplýva zo spletitej série viacerých problémov súvisiacich s vodou, ktoré sa stali kľúčovými pri definovaní vzťahov a možného napätia v rámci regiónu.

Európska únia považuje región z geostrategického hľadiska za mimoriadne dôležitý, čo vyjadrila aj v roku 2007 v dokumente s názvom „EÚ a Stredná Ázia: Stratégia nového partnerstva.“ Osobitný splnomocnenec EÚ pre Strednú Áziu, slovenský diplomat Peter Burian, charakterizoval jej význam v roku 2017 na medzinárodnej konferencii „EÚ – Stredná Ázia: Ako dosiahnuť udržateľný rozvoj“ slovami: „Váha regiónu rastie aj tým, že aj z európskej strany aj z Číny a od ďalších hráčov pozeráme na Strednú Áziu ako na región konektivity. Ten, ktorý spája Áziu s Európou.“[5]

V piatej časti tohto dokumentu EÚ je faktor vody zdôraznený slovami: „Okrem ropy, plynu a elektrickej energie je rozhodujúcim aspektom spolupráce v oblasti energetiky so Strednou Áziou vodné hospodárstvo. ... Najväčšou výzvou pre svet v 21. storočí bude spravodlivý prístup ku zdrojom vody. Väčšina najvážnejších problémov v oblasti životného prostredia v Strednej Ázii je spojená s rozdelením, využívaním a ochranou kvality zdrojov vody.“[6]

1 Nielen hydrológia a geografia ako faktory konfliktu o vodu

Nedostatok vhodného prístupu k zdrojom pitnej vody negatívne ovplyvňuje životy miliónov ľudí v regióne, najmä v Uzbekistane, Tadžikistane a Kirgizsku. Okrem nedostatku pitnej vody predstavuje veľký problém aj nedostatok závlahovej vody v poľnohospodárstve.[7] Viacerí experti sa zhodujú na tom, že nedostatok vodných zdrojov nie je skutočný problém.[8] Problémom je to, že vodné zdroje sa nedistribuujú a nevyužívajú správnym a vhodným spôsobom.[9] Na jednej strane tu je neschopnosť investovať do údržby, čo vedie k degradácii vybudovanej infraštruktúry, na strane druhej je využívanie vodných zdrojov veľmi neefektívne.[10]

Okrem toho, exogénne faktory ako rýchly rast populácie a globálne otepľovanie zvyšujú tlak na hospodárenie s vodnými zdrojmi a zhoršujú už aj tak katastrofálny stav životného prostredia. Zánik Aralského jazera, ktoré bolo kedysi štvrtým najväčším jazerom na svete, a rozširovanie púštnych oblastí v Turkménsku a Uzbekistane dokazujú, ako je situácia vážna. Napriek tomu sa nezdá, že by vládni predstavitelia štátov Strednej Ázie vnímali otázky životného prostredia ako hlavný problém.[11]

---

[3] HOMER-DIXON, T. (1994): Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases, s. 5-40.
[4] TRILLING, D. (2016): Water Wars in Central Asia; QOBIL, R.. (2016): Will Central Asia fight over water?
[5] BURIAN, P. (2017): EÚ má stratégiu pre Strednú Áziu, v rámci ktorej sa venuje aj otázkam udržateľného rozvoja.
[6] EÚ a Stredná Ázia: Stratégia nového partnerstva (2007), s. 12, s. 14.
[7] ILKHAMOV, A. (2017): High and Dry: Central Asia’s Failure to Avert the Impending Water Crisis.
[8] LARUELLE, M. (2016): Vodnyj vopros v Centraľnoj Azii – izlišnjaja sekjuritizacija.
[9] GLOBE, P. (2016): Water Shortages Likely to Reduce Central Asian GDPs by 11 Percent.
[10] Central Asian States are World’s Leading Water Wasters (2014).
[11] ALLOUCHE, J. (2007): The governance of Central Asian waters: national interests versus regional cooperation, s. 47-49.

Hlavnou témou debát v tomto regióne je prideľovanie a distribúcia vody.[12] Počas sovietskej éry bolo vodohospodárstvo riadené z Moskvy. Keď sa však krajiny Strednej Ázie stali nezávislými a voda nadobudla cezhraničný charakter, čoskoro sa stala jablkom sváru. Súperenie súvisiace s vodnými zdrojmi sa stalo hlavným faktorom definujúcim vzťahy v regióne. Dochádza k sekuritizácii vodnej problematiky. Súperenie súvisiace s vodnými zdrojmi v regióne sa vyznačuje istými špecifickými črtami:

1. Konflikty sa odohrávajú na lokálnej úrovni a viac k nim dochádza na vidieku, najmä pri hraniciach (ako príklad je možné uviesť spory o Farchadskú priehradu medzi severným Tadžikistanom a Uzbekistanom).
2. Konflikty medzi štátmi sa takmer vždy týkajú vody, no voda ako taká nie je ich prvotná príčina. Často vystupuje ako ich násobiteľ, ktorý je neodmysliteľne spojený s inými záležitosťami, ako napríklad hraničné spory, etnické násilie a boje o energetické zdroje.[13] Typickým príkladom je Ferganská kotlina, ktorá je permanentne predmetom hraničného sporu medzi Uzbekistanom, Kirgizskom a Tadžikistanom a bola svedkom viacerých konfliktov medzi miestnymi obyvateľmi kvôli závlahovej vode.
3. Nakoniec tu vystupuje faktor, ktorý rozdeľuje štáty z hľadiska ich polohy k hlavným tokom v regióne. Týka sa to najmä Uzbekistanu (menej Turkménska a Kazachstanu), ktorý má nezhody s Kirgizskom a Tadžikistanom (a naopak). Táto konfigurácia odráža skutočnosť, že Kirgizsko a Tadžikistan sú na hornom toku riek a Uzbekistan, Turkménsko a Kazachstan na ich dolnom toku.

2 Negatívny vplyv sovietskeho dedičstva

Stúpajúce napätie súvisiace s vodou bolo priamym následkom rozpadu Sovietskeho zväzu. V období sovietskej éry boli hranice medzi súčasnými štátmi v Strednej Ázii iba administratívne a zdroje sa voľne vymieňali. Vodohospodárstvo bolo centralizované a založené na kombinácii kvót a výmenných dohôd. Tieto kvóty určovalo v Moskve Ministerstvo pôdy a vodného hospodárstva a Ministerstvo energetiky, ktoré stálo v čele energetického systému Strednej Ázie. Tento hierarchický a direktívny systém prideľovania zdrojov energie odzrkadľoval záujmy ZSSR. Voda bola neobjektívne distribuovaná v prospech Uzbekistanu, Kazachstanu a Turkménska.

Od 19. storočia sa Rusko (a neskôr Sovietsky zväz) sústredilo na obmedzovanie dovozu a jeho poľnohospodárska politika v Strednej Ázii bola zameraná na zvyšovanie produkcie ryže a bavlny. Najmä krajiny s obmedzenými zásobami vody na dolnom toku kľúčových vodných tokov riek Syrdarja a Amudarja sa stali kolískou produkcie bavlny. Kirgizsko a Tadžikistan dostali výmenou za vodu plyn z Uzbekistanu a Turkménska a uhlie a mazut z Kazachstanu, čím sa naplnil ich domáci dopyt po energetických zdrojoch.[14] Tento systém bol založený na ochote krajín s bohatými zásobami vody a obmedzenými zásobami fosílnych energetických zdrojov (na hornom toku) produkovať ich vlastnú elektrickú energiu s využitím vodnej energie a zaručiť dodávku závlahovej vody pre výrobcov bavlny. Počas éry Sovietskeho zväzu teda vznikla súvislosť medzi vodou a energiou, pričom systém prerozdeľovania vodných zdrojov bol nevyvážený.

S nezávislosťou stredoázijských republík po rozpade ZSSR v roku 1991 bolo treba riešiť aj sovietske dedičstvo – problém rozdelenia a distribuovania prírodných zdrojov a investícií. V časoch existencie ZSSR Moskve vyhovoval systém „rozdeľ a panuj“, čiže

[12] PRISCOLI, J. D. – WOLF, A. T. (2009): Managing and Transforming Waters Conflits.
[13] V roku 2014, keď ruský gigant Gazprom kúpil štátnu spoločnosť *Kyrgyzgas*, prestal Taškent dodávať plyn do južného Kirgizska, čo následne ohrozilo zadržiavanie vody na vrchole závlahovej sezóny (pozn, autora).
[14] INTERNATIONAL CRISIS GROUP (2002): Central Asia: Water and Conflict.

centralizovaný systém, ktorý spôsoboval určité rozdiely vo vnútri regiónu, keď ani jedna krajina nemala príslušnú úroveň sebestačnosti.

Rozdielne priority a perspektívy stredoázijských krajín súvisiace s využitím vodných zdrojov viedli k rozporom. Keď napríklad Uzbekistan a Kazachstan (krajiny s obmedzenými zásobami vody, ale bohatými zásobami energetických zdrojov) zaviedli svetové ceny pre ich plyn, uhlie a mazut, krajiny s bohatými zásobami vody a obmedzenými zásobami energetických zdrojov sa začali zameriavať na produkciu elektrickej energie vo vodných elektrárňach. Kirgizsko a Tadžikistan sa preto začali viac zaujímať o šetrenie vodou, zatiaľ čo krajiny s obmedzenými zásobami vody zvýšili svoj dopyt po závlahovej vode súvisiaci s expanziou poľnohospodárskej výroby.[15]

Prvé prejavy napätia v stredoázijskom postsovietskom priestore úzko súviseli s nezodpovedajúcim, alebo absentujúcim právnym rámcom. Spočiatku sa tamojšie krajiny snažili zachovať predchádzajúci systém prerozdeľovania vodných zdrojov. V tejto súvislosti Almatská dohoda z februára 1992 *O spolupráci pri spoločnom riadení, využívaní a ochrane medzištátnych vodných zdrojov* zachovala schému a algoritmus distribúcie vody zavedenú ešte Sovietskym zväzom.[16] Vo veľmi sľubnej rétorike dohody sa spomínala „jednota a svornosť pri otázkach vodných zdrojov v regióne," „rovnaké práva na ich využívanie" a „zodpovednosť za ich racionálne využívanie a ochranu."[17]

Medzištátna komisia pre koordináciu vodných zdrojov v Strednej Ázii mala za úlohu určovať kvóty a jej výkonný orgán – Asociácia pre riadenie vodných zdrojov povodia riek Amudarja a Syrdarja – bol zodpovedný za monitorovanie ich implementácie. Avšak zásobovanie Kirgizska a Tadžikistanu energetickými zdrojmi nebolo zmluvne dohodnuté, čím sa narušila súvislosť a previazanosť medzi vodnými a energetickými zdrojmi zo sovietskej éry. Neboli navrhnuté žiadne alternatívy. V skutočnosti sa táto dohoda uplatňovala len veľmi zriedkavo. V roku 1998 bola medzi Kirgizskom, Uzbekistanom, Tadžikistanom a Kazachstanom podpísaná nová dohoda *O využívaní vodných a energetických zdrojov povodia rieky Syrdarja*, ktorej cieľom bolo obnovenie spojitosti medzi vodnými a energetickými zdrojmi. Rámec tejto dohody bol však veľmi obmedzený (dohoda sa týkala len jedného z dvoch hlavných tokov). Táto dohoda bola čoskoro nahradená bilaterálnymi dohodami. Nepodarilo sa vypracovať žiadnu komplexnú regionálnu stratégiu.

Moskva po rozpade ZSSR ukončila svoje investície do infraštruktúry a údržby vodného hospodárstva. Nové nezávislé štáty čelili v deväťdesiatych rokoch minulého storočia rôznym spoločenským a ekonomickým problémom. Došlo ku kolapsu systému efektívnej údržby zavlažovania, čo následne ohrozovalo rastlinnú výrobu.

Snahy o zachovanie sovietskeho systému nezohľadňovali národné záujmy novovzniknutých samostatných štátov. Systém zavedenia kvót na prerozdelenie vodných zdrojov, akceptovateľný pre všetkých, sa nepodarilo uviesť do praxe. Aj barterový obchod bol poznačený šíriacou sa nedôverou: podpísané dohody sa málokedy uplatňovali. V poslednej dobe prevláda skôr systém *ad hoc* a výmenné dohody sa uzatvárajú väčšinou na rok. Ich dodržiavanie je údajne nedostatočne monitorované a krajiny využívajú svoje prírodné zdroje, aby získali politické výhody. Existujúce inštitúcie a právny systém nemajú potrebné monitorovacie mechanizmy a z tohto dôvodu nie sú schopné riešiť spory súvisiace s vodnými zdrojmi.

[15] INTERNATIONAL CRISIS GROUP (2014): Water Pressures in Central Asia, s. 14
[16] KHAMZAYEVA, A. a kol. (2009): Water resources management in Central Asia. Security implications and prospects for regional cooperation.
[17] Almaty Agreement (1992).

3 Sporné otázky súčasného vývoja

V súvislosti s povodím rieky Syrdarja možno povedať, že napätie medzi Kirgizskom a Uzbekistanom je najmarkantnejšie a trvá najdlhšie. Problém medzi týmito krajinami vznikol kvôli závislosti Kirgizska od dodávok uzbeckého plynu a závislosti Uzbekistanu od dodávok kirgizskej závlahovej vody. Tieto dve krajiny často vedú spor kvôli prírodným zdrojom, pričom Uzbekistan prerušuje dodávky plynu[18] a Kirgizsko sa vyhráža tým, že nedodá vodné zdroje alebo pustí toľko vody, aby došlo k záplavám jazier a nádrží na dolnom toku riek.[19] Debata o spoločnom zdieľaní nákladov na údržbu taktiež spôsobila napätie medzi týmito krajinami, ako to bolo v prípade vodnej nádrže Toktogul. Čo sa týka rieky Amudarja, ktorej tok je menej regulovaný priehradami a vodnými elektrárňami, napätie medzi Uzbekistanom a Tadžikistanom je veľmi podobné tomu medzi Uzbekistanom a Kirgizskom. Okrem toho existuje aj určitá nevraživosť medzi samotnými štátmi s obmedzenými zásobami vody a uzbeckými provinciami z dôvodu nerovnomerného prístupu k vode alebo jej nevyváženej distribúcie.[20]

V súčasnosti sa väčšina konfliktov týka Uzbekistanu a susedných krajín s bohatými zásobami vody, pričom sa tieto spory krútia okolo dvoch nových projektov. Jeden z nich je priehrada Rogun v Tadžikistane.[21] Začiatky projektu siahajú až do obdobia pred 40 rokmi. Projekt bol dočasne prerušený kvôli rozpadu Sovietskeho zväzu a občianskej vojne v Tadžikistane (1992 – 1997). Proti výstavbe tzv. „Tadžickej Eiffelovej veže“ (priehrady s výškou porovnateľnou s Eiffelovou vežou) na rieke Vachš[22] boli Uzbekistan aj Kazachstan, keďže sa báli prerušenia dodávok vody na poľnohospodárske účely. Krajiny s bohatými zásobami vody sa snažia premeniť nadbytok ich zásob vody na vodnú energiu, ktorú by mohli vyvážať. Avšak hospodárstvo Uzbekistanu, ktoré je závislé na produkcii bavlny, by mohlo byť ohrozené práve znižovaním dodávok vody.[23] Ďalší kameň úrazu predstavuje projekt s názvom Kambarata3. Kirgizsko má v pláne postaviť novú vodnú elektráreň v Kambare k už existujúcim elektrárňam Kambarata HPP-2 a HPP-1, pričom tá druhá sa ešte stále stavia. Odpor Taškentu je podobne postavený na obavách z obmedzenia prísunu závlahovej vody. Zdá sa však, že v poslednej dobe spustil Uzbekistan proces urovnávanie konfliktov o vodu.[24] Medzi Taškentom a Biškekom bola uzatvorená dohoda o spoločnej výstavbe hydroenergetického komplexu Kambarata HPP-1. Táto situácia súvisí s novou zahraničnou politikou presadzovanou novým prezidentom Uzbekistanu. Od smrti Karimova v roku 2016, sa Mirziyoev snaží rozvíjať priateľské vzťahy so susednými štátmi, aby sa Uzbekistan vymanil zo svojej napoly izolovanej pozície.[25] Krajiny na dolnom toku riek zareagovali na tieto hydroenergetické projekty rovnako ambicióznymi plánmi na náhradu údajného úbytku prísunu vody. Od roku 2000 buduje Turkménsko umelé jazero (Golden Age/Century Lake) v púšti Karakum za účelom presunu závlahovej vody z bavlníkových plantáží cez tisíce kilometrov púšte, čím by sa vytvorilo vnútrozemské more. Mnohí environmentalisti upozorňovali na možné zasolenie pôdy, pričom upozorňovali na možnosť vzniku nového „Mŕtveho mora“. Napriek tomu prezident označil túto iniciatívu ako prospešnú pre vodu a environmentálnu bezpečnosť štátu.[26]

---

[18] Uzbekistan cuts off gas supplies to southern Kyrgyzstan (2017).
[19] MacWILLIAM, I. (2017): Central Asia’s river rivalry.
[20] INTERNATIONAL CRISIS GROUP (2014): Water Pressures in Central Asia, s. 14
[21] Tajikistan’s Rogun: Building the world’s tallest dam (2016).
[22] Rieka Vachš tvorí jeden z hlavných prítokov rieky Amudarja (pozn. autora).
[23] MORAWSKA, E. (2017): Cotton Industry in Uzbekistan.
[24] Uzbekistan seeking compromise on water disputes (2017); Uzbekistan, Kyrgyzstan to jointly build Kambarata HPP (2017).
[25] PANNIER, B. (2017): Uzbek – Kyrgyz Reset Is A Succes.
[26] Turkmenistan to create desert sea (2009).

Podobne ambiciózna bola aj snaha Uzbekistanu (2002) a Kazachstanu (2010) obnoviť sovietsky plán odchýlenia vodných tokov zo Sibíri do Strednej Ázie. Táto schéma bola založená na výstavbe kanála zo Sibíri cez Kazachstan a Uzbekistan, cez ktorý by sa presúvala voda z riek Ob a Irtyš. Všetky tieto projekty sú finančne veľmi náročné, pričom ich environmentalisti a vedci všeobecne neschvaľujú. Okrem toho sa opomína aj rôznorodý charakter sporov o vodu. Zdá sa, že krátkodobé a núdzové stratégie nie sú riešením. Stredná Ázia potrebuje komplexný prístup, ktorý by zabránil prepuknutiu rozsiahlych vojen o vodu a EÚ by v tomto procese mohla mať významnú úlohu.

4 Stredná Ázia – nová sféra záujmov Európskej únie?

Stredná Ázia bola dlho mimo sféry záujmu Európskej únie. EÚ začala byť aktívnejšia až v druhej polovici prvej dekády 21. storočia, keď sa začal rozvíjať bilaterálny aj regionálny rozmer spolupráce. V roku 2007 bol prijatý zásadný dokument „EÚ a Stredná Ázia: Stratégia nového partnerstva.“ Záujem o spoluprácu s týmto regiónom bol založený na troch motivačných faktoroch.

- Prvým z nich bola operácia NATO v Afganistane a obavy o možný efekt prelievania konfliktu, ktorý by ohrozil stabilitu.
- Druhým faktorom bolo rozširovanie EÚ smerom na Východ (a neskôr aj Európska susedská politika – ESP a iniciatíva Čiernomorská synergia).
- Tretím faktorom bola potreba EÚ diverzifikovať energetické zdroje.[27]

Bezpečnosť a energie v skutočnosti predstavujú dva hlavné piliere tohto vzťahu. Aj napriek tomu, že región Strednej Ázie nebol začlenený do komplexných iniciatív ako napríklad ESP alebo Východné partnerstvo, EÚ uzatvorila Dohody o partnerstve a spolupráci s piatimi krajinami,[28] čím spustila ambiciózne politické iniciatívy.[29] Obavy o bezpečnosť sa týkajú najmä nestabilnej situácie v Afganistane. Napriek tomu EÚ nechce prehliadať ani napätie vo vnútri regiónu.

Stratégia pre nové partnerstvo považuje prístup k vode najmä za environmentálny problém bez ohľadu na jeho bezpečnostné rozmery. Tento problém súvisí s rozširujúcimi sa lokálnymi spormi o strategické vodné zdroje. Štáty v tomto regióne čelia zvýšenému dopytu po vode, čo v kombinácii s poklesom ekonomiky a rýchlym populačným rastom môže viesť k spoločenským nepokojom. Z tohto dôvodu je nestabilita pre tento región čiernym scenárom, bez ohľadu na situáciu v Afganistane. Čo sa týka ekonomickej a energetickej sféry, výroba a distribúcia energií z vodných elektrární sú považované za hnacie motory prosperity a stability. Tento fakt však nezohľadňuje situáciu štátov na dolnom toku riek. Ochota týchto štátov spolupracovať môže byť ohrozená nedôverou s akou vnímajú politické stratégie.

Geopoliticky má Stredná Ázia jedinečnú polohu. Spája dva kontinenty a nachádza sa na južnej hranici Ruska. Turkmenistan a Kazachstan majú hranice v Kaspickom mori. Faktom je, že tento región čoraz viac priťahuje investície a záujem susedných štátov – najmä Ruska a Číny a v menšom rozsahu aj Iránu a Indie. Iniciatíva Číny s názvom *Jeden pás, jedna cesta* a rozširovanie Eurázijskej ekonomickej únie pod vedením Ruska vniesli nádej do vylepšenia nedobrej pozície EÚ v tomto regióne. Ako už bolo naznačené, EÚ by sa mala sústrediť na tie oblasti, kde môže poskytnúť skutočnú pridanú hodnotu, aby zlepšila svoje postavenie. V tomto ohľade je práve predchádzanie konfliktom oblasťou zahraničnej politiky, v ktorej Európania získali bohaté skúsenosti v rámci Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky.

[27] BOSSUYT, F. (2017): The European Union’s Political and Security Engagement with Central Asia: How to Move Forward.
[28] KEUKELEIRE, S. – DELREUX, T. (2014): The Foreign Policy of the European Union (2nd edition), s. 256-258.
[29] The European Union and Central Asia (2009): The New Partnership in Action, s. 9-33.

Riešenie problémov súvisiacich s vodou je súčasťou agendy EÚ v Strednej Ázii. Avšak táto perspektíva musí byť decentralizovaná a musí zohľadňovať viac lokálne spory a napätie. Súvislosti medzi vodnou energiou a vodnými hranicami sa musia opäť dostať do centra pozornosti a to najmä presunom záujmu od ochrany životného prostredia k bezpečnosti obyvateľstva. EÚ môže napokon posilniť svoj vplyv v regióne práve zlepšovaním životných podmienok jeho obyvateľov prostredníctvom komplexnej politickej stratégie.

5 Iniciatívy EÚ v oblasti vody a nová viacúrovňová stratégia

Opatrenia a kroky EÚ týkajúce sa vodných zdrojov v Strednej Ázii sú zhrnuté v *Iniciatíve EÚ v oblasti vody* (EUWI),[30] ktorá je jadrom úsilia o dosiahnutie Cieľov udržateľného rozvoja. V spolupráci s OECD a Hospodárskou komisiu OSN Európska únia presadzuje *národné dialógy o vodnej politike* v rôznych regiónoch. V Strednej Ázii sa dialógy začali prvýkrát v Kirgizsku v roku 2008. Tadžikistan a Turkmenistan sa pridali v roku 2009, no Uzbekistan sa týchto dialógov nezúčastňuje. Táto iniciatíva má za cieľ presadzovať politické reformy, ktoré by viedli k udržateľnému vodohospodárstvu a financovaniu prísunu vody, vodohospodárskej infraštruktúry a znečistenia vody, a to najmä prostredníctvom lepších regulačných a administrovaných rámcov. Týchto stretnutí sa zúčastňujú rôzni významní ľudia, vrátane zástupcov štátnych orgánov a občanov.[31]

Treba však poukázať na niektoré nedostatky:

- Prvým z nich je neúčasť Uzbekistanu, ktorá by mohla zmariť túto iniciatívu. Tento štát je jedným z hlavných účastníkov súčasných sporov o vodu a jeho vylúčenie z medzinárodných iniciatív by mohlo neprávom zhoršiť jeho izolované postavenie.
- Po druhé, zameriavanie sa na národnú úroveň neodzrkadľuje regionálny rozmer tohto problému. Reformy národných politík sú samozrejme nevyhnutné k tomu, aby sa zlepšil prístup k vode a jej kvalita. Napriek tomu je lepšie riešiť súperenie a nedôveru pomocou vnútroregionálneho dialógu.
- Po tretie, otázky súvisiace s vodou musia byť chápané v širších súvislostiach. Z tohto dôvodu musia byť existujúce snahy a iniciatívy doplnené o aktivity týkajúce sa hraníc a energií.

Berúc do úvahy komplexnosť tohto problému, do úvahy pripadá viacúrovňová stratégia, ktorá by bola v súlade s *komplexným prístupom* EÚ. Pomocou tejto stratégie by sa dali riešiť rôzne problémy naraz a vďaka nej by aj miestne obyvateľstvo vnímalo EÚ pozitívnejšie. Prvá úroveň je subnárodná a jej cieľom sú občania. Keďže nedostatok vody je do veľkej miery spôsobený jej nezodpovedným a neefektívnym využívaním, kampane na zvýšenie uvedomenia by mohli zvýšiť povedomie a napomôcť presadzovaniu solidarity. V tejto súvislosti by mohla byť založená civilná misia s veľmi pragmatickými úlohami pod vedením delegácií Európskej služby pre vonkajšiu činnosť prítomných v Strednej Ázii. Podomové roznášanie letákov o zodpovednom využívaní vody a o možnostiach šetrenia vodou a jeho výhodách v každom štáte (vrátane odľahlých miest) by mohlo priniesť dvojitý efekt. Na jednej strane by boli miestni obyvatelia nabádaní, aby míňali menej vody, čím by sa napokon znížil dopyt po vode. Na strane druhej, takéto aktivity môžu napomôcť kontaktu s ľuďmi, ktorý je signifikantným aspektom „mäkkej sily“.

Ďalšie vzdelávacie aktivity, ako napríklad workshopy a semináre zamerané na využívanie vody v domácnosti a znečisťovanie vodných zdrojov, by mohli byť organizované civilným personálom v školách a na miestach, kde sa obyvatelia zhromažďujú. Aby sa tieto informácie dostali ku všetkým vrstvám spoločnosti, musia byť tieto aktivity a materiály

[30] EU WATER INITIATIVE (EUWI): Water Policy Reforms in Eastern Europe, the Caucasus and Central Asia (EECCA).

[31] EU action on water resources in Central as a key element of environmental protection:

prezentované v miestnom jazyku. Vysoko kvalifikovaný personál by samozrejme zdvihol náklady. Avšak účasť a efektívna angažovanosť obyvateľov je kľúčom k odbúraniu tlaku vyvíjaného na vlády jednotlivých štátov, ktoré by sa nakoniec vyhýbali súpereniu so susednými štátmi. Základným princípom je dotlačiť miestnych obyvateľov k tomu, aby boli súčasťou celoregionálneho úsilia o zníženie dopytu po vode, čím by sa zmiernil jej nedostatok. Z dlhodobého hľadiska môže solidarita napomôcť k odstráneniu vzájomnej nedôvery medzi jednotlivými štátmi.

V tejto súvislosti je na mieste pripomenúť istú protirečivosť tohto zámeru EÚ. Súvisí s faktom, že márne budeme ľudom hovoriť o potrebe šetrenia vody tam, kde obyvatelia vodu nemajú vôbec, alebo je pre nich ťažko dostupná. Sme toho názoru, že iniciatívy EÚ v oblasti vody pre Strednú Áziu by mali byť doplnené o konkrétne projekty finančnej a technickej pomoci pri získavaní prístupu k vode – najmä v dedinských a odľahlých oblastiach krajín regiónu.

Čo sa týka národnej úrovne, navrhovaná perspektíva decentralizácie spočíva v individuálnom prístupe, ktorý reaguje na dianie v regióne. Z tohto hľadiska je kľúčová otázka rozdelenia štátov podľa tokov riek – „štáty na hornom a dolnom toku riek.“ Rozchádzajúce sa záujmy a koncepcie týkajúce sa využívania vody viedli k nedostatočnej spolupráci. Kým cezhraničný dialóg je dlhodobý cieľ, z krátkodobého hľadiska by bolo vhodné sústrediť sa na bezpečnosť ľudí a uprednostňovať stratégie, ktoré by znižovali tlak na vodné zdroje. Štáty na dolnom toku riek sa obávajú najmä nedostatočného prísunu závlahovej vody, pretože pre ich hospodárstvo sú dôležité plodiny náročné na vlahu, najmä bavlna. Preto by sa mala agenda dohôd o partnerstve a spolupráci (PCA) sústrediť najmä na presadzovanie ekonomickej diverzifikácie založenej na technickej pomoci a investíciách do odvetví, ktoré majú potenciál zamestnávať ľudí a vytvárať zisk, ako napríklad cestovný ruch a automobilový priemysel v Uzbekistane. V súlade s princípom budovania a rozvoja kapacít by ekonomická diverzifikácia napomáhala predchádzať konfliktom, a to vytvorením zdrojov príjmu, ktoré by boli čiastočne nezávislé od vysokej spotreby vody. Investície by mohli byť čerpané z nástroja prispievajúceho k stabilite a mieru s cieľom znížiť riziko prepuknutia konfliktov. Hlavným záujmom štátov na hornom toku riek je naopak energetická bezpečnosť. Produkcia vodnej energie sa zvyšuje s cieľom vyrábať elektrickú energiu, keďže tieto krajiny trpia nedostatkom zásob iných energetických zdrojov.

Rešpektujúc dôraz Kirgizska a Tadžikistanu na národnú energetickú bezpečnosť by EÚ mohla presadzovať využívanie iných obnoviteľných zdrojov energie, ako napríklad slnečnej a veternej energie. V tomto prípade by mohol byť aktivovaný program Technická pomoc.[32] EÚ by konkrétne mohla spustiť cielenú odbornú misiu zameranú na budovanie kapacít a mobilizáciu financií v oblasti obnoviteľných energií. Podpora obohacovania vedomostí v oblasti obnoviteľných energií a pomoc miestnym zástupcom pri získavaní a riadení financií z rôznych zdrojov by posilnila postavenie obyvateľstva a pomohla zrealizovať projekty alternatívnych energií, ktoré by neohrozovali krajiny na dolnom toku riek.

Nakoniec by sa mala EÚ zamerať aj na medzinárodnú (regionálnu) úroveň. Postsovietska éra ukázala, že štáty Strednej Ázie uprednostňujú svoje národné záujmy pred regionálnymi záujmami napriek cezhraničnému rozmeru vody. Viaceré strany, najmä Európska hospodárska komisia OSN (UNECE), sa už pokúsili posilniť dialóg a spoluprácu v regióne týkajúcu sa riadenia vodných zdrojov. Prebiehajú debaty o inštitúciách, právnych rámcoch a mechanizmoch monitorovania vody.[33] Napriek tomu je napätie stále intenzívne. Existujúce rámce, zamerané na ochranu životného prostredia a dodržiavanie ustanovení

[32] Technical Assistance Finance (2015).
[33] Project “Regional Dialogue and Cooperation on Water Resources Management in Central Asia“.

medzinárodného práva, nevenujú pozornosť súvislostiam medzi vodou a hranicami. Ako už bolo spomenuté, mnohé spory a prejavy násilia súvisiace s vodou sa odohrávajú na miestach, kde sú hranice nechránené alebo sú stále predmetom sporov. V tejto oblasti by sa mala EÚ prezentovať ako mediátor, ktorý bude sprostredkovávať rokovania týkajúce sa sporných hraníc. EÚ by tak mohla prizvať päť štátov Strednej Ázie k rokovaciemu stolu s tým, že selektívne ponúkne investície a aktivity súvisiace s budovaním kapacít v oblasti ekonomickej diverzifikácie a obnoviteľných energií. Inými slovami, EÚ by aplikovala pri rozdeľovaní investícií akýsi druh pragmatickej podmienenosti (namiesto podmienenosti založenej na hodnotách). Len tie projekty, ktoré sú udržateľné z hľadiska ochrany životného prostredia, a ktoré majú za cieľ zvýšiť národnú energetickú bezpečnosť, môžu získať financie a technickú výpomoc.

Okrem toho by vďaka svojim skúsenostiam mohla EÚ ponúknuť aj svoje *Misie na podporu výcviku a ochrany hraníc.* Predstava vyššej bezpečnosti a stability môže slúžiť ako podnet na spoluprácu medzi štátmi so spornými hranicami. Prilákaním súkromného sektora do svojich iniciatív by EÚ mohla ďalej zvyšovať legitímnosť a dôveryhodnosť ako sprostredkovateľ, keďže štáty Strednej Ázie súrne potrebujú priame zahraničné investície. Stabilizácia hraníc by nakoniec mohla obnoviť obchod a vzťahy v regióne. Z dlhodobého hľadiska je potrebné všetky tieto iniciatívy vnímať ako opatrenia na budovanie dôvery, ktoré nepriamo napomáhajú spolupráci pri riešení otázok a sporov súvisiacich s vodou. EÚ by mala tiež navrhnúť alternatívne formy spolupráce prekoncipovaním *národného dialógu o vodnej politike* na dialógy o povodí dvoch riek – jeden dialóg pre Amudarju a jeden pre rieku Syrdarja. Zmena konfigurácie by umožnila debatu o systémoch včasného varovania v prípade environmentálnych nehôd na tokoch, ako aj o akčných plánoch pre integrovaný manažment pod dozorom poradcov z EÚ, čím by sa prekročil súčasný dôraz na zosúladenie noriem kvality. Na základe skúseností z Dunajského regiónu[34] by EÚ mala klásť dôraz na zapájanie verejnosti do politických dialógov a ponúkať účasť svojho súkromného sektora.

Záver

Vodné zdroje v Strednej Ázii – to je komplex vzájomne prepojených sociálnych, politických a ekonomických problémov. Nepripravenosť politických elít na dosiahnutie kompromisu tvorí hlavnú prekážku riešenia v prospech účinnej spolupráce. Zhoršenie situácie v hospodárení s vodnými zdrojmi prináša hrozbu pre sociálno-ekonomický rozvoj regiónu, v budúcnosti i hypotetickú možnosť vnútroštátneho alebo medzištátneho konfliktu.

Problém stredoázijskej vodnej a energetickej siete vykazuje znaky nejednoznačnosti a rozporuplnosti. Problematika vody v tomto regióne má viacero rovín. Medzinárodný aspekt vyplýva z úsilia vlád krajín regiónu v najbližších desaťročiach využiť vodu na výrobu a na vývoz elektrickej energie, najmä do južnej Ázie. Problém má aj regionálnu dimenziu – predovšetkým pri regulácii výmeny elektriny medzi krajinami Strednej Ázie. Bude závisieť od schopnosti alebo neschopnosti vlád dosiahnuť dohodu. Národný aspekt v súčasnosti nesie charakter „dialógu nepočujúcich“ a je vnímaný stále viac ako vec národnej suverenity. Okrem toho má stredoázijská voda význam aj na miestnej úrovni, pretože štátne inštitúcie, vidiecke obyvateľstvo, ako aj mestá nie sú schopné vyrovnať sa s vysokým objemom spotreby a problémom nesprávneho využívania vody.

Medzinárodné spoločenstvo, rovnako ako miestne orgány by nemali ďalej politizovať tento problém. Najlepšou cestou by bolo zastaviť rétoriku o sekuritizácii kvôli údajnému nedostatku vody a následnému riziku medzištátnych konfliktov. Všetci účastníci v tomto procese by sa mali zamerať na problematiku spotreby vody prostredníctvom informačných

[34] WOLF, A. T. – NEWTON, J. T.: Case Study of Trans-boundary Dispute Resolution.

kampaní na úrovni miestnych orgánov, ako aj na interakciu s miestnymi zúčastnenými stranami, ponúknuť udržateľné a lokálne akceptovateľné riešenia.

EÚ prináša ponuky na pomoc. Všetky navrhnuté opatrenia sa zameriavajú na oblasti, v ktorých EÚ môže poskytnúť skutočnú pridanú hodnotu. V praktickej rovine bude musieť svoje snahy o preventívnu diplomaciu realizovať spolu s agentúrami OSN, najmä v oblasti právnych otázok súvisiacich s vodou, v ktorej EÚ nemá dostatok odborných znalostí. Aktivity EÚ budú mať protiváhu a budú pravdepodobne podkopávané inými mocnosťami, ktoré majú svoje záujmy v regióne. Domnievame sa, že stratégia založená na realistických cieľoch je vierohodný a akceptovateľný nástroj EÚ k upevňovaniu spolupráce so Strednou Áziou, bez toho, že by stratila svoju tvár pri rešpektovaní záväzkov v oblasti životného prostredia, mieru, stability a ochrany obyvateľstva.

Použitá literatúra:

1. ALLOUCHE, J. (2007): The governance of Central Asian waters: national interests versus regional cooperation. [online]. In: *Disarmament Forum*, roč. 2007, č. 4. s. 47-49. [Citované 22. 10. 2018] Dostupné na internete: <http://aquadoc.typepad.com/ waterwired/files/central_asia_waterallouche.pdf>
2. ALMATY AGREEMENT (1992). [online]. In: *Interstate Commission for Water Coordination of Central Asia*. [Citované 22. 10. 2018] Dostupné na internete: <http://www.icwc-aral.uz/statute1.htm>
3. BOSSUYT, F., (2017): The European Union's Political and Security Engagement with Central Asia: How to Move Forward. [online]. In: *The Central Asia-Caucasus Analyst*, 06. 09. 2017. [Citované 22. 10. 2018] Dostupné na internete: <https://www. cacianalyst.org/publications/feature-articles/item/13464-the-european-union%E2% 80%99s-political-and-security-engagement-with-central-asia-how-to-move-forward.html>
4. BURIAN, P. (2017): EÚ má stratégiu pre Strednú Áziu, v rámci ktorej sa venuje aj otázkam udržateľného rozvoja. [online]. In: *TERAZ.SK*. 18. 5. 2017. [Citované 25. 10. 2018] Dostupné na internete: <https://www.teraz.sk/ekonomika/p-burian-stredoazijsky-region-ma-v/260555-clanok.html>
5. Central Asian States are World's Leading Water Wasters (2014). In: *eurasianet.org*. 07. 11. 2014. [online]. [Citované 22. 10. 2018] Dostupné na internete: <http://www.eurasianet.org/node/70336>
6. EÚ a Stredná Ázia: Stratégia nového partnerstva (2007). [online]. In: *register. consilium.europa.eu*, 31. 5. 2007. s. 12-14. [Citované 24. 10. 2018] Dostupné na internete: <register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=SK&f=ST 10113 2007 INIT>
7. EU action on water resources in Central as a key element of environmental protection (2018). [online] In: *European Commission – External Relations*. [Citované 27. 10. 2018] Dostupné na internete: <http://eeas.europa.eu/archives/docs/central_asia/docs/factsheet_environment_en.pdf>
8. EU WATER INITIATIVE (EUWI): Water Policy Reforms in Eastern Europe, the Caucasus and Central Asia (EECCA). [online]. [Citované 26. 10. 2018] Dostupné na internete: <http://www.oecd.org/env/outreach/partnership-eu-water-initiative-euwi. htm>
9. GLOBE, P. (2016): Water Shortages Likely to Reduce Central Asian GDPs by 11 Percent. [online]. In: *Eurasia Daily Monitor*, 2016, roč. 13, č. 96. [Citované 23. 10. 2018] Dostupné na internete: <https://jamestown.org/program/water-shortages-likely-to-reduce-central-asian-gdps-by-11-percent/>

10. HOMER-DIXON, T. (1994): Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases. [online]. In: *International Security*, 1994, roč. 19, č. 1, s. 5-40.
11. ILKHAMOV, A. (2017): High and Dry: Central Asia's Failure to Avert the Impending Water Crisis. [online]. In: Harward International Review, 13. 01. 2017. [Citované 24. 10. 2018] Dostupné na internete: <http://hir.harvard.edu/article/?a=14492>
12. IŠTÓK, D. (2018): Budúce vojny o vodu? Vedci nakreslili možné miesta konfliktu. [online]. In: *Aktuality.sk.* 28. 10. 2018. [Citované 29. 10. 2018]Dostupné na internete: <https://www.aktuality.sk/clanok/634546/buduce-vojny-o-vodu-vedci-nakreslili-mozne-miesta-konfliktu/>
13. INTERNATIONAL CRISIS GROUP (2002): Central Asia: Water and Conflict. [online]. In: *Europe and Asia Report*, 30. 05. 2002, č. 34. [Citované 22. 10. 2018] Dostupné na internete: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/uzbekistan/central-asia-water-and-conflict>
14. INTERNATIONAL CRISIS GROUP (2014): Water Pressures in Central Asia. [online]. In: *Europe and Central Asia Report*, 11. 09. 2014, č. 233. [Citované 19. 10. 2018] Dostupné na internete: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/233-water-pressures-central-asia>
15. KEUKELEIRE, S. – DELREUX, T. (2014): The Foreign Policy of the European Union (2nd edition). Basingstoke, Palgrave Macmillan. 408 s. ISBN 978-1137025746. s. 256-258.
16. KHAMZAYEVA, A. a kol. (2009): Water resources management in Central Asia. Security implications and prospects for regional cooperation. [online]. In: *Water resources management in Central Asia: Regional and International issues at stake. Documentos Cidob*, roč. 2009, č. 25. Barcelona Centre for International Affairs. [Citované 22. 10. 2018] 100 s. ISSN 1697-381X (online edition). Dostupné na internete: https://www.cidob.org/en/publications/past_series/documents/asia/water_resources_management_in_central_asia_regional_and_international_issues_at_stake/(language)/eng-US.
17. LARUELLE, M. (2016): Vodnyj vopros v Centraľnoj Azii – izlišnjaja sekjuritizacija. [online]. In: *Central Asian Analytical Network*, 30. 3. 2016. [Citované 24. 10. 2018] Dostupné na internete: http://caa-network.org/archives/6905.
18. MacWILLIAM, I. (2017): Central Asia's river rivalry. [online]. [Citované 16. 10. 2018] Dostupné na internete: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/3499829.stm, 2004>
19. MORAWSKA, E. (2017): Cotton Industry in Uzbekistan: The Soviet Heritage and the Challenge for Development of the History. [online]. In: *Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae*, 2017. [Citované 04. 11. 2018] Dostupné na internete: <https://www.academia.edu/37694791/COTTON_INDUSTRY_IN_UZBEKISTAN_THE_SOVIET_HERITAGE_AND_THE_CHALLENGE_FOR_DEVELOPMENT_OFTHE_COUNTRY?email_work_card=title>
20. PANNIER, B. (2017): Uzbek – Kyrgyz Reset Is A Succes. [online]. In: *rferl.org*, 16. 08. 2017. [Citované 20. 10. 2018] Dostupné na internete: <https://www.rferl. org/a/ uzbekistan-kyrgyzstan-reset-success/28680254.html>
21. PRISCOLI, J. D. – WOLF, A. T. (2009): Managing and Transforming Waters Conflits. [online]. In: *Cambridge University Press*, august 2010. [Citované 21. 10. 2018] ISBN 9780511551536. Dostupné na internete: <https://www.cambridge.org/core/books/managing-and-transforming-aterconflicts/28A8B130F3735D6DF031238554B320BF>

22. Project Regional Dialogue and Cooperation on Water Resources Management in Central Asia. [online]. In: *UNECE.org.* [Citované 27. 10. 2018] Dostupné na internete: <http://www.unece.org/env/water/cadialogue/cadwelcome.html>
23. QOBIL, R. (2016): Will Central Asia fight over water? [online]. In: *BBC Magazine*, 2016. [Citované 20. 10. 2018] Dostupné na internete: <http://www.bbc.com/news/magazine-37755985>
24. Tajikistan's Rogun: Building the world's tallest dam (2016). [online]. In: *BBC News Asia.* [Citované 16. 10. 2018] Dostupné na internete: <http://www.bbc.com/news/world-asia-37929367>
25. Technical Assistance Finance (2015). [online]. In: *ec.europa.eu.* [Citované 27. 10. 2018] Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/leaflet-taf-2015_en.pdf>
26. The European Union and Central Asia: The New Partnership in Action, June 2009. [online]. [Citované 22. 10. 2018] s. 9-33. Dostupné na internete: <https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/the_european_union_and_central_asia_the_new_partnership_in_action.pdf>
27. The Instrument contributing to Stability and Peace. [online]. In: *ec.europa.eu.* Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/europeaid/sectors/human-rights-and-governance/peace-and-security/instrument-contributing-stability-and-peace_en.
28. TRILLING, D. (2016): Water Wars in Central Asia. [online]. In: *Foreign Affairs*, 24. 08. 2016. [Citované 30. 10. 2018] Dostupné na internete: https://www.foreignaffairs.com/gallerys/2016-08-24/water-wars-central-asia.
29. Turkmenistan to create desert sea (2009). [online]. In: *BBC.NEWS*, 16. 9. 2009. [Citované 22. 10. 2018] Dostupné na internete: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asiapacific/ 8154467.stm>
30. Uzbekistan cuts off gas supplies to southern Kyrgyzstan (2017). [online]. In: *Azernews.* [Citované 14. 10. 2018] Dostupné na internete: <https://www.azernews.az/oil_and_ gas/56969.html>
31. Uzbekistan, Kyrgyzstan to jointly build Kambarata HPP (2017). [Citované 20. 10. 2018] Dostupné na internete: <https://en.trend.az/casia/uzbekistan/2805583.html>
32. Uzbekistan seeking compromise on water disputes (2017). [online]. [Citované 04. 11. 2018] Dostupné na internete: <https://en.trend.az/casia/uzbekistan/2812792.html>
33. WOLF, A. T. – NEWTON, J. T. : Case Study of Trans-boundary Dispute Resolution. In: *The Environmental Program for the Danube River.* [online]. [Citované 27. 10. 2018] Dostupné na internete: <https://transboundarywaters.science.oregonstate.edu/sites/transboundarywaters.science.oregonstate.edu/files/Database/ResearchProjects/casestudies/danube.pdf>

Kontakt:
doc. PhDr. Ľubomír Čech, CSc.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: lubomir.cech@euba.sk

TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ SKÚMANIA INTERKULTÚRNEJ KOMUNIKÁCIE

Michaela Čiefová[a] – Leonid Raneta[b]

[a]Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: michaela.ciefova@euba.sk
[b]Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: leonid.raneta@euba.sk

Globalizačné tendencie a technologický pokrok spôsobujú neustále narastanie frekvencie kontaktov jednotlivcov a skupín z rozličných kultúr. Pod pojmom kultúra pritom nemusíme nevyhnutne rozumieť kultúru zdieľanú príslušníkmi určitého národa, t. j. národnú kultúru, ale akúkoľvek skupinu jednotlivcov zdieľajúcu rovnaké hodnoty, normy a vzory správania. Interkultúrna komunikácia predstavuje na jednej strane proces komunikácie medzi reprezentantmi rozdielnych kultúr, na strane druhej ju možno chápať ako vednú disciplínu. Interkultúrna komunikácia ako vedná disciplína bola etablovaná relatívne nedávno. Cieľom tohto príspevku je pokus o sumarizáciu prístupov a definícií ku konceptu interkultúrnej komunikácie a vyzdvihnutie jej najdôležitejších aspektov.
Kľúčové slová: interkultúrna komunikácia, interkultúrny konflikt, globalizácia

Globalization tendencies and advances in technology are the cause of increasing number of contacts of individual from diverse cultural backgrounds. The term culture may not necessarily imply a culture shared by representatives of a nation, i.e. a national culture, but as well any group of individuals sharing the same values, norms and behavioural patterns. Intercultural communication represents, on the one hand, communication process between/among representatives of diverse cultures; on the other hand, it can be perceived as a relatively new scientific discipline. The aim of this contribution is an attempt to summarize approaches and definitions to the concept of intercultural communication and point out the most significant aspects of it.
Key words: intercultural communication, intercultural conflict, globalization
JEL: Z10, Z13

Úvod

Interkultúrna komunikácia sa za posledné desaťročia ovplyvnené globalizačnými tendenciami stala častým predmetom vedeckého bádania. Je tomu tak napr. aj preto, že vplyvom globalizácie narastá počet osôb, ktoré sa zdržiavajú mimo štátu svojho narodenia,[1] resp. vo všeobecnosti zvyšujú svoju mobilitu, a tým sa častejšie dostávajú do kontaktu s príslušníkmi iných (nie len) národných kultúr. Takéto stretnutia sú predpokladom vzniku interkultúrnej komunikačnej situácie. Jeleňová je presvedčená, že interkultúrne interakcie nás nie len obohacujú, ale môžu byť i výzvou. Jej argument je založený na skutočnosti, že jednotlivé kultúry vykazujú odlišné charakteristiky.[2] Podľa autorov Sadri a Flammia sú výzvou interkultúrnej komunikácie odlišné svetonázory účastníkov komunikačného procesu, ktorí sú príslušníkmi rozličných kultúr.[3]

[1] V roku 2017 to bolo viac než štvrtina miliardy ľudí.
MIGRATION DATA PORTAL (2018): Key migration statistics.
[2] JELEŇOVÁ, I. (2017): Interkultúrne interakcie a migrácia. Vybrané aspekty problematiky, s. 9.
[3] SADRI, H. A. – FLAMMIA, M. (2011): Intercultural Communication: A New Approach to International Relations and Global Challenges, s. 10.

Čo by vo svojej podstate mala predstavovať interkultúrna komunikácia v období globalizácie? Vyjadrujúc sa jazykom IT programátorov, interkultúrna komunikácia je určitý *softvér interface* potrebný v novej globalizovanej realite na zabezpečenie spolupráce dvoch odlišných operačných systémov (kultúr). Každý operačný systém má svoje výhody a respektíve nedostatky, vzájomný interface umožňuje operačným systémom navzájom spolupracovať v určitom súbore otázok. Interkultúrna komunikácia je potom vzájomné pôsobenie rôznych súborov behaviorálnych zvyklostí a modusov operandi jednotlivcov či komunít z rôznych regiónov, socioekonomických vrstiev, a pod.

Pokus o jednoznačné zaradenie interkultúrnej komunikácie do systému spoločenských vied sa môže javiť ako problematický, nakoľko sa pohybuje na rozhraní viacerých vedných disciplín. Inými slovami, ide o koncept, ktorý sa vyznačuje interdisciplinaritou. Určité prieniky možno skonštatovať napr. s interkultúrnym manažmentom, interkultúrnou psychológiou, lingvistikou, sociológiou a podobne. Avšak Sadri a Flammia interkultúrnu komunikáciu situujú do systému medzinárodných a/alebo komunikačných štúdií, pričom interkultúrna komunikácia by mala byť ich podmnožinou.[4] Zastávame názor, že humanitné vedy sú za určitých okolností vágne. Naopak, v prípade exaktných vied je problémom ich *nehumanitnosť*, čiže interdisciplinárne štúdie sú akousi zlatou strednou cestou.

Interkultúrna komunikácia naberá na význame primárne v dôsledku zvyšujúcich sa kontaktov vo svete,[5] napriek tomu ale vôbec nejde o nový jav.[6] Zaujímavá je skutočnosť, že i napriek stáročiam kontaktov medzi kultúrami došlo k jej etablovaniu ako vednej disciplíny pomerne nedávno,[7] konkrétne až v polovici 20. storočia.[8]

V rámci predloženého príspevku sa pokúsime o stručný súhrn vybraných prístupov ku konceptu interkultúrnej komunikácie a o zdôraznenie najvýznamnejších aspektov skúmaného fenoménu. Na dosiahnutie stanoveného cieľa využívame predovšetkým kvalitatívne metódy výskumu, analýzu, syntézu a rešerš dostupných literárnych zdrojov. Z dôvodu obmedzeného priestoru sme ale nútení značne limitovať počet prístupov a autorov, na ktorých sa v ďalšom texte budeme odvolávať.

1 Prístupy ku konceptu interkultúrnej komunikácie

Doposiaľ bolo o interkultúrnej komunikácii publikované množstvo vedeckých prác, štúdií, monografií, ktoré sa ale navzájom líšia v prístupoch ku skúmanému konceptu a centrálnej otázke. Ako sme uviedli vyššie, interkultúrna komunikácia je komplexným fenoménom, ktorý je náročné definovať tak, aby sa s definíciou stotožňovala celá vedecká obec.

Ak by sme uskutočnili analýzu skúmaného termínu z lexikálneho hľadiska, skonštatovali by sme, že je akoby tvorený troma jazykovými jednotkami, a síce *inter* (medzi), *kultúra* a *komunikácia*. Komunikáciu, ktorá je jedným zo zásadných prvkov interkultúrnej komunikácie, možno veľmi všeobecne charakterizovať ako proces výmeny informácií medzi minimálne dvoma účastníkmi. Z toho vyplýva, že akákoľvek sociálna situácia predstavuje

---

[4] „The study of intercultural communication is a subfield of the larger area of international and/or communication studies.“
SADRI, H. A. – FLAMMIA, M. (2011): Intercultural Communication: A New Approach to International Relations and Global Challenges, s. 11.

[5] ADAMCOVÁ, L. (2010): Ausgewählte Forschungsschwerpunkte der germanistischen Linguistik in der Gegenwart, s. 19.

[6] JELEŇOVÁ, I. (2017): Interkultúrne interakcie a migrácia. Vybrané aspekty problematiky, s. 12.
Alebo: PRŮCHA, J. (2010): Interkulturní komunikace, s. 18.

[7] PRŮCHA, J. (2010): Interkulturní komunikace, s. 18.

[8] JELEŇOVÁ, I. (2017): Interkultúrne interakcie a migrácia. Vybrané aspekty problematiky, s. 12.

komunikáciu.[9] V prípade interkultúrnej komunikácie je navyše prítomný kultúrny aspekt, ktorý podľa nášho názoru predstavuje pre komunikačný proces jeden z rozhodujúcich komponentov. Adamcová označuje interkultúrnu komunikáciu za sociálnu interakciu príslušníkov rozličných kultúr, pričom môže ísť o jednotlivcov, spoločnosti, organizácie, či sociálne skupiny.[10] Dovoľujeme si upozorniť, že kultúrou nemyslíme výlučne národnú kultúru, ale i akúkoľvek subkultúru. Zároveň treba zdôrazniť, že akýkoľvek jednotlivec je vo svojej podstate súčasťou viacerých kultúr.

Ako už bolo načrtnuté vyššie, interkultúrna komunikácia sa najčastejšie sa definuje v kontexte dvoch kľúčových konceptov, a síce kultúra a komunikácia.[11] V oboch prípadoch ide podľa našej mienky o fenomény nanajvýš komplexné, čo komplikuje ich definovanie. Kokarevich a Sizova vyjadrujú presvedčenie, že moderná éra by mala byť vnímaná ako obdobie komunikácie medzi kultúrami.[12] S názorom citovaných autorov súhlasíme, nakoľko v podstate žiadna kultúra neexistuje v absolútnej izolácii od ostatných.

Prvé skúmania interkultúrnej komunikácie mali humanistický i praktický charakter. Ich cieľom bola podpora vedomostnej výbavy, pomocou ktorej by sa zefektívnila komunikácia a porozumenie medzi jednotlivcami z rozličných kultúr.[13]

Průcha, jeden z popredných odborníkov na danú problematiku, rozlišuje tri významy skúmaného pojmu. Prvý prístup chápe interkultúrnu komunikáciu ako proces verbálneho a neverbálneho zdieľania informácií. Druhý význam sa vzťahuje na vedecké teórie a výskum. Posledným denotátom je interkultúrna komunikácia ako edukačné a podporné aktivity, ktoré sú zamerané na prax. Autor akcentuje, že všetky tri významy sú javy objektívne existujúce a vzájomne od seba závislé.[14]

Vo svojich úvahách o interkultúrnej komunikácii ako procese ju Průcha vymedzuje nasledovne: „*Interkulturní komunikace (intercultural communication) je termín označující procesy interakce a sdělování probíhající v nejrůznějších typech situací, při nichž jsou komunikujícími partnery příslušníci jazykově a/nebo kulturně odlišných etnik, národů, rasových či náboženských společenství. Tato komunikace je determinována specifičnostmi jazyků, kultur, mentalit a hodnotových systémů komunikujících partnerů.*“[15] Zdôrazniť podľa nášho názoru treba najmä aspekt interakcie a kultúrnych špecifík, nakoľko komunikácia bez interakcie nie je možná, a práve kultúrou podmienené faktory majú značný dopad na interkultúrnu komunikáciu.

Průcha uvádza niekoľko vedeckých disciplín, ktorých predmet skúmania sa čiastočne prelína s predmetom skúmania interkultúrnej komunikácie.[16] Súčasne konštatuje, že pre vedecký prístup k interkultúrnej komunikácii má význam tzv. teória jazykového relativizmu,[17] ktorá stojí na rozhraní lingvistiky a kultúrnej antropológie. Veľmi zjednodušene možno princípy uvedenej teórie zhrnúť tak, že charakter jazyka určitého spoločenstva podmieňuje spôsob vnímania okolitého sveta. Rozdiely medzi jazykmi sú reflektované napr. aj v spôsobe, akým určitá skupina ľudí vníma inú skupinu ľudí.[18] Hoci nepochybujeme o signifikancii tejto teórie, zastávame názor, že ju možno aplikovať len obmedzene. Nazdávame sa, že napr.

---

[9] ADAMCOVÁ, L. (2010): Einführung in das Studium der deutschen Sprache, s. 62.
[10] ADAMCOVÁ, L. (2010): Ausgewählte Forschungsschwerpunkte der germanistischen Linguistik in der Gegenwart, s. 19.
[11] KIM, Y. Y. (2010): Intercultural Communication, s. 454.
[12] KOKAREVICH, M. N. – SIZOVA, N. Z. (2015): Model of Tolerance in Intercultural Communication, s. 621.
[13] KIM, Y. Y. (2010): Intercultural Communication, s. 453.
[14] PRŮCHA, J. (2010): Interkulturní komunikace, s. 13.
[15] Ibid, s. 16.
[16] Ibid, s. 18-20.
[17] Táto teória sa najčastejšie spája so Sapir-Whorfovou hypotézou.
[18] PRŮCHA, J. (2010): Interkulturní komunikace, s. 22-23.

v prípade slovenskej, českej, či rakúskej kultúry by jazykový aspekt nezohrával až takú dôležitú úlohu, nakoľko v historickom vývoji dochádzalo k vzájomným jazykovým vplyvom, čo sa odrazilo napr. na lexike jednotlivých jazykových systémov.

Ako už bolo uvedené vyššie, interkultúrna komunikácia zasahuje do viacerých vedných smerov. Jedným z nich je manažment. Ich vzťahom a významom pre manažérov sa zaoberá dvojica autorov Nový a Schroll-Machl v publikácii *Interkulturní komunikace v řízení a podnikání*.[19] Autori súhlasia s tvrdením, že úspech interkultúrneho komunikačného procesu závisí od znalosti kultúry, predovšetkým ale rozdielov v kultúrach partnerov. Vyjadrujú presvedčenie, že i nepatrné odlišnosti môžu výrazne ovplyvniť komunikačný proces a tým aj spoluprácu ako takú. Avšak dôraz kladú i na dôležitosť poznania kultúry vlastnej, čo podľa ich slov nie je ani samozrejmosťou a ani jednoduchou úlohou.[20]

Napriek relatívne blízkemu vzťahu medzi interkultúrnou komunikáciou a ostatnými uvedenými vednými disciplínami, ktoré ju z určitých perspektív študujú, je potrebné vziať na vedomie, že v každej z týchto disciplín je interkultúrna komunikácia podradená hlavnému predmetu skúmania. Je teda logické, že aj vedecký prístup bude do určitej miery vykazovať odlišnosti.[21]

Schopnosť komunikovať je podstatná pre samotné prežitie ľudstva. Na strane druhej môže ale byť príčinou nedorozumení či dokonca konfliktov.[22] Konflikt spôsobený nekompatibilitou kultúrnych systémov účastníkov komunikačného procesu sa označuje ako interkultúrny konflikt. K interkultúrnym konfliktom či nedorozumeniam môže dôjsť v dôsledku neuvedomenia si elementárnych princípov úspešnej interkultúrnej komunikácie.[23] V odbornej literatúre sa objavuje zaujímavé prirovnanie schémy *konflikt – kultúra – komunikácia* k Bermudskému trojuholníku. Podstata tejto analógie spočíva v tom, že konflikt nemožno efektívne vyriešiť bez zohľadnenia komunikácia a kultúry.[24] Pokiaľ je to možné, treba sa na interkultúrne stretnutie pripraviť, napr. aj interkultúrnym tréningom, aby sa takýmto negatívnym sprievodným javom predišlo. Tréning interkultúrnych kompetencií môže pozitívne stimulovať priebeh interkultúrnej komunikácie ako procesu.

Záver

Interkultúrnu komunikáciu možno charakterizovať ako komplexný fenomén, ktorý má viacero denotátov. Najčastejšie pod týmto pojmom rozumieme sociálny proces, pri ktorom dochádza ku komunikácii medzi minimálne dvoma účastníkmi, ktorí sú príslušníci rozdielnych kultúr. Účastníkom interkultúrnej komunikačnej situácie môžu byť rovnako jednotlivci ako aj skupiny. Ďalší prístup chápe interkultúrnu komunikáciu ako samostatnú vednú disciplínu, ktorá má ale relatívne krátku históriu, a to aj napriek skutočnosti, že k stretom kultúr dochádzalo od nepamäti.

Na tomto mieste považujeme za potrebné poukázať i na limity našej práce, predovšetkým na pomerne stručný prehľad existujúcich prístupov ku skúmanému konceptu,

[19] NOVÝ, I. – SCHROLL-MACHL, S. et al. (1999): Interkulturní komunikace v řízení a podnikání. Praha: Management Press, 1999. 183 s. ISBN 80-7261-009-0.
[20] NOVÝ, I. – SCHROLL-MACHL, S. et al. (1999): Interkulturní komunikace v řízení a podnikání, s. 7.
[21] SADRI, H. A. – FLAMMIA, M. (2011): Intercultural Communication: A New Approach to International Relations and Global Challenges, s. 11.
[22] SERESOVÁ, K. et al. (2017): Sprache und Kommunikation. Interdisziplinäre Perspektiven in der Sprachforschung, s. 7.
[23] ČIEFOVÁ, M. (2016): Interkultúrna kompetencia ako predpoklad naplnenia komunikačného zámeru a predchádzania interkultúrneho konfliktu, s. 27.
[24] VAN MEURS, N. – SPENCER-OATEY, H. (2009): Multidisciplinary perspectives on intercultural conflict: the ´Bermuda Triangle´ of conflict, culture and communication, s. 99.

čo je zapríčinené najmä obmedzeným priestorom, ktorý máme v rámci tohto príspevku k dispozícii.

Záverom by sme radi vyjadrili presvedčenie, že interkultúrna komunikácia má vysoký potenciál na to, aby sa ako veda naďalej rozvíjala. Je pravdepodobné, že globalizačné procesy tak skoro neutíchnu, práve naopak. Tieto procesy budú neustále generovať nové vedecké otázky, čo bude rezultovať v potrebu výskumu.

Použitá literatúra:

1. ADAMCOVÁ, L. (2010): *Ausgewählte Forschungsschwerpunkte der germanistischen Linguistik in der Gegenwart*. Bratislava: Sprint, 2010. ISBN 978-80-89393-29-9.
2. ADAMCOVÁ, L. (2010): *Einführung in das Studium der deutschen Sprache*. Mníchov: Lincom, 2010. ISBN 978 3 89586 523 7.
3. BERGER, CH. R. – ROLOFF, M. E. – ROSKOS-EWOLDSEN, D. R. (eds.) (2010): *The Handbook of Communication Science. Second Edition*. Los Angeles: SAGE Publications, Inc., 2010. ISBN 978-1-4129-1813-8.
4. ČIEFOVÁ, M. (2016): Interkultúrna kompetencia ako predpoklad naplnenia komunikačného zámeru a predchádzania interkultúrneho konfliktu. In: *Almanach*, roč. 11, č. 3, s. 27-38. ISSN 1339-3502.
5. JELEŇOVÁ, I. (2017): *Interkultúrne interakcie a migrácia. Vybrané aspekty problematiky.* Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2017, ISBN 978-80-8152-555-1.
6. KIM, Y. Y. (2010): Intercultural Communication. In: BERGER, CH. R. – ROLOFF, M. E. – ROSKOS-EWOLDSEN, D. R. (eds.) (2010): *The Handbook of Communication Science. Second Edition*. Los Angeles: SAGE Publications, Inc., 2010. ISBN 978-1-4129-1813-8.
7. KOKAREVICH, M. N. – SIZOVA, N. Z. (2015): Model of Tolerance in Intercultural Communication. In: *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 166, s. 621-625.
8. KOTTHOFF, H. – SPENCER-OATEY, H. (eds.) (2009): *Handbook of Intercultural Communication.* Berlín: Mouton de Gruyter, 2009. ISBN 978-3-11-021431-4.
9. MIGRATION DATA PORTAL (2018): Key migration statistics. [online]. In: *Migration Data Portal*, 2018. [Citované 09.11.2018] Dostupné na internete: <https://migrationdataportal.org/?i=stock_abs_&t=2017>
10. NOVÝ, I. – SCHROLL-MACHL, S. et al. (1999): *Interkulturní komunikace v řízení a podnikání.* Praha: Management Press, 1999. ISBN 80-7261-009-0.
11. PRŮCHA, J. (2010): *Interkulturní komunikace*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-3069-1.
12. SADRI, H. A. – FLAMMIA, M. (2011): *Intercultural Communication: A New Approach to International Relations and Global Challenges*. New York: Continuum, 2011. ISBN 978-1-4411-0309-3.
13. SERESOVÁ, K. et al. (2017): *Sprache und Kommunikation. Interdisziplinäre Perspektiven in der Sprachforschung.* Brno: Tribun EU, 2017. ISBN 978-80-263-1354-0.
14. VAN MEURS, N. – SPENCER-OATEY, H. (2009): Multidisciplinary perspectives on intercultural conflict: the ´Bermuda Triangle´ of conflict, culture and communication. In: KOTTHOFF, H. – SPENCER-OATEY, H. (eds.) (2009): *Handbook of Intercultural Communication*, s. 99-120.

Kontakty:
Mgr. Michaela Čiefová
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: michaela.ciefova@euba.sk

Ing. Leonid Raneta, PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: leonid.raneta@euba.sk

EVALUATION OF THE FACTORS FORMING THE COMPETITIVE REGIONAL DEVELOPMENT ADVANTAGES: INTERNATIONAL EXPERIENCE

Julia Dubrovskaya[a] – Elena Kozonogova[b] – Maria Rusinova[c]

[a] Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University, Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia, e-mail: uliadubrov@mail.ru
[b] Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University, Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia, e-mail: elenaa.semenovaa@gmail.com
[c] Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University, Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia, e-mail: mari.shtykhno@gmail.com

According to the Concept of Long Term Socio Economic Development of the Russian Federation until 2020 the main goal of Russia is to achieve a level of socio-economic development corresponding to the status of a leading world power, which occupies leading positions in global economic competition. It is necessary to activate existing and search for new sources of economic development to achieve the strategic goal. In the article, an analysis of the factors shaping the competitive advantages of regional development in various countries was made on the ground of the concept of P. Krugman. Based on the results of the econometric analysis, it was concluded that in developed countries the main driving force of economic development is the increased importance of the factors which are created by human activity and society (human capital, development institutions, infrastructure, etc.); in developing countries, the main factors forming the competitive regional development advantages are a favorable geographical position and natural resources availability.
Key-words: regional development, competitive advantages, econometric analysis, interregional differentiation
JEL: R58, O31

Introduction

The regional development depends on many factors that form its competitive advantages. Under the competitive advantages of the region, we understand its unique features that have a positive impact on the indicators of its socio-economic development. According to the concept of P. Krugman[1], the factors forming the competitive region advantages can be divided into two groups. The first group is formed by factors of the first nature that do not depend on human activities: the natural resources supply and geographic location, including the border position on trade routes, which reduces transport costs. The second is the factors created by human activity and society, so-called the second nature factors: agglomeration effect, human capital, development institutions, infrastructure, etc. It is known that society creates both formal and informal norms (institutions). The results of the formal institutions activities can be characterized by assessing the level of such indicators as

[1] KRUGMAN, P. (1993*). First nature, second nature, and metropolitan location.* Journal of Regional Science, 33(2), 129–144.

infrastructure, ecology, manufacture, life interval, and others; informal can be estimated by the level of the shadow economy in the country and the social well-being of citizens.

The initial premise of this study is the assumption that in developed countries, the level of regional development is influenced by factors of a second nature, and in developing countries, factors of a first nature dominates. A mathematical assessment of the influence of the first and second nature factors on the index of regions development in Russia and Mexico (developing countries), as well as countries of the European Union (developed countries) was made to prove the hypothesis.

According to the authors' opinion, Russia may well be compared with the entire European Union because of the size and heterogeneity of the regions. The influence of the competitive factors on the level of regions development in the regions of Mexico was additionally studied to prove the reliability of the calculations. The choice of Mexico is explained by the greatest similarity with the growth rates and qualitative indicators of the Russian economy[2].

1 Data and Methodology

At the first stage of the study, a compilation of statistical indicators which are most fully reflecting the first and second nature factors for the regions of Russia[3], Mexico[4] and the countries of European Union [5] in 2013 [6] was carried out (table 1). 15 indicators were selected for 79 regions of Russia and for 32 regions of Mexico, as well as 14 indicators were selected for 28 countries of the European Union. Gross Regional Product (GRP) per capita for Mexico and Russia and Gross Domestic Product (GDP) per capita for the EU countries were chosen as an indicator of the regional development.

Table 1: Grouping of statistical indicators of the first and second nature factors

Factor		Indicator		
		Russia	**Mexico**	**European Union**
Factors of the 1st nature (X_1)	Profitability of geographical position	Share of mining operations profit in GRP of the region		Share of mining operations profit in GDP of the EU
	Profitability of	share of the region's export in the		share of the

[2] CERVANTES, R. F., DUBROVSKAYA, J. V. (2016). *Differences of regional development in Russia and Mexico: Is cluster policy reducing the gap?* International Journal of Environmental and Science Education [Electronic resource]. – 2016, Vol. 11(18), pp. 12875-12890.

[3] Civil Society Development Fund. (2013). Social well-being rating of Russian regions. Second issue. [Cited 30. 06. 2018.] Available online: http://civilfund.ru/mat/44; Federal State Statistics Service. (2014); Regions of Russia. Socio-economic indicators, [Cited 01. 06. 2017.] Available online: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/publications/catalog/doc_1138623506156. c.

[4] OECD. (2009). Estudios de la OCDE de innovación regional: 15 estados mexicanos, Organization for Economic Cooperation and Development. [Cited 15. 01. 2016.] Available online: http://idbdocs.iadb.org/wsdocs/getdocument.aspx?docnum=38821962; OECD. (2015). Estudios económicos de la OCDE México: Visión general. (2015), Organization for Economic Cooperation and Development. [Cited 15. 01. 2016.] Available online: http://www.oecd.org/economy/surveys/Mexico-Overview-2015%20Spanish.pdf

[5] EUROSTAT. (2015). Database. [Cited 01. 06. 2017.] Available online: http://ec.europa.eu/eurostat/data/database http://ec.europa.eu/eurostat/data/database; KNOEMA. (2016). World Travel and Tourism Council Data. [Cited 10. 07. 2017.] Available online: http://knoema.ru/WTTC2016/world-travel-and-tourism-council-data-2016; Transparency International. (2013). Corruption Perceptions Index. [Cited 10. 02. 2016.] Available online: http://gtmarket.ru/news/2013/12/03/6442; The United Nations. (2013). Human Development Index [Cited 01. 06. 2017.] Available online: http://www.un.org

[6] The indicators used in the analysis are available only for the specified period.

<table>
<tr><th colspan="3" rowspan="2">Factor</th><th colspan="3">Indicator</th></tr>
<tr><th>Russia</th><th>Mexico</th><th>European Union</th></tr>
<tr><td colspan="3" rowspan="2">geographical position</td><td colspan="2">country's exports</td><td rowspan="2">country’s export in the EU exports</td></tr>
<tr><td colspan="2">Touristic activities share, national currency</td></tr>
<tr><td rowspan="9">Factors of the 2nd nature (X_2)</td><td rowspan="7">Formal institutes</td><td rowspan="4">Infrastructure</td><td>Total area of living space per one citizen upon average, sq. m.</td><td colspan="2">Average number of rooms per person, rooms</td></tr>
<tr><td colspan="3">Population size per one hospital bed, person</td></tr>
<tr><td colspan="3">Density of public roads with hard surface, km road on 10000 km^2 of the region</td></tr>
<tr><td colspan="2"></td><td>Touristic activities share, national currency</td></tr>
<tr><td>Ecology</td><td colspan="3">Emissions of pollutants into the air from stationary sources, thousand tons</td></tr>
<tr><td rowspan="3">R&D</td><td colspan="3">The number of personnel engaged in research and development, person</td></tr>
<tr><td colspan="3">Number of students per 10,000 population, person</td></tr>
<tr><td colspan="3">Domestic research and development costs, thousand tons</td></tr>
<tr><td>Manufacture</td><td colspan="3">The volume share of shipped goods of manufacture own production of GRP (GDP)</td></tr>
<tr><td>Life interval</td><td colspan="3">Expected life interval at birth, years</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Informal institutes</td><td rowspan="2">The level of shadow economy</td><td colspan="2">Number of registered penal acts in the sphere of economics</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">The level of corruption, %</td><td>Corruption Perception Index</td></tr>
<tr><td>Social feeling of population</td><td colspan="2">Rating of social feeling in the regions</td><td>Human Development Index</td></tr>
</table>

Source: The table 1 created by the authors.

Note that the indicator “Touristic activities share” for Russia and Mexico refers to the factors of the first nature, and for the European Union it refers to the factors of the second nature. This is explained by the predominance of recreational tourism in Russia and Mexico, while cultural and educational tourism prevails in European countries. For example, according to estimates of the World Tourism Organization at the United Nations, Europe, as one of the most visited regions of the world, accounts for more than half of international tourist arrivals for cultural and educational purposes. According to statistics in 2014, international tourism brought $509 billion (€383 billion) to the economies of European countries[7].

At the second stage, the statistical indicators were processed:

1. asymmetry estimate characterizing the asymmetry degree of the distribution relative to the average value of the index;

[7] UNWTO. (2015). Commission for Europe sets policy priorities [Cited 01. 06. 2017.] Available online: http://media.unwto.org/ru/press-release/2015-05-21/komissiya-yunvto-dlya-evropy-namechaet-prioritety-v-oblasti-politiki-0

2. transformation of the initial value of the index[8] to smooth the effect of extreme values on subsequent calculations;
3. normalization of indicators using linear transformation for homogeneity and comparability.

At the third stage, the calculation of the integral indicators of the first (X1) and second (X2) nature was carried out using the equations:

$$X_1 = \sum_{i=1}^{n} \alpha_i x_{1i} \quad (1)$$

where x_{1i} – i-factor, characterizing indicator of the first nature, $i = \overline{1,n}$, n – total number of factors, α_i – expert i-factor weight, where $\sum_{i=1}^{n} \alpha_i = 1, \alpha_i \in [0,1]$

$$X_2 = \sum_{j=1}^{m} \beta_j x_{2j} \quad (2)$$

where x_{2j} – j-factor, characterizing indicator of the second nature, $j = \overline{1,m}$, m – total number of factors, β_j – expert j-factor weight, where $\sum_{j=1}^{m} \beta_j = 1, \beta_j \in [0,1]$.

At the fourth stage, the regression equation is constructed, where the factors of the first and second nature (X1, X2) act as explanatory variables, and the GRP (GDP for the EU) per capita is the explained variable.

2 Results and discussion

The results of correlation and regression analysis for Russia, Mexico and The European Union are in the table 2.

Table 2 : Results of correlation and regression analysis

Regression Equation	Coefficient of Determination	Robustness Check	
		F-criterion of Fisher	t-criterion of Student
Russia			
$Y = 0{,}98 * X_1 + 0{,}13 * X_2 - 0{,}03$	$R^2 = 72{,}44\%$	$F = 99{,}91 > F_{critical} = 3{,}12$	$\lvert t_{x_1} \rvert = 12{,}46 > t_{critical} = 1{,}99$ $\lvert t_{x_2} \rvert = 2{,}93 > t_{critical} = 1{,}99$
Mexico			
$Y = 0{,}97 * X_1 - 0{,}35 * X_2 + 0{,}16$	$R^2 = 55{,}60\%$	$F = 18{,}16 > F_{critical} = 1{,}83$	$\lvert t_{x_1} \rvert = 5{,}85 > t_{critical} = 2{,}05$ $\lvert t_{x_2} \rvert = 2{,}69 > t_{critical} = 2{,}05$
The European Union			
$Y = 0{,}49 * X_1 + 1{,}61 * X_2 - 0{,}70$	$R^2 = 72{,}26\%$	$F = 32{,}56 > F_{critical} = 1{,}92$	$\lvert t_{x_1} \rvert = 2{,}97 > t_{critical} = 2{,}06$ $\lvert t_{x_2} \rvert = 6{,}37 > t_{critical} = 2{,}06$

Source: Own calculations in Statistical Computing Software stata 13.

As a result, significant functional dependencies were obtained: the statistical significance of the coefficient of determination was proved (verification of significance by F-

[8] The transformation was carried out if the value of the asymmetry index is above 0.5

criterion of Fisher), as well as the significance of regression equation parameters (verification of significance by t-criterion of Student) for each equation was proved.

The developed models demonstrate the presence of a close relationship between the level of the regional development that is expressed by level of GRP per capita, and the selected factors for the formation of competitive advantages of the regions (coefficients of multiple correlation r above 0.7).

According to the equations obtained, the explanatory variable X1, the integral indicator of the first nature factors characterizing the territorial conditions of a climatic and geographical nature, has the greatest influence on the level of the region development (GRP per capita) of Russia and Mexico. At the same time, the parameter X2, which characterizes the effectiveness of formal and informal institutions of regional development, has a negative effect on the function. This means that the development of financing for innovations and infrastructure reduces the level of GRP per capita (with a constant value of indicators of the integral parameter X1).

Speaking about the EU countries (GDP per capita), the explanatory variable X2, which is an integral indicator of the "second nature" factors and characterizing the effectiveness of formal and informal institutions, has the greatest influence on the level of their development. This means that the development of innovation and improvement of infrastructure has a positive effect on the level of GRP per capita (with a constant value of indicators of the integral parameter X1). Thus, the increase in the importance of the "second nature" factors serves as the basic trend of the world economy at the present stage due to the growth of investment in human capital, infrastructure development, and modernization of development institutions.

At the same time, for Russia and Mexico, the importance of the "first nature" factors is still increased, especially the provision of mineral resources most demanded by the global market (oil, gas, metals). These factors cause a high interregional differentiation and are a significant cause of divergence.

Conclusion

The results confirm the hypothesis that in developed countries the main driving force of economic development is the increased importance of second factors, while developing countries have an advantageous geographical position and availability of natural resources are the main factors shaping the regional development advantages.

In conclusion, we note that the dominance of the first or second nature factors causes inequality in the level of regions development in the territory of the country in different regions. The differentiation in terms of the level of regions development (the difference in GRP) reaches 11 and 16 times, respectively In Russia and Mexico in 2013[9]. According to representatives of the "new economic geography", the inequality of development levels cannot be completely eliminated, but it can be smoothed out by developing factors of a second nature. Increased competitiveness at all levels of the economy, including the regional level, will contribute to the achievement this goal.

References:

1. CERVANTES, R. F., DUBROVSKAYA, J. V. (2016). Differences of regional development in Russia and Mexico: Is cluster policy reducing the gap? International

[9] CERVANTES, R. F., DUBROVSKAYA, J. V. (2016). *Differences of regional development in Russia and Mexico: Is cluster policy reducing the gap?* International Journal of Environmental and Science Education [Electronic resource]. – 2016, Vol. 11(18), pp. 12875-12890.

Journal of Environmental and Science Education [Electronic resource]. – 2016, Vol. 11(18), pp. 12875-12890.
2. Civil Society Development Fund. (2013). Social well-being rating of Russian regions. Second issue. [Cited 30. 06. 2018.] Available online: http://civilfund.ru/mat/44
3. EUROSTAT. (2015). Database. [Cited 01. 06. 2017.] Available online: http://ec.europa.eu/eurostat/data/database
4. Federal State Statistics Service. (2014). Regions of Russia. Socio-economic indicators, [Cited 01. 06. 2017.] Available online: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/ rosstat_main/rosstat/ru/statistics/publications/catalog/doc_1138623506156.
5. KNOEMA. (2016). World Travel and Tourism Council Data. [Cited 10. 07. 2017.] Available online: http://knoema.ru/WTTC2016/world-travel-and-tourism-council-data-2016
6. KRUGMAN, P. (1993). First nature, second nature, and metropolitan location. Journal of Regional Science, 33(2), 129–144.
7. OECD. (2009). Estudios de la OCDE de innovación regional: 15 estados mexicanos, Organization for Economic Cooperation and Development. [Cited 15. 01. 2016.] Available online: http://idbdocs.iadb.org/wsdocs/getdocument.aspx?docnum=38821962
8. OECD. (2015). Estudios económicos de la OCDE México: Visión general. (2015), Organization for Economic Cooperation and Development. [Cited 15. 01. 2016.] Available online: http://www.oecd.org/economy/surveys/Mexico-Overview-2015%20Spanish.pdf
9. The United Nations. (2013). Human Development Index [Cited 01. 06. 2017.] Available online: http://www.un.org
10. Transparency International. (2013). Corruption Perceptions Index. [Cited 10. 02. 2016.] Available online: http://gtmarket.ru/news/2013/12/03/6442
11. UNWTO. (2015). Commission for Europe sets policy priorities [Cited 01. 06. 2017.] Available online: http://media.unwto.org/ru/press-release/2015-05-21/komissiya-yunvto-dlya-evropy-namechaet-prioritety-v-oblasti-politiki-0

Contacts:
doc. Julia Dubrovskaya, PhD.
Economics and Finances Department
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky Avenue 29
Perm
Russia
e-mail: uliadubrov@mail.ru

Elena Kozonogova
Economics and Finances Department
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky Avenue 29
Perm
Russia
e-mail: elenaa.semenovaa@gmail.com

Maria Rusinova
Economics and Finances Department
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky Avenue 29
Perm
Russia
e-mail: mari.shtykhno@gmail.com

VÝVOJ KONKURENCIESCHOPNOSTI SLOVENSKA V ROKOCH 2008 – 2017 – STRATENÁ DEKÁDA?

Tomáš Dudáš

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: tomas.dudas@euba.sk

Cieľom tohto príspevku je preskúmať vývoj národnej konkurencieschopnosti Slovenska v poslednej dekáde – medzi rokmi 2008-2017. Centrálnou otázkou je, či sa v tejto dekáde podarilo posunúť konkurencieschopnosť Slovenska dopredu, alebo možno hovoriť skôr o stratenej dekáde. Na analýzu vývoja konkurencieschopnosti Slovenska bude použitý Global Competitiveness Index (GCI), ktorej výhodou je verejne dostupná databáza údajov pre skúmané roky. Pozornosť bude venovaná aj metodike tvorby indexu GCI, keďže práve v roku 2018 došlo pri tvorbe indexu k významnejším zmenám, ktoré mali vplyv aj na pozíciu Slovenska v globálnom rebríčku konkurencieschopnosti založenom na tomto indexe.
Kľúčové slová: Slovensko, národná konkurencieschopnosť, Global Competitiveness Index, štáty V4

The aim of this paper is to examine the development of Slovakia's national competitiveness in the last decade - between 2008 and 2017. The central question of the paper is whether there was any meaningful progress in the competitiveness of Slovakia, or rather we can talk about a lost decade. The Global Competitiveness Index (GCI) will be used to analyze the development of Slovakia's competitiveness, as this is the most widely used index and it provides a massive publicly available database. Attention will also be paid to the methodology of creating the GCI index, as significant changes occurred in the creation of the index in 2018. This methodological change also affected Slovakia's position in the global competitiveness ranking.
Key words: Slovakia, national competitiveness, Global Competitiveness Index, V4 countries
JEL: F68, O38

Úvod

Skúmanie hospodárskeho rozvoja národných ekonomík prešlo v posledných dekádach významnými zmenami. Dôležitým medzníkom bol vznik pojmu národnej konkurencieschopnosti, ktorý sa v 90. rokoch 20. storočia stal čoraz širšie akceptovaným konceptom. Tento pojem existoval v rôznych podobách aj dávnejšie, práca Michaela Portera v roku 1990 však priniesla do debaty nové smerovanie, keď národnú konkurencieschopnosť redefinoval ako schopnosť vytvárať hodnoty pre národnú ekonomiku.[1] To dalo impulz empirickému výskumu v oblasti národnej konkurencieschopnosti, keď začali vznikať rôzne koncepty a indexy na jej meranie. Spomenúť možno Global Competitiveness Index Svetového ekonomického fóra, rebríček Doing Business od Svetovej banky alebo World Competitiveness Index publikovaný univerzitou International Institute for Management Development.

[1] PORTER, M. (1990): The Competitive Advantage of Nations.

Aj keď niektorí autori spochybňujú zvýšený záujem o koncept národnej konkurencieschopnosti (napr. Paul Krugman[2] alebo Paul De Grauwe[3]), rozhodujúca časť ekonomickej vedy ju akceptuje a dôležitú úlohu zohráva aj v oblasti hospodárskej politiky. Medzinárodné rebríčky sa stali dôležitým oporným bodom hospodárskej politiky, pričom vlády používajú indexy národnej konkurencieschopnosti na definíciu oblastí, ktoré je nutné reformovať. Aj keď aj o metodológii indexov národnej konkurencieschopnosti sa vedú dlhé odborné debaty, sú jediným komplexným obrazom národnej konkurencieschopnosti. Pre potreby tohto príspevku budeme používať Global Competitiveness Index od Svetového ekonomického fóra, ktorý je široko akceptovaný a pre medzinárodné porovnania sa používa najčastejšie.

Cieľom tohto príspevku je preskúmať vývoj národnej konkurencieschopnosti Slovenska v poslednej dekáde – medzi rokmi 2008-2017. Centrálnou otázkou je, či sa v tejto dekáde podarilo posunúť konkurencieschopnosť Slovenska dopredu, alebo možno hovoriť skôr o stratenej dekáde. Na analýzu vývoja konkurencieschopnosti Slovenska bude použitý Global Competitiveness Index (GCI), ktorej výhodou je dostupná databáza údajov pre skúmané roky. Pozornosť bude venovaná aj metodike tvorby indexu GCI, keďže práve v roku 2018 došlo pri tvorbe indexu k významnejším zmenám, ktoré mali vplyv aj na pozíciu Slovenska v globálnom rebríčku konkurencieschopnosti založenom na tomto indexe.

1 Krátkodobá a štrukturálna konkurencieschopnosť Slovenska

Základným spôsobom hodnotenia konkurencieschopnosti akejkoľvek národnej ekonomiky je *zhodnotenie jej ekonomickej výkonnosti* pomocou makroekonomických ukazovateľov. Vývoj HDP, nezamestnanosti, zamestnanosti a produktivity práce dokáže poskytnúť rýchly pohľad na aktuálnu konkurencieschopnosť danej krajiny.[4]

V prípade Slovenska možno konštatovať, že na prvý pohľad ide o konkurencieschopnú ekonomiku. Hospodársky rast krajiny je dlhodobo nad priemerom EÚ a eurozóny, pričom v rokoch 2019 a 2020 sa očakáva ďalšie zrýchlenie hospodárskeho rastu. Aj keď hospodársky rast po globálnej kríze 2008/2009 už nedosahuje úroveň rokov pred krízou, v kontexte „nového normálu“ svetového hospodárstva ide o akceptovateľnú úroveň hospodárskeho rastu. Konkurencieschopnosť Slovenska potvrdzuje aj výrazný pokles nezamestnanosti po roku 2013, pričom v roku 2017 sa už nezamestnanosť na Slovensku pohybovala pod priemerom eurozóny a v roku 2018 pokračovala v ďalšom poklese. Dochádza dokonca už k postupného vyčerpaniu pracovného trhu a chýbajúcu pracovnú silu je nutné v čoraz väčšej miere nahrádzať pracovnou silou zo zahraničia.

Graf 1: Vývoj rastu HDP a nezamestnanosti na Slovensku v rokoch 2008-2017 (%)

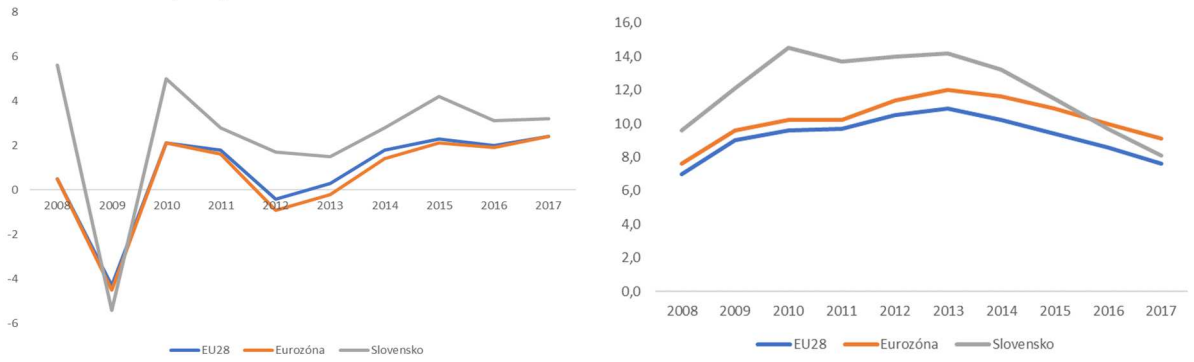

[2] KRUGMAN, P. (1994): Competitiveness: A Dangerous Obsession.
[3] DE GRAUWE, P. (2010): Dimensions of Competitiveness.
[4] Použité ukazovatele pochádzajú z on-line štatistickej databázy Eurostatu.

Prameň: On-line štatistická databáza Eurostat.

Napriek týmto pozitívnym trendom však existujú aj ukazovatele, ktoré naznačujú, že s konkurencieschopnosťou Slovenska nemusí byť všetko úplne v poriadku. Príkladom môže byť konvergencia k priemeru EÚ, ktorú možno vyjadriť porovnaním HDP per capita Slovenska vyjadrenej v parite kúpnej sily s priemernou hodnotou tohto ukazovateľa pre celú EÚ (pozri graf 2). Po rokoch dynamického hospodárskeho rastu pred globálnou hospodárskou krízou 2008/09 dochádza v dekáde nasledujúcej po tejto kríze k výraznému spomaleniu tempa konvergencie Slovenska. Po roku 2013 začína konvergencia dokonca stagnovať a Slovensko sa dlhodobo zasekáva na úrovni 76-77 percent priemeru EÚ. Pre porovnanie, v rovnakom období sa Českej republike podarilo dosiahnuť už 89 percent priemeru EÚ.

Graf 2: Vývoj HDP per capita v PPS a produktivity práce v rokoch 2007-2017 v porovnaní s priemerom EÚ (%)

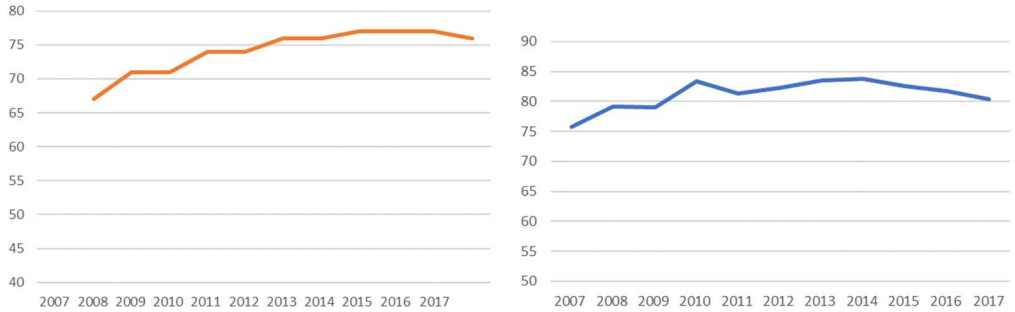

Prameň: On-line štatistická databáza Eurostat.

Podobný obraz vykresľuje aj vývoj produktivity práce vyjadrenej ako HDP na jedného zamestnanca v ekonomike. Po vstupe do EÚ patrilo Slovensko ku krajinám s najvyšším tempom rastu produktivity práce a táto produktivita dosahovala na úrovni roku 2008 už 80 percent priemeru EÚ. V poslednej dekáde však aj v tejto oblasti možno pozorovať istú stagnáciu, pričom po roku 2014 dokonca dochádza k poklesu produktivity práce v porovnaní s priemerom EÚ (pozri graf 2 vpravo). Zdá sa, že možnosti modelu založeného na veľkých zahraničných investíciách v oblasti priemyslu sa vyčerpali a na ďalší rast produktivity práce bude potrebný nový model ekonomického rastu. To znamená, že pre reálne zhodnotenie situácie Slovenska je nutné hlbšia analýza národnej konkurencieschopnosti.

Na tento účel slúžia rôzne *ukazovatele štrukturálnej konkurencieschopnosti*, ktoré začali vznikať v posledných dekádach. Po tom, čo sa v 90. rokoch minulého storočia začal zvyšovať záujem o národnú konkurencieschopnosť, z odborných aj laických kruhov rástol dopyt o ukazovatele, ktoré by poskytli komplexný pohľad na tento fenomén a umožnili by jej medzinárodné porovnanie. Ukazovatele národnej konkurencieschopnosti vytváralo viacero tímov a inštitúcií, ale postupne sa vykryštalizovali dve publikácie, ktoré sú na medzinárodnej úrovni najviac akceptované a využívané. Svetové ekonomické fórum vydáva od roku 1979 publikáciu Global Competitiveness Report (GCR), na ktorej sa v 90. rokoch minulého storočia spolupodieľal aj samotný Michael Porter. Ukazovateľ používaný v tejto publikácii postupne dostal formu Global Competitiveness Index (GCI), ktorý v sebe spája tvrdé dáta s globálnym dotazníkovým prieskumom Global Executive Survey. Veľkou výhodou tohto indexu je, že pokrýva najväčšie množstvo štátov, keď v poslednom vydaní v roku 2018 zhodnotil tím autorov až 140 štátov.

Konkurenčná publikácia World Competitiveness Yearbook (WCY) má tiež pomerne dlhú tradíciu, keď jej prvé vydanie vyšlo v roku 1989. Vydáva ju švajčiarska vzdelávacia organizácia International Institute for Management Development, ktorá patrí medzi najlepšie

inštitúcie pre vzdelávanie manažérov v Európe. Aj táto publikácia obsahuje medzinárodný rebríček národnej konkurencieschopnosti, ktorý je postavený na 258 ukazovateľoch. Aj v tomto prípade ide o mix tvrdých dát a medzinárodného dotazníkového prieskumu uskutočneného medzi manažérmi. Nevýhodou tejto publikácie je, že v súčasnosti pokrýva iba 63 štátov, pričom sústreďuje sa najmä na hospodársky vyspelejšie krajiny. Pre hodnotenie národnej konkurencieschopnosti rozvojových štátov je preto vhodnejší skôr ukazovateľ GCI z konkurenčnej publikácie od Svetového ekonomického fóra. V prospech tohto indexu hovorí aj fakt, že na rozdiel od konkurencie je celková dátová základňa indexu k dispozícii zdarma. Práve pre tieto dva dôvody bol pre potreby tohto príspevku ako základný ukazovateľ pre porovnávanie zvolený práve Global Competitiveness Index.

2 Vývoj národnej konkurencieschopnosti Slovenska podľa GCI v rokoch 2008 – 2017

Slovensko bolo zaradené do Global Competitiveness Report už na konci 90. rokov minulého storočia, čo umožňuje dlhodobé sledovanie vývoja jej národnej konkurencieschopnosti. Aj keď v niektorých momentoch došlo k miernej úprave metodológie výpočtu indexu, autori k zásadnejším zmenám dlhšie nepristúpili. V skúmanom období 2008 až 2017 bola metodológia indexu nezvyčajne stabilná, preto možno index použiť aj na porovnanie naprieč celou dekádou.[5] Výraznejšie zmeny nastali vo vydaní GCR v roku 2018, ktorým sa budeme venovať v neskoršej časti príspevku.

Čo sa týka dlhodobého vývoja národnej konkurencieschopnosti Slovenska, jej postavenie bolo v globálnom rebríčku najlepšie v rokoch 2005 a 2006, keď sa Slovensko premiérovo dostalo medzi 40 najkonkurencieschopnejších ekonomík vo svetovom hospodárstve (36. a 37. miesto). Bolo to spôsobené kombináciou viacerých faktorov, z ktorých možno vyzdvihnúť dynamický hospodársky rast slovenskej ekonomiky a progresívnu hospodársku politiku druhej vlády Mikuláša Dzurindu. V roku 2007 však už začína postupný prepad krajiny v globálnom rebríčku, ktorý trval až v roku 2013. Dôležitý faktor v zhoršení konkurencieschopnosti Slovenska bez pochýb zohrala globálna finančná a hospodárska kríza z rokov 2008/2009, ale treba poznamenať, že pokles konkurencieschopnosti začal už pred touto krízou. Nemožno považovať za náhodu, že prepad v globálnom rebríčku konkurencieschopnosti začal, keď po voľbách v roku 2006 sa k moci dostala prvá vláda Roberta Fica.

Tabuľka 1: Vývoj pozície štátov V4 v globálnom rebríčku konkurencieschopnosti podľa GCI v rokoch 2008 – 2018

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Slovensko	46	47	60	69	71	78	75	67	65	59	41
Česká rep.	33	31	36	38	39	46	37	31	31	31	29
Poľsko	53	46	39	41	41	42	43	41	36	39	37
Maďarsko	62	58	52	48	60	63	60	63	69	60	48

Prameň: World Bank TCdata360.

Ako už bolo naznačené, prepad Slovenska v globálnom rebríčku konkurencieschopnosti podľa GCI pokračoval aj v dekáde po globálnej hospodárskej kríze. V najväčšiemu prepadu došlo v rokoch 2009 až 2013, kedy sa pozícia Slovenska zhoršila až o 31 miest (pozri tabuľku 1). Ak porovnáme vývoj konkurencieschopnosti Slovenska s ostatnými štátmi V4 (Česká republika, Poľsko a Maďarsko), je zrejmé, že v danom čase

[5] WEF (2017): The Global Competitiveness Report 2017-2018.

bolo Slovensko jedinou krajinou v rámci tejto skupiny, ktorá zažila takýto strmý prepad v rebríčku. Aj keď následky krízy pocítila aj Česká republika (prepad o 15 miest medzi 2009 a 2013) aj Maďarsko (prepad o 5 miest), ich prepad však nebol zďaleka taký hlboký ako prepad Slovenska. V rovnakom období dokázalo Poľsko dokonca svoju pozíciu v globálnom rebríčku aj mierne vylepšiť (zlepšenie o 4 pozície). To naznačuje, že za stratou konkurencieschopnosti Slovenska musíme hľadať skôr vnútorné faktory.[6]

Po roku 2013 došlo k obráteniu trendu, a Slovensko začalo v globálnom rebríčku národnej konkurencieschopnosti opäť stúpať. Pomohlo hlavne obnovenie dynamického hospodárskeho rastu, ktoré zlepšilo náladu v podnikateľskom sektore. Do roku 2017 vystúpilo Slovensko na 59. priečku v rebríčku, čo však bolo stále o 14 miest horšie ako pred jednou dekádou. V rovnakom čase si ostatné štáty V4 svoje pozície v globálnom rebríčku aj mierne vylepšili. Česka republika a Maďarsko zlepšili svoju pozíciu v rokoch 2008 až 2017 o dve priečky a Poľsko dokonca o 14 pozícií. V roku 2017 sa Slovensko nachádzalo v rámci skupiny V4 až na tretej pozícii, pričom Maďarsko sa nachádzalo tesne za ním (59. a 60. pozícia).

Tabuľka 2: Vývoj pozície Slovenska v 12 hlavných pilieroch GCI v rokoch 2008-2017

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Inštitucionálny rámec	3,99	3,85	3,74	3,6	3,44	3,32	3,33	3,43	3,48	3,51
Infraštruktúra	3,64	3,89	4,19	4,23	4,23	4,12	4,21	4,28	4,24	4,29
Makroekonomické prostredie	5,31	5,14	5,2	4,92	4,87	4,91	5,23	5,21	5,28	5,4
Zdravie obyvateľstva a základné vzdelanie	5,82	5,68	6,07	6,04	6,03	6,07	5,55	6,01	5,95	6,1
Vyššie vzdelávanie a školenia	4,43	4,37	4,49	4,5	4,5	4,44	4,65	4,62	4,54	4,54
Efektívnosť trhu tovarov	4,71	4,67	4,34	4,36	4,37	4,24	4,36	4,43	4,45	4,48
Efektívnosť trhu práce	4,67	4,78	4,66	4,47	4,2	4,24	3,95	3,9	3,98	4,01
Stupeň rozvoja finančného trhu	5,04	4,82	4,61	4,44	4,45	4,49	4,5	4,41	4,56	4,55
Technologická pripravenosť	4,35	4,61	4,48	4,54	4,46	4,16	4,37	4,64	4,79	5,08
Veľkosť trhu	3,94	4,05	3,97	3,99	4	4,03	4,03	4,03	3,99	4,08
Sofistikovanosť podnikateľského sektora	4,33	4,29	4,12	4	4,02	3,95	4	4,07	4,1	4,19
Inovácie	3,28	3,12	2,95	2,91	2,98	3,02	3,18	3,29	3,32	3,33

Pozn.: Zelenou farbou sú v roku 2017 označené piliere, v ktorých došlo medzi rokmi 2008 až 2017 k zlepšeniu ukazovateľa o viac než 0,2 bodov. Bielou farbou sú označené piliere, v ktorých sa zlepšenie pohybovalo medzi 0 až 0,2. Červenou farbou sú označené piliere s poklesom hodnoty. Prameň: World Bank TCdata360.

[6] Pozri aj KISEĽÁKOVÁ, D., ŠIRÁ, E., ŠOFRANKOVÁ, B. (2018): The performance of V4 Countries according to ease of Doing Business Index.

V kontexte týchto dát je oprávnená otázka, či v prípade Slovenska možno hovoriť v oblasti národnej konkurencieschopnosti o stratenej dekáde. Výsledky vyplývajúce z GCI to naznačujú, pre úplný obraz je však nutná hlbšia analýza čiastkových dát tohto indexu. Štruktúra indexu GCI bola založená v rokoch 2006 až 2017 na 12 základných pilieroch, ktoré znázorňovali rôzne aspekty národnej konkurencieschopnosti. Tieto siahajú od inštitucionálneho rámca ekonomiky a stavu infraštruktúry až po sofistikovanosť podnikateľského sektora a inovácie. Vývoj čiastkových indexov pre jednotlivé piliere v rokoch 2008 až 2017 (tabuľka 2) potvrdzuje, že v danom období je namieste hovoriť o stagnácii národnej konkurencieschopnosti Slovenska. Ak porovnáme hodnoty ukazovateľov jednotlivých pilierov, zistíme, že iba v troch zo skúmaných 12 pilierov došlo k podstatnejšiemu zlepšeniu hodnoty, pričom ukazovatele ďalších štyroch indexov sa zlepšili iba nepatrne a ukazovatele piatich pilierov sa zhoršili. Znepokojujúci je najmä prepad pilierov inštitucionálny rámec a efektívnosť trhu práce, keďže práve to sú oblasti, ktoré sú najviac ovplyvniteľné hospodárskou politikou vlády.

Ak na Slovensku sledujeme cieľ vytvorenie modernej znalostnej ekonomiky, z 12 pilierov GCI sa ako najdôležitejšie javia piliere – inštitucionálny rámec, vyššie vzdelávanie a školenia, stupeň rozvoja finančného trhu, sofistikovanosť podnikateľského sektora a inovácie. Ak sa pozrieme na vývoj čiastkových indexov týchto pilierov, je viditeľné, že za poslednú dekádu sa Slovensku nepodarilo dosiahnuť relevantný pokrok ani v jednom z nich. V troch z piatich pilierov došlo k zhoršeniu situácie (inštitucionálny rámec, stupeň rozvoja finančného trhu a sofistikovanosť podnikateľského sektora) a i zvyšné dva piliere vykazujú iba minimálne zlepšenie. V tomto kontexte je pojem stratenej dekády úplne na mieste, keďže zmeny práve v týchto oblastiach vyžadujú dlhodobo premyslenú stratégiu zo strany vlády, a výsledky opatrení sa dostavujú iba v dlhodobom horizonte.[7]

Pri pesimistickom pohľade na vývoj konkurencieschopnosti Slovenska však nemožno opomenúť metodológiu tvorby GCI. Tento index totiž až do roku 2017 bol tvorený najmä ukazovateľmi založenými na globálnom dotazníkovom prieskume (77 zo 114 použitých ukazovateľov), čo spolu s pomerne úzkou vzorkou na Slovensku (110 respondentov v roku 2017)[8] vzbudzuje otázky o objektívnosti hodnotenia národnej konkurencieschopnosti Slovenska. Možno postaviť hypotézu, že manažéri, ktorí vypĺňali dotazníky na Slovensku, boli nadpriemerne kritickí v hodnotení situácie v ekonomike a v spoločnosti. V hodnotení objektívnosti indexu môže pomôcť posledné vydanie Global Competitiveness Report z roku 2018, ktoré zaviedlo výrazné zmeny v tvorbe indexu GCI.

Nová inkarnácia indexu s názvom GCI 4.0 má za cieľ lepšie vyjadriť národnú konkurencieschopnosť v kontexte prebiehajúcej štvrtej priemyselnej revolúcie. Autori indexu preto zásadne prekopali 12 hlavných pilierov indexu, pričom cieľom bolo uchopiť schopnosť adaptácie na nové podmienky vo svetovom hospodárstve. Pre potreby tohto príspevku je však zaujímavá najmä zmena údajovej základne indexu. GCI 4.0 je index vo väčšej miere orientovaný na dáta zozbierané rôznymi medzinárodnými organizáciami a menším podielom ukazovateľov založených na globálnom dotazníkovom prieskume. Aj keď GCI 4.0 má o niečo menej ukazovateľov (98), až 54 z nich je založených na tvrdých dátach. Zmenu možno výborne ilustrovať na pilieri s názvom inštitucionálny rámec. Kým v predchádzajúcej verzii bolo až 20 z 21 ukazovateľov v rámci tohto pilieru založených na globálnom dotazníkovom prieskume, dnes je pomer ukazovateľov založených na tvrdých dátach a dotazníkovom

[7] DUĽOVÁ SPIŠÁKOVÁ, MURA, L., GONTKOVIČOVÁ, B., HAJDUOVÁ, Z. (2017): R&D in the context of Europe 2020 in selected countries.
[8] WEF (2017): The Global Competitiveness Report 2017-2018.

prieskume vyrovnaný (10 a 10 ukazovateľov).[9] Možno teda argumentovať, že GCI 4.0 je objektívnejším indexom než jeho predchádzajúca verzia používaná do roku 2017.

Porovnanie pozície Slovenska v posledných dvoch vydaniach globálneho rebríčka konkurencieschopnosti potvrdzuje hypotézu, že index založený na väčšom počte tvrdých dát dokáže reálnejšie vyjadriť národnú konkurencieschopnosť Slovenska. Kým v roku 2017 Slovensku patrila v globálnom rebríčku konkurencieschopnosti až 59. priečka, v roku 2018 v rebríčku zostavenom podľa GCI 4.0 dosiahla krajina výrazne lepší výsledok, keď skončila na 41. pozícii. Je zaujímavé sledovať aj zmenu pozície Rwandy v globálnom rebríčku konkurencieschopnosti. Kým v roku 2017 bola táto krajina susednou krajinou Slovenska (58. pozícia), v roku 2018 jej patrila už iba 108. priečka. Podobný pohyb nastal aj v prípade Botswany, ktorá bola v roku 2017 ešte tiež na úrovni Slovenska (63. pozícia). Po použití GCI 4.0 sa však aj táto krajina prepadla výrazne hlbšie v globálnom indexu konkurencieschopnosti, keď sa ocitla na 90. pozícii. Z týchto a ďalších zmien v globálnom rebríčku konkurencieschopnosti možno vyvodiť záver, že aktuálna verzia GCI je schopná vyjadriť úroveň národnej konkurencieschopnosti naozaj objektívnejšie.

Záver

Hodnotenie konkurencieschopnosti na úrovni národných štátov je komplexnou záležitosťou, pričom o každom indexe v tejto oblasti možno viesť kritickú polemiku. Pre skúmanie konkurencieschopnosti Slovenska v poslednej dekáde sme vybrali Global Competitiveness Index, ktorý je medzinárodne najviac rešpektovaný a disponuje rozsiahlou verejne dostupnou dátovou základňou. Globálny rebríček konkurencieschopnosti postavený na tomto indexe potvrdzuje nedostatky v oblasti konkurencieschopnosti Slovenska. Postavenie krajiny v globálnom rebríčku sa začalo zhoršovať už pred globálnou finančnou a hospodárskou krízou z rokov 2008/09 a tento prepad trval až do roku 2013. V tom momente bolo Slovensko najmenej konkurencieschopnou krajinou medzi štátmi V4. V rokoch 2014 až 2017 sa trend obrátil, ale v roku 2017 bola pozícia Slovenska v globálnom rebríčku stále horšia ako v roku 2008. Zaostávanie možno pritom pozorovať v kľúčových pilieroch GCI, akými sú inovácie, vysokoškolské vzdelávanie alebo inštitucionálny rámec. V každom z týchto pilierov pritom ide o oblasti, ktoré sa dajú výrazne ovplyvniť rôznymi politikami štátu, trvá však dlhšie obdobie, kým sa dostavia prípadné pozitívne efekty týchto politík. V tomto kontexte preto možno posledné desaťročie nazvať stratenou dekádou, keďže práve v týchto kľúčových oblastiach nedošlo k relevantnejšiemu posunu.

Istú dávku optimizmu ponúka nový variant indexu GCI s názvom GCI 4.0. Tento index je zostavený podľa novej metodológie a obsahuje viacej reálnych dát ako údajov pochádzajúcich z globálneho dotazníkového prieskumu. Nový index priniesol výrazne medziročné zlepšenie pozície Slovenska v globálnom rebríčku, keď v roku 2018 sa krajina nachádzala na 41. pozícii, čo predstavuje posun smerom nahol o 18 pozícií. Zdá sa, že GCI 4.0 ponúka objektívnejší pohľad na národnú konkurencieschopnosť, ale je ešte predčasné robiť dlhodobejšie závery po jednom roku využívania novej metodológie. Lepší obraz o novom indexe bude možné urobiť až o niekoľko rokov, keď bude dostupnejšia širšia dátová základňa. Ani lepšia pozícia v novom globálnom rebríčku však neznamená, že konkurencieschopnosť Slovenska je bezproblémová, keďže v oblastiach vzdelávania a inovácií možno pozorovať nedostatky nielen podľa indexu GCI 4.0, ale aj prostredníctvom iných indexov a správ hodnotiacich tieto oblasti (napr. European Innovation Scoreboard alebo Global Innovation Index).

[9] WEF (2018): The Global Competitiveness Report 2018.

Použitá literatúra:

1. DE GRAUWE, P. (2010): *Dimensions of competitiveness*. Massachusets: MIT Press, 2010. ISBN 9780262013963.
2. DUĽOVÁ SPIŠÁKOVÁ, MURA, L., GONTKOVIČOVÁ, B., HAJDUOVÁ, Z. (2017): R&D in the context of Europe 2020 in selected countries. In: *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research,* Vol. 51, No. 4., pp. 243 – 261. ISSN 0424–267 X
3. KISEĽÁKOVÁ, D., ŠIRÁ, E., ŠOFRANKOVÁ, B. (2018): The performance of V4 Countries according to ease of Doing Business Index. In: *Acta Oeconomica Universitatis Selye* 7 (2), s. 71 – 79.
4. KRUGMAN, P. (1994): Competitiveness: A Dangerous Obsession. In: *Foreign Affairs,* Vol. 73, No. 2 (Mar. - Apr., 1994), pp. 28-44.
5. PORTER, M. (1990): *The Competitive Advantage of Nations.* New York : The Free Press, 1990. 855 s. ISBN 0-02-925361-6.
6. WEF (2017): *The Global Competitiveness Report 2017-2018*. Geneva: World Economic Forum, 2017. 379 s. ISBN 978-1-944835-11-8.
7. WEF (2018): *The Global Competitiveness Report 2018.* Geneva: World Economic Forum, 2018. 656 s. ISBN 978-92-95044-76-0.

Kontakt:
doc. Ing. Tomáš Dudáš, PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: tomas.dudas@euba.sk

ECO-INNOVATION PERFORMANCE OF THE SLOVAK REPUBLIC

Boris Dziura

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: boris.dziura@euba.sk

Current paper is devoted to researching eco-innovation development of the Slovak Republic as a small advanced economy. Such economies as Slovakia are characterized by solid political foundations, highly developed international activity and innovation. The progress of Slovakia towards eco-innovation development is ranked as below average of the EU. We have distinguished the main obstacles to eco-innovation development in the country. In particular, low educational power of the Slovak Institutes, high outflow of young and well-educated population, difficulties in starting new business. More specific factors which prevent eco-innovation development in the country include highly fragmented coordination work in promoting eco-friendly development, lack of funding for R&D, lack of market demand for eco-innovation, low level of public awareness on eco-innovation development issues. For addressing these issues cost-effective measures should be implemented.

Key words: eco-innovation development, eco-innovation performance
JEL: Q50, Q55

Introduction

According to European Commission eco-innovation is "any innovation that makes progress towards the goal of sustainable development by reducing impacts on the environment, increasing resilience to environmental pressures or using natural resources more efficiently and responsibly"[1].

Development in the field of environmental technologies in recent years has shown that investing in environmental technologies boosts business competitiveness, productivity, employment, and facilitates the growth of the economic and environmental performance of the firms and may positively impact on the long-term performance of the firm. At the country level eco-innovation development is vital for achieving country goals towards competitiveness, efficiency, resource productivity and safeguard of the environment. Stricter environmental challenges and resource curbs have lead to increasing global demand for environmental technologies, products and services and have eased the rising of green industries. Diffusion of eco-innovation will positively affect environmental performance and flexibility across the market remaining at the same time cost-effective and productive for business and society as a whole. Eco-innovation development is an element of the main of the EU policies and a booster of a row of environmental initiatives, in particular, Eco-Management and Audit Scheme (EMAS), the Environmental Technology Verification scheme (ETV), the EU Ecolabel, the Product Environmental Footprint pilot. For business development eco-innovations according to Eco-Innovation Action Plan open funding opportunities under Horizon 2020, COSME, LIFE programme, develop innovativeness of business with the European Business Awards for the Environment (EBAE) as well as the Enterprise Europe Network (EEN). In current paper we focus on eco-innovation development of Slovakia as a small advanced economy.

[1] EURO COMMISSION. Eco-innovation Action Plan. In: *European Commission* [online]. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/environment/ecoap/about-action-plan/objectives-methodology

1 Features of small advanced economies

Slovakia is referred to small advanced economies which have specific features[2]. In particular, small advanced economies are considered to be more open to international trade and more globalised than large economies. At same time small economies tend be more volatile in terms of economic growth[3]. Smaller countries usually spend more resources on healthcare and education as percentage of GDP and core factors for a long run success of the country. According to Human Development Index small economies make up over half of the world's 40 countries (Table 1).

Table 1: Human Development Index and Globalization Index across countries

HDI	Rank	Country	Economy	GI	Rank	Country	Economy
0,953	1	Norway	Small	90,47	1	Belgium	Medium
0,944	2	Switzerland	Small	90,24	2	Netherlands	Medium
0,939	3	Australia	Large	89,7	3	Switzerland	Small
0,938	4	Ireland	Small	88,05	4	Sweden	Small
0,936	5	Germany	Large	87,91	5	Austria	Small
0,935	6	Iceland	Small	87,85	6	Denmark	Small
0,933	7	Hong Kong	Small	87,34	7	France	Large
0,933	7	Sweden	Small	87,23	8	United Kingdom	Large
0,932	9	Singapore	Small	86,89	9	Germany	Large
0,931	10	Netherlands	Medium	85,98	10	Finland	Small
0,929	11	Denmark	Small	85,81	11	Norway	Small
0,926	12	Canada	Large	84,2	12	Hungary	Small
0,924	13	United States	Large	83,53	13	Ireland	Small
0,922	14	United Kingdom	Large	83,45	14	Canada	Large
0,920	15	Finland	Small	83,41	15	Czech Republic	Small
0,917	16	New Zealand	Small	83,31	16	Spain	Large
0,916	17	Belgium	Medium	82,21	17	Portugal	Medium
0,916	17	Liechtenstein	Small	82,15	17	Italy	Large
0,909	19	Japan	Large	82	19	Luxembourg	Small
0,908	20	Austria	Small	81,97	20	Estonia	Small
0,904	21	Luxembourg	Small	81,7	21	North America	Large
0,903	22	Israel	Small	80,74	22	Slovak Republic	Small
0,903	22	Korea (Rep)	Large	80,31	22	Greece	Small
0,901	24	France	Large	80,01	24	Singapore	Small
0,896	25	Slovenia	Small	79,95	25	United States	Large
0,891	26	Spain	Large	79,76	26	Slovenia	Small
0,888	27	Czechia	Small	79,52	27	Bulgaria	Small
0,880	28	Italy	Large	79,29	28	Australia	Large
0,878	29	Malta	Small	79,28	29	Malaysia	Large

[2] PETAR KUREČIĆ, Đ.L. The economic growth of small states and small economies in regional economic organizations and integrations: similarities and differences. In: [online]. 2014 [cit. 29.10.2018]. DOI: 10.15503/jecs20141-261-284

[3] CREDIT SUISSE. The Success of Small Countries [online]. Dostupné na internete: https://www.ara.cat/2014/08/05/1187961194.pdf?hash=f2b1f4ba8c1b6bd92a473d05791bfb8fdad50e60

0,871	30	Estonia	Small	79,04	30	Croatia	Small
0,870	31	Greece	Small	78, 78	31	Lithuania	Small
0,869	32	Cyprus	Small	78,72	32	Poland	Large
0,865	33	Poland	Large	78	33	New Zeland	Small
0,863	34	United Arab Emirates	Large	77,88	34	Romania	Large
0,858	35	Andorra	Small	77,51	35	Malta	Small
0,858	35	Lithuania	Small	77,3	35	Japan	Large
0,856	37	Qatar	Small	76,67	37	Korea (Rep)	Large
0,855	38	Slovakia	Small	75,73	38	Israel	Small
0,853	39	Brunei	Small	75,6	39	Cyprus	Small
0,853	39	Saudi Arabia	Large	75,42	40	Latvia	Small
0,847	41	Latvia	Small	75,28	41	Serbia	Small

Source: constructed by author based on Human Development Index, 2017[4] and Globalization Index, 2018[5]

Small advanced economies are those where the population is below 20 million of people. They are dynamic and competitive, well adapted to shocks but at the same time they are more exposed to shocks[6]. Generally, there could be distinguished several common features of small advanced economies, in particular, solid political foundations, highly developed international activity and innovation[7]. Thus, innovative development is one of the key instruments for achieving the national and the EU priority goals for such countries as Slovakia.

2 Current state of eco-innovation development of Slovakia

According to Eco-Innovation Scoreboard current state of eco-innovation development of Slovakia represents the level below the EU average (figure 1). Slovakia significantly lags behind the EU average in eco-innovation inputs and eco-innovation outputs, to less extent in eco-innovation activities and recourse-efficiency outcomes. Only in socio-economic outcomes Slovakia is above the EU average.

Eco-innovations inputs reflect the efficiency of the country in public environmental and energy R&D managing, total R&D development and green early stage investments.

Eco-innovation outputs reflect mainly progress of the country in introducing eco-innovation related patents, academic publications and media coverage. This pillar is to large extent is dependent on eco-innovation inputs as the extent to which government supports innovation development finally determines the amount and quality of results.

Eco-innovation activities show country's progress in introducing to the market innovations with environmental benefits.

Resource efficiency outcomes reveal to what extent country is effective in terms of water, material, energy productivity and decrease of GHG emissions intensity.

[4] UNITED NATIONS. Human Development Index and its components. In: . Dostupné na internete: http://hdr.undp.org/en/composite/HDI

[5] STATISTA. KOF Globaliization Index 2018. In: *Statista* [online]. Dostupné na internete: https://www.statista.com/statistics/268168/globalization-index-by-country/

[6] DAVID SKILLING. *Economic Trends in Small Advanced Economies* [online]. Dostupné na internete: https://www.economy-ni.gov.uk/sites/default/files/publications/economy/Annex-Economic-Trends-in-Small-Advanced-Economies.pdf

[7] DAVID SKILLING. *Economic context & policy approaches in small advanced economies* [online]. Dostupné na internete: https://www.economy-ni.gov.uk/sites/default/files/publications/economy/Economic-Context-and-Policy-Approaches-in-Small-Advanced-Economies.pdf

Socio-economic outcomes demonstrate country's ability to generate export from eco-industries, develop and increase turnover and employment in eco-industries[8].

Figure 1: Eco-innovation development of Slovakia

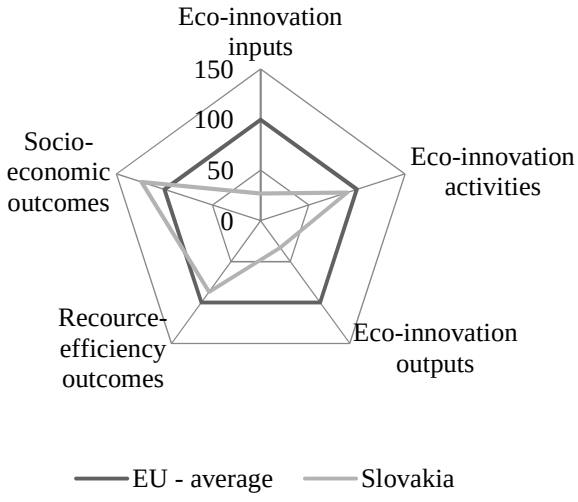

Source: constructed by author on the base of Eco-Innovation Scoreboard[9]

It should be noted that Slovakia is quite stagnant in implementing measures supporting research and development and not sufficient in financial backing in this area. Among the main challenges of Slovakia is not sufficient co-operation and coordination between ministries and their agencies. Coordination work is very fragmented and insufficient in promoting eco-friendly development; strategic control for R&D projects is often hampered by different agencies responsible for supporting R&D area. According to RIO Country Report 2017[10] despite good economic performance and growing employment the public R&D funding was not consistent with innovation-based economic growth. In 2017 to address this challenge there was introduced the National Reform Programme that incorporated new legislation for public research institutions. Also there was assigned task for an international audit of the Slovak research and innovation system by the government council as well as approved documents for target competitive financing, and enhancing efficiency and output of the research and innovation system.

Business research is mostly conducted by several companies in ICT and automotive sectors and business expenditures for R&D are still considerably lower than the EU28 average. Cooperation between the actors in the field of innovation is considered to be quite high. According to Jana Hroncová Vicianová, Jana Jaďuďová, Martin Hronec & Silvia Rolíková,[11] 1,08% of governmental scientific research institutions are involved in R&D eco-innovation cooperation; 7,53% of public sector customers; 13,98% of companies; 11,83% of private sector customers; 21,51% of scientific research institutions; 21,51% of universities; 5,38% competitors in the industry; 12,9% of material suppliers and only 4,3% of innovation process actors do not cooperate. But at the same time Slovak higher education institutes face

[8] EURO COMMISSION, Eco-innovation Action Plan [online] . Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/environment/ecoap/about-action-plan/objectives-methodology
[9] EURO COMMISSION, Eco-innovation Action Plan [online] . Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/environment/ecoap/about-action-plan/objectives-methodology
[10] FRANK, K. et al. *RIO country report 2017: Slovak Republic.*. [s.l.]: [s.n.], 2018
[11] HRONCOVÁ VICIANOVÁ, J., JAĎUĎOVÁ, J., ROLÍKOVÁ, S. DEVELOPING ECO-INNOVATION IN BUSINESS PRACTICE IN SLOVAKIA. In: *Journal of Business Economics and Management* [online]. 2017, roč. 18, č. 5. DOI: 10.3846/16111699.2017.1381146

low rates in international comparisons and the country suffers from the continual emigration of young, particularly educated people abroad. According to the World University Rankings, only two universities of Slovakia fell into Best universities in Europe 2018 but took only 363 position among 404 best European universities, in particular, Slovak University of Technology in Bratislava and Technical university in Kosice[12].

It should be noted that most big companies in Slovakia innovate their production processes only to carry out environmental regulations, which are set by Slovak government. Since 2017, there was introduced relatively new program by the Slovak government. It suggests tax incentives for private companies that have produced innovative product. The Slovak government also suggests direct financial help for innovative start-ups. But at the same it should be noted that to found a company in Slovakia is not an easy task. Founder can apply for establishing a company online. Unfortunately, the legal process is so complicated, that it is hardly possible to do that without lawyer or notary. Furthermore, paid-in minimum capital required for a new company is still relatively high (2500 €) and there are limitations for obtaining banking loan and long legal procedures[13]. World Bank ranked Slovakia at a 39th position in terms of "ease of doing business" factors (figure 2) and ranked 83th in starting business among 190 countries.

Figure 2: Doing business factors in Slovakia

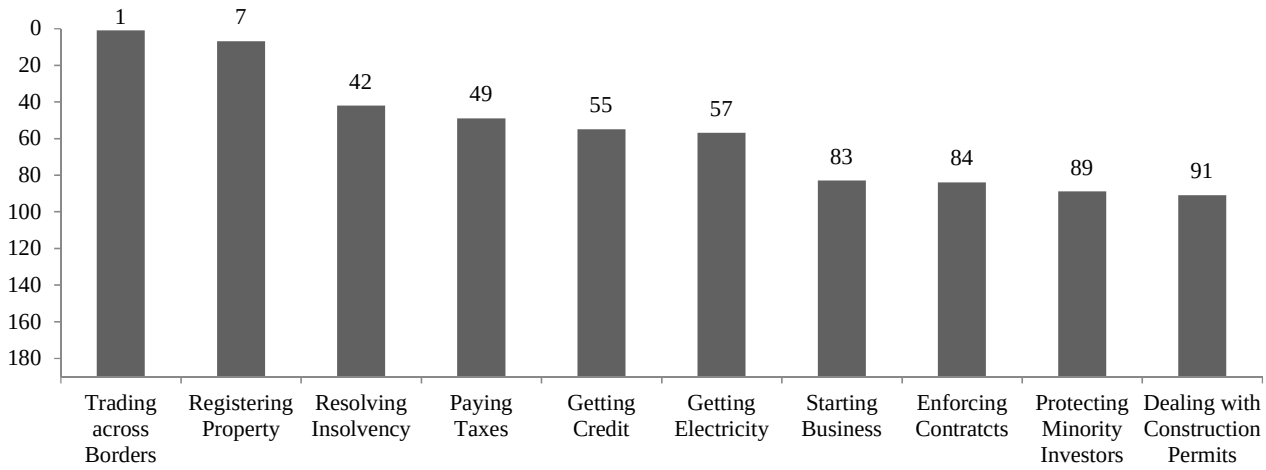

Source: constructed by author on the base of World Bank, 2018[14]

Among the main barriers for eco-innovations in Slovakia is lack of funding for R&D that is coming from the fact that large companies which operate in Slovakia enhance their economic performance and R&D in home countries, so that public sector end the EU structural funds remain the main resources of R&D funding in Slovakia. Taking into account

[12] THE WORLD UNIVERSITY RANKING. Best universities in Europe 2019. In: *The World Univerisity Ranking* [online]. Dostupné na internete: https://www.timeshighereducation.com/student/best-universities/best-universities-europe

[13] MICHAL KAJSIK, RENÁTA TESAŘOVÁ, HTTP://WWW.DOINGBUSINESS.ORG/EN/DATA/EXPLOREECONOMIES/SLOVAKIA?TOPIC=PROTECTING-MINORITY-INVESTORS#DB_TAB. *National Report on Existing Structures for Support for Support of Eco-Innovation-Slovakia* [online]. Dostupné na internete: http://www.interreg-danube.eu/uploads/media/approved_project_output/0001/21/9e402247b7244341af4125e71c39a2841979ad40.pdf

[14] WORLD BANK. Ease of Doing Business in Slovak Republic. In: *Doing Business* [online]. Dostupné na internete: http://www.doingbusiness.org/en/data/exploreeconomies/slovakia?topic=protecting-minority-investors#DB_tab

that there is a predominance of SMEs in Slovakia, there is a problem of getting access to finance due to lack of knowledge and other reasons[15]. The lack of market demand for eco-innovation and not enough level of public awareness on eco-innovation development issues also are relevant for Slovakia.

Conclusion

Slovakia is small advanced economy with respective advantages in promoting economic growth. Such economies as Slovakia are characterized by solid political foundations, highly developed international activity and innovation. Up to now the progress of Slovakia towards eco-innovation development is ranked as below average of the EU. We have distinguished the main obstacles to eco-innovation development in the country. In particular, general barriers are referred to low educational power of the Slovak Institutes, high outflow of young and well educated population, difficulties in starting new business. More specific factors which prevent eco-innovation development in the country are: highly fragmented coordination work in promoting eco-friendly development, lack of funding for R&D, lack of market demand for eco-innovation, low level of public awareness on eco-innovation development issues. To address these issues there could be implemented cost-effective measures, in particular, for rising public awareness on eco-innovation barriers there could be organized support events and training programs as incorporated as a consistent part of the development of specific regions, develop regional eco-innovative strategies, develop incentives for new start-ups. In order to enhance the development of eco-innovative industries there should be established harmonized standards for environmental goods and services and promoted the integration of environmental performance in the standards of construction field.

References:

1. CREDIT SUISSE. *The Success of Small Countries* [online]. Dostupné na internete: https://www.ara.cat/2014/08/05/1187961194.pdf?hash=f2b1f4ba8c1b6bd92a473d05791bfb8fdad50e60
2. DAVID SKILLING. *Economic context & policy approaches in small advanced economies* [online]. Dostupné na internete: https://www.economy-ni.gov.uk/sites/default/files/publications/economy/Economic-Context-and-Policy-Approaches-in-Small-Advanced-Economies.pdf
3. DAVID SKILLING. *Economic Trends in Small Advanced Economies* [online]. Dostupné na internete: https://www.economy-ni.gov.uk/sites/default/files/publications/economy/Annex-Economic-Trends-in-Small-Advanced-Economies.pdf
4. EURO COMMISSION. Eco-innovation Action Plan. In: *European Commission* [online]. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/environment/ecoap/about-action-plan/objectives-methodology
5. FRANK, K et al. *RIO country report 2017: Slovak Republic.*. [s.l.]: [s.n.], 2018. ISBN 978-92-79-81482-2.
6. HRONCOVÁ VICIANOVÁ, Jana, JAĎUĎOVÁ, Jana, ROLÍKOVÁ, Silvia. DEVELOPING ECO-INNOVATION IN BUSINESS PRACTICE IN SLOVAKIA. In: *Journal of Business Economics and Management* [online]. 2017, roč. 18, č. 5, s. 1042-1061. ISSN 1611-1699, 2029-4433. DOI: 10.3846/16111699.2017.1381146
7. KATARINA SVATIKOVA. *Eco-Innovation in Slovakia* [online]. Dostupné na internete: ec.europa.eu/environment/ecoap

[15] KATARINA SVATIKOVA. *Eco-Innovation in Slovakia* [online]. Dostupné na internete: ec.europa.eu/environment/ecoap

8. MICHAL KAJSIK, RENÁTA TESAŘOVÁ, *National Report on Existing Structures for Support for Support of Eco-Innovation-Slovakia* [online]. Dostupné na internete: http://www.interreg-danube.eu/uploads/media/approved_project_output/0001/21/9e402247b7244341af4125e71c39a2841979ad40.pdf
9. PETAR KUREČIĆ, Đana Luša. The economic growth of small states and small economies in regional economic organizations and integrations: similarities and differences. In: [online]. 2014 [cit. 29.10.2018]. DOI: 10.15503/jecs20141-261-284
10. STATISTA. KOF Globaliization Index 2018. In: *Statista* [online]. Dostupné na internete: https://www.statista.com/statistics/268168/globalization-index-by-country/
11. THE WORLD UNIVERSITY RANKING. Best universities in Europe 2019. In: *The World Univerisity Ranking* [online]. Dostupné na internete: https://www.timeshighereducation.com/student/best-universities/best-universities-europe
12. UNITED NATIONS. Human Development Index and its components. In: . Dostupné na internete: http://hdr.undp.org/en/composite/HDI
13. WORLD BANK. Ease of Doing Business in Slovak Republic. In: *Doing Business* [online]. Dostupné na internete: http://www.doingbusiness.org/en/data/exploreeconomies/slovakia?topic=protecting-minority-investors#DB_tab

Contact:
Ing. Boris Dziura, PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: boris.dziura@euba.sk

THE USE OF EUROPEAN EXPERIENCE IN MORTGAGE LENDING IN RUSSIAN CONDITIONS

Mariia Ermilova

Department of financial management, Plekhanov Russian University of Economics,
Stremyanny lane, 36, 117997 Moscow, masha080487@mail.ru

The analysis of mortgage lending conditions in selected European countries was carried out, which allowed to determine that mortgage rates currently do not exceed 5% with a sufficiently long maximum loan period and the maximum loan size reaches 80% of the cost of housing. The successful experience of mortgage lending in European countries, which is confirmed by the growth in the volume of mortgages, indicates the possibility of its use in Russian practice. The author, analyzing one of the most popular mechanisms of the system of "building-savings", argues about the possibility of its adaptation in Russian practice. In this case, it is necessary to take into account the Russian specifics and those elements that can be used in this system. The author proposes to use for some categories of citizens as initial investments in the accumulation pension payments or mother's capital. The author showed in the process of using mother's capital in the system of «building-savings».

Key words: housing market, mortgage model, «building-saving» system, pension payments, mother's capital.
JEL: G15, G21, R31, R32.

Introduction

The research topic is relevant, since the mortgage in European countries and Russia is the main tool for housing market financing. For the countries of Europe, this, firstly, is due to its accessibility to the population, expressed mainly in the possibility of obtaining a mortgage loan on loyal terms. Secondly, mortgage lending has a long development history, has established itself as an effective tool. It should be noted that to date, the volume of mortgage lending in developed European countries is approximately 90% of the total amount of housing market financing. Interest rates range from 1,9-5%. In Russia, a mortgage is not so affordable to the public tool. However, the lack of a developed system of housing finance has predetermined that only mortgage lending can allow citizens to buy housing in the short term. This led to the fact that now the share of mortgage lending has increased to 70% of the total amount of Russian housing market financing, and interest rates on such a loan range from 6.75% (under special programs) to 13%. At the same time, the issue of providing citizens with affordable housing is discussed at the state level, at the expense of mortgage development.

In connection with the poor development of mortgage lending in Russia, it is advisable to use foreign experience, including the experience of European countries. An important problem is the refusal to adapt the experience of foreign countries in the Russian conditions.

The purpose of the study is to formulate recommendations on the adaptation of certain credit mechanisms in Russian practice based on analysis of the European experience in arranging mortgage lending.

To achieve this goal it is supposed to solve the following tasks:

- analyze the experience of foreign countries;
- identify mortgage mechanisms that can be introduced in Russia;

- formulate recommendations on the process of introducing foreign mechanisms into Russian practice.

Mortgage lending was the object of a wide range of studies by both Russian and foreign authors. Being a popular instrument for financing the housing market, mortgage attracted the attention of many scientists in terms of analyzing the mechanisms for its implementation and using the experience of some countries in the mortgage systems of other countries.

Authors (Vitkovskaya E., Grinenko S., Grudtsyna L., Kozlova M., 2004, 2006) define the essence of mortgage lending as an aggregate of economic relations with regard to granting loans secured by movable and immovable property [9, 2, 3]. Such an approach can be defined as general theoretical approach. It based on a general theory of finance.

According to another approach, the author (Zharkovskaya E., 2006) formulates mortgage lending as a process of long-term crediting under real estate (acquisition or construction of a real estate object) [10]. This approach can be defined as a bank approach.

(Uzhegov A., 2001) mortgage lending is understood as an economic and legal instrument by means of which the real estate pledged by the borrower becomes a reliable means of ensuring the return of the customer, the loans received to the bank [8]. Thus, there is encumbrance of property rights. This approach can be defined as institutional approach. It based on the institutional theory in part of research on the procedure for encumbering property rights.

Foreign scientists are engaged in research in the field of analysis of mortgage lending for a long period. Analysis of mortgage markets in terms of the models used, the mechanisms being implemented, are considered in the studies of European researchers (Poorvu, W., 2003) [5]. The papers describe the process of realizing mortgage lending, the advantages and disadvantages of various mortgage lending instruments.

The authors (Basten C., Koch C., 2015) assess the impact of various factors on the supply and demand of mortgages in selected European countries [1].

Estimation of the probability of delinquency of a mortgage loan or its non-payment depending on the use of insurance instruments is considered in the works of American researchers (Park K., 2016) [4].

(Zhu B., Betzinger M., Sebastian S., 2017) The authors consider how the position of monetary policy and the structure of the mortgage market affect the formation of house prices in European countries [11]. Researchers (Scharfstein D., Sunderam A., 2014) present evidence that high concentration in mortgage lending reduces the sensitivity of mortgage rates and refinancing activity to mortgage-backed security yields [6].

Thus, mortgage lending is one of the most important financing instruments. However, a large number of studies about the international experience of mortgage lending are conducted in Russia, since the national mortgage system is not sufficiently developed and the state faces the task of providing citizens with affordable housing, which, among other things, can be carried out through mortgages.

Hypotheses:

- the markets of European countries have enough development of a system of mortgage lending, within which various lending mechanisms are being implemented;
- the development of mortgage lending in Russia can be achieved by using the European experience;
- when adapting foreign experience in Russian practice, it is necessary to take into account those opportunities that have already been implemented in Russia and include them in the implemented mechanisms.

1 Analysis of European mortgage lending experience

The study analyzed the development of housing markets in European countries. It is determined that European housing markets are very diverse and gradually return their attractiveness to investors. Table 1 shows the ratio of the cost of residential real estate to the level of income in European housing markets.

Table 1: The ratio of the value of residential property to the level of income in European housing markets

Markets with inflated prices	*Underpriced markets*	*Price balance*
Norway	Slovenia	Luxembourg
Denmark	Ireland	Austria
Belgium	Portugal	Italy
Spain	Germany	Iceland
Netherlands	Greece	Switzerland
Finland		Slovakia
France		
Sweden		
United Kingdom		

Source: Property prices: http://gooper.ru/evropa.

Belgium, Norway are countries in which the cost of housing continues to grow. However, there is a high probability of changing the cost of housing with an increase in the interest rate on mortgages, changes in the income of both real estate agencies and development companies, and the state.

The cost of residential property was rapidly declining in Greece, Spain, Portugal until early 2015. For example, in Greece, according to official data, the price per square meter of housing for the period from 2008 to 2014 decreased by 33%. This is due to high unemployment (about 27%) and the deep economic crisis that swept the country in 2008. The incomes of the population have sharply decreased, and loans, on the contrary, have considerably risen in price for the period of 2008-2010. At the same time, banks began to raise higher requirements for potential borrowers. Thus, these factors provoked a sharp decline in prices per square meter. At present, such real estate is extremely attractive for investors.

The German market offers low prices, which are formed due to the action in the country of various programs for financing and supporting the housing market.

The reconstruction bank uses its own funds to increase the financing of the reconstruction program for buildings. The program envisages the implementation of an investment agreement between the government, federal lands and municipalities to ensure the energy efficiency of social infrastructure facilities in cities, as well as buildings related to the housing stock. There is also an increase in funding for the initiative of the federal government "Economic factor - age" implies the reconstruction of housing in accordance with the needs of living.

The study found that the main tool for financing European housing markets are mortgage lending and own funds. The population and other investors to purchase housing actively use mortgage. Currently, in many European countries, the volume of mortgage lending in the total amount of financing for the purchase of housing is up to 90%. This can also be due to loyal loan conditions; interest rates fluctuate on average from 2-5% (table 2).

Table 2: Conditions of mortgage lending in European countries

Country	*Loan amount*	*Loan terms*	*The size interest rate (average)*
Germany	until 80%	until 20 years	1,9%-2,00%
Cyprus	until 60%	until 40 years	2,75%-5,00%
Portugal	until 60%	until 35 years	2,75%-4,00%
France	until 70%	until 25 years	2,10%-3,75%

United Kingdom	until 80%	until 35 years	1,90%-3,50%

Source: Data from the official websites of the Foreign Real Estate Agency Gordon Rock: http://gordonrock.ru; International Mortgage Broker Company Lowellfinance: http://lowellfinance.com.

Low interest rates are explained by the country's high credit rating, determined by state policy aimed at providing conditions for housing acquisition in certain European countries. The received preferences, received by the borrower, even more attract him to use of the mortgage. Borrowers understand that they can get cheaper and sooner get housing.

Instruments of monetary policy with respect to the housing market [7], depending on the territory in European countries, are quite diverse (table 3).

Table 3: Number of instruments of monetary policy in relation to the housing market

Index	Asian-Pacific region (13 countries)	Central and Western Europe (15 countries)	Eastern Europe (19 countries)
RR	150(6.5)	221(8.5)	52(1.4)
Credit	4(0.2)	7(0.3)	3(0.1)
Liq	30(1,3)	4(0,2)	13(0.4)
Monetary total	184(7.9)	232(8.9)	68(1.9)
LTV	56(2.4)	11(0.4)	21 (0.6)
DSTI	20(0.9)	12(0.5)	9(0.2)
RW	14(0.6)	19(0.7)	9(0.2)
Prov	16(0.7)	10(0.4)	4(0.1)
Expro	11(0.5)	8(0.3)	1(0.0)
Prudential total	117(5.0)	60(2.3)	44(1.2)
Total	301(12.9)	292(11.3)	112(3.1)

Source: Shim I., Bogdanova B., Shek J & A. Subelyte, 2013. Database for policy actions on housing markets. Available from: http://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt1309i.pdf.

LTV – maximum loan-to-value ratio and loan prohibition.

DSTI –maximum debt-service-to-income ratio and other lending criteria.

RW - risk weights on housing loans .

Prov - loan loss provisioning applied to housing loans.

Expro - limits on bank's exposure to the housing sector.

For comparison, the table shows the Asia-Pacific region, where Russia is a part. These tables show that in Europe there is a serious state support for the housing market, especially in Central and Western Europe.

Moreover, in European countries, mortgages are available not only for the local population, but also for non-residents, which also reflects the efficiency of the mortgage market (table 4). However, it should be noted that the global financial crisis, the impact of which is still felt by a number of countries, has had a negative impact on the possibility of providing mortgages to non-residents in some European countries - namely, Bulgaria and Montenegro. These countries curtailed the previous programs.

Table 4: Conditions of mortgage lending in European countries for non-residents

Country	*The availability of mortgages for Russians*	*Fixed rate, %*	*Floating rate, %*	*The maximum mortgage size from the cost of housing*
Austria	Available	from 3,4	from 3,1	until 60
United Kingdom	Available	from 3,2	from 2,8	until 70

Germany	Available	from 3,3	from 2,9	until 60
Greece	Available	from 4,5	from 4,2	until 60
Spain	Available	from 4,1	from 2,9	until 70
Italy	Hard-to-reach	from 4,2	from 2,9	until 70
Cyprus	Available	from 4,0	from 3,9	until 80
Latvia	Hard-to-reach	from 4,5	from 3,9	until 60
Portugal	Available	from 3,5	from 2,9	until 70
Finland	Available	from 3,7	from 3,3	until 60
France	Available	from 2,9	from 2,3	until 80
Czech Republic	Hard-to-reach	from 4,5	from 3,9	until 50
Switzerland	Hard-to-reach	from 2,0	from 1,8	until 65

Compiled by the author on the basis of Gordon Rock and Lowell Finance data

The data of the table show that in almost all analyzed countries, mortgages are available for Russian citizens. Even in countries where restrictions apply, with the approval of lending, its conditions are loyal. Moreover, in addition to the fact that the average Russian interest rate on the loan (fixed rates) are 11.83% according to the Central Bank, mortgage lending for non-residents is almost not developed, as well as the mortgage for residents for the acquisition of foreign real estate is not developed.

It is important to note that in Europe there is mainly a single-level mortgage lending system, the essence of which is that the bank that granted the mortgage independently issues bonded securities secured on the one hand by the mortgage issued and, on the other, by housing, which is mortgaged by borrowers to obtain a loan. Issue and circulation of mortgages is regulated by special legislation. Issuance of mortgage bonds is possible by the issuer, which is indicated in the legislation (mainly banks). The activities of mortgage banks are strictly controlled by the state and banking supervisors.

The use of such a model attracts investors with convenience, simplicity, and reduced risks. Such a system already has a positive implementation experience, effective tools. Elements of other systems - a two-tier model of the mortgage system, are being introduced gradually. Thus, the effectiveness of the model as a whole increases, and mortgages become more affordable for both residents and non-residents. Therefore, the experience is especially valuable for Russian practice.

2 Effective mechanisms in mortgage lending in Europe

The study showed that from the point of view of use in Russian practice, the experience of Germany and France is most interesting. In the analytical tables presented earlier, it can be seen that in the German and French systems, mortgage-lending terms for both residents and non-residents are the most loyal. In the German mortgage system is implemented a system of "building-savings" (figure 1), which implies a gradual accumulation of the initial contribution, which is 50% of the cost of housing. Next, the remaining amount is provided with a mortgage loan.

It should be taken into account that interest is accrued on accumulated amounts, as for deposits. Mortgage loans to participants of such a system are provided for the remaining amount on loyal terms (reduced interest rates, a longer crediting period, etc.).

Figure 1: The process of implementing the system of "building-savings"

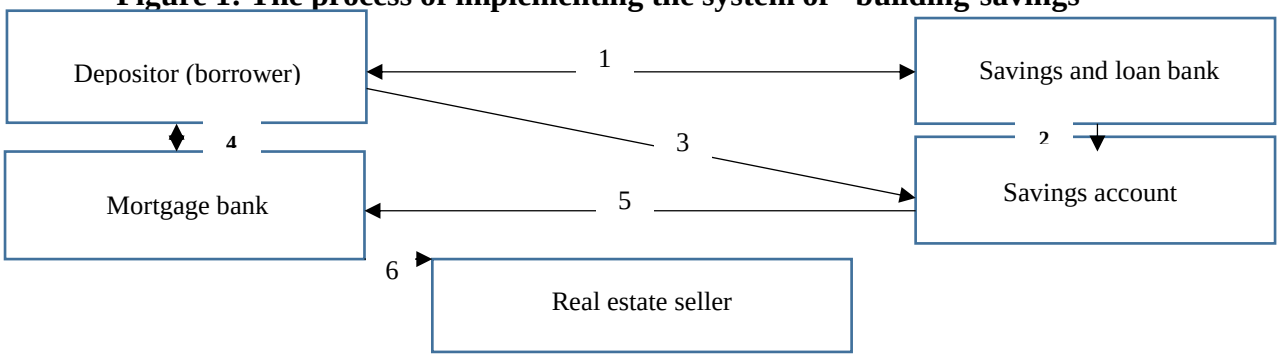

1 - the depositor (potential borrower) enters into an agreement with the savings and loan bank to open a savings account.
2 - savings and loan bank open savings account for the customer, interest is accrued on it for the storage period. Savings are made before reaching 50% of the value of residential real estate, which the investor intends to purchase.
3 - the depositor transfers funds to the savings account.
4 - the investor (potential borrower) enters into a mortgage loan agreement as soon as he accumulates 50% of the cost of housing. Savings and loan bank and mortgage bank can be in one person in the form of a universal bank.
5 - funds from the savings account are transferred to the mortgage account.
6 - the full amount of the value of real estate, taking into account the mortgage loan is transferred to the seller of real estate.

Thus, this scheme allows you to reduce a number of risks that the parties to the transaction incur (for example, the delay of a large amount of money. When using such a scheme, half of the cost will be credited to the mortgage account already. The loan amount, therefore, will not exceed 50% of the cost, which is less than for classical lending), to increase the availability of housing, through accumulated funds and the issuance of mortgages on loyal terms.

The issuance of mortgages to foreign citizens is developed in French practice. Loans are made according to the "leaseback" scheme, in demand among non-residents of France, including Russians. The investment scheme implies the conclusion of an agreement under which the client, buying a house or apartment, leases the property to a developer company. Usually such an agreement is concluded for 7, 9 or 11 years. The contract also provides for the possibility of a free client stay in the apartment from 2 to 6 weeks per year. The main reason for using the mechanism in France is the influx of tourists, which is larger in volume than in any other country in the world. Citizens of France themselves often rent residential property for a long time - especially in the summer months. In any French bank, they are offered reverse lease schemes as long-term investments. Places in hotels are constantly in short supply. That is why the French government decided to encourage foreigners to invest in a "leaseback" scheme. It should be taken into account that a Russian citizen can acquire several "leaseback" projects in different regions, which will allow the Russian family and his friends to spend vacations, for example, in Paris, Normandy, Nice or the Alps at any time of the year. Thus, the client can also avoid the risk of reducing the demand for residential real estate in a specific location. It is important to emphasize that "leaseback" can be used in new or completely redeveloped areas of France, including Paris, Normandy, the Atlantic coast, the Mediterranean coast and southern France. In addition, many European countries have joined the "leaseback" program, so some of them also have "leaseback" projects.

Both of these mechanisms can be attractive for Russian practice. The system of "building-savings" is of interest for Russia, since the decrease in the income of the population and the rather stringent conditions of classical mortgage lending reduce the opportunities for purchasing residential real estate, and reduces the availability of housing.

The possibility of obtaining additional income from a savings account can also be an attractive advantage of this system, and it will partially cover the cost of a future mortgage loan.

Conclusion

As can be seen from the table presented earlier, the cost per square meter of residential real estate in European countries is different. However, it seems possible to say that it can be

compared with the cost of housing in the Russian regions. Despite a rather large gap in prices, European real estate is attractive for investors both for acquisition for own residence, and for investment purposes. In order to make Russian real estate attractive for investors and solve social problems (providing citizens with affordable housing, etc.), it is necessary to use foreign experience.

For the purposes of this study, it is proposed to adapt the German system of "building-savings". At the same time, maternity capital can be used as means of accumulation; pension payments of various citizens categories. Since these payments are public, this serves as a certain guarantee for the organizer of the system and allows potential borrowers to calculate the period through which they can receive a full initial payment taking into account those charges that are made within the system. Together, this allows you to reduce the risks that may arise for all parties to the transaction. The presence of government payments can become a guarantee and allow lenders to offer the most loyal conditions for mortgage lending (reduced interest rate, long-term loans, etc.).

So, in this study, we will examine how the author suggests using mother's capital in the system of "building-savings" (figure 2).

Figure 2: Use in the system of "building-savings" of mother's capital

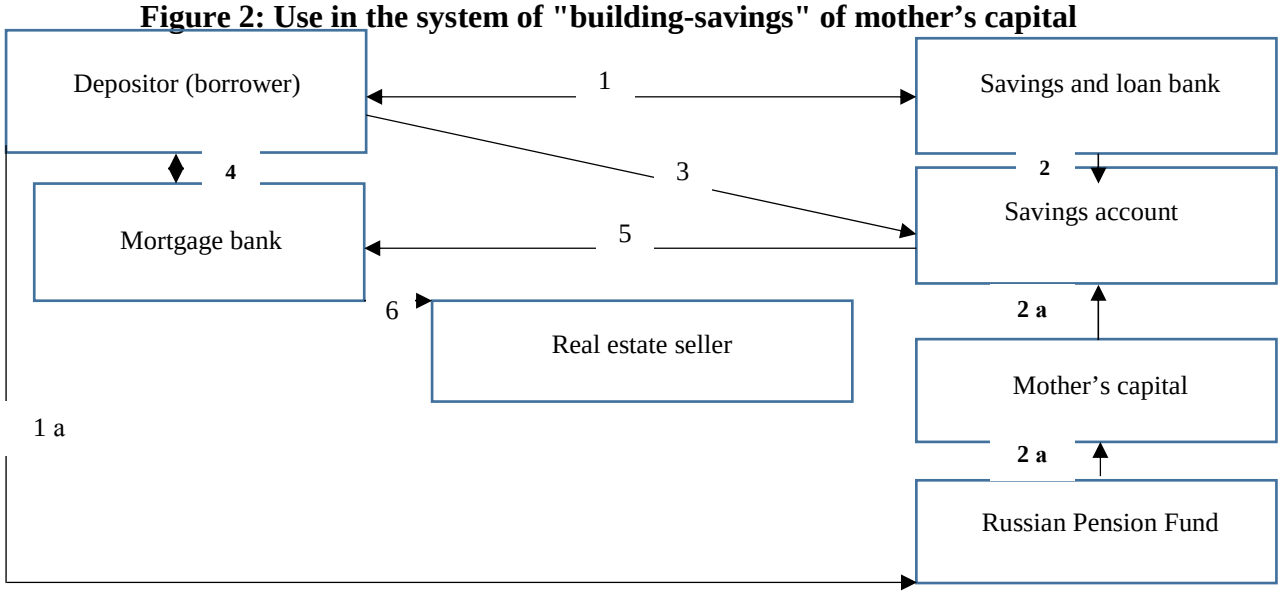

Mother's capital implies a certain measure of state support for Russian families with a second (third, etc.) child born between 2007 and 2018. One of the directions laid down in the program for supporting young families is obtaining such capital that can be used to improve living conditions, a pension for the mother or to pay for education. At present, the amount of mother's capital is 453026 rubles.

Let us consider in more detail the scheme proposed by the author.

1 - the depositor (potential borrower) enters into an agreement with the Savings and loan bank to open a savings account.

1a - at the same time or in a later period, the depositor submits an application to the Pension Fund taking into account the fulfillment of all conditions, to receive mother's capital. Also the data of the savings account is transferred to the fund.

2 - savings and loan bank open savings account for the customer, interest is accrued on it for the storage period. Savings are made before reaching 50% of the value of residential real estate, which the investor intends to purchase.

2a - The Pension Fund transfers the mother's capital to an earlier opened account specifying in its documentation after checking the documents that the recipient chose to choose a variant of improving housing conditions.
3 - the depositor transfers funds to the savings account until the required amount is reached. Mother's capital allows you to shorten the period of accumulation, as well as receive interest payments from a savings account in a larger amount. As a result, the availability of housing in a shorter time and in some cases better quality (for example, a large area of housing) increases.
4 - the investor (potential borrower) enters into a mortgage loan agreement as soon as he accumulates 50% of the cost of housing. Savings and loan bank and mortgage bank can be in one person in the form of a universal bank.
5 - Money from the savings account together with the mother's capital is transferred to the mortgage account.
6 - the full amount of the value of real estate, taking into account the mortgage loan is transferred to the seller of real estate.

The transfer of mother's capital to a savings account is more preferable than to a mortgage account. This is because the savings account allows you to increase the total amount of savings due to accrual of interest. State funds - this is an additional guarantee for both the savings bank, and for the mortgage bank or universal bank, if they carry out both operations.

The study showed that the main sources of financing housing markets in European countries is mortgage lending, its volume reaches up to 90% of the total funding. It is advisable to use the European experience in Russian practice, which can contribute to the development of a mortgage lending system. The most optimal tool is system of "building-savings" for Russia. In connection with the existing Russian specifics of functioning of the mortgage system, it is appropriate to adapt this system in view of Russian features. The author shows how the cash flows can be moved in the system, taking into account Russian specifics and opportunities of the parent capital.

As for «leaseback» system, such a project can be implemented as a pilot in some regions, which are the most attractive in terms of tourism development (for example, Saint Petersburg, Kazan and others.). Then it is necessary to calculate the costs for the implementation of the scheme, taking into account regional specificities.

However, at present, it is most important for Russia to resolve the issue of social mortgages, that is, to provide needy citizens with affordable housing.

References:

1. BASTEN, C. – KOCH, C. (2015): The causal effect of house prices on mortgage demand and mortgage supply: Evidence from Switzerland. In: *Journal of Housing Economics*, 2015, Vol. 30, pp. 1-22.
2. GRINENKO, S. (2004): *Economy real estate*. [online]. Taganrog: TRTU, 2004. Available online: www.aup.ru/books/m94.
3. GRUDTSYNA, L., KOZLOVA, M. (2006): *Mortgage-Credit.* Moscow: Eksmo, 2006. ISBN 5-699-13835-8.
4. PARK, K. (2016): FHA loan performance and adverse selection in mortgage insurance. In: *Journal of Housing Economics*, 2016, Vol. 34, pp. 82-97.
5. POORVU, W. (2003): *Financial analysis of real property investments*. Boston: Harvard Business School, 2003.
6. SCHARFSTEIN, D., - SUNDERAM, A. (2014): *Market power in Mortgage Lending and the Transmission of Monetary Policy*. Cambridge: Harvard University and NBER, 2014.

7. SHIM, I. – BOGDANOVA, B. – SHEK, J., - SUBELYTE, A. (2013). Database for policy actions on housing markets. [online]. 3.10.2018. [Cited 3.10.2018] Available from: http://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt1309i.pdf.
8. UZHEGOV, A. (2001): *Flat on credit: mortgage deal*. Saint Petersburg : Peter, 2001. ISBN 5-318-00201-3.
9. VITKOVSKAYA, E. (2009): *Money and Credit*. [online]. Moscow: Nobos, 2009. [Cited 1.10.2018). Available online: www.bookz.com.ua/18/index.htm.
10. ZHARKOVSKAYA, E. (2010): Banking. Moscow: Omega-L, 2010. ISBN 978-5-370-03657-6.
11. ZHU, B. – BETZINGER, M. – SEBASTIAN, S. (2017): Housing market stability, mortgage markets structure, and monetary policy: Evidence from the euro area. In: *Journal of Housing Economics*, 2017, Vol. 37, pp. 1-21.

Contact:
dr. Mariia Ermilova, PhD.
Department of Financial Management
Plekhanov Russian University of Economics
Stremyanny lane, 36
117997, Moscow
Russian Federation
e-mail: masha080487@mail.ru

THE ECONOMICAL AND PSYCHOLOGICAL VIEW ON MONEY

Reinhard Furtner

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovak Republic
Department of Business Studies, University of Applied Sciences Burgenland, Campus 1, 7000 Eisenstadt, Austria, e-mail: 1719001129@fh-burgenland.at

The traditional view on money assumes an economical approach which is based on a functional framework (homo-oeconomicus theory, expected-utility model). This view is criticized because of its lack of psychological components; especially of irrational effects like heuristics, cognitive biases or framing effects. Purpose and goal of the literature review is to present definitions of the concept of money from different angles based on a review of the most relevant scientific literature. Moreover, the perspectives on money and their key components should be summarized and explained in the review. Two main perspectives (economical and psychological view) are identified and their main elements are described in this work.[1]

Key words: money, meaning of money, money perspectives, functional money perspective, psychological money perspective
JEL: D14, D91, G40

Introduction

"The most beautiful things are not associated with money; they are memories and moments. If you don't celebrate those, they can pass you by."[2]

Nevertheless, money plays an important role in our lives. Essentially at least for most people, it is a necessary tool to fulfill our most original needs like food supply, clean drinking water or shelter in our modern society. It might be even said that it is, at least to a certain extent, a crucial basis for guaranteeing our survival. Furthermore, money allows us to meet other personal needs, which are of high personal relevance. Exemplarily, we expect to receive social status through purchasing status symbols like expensive clothing items, jewelry or a luxury car. In addition to that, we secure our future through saving and investing our money in e.g. pension plans, stocks or life insurances. However, if we are overstrained by managing our personal financial situation, money can also act as a source of anxiety.

The author's current research focuses on the **psychological perspective of money**. In that context, money can be considered as the most emotionally meaningful object in our contemporary life, next to close competitors like food and sex. Those human needs and, also money, work as common carriers of strong and diverse feelings, significance and strivings.[3]

Furthermore, the author's intended future research addresses the question which factors are actually influencing our attitudes towards money. Moreover, an emphasis is placed on a cross-country comparison in a planned quantitative study. This due to the fact that, so

[1] The author is a student enrolled in the International Joint Cross-Border PhD Programme in International Economic Relations and Management at the University of Applied Sciences Burgenland and the partner institution University of Economics in Bratislava.
[2] WEK, A. (n.d.): www.brainyquote.com, Alek Wek quotes.
[3] KRUEGER, D. W. (1986a): The last taboo. Money as a symbol and reality in psychotherapy and psychoanalysis, p. 3.

far, few studies have looked at influencing factors regarding money attitudes in CEE-countries.

However, in this paper, an **initial literature analysis** addresses the question which **relevant concepts or perspectives regarding money** do exist. The findings of this literature review will be used in the author's PhD thesis and are, therefore, a starting point for further analysis in the context of money attitudes. Moreover, the results of the literature review are part of the theoretical basis for the quantitative research study which will be conducted at a later point in time. From the individual consumer perspective, practical relevance of the research topic can be identified in the context of a self-critical psychological process. Enhanced awareness for different perspectives on money allows to critically question oneself in the context of e.g. money spending habits or individual investment behavior. As a result, this reflection process provides substantial potential for improving an individual's money management. Furthermore, a defense strategy against possible financially hazardous behavior, like compulsive spending or compulsive gambling, can be built.

In this review, the following **key questions** are addressed:

1. How can the concept of money be defined?
2. Which functions are associated with money?
3. Which main perspectives on money do exist?
4. What are the key elements of the main perpectives and how can the main perspectives be described in overview?
5.

1 A Functional Definition or the Economical View on Money

Money is omnipresent in our everyday life, no matter whether it is immediately perceptible or it remains quite unremarkable in the background. For example, we perceive money directly in the course of daily shopping activities: Lots of people might start their day with paying a coffee-to-go in cash in the morning and finish it with online-shopping activities using credit-card payment in the evening.

In the medium term, we may receive our monthly salary on our banking account and we might invest a part of this income regularly for our pension in bonds or in stocks in order to fulfill long-term personal financial targets. More in the background from the perspective of the single individuum, e.g. money is created by central banks within the money creation process at the touch of a button as a bookkeeping entry or foreign currencies act as a national reserve. These examples, which demonstrate that money, e.g. can be used for transfer or for hoarding purpose, already indicate that it seems appropriate to define money from a **functional** perspective. In a similar manner, in economic sciences money mainly was defined by its functions. However, it can be accepted as a common convention, although also criticism regarding this definition approach is expressed, especially from a philosophical and scientific viewpoint.[4]

Furnham and Argyle summarized and explained the main functions of money as detailed below:[5]

- **Medium of exchange**: Money acts as a medium of exchange: Although paper and plastic money are intrinsically worthless, both represent value and they enable the exchange of goods and services.
- **Unit of account**: Money enables the measurement regarding the cheapness or dearness of goods and services.
- **Store of value**: Money is not perishable. However, it can change its intrinsic value over time.

[4] SENN, P. R. (1999): Monetary policy and the definition of money, p. 350.
[5] FURNHAM, A. – ARGYLE, M. (2013): The psychology of money, pp. 9–10.

- **Standard of deferred payment**: Buying and selling can be executed before a commodity goes on a market, as it is the case for future trading.

Furthermore, this well-established description of the basic functions of money can be supplemented with the following additional functions:[6]

- **Instrument of governmental control**: Monetary policy allows central banks, at least to a certain degree, to control some main economic adjustment screws like e.g. short-term interest rates. As a result of national monetary policy, stock markets or even the international monetary asset flow are influenced in an indirect way.
- **Signaling device**: The monetary policy of central banks is oriented towards the relevant political targets and guidelines. For example, these politically specified targets and guidelines are implemented through the steering of the monetary aggregates.
- **Settlement of interbank balances**: Monetary receivables and payables are compensated cross-nationally.
- **Discharge of legal contractual obligations**: Money acts as a tool for fulfilling contractual obligations. This function is comparable to the function of money as a medium of exchange or the standard of deferred payments. However, it must not be considered as a completely congruent function compared to the other two functions mentioned.
- **Asset transfer from the holders of money to the issuer of money**: Rulers over a monetary system are in a position to debase the value of money. In the past, for example the basis for this transfer was formed by constantly reducing the share of precious metal in coins. Nowadays, central banks are in a position to increase the money supply which leads to price increases. These price increases may enable the transfer of assets from the hands of the public to the government.
- **Reserves for central banks**: Central banks use reserve policies in order to control monetary supply.

Against the backdrop of the various listed functions of money, it must be mentioned, that a full list that covers all possible functions related to money, does not exist. Moreover, it is necessary to point out that different money forms fulfil different of the above listed functions.[7]

As a next step from an economical viewpoint, the specification of quality criteria regarding money arises. Furnham and Argyle described which qualities are essential for "good" money:[8]

- **Portability**: A crucial criteria for "good" money is the fact that it should be moveable easily. Of course, this is the case for bank notes or plastic money. However, history shows that this main quality criterion not always has been fulfilled, e.g. at South Sea Islands stones historically were used as money.[9]
- **Durability**: Furthermore, "good" money must be resistant against wear and tear. This might not be the case for Angola, where currently beer is used as a money substitute.[10]
- **Recognizability**: Another important quality criterion is that "good" money can be recognized easily. This also implies that everyone can specify the exact value of the money used.

[6] SENN, P. R. (1999): Monetary policy and the definition of money, p. 351.
[7] SENN, P. R. (1999): Monetary policy and the definition of money, pp. 351–352.
[8] FURNHAM, A. – ARGYLE, M. (2013): The psychology of money, p. 10.
[9] FURNHAM, A. – ARGYLE, M. (2013): The psychology of money, p. 11.
[10] FURNHAM, A. – ARGYLE, M. (2013): The psychology of money, p. 11.

- **Homogeneity**: “Good” money must be equal. As it is the case, official coins and banknotes that look the same nowadays represent the same value.
- **Stability**: It is important that money keeps its value for a longer period of time. Economic history shows that especially hyperinflation, which e.g. can be caused by wars or large economic crises, damages the stability of money.
- **Limitation**: Finally, the amount of money available in a currency area must be limited by the central bank. If this is not the case, sooner or later money devaluation and an economic collapse can be the result.

The main problem in that context is that the traditional economic approach does not describe any view of the human psyche and especially no aspects of decision making basics. Furthermore, the mainstream expected-utility model with its goals of utility-maximization and wealth-attainment lacks a profound scientific basis.[11]

Regarding investment decisions, scientific results show that those decisions in practice are not derived on base of the ratio-oriented and objective homo-oeconomicus theory. On the contrary, investment decisions are strongly influenced by sociodemographic factors (e.g. education, gender, age), by personality factors (e.g. risk tolerance, illusion of control), by cognitive factors (like finance-related knowledge) and by our social network (e.g. family members, advisors, friends).[12] [13] [14] [15] [16] Especially, investment decisions are biased by irrational effects in the context of behavioral finance, i.e. heuristics and cognitive biases, irrational effects based on prospect theory and by framing effects.[17]

Therefore, even rational agents fail to meet basic axioms of the expected-utility model. Human money management consistently violates the “rules” of this model which, at least in theory, requires dispassionate, logical-thinking agents who consequently strive for utility and profit-maximization in money matters.[18]

Against this backdrop the question is, what is our individual perception of the construct of money? Since not even human investment behavior does meet the rational-based economic model, it seems likely that the human perception of money also differs from the functional model that is presented above. In other words, how and to what extent does this view differ from the traditional economical money concept or definition?

2 Money in a Psychological Context

“Money is a singular thing. It ranks with love as man's greatest source of joy. And with death as his greatest source of anxiety. Over all history it has oppressed nearly all people in one of two ways: either it has been abundant and very unreliable, or reliable and very scarce.”[19]

[11] FINN, D. R. (1992): The meanings of money: A view from economics, p. 663.
[12] ADELT, P. – FELDMANN, B. (2017): Spar- und Anlageentscheidungen älterer Menschen, pp. 250-272.
[13] MÜLLER, H. (1995): Zur Risikobereitschaft privater Geldanleger, pp. 134-160.
[14] GÜNTHER, T. – DETZNER, M. (2009): Risikoverhalten von Managern: Ergebnisse empirischer Controlling-forschung, p. 127.
[15] HARRISON, T. S. (1994): Mapping customer segments for personal financial services, p. 19.
[16] WÄRNERYD, K. E. (2001): Stock-market psychology: How people value and trade stocks, p. 202.
[17] KAHNEMAN, D. (2003): Maps of bounded rationality: Psychology for behavioral economics, p. 1449.
[18] FURNHAM, A. – ARGYLE, M. (2013): The psychology of money, pp. 4-5.
[19] GALBRAITH, J. K. (1977): The age of uncertainty: A history of economic ideas and their consequences, p. 161.

As this quote demonstrates, money cannot solely be considered from an instrumental or functional view. Rather, money represents **multidimensional psychological meanings** when it is regarded from the human perspective.[20]

On the surface, money just is an important resource to satisfy our short, medium and long term living needs. Money allows us to purchase resources like goods, services, time and energy.[21] For example, if we are wealthy enough, we might be in the fortunate position to engage a cleaning person to keep our living space clean. Simultaneously, this service creates additional personal time that can be used for other purpose. Furthermore, because of that service one can save physical energy or use this available energy for other activities.

Actually, for human individuals money represents the same importance as food or sex. Together with money, those two human strivings work on the same level, namely as common carriers of strong and diverse feelings as well as significance and strivings.[22]

According to Maslow's hierarchy of needs food as well as the sexual desire can be assigned to the physiological stage of the hierarchy.[23] Although diverse criticism on Maslow's theory (e.g. inadequate empirical foundation, more suitable classification of sexual desire as social belonging need) the fundamental importance of food and sex as human needs is understandable from human perspective. In this context, it must be pointed out that money represents the satisfaction of these human needs. For example, money can be used to purchase food on the one hand and, regardless of any moral evaluation, it can even be spent for sexual services. To put it in sharp and might overdrawn words, money can be considered to act as a "substitute", e.g. for food and sex.

Therefore, money disposes over a very **universal character**. From individual perspective, it stands for a source of satisfaction. This also indirectly, e.g. money for itself represents the (future) power of buying or possession. Moreover, money embodies not just economical but also social and emotional security.[24]

From the psychological perspective, money acts as a powerful driving force, this because of the human expectations of it.[25]

However, Feldman already put it in a nutshell about more than 60 years ago:[26]

"But never before in the history of western civilization has the word 'money' meant so much to so many. Money is the medium of exchange, a means for distributing the vast and increasing outpouring of the goods and services of our economic system. Money is a symbol of status and achievement, often the measure for human values and dignity. This is truly the age of the economic man."

Summarized, **subjective** and effective **meanings** are related to money, this through the development of **attitudes** and **behavioral tendencies** towards money.[27] For example, unhappiness and anxiety could come up, when individuals lack of sufficient money.[28] However, it appears understandable that people who are barely able to pay their rent or feed their families perceive money (or the lack of money) as a source of unhappiness and anxiety.

---

[20] HANASHIRO, R. – MASUO, D. – KIM, J. H. – MALROUTU, Y. L. (2004): Money attitudes and gender comparison between Japanese students and Asian American students, p. 38.
[21] HANASHIRO, R. – MASUO, D. – KIM, J. H. – MALROUTU, Y. L. (2004): Money attitudes and gender comparison between Japanese students and Asian American students, p. 38.
[22] KRUEGER, D. W. (1986b): Money, success, and success phobia, p. 3.
[23] MASLOW, A. H. (1943): A theory of human motivation, p. 372.
[24] FELDMAN, F. L. (1957): A new look at the family and its money, p. 769.
[25] FURNHAM, A. – ARGYLE, M. (2013): The psychology of money, p. 5.
[26] FELDMAN, F. L. (1957): A new look at the family and its money, p. 767.
[27] MITCHELL, T. R. – MICKEL, A. E. (1999): The meaning of money: An individual-difference perspective, p. 568.
[28] FURNHAM, A. (1996): Attitudinal correlates and demographic predictors of monetary beliefs and behaviours, p. 375.

The same might be true for people that are confronted with debt burdens or threatening bankruptcy.

But on the other hand, money allows individuals to show their power and to present themselves successfully to others. As an example, luxury goods can be mentioned: The question arises, if a Dior dress or a Bentley car, evaluated objectively, really offer substantial value added, e.g. in terms of quality or durability compared to equivalent non-luxury alternatives?

However, research shows that other subjective effects are related to luxury goods. Especially, price can be perceived as an indicator of prestige (Veblen effect) or as an indicator of exclusivity (Snop effect).[29] We can use those goods or money to present our success or to repay those people that rejected or humiliated us in the past.[30] And so, the circle closes: Money can act as a basis for prestige and social value and it even allows to demonstrate an individual's power.

Furthermore, money is related to our security and freedom needs.[31] It enables us e.g. to buy safe shelter as well as to make provisions for our old age and for potential risks.

To sum it up, a lot of different reasons cause us to strive for wealth and money. We perceive various subjective meanings when it comes to money. The examples mentioned above show the enormous range of partly contrary feelings which are related to money.

The four main emotions which are linked to money can be categorized as shown below:[32] [33] [34]

- **Security**: Money embodies an emotional lifejacket or a security blanket. Furthermore, money allows us to avoid anxiety. Individuals who focus strongly on the security meaning of money can be perceived as compulsive savers, as fanatic collectors or as self-deniers by others. Moreover, those people tend to show distrustful attitude towards other people.
- **Power**: Many people perceive money as a tool to show their power. Thus, money represents a possibility for gaining importance, domination as well as control. Those people are rather prepared to buy out and compromise enemies by monetary incentives; this to gain personal advantage from these practices. If individuals who mainly associate power with money run out of money, they feel weak, helpless and might even humiliated.
- **Love**: For individuals money also can represent love; this when it substitutes emotion and affection. Superficial relationships can be based on monetary dependencies. In that context money is used as a tool to gain loyalty or self-worth.
- **Freedom**: Adequate monetary backup allows people to take time for their personal interests like hobbies or travelling. Individual limitations resulting from job duties and from daily routines can be removed based on sufficient money supply. This results in a gain of autonomy and independence, e.g. from commands and orders of job supervisors.

---

[29] VIGNERON, F. – JOHNSON, L. W. (1999): A review and a conceptual framework of prestige-seeking consumer behavior, pp. 4-6.
[30] FURNHAM, A. – ARGYLE, M. (2013): The psychology of money, p. 5.
[31] FURNHAM, A. – ARGYLE, M. (2013): The psychology of money, p. 5.
[32] GOLDBERG, H. – LEWIS, R. T. (2000): Money madness: The psychology of saving, spending, loving, and hating money, pp. 30-41.
[33] Secondary source: FURNHAM, A. – WILSON, E. – TELFORD, K. (2012): The meaning of money: The validation of a short money-types measure, p. 707.
[34] Secondary source. Comparable overview also quoted in: FURTNER, R. (2017): Personality traits and money attitude: A quantitative empirical study or why you invested your capital in mutual funds while your neighbor bought a brand-new Porsche sportscar, pp. 14-15.

In the following, money is described and, also, represented graphically from the **psychological** point of **view** on base of a self-developed **input-output perspective**. On the input-side, the following factors can be considered as interfering influences:

Our brain processes on basis of the **limited information** available since we are not able e.g. to dispose over all relevant information which is existing.[35] For example, when we consider purchasing a certain stock or corporate bond, the limited information issue already starts with the fact, that asymmetric information between the companies' managers and the potential stock or corporate bond buyer exists, i.e. the managers dispose over superior information.[36]

Moreover, it seems unrealistic that an interested investor receives and values all relevant market information available which might act as a basis for the investment decision at a certain point of time.

Furthermore, **individual preferences** are influencing our money-related decisions. It is not necessarily the case that we use our money according to the profit-maximization axiom. Individual preferences may act as triggers in money matters.[37] When purchasing daily goods, we might buy a certain brand because we are simply used to this brand. For example, buying washing powder or shower gel in most cases will not be subject of a comprehensive and critical reflection. In that case it seems unlikely that we regard and value all possible advantages and disadvantages including an analysis of the cost-benefit ratios of different products or brands. Rather, we orientate towards our already existing individual preferences.

Also, **irrational beliefs** do affect our view on money and our use of money. Cognitive biases lead us to non-evidence-based conclusions and we adapt irrational beliefs. Irrational beliefs cannot be comprehended logically fully or, at least, partly.[38] Therefore, various heuristics, which act as shortcuts in our brain, serve us as assistance. However, these heuristics are not classified consistently on base of a uniform theory in research literature.[39] For example, framing effects, mental accounting or the sunk cost effect result in irrational beliefs.

Furthermore, the central component of the visualization below are the **money-associated emotions**, which are already mentioned and explained above, i.e. security, power, love and freedom.

Generated output of the visualized model are our monetary decisions, which are driven by money-related emotions and the input factors explained. However, the subjective money-model in figure 1 illustrates relevant psychological factors which are not considered in the traditional economic model:[40] [41]

[35] BETZ, N. – KIRSTEIN, U. (2015): Börsenpsychologie, pp. 58-59.
[36] BERK, J. B. – DE MARZO, P. M. (2017): Corporate finance, p. 609.
[37] BETZ, N. – KIRSTEIN, U. (2015): Börsenpsychologie, pp. 58-59.
[38] HASELTON, M. G. – NETTLE, D. – MURRAY, D. R. (2005): The evolution of cognitive bias, p. 725.
[39] WALLSTEN, T. (1983): The theoretical status of judgmental heuristics, pp. 21-39.
[40] Comparable figure also shown in: FURTNER, R. (2017): Personality traits and money attitude: A quantitative empirical study or why you invested your capital in mutual funds while your neighbor bought a brand-new Porsche sportscar, pp. 14-15.
[41] Clipart: FREEPIK COMPANY S. L. (2017).

Figure 1: Psychological view on money

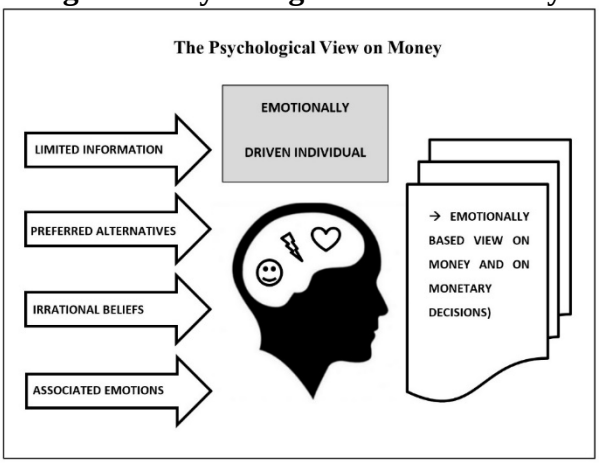

Own figure based on literature as quoted in the text. Clipart: from www.freepik.com.

Conclusion

In summary, it can be concluded that the **traditional economical view** on money is based on a functional or, in the context of the quality-requirements, from a general rather macroeconomic-oriented approach. This viewpoint represents an economic-ratio-based view which sets up on the traditional economic scientific knowledge base.

However, the traditional economic approach (homo-oeconomicus theory, expected-utility model) can rarely illustrate the individual point of view on money. This especially, when it comes to the further problem or question if individuals always act, e.g. in investment decisions, on the base of the traditional economic axioms.

The traditional approach lacks a viewpoint from the psychological perspective. Especially, aspects of decision making are not linked to this approach. Consequently, a scientific foundation of the traditional approach is not given.

In fact, e.g. investment decisions are influenced by **irrational effects**. Heuristics, cognitive biases, framing effects and other irrational effects bias our monetary decisions.

From a **psychological view** on money, subjective and effective meanings are linked to money. These meanings are caused by individual attitudes and behavioral tendencies regarding money. For example, money can represent a source of anxiety as well as great enjoyment.

Research identified **four main emotions** that individiduals can develop referring to money; i.e. **security, power, love and freedom**. A wide range of different and individual reasons can be derived from these feelings which let us strive for money and wealth.

Regarding the intended author's PhD research project, the psychological perspective on money seems most suitable as a starting point. This especially due to the fact that this perspective is adequatly scientifically verified.

References:

1. ADELT, P. – FELDMANN, B. (2017): Spar- und Anlageentscheidungen älterer Menschen. In: FISCHER, L. – KUTSCH, T. – EKKEHARD, S. (Eds.), *Finanzpsychologie*. Berlin, Boston: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, pp. 250-272.
2. WEK, A. (n.d.): Alek Wek quotes. [online]. In: *www.brainyquotes.com*, no date. Available online: https://www.brainyquote.com/quotes/alek_wek_783092?src=t_money.
3. BERK, J. B. – DE MARZO, P. M. (2017): *Corporate finance*. Harlow, England, London, New York: Pearson, 2017 (Fourth edition, global edition).

4. BETZ, N. – KIRSTEIN, U. (2015): *Börsenpsychologie simplified.* München: FBV, 2015 (Second edition).
5. FELDMAN, F. L. (1957): A new look at the family and its money. In: *Journal of Home Economics*, 1957, Vol. 49, No. 10, pp. 767-772.
6. FINN, D. R. (1992): The meanings of money: A view from economics. In: *American Behavioral Scientist*, 1992, Vol. 35, No. 6, pp. 658-668.
7. FREEPIK COMPANY S.L. (2017): Human brain and gearwheels. [Clipart, online] In: *www.freepik.com*, 2017, Available online: www.freepik.com.
8. FURNHAM, A. (1996): Attitudinal correlates and demographic predictors of monetary beliefs and behaviours. In: *Journal of Organizational Behavior*, 1996, Vol. 17, No. 4, pp. 375-388.
9. FURNHAM, A. – ARGYLE, M. (2013): *The psychology of money*. Hoboken: Taylor and Francis, 2013.
10. FURNHAM, A. – WILSON, E. – TELFORD, K. (2012): The meaning of money: The validation of a short money-types measure. In: *Personality and Individual Differences*, 2012, Vol. 52, No. 6, pp. 707-711.
11. FURTNER, R. (2017): *Personality traits and money attitude: A quantitative empirical study or why you invested your capital in mutual funds while your neighbor bought a brand-new Porsche sportscar*. Vienna: Master thesis at the Vienna University of Economics and Business, 2017.
12. GALBRAITH, J. K. (1977): *The age of uncertainty: A history of economic ideas and their consequences*. Boston: Houghton Mifflin Co, 1977.
13. GOLDBERG, H. – LEWIS, R. T. (2000): *Money madness: The psychology of saving, spending, loving, and hating money*. Gretna, LA: Wellness Institute, 2000.
14. GÜNTHER, T. – DETZNER, M. (2009): Risikoverhalten von Managern: Ergebnisse empirischer Controllingforschung. In: *CFO Aktuell*, 2009, No. 3, p. 127.
15. HANASHIRO, R. – MASUO, D. – KIM, J. H. – MALROUTU, Y. L. (2004): Money attitudes and gender comparison between Japanese students and Asian American students. In: *The Okinawan Journal of American Studies*, 2004, Vol. 1, No. 1, pp. 38-45.
16. HARRISON, T. S. (1994): Mapping customer segments for personal financial services. In: *International Journal of Bank Marketing*, 1994, Vol. 12, No. 8, pp. 17-25.
17. HASELTON, M. G. – NETTLE, D. – MURRAY, D. R. (2005): The evolution of cognitive bias. In: BUSS, D. M. (Ed.), *The handbook of evolutionary psychology*. Hoboken: John Wiley & Sons, pp. 724-746.
18. KAHNEMAN, D. (2003): Maps of bounded rationality: Psychology for behavioral economics. In: *The American Economic Review*, 2003, Vol. 93, No. 5, pp. 1449-1475.
19. KRUEGER, D. W. (Ed.) (1986a): *The last taboo. Money as symbol and reality in psychotherapy and psychoanalysis*. New York: Brunner/Mazel, 1986.
20. KRUEGER, D. W. (1986b): Money, success, and success phobia. In: KRUEGER, D. W. (Ed.), *The last taboo. Money as symbol and reality in psychotherapy and psychoanalysis*. New York: Brunnel/Mazel, pp. 3-16.
21. MASLOW, A. H. (1943): A theory of human motivation. In: *Psychological Review*, 1943, Vol. 50, No. 4, pp. 370-396.
22. MITCHELL, T. R. – MICKEL, A. E. (1999): The meaning of money: An individual-difference perspective. In: *The Academy of Management Review*, 1999, Vol. 24, No. 3, pp. 568-578.
23. MÜLLER, H. (1995): Zur Risikobereitschaft privater Geldanleger. In: *Kredit Und Kapital*, 1995, Vol. 11, No. 1, pp. 134-160.

24. SENN, P. R. (1999): Monetary policy and the definition of money. In: *Journal of Economic Studies*, 1999, Vol. 26, No. 4/5, pp. 338-382.
25. VIGNERON, F. – JOHNSON, L. W. (1999): A review and a conceptual framework of prestige-seeking consumer behavior. In: *Academy of Marketing Science Review*, 1999, Vol. 1, No. 1, pp. 1-15.
26. WALLSTEN, T. (1983): The theoretical status of judgmental heuristics. In: SCHOLZ, R. W. (Ed.), *Advances in psychology: Vol. 16. Decision making under uncertainty: Cognitive decision research, social interaction, development and epistemology*. Amsterdam: Elsevier textbooks, pp. 21-39.
27. WÄRNERYD, K. E. (2001): *Stock-market psychology: How people value and trade stocks*. Cheltenham: Elgar, 2001.

Contact:
Reinhard Furtner, BA, MA, MSc (WU)
Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovak Republic

Department of Business Studies
University of Applied Sciences Burgenland
Campus 1
7000 Eisenstadt
e-mail: 1719001129@fh-burgenland.at

EX POST FACTO KLAUZULY ÚSTAVY SPOJENÝCH ŠTÁTOV AMERICKÝCH PO KONCI OBČIANSKEJ VOJNY

Gilbert Futó

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: gilbert.futo@euba.sk

Ex post facto klauzuly sa stali súčasťou federálnej ústavy Spojených štátov amerických od jej vytvorenia v roku 1787. Od roku 1798, kedy sudca Najvyššieho súdu Spojených štátov Samuel Chase stanovil štyri druhy zákonov spadajúcich pod ochranu pred neprípustnou retroaktívnou legislatívou, sa Chaseove kategórie stali primárnym zdrojom interpretácie ex post facto klauzúl. Po občianskej vojne prišiel sudca Stephen J. Field s vlastnými kategóriami ex post facto zákonov, ktoré však v princípe kopírovali tie Chaseove. Aplikáciou staronových štandardov boli v roku 1867 prvý krát legislatívne akty vyhlásené za protiústavné ex post facto zákony.
Kľúčové slová: ex post facto, občianska vojna, Cummings v. Missouri

Ex post facto clauses are a part ot the federal Constitution of the United States from its beggining in 1787. In 1798 Justice Samuel Chase defined four types of prohibited retroactive legislation. Since then, Chase categories became the cornerstone of constitutional interpretation regarding ex post facto legislation. After the Civil war, Justice Stephen J. Field came up with his own categories for detecting ex post facto laws. Basically they were variations of Chase categories. Applying those standards in 1867, for the first time since the adoption of the Constitution, two laws were pronounced impermissible ex post facto legislation.
Key words: ex post facto, civil war, Cummings v. Missouri
JEL: K33

Úvod

Klauzuly zakazujúce prijať *ex post facto* zákony na štátnej aj federálnej úrovni sú súčasťou federálnej ústavy Spojených štátov amerických (ďalej len „Spojených štátov“) od jej vzniku v roku 1787. Prvú konkrétnejšiu obsahovú definíciu týchto ustanovení vytvoril sudca Najvyššieho súdu Spojených štátov (ďalej len „Najvyššieho súdu“) Samuel Chase v rozhodnutí *Calder v. Bull* z roku 1798. Pod protiústavnú *ex post facto* legislatívu mali byť zaradené všetky zákony, ktoré (1) robili z nevinného činu (ktorý bol vykonaný pred prijatím zákona) čin trestný, (2) sprísňovali trestný čin a označovali ho za závažnejší než bol v dobe jeho vykonania, (3) menili trest a udeľovali trest vyšší než bol pridelený trestnému činu zákonom v dobe jeho vykonania alebo (4) pozmeňovali pravidlá dokazovania a svedectva, ktoré slúžili na usvedčenie obžalovaného a boli platné v dobe vykonania trestného činu. V nasledujúcich rokoch, označovaných ako *Calderovo* obdobie, sa štyri *Chaseove* kategórie stali základným kameňom interpretácie federálnej ústavy. Pretože sa ústavná ochrana mala vzťahovať výlučne na trestnoprávnu oblasť, iné retroaktívne zákony Najvyšší súd vytrvalo odmietal pod kategóriu *ex post facto* zaradiť.

Až do konca občianskej vojny, ktorá v Spojených štátoch prebiehala v rokoch 1961 – 1965, nebol ani jeden zákon vyhlásený Najvyšším súdom za neprípustný *ex post facto*. V povojnových Spojených štátoch dochádza k prijatiu rekonštrukčných zákonov s cieľom zaistiť lojálnosť obyvateľov Spojeným štátom. V tomto období je uznaný prvý zákon za odporujúci ústavnému zákazu prijatia *ex post facto* legislatívy. Najvyšší súd taktiež rozhodol

o ústavne prijateľných formách retroaktívnych obmedzení. Príspevok sa venuje interpretácii *ex post facto* klauzúl od roku 1967 do konca 80. rokov 19. storočia.

1 Dôsledky občianskej vojny z pohľadu *ex post fac*to kluzúl

Po víťazstve Abrahama Lincolna v novembrových voľbách v roku 1860 sa vyhrotil spor severných a južných štátov federácie. Republikánsky kandidát síce získal 180 hlasov v zbore voliteľov, no ani jeden z nich nebol z budúcich jedenástich štátov Konfederácie.[1] Ešte pred inauguráciou nového prezidenta ako prvá z únie vystúpila 20. decembra 1860 Južná Karolína, nasledovaná do 1. februára 1861 štátmi Mississippi, Florida, Alabama, Georgia, Louisiana a Texas.[2] O tri dni neskôr sa stretli zástupcovia nezávislých štátov v meste Montgomery v štáte Alabama, kde bola 11. marca jednohlasne prijatá ústava Konfederovaných štátov amerických (Tucker 2013, s. 1728). Tak ako veľký počet ustanovení z federálnej ústavy, aj *ex post facto* klauzula sa stala v podobnom znení súčasťou nového fundamentálneho dokumentu.[3] Do rozpadu Konfederácie ale nedochádza k jej bližšiemu definovaniu.

Z pohľadu ďalšieho vývoja interpretácie klauzuly je významnejšia situácia v hraničných štátoch medzi severom a juhom.[4] Aj keď ostali súčasťou Spojených štátov, ich ústavy povoľovali otroctvo. Štáty Missouri a Maryland sa rozhodli urobiť potrebné zmeny a zvolali štátne ústavodarné konventy, ktoré v Listinách práv otroctvo zakázali.[5] Podľa zákona štátu Missouri z 13. februára 1864 malo byť dôvodom zvolania štátneho konventu okrem emancipácie otrokov aj prijatie ústavných dodatkov (1) na ochranu „čistoty“ volebného práva pre lojálnych občanov a (2) iných nevyhnutných opatrení pre podporu verejného blaha.[6] Tri štvrtiny 66-členného konventu zasadajúceho v Mercantile Library Hall v meste St. Louis od 6. januára 1865 boli predstavitelia Radikálneho hnutia pod vedením ohioského právnika Charlesa D. Drakea (Parrish 2001, s. 117). Jeho hlavným záujmom bolo odobrať volebné právo všetkým prívržencom Konfederácie (Parrish 2001, s. 121). Štvrtý deň zasadania konventu sa stal C. D. Drake členom výboru pre volebné práva, z ktorého o dvanásť dní neskôr vzišiel návrh 26 sekcií samostatného ústavného článku o volebnom práve (Missouri Constitutional Convention 1865, s. 35). Hlavným bodom článku bolo uvedenie „železnej prísahy“ (*iron-clad oath*), bez zloženia ktorej strácali občania štátu Missouri volebné právo, nemohli zastávať verejnú funkciu, pracovať ako právni zástupcovia alebo učitelia a v prípade kňazov, diakonov, biskupov alebo iných cirkevných pozícií im bolo odoprené právo uzatvárať manželstvá (Missouri Constitutional Convention 1865, s. 35 – 37). Posledné obmedzenie bolo 1. apríla 1865 rozšírené o kázanie a výučbu.[7] Vtedajší držitelia spomenutých pozícií mali po prijatí ústavy na zloženie prísahy 60 dní, inak sa ich pozícia mala automaticky (*ipso facto*) uvoľniť.[8] Bez väčších úprav *Drakeovho* pôvodného návrhu sa článok zaradil v ústave na

[1] U.S. DEPARTMENT OF INTERIOR (2001): The National Atlas of the United States of America. Presidential Elections 1860 – 1872.
[2] Do 8. júna 1861 sa pridali štáty Virgínia, Arkansas, Severná Karolína a Tennessee (Tucker 2013, s. 1728).
[3] V prvom prípade ako obmedzenie právomocí Konfederačného Kongresu (Constitution of Confederate States of America, Art. I, § 9, cl. 4.) a v druhom prípade jednotlivých štátov (Art. I, § 10, cl. 1.).
[4] Za hraničné štáty boli považované Missouri, Kentucky, Maryland a po odtrhnutí sa severozápadnej časti štátu Virgínia v roku 1963 aj štát Západná Virgínia.
[5] Maryland Declaration of Rights, Art. XXIV. (1865); Missouri Constitution, Art. I, § 2. (1865).
[6] Zákon stanovujúci zvolanie štátneho konventu (*An Act to Provide for Calling a State Convention*), Sec. 6. (Missouri Constitutional Convention 1865, s. 6).
[7] Pozmeňujúci návrh ohioského lekára Williama H. Folmsbeeho prešiel pomerom hlasov 25 – 10. (Missouri Constitutional Convention 1865, s. 211).
[8] Missouri Constitution, Art. II, § 7. (1865).

druhé miesto po Deklarácii práv. Po schválení finálnej podoby ústavy 8. apríla 1865 štátnym konventom a jej potvrdení občanmi v referende, vstúpila ústava 1. júla do platnosti.[9]

Prísaha a jej dôsledky boli rozdelené do štrnástich sekcií druhého článku. Samotný text prísahy nachádzajúci sa v šiestej sekcii mal označenie „prísaha vernosti“ (*oath of loyalty*):

„Ja, A. B., slávnostne prisahám, že som dôverne oboznámený s podmienkami tretej sekcie druhého článku ústavy štátu Missouri prijatej v roku 1865 a rovnako dôsledne beriem do úvahy, že som nikdy, priamo alebo nepriamo, neurobil žiaden z činov v zmienenej sekcii, že som bol vždy úprimne a lojálne na strane Spojených štátov proti všetkým nepriateľom, zahraničným a domácim, že budem prejavovať skutočnú dôveru a oddanosť Spojeným štátom a budem podporovať ich Ústavu a zákony ako najvyšší zákon krajiny nehľadiac na akýkoľvek zákon alebo nariadenie akéhokoľvek štátu s ním v rozpore, že budem, ako najlepšie viem, chrániť a obraňovať Úniu Spojených štátov a nedovolím, aby sa rozpadla a rozpustila alebo jej vláda bola zničená alebo zvrhnutá za žiadnych podmienok, pokiaľ bude v mojich silách tomu predísť, že budem podporovať ústavu štátu Missouri a že skladám túto prísahu bez akejkoľvek vnútornej výhrady alebo vyhýbania sa a uznávam ju ako pre mňa záväznú.“[10]

Tretia sekcia, ako nevyhnutný predpoklad zloženia prísahy, uvádza vyše dvadsať podmienok, ktoré musia byť splnené. Okrem ozbrojenej agresie voči Spojeným štátom alebo jej napomáhaniu tam boli zaradené aj slovná podpora nepriateľa, túžba po prehre Spojených štátov, prejav sympatií k nepriateľovi alebo opustenie štátu z dôvodu vyhnutia sa povinnej vojenskej službe.[11] Výkon stanovených povolaní bez zloženia prísahy v termíne do 60 dní od vstupu ústavy do platnosti (teda 1. septembra 1865) bol podľa článku štrnásť pokutovaný minimálnou sumou 500 dolárov alebo odňatím slobody na minimálne šesť mesiacov (v prípade krivej prísahy na dva roky) alebo oboma.[12] Dvadsaťpäťročný rímskokatolícky kňaz John A. Cummings prísahu odmietol a kázal na nedeľnej omši 3. septembra 1865, načo bol o dva dni obvinený veľkou porotou z porušenia ústavy (Christensen 1999, s. 224). Prominentný Radikálny sudca a bývalý otrokár Thomas J. Fagg udelil J. Cummingsovi finančnú pokutu 500 dolárov.[13] Mladý kňaz odmietol sumu zaplatiť a spor sa v roku 1866 dostal na Najvyšší súd s piatimi sudcami vymenovanými Abrahamom Lincolnom.[14]

---

[9] Referendum sa uskutočnilo 6. júna 1865. Z celkového počtu 85 478 hlasujúcich, získala ústava 51,1% väčšinu (Parrish 2001, s. 128).

[10] Missouri Constitution, Art. II, § 6. (1865).

[11] Missouri Constitution, Art. II, § 3. (1865). „V akýchkoľvek voľbách uskutočnených podľa tejto Ústavy ... sa za kvalifikovaného voliča nebude považovať žiadna osoba, ktorá (1) niekedy bola v ozbrojenej agresii voči Spojeným štátom alebo jej zákonným autoritám alebo (2) vláde tohto štátu alebo (3) niekedy poskytla pomoc, pohodlie, podporu alebo oporu osobám činným v tejto agresii alebo (4) niekedy akýmkoľvek spôsobom zastávala nepriateľov Spojených štátov, zahraničných alebo domácich, buď darovaním, alebo protizákonným posielaním peňazí, tovarov, listov, informácií do ich radov alebo (5) niekedy nelojálne komunikovala s týmto nepriateľom alebo (6) niekedy radila alebo napomáhala akejkoľvek osobe pri vstupe do nepriateľských služieb alebo (7) niekedy skutkom alebo slovom prejavila podporu nepriateľského cieľa alebo (8) svoju túžbu po ich víťazstve nad vojskami Spojených štátov alebo (9) svoje sympatie s tými, ktorí vyvolávajú alebo pokračujú v rebélii proti Spojeným štátom alebo (10) sa niekedy, okrem prípadov nezdolateľného prinútenia, podriadila autorite alebo bola v službách takzvaných „Konfederovaných štátov amerických“ alebo (11) niekedy opustila štát a odišla do radov vojska takzvaných „Konfederovaných štátov amerických“ so zámerom podporovať spomenuté Štáty alebo vojská alebo (12) niekedy bola členom alebo bola v spojení s akýmkoľvek rádom, spoločnosťou alebo organizáciou nepriateľskou k Spojeným štátom alebo k vláde tohto štátu alebo (13) bola niekedy zapojená do partizánskej vojny proti lojálnym obyvateľom Spojených štátov alebo v tomto type útokov všeobecne známych ako „partizánčenie“ (*bush-whacking*) alebo (14) niekedy vedome a dobrovoľne ukrývala, napomáhala alebo podporovala akúkoľvek osobu zapojenú do týchto činností alebo (15) niekedy vstúpila alebo opustila tento štát so zámerom vyhnutia sa registrácii alebo odvodu do armádnych služieb Spojených štátov ...“ (pozn. číslovanie je pridané).

[12] Missouri Constitution, Art. II, § 14. (1865).

[13] Do jej zaplatenia mal byť J. A. Cummings držaný vo väzbe (Christensen 1999, s. 224).

[14] Noah H. Swayne, Samuel F. Miller, Davis Davis, Stephen J. Field a predseda Salmon P. Chase.

Na jednej strane sporu stáli zástupcovia štátu Missouri, ktorí tvrdili, že prísaha je len kvalifikáciou uloženou na výkon zamestnania a táto právomoc patrí legislatívam jednotlivých štátov.[15] Na druhej strane právni zástupcovia J. A. Cummingsa argumentovali, že sporné sekcie štátnej ústavy porušujú federálnu *ex post facto* klauzulu spolu so zákazom prijatia *bill of attainder*.[16] V najtesnejšom pomere 5 – 4 mal rozhodujúci hlas a možnosť napísať rozhodnutie súdu jediný Demokrat z lincolnovej pätice, sudca Stephen J. Field. Sudca vychádzal z predpokladu, že: „Teória, na ktorej spočívajú naše politické inštitúcie je, že všetci ľudia majú isté neodňateľné práva, že medzi nimi sú život, sloboda a možnosť snahy o dosiahnutie šťastia (*pursuit of happiness*), a že pri tejto snahe sú všetky povolania, všetky vyznamenania, všetky pozície otvorené každému, a že pri ochrane týchto práv sú si všetci pred zákonom rovní. Akékoľvek zbavenie (*deprivation*) alebo dočasné odňatie (*suspension*) hociktorého z týchto práv z dôvodu minulého konania je trest a nemôže byť nijako inak definované.“[17] Súdom riešenou otázkou tak bolo, či ústava štátu Missouri predpisuje kvalifikáciu na výkon funkcie alebo je len nástrojom na uloženie trestu.

Pri definovaní „kvalifikácie“ si S. J. Field pomáha *Websterovym* slovníkom, ktorý slovo vysvetľuje ako: „Akékoľvek prirodzené nadanie alebo akákoľvek zručnosť, ktorá robí človeka spôsobilým na dané miesto, úrad alebo zamestnanie, alebo mu umožňuje s úspechom udržať hociktorú pozíciu“ (Webster 1865, s. 1071). Rozsah a charakter podmienok missourskej prísahy vernosti nemal podľa súdu žiadne prepojenie so schopnosťou vykonávať dané povolania, a preto prísaha nemohla byť charakterizovaná ako kvalifikácia, ale ako uloženie trestu prostredníctvom straty spôsobilosti na výkon funkcie.[18] Inak by to v praxi znamenalo, že aj ničím neprejavená túžba po víťazstve Konfederácie v občianskej vojne by spôsobila stratu zamestnania.

Druhou otázkou bolo zistiť, či federálna ústava zakazuje uloženie takéhoto trestu. Bez odvolania sa na rozhodnutie *Calder v. Bull*, sudca definuje *ex post facto* zákon ako zákon (1) ukladajúci trest za čin, ktorý nebolo možné potrestať v čase jeho vykonania alebo (2) ukladajúci dodatočný trest k trestu predpísanému v dobe vykonania činu alebo (3) meniaci pravidlá dokazovania vyžadovaním menšieho alebo odlišného svedectva dostatočného pre usvedčenie, než bolo potrebné v dobe vykonania činu.[19] Sudca prakticky kopíruje *Chaseove* kategórie (druhá a tretia sú spojené). Aplikáciou staronových, *Fieldových* kategórií je zrejmé, že prísaha spadá pod prvé dve. Mnoho činov vymenovaných v prísahe nebolo v dobe občianskej vojny trestných, *e.g.* opustiť štát, aby sa človek vyhol vojenskej službe, prejav sympatií k nepriateľovi. Missourská ústava podľa prvej kategórie ukladala trest za činy, ktoré v dobe ich vykonania trestnými neboli. Podľa druhej, ústava uložila dodatočný trest straty zamestnania k trestným činom, ktoré nebolo možné v danej dobe takto potrestať. Vyžadovanie prísahy navyše mení prezumpciu neviny a prenecháva bremeno dôkazu vernosti k federácii na občanovi vyslovením „očistnej“ prísahy. Sudca S. J. Field túto praktiku označil za inkvizíciu svedomia.[20] Sporné sekcie štátnej ústavy boli prvýkrát v histórii Spojených štátov vyhlásené za odporujúce federálnej ústave.[21] Bolo to taktiež prvé rozhodnutie

[15] *Cummings v. Missouri, 71 U.S. 277, 318 (1867).*
[16] *Cummings v. Missouri, 71 U.S. 277, 318 (1867).*
[17] Id. s. 332 – 322.
[18] Id. s. 320.
[19] Id. s. 325 – 326.
[20] Id. s. 328.
[21] Okrem rozporu ustanovení s *ex post facto* klauzulou, bolo vyžadovanie prísahy uznané aj za protiústavný *bill of attainder*. Podľa *Fieldingovej* interpretácie, zákaz *bill of attainder* zahŕňa aj *bill of pains and penalties*, (iný trest okrem trestu smrti). Ústava štátu Missouri označuje skupiny osôb, ktoré na základe nezloženia prísahy uznáva vinnými bez súdneho procesu a ukladá za túto nečinnosť trest. *Cummings v. Missouri, 71 U.S. 277, 324 (1867).*

Najvyššieho súdu od prijatia federálnej ústavy, ktoré uznalo ustanovenie za *ex post facto* zákon.

Prísahy vernosti (*loyalty*), oddanosti (*allegiance*) alebo služobné prísahy (*oath of office*) neboli v rekonštruovaných Spojených štátoch novým elementom. Samotná federálna ústava od jej vzniku predpisuje text prísahy, ktorú musí prezident Spojených štátov pred nástupom do úradu vysloviť.[22] Ostatní členovia exekutívy spolu s viceprezidentom, príslušníkmi súdnej vetvy a oboch komôr Kongresu sa podľa šiesteho článku ústavy majú povinnosť prísahou alebo sľubom zaviazať podporovať Ústavu.[23]

Po oficiálnom vypuknutí ozbrojených bojov občianskej vojny útokom vojsk Konfederácie na pevnosť Sumter v apríli 1861, sa začal klásť zvýšený dôraz na oddanosť držiteľov federálnych úradov podporovať federáciu. O rok neskôr, 2. júla 1862 prijal Kongres nové znenie služobnej prísahy vo forme: „Ja, A. B., slávnostne prisahám (alebo sľubujem), že som nikdy dobrovoľne nepozdvihol zbraň proti Spojeným štátom odkedy som ich občanom, že som nikdy neposkytol pomoc, podporu, radu alebo povzbudenie osobám zapojeným v tejto ozbrojenej agresii, že som sa nikdy neuchádzal, ani neprijal, ani sa nepokúšal vykonávať funkcie akéhokoľvek úradu pod akoukoľvek autoritou alebo predstieranou autoritou pri agresii proti Spojeným štátom, že som nikdy dobrovoľne nepodporil akúkoľvek predstieranú vládu, autoritu, moc alebo ústavu v rámci Spojených štátov, nepriateľskú alebo škodiacu. A ďalej prisahám (alebo sľubujem), že podľa svojich najlepších vedomostí a schopností budem podporovať a brániť ústavu Spojených štátov proti všetkým nepriateľom, zahraničným a domácim, že im [pozn. Spojeným štátom] budem prejavovať skutočnú dôveru a oddanosť, že tento záväzok preberám dobrovoľne bez akejkoľvek vnútornej výhrady alebo s cieľom vyhnutia sa, a že budem dobre a svedomito vykonávať povinnosti úradu, do ktorého vstupujem, k tomu mi Boh pomáhaj.“[24]

S výnimkou prezidenta Spojených štátov museli prísahu zložiť všetky osoby volené alebo menované do vládnych úradov.[25] V prípade krivej prísahy bola trestom doživotná strata možnosti výkonu akéhokoľvek úradu Spojených štátov.[26] Novelou zákona z 24. januára 1865 sa prísaha rozširovala aj na členov advokátskej komory Najvyššieho súdu, vrátane nižších „ústavných“ súdov a zakazovala na nich vykonávať funkcie právneho zástupcu alebo poradcu.[27] Arkansaský právnik Augustus H. Garland sa v roku 1860 stal členom advokátskej komory Najvyššieho súdu.[28] Počas občianskej vojny bol postupne členom oboch komôr Konfederačného Kongresu.[29] Na základe viacerých žiadostí poukazujúcich na jeho zásluhy o zjednotenie a podporu mierových rokovaní, mu bola prezidentom Andrew Johnsonom 15. júla 1865 udelená plná milosť a amnestia za účasť na „Rebélii“ (Bergeron 1989, s. 313 – 314). A. H. Garland následne požiadal o možnosť pokračovať v právnej praxi na Najvyššom súde tvrdením, že zákon o služobnej prísahe je protiústavný, a ak by aj bol v súlade s ústavou, udelením milosti sa na jeho osobu nevzťahuje.[30] Rozhodnutie v prípade *Ex parte Garland*

---

[22] „[Ja A. B.] Slávnostne prisahám (alebo sľubujem), že budem čestne vykonávať funkciu prezidenta Spojených štátov a zo všetkých síl budem zachovávať, strážiť a brániť ústavu Spojených štátov [k tomu mi Boh pomáhaj].“ U.S. Const. art. II, § 1, cl. 8. V praxi sa udomácnila formulácia v zátvorkách.

[23] U.S. Const. art. VI, cl. 3. Aktuálne znenie bolo prijaté v roku 1966 a je uzákonené v 5 U.S.C. § 3331.

[24] Zákon predpisujúci služobnú prísahu a na iné účely (*An Act to prescribe an Oath of Office, and for other Purposes*) 12 Stat. 502.

[25] Id.

[26] 12 Stat. 503.

[27] Zákon doplňujúci „Zákon predpisujúci služobnú prísahu a na iné účely“ (*An Act supplementary to an Act entitled "An Act to prescribe an Oath of Office, and for other Purposes"*) 13 Stat. 424.

[28] V tej dobe bola podmienkou prijatia trojročná prax na Najvyššom štátnom súde, dobrý osobný a profesionálny charakter a zloženie prísahy o podpore Ústavy Spojených štátov. *Ex parte Garland, 71 U.S. 333, 336 (1867).*

[29] *Ex parte Garland, 71 U.S. 333, 336 (1867).*

[30] Id. s. 373.

bolo doručené v rovnaký deň a rovnakým pomerom hlasov ako *Cummings v. Missouri*. Obe väčšinové stanoviská súdu napísal Stephen J. Field. Podobne ako v prvom prípade, aj tento typ prísahy bol uznaný za *ex post facto* zákon. Navyše bolo odôvodnenie posilnené udelením plnej milosti, ktorá podľa súdu „zbavuje osobu trestu a zahladzuje existenciu viny tak, že v očiach zákona je previnilec tak isto nevinný, ako keby nikdy priestupok nevykonal.“[31] Zabránenie výkonu zamestnania napriek plnej milosti bolo považované za prekročenie legislatívnej právomoci.[32]

2 Kvalifikácie na výkon zamestnania v súlade s *ex post facto* klauzulami

Koniec občianskej vojny so sebou priniesol nové rekonštrukčné ústavné dodatky. Okrem zákazu otroctva a udelenia volebného práva bez ohľadu na farbu pleti, bol 9. júla 1868 ratifikovaný štrnásty dodatok, ktorý v prvej sekcii zabezpečuje riadny zákonný proces na štátnej úrovni.[33] To znamená, že ak chce štát pripraviť osobu o jej fundamentálne práva (na život, slobodu alebo majetok), musí tak urobiť v súlade s istými právne stanovenými postupmi, ktoré nesmú byť svojvoľné a nevypočítateľné, ale minimálne racionálne prepojené s danou oblasťou. Prijatie *ex post facto* zákonov (a rovnako aj *bill of attainder*) je tak možné prepojiť s odopretím riadneho zákonného procesu, *i.e.* osoba pri vykonaní skutku v minulosti nebola zákonom upozornená, že za svoje konanie bude v budúcnosti trestne zodpovedná.

Na spojení týchto dvoch klauzúl bol postavený prípad *Dent v. West Virginia*[34]. Spor medzi Štátnou zdravotníckou komisiou a eklektickým doktorom Frankom Dentom začína v roku 1882 prijatím zákona predpisujúcim minimálne kvalifikačné požiadavky pre praktizovanie medicíny v štáte Západná Virgínia. Deviata sekcia stanovila tri možnosti kvalifikácie, *viz.* (a) absolventi renomovaných lekárskych fakúlt predložia diplom o nadobudnutom vzdelaní Štátnej zdravotníckej komisii, ktorá po potvrdení jeho originality vydá žiadateľovi kvalifikačný certifikát, (b) osoby, ktoré pred marcom 1881 praktizovali medicínu v štáte Západná Virgínia aspoň desať rokov alebo (c) iné osoby, ktoré úspešne absolvujú kompletné preskúšanie pred stanovenou komisiou.[35] Pätnásta sekcia zákona ukladala za porušenie podmienok peňažný trest od 50 do 500 dolárov alebo jeden až dvanásť mesiacov odňatia slobody.[36]

F. Dent získal titul doktor medicíny na Eklektickej vysokej škole medicíny (AMEC) v štáte Ohio a presťahoval sa do mesta Newburg v štáte Západná Virgínia, kde začal v roku 1876 poskytovať lekárske služby (Mohr 2013, s. 99 – 100). Po prijatí zákona predložil absolventský diplom komisii na schválenie, ale jeho žiadosť bola odmietnutá, pretože AMEC nebola považovaná za renomovanú školu (Mohr 2013, s. 101). F. Dent sa principiálne rozhodol bojovať proti tomuto odmietnutiu a bez certifikátu pokračoval v lekárskej praxi.

---

[31] Id. s. 380.

[32] Jediné nesúhlasné stanovisko pre oba prípady napísal za „lincolnovu štvoricu“ sudca Samuel F. Miller. V ňom označuje služobnú prísahu za oblasť občianskeho práva, teda neaplikovateľnú pre účely *ex post facto* klauzuly. Výsledok sporu pripisuje pružným pravidlám výkladu, ktoré obmedzujú alebo rozširujú právomoci federálnej vlády vtedy, keď majú byť vykonávané istými smermi. Za fatálnu chybu považuje význam priradený slovu „trest“. Ten podľa S. F. Millera nie je v rozhodnutí súdu použitý v právnom zmysle (udelenie trestu za trestný čin), ale v širšom význame (ako synonymum utrpenia). A pretože prísaha nie je povinná a jej odmietnutie neukladá žiadne tresty, nemôže byť považovaná za protiústavnú. *Ex parte Garland, 71 U.S. 333, 392 – 393 (1867).*

[33] U.S. Const. amend. XIV, § 1. Klauzula o riadnom zákonnom procese (*Due Process Clause*): „Žiaden štát nezbaví akúkoľvek osobu života, slobody alebo majetku bez riadneho zákonného procesu“. Na federálnej úrovni je tento proces garantovaný piatym dodatkom od roku 1791.

[34] 129 U.S. 114 (1889).

[35] Id. s. 115 – 116.

[36] V prípade falšovania diplomu alebo kvalifikačného certifikátu bola finančná pokuta od 100 do 500 dolárov a odňatie slobody na jeden až tri roky. *Dent v. West Virginia 129 U.S. 114, 117 (1889).*

Prokurátor uznávajúc tento postoj vzniesol proti previnilcovi len jediný bod obžaloby (liečba jedného pacienta v jeden deň), za ktorý ho porota uznala vinným a súd pokutoval päťdesiatimi dolármi (Mohr 2013, s. 102-103). Na Najvyšší súd sa dostal spor v októbri 1885. Deväťstranové jednohlasné rozhodnutie pripadlo opäť sudcovi Samuelovi J. Fieldovi. Ten musel riešiť dva problémy.

Prvým, novým problémom v súvislosti s klauzulou o riadnom zákonnom procese bolo tvrdenie, že zabránenie praktizovania medicíny bez certifikátu predstavuje odňatie práva na výkon profesie (*estate* alebo aj *interest in the profession*), ktorú doposiaľ mohol vykonávať aj bez neho.[37] Súd v reakcii priznáva právo jednotlivcom vykonávať povolanie podľa vlastného výberu, ale podriaďuje ho na jednej strane obmedzeniam veku, pohlavia a stavu (kondície) jednotlivca a na strane druhej obmedzeniam uloženým zo strany štátu na ochranu spoločnosti: „Právomoc štátu zabezpečovať verejné blaho jeho obyvateľov ho oprávňuje predpísať všetky také regulácie, aké ich podľa jeho názoru zabezpečia alebo môžu zabezpečiť tak pred dôsledkami nevzdelanosti a neschopnosti, ako aj balamutenia a podvodu. ... Povaha a rozsah vyžadovaných kvalifikácií musí primárne závisieť od úsudku štátu z pohľadu ich nevyhnutnosti. Ak sú [pozn. kvalifikácie] primerané povolaniu alebo profesii a dosiahnuteľné primeraným (*reasonable*) štúdiom alebo usilovnosťou, nemôže byť voči ich opodstatnenosti vznesená žiadna námietka z dôvodu ich prísnosti alebo zložitosti. Len v prípade, ak nemajú žiadnu súvislosť s daným povolaním alebo profesiou alebo sú nedosiahnuteľné primeraným štúdiom a usilovnosťou, môžu zbavovať jedinca jeho práva vykonávať zákonné povolanie.“[38] Práca lekára si podľa sudcu vyžaduje tak presné, podrobné a aktuálne vedomosti, že štát pri ochrane zdravia spoločnosti môže vyžadovať splnenie podmienok uvedených v zákone Západnej Virgínie.[39] Navyše zákon nevykazoval žiadne znaky svojvoľnosti a platil pre všetkých žiadateľov rovnako, preto neporušoval klauzulu o riadnom zákonnom procese.

Druhým problémom bolo „zmieriť Cummingsa a Garlanda s Dentom“. Zatiaľ čo v prvých dvoch prípadoch bola kvalifikácia uložená ako trest za predchádzajúce beztrestné konanie a nemala žiadnu súvislosť s výkonom povolania, v tomto prípade kvalifikácia nie je považovaná za protiústavné zbavenie občianskeho práva vykonávať povolanie (čiže trest), pretože len zabezpečuje potrebné zručnosti a znalosti potrebné pre jeho adekvátny výkon.[40] Inými slovami, zákon netrestá predchádzajúce konanie lekára odňatím jeho práva bez riadneho zákonného procesu, a preto nemôže byť považovaný za *ex post facto*.

Rozporuplnejším a z pohľadu interpretácie *ex post facto* klauzuly významnejším, bol súdny spor *Hawker v. New York*. Doktor Benjamin Hawker bol v marci 1878 odsúdený na desať rokov odňatia slobody za trestný čin vykonania umelého prerušenia tehotenstva.[41] O takmer dvadsať rokov neskôr bol legislatívnym zborom štátu New York prijatý zákon o verejnom zdravotníctve, ktorý zakazoval praktizovať medicínu osobám potom, čo boli usvedčené z trestného činu akéhokoľvek druhu.[42] Retroaktívne sa zákon vzťahoval aj na predchádzajúcu trestnú činnosť, čím zabránil B. Hawkerovi ďalej vykonávať svoje povolanie.[43] *Fullerov* Najvyšší súd stál pri rozhodovaní pred dvomi možnosťami. Právny zástupca dovolateľa tvrdil, že po skončení výkonu trestu za zločin z roku 1878, už k tomuto trestnému činu nemôžu byť priradené žiadne ďalšie postihy. Na druhej strane štát New York argumentoval právomocou štátu predpísať kvalifikácie na výkon zamestnania. Súčasťou

[37] *Dent v. West Virginia, 129 U.S. 114, 121 (1889).*
[38] Id. s. 121 – 122.
[39] Id. s. 123.
[40] Id. s. 128.
[41] *People v. Hawker, 152 N.Y. 234, 238 (1897).* Odvolací súd štátu New York.
[42] Id. s. 238 – 239.
[43] Pokračovaním lekárskej praxe bol B. Hawker v apríli 1896 obvinený z porušenia zákona a pokutovaný sumou 250 dolárov. *Hawker v. New York, 170 U.S. 189 (1898).*

kvalifikácie v oblasti medicíny malo byť podľa štátu aj stanovenie dobrého charakteru lekára, ktorý mal byť určený práve jeho predchádzajúcou bezúhonnosťou bez časového obmedzenia.[44] Sudca David J. Brewer za šesťčlennú väčšinu uznal, že pre rozhodnutie prípadu musí byť smerodajný argument štátu: „Charakter je tak dôležitou kvalifikáciou ako vedomosti a ak legislatíva môže vhodne vyžadovať konkrétny inštruktážny kurz alebo isté preskúšanie týkajúce sa vedomostí, môže s rovnakou náležitosťou predpísať, aké dôkazy dobrého charakteru musia byť poskytnuté.“[45] Súd povolil pri dokazovaní len také druhy testov, ktoré majú (podľa skúseností ľudstva) spojenie s charakterom osoby. Spáchanie trestného činu je dostatočne prepojené s určením charakteru osoby, pretože: „Spravidla to nie sú dobrí ľudia, čo páchajú trestné činy“.[46] Takto stanovený dôkaz nebol D. J. Brewerom považovaný za svojvoľnú alebo vymyslenú požiadavku snažiacu sa dodatočne potrestať bývalého previnilca, ale bolo to len opatrenie na ochranu obyvateľov štátu pred lekármi zlého charakteru.[47] Retroaktívna aplikácia zákona nemala protiústavný charakter.

Záver

Občianska vojna bola jednou z najzávažnejších udalostí v histórii Spojených štátov. Nielen že došlo k zrušeniu otroctva a vytvoreniu ústavného zákazu obmedzenia volebného práva osôb na základe farby pleti, ale ratifikáciou štrnásteho dodatku sa zásadným spôsobom zmenil pohľad na práva a povinnosti štátov a federácie. V oblasti *ex post facto* klauzúl rovnako prichádzajú dôležité momenty. Obdobie od roku 1867 do polovice 80. rokov 19. storočia je možné označiť za *Cummingsovo*, podľa kľúčového rozhodnutia Najvyššieho súdu. V tomto období vznikajú *Fieldove* kategórie posudzovania ústavnosti retroaktívnych zákonov, ktoré však predstavujú len miernu obdobu tých *Chaseových*. Rekonštrukčné zákony vyžadujúce si zloženie prísahy pre získanie štátnych alebo federálnych úradov alebo možnosti vykonávať iné zamestnania boli považované za trestajúce, pretože ukladali nesplniteľné podmienky pre pokračovanie vo výkone v minulosti nadobudnutých práv a nemali s výkonom funkcie nič spoločné. Na druhej strane je pri posudzovaní kvalifikačných zákonov Západnej Virgínie a New Yorku vidieť racionálne prepojenie (bezúhonnosť ako podmienka dobrého charakteru) s legitímnym vládnym cieľom (ochrana verejnosti v oblasti lekárskych služieb). V týchto prípadoch sa Najvyšší súd postavil na stranu štátu a rozhodol, že niektoré retroaktívne obmedzenia môžu byť v súlade s *ex post facto* klauzulami. V 80. rokoch 19. storočia sa v Spojených štátoch do popredia dostáva reforma trestného procesu a s ňou prichádzajú aj nové otázky prípustnej retroaktivity.

Použitá literatúra:

1. BERGERON, P. H.: The Papers of Andrew Johnson: May-August 1865. University of Tennessee Press, 1989.
2. Constitution of Confederate States of America.
3. Constitution of the United States.
4. Cummings v. Missouri, 71 U.S. 277 (1867).
5. Dent v. West Virginia 129 U.S. 114 (1889).

[44] *Hawker v. New York, 170 U.S. 189, 191 (1898).*
[45] *Hawker v. New York, 170 U.S. 189, 194 (1898).*
[46] Id. s. 196.
[47] V nesúhlasnom stanovisku sudca John M. Harlan poukazuje na neobmedzený retroaktívny charakter zákona. Trestný čin akéhokoľvek druhu (nie nevyhnutne prepojený s výkonom povolania) mohol byť spáchaný aj pol storočie dozadu. Zákon previnilcovi bez možnosti vypočutia previnilca (*hearing*) alebo iného vyšetrovania jeho súčasného charakteru odopiera právo pokračovať vo výkone povolania. Podľa sudcu nespáchala osoba v tomto prípade žiaden nový zločin, ale ten bol vytvorený novým zákonom z predchádzajúceho zločinu, v rozpore s *ex post facto* klauzulou. Id. s. 204 – 205.

6. Ex parte Garland, 71 U.S. 333 (1867).
7. Hawker v. New York, 170 U.S. 189 (1898).
8. CHRISTENSEN, L. O.: Dictionary of Missouri Biography. University of Missouri Press, 1999.
9. Maryland Declaration of Rights (1865).
10. Missouri Constitution (1865).
11. MISSOURI CONSTITUTIONAL CONVENTION: Journal of the Missouri State Convention held at the City of St. Louis (January 6 – April 10, 1865). Missouri Democrat Print, 1865.
12. MOHR, J. C.: Licensed to Practice: The Supreme Court Defines the American Medical Profession. JHU Press, 2013.
13. PARRISH, W. E.: A History of Missouri: 1860 to 1875. University of Missouri Press, 2001.
14. TUCKER, S. C.: American Civil War: The Definitive Encyclopedia and Document Collection. ABC-CLIO, 2013.
15. U.S. DEPARTMENT OF INTERIOR: The National Atlas of the United States of America. Presidential Elections 1860 – 1872. USDI, 2001. [online]. In: USDI, 8/2009. [Citované 9. 11. 2018.] Dostupné na internete: https://nationalmap.gov/small_scale/printable/images/pdf/elections/elect05.pdf
16. WEBSTER, N.: An American Dictionary of the English Language. G.&C. Merriam, 1865.
17. Zákon doplňujúci „Zákon predpisujúci služobnú prísahu a na iné účely“ (*An Act supplementary to an Act entitled "An Act to prescribe an Oath of Office, and for other Purposes"*) 13 Stat. 424.
18. Zákon predpisujúci služobnú prísahu a na iné účely (*An Act to prescribe an Oath of Office, and for other Purposes*) 12 Stat. 502.

Kontakt:
PhDr. Gilbert Futó, PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: gilbert.futo@euba.sk

MIGRÁCIA AKO VÝZNAMNÝ BEZPEČNOSTNÝ FAKTOR POLITICKEJ STABILITY EURÓPSKYCH ŠTÁTOV

Štefan Ganoczy

Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, Demänová 393, P. O. Box 9, 031 06 Liptovský Mikuláš 6, Slovenská republika, e-mail: stefan.ganoczy@aos.sk

Problematika migrácie v súčasnom období a z globálneho bezpečnostného pohľadu predstavuje vážne hrozby, na ktoré jednotlivé členské štáty ale ani Európska únia ako celok nie sú dostatočne pripravené ani schopné im dlhodobo čeliť. V krátkom prehľade sú najskôr popísané vývoj migrácie a jej rozsah v priebehu 19., 20. a na počiatku 21. storočia. Hlavná pozornosť je ale zameraná na aktuálny rozsah a mnohovrstevnosť súčasnej európskej migračnej krízy, na jej príčiny, súvislosti a dôsledky pre ďalší vývoj Európskej únie.
Kľúčové slová: migrácia, história migrácie, európska migračná kríza, migrácia ako bezpečnostný faktor

The article deals with the issue of migration, which presently represents a serious threat from the global security perspective, to which individual Member States or the European Union are not sufficiently prepared or able to face it in the long term. The author, in a short historical overview, describes his historical development, the extent of migration during the 20th and 21th century. However, the main focus is on the extent and multilayer nature of the current European migration crisis, its causes, its context and its consequences for the further development of the European Union.
Key words: Migration, Migration history, European Migration Crisis, Migration as a Security Factor
JEL: F22

Úvod

Z charakteru globálneho bezpečnostného prostredia vyplýva, že sa na európskom kontinente (a nielen tam) objavili nové hrozby, na ktorých eliminácii sa musia jeho štáty pripravovať. Ak to bude potrebné, musia tieto štáty v záujme vlastnej bezpečnosti a stability aj preukázať, že sú reálne schopné týmto hrozbám účinne čeliť. Z hľadiska prostredia a povahy konfliktov sú rozoznateľné dva základné druhy hrozieb: vojenské a nevojenské. Predovšetkým druhá skupina, označovaná aj ako netradičné hrozby, vystupuje v súčasnosti veľmi významne do popredia. Predstavujú proliferáciu zbraní hromadného ničenia do ťažko kontrolovateľného neštátneho prostredia a vlastníctva, terorizmus na rozdiel od minulosti orientovaný predovšetkým na civilné obyvateľstvo, extrémizmus, pretrvávajúce regionálne konflikty, zlyhávajúce štáty, organizovaný zločin, masovú ekonomickú migráciu, obchodovanie s drogami, ekologickú a energetickú nestabilitu, ale aj energetickú bezpečnosť. Všetky tieto hrozby predstavujú zárodky a príčiny pre vznik kríz a konfliktov, a preto si vyžadujú zvýšenú pozornosť. Medzinárodné vzťahy, tak ako ich poznáme za posledných 20 rokov, sa nachádzajú v bode podstatného rozvratu. Nezastupiteľným činiteľom medzinárodných bezpečnostných vzťahov zostáva aj naďalej sila, vrátane vojenskej sily.[1]

[1] MAREK, J. Globalizácia ako aktér medzinárodnej bezpečnosti 21. Storočia. In : Národná a medzinárodná bezpečnosť 2017 [elektronický zdroj] : Zborník vedeckých a odborných prác. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2017. ISBN 978-80-8040-551-9, s. 297-303.

Po období rozsiahleho a výrazného prehlbovania integrácie európskych štátov v rámci Európskej únie v nej najmä v priebehu druhej dekády tretieho tisícročia nastalo obdobie vážnych kríz. Napriek oprávneným očakávaniam väčšiny obyvateľov členských krajín však ich politické elity nepreukázali praktickú schopnosť riešiť vlastné aktuálne a vysoko rizikové problémy, ku ktorým práve problematika nelegálnej a nekontrolovanej migrácie bezpochyby patrí. Ukazuje sa čím ďalej tým výraznejšie, že Európska únia potrebuje zvoľniť tempo svojho integračného postupu. Zamyslieť sa sama nad sebou a predovšetkým hľadať a nachádzať účinné opatrenia na riešenie súčasného a nežiaduceho stavu, ktorého aktuálnym výsledkom je okrem iného „Brexit“, alebo „narušenie“ pôvodného stabilného politického systému v mnohých európskych krajinách, ako napríklad v Spolkovej republike Nemecko po voľbách do spolkového snemu na jeseň 2017 a nástup krajne pravicových strán.

Ukazuje sa, že nielen členské štáty Európskej únie, Európska únia ale aj Európa ako kontinent nevedia riešiť vlastné vnútorné problémy, ale aj nové vonkajšie ohrozenia, akým aktuálne napríklad je nebezpečie radikálneho islamizmu.

1 Vývoj migrácie v priebehu 19., 20. a na počiatku 21.storočia

Rozsiahla migračná vlna z európskych krajín bola zaznamenaná okolo roku 1870 a jej skončenie sa datuje až do vypuknutia Prvej svetovej vojny v priebehu roku 1914. Bol to hromadný odchod pracovných síl v rozsahu približne 50 miliónov ľudí z celej Európy. Dve tretiny z tohto počtu smerovali do USA a tretina do Kanady, Austrálie, Afriky a Brazílie. Na tejto migrácii sa podieľali všetky európske krajiny vrátane obyvateľstva dnešného Slovenska. U niektorých krajín, ako bolo napríklad Anglicko, Írsko či Španielsko, predstavovala táto migrácia až 20 - 40 % všetkej populácie.

Epochu liberálnej migračnej politiky, ktorá umožňovala masovú migráciu, ukončila Prvá svetová vojna. Migračný kolobeh medzi Európou a jej kolóniami sa v priebehu vojny obrátil. Podľa odhadov žilo v Európe pred vypuknutím Prvej svetovej vojny približne 5 miliónov cudzincov, ktorí boli sezónnymi pracovníkmi v štátoch, v ktorých sa nenarodili. Po vypuknutí vojny zaviedla Veľká Británia prvé opatrenia, ktoré podstatne obmedzovali slobodu pohybu pre cudzincov z nepriateľských krajín. Internácia, repatriácia a násilie proti cudzincom nezostalo iba na území Veľkej Británie. I v ostatných európskych vojnových štátoch bolo internovaných viac ako 400 000 nepriateľských cudzincov. Vo Francúzsku bolo v roku 1914 nariadené, aby všetci nepriateľskí cudzinci (teda predovšetkým občania 2. Nemeckej ríše a Rakúsko – uhorskej monarchie) do ukončenia mobilizácie opustili krajinu. Prvá svetová vojna zásadne zmenila dovtedajší politický, kultúrny a sociálny poriadok celého sveta. Ako jej výsledok vznikli nové štáty a tie pôvodné zanikli a boli zriadené i mnohé medzinárodné organizácie.

Druhá svetová vojna zapríčinila najrozsiahlejšiu migráciu čo do počtu utečencov, a to nielen v novodobých dejinách. Podľa najpesimistickejších odhadov muselo opustiť svoj domov na 60 miliónov obyvateľov. Pre Druhú svetovú vojnu a dobu bezprostredne po nej bola typická vynútená migrácia, ktorá sa rozdeľovala do troch hlavných skupín. Do prvej skupiny patrili utečenci z oblastí, kde sa bojovalo. Spravidla to bolo evakuované obyvateľstvo, ktoré utekalo pred postupujúcimi vojskami. K emigrácii bolo donútené predovšetkým židovské obyvateľstvo, pre ktoré bol odchod z fašistických krajín za hranice často jedinou možnosťou, ako neskončiť v plynovej komore koncentračného tábora. Druhú skupinu tvorili ľudia, ktorí boli deportovaní alebo zadržiavaní v priebehu vojny predovšetkým v nemeckom vojnovom hospodárstve, boli to najmä vojnoví zajatci a občania krajín, ktoré boli pod Nemeckou okupačnou správou, ako napr. Protektorát Čechy a Morava (povinné pracovné nasadenie mužov – ročník 1924 a ďalšie) . Do tretej skupiny patrili ľudia, ktorí boli na konci vojny a po nej vyhnaní z bývalých území ríše a nemeckých jazykových oblastí v Európe. V priebehu Druhej svetovej vojny, ktorá bola doposiaľ najväčšia a najničivejšia, sa

do nej postupne zapojilo 48 štátov. Vojna si vyžiadala 55 miliónov mŕtvych, 35 miliónov zranených a 2 milióny nezvestných osôb. Najväčšie straty na životoch utrpel vtedajší Sovietsky zväz – asi 14 miliónov, potom Čína s 11,8 miliónmi, Nemecko stratilo 5 miliónov, Japonsko, Poľsko, Juhoslávia, Francúzsko, Maďarsko, Taliansko, VB, USA a veľa ďalších. Bol to najhorší konflikt v dejinách ľudstva.

V priebehu Druhej svetovej vojny, ktorá bola doposiaľ najväčšia a najničivejšia, sa do nej postupne zapojilo 48 štátov. Vojna si vyžiadala 55 miliónov mŕtvych, 35 miliónov zranených a 2 milióny nezvestných osôb. Najväčšie straty na životoch utrpel vtedajší Sovietsky zväz – asi 14 miliónov, potom Čína s 11,8 miliónmi, Nemecko stratilo 5 miliónov, Japonsko, Poľsko, Juhoslávia, Francúzsko, Maďarsko, Taliansko, VB, USA a veľa ďalších. Bol to najhorší konflikt v dejinách ľudstva.

V Európe dochádzalo v období po Druhej svetovej vojne k masívnemu presunu utečencov a k deportácii nemeckého obyvateľstva (a nielen nemeckého ale aj poľského, bieloruského, ukrajinského, či obyvateľstva pobaltských krajín na nútené pracovné nasadenie na území vtedajšieho ZSSR), čo predstavovalo asi 12 miliónov občanov v rokoch 1945 – 1950.

Svoje výrazné špecifiká, ktoré boli závislé na politickom vývoji vo svete, mala migrácia, prebiehajúca v druhej polovici 20. storočia. Počas jej prvej fázy (obdobie od konca 2. svetovej vojny až do sedemdesiatych rokov), existovali dva hlavné migračné prúdy. Do prvého prúdu patrili tzv. ekonomickí migranti, Európania, odchádzajúci do USA, Kanady, Austrálie a Nového Zélandu. Ich počet je odhadovaný na 9 miliónov. Druhý prúd migrantov smeroval z Ázie, Afriky a Karibiku. To boli krajiny, kde vtedy prebiehala tzv. dekolonizácia. Kolónie sa osamostatnili od nadvlády bývalých koloniálnych mocností a vytvorili si svoje vlastné štáty. Vplyvom tejto migrácie existujú v niektorých krajinách určité špecifiká. Vo Veľkej Británii sa nachádza početná komunita migrantov predovšetkým z Indie a Pakistanu, vo Francúzsku žijú veľké komunity zo severnej Afriky, v Nemecku sú rovnako veľké komunity z krajín bývalej Juhoslávie a Turecka. Celkový počet migrantov v priebehu tohto obdobia sa odhaduje na 10 miliónov ľudí.

V priebehu druhej fázy migrácie, prebiehajúcej v druhej polovici 20. storočia, sa migrácia do európskych krajín (70. – 90. roky) prakticky zastavila, a to z rôznych dôvodov. Na jednej strane ekonomiky európskych štátov začali stagnovať a na strane druhej Európania požadovali po prichádzajúcich imigrantoch zodpovedajúce technické vzdelanie a odbornú kvalifikáciu, ktorá by im umožnila zaradenie do pracovného procesu majoritnej spoločnosti. A to bol pre mnohých migrantov veľký problém. Preto sa migračné toky preorientovali na USA, Kanadu a Austráliu. Počas tejto fázy migrovalo okolo 12 miliónov ľudí prakticky z celého sveta.

V súčasnosti v celosvetovom meradle pochádza najviac migrantov z Afganistanu (4,5 milióna) a Palestíny (4,123 milióna). Množstvo ľudí, ktorí žijú v inom štáte, ako v ktorom sa narodili, sa odhaduje na 150 až 185 miliónov – to sú odhady z roku 2007.[2] Pred štyridsiatimi rokmi však bol tento počet polovičný. V súčasnosti ale jednoznačne prevláda migrácia dobrovoľná a po prvý raz od čias druhej svetovej vojny jej počet prekročil hranicu päťdesiatich miliónov (Úrad vysokého komisára OSN pre utečencov v správe za rok 2013). Na konci roka 2015 bolo celosvetovo päťdesiattri miliónov utečencov, čo bol oproti roku 2012 nárast o osem miliónov.

Najviac dramatická situácia sa vytvorila v Sýrii, kde je v dôsledku občianskej vojny na úteku 6,5 milióna ľudí, pričom už 2,5 milióna ich krajinu opustilo v nedávnej minulosti. Rovnako dramaticky narastá počet utečencov z Afriky ako dôsledok veľkého počtu politických kríz – Južný Sudán, Stredoafrická republika. Je zrejmé, že v prípade týchto

[2] KOSER, Khalid.International migration a very short introduction. New York: Oxford University Press, 2007.

chronicky zlyhávajúcich štátov sa nejedná o moderné spoločenské a politické konštrukty, ale o stredoveké štruktúry v nefunkčnej kombinácii s prevzatými a (ne)pochopenými prvkami modernity. Ich pôvodný kmeňový systém založený na bezpodmienečnej lojalite k náčelníkom sa zrútil pod tlakom náboženských, sektárskych, etnických a iných čiastkových lojalít. Export „západného politického, kultúrneho a hodnotového systému“ do takto rozrušenej sociálnej spoločenskej štruktúry je zrejme na dlhé roky (desaťročia?) odsúdený na neúspech.

2 Kam a prečo migranti utekajú

Migračná kríza prepukla naplno v lete a na jeseň 2015 a do Európy vstupovali státisíce ľudí ilegálne bez dôkladnej kontroly pohraničných zložiek a bez systémovej registrácie. Pohraničné zložky neboli schopné získať prehľad o tom, kto do Európy vstupuje, a odlíšiť v zmiešaných tokoch oprávnených žiadateľov o azyl od ekonomických migrantov a od islamistických bojovníkov a ďalších zločincov. Mohutný, nekontrolovaný príliv migrantov z tretích krajín uvrhol Úniu a jej členské krajiny do závažnej krízy, ktorá má svoj rozmer bezpečnostný, sociálny, ekonomický, rozpočtový a celkovo nepriaznivo ovplyvňuje vnútornú stabilitu európskych krajín.

Tak rozsiahle migračné toky, ktoré v rokoch 2015, 2016 a 2017 zasiahli Európu, nemajú na tomto kontinente obdoby od konca Druhej svetovej vojny. **V roku 2016 vstúpilo do EU ilegálne viac ako 1 milión utečencov (odvážnejšie odhady uvádzajú až 1,5 milión), v roku 2017 viac ako 350 000. V roku 2015 bolo v EU podané 1,25 milióna žiadostí o azyl, v 2016 viac ako 1 milión**.[3]

Na základe týchto údajov možno usúdiť, že motivácia veľkého množstva migrantov na cestu do Európy je predovšetkým ekonomickej povahy. Jednak to sú rozsiahle druhotné pohyby migrantov v rámci Únie smerom do najatraktívnejších krajín – Nemecko, Švédsko, Dánsko. **Štatistiky ukazujú, že prichádzajú najmä mladí slobodní muži. Medzi žiadateľmi o azyl v roku 2015 tvoria najväčšiu skupinu muži vo veku 18 až 34 rokov – cca 42 %; spolu s mladíkmi vo veku 14 až 17 rokov potom predstavujú viac ako 50 % žiadateľov.[4] Celkom bolo v uvedenom roku medzi žiadateľmi 72,5 % mužov.**

Ako potvrdzujú údaje z krajín s najväčšou prítomnosťou migrantov, ich využitie a zaradenie do pracovného procesu je problematické a vo výsledku minimálne. Hromadný a nekontrolovaný príliv nekvalifikovaných migrantov nie je požadovanou záchranou pre európsky pracovný trh a udržateľnosť sociálnych systémov – ako bolo pôvodne deklarované, ale práve naopak – stále väčšou a v budúcnosti zrejme neudržateľnou záťažou. Oproti optimistickým prognózam, ktoré ale vychádzali z predchádzajúcich pozitívnych skúseností so selektívnou a riadenou individuálnou migráciou kvalifikovaných pracovníkov, bude terajšia migračná vlna v krátkodobom, strednodobom a zrejme i dlhodobom horizonte predstavovať pre sociálne systémy členských krajín neúnosnú záťaž.

3 Súčasný stav migrácie, jeho príčiny, súvislosti a dôsledky

Problém prisťahovalectva a postupnej radikalizácia moslimov v Európe začal vznikať v posledných dvoch dekádach 20. storočia. Ale až nové mohutné migračné vlny, spôsobené predovšetkým vojnami a konfliktmi na Blízkom východe, v Afganistane a Afrike, ale i výrazná finančná podpora šírenia islamu v európskych krajinách z bohatých arabských štátov rovnako ako aj neobmedzené možnosti využitia moderných technológií výrazne prispeli k súčasnému stavu.

[3] Dostupné na: http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7105334/3-10122015-AP-EN.pdf/04 886524-58f2

[4] Dostupné na: http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7105334/3-10122015-AP-EN.pdf/04 886524-58f2

Základnou príčinou tak razantného rozmachu migrácie do Európy je ale predovšetkým dlhodobé zlyhanie Európskej únie ako aj jej jednotlivých štátov v oblasti nezvládnutej migračnej politiky, fenomén „politickej korektnosti“ a klamná politika multikulturalizmu, ktorých výsledkom boli masívne migračné vlny v poslednom období. Európski politici asi zabudli na prorocké slová renomovaného amerického konzervatívneho politického teoretika Samuela Huntingtona, autora publikácie Stret civilizácií (The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order,[5] vydanej v roku 1996: *„Trvalý príliv značného počtu imigrantov pravdepodobne spôsobí rozdelenie spoločnosti na kresťanské a moslimské komunity. Tomuto vývoju (nepochybne nežiaducemu – vzhľadom na odlišné sociálne väzby, výrazné kultúrne, spoločenské ale predovšetkým hodnotové rozdiely) bude veľmi ťažké zabrániť a ak áno, tak najmä vysokými nákladmi na obmedzenie imigrácie.“* Odporcovia myšlienok profesora Huntingtona vtedy a rovnako aj dnes tvrdia, že nič také nehrozí, ani sa nedeje. V mnohých mestách Francúzska, Nemecka a ďalších pritom už desaťročia vznikajú a reálne existujú mestské časti, v ktorých kriminalita, násilné trestné činy a vynútená policajná asistencia výrazne prevyšujú porovnateľné údaje u ostatného obyvateľstva. Všetky tieto skutky majú vo svojej podstate jednú výraznú črtu – nenávisť. Nenávisť proti Európanom, nenávisť proti európskej identite a európskemu systému, životnému štýlu, slobode, pokoju a mieri, ktoré tu – zatiaľ sú.[6]

Schengen priniesol členským krajinám Európskej únie, ich vzájomnému obchodu, výmene investícií, tovarov a služieb ako aj voľnému pohybu občanov týchto krajín významné a nezanedbateľné výhody, o ktorých netreba pochybovať. Schengen ale súčasne predsunul hranice Nemecka a ďalších atraktívnych migračných destinácií do krajín na periférii Európskej únie a vytvoril magnet jednoliatej priechodzej Európy nielen pre občanov jej členských krajín (čo je vynikajúce), ale aj tých ostatných (čo je absolútne zlé). Okrajové štáty práve z tohto dôvodu dlhodobo čelili podstatne vyšším migračným tlakom ako predtým. Súčasne strážili hranice s menším nasadením, ako keď by išlo iba o ich vlastné, **pretože systém kolektívnej nezodpovednosti** im umožnil prenášať bremeno na ostatných.

Keď na pozadí vývoja v Sýrii, Iraku, Líbyi a ďalších krajinách zosilnel nápor utečencov, všetky tieto rysy vygradovali. Magnet nadobudol silu, keď sa odhalila chabá ochrana vonkajších hraníc, keď predstavitelia Európskej únie a niektorých členských štátov ukázali migrácii ústretovú tvár. Keď Nemecko pozastavilo uplatňovanie dublinských pravidiel voči Sýrčanom a keď Európska únia celkovo vyslala signál, že sa masovej imigrácii nebráni. To všetko sa prejavilo na dramatickom náraste migračných tlakov na štáty na vonkajšej hranici, ktoré boli schopné a ochotné plniť svoje povinnosti menej ako kedykoľvek predtým. V Európe „pred Schengenom“, v ktorej bol každý štát zodpovedný za stráženie svojich hraníc[7] a v ktorej bolo možné legálne prekračovať hranice iba na kontrolovaných prechodoch a kde každý štát mal svoju vlastnú azylovú a prisťahovaleckú politiku, bola migrácia problémom každého jednotlivého štátu.

Projekt „Európy bez hraníc“ naproti tomu **uvrhol zúčastnené krajiny do neprimeranej vzájomnej závislosti**. Vzniklo usporiadanie, v ktorom nezvládnutá imigrácia (bez jednotnej alebo aspoň harmonizovanej azylovej a prisťahovaleckej politiky) a bezpečnostné hrozby v každom štáte sú zdieľaným problémom všetkých, kde zlyhanie či neuvážené kroky jednotlivých štátov majú ďalekosiahle dopady pre celok a kde je – slovami samotnej Európskej komisie: ... *„reťaz silná ako jej najslabší článok“*. Doterajší vývoj pritom jasne ukazuje, že **vzdialené bruselské centrum je v riešení migračných tokov a bezpečnostných otázok neefektívne, nie akcieschopné, bezradné, utápajúce sa v chaose**.

[5] HUNTINGTON, S. Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu. 2007.
[6] WATSON, P. *A history of Ideas from Fire to Freud.* London : Weidenfeld and Nicolson, 2005, s. 319-338.
[7] VARECHA, J. Nové výzvy pre Ozbrojené sily Slovenskej republiky, 2017, s. 579.

Schengen tak členským štátom zhoršil úlohu účinne chrániť svoje územie a viesť autonómnu azylovú a prisťahovaleckú politiku a odkázal ich na spoločné riešenia na centrálnej úrovni. Únijné orgány na rozdiel od zákonodarcov a bezpečnostného aparátu členských štátov nie sú schopné pružne reagovať na situáciu a prijímať rýchle a účinné opatrenia. Trvá mesiace, kým celý ťažkopádny systém vyprodukuje niečo hmatateľnejšieho, ako len ambiciózne a naliehavé prehlásenia, závery a stratégie. Opatrenia sa však nakoniec pohybujú viac v rovine prerozdeľovania následkov – teda financií (fondy), alebo samotných migrantov (kvóty) – a nákupe cudzej pomoci (Turecko), namiesto aby boli riešené príčiny nežiaduceho stavu. Či k dlhodobému riešeniu prispeje nová Európska pohraničná a pobrežná stráž a jej málopočetné jednotky, je veľkou otázkou.

Ukazuje sa, že stráženie hraníc a realizácia spoločnej azylovej a migračnej politiky v rámci voľného európskeho priestoru zahrnujúceho na tri desiatky štátov s ich rozdielnymi prístupmi a rôzne organizovanými silovými zložkami a kapacitami sú veľmi komplikované. Pokiaľ by jednotlivé štáty boli plne zodpovedné za stráženie svojich hraníc a migranti mali pred očami iba hradbu národných štátov aktívne chrániacich svoje územie, nikdy by zrejme súčasná situácia nenastala. Takto sa utápame v marazme vzájomnej závislosti, kolektívnej nezodpovednosti, ťažkopádneho, neakcieschopného rozhodovania na centrálnej úrovni, prerozdeľovania následkov a nutnosti draho kupovať cudziu pomoc.

Kríza neprišla nahodilo ako napríklad prírodná katastrofa. Je potrebné odmietnuť zjednodušený výklad o pôvode migračnej krízy ako výsledku pôsobenia vonkajších okolností, najmä nepriaznivej medzinárodnopolitickej situácie. Na jej zrode a rozmachu mali podiel niektoré členské státy Európskej únie, ktoré **aktívne prispeli k destabilizácii krajín Blízkeho východu a severnej Afriky pri „vývozu demokracie“**, a neskoršie aj **Nemecko svojím faktickým pozvaním Sýrčanov**. Vina v podstatnej miere spočíva v konaní samotnej Európskej únie v oblasti azylovej a prisťahovaleckej politiky a nezabezpečeného Schengenského priestoru a rovnako aj v (ne)konaní únijných inštitúcií a elít v počiatku a samotnom priebehu migračnej krízy. Kľúčovou položkou na zozname bruselských opatrení je prerozdeľovanie migrantov. Najskôr boli prijaté dve dočasné núdzové schémy na prerozdelenie 160 000 žiadateľov o azyl – prvé na základe „dobrovoľných“ záväzkov členských štátov, druhé však už podľa povinných kvót. Komisia teraz presadila nový trvalý mechanizmus, ktorý povinné utečenecké kvóty zaviedol ako štandardnú súčasť únijného azylového systému.

Myšlienka, že jednotlivým štátom budú bez ich súhlasu prideľované únijnými orgánmi migranti, bez toho, by mohli (tie štáty) rozhodovať o počte týchto osôb, o tom, z akého civilizačného prostredia prichádzajú, alebo aby mohli zohľadniť potreby svojho pracovného trhu, systémov sociálneho zabezpečenia, bezpečnosti svojich občanov, udržanie homogenity spoločnosti a ďalšie primárne záujmy, je desivá. **Únijné sociálne inžinierstvo prekonalo ďalšie hranice racionálneho riešenia tejto situácie. Tento stav iba dokladá (ne)spôsobilosť Európskej únie riešiť tento zásadný existenčný problém.**

Veľká väčšina občanov európskych krajín od svojich politických vodcov očakávala, že učinia všetko pre zastavenie alebo obmedzenie migračnej vlny, predstavy únijného establishmentu boli a sú v podstate zásadne odlišné. Zamedzenie masovej imigrácie nie je cieľ, ktorý by v jeho diskurze stál zreteľne a jednoznačne v popredí. Tam sa pod nánosom hmlistých hesiel ako je účinné riadenie migračných tokov, *dôsledná správa hraníc*, štruktúrovanejší a ucelenejší prístup EÚ k výzvam a príležitostiam migrácie, solidarita, spravodlivá a udržateľná spoločná azylová politika apod., nekoordinovane a neusporiadane miesi rad rôznych východísk a záujmov, často navzájom ťažko zlučiteľných.

4 Vplyv migrácie na politickú stabilitu európskych štátov

Doktrína čím ďalej *„užšej únie“* predstavuje svojím neustálym volaním po *„viacej Európy“* nebezpečnú deštruktívnu ideológiu, ktorá ohrozuje Európu ako civilizačný okruh. Narúša a podlamuje jej obranyschopnosť proti vonkajšiemu nebezpečiu. Vo vnútri potom sociálnymi experimentami (na vlnách ideológie gender, kultu sexuálnych menšín, antidiskriminácie, multikulturalizmu, politickej korektnosti) vytvára cestu k spoločnosti, ktorá už nebude niečím, čo by za obranu pred vonkajším svetom vlastne stálo. Presadzovanie týchto pochybných politík v posledných rokoch, akými konkrétne bola „produkcia nových ľudských práv“, koncentrácia na minority, politická korektnosť a sústredenie sa na emancipačné procesy v rasových, etnických, náboženských, rodových a sexuálnych oblastiach postupne iniciovalo narastajúcu nespokojnosť majoritného obyvateľstva týchto krajín. Migračná kríza v období 2015 – 2017 však tomuto procesu dodala novú dynamiku, predovšetkým v Spolkovej republike Nemecko (ďalej iba Nemecko) a predovšetkým zásluhou spolkovej kancelárky Angely Merkel v otázke hromadnej migrácie (viď úvodné motto). Už to ale nebola migrácia tisícov, ktorí do jednotlivých krajín EU prichádzali za prácou a tak ju skutočne obohacovali, ktorí pracovali v oblastiach nedostatku pracovných síl a ktorých sa viac - menej (aj keď často problematicky) darilo integrovať do majoritnej spoločnosti týchto krajín. „Pozvanie miliónov“ ústami nemeckej kancelárky spustilo lavínu migrantov a súčasne ukázalo nereálnosť niektorých ľudských práv a slobôd, ale aj na nebezpečenstvo, ktoré hrozí európskym štátom pre reálne, materiálne, finančné, sociálne a kultúrne limity, ktoré sú nielen pre niektoré krajiny EU ale aj pre bohaté Nemecko konečné a neprekonateľné, napriek faktu, že postavenie a sila Nemecka v rámci EU sú nespochybniteľné.

Vážnym limitom pre Nemecko je ale jeho minulosť a zodpovednosť za milióny obetí Prvej a Druhej svetovej vojny. Preto úsilie víťazných mocností po skončení Druhej svetovej vojny smerovalo na oslabenie jeho dominancie, aby svojou hospodárskou a politickou silou nemohlo v budúcnosti ohrozovať Európu. Predpokladalo sa, že vytvorením EU sa Nemecko poeurópští a stane sa iným. Program denacifikácie, ktorý mal túto úlohu zabezpečiť, sa postupne s nárastom hospodárskej sily Nemecka transformoval na program denacionalizácie. Ten si podstatu tejto protinemeckej ideológie zachoval a na základe nej si nemecká kancelárka Angela Merkel vytvorila víziu „nového“ Nemecka. Bude to ale iné Nemecko – kultúrne, politicky, nábožensky, rodovo, rasovo i sexuálne. Ak by to aj bolo správne v prípade Nemecka (s čím sa dá úspešne polemizovať), prečo majú túto ideológiu prevziať ostatné krajiny EU alebo konkrétne V – 4.

Pre politickú scénu pred jesennými voľbami do Bundestagu 2017 bolo príznačné, že ani jedna relevantná nemecká politická strana sa proti programu denacionalizácie nevymedzila okrem AfD, ktorá práve naopak otázku nemeckej identity mala ako významnú politickú tému. Pritom táto otázka nie je v mnohých európskych štátoch nič nového a špeciálne Nemecko ju vo svoje histórii riešilo opakovane i v minulosti.

Štvornásobná nemecká kancelárka získala po komplikovaných rokovaniach o zložení novej vlády iba 364 z 688 platných hlasov (celkový počet mandátov v Bundestagu je 711), teda iba o 9 viac, ako bola potrebná väčšina! Bolo to výsledok naozaj komplikovaných rokovaní o zložení budúcej koalície CDU/CSU, slobodných demokratov (FDP) a Zelených – tieto rokovania však stroskotali. Úspešné boli nakoniec rokovania tzv. veľkej koalície CDU/CSU a SPD. Čo sa teda zmenilo na v minulosti tradične veľmi stabilnej nemeckej politickej scéne a aký odkaz dali nemeckí voliči svojim politikom?

1. Kľúčové posolstvo je vidieť na volebnom výsledku dvoch tradične najsilnejších politických strán – CDU/CSU a SPD. CDU/CSU klesla z pôvodných 41 na aktuálnych 33% hlasov, čo je najhorší výsledok v povojnovom období. Pre SPD je jej aktuálny volebný výsledok vôbec najhorší v jej histórii – má aktuálne 21% hlasov.

2. Jasným „víťazom volieb je bezpochyby Alternatíva pre Nemecko – AFD. Táto relatívne „mladá“ strana na nemeckej politickej scéne výrazne odlišuje od ostatných politických subjektov svojím vyhranene odmietavým postojom k imigrácii ako aj svojimi vyjadreniami: ... *„Islam nepatrí k Nemecku“* ..., alebo: ... *„Nemecko sa stalo bezpečným prístavom pre zločincov z celého sveta“*. Líder AFD vyhlásil po ich volebnom úspechu „Hon na kancelárku Angelu MERKEL (wir werden Sie jagen).
3. Nemecká sociálna demokracia zažíva naozaj tragické obdobie. Názorne o tom vypovedá konkrétny volebný výsledok jednotlivých parlamentných strán po jesenných voľbách:

Union	32 %,
SPD	20,7 %,
Die Linke	9,0 %,
Grune	9,1 %,
FDP	13,2 %,
Sonstige	4,8 %.

Záver

V globálnom ponímaní prechádza celý svet ako taký, ale predovšetkým Európa ako kontinent od poslednej dekády 20. storočia až po súčasnosť zásadnými zmenami v ich spoločenskom vývoji. Státisíce migrantov, ktorí vstupujú každoročne na jej územie a v posledných rokoch bez systémovej kontroly a identifikácie, menia zásadne jej tvár a postupne aj pôvodnú demografickú štruktúru. Paralelne s týmto procesom pácha sama Európa sebazničenie nezávisle od počtu prichádzajúcich imigrantov. Sebavražedná je demografická politika väčšiny európskych štátov, keď ich priemerná pôrodnosť je dlhoročne na úrovni 1,3 detí na rodinu, takže v priebehu budúcich 30 – 50 rokov bude veková štruktúra vo väčšine európskych štátov v pomere 65 seniorov zo 100 obyvateľov, takže dlhé desaťročia fungujúci systém dôchodkového zabezpečenia už nebude udržateľný.

Druhým znakom prebiehajúceho procesu sebazničenia je rezignácia na tradičné európske hodnoty a vlastné duchovné dedičstvo, založené na židovsko-kresťanskom (niektorí autori uvádzajú anachronicky opačné poradie, teda kresťansko–židovskom) hodnotovom systéme,[8] hodnotách, zvyklostiach a úsiliu, ktoré ich priviedli k súčasnému bohatstvu. V súčasnosti tak propagovaný multikulturálny hodnotový systém a mentalita už nerozlišujú alebo nevnímajú podstatné európske kultúrne a sociálne vymoženosti podľa dosiahnutej úrovne. V multikulturálnom ponímaní žiadne kultúrne a iné prednosti alebo výdobytky nie sú lepšie alebo vyššie ako ostatné. Všetky majú rovnakú hodnotu. Keď sa vytratí schopnosť nielen jemného ale i zásadného hodnotového rozlíšenia, nič nie je lepšie alebo horšie, potom nie je aktuálne ale ani potrebné žiadať od migrantov, ktorí vstupujú do tohto európskeho priestoru a jeho hodnotového systému, aby tento hodnotový, právny a sociálny systém rešpektovali a prijali. A potom „vraj“ nie je korektné migrantom povedať, že v prípade nerešpektovania tohto systému – *čo je úplne prevažujúci – väčšinový prístup*, pre nich v tomto európskom priestore nie je miesto.

Je politicky komplikované, ale v súčasnosti zrejme veľmi potrebné povedať jasne a dôrazne, že kultúra, ktorá uznáva rovnocennosť pohlavia, je nadradená tej, ktorá túto rovnocennosť popiera a k ženám sa správa ako k nesvojprávnym bytostiam. Že táto kultúra nie je iba iná, ale zásadne nekompatibilná s tou prvou. Je ťažké, ale zrejme potrebné to povedať, aj keď je to „vraj“ politicky nekorektné.

[8] SMITH, CH, KOCH, R. Samovražda Západu. 2011.

Použitá literatúra:

1. MAREK, J. Globalizácia ako aktér medzinárodnej bezpečnosti 21. Storočia. In : Národná a medzinárodná bezpečnosť 2017 [elektronický zdroj] : Zborník vedeckých a odborných prác. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2017. ISBN 978-80-8040-551-9, s. 297-303.
2. KOSER, Khalid.International migration a very short introduction. New York: Oxford University Press, 2007.
3. Dostupné na: http:// ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7105334/3-10122015-AP-EN.pdf/04 886524-58f2
4. Dostupné na: http:// ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7105334/3-10122015-AP-EN.pdf/04 886524-58f2
5. HUNTINGTON, S. *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha : Rybka Publishers, 2007.
6. VARECHA, J. Nové výzvy pre Ozbrojené sily Slovenskej republiky. In : Národná a medzinárodná bezpečnosť 2017 [elektronický zdroj] : Zborník vedeckých a odborných prác. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2017. ISBN 978-80-8040-551-9, s. 575-582.
7. SMITH, CH, KOCH, R. *Samovražda Západu*. Bratislava : Promedia Group, s.r.o., 2011, ISBN 978-80-970661-5-4.
8. SPILÝ, P. Nástroje Európskej únie na komplexné riešenie kríz. In : Národná a medzinárodná bezpečnosť 2011 [elektronický zdroj] : Zborník vedeckých a odborných prác. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2011. ISBN 978-80-8040-429-1, s. 260-266.
9. WATSON, P. *A history of Ideas from Fire to Freud.* London : Weidenfeld and Nicolson, 2005, s. 319-338.
10. VARECHA, J. Nové výzvy pre Ozbrojené sily Slovenskej republiky. In : Národná a medzinárodná bezpečnosť 2017 [elektronický zdroj] : Zborník vedeckých a odborných prác. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2017. ISBN 978-80-8040-551-9, s. 575-582.
11. WATSON, P. *A history of Ideas from Fire to Freud.* London : Weidenfeld and Nicolson, 2005, s. 319-338.

Kontakt:

Ing. Štefan Ganoczy, PhD.
Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika
Demänová 393
P. O. Box 9
031 06 Liptovský Mikuláš 6
Slovenská republika
e-mail: stefan.ganoczy@aos.sk

ECONOMIC SANCTIONS AND THEIR EFFECTIVNESS IN CONFLICTS

Martin Grešš

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: martin.gress@euba.sk

The aim of the article is to analyze the basic economics of the sanctions as well as the relevant studies focused on the effectiveness of sanctions. We use the methods of comparison, description and analysis. We come to conclusion that sanctions are essentially a non-tariff barrier to trade. Sanctions imposed by the sender economy aim to decrease the economic connections between the two affected countries with the goal of changing the target economy political decisions. Economic goals of trade sanctions are decreasing the income from the sales of exports and increasing the price of imports. Regarding effectiveness, sanctions imposed by a single country are rather ineffective and lead to benefiting the third parties; therefore to increase the effectiveness of sanctions, multilateral cooperation among countries imposing the sanctions is a necessary condition.[1]

Key words: effectiveness, export sanctions, import sanctions
JEL: F51

Introduction

In the past, sanctions became an instrument of diplomacy reaction on conflicts that arose all around the world. According to Eyler, economic sanctions are not always used as proactive moves or reactions to deviance in nternational relations and are relatively new as devices in international conflict resolution[2]. Many countries used sanctions as diplomatic instruments with the United States as a leader on their useas presented in figure 1.

Figure 1 Sanction cases involving the United States

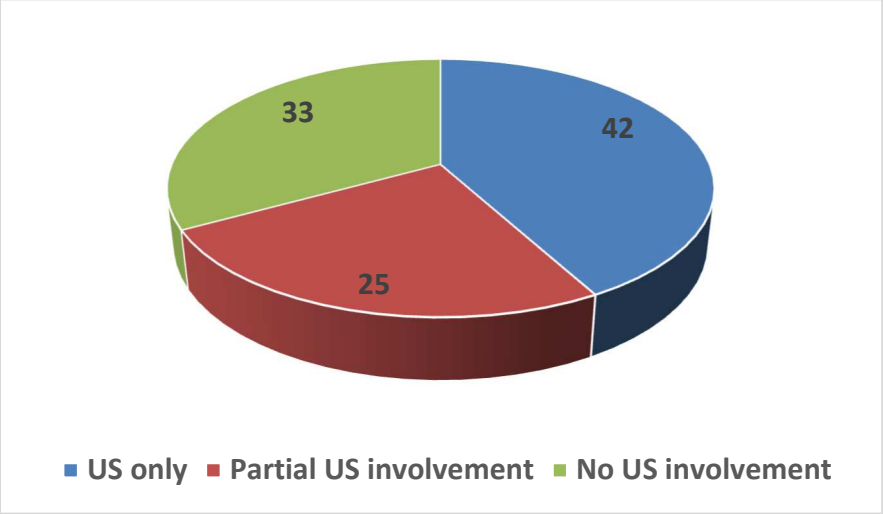

Source: EYLER, R. (2007): Economic Sanctions – International policy and political economy at work, p. 3.

[1] This article has been elaborated with the contribution from KEGA project no. 015EU-4/2018 "Negatívne dôsledky ozbrojených konfliktov a ich možné riešenia".
[2] EYLER, R. (2007): Economic Sanctions – International policy and political economy at work, p. 2.

Concerning the economic sanctions in general, they may be seen as an important instrument (double-edged) of foreign policy and international diplomacy with long lasting effects even though they are implemented only for a limited period of time[3]. Economic sanctions are also often removed much more slowly than they are implemented. Van Bergeijk (1989) argues in a similar manner and notes that economic sanctions as an instrument of foreign policy became more controversial. He notes that generally sanctions are believed ineffective because of the impossibility to create necessary political unity for a forceful embargo and even if established, embargoes and trade warfare are easy to circumvent[4]. Sanctions in general may take many forms like withholding of the diplomatic recognition, boycotting cultural and sports events and sequestering of property of citizens of targeted country[5]. On the other hand, they argue that the form of sanctions that usually attracts the most attention and may have the most visible effects are the economic sanctions including the various restrictions on international trade, financial flows and the movement of people.

Economic sanctions and their impact on particular economy may be analyzed at two levels. The first level is microeconomic level where impacts of the economic sanctions is focused on two main economic subjects – households and companies. Concerning companies, one can analyze the impacts on certain sectors of the economy – primary, secondary, or tertiary. Primary sector includes agricultural production and mining of natural resources. Secondary sector includes different types of industries producing in the economy. Tertiary sector includes services. The second level of economic sanctions' analysis include the macroeconomic level. Impacts of economic sanctions are studied at the national level focusing on basic macroeconomic indicators including the gross domestic product and its growth (overall as well as per capita), inflation rate, unemployment rate and external economic balance (using the balance of payment or, more specifically, trade balance of the national economy together with inflows and outflows of foreign investment).

Another level of the study includes the objectives that are to be achieved by the sanctions. One can identify two types of objectives to be achieved by the imposition of economic sanctions. On one hand these are explicit (or declared) objectives, on the other hand there may by some implicit (or tacit) objectives. Without being differentiated between explicit or implicit objectives. Objective may vary including achieving a policy change, regime change, weakening of the adversary, communicating to the domestic audiences and third parties[6].

Researchers used to agree that international economic sanctions are rarely effective, even though this view of imposing of international economic sanctions and their impact changed in the 1980s when Hufbauer et al. (1985) published a comprehensive study on the impact of economic sanctions and found out that imposition of international economic sanctions was quite successful in one third of all analyzed cases. Emphasis also shifted from general economic sanctions to sanctions directly targeted at the interests of the leaders rather than at the interests of wider population within a particular economy impacted by the

[3] KLINOVA, M. – SIDOROVA, E. (2016): Economic Sanctions and Their Impact on Russian Economic Relations with the European Union, p. 219.
[4] VAN BERGEIJK, P. G. (1989): Success and Failure of Economic Sanctions, p. 385.
[5] YANG, J. – ASKARI, H. – FORRER, J. – ZHU, L. (2009): How Do US Economic Sanctions Affect EU's Trade with Target Countries?, p. 1224.
[6] AALTO, P. – FORSBERG, T. (2016): The Structuration of Russia's Geo-economy under Economic Sanctions, p. 223

sanctions[7]. Klinova and Sidorova argue that economic sanctions are most effective in case when both, imposing and targeted economies, are traditional trading partners[8].

Eyler uses the work of Galtung and suggests a classification of sanctions as follows[9]:

1. Sanctions either reward (are positive) or punish (are negative);
2. Sanctions are aimed at individuals or the collective;
3. Sanctions are imposed due to internal or external actions by the target;
4. Sanctions are unilateral, multilateral or universal;
5. Sanctions are general or selective;
6. Sanctions are total or partial; and
7. Sanctions restrict a mix of the target's trade, financing, communications, and diplomatic relations.

The aim of the article is to analyze the basic economics of the sanctions as well as the relevant studies in economic sanctions focused on the effectiveness of sanctions. We use the methods of comparison, description and analysis in an attempt to fulfill the aim of the article.

2 Economics of sanctions

In this part we analyze the basics of the economics of sanctions with a focus on import and export sanctions. We use following definitions. Target economy is the economy on which the sanctions are imposed. Sender economy is the economy imposing the sanctions. Thus, when analyzing the import sanctions, target economy export market reacts to the import sanctions imposed by the sender economy. On the other hand, analyzing the export sanctions means that target economy import market reacts to the export sanctions imposed by the sender economy.

2.1 Markets before the sanction imposition

Figure 2 Target economy export market and sender economy import market before the sanctions

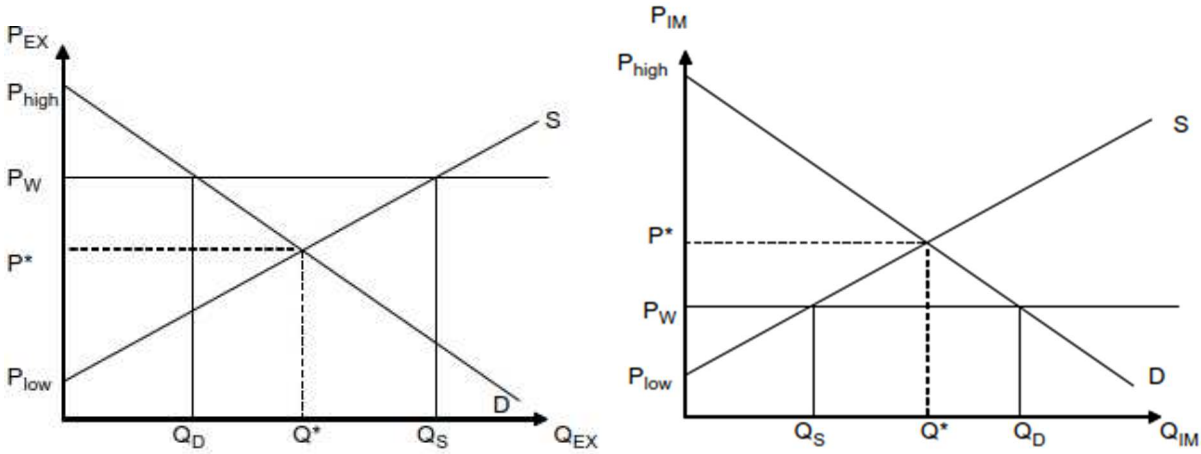

Source: EYLER, R. (2007): Economic Sanctions – International policy and political economy at work, p. 13.

Figure 2 presents both economies markets and their equilibrium showing the target economy export market (left) and sender economy import market (right) before the sanctions

[7] Ibid.
[8] KLINOVA, M. – SIDOROVA, E. (2016): Economic Sanctions and Their Impact on Russian Economic Relations with the European Union, p. 219.
[9] EYLER, R. (2007): Economic Sanctions – International policy and political economy at work, p. 10.

are imposed. Lines D and S represent the demand and supply curves in both markets, Q and P represent the quantity and price in both markets (Q_{EX} and P_{EX} for target economy and Q_{IM} and P_{IM} for sender economy) with Q* and P* showing the equlibirum quantity and price and P_W showing the world price in both markets. P_{low} and P_{high} show minimum price at which producers in the economy are willing to produce certain good and maximum price at which buyers in the economy are willing to buy this good. Q_D and Q_S represent the quantities demanded and supplied. Based on the economy, demanded and supplied quantities determine whether there is a market shortage ($Q_D>Q_S$ for sender economy) or market surplus ($Q_S<Q_D$ for target economy) at the current world price P_W compared to the equilibrium price P* without trade. We see that the world price is above the equilibrium in target economy ($P_W>P^*$) meaning that the target economy will be net exporter of the good in case it engages in international trade with market surplus being sold to foreign buyers. The opposite situation is in the sender economy where the world price is well below the equilibrium price ($P_W <P^*$) meaning the sender economy is a net importer of the good. We assume that target economy does not dictate the export price, instead the world market does. Sanctions restricting the trade and export and import flows from and to the target economy aim at reducing target economy wealth through reduced export revenues (import sanctions) and reduced supply of imports leading to higher prices and lower quantities in target economy for the goods and services from the sender economy.

2.2 Import sanctions

Import sanctions restrict imports of goods and services into the sender economy aiming at either restricting specific imports or all imports from the target economy in order to decrease the ability of the target economy to fund its policies through reduced income from decreased exports.

Welfare effects on the target and sender economy market are shown in figure 3. The shock of imposed restriction is represented by the dark vertical line and has two major effects. The first one is the reduction of target export revenues since the exports from target economy decrease from Q_S-Q_D to Q_{S2}-Q_{D2} with the price falling from P_W to P_2. The second effect may be seen in the sender economy and is opposite to price effect in the target economy. The price in sender economy rises from P_W to P_2 with market shortage decreasing from Q_D-Q_S to Q_{D2}-Q_{S2}. Thus, based on the figure 3, the wealth redistribution in both economies is as follows:

- Target economy:
  - Area e = gain in consumer surplus
  - Areas f, g, h = producer surplus reduction / producer losses
- Sender economy:
  - Area a = gain in the producer surplus
  - Areas b, c, d = net welfare reduction from the imposed sanction

Figure 3 Target economy export market and sender economy import market after the import sanction imposition

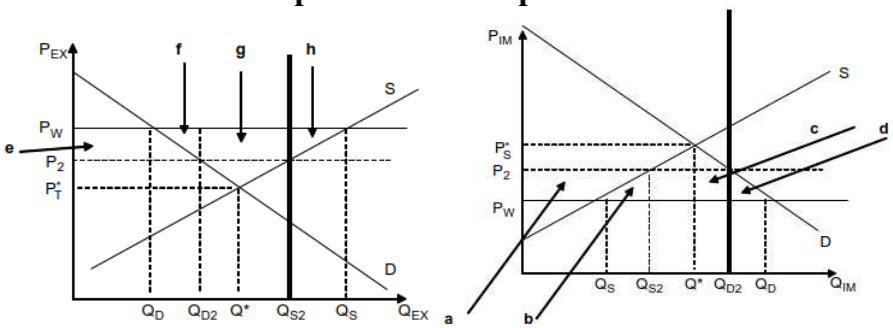

Source: EYLER, R. (2007): Economic Sanctions – International policy and political economy at work, p. 15.

2.3 Export sanctions

While using export sanctions, target economy supply of imports is affected. Target economy import market mirrors the export market of the sender economy. When sender economy imposes export sanctions, it leads to increase in the world price which in turn causes higher prices in the target economy market together with the decreased supply of imported goods from the sender economy. The wealth redistribution for companies in both markets favors the producers in target economy who gain from export sanctions and higher domestic prices because sales of goods produced in the target economy rise while sender economy producers are leaving the market in the target economy. On the other hand, producers in sender economy may be hurt, because they have to face the decrease in the revenues for their products.

Welfare effects on the target and sender economy market are shown in figure 4. The shock of imposed restriction is represented by the dark vertical line and has two major effects. The first one is the reduction of sender export revenues since the exports from sender economy decrease from Q_S-Q_D to Q_{S2}-Q_{D2} with the price falling from P_W to P_2. The second effect may be seen in the target economy and is opposite to price effect in the sender economy. The price in target economy rises from P_W to P_2 with market shortage decreasing from Q_D-Q_S to Q_{D2}-Q_{S2}. Thus, based on the figure 4, the wealth redistribution in both economies is as follows:

- Target economy:
  - Area a = gain in producer surplus
  - Areas b, c, d = consumer surplus reduction / consumer losses
- Sender economy:
  - Area e = gain in the consumer surplus
  - Areas f, g, h = producer losses

Figure 4 Target economy import market and sender economy export market after the export sanction imposition

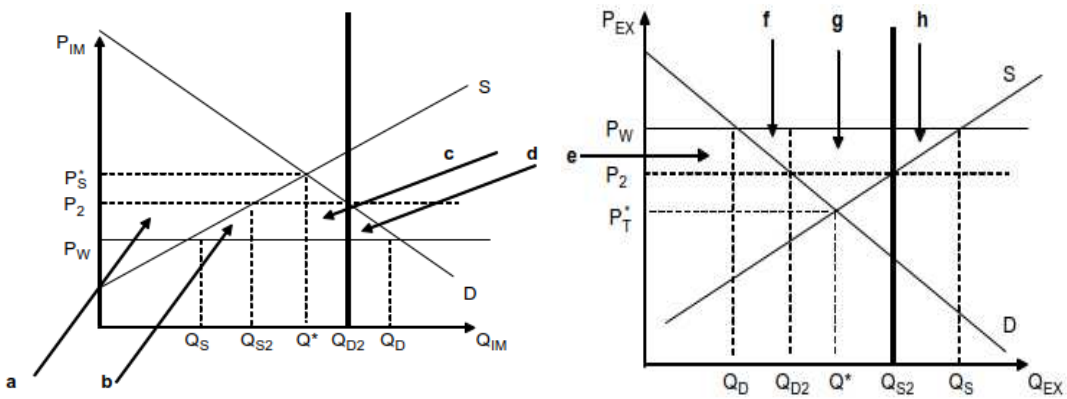

Source: EYLER, R. (2007): Economic Sanctions – International policy and political economy at work, p. 18.

We conclude this part with the note, that net effect on the welfare of both economies – target and sender – is negative in both import and export sanctions. The magnitude and and effects will depend on the elasticities of demand and supply curves in both economies.

3 Studies in economic sanctions

The works of van Bergeijk (1989, 1995) compose an important part of the academic literature on the economic sanctions. He focuses on the theoretical foundations of the economic sanctions analyzing two basic premises from the economic science. The first is that boycott and embargo deprive the targeted economy of some of the gains from trade and lower

its welfare. The second is the idea that the disutility caused by imposed sanctions on the targeted economy influences its behavior[10]. Van Bergeijk analyzed factors leading to the increase in the use of economic sanctions, namely the end of the Cold War, strategic trade policy considerations, the greening of trade issues, the proliferation of weapons of mass destruction and related technology, scale economies in the implementation of sanctions and the process of globalization[11].

Kim empirically analyzed the determinants of the success of economic sanctions. Kim bases the research mainly on the works of Hufbauer et al. (1985) and relate it with three categories: time, type and hegemonic decline model. Based on these three categories, Kim proposes three arguments related to the determinants of effectiveness of economic sanctions. Firstly, regarding the time and type categories, Kim argues with other researchers, that sanction duration and financial type do not have much impact on the success of economic sanctions and considers as important the finding of relative ineffectiveness of sanctions imposed as a result of the human rights abuses in the target country[12].

Klinova and Sidorova focus on the exchange of the economic sanctions between the EU and Russia and on the impacts of these exchanges on their mutual economic relations. They note that economic sanctions in combination with other (military-political) measures can be significantly effective in terms of destabilizing the political system of governance in targeted country. On the other hand, if the economic sanctions are not reinforced by other measures, they rarely lead to the destabilization[13]. They also focus on the cost of economic sanctions for the economy of the country that imposes the sanctions. They note that the costs are almost never calculated in advance because of the difficulty to assess the values of the sanctions and minimal damage to the major economies imposing sanctions (usually not exceeding 1% of gross national product). Also, the size of the economy imposing the sanctions is usually much larger than the size of the targeted economy. In case of the economic sanctions imposed on Russia by the EU member countries, it is the ten-fold difference – Russia's share of the world GDP is 2.8%, while the share of the EU is 23%[14]. Klinova and Sidorova also examine the potential consequences of the economic sanctions. They believe that the strongest negative impact on the Russian economy will be in the sectors with the most crucial cooperation with foreign partners, namely financial, high-tech and other strategic sectors. They conclude, similarly to Aalto and Forsberg, that the embargo on the exports of high technologies needed for the exploration of Arctic shelf, will lead to limited revenues of state budget in the long term.

Davis argues that economic warfare (including specific economic sanctions) is intended primarily to influence the power balances (economic, technology, military) to the advantage of those who conduct the economic warfare. According to Davis, the punitive measures may lead to decline or complete abolition in mutual trade in commodities and finance[15]. Concerning the mutual trade, countries may impose refusal of export licenses, denial of the most-favored nation status or even the embargo. In finance, there is possibility of assets freezing, restrictions on lending and expropriation of property. Davis also note that two

[10] VAN BERGEIJK, P. G. (1989): Success and Failure of Economic Sanctions, p. 385.
[11] VAN BERGEIJK, P. G. (1995): The Impact of Economic Sanctions in the 1990s, p. 445.
[12] KIM, H. (2009): Determinants of the Success of Economic Sanctions: An Empirical Analysis, pp. 40-41.
[13] KLINOVA, M. – SIDOROVA, E. (2016): Economic Sanctions and Their Impact on Russian Economic Relations with the European Union, p. 219.
[14] Ibid, p. 220.
[15] DAVIS, C. M. (2016): The Ukraine Conflict, Economic-Military Power Balances and Economic Sanctions, p. 170.

main features of economic sanctions against Russia undermined their effectiveness.[16] The first was participation and the second was outsourcing.

Yang et al. show that the economic sanctions are expected to have an economic impact on both, the sender country (country that imposes the economic sanctions) and the target country. They note that when the US economic sanctions are imposed, target countries switch their trade from the US to other countries which they refer to as the third-country effects of the economic sanctions[17] . They argue that the economic sanctions imposed unilaterally by a single country or by a small group of countries against particular countries are rather ineffective and lead to benefiting the third parties. According to them, in order to generate the successful outcome of the imposed economic sanctions (real impact on the economy of the targeted country), multilateral cooperation among countries imposing the economic sanctions is a necessary or sufficient condition. They developed a gravity model to investigate the effects of the US sanctions on the EU trade with sanction targeted countries. They conclude that the impact of the US economic sanctions on the EU trade differs across the countries. On average, multilateral sanctions including both the US and the EU, have a negative impact on the EU trade[18].

Neuenkirch and Neumeier empirically assessed GDP growth of economic sanctions on targeted economies. They assess how multilateral economic sanctions imposed by the United Nations and unilateral economic sanctions imposed by the US affect the targeted economy's real GDP growth. They also take into account that the reasons for the economic sanctions imposition (engagement in interstate conflicts, autocratic tendencies and political repression) may affect an economic development in the targeted country. Their results are corresponding to the findings of Yang et al. (2009). They conclude that the effects from the economic sanctions imposed at the multilateral level (the economic sanctions imposed by the UN) have a significant influence on the economic growth of the targeted country. On average, the imposition of UN sanctions decreases the target country annual real per capita GDP growth rate by more than 2%. Significant is also the period when the detrimental influence impacts the targeted economy. Based on their models, the dynamics of the economic sanctions decreases over time and becomes insignificant after 10 years with the aggregate drop in targeted economy's GDP per capita of 25.5%[19]. In case of different categories of economic sanctions imposed by the UN, comprehensive packages of the economic sanctions (like embargo on nearly all economic activity between the UN member states and the targeted country) have the strongest influence triggering a reduction of real GDP per capita growth by more than 5%. Based on their research, Neuenkirch and Neumeier (2015) note that the negative effects of unilateral economic sanctions imposed by the US are much smaller and shorter in duration than the multilateral economic sanctions imposed by the UN. The imposition of the US economic sanctions decreases the target country's GDP per capita growth by 0.75-1%. This detrimental impact on growth remains seven years and accounts for a total decrease in GDP per capita of 13.4%. They also found that the adverse effect of the US economic sanctions varies across targeted countries with a stronger negative influence on targeted countries that are geographically closer to the US[20].

[16] Ibid, p. 185.
[17] YANG, J. – ASKARI, H. – FORRER, J. – ZHU, L. (2009): How Do US Economic Sanctions Affect EU's Trade with Target Countries?, p. 1223.
[18] Ibid, p. 1241.
[19] NEUENKIRCH, M. – NEUMEIER, F. (2015): The Impact of UN and US Economic Sanctions on GDP Growth, p. 122.
[20] Ibid.

Conclusion

Based on the above analysis, we conclude that sanctions are essentially a non-tariff barrier to trade. Sanctions imposed by the sender economy aim to decrease the economic connections between the two affected countries (target and sender) with the goal of changing the target economy political decisions. Focusing on trade and based on Eyler[21], we distinguish between trade and financial sanctions (which were not part of our analysis) with two basic economic goals of trade sanctions reducing the level of wealth in the target economy:

- Decrease the income from the sales of exported goods and services;
- Increase the price of imported goods and services.

Based on the relevant literature on the effectiveness of economic sanctions we come to conclusion that economic sanctions imposed by a single country or by a small group of countries are rather ineffective and lead to benefiting the third parties, therefore in order to increase the effectiveness of economic sanctions, multilateral cooperation among countries imposing the economic sanctions is a necessary or sufficient condition.

We propose further research in the area of economic sanctions and their effectiveness on target economy, especially from an empirical point of view in order to find the best ways of imposing such sanctions on the target economy without having negative effects on the sender economy.

References:

1. AALTO, P. – FORSBERG, T. (2016): The Structuration of Russia's Geo-economy under Economic Sanctions. In: *Asia Europe Journal,* 2016, Vol. 14, No. 2, pp. 221-237.
2. DAVIS, C. M. (2016): The Ukraine Conflict, Economic-Military Power Balances and Economic Sanctions. In: *Post-Communist Economies,* 2016, Vol. 28, No. 2, pp. 167-198.
3. HUFBAUER, G. – SCHOTT, J. – ELLIOTT, K. (1985): *Economic sanctions reconsidered: history and current policy.* Washington DC: Institute of International Economics, 1985. ISBN 978-0881321364.
4. KIM, H. (2009): Determinants of the Success of Economic Sanctions: An Empirical Analysis. In: *Journal of International and Area Studies,* 2009, Vol. 16, No. 1, pp. 27-51.
5. KLINOVA, M. – SIDOROVA, E. (2016): Economic Sanctions and Their Impact on Russian Economic Relations with the European Union. In: *Problems of Economic Transition,* 2016, Vol. 58, No. 3, pp. 218-234
6. NEUENKIRCH, M. – NEUMEIER, F. (2015): The Impact of UN and US Economic Sanctions on GDP Growth. In: *European Journal of Political Economy,* 2015, Vol. 40, No. A, pp. 110-125.
7. VAN BERGEIJK, P. G. (1989): Success and Failure of Economic Sanctions. In: *Kyklos,* 1989, Vol. 42, No. 3, pp. 385-404.
8. VAN BERGEIJK, P. G. (1995): The Impact of Economic Sanctions in the 1990s. In: *World Economy,* 1995, Vol. 18, No. 3, pp. 443-455.
9. YANG, J. – ASKARI, H. – FORRER, J. – ZHU, L. (2009): How Do US Economic Sanctions Affect EU's Trade with Target Countries? In: *World Economy,* 2009, Vol. 32, No. 8, 1223-1244.

Contact:
doc. Ing. Martin Grešš, PhD.
Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovak Republic
e-mail: martin.gress@euba.sk

[21] EYLER, R. (2007): Economic Sanctions – International policy and political economy at work, p. 33.

PRÁVNE REŽIMY V ARKTÍDE

Dorota Harakaľová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: dorota.harakalova@euba.sk

Arktídu netvorí len zamrznutá časť Severného ľadového oceánu, ale aj vody priľahlých pobrežných štátov a ich pevninské územie. Vývojom medzinárodného práva sa kodifikovali viaceré medzinárodnoprávne inštitúty, ktoré priznávajú pobrežným štátom rôzny rozsah práv v oblastiach, kde určité práva (vyplývajúce napr. zo slobôd šíreho mora) vyplývajú aj mimoarktickým štátom. Medzi ne patrí výlučná ekonomická zóna a kontinentálny šelf. Článok analyzuje aj sektorovú teóriu, na základe ktorej sa niektoré štáty v určitom bode svojej histórie snažili preukázať územné nároky. Článok sumarizuje právne režimy, ktoré sa v Arktíde uplatňujú, nezaoberá sa legislatívou arktických štátov.
Kľúčové slová: Arktída, kontinentálny šelf, UNCLOS, územné nároky, sektorová teória

The Arctic is formed not only by a frozen part of the Arctic Ocean, but also waters adjacent to coastal States and their mainland. Several international instruments which grant coastal States a diverse range of rights in areas where certain rights (e.g. high sea freedoms) are also granted to extra-territorial states have been codified by development of international law. These include the exclusive economic zone and the continental shelf. The article also analyzes sectoral theory, which has led to some states trying to prove their territorial claims at a certain point in their history. The article summarizes the legal regimes that apply in the Arctic, it does not deal with the legislation of the Arctic states.
Key words: Arctic, continental shelf, UNCLOS, territorial claims, sectoral theory
JEL: K33

Úvod

Usporiadanie Arktídy, ako komplexného priestoru na zemskom povrchu často porovnávaného s Antarktídou, pozostáva z viacerých režimov. Prelína sa tu legislatíva arktických štátov, ustanovenia morského práva o morských zónach (predovšetkým výlučnej ekonomickej zóny a kontinentálneho šelfu podľa UNCLOS), vymedzovanie morských hraníc medzi susediacimi štátmi na základe ekvidištancie alebo spravodlivosti či sektorová teória, ktorá v podstate nemá oporu v medzinárodnom práve.

Niektoré právne problémy vznikajúce v polárnych oblastiach demonštrujú zložitosť aplikácie základných princípov medzinárodného práva. Uznanie územnej suverenity je zložité tam, kde štáty nemôžu vykonávať efektívnu administratívnu kontrolu vzhľadom na rozľahlosť a drsné podmienky v oblasti. Rozvoj nových princípov morského práva tiež prinútil arktické štáty, aby znovu prehodnotili svoje územné nároky, pretože bolo potrebné deklarovať nové morské nároky a delimitovať morské hranice.[1] Samozrejme, problémy s vymedzovaním hraníc v Arktíde sa týkajú len morských hraníc, resp. hraníc na zatiaľ nerozmrznutých územiach.

Arktída priťahuje záujem z dôvodu prírodného bohatstva nachádzajúceho sa v oblasti. Odhadované zásoby ropy a zemného plynu predstavujú 13 %, resp. 30 % zatiaľ neobjavených

[1] ROTHWELL, D. 1996. *The Polar Regions and the Development of International Law*. Cambridge : University Press, 1996, s. 7-8. ISBN 0-521-56182-5.

zásob.[2] Netreba opomenúť drahé kovy či zdroje rýb a iných morských živočíchov. Využiteľnosť a ťažba nerastných zdrojov sú podmienené rentabilitou a návratnosťou nákladov. Pri nízkych cenách ropy na svetových trhoch sa ťažiť v Arktíde štátov neoplatí.

Výhodu majú pobrežné arktické štáty, keďže suverénne práva k zdrojom sú im priznané medzinárodným právom prostredníctvom Dohovoru o morskom práve. Ten vymedzuje výlučnú ekonomickú zónu a kontinentálny šelf, ktoré sú síce obmedzené niektorými slobodami šíreho mora, ale pobrežný štát oprávňujú na výlučné využívanie zdrojov. Experti odhadujú, že až 97 % známych a predpokladaných zdrojov v Arktíde sa nachádza v zónach suverénnych práv a jurisdikcie štátov – Kanady, USA, Ruskej federácie, Švédska, Islandu, Fínska, Nórska, Dánska (Grónsko).[3]

Aký právny režim existoval v Arktíde pred prijatím Dohovoru o morskom práve? Na začiatku 20. storočia sa kreovala teória sférických trojuholníkov, ktorá vymedzovala jurisdikciu štátu na základe trojuholníkov majúcich základňu tvorenú pobrežím štátu, pričom vrcholom bol Severný pól. Suverenitu a suverénne práva štátov v kontexte morského práva boli v 50. rokoch prvý krát kodifikované Ženevskými dohovormi o morskom práve.

Článok pojednáva o rôznych právnych režimoch vzťahujúcich sa na územie Arktídy. Nezaoberá sa vnútroštátnou legislatívou arktických štátov aplikujúcou sa na ich pevninské územie a pobrežné more. Predmetom tohto článku nie je dôkladná analýza morských zón, ale len poukázanie na rôznorodosť režimov uplatňujúcich sa v Arktíde.

1 Čo je Arktída?

Arktída nezahŕňa len územie okolo Severného pólu vymedzené Severnou polárnou kružnicou (66°33‘ severnej zemepisnej šírky), ale podľa niekoľkých definícií aj pevninské územie arktických štátov. Vymedziť Arktídu len na základe geografických súradníc je síce jednoduchým riešením, avšak táto definícia nezahŕňa teplotné zmeny, prítomnosť pohorí, rozdiely v prítomnosti permafrostu, a pod. Ďalšie teórie definujúce Arktídu zahŕňajú tiež fyzikálne, geografické aj ekologické charakteristiky Arktídy.

Na základe botanickej teórie je Arktída delimitovaná ako územie nachádzajúce sa na sever od pásma lesov. To znamená, že za Arktídu je považovaná oblasť od posledného stromu vo vyšších rovinách zemepisnej šírky na sever až k Severnému pólu. Horná hranica lesa (*treeline*) je prechodová zóna medzi boreálnymi lesmi a tundrou, s izolovanými porastmi stromov.[4]

Klimaticky je za Arktídu považované územie, kde priemerná denná letná teplota v júli (resp. v najteplejšom mesiaci – v júli alebo auguste) nevystúpi nad 10° C. Ďalšie vymedzenia Arktídy sú determinované činnosťou pracovných skupín Arktickej rady, prírodnou morskou hranicou je tzv. arktická konvergencia.

---

[2] PETROV, E. (2015): Political Geology in the Arctic. [online]. [cit. 27.11.2018]. Dostupné na: <https://www.geoexpro.com/articles/2015/03/political-geology-in-the-arctic>.

[3] PETROV, E. (2015): Political Geology in the Arctic. [online]. [cit. 27.11.2018]. Dostupné na: <https://www.geoexpro.com/articles/2015/03/political-geology-in-the-arctic>.

[4]MURRAY, J.L., GREGOR, D.J.,LOENG, H. (1998): *Physical/Geographical Characteristics of the Artic*. In SJ Wilson, JL Murray & HP Huntington (eds), AMAP Assessment Report: Artic Pollution Issues. Arctic Environmental Assessment Programme (AMAP), Oslo, pp. 9 - 24.

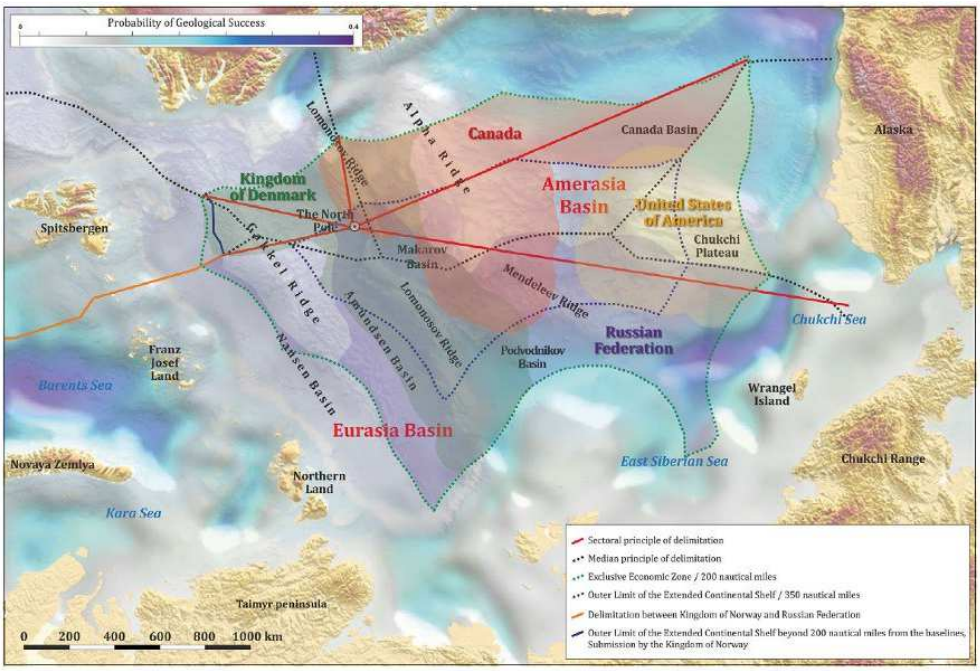

Zdroj: PETROV, E. (2015): Political Geology in the Arctic

2 Sektorová teória (Teória sférických trojuholníkov)

V prvej polovici 20. storočia sa v súvislosti s rozdelením Arktídy objavila tzv. sektorová teória, rozdelenie Arktídy na sférické trojuholníky *(Sector Principle)*. Vrcholom trojuholníka je Severný pól, jeho základňou je severná hranica štátu priliehajúca k Severnému ľadovému oceánu, respektíve základná čiara *(baseline)*, a jeho odvesnami sú poludníky prebiehajúce najvýchodnejším a najzápadnejším bodom na polárnom kruhu pretínajúcom územie príslušného štátu.[5]

Základnou podstatou sektorovej teórie je priľahlosť. Na jej základe má štát právoplatný nárok na celé územie, bez ohľadu na to či ide o zem, vodu alebo ľad. Oblasť vôd vymedzená na základe teórie spolu s podložím spadajú pod úplnú suverenitu jurisdikciu pobrežného štátu.[6]

Myšlienku, že si štát môže v polárnych oblastiach nárokovať územie (a takisto aj akvatórium) medzi dvoma poludníkmi smerom k pólu, bez potreby naplnenia formálnych náležitostí spojených s nadobúdaním územia, je možné spojiť s kanadským senátorom Pascalom Poirierom. Ten sa v roku 1907 ako prvý odvolal na túto teóriu ako na základ pre kanadské územné nároky na všetky ostrovy ležiace v území medzi kanadskou pevninou a Severným pólom.[7]

Kanada bola vnímaná ako zástanca tejto teórie, avšak v skutočnosti tomu tak nie je. Poiriereho návrh sektorovej teórie nebol prijatý hneď a Kanada si nárokovala svoj sektor až v roku 1925. Kanada sa pri uplatňovaní svojho nároku prostredníctvom sektorovej teórie opierala o štyri podklady – objav, efektívna okupácia, prieskum a nadobudnutie územia na základe zmluvy (*The Treaty of Paris*, 1763 – všetky dŕžavy patriace Francúzsku, okrem

[5] HEAD, I. L. 1963. *Canadian Claims to Territorial Sovereignty in the Arctic Regions*. In *McGill Law Journal*, Vol. 9, s. 203.[online]. Dostupné na internete: <lawjournal.mcgill.ca/userfiles/other/131472-head.pdf>.
[6] Colson, David A. (2003): The Delimitation of the Outer Continental Shelf between Neighboring States. The American Journal of International Law
Vol. 97, No. 1 (Jan., 2003), pp. 91-107. Dostupné na https://www.jstor.org/stable/3087106?read-now=1&loggedin=true&seq=7#page_scan_tab_contents str. 97
[7] OUDE ELFERINK, A. – ROTHWELL D. 2001. *The Law of the Sea and Polar Maritime Delimination and Jurisdiction.* Hague : Kluwer Law International, 2001. s. 121. ISBN 90-411-1648-6.

ostrovov St. Pierre and Miquelon, boli postúpené Veľkej Británii; v roku 1880 boli všetky britské dŕžavy v Severnej Amerike, pokiaľ neboli pripojené k nejakej kolónii, prevedené na Kanadu).[8]

Kanada si nárokovala na všetky ostrovy ležiace medzi pevninským pobrežím Kanady a Severným pólom a v roku 1926 novelizovala Zákon o Severozápadných teritóriách *(The Northwest Territories Act)*, aby doň zahrnula ustanovenia o tom, že prieskumníci, ktorí plánujú vycestovať do kanadského sektora museli v určitých prípadoch získať povolenie od kanadskej vlády.[9] *„The Arctic Islands Game Preserve"* prijatý v roku 1926 a rozšírený v roku 1929 a nasledujúcich rokoch, bol údajne uplatnený na takmer celý kanadský sektor. Stretol sa s tichým súhlasom medzinárodného spoločenstva, ale s čiastočnou výnimkou Nórska. Nórsko bolo pripravené uznať *„Game Preserve"*, ale výslovne sa konštatovalo, že toto uznanie nie je založené na sektorovej teórii.[10]

Sovietsky zväz bol jedinou krajinou, ktorá formálne deklarovala svoj územný nárok v Arktíde, a to na základe Vyhlášky Predsedníctva Ústredného výkonného výboru Zväzu sovietskych socialistických republík zo dňa 15. apríla 1926. ZSSR si nárokoval na pevninu a ostrovy dovtedy, ale aj následne objavené, medzi 35° východnej a 170° západnej zemepisnej šírky, ako súčasť štátneho územia ZSSR. Spojené štáty americké vzniesli nárok na územie medzi 141° až 170° západnej šírky, ale keďže sa tu nachádzalo len zopár malých ostrovov, tento nárok nebol nikdy príliš silno pretlačovaný. Nórsko si nárokovalo územie od 35° po 5° východnej šírky a v roku 1920 bol multilaterálnou zmluvou uznaný jeho nárok na Špicbergy *(Svalbard)*, práve na základe toho, že sa nachádzajú v rámci nórskeho polárneho sektora. V roku 1916 uznali USA územný nárok Dánska na Grónsko, v roku 1933 ho uznal aj Stály dvor medzinárodnej spravodlivosti (predchodca Medzinárodného súdneho dvora) v spore s Nórskom o Východné Grónsko. Dánsko si mohlo nárokovať v Arktíde územie približne od 10° do 60° západnej šírky, ale nárokovalo si Grinell Land voči Kanade s tým, že spadá do sektoru Grónska.[11]

USA však sektorový princíp ako základ územných nárokov arktických štátov neuznali. Napriek tomu však v zmluve so ZSSR z roku 1990 akceptovali hranicu severne od Beringovej úžiny, kde bola hranica zemepisnej dĺžky predĺžená severne až po hranicu ustanovenú medzinárodným právom.[12]

Napriek tomu si Ruská federácia na základe prvého nároku podaného Komisii pre hranice kontinentálneho šelfu nenárokuje celé morské dno v rámci ruského sektora, a teda pripúšťa, že existujú pravidlá medzinárodného práva uplatňujúce sa v Arktíde a určité oblasti hlbokomorského dna nepatriaceho pod jurisdikciu žiadneho štátu by mohli byť v budúcnosti

---

[8] HEAD, I. L. 1963. *Canadian Claims to Territorial Sovereignty in the Arctic Regions.* In *McGill Law Journal*, Vol. 9, s. 211-212.[online]. Dostupné na internete: <lawjournal.mcgill.ca/userfiles/other/131472-head.pdf>.

[9] McKITTERICK, T. E. M. 1939. The Validity of Territorial and Other Claims in Polar Regions. In *Journal of Comparative Legislation and International Law*, *21*(1), s. 90. [online]. [cit.3.1.2016]. Dostupné na internete: <http://www.jstor.org/stable/754556>.

[10] Denhez, M. 1982. *Aboriginal Rights and the Sovereignty of Countries (including a case study of the Canadian Arctic)* [online]. [cit. 4.1.2015]. Dostupné na internete: <http://www.nzdl.org/gsdlmod?e=d-00000-00---off-0ipc--00-0----0-10-0---0---0direct-10---4-------0-1l--11-en-50---20-about---00-0-1-00-0--4----0-0-11-10-0utfZz-8-00&cl=CL1.1&d=HASH38f011ddd1945e7b5bef09&x=1>.

[11] McKITTERICK, T. E. M. 1939. The Validity of Territorial and Other Claims in Polar Regions. In *Journal of Comparative Legislation and International Law*, *21*(1), s. 90. [online]. [cit. 3.1.2016]. Dostupné na internete: <http://www.jstor.org/stable/754556>.

[12] Colson, David A. (2003): The Delimitation of the Outer Continental Shelf between Neighboring States. The American Journal of International Law
Vol. 97, No. 1 (Jan., 2003), pp. 91-107. Dostupné na https://www.jstor.org/stable/3087106?read-now=1&loggedin=true&seq=7#page_scan_tab_contents str. 97

predmetom ťažby na základe ustanovení UNCLOS. To je celkom v rozpore so sektorovou teóriou, aspoň čo sa týka základných princípov námornej jurisdikcie.[13]

S postupným vývojom medzinárodného práva sektorová teória stráca svoj význam.[14] Kvôli významu Severného ľadového oceánu v regióne a jeho takmer stálej ľadovej pokrývke je podľa Rothwella (1996) diskutabilné či je Severný ľadový oceán objektom nárokov v rovnakej miere ako je súš.[15]

3 Morské zóny podľa Dohovoru o morskom práve (1982)

Dohovor o morskom práve z roku 1982 (ďalej len UNCLOS) predstavuje komplexnú úpravu právneho režimu svetových morí a oceánov. Rozdeľuje ich na morské zóny (pásma), ktoré sa od seba odlišujú charakterom práv prislúchajúcich pobrežnému štátu, respektíve celému ľudstvu (šíre more, Oblasť).

V pobrežnom mori štát vykonáva suverenitu v rámci celej jeho šírky (max. 12 nm; 1 nm = 1,852 km), pretože je považované za súčasť štátneho územia. V priľahlej zóne (max. 24 nm) môže štát vykonávať kontrolu za účelom zabránenia alebo potrestania porušovania jeho colných, fiškálnych, prisťahovaleckých alebo zdravotných a iných právnych predpisov na jeho území alebo v pobrežnom mori.

Vo výlučnej ekonomickej zóne má pobrežný štát len výlučné (zvrchované) práva k prírodným zdrojom týchto zón. Všetky arktické štáty okrem USA ratifikovali UNCLOS, a teda o uplatňovaní ich nárokov z UNCLOS niet pochýb. Aktuálna situácia komplikuje situáciu s predĺžením kontinentálneho šelfu USA, keďže ešte nie je celkom jasné či môže nárok na predĺženie šelfu podľa kritérií UNCLOS vzniesť aj nezmluvná strana dohovoru.

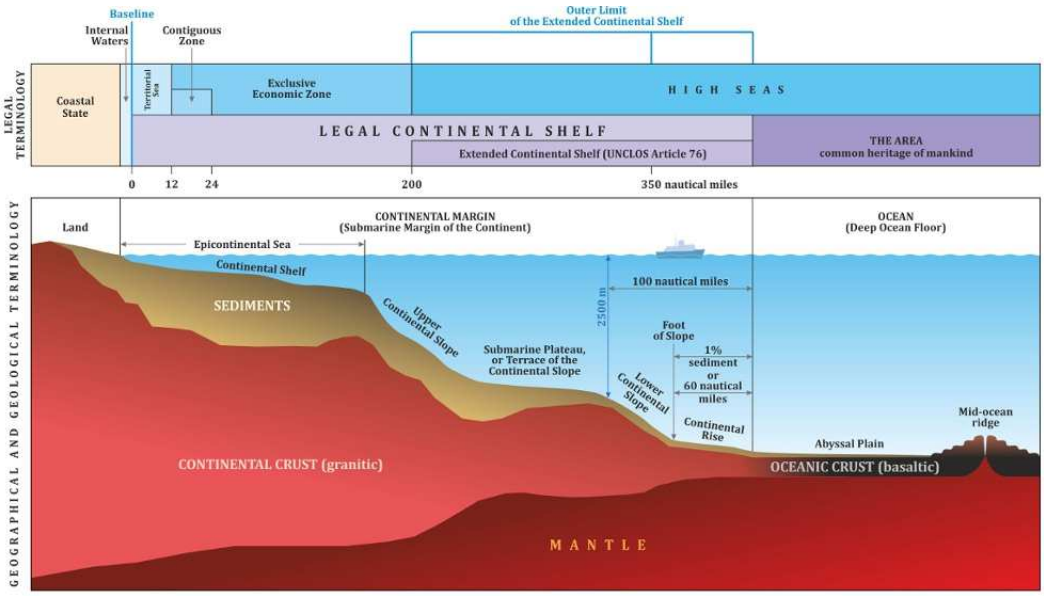

Maritime zones and rights under the 1982 United Nation Convention on the Law of the Sea (UNCLOS)
Zdroj: PETROV, E. (2015): Political Geology in the Arctic

[13] Colson, David A. (2003): The Delimitation of the Outer Continental Shelf between Neighboring States. The American Journal of International Law
Vol. 97, No. 1 (Jan., 2003), pp. 91-107. Dostupné na https://www.jstor.org/stable/3087106?read-now=1&loggedin=true&seq=7#page_scan_tab_contents str. 101

[14] IŠTOK, R. 2012. *Arktída v geopolitických a politickogeografických súvislostiach*. [online]. [cit. 30.12.2014]. Dostupné na internete: <http://www.unipo.sk/public/media/12484/Arkt%C3%ADda%20v%20geopolitick%C3%BDch%20a%20politickogeografick%C3%BDch%20s%C3%BAvislostiach.pdf>.

[15] ROTHWELL, D. 1996. *The Polar Regions and the Development of International Law*. Cambridge : University Press, 1996, s. 5. ISBN 0-521-56182-5.

3.1 Výlučná ekonomická zóna

Výlučná ekonomická zóna (*exclusive economic zone*, EEZ) poskytuje pobrežným štátom suverénne práva na zdroje nachádzajúce sa vo vodnom stĺpci a dne a jeho podloží v rámci jej šírky 200 nm. Pobrežný štát má právomoc využívať, rozvíjať, ochraňovať a spravovať všetky zdroje, ktoré sa nachádzajú vo vodách, na dne oceánu a v podloží oblasti nepresahujúcej 200 míľ od jeho pobrežia.[16]

Hranicu EEZ, na rozdiel od šelfu, nemožno predĺžiť za 200 nm a jej existencia závisí od vyhlásenia pobrežného štátu. Nie každý pobrežný štát musí mať vyhlásenú EEZ, ale keďže sú práve tieto zóny najhojnejšími loviskami rýb, štáty využívajú túto možnosť.

Vyhlásenie EEZ sa nedotýka slobody plavby, preletu, kladenia podmorských káblov a potrubí a iných spôsobov využívania mora dotýkajúcich sa týchto medzinárodným právom uznávaných slobôd šíreho mora. Samozrejme, sloboda rybolovu a vedeckého výskumu prináleží pobrežnému štátu. V prípade, že ich nevyužíva, žiaden iný štát ich nemôže využívať bez jeho súhlasu.

3.2 Kontinentálny šelf

Kontinentálny šelf je prirodzeným predĺžením kontinentu pod hladinou mora a je neodmysliteľnou súčasťou kontinentálneho okraja. Na rozdiel od EEZ, kontinentálny šelf nie je čisto právnym inštitútom a má aj geologické či geomorfologické aspekty.

Existuje istá diskrepancia vo vedeckom a právnom ponímaní šelfu. Z geologického hľadiska je šelf len jednou zo súčastí kontinentálneho okraja (spolu so svahom a vyvýšeninou), pričom právny šelf zahŕňa celý kontinentálny okraj. Právny režim šelfu má síce vedecké východiská, ale tieto dva režimy nie sú zhodné.

Geologický šelf spravidla siaha do hĺbky v priemere 100 – 200 metrov, pričom právny šelf je definovaný na šírku totožnú s EEZ, a to 200 nm. Keďže právna úprava umožňuje pobrežným štátom stanoviť si uvedenú šírku bez ohľadu na to, či ju ich šelf skutočne dosahuje, túto možnosť využívajú predovšetkým štáty, ktorých šelf je užší.

Štáty so širším šelfom využívajú možnosť predĺženia šelfu na základe barymetrických a geologických kritérií uvedených v UNCLOS. UNCLOS ponúka na vymedzenie šelfu viaceré vzorce, ktorými sa určia línie vymedzujúce vonkajší okraj šelfu.

Najskôr je potrebné vymedziť, kde sa nachádza vonkajšia hranica kontinentálneho okraja. Tá sa určí buď ako línia siahajúca 60 nm od úpätia kontinentálneho svahu alebo ako miesto, kde hrúbka sedimentov dosahuje aspoň 1% od najkratšej vzdialenosti k úpätiu kontinentálneho svahu.

Línie, ktoré následne určia vonkajšiu hranicu kontinentálneho šelfu môžu siahať buď do vzdialenosti 350 nm od základných línií, alebo 100 nm od izobaty 2500 m. Štát následne vymedzí hranice šelfu, a to spravidla kombináciou týchto línií a právnej hranice šelfu 200 nm.

Predĺženie hraníc šelfu za 200 nm je podmienené predložením návrhu pobrežného štátu vedeckému orgánu – Komisii pre hranice kontinentálneho šelfu *(Commission on the Limits of the Continental Shelf,* CLCS). Komisia posudzuje dôkazmi podporené nároky štátov na predĺženie šelfu, avšak k nim len podáva odporúčania. Nemá právomoc návrh zamietnuť, len môže štát vyzvať na doplnenie dôkazov. Takisto nerozhoduje spory o námorné hranice medzi štátmi, tie musia vyriešiť štáty samotné prostredníctvom rokovaní.

Subjektom, ktorý vymedzuje hranicu vonkajšiu šelfu je samotný pobrežný štát, nie Komisia.

---

[16]*The United Nations Convention on the Law of the Sea (A historical perspective)* [online]. [cit. 1.1.2015]. Dostupné na internete: <http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/convention_historical_ perspective.htm#Setting Limits>.

Zatiaľ jediným štátom, ktorý si určil vonkajšie hranice predĺženého šelfu na základe potvrdenia nároku Komisiou je Nórsko (nárok z roku 2006). Ruská federácia predložila CLCS historický prvý návrh v roku 2001, ten však musel byť pre nedostatok dôkazov doplnený. Predložila ešte 2 čiastočne revidované návrhy (2013, 2015). Viacero nárokov predložilo aj Dánsko (2009, 2010, 2012, 2013, 2014). Island predložil návrh v roku 2009, Kanada v roku 2013 (ale vo vzťahu k Atlantickému oceánu).[17]

Nároky pobrežných štátov sú vznášané samotnými štátmi a už teraz je zrejmé, že nároky Ruskej federácie a Dánska sa prekrývajú. Komisia rozhoduje o nárokov v poradí, v akom ich prijala, čiže posúdenie nárokov všetkých arktických štátov na predĺženie kontinentálneho šelfu potrvá roky. Ďalším aspektom je, že USA zatiaľ UNCLOS neratifikovali, a teda nie je jasné či môžu predložiť Komisii nárok na predĺženie šelfu (doteraz tak urobili len zmluvné strany UNCLOS).

3.3 Princíp ekvidištancie a princíp spravodlivosti

S existenciou morských zón je nutne spojená aj delimitácia hraníc medzi susediacimi a protiľahlými pobrežnými štátmi. Vývojom morského práva sa pri delimitácii hraníc morských zón ustálil princíp ekvidištancie *(principle of equidistance)* alebo stredovej čiary *(median line)* navrhnutý na stretnutí v roku 1953. Tento princíp upravoval delimitáciu hraníc susediacich kontinentálnych šelfov.

Dohovor o kontinentálnom šelfe ustanovuje, že stredová čiara *(median line)*, je čiara, ktorej každý bod je v rovnakej vzdialenosti od najbližších bodov základných línií, odkiaľ sa meria šírka teritoriálnych vôd každého štátu (podobná definícia sa nachádza aj v Dohovore o pobrežnom mori).[18] Tento princíp sa vývojom rozšíril o dodatok – subjektívny prvok – „pokiaľ osobitné okolnosti opodstatňujú inú delimitáciu.“, ale Dohovor ich bližšie nedefinoval.

Až v prípade Yan Mayen z roku 1993 sa stanovilo, že „osobitné okolnosti sú tie okolnosti, ktoré by mohli zmeniť výsledok vyplývajúci z nevýkonného uplatňovania princípu ekvidištancie. (čl. 55)“ [19]

Podľa Dohovoru o kontinentálnom šelfe (1958) sa metóda ekvidištancie použije vždy, keď neexistuje dohoda medzi štátmi, historický titul alebo osobitné okolnosti (čl.6). V UNCLOS sa táto metóda v súvislosti s kontinentálnym šelfom nespomína (len v čl. 15), ale pomerne úspešne sa uplatnila v praxi štátov.

Princíp spravodlivosti *(equitable principle)* má svoj pôvod v Trumanovom vyhlásení (1945) a v podstate už vtedy sa stalo obyčajovým pravidlom medzinárodného práva. Medzinárodný súdny dvor sa ním inšpiroval pri rozhodovaní prípadu Kontinentálny šelf Severného mora *(North Sea Continental Shelf cases)* z roku 1969, keď Súdny dvor uviedol, že „vymedzenie sa má uskutočniť dohodou v súlade so spravodlivými zásadami a s prihliadnutím na všetky relevantné okolnosti.“[20] Podstatou prípadu bolo, že pri uplatnení

---

[17] DIVISION FOR OCEAN AFFAIRS AND THE LAW OF THE SEA, OFFICE OF LEGAL AFFAIRS, UNITED NATIONS. (2018): Submissions, through the Secretary-General of the United Nations, to the Commission on the Limits of the Continental Shelf, pursuant to article 76, paragraph 8, of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982. [online]. [cit. 27.10.2018]. Dostupné na: <http://www.un.org/Depts/los/clcs_new/commission_submissions.htm>.

[18] UNITED NATIONS (1964): No. 7302. CONVENTION ON THE CONTINENTAL SHELF. [online] Dostupné na: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20499/volume-499-I-7302-English.pdf>.

[19] ICJ (1993): CASE CONCERNING MARITIME DELIMITATION IN THE AREA BETWEEN GREENLAND AND JAN MAYEN (DENMARK v. NORWAY) JUDGMENT OF 14 JUNE 1993. [online] Dostupné na: < https://www.icj-cij.org/files/case-related/78/078-19930614-JUD-01-00-EN.pdf>.

[20] ICJ (1969): NORTH SEA CONTINENTAL SHELF CASES (FEDERAL REPUBLIC OF GERMANYIDENMARK; FEDERAL REPIJBLICiOF GERMANYINETHERLANDS) JUDGMENT OF 20

metódy ekvidištancie by Nemecko získalo oveľa menšiu rozlohu kontinentálneho šelfu v porovnaní s Dánskom a Holandskom, čo by nebolo v súlade s princípmi spravodlivosti.

Myšlienka sa stala doktrínou a v následných prípadoch ju znovu potvrdili a potvrdil Medzinárodný súdny dvor aj arbitrážne tribunály. Problém s princípom ekvity spočíva v tom, že neposkytuje žiaden presný princíp alebo kritériá na dosiahnutie spravodlivého výsledku.[21]

Záver

Nároky na časti Arktídy môžu byť vznesené na základe rôznych titulov. Rôznorodosť týchto režimov môže spôsobiť vzájomné prekrývanie sa nárokov. Záujmy v Arktíde presadzujú nielen arktické, ale aj mimoarktické štáty, avšak územné nároky na základe medzinárodného práva prislúchajú len arktickým štátov.

Sektorová teória, v minulosti aplikovaná Kanadou a ZSSR, nemá oporu v medzinárodnom práve. Aj samotná Ruská federácia sa od nej odklonila tým, že nevzniesla nárok na celý „trojuholník“, ktorý by je na základe tejto teórie prislúchal.

Na základe Dohovoru o morskom práve prislúchajú štátom suverénne práva na prírodné zdroje výlučnej ekonomickej zóny a kontinentálneho šelfu. Najvýznamnejšie loviská rýb a ložiská nerastných surovín ležia práve v zónach, kde nad jurisdikciou štátov nie sú pochybnosti. Ale možnosť predĺženia kontinentálneho šelfu za (fiktívnu) hranicu 200 nm je príležitosťou, ktorú štáty jednoducho musia využiť.

Hranice medzi zónami susediacich či protiľahlých štátov však musia byť vymedzené na základe dohody dotknutých štátov, ani Komisia pre hranice kontinentálneho šelfu nemôže štátom jednostranne prikázať, kadiaľ má hranica šelfu viesť.

Použitá literatúra:

1. COLSON, D. A. (2003): *The Delimitation of the Outer Continental Shelf between Neighboring States*, The American Journal of International Law, Vol. 97, 1, pp. 91-107, Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/3087106?read-now=1&loggedin=true&seq=7#page_scan_tab_contents>.
2. Denhez, M. (1982): *Aboriginal Rights and the Sovereignty of Countries (including a case study of the Canadian Arctic)* [online]. [cit. 4.11.2018]. Dostupné na internete: <http://www.nzdl.org/gsdlmod?e=d-00000-00---off-0ipc--00-0----0-10-0---0---0direct-10---4-------0-1l--11-en-50---20-about---00-0-1-00-0--4----0-0-11-10-0utfZz-8-00&cl=CL1.1&d=HASH38f011ddd1945e7b5bef09&x=1>.
3. DIVISION FOR OCEAN AFFAIRS AND THE LAW OF THE SEA, OFFICE OF LEGAL AFFAIRS, UNITED NATIONS (1998): *The United Nations Convention on the Law of the Sea (A historical perspective)*. [online]. [cit. 5.11.2018]. Dostupné na: <http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/convention_historical_perspective.htm#TheUnited%20Nations>.
4. DIVISION FOR OCEAN AFFAIRS AND THE LAW OF THE SEA, OFFICE OF LEGAL AFFAIRS, UNITED NATIONS. (2018): *Submissions, through the Secretary-General of the United Nations, to the Commission on the Limits of the Continental Shelf, pursuant to article 76, paragraph 8, of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982.* [online]. [cit. 27.10.2018]. Dostupné na: <http://www.un.org/Depts/los/clcs_new/commission_submissions.htm>.
5. DUNDUA, N. (2007): *Delimitation of maritime boundaries between adjacent States*. United Nations – The Nippon Foundation Fellow, [online]. [cit. 25.8.2018]. Dostupné na:

FEBRUARY 1969 [online] Dostupné na: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/51/051-19690220-JUD-01-00-EN.pdf>.

[21] DUNDUA, N. (2007): Delimitation of maritime boundaries between adjacent States. [online]. [cit. 25.8.2018]. Dostupné na: <http://www.un.org/depts/los/nippon/unnff_programme_home/fellows_pages/fellows_papers/dundua_0607_georgia.pdf>. s. 35.

<http://www.un.org/depts/los/nippon/unnff_programme_home/fellows_pages/fellows_papers/dundua_0607_georgia.pdf>.
6. HARAKAĽOVÁ, D. (2015): *Delimitácia kontinentálneho šelfu*, Almanach: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky : vedecký časopis 10, 4, 122-137, ftp://193.87.31.84/0213756/Almanach_4-2015.pdf
7. HEAD, I. L. 1963. *Canadian Claims to Territorial Sovereignty in the Arctic Regions*. In *McGill Law Journal*, Vol. 9, s. 203.[online]. Dostupné na internete: <lawjournal.mcgill.ca/userfiles/other/131472-head.pdf>.
8. ICJ (1969): *NORTH SEA CONTINENTAL SHELF CASES (FEDERAL REPUBLIC OF GERMANYIDENMARK; FEDERAL REPIJBLICiOF GERMANYINETHERLANDS) JUDGMENT OF 20 FEBRUARY 1969* [online] Dostupné na: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/51/051-19690220-JUD-01-00-EN.pdf>.
9. ICJ (1993): *CASE CONCERNING MARITIME DELIMITATION IN THE AREA BETWEEN GREENLAND AND JAN MAYEN (DENMARK v. NORWAY) JUDGMENT OF 14 JUNE 1993*. [online] Dostupné na: < https://www.icj-cij.org/files/case-related/78/078-19930614-JUD-01-00-EN.pdf>.
10. IŠTOK, R. (2012): *Arktída v geopolitických a politickogeografických súvislostiach*. [online]. [cit. 30.10.2018]. Dostupné na internete: <http://www.unipo.sk/public/media/12484/Arkt%C3%ADda%20v%20geopolitick%C3%BDch%20a%20politickogeografick%C3%BDch%20s%C3%BAvislostiach.pdf>.
11. McKITTERICK, T. E. M. (1939): *The Validity of Territorial and Other Claims in Polar Regions*. In Journal of Comparative Legislation and International Law, 21(1), [online]. [cit. 3.11.2018]. Dostupné na internete: <http://www.jstor.org/stable/754556>.
12. MURRAY, J.L., GREGOR, D.J.,LOENG, H. (1998): *Physical/Geographical Characteristics of the Artic*. In: SJ Wilson, JL Murray & HP Huntington (eds), AMAP Assessment Report: Artic Pollution Issues. Arctic Environmental Assessment Programme (AMAP), Oslo, pp. 9 - 24.
13. OSN (1982): *Dohovor o morskom práve.* [online]. [cit. 30.10.2018]. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/assets/near/neighbourhood-enlargement/ccvista/sk/21998a0623(01)-sk.doc>.
14. OUDE ELFERINK, A. – ROTHWELL D. (2001): *The Law of the Sea and Polar Maritime Delimination and Jurisdiction.* Hague : Kluwer Law International, 2001. 416 s. ISBN 90-411-1648-6.
15. PETROV, E. (2015): Political Geology in the Arctic. [online]. [cit. 27.11.2018]. Dostupné na: <https://www.geoexpro.com/articles/2015/03/political-geology-in-the-arctic>.
16. ROTHWELL, D. (1996): *The Polar Regions and the Development of International Law*. Cambridge : University Press, 1996, 498 s. ISBN 0-521-56182-5.
17. UNITED NATIONS (1964): *No. 7302. CONVENTION ON THE CONTINENTAL SHELF*. [online] Dostupné na: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20499/volume-499-I-7302-English.pdf>.

Kontakt:
Ing. Mgr. Dorota Harakaľová, PhD.
Ekonomická univerzita
Dolnozemská 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: dorota.harakalova@euba.sk

KONCEPT SMART VILLAGES (INTELIGENTNÝCH MIEST) V POLITIKÁCH EÚ[1]

Ľubica Harakaľová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: lubica.harakalova@euba.sk

Koncepcie smart cities (inteligentné mestá) a smart villages (inteligentné dediny) ako koncepcie rozvoja miesta a vidieka sa v poslednom období prezentujú ako dve samostatné oblasti rozvoja urbánnych (mestských) a rurálnych (vidieckych) oblastí EÚ. Cieľom príspevku je prezentovať iniciatívy a politiky Európskej únie, prostredníctvom ktorých sa uvedené koncepcie rozvíjajú a implementujú v EÚ. V úvodnej časti príspevku poukazujeme na určité rozdiely a špecifiká v aplikácií smart villages (inteligentné dediny) do vidieckeho prostredia. V hlavnej časti príspevku popisujeme dokumenty EÚ a ich súvislosť s implementovaním konceptu smart villages (inteligentné dediny). V záverečnej časti analyzujeme situáciu v Slovenskej republike.
Kľúčové slová: smart city (inteligentné mestá), smart villages (Inteligentné dediny), iniciatívy EÚ, rozvoj vidieka

Abstract: The concepts of smart cites and smart villages as concepts of rural and rural development have recently been presented as two separate areas of urban and rural development in the EU. The aim of the paper is to present European Union initiatives and policies through which these concepts are developed and implemented in the EU. In the introductory part of the paper we point out some differences and specifics in the smart village applications to the rural environment. In the main part of the paper we describe the EU documents and their connection with the implementation of the smart village concept. In the final part we analyze the situation in the Slovak Republic.
Key words: smart city, smart villages, EU initiatives, rural development
JEL: Q 16,Q 56, R 11

Úvod

Koncept smart cities (inteligentné mestá) je oveľa známejší a rozpracovanejší ako koncept smart villages (inteligentné dediny). Koncepciu smart cities (inteligentné mestá) môžeme považovať za konceptuálny základ modelu smart villages (inteligentné dediny), v ktorom Giffinger[2] identifikoval základné osi „smart“ oblastí: ekonomika, ľudia, vláda, mobilita, životné prostredie a život v rámci konceptu smart city (inteligentné mestá). Takto definovaná koncepcia smart cities (inteligentné mestá) nie je úplne aplikovateľná na koncepciu smart villages (inteligentné dediny). Akceptovateľnú a ucelenú koncepciu nachádzame v tzv. Deklarácie z Clorku.[3] Signatári konferencie sa zhodli na základných oblastiach, do ktorých by sa mala orientovať inovatívna politika rozvoja vidieka EÚ, ktorá by bola zároveň integrujúca a inkluzívna. Účastníci konferencie identifikovali desať oblastí, ktoré sú vzájomne prepojené a mali by vytvoriť synergický efekt rozvoja vidieka. Zároveň

[1] Článok je vypracovaný v rámci projektu EDGE - Environmental Diplomacy and Geopolitics. Projekt EDGE získal finančné prostriedky z výskumného a inovačného programu Európskej únie Horizon H2020 na základe dohody o grante č. 692413.
[2] GIFFINGER, R. et al. (2007). Smart cities: Ranking of European medium-sized cities, s. 12.
[3] CORK 2.0 DECLARATION (2016). A Better Life in Rural Areas, s. 1-2.

tieto oblasti inovatívneho rozvoja vidieka majú aspekt akceptujúci špecifiká európskeho vidieka ktorými sú napr. podpora a investície do vidieka, posilnenie väzieb v rámci vidieka, zachovanie životného prostredia a ochrana klímy, riadenie prírodných zdrojov, zvyšovanie úrovne vzdelávania a inovácií, zlepšenie úrovne riadenia, zjednodušovanie implementácií politík. Následne dokument Európskeho výboru pre regióny – Revitalizácia vidieckych oblastí prostredníctvom smart villages (inteligentné dediny) sústreďuje pozornosť do šiestich oblastí – a to do vidieckej ekonomiky, mobility, životného prostredia, obyvateľstvo, kvality života a administratíva.[4]

Projekt smart villages (inteligentné dediny) má svoje špecifické priority v rôznych častiach sveta. Vidiecke oblasti v rozvojových krajinách implementujú koncepciu smart villages (inteligentné dediny) častokrát projektami, ktoré sú pre európsky vidiek neaktuálne. V rozvojových krajinách sú to projekty , ktoré riešia nedostatok pitnej vody a elektriny vo vidieckych oblastiach, deficit funkčnej infraštruktúry atď. V čiastočnej SWOT analýze[5] sú opísané príležitosti a ohrozenia, ktoré vychádzajú z koncepcie Giffingera[6] a z materiálu, ktorý predložil Európsky výbor pre regióny.[7] Prostredníctvom čiastočnej analýzy autorka zároveň identifikuje rozdiely v prístupoch medzi mestskými a vidieckymi oblasťami pri implementácii konceptu „smart“. Podobne Baculáková, Viskupič[8] SWOT analýzou vyhodnotila silné a slabé stránky konceptu „smart“ na konkrétnom príklade, v tomto prípade mesta, pričom si autori analyzovali vybrané charakteristiky: voda, zeleň, architektúra, energia, doprava. Na príklade uvedených SWOT analýzach je možné extrahovať iné charakteristiky a podrobiť ich hodnotiacim analýzam, ktorých cieľom by mohlo byť – hlavné zameranie konceptu smart villages (inteligentné dediny) v politikách EÚ. Cieľom príspevku nie je popis rozdielov pri implementácii konceptu smart city (inteligentné mestá) a smart villages (inteligentné dediny), ale v príspevku budeme analyzovať nakoľko sú projekty EÚ zacielené na koncept smart villages (inteligentné dediny) alebo je tento aspekt vnímaný okrajovo a to len v rámci programov vidieka ako len „trendový“ prvok.

Koncept smart villages (inteligentných miest) v politikách EÚ

Základnou osou podpory vidieckych oblastí EÚ je Spoločná poľnohospodárska politika EÚ a jej programy rozvoja vidieka. SPP je základnou schémou podpory vidieckej ekonomiky a vidieckeho obyvateľstva. Finančné nástroje Európskeho fondu pre rozvoj vidieka smerujú na modernizáciu fariem, rozvoj obchodu s poľnohospodárskymi produktami, investície do miestnych infraštruktúrnych projektov, obnovu dedín, zvyšovanie vzdelávania a na podporu iniciatív „zdola- hore.“

Európska komisia spustila 11. apríla 2017 „EU Action for Smart Villages“ a oznámila sériu iniciatív v rámci rozvoja vidieka, regionálneho rozvoja, výskumu, dopravy, energetiky a digitálnych politík a fondov. V dokumente sa uvádzajú rôzne podujatia, projekty, činnosti a spôsoby financovania na podporu „smart“ dedín.

V rámci European Network for Rural development je vytvorená sieť spájajúca manažérske autority, podnikateľov, vedcov, poradcov, obchodníkov a miestne autority za účelom zvýšenia kvality programov rozvoja vidieka a prípadného aktívneho zapojenia sa do ich realizácie. Časť aktivít súvisí s konceptom smart villages (inteligentné dediny) .

[4] EUROPEAN COMMITTEE OF THE REGIONS (2017). Revitalisation of rural areas through Smart Villages
[5] HARAKAĽOVÁ, Ľ. (2018). Smart Villages – New Concept of Rural Development of the EU, s. 419.
[6] GIFFINGER, R. et al. (2007). Smart cities: Ranking of European medium-sized cities, s. 12.
[7] EUROPEAN COMMITTEE OF THE REGIONS. (2017). Revitalisation of rural areas through Smart Villages.
[8] BACULÁKOVÁ, K. – VISKUPIČ, J. (2017). Bratislava – potential and threats on the way to become smart city. s. 10.

Novým prvkom v rozvoji vidieka je European Innovation Partnership for Agriculture (EIP – AGRI), ktorý má urýchliť využívanie inovácií v poľnohospodárstve a ktorý má podporiť rozvoj nových vedomostí, zručností, procesov a technológií v poľnohospodársko-potravinárskom sektore a v lesníctve. Inovácie sú najčastejšie spomínaným prvkom „smart" riešení v mestských aj vidieckych oblastiach. Avšak veľký rozdiel v schopnosti a ochote realizovať inovácie v niektorých členských štátoch EÚ[9] môžu byť prekážkou pri implementácii či už „konceptu smart", alebo aj v iných rozvojových projektoch vidieka.

Finančná podpora fondov EÚ sa v programovacom období 2014 – 2020 zamerala na vedu a inovácie, IK technológie, malých a stredných podnikateľov a nízkouhlíkové hospodárstvo. V rámci podporovaných oblastí kohézna politika EÚ disponuje rozpočtom 352 mil eur,[10] ktoré sú určené pre rast a zamestnanosť pre všetky európske oblasti – mestské aj vidiecke, a podporuje rôznym finančnými schémami rozvoj smart villages (inteligentné dediny) ako sú „smart" špeciálne stratégie, integrované teritoriálne investície (ITI), miestne lokálne skupiny (CLLD) a tiež kombinuje rôzne finančné podpory.

Informačné technológie sa považujú za rozhodujúci faktor pri implementácii „konceptu smart", a tým aj rozvoja regiónov EÚ. Hlavným nástrojom EÚ v tejto oblasti je iniciatíva EÚ pod názvom Digitálna agenda pre Európu ako súčasť stratégie Európa 2020. Digitálna agenda pre Európu predstavená v máji 2010 sa zameriava na posilnenie európskeho hospodárstva prostredníctvom udržateľných hospodárskych a spoločenských výhod, ktoré prináša elektronický jednotný trh. Iniciatíva má 7 pilierov, a jej cieľom je inteligentný a inkluzívny rast, podobne ako takmer všetky rozvojové dokumenty EÚ v rámci stratégie Európa 2020.[11] Celkovým cieľom digitálnej agendy je priniesť udržateľné hospodárske a spoločenské výhody vyplývajúce z digitálneho jednotného trhu založené na rýchlom a ultrarýchlom internete a interoperabilných aplikáciách.[12]V predloženom dokumente sa nešpecifikujú „koncepcie smart" či už v aplikácii na mestá alebo vidiek, ale kľúčové opatrenia sú definované všeobecne. Pre implementáciu „smart" riešení sú to opatrenia týkajúce sa zavádzania vysokorýchlostného širokopásmového internetu,v roku 2010 malo k takémuto pripojeniu prístup len 23 % obyvateľstva. Podľa Dumareya,[13] základným prvkom múdrych (alebo inteligentných) miest sú múdri ľudia, tak zásadným opatrením je zvyšovanie digitálnej gramotnosti, zlepšovanie digitálnych zručností a začleňovania osôb. V aspekte vidieka môže byť dosiahnutie cieľa v oblasti zníženia počtu obyvateľov, ktorí nikdy nepoužili internet a zvýšenie počtu obyvateľov pravidelne používajúcich internet ako nereálny. Elektronická štátna správa je ďalšou oblasťou, ktorá by prispela k budovaniu „smart" riešení nielen v mestách, ale aj na vidieku. Nakoľko väčšina štátnych inštitúcií sídli v mestách, bolo by potrebné tieto riešenia aplikovať na samosprávu, ktorá sídli na vidieku.

Európska komisia v júni 2018 predložila návrh, ktorým sa stanovuje program Digitálna Európa na obdobie 2021 – 2027, ktorý má päť špecifických cieľov: vysokovýkonná výpočtová technika, umelá inteligencia, kybernetická bezpečnosť a dôvera, pokročilé digitálne zručnosti. zavádzanie, najlepšie využitie digitálnej kapacity, interoperabilita. Finančné krytie na implementáciu programu na obdobie 2021 až 2027 je 9 194 000 000 EUR v bežných cenách.[14] Takto predložený návrh má posilniť zavádzanie nových digitálnych

[9] ZAGORŠEKOVÁ, N; ČIEFOVÁ, M. AND ČAMBALÍKOVÁ, A. (2017). Competitiveness and Economic Growth in the European Union, s. 2414.
[10] EUROPEAN COMMISSION.(2017). EU action for smart villages, s. 4.
[11] KORDOS, M. (2016). Knowledge Economy Development in Global Economy Environment.
[12] EURÓPSKA KOMISIA. (2010). Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a výboru regiónov „Digitálna agenda pre Európu", s. 44-45.
[13] DUMAREY, N. (2017). Lessons from Smart Cities - for Smart Villages.
[14] EURÓPSKA KOMISIA. (2018): NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY, ktorým sa stanovuje program Digitálna Európa na obdobie 2021 – 2027.

technológií a ich prevádzku a údržbu, nešpecifikuje sa v ňom aspekt smerom „smart“ riešeniam, pretože cieľom dokumentu vytvorenie takých v podstate technických a legislatívnych podmienok v EÚ, aby sa posilnili európske digitálne kapacity v kľúčových digitálnych technologických oblastiach a rozšírenie a využívanie týchto kapacít v oblastiach verejného záujmu a v súkromnom sektore.

Pokračovaním Deklarácie z Clorku je Deklarácia z Bledu z 13.apríla 2018, v ktorej sa konštatuje, že digitálna vidiecka ekonomika má potenciál na zlepšenie kvality života vidieckych občanov, a tým prispieť k riešeniu súčasného vyľudňovania obyvateľstva vidieka migrácia
z vidieckych oblastí. Považujeme prípravu budúcej EÚ a národnej ako príležitosť na rozvoj prístupu inteligentných obcí. Inteligentné dediny majú potenciál zvýšiť hospodársku a sociálnu súdržnosť a zlepšiť sociálnu rovnosť našej spoločnosti, ktorá je viditeľná najmä medzi vidieckymi a mestskými oblasťami.[15] Aj v tejto iniciatíve sa konštatuje, že digitálne riešenia nie sú jediným nástrojom zlepšenia kvality života na vidieku, ale že je to predovšetkým ľudský faktor. Synergický efekt týchto faktorov je potrebné sústrediť na oblasť vytvárania digitálnych platforiem poskytujúcich verejné služby, budovania zdieľanej a kruhovej ekonomiky, vidieckej agroturistiky, sociálnych inovácii a riešení v oblasti životného prostredia. V Deklarácii sú spomínané niektoré nástroje EÚ v rámci ktorých je možné vytvárať priestor na budovanie inteligentnejšej budúcnosti pre vidiek, avšak je potrebné zapojiť aj súkromných investorov v spolupráci s vidieckymi spoločenstvami.

Najvýznamnejšími dokumentami v rámci ktorých sú riešenia smart villages (inteligentné dediny) najreálnejšie, sú programy rozvoja vidieka pre súčasné programovacie obdobia 2014 – 2020. Pre programy rozvoja vidieka členských krajín EÚ je v tomto programovacom období vyčlenených celkovo 95,6 mld. eur z celkového rozpočtu 347,9 mld. eur určeného pre SPP EÚ,[16] čo je 27,5 %. V roku 2017 bolo na rozvoj vidieka vyčerpaných 14,3 mld. eur z celkovo 58,9 mld. eur určených pre SPP, čo bolo 24,3 %.[17] Faktom je, že v programoch rozvoja vidieka nie je používaný termín „smart“ a tým pádom nie sú smerované podpory do takto špecifikovanej oblasti, ale v rámci opatrenia M16 – Spolupráca a M19 – Podpora na miestny rozvoj v rámci iniciatívy LEADER (MRVK – miestny rozvoj vedený komunitou) je možné nájsť priestor pre aktivity spojené s inováciami a spoluprácou s vidieckou komunitou.[18]

Ekonomicky vyspelejšie štáty majú v oblasti inteligentných miest viac praktických skúseností a existuje lepšia informovanosť spoločnosti. Presadzovanie konceptu inteligentného mesta je masívnejšie a intenzívnejšie ako v Slovenskej republike. Majú dlhodobo rozpracované aktivity viacerých klastrov – tzn. partnerstiev medzi podnikmi, štátnou správou, samosprávou, znalostnými inštitúciami a obyvateľmi miest. Na Slovensku existujú iba ojedinelé „Smart City klastre“ (napr. Slovak Smart City Cluster v meste Poprad), chýba však komplexná rozvojová stratégia štátu a systémová pomoc prípravy, podpory, implementácie, ako aj ďalšieho rozvoja tohto perspektívneho konceptu s mnohými možnosťami nielen pre zlepšenie fungovania miest a zvýšenie kvality života občanov, ale aj pre dosiahnutie významnej úspory vo verejných financiách.[19]

---

[15] EUROPEAN COMMISSION, EUROPEAN PARLIAMENT. (2018) BLED DECLARATION for a Smarter Future of the Rural Areas in EU, s. 1-2.

[16] EUROPEAN COMMISSION : Multiannual Financial Framework 2014-2020 and the financing of the CAP.

[17] EUROEPAN COMMISSION : Agriculture in the European Union and the Member States - Statistical factsheetshts.

[18] MP a RV SR: Program rozvoja vidieka SR na programové obdobie 2014 – 2020, s. 497-517.

[19] UZNESENIE VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY č. 314 z 28. júna 2017 k Návrhu pilotnej podpory projektov experimentálneho vývoja a inovácií pre budovanie rozumných miest v Slovenskej republike https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/-/SK/dokumenty/LP-2017-417

Úrad podpredsedu Vlády SR pre investície a informatizáciu je orgán, ktorý by sa mohol stať významnou platformou pre implementáciu „konceptu smart“ či už v mestách alebo na dedinách Slovenska. Významným materiál, ktorý Úrad schválil je Pilotná schéma podpory projektov experimentálneho vývoja a inovácií pre budovanie inteligentných obcí a miest v Slovenskej republike.[20] Ďalším dokumentom dôležitým nielen pre rozvoj „smart“ riešení, ale má prispieť k digitálnej transformácii na Slovensku, je Národný investičný plán SR na roky 2018 – 2030. V časti 2.3. Informatizácia a elektronické komunikácie sa predpokladá želaný stav v roku 2030 a to, že občania a podnikatelia budú benefitovať v rámci gigabitovej spoločnosti, čo je nevyhnutnosťou takmer všetkých „smart“ riešení.[21]

Ako sme spomenuli, najväčší potenciál „smart“ riešení v rámci vidieckych oblastí ponúkajú plány rozvoja vidieka. Čo sa týka Plánu rozvoja vidieka SR v žiadnom z opatrení sa nepoukazuje konkrétne na inteligentné riešenia na slovenskom vidieku. Čo neznamená, že inteligentné riešenia sa nedajú implementovať v už spomínaných opatreniach M16 a M19. Potenciál týchto opatrení je dostatočný na implementáciu riešení týkajúce sa moderných technológií, ktoré môžu zlepšiť život obyvateľov na vidieku.

Záver

Vo všeobecnosti môžeme chápať „koncept smart“ ako interdisciplinárnu problematiku so synergickým efektom do rôznych oblastí života obyvateľov Európskej únie. Nevyhnutným predpokladom je vysoká úroveň informačných a komunikačných technológií, ale pri implementácii inteligentných riešení v mestách a na vidieku badať určité rozdiely. Cieľom príspevku nie je popis jestvujúcich a budúcich rozdielov, ale zdôrazniť fakt, že nemožno implementovať koncept smart villages (inteligentné dediny) rovnakými nástrojmi ako koncepciu smart cities (inteligentné mestá). Dokumenty EÚ zdôrazňujú rozdiely, ktoré je potrebné akceptovať, ak chceme rozvíjať vidiek smerom k inteligentným riešeniam. Zároveň sú dôkazom, že EÚ vníma koncept smart villages (inteligentné dediny) ako jeden z konceptov, ktoré majú pozdvihnúť vidiecku ekonomiku a zvrátiť stav, kedy sa mladí ľudia sa sťahujú z vidieka do miest a zároveň vidiek starne. Vláda SR v posledných dvoch rokoch zintenzívnila prípravu dokumentov týkajúcich sa konceptu inteligentných miest a obcí, avšak chýba generálna koncepcia týkajúca sa výhradne vidieka.

Použitá literatúra:

1. BACULÁKOVÁ, K. – VISKUPIČ, J. (2017). *Bratislava – potential and threats on the way to become smart city. In Economic, political and legal issues of international relations 2017* pp. 6-13 [online], [cit. 2018-10-10]. dostupné na: https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencie-virt/2017/zborn%C3%ADk_Virt_2017.pdf.
2. CORK 2.0 DECLARATION. (2016). *A Better Life in Rural Areas* [online]. [cit. 2018-10-22], dostupné na: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/events/2016/rural-development/cork-declaration-2-0_en.pdf.
3. DUMAREY, N.(2017). Lessons from Smart Cities - for Smart Villages [online]. [cit. 2018-10-21], dostupné na: https://enrd.ec.europa.eu/sites/enrd/files/tg3_smart-villages_ lessons-smart-cities_dumarey.pdf.
4. EUROEPAN COMMISSION : *Agriculture in the European Union and the Member States - Statistical* [online]. [cit. 2018-11-09].dostupné na: factsheetshttps://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/statistics/factsheets/pdf/eu_en.pdf

[20] ÚRAD PODPREDSEDU VLÁDY SR PRE INVESTÍCIE A INFORMATIZÁCIU. (2018). Pilotná schéma podpory projektov experimentálneho vývoja a inovácií pre budovanie rozumných obcí a miest v Slovenskej republike.

[21] ÚRAD VLÁDY SR. (2018).Národný investičný plán SR na roky 2018 – 2030. Pilotná verzia.

5. EUROPEAN COMMISSION, EUROPEAN PARLIAMENT. (2018) *BLED DECLARATION for a Smarter Future of the Rural Areas in EU*; European Commission: Bled, Slovenia, 2018; [online], [cit. 2018-10-29]. dostupné na: http://pametne-vasi.info/wp-content/uploads/2018/04/Bled-declaration-for-a-Smarter-Future-of-the-Rural-Areas-in-EU.pdf
6. EUROPEAN COMMISSION.(2017). *EU action for smart villages.* [online], [cit. 2018-10-11]. Dostupné na: https://enrd.ec.europa.eu/news-events/news/eu-action-smart-villages_en s. 4.
7. EUROPEAN COMMITTEE OF THE REGIONS (2017). *Revitalisation of rural areas through Smart Villages* [online]. [cit. 2018-07-11]. dostupné na: http://cor. europa.eu/ en/activities/opinions/pages/opinion-factsheet.aspx?OpinionNumber=CDR%203465/ 2017
8. EURÓPSKA KOMISIA. (2018): NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY, ktorým sa stanovuje program Digitálna Európa na obdobie 2021 – 2027. [online], [cit. 2018-10-11]. Dostupné na: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri= cellar:321918fd-6af4-11e8-9483-01aa75ed71a1.0014.02/DOC_1&format=PDF
9. GIFFINGER, R. et al. (2007). *Smart cities: Ranking of European medium-sized cities.* [online], [cit. 2018-10-09]. dostupné na: http://www.smart-cities.eu/download/smart_ cities _final_report.pdf.
10. HARAKAĽOVÁ, Ľ. (2018). *Smart Villages – New Concept of Rural Development of the EU*. In Staníčková, M., L. Melecký, E. Kovářová and K. Dvoroková (eds.). Proceedings of the 4th International Conference on European Integration 2018. Ostrava: VŠB - Technical University of Ostrava, 2018, pp. 413-421. ISBN 978-80-248-4169-4. ISSN 2571-029X.
11. KORDOS, M. (2016). Knowledge Economy Development in Global Economy Environment. In *2016 2nd International Conference on Education and Management Science (ICEMS 2016)*, pp. 142-146.
12. MP a RV SR: *Program rozvoja vidieka SR na programové obdobie 2014 – 2020*. [online], [cit. 2018-10-29].dostupné na: http://www.mpsr.sk/index.php?navID=1180 &navID2=1180&sID=43&id=8644
13. ÚRAD PODPREDSEDU VLÁDY SR PRE INVESTÍCIE A INFORMATIZÁCIU. (2018) *Pilotná schéma podpory projektov experimentálneho vývoja a inovácií pre budovanie rozumných obcí a miest v Slovenskej republike.*
14. ÚRAD VLÁDY SR. (2018).*Národný investičný plán SR na roky 2018 – 2030* Pilotná verzia [online]. [cit. 2018-11-02]. dostupné na: https://rokovania. gov.sk/RVL/ Material/23132/1 s. 19-21.
15. UZNESENIE VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY č. 314 z 28. júna 2017 k *Návrhu pilotnej podpory projektov experimentálneho vývoja a inovácií pre budovanie rozumných miest v Slovenskej republike*. Dostupné na: https://www.slov-lex.sk/ legislativne-procesy/-/SK/dokumenty/LP-2017-417
16. ZAGORŠEKOVÁ, N; ČIEFOVÁ, M. AND ČAMBALÍKOVÁ, A. (2017). *Competitiveness and Economic Growth in the European Union*, Journal of Advanced Research in Law and Economics, Volume VIII, Winter, 8(30): 2408-2418. DOI:10.14505/jarle.v8.8(30).11. [online]. [cit.2018-10-09] dostupné na: http://journals.aserspublishing.eu/jarle/index

Kontakt:
Ing. Ľubica Harakaľová, PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: lubica.harakalova@euba.sk

THE ISSUE OF FEDERALISM AND DEMOCRATIC ACCOUNTABILITY IN THE EUROPEAN UNION[1]

Pavol Hrivik[a] – Richard Klimacek[b]

[a]Department of Political Science at the Alexander Dubcek University of Trenčín, Studentska 2, 911 50 Trenčín, Slovak Republic, e-mail: pavol.hrivik@tnuni.sk
[b]Department of Political Science at the Alexander Dubcek University of Trenčín, Studentska 2, 911 50 Trenčín, Slovak Republic, e-mail: richard.klimacek@tnuni.sk

Political development of the European Union (EU) is today in an extraordinary interest of the broad European public. Today the most discussed matter is the future political organization of the Union and, in this context, especially federative form of state is in a high interest. The article deals with the following issues: some idea-incentives for the shaping of federalism in the European continent, searching a suitable form of state for the EU, a chance of federalism for its applying in the EU´s conditions, a dominating role of France in the European integration process.
Key words: European Union, roots of federalism, forms of state, French dominance, federative Union
JEL: F15, K49, P17

Introduction

Many specialists, who are studying the development of European integration, point out that democracy, democratic freedom and democratic legitimacy in the European Union (EU) are progressively extruded on the edge of the main interest. EU as the main product of the current development of European integration, is today a fully functioning reality - the common internal market, EU citizenship, the monetary union and the Schengen area are now fully functional attributes of today's Union. However, there is for the long-term uncertainty in the answer to the question of where integration is moving further and especially what will be a political arrangement for the European Union. This is also why an extensive debate about its "constitutional" principles becomes irreplaceable. Without such a discussion, it is not possible to decide on the objectives of the political dimension of European integration, on the limits that this integration should respect, and on the instruments that will enable the Member States to keep the under control the institutions of the Union and strengthening their powers. Only through such a debate can European Nations once again become co-creators of their own destiny[2], and between EU citizens can be build consciousness, that what is happening in the Union is not only the result of the inexorable and predatory forces of the market economy or the machinations of the European elites who are unfortunately gradually spinning out of democratic control. The European integration process has, following the signing of the Treaty of Lisbon in 2007 and the subsequent long-term overcoming of the financial and migration crises in the EU, also such developing trends, which are attempting to direct the Union into a new political arrangement. The most discussed political form of the Union's arrangement presented by the most influential Member States and the so-called integration engines - Germany and France – has become federalism. Federalization for the EU can, on the one hand, appear to be an appropriate goal, but, on the other hand, its implementation in a

[1] The article was elaborated within the KEGA project 003TnUAD-4/2018.
[2] SIEDENTOP, L. (2001): Democracy in Europe, p. 9.

generally acceptable form is not real today. So why cannot be federalism the most acceptable variant of the political arrangement of the Union today?

1 About some calls for European federalism

The idea of federalism has usually arisen when dealing mainly with the post-war organization of the European continent on various international forums well as within various democratic civic initiatives outside of governmental power. The supporters of the European federation have always seen in the common federal bodies a guarantee of peace and stability in the Continent, that these authorities can suppress national egoism, its negative effects and its consequences in relations between European countries, whereby avoiding origin of conflicts and wars is real. In particular, the well-known French liberals (Alexis de Tocqueville, Charles Luis de Secondant Montesquieu, Ernest Renan, and others) began to be interested in American federalism and its applicability on the European continent. It so seriously hit European political thinking, not as a concept of a universal pattern for the European federal body, but as a draft for the reform of a nation state. The American federalism, according to Tocqueville, introduced a new form of state that was able to assist political freedom and scattered power even in the absence of aristocracy, and even nearly in the continental area. The idea of American federalism was not only in French political thinking but gradually gained more and more supporters in other European countries.[3]

The first real statesman, who officially proposed and justified the project to form a community of European states, was French Premier and Foreign Minister Aristide Briand. He wanted to achieve French-German rapprochement, saying, that among nations, which are geographically organized as in Europe, there must be something like a federal bond. Such nations must be able to contact each other at any time, discuss their interests, make common decisions, create some solidarity between themselves which (if they so wish) will help them to cope with serious circumstances if they happen. And that was the bond which Briand intended to establish.

The idea of the European federation was also developed during World War II in the background of many democratic forces and initiatives. In June 1941, Italian politicians and anti-fascists Altiero Spinelli and Ernesto Rossi issued a manifesto to support the European federation and, after the fall of B. Mussolini, they established the European Federalist Movement. In France, European aspirations appeared in the illegal press - to establish the United States of Europe after victory in the World War II. Also, in other European countries was developed the idea of a federal arrangement of the European continent.

For the main initiative to launch the post-war European unification is considered Winston Churchill's speech at the University of Zurich in September 1946, in which he presented his vision of future united Europe. The decisive moment for the start of European integration was the European Congress held in May 1948 in Hague. The European Congress represented the unification of all the crucial democratic forces and initiatives in Western Europe, which formulated and approved decisive conclusions regarding the integration of the Continent. However, the Congress was running in an acute tone about the future arrangement of (Western) Europe - among the supporters of the European federation and the followers of the more freely organized continent in the form of confederation. This thought-based conflict, as the inheritance of the European Congress, extends throughout the whole period of European integration to the present when it looks with full regard for the future political order of the EU. One of the necessary conditions for the formatting of good federalism is a

[3] See more in HRIVIK, P. (2013): "Bottleneck" of Democracy and Federalism in the development of the EU. pp. 7-28.

consensus in a question, which areas of decision-making belong to the center and which should be reserved for the periphery.

2 Assessing the chance of federalism in the European Union

Federalism of the Union is today the most frequently discussed variant of the future political arrangement of the EU, as among the supporters of the federalization of the Union, as well as among its opponents, the Eurosceptics. In comparing of the forming of American federalism, which draws from established wont, traditions and attitudes, with the unclear vague European counterpart, we will rely on the remarkable conclusions that Alexis de Tocqueville formulated in his unforgettable work Democracy in America, and so we can see whether federalism has any chance at all in the current EU, or whether developing the idea of its implementation in EU conditions is condemned to failure. Tocqueville in his work uncovered at least four basic informal conditions[4], which he considered to be an existential premise for the success of federalism, which can be generally understood in every space-time, including the current EU. This is in particular a habit of local self-government, a common language, an open political class, and the sharing of moral values and convictions.

The American colonies, before they up-rose, had never experienced complete sovereignty. Although they had very broad factual autonomy, they were subordinated to the British crown. This memory on common subordination and the habit of joining together that originated from it, contributed to the fact that in Philadelphia in 1787 was born the common sense of political association. During the Philadelphian meeting of the Constituent Assembly was present a ghost of the British Imperial government. And this ghost had a great impact on the negotiation itself. The contrast with the today's EU is remarkable in this case. From a formal point of view, the Union is made up of proud national states and autonomous nations, whose political culture is tied to with sovereign rights and shaped by them. It is questionable whether European nations, whose identity has long been formed by the claim of their own sovereignty, are so interconnected, willing or able to give up this claim formally. Of course, positive answering this question is complicated today, practically hardly possible; only a time will reveal the real behavior of the states of the Union. The danger, that the project of EU federalization will trigger a nationalist reaction of the sort that was never really conceivable in the former British colonies on the American continent, is still too real in the today's Union.

In this way we come to Tocqueville's informal conditions for the success of federalism in the North American area. The first of them is the habit of local self-government that the colonists have brought from their motherland. The habit of self-government gradually shaped the civic culture which was a firm and strategic pillar for those who conceived the American constitution. American federalism simply gave only a formal form to the long-standing traditions, customs, and attitudes of the colonists. The habit of managing their affairs independently, which was peculiar to the British colonists, was of course closely linked to the fact that they had a common linguistic means of communication. And so, we come to the second informal condition of the success of American federalism, which is a common language, in this case, English. A common language is a prerequisite for a functional federal arrangement and is an indispensable link between citizens.

In the USA´s evolution, the process of assimilation has been successfully undertaken, during which immigrants have adapted themselves to both constitutional and linguistic and cultural norms. Many immigrants have thus acquired a set of values and convictions typical of such a form of state that is totally different from all its forms they have seen in continental Europe. States on the European continent were usually formed "from above", while their rulers relying on the tradition of Roman law; the regional and local levels of exercise of

[4] TOCQUEVILLE, A. (1999): Democracy in America.

power were the prolonged hand of the central government. Roman-law tradition, therefore the tradition under which local self-government was practiced, did not give it a special meaning. This was partly due to the fact, that in a continental Europe where territories or cities which did not want to integrate into the nascent state, were often ultimately subjugated by force or deceit, the formation of states was associated with greater difficulties. Even today, residents of some areas in Italy, France and Spain, are looking at people from other areas as on the strangers. However, such inheritance causes the creation of a political class based on the American model, in which local freedom is successfully linked to a social and geographical mobility, is today much more challenging in the EU, it is practically unrealistic without using a force.

The fourth informal condition for the success of American federalism, there are shared moral values. In the US, there is a remarkable agreement on the demands of justice and this agreement stems from the interpretation of Christianity, which was among the colonist shared practically unanimously. Christianity in America has been interpreted liberally. Equality of all citizens and political freedom, including the full range of possibilities offered by these phenomena, were not understood as enemies of faith, but rather in the sense, that they are sanctified by Christian moral values. The consensus on moral equality and equal freedom also contributed substantially to the success of American federalism, because it countered the sort of class consciousness that intensified social conflicts in Europe and created a massive centralizing mechanism within all states. However, in some EU Member States the anti-clerical role (especially in France) still plays a significant role, where the Church do not identify as the equal freedom but with intellectual oppression. The difference between the EU and the US remains extremely high here. However, in some EU Member States the anti-clerical role (especially in France) still plays a significant role, where they do not see the Church as the equal freedom but rather as intellectual oppression. The difference between the EU and the US remains here extremely high.

One of the important issues, that is laid today by the intention of political integration of the EU, is in a some sense simple: the problem is whether the unification of Europe must go through a more or less despotic phase, what means the period when the rules and decisions being applied in the Union, will be implemented by central bureaucracy in Brussels, and one or two of the most powerful states will be exercising political control. Such a despotic phase is, from a moral point of view, regrettable, but in the Union inevitable in creating a large-scale political unit as was in a case of formatting a nation state at the very beginning of the modern age. On the other hand, however, civil society has been developed in the EU so far that further integration can take place without a despotic phase, corresponding to the relevant historical stage of the formation of national states. The struggle against social prerogatives or aristocracy is so historically remote that social mechanisms, which in the early times were the support of a tyrannical state, were greatly weakened, perhaps even became extinct. Therefore, it is important that power in the Union is adequately dispersed into multiple levels - starting from the highest European one, through national to regional and local levels.

The real uncertainty about the future political form of the EU, thus what its political form is desirable, goes hand in hand with a deeply rooted insecurity that is contained in liberal political thinking. In other words, we can say that what we call the crisis of contemporary European integration - that is, the issues of democracy, democratic freedom and legitimacy in the Union - is also a crisis of liberal thinking. In order to develop a liberal democracy in the EU, it is necessary to create and develop a culture of consensus. The government of law, the protection of human rights and representative democracy are already established goals of liberal democracy in the Member States of the Union. The other two values, which are of key importance for liberal democracy and were originally formulated by Montesquieu and Tocqueville, are the above-mentioned dispersal of power and the development of human

nature and self-confidence. Both values are supported by such a form of state which guarantees local and regional autonomy and opens space for the active exercise of civic role. If the creation of a consensus culture is complicated and lengthy in the national democratic and legal state, how the more complicated and challenging it must be in some integration formation *sui generic* of continental character.

Federalism naturally provides formal support for local and regional autonomy, preventing the development of excessive centralized or bureaucratic state formations. Properly understood federalism is opposed to becoming the unity as a fetish that is worshiped solely for itself, and completely irrespective of the role it plays in supporting claims based on justice. Those, who currently support the formation of the EU with a federal arrangement, are much more concerned with promoting a unity than with promoting diversity. Diversity is a key value for the successful implementation of federalism, which gives the political system the ability to maintain its sensitivity to a wide range of geographic, climatic and societal differences across an extensive continental territory.

Many supporters of the federal arrangement of the Union today looks like, that they lost from their view a central, traditional argument in support of European federalism, i. e. that federalism is a political system that makes possible to combine the strengths of small and big states without, at the same time, bringing together all their disadvantages. Small states tend to address their internal affairs and are often well organized and resistant to tyranny. The extent of potential interests is limited in small states, ambitions are more limited, and people focus their attention on material benefit than on glory or conquering. Big states have the advantage, that through the wide sphere of interests and the multiplying of ideas expand horizons and stimulate ambition; they tend to be realized mainly in the direct of outwards. According to Tocqueville, federalism should, in principle, provide tools to link the strengths of political units or departments of various sizes.[5]

3 Searching for a suitable form of political arrangement of the Union.

Considering current development of the EU, there is the most discussed issue about several possible models of a political organization (i.e. the forms of its arrangement as some super-state) which suggest themselves most for the EU as a whole. The model mostly "familiarized" in the EU is the *French model of state*. This model is essentially bureaucratic, despite the development towards decentralization, which has taken place in France in the last 25 years. The power of the French executive does not have a real analogy in other Member States of the Union. The French President, with his staff at the Elyse Palace, rules through senior cadres of the state administration, sometimes de facto ignore the Prime Minister and his Cabinet as well as the Parliament. In such a centralized arrangement, the decision-making process inevitably contains a significant element of caprice, which encourages a scramble for forming the highest-level decisions by special interests and privileged groups which have an advantageous position in this competition. Formal brakes and balances, as well as public oversight have in full a weak role. The key feature of the French model of state is that it can be relatively easily exported as a matter of fact it is merely a formal toughening of a centralized decision-making process in which only minimal constraints exist. The determining factor here is a might.

The French model is moving toward power rather than authority. This is precisely a fact what stands in the background of the Single European Act, the Maastricht Treaty on the EU and its subsequent revisions, as well as some the recent pressures which, in the spirit of these treaties, promote a rapid progress towards political integration. This development is essentially equal to the effort to transfer to the rest of the EU a form that resembles the French

[5] SIEDENTOP, L. (2001): Democracy in Europe, pp. 31-33

model of state. For the French model, it is least likely to help establish a culture of consensus. Instead of this, there is reckoned with the ability of central authorities swiftly, and despite all doubts or conflicts with important local interests, to enforce their will. Just this bureaucratic model has shaped the French attitude towards the state and executing of public authority for 300 years.

The concentration of power in the Union´s center, as it is today, clearly reflecting the instincts of a political elite shaped by the French form of the state. The fact that the French elite has recently converted to federalism, which now declares to be an EU target, does not actually hide its traditional customs and attitudes, including the fact that it is still accustomed to relying on the state. The distinctive aspect of the French elite is that it attaches great importance to securing the most important posts in the Union bodies either directly for candidates from France or simply for those who expressively sympathize with France. The history of the European Commission, when its President was Jacques Delors, is the best documenting the extent to which the French expression of interest and the EU's political agenda led to the Maastricht Treaty and its revisions (including the Lisbon one), the introduction of the common currency and the European Central Bank, to the attempt on the EU Constitutional Treaty and, finally, also to the pressure for fiscal and political integration, in particular with regard to the resolution of the financial crisis in the Eurozone as well as of the ongoing migration crisis in the EU. Since French hegemony has begun in the early years of the existence of the common market, the French have never had a clear distinction between French national interests and European interests, since they are clearly merging in the conceptions of the French. [6]

In the "debates" on the further development of European integration, we find ourselves in hopeless confusion and knotting of two issues - state sovereignty and self-government. Both issues are very important, but the most important goal is to reach the truly self-governing Union. Indeed, a significant part of European public is primarily concerned with the issue of self-government. Those who reluctantly support federalism fear that self-government can be sacrificed for the benefit of the Union's development, while those who stand against its federalization fear that a worry about self-government can be perceived as blind nationalism, as a departure from the Union leaning on an exaggeratedly simplifying motive which is the preservation of national sovereignty. And, both sides of this public opinion have their concerns justified. The main subject of the dispute should therefore be the future of representative democracy in the EU, democracy understood as a demand for the dispersal of authority, the creation of brakes and balances and for the existence of significant local autonomy. The democratic political culture of the vast majority of the Member States of the Union is, in fact, so fragile that the possibility of its smooth enlargement across the Union raises serious doubts.[7]

As we have already mentioned, the development and content form of the European Communities and the EU were shaped and henceforth are still influenced by the French elite, and thus vagueness of the content of the current supranational arrangement of the Union in the form of a bureaucratic *sui generis* is primarily a work of France. Into structures of the Union there has been implemented the French model of state (based on strong bureaucracy) and not the more democratic models of German or American federalism.

The democratic political culture of today's EU is closely intertwined with the Member States and is dependent on them. The real danger lies in the fact that a sudden shift towards integrating whole Europe may simply mean further weakening of the democratic boundaries of market forces. A good response to growing interdependence in the economic sphere must

[6] SIEDENTOP, L. (2001): Democracy in Europe pp.114
[7] Ibid pp. 34-35

be the creation of a larger political organization, regardless of the differences in national political culture. If the political structure will be realized on a larger scale, it will automatically lead to a more effective democratic control of capitalism, especially in its current shape taking the form of multinational corporations. Finally, the guidance and regulation of such companies is often cited as the main reason for the existence of some European (super) state, what is rather doubtful. The first and decisive consequence of the creation of such a "federal" state structure in the EU area would most likely be an even greater democracy deficit, as we are today seeing in the Union.[8]

4 Necessity of a new 'constitutional' Union arrangement

The history of Europe, the process of nation-state formations, is experienced in each country's own political culture. If we tried to change this culture too quickly, we would risk destruction of various forms of civic spirit, which exist in today's Europe. And even if this weakening of the nation states coincided with the partial "liberation" of European regions, democracy could suffer a huge or even paralyzing loss. Europe's regions do not have, in most cases, civic traditions that could compete with traditions of national states. The identity of these regions is often a relic of late feudal Europe.

Some European nation states have tried to merge various ethnic and regional identities under the roof of "common" sovereignty. This should warn us against underestimating the potential that is hidden in ethnic and regional resentment. In particular, experiencing the feelings of inferiority and humiliation that occur in relation to a particular group or region that are perceived as being more beneficial to the nation-building process undoubtedly has long contributed to the power of separatist tendentious in Scotland, Belgium, Basque Country, Catalonia, Corsica, or even Italy itself. Separatist feeling develops whenever there is a feeling that equality in a social status that derives from a state´s citizenship is more formal than real.

Within the context of the centralization potential of minorities, strong pressure has been exerted in the EU during recent years to preserve and apply incorrect political correctness. In shortcut, political correctness equals the recognition that common shared beliefs (such as the need to respect moral and social diversity) are ultimately the only guarantee of political stability and culture of consensus. The problem is primarily that political correctness is a kind of "bulldozer" that tears down everything that is based on a Christian moral conviction that affirms the same freedom - the freedom of an individual, the freedom balanced by the duties corresponding to the rights claimed. On the other hand, political correctness can also involve pluralism that goes beyond the limits of traditional liberalism and produces demands for group rights that do not limit the moral diversity in any way. And this very nature of political correctness is the cause of growing uncertainty in society. Claims, presented by some “moral” minorities, actually broaden the meaning of pluralism beyond its traditional liberal democratic demarcation and thus mean the danger that liberal universalism will be replaced by a new form of a kind of tribal organization. This separation of pluralism from liberalism can trigger a profound and general resistance that strengthens the risk of populism. In the EU, this situation could lead to a reprisal from the side of “moral” majority which, as opposed to the past, will no longer be restricted by some standards of traditional liberal democracy and customs.[9]

For some of the old and successful nation-states of the EU, an effort to handle democratic honor is a very demanding issue. Then, how much more complicated it would be, if the formation of the Union as a federal (super) state was to be accompanied by newly emerging feelings of discrimination in any of the existing ethnic or national sphere. The claim

[8] HRIVIK, P. (2008): "Bottleneck" of Democracy and Federalism in the development of the EU. pp. 191-204
[9] SIEDENTOP, L. (2001): Democracy in Europe, p. 117

for legitimacy, which relies on the role of a state in promoting individual identity, could begin to disintegrate, what means that a legislative-legal system that formally guarantees equality for citizens could be perceived as a tool of inequality as it would be interpreted as a means serving to the interests of a "privileged" ethnic group or region. This danger is real not only in the big states (Great Britain, Spain, France and Italy), but also in smaller state units such as Belgium. However, this danger would be markedly bigger if the EU were to become a federal state.

Conclusion

The attractiveness of well-understood federalism for the EU is due to the fact that it should allow for the survival of the different political cultures of the various nations and the forms of civic spirit which they contain. However, it can be achieved only if federalism is built in a gradual and rational way. One of the necessary conditions of formation of successful federalism is a consensus in the issue of which areas of decision-making belong to the centre and which ones should be appropriated for peripheries. In today's EU, however, such a consensus in more expressive terms does not exist; and if it does, then in a very vague, marginal form.

Equally, nor can a Europe-wide political stratum be created from anything to defend such a consensus and to ensure that government power will be exercised so that those, who carry it, can be called for accountability. Only three political stratums in the current EU can be judged, that they have "imperial" ambitions and memories allowing them to designate the tone and form of government in the Union. There is concerned the political stratums of France, Germany and Great Britain (despite on-going Brexit). However, the French political stratum has a huge advantage in being the driving force behind the whole integration process, and since the early 1950s, it has been a major driving force which determines the direction of the evolution of European integration and the EU. Decentralization, which is already carefully carried out in France according to a European way, raises some concerns for the French elite that the Union's dirigisme could be eventually enforced in France and thus get out of her hands.[10] Nevertheless, the French elite still retains its original form given to it by the bureaucratic model of the state, and so every French plan for the EU is deeply enthused by the spirit of bureaucracy.

The question of what kind of state the EU should have is really serious and complex. If it were a traditional French form, then the EU's self-governance would suffer defeat, as the French model of the state hitherto bears the traces of the monarchy of continental Europe of the 17th century.[11] The solutions outlined above, as well as other connecting issues, are a matter of decades, perhaps even generations. For the EU, properly understood and implemented federalism can be a suitable goal - however, the Union, is not ready for federalism even today and it seems not even in the near future. Disputes over the future of the EU tend to move only over the surface of the problem, which can be both daunting and dangerous. That is why we cannot afford to postpone a broad public debate on the constitutional and political development of the today's EU and passively listen to the temptation of Euro-political populism. So today, we have to know what we should think about, and not what we should think about the EU´s development.

[10]SIEDENTOP, L. (2001): Democracy in Europe. p.141
[11] ibid p.119

References:

1. EMMANOUILIDIS, J. A. – STRATULAT, C. (2010). *Implementing Lisbon: narrowing the EU's 'democratic deficit'?* (EPC Policy Brief) Brussels, Europ. Policy Centre, March 2010.
2. HRIVIK, P. (2008). *Characterization of the future development of European integration* (in Slovak). In: Mraz, S. Chovanec, J. (eds.): Notitiae Novae Facultatis Iuridicae, Vol. XIV. /2008. Banska Bystrica, Law Faculty of the UMB, 2008. pp. 191-204.
3. HRIVIK, P. (2010). *Legislation and Law of the EU as Basic Attributes of European Identity.* In: Blazo, O. et al. (eds.): Law as a Unifying Factor of Europe – Jurisprudence and Practice. (Collection of Papers from the International Scholastic Conference organized by Comenius University in Bratislava, Faculty of Law on 21st – 23rd of October 2010) pp. 113-120.
4. HRIVIK, P. (2011): *Sovereignty of a state in the context of the Lisbon Treaty* (in Slovak). In: Danis, M. (ed.): ACTA IURIDICA SLADKOVICIENSIA II. (Juridical Studies). Sladkovicovo, VSV Danubius, Limited, 2011. pp. 129-152.
5. HRIVIK, P. (2013). *"Bottleneck" of Democracy and Federalism in the development of the EU.* (in Slovak) In: Bocakova, O. (ed.): Actual Problems of Politics II. (Collection of Scientific Works). Trencin : Department of Political Science of the TnUAD, 2013. pp. 7-28.
6. KATZ, R. (2000). *Models of Democracy: Elite Attitudes and the Democratic Deficit in the European Union, Competing Conceptions of Democracy in the Practice of Politics.* European Consortium for Political Research Joint Sessions of Workshops, Copenhagen.
7. MICOSSI, S. (2008). *Democracy in the EU*. In: http://www.ceps.eu [Accessed 21 December 2012]
8. SIEDENTOP, L. (2001). *Democracy in Europe*. London, Penguin Books Ltd., 2001.
9. WARLEIGH-LACK, A. J. F. (2003). *Democracy in the European Union: Theory, Practice and Reform*. London: SAGE Publications Ltd, 2003.

Contacts:

doc. Pavol Hrivik, PhD., RCDS.
Department of Political Science
Alexander Dubcek University of Trencin
Studentska 2
911 50 Trencin
Slovak Republic
e-mail: pavol.hrivik@tnuni.sk

Mgr. Richard Klimacek
Department of Political Science
Alexander Dubcek University of Trencin
Studentska 2
911 50 Trencin
Slovak Republic
e-mail: richard.klimacek@tnuni.sk

QUARTER-CENTURY OF SLOVAKIA´S PARTICIPATION WITHIN EUROPEAN INTEGRATION AND CERTAIN RISKS RESULTING FROM THE EU´S EVOLUTION

Pavol Hrivik[a] – Matej Mindar[b]

[a]Department of Political Science, University Campus Office, Alexander Dubcek University of Trencin, Studentska 2, 911 50 Trenčín, Slovak Republic, e-mail: pavol.hrivik@tnuni.sk
[b]Department of Political Science, University Campus Office, Alexander Dubcek University of Trencin, Studentska 2, 911 50 Trencin, Slovak Republic, e-mail: matej.mindar@tnuni.sk

The article deals with presentation and evaluation of the efforts, ambitions and a scope of action of the Slovak Republic within the European integration process, starting from the achievement of its independence to the present day, with analysing its route into the community of Western European democracies organised within the EU, its negotiations with European institutions on cooperation forms, on future membership in the EU and on fulfilling the general and specific criteria as first an association country and later the candidate number one for membership in the Union and the Euro area. Special emphasis is given to, up to now, the greatest success of Slovakia in the EU – the successful managing of its Presidency post in the Council of the EU being the most decisive legislative body of the whole Union. Finally, the paper presents and discusses a number of risks resulting from EU´s membership in light of today's Union´s evolution, which Slovakia has to get under control at the present.
Key words: EU, Slovakia, association country, candidate country, Slovakia in EU, Slovak Presidency, risks within Union
JEL: F15, K49, P17

Introduction

After the socio-political changes of 1989, the question of accession to the European Union (EU) became a new phenomenon in the foreign policy of the Central and Eastern European countries (CEECs) including the Czech and Slovak Federative Republic. (CSFR) An attempt to get as close as possible to the European Communities (EC) had led first to the idea of creating and developing close economic relations with these international structures, which consequently grew very quickly into a clear interest in the accession to the EU. Following the split-up of Czechoslovakia[1], integration into the EU became a permanent foreign-policy priority of the independent Slovak Republic (SR) as well.

First formal contacts between the CEECs and the EC were made at the extraordinary EC summit in Paris on 9 November 1989, and consequently on 8 December 1989 in Strasbourg, where a decision to establish the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) was made. EBRD has become the main assistance tool aimed mainly at financing of education programmes, education, and technological development. On 18 December 1989 it was decided to create the PHARE financial instrument (Poland and Hungary Assistance for Reconstructing of their economies - Aid for economic recovery of

[1] Czech and Slovak Federative Republic (CSFR) was divided into two independent and sovereign successor states - Czech Republic and Slovak Republic - based on the Constitutional Law on the termination of the Czechoslovak Federation approved in the CSFR Federal Assembly on 25 November 1992. Pursuant to this law, Czechoslovakia ceased to exist on 31 December 1992, at 24:00, to give rise to the Czech Republic and the Slovak Republic as of 1 January 1993.

Poland and Hungary), which immediately took up 300 million ECU.[2] In the course of the year 1990 the PHARE program extended to other CEECs.

Intensely expressed interest of the CEECs to enter in a close cooperation with the EC/EU in view of their future membership therein, was answered by the EU Summit in Copenhagen on 21 - 22 June 1993. Its main output from the point of view of the Union's future extension was the formulation of a special, so-called Copenhagen criteria to which later, in 1995, was to be added so-called Madrid criterion, and the compliance of which was presented by the newly forming EU as the precondition for accession of new Member States.[3]

Later inclusion of the Slovak Republic into the European integration process significantly contributed to the deepening of political, economic, security-defensive, and human-right transformation and its orientation toward the values of then advanced western European democracy, with all its benefits and weaknesses, positives and risks that today are impossible to ignore when looking at the Union's old member states' development.

1. Accession of the Slovak Republic to the European integration

First contractual document signed between then Czechoslovak Socialist Republic (CSSR) and European Communities (ECs) was the Autolimitation sectoral agreement on trade in steel products signed in the framework of the mentioned international agreement GATT[4] in 1978. A similar auto limitation agreement for the area of textile industry was signed in 1982. The atmosphere of the late 80s was characterised by relaxed relations between the West and the East, which in practical terms meant extending and deepening mutual economic relations between the Council for Mutual Economic Assistance (CMEA) and the EC countries. Treaty on trade with industrial products signed in Brussels in December 1988 was the first agreement of a wider, inclusive character between the Czechoslovak Republic and the EC. This agreement entered into force on 1 April 1989 and was to be valid for a period of four years.

Yet, in view of the substantial political changes in the Czech-Slovak Socialist Republic following November 1989, a need to boost relations with the EC to a higher quality level quickly emerged. The trade agreement of 1988 thus lost its force already after one year. Agreement on trade and commercial and economic cooperation between the Czechoslovak Federative Republic and the EC signed in Brussels on 7 May 1990 became the new contractual document. This agreement, had until then been the most important document ever adopted by the Czechoslovak Republic, was signed for 10 years.[5] Cooperative agreement was soon replaced by the signing and implementation of the so-called Association Agreement,

[2] Financial assistance to CEECs in 1989 was mainly supported and comprehensively endorsed by the G24 group (Member States of the EU, USA, Canada, Turkey, New Zealand, Switzerland, Japan, Norway, and Iceland) This group was set up in response to the call by the G7 group (Germany, France, Italy, Great Britain, Japan, Canada, and USA) in Paris in June 1989.

[3] HRIVIK, P. 2016a: European Integration and Fundamentals of Functioning of the European Union, p.196.

[4] General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) was the first multilateral trade agreement, which in addition to Community tariff concessions contains the first contractual code of commercial policy rules. It was drafted in 1947 as a temporary contractual arrangement between 23 countries. Later, GATT would comprise 116 member countries and through its policies controlled 90% of the world trade. GATT secretariat was in Geneva. On 1 January 1995, GATT was replaced by the WTO (*World Trade Organization*).

[5] During the negotiation over the Agreement, the Czechoslovak side requested to repeal the so-called quantitative restrictions on exports from the CSFR, to which the European Community autonomously acceded on 1 October 1990. On 1 January 1991 the Czech-Slovak Republic was included into the general system of EC customs preferences, as had been the case of Poland and Hungary before.

which in the years to come became the most significant contractual document between the independent Slovak Republic and the EC.[6]

CSFR and the EC signed the first Association Agreement on 16 December 1991. Simultaneously with the Association Agreement was signed the so-called Interim Agreement on trade and trade-related issues whose content matched with the part of the Association Agreement dealing with mutual trade. The reason being the fact that the Interim Agreement (as opposed to the Association Agreement) did not have to be ratified by the parliaments of the Member States.[7] Interim Agreement entered into force on 1 March 1992 after its approval by the Council EC on 28 February 1992. Due to the split-up of Czechoslovakia, Association Agreement was never ratified and therefore has never entered into force.

After the split of Czechoslovakia, it was the Slovak Republic who took over the commitments that had resulted from the Interim Agreement. While distribution of customs tariffs and quotas was settled with the Czech Republic, the Association Agreement had to be renegotiated with the EC, the same being true for the Czech Republic as well. A new Association Agreement was signed on 4 October 1993. European Parliament ratified the Agreement on 27 October 1993 as did the National Council of the Slovak Republic subsequently on 15 December 1993. Ratification by national parliaments of the EU Member States was completed by the end of December 1994, making it possible for the Agreement to enter into force on 1 February 1995.

Association Agreement (or the European Agreement) comprised the preamble, political and trade part, and the annexes that regulated the trading policies with the so-called sensitive items (steel, textiles and agricultural products), which were in quantities restricted by the EU. Political part of the Agreement stressed, in particular, the fact that the signing of the agreement expressed both a common will to continue the process of convergence and political dialogue, as well as cooperation in the field of culture, science and technology. Respect for democratic principles, human rights, and the market mechanism were determined as essential conditions for entry to the EU. Standard objective of the Association Agreement was acknowledged in its trade part, including the creation of a free trade area between the EU and the SR. It contained concessions which both parties should make with the goal to gradually eliminate tariff and non-tariff barriers in their mutual barter relations.[8] Agreement also bound Slovakia to the gradual approximation of its legal system with *acquis communautaire*.[9]

A logical next step in approximation of the associated countries to the EU was their official filing of applications for EU membership. Slovakia submitted its membership application at the Union's Summit in Cannes on 27 June 1995. Then at the EU summit in Madrid (December 1995) to the three Copenhagen criteria was added another criterion about

---

[6] Association Agreement (or the European Agreement) is the abbreviated form of the official document known as European Agreement, associating the Slovak Republic to the European Communities and their Member States.

[7] In trade-related issues the EC Member States were represented by the European Commission, so it was not necessary to go through a relatively lengthy ratification procedure.

[8] Concessions were, as a general rule, of asymmetrical nature, which means that during the first five years EU is to open its markets more to the export from associated state, rather than importing therein from the member countries of the EU. Parts of the European Agreement concerning trade governed trade relations between the Slovak Republic and the EU. In addition to creating a free trade area, the European agreement bound both sides to work together in many areas, such as energy, small and medium-sized enterprise, telecommunications and education.

[9] European law, from the aspect of theory and practice, has often been associated also with the term *acquis communautaire* (abbreviated as *acquis*). This specific label represents common rights and obligations assumed by all the Member States of the Union. In this context we make reference to all the legal acts adopted in the framework of the EC and the EU.

creating the conditions for integration by means of adapting administrative structures in order to effectively implement the adopted legislation by appropriate administrative and judicial institutions. These criteria were and still are used today as the basis of assessing the preparedness of the candidate countries for EU membership.

In July 1997 the Commission presented assessments on the candidates, which became the basis for decisions by Member States at the EU summit in Luxembourg (December 1997). As for Slovakia the Commission's assessment was not favourable. Despite the clear interest to be among the countries with which negotiations on accession to the EU were to begin, Slovakia did not receive from the Commission recommendation for the opening of negotiations, mainly due to non-compliance with the political criteria for membership. Conclusions of the Luxembourg summit included the decision to prepare for each candidate country a so-called Accession Partnership Document, which was to represent a program of objectives and priority tasks of a candidate country to improve preparedness for future accession process and entry into the EU. Partnerships were to lay down, in particular, short-term and medium-term priorities for the adoption of the *acquis* from the perspective of the EU.

In October 1999, in its regular report, the Commission already recommended opening of EU accession negotiations with Slovakia as well. The EU summit held in Helsinki (December 1999) confirmed recommendations of the Commission, which made it possible as well to open the Conference on the accession with Slovakia that took place on 15 February 2000.[10]

2. Slovakia in the position of a candidate and entering EU country

After the adoption of "Agenda 2000" as the EU strategic document for the period of 2000 - 2006, adoption of rights and obligations arising from *acquis communautaire* became the fundamental aspect of the strategy of enlargement, without associated states having the possibility to be able to negotiate the nullity of policies in certain areas. In order to streamline negotiations on enlargement, the EU proposed new tools of a so-called enhanced pre-accession strategy. Its main task was to enable the candidate countries to participate in the EC programs and to put emphasis on harmonisation of their legislation with the European one. A key element in the strengthened pre-accession strategy has become the mentioned Accession Partnership which, although signed separately with each candidate country, was discussed and implemented in the multilateral framework. Accession Partnership aimed at bringing all the negotiating instruments into a single program and at the same time preparing candidate countries for the principles of participation in EC programs through developing a so-called National Program for the Adoption of the Acquis (NPAA).

The most significant changes occurred in the area of funding assistance to the candidate countries. Besides the fact that there has been modification in the use of the PHARE program, which, after ratification of the Agenda 2000 document was more directed to the larger projects arising from the needs of Accession Partnership for input, two new specially focused financial instruments have been established. The first was a Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development (SAPARD), which was intended to restore rural development and finance agricultural programs. The second financial

[10] Conclusions of the European Council meeting in Helsinki on 10 - 11 December 1999, inter alia, strengthened the principle of differentiation between candidates for EU membership as a certain counterbalance to the decision to open negotiations with all candidates. It was confirmed that differentiating between the various countries will occur at opening individual chapters, as well as during the continuing negotiations. The second important element of the summit's conclusions may be considered the explicitly expressed chance for the candidates who are entering into negotiations to have the opportunity to catch up with already negotiating countries of the so-called Luxembourg group.

instrument was Instrument for Structural Policies for Pre-Accession (ISPA) focused on investments into infrastructure.[11]

The already mentioned Accession Partnership and National program for the Adoption of the Acquis thus became the essential elements of the adopted enhanced pre-accession strategy approved at the EU summit in Luxembourg (1997). Preparation for membership of the EU was promoted through pre-accession instruments (funds) such as PHARE, SAPARD and ISPA, through which the EU provided financial assistance to candidate countries in their accession efforts to the Union.

Accession Partnership set out Slovakia´s priority areas for the EU membership. In each of the areas objectives have been identified to be implemented within a certain period of time. Fulfilment of these objectives should at the same time also impact the scope of the provided aid and the progress made in the negotiations for accession.

Together with Accession Partnership, each candidate country drafted its National program for adoption of the *acquis*, which reflected how that country would live up to its partnership priorities. The program itself was, at the same time, a certain timetable that determined the time scale and the manner how the country was to assume obligations of the membership. The first version of Slovakia's National Programme was drafted in 1998. National program was on a general level perceived as a living document that was constantly developing and continuously updating itself.

First meeting of the Intergovernmental Conference on the accession of Slovakia to the EU occurred at the level of foreign ministers in Brussels on 15 February 2000. Slovakia thus entered the final stage of EU approximation with EU membership already becoming its short-term goal. Membership of the Union required that the accession country consistently adopt the current as well as future rights and obligations that result from EU legislation and the entire system of its operation, including the institutional framework (i.e. to completely adopt the *acquis*).

Negotiations were planned so as to officially take place in the framework of the so-called 31 negotiating chapters that covered all the socio-political, socio-economic, security and cultural life aspects of the State, and at the same time represented specific criteria for membership of the candidate state in the Union.[12] The negotiations were to determine under what conditions a candidate country may enter the EU, i.e. in which area it shall completely adapt itself to the *acquis*, or where it might request exceptions (i.e., not apply the *acquis*) or a transitional period.[13] The entire negotiation process with the Slovak Republic took place in three stages - *screening*, negotiations on accession and ratification process.

Screening was the introductory part of negotiations, with its aim to find out the level of compatibility between the *EU acquis* and the candidate country's legislation. Negotiations were to be possible only after identifying the differences. [14] The more complex bilateral part of *screening* with Slovakia took place from March 1999 to February 2000. Its aim was:

- to analyze Slovakia's current situation in adopting the *acquis*;
- to find out what administrative infrastructure existed in Slovakia, and what was its capacity to implement the pertinent legislation;
- to identify problems and then specify any areas that demanded most attention.

[11] HRIVIK, P. 2005a: Strategic Studies of the European Union I., pp. 153-159.

[12] HRIVIK, P. 2005a: Strategic Studies of the European Union I., pp. 64-65.

[13] Transitional period is defined as a certain period of time during which a special type of EU legislation is in effect after the candidate country's anticipated entry to the EU.

[14] For the candidate countries the importance of *screening* in particular was in the fact that once the individual chapters have been addressed, their negotiation position to the EU could be defined more clearly with the possibility to determine which chapters will not be problematic, and which chapters, on the other hand, might be expected to involve an application for a transitional period.

Accession talks followed the same stable procedural rules that applied to all candidate countries. Negotiations took place in the framework of the above Conference on Accession.[15]

Critical moments of pre-accession negotiations included a decision of Member States, adopted by the EU Council for General Affairs on 18 November 2002, regarding the date of entry for new members, including Slovakia, which was finally set for 1 May 2004. The end result was adopted no sooner than at the final negotiation of country and government leaders at the EU summit in Copenhagen (December 2002). The summit approved the final version of conditions for accession of new member countries, opening the way to the completion of the Act of Accession to the EU.

On 19 February 2003, the Commission issued a position paper on applications of the candidate countries to join the EU, recommending that accession be granted to all ten countries. Consequently, on 9 April 2003, the European Parliament expressed its agreement, approving the entry of 10 candidate CEECs countries to the EU (except the candidate countries of Bulgaria and Romania) winning significant support from most of its members. 521 voted in favour of Slovakia's accession, 21 members voted against, and 25 members abstained. The Council of Ministers of Foreign Affairs of the EU approved accession of the new members on 14 April 2003. The only remaining step was to sign the Treaty of Accession to the EU and have it ratified in the signatory states.

Signature and ratification of the Treaty of Accession to the EU was the final stage of the EU accession process. The Treaty stipulated that the signatory candidate state becomes a full Member State of the Union. Parties to this international treaty included the existing member and future member states. The signing of the Treaty of Accession to the EU took place in Athens on 16 April 2003 under the Greek EU Presidency. The process of ratifying the Treaty by referendum in the candidate countries was launched subsequently; this was supposed to be completed so that Slovakia and other candidates might become full Members of the EU on 1 May 2004.

After the ceremonial signing the of Treaty of Accession to the EU, the President of the Slovak Republic declared on 16 and 17 May 2003 a referendum on the accession of Slovakia to the EU, with the following question: “Do you agree that the Slovak Republic become a member state of the European Union?" The referendum was attended by 2 176 990 citizens which, in percentage terms, is a 52.15 % of all registered constituency. 92.46 % participating voters were in favour of Slovakia's accession to the EU, while 6.20 % opposed.

On 1 July 2003, National Council of the Slovak Republic expressed agreement with the Treaty of Accession to the EU. Of the present 140 members of parliament, 129 voted in favour of the agreement, while 10 were against and one member did not vote. Slovak President solemnly signed the instrument of ratification of the Treaty of Accession to the EU on 26 August 2003, thus completing the ratification process in the Slovak Republic. Under the Italian Presidency (the 2nd half of 2003) on 9 October 2003 the Slovak instruments of ratification were handed over to the Italian government as the depository of the EC Treaties of Rome.

During the Irish EU Presidency (the 1st half of 2004), the process of Union´s massive enlargement to the east was completed. Ten candidate countries (Czech Republic, Slovakia, Poland, Hungary, Estonia, Latvia, Lithuania, Slovenia, Malta and Cyprus) joined the EU on 1 May 2004, thereby massively in ‘one step’ enlarging the EU from 15 to 25 Member States. This was the 5th EC/EU enlargement.[16] Subsequently, three years later, in December 2007,

[15] HRIVIK, P. 2005a: Strategic Studies of the European Union I., pp. 67-69.

[16] Enlargement toward the east continued so that on 1 January 2007 Romania and Bulgaria joined the Union, with Croatia becoming a full Member finally on 1 July 2013.

once the safety conditions on its eastern border had been complied with, Slovakia became part of the Schengen system.

Shortly after accession to the EU, on 12 - 13 June 2004, the first elections to the European Parliament were held in the Slovak Republic, in which Slovak citizens voted their first 14 European Parliament members. In the election periods that followed (2009 - 2014 and 2014 - 2019), Slovakia voted in 13 members for the positions in the European Parliament. At the same time, for each parliamentary term, Slovakia nominated its representatives also to other EU institutions (including the European Commission) following the assigned quota.

3. Slovakia's accession to the monetary union

Monetary policy of the EU exceeds the European Monetary Union (EMU) dimension as it does not only concentrate on the Euro area, but also on the harmonisation and coordination of national monetary policies of all the EU Member States, and on preparing the candidate countries for membership in the EMU.[17] Ten countries (including Slovakia), which became members of the EU in May 2004, committed to gradually meeting the Maastricht convergence criteria as a sine qua non for entry into the Euro area. They assumed an obligation within the fulfilment of the Copenhagen criteria, that after their EU membership they would as soon as possible introduce a common currency, the Euro, and that prior to entering the Eurozone area, no negotiations on any exceptions will occur.[18]

Prerequisite for Slovakia’s entrance to the EMU was that it should be a member state of the EU. Another indispensable precondition was that Slovakia had to align the performance of its economy and approximate its fundamental economic indicators to the requirements of the EU. This process is often referred to as "convergence process". The Slovak Republic had to meet the so-called convergence criteria relating to the fiscal and monetary policy.[19] Politically motivated requirements of the economic stability established four convergence criteria relating to the high degree of price stability, public finances that characterised the government's financial position, stability of the exchange rate within the Exchange Rate Mechanism (ERM-2) and convergence permanence expressed by long-term interest rate.[20]

The ERM-2 offered the future members of the Eurozone a flexible yet credible framework to increase convergence with the area. It was to assist the acceding countries in identifying the equal level of currency exchange rate before its irrevocable fixation in relation to the Euro currency. Priority of the acceding Slovakia was to produce a balanced, optimum strategy of its accession process, which would prioritize not only sustainable compliance with the Maastricht criteria, but also sustainability and balance of the whole process of catching-up, which, in turn, would call for long-term macroeconomic stability.

Assessment parameters for Slovakia’s joining the Eurozone included also gross national product per capita, price level, and structural, legal and institutional characteristics. In addition to the above criteria, considerations in the case of Slovakia also included stability of economic environment and the incoming foreign investments.

Slovakia made a crucial step toward the introduction of the Euro in November 2005. Following an agreement with states of the Euro area, the European Central Bank (ECB) and the ERM-2 Members,[21] Slovakia entered the ERM-2 at midnight from Friday 25 November to

[17] HRIVIK, P. 2005b: Strategic Studies of the European Union II, pp. 14-24.
[18] HRIVIK, P. 2005a: Strategic Studies of the European Union I, pp. 72-88.
[19] Officially, the convergence criteria with regard to the place, where they were taken, are also known as Maastricht criteria, because they are introduced by the Maastricht Treaty establishing the EU.
[20] HRIVIK, P. 2016a: European Integration and Fundamentals of Functioning of the European Union, pp.181-185.
[21] At the date of Slovakia's entry, ERM-2 Members included Cyprus, Denmark, Estonia, Latvia, Lithuania, Malta, and Slovenia.

Saturday 26 November 2005, after the close-down of all of the world's foreign exchange markets. Officially, Slovakia thus began to fulfil the condition for the introduction of the Euro - stability of its own currency. Slovak Republic had to stay in the ERM-2 for at least two years before it would join the Eurozone. In it, the national currency was pegged to the Euro through the central parity, i.e. administratively determined rate at 38.455 SK for 1 Euro. Koruna could only be moved in the band from + 15 % to - 15 % away from the central parity, i.e. from 44.20 to 32.70 SK per Euro.

Agreement on membership in the ERM-2 does not contain a clause on exclusion or voluntary withdrawal. Slovakia could find itself outside the ERM-2 if the Koruna had exceeded the agreed fluctuation band. Previously, though, it was possible to agree on a change in central parity - on a higher or lower rate. Therefore, if the Koruna finds itself at the border zone, the ECB and national central banks of the Eurozone could, through interventions, help maintain the currency within the set band. As for Slovakia, this fact occurred twice in total, when the Koruna significantly strengthened against the euro and left the set fluctuation band. The first time the central rate between the Koruna and the Euro changed was on 19 March 2007, reaching the value of 35.4424 SK for 1 Euro. Second time this happened was in March 2008, when the Euro dropped to its final value of 30.126 Sk.

The National Bank of Slovakia (NBS) states that the timetable for adoption of the Euro in the Slovak Republic followed these steps:

1. In the late November 2005 Slovak Republic entered into ERM-2 with the set central rate of 38.455 SK for 1 Euro; valuation and devaluation of the currency away from the central rate could fluctuate in the range of ± 15 %.
2. In the year 2007, NBS developed a plan to withdraw from circulation the Koruna coins and banknotes and to dispose of them. In March 2007, was the first time when the central rate central between the Koruna and the Euro from 38.455 SK to 35.4424 SK for 1 Euro.
3. In the first half of 2008, the European Council decided on the introduction of the Euro in Slovakia. Again, the central rate between the Koruna and the Euro changed - this time reaching the final value of 30.126 SK for 1 Euro. Prices of goods and services, invoices, payroll slips, all began to compulsorily show values both in Koruna and Euro, up to the end of 2009.
4. In the period of September - December 2008 the NBS and commercial banks front-loaded themselves with the Euro coins and banknotes.
5. On 1 January 2009 Slovakia entered into the Euro area.
6. 16 January 2009 was the last date on which the Slovak Koruna could be used in making payments.
7. Replacement of the Koruna coins for the Euro currency in commercial banks was completed in June 2009.
8. Withdrawal of the Koruna banknotes from circulation was completed in December 2009.

Success of the monetary union is very important for the advancement of integration across the whole of the EU. On the other hand, this carries also certain risks that can be easily identified.[22] Some of them are impossible to ignore today after the global financial crisis affected the Euro area in 2008, in particular, its southern European members.[23]

[22] HRIVIK, P. 2016a: European Integration and Fundamentals of Functioning of the European Union, pp. 183-185.

[23] Of course, the financial and banking problems of, for example, Greece, Portugal, Italy and other member states also have other causes, for which are responsible the States concerned.

4. Slovakia at the head of the Council of the EU

Most important status of Slovak Republic in the EU has been its Presidency in the Council of Ministers (here the Council of the EU). Slovak Presidency officially began on 1 July 2016 and lasted until 31 December 2016. As part of the Presidential Trio, Slovakia held the Presidency of the Council together with the Netherlands (which held the Presidency from 1 January to 30 June 2016) and Malta (holding the presidency from 1 January to 30 June 2017).[24] While the Netherlands presided over the Council for the 12th time, Slovakia and Malta held their first Presidency ever.

The Slovak Presidency was part of the 18-month plan (or framework programme) of the Presidency Trio for the period from 1 January 2016 until 30 June 2017.[25] While the plan addressed mainly the economic issues related to the start-up of economic growth, it also responded to the current and unprecedented challenges in the area of safety resulting from the migration crisis, fundamental questions of policy in the area of creating jobs, competitiveness, digital single market, or to the energy union. The program was based on the five pillars the Council of the EU was dealing with over the 18-month period. These are in particular: employment, growth and competitiveness; Union protecting its citizens; energy union with advanced climate policy; freedom, security and justice; and the Union as a significant global player.[26]

SR specified its agenda with the intent to promote sustainable solutions to support the functioning and further development of the EU. Program of its Presidency was built on four basic priorities: “An economically strong Europe", "Modern Single Market", "A Sustainable Migration and Asylum Policy" and "Globally Committed Europe".

Prior to the start of its Presidency of the Council, Slovakia had to be aware of the fact that the EU is currently at serious crossroads in its further development. Either will it continue its fragmentation, or move toward greater cohesion and long-term sustainable solutions that are easy to understand for the citizen. Slovakia’s Presidency came at the time when the Union found itself in an unprecedented situation. The positive outcome of the referendum on the Great Britain’s exit from the EU made the Europeans face a new challenge - for the first time in history, to practically and politically come to terms with a member country leaving the Union. This moment, at the same time, would require an urgent internal reflection by the Union itself. Its aim was to be strengthening its citizens' confidence in a joint European project, developing its tangible benefits and justification of the results of integration process on our continent. Europeans necessarily need a single, closer, better, more comprehensive and transparent Union.

However, many other problems and challenges also persisted. Migration and refugee crisis tested the ability of the Union to manage its external borders, maintain the integrity of Schengen, and look for common solutions. Terrorist attacks have reminded us that mutual cooperation in the area of internal security is in the need of considerable improvement. The still lingering consequences of the financial and economic crisis of 2008, as well as global uncertainty, have caused and continue to cause even today the weak growth of the European economy, coupled with the lack of jobs.

Hence, the priorities of Slovakia’s Presidency program were based on these facts. They reflected the ambition to increase unity, cohesion and resistance of the Union to external

[24] Lisbon Treaty states that the EU Member States shall preside over the EU Council in threes (the so-called Presidency Trio) with the joint 18-month framework plan (or programme). Presidency Trio helps to maintain continuity in the European legislation and contributes to greater efficiency of the Union's functioning. Thus, the Council Presidency is carried out by already designated groups of three EU Member States during a period of 18 months.

[25] HRIVIK, P. 2016b: Presidency Institute in the EU and Slovak Presidency in the Council, pp. 175-180.

[26] MFAEASR (2016): Program of Presidency of the SR in the Council of the EU.

and internal challenges, and to strengthen citizens' confidence in the European project. At the time of internal reflection, Slovakia set before itself the objective to bring tangible results for the citizen, and this within the four mentioned priority areas.

Despite success of the internal market there still exist shortcomings and obstacles to its full functioning. Modernisation of the single market requires constant technological development and new opportunities. Energy Union can contribute to safe supplies of clean energy at affordable prices for industry and households. A single digital market including e-commerce has a unique potential to remove barriers and create new opportunities for businesses and citizens.

Safeguarding of the outer borders and effective cooperation with third countries are important pillars in the effort to efficiently manage migration. Sustainable migration and asylum policy is to allow the Union to return to a fully functioning Schengen and consolidate asylum systems of the Member States. Utilization of modern technologies at the external borders and closer cooperation between Member States in the area of internal security should contribute to making the Union more resilient to current security threats.

Strengthening relations with external environment was to strengthen global position of the Union. Solid commercial links with key economies of the world form an integral part of the system. Stability, prosperity and democracy in our neighbourhood are also important. Credible enlargement policy remains an effective instrument for political and economic transformation in Europe.

The mentioned priority themes of Slovak Presidency have been mainly motivated by three mutually interlinked principles of delivering concrete results, overcoming of fragmentation, and focusing on the citizen.

Despite the various complexity issues, Slovak Presidency has achieved significant concrete results. It has been evaluated mostly as positive by the Slovak politicians across the whole political spectrum.[27] Similarly, member states of the Union did not voice serious doubts or pointed to shortcomings of the Slovak Presidency. One of the main tasks of the Presidency was to achieve a compromise, whether it was among Member States within the Council, or with the Commission and Parliament. And this became the foundation for positive assessment of Slovak performance on this Union front position.[28]

5. On some relevant risks associated with Slovakia's membership in the EU

Major events, which affected the Union’s development, included primarily the Lisbon review of EU Treaties (2007), the global financial crisis (2008) and the ongoing migration crisis of 2015. These events, as well as the efforts to tackle them, greatly strengthen the transnational nature of integration, while, at the same time, they strengthen the status and powers of central authorities of the European Union at the expense of the Member States.

The Lisbon Treaty has created legislative and legal preconditions for significant strengthening of the European level in decision-making processes, and the international status of the European Union as an economic, political and security player. The Treaty emphasizes loyalty of the EU member states to its foreign policy.

Development of secondary EU law can easily manifest that the EC/EU have already been active in many areas for which the Lisbon Treaty had created a new legal basis, and this in the context of the generally defined legal provisions. This affects, for example, energy, services in the general public interest, tourism, protection of intellectual property rights, civil

[27] For details see for example https://euractiv.sk/section/buducnost-eu/linksdossier/slovenske-predsednictvo-sa-konci-v-migracii-nepresvedcilo-vysledky-ma-inde/

[28] HRIVIK, P. 2017: European Integration and the Road of the Slovak Republic into Presidency in the European Union, pp. 143-165.

protection, or humanitarian aid. Some of the new legal bases in the Treaty are already envisaging action by the Union in the areas in which it has so far not been active, such as space policy, sport, the cooperating of the authorities in the application of the EU law, crime prevention, or legal regulation of personal documents. Besides the new legal bases, increase in powers takes place also through expanding legal instruments set out in the previous revisions establishing the EC/EU, such as in the asylum, visa and immigration policy, security and defence policy, the protecting of the environment, judicial cooperation in civil matters or in the public health. All the mentioned legal bases operate as an important incentive for extensive activities of the EU and its authorities in many other areas.

In terms of the State's sovereignty, it is apparently difficult to expand powers of the Union without the typical review of the Treaties relating to their ratification in the Member States only on the basis of a single unanimous decision of the Council and the Parliament's consent. It is expected that this process might soon create, for example, the European public prosecutor's office, with its representatives enabled to act as public plaintiffs before national courts.

Communitarisation of the area of freedom, security and justice (comprising policies related to border control, asylum, immigration and visa, judicial cooperation in civil and criminal matters, as well as police cooperation) means for the Member State the loss of control over certain key areas of sovereign powers, in particular, over the area related to criminal matters.[29]

Development of European integration is closely related with democratic deficit in EU structures, including decision-making processes and European standardisation. Democratic deficit in the EU is a complex phenomenon that has manifold causes and various expressions. Some of the causes lie in the basic characteristics of the Union, such as the disproportionately large-scale bureaucracy and its competencies, insufficiently legitimate structures in the Union's governing apparatus (e.g. selection, choice and the responsibility of the European Council or the European Commission's Chairperson), the continuing weaker position of the European Parliament to the Council (of ministers) in the legislative and decision-making process, insufficiently regulated lobbying in the Union, inadequate status of the national parliaments in European legislation's creation, practical exclusion of the European public from participation in decision-making in key milestones of European integration's development (e.g. at ratifying the Nice or Lisbon Treaties by the member states, with the exception of Ireland), smooth advocating of the major States' interests at the European level, or the unconstrained and poorly regulated expressions of their national egoism stripped of any barriers, etc.

Charter of Fundamental Rights of the EU which introduces the Union's new human and legal framework represents a vivid example of how the states and their national systems gradually change and get replaced by a regional formation such as the EU. The actual inclusion of the Charter into the primary EU law is one of the largest qualitative, most discussed, yet controversial changes introduced by the Treaty of Lisbon. The Charter is a key factor determining the EU's direction and development of her constitutional framework, still upholding the status and the sovereign characteristics of the member States. It represents an important step in legitimising the Union's actions which with still more and more frequency did not relate only to the functioning of the internal market, but extended also to other areas that have an impact on human rights and freedoms protected by constitutional provisions in the Member States.

[29] HRIVIK, P. 2016a: European Integration and Fundamentals of Functioning of the European Union, pp. 122-142.

Provisions of certain Titles of the Charter (in particular, Title III "Gender Equality" and Title IV "Solidarity") may show a shift from equality before the law and in the dignity toward program egalitarianism, which can easily degenerate into an anti-discrimination legislation, tight political correctness motivated by gender and, consequently, to social engineering of various kind. Egalitarianism in conjunction with calls for tolerance, pluralism and with an emphasis on human rights of minorities is becoming, in certain malicious interpretation, the ideological basis for dictatorship of political correctness, multiculturalism and post-modern moral and gender relativism represented especially by gender ideologies and LGBTI. In addition, the Charter automatically brings judicial redress of the rights contained therein. Within its scope it is applied by courts of the Member States, with the EU Court of Justice or the Union's General Court taking up the main share.

Political correctness has become one of the key political attributes of the Union's functioning whose launch in the West (and thus also in the EC) occurred roughly with the fall of communism in Central and Eastern Europe. It has its origin, in particular, in the nature and content of the legal framework of the EU's human and legal dimension. Political correctness strategically tries to erode and undermine the long and laboriously built ideological and value structures that continue, though always fighting for stability, to be the foundation of the democratic EU as well. Democracy ceases to be a legitimate government of the majority and the protector of rights of individuals, and is becoming a tool for promoting desires of certain extremist coercive human minorities, taking on the form of so-called "justified' collective human rights. Such minorities include all those who are any different from the majority normal - including national and ethnic minorities, homosexuals, paedophiles or physically and mentally handicapped, poorly educated, and even practising criminals here and there. Questionable multiculturalism is an integral part of the political correctness, supported and enforced today by certain European elites as the dominant European culture. Such is generally considered to be a kind of replacement for the Marxist internationalism, which was visible particularly in the economic aspect.

Conclusion

Article captures and evaluates Slovakia's interest in being incorporated in the process of European integration, in working in close cooperation with the EC/EU, and in becoming a Member of the Union, which were made contingent on compliance with general and specific criteria. In particular, the paper gives special attention to Slovakia's historical first Presidency of the Council of the European Union in the second half of 2016, its objectives and priorities as the Presidency country, including an evaluation of its work while holding this prestigious European post. Slovak Presidency in the Council of the EU can in general be evaluated as an extremely successful Slovak story in its 25-year history of independence.

European Integration has significantly influenced the content, scope, the nature and quality of the socio-political transition of the independent Slovakia toward the West European democracies, as well as its further development. Incorporation into the integration process meant, and still does, not only benefits for Slovakia, but also assumption of risks. The benefits have been most marked in the economic sphere (for example, at the earliest, prior to the entry into the Union, this used to be a one-way street whereby Slovakia would benefit from participation in the free trade zone with the EU through the Association Agreement; later, as individual foreign investments would be attracted or various EU funding schemes used to boost development of the regions lagging behind, and many areas of social life), as well as in the use of opportunities arising from the four freedoms that constitute the main attributes of the common internal market of the EU (free movement of persons, free movement of goods, free movement of services, and free movement of capital and payments).

On the other hand, there are also serious risks, which Slovakia must realize and protect itself against in a certain effective way or to effectively cope with them in order to preserve its

cultural, moral and spiritual heritage. It is mainly the gradual narrowing of national sovereignty through still further deepening and extending of integration for the purpose of strengthening of competences of multinational European bodies, particularly in political and humane and legal areas, increasing influence and expressions of egoism by critical States of the Union in the development of European Integration such as Germany and France, also centralised imposing of migration quotas to the Member States, the undermining of the traditional notion of family, penetration of culturally unacceptable ideologies of political correctness, multiculturalism and various non-traditional philosophical, belief, and sexual and gender trends based primarily of *gender* theories or LGBTI. The resulting malignancy of the application of these theories by the majority of developed Western European States today must not be overlooked. One must be aware that, in the great effort to become an orderly Member of the EU at any price and as soon as possible, Slovakia has failed to be mindful of these risks at all. It was also due to the fact that Slovakia has always lacked a fair discussion on its future membership in the Union, on the advantages, disadvantages or risks resulting from such membership, nor was there any such discussion on the last key reform of the Union emanating from the Lisbon Treaty, prior to its adoption in 2007. Only the benefits have always been and still are unilaterally presented, while other aspects and obligations resulting from the membership in the EU are not discussed at all, or politicians are more or less afraid to address them openly in public. We cannot therefore wonder at the great degree of frustration and negative attitudes on the part of most Slovak public directed against the spreading of new ideological currents which in Slovakia (and not only in its own scope) rather weaken the overarching nature of European Integration in the political, social and cultural dimensions.

References:

1. HRIVIK, P. (2005a): *Strategic Studies of the European Union I.* (in Slovak) Banska Bystrica : Law Faculty of UMB, 2005. ISBN: 80-8083-076-2.
2. HRIVIK, P. (2005b): *Strategic Studies of the European Union II*. (in Slovak) Banska Bystrica : Law Faculty of UMB, 2005. ISBN: 80-8083-130-0.
3. HRIVIK, P. (2016a): *European Integration and Fundamentals of Functioning of the European Union (in Slovak).* Trencin : Trencin University of AD, 2016. ISBN: 978-80-8075-620-8.
4. HRIVIK, P. (2016b): *Presidency Institute in the EU and Slovak Presidency in the Council* (in Slovak). In: Journal State and Law, 2016, Vol. 03, No. 2, pp. 169-184. ISSN: 1339-7753.
5. HRIVIK, P. (2017): *European Integration and the Road of the Slovak Republic into Presidency in the European Union.* (in Slovak) Trencin : Trencin University of AD, 2017. ISBN: 978-80-8075-757-1.
6. MFAEASR (2016): *Program of Presidency of the SR in the Council of the EU*. Bratislava : Ministry of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic, 2016. Number of the document: 21538/2016. Available on the Internet: http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=25690
7. FURIK, A. - SIMKOVIC, J. - SZALAI, P. - GEIST, R. - GABRIZOVA, Z. (2016): Presidency finishes. (in Slovak) [online]. In: *Euractiv*, 21. 12. 2016. [Cited 6. 11. 2018. Available on the Internet: https://euractiv.sk/section/buducnost-eu/linksdossier/slovenske-predsednictvo-sa-konci-v-migracii-nepresvedcilo-vysledky-ma-inde/

Contacts:

doc. Pavol Hrivik, PhD., RCDS.

Department of Political Science, University Campus Office

Alexander Dubcek University of Trencin

Studentska 2

911 50 Trencin

Slovak Republic
email: pavol.hrivik@tnuni.sk

Mgr. Matej Mindar
Department of Political Science, University Campus Office
Alexander Dubcek University of Trencin
Studentska 2
911 50 Trencin
Slovak Republic
email: matej.mindar@tnuni.sk

PODNIKATELSKÉ PROSTŘEDÍ VE VZTAHU K ČESKÉ EKONOMICE

Petra Chmielová

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Slezská univerzita v Opavě, Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Česká republika, e-mail: chmielova@opf.slu.cz

Cílem článku je zjistit vazbu mezi českou ekonomikou a vybranými faktory mikroprostředí za období 10 let. Pro účely článku byl použit hrubý domácí produkt a proměnné, které zahrnují ukazatele likvidity, rentability, aktivity a zadluženosti. Veškerá data byla čerpána z Českého statistického úřadu a databáze AMADEUS. Za účelem naplnění cíle byla v rámci metodologie využita korelační analýza a Grangerův test kauzality. Mezi hrubým domácím produktem a pohotovou a běžnou likviditou, celkovým kapitálem a dlouhodobými bankovními úvěry byla zjištěna velmi slabá korelace. Výsledkem Grangerova testu kauzality byl zjištěn oboustranný vztah mezi HDP a dlouhodobými bankovními úvěry a jednostranný vztah mezi HDP a dobou obratu pohledávek, dobou obratu závazků, a ukazateli likvidity.
Kľúčové slová: aktivita, hrubý domácí produkt, likvidita, mikroprostředí, rentabilita

The aim of the article is to find out the link between the Czech economy and selected factors of the microenvironment for a period of 10 years. For the purpose of the article was used Gross Domestic Product and variables which included indicators of liquidity, profitability, activity and indebtedness. All data was drawn from the Czech Statistical Office and the AMADEUS database. In order to achieve the aim, were used correlation analysis and Granger causality test in the methodology. There was a very poor correlation between the gross domestic product and the quick and current liquidity, total capital and long-term loans. As a result of the Granger causality test, the bilateral relationship between GDP and long-term loans and were found an unilateral relationship between GDP and the number of days receivables, number of days liabilities and the liquidity indicator.
Key words: gross domestic product, indicators of activity, indicators of indebtedness, indicators of liquidity, indicators of profitability, microenvironment
JEL: E60, G10

Úvod

Ekonomické politické a celospolečenské klima jsou faktory, jež značně ovlivňují motivaci nejen k tomu, začít podnikat, ale i průběh samotného podnikání. O těchto aspektech hovoří jako o podnikatelském prostředí. Mikroekonomické i makroekonomické prostředí má vliv na všechny podniky. Podnikatelské prostředí je udáváno zejména legislativními a ekonomickými aspekty každé země, což působí na podnikatele, ale tento princi funguje také obráceně – podnikatelé určují charakter podnikatelského prostředí.

Podnikatelské prostředí je velmi obsáhlý pojem, který může být vysvětlen několika možnými způsoby. Guinn, Kratochvíl a Hashesh definují podnikatelské prostředí jako souhrn vlivů působících na podnikatele, podniky a samotné podnikání. Rozvoj podnikání je přímo ovlivňován kvalitou podnikatelského prostředí, které je tvořeno širokou škálou podmínek pro podnikání v oblasti legislativy, v oblasti institucionální infrastruktury a v oblasti fungování trhů. Na vytváření podnikatelského prostředí se podílejí zejména orgány státní správy řízené příslušnými ministerstvy, státem zřízené nebo státem podporované instituce, soudy a orgány

veřejné správy.[1] Jiná definice říká, že podnikatelské prostředí je souhrn jednotlivých faktorů, jako je faktor ekonomického, politického, právního, technologického, sociálního a kulturního charakteru. Zmíněné faktory mají značný dopad na kvalitu podmínek podnikatelského prostředí, ve kterém podnikatelské subjekty rozvíjejí svoje aktivity a podstatným způsobem ovlivňují jejich konkurenceschopnost, výkonnost, růstový potenciál a determinují atraktivitu dané země pro zahraniční investory.[2]

Na přelomu 19. století se vývoj podnikatelského prostředí a jeho problémy stávají stále častěji předmětem vědeckého výzkumu. Úspěšně fungující podnikatelský sektor v každé zemi je důležitým předpokladem pro růst ekonomiky. Z hlediska ekonomiky podnikatelské prostředí formují jak makroekonomické charakteristiky, tak situace ve finančním sektoru, která určuje přístup podniků ke kapitálu. S podnikatelským sektorem velmi úzce souvisí finanční analýza, jež zkoumá finanční zdraví podniku a je neodmyslitelnou součástí systematického řízení podniku po finanční stránce. Finanční analýza je jinými slovy zpětná vazba všech aktiv – odhaluje, kam se podnik v jednotlivých oblastech finančního řízení dostal, jaké finanční cíle se podařilo naplnit a naopak, které cíle jsou slabou stránkou v podniku. Metody finanční analýzy se využívají k identifikaci většiny podnikatelských rizik.

Finanční analýza představuje významnou součást komplexu finančního řízení municipality, neboť zajišťuje zpětnou vazbu mezi předpokládaným efektem řídících rozhodnutí a skutečností. Je úzce spojena s finančním účetnictvím, které poskytuje data a informace pro finanční rozhodování prostřednictvím základních finanční výkazů: rozvahy, výkazu zisků a ztrát a přehledu o peněžních tocích (cash flow). Tyto výkazy jsou sestaveny na podkladě finančního účetnictví jako procesu, který shromažďuje, eviduje, třídí a dokumentuje údaje o hospodaření municipality. Zdrojem pro finanční analýzu jsou i další zdroje z oblasti vnitropodnikového účetnictví, ekonomické statistiky, peněžního a kapitálového trhu.

Mikroekonomické prostředí podnikatelského prostředí je reprezentováno přítomností specifických faktorů, jejichž existence přímo působí na chování ekonomických subjektů a regiony tak diferencuje na základě atraktivity daného prostředí například pro potenciální investory. Přítomnost faktorů charakterizujících takto vymezené podnikatelské prostředí tak působí jako jedna z možných příčin ovlivňujících ekonomickou vyspělost regionů.[3]

Cílem článku je zjistit vazbu mezi českou ekonomikou a vybranými faktory mikroprostředí za období 2006–2016. K naplnění cíle článku byly použity proměnné jako je hrubý domácí produkt, okamžitá, pohotová a běžná likvidita, rentabilita celkového a vlastního kapitálu, dobra obratu zásob, pohledávek a závazků, poměr cizího kapitálu k vlastnímu kapitálu, dlouhodobé a krátkodobé bankovní úvěry.

Na základě stanoveného cíle a jeho dosažení budou vymezeny a hledány odpovědi na následující výzkumné otázky:

- VO1: Jak souvisí ukazatele likvidity s hrubým domácím produktem?
- VO2: Jak souvisí ukazatele rentability s hrubým domácím produktem?
- VO3: Jak souvisí ukazatele aktivity s hrubým domácím produktem?
- VO4: Jak souvisí ukazatele zadluženosti s hrubým domácím produktem?

Struktura článku je následující. První kapitola článku bude zahrnovat přehled literatury zaměřený na vztah mezi podnikatelským prostředím České republiky zastoupeným hrubým domácím produktem a ukazateli rentability, likvidity, aktivy a zadlužeností a hrubým domácím produktem v podmínkách podnikatelského prostředí malých a středních firem.

[1] GUINN, A. – KRATOCHVÍL, O. - HASHESH, I. (2009): Podnikatelské prostředí v ČR, s. 296.
[2] KALÍNSKÁ, E., (2010): Mezinárodní obchod v 21. století, s. 228.
[3] ODEHNAL, J. - MICHÁLEK, J. (2011): Empirická analýza regionálního podnikatelského prostředí vybraných zemí EU, s. 242-262.

Druhá část práce bude zaměřena na zvolenou metodologii a použitá data, budou popsány jednotlivé metody, které budou potřebné pro naplnění stanoveného cíle. Následující část článku bude obsahovat výsledky a diskuzi nad nimi. V poslední závěrečné části článku budou shrnuty veškeré zjištěné výsledky.

1 Literární rešerše

Podnikatelské prostředí formují jak makroekonomické charakteristiky, tak situace ve finančním sektoru regulovaném prostřednictvím monetární politiky, která do značné míry určuje přístup podniků ke kapitálu. Pro zkvalitňování nejen podnikatelského prostředí na území municipalit se využívají různé finanční nástroje veřejných financí. Ekonomické výsledky podnikatelského sektoru budou záviset i na tom, do jaké míry je kvalitní podnikatelské prostředí – jinými slovy řečeno, stát má kvalitní prostředí, jestliže vhodně podporuje podnikání, pokud má odpovídající legislativu a současně efektivní vymahatelnost práva a flexibilní státní a veřejnou správu.[4]

Finanční krize a postupné oživení ekonomik v Evropském hospodářském prostoru způsobují zhoršení podnikatelského prostředí. Základním předpokladem úspěšného řízení a rozvoje všech podniků je příznivé podnikatelské prostředí, ve kterém stát podporuje a chrání hospodářskou soutěž, vytváří jasná a stabilní pravidla a efektivně zajišťuje dodržování všech účastníků trhu a současně minimalizuje administrativní překážky vůči podnikatelům. Pozitivní vnímání podnikové situace ze strany společnosti by mohlo znamenat větší zájem o zahájení podnikání, což může dále vést k vyšší míře HDP a vyšší míře zaměstnanosti. Všeobecně platí, že země s lepšími podmínkami pro podnikání dosahují také vyšší životní úrovně.[5]

Finanční zabezpečení ekonomických subjektů je součástí finančního zabezpečení státu, jelikož společnost vytváří přidanou hodnotu, která tvoří hrubý domácí produkt na úrovni státu. Podniky patří mezi hlavní daňové poplatníky, kteří ovlivňují tvorbu příjmů státu a místních rozpočtů. Matviychuk definuje finanční zabezpečení společnosti jako identifikovaný systém reálných a možných vnějších a vnitřních hrozeb, které mohou ovlivnit finanční zájmy společnosti.[6]

Vztah mezi finančním vývojem a ekonomickým růstem je jedním z nejdiskutovanějších témat dnešní doby. Nejčastější otázky v této oblasti jsou, zda finanční sektor ovlivňuje a přispívá v procesu vývoje ekonomiky. Existuje mnoho empirických studií zkoumajících zkušenosti rozvinutých zemí a jejich hospodářství. Finanční systémy usnadňují obchodování, zajišťování a sdružování rizik, sledování manažerů a vyvíjení podnikové kontroly, usnadnění výměny zboží a služeb apod.[7]

S ohledem na empirickou literaturu v této oblasti existuje nespočet studií zabývajících se touto problematikou. Mezi ně patří také studie autorů Al-Tamini a kolektivu, jež zkoumá příčinný vztah mezi ukazateli finančního vývoje a hospodářským růstem pomocí analýzy časových řad pro vybrané arabské země. Výsledky ukázaly silnou dlouhodobou vazbu mezi finančním rozvojem a růstem reálného HDP v roce 2004. Avšak Grangerův test kauzality a impuls funkce odpovědi naznačují, že tato vazba je z krátkodobého hlediska slabá. Navíc neexistují žádné důkazy, že by finanční vývoj ovlivňoval hospodářský růst a naopak.[8]

---

[4] PETŘÍČEK, V., (2006): Vývoj podnikatelského prostředí v České republice, s. 136.
[5] BELÁS, J. - DEMJAN, V. - HABANIK, J. – HUDAKOVÁ, M. - SIPKO, J. (2015): The Business Environment of Small and Medium-Sized Enterprises in Selected Regions of the Czech Republic and Slovakia, s. 95-110.
[6] MATVIYCHUK L., (2009): Kontseptual'ni aspekty finansovoyi bezpeky pidpryyemstva, s. 133-136.
[7] LEVINE, R., (1997): The legal environment, banks, and long-run economic growth, s. 688-726.
[8] AL-TAMINI, H. A. H. a kol., (2002): Finance and growth: evidence from some Arab countries, s. 3-18.

Na základě existující empirické literatury o příčinnosti mezi finančním vývojem a ekonomickým růstem lze bivariátový model zapsat následovně:[9]

$$Economic\ Growth = f\ (Financial\ Development) \qquad (1)$$

Touto problematikou se dále také zabývali autoři jako je Achy,[10] Boulila a Trabelsi,[11] Craene a kol.[12]

2 Data a metodologie

Za účelem dosažení cíle článku byla veškerá data čerpána z Českého statistického úřadu a databáze AMADEUS. Soubor dat zahrnuje časovou řadu v rozmezí od roku 2006 do roku 2016, kdy jsou veškerá zkoumána data na roční bázi. Pro potřeby tohoto článku bylo z databáze AMADEUS vygenerováno celkem 7 087 středních firem. Databáze AMADEUS poskytuje údaje z výročních zpráv jednotlivých podniků. Dle této databáze lze střední podnik chápat jako podnik, který se vyznačuje provozními výnosy většími než 1 mil. EUR, celkovými aktivy většími než 2 mil. EUR a počtem zaměstnanců většími než 15.

Pro zjištění vztahu mezi hrubým domácím produktem zastupujícím českou ekonomiku a mikroprostředím jež je charakterizováno pomocí ukazatelů likvidity, rentability, aktivity a zadluženosti budou využity proměnné, které jsou uvedeny v následující tabulce 1.

Tabulka 1: Přehled použitých proměnných

Označení proměnné	Název proměnné	Výpočet
Ukazatele likvidity		
L1	okamžitá likvidita	$\frac{finanční\ majetek}{krátkodobé\ závazky}$
L2	pohotová likvidita	$\frac{oběžná\ aktiva - zásoby}{krátkodobé\ závazky}$
L3	běžná (celková) likvidita	$\frac{oběžná\ aktiva}{krátkodobé\ závazky}$
Ukazatele rentability		
ROA	rentabilita celkového kapitálu (rentabilita aktiv)	$\frac{zisk\ před\ zdaněním\ (EBIT)}{celková\ aktiva} * 100$
ROE	rentabilita vlastního kapitálu	$\frac{zisk\ po\ zdanění\ (EAT)}{vlastní\ kapitál} * 100$
Ukazatele aktivity		

[9] CALDERÓN, C. - LIU, L. (2003): The direction of causality between financial development and economic growth, s. 321-334.
[10] ACHY, L., (2005): Financial Liberalization, Savings, Investment, and Growth in MENA Countries, s. 67-94.
[11] BOULILA, G. - TRABELSI, M. (2004): The causality issue in the finance and growth nexus: empirical evidence from Middle East and North African countries, s. 123-138.
[12] CRAENE, S. a kol., (2004): Evaluating Financial Sector Development in the Middle East and North Africa: New Methodology and Some New Results, s. 321.

DOZAS	doba obratu zásob	$\frac{zásoby}{tržby/365}$
DOP	doba obratu pohledávek	$\frac{pohledávky}{tržby/365}$
DOZ	doba obratu závazků	$\frac{závazky}{tržby/365}$
Ukazatele zadluženosti		
DER	poměr cizího kapitálu k vlastnímu kapitálu (debt to equity)	$\frac{debt}{equity}$
DBÚ	dlouhodobé bankovní úvěry	$\frac{dlouhodové\ bankovní\ úvěry}{celková\ aktiva}$
KBÚ	krátkodobé bankovní úvěry	$\frac{krátkodobé\ bankovní\ úvěry}{celková\ aktiva}$

Pramen: vlastní zpracování

Ukazatelé likvidity jako je běžná likvidita, pohotová a okamžitá, poukazují na fakt, jak rychle je podnik schopen splácet své krátkodobé závazky. Dle autorů Shim a Siegel je likvidita schopností podniku likvidovat krátkodobý dluh, který je splatný do jednoho roku. Udržení dostatečné likvidity je cílem či dokonce podmínkou každé firmy bez které by nebylo možné dosáhnout návaznosti podnikání.[13]

Ukazatelé rentability přinášejí informace o efektivitě daného podnikání a hodnotí ziskovost podniku. Čím vyšší hodnoty dosahují, tím je to pro podnik lepší. Dle ukazatelů rentability je také možno zjistit, zda je efektivnější použít vlastní prostředky nebo cizí kapitál a v neposlední řadě také poukazuje na slabé stránky v hospodaření.[14]

Ukazatelé aktivity poskytují informace, jak efektivně firmy hospodaří se svými aktivy, tedy s majetkem, pohledávkami, zásobami atd. Sleduje se, jak obrat, tak i doba obratu, přičemž obrat by měl být co nejvyšší a doba obratu udávána ve dnech by měla dosahovat co nejnižších hodnot.

Úvěrové zatížení podniků hodnotí ukazatelé zadluženosti, jež udávají vztah mezi cizími a vlastními zdroji podniku. Úvěrové zatížení podniků je do určité výše žádoucí, ale nesmí podnik zatěžovat vysokými finančními náklady. Vyšší úroveň zadluženosti je možná, ale pouze na základě vyšší rentability.

Hrubý domácí produkt znázorňující výkonnost ekonomiky České republiky v námi sledovaném období dosahoval střídavého trendu. Graf 1 znázorňuje vývoj hrubého domácího produktu v období od roku 2006 do roku 2016.

[13] SHIM, J. K. - SIEGEL, J. G., (2000): Financial Management, s. 400.
[14] PIMENTEL, R. C. - BRAGA R. - CASA NOVA, S. P. C., (2005): Interação entre rentabilidade e liquidez: um estudo exploratório, s. 83-98.

Graf 1: Vývoj hrubého domácího produktu za období let 2006–2016

Pramen: Webový portal Českého statistického úřadu: Hlavní makroekonomické ukazatele [online] [viděno 20 září 2018]. Dostupné z: < https://www.czso.cz/csu/czso/hmu_cr>.

Z grafu na obrázku 1 je viditelné, že v roce 2006 bylo tempo růstu hrubého domácího produktu na rekordní úrovni. Česká ekonomika tehdy zvýšila svůj ekonomický výkon o 6,1 %, stejně jako v roce 2005. Dosaženou dynamikou se zařadila mezi nejrychleji rostoucí země v Evropě. Rychleji rostly jen pobaltské země a Slovensko. Pro tuzemskou ekonomiku vyplývá význam obchodní výměny z vysokého podílu hodnoty vývozu a dovozu na HDP.

Vývoj české ekonomiky v horizontu let 2006–2008 pokračoval v pozitivních tendencích i přes mírný pokles HDP, což je odrazem stabilizovaného ekonomického prostředí. Výsledky čtvrtého čtvrtletí roku 2008 už však znázorňovaly blížící se ekonomickou recesi. V roce 2009, po desetiletém období nepřetržitého růstu poklesl hrubý domácí produkt meziročně o 4,1 %, což zároveň šlo o nejhlubší propad v historii české ekonomiky. Vývoj české ekonomiky se od celkové hospodářské situace v Evropě výrazně nelišil. Platí to zejména o míře meziročního poklesu hrubého domácího produktu, která v zemích eurozóny činila rovněž 4,1 %.

Pro zjištění vazby mezi podnikatelským prostředím, které je definováno ukazateli likvidity, rentability, aktivity a zadluženosti a výkonností české ekonomiky, která je představena hrubým domácím produktem bude využita korelační analýza. Nejčastěji se pro měření závislosti používá Pearsonův korelační koeficient *r*, jež měří lineární závislost dvou náhodných veličin s dvourozměrným normálním rozdělením a můžeme jej vyjádřit pomocí následující rovnice:[15]

$$r = \frac{\sum(x_i - \bar{x})\,(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum(x_i - \bar{x})^2\ \sum(y_i - \bar{y})^2}} \tag{2}$$

kde součty čtverců ve jmenovateli jsou *n-1násobkem* výběrových rozptylů. Proto je možné se častěji setkat s jednodušším vyjádřením korelačního koeficientu v následující podobě:

$$r = \frac{s_{xy}}{s_x s_y} \tag{3}$$

kde s_x je směrodatná odchylka proměnné *X*, s_y směrodatná odchylka proměnné *Y* a s_{xy} takzvaná kovariance proměnných *X* a *Y*, jež se vypočítá následovně:

$$s_{xy} = \frac{1}{n-1}\sum(x_i - \bar{x})\,(y_i - \bar{y}) \tag{4}$$

[15] HENDL, J., (2009): Přehled statistických metod: Analýza a metaanalýza dat, s. 695.

V našem případě proměnná *Y* představuje českou ekonomiku zastoupenou hrubým domácím produktem a proměnné *X* představují ukazatele mikroekonomického prostředí jako jsou ukazatelé likvidity, rentability, aktivity a zadluženosti.

Správná interpretace korelačního koeficientu předpokládá, že obě proměnné jsou náhodné veličiny a mají společné dvourozměrné normální rozdělení. Potom nulový korelační koeficient znamená, že veličiny jsou nezávislé. Čím těsnější je vztah mezi oběma veličinami, tím více se absolutní hodnota korelačního koeficientu blíží k jedné. Záporné hodnoty korelačního koeficientu vyjadřují nepřímou korelaci (se zvyšováním hodnot jedné proměnné se snižují hodnoty druhé proměnné), kladné hodnoty udávají korelaci přímou (se zvyšováním hodnot jedné proměnné se zvyšují i hodnoty druhé proměnné). Pokud se hodnota *r* blíží nule, znamená to, že mezi proměnnými neexistuje lineární korelace.

Korelace je míra souvislosti, a tak je možné sílu korelace popsat i verbálně. Dle Evanse lze ke zjištění síly vazby (korelace) mezi proměnnými využít interpretaci pro absolutní hodnotu korelačního koeficientu následovně:[16]

- 0,00 – 0,19 „velmi slabá korelace“,
- 0,20 – 0,39 „slabá korelace“,
- 0,40 – 0,59 „střední korelace“,
- 0,60 – 0,79 „silná korelace“,
- 0,80 – 1,00 „velmi silná korelace“.

Pomocí korelační analýzy lze zjistit, zda existuje vazba mezi proměnnými (pozitivní, negativní, neutrální) a jak silná je mezi proměnnými závislost.

Za účelem zjištění, zda existují krátkodobé vztahy mezi dvěma časovými řadami se v ekonometrii využívá Grangerův test kauzality. Test dle Grangera pracuje se stacionárními řadami a se zpožděním jež se využívá při kointegrační analýze.[17] Cílem Grangerovy kauzality je zamítnutí nulové hypotézy, že mezi sledovanými proměnnými neexistuje kauzální vztah. Grangerova kauzalita může být určena následujícími rovnicemi:

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{\sigma} \beta_{1i}\, \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{\gamma} \beta_{2i} \Delta X_{t-1} + \varepsilon_{1t} \tag{5}$$

$$\Delta X_t = \varphi_0 + \sum_{i=1}^{\gamma} \varphi_{1i}\, \Delta X_{t-i} + \sum_{i=1}^{\gamma} \varphi_{2i} \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_{2t} \tag{6}$$

kde Y_t a X_t představují v našem případě českou ekonomiku a mikroekonomické proměnné, ε_t chybovou či reziduální složku, β_0 a φ_0 konstanty kauzálních rovnic, β_{1i}, β_{2i}, φ_{1i} a φ_{2i} průsečíky s osami *X* a *Y*.

3 Výsledky a diskuze

Následující část článku představuje výsledky korelační analýzy a Grangerova testu kauzality včetně jejich následných komentářů. Pro zjištění vztahu mezi hrubým domácím produktem zastupujícím českou ekonomiku a mikroprostředím jež je charakterizováno

[16] EVANS, J.D., (1996): Straightforward Statistics for the Behavioral Sciences, s. 592.
[17] GRANGER, C.W.J., (2003): Some aspects of casual relationships, s. 69-71.

pomocí ukazatelů likvidity, rentability, aktivity a zadluženosti za období let 2006-2016 byla nejprve využita korelační analýza, jejíž výsledky jsou uvedeny v následující tabulce 2.

Tabulka 2: Korelační vztah mezi hrubým domácím produktem a vybranými mikroekonomickými ukazateli

	Ukazatelé likvidity			Ukazatelé rentability		Ukazatelé aktivity			Ukazatelé zadluženosti		
	L1	**L2**	**L3**	**ROA**	**ROE**	**DOZAS**	**DOP**	**DOZ**	**DER**	**DBÚ**	**KBÚ**
HDP	-0.0002	0.0099	0.0127	0.0298	0.0045	-0.0035	0.0012	0.0031	-0.0031	0.0451	-0.0045
Prob.	0.9538	0.0087	0.0007	0.0000	0.2360	0.3497	0.7483	0.4100	0.4133	0.0000	0.2303

Pramen: vlastní zpracování

Z tabulky 2 je patrné, že existuje velmi slabá korelační vazba směřující k negativní korelaci mezi hrubým domácím produktem a okamžitou likviditou (L1), avšak tato vazba není na hladině 1 %, 5 % ani 10 %, což znamená, že tento vztah nelze považovat za statisticky významný. Rovněž nejsou statisticky významné vztahy mezi hrubým domácím produktem a rentabilitou vlastního kapitálu (ROE), dobou obratu zásob (DOZAS), dobou obratu pohledávek (DOP), dobou obratu závazků (DOZ), poměrem cizího kapitálu k vlastnímu kapitálu (DER) a krátkodobými bankovními úvěry (KBÚ).

V rámci ukazatelů likvidity je z tabulky viditelné, že existuje velmi slabá korelace mezi hrubým domácím produktem a pohotovou likviditou (L2). Tento výsledný vztah byl potvrzen na hladině významnosti 1 %. Znamená to tedy, že růst L2 vyvolá růst HDP a naopak. Pozitivní velmi slabá korelační závislost na 1 % statistické významnosti byla prokázána také mezi HDP a běžnou likviditou (L3), celkovým kapitálem (ROA) a dlouhodobými bankovními úvěry (DBÚ).

Pomocí korelační analýzy byla zjištěna existence vazby mezi proměnnými jako je hrubý domácí produkt a ukazateli likvidity, rentability, aktivity a zadluženosti a jak silná je korelační závislost mezi námi zkoumanými proměnnými. Pomocí Grangerova testu kauzality můžeme zjistit směr ve kterém jsou analyzované proměnné vzájemně ovlivňovány, což znázorňuje tabulka 3.

Tabulka 3: Výsledky Grangerovy kauzality v podmínkách mikroprostředí České republiky

Proměnné	F-Statistika	Pravděpodobnost
DBÚ → HDP HDP → DBÚ	16.6119 46.3668	5.E-05 1.E-11
HDP → DOP	3.50080	0.0613
HDP → DOZ	4.12499	0.0423
HDP → L1	2.81370	0.0935
HDP → L2	10.4193	0.0012
HDP → L3	12.2583	0.0005

Pramen: vlastní zpracování

Z tabulky 3 vyplývá, že byl prokázán vliv existence oboustranného vztahu mezi hrubým domácím produktem (HDP) a dlouhodobými bankovními úvěry (DBÚ). Znamená to, že pokud bude docházet ke změně DBÚ bude se v návaznosti na to také měnit HDP. Zároveň byl na základě Grangerova testu kauzality prokázán vliv existence jednostranného vztahu mezi hrubým domácím produktem a dobou obratu pohledávek, dobou obratu závazků, a ukazateli likvidity jako je okamžitá, pohotová a běžná likvidita.

Například v rámci ukazatele zadluženosti, konkrétně dlouhodobých bankovních úvěrů, dochází k faktu, že se firmy více zadlužují což povede k většímu rozvíjení podnikatelské

činnosti a firmy mohou více investovat což poroste k vyššímu HDP. Na druhou stranu příliš vysoké zadlužení může v delším časovém horizontu znamenat předlužení společnosti, což může vést k bankrotu. Tím bude docházet k podnikovým investicím a aktivitám v menším měřítku, což může mít vliv na pokles HDP.

Na druhou stranu, jestliže bude nyní docházet ke změně HDP, bude mít tato změna vliv na dobu obratu pohledávek, dobu obratu závazků a na likviditu podniků (L1, L2, L3).

Závěr

Vztah mezi finančním vývojem a ekonomickým růstem je dle literatury již dlouho důležitou otázkou v Evropské unii. Cílem článku bylo zjistit vztah mezi hrubým domácím produktem zastupujícím českou ekonomiku a mikroprostředím jež je charakterizováno pomocí ukazatelů likvidity, rentability, aktivity a zadluženosti za období let 2006-2016. K naplnění cíle článku byly použity proměnné jako je hrubý domácí produkt, okamžitá, pohotová a běžná likvidita, rentabilita celkového a vlastního kapitálu, dobra obratu zásob, pohledávek a závazků, poměr cizího kapitálu k vlastnímu kapitálu, dlouhodobé a krátkodobé bankovní úvěry.

V empirické části byl zjišťován vztah jednotlivých mikroekonomických ukazatelů (okamžitá, pohotová a běžná likvidita, rentabilita celkového a vlastního kapitálu, dobra obratu zásob, pohledávek a závazků, poměr cizího kapitálu k vlastnímu kapitálu, dlouhodobé a krátkodobé bankovní úvěry) s hrubým domácím produktem. Veškeré zjištěné výsledky byly v souladu se závěry korelační analýzy, pomocí níž byl zjištěn vztah mezi HDP a vybranými mikroekonomickými ukazateli.

V úvodu článku byly stanoveny výzkumné otázky, na které byly hledány odpovědi pomocí korelační analýzy a Grangerova testu kauzality.

- VO1: Jak souvisí ukazatele likvidity s hrubým domácím produktem?
- VO2: Jak souvisí ukazatele rentability s hrubým domácím produktem?
- VO3: Jak souvisí ukazatele aktivity s hrubým domácím produktem?
- VO4: Jak souvisí ukazatele zadluženosti s hrubým domácím produktem?

V rámci korelačního vztahu mezi hrubým domácím produktem a vybranými mikroekonomickými ukazateli bylo prokázáno, že nelze považovat za statisticky významné vztahy mezi HDP a okamžitou likviditou, rentabilitou vlastního kapitálu, dobou obratu zásob, dobou obratu pohledávek, dobou obratu závazků, poměrem cizího kapitálu k vlastnímu kapitálu a krátkodobými bankovními úvěry, protože tato vazba není na hladině významnosti 1 %, 5 % nebo 10 %.

V rámci ukazatelů likvidity byla prokázána existence velmi slabé korelace mezi hrubým domácím produktem a pohotovou likviditou (L2). Tento výsledný vztah byl potvrzen na hladině významnosti 1 %. Znamená to tedy, že růst L2 vyvolá růst HDP a naopak. Pozitivní velmi slabá korelační závislost na 1 % statistické významnosti byla prokázána také mezi HDP a běžnou likviditou (L3), celkovým kapitálem (ROA) a dlouhodobými bankovními úvěry (DBÚ).

Pomocí Grangerova testu kauzality byl prokázán vliv existence oboustranného vztahu mezi hrubým domácím produktem a dlouhodobými bankovními úvěry. Zároveň byl na základě Grangerova testu kauzality prokázán vliv existence jednostranného vztahu mezi hrubým domácím produktem a dobou obratu pohledávek, dobou obratu závazků, a ukazateli likvidity jako je okamžitá, pohotová a běžná likvidita.

Použitá literatúra:

1. ACHY, L., (2005): Financial Liberalization, Savings, Investment, and Growth in MENA Countries. In: Research in Middle East Economics, 2005, roč. 6, č.1, s. 67-94.

2. AL-TAMINI, H. A. H. a kol., (2002): Finance and growth: evidence from some Arab countries. In: Journal of Transnational Management Development, 2002, roč. 7, č. 2, s. 3-18.
3. BELÁS, J. - DEMJAN, V. - HABANIK, J. – HUDAKOVÁ, M. - SIPKO, J. (2015): The Business Environment of Small and Medium-Sized Enterprises in Selected Regions of the Czech Republic and Slovakia. In: E+M Ekonomie a Management, 2015, roč. 18, č.1, s. 95-110.
4. BOULILA, G. - TRABELSI, M. (2004): The causality issue in the finance and growth nexus: empirical evidence from Middle East and North African countries. In: Review of Middle East Economics and Finance, 2004, roč. 2, č. 2, s. 123-138.
5. CALDERÓN, C. - LIU, L. (2003): The direction of causality between financial development and economic growth. In: Journal of Development Economics, 2003, roč. 72, č.1, s. 321-334.
6. CRAENE, S. a kol., (2004): Evaluating Financial Sector Development in the Middle East and North Africa: New Methodology and Some New Results. In: Topics in Middle Eastern and North African Economies, 2004, roč. 6, č. 1.
7. EVANS, J.D., (1996): Straightforward Statistics for the Behavioral Sciences. In: Brooks/Cole Publishing Company, 1996.
8. GRANGER, C.W.J., (2003): Some aspects of casual relationships. In: Journal on Econometrics, 2003, roč. 112, č. 1, s. 69-71.
9. GUINN, A. – KRATOCHVÍL, O. - HASHESH, I. (2009): Podnikatelské prostředí v ČR. Kunovice: Evropský polytechnický institut, 2009. ISBN 978-80-7314-176-9.
10. HENDL, J., (2009): Přehled statistických metod: Analýza a metaanalýza dat. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-482-3.
11. KALÍNSKÁ, E., (2010): Mezinárodní obchod v 21. století. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3396-8.
12. LEVINE, R., (1997): The legal environment, banks, and long-run economic growth. In: Journal of Economic Literature, 1997, roč. 35, č. 3, s. 688-726.
13. MATVIYCHUK L., (2009). Kontseptual'ni aspekty finansovoyi bezpeky pidpryyemstva. In: Naukovyy visnyk Donbasu, 2009, roč. 4, č. 18, s. 133-136.
14. ODEHNAL, J. - MICHÁLEK, J. (2011): Empirická analýza regionálního podnikatelského prostředí vybraných zemí EU. In: Politická ekonomie, 2011, roč. 59, č. 2, s. 242-262.
15. PETŘÍČEK, V., (2006): Vývoj podnikatelského prostředí v České republice. Praha: Corona, 2006. ISBN 80-903363-6-1.
16. PIMENTEL, R. C. - BRAGA R. - CASA NOVA, S. P. C., (2005): Interação entre rentabilidade e liquidez: um estudo exploratório. In: Revista de Contabilidade do Mestrado em Ciências Contábeis da UERJ, Rio de Janeiro, 2005, roč. 10, č. 2, s. 83-98.
17. SHIM, J. K. - SIEGEL, J. G., (2000): Financial Management. Barron's.

Kontakt:
Ing. Petra Chmielová
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Slezská univerzita v Opavě
Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná
Česká republika
e-mail: chmielova@opf.slu.cz

TAX HAVENS AND SLOVAK COMPANIES

Jaroslav Ivor[a] – David Sklenar[b] – Kristina Cimova[c]

[a]Faculty of Law, Paneuropean University, Tomasíkova 20,
Bratislava, Slovak Republic, e-mail: jaroslav.ivor@paneurouni.com
[b]Faculty of Economics, Paneuropean University, Tematinska 10,
Bratislava, Slovak Republic, e-mail: davids@iktcom.sk
[c]School of Social and Political Sciences, University of Glasgow,
Glasgow, UK, e-mail: k.cimova.1@research.gla.ac.uk

The article will analyse the use of tax havens, as well as the specific use of tax havens by Slovak companies. Cluster analysis was utilised to identify similar types of tax havens based on the share of Slovak companies in the respective tax havens. Similar tax havens were also identified using the criterion of the Slovak companies' shares' development. The sampling period span between 2010-1Q2018. Neural networks were used to identify characteristics that are especially relevant from the perspective of Slovak firms when selecting a tax haven.
Key words: tax haven, Slovakia, companies, cluster analysis, ANN
JEL: H25, H87

Introduction

The 'offshore' concept dates back into ancient times. In ancient Greece the Greek radesmen would conduct their business on islands not far from Athens with no existing taxes or fees for local trading activities. American businessmen in the 18th century traded on the borders with Latin America, in order to avoid paying taxes to England. The word 'offshore' in itself suggests moving a business 'off' the 'shore' of the respective country of origin. The 'offshore' term was first used by an American journalist in an article describing the activities of a financial organisation, which moved its operations to a territory with better tax conditions. He was inspired by history, as the term 'offshore' first described smaller islands located off the shores of developed countries- especially applicable to the United States of America (USA) and the United Kingdom (UK). In time, these locations started offering various advantages, for example tax exemptions for investors with the goal of attracting foreign capital to their territory[1]. The year 1927 is considered to be the date of official origin of the first offshore centre when the first Captive Insurance Company was established in Bermuda. The true spread of the offshore centres, however, is not considered to have started until after WWII. The USA as well as Western Europe recorded a rise in personal wealth at this time and the wealthy started expressing an interest in the favourable evaluation of their property or assets. In the 60s we saw a growing intensity of this interest, especially in the sense of large companies and their offshore ventures[2] taking shape.

According to the Organisation for Economic Co-operation and Development's (OECD) definition[3], tax havens can be classified as countries that fulfil the following criteria:

- Zero to minimum tax rate

[1] PETROVIČ, P. et al (1998): Encyklopedie daňových rájů a jejich využití, s. 29.
[2] KLEIN, S. - ŽÍDEK, K. (2002): Medzinárodní daňové plánování.
3 OECD (1998): Harmful Tax Competition: An Emerging Global Issue, s. 23.

The majority of offshore states have a zero to minimum tax rate, since this is replaced by flat rate fees paid to the respective tax haven country.

- Personal and financial information protection and confidentiality

The protection of personal and financial information is anchored in the very legislature and jurisdiction of the respective tax haven states. Breach of confidentiality is a criminal offence and can result in overwhelming financial penalties- in some cases this is also punishable by incarceration for several years. There is usually a complete absence of publicly accessible company registers in tax havens. This criterion seriously impedes the process of uncovering of tax evasion schemes, or money laundering schemes.

- Insufficient transparency

Insufficient transparency, for example the frequent lack of mandatory accounts records keeping, has the potential to become a breeding ground for illegal activities. In a majority of tax havens the legislature also does not prohibit bearer shares issuing.

- Ineffective information exchange

Tax havens typically have in place laws or administrative practices under which businesses and individuals can benefit from strict secrecy rules and other protections against scrutiny by tax authorities thereby preventing the effective exchange of information on taxpayers benefiting from the low tax jurisdiction.

Ulhováb et al. (2007) added a fifth criterion to the above:

- Restricted international cooperation of the judiciary branch[4]

In the majority of tax havens the requests of judges for cooperation from other countries are either outright denied or never dealt with at all- not even in cases of public law breach.

The next widely-accepted criterion for identifying a tax haven is the widespread abuse of a privileged regime by those subjects it is intended for[5].

Even though the most frequent and the most widely known incentive for offshore business is the desire to reduce the tax burden as much as possible, this is by far not the only incentive. Other predominant factors also include tax optimisation, asset and property protection (the offshore countries often offer a whole range of legal measures that enable the offshore businesses to protect their property or assets against any third-party legal actions to recover these assets or property. The main principle of this process is the transfer of assets to the legal owner. This allows for an avoidance of inheritance tax, gift tax or capital tax), asset or property anonymity (securing the anonymity of true property or asset owners is supported by the lack of public registers. An even greater level of anonymity can be reached by using the nominee service or trust funds), and the ability to take full advantage of a different legal environment.

Legally, offshore companies comply with the following basic taxonomy:

- Companies founded on a special set of laws

[4] ÚHLOVÁB, A. et al (2007): Právní a daňové ráje: zastavme skandál, s. 5.

[5] PETROVIČ, P. (1998): Encyklopedie daňových raju a jejich vyžití.

International Business Companies (IBC) are awarded a complete tax exemption, are free from tax liability, pay a flat rate annual fee to the tax haven instead, are banned from doing business in the territory of the state in which they have established its registered office, have no obligation to show accountancy records and have a high degree of owner anonymity.

- Companies founded on general Company Law

Such companies abide by legal requirements just like home companies. Tax advantages consist of lower income tax or complete tax exemption under certain circumstances. Non-resident companies usually are not allowed to do business in the place of initial establishment, the representatives and beneficiaries must be also non-resident.

- Partnership

Partnership is a specific legal norm, and is established out of the joining of at least two subjects which use their abilities and their resources to gain profit. A partnership is usually founded by people of specific professions- doctors, lawyers etc, and they are usually subject to very low rates of taxation.

- Foreign branches and parent companies

There are several schemes for this type, see Dvoracek and Tyll (2010) for a detailed outline of these.[6]

The offshore companies can take advantage of other services aside from the low tax burden, especially services aimed at increased anonymity and asset or property protection. The most frequently-used of these are the nominee service, the offshore bank account, and trust funds.

The nominee service is a service designed for the reinforcement of the owner's anonymity. Usually these apply to nominee shareholders, nominee directors and the nominee secretary. The relationships between the respective actors are contractually designed in a manner that leave decision-making capacity exclusively with the original owner.

A trust fund is defined as a legal institute derived from Anglo-Saxon law. The principle of a trust fund is a complete or a partial transfer of property to a separate asset entity, which is subsequently entirely independent of the original owner. The trust fund manager is usually a so-called 'legal owner' who is tasked with the maintenance and the development of given property in favour of the beneficiary. A trust fund does not have legal personality and as such cannot enter into legal dispute, ie it does not possess active or passive legitimacy. It is important to note that a trust fund relationship must also exist within a restricted period.

The founder of a foundation in tax havens decides who receives the profit and the benefits of assets and property. A foundation can be managed by the founder themselves. A foundation is normally set up for an indefinite time of existence and the rights of third parties (for example heirs or creditors) towards the foundation are difficult to enforce, since the assets of the foundation cannot be considered as part of the founder's property per se.

The OECD has established a list of countries labelled as 'tax havens' in 1998. Within this comprehensive list, the OECD is in possession of three sub-lists of tax havens, separated into three categories. The black level category is equal to the label of 'tax haven'. The countries on this list are those which do not abide by international financial standards. The countries in the grey category are willing to abide by international standards, but have not yet

[6] DVOŘÁČEK, J. – TYLL, L. (2010): Outcoursing a offshoring podnikatelských činností.

signed the appropriate contractual agreements. The final category of countries, the white category, consists of countries which abide by the standards of the OECD with regards to information exchange and transparency in the field of taxation.

The avenues of use of tax havens are varied and range from the optimisation of financial flow and international trade movement of goods, provision of consulting and other services, broker services in international trade, through to the profit accumulation from intellectual property, asset and property protection, and finally to banking activities and foreign exchange operations without regulation. This is the case of the so-called 'offshore bank', ie a bank that offers its services exclusively to foreign subjects outside of its country of origin and is exempt from income tax.

Tax havens are also used for cash deposits of private individuals. The most significant tax havens within this category are Switzerland, the islands of Jersey and Guernsey, Liechtenstein, the Isle of Man, the Cayman Islands, Antiqua and Barbuda and the Dutch Antilles[7].

Material and Methods

The data was extracted from the analytical Bismode and the Akont web pages[8] and also from web pages with a specific focus on the tax haven problematic[9].
Quantitative methods of cluster analysis and neural networks were used to analyse the data.

A heterogeneous population of objects can be separated into several clusters based on common qualities or attributes. Clustering techniques have been exhaustively studied to date. Clustering methods require definitions of similarity, and for this analysis the Euclidean distance metric was used. The Euclidean distance between two objects is the square root of the average of the square difference between the attributes of the two observations. For hierarchical clustering Ward's method was used. Ward's minimum variance criterion minimizes the total within-clusterh variance. Ward's minimum variance method aims at finding compact, spherical clusters. The results of the hierarchical clustering are presented as dendrograms.

If the r(x,y) is the Pearson's correlational coefficient, then the metrics of *Ormerod and Mounfield (2000) appropriately decribe the similarity of the temporal series*[10]*:*

$$d(x,y) = \sqrt{2(1 - r(x,y))} \qquad (1)$$

The Hopkins statistic is a way of measuring the cluster tendency of a data set. The null hypothesis is that the data is uniformly and randomly distributed[11]. The Hopkins statistic compares the nearest-neighbor distances in the data-set with the nearest-neighbor distances in data-sets simulated from a multivariate normal distribution. By repeating the simulation several times, an estimate of the probability that the observed nearest-neighbor distances could have been obtained from the random distribution can be obtained. The values of the Hopkins statistic greater than 0.5 indicate a clustering in the data. Uniformly distributed data will tend to result in values close to 0.

[7] CAHILL, K. (2007): Komu patří svět: Neznámé skutečnosti o vlastnictví půdy, s. 56
[8] www.akont.cz, www.bisnode.sk
[9] www.asset-tax.cz, www.Haglley.com, www.mydeltaquest.com
[10] ORMEROD, P. – MOUNFIELD, C. (2000): Localised structures in the temporal evolution of asset prices.
[11] LAWSON, R. G. - JURS, P. C. (1990): New index for clustering tendency and its application to chemical problems.

Neural networks were used to determine the order of the influence of indicators on the selection of tax havens, and the procedures set out by Fajčíková et al (2017)[12] were followed. Each of the trained networks represents a unique result which is clearly defined. If the sensitivity rate for the given input variable is >1 it can be presumed that its exclusion does not lower or increase the network performance (StatSoft[13], 1999). 200 neural networks for each evaluated health indicator and all environmental indicators were created. For each neural network, sensitivity of individual environmental indicators, the so-called coefficient of sensitivity s_r was determined.

The sensitivity of the i input is calculated using the following relationship: (Hunter et al,[14] 2000):

$$Sensitivity = \frac{RMS\ without\ i^{th}\ variable}{RMS\ with\ i^{th}\ variable}, \qquad (2)$$

where

$$RMS = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^{n}(y_i - \hat{y}_i)^2}{n}} \text{ (root mean square error).}$$

For each environmental indicator the average sensitivity was determined, with those environmental indicators which have the highest values of average sensitivity of more than one (s_r > 1) considered to be the most influential. This respresents the background of sensitivity calculations. Why the coefficient of sensitivity s_r should be >1 is explained in more detail in Hunter et al. 2000.

The calculations have been carried out in R and in Statistica - Neural Networks.

Results and Discussion

The selection of the tax haven stems from the respective core activity of the fee payer and their needs. The selection of the tax haven must fulfil requirements of functionality, security and also legality. In absolute terms the number of Slovak firms in tax havens has risen from 2,945 to 4,752 during the examined period.

The greatest number of these Slovak firms in the Netherlands (1132), in Cyprus (1104) and in the USA (970). The greatest decrease of Slovak companies over the examined period 2010-1Q2018 was recorded in Jersey, less in the Gibraltar and lastly Monaco. Conversely, the greatest increase was recorded in the Marshal Islands, in the Seychelles, on the Isle of Man, in Latvia and in Liechtenstein.

Internationally[15], the greatest amount of registered companies can be found in Hong Kong, this represents nearly a million; followed by the British Virgin Islands with half a million companies. There are only 41 registered Slovak companies in Hong Kong and 121 registered Slovak companies on the British Virgin Islands.

The greatest outflow of Slovak companies towards the end of 2017 was recorded by the USA, where 19 Slovak companies left in mere three months and compared with 2016 the USA lost altogether 58 Slovak businesses; currently there are 970 Slovak businesses resident in the USA. Other countries in a similar outflow position are the Seychelles (-11), the Netherlands (-7) or the Isle of Man (-5). No country has recorded a significant gain in the number of companies in the first quarter. The greatest increase has been shown in the United Arab Emirates (UAE) (160 firms), where compared to last year there are 3 additional Slovak

[12] FAJČÍKOVÁ, K. et al (2017): Application of artificial neural network in medical geochemistry.
[13] StatSoft (1999). Electronic Statistics Textbook.
[14] HUNTER, A. et al (2000): Application of neural networks and sensitivity analysis to improved prediction of trauma survival.
[15] www.akont.cz: Statistiky ze světových obchodních rejstříků.

companies. Even despite the fact that establishing and leading a business in the UAE is financially more expensive than other countries, for example those of the European Union, the UAE is attractive from the perspective of zero income tax. Furthermore, the UAE's economy is one of the fastest-growing economies in the world and entrepreneurs enjoy a relatively easy access to premium banking services. The greatest number of Slovak firms in tax havens conduct their business in the realm of wholesale or retail trade (1,046), followed by professional and scientific services (918), and lastly in property/ real estate (628) [16].

Table 1: The development of the number of Slovak companies in tax havens over 2010-1Q2018

Country	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	1Q 2018	Average growth rate	Development
Bahamas	5	4	7	15	13	11	10	10	10	1,091	
Belize	51	75	96	117	114	98	91	91	88	1,071	
Bermuda Islands	0	0	0	0	0	1	1	2	2	1,091	
British Virgin Islands	78	81	78	88	101	138	127	122	121	1,056	
Gibraltar	23	17	7	8	16	14	15	14	14	0,940	
Guernsey	7	6	6	6	10	9	10	9	9	1,032	
Hong Kong	20	25	30	35	36	35	41	39	41	1,094	
Jersey	46	9	16	13	10	10	14	15	15	0,869	
Cayman Islands	2	3	3	6	4	5	7	8	8	1,189	
Cyprus	535	600	767	755	750	917	1066	1106	1104	1,095	
Liechtenstein	15	18	28	32	36	62	82	84	81	1,235	
Latvia	16	26	44	49	69	71	92	112	114	1,278	
Luxemburg	318	344	392	354	393	411	402	414	416	1,034	
Malta	33	36	45	54	83	131	92	102	102	1,151	
Monaco	64	54	51	60	2	19	40	37	35	0,927	
Marshall Islands	0	0	2	2	24	46	21	24	24	1,364	
Netherlands Antilles	2	2	4	3	3	5	4	3	3	1,052	
Netherlands	1050	1052	1110	1124	1154	1140	1142	1139	1132	1,009	
Panama	4	5	5	4	5	6	5	5	5	1,028	
Isle of Man	25	38	62	94	158	174	153	145	140	1,240	
Republic of Seychelles	18	65	180	220	205	254	207	169	158	1,312	
United Arab Emirates	32	37	41	53	67	80	127	157	160	1,223	
USA	601	671	760	859	1028	1064	1028	989	970	1,062	
Total	2945	3168	3734	3951	4281	4701	4777	4796	4752	1,062	

Source: *Bisnode and author's own calculations*

The legal and tax systems at work in the Netherlands, Cyprus, and the state of Delaware in the USA will now be characterised. The legal framework of the Netherlands is

[16] www.bisnode.sk

based on continental law and is subject to the laws of the European Union[17]. A company registered in the Netherlands is considered to obtain an inherent sense of prestige. The establishment, the maintenance and the dissolution of businesses is regulated by the Civil Code and the Company Registration Act. Legal persons can acquire the shape of a private limited company (Besloten Vennootschap met Beperkte Aansprakelijkheid – BV) a limited-liability company (Naamloze Vennootschap – NV), a European company, an association, a cooperative, or a foundation. The establishment of a legal person is bound by a notarised memorandum and articles of association. All businesses and legal persons have a duty to register themselves in the company registry. The information in the company registry is accessible, but only at a fee[18]. Another advantage of registering a company in the Netherlands is the efficient management of the company's subsidiaries. The Dutch tax legislation contains attractive aspects for foreign investors; this is especially embodied by the participation exemption, whereby the incoming dividends of holding companies are completely exempt from income tax of legal persons. Moreover, under certain circumstances, even the capital gains made from the sale of this kind of capital participation are exempt from tax[19].

General law constitutes the legal basis for Cyprus but it is worth remembering that some areas within the legal structure are based on civil law. The legislature in Cyprus allows for the establishment of a trading company, a general and limited partnership, trust funds, foundations, and also branches of foreign companies. The setting up of a company and all the amendments related to its running and management are covered by The Companies Law[20]. The offshore taxing regime was abolished in Cyprus along with the 2003 reform which in practice means that there is no longer the option of setting up International Business Companies and that taxing has been updated to run on a residential basis. Non-residential (ie foreign) companies, are no longer subject to the income tax of legal persons, but are subject to income tax from resources in the Cyprus territory[21].

The USA has a standard tax regime – a feasible combination of federal and state regulations provides entrepreneurs with substantial tax reliefs. The most popular state for this purpose is the state of Delaware, where nearly 50% of the New York stock exchange companies are registered[22]. The most advantageous type of company to set up in the state of Delaware is the Limited Liability Company (LLC) type. As long as the income of the non-residential LLC does not come from US sources, the company will automatically avoid all federal taxation. Furthermore, the owners do not have to put up their personal property as collateral for the company; and the setting up of the company takes up to three days maximum. There is no minimum, nominal capital needed for setting up a company. The minimum amount of required shareholders is one, there is also a requirement for one registration agent and a registration office; and finally, bearer shares are prohibited[23].

From a tax-evasion perspective, the categorisation of tax havens is particularly interesting considering the development of Slovak firms in the respective tax havens, in the given sampling period 2010-1Q2018. The Hopkins statistic sits at the value of 0.1132414,

[17] OECD (2011): Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes Peer Reviews, s. 10 – 12.
[18] OECD (2011): Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes Peer Reviews, s. 21
[19] PETROVIČ, P. Encyklopedie mezinárodního daňového plánování, s. 124
[20] OECD (2012), Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes Peer Reviews, s. 18–19.
[21] OECD (2012), Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes Peer Reviews, s. 14-21.
[22] PETROVIČ, Pavel. Encyklopedie daňových rájů a jejich využití, s. 335-336
[23] www.Trustservices.cz: TRUST SERVICES. USA – Delaware.

which indicates an absence of statistically significant clustering. The optimum number of clusters is four and the Ward method, alongside the Euclidean metrics to measure the distances, was used. The first cluster represents the Netherlands, the second is Cyprus and the USA, the third is Luxembourg and the fourth consists of all the remaining tax havens.

Picture 1: Dendogram. The similarity of tax havens from the perspective of the shares of Slovak firms in the sampling period 2010-1Q 2018

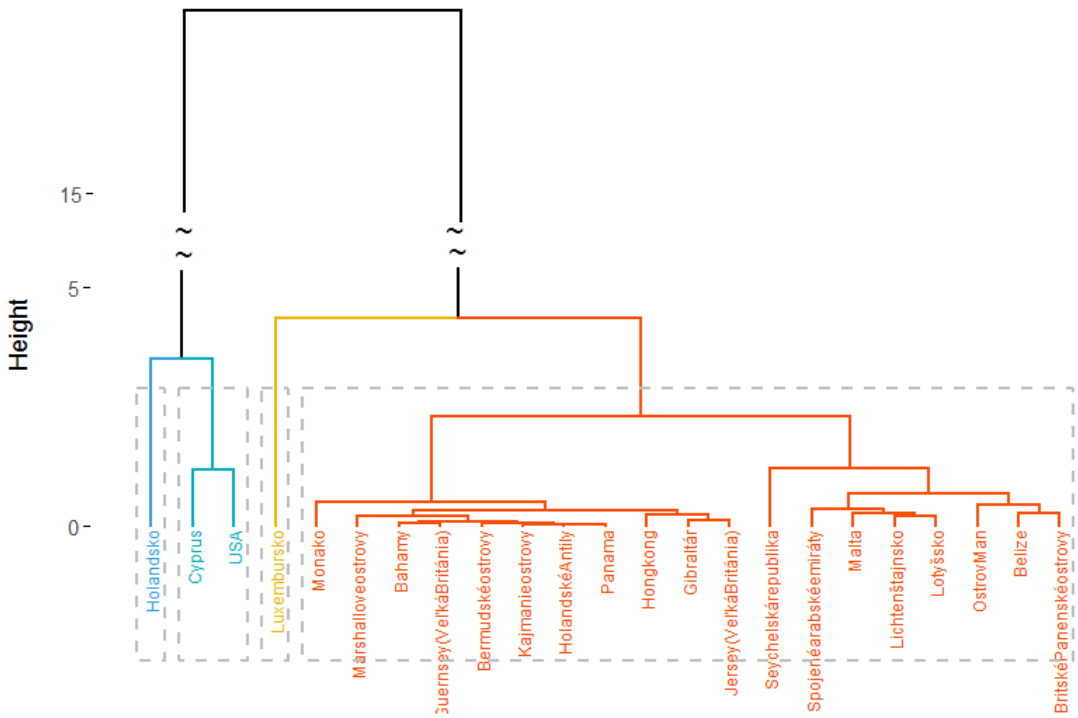

Source: *Bisnode and author's own calculations*

The more interesting results appear from the identification of a similar trend within the development of shares by Slovak companies in the sampling period 2010-1Q 2018, once again using Ward's cluster analysis. The Oremond, Mounefield (2000) metrics for similarity measurement were also used, which presents the advantage of describing in more detail the similarity of the given sampling period. The Hopkins statistic is higher than in the last instance (0.2302678), however this still indicates a lack of statistically significant clustering. The optimum number of clusters is again four.

The first cluster contains Monaco, the Gibraltar and Jersey, where the number of companies has decreased with a certain amount of fluctuation. The second cluster consists of countries with a continuous increase and a subsequent decrease of the shares of companies in respective tax havens. The third cluster consists of countries with a continuous increase of companies (Latvia, Cyprus, Liechtenstein), ie with an increase joint with a level of stagnation. These can be labelled as tax havens with an increasing level of popularity. The final, fourth cluster, consists of countries with an increasing, but overly stagnant, ie slightly decreasing level of popularity.

Picture 2: Dendogram. The similarity of tax havens from the perspective of the shares of Slovak firms in the sampling period 2010-1Q 2018

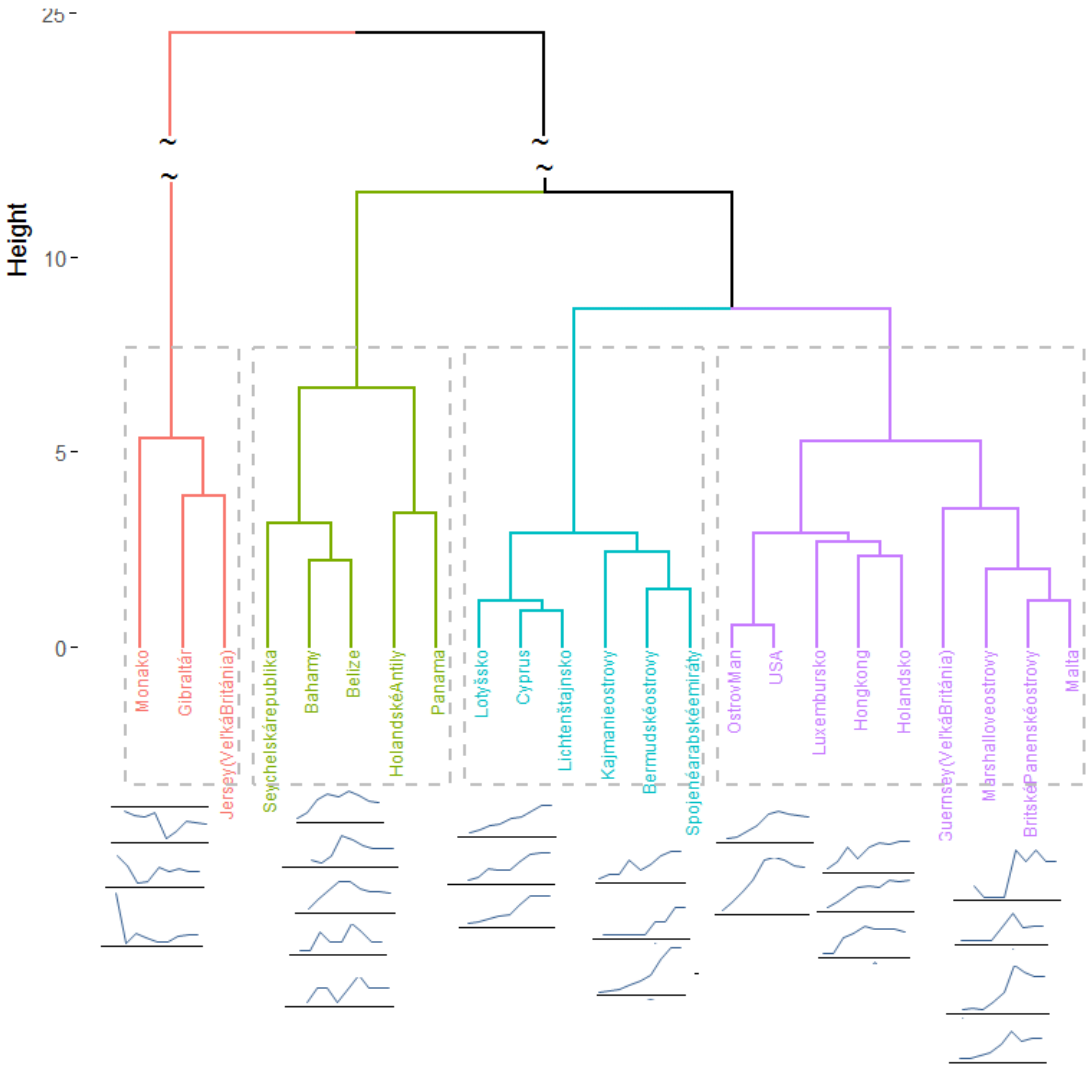

Source: *Bisnode and author's own calculations*

In conclusion, we were interested in the specific factors that influence the number of Slovak firms in tax havens. 200 neural networks, where the input consisted of the indicators listed in Table 2 and the output consisted of the number of Slovak companies in the respective tax havens, and the significant indicators are those with values >1. The greatest sensitivity is recorded with the indicator 'request for submission of accounts'. The companies prefer countries in which they do not need to keep accounts records. 'Bearer shares' is also a significant indicator- this however presents with negative connotations. The significance of 'minimum annual flat fee to the state' is, on the other hand, a predictable and a natural result.

Table 2: The analysis of the sensitivity of respective indicators using neural networks- the results

Indicator	*Sensitivity level*
Minimum number of shareholders	1,000000
Request for a registration agent	1,000000
Request for a registered office	1,000000
Bearer shares	1,113164

Minimum annual flat fee to the state	1,118433
Minimum number of company brokers	1,125346
Request for company secretary	1,174484
Request for submission of accounts	1,187193

Source: *Bisnode and author's own calculations*

There was unfortunately not an indicator available to us which would be capable of measuring the levels of banking secrecy. Those entrepreneurs for whom a high level of banking secrecy is paramount, should set up their firms in Hong Kong, Liechtenstein, Singapore, the UAE, or Switzerland. It is entirely possible that this criterion alone is responsible for the rapid increase of the number of Slovak firms from 32 (in 2010) to 160 (in 1Q 2018).

There are several views and opinions on the existence and the function of tax havens, with the negative ones representing an overwhelming majority of the whole. Tax havens are often associated with tax evasion and with money laundering. There are several economists who blame tax havens for depriving the countries of origin of the taxes that companies established in tax havens do not pay to their home country as a result. However, another group of economists argue that tax exemption creates greater possibilities for investment overall. Only time will tell, however, what the future really holds for tax havens.

References:

1. AKONT. Statistiky ze světových obchodních rejstříků. [online] [Citované 3. 7. 2018.] Dostupné na internete: http:// www.akont.cz/cz/280.statistiky-ze-svetovych-obchodnich-rejstriku>.
2. APOGEO: Auditorské, účetní a mzdové služby, daňové poradenství. [online] [Citované 3. 7. 2018.] Dostupné na internete: https://www.apogeo.cz/
3. BIKAS, E. - SAPONAITĖ, V. (2018): Behavior of the Lithuanian investors at the period of economic growth. In: *Entrepreneurship and Sustainability Issues* , 2018, Vol. 6, No. 1, pp. 44-59.
4. B*ISNODE* (2018): Daňové raje prišli o desiatky slovenských firiem [online] [Citované 3. 7. 2018.] Dostupné na internete: https://www.bisnode.sk/o-bisnode/o-nas/novinky/danove-raje-prisli-o-desiatky-slovenskych-fririem/
5. CAHILL, K. (2007): *Komu patří svět: Neznámé skutečnosti o vlastnictví půdy*. Londýn: Volvox Globator, 2007. ISBN 978-80-7207-777-9.
6. CSEH PAPP, I. - VARGA, E. - SCHWARCZOVÁ L. - HAJÓS, L. (2018): Public work in an international and Hungarian context. In: *Central European Journal of Labour Law and Personnel Management*, 2018, Vol. 1, No. 1, pp. 6 – 15
7. DVOŘÁČEK, J. – TYLL, L. (2010): Outcoursing a offshoring podnikatelských činností. Praha: C. H. Beck, 2010. ISBN 978-80-7400-010-2.
8. FAJČÍKOVÁ, K - STEHLÍKOVÁ, B. - CVEČKOVÁ, V. – RAPANT, S. (2017): Application of artificial neural network in medical geochemistry. In: *Environmental geochemistry and health*, 2017, Vol. *39*, No. 6, pp. 1513-1529.
9. HAGLLEY CORPORATION. [online] [Citované 3. 7. 2018.] Dostupné na internete: http://www.haglley.com/cs/offshoring
10. HUNTER, A., KENNEDY, L., HENRY, J. - FERGUSSON, I. (2000). Application of neural networks and sensitivity analysis to improved prediction of trauma survival. In*: Computer methods and programs in biomedicine,* 2000, Vol. 62, No. 1, pp. 11 – 19.
11. KLEIN, S. - ŽÍDEK, K. (2002): *Medzinárodní daňové plánování*. Praha: Grada ISBN: 80 -2470- 563 - X

12. KOLKOVÁ, A. (2018): Measuring the accuracy of quantitative prognostic methods and methods based on technical indicators in the field of tourism. In: *Acta Oeconomica Universitatis Selye*, 2018, Vol. 7, No. 1, pp. 58 – 69
13. LAWSON, R. G. - JURS, P. C. (1990): New index for clustering tendency and its application to chemical problems. In: *Journal of chemical information and computer sciences*, 1990, vol. *30*, No. 1, pp. 36-41.
14. MAZÁK, M. (2018): Competitiveness of Benelux countries. In: *Acta Oeconomica Universitatis Selye*, 2018, Vol. 7, No. 1, pp. 101 – 107
15. MURA, L. - DAŇOVÁ, M. - VAVREK, R. - DÚBRAVSKÁ, M. (2017): Economic freedom – classification of its level and impact on the economic security. In: *AD ALTA-Journal of Interdisciplinary Research*, 2017,Vol. 7, No. 2, pp. 154 – 157. ISSN 1804-7890
16. MURA, L. - RÓZSA, Z. (2013). The impact of networking on the innovation performance of SMEs. In: *7th International Days Of Statistics And Economics*, 2013, pp. 1036-1042. ISBN 978-80-86175-87-4
17. *MYDELTAQUEST* [online] [Citované 3. 7. 2018.] Dostupné na internete: http://www.*mydeltaquest.com*/english/
18. OECD (1998): *Harmful Tax Competition: An Emerging Global Issue*. Paris: OECD Publishing, https://doi.org/10.1787/9789264162945-en. ISBN: 92-64-16090-6
19. OECD (2011): Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes Peer Reviews: The Netherlands 2011, ISBN 978-92-64-12673-2 [online] [Citované 3. 7. 2018.] Dostupné na internete: https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-136624.pdf
20. OECD (2012): Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes Peer Reviews: Cyprus 2012 ISBN: 978-92-64-16877-0
21. OFFSHORE-MANUAL [online] [Citované 3. 7. 2018.] Dostupné na internete: www.offshore-manual.com/taxhavens/
22. OGANISJANA, K. - SURIKOVA, S - KOZLOVSKI, K. - SVIRINA, A. (2018): Financial, organisational and informative involvement of the society in social innovation processes in Latvia, In: *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 2018, Vol. 6, No. 1, pp. 456-471
23. ORMEROD, P. – MOUNFIELD, C. (2000): Localised structures in the temporal evolution of asset prices. In: *New Approaches to Financial Economics.* Santa Fe Conference, 2000.
24. PETROVIČ, P. et al (1998): *Encyklopedie daňových rájů a jejich využití*. 1. vyd. Praha: AKONT. 1998.
25. PETROVIČ, P. (2002): *Encyklopedie mezinárodního daňového plánování*, . Beroun: Martin Novotný – NEWSLETTER, 2002. ISBN 80-86394-81-6.
26. StatSoft (1999): Electronic Statistics Textbook. [On-line manual] [Citované 3. 7. 2018.] Dostupné na internete: http://www.statsoft.com/textbook/statistics-glossary/s/button/s/
27. STRAKOVÁ, J. - PÁRTLOVÁ, P. - VÁCHAL, J. (2017): Business management in new global economy. In: *Acta Oeconomica Universitatis Selye*, 2017, Vol. 6, No. 1, pp. 155 – 166.
28. TRUST SERVICES. USA – Delaware. [online] [Citované 3. 7. 2018.] Dostupné na internete: https://www.trustservices.cz/cz/jurisdikce/usa-delaware-69/
29. ÚHLOVÁB, A. et al (2007): *Právní a daňové ráje: zastavme skandál*. Praha: Educon, 2007. ISBN 978-80- 254-5539-5.
30. WEISS**,** K.F.B. (2009): *Offshore-Manual*. Copenhagen: Carlton Press.2009. ISBN 87-981032-1-0.

Kontakty:
prof. JUDr. Jaroslav Ivor, DrSc.
Faculty of Law,
Paneuropean University
Tomasíkova 20
Bratislava
Slovak Republic
e-mail: jaroslav.ivor@paneurouni.com

Mgr. David Sklenar
Faculty of Economics
Paneuropean University
Tematinska 10
Bratislava
Slovak Republic
e-mail: davids@iktcom.sk

Kristina Cimova, MA, MSc.
School of Social and Political Sciences
University of Glasgow
Glasgow
United Kingdom
e-mail: k.cimova.1@research.gla.ac.uk

MIGRATION TOPIC IN WEB MEDIA

Peter Juza[a] – Nikola Šimuneková[b]

[a]Faculty of Socical Science, University of Ss. Cyril and Medhodius in Trnava,
Bučianska 4/a, 917 01 Trnava, Slovak republic, e-mail: peter.juza@ucm.sk
[b]Faculty of Socical Science, University of Ss. Cyril and Medhodius in Trnava,
Bučianska 4/a, 917 01 Trnava, Slovak republic, e-mail: nikola.simunekova@gmail.com

The EU has to cope with the immigration crisis that creates tension in society and has major economic and political consequences. It is important to realize that without new labour, Europe is at the beginning of a new economic crisis. On the other hand, the coming of new workers has to be actively managed, because an inappropriate migration crisis has prompted populism in all European countries. For the implementation of a single immigration policy, it proposes a financial penalty for the Member States to refuse refugee admission. This is undoubtedly the worst possible political solution. The EU is becoming a "scarecrow", highlighting the institutional crisis of the European Union and widening the gap between public opinion in the countries of Central and Eastern Europe and the EU.
Key words: Migration, Media, Content Analysis
JEL: O15, N44, L38

Introduction

The media are one of the key elements of political processes in all political systems of the modern world. However, their role is unique. The media have to fulfill specific he media have to fulfill specific tasks and missions. They should serve to form civil society and enrich the public sphere. This task must be perceived by analysts and appropriately assessed. However, the idea differs from practice. Through various approaches to the issue, the media system and media position in the political system is the result of several factors, including the influence of not only the political but also the economic environment itself. Just as there are not two identical political systems, we cannot talk about the existence of identical media systems. It affects both internal and external environment, but their position is diversified, whether by law or political culture. On the one hand, there are media that act as independent but at the same time they can effectively influence political decisions or form public opinion. Interactions between political elites and the mass media are subject to many factors that vary from country to country, whether political, economic or media, legislation, civil society, or the advancement of democracy. At present, the media are not only informative, they are often given a situation where they are informed, evaluated, criticized or praised. In this process, the level of subjectivity, bias or the purpose of the media comes to the scene of the work when it may lead to conflict with the results of opinion polls by interested elites. The media have the ability to encourage the public to engage in such activities and to enable the public to make political choices and become part of social life. But the media plays a double role in their environment, not only reflecting the interest of political elites, but also by increasing the voice of the public. The relationship between politics and the media is very narrow, at the moment when an individual chooses to become a politician, he becomes a public figure whose not only political but also private life is the subject of public interest. Under pressure from the media, politicians are forced to watch and maintain constant control over their behavior. Every public appearance of an actor can affect his image and identity. He plays a bright role where nothing can be hidden from viewers' eyes. A citizen - a viewer of political imagination

- evaluates participating players, sees their satisfaction, supports them, or recalls them through further elections. Through the media, the audience is growing, causing the political scene to widen. The audience received a new tool to influence political actors such as electoral surveys or opinion polls surveys[1].

1 Media and Migration

At present, it is not only the media's goal to inform, but to engage as much audience as possible. Therefore, the main mission, objectivity, indecision, independence that have been developed through time and later have been replaced with clear objectives until we gradually get to the point of manipulation that the media decides to have. Although manipulation as such carries too negative character, it can be even more described as a certain way of gaining influence. The choice from the “sea of information” followed by the media is changing to what the public is most interested in. Very important is the choice itself, the place and time of message submissions or topics in the media, which has a very big impact on what society considers to be a priority. It is true that we know that the viewer / reader is attracted by everything that is catastrophic, sensational, misfortune, violence, entertainment, or anything concerning some of the world's public figures. The viewer / reader wants what attracts them and what the media offers in a way that ensures their greatest audience / readability. However, it is important to realize that the media do not have to inflict what we think, we do not have to accept their opinions, the media try to inflict what we have to think about, because it is important[2].

Each country has a specific communication system. Interactions between different environments (political, media, world) are becoming increasingly remote and they are losing their natural character.

Classical printed newspapers that follow the rules of valid codification choose more demanding forms of content. It is possible to claim that they are experiencing a significant loss of readers everywhere in the world, and if there is not enough of the middle class that the high-quality information needed for their daily decision making is likely to disappear. Media representatives do not want, nor can they deny that they are transmitting simplified information under their influence, so people create a fake image of the world, they do not even deny that they impose their own hierarchy on the truth and prioritize "benevolent concepts[3]". However, they argue with supply and demand, respond to customers' wishes and present to them what they deserve most. The Internet is then perceived as added value of information.

In the interest of bringing reader-attractive themes, they also prefer those, which can be more readable. Therefore, for some topics, the news media are only marginally concerned and others are given too much attention to gain as many readers as possible. The aim of our contribution is to point to migration at the moment because its media boom occurred during 2015 and 2016, although migration has become not only one of the key issues of the European Union and the bastion of political actors who have used the problem as an instrument political campaigning and the mobilization of society, but the way of informing the media about the issue is to ensure readability and the guided principle - what we have to think about. Although migration has not been sufficiently attractive to the outbreak of the migration crisis, media coverage has only been marginal. The biggest boom, which is now receding, has replaced the new sensations that have created new moods in society.

[1] DOBEK-OSTROVSKÁ, B. (2004). *Media masowe I aktorzy polityczni w świetle studóv nak komunikowaniem politycznym.*
[2] ILOWIECKY,T., ZASEPA, T. (2003) *Moc a nemoc médií*
[3] RUŽIČKA, V. (2011) *Politika a médiá v konzumnej spoločnosti, 181p.*

Nonetheless, migration is considered to be a priority for the public, and the information is strongly emotionally colored, and consequently leads the society to radicalize and grow extreme right-wing parties. In the case of our contribution, we will focus on the Slovak society, where the Eurobarometer results point to skeptical behavior towards immigration.

According to Eurobarometer results we can note that the Slovaks have raised the level of trust in the EU's single migration policy over 2015. However, the ratio of positive respondents is significantly lower than the average for the Member States. On the other hand, in 2015 in Slovakia, the percentage of the positive outlook for migration policy increased by 2% over the EU average. By failing to agree on the views of the European Union on the issue of migration, because each Member State is affected by the current migration situation. However, the Eurobarometer results of 2018 point to an absolute refusal of access to migration from countries outside the European Union, with up to 83% against immigration from non-EU countries. Migration of people from the European Union is less unacceptable for the Slovak society, from the results of the Eurobarometer, it is seen that 52% [4]of the respondents perceive this type of migration.

For Europe, the whole refugee crisis was a huge shock. On the other hand, it should be noted that Europe is aging. Demographic developments have shown this for several years, not only increasing the age limit for female fertility, but the total number of children per woman has fallen and the number of pensioners is rising. So migration is one of the basic components of demography. Solutions for the refugee crisis are primarily sought at the pan-European level. On these issues, however, societies are significantly different, and so the society has a lot of misunderstanding and significant negativity in migration. Nowadays, this is not a classic migration that has accompanied us since we can remember, but societies are full of concerns about their own security from possible terrorist attacks. A more radical attitude towards migration has taken place particularly in homogeneous countries, which were mostly migrant countries for the western countries. This radical lack of experience with immigration and immigration is radicalizing and the European Union is also trying to eliminate it. As part of EU humanitarian aid, the capacities that are being used in 2015 and 2016 criminal investigation operations in the EU have saved more than 400,000 (IOM, 2018). The main causes of migration seek to address cooperation with the main countries of origin in Africa. Mostly these are EU financial support to support employment in transit zones. However, the EU's main objective remains to put an end to the uncontrolled flow of migrants from the transit countries. In the Eurobarometer no. 86 from 2016 reported negative feelings about the immigration of people from other Member States to a much higher degree than the immigration of people from the Member States of the European Union. The prejudices thus created are the most common in relations between different cultures. However, stereotypes and prejudices are not only negative, but serve as a tool by which we can understand and categorize the world around us. Iveta Jeleňová says that it is "... a set of convictions about personality attributes that are attributed to a member of a social group[5]." Thus, the stereotypes themselves create a certain illusion, which is shared by the members of the society and arises from the excessive generalization of the identity of a certain group without the society trying to perceive the diversity of the group. The stereotypes available to the company can serve multiple purposes, mostly appearing in clear contexts and reflecting processes and helping to facilitate the processing of information, as the information recipient already has the knowledge it has stored. Stereotypes are often associated with prejudices that are so reluctant to immigrate people, who may take a different form based on negative attitudes towards a selected group of people, and then evaluate them positively. This is reflected in the accusation

[4] STANDARD EUROBAROMETER 87 (2018)
[5] JELEŇOVÁ, I. (2017) *Interkulturálne interakcie a migrácia. Vybrané aspekty problematiky.* 106p.

of job shortages, criminality or the spread of infectious diseases or the unfavorable situation in the company.

The accession of the Slovak Republic to the European Union itself has made Slovakia's status more attractive to the migrant-receiving country than to those who come voluntarily and to those who apply for asylum and this trend is growing every year. The outbreak of the refugee crisis has led to intra-European migration flows, which are much greater than the coming of refugees from African countries. By opening borders, the movement of citizens of the European Union is difficult to control and causes damage both in the country of destination and in the country of origin[6].

Migration crisis and migratory flows to the country have been used by the United Kingdom to remain in the European Union. In addition to a number of crises and challenges, the European Union also faces significant demographic aging, which predicts a significant drop in labor, and some European Union countries are profiting from economic migrants. On the other hand, the countries of origin, within the EU, suffer from more migrants than receive and pose a threat to the economic and financial stability of the country. And it is right for countries where there is a high outflow of labor to prioritize adequate migration policies that will prevent the labor force from going abroad in the future.

The years 2015 and 2016, when the refugee crisis broke out in striking metrics across media to political levels as one of the main topics of discussion. What, of course, reflected in the pre-election campaign for the 2016 parliamentary elections and the second half of 2016 was in the spirit of the presidency of the SR in the Council of the EU. Policies of one and the other happen in the spirit of measures and solutions to migration. There is already a hint of confusion in terms. The aim of the 2016-2020 election period is to promote measures that will contribute to better management of the EU's external borders. The Government of the Slovak Republic supports the constructive solution of the unprecedented migration crisis from the preservation of the specificities and possibilities of individual member countries. During the Presidency of the Slovak Republic in the Council of the EU, a sustainable migration and asylum policy was also introduced, also based on the protection of the external borders. Regarding irregular migration, the SR has, for a long time, a low rate of irregular migration. Similarly, it was in 2016, where no increase was recorded over 2015[7].

The refugee crisis has been declining since 2016, thanks to an agreement between the EU and Turkey to halt migratory flows. The main principle of the agreement lies in the legal ways in which refugees can come to Europe and as well in which irregular migrants will be returned back to Turkey in the case that an application for asylum was rejected. For each Syrian returned to Turkey, the European Union will receive a single Syrian who has not attempted illegal border crossings. The so-called migrants 7 807 are so far. In the buffer countries, the EU thus demonstrates its aid by helping to manage more efficiently incoming migratory flows. However, migration flows are a standard part of the European Union's economic history. The flows produced in this way were primarily caused by war or political conflicts. The economic dimension of migration has come into the forefront, which implies the need to provide adequate workforce. As we look at migration through numbers, the migration crisis is not significantly different from the number of incoming migrants from Yugoslavia.

The very nature of the perception of migration in the European Union has changed gradually, with the enlargement of the EU and the opening of borders. But it was about small countries that were able to travel and study and work in the more advanced EU countries.

---

[6] VAŠEČKA, M. (2009) *Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v Slovenskej republike.*

[7] MESEŽNIKOV, G. A KOL. (2016) *Otvorená krajina alebo nedobytná pevnosť. Slovensko, migrácia a utečenci. 156p.*

Slovakia is not one of the traditional migrant destination countries. It has got a culturally homogenous population that has not suffered a dramatic increase in migration during the 20th century. Until recently, the Slovak Republic was almost exclusively a country of origin of migrants, a country from which citizens have migrated to foreign countries for various reasons.

The record movement of the number of migrants in recent years has put the Slovak Republic at a loss of interest for migrants compared to other countries of the European Union. Although the Slovak Republic has adopted more modern documents influencing migration, the Slovak society has not yet seized the potential of the labor force, not to mention the aging of the productive part of the Slovak population. In the failure of the Slovak society to run a refugee crisis, much remains to be learned and the Slovak society is not yet aware of the need for integration and inclusion.

Since the accession to the European Union, the flow in migration has increased, but the number of citizenship has decreased and hence the "naturalization" of migrants in the territory of the Slovak Republic, the policy itself is falling apart compared to other European Union countries. In 2000, the Slovak Republic granted around 4500 citizens and in 2015 it was under [8]500. This is why the issue of citizenship is so small that we can only argue, but the granting of citizenship, besides the settling of migrants, could identify with the country and fully participate in civil society. What we are aware of, however, is that we are becoming more and more attractive to foreigners from third countries. Migration is a topic that needs to be dealt with more sensibly and less emotionally, as it is a very sensitive area. The years 2015 and 2016 were a turning point in the perception of migration as such, and significant mediatization contributed significantly to the issue. The media visibility itself was much worse than their actual volume. In 2015, therefore, 0.3% [9]of the total population of the European Union applied for asylum in the EU. What is to be admitted, however, is that buffer countries have hit the situation with refugees more distinctly than others. The arrival of migrants from African countries as of 2015 is still a new and misunderstood event.

The reason for the assumption is the nature and not the high attractiveness of the topics for visitors to news portals. There are not many studies that would be devoted to research into the display of migrants on news sites, although more general research exists. The media's approach to displaying certain topics, not to mention migrants, is largely related to the theory of framing. Many studies, for example, show that the processing of immigrant issues in Western media is marked by polarized conflicts and stereotypes in different ethnic groups. Migrants, based on the theory of framing, are often presented as intruders or as criminals endangering the established cultural and social order. Or, in the opposite sense, they are portrayed as victims who have escaped the misery in their own country to suffer xenophobia in the new environment. In the media display of migrants we see one dominant feature - it tends to emphasize sensations and negatives. Numerous studies point to the tendency to prioritize topics such as sex, violence and crime whenever possible. The term migrant refers to "who changes the place of residence in order to settle in another state". "Migration refers to the process where individuals and groups of people leave their homes for various reasons. The current mobility of people is higher than ever before in modern history and continues to rise sharply, making it one of the determining global issues of the 21st century. Of the approximately 200 countries in the world, there are almost all source, transit or destination areas for migrants" [10]Special migrant groups are refugees. The special status of refugees lies in their involuntary migration. A refugee is a person who has justified concerns

[8] EU a Migračná kríza (2016)
[9] STANDARD EUROBAROMETER 85 (2016)
[10] IOM 2018

about persecution for racial, religious, national or political reasons, or for belonging to a particular social group. For this reason, it cannot or does not want to return to the country of origin or benefit from the protection of that country. In the Slovak legal order, the term refugee is replaced by the term asylant.

Methodology

The subject of the analysis was the Internet portals of the Pravda and SME daily, the monitored period September 2018, which are perceived in the conditions of the Slovak Republic as forming an opinion. Although it is a short period of data collection, we consider it to be representative, as migration is still an important topic and we expect a variety of reports to show which issues associated with migration resonate in Slovak mind-setting media. Working with Internet Portals is relatively simple and offers a wide range of articles on both those included in the print version as well as blog entries. Total keyword summary articles and the media work with such a sensitive issue as migration. In the analysis itself, we were interested in whether it is an author's texts or taken from individual press agencies, or to a connection with the Slovakia and European Union. Similarly, the differentiation of articles into domestic and foreign, according to how the article is aimed at subdivisions into politics, economy, society, unclassified. In the analysis we focused on the migrant and refugee keyword in all grammatical shapes. Choosing the content analysis itself for this type of survey is appropriate because it is a clear structured process. Content analysis is one of the oldest and most widespread methods in social sciences devoted to many authors and it is discussed in many manuals or methodological textbooks. With its capabilities, it offers significant assumptions and applications that differentiate the reading and machine perspective of text analysis, which is based on the so- "Ground theory" on the one hand and on corporal approaches on the other. Thus, content analysis is an objective research technique that leads to an objective, systematic and quantitative description of the apparent content of the communication. Human communication is a communication through which the communicative medium (voice, image, font) is transmitted to a certain content of communication that can be subjected to objective investigation.

In order to adequately address the issue, we have identified basic research questions that will keep us in the clear definition of the survey.

RQ1. what is the ratio of domestic and foreign news
RQ2 what is the ratio of the authors' contributions in the reviewed media texts
RQ3 is the country most frequently associated with migratory issues
RQ4 with which area are the most frequently linked texts of migration issues

Table 1: Criteria of Content analysis

Criteria		**ode**
Type of article	Home	**1**
	Foreign	
Source of the article	Author	
	Overtaken from printing agency	**2**
Most mentioned topic	Threat	**3**
	Smuggling	
	Borders	
	Humanity aid	
	Expulsion	
	Summit EU	
	Quotas	

	BREXIT	
Most mentioned Countries	Germany	4
	Italy	
	Hungary	
	Slovakia	
	Greece	
	Belgium	
	Austria	
	France	
	Czech republic	

Source: The author

Table 2: Coding Process

Medium	P1		P2		P3									P4							
SME+Pravda	43	108	53	98	47	10	21	12	14	5	32	4	35	26	22	16	5	6	6	8	5

Source: The author

Tables 1 and 2 show us how to perform content analysis from the determination of the individual key criteria to the coding process. In order to perform the content analysis, we have determined the criteria based on selected research questions through the type of article, source, topic to the most mentioned countries in the context of the migration crisis. Figure 1. Points to the most frequently mentioned countries in the context of the migration crisis. The countries are marked with a red and green dot, with red marking repeatedly in a number of articles with different themes in the context of the migration crisis, green, on the contrary, those we have not recalled the recollection.

Figure 1: topics in migration context

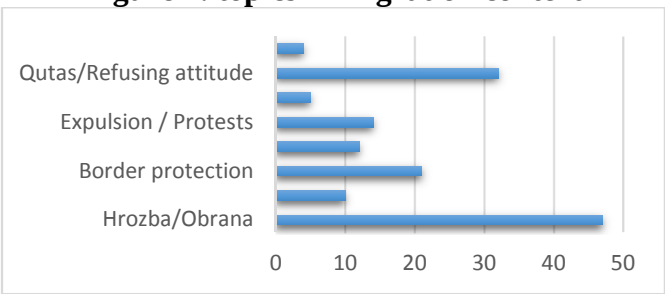

Source: The author

The findings of the survey show that the selected portals of opinion-forming journals in Slovakia reported on migrants' issues mostly through foreign events. The period of September 2018 was chosen mainly due to riots in various parts of the world, mainly due to foreign texts. But we can still say that the surveyed sites also deal with the issue of migrants or more specifically refugees in Slovakia. In particular, the sme.sk portal was dedicated to most of the portals in 2014 by migrants through domestic news. This is true, although to a lesser extent the portals Pravda.sk. In general, the surveyed portals inform migrants mainly

using foreign agency texts. We recorded the largest share of author's texts in sme.sk. The countries mentioned in connection with the migrants or those related to the events reported were Germany, Italy, Greece, Spain, Hungary, France, Belgium. In the case of the most-mentioned Germany, these were articles that reported on the riots and the unmanageable situations the country had with migrants. In the case of Germany, these are significantly negatively colored texts. In the case of Greece and Spain, the texts analyzed consisted of migration in the context problem solving through funds to improve reception capacity. Spain saw a significant increase in the number of incoming migrants in 2017[11], so the country needs more help to manage its numbers and readmission of those who do not have the right to residence and legal protection. In the case of Hungary and the context of the analyzed texts, this was a strong refusal to migrate as such, unwillingness to make any concessions in immigration policy. In the case of Slovakia and the Czech Republic, migration has played a key role in parliamentary elections as part of the electoral campaign. They presented themselves with a disapproving approach at home, as can be seen in the form of rhetoric or the billboard campaign itself. Migration has been a topic that has united the society, and it is marked anti-immigration, as evidenced by the Eurobarometer results. Among the topics that resonated in connection with the migration crisis in September were also the EU Summit on Migration, where Slovak and Czech diplomacy, which rejects the redistribution of refugees through mandatory quotas, are calling for solutions not to be left only on papers in the Summit conclusions. The European Union has thus failed to criticize the weakness of its ability to find solutions that would be recognized by EU Member States. Of all the above-mentioned categories in illustration 4, reports that have informed the migratory issue as a threat with a markedly negative color, the country most commonly associated in the context of threat and defense was Hungary, despite the fact that we have seen very much in relation to migrant criminality has shown only small number of texts.

Conclusions

In the presented study, we tried to point out basic areas or concepts that are related to the information about migrants in Slovakia in three selected portals of opinion-forming journals. Although migration has gone on for three years since the outbreak of the migration crisis, migration remains a very resonant topic in society, and thus the European Union's challenge for its settlement. The real "boom", however, began to be recorded these topics only in the last two years. In Slovak media, but also on social networks and attitudes of politicians, in particular from the middle of last year, the notions of migration, migrant and refugee resonate in the light of the ongoing humanitarian (and refugee) crisis at the borders and within the European Union. The "Migration Crisis" had a significant impact not only on the election campaign during the parliamentary elections but also "revived" the general view of migrants in Slovak society. Negative thinking (migration) has changed over the period on the split of a line that shaped not only the political map of Slovakia but also the mood of society.

In most cases, the findings are confirmed by the assumptions set. The results of the content analysis point to the assumptions that could become the basis for the next study. Examining the abilities of representation of individual areas requires comparisons with the processing of similar topics and pointing to the attractiveness of these topics for the recipient. As we have reviewed all posts relating to migrants for 2018 at selected news portals, it would be appropriate to repeat similar research in the comming years. A certain limitation of the research carried out may be the basis of quantitative analysis, which is limited to the examination of abundance and does not pay attention to the qualitative character of the variables examined. Therefore, the recommendations for the following studies and the results

[11] IOM 2018

presented in the present study, which would focus, for example, on recipients and their perception of the described issues, could be recommended. Finding solutions to the current form of migration is a long-haul, with a compromise between all the Member States of the European Union not easy. The solutions that have come to the European Union have so far proved ineffective and, as in the case of the quota system, this has resulted in greater negativity of the issue, and society is starting to develop radically against it

Reference:

1. DOBEK-OSTROWSKA, B. (2004) *Media masowe I aktorzy polityczni w świetle studóv nak komunikowaniem politycznym.* Wroclaw:Uniwersytetu Wroclawskiego S.p.z.o.o., Wroclaw 2004. ISBN 83-229-2479-8
2. ILOWIECKI, M., ZASEPA, T. (2003) *Moc a nemoc medii.* Bratislava: Spoločené pracovisko TU a VEDY, vydavateľstva SAV, 2003. ISBN 80-224-0740-2
3. RUŽIČKA, V (2011) *Politika a médiá v konzumnej spoločnosti*. Bratislava: Grada 2011
4. STANDARD EUROBAROMETER 89, (2018) . [online]. [Cited 15. 10. 2018.] Available online: http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinionmobile/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/surveyKy/2142
5. Jeleňová, I. (2017). Interkulturálne interakcie a migrácia. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika. Košice 2017. 106p. ISBN:
6. VAŠEČKA, M. (2009) *Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v Slovenskej republike.* Bratislava: Medzinárodná organizácia pre migráciu, 2009. ISBN 978-80-970307-0-4
7. MESEŽNIKOV, G. a kol. (2016) *Otvorená Krajina alebo nedobytná pevnosť? Slovensko migrant a utečenci:* Bratislava. Inštitút pre verejné otázky, 2016. ISBN 978-80-89345-60-1
8. EU a migračná kríza (2016). [online]. [Cited 15. 10. 2018.] Available online: http://publications.europa.eu/webpub/com/factsheets/migration-crisis/sk/
9. STANDARD EUROBAROMETER, 85 (2016) . [online]. [Cited 15. 10. 2018.] Available online: http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2130
10. MEDZNÁRODNÁ ORGANIZÁCIA PRE MIGRÁCIU (2018) . [online]. [Cited 15. 10. 2018.] Available online: https://iom.sk/index.php/sk/migracia/migracia-vo-svete.htm

Contacts:

doc. Mgr. Peter Juza, PhD., CSc.
Faculty of Social Sciences
University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava
Bučianska 4/A
917 01 Trnava
Slovak republic
e-mail: peter.juza@ucm.sk

Mgr. Nikola Šimuneková
Faculty of Social Sciences
University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava
Bučianska 4/A
917 01 Trnava
Slovak republic
e-mail: nikola.simunekova@gmail.com

SOCIÁLNA EKONOMIKA: TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ A ZÁKLADNÉ ARGUMENTY

Martin Karas

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: martin.karas@euba.sk

Článok sa zaoberá sociálnou ekonomikou, pričom sa zameriava na históriu tohto konceptu, jeho teoretické východiská a základné argumentačné pozície v rámci diskusie o jeho praktickej aplikácii. Cieľom článku je v prvom rade predstaviť teoretické korene sociálnej ekonomiky v politických ideológiách socializmu a klasického liberalizmu. Následne sú predstavené základné argumenty pre a proti organizácii ekonomickej aktivity v súlade s koncepciou sociálnej ekonomiky. Zatiaľ čo argumenty v prospech sociálnej ekonomiky sa zameriavajú na jej spoločenský prínos, priestor pre rozvoj jednotlivca a jej demokratický charakter, argumenty proti sú primárne založené na snahe preukázať neefektívnosť ekonomických inštitúcií, ktoré inkorporujú demokratické rozhodovanie do svojich procesov.

Kľúčové slová: sociálna ekonomika, kooperatívne podniky, socializmus, klasický liberalizmus

JEL: J54

Úvod

Sociálna ekonomika predstavuje dynamický sektor európskej ekonomiky, zahŕňajúci 2 milióny ekonomických entít, a 11 milión pracujúcich občanom EÚ. Tento fakt je čím ďalej tým viac reflektovaný na úrovni legislatív európskych, ale aj mimo-európskych krajín. Napriek tomu, že Slovenská republika bola dlhodobo pozadu v oblasti legislatívnej úpravy sociálnej ekonomiky, v máji 2018 bol prijatý nový Zákon o sociálnej ekonomike, ktorý z časti tento deficit eliminuje. Slovensko patrí tradične ku krajinám s historicky najslabšou tradíciou sociálneho, demokratického a kooperatívneho podnikania, čo sa z časti dá pripísať historicky nízkej autonómii slovenského podnikania pred 20. storočím a z časti diskreditácii sociálnej ekonomiky jej spájaním s poľnohospodárskymi družstvami sovietskeho typu, ktoré síce na deklaratívnej úrovni vychádzali z tradície kooperatívneho podnikania, avšak v svojej reálnej forme nespĺňali kritéria sociálnej ekonomiky, ako ju definujeme dnes. Slabá tradícia sociálnej ekonomiky na území Slovenskej republiky sa preniesla aj do súčasnosti, kedy podľa nedávneho výskumu Centra pre výskum a informácie o verejnej, sociálnej a kooperatívnej ekonomiky realizovaného pre Európsky sociálny a hospodársky výbor je Slovensko (spolu s Rumunskom a Chorvátskom) krajinou EÚ s najslabším povedomím o sociálnej ekonomike na akademickej úrovni, na úrovni verejných inštitúcií a na úrovni samotných subjektov aktívnych v oblasti sociálnej ekonomiky[1].

Konceptualizácia sociálnej ekonomiky je vo všeobecnosti zložitá otázka, ktorá presahuje rozsah tohto príspevku. Vo všeobecnosti však môžeme povedať, že sa definície sociálnej ekonomiky zameriavajú na dva hlavné koncepty: 1) demokratické rozhodovanie, a 2) účel podnikania iný ako generácia zisku[2]. Pre účely tohto článku jednoducho

[1] EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE (2018): Social Economy in the EU, s. 39.

[2] Pre hlbšiu konceptualizáciu sociálnej ekonomiky, pozri napr. RESTAKIS, J. (2006): Defining the Social Economy – The BC Context, LUBELCOVÁ, G. (2012). Sociálna ekonomika: koncepty, príležitosti, riziká.

prevezmeme definíciu sociálnej ekonomiky z vyššie spomínanej správy, ktorá ju definuje ako „súbor súkromných, formálne organizovaných podnikov, s autonómnym rozhodovaním a slobodným členstvom, ktoré vznikli za účelom naplnenia potrieb ich členov prostredníctvom výroby tovarov, poskytovania služieb, poistenia a financií, kde rozhodovanie a distribúcia ziskov alebo nadbytkov medzi členmi nie je viazaná na kapitál alebo príspevky jednotlivých členov, ktorý majú všetci jeden hlas, alebo v každom prípade prebieha demokratickými a participatívnymi procesmi. Sociálna ekonomika tiež zahŕňa takéto organizácie vyrábajúce netrhové služby pre domácnosti a ktorých nadbytky nemôžu byť privlastnené ekonomickými aktérmi, ktoré ich vytvárajú, kontrolujú alebo financujú.“[3] Cieľom tohto článku je načrtnúť teoretické korene takto definovaného konceptu sociálnej ekonomiky a stručne zhrnúť základné argumenty diskusie o sociálnej ekonomike.

1 Sociálna ekonomika: teoretické východiská

Teoretické korene sociálnej ekonomiky je nutné hľadať primárne v politických ideológiách na ľavej strane politického spektra, konkrétne v socializme a klasickom liberalizme. Napriek tomu, že tieto politické ideológie nepredstavujú jednoliate celky, pre účely tohto článku ich využijeme ako základný rámec na popísanie teoretického rámca sociálnej ekonomiky, pričom do širšieho prúdu socializmu budeme zaraďovať aj anarchizmus, a to najmä vzhľadom na podobné teoretické východiská anarchistov a socialistov v otázke sociálnej ekonomiky.

Ako hospodárska aktivita je sociálna ekonomika spojená najmä s ľudovými asociáciami a kooperatívnymi podnikmi. Čo sa týka socializmu, na úrovni ideológie vychádza podpora sociálnej ekonomiky z kritiky kapitalistického spôsobu produkcie. Ten je v očiach socialistov nemorálny, pretože vedie k odcudzeniu výrobcu od produktov jeho práce a dochádza k vykorisťovaniu mzdových robotníkov zo strany majiteľov kapitálu. Zároveň socialisti zdôrazňujú negatívne spoločenské dopady kapitalistického spôsobu výroby, pričom poukazujú napríklad na periodické hospodárske krízy, ktoré vidia ako nevyhnutnú súčasť systému[4]. Zo socialistického pohľadu predstavuje sociálna ekonomika riešenie oboch problémov. Za prvé zabraňuje svojím dobrovoľným charakterov odcudzeniu, za druhé svojím demokratickým charakterom zamedzuje vykorisťovaniu účastníkom ekonomickej aktivity[5], a v neposlednom rade má tradične svojím zameraním pozitívny spoločenský vplyv, najmä v oblasti eliminácie negatívnych dopadov hospodárskych kríz. V období pred nástupom Marxizmu môžeme podporu sociálnej ekonomiky vidieť v prácach utopických socialistov, ako Saint-Simon, Fourrier alebo Owen. Napriek rozporuplnému vzťahu Marxizmu a sociálnej ekonomiky v praxi (násilná kolektivizácia a byrokratická kontrola družstiev v Sovietskom zväze), na úrovni ideológie má sociálna ekonomiky širokú podporu ako ideálny spôsob organizácie výroby (Pannakoek, Bakunin, Kropotkin, Luxemburgová)

Pre klasický liberalizmus nepredstavuje sociálna ekonomika primárny objekt záujmu, najmä vzhľadom na to, že klasický liberáli zastávali menej normatívny prístup k spoločenským a ekonomickým otázkam a vo svojich dielach sa snažia primárne popísať fungovanie existujúceho ekonomického systému. Napriek tomu mnohé myšlienky liberálnych mysliteľov, ktorí vychádzali z tradície osvietenstva, do veľkej mieri predznamenávajú kritiku kapitalistického spôsobu výroby zo strany socialistov. Pre liberalizmus je sociálna ekonomika zaujímavá jednak z hľadiska svojho demokratického charakteru, a takisto z pohľadu možností, ktoré poskytuje na morálny, intelektuálny a všeobecný rozvoj jednotlivca. Dvaja najvýznamnejší liberálny myslitelia, ktorí sa explicitne vyjadrovali o sociálnej ekonomiky

[3] EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE (2018), s. 22
[4] Pozri napríklad MARX, K. (1959): Das Kapital, a critique of political economy. Chicago :H. Regnery
[5] Pozri napríklad PANNAKOEK, A. (2003): Workers´ Councils.

boli J. S. Mill a John Dewey. J. S. Mill považoval kooperatívne podniky za najlepší spôsob ekonomickej aktivity, ktorý by mal priniesť „morálnu revolúciu spoločnosti“ a dosiahnuť „vyriešenie existujúceho sporu medzi kapitálom a robotníkmi, transformáciu ľudského života,...“[6]. Mill okrem toho podporoval kooperatívne hnutie aj v praxi, keď sa pričinil o prijatie prvého zákona ustanovujúceho legislatívny rámec pre kooperatívne podniky v roku 1852.

Zatiaľ čo Dewey sa sociálnej ekonomike nevenoval explicitne, jeho veľmi široké chápanie demokracie predpokladá, že morálny, ekonomický aj intelektuálny rast spoločnosti je podmienený rozšírením demokracie z politickej sféry do všetkých sociálnych sfér, vrátane ekonomiky. Dewey zásadne nehovorí o demokracii ako o politickom systéme, ale skôr ako o „spôsobe života“[7], ktorý má umožniť plný rozvoj individuálneho ľudského potenciálu. Takáto koncepcia demokracie nie je možná, pokiaľ ekonomická aktivita (tak ako aj iné sociálne sféry ako vzdelávanie, politika, veda a iné) nie je organizovaná na základe demokratických princípov. V tejto súvislosti Dewey na mnohých miestach hovorí o nutnosti „rozšírenia demokratickej kontroly na pracovisku.“[8] Paralela sa navyše nepochybne dá spraviť aj medzi experimentálnym charakterom kooperatívnych podnikov a pragmatickou filozofiou Deweyho.

2 Sociálna ekonomika: základné argumenty

V tejto časti si stručne predstavíme základné argumenty diskusie o sociálnej ekonomike. Hlavné argumenty pre sociálnu ekonomiku, ktoré boli už načrtnuté v rámci prehľadu teoretických koreňov sociálnej ekonomiky sa dajú zhrnúť pod dve základné tézy: 1) sociálna ekonomika je spôsob organizácie výroby statkov a poskytovania služieb, ktorý najlepšie zodpovedá ľudským ideálom slobody a demokracie, a ktorý umožňuje najväčšiu mieru rozvoja ľudskej individuality, a 2) sociálna ekonomika je spôsob organizácie produkcie, ktorý je najstabilnejší voči externým šokom, a ktorý zabezpečuje dostatok a najspravodlivejšie rozdelenie vyrobených statkov a poskytnutých služieb a má najväčší spoločenský úžitok.

Prvá téza vychádza z predpokladu, že koncept slobodnej asociácie inherentný v sociálnej ekonomike a jej demokratický charakter na jednej strane korešponduje s ľudskou túžbou po slobode a zároveň v kontraste s kapitalistickou výrobou založenou na práci za mzdu umožňuje jednotlivcom podieľajúcim sa na sociálnej ekonomike vyššiu mieru individuálneho rastu[9]. Druhá téza sa opiera o fakt, že v rámci sociálnej ekonomiky nie je produkcia viazaná iba na zisk, a z tohto dôvodu je tradične odolnejšia voči krízam na strane dopytu aj krízam na strane ponuky, a zároveň je často orientovaná na produkciu s pozitívnymi sociálnymi externalitami. Tento argument podporuje aj to, že mnohé subjekty sociálnej ekonomiky historicky vznikali práve v odpovedi na ekonomické krízy, ktoré viedli k úpadku tradičných spôsobov výroby.

Oponenti sociálnej ekonomiky väčšinou nenapádajú prvú tézu ohľadom morálneho charakteru sociálnej ekonomiky. Argumenty proti sociálnej ekonomike sa do veľkej miery zameriavajú na efektívnosť kooperatívnych podnikov a ľudových asociácií. Za základnú tézu je možné považovať tvrdenie, že demokratický charakter sociálnej ekonomiky znemožňuje efektívne napĺňanie jej účelu. Ako dôvod je často spomínaná neefektívnosť a pomalosť

[6] MILL, J. S. (1848): Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy, s. 675.
[7] FESTENSTEIN, M. (2018): Dewey's Political Philosophy, s. 4.
[8] Pozri napr. DEWEY, J. (1937): Democracy and Educational Administration; 458.
[9] Pozri napr. MILL, J. S. (1848): Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy.

demokratického rozhodovania v prostredí z vysokou rozmanitosťou ľudských záujmov a vysokým počtom členov zúčastňujúcich sa demokratického procesu. V praxi to potom znamená, že ak sú otázky ohľadom toho čo bude vyrábané, akým spôsobom a za akým účelom, predmetom väčšinového rozhodovania, časová náročnosť takéhoto procesu výrazne znižuje efektívnosť celého podniku. Tento problém sa z časti dá vyriešiť delegovaním právomocí na volených zástupcov (manažérov), avšak takýto postup môže viesť k oslabeniu demokratického charakteru danej inštitúcie. Náročnosť demokratického rozhodovania v sociálnej ekonomika je následne dávaná do kontrastu s efektívnosťou tradičnej korporácie, kde existuje reťazec velenia, po ktorom sú rozkazy prenášané „zhora dole".

Záver

V príspevku sme si predstavili základné teoretické korene sociálnej ekonomiky. Vychádzali sme z koncepcií základných politických ideológií: klasického liberalizmu a socializmu. Liberalizmus sa sociálnou ekonomikou zaoberá z hľadiska podpory širokého konceptu demokracia a z hľadiska rozvoja schopností jednotlivca. Socializmus tiež považuje sociálnu ekonomiku za morálne nadradený spôsob produkcie, ale zdôrazňuje nie len pozitívny vplyv na jednotlivca, ale do popredia kladie aj pozitívny vplyv sociálneho podnikania na spoločnosť. Čo sa týka diskusie o sociálnej ekonomiky, tak tieto teoretické východiská do veľkej miery predstavujú základné argumenty pre sociálnu ekonomiku ako spôsob organizácie ekonomickej aktivity. Argumenty proti sociálnym podnikom sú tradične mierené na neefektívnosť demokratického rozhodovania vo svetle komplexných výrobných procesov, ktoré si vyžaduje vysoko industrializovaná a technologicky vyspelá ekonomická aktivita.

Použitá literatúra:

1. CASSEL, G. (1967): *The Theory Of Social Economy*, Reprints of Economic Classics, Augustus M. Kelley Publishers, New York.
2. DG EMPLOI (2013): Social economy and social entrepreneurship, *Social Europe guide*, Volume 4, (29/04/2013), dostupné na http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=10027&langId=en.
3. EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE (2018): *Social Economy in the EU*, Report drawn up by the International Centre of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy (CIRIEC), dostupné na: https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/qe-30-12-790-en-c.pdf.
4. FESTENSTEIN, M. (2018): *Dewey's Political Philosophy*, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.).
5. GRIGORE, A. A. (2013): „Social Economy Entities: A worldwide view" In Review of Applied Socio- Economic Research 6, č. 2.
6. LUBELCOVÁ, G. (2012): Sociálna ekonomika: koncepty, príležitosti, riziká, *Sociológia*, 44, č. 1: 83-108.
7. MILL, J. S. (1848): *Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy*, ed. William James Ashley, London: Longmans, Green and Co., 1909, 7th ed.
8. MONZÓN, J.L. - CHAVES, R. (2008): The European Social Economy: concept and dimensions of the third sector, *Annals of Public and Cooperative Economics*, 79-3, 549-577.
9. POLÁK, M. SCHINGLEROVÁ, A. (2014): Sociálna ekonomika ako súčasť riešenia problému nezamestnanosti, Kapitola do Národnej stratégie zamestnanosti, dostupné na https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/NSZ/nsz_13.pdf.
10. RESTAKIS, J. (2006): Defining the Social Economy - The BC Context, *BC Social Economy Roundtable*, available at

http://www.msvu.ca/socialeconomyatlantic/pdfs/.
11. ŠKOBLA, D. KOVÁČOVÁ, L. (2018): *Sociálne podniky pracovnej integrácie na Slovensku: Súčasné skúsenosti a budúce perspektívy*, Slovak Governance Institute.
12. ZZ SR (2018):, 112, Zákon o sociálnej ekonomike a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Vyhlásené 14.4.2018, NRSR.
13. SPEAR, R, (2001): *Social Enterprise in UK*, chapter in book by Defourny and Borzaga, The Emergence of Social Enterprise, Routledge, UK.

Kontakt:
Mgr. Martin Karas
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: martin.karas@euba.sk

METHODOLOGICAL PLATFORM OF THE INNOVATIVE PROJECTION IN THE COORDINATES OF GLOBALIZATION CHANGE: STRATEGY IN ACTION

Lidiia Karpenko

Odessa Regional Institute for Public Administration of the National Academy
for Public Administration under the President of Ukraine, Genueska
1, 65009 Odessa, Ukraine, e-mail: lidiiako888@gmail.com

This paper investigates the methodological platform of the innovative projection in the coordinates of globalization change for the process modeling of international strategies in the context of globalization and European integration. The conceptual bases for the development of strategic planning programs in international business are examined. A number of economic and mathematical models for evaluating investment processes and justifying the development of international strategies, their variability and optimality are proposed. The application of new mechanisms of innovative development of the economy and its investment support is justified. Paper represents and analyzes the ppossible factors for assessing sources of differentiation in primary and support activities. Theoretical and methodological basis of the research consist of the research of modern economic concepts of management, informatization, and system theory. The objective of research consists in defining programmatic and methodological basic concepts for analysis of innovation activity, systematization of analytic indicators of industrial enterprises, conduction of complex economic and statistical research of enterprises innovation activity, showing up perspectives of region development.
Keywords: base procedures, administrative tracking, functioning of the organisation, form, methods, innovative development, profit margin, value chain, strategic planning programs
JEL: M21, M29, O16, O29, C19

1 Problem setting

The development of the market environment, dynamic and turbulent nature of its operation require fundamental changes of the organizational forms of social economy and changes in management analysis of innovation and investment activity of domestic enterprises. Development of the market environment demand cardinal changes of forms of the organization of public economy and change in the administrative analysis of innovative and investment activity of the domestic enterprises.

Principal conditions of economic development are accumulated research and technology, industrial, investment potential, institutional impact on technological progress and state support of innovative transformations. Economic deformations prove expediency for activating and increasing of innovation investment processes efficiency in the industry and minimization of impact of factors slowing them down. Considerable impact on innovation investment activity, market dominance, compositeness in the industry has capacity of innovation potential. Under these conditions, the study of theoretical principles and practical measures concerning the development of domestic production by means of implementation of its innovative potential assumes significance.

Subject to the condition stabilization of economic situation investment activity comes forward or the not most important factor of proof growth and dynamic development of the Ukrainian economy. However much absence on many enterprises of the integral system of

investment policy, that responds to request variable market environment and directed on providing of the rational use of investment resources, sharpens the problem of perfection and development of scientific-methodical approaches and tool of management by investment activity, application of which will be instrumental in acceleration of socio-economic development of the Ukrainian enterprises through the investment of capital.

The high level of economic development, as shown by the experience of the industrialized countries of the world, is provided by a number of conditions, the main of which is the accumulated scientific and technical, industrial, investment potential, institutional factors of technological progress, and state support for innovative transformations. Economic deformations are convinced of the expediency of activating and increasing the effectiveness of the investment and investment processes in the industry and minimizing the influence of the factors that are decomposing them. Significant influence on innovation and investment activity, ensuring of leading positions, competitiveness in industry has the power of its innovative potential. Under such conditions, the substantiation of the theoretical foundations and practical measures for the development of domestic production through the formation and realization of its innovative potential on a competent basis becomes of special significance.

To survive in a competitive struggle in the modern world market, companies should be able to quickly use any favourable business opportunities anywhere in the world, and respond promptly to changes that take place both on the domestic and the external the market. This situation requires a clear definition of a corporate mission, a vision of ways to achieve this mission, and a clear understanding of the methods of competition. Defining competitive positions requires careful assessment of the strengths and weaknesses of the company in comparison with its competitors, forecasting of probable political, economic and social changes among existing and potential consumers, as well as analysis of the impact of new technologies on business methods.

2 Recent publications analysis

Research of potential strategy in the foreign market, structure and methods for evaluation, innovation and investment into enterprises development features of the strategic planning of the enterprise foreign economic activity, investment controlling in the system of financial and economic security were conducted in the studies by foreign and domestic scientists.

For example, Hilorrme (2018) presents innovative methods for the development of industries. Fabozzi (2008) explores investment management. Authors like Elton, Gruber, Brown or Goetzmann (2014) investigate the question of modern portfolio theory and investment analysis. Piarce (2013), for instant, had dedicated his works to strategic management, formulation, implementation, and control. Karpenko and Filyppova (2016) are working on the issues of strategic competitive analysis of innovative enterprises development and predictive validity. Some economists explore development issues of innovation policy of the European Union and West Africa (Lipková 2012, Kovarova 2016). Analysis of the recent scientific materials indicates the results of comprehensive research on the development and implementation of the innovation and investment mechanism elements, improvement of the investment climate, economic and statistical calculations, and modelling of functioning of enterprise development strategy in the foreign markets.

However, some issues need to be more mainstream, is of interest to develop a conceptual approach to the formulation of the administrative management at the enterprise, or “How to make the administrative work”. A number of researches are devoted to problematic issues of attracting investors at an initial stage of implementation of the project. A

considerable part of innovative projects are left without financing owing to the lack of confidence of the investor on timely return of financial means.

3 The goal of this work

The aim of the work consists of studding the methodological platform of the innovative projection in the coordinates of globalization change and maintenance the policy in the coordinates of financial and economic security, analysis and characterization of the investment control management steps. The objective of research consists in defining programmatic and methodological basic concepts for analysis of innovation activity, systematization of analytic indicators of industrial enterprises, conduction of complex economic and statistical research of enterprises innovation activity, showing up perspectives of region development.

4 Key research findings

Realization of tasks of innovative development of the Ukrainian economy should include:

− application in high-tech productions of program-target methods of economic management;

− realization of tasks of the complex state program on energy saving;

− development on the basis of modern and world achievements of the national information structure, creation and use of promising information technologies, telecommunication networks, information means of communication systems;

− formation of industrial-financial groups, scientific and technical centres, technologies, techno parks, etc.;

− Government's efforts to stimulate the export orientation of high-tech industries;

− improvement of the current and development of a new regulatory framework to ensure effective protection of rights to intellectual property objects[1].

Organisation of innovation activity strategic management on the basis of well-balanced indicators system (WIS) and results of applied strategic analysis consist in formation of innovative component of WIS and analysis of indicators constituting it. Formation of innovative component of WIS by analogy with elaboration of well-balanced system of indicators as whole includes the following stages:

− determination of strategic goals for innovation process;

− formation (construction) of strategic chart of innovation process;

− selection of indicators of innovation process;

− determination of target values of innovation process indicators;

− elaboration of strategic innovation measures [2, p. 268; 3, p.113].

Administration was originally intended to be used as universally and widely applied mobilized resources for formalization, deterministic and regulations necessary procedure on demand as the main tool setting and attainment purposes of management and control. But these same areas special knowledge and spheres of professional activity is largely based upon objectively investigated and extremely varied resources used and the content of such fundamental concept like structure. This predetermines constructing a model matching ratio and, most importantly, joint and well-coordinated use of the nature and content of resources structure and procedures of the organisation.

[1] CASIDY R. (2014): Linking Brand Orientation with Service Quality, Satisfaction, and Positive Word-of-Mouth: Evidence from the Higher Education Sector In: Journal of Nonprofit and Public Sector Marketin, 2014, 26, 2, pp. 142−161

The administrative management of the organisation stands and is considered as a whole objective, consistent and successive interconnected process, and administration. It is this aspect of causal relationship that forms the two main forms of manifestation of the administration which determines the bases of formation and development of administrative management, as it primordial moment. If this conceptual approach laid the foundation, the primacy of administration as the process is absolutely natural because any administration system is the result of it, but not just in the administration process but the finished formation system.

Information and analytical support system of controlling business processes of enterprises is developed in accordance with the management principles. The methodical supply determines the effectiveness and feasibility of the investment project in the context of the functional blocks of the management and is based on the following instruments: programmatic and methodological issues of integrated analysis of innovation and investment activity; well-balanced indicators system and results of applied strategic analysis; strategic map of the innovation process; multifunctional analytical support investment decision-making and automated method of its practical implementation; calendar investment obstacles and the corresponding method for predicting the behaviour of the investor; complex mathematical economic analysis methods; budgeting system with the implementation of compliance monitoring function; method of sales management as a tool to make investment decisions on the operational phase of the project; control system for investment projects in stages of its life cycle[2].

This allows to finally create, test and adopt procedural approach to the understanding and application of the criteria defined-division components of the administrative procedure in the following form (Table 1).

Table 1: Criteria for determining components of administrative procedures

Components	Criteria for determining
Action	Primary, elementary, uniqueness, completeness
Operation	Professional orientation, socialization, adaptation
Stage	Functional uniformity, commonality, consistency
Period	Intermediate extractability, effectiveness, controllability
Phase	Clearly defined
Cycle	Periodically repeating sequence composition

Table 1 allows defining the criteria for clearly identifying the components, as well as largely determines the purpose and content of a possible application of each of the elements of administrative procedures. For example, the selection phase is used to identify the specific conditions of the process cycle development external observations. This is extremely important for the timing of the organizers reactions of users and observers of the process, take-action and analysis of the results and assessment of a particular part of the outwardly released. It is clear that such an identification process phases of the cycle becomes necessary administrative basis at-binding and orientation of all subsequent actions.

The next, we will describe factor models. There are three types of factor models being used today to manage equity portfolios: statistical factor models, macroeconomic factor models, and fundamental factor models. In a *statistical factor model*, historical and cross-sectional data on stock returns are tossed into a statistical model. The statistical

[2] ELTON, E.J. – GRUBER, M.J. (2014): Modern Portfolio Theory and Investment Analysis. 7-th ed. New York: New York University, 2014. 728 p.

model used if principal components analysis, which is a special case of a statistical technique called factor analysis. The goal of the statistical model is to best explain the observed stock returns with "factors" that are linear return combinations and uncorrected with each other. Because of the problem of interpretation, it is difficult to use the factors from a statistical factor model for valuation and risk control[3]. Instead, practitioners prefer the two other models described below, which allow them to prosperity meaningful factors and, thus, produce a more intuitive model.

In a *macroeconomic factor model*[4], the inputs to the model are historical stock returns and observable macroeconomic variables. These variables are called raw descriptors. The goal is to determine which macroeconomic variables are pervasive in explaining historical stock returns. Those variables that are pervasive in explaining the returns are then the factors that are included in the model. The responsiveness of a stock to these factors is estimated using historical time-series data. Two examples of proprietary macroeconomic factor models are the Burmeister, Ibbotson, Roll, and Ross (BIRR) model and the Salomon Smith Barney model[5].

Also there is *Multi-index models*, which attempt to capture some of the nonmarket influences that cause securities to move together. The search for nonmarket influences is a search for a set of economic factors or structural groups (industries) that account for common movement in stock prices beyond that accounted for by the market index itself. While it is easy to find a set of indexes that is associated with nonmarket effects over any period of time, as we will see, it is quite another matter to find a set that is successful in predicting covariance's that are not market related[6].

The basis for the *dividend discount model*[7] is simply the application of resent value analysis, which asserts that the fair price of an asset is the present value of the expected cash flows. In the case of common stock, the cash flows are the expected dividend payouts and the expected sale price of the stock at some fume date. The sale price is also called the terminal price.

In this article authors examines both multi-index models and averaging models. Several of the models put forth in the finance literature are discussed as well as some of the empirical evidence on their relative merits. There are other uses for multi-index models besides predicting correlation coefficients. So, we are viewing *Multi-Index Models.* The assumption underlying the single-index model is that stock prices move together only because of common movement with the market. Many researchers have found that there are influences beyond the market that cause stocks to move together. Two different types of schemes have been put forth for handling additional influences. We have called them the general multi-index model and the industry index model.

There are some words about G*eneral Multi-Index Models*[8]. Any additional sources of covariance among securities can be introduced into the equations for risk and return simply by

[3] FABOZZI, F.J. (2008): Investment management. New Jersey: Prentice Hall, 2008. 837p.
[4] KARPENKO, L.N. (2015): Multi-index models and methodological base for innovative and investment analysis of enterprises. In: Institutional framework for the functioning of the economy in the context of transformation: Collection of scientific articles. Montreal, 2015. pp. 287-292. ISBN 978-1-926711-20-8.
[5] PEARCE, J.A. (2013): Strategic management: formulation, implementation and control.8th ed. Publications Office of the McGraw-Hill Companies. ISBN 0-07-248846-8.
[6]ILYSHEVA, N. – KRYLOVA, S. (2014): Accounting, Analysis and Strategic Management of Innovation Activity. Moscow: Finances & Statistics, 2014. 216 p.
[7] KARPENKO, L.(2018): Base alternatives and the paradigm of impact investing development in the coordinates of globalization changes and euro integration. In: Proceedings of the 4th International Conference on European Integration 2018. Ostrava: VSB Technical University of Ostrava, 2018, pp.659-668. ISBN 978-80-248-4169-4.
[8] KARPENKO, L.M. (2016): Strategic competitive analysis of innovative enterprises development: predictive validity. In: Actual problems of the economy, 2016, 180, 6, pp. 392-404

adding these additional influences to the general return equation. Let us hypothesize that the return on any stock is a function of the return on the market, changes in the level of interest rates, and a set of industry indexes. If R_i is the return on stock *i*, then the return on stock *i* can be related to the influences that affect its return in the following way (1):

$$Ri = a_i^* + b_{i1}^* I_1^* + b_{i2}^* I_2^* + ... + b_{iL}^* I_L^* + c_i \quad (1)$$

In this equation I_j^* is the actual level of index *j*, and b_{ij}^* is a measure of the responsiveness of the return on stock *i* to changes in the index *j*. Thus, has the same meaning as in the case of the single-index model. A b_{ij}^* of 2 would mean that if the index increased (decreased) by 1%, the stock's return is expected to increase (decrease) by 2%. As in the case of the single-index model, the return of the security not related to indexes is split into two parts; a_i^*, c_i is the expected value of the unique return. This is the same meaning it had in the single-index model. c_i is the random component of the unique return. It has a mean of zero and a variance we will designate as σ_{ci}^2. It is normal that the using of different criteria for the evaluation of investment projects can lead to different results. Therefore, the final choice of criteria (or criterion) is used in controlling investment projects should be carried out taking into account the specific situation.

Consider these criteria in order to identify their advantages and disadvantages, as well as determine the scope of each. In the economic literature, the authors of the effectiveness of investment are classified according to the following characteristics:

1) Types of generalizing indicator (acting as a criterion of economic efficiency of investment): absolute, in which generalizing indicators are defined as the difference between the cost estimates of the results and costs associated with the implementation of the project; relative, in which generalizing indicators are defined as the ratio of cost estimates of project results to the total costs of obtaining them; temporary, which evaluates the payback period of investment costs.
2) Methods of comparing the different financial costs and results: static, in which cash flows arising at different points in time are valued as equivalent; dynamic, in which the cash flows caused by the implementation of the project are reduced to an equivalent basis by discounting them, ensuring the comparability of the different cash flows.

Management decisions taken at initial stages of implementing energy efficiency projects provide significant impact upon the communicative efficiency of the marketing promotion of energy efficiency technologies, duration and cost of project implementation, cost of delay and, correspondingly, economic efficiency. It has been proved that in the process of implementation of innovative energy efficiency projects, as exemplified by energy-active fencing system based on the use of alternative energy sources, with their economic efficiency evaluations according to Cronbach & Gleser (1957)[9], the standard deviation for efficiency of first-time projects in money terms constitutes minimum 40% of expected revenue. To increase the generation of revenue from implementation of energy efficiency projects it is essential to regulate interrelations between stakeholders, particularly owners and top managers of the company.

[9] HILORME, T. (2018): Innovative methods of performance evaluation of energy efficiency projects. In: Academy of Strategic Management Journal, 2018, 17, 2.

Recognize the Difficulty in Activity-Based Cost Accounting.[10] It is important to note that existing financial management and accounting systems in many firms are not set up to easily provide activity-based cost breakdowns. Likewise, in virtually all firms, the information requirements to support activity-based cost accounting can create redundant work because of the financial reporting requirements that may force firms to retain the traditional approach for financial statement purposes. The time and energy to change to an activity-based approach can be formidable, and still typically involves arbitrary cost allocation decisions trying to allocate selected asset or people costs across multiple activities in which they are involved. Challenges dealing with a cost-based use of Value Chain Analysis (VCA) have not deterred use of the framework to identify sources of differentiation. Indeed, conducting a VCA to analyze competitive advantages that differentiate the firm is compatible with the RBV's examination of intangible assets and capabilities as sources of distinctive competence.

Identify the Activities. That Differentiate the Firm. Scrutinizing a firm's value chain may not only reveal cost advantages or disadvantages, it may also bring attention to several sources of differentiation advantage relative to competitors. Dell Computer considers its Internet-based after-sales service (activities) to be far superior to any competitor's. Dell knows it has cost advantage because of the time and expense replicating this activity would take. But Dell considers it an even more important source of value to the customer because of the importance customers place on this activity, which differentiates Dell from many similarly priced competitors. Likewise Federal Express considers its information management skills to have become the core competence and essence of the company because of the value these skills allow FedEx to provide its customers and the importance they in turn place on such skills. Table 2 suggests some factors for assessing primary and support activities' differentiation and contribution.

Examine the Value Chain. Once the value chain has been documented, managers need to identify the activities that are critical to buyer satisfaction and market success. It is those activities that deserve major scrutiny in an internal analysis. Three considerations are essential at this stage in the value chain analysis. First, the company's basic mission needs to influence managers' choice of the activities they examine in detail. If the company is focused on being a low- cost provider, then management attention to lower costs should be very visible; and missions built around commitment to differentiation should find managers spending more on activities that are differentiation cornerstones. Retailer Wal-Mart focuses intensely on costs related to inbound logistics, advertising, and loyalty to build its competitive advantage while Nordstrom builds its distinct position in retailing by emphasizing sales and support activities on which they spend twice the retail industry average.

Second, the nature of value chains and the relative importance of the activities within them vary by industry. Lodging firms like Holiday Inn's major costs and concerns involve operational activities − it provides its service instantaneously at each location − and marketing activities, while having minimal concern for outbound.

Allocate Costs. The next step is to attempt to attach costs to each discrete activity. Each activity in the value chain incurs costs and ties up time and assets. Value chain analysis requires managers to assign costs and assets to each activity, thereby providing a very different way of viewing costs than traditional cost accounting methods would produce. VCA proponents would argue that the benefit of this information is limited. Their argument might be the following.With this information we could compare our procurement costs to key competitors, budgets, or industry averages, and conclude that we are better, worse, or equal.

[10] STANICKOVA, M. (2012): Assessment of Efficiency in Selected EU Member States by Data Envelopment Analysis Models. In: Proceeding of the 1st International Conference on European Integration 2012. Ostrava: VSB-Technical University of Ostrava, 2012, pp. 303-314. ISBN 978-80-248-2685-1.

We could then ascertain that our "people" costs and "other fixed charges" cost are advantages, disadvantages, or "in line" with competitors. Managers could then argue to cut people, add people, or debate fixed overhead charges. However, they would get lost in what is really a budgetary debate without ever examining what it is those people do in accomplishing the procurement function, what value that provides, and how cost effective each activity is. VCA proponents hold that the activity-based VCA approach would provide a more meaningful analysis of the procurement function's costs and consequent value-added.

Table 2: Possible Factors for Assessing Sources of Differentiation in Primary and Support Activities[11];[12];[13];[14]

Capability to identify new-product market opportunities and potential environmental threats Quality of the strategic planning system to achieve corporate objectives Coordination and integration of all value chain activities among organizational subunits Ability to obtain relatively low-cost funds for capital expenditures and working capital Level of information systems support in making strategic and routine decisions Timely and accurate management information on general and competitive environments Relationships with public policymakers and interest groups Public image and corporate citizenship	**General Administration**	**PROFIT MARGIN**
Effectiveness of procedures for recruiting, training, and promoting all levels of employees Appropriateness of reward systems for motivating and challenging employees A work environment that minimizes absenteeism and keeps turnover at desirable levels Relations with trade unions Active participation by managers and technical personnel in professional organizations Levels of employee motivation and job satisfaction	**Human Resource**	
Success of research and development activities in leading to product and process innovations Quality of working relationships between R&D personnel and other departments Timeliness of technology development activities in meeting critical deadlines Quality of laboratories and other facilities Qualification and experience of laboratory technicians and scientists Ability of work environment to encourage creativity and innovation	**Technology Development**	
Development of alternate sources for inputs to minimize dependence on a single supplier Procurement of raw materials (1) on a timely basis, (2) at lowest possible cost, (3) at acceptable levels of quality Procedures for procurement of plant, machinery, and buildings Development of criteria for lease-versus-purchase decisions Good, long-term relationships with reliable suppliers	**Procurement**	

[11] KARPENKO, L.N. (2015): Multi-index models and methodological base for innovative and investment analysis of enterprises. In: Institutional framework for the functioning of the economy in the context of transformation: Collection of scientific articles. Montreal, 2015. pp. 287-292. ISBN 978-1-926711-20-8.
[12] LIPKOVA, L. (2012): Innovation Policy of the European Union. In: Proceeding of the 1st International Conference on European Integration 2012. Ostrava: VSB-Technical University of Ostrava, 2012, pp. 171-178. ISBN 978-80-248-2685-1.
[13] HILORME, T. et al. (2018). Innovative model of enterprises personnel incentives evaluation. In: Academy of Strategic Management Journal, 2018, 17, 3, pp. 1-6
[14] KUNYCHKA, M. (2018): Hospodárska Diplomacia: Efektivita Hospodárskej Diplomacie Ukrajiny: Monografia. – Odessa: ORIPA NAPA. – 2018. – 168 p. ISBN 978-966-394-094-6

Continue the Table 2

Soundness of material and inventory control systems Efficiency of raw material warehousing activities	Productivity of equipment compared to that of key competitors Appropriate automation of production processes Effectiveness of production control systems to improve quality and reduce costs Efficiency of plant layout and work-flow design	Timeliness and efficiency of delivery of finished goods and services Efficiency of finished goods warehousing	Effectiveness of market research to identify customer segments and needs Innovation in sales promotion and advertising Evaluation of alternate distribution channels Motivation and competence of sales force Development of an image of quality and a favourable reputation Extent of brand loyalty among customers Extent of market dominance within	Means to solicit customer input for product improvements Promptness of attention to customer complaints Appropriateness of warranty and guarantee policies Quality of customer education and training Ability to provide replacement parts and repair services	PROFITMARGIN

Conclusions

As a result, we will summarize − how *Well Do Multi-Index Models Work.* At this point it is worth examining how well these multi-index models have performed when the parameters are estimated from historical data. Remember, multi-index models lie in an intermediate position between the full historical correlation matrix itself and the single-index model in ability to reproduce the historical correlation matrix. The more indexes added, the more complex things become and the more accurately the historical correlation matrix is reproduced. However, this does not imply that future correlation matrices will be forecast more accurately. Since there are an infinite number of multi-index models that can be tried, one cannot unequivocally say that multi-index models are better or worse than single-index models.

The process of planning is a very important component management, since it is the planning that is the fundamental basis for the future development of both the enterprise as a whole, and the sphere of foreign economic activity in particular. The first concern in the implementation of business strategy is to translate that strategy into action throughout the organization. Short-term objectives are derived from long-term objectives, which are then translated into current actions and targets. They differ from long-term objectives in time frame, specificity, and measurement. To be effective in strategy implementation, they must be integrated and coordinated. They also must be consistent, measurable, and prioritized. Functional tactics are derived from the business strategy. They identify the specific, immediate actions that must be taken in key functional areas to implement the business strategy. Implementation of the strategic planning process requires the availability of qualified and competent specialists who will be engaged in its implementation, that is, it is necessary: to create an appropriate management structure; to develop rules for its functioning; to select and motivate staff; organize information support.

Our research has been concerned with how an individual or institution acting upon a set of estimates, could select an optimum portfolio, or set off portfolios. If investors act as we have prescribed, then we should be able to draw on the analysis to determine how the aggregate of investors will behave, and how prices and returns at which markets will be set.

This article has demonstrated liability funding strategies that involve designing a portfolio to produce sufficient funds to satisfy liabilities whether or not interest rates change. When only one future liability is to be funded, an immunization strategy can be used. An immunization strategy is designed so that as interest rates change, interest rate risk and

reinvestment risk will offset each other in such a way that the minimum accumulated value (or minimum rate of return) becomes the target accumulated value (or target yield). An immunization strategy requires that a money manager create a bond portfolio with duration equal to the investment horizon. Because immunization theory is based on parallel shifts in the yield curve, the risk is that a portfolio will not be immunized even if the duration-matching condition is satisfied. Immunization risk can be quantified so that a portfolio that minimizes this risk can be constructed.

When multiple liabilities are to be satisfied, either multiperiod immunization or cash flow matching can be used. Multiperiod immunization is a duration-matching strategy that exposes the portfolio to immunization risk. The cash flow-matching strategy does not impose any duration requirement. While the only risk that the liabilities will not be satisfied is that issues will be called or will default, the dollar cost of a cash flow-matched portfolio may be higher than that of a portfolio constructed using a multiperiod immunization strategy.

Liability funding strategies where the liability payments and the asset cash flows are known with certainty are deterministic models. In a stochastic model, either the liability payments or the asset cash flows, or both, are uncertain. Stochastic models require specification of a probability distribution for the process that generates interest rates.

A combination of active and immunization strategies can be pursued. Allocation of the portion of the portfolio to be actively managed is based on the immunization target rate, the minimum return acceptable to the client, and the expected worst case return from the actively managed portfolio. In a contingent immunization strategy, a money manager is either actively managing the portfolio or immunizing it. Since both strategies are not pursued at the same time, contingent immunization is not a combination or mix of strategy.

At the end, this study provides the analytical basis of the integrated management analysis of innovative activities of domestic enterprises in a competitive environment, to determine the innovation potential of the industry by means of using predictive validity. Results of research can be used for acceptance of justified managerial decisions of innovative development of enterprises, administrative tracking of functioning of the organisation.

References:

1. CASIDY R. (2014): Linking Brand Orientation with Service Quality, Satisfaction, and Positive Word-of-Mouth: Evidence from the Higher Education Sector In: *Journal of Nonprofit and Public Sector Marketin*, 2014, 26, 2, pp. 142−161.
2. ELTON, E.J. – GRUBER, M.J. (2014): *Modern Portfolio Theory and Investment Analysis*. 7-th ed. New York: New York University, 2014. 728 p. ISBN-13 978-0470-05082-8
3. FABOZZI, F.J. (2008): *Investment management.* New Jersey: Prentice Hall, 2008. 837p. ISBN 0-13-889155-9
4. HILORME, T. (2018): Innovative methods of performance evaluation of energy efficiency projects. In: *Academy of Strategic Management Journal*, 2018, 17, 2. ISBN Print ISSN 1544-1458; Online ISSN 1939-6104
5. HILORME, T. et al. (2018). Innovative model of enterprises personnel incentives evaluation. In: *Academy of Strategic Management Journal*, 2018, 17, 3, pp. 1-6. Print ISSN 1544-1458; Online ISSN 1939-6104
6. ILYSHEVA, N. – KRYLOVA, S. (2014): *Accounting, Analysis and Strategic Management of Innovation Activity.* Moscow: Finances & Statistics, 2014. 216 p. ISBN 978-5-279-03542-7
7. KARPENKO, L.(2018): Base alternatives and the paradigm of impact investing development in the coordinates of globalization changes and euro integration. In: *Proceedings of the 4th International Conference on European Integration 2018*.

Ostrava: VSB Technical University of Ostrava, 2018, pp.659-668. ISBN 978-80-248-4169-4.
8. KARPENKO, L.M. (2016): Strategic competitive analysis of innovative enterprises development: predictive validity. In: *Actual problems of the economy,* 2016, 180, 6, pp. 392-404. ISSN 1993-6788
9. KARPENKO, L.N. (2015): Multi-index models and methodological base for innovative and investment analysis of enterprises. In: *Institutional framework for the functioning of the economy in the context of transformation: Collection of scientific articles.* Montreal, 2015. pp. 287-292. ISBN 978-1-926711-20-8.
10. KUNYCHKA, M. (2018): Hospodárska Diplomacia: Efektivita Hospodárskej Diplomacie Ukrajiny: Monografia. – Odessa: ORIPA NAPA. – 2018. – 168 p. ISBN 978-966-394-094-6.
11. LIPKOVA, L. (2012): Innovation Policy of the European Union. In: *Proceeding of the 1st International Conference on European Integration 2012.* Ostrava: VSB-Technical University of Ostrava, 2012, pp. 171-178. ISBN 978-80-248-2685-1.
12. PEARCE, J.A. (2013): S*trategic management: formulation, implementation and control.*8th ed. Publications Office of the McGraw-Hill Companies. ISBN 0-07-248846-8.
13. STANICKOVA, M. (2012): Assessment of Efficiency in Selected EU Member States by Data Envelopment Analysis Models. In: *Proceeding of the 1st International Conference on European Integration 2012*. Ostrava: VSB-Technical University of Ostrava, 2012, pp. 303-314. ISBN 978-80-248-2685-1.

Contact:
prof. Lidiia Karpenko, DrSc.
Certificated International Business Coach
Department of the Economic and Financial Policy
Odessa Regional Institute for Public Administration
of the National Academy for Public Administration
under the President of Ukraine
Genueska 1
65009 Odessa
Ukraine
e-mail: lidiiako888@gmail.com

IMBALANCE OF POWER IN THE BLACK SEA REGION IN A CHANGING WORLD

Olyana Kindibalyk

Center for Legal Studies, Institute of Legal, Political and Sociological Research
1 Stefan cel Mare bd., Chisinau, MD-2001, The Republic of Moldova, e-mail: olyana.kindibalyk@gmail.com

The article analyses the configuration in the Black Sea region in the light of instability and tensions of the world system, reveals the geopolitical aspects of confronting regional and extra-regional forces. Special attention is given to the regional imbalance. The region's location at the crossroads of Europe and Asia predetermines its geo-strategic place and role in international relations. Moreover, the historical past demonstrates that the fate of the region has always depended on a combination of geopolitical factors and interests. The reality proves the following: After the collapse of the USSR, the configuration of the region has been changed, and more than once. The arc of instability formed by: Transnistria, Abkhazia, South Ossetia, Nagorno-Karabakh, with regard to situation around the Crimea, against the background of the conflict in the South-East of Ukraine, terrorist acts in Turkey turned into a ring of instability. The study pursues the following tasks: to define the concept of the „Black Sea region", to analyse the role of the region in the system of international relations, to identify the features of the regional balance of forces, to identify the main threats to its existence. The theoretical and methodological basis of the work is presented by general scientific methods, historical and other methods used in the study of international relations, among them: the structural-functional method, the comparative historical method, the method of system and critical analysis.
Key words: The Black Sea region, regional equilibrium, regional instability, challenges, Russia, Turkey.
JEL: F50.

Introduction

Comprehension of the broad field of definitions and analysis of the processes occurring in the Black Sea region over the past years, allows us to assess the situation in the region in different ways. No matter in whatever context its development can be considered – historical, political or economic, it is difficult to understand the disruption of the regional balance, without addressing to geopolitics.

As much as we tried to deny the presence of geopolitical factor in the region, convincing ourselves that, geopolitics being under the burden of postmodernism has lost its former ability to predict world politics, the reality proves otherwise. The interest of international actors in the region has always echoed geopolitical claims. Initially, these were individual states and their alliances; now, apart from states, separate integration associations are showing great interest in the region. However, the security of the region was always depended on the ability of the Black Sea states to pacify the geopolitical ambitions of those who decided to encroach on its regional stability, trying to narrow their influence. Apparently, the sea required a special attitude to itself and, depending on this, behaved properly.

It is interesting to note, but the ancient Greeks believed that those who went to the Black Sea with an open heart, always was given a warm friendly welcome. Hence the name of the sea – „Pontos Euxeinos", which means „hospitable sea". The reverse is also true. The sea has always been

hostile with its enemies. In this case, the ancient Greeks resorted to another name – „Pontos Auxenios", i.e. „.inhospitable sea".[1]

1 The geopolitical significance of the region: overcoming the geographical determinant

Historically, the physical existence of some regions is predetermined by geopolitics and its derivatives - geoeconomics. In this case, the example of the Black Sea region is indicative. Its transit potential was always attractive. The region contains all the important components of energy security. Both regions of energy production, and transit, ensuring the supply of energy resources to foreign markets are concentrated here. Moreover, both deep-water pipe-laying and geological exploration for the detection of oil and gas are carried out also here.

The importance of the region is obvious for European energy security. Major transit flows of oil and gas from Russia, the Caspian Sea, the Middle East and Central Asia pass through this part of Southeast Europe. The existing and planned transit routes of energy resources cross the region in the direction of East to West. In turn, the movement of financial capital is ensured from West to East. In fact, the region performs two interrelated functions at once that clearly highlights its pronounced dualistic character.

If geographical location defines the future, then geopolitics determines it. The historical past indicates that the fate of the Black Sea states has always depended on a combination of geopolitical factors and interests. The region's location at the crossroads of Europe and Asia has already predetermined its geo-strategic place and role in international relations. In this context, it is logical to ask: if it would be possible to avoid the presence of extra-regional factor when we talk about the region through whose territory transport routes that connect the Western states with the Central Asia and Transcaucasia, rich of energy resources pass as well as the Bosphorus and Dardanelles, that connect the closed Black Sea with an open Mediterranean?

In this context, we propose to refer to the definition. The Black Sea region is usually considered in a broad context, including the Black and Azov Seas, the Black Sea states, the Balkans, the Danube states, the Transcaucasus, the North Caucasus and the Caspian Sea. Located between the Greater Middle East and Greater Europe, the region unites the states of South-Eastern Europe and the Caucasus, as well as the littoral states of the Northern and Southern Black Sea Coast.[2] Geographically, six states border the Black Sea; these are Bulgaria, Romania, Ukraine, Russia, Georgia and Turkey. As we can see, the criterion of „proximity-range" used by geopolitics, defines the Black Sea coast both in a narrow sense and in a broad sense, sometimes neglecting geographical determinism. Therefore, the region most often carries the symbol number

Regardless of this, Russia and Turkey, being the main states of the Black Sea region, linked to each other by a solid history of difficult relationships, are not part of this geographical convention. It should be noted that the only border between Turkey and Russia passes across the Black Sea. In general, the history of Russian-Turkish relations is a „chronicle" of rather complicated relationships. This is the history of the alternation of war and peace. Whenever relations between states were sharpened to the limit, it seemed that their restoration to any acceptable level would not come soon. However, as history shows, the Russian-Turkish wars were always followed by a political rapprochement of the parties. From the second half of the 16th century to the First World War, bilateral relations went through 12 Russian-Turkish wars. After the Russian-Turkish war of 1828-

[1] SÈBE, C. (1997): Les pays de la Mer Noire: dans la crainte des conflits à venir. Paris; Montréal: L'Harmattan, 1997. 216 p.

[2] EVSEYEV, V. (2012): Amerikanskaya sistema PRO kak faktor regionalnoy bezopasnosti. [US missile defense system as a factor of regional security]. V: Sbornik materialov Mezhdunarodnogo kruglogo stola: „Stabilnost v Prichernomorskom regione: vneshniye i vnutriregionalnyye ugrozy i puti ikh preodoleniya". Simferopol: „Simferopolskaya gorodskaya tipografiya", 2012, s. 134.

1829 a Russian-Turkish alliance was concluded, after the Crimean War of 1853-1856 there was a close understanding between Istanbul and St. Petersburg, after the war of 1877-1878 the convergence of the parties was followed. Moreover, the First World War ended with the fall of both empires - the Russian and the Ottoman. However, it should be noted that after the collapse of the latter and the creation of the USSR, the Russian-Turkish relations were significantly strengthened.

Let's go back in our days. After the collapse of the USSR and formation of the new independent states, the Black Sea region was faced with new realities. Therefore, if during the *„pre-perestroika"* period, the USSR and Turkey were an important foreign policy factor determining the balance in the region, henceforth, with the emergence of new six Black Sea states: Russia, Ukraine, Georgia, Romania, Bulgaria and Turkey, the situation has changed dramatically. Russia has lost its former position, but nevertheless, its new geopolitical state retained its leading position. A permanent member of the UN Security Council, possessor of nuclear weapons, a leader in natural gas reserves and one of the leading oil producers in the world, historical affiliation to the Black Sea region – all this in the most natural way ensured Russia its particular weight in the region.

However, the absence of a collective action mechanism and a single centre capable to act as a guarantor of regional security could not ensure a solid balance in the region. Not a single integration association that will appear after the collapse of the USSR will become a guarantee of regional stability.

It would seem that a state that has suffered the largest geopolitical losses, *a priori*, should be interested in the creation of an environment loyal to its foreign policy, near its borders. Moreover, serious prerequisites were already in plan: it was obvious that that NATO would not stop in „expanding" its territorial borders; the European Union project was already a ready-made alternative to any projects that could be proposed. Nevertheless, there was no response to external calls. Actually, the absence of the main driving force in the region and the uncertainty in terms of existing integration associations objectively substantiates the emergence of rather contradictory structures, such as GUUAM, which over time turned to GUAM and CDC (Community of Democratic Choice).

Indeed, the loss of state global leadership had to be repaid due to the initiation of its own projects, corresponding, in essence, to the paradigm of restoring one's own strength, but in fact to a lesser weakening of the inherited power due to large-scale geopolitical losses. It was necessary to assume that the initiation of projects, such as the CIS, was aimed at returning the newly formed states to their former space and borders, but with a different structure-forming content. As Fernand Braudel had rightly noted in his famous book: „Space is not only today's reality, but also very much yesterday's reality". [3] In practice, this was originally the case. The emergence of regional associations, as a rule, responded to different tasks, but pursued a single goal — the state that initiated the project, was automatically granted another political weight.

Regionalization of processes began to play on the pluralism of contrasts and integration dilemmas. Of course, not excluding geopolitical touch. On the one hand, integration projects initiated by Russia for the Union republics began to appear, on the other, associations initiated by the „old" Europe and the USA began to appear too.

In addition, the purposefulness and constructiveness of foreign policy plays an important role. If we analyse the current situation in the post-Soviet states, primarily the CIS, then Russia's influence on the region did not have any conscious and well-thought-out strategy, which led to the loss of the latter's influence on these states.

The strategy of influence is nothing other than the purposeful spread of influence through the application of various technologies. Of course, this is a long process, which involves the use of a wide and flexible set of tools. This is a powerful set of tools that guarantees positive results. Essentially, we are talking about well-thought-out methods of working with the ruling elites,

[3] BRAUDEL, F. (1986): L'identité de la France. Tome 1: L'espace et histoire. Paris: Arthaud-Flammarion, 1986, p. 19.

counter-elites and local media, which requires building an effective control system between the government and the opposition, creating the necessary majority from outside, with extensive experience and extensive political and economic ties. Of course, this is about work with the opposition, which turns into a subordinate element, that is, it turns out to be loyal to the regimes of the elites at the right moment. This is a kind of controlled pluralistic regime. In many ways, this method allows, if not to avoid, then at least to control the effect of „colour revolutions" of Maidans, which, as a rule, lead to different and rather fatal results. For example, this leads to a transformation of political regimes. A work with youth also plays an important role.

Analysis of the results of the influence of the Russian and American strategy on individual states of the post-Soviet space, such as: Ukraine, Georgia, Moldova, first of all, makes it possible to note the weak presence of the Russian factor. The inverse „loyalty" of the ruling elite towards Russia clearly demonstrates this assumption.

Because of the lack of a clearly defined strategy aimed at rapprochement with the states of the Black Sea region, Russia has not been able to resolve any frozen conflicts.

The presence of extra-regional factor is a separate great difficulty in maintaining regional balance. NATO looks at Turkey as an indispensable element of the security system being built by the alliance in the Black Sea. Today, the Black Sea is a clash of interests between the West and Russia. Against the background of the deterioration of these relations, the militarization of the region is clearly increasing.

2 Geopolitical contrast of the Black Sea states

At the level of the Black Sea states, the following interaction format is observed: Romania and Bulgaria are both members of the European Union and NATO, in turn, Turkey is not a member of the European Union but is a member of NATO, the August events of 2008 led to a serious deterioration of Russian-Georgian relations. After Russia's recognition of the independence of Abkhazia and South Ossetia (the Tskhinvali region) in August 2008, Georgia broke off diplomatic relations with the Russian Federation. Of course, after Saakashvili's resignation, the alignment of bilateral relations, their partial normalization happened. However, the rhetoric of their political content remains undiminished, retaining the element of conditionality, which is very far from being resolved. We are talking about the status of the territories that are cognizes as sovereign states by the Russian Federation, while Georgia insists on restoring their territorial integrity, i.e. on the „return" of independent Abkhazia and South Ossetia to the Georgian state. No less serious conditionality is the Euro-Atlantic course of development of the state, focused on rapprochement with Western structures. It should be emphasized that during the NATO summit in Wales, in September 2014 a package of measures was approved, which actively contributes to Georgia's aspiration to join the alliance. In turn, in August 2015, NATO opens military training centre in Georgia. It is about the Krtsanisi National Training Centre (near Tbilisi).

The position of Russia on this issue deserves special attention. So, Russia made it clear that Tbilisi's foreign policy choice is the exclusive right of Georgia. However, there is a „red line" between the states, which should not be crossed; otherwise, a series of consistent and irreconcilable actions will be followed by the Russian Federation. Namely, Georgia's NATO accession will be accompanied by admission of South Ossetia to membership in the Russian Federation.

The practice of international relations has shown time and again that those conflicts that are dealing with the issue of sovereignty, especially when it comes to normalize relations between the parties, are the most dead-end. In this regard, it should not be expected a significant progress on this path. However, despite the existing contradictions and claims, it should be noted that Georgia is confessional, culturally and historically very close to Russia. However, the return of Russian-Georgian relations in an acceptable direction is a long and difficult path.

Let's go back to Turkey. With the disappearance of the USSR, Turkey began to consider the Black Sea region as a transport corridor with access to new commercial routes to Eastern and

Northern Europe, the Caucasus and Central Asia. In other words, the Black Sea region was considered primarily as a focal point of the most important transport communications, and secondly, as a sphere of influence. In this regard, attention was drawn to the formation of the BSEC, initiated by Turkey, or rather, the measurement of this structure – mainly economic, focused on trade with the states of the Black Sea basin. [4]

According to the theory of political realism, regional integration projects are sustainable only when the „balance of dependency" is observed. [5]

Despite the development of relevant, constructive initiatives such as: the TRACECA project focused on the construction of a transport corridor connecting Central Asia through the South Caucasus with continental Europe, the BLACKSEAFOR naval cooperation initiative aimed at organizing humanitarian missions, helping people in distress, searching for mines, Combating terrorism, smuggling and illegal migration, solving environmental problems, the BSEC didn't become a visible functional force. It should be noted that the existence of the BSEC is increasingly criticized in Turkey itself. [6]

Against the background of the aspirations of Russia and Turkey to build up their own integration force in the region, it should be noted that their goals were focused not so much on ensuring regional security, but rather on the development of bilateral relations. The basis of Russian-Turkish cooperation are mainly tourism and energy. Russia, having received a refusal from Bulgaria to build the „South Stream", reoriented the planned route towards Turkey, calling it the „Turkish Stream". This gas pipeline will bypass Ukraine across the Black Sea. Its capacity is much less than that of the cancelled „South Stream". Both pipes are able to pump 31.5 billion cubic meters of gas per year. Thus, it is half of the volume that was planned to be delivered by its predecessor.

The situation around the construction of the „South Stream" demonstrated the lack of consensus of the Black Sea states on the gas issue. The „South Stream" could not withstand external pressure from the United States, and Bulgaria refused to grant its territory for its passage. Thus, the idea of construction could not withstand the resistance of EU officials, who were pressured by the United States in a consistent manner.

In other words, studying analyzing the different models of integration, which received its development within the Black Sea region, it should be noted the emergence of a number of alternative integration projects which were at odds with Russia. The question is about GUUAM, subsequently GUAM. This structure is clearly oriented against Russia, whose declared goal was to ensure the energy security of its member states. Another project was integration in the framework of the Community of Democratic Choice, the official initiator of which was Georgia represented by Foreign Minister Salome Zurabishvili and Ukraine, represented by Boris Tarasyuk. However, it should be noted that the predominantly political nature of these formations could not generate any noticeable results.

The United States, the EU and NATO unevenly perceive the geopolitical affiliation of Russia and Turkey to the Black Sea region. [7] The Black Sea coast is important for the European Union not only as a direct neighbour, but also as a region lying between EU member states and Russia. Germany is a key figure in this regard. The state initiated the expansion of the European Union to the East; therefore, communication with the states of Eastern Europe is important for it.

---

[4] Charter of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation. (The Charter entered into force on 1 May 1999). Available online: http://www.bsec-organization.org/documents/LegalDocuments/statutory/charter/Download/CHARTER%20web%20080630.pdf

[5] HUNTINGTON, S.P. (1993): Why international primacy matters. In: International security, 1993, Vol. 17, No. 4, p. 72.

[6] VASILIEV, A. (2010): The Black Sea Region in Turkish Foreign Policy Strategy: Russia and Turkey on the Black Sea. [online]. In: Black Sea Report of Carnegie Moscow Center, 2010, No.2, 6 p. Available online: https://carnegieendowment.org/files/Turkey_black_sea_report_eng.pdf

[7] GRINEVETSKIY, S.R., ZHILTSOV, S.S., ZONN, I.S. (2009): Geopoliticheskoe kazino Prichernomorya. M.: Vostok-Zapad, 2009, 351 s.

In fact, an internal instability and the lack of normal partnership relations between Russia and Turkey at times strengthened the US and NATO positions in this region, especially in the military-political sphere. [8]

Meanwhile, the process of transition to closer political cooperation between the Black Sea states was hampered by the expansion of NATO in Eastern Europe, during which the new members lost the desire to solve the problems existing in the Black Sea through consultations and joint negotiations. Therefore, in December 2005, Romania and the United States have signed an agreement on the deployment of military bases on its territory. In 2006, a similar agreement was signed with Bulgaria. This agreement allows US troops to use three military bases in Bulgaria.[9] Moreover, it should be noted that even during the period of the existence of the Warsaw Pact, Bulgaria never agreed to host any foreign bases on its territory. After the decision of 2010 on the deployment of the US missile defence system (MDS) on Romanian territory, the contradictions between Russia and the United States escalated. Bilateral relationship will be significantly complicated in 2014–2016 after the situation around Crimea and Sevastopol – Russia's naval base on the Black Sea.

Notwithstanding Russia's build-up of modern naval and rocket weapons and a change in the balance of forces in the Black Sea pushes Turkey to search for new opportunities to hold the unfolding process within predictability.

In this light, it should be recalled that in mid-2016, at the very peak of the crisis of Russian-Turkish relations, Turkish President Recep Tayyip Erdoğan expressed Turkey's concerns about the Russian presence. So, referring to the Secretary General of NATO, he said: „The Black Sea has almost become a Russian lake. If we don't act now, history will not forgive us".[10]

3 Regional equilibrium: what's the question?

In world politics, regional equilibrium is identified with regional security and stability. „A balance of forces does not in itself secure peace", – believes Henry Kissinger. „But if thoughtfully assembled and invoked, it can limit the scope and frequency of fundamental challenges and curtail their chance of succeeding when they do occur".[11] Of course, the former Secretary of State means a classical balance of power, equipped with a mechanism of checks and balances and based on the common interests of the states that have declared their readiness to support and protect it by all means. In other words, equilibrium is the ability to balance, the art of adapting foreign policy to the requirements of the times. It will be interesting to notice, but the „European concert", famously known worldwide as the most successful example of the balance of power, which provided Europe with the longest world in its history, was violated by the Crimean War of 1853–1856, and the imbalance in the modern Black Sea region has not been without Crimean question. However, the events of 2014 have a broader context. After the collapse of the USSR, the configuration of the region has been changed, and more than once. The arc of instability formed by: Transnistria, Abkhazia, South Ossetia, Nagorno-Karabakh, with regard to situation around the Crimea, against the background of the conflict in the South-East of Ukraine, terrorist acts in Turkey turned into a ring of instability.

[8] BAL, I. (2014): US Policies towards the Black Sea Region. In: Blue Black Sea: New Dimensions of History, Security, Strategy, Energy and Economy. Ed. by Giray Saynur Bozkurt. Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2014, pp. 216-217.

[9] Bulgaria OKs 3 bases for U.S. troops. In: The Washington Times, April 24, 2006. Available online: https://www.washingtontimes.com/news/2006/apr/24/20060424-121528-1841r/

[10] Russia's military ambitions make waves in the Black Sea. In: Financial Times, May 13, 2016. Available online: https://www.ft.com/content/1b9c24d8-1819-11e6-b197-a4af20d5575e

[11] KISSINGER, H. (2016): World Order. Penguin Press: New York, 2014, p. 9.

However, it is important to understand the following: the regional imbalance occurred against the backdrop of global transformations and fundamental shifts that the modern system of international relations passes through.[12]

The modern world is transforming. Along with this, there is a redistribution of forces due to the appearance of new ones and against the background of a decrease in the former ones. In short, there is a new configuration of global power. Geoeconomics, as it turned out, is no longer the prerogative of the Western model. The main challenge is that the transition from unipolar to a multipolar world is a disordered process, going through phases of acute conflicts and crises. The Ukrainian, Libyan and Syrian crises, the situation in North Korea is not so much an indicator of unsolvable threats as unfortunately of accumulated, which in the most direct way leads to increased foci of instability. Whenever there was a threat to the former world order, a new world order was established through conflicts.

Conclusion

Regions' peacefulness could not last any longer. There was too much extra-regional presence than regional, capable of maintaining security and counter the threats, both internal and external. In addition, the Black Sea states increasingly act towards one another in a spirit of competitor, rather than potential. For a time, the combination of these factors has been creating a sense of uncertainty, and then turned into a real challenge to regional stability.

Meanwhile, Turkey as a member of NATO is trying to be consistent with the goals of alliance, but as the largest neighbour and an important Russia's trading partner, the state has a markedly independent policy towards its northern neighbour.

In recent years, the configuration of the Black Sea region has been formed with a noticeable and still tangible participation of extra-regional actors, primarily the United States, NATO and the EU. As a result, the region became an arena of confrontation of interests and security systems.

Objectively, the region requires a more flexible approach. The lack of a weighty centre capable of rallying the states of the region by proposing the overall development strategy and integration confirms this.

References:

1. BAL, I. (2014): *US Policies towards the Black Sea Region*. In: Blue Black Sea: New Dimensions of History, Security, Strategy, Energy and Economy. Ed. by Giray Saynur Bozkurt. Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2014, pp. 207-219. ISBN 1443842443.
2. BRAUDEL, F. (1986): *L'identité de la France.* Tome 1: L'espace et histoire. Paris: Arthaud-Flammarion, 1986. ISBN 2700304128.
3. Bulgaria OKs 3 bases for U.S. troops. In: *The Washington Times*, April 24, 2006. Available online: https://www.washingtontimes.com/news/2006/apr/24/20060424-121528-1841r/
4. Charter of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation. Available online: http://www.bsec-organization.org/documents/LegalDocuments/statutory/charter/Download/CHARTER%20web%20080630.pdf
5. CHRIS, D.J. (2018): *Obama and the Emergence of a Multipolar World Order: Redefining U.S. Foreign Policy*. Lanham, Maryland: Lexington Books, 2018. ISBN 1498572936.
6. EVSEYEV, V. (2012): Amerikanskaya sistema PRO kak faktor regionalnoy bezopasnosti. *[US missile defense system as a factor of regional security]*. V: *Sbornik materialov*

[12] CHRIS, D.J. (2018): Obama and the Emergence of a Multipolar World Order: Redefining U.S. Foreign Policy. Lanham, Maryland: Lexington Books, 2018. x + 247 p.

Mezhdunarodnogo kruglogo stola: „Stabilnost v Prichernomorskom regione: vneshniye i vnutriregionalnyye ugrozy i puti ikh preodoleniya”. Simferopol: „Simferopolskaya gorodskaya tipografiya”, 2012, ss. 134-142.

7. GRINEVETSKIY, S.R., ZHILTSOV, S.S., ZONN, I.S. (2009): *Geopoliticheskoe kazino Prichernomorya*. M.: Vostok-Zapad, 2009. ISBN 978-5-478-01224-3.
8. HUNTINGTON, S.P. (1993): Why international primacy matters. In: *International security*, 1993, Vol. 17, No. 4, pp. 68-83.
9. KISSINGER, H. (2016): *World Order*. Penguin Press: New York, 2014. ISBN 1594206147.
10. Russia’s military ambitions make waves in the Black Sea. In: *Financial Times*, May 13, 2016. Available online: https://www.ft.com/content/1b9c24d8-1819-11e6-b197-a4af20d5575e
11. SÈBE, C. (1997): *Les pays de la Mer Noire: dans la crainte des conflits à venir*. Paris; Montréal: L'Harmattan, 1997. ISBN 2738444148.
12. ULUNYAN, AR. (2011): Novoye „Międzymorze” – „intermarum” kak geoprostranstvennyy retroproyekt v kontseptsii „Evropy regionov”: sushchestvuyet li geoistoricheskaya paradigma „gibkikh regionov” v vostochno-tsentralnoy Evrope? V: *Perekrestki*, 2011, No. 3-4, ss. 13-30.
13. VASILIEV, A. (2010): The Black Sea Region in Turkish Foreign Policy Strategy: Russia and Turkey on the Black Sea. [online]. In: *Black Sea Report of Carnegie Moscow Center*, 2010, No.2, pp. 1-6. Available online: https://carnegieendowment.org/files/Turkey_black_sea_report_eng.pdf

Contact:
doc. Olyana Kindibalyk, Ph.D.
Center for Legal Studies
Institute of Legal, Political and Sociological Research
1 Stefan cel Mare bd.
Chisinau, MD-2001
The Republic of Moldova
e-mail: olyana.kindibalyk@gmail.com

BREXIT AND AVIATION – POST-BREXIT OPTIONS FOR THE AVIATION INDUSTRY

Michal Klenka

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: michal.klenka@euba.sk

In March 2017, Article 50 of the Treaty on European Union (TEU) was triggered by the United Kingdom (UK) Government, providing for a two-year period to negotiate an agreement for the UK's exit from the European Union (EU). This article focuses on the current regulatory environment applicable to business aviation operators and the potential impact of Brexit on such operators. Moreover, the article analyses six potential Brexit models for aviation and their impact on business aviation, mainly traffic rights, ownership and control, safety regulations and external dimensions.
Key words: Brexit, EU, law of the EU, aviation industry
JEL: K23

Introduction

Aerospace is today trans-boundary in nature at an industrial level and via air links crossing the globe, transporting people and goods to developed and emerging markets.[1] Aviation has been a major beneficiary of the globalisation of the world economy which has been underway since the 1990s. It is important to remember that the development of the Single European Market and more precisely the liberalisation of the European aviation market in the early 1990s revolutionised air travel across the continent.[2] The EU single aviation market is the world's largest and most successful example of regional market integration and liberalisation in air transport. As a consequence of the British referendum, the aviation industry has been forced to consider the impact of the so-called 'Brexit', which raises a number of questions and uncertainties for the aviation industry, currently regulated to a very significant extent at European level. In particular, being a member of the EU, the UK continues benefiting from air traffic rights negotiated at EU level, which enable airlines owned and controlled by EU operators to act without restrictions on capacity and/or frequency. As an EU Member State, the UK is also benefiting from the European aviation policy with non-EU countries, such as the European Common Aviation Area. Moreover, the EU/US Open Sky agreement enables EU and US airlines to fly without restriction to destinations on both sides of the Atlantic, establishing a mutual regulatory framework for flights between the EU and the US. This legal framework enhances competition between airlines and can result in more choice and lower fares for passengers.[3]

Moreover, aviation is a strong driver of economic growth, jobs and trade in the EU. Over the last 30 years, the EU has created the world's largest and arguably most successful example of regional market integration due to, amongst other factors, the liberalisation of air transport policies. In March 2017, Article 50 was triggered by the UK Government, providing for a two-year period to negotiate an agreement for the UK's exit from the EU. European aviation currently represents approximately 26% of the world's aviation market. It contributes

[1] ROYAL AERONAUTICAL SOCIETY (2017). Civil Aviation Regulation: What Future After Brexit? p. 5.
[2] KPMG (2016). Brexit: Implications for Airlines. Planning for an Uncertain Outcome. p. 4.; PWC (2016). Connectivity and growth. The Brexit issue. SENTANCE, A. (2016) Aviation growth in uncertain times. p. 3.
[3] MASUTTI, A., LACONI, A. (2016). The Impact of Brexit on the Aviation Industry. p. 25.

€110 billion annually to the EU's Gross Domestic Product and supports approximately 5.5 million jobs in the EU. With 918 million passengers travelling by air in the EU and more than 1.45 billion passengers departing or arriving at EU airports in 2015, aviation is vital to the connectivity of the EU globally and to its internal markets and to the daily lives of European citizens.[4]

One thing is for certain, no one can predict exactly how Brexit would affect the aviation industry. Despite the reams of information on offer, more questions have been raised than answered, creating a climate of doubt and uncertainty. The aviation industry is set to be one of the most profoundly affected by this referendum. The UK aviation industry has been recognised as the highest standard. It has proven progressive in terms of employing a foreign-born workforce in order to alleviate the strain caused by well-documented skills shortage. This has enabled the UK aviation industry to gain versality and dynamism compared to more restrictive domestic job markets, such as in France and Spain. The UK market has proven the pull of its gravitas as part of the EU, tempting the best and brightest in the industry to play their trade within borders. This rich mix of skills is a major contributing factor to the UK's status as among the best-equipped aviation authorities in the world. The growth of the UK aviation industry has been enhanced by over 20 years of especially beneficial access to the free market and a continent-wide pool of skilled workers. This has provided UK airlines with the scope to set up in countries that have low labour cost, and to operate from any EU location without limitations on pricing, flight frequency or capacity. Countries such as Spain and France have gone to great lengths to protect their national workforces regardless of industry requirements, while the UK has witnessed stellar results by taking a pragmatic approach to the employment of foreign nationals.[5] The aviation sector is crucial to the UK economy. The UK government has said it wants to work with industry to ensure the sector remains 'prosperous and open for business" post-Brexit. It seems likely that there will be some trade-off between national sovereignty and access to the EU single aviation market, but the extent of this remains to be seen.[6]

Flight safety internationally benefits from European co-operation (European Aviation Safety Agency, EASA) that brings virtually all of Europe onto one level playing field. The close working between EASA and its bilateral partners [USA, Canada and Brazil], based on mutual trust and a harmonisation of regulation, stands as an example to the rest of the world´s aviation community. Far from diminishing UK influence in global aviation, the EASA regime has provided a conduit for UK influence on aviation safety and security within Europe and beyond on behalf of the UK passengers flying on airlines around the world. Indeed, the UK has been a major driver of ever-closer alignment on regulatory matters across Europe and the negative impacts of its withdrawal would be felt across the continent, to such an extent that EASA would likely be diminished in stature as an organisation. It is critical to the aerospace sector that following Brexit there is an aviation regulatory regime in the UK and Europe that allows industry to be competitive and develop innovative products, that supports the provision of a choice of quality services for the consumer and allows aviation safety standards to be maintained and improved using the latest technology. Moreover, for the UK there needs to be a fully-functioning regulatory system from day one – 20 March 2019 – otherwise there could be disruption to air travel and business operations impacting the air travelling consumer, business performance and, ultimately, the UK economy.[7]

---

[4] MASON HAYES & CURRAN (2017). Brexit. An Overview of the Legal and Operational Implications for the Aviation Industry. p. 2.
[5] AEROPROFESSIONAL (2016). Brexit - What could it mean for British Aviation? Special Report.
[6] DENTONS (2017). Brexit and the aviation industry. Up in the Air? p. 1.
[7] ROYAL AERONAUTICAL SOCIETY (2017). Civil Aviation Regulation: What Future After Brexit? p. 5-6.

Without an arrangement between the UK and the EU, UK carriers will no longer have access to the European sky within the EU and they cannot establish operating bases in other EU Member States benefiting from the provisions in effect for EU operators. The UK could re-join the ECAA as an independent country in order to maintain access to the Single Aviation Market. One might note that existing ECAA members will require the UK to guarantee close cooperation on aviation issues and ensure that the UK's aviation rules and standards maintain equivalence with those of the EU will require the UK to guarantee close cooperation on aviation issues and ensure that the UK's aviation rules and standards maintain equivalence with those of the EU (for example, in the field of the EU Emission Trading System, ETS, or Safety and Security provisions). On the other hand, the UK could negotiate a bilateral aviation agreement with the EU, taking the 1999 Switzerland/EU bilateral agreement as an example, which would essentially continue to apply EU open skies and the suite of EU aviation regulations such that little would change for UK aviation interests or indeed for EU companies with operations in or to the UK.[8] Differently from the previous option, such a negotiation could be very long, complicated and time consuming if the UK government would try to derogate from EU law in force. To give one significant example, the Switzerland agreement is dependent upon the Swiss accepting freedom of movement for EU nationals, but this may be difficult for the UK to accept, at any rate without significant qualification, as one of the main reasons for the outcome of the UK referendum was a desire to limit freedom of movement.[9]

1 Legal Framework and Technical Regulation

The aviation transport sector is a regulation intensive business. Aircraft, airlines, airports and staff engaged in the provision of services, on the ground and in the air, are required to be licenced, authorised and validated in the jurisdictions in which they operate. The international associations such as the International Civil Aviation Organization (ICAO) and the International Air Transport Association (IATA) play a significant role in global regulation and policy. However, the European Aviation Safety Agency (EASA), established in 2002, is harmonizing safety, airworthiness and certification regimes across EU Member States. Moreover, EASA is considered to be one of the world's leading aviation safety authorities. EASA is responsible for making recommendations and advising the EU Commission on the design and implementation of all aspects of civil aviation policy and regulation. Safety and security are crucial pre-requisites for public confidence in the aviation sector. As an EU Member State, the UK participates in the management and legislative process of EASA. While it is not necessary to be an EU Member State or member of the European Common Aviation Area (ECAA) to be a member of EASA, as a non-EU Member State, the UK's current influence and ability to shape future legislation may be reduced in the aftermath of Brexit. Under the Aviation Strategy, the EU Commission proposed a comprehensive revision of the Basic Regulation to give EASA greater power to define regulation by means of delegated acts. The UK's participation and influence in EASA as a non-EU Member State may be less when compared to the influence of the collective balance of EU Member States. The impact of total withdrawal by the UK from EASA, albeit unlikely, could be very significant[10]. There are precedents for non-EU participation in EASA, as is the

[8] HOLMAN FENWICK WILLAN (2017). Brexit Considerations for Aviation: Are the Skies Becoming any Clearer? p. 2.
[9] MASUTTI, A., LACONI, A. (2016). The Impact of Brexit on the Aviation Industry. p. 25-26.
[10] In 2016, EASA's budget was €140m with two-thirds funded by industry fees and charges and a quarter funded through the EU Budget [£36.5m], which is funded by Member States combined contributions. In: ROYAL AERONAUTICAL SOCIETY (2017). Civil Aviation Regulation: What Future After Brexit? p. 12.

case with Switzerland and the non-EU EEA states, Iceland, Liechtenstein and Norway. Perhaps the UK will participate in EASA in a manner similar to these countries post-Brexit, however the level of influence remains uncertain. To date, the UK together with Germany and France has been a prominent proponent of many European initiatives. As a result, the UK's continued involvement is important to ensure progress is made across a wide range of policy agendas.[11]

The EU directives transposed into UK law will continue to apply unless repealed. However, most EU secondary legislation is, by way of regulations, directly effective, and thus are not transposed into UK law, but have legal effect in the UK as a result of the EU law principle of direct effect, which will cease to apply after exit. The only UK implementation of them is by way of regulations to create penalties for failure to comply. These will continue to exist, unless repealed, but will be meaningless, as the underlying laws will no longer apply. The choice for the UK is therefore whether to re-enact some or all of the EU regulations, with or without modifications.[12] Open market access has been a key driver of trade dynamics between the UK and the EU.[13] No Member State has had a greater impact on the EU aviation regulatory regime than the UK. It was the UK, along with the Dutch and European Commission, later joined by the Irish, which were the driving force behind the liberalisation of air services in Europe and the creation of the aviation internal market, and the UK has similarly been a strong supporter of much subsequent legislation.[14]

The major long-term risk to the aviation sector – in both the UK and the rest of the EU – lies in future market access arrangements. It is easy to forget, given the creation of the single EU market in the 1990s, that international aviation is a highly regulated industry. Pan-European carriers such as Ryanair and Wizz simply did not exist in their current form back when access to aviation markets was traded bilaterally between EU states. Their rapid expansion across Europe was made possible by the so-called 'third package' of legislation in 1997, which removed all final commercial restrictions for EU airlines flying within the EU, such as restrictions on the routes, the number of flights or the setting of fares, as well as enabling 'establishment' in any Member State. The result has been the transformation of the aviation market, with rapid growth, new routes and lower fares spurred on by competition amongst airlines throughout Europe. These freedoms are now at risk. Trade in international air services is not subject to World Trade Organization coverage, nor is it an inclusion in wider Free Trade Agreements. Rather, trade in air services occurs on a bilateral basis between States under ICAO framework – and rarely, if ever, provides for anything like the level of freedom or operational flexibility currently enjoyed by airlines across the EU. In theory, at least, without a deal being done on future market access, the future of aviation between the UK and the EU may need to fall back on the bilateral arrangements that were in place before the creation of the Single Market. It is difficult to imagine reversion to the sort of regulatory environment where carriers like Ryanair could not operate domestic flights within the UK and could not operate to and from the UK except from its state of registration (in this example, Ireland), with reciprocal restrictions placed on UK-based airlines. There are, of course, alternative ways forward if the political will is there. The most obvious solutions are the ECAA, an agreement between the EU and states of the Western Balkans, Norway and Iceland. There are obvious practical and political issues to overcome, but assuming that this

[11] MASON HAYES & CURRAN (2017). Brexit. An Overview of the Legal and Operational Implications for the Aviation Industry. p. 2-3.
[12] MASUTTI, A., LACONI, A. (2016). The Impact of Brexit on the Aviation Industry. p. 26-27.
[13] DELOITTE (2016). Flying through the clouds. Preparing for uncertainty following Brexit. p. 4.
[14] HUMPHREYS, B. (2016). Brexit and Aviation: All Clear Now. p. 33-34.

can be achieved, either option would potentially return most of the rights and flexibility of the current Single Market for Aviation.[15]

2 Post-Brexit Options for the UK

Post-Brexit it will be to the UK's socio-economic advantage and position in the world to maintain and develop its aviation sector. Effective safety regulatory arrangements will be needed to achieve this. It is also essential that a full set of regulations is in place immediately post-Brexit and continues to be in place, so that there is no disruption to airline operation, speed of response to safety assurance issues or development of commercial products. It is important for decision-makers to weigh the practicality, costs and benefits of different options for achieving this thoroughly, and quickly, given the limited time until the UK leaves the EU. Six post-Brexit options are considered below. Depending on the outcome of negotiations, the biggest challenge for the UK and EU will be to guarantee a smooth transition to any new arrangement to maintain business and safety continuity. Given the complexity of the task at hand, the Department for Transport, through the UK CAA, should be considering now any necessary transitional arrangements needed to guarantee a soft landing whatever the outcome of negotiations.[16] Much of the literature was inevitably speculative and could only draw on existing models from other countries' trading relationships with the EU as a guide to the UK's possible post-Brexit arrangements.[17] This paper identifies several options open to the UK and the EU.

2.1 Maintain *status quo*

The first possibility is maintenance of the existing relationship between the UK and the EU in respect of aviation generally, including business aviation, on a permanent basis following the UK's departure from the EU. This assumes that agreement is reached between the UK and the EU on the same basis as the existing rules by the deadline for the UK's exit from the EU (whether 30 March 2019 or later, if the Article 50 negotiations are extended). It should be noted that Article 50 only requires that after the end of the two-year negotiation period there will be an agreement on 'arrangements for [the departing Member State's] withdrawal, taking account of the framework for its future relationship with the Union". It is therefore possible for any deal maintaining (or, more accurately in such context, reverting to) the status quo to be agreed and implemented later, possibly much later, with no deal or a transitional arrangement in place in the interim period. There is also, however, an external dimension, as separate agreements will need to be agreed between EU and third parties (Switzerland, Albania, Bosnia & Hercegovina, Macedonia, Montenegro, Serbia, Kosovo, US, Canada, Georgia, Israel, Jordan, Moldova and Morocco) as the UK will no longer be party to the EU. There is a difficult timing issue for the UK on all arrangements with third parties which is that according to the EU the UK may not legally enter into negotiations with third countries until after it has left the EU.[18]

Full membership and participation within EASA would enable the UK to access all the current benefits of being part of the EU civil aviation basic regulation system, including:

a) Common standards and practices;

[15] PWC (2016). Connectivity and growth. The Brexit issue. MACLEOD, G. The impacts of Brexit on aviation. p. 10.
[16] ROYAL AERONAUTICAL SOCIETY (2017). Civil Aviation Regulation: What Future After Brexit?. p. 19.
[17] HOLMAN FENWICK WILLAN (2017). Brexit Considerations for Aviation: Are the Skies Becoming any Clearer? p. 1.
[18] CLYDE&CO (2018). Brexit scenarios for business aviation. p. 24-25.

b) Automatic recognition of product certificates and organisational approvals in EU countries and streamlines achievement of certificates in USA, Canada and Brazil;
c) Access to a globally recognised, dynamic rule set with the ability to influence its development; and
d) Access to 'big data' safety data project, and EU safety research outcomes, to support improve the level of aviation safety.[19]

2.2 Join European Economic Area

The second option for the UK to follow would be to join the European Economic Area (EEA), thus following the model of Norway, Iceland and Lichtenstein. The main advantage of this model is that the UK would continue to have full access to the liberalised Single Aviation Market, including traffic rights, freedoms and internal market access, through the application of Regulation 1008/2008[20]. This would mean that the existing regime will continue to apply, such that UK business aircraft operators would be treated the same as EU operators and would continue to have the same rights. The EEA Agreement incorporates Regulation 1008/2008 and therefore preserves the current ownership and control rules. Going forward post-Brexit, if the UK were to join the EEA that would mean that the UK will be treated as an EU Member State and its nationals as national of EU Member States for the purpose of Regulation 1008/2008. This would therefore mean that a UK operator would continue to be entitled to the status of a 'Community air carrier', regardless of whether it is owned and effectively controlled by UK or EEA interests, and an EEA operator that is owned and controlled to be entitled to be a 'Community air carrier'. As a member state of the EEA the UK would remain a member of EASA. However, the EEA States are members of EASA's Management Board without voting rights: it would therefore be necessary for the UK to apply EU safety regulations notwithstanding a lack of control over the legislative process. It may be unpalatable for the UK to suffer such a 'loss of democratic control'. As an EEA Member the UK would be party to the ECAA Agreement but, because it would no longer be an EU Member State, the UK would need to enter into arrangements with Switzerland and with the seven countries with which the UK's current aviation relationship is governed by an EU agreement (USA, Canada, Georgia, Israel, Jordan, Moldova and Morocco). The EEA envisages a high level of integration between the Member States, as the principal objective of the EEA Agreement is to promote the continuous and balanced strengthening of trade and economic relations between the Parties, with a view to creating a homogeneous economic zone. For the UK to join the European Economic Area, it would have to apply not only EU air transport policy, decisions of the CJEU and EU aviation legislation, but most other EU legislation, including that relating to the free movement of goods, persons, services and capital, without having a say on the adoption of this legislation. The EEA Agreement does not provide for gradual liberalisation, as envisaged by the ECAA.[21]

2.3 Negotiate a UK-EU bilateral aviation agreement on the Swiss model

Leaving the ECAA behind would require the UK to enter into a new bilateral deal with the EU (in theory the UK could enter agreements with individual Member States, although this is unlikely). Switzerland is not a member of the ECAA, but has a separate

[19] ROYAL AERONAUTICAL SOCIETY (2017). Civil Aviation Regulation: What Future After Brexit?. p. 19.
[20] Regulation (EC) No 1008/2008 of the European Parliament and of the Council of 24 September 2008 on common rules for the operation of air services in the Community (Recast).
[21] CLYDE&CO (2018). Brexit scenarios for business aviation. p. 25-26; EUROPEAN REGIONS AIRLINES ASSOCIATION (2018). Brexit. ERA's summary and advice to members on Brexit. p. 3; ROYAL AERONAUTICAL SOCIETY (2017). Civil Aviation Regulation: What Future After Brexit? p. 20.

bilateral agreement with the EU, which gives it access to the EU aviation market.[22] The 1999 Air Transport Agreement between Switzerland and the EU[23] could provide a model to be adopted by the UK. The benefit of this model is that it would allow UK operators to enjoy access to the EU internal air transport market without requiring a high level of integration with the EU. It is not automatically permitted for a Swiss business aircraft operator to fly on a commercial route between Milan and Rome, nor is it permitted for an EU business aircraft operator to fly commercially between for example Zurich and Geneva. A similar restriction could therefore apply post-Brexit to UK operators. The EU-Switzerland aviation bilateral incorporates Regulation 1008/2008 and therefore preserves the current ownership and control rules. Switzerland is within the remit of EASA. However, Switzerland is a member of EASA's Management Board without voting rights. With the same status it would be necessary for the UK to apply EU safety regulations notwithstanding a lack of control over the legislative process. It may be unpalatable for the UK to suffer such a 'loss of democratic control'. According to several authors opinions it is the UK Government's intention to secure full membership in EASA including voting rights (not provided for in the EU-Swiss Agreement) so that it has a say in the adoption of technical and safety regulations, not least as it takes part in the manufacture of Airbus aircraft and component parts. Switzerland is within the remit of EASA. However, Switzerland is a member of EASA's Management Board without voting rights. With the same status it would be necessary for the UK to apply EU safety regulations notwithstanding a lack of control over the legislative process. It may be unpalatable for the UK to suffer such a 'loss of democratic control'. We understand that it is the UK Government's intention to secure full membership in EASA including voting rights (not provided for in the EU-Swiss Agreement) so that it has a say in the adoption of technical and safety regulations, not least as it takes part in the manufacture of Airbus aircraft and component parts. Assuming that the Swiss-style bilateral will be between the UK and the EU the UK would need to negotiate and arrange its relationships with the EEA States, Switzerland, the European Free Trade Association states and the seven countries with which the UK's current aviation relationship is governed by an EU agreement (USA, Canada, Georgia, Israel, Jordan, Moldova and Morocco). It is questionable whether a Swiss style air transport agreement with the EU is achievable. Switzerland entered into seven agreements each covering a specific sector (including freedom of movement of people, which has subsequently been rejected in a Swiss referendum in February 2014), and all of which are to be terminated if anyone is breached. It seems relatively likely that a UK-EU air transport agreement would not be negotiated on its own, but as part of a larger package: as is well known, the negotiation position of the EU is that nothing is to be agreed until everything is agreed, i.e. aviation will not be the subject of a separate standalone agreement but will be included in the overall all-encompassing 'new deal' UK-EU package. This could ultimately have similar disadvantages as the EEA model.[24]

[22] DENTONS (2017). Brexit and the aviation industry. Up in the Air? p. 1.

[23] Agreement between the European Community and the Swiss Confederation on Air Transport - Final Act - Joint Declarations - Information relating to the entry into force of the seven Agreements with the Swiss Confederation in the sectors free movement of persons, air and land transport, public procurement, scientific and technological cooperation, mutual recognition in relation to conformity assessment, and trade in agricultural products. Available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:22002A0430(02)

[24] CLYDE&CO (2018). Brexit scenarios for business aviation. p. 28.

2.4 European Common Aviation Area (ECAA)

The UK is likely to seek to retain access, equality and parity in the EU air transport market for its airlines and holders of air operating certificates.[25] At least superficially, the simplest approach might be for the UK to join the ECAA. This is now an enormous market, comprising 36 countries with a population of some half a billion. Furthermore, it is still growing, with the European Commission arguing that eventually it could encompass up to 55 states with a total population of almost one billion. Essentially it is a very large, liberalised air transport market covering the EU and numerous near-by countries, governed by an agreed set of regulations.[26] The UK already applies EU aviation legislation, so from a practical perspective it should not need to go through the transitional stages – UK operators could continue to enjoy all nine freedoms of the air within the EU internal aviation market. Moreover, market access considerations go beyond UK-EU routes. There is the question of whether or not UK airlines will be permitted to continue to operate as non-EU regulated airlines, operating to and from a non-EU member state before a bilateral agreement is concluded with that country. However, strictly speaking, the UK would not be formally subject to EU law as at the moment it decides to join the ECAA. It is thus not inconceivable that the EU could use this technical argument to require the UK to implement the EU aviation *acquis* as required for progression through each stage of liberalisation. Of course, having applied EU aviation *acquis* in its entirety not long before withdrawal from the EU, the UK should be able to quickly re-implement the relevant legislation, in which case there would be arguments for UK's quick procession through the transitional stages to the fully liberalised Single Aviation Market. The ECAA Agreement is based on the principles of free market access, freedom of establishment, equal conditions of competition, and common rules including in the areas of safety, security, air traffic management, social and environment. However, under the ECAA Agreement, progression to the next stage of liberalisation is not automatic, as it is the European Commission that determines whether the relevant requirements have been met. Full implementation of the Regulation 1008/2008 air carrier licensing rules is in suspension until the end of the transitional period. The UK would be interested in securing full membership in EASA, so that it has a say in the adoption of technical and safety regulations, not least as it takes part in the manufacture of Airbus aircraft and component parts. The UK will be left in need to arrange its relationships with Switzerland and the seven countries with which the UK's current aviation relationship is governed by an EU agreement (USA, Canada, Georgia, Israel, Jordan, Moldova and Morocco). The principle that market access is gradually granted in parallel with increasing regulatory convergence may not be too unpalatable for the UK, especially given its starting point that such aviation regulations apply anyway. However, the ECAA Agreement was modelled for countries that are candidates for EU membership and envisages ultimately a high degree of integration with the EU. This, as well as the lack of control over the implementation of future EU aviation legislation, is unlikely to be politically acceptable for the UK. The overall direction of the ECAA (as a staging post for the members to join the EU) is the reverse of the direction that the UK has chosen and seen from that perspective it might be considered anomalous for the UK to become an ECAA member.[27] While maintaining the current ECAA membership could

[25] MASON HAYES & CURRAN (2017). Brexit. An Overview of the Legal and Operational Implications for the Aviation Industry. p. 4.
[26] HUMPHREYS, B. (2016). Brexit and Aviation: All Clear Now. p. 34.
[27] CLYDE&CO (2018). Brexit scenarios for business aviation. p. 30-31; EUROPEAN REGIONS AIRLINES ASSOCIATION (2018). Brexit. ERA's summary and advice to members on Brexit. p. 3; DENTONS (2017). Brexit and the aviation industry. Up in the Air? p. 1; KPMG (2016). Brexit: Implications for Airlines. Planning for an Uncertain Outcome. p. 9; MASON HAYES & CURRAN (2017). Brexit. An Overview of the Legal and Operational Implications for the Aviation Industry. p. 4.

be the most advantageous outcome for the UK aviation sector, the ability of the UK to achieve that has been questioned. If the country were allowed to remain part of the ECAA agreement, any impact on the aviation sector would likely be negligible and mainly limited to a loss of influence in the decision-making process due to the loss of the UK's EU status post/Brexit.[28]

2.5 Negotiate new Air Service Agreement with EU and/or individual Member States

If negotiating with the EU becomes too difficult or costly (in terms of concessions), then the UK can still try and negotiate with individual member states. It is likely, for example, that countries which benefit from inbound tourism from the UK would be amenable to a deal that keeps the visitors coming.[29] The UK could ensure continued access to the EU internal aviation market by entering into a comprehensive air transport agreement with the EU, similar to one of the EU Open Skies Agreements such as the EU-US Open Skies Agreement, or by concluding liberal air transport agreements with individual Member States. In the former scenario, by being treated as a strategic partner of the EU, rather than a member of the internal market in one form or another, the UK would avoid the need to adopt undesirable EU legislation, while ensuring that its operators enjoy benefits of market access. However, it is not clear whether this may be achievable in the negotiation of a standalone air transport agreement. It is highly likely that the European Commission would be granted a mandate under Regulation 847/2004[30] to negotiate on behalf of the EU, precluding separate (and potentially more beneficial) agreements with individual Member States. During the period of such a mandate it would be exclusive, so that individual Member States would not be able to negotiate with the UK, but which they could do in the absence, of a mandate they could. A separate issue is whether the UK would be able to negotiate a new agreement prior to the formal exit from the EU. Arguably, it would be preferable for the UK to get involved in complex negotiations prior to exit from the EU, so that the new legal framework can take effect immediately upon exit, leaving no transitional period of uncertainty. The difficulty, however, is that the current negotiating position of the Council as set out in its instructions to the European Commission does not envisage the entering into of separate sectoral agreements: nothing is agreed until everything has been agreed.[31]

Moreover, the UK airlines will not benefit of the provisions of Article 5[32] of Regulation 847/2004 on the negotiation and implementation of air service agreements between Member States and third countries, which foresees that Community air carriers can be eligible for designation as beneficiaries of new Air Service Agreements with non-EU countries. UK airlines will not be allowed to take part in the distribution of traffic rights among eligible Community air carriers on the basis of a non-discriminatory and transparent

[28] DELOITTE (2016). Flying through the clouds. Preparing for uncertainty following Brexit. p. 6.
[29] KPMG (2016). Brexit: Implications for Airlines. Planning for an Uncertain Outcome. p. 9.
[30] Regulation (EC) No 847/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the negotiation and implementation of air service agreements between Member States and third countries. Available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004R0847&qid=1540542459426&from=EN
[31] CLYDE&CO (2018). Brexit scenarios for business aviation. p. 39.
[32] „Where a Member State concludes an agreement, or amendments to an agreement or its Annexes, that provide for limitations on the use of traffic rights or the number of Community air carriers eligible to be designated to take advantage of traffic rights, that Member State shall ensure a distribution of traffic rights among eligible Community air carriers on the basis of a non-discriminatory and transparent procedure." Article 5, Regulation (EC) No 847/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the negotiation and implementation of air service agreements between Member States and third countries.

procedure in other Member States. Equally, carriers from other Member States will not benefit from this provision in the UK.[33]

Another option for the UK would be to negotiate bilaterals with those individual other countries currently covered by EU agreements. This would be a large job, but feasible over time. As a single country, the UK will not retain the same level of bargaining power, as a 500-million population trading bloc, which is the EU. The UK negotiated a series of very liberal arrangements with several Western European states shortly before the creation of the internal aviation market. It is not clear whether these would automatically apply again post-Brexit in the absence of an alternative, but if they did, it would provide some reassurance to airlines. Given that the UK is the largest aviation market for most ECAA countries, they could well share an interest in maintaining as much of a competitive environment as possible. Additional issue is the fact that the UK, along with other EU Member States, has amended a large proportion of its global air services agreements to incorporate the concept of 'EU carrier". This means that in any UK bilateral agreement containing the clause, airlines from any member of the EAA have equal status in accessing the relevant traffic rights. Fortunately, the commercial importance of this fairly small, given the relatively few airlines operating long-haul services from another EAA member.[34]

2.6 No Aviation Deal

However, if the current ECAA status is not granted, the existing dynamics of the region could change notably. Without this status, UK operators may be forced to create minority-owned affiliates in the EU that would need separate EU-regulated Air Operators' Certificates. Changes to the ECAA status could have a notable impact on UK-based operators and ECAA operators and ECAA operators who fly inter- or intra-UK routes. Even with bilateral agreements, UK airlines would not be able to fly intra-EU routes and EU operators would not be able to fly intra-UK routes as multiple agreements would have to be negotiated to allow uninterrupted access to all routes within the EU. Similarly, this would mean restrictions for EU airlines on intra-UK routes.[35]

If no Withdrawal Agreement is in place by the end of the two-year negotiation period under Article 50 TEU (or any extension of that period), the EU Treaties will cease to apply to the UK. This has been variously described as a 'no deal' scenario or a 'hard Brexit' – or indeed, more pejoratively, as 'falling over the cliff-edge'. Unless the negotiation period is extended the UK will therefore leave the EU on 29 March 2019. It is possible that a deal could be agreed for aviation (possibly with other special sectors also) but not overall. However, the European Council's negotiation guidelines contemplate a single overall package: 'Negotiations under Article 50 TEU will be conducted in transparency and as a single package. In accordance with the principle that nothing is agreed until everything is agreed, individual items cannot be settled separately.'[36] These guidelines define the framework for negotiations under Article 50 TEU and set out the overall positions and principles that the Union will pursue throughout the negotiation. It should also be noted that, unlike many other sectors, World Trade Organisation (WTO) rules will not apply as WTO rules do not cover the aviation sector. In the event of the UK leaving the EU without putting in place some arrangement for a new aviation regulatory regime, UK commercial business aircraft operators would cease to have access to the liberalised intra-EU and EU-US air

[33] MASUTTI, A., LACONI, A. (2016). The Impact of Brexit on the Aviation Industry. p. 26.
[34] HUMPHREYS, B. (2016). Brexit and Aviation: All Clear Now. p. 35-36; MASON HAYES & CURRAN (2017). Brexit. An Overview of the Legal and Operational Implications for the Aviation Industry. p. 4.
[35] DELOITTE (2016). Flying through the clouds. Preparing for uncertainty following Brexit. p. 6.
[36] EUROPEAN COUNCIL (2017). European Council (Art. 50) guidelines for Brexit negotiations.

transport markets. The regime going forwards would by necessity therefore be based on a) old bilaterals, to the extent that they can be revived and b) the 1956 Paris Agreement.[37]

Old bilateral agreements which have not been terminated may be revived. On the one hand the revival of bilateral air services agreements that have survived would be a relatively simple measure that could be implemented fairly quickly, avoiding a gap during which there would be no legal framework for the operation of air services between the UK and the EU. This is particularly important, given that the UK may be prevented from negotiating new air transport agreements with the EU prior to actually leaving the EU, and individual EU Member States would similarly be prevented from negotiating with the UK even post-Brexit if mandate is given to the European Commission. At the same time, and on the other hand, the revived regime would be relatively inflexible, not just because of the restrictive nature of most old bilaterals, but also because of the time-consuming formalities involved in their subsequent renegotiation. As a result, what may be implemented as an interim solution has the danger of becoming a more permanent one, and an unsatisfactory one at that. Following the UK's exit from the EU, without an agreement in place to the contrary, a UK business aircraft operator will not be entitled to become or remain a 'Community air carrier' under Regulation 1008/2008 as its principal place of business will be in the UK. Conversely, it follows that an EU business aircraft operator which is majority owned and effectively controlled by UK nationals could be in danger of losing its status as a 'Community air carrier' under Regulation 1008/2008. It is possible that the UK could adopt a more liberal regime, allowing UK business aircraft operators to be owned and controlled by non-UK shareholders. The UK CAA's CEO Andrew Haines stated in a speech on 5 September 2017: 'We think ownership and control requirements could be much more liberal. But we wouldn't advise these are sacrificed if they were the price to be paid for on-going, full participation of the European market.'[38] The technical and safety regulatory environment could be disadvantageous, as the UK may no longer be a member of EASA and thus would not have a say in the decision-making process. Nevertheless, the UK operators flying to the EU would need to continue to meet EASA requirements. Operators as well as air navigation service providers would similarly be affected by uncertainty surrounding the UK's participation in the Single European Sky project and in particular the provision of air traffic services as well as cost-saving measures such as free route airspace, within the functional airspace block. The UK CAA has been very clear that the strong preference is for the UK to remain full members of EASA. For example, in a speech on 5 September 2017 its CEO, Andrew Haines, stated: 'We at the CAA are very explicit that we want to remain full members of EASA. I have to say in my eight years in the aviation sector, I don't think I have ever come across an issue that has such broad consensus in the sector. It's almost universal. It makes no sense to recreate a national regulator. At best, you replicate the vast majority of European regulation, and you'd have to do it over an extended period of time.'[39] Following its exit from the EU, absent any other arrangement or agreement, the UK will cease to benefit from third country aviation arrangements concluded by the EU on its behalf.[40]

Timing is also important. The IATA urged an early resolution for aviation in the Brexit discussion. 'Time is precious. The Brexit clock is ticking towards a deadline of March 2019. But the aviation deadline is earlier. Normally passengers can book travel about a year in advance. At a minimum, the flight schedules and seat and cargo inventories must be available

[37] CLYDE&CO (2018). Brexit scenarios for business aviation. p. 33.
[38] HAINES, A. (2017). UKTiE: Brexit and aviation speech. p. 2.
[39] Ibid.
[40] CLYDE&CO (2018). Brexit scenarios for business aviation. p. 33-36.

at least six months in advance. So that puts the airlines' deadline at October 2018,'[41] said Alexander de Juniac, current Director General and CEO of the IATA.[42]

Conclusion

The post-Brexit world will be shaped by the exit agreement between the UK and the EU. The exit process, as expected, takes considerable time and effort on the part of all participants. It is in the interest of the EU and the UK to negotiate an agreement which will preserve a level of unity and reciprocity. The agreement will need to ensure continuity of air transport services, harmonise security and safety measures, boost competition and maintain best industry standards, consumer rights and security for all users and stakeholders. History has shown that international trade deals can take many years to yield results. Given the complexity and scope of the negotiations, the need to avoid transport disruption, as well as concerns for reduced service levels and passenger rights, it is important that the parties recognise the importance of and prioritise air transport in the areas outlined above. There are a number of areas which are or will come under review and will be monitored by the industry and its participants as we proceed towards the exit date in March 2019. Until the terms of the UK's exit from the EU are negotiated with the remaining Member States, there can be no certainty for now on the issues that are likely to impact the aviation industry. As the process commences and continues, airlines, manufacturers, lessors, financiers and other participants in the aviation industry will be keeping a close eye on how post-Brexit aviation policies and procedures will impact their future and start making decisions that may seriously affect the British economy.[43] The UK Government should avoid, as far as possible, the creation of regulatory barriers or dual regulations that would make the UK aerospace and aviation sector less competitive a less attractive trading partner. Above all, there should not be a regression on the levels of safety achieved through European co-operation. From an operational and safety perspective, a set of UK standards which diverge intentionally or even unintentionally, from the European ones, will add complexity and cost to industrial operations, ultimately to be passed onto the end user, as well as undermining safety improvement over the longer-term. A return to national oversight through the UK CAA can be expected to require additional financial and staff resource, neither of which are guaranteed to be available, not least in time for a transfer of responsibilities to take place in March 2019.[44] What remains to be seen is how the European aviation industry will emerge from the Brexit negotiations, as the UK is one of the largest contributors to air passenger traffic volumes in the EU and across the globe. The application of the EU's aviation framework to a post-Brexit UK remains uncertain. The availability and access of EU airlines including those licenced in the UK, throughout the EU is good for competition at European and global level and supports economic trade and development.[45]

References:

1. BUTCHER, L. (2018). *Effect on the aviation sector of the UK leaving the EU.* House of Commons Library. Debate Pack. Number CDP 2018-0233, 24 October 2018.

[41] DE JUNIAC, A. (2017). UK Aviation Priorities: Clarity on Brexit and Expanding Heathrow.
[42] BUTCHER, L. (2018). Effect on the aviation sector of the UK leaving the EU. p. 7.
[43] MASUTTI, A., LACONI, A. (2016). The Impact of Brexit on the Aviation Industry. p. 29; MASON HAYES & CURRAN (2017). Brexit. An Overview of the Legal and Operational Implications for the Aviation Industry. p. 6.
[44] ROYAL AERONAUTICAL SOCIETY (2017). Civil Aviation Regulation: What Future After Brexit?. p. 22.
[45] MASON HAYES & CURRAN (2017). Brexit. An Overview of the Legal and Operational Implications for the Aviation Industry. p. 5

Available at: http://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CDP-2018-0233/CDP-2018-0233.pdf
2. HAINES, A. (2017). *UKTiE: Brexit and aviation speech*. Available at: https://www.caa.co.uk/uploadedFiles/CAA/Content/News/Speeches_files/UKTiE%20-%20Andrew%20Haines.pdf.
3. EUROPEAN COUNCIL (2017). *European Council (Art. 50) guidelines for Brexit negotiations*. Available at: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/04/29/euco-brexit-guidelines/
4. DE JUNIAC, A. (2017). *UK Aviation Priorities: Clarity on Brexit and Expanding Heathrow*. Available at: https://www.iata.org/pressroom/pr/Pages/2017-11-08-01.aspx?__prclt=gcYnlnJo
5. ROYAL AERONAUTICAL SOCIETY (2017). *Civil Aviation Regulation: What Future After Brexit?* Available at: https://www.aerosociety.com/medi a/6797/raes_civil_aviation_regulation_-_what_future_after_brexit.pdf
6. KPMG (2016). *Brexit: Implications for Airlines. Planning for an Uncertain Outcome.* Available at: https://home.kpmg.com/content/dam/kpmg/co/pdf/co-17-01-04-inf-revenue- q-n-as-on-real-estate.pdf
7. PWC (2016). *Connectivity and growth. The Brexit issue.* SENTANCE, A. (2016) *Aviation growth in uncertain times.* Available at: https://www.pwc.com/gx/en/capital-projects-infrastructure/pdf/pwc-connectivity-and-growth-the-brexit-issue-2016.pdf
8. PWC (2016). *Connectivity and growth. The Brexit issue.* MACLEOD, G. *The impacts of Brexit on aviation.* Available at: https://www.pwc.com/gx/en/capital-projects-infrastructure/pdf/pwc-connectivity-and-growth-the-brexit-issue-2016.pdf
9. MASUTTI, A., LACONI, A. (2016). *The Impact of Brexit on the Aviation Industry*. The Aviation & Space Journal. July/Sept 2016. Year XV No 3. Available at: http://www.lslex.com/all/The_Aviation__Space_Journal_Year_XV_n3_July__September_2016.pdf
10. MASON HAYES & CURRAN (2017). *Brexit. An Overview of the Legal and Operational Implications for the Aviation Industry.* Available at: https://www.mhc.ie/uploads/pdf/MHC_Brexit_and_the_Aviation_Industry_-_October_2017.pdf
11. AEROPROFESSIONAL (2016). *Brexit - What could it mean for British Aviation? Special Report.* Available at: http://cdn2.hubspot.net/hubfs/1979058/Special_Aviation_Brexit_Report.pdf?t=1466515917517
12. DENTONS (2017). *Brexit and the aviation industry. Up in the Air?* Available at: https://www.dentons.com/en/insights/alerts/2017/march/30/brexit-and-the-aviation-industry-up-in-the-air
13. HOLMAN FENWICK WILLAN (2017). *Brexit Considerations for Aviation: Are the Skies Becoming any Clearer?* Available at: http://www.hfw.com/Are-the-skies-becoming-any-clearer-February-2017
14. DELOITTE (2016). *Flying through the clouds. Preparing for uncertainty following Brexit.* Available at: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/uk/ Documents/consumer-business/deloitte-uk-preparing-for-uncertainty-following-brexit.pdf
15. HUMPHREYS, B. (2016). *Brexit and Aviation: All Clear Now.* The Aviation & Space Journal. July/Sept 2016. Year XV No 3. Available at: http://www.lslex.com/all/The_Aviation _Space_Journal_Year_XV_n3_July__September_2016.pdf
16. Regulation (EC) No 1008/2008 of the European Parliament and of the Council of 24 September 2008 on common rules for the operation of air services in the Community (Recast). Available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008R1008&qid=1540388472982&from=EN

17. Regulation (EC) No 847/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the negotiation and implementation of air service agreements between Member States and third countries. Available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004R0847&qid=1540542459426&from=EN
18. EUROPEAN REGIONS AIRLINES ASSOCIATION (2018). *Brexit. ERA's summary and advice to members on Brexit.* Available at: https://www.eraa.org/sites /default/files/ 180214_pb_brexit_brochure_feb18_0.pdf
19. CLYDE&CO (2018). *Brexit scenarios for business aviation.* Available at: https://www.clydeco.com/uploads/Blogs/brexit/J410639_Brexit_and_Business_Aviation_A_Report_Prepared_for_the_EBAA_FV_P....pdf

Contact:
JUDr. Michal Klenka
Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovak Republic
e-mail: michal.klenka@euba.sk

HISTÓRIA POUŽÍVANIA EKONOMICKÝCH SANKCIÍ

Monika Kochajdová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: monika.kochajdova@euba.sk

Medzinárodné vzťahy nepoznajú medzi vojnou a mierom žiadny iný efektívnejší nástroj ako práve sankcie, ktorým by dokázali prinútiť určitého aktéra k zmene jeho správania. Sankcie sú opatrenia, ktorými môže krajina reagovať na politické výzvy a vývoj, ktoré sú v rozpore s jej cieľmi a hodnotami. Článok približuje históriu vývoja sankčných režimov od sankcií ako „necitlivého“ diplomatického nástroja do presne riadených opatrení, ktoré dnes poznáme.
Kľúčové slová: sankčné režimy, OSN, historický vývoj
JEL: N40, F51, F53

International relations do not recognize between war and peace any other more effective instrument than sanctions to force an actor to change his behavior. Sanctions are measures by which a country can respond to political challenges and developments that are contrary to its goals and values. The article draws the history of the development of sanction regimes from sanctions as a "insensitive" diplomatic tool to precisely managed measures that we now know.
Key words: sanction regimes, UN, historical development
JEL: N40, F51, F53

Úvod

Hospodárske sankcie zohrávajú čoraz dôležitejšiu úlohu v diplomacii 21. storočia a preto je významné zamyslieť sa nad tým, ako v minulosti fungovali. História ekonomických sankcií sa datuje až do roku 432 pred naším letopočtom, kedy grécky štátnik a generál Pericles vydal takzvaný "Megarský dekrét".[1] V dôsledku zavedenia ekonomického embarga mali megarskí obchodníci zakázané obchodovať v Aténach a ich lode museli opustiť prístavy.[2] Zavedenie embarga malo politické dôvody, pretože mesto Megara bolo spojencom Sparty. Od obdobia antického Grécka sa sankcie používali ako reakcia na dianie v medzinárodnom spoločenstve. Boli využívané ako nástroj bez použitia sily na donútenie k zmene správania a na dosahovanie rôznych cieľov, od úsilia Carterovej vlády v 70.rokoch 20.storočia o podporu ľudských práv po pokusy zabrániť šíreniu jadrových zbraní v 80. rokoch 20. storočia. Počas tohto obdobia prešli sankčné režimy značným vývojom. Môžeme uviesť, že v začiatkoch bolo hlavným účelom sankcií úplné ochromenie ekonomiky agresora, a tým ho prinútiť k poslušnosti a obnoviť status quo pred porušením práva. Uvedené sankčné režimy nerátali s vedľajšími negatívnymi dopadmi na civilné obyvateľstvo, ktoré bolo často krát zasiahnuté viac, ako samotný sankcionovaný štát. V súčasnosti sa oveľa častejšie stretávame s výrazom cielené alebo inteligentné sankcie („*smart sanctions*“). Zatiaľ čo všeobecné ekonomické sankcie a obchodné embargá sa ako nástroje zahraničnej politiky používajú už dlhodobo, cielené sankcie zamerané na konkrétnych jednotlivcov, subjekty a transakcie sú relatívne nové. Významným príkladom tohto nového prístupu k politike sankcií

[1] FRIEDMAN, U. (2012): Smart Sanctions: A short history.
[2] BONNER, R.J. (1921): The Megarian Decrees.

je napríklad cielený sankčný program Spojených štátov amerických a Európskej únie voči Ruskej federácii, uložený v reakcii na pripojenie Krymu k Ruskej federácii a údajné použitie sily na východe Ukrajiny. Cielené sankcie sa zameriavajú viac na vybrané osoby alebo odvetvia hospodárstva, čím sa snažia v čo najväčšom rozsahu eliminovať ich negatívne vedľajšie dopady na civilné obyvateľstvo. Z uvedeného dôvodu sa cielené sankcie považujú za humánnejší a modernejší spôsob dosahovania zahraničnopolitických cieľov, no v súčasnosti sa objavujú čoraz častejšie diskusie o ich ekonomickej účinnosti.

1 Sankcie pred založením Organizácie Spojených národov

Staroveké štáty boli väčšinou ekonomicky sebestačné a v tomto období prevládala skôr politická izolácia a nedôvera voči cudzím prvkom. Prevažovali národné záujmy jednotlivých štátov a ochota spolupracovať na medzinárodnej úrovni bola veľmi nízka. Pri porušovaní pravidiel alebo narušaní vzájomných vzťahov nastupovalo automaticky donucovanie silou, ktoré bolo vnímané ako jediný opravný prostriedok. Takéto donucovanie malo povahu odvety a silnejšie krajiny mali prevahu nad tými slabšími.

Medzinárodná spolupráca na vyššej úrovni začala až po tridsaťročnej vojne v roku 1648, uzatvorením Vestfálskeho mieru.[3] Aj napriek rastúcej medzinárodnej spolupráci snaha o územné zisky a mocenský rozmach neodradili niektoré štáty, aby sa z tejto spolupráce vyčlenili a sledovali vlastné mocenské ciele. Ideálnym príkladom takejto situácie je Napoleonské Francúzsko. Po upevnení moci na kontinente sa Francúzsko snažilo o zničenie svojho ostrovného suseda, Veľkej Británie. Po porážke pri myse Trafalgar v roku 1805 sa šance Francúzska na ovládnutie Veľkej Británie rozplynuli. Riešením pre opätovné získanie výhody bolo zavedenie rozsiahlych ekonomických sankcií nazvaných Kontinentálny systém alebo Kontinentálna blokáda („*Continental system or Continental blocade*“).[4] Kontinentálna blokáda je súbor cielených ekonomických sankcií zameraných na obchod s Veľkou Britániou. Tieto sankcie spočívali najmä v zákaze európskych lodí kotviť a obchodovať v britských prístavoch. Každá loď, ktorá smerovala do Veľkej Británie, ktorá sa plavila pod vlajkou Veľkej Británie, alebo ktorá vyplávala z britských prístavov bola podrobená kontrole. V prípade, že sa preukázalo, že loď obchoduje alebo preváža tovar z Veľkej Británie, bol tento tovar zhabaný. Neskôr Veľká Británia prijala vlastnú radu sankcií ako reakciu na Kontinentálnu blokádu. Záverom sa zo strany Francúzska vyhrotili sankcie až do takej miery, že zhabaný tovar sa pálil a lode sa potápali. Systém Kontinentálnej blokády sa preukázal ako neefektívny, pretože niektoré európske krajiny odmietli pristúpiť k sankciám (príklad Portugalska) alebo opakovane porušovali zavedené sankcie (príklad Ruska). S uvedeným súvisí absencia efektívneho donucovacieho mechanizmu, ktorý by prinútil jednotlivé štáty dodržiavať zavedený sankčný režim. Keď už hrozba silou nestačila, resp. nebola účinná, snažilo sa Francúzsko vynútiť dodržiavanie tohto systému použitím sily. Uvedené sa preukázalo byť neúčinné a malo za následok úpadok Francúzskeho impéria.[5]

Parížska zmluva z roku 1856 rozšírila medzinárodnú spoluprácu aj na mimoeurópske a nekresťanské štáty, napríklad Turecko a Japonsko.[6] Na konci 19. storočia si začali európske krajiny uvedomovať dôležitosť uplatňovania mierových, diplomatických sankcií a teda obmedzenia použitia sily. Postupom času, najmä po prvej svetovej vojne, začali krajiny systematicky spolupracovať, predovšetkým v otázkach vysporiadania sa s dôsledkami vojenských konfliktov. Konali sa významné mierové konferencie, začali sa zakladať prvé

[3] SOTIROVIS, V. B. (2017): The Peace Treaty of Westphalia (1648) and its Consequences for International Relations.
[4] Emperor Napoleon (2015): The Continental system.
[5] Encyclopedia Britannica (2018): The Continental System And The Blockade, 1807–11.
[6] United States Departmen of State, Office of the Historian: Treaty of Paris.

medzinárodné organizácie, a tým sa medzinárodná spolupráca posúvala na vyššiu úroveň. Dôsledky vojnových konfliktov vzbudili obrovskú vlnu humanizmu a podpora diplomatických a mierových riešení sporov sa začala rozširovať ešte viac. Uvedomovanie si potreby eliminácie použitia sily ako donucovacieho prostriedku vyvrcholili prijatím Briand-Kellogovho paktu z 27.8.1928, ktorý zakazoval vedenie útočnej vojny a tak znamenal obrovský progres v oblasti zákazu použitia sily. Po prvej svetovej vojne sa chopil iniciatívy americký prezident Woodrow Wilson, ktorý propagoval založenie Spoločnosti národov, a obhajoval zákaz obchodovania a komunikácie s členmi Spoločnosti národov pre všetkých občanov krajiny, ktorá bude označená za agresora. Spoločnosť národov disponovala tromi druhmi sankčných mechanizmov, a to morálnym odsúdením, ekonomickými sankciami (zákaz obchodovania s agresorom) a vojenskými sankciami (vyjadrené v podobe použitia sily voči agresorovi).[7] Morálne odsúdenie spočívalo v prerokovaní veci pred špecializovaným tribunálom ustanoveným pre daný prípad. Dôkazné bremeno preberá Spoločnosť národov, ktorej úlohou bude zozbierať všetky potrebné dokumenty na konanie a zabezpečenie riadneho prešetrenia veci.[8] V prípade, že konflikt medzi štátmi prerastie do ozbrojeného konfliktu, mechanizmus Spoločnosti národov prikazuje ostatným členským štátom, aby prerušili akékoľvek obchodné vzťahy s agresorom.[9] Rozsah a kontrola efektivity dodržiavania sankčného mechanizmu bude vykonávaná Radou Spoločnosti národov. Ak oba predchádzajúce mechanizmy zlyhajú, pristúpia členské štáty k vojenskému riešeniu problému.[10] Keďže Spoločnosť národov nedisponovala vlastnou armádou, vyzvala členské štáty na poskytnutie vojenskej alebo inej podpory na boj proti agresorovi. Z uvedeného vyplýva, že Spoločnosť národov mala skôr koordinačnú funkciu, pričom sme toho názoru, že taktiež mala dohliadať na to, aby bol postup voči agresorovi v čo najväčšom súlade s medzinárodným právom. Sankciou *ultima ratio*, ako je uvedené v článku 16 ods. 4 Paktu spoločnosti národov, bolo vylúčenie člena zo spoločnosti národov.[11] Uvedená situácia nastala počas existencie iba raz, a to v prípade Zväzu sovietskych socialistických republík (ďalej ako „*ZSSR*“). ZSSR bolo vylúčené v roku 1939, ako dôsledok Zimnej vojny, v ktorej ZSSR napadlo Fínsko. Neschopnosť Spoločnosti národov predísť tejto vojne, bola posledným zlyhaním, už aj tak v nefunkčnej organizácii.[12]

Charakteristickým znakom súčasného medzinárodného práva je, že subjektmi medzinárodných vzťahov nie sú len štáty. Subjektmi sa stávajú aj medzinárodné organizácie, prípadne aj ich orgány. Dodržiavanie pravidiel medzinárodného práva si štáty vynucujú buď individuálne alebo kolektívne, v rámci medzinárodnej organizácie, no vždy s ohľadom na absolútny zákaz použitia sily, ktorý je ukotvený v Charte Organizácie Spojených národov. Organizácia Spojených národov, medzinárodná organizácia, ktorá združuje väčšinu krajín sveta, sa výrazne zaslúžila o rozvoj medzinárodnej spolupráce, partnerských vzťahov medzi krajinami, o podporu ľudských práv, zlepšenia životných podmienok, sociálneho pokroku a zachovávania medzinárodného mieru a bezpečnosti.[13] Okrem absolútneho zákazu použitia sily sú v Charte Organizácie Spojených národov zakotvené aj základné zásady, ktorými sa riadia jej členské štáty vo svojej činnosti. Medzi ne patrí napríklad zásada vystríhania sa

[7] BAER, G.W. (1973): Sanctions and Security: The League of Nations and the Italian-Ethiopian War, 1935-1936.
[8] Čl. 15 Paktu Spoločnosti národov.
[9] ČL. 16 ods. 1 Paktu Spoločnosti národov.
[10] ČL. 16 ods. 3 Paktu Spoločnosti národov.
[11] ČL. 16 ods. 4 Paktu Spoločnosti národov.
[12] History. (2009): USSR expelled from the League of Nations.
[13] Čl. 1 Charty Organizácie Spojených národov.

hrozby silou alebo použitia sily voči územnej celistvosti každého štátu alebo aj zásada mierového riešenia sporov.[14]

Organizácia Spojených národov predstavuje jeden z najdôležitejších subjektov pri uplatňovaní kolektívnych sankcií.

2 Sankcie Organizácie Spojených národov

O aplikácii sankcií Organizácie Spojených národov môže rozhodovať výlučne Bezpečnostná rada Organizácie Spojených národov ako jeden z hlavných orgánov tejto organizácie. Rozhodovanie Bezpečnostnej rady v tejto otázke je vždy v súlade s kapitolou VII Charty Organizácie Spojených národov za účelom zachovania medzinárodného mieru a bezpečnosti, ako aj rešpektovania ľudských práv.[15] Členovia organizácie zverili Bezpečnostnej rade zodpovednosť plnenia tejto jej hlavnej úlohy a zároveň uznávajú, že koná v ich mene.[16] Napriek tomu, že ide o výrazný zásah do štátnej suverenity, členovia organizácie súhlasili, že prijmú a vykonajú jej rozhodnutia.[17] Proces zavádzania sankcií má predpísanú podobu a sleduje ustanovenia Charty Organizácie Spojených národov. Súčasťou tohto procesu je klasifikácia vzniknutej situácie, na základe ktorej sa potom prechádza do ďalšej fázy, a teda do fázy rozhodovania o zavedení prípadných donucovacích prostriedkov. Protiprávny čin, resp. narušenie statusu quo, klasifikuje Bezpečnostná rada buď ako ohrozenie mieru, porušenie mieru alebo ako útočný čin. Bezpečnostná rada nie je pri tejto klasifikácii ničím obmedzená, má absolútnu slobodu a na základe toho dokáže pružne reagovať na vzniknuté nebezpečné situácie v medzinárodnom spoločenstve. Ohrozenie mieru sa považuje za najširšiu kategóriu a zaraďuje sa pod ňu napríklad zvrhnutie legálnej vlády štátu, občianske vojny, šírenie zbraní hromadného ničenia, terorizmus, humanitárne katastrofy a hladomor, pirátstvo a iné.[18] Porušenie mieru je kategória užšia, ide o bezprostredné porušenie mieru medzištátnymi konfliktmi. Ako porušenie mieru bolo Bezpečnostnou radou označených iba 5 činov a to konkrétne útok Severnej Kórei na Južnú Kóreu, útok Argentíny na Falklandské ostrovy, vojnu medzi Irakom a Iránom a útok Iraku na Kuvajtu (1990). Útočný čin predstavuje pravdepodobne najzávažnejšiu formu morálneho a politického odsúdenia. Do tejto kategórie spadá napríklad útočný čin Juhoafrickej republiky proti Angole, Botswane a Lesothu, útok Južnej Rhodézie proti Zambii alebo útok Izraela proti Tunisku.[19]

Bezpečnostná rada môže prijať opatrenia na udržanie alebo obnovenie medzinárodného mieru a bezpečnosti podľa kapitoly VII Charty Organizácie Spojených národov. Opatrenia sankcií podľa článku 41 zahŕňajú širokú škálu možností presadzovania, ktoré nezahŕňajú využívanie ozbrojených síl. Článok 41 Charty Organizácie Spojených národov hovorí: „Aby Bezpečnostná rada dodala svojim uzneseniam účinnosť, môže rozhodnúť, aké opatrenia bez použitia ozbrojenej sily sa majú urobiť a môže vyzvať členov Organizácie Spojených národov, aby takéto opatrenia vykonali. Tieto opatrenia môžu zahrňovať úplné alebo čiastočné prerušenie hospodárskych stykov, železničných, námorných, leteckých, poštových, telegrafných, rádiových alebo iných spojov, ako aj prerušenie diplomatických stykov.“[20] Ak Bezpečnostná rada usúdi, že opatrenia podľa článku 41 neboli účinné, alebo boli nedostatočné, môže pomocou leteckých, námorných alebo pozemných síl, na základe článku 42 Charty, podniknúť takú akciu, aká je potrebná na zachovanie alebo obnovenie medzinárodného mieru a bezpečnosti. Takéto akcie zväčša zahrňujú demonštrácie,

[14] Čl. 2 Charty Organizácie Spojených národov.
[15] Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky: Medzinárodné sankcie
[16] Čl. 24 ods. 1 Charty Organizácie Spojených národov.
[17] Čl. 25 Charty Organizácie Spojených národov.
[18] United Nations Security Council: Resolutions.
[19] BLAŠKOVIČ, K. (2016): Cielené sankcie Bezpečnostnej rady Organizácie Spojených národov.
[20] Čl. 41 Charty Organizácie Spojených národov

blokády a iné operácie leteckými, námornými alebo pozemnými silami členov Organizácie Spojených národov.[21] Od roku 1966 vytvorila Bezpečnostná rada Organizácie Spojených národov 30 režimov sankcií, a to konkrétne v Južnej Rhodézii, v Južnej Afrike, v bývalej Juhoslávii (2), na Haiti, v Iraku (2), v Angole, v Rwande, v Sierra Leone, v Somálsku a Eritrei, v Eritrei a Etiópii, v Libérii (3), v Konžskej demokratickej republike, na Pobreží Slonoviny, v Sudáne, v Libanone, v Kórejskej ľudovodemokratickej republike, v Iráne, v Líbyi (2), v Guinei-Bissau, v Stredoafrickej republike, v Jemene, v Južnom Sudáne a Mali, ako aj proti Islamskému štátu (Da'esh), Al-Káide a Talibanu.[22]

Tieto opatrenia sú pri udržiavaní alebo obnovovaní medzinárodného mieru a bezpečnosti najefektívnejšie, keď sa uplatňujú ako súčasť komplexnej stratégie zahŕňajúcej udržiavanie mieru, budovanie mieru a vytváranie mieru („*peacekeeping, peacebuilding and peacemaking*“). Na rozdiel od predpokladu, že sankcie sú trestné, mnohé režimy sú určené na podporu vlád a regiónov, ktoré pracujú na budovaní mieru. Líbyjské a Guinejsko-bissauské režimy sankcií sú príkladom tohto prístupu. V súčasnosti existuje 14 prebiehajúcich sankčných režimov, ktoré sa zameriavajú na podporu politického riešenia konfliktov, nešírenia jadrových zbraní a boja proti terorizmu. Každý režim spravuje sankčný výbor, ktorému predsedá nestály člen Bezpečnostnej rady. Existuje 10 monitorovacích skupín, tímov a panelov, ktoré podporujú prácu 11 z týchto 14 sankčných výborov. Sankcie Organizácie Spojených národov sú v súčasnosti uplatnené proti Iraku, Somálsku a Eritrei, Konžskej demokratickej republike, Sudánu, Južnému Sudánu a Mali, Libanonu, Kórejskej ľudovodemokratickej republike, Guinei-Bissau, Stredoafrickej republike, Jemenu, ako aj proti teroristickým skupinám - Islamskému štátu (Da'esh), Al-Káide a Talibanu. Viac ako polovica z týchto sankčných režimov je uvalená na africké krajiny a niektoré z nich sú ešte spojené s konfliktmi z 90. rokov.[23]

Napriek tomu, že v roku 1945 Organizácia Spojených národov zakotvila sankcie v jej Charte, uložila sankčný režim počas studenej vojny len dva krát a to konkrétne proti vládam bielej menšiny v Rodézii a Južnej Afrike. Príčinou je zavádzanie individuálnych sankcií jednotlivých členských štátov organizácie, napríklad sankcie Spojených štátov amerických proti Kube v roku 1962.[24] Začal sa rozširovať názor, že kolektívne sankcie by mali mať maximálny dopad na ekonomiku krajiny, proti ktorej sú zavedené a dopad na nevinných obyvateľov by mal byť minimálny. V roku 1990 boli uložené komplexné sankcie na Irak kvôli jeho invázii na Kuvajt. Tieto historicky najsilnejšie sankcie mali zničiť režim Saddáma Husajna a zabrániť šíreniu zbraní hromadného ničenia. Práve tieto sankcie slúžili ako inšpirácia pre opatrenia zavedené proti bývalej Juhoslávii a Haiti. V prípade Haiti, v rokoch 1993-1994,[25] Bezpečnostná rada po prvý krát udelila finančné sankcie konkrétnym vodcom a orientovala sa tak na jednotlivcov a nie na vládne aktíva. Organizácia Spojených národov sa v prípade Angoly snažila zavádzať sankcie bez humanitárnych dôsledkov formou zákazu cestovania, zmrazenia aktív a embarga na tzv. „krvavé diamanty“. Takýto druh sankčného režimu uplatňovala organizácia v rokoch 1997-1999[26] proti angolskej povstaleckej skupine UNITA a tým vytvárala základy v súčasnosti najčastejšie využívaných cielených sankcií.

Sankčný režim Sierra Leone bol prijatý rezolúciou bezpečnostnej rady číslo 1306 (2000) dňa 05.07.2000.[27] V rezolúcii 1306 (2000) vyjadrila Bezpečnostná rada znepokojenie

[21] Čl. 42 Charty Organizácie Spojených národov
[22] United Nations Security Council: Sanctions.
[23] United Nations Security Council: Sanctions.
[24] Engage Cuba Coalition: The U.S. embargo against Cuba is a series of trade and travel restrictions enacted in response to the Cuban Revolution.
[25] United Nations Security Council: Resolution 841 (1993).
[26] United Nations Security Council: Resolution 864 (1993).
[27] United Nations Security Council: Resolution 1306 (2000).

nad úlohou v nepovolenom obchodovaní s diamantmi, ktoré slúžili ako hlavná komodita na financovanie ozbrojeného konfliktu. Bezpečnostná rada zavedeným sankčného mechanizmu zakázala akýkoľvek dovoz diamantov z tejto konfliktnej oblasti, čo malo zastaviť prílev financií na podporu konfliktu. Konfliktné diamanty alebo inak nazývané aj *„krvavé diamanty“* boli diamanty ťažené domorodým obyvateľstvom, ktoré slúžili na financovanie občianskej vojny, prípadne iného ozbrojeného konfliktu. Ťažba prebiehala veľakrát v neľudských podmienkach. Snaha Bezpečnostnej rady okrem zabezpečenia mieru v regióne, bolo aj zabezpečenie odstránenia práce v neľudských podmienkach, ktorá, si dovoľujeme uviesť, mala znaky otrockej práce. Za týmto účelom Bezpečnostná rada prijala požiadavku na Sierra Leone, aby diamanty vyťažené v tejto oblasti boli riadne certifikované, t. j. aby vláda Sierra Leone pre vyťažené diamanty vystavila riadne certifikáty pôvodu pre surové diamanty. Uvedené opatrenie malo spôsobiť, že vyťažené diamanty nemohli byť bez certifikátu pôvodu exportované. Vyššie uvedené opatrenie obmedzilo nelegálny obchod s diamantmi v regióne. K rezolúcii 1306 (2000) sa taktiež pripojili aj spoločnosti, ktoré spracovávajú diamanty a ďalšie rôzne spoločnosti obchodujúce s diamantmi. Dôsledkom týchto opatrení bolo, že vyťažené diamanty, ktoré nemali príslušný certifikát nemohli byť obchodovateľné a preto nemohli byť ani exportované. Záverom môžeme zhodnotiť, že zavedenie sankčného mechanizmu na *„krvavé diamanty“* z konfliktných oblastí, akou bola Sierra Leone, malo pozitívny vplyv na oslabenie rôznych povstaleckých a teroristických skupín a priamo prispelo k zlepšeniu situácie v regióne.[28]

Po teroristických útokoch v USA z 11. septembra 2001 vyzvala Organizácia Spojených národov svojich členov na zmrazenie aktív a obmedzenie pochybu určených teroristov a ich podporovateľov. V roku 2006 Bezpečnostná rada uvalila embargo na obľúbené luxusné tovary severokórejskej hlavy štátu (koňak Hennessy, hodinky Rolex) v reakcii na jadrový test. Išlo o prvé obchodné sankcie, ktoré sa zamerali na hlavu štátu. Cielené sankcie, na druhú stranu, sú aj v 21. storočí ťažko uplatniteľné. Ako príklad slúžia ťažkosti pri zmrazení majetku Kaddáfiho a jeho spolupracovníkov počas líbyjského povstania.[29]

V sankčných režimoch, ktoré v súčasnosti stále prebiehajú, alebo boli v nedávnej minulosti uplatnené, môžeme vidieť preferenciu tzv. *„smart sanctions“*, cielených sankcií, ktoré sú uplatňované na konkrétnych jednotlivcov, subjekty a transakcie, čím sa majú minimalizovať vedľajšie účinky a zabrániť negatívnemu dopadu na nevinných. Práve otázka dopadu sankcií na civilné obyvateľstvo bola hlavným podkladom k zmene od celoplošných resp. globálnych sankcií k súčasným „*smart sanctions*“. Bolo potrebné sa poučiť z chýb minulosti, aby sa predišlo zbytočnému utrpeniu civilného obyvateľstva.

Záver

Sankcie sa začali používať ako nástroj na vyjadrenie vôle, názoru alebo donútenia zmeny činnosti či správania ešte v časoch pred naším letopočtom. Sankcie sa využívali v iných formách, no za rovnakým účelom ako v súčasnosti. V minulosti sa nekládol veľký dôraz na spôsob použitia sankcií ani na ich dopady. Po zavedení cielených sankcií sa skúma nie len dopad na ekonomiku ale aj možné vedľajšie účinky negatívne pôsobiace na civilné obyvateľstvo.

Sankcie Bezpečnostnej rady Organizácie Spojených národov nadobudli niekoľko rôznych foriem pri sledovaní rôznych cieľov. Opatrenia sa pohybovali od komplexných hospodárskych a obchodných sankcií až po cielenejšie opatrenia, ako sú zbrojné embargá, zákazy cestovania a obmedzenia týkajúce sa financií alebo komodít. Bezpečnostná rada

[28] United Nations Security Council: Resolution 1306 (2000).
[29] FRIEDMAN, U. (2012): Smart Sanctions: A short history.

uplatnila sankcie na podporu mierových prechodov, odradenie od nekonštitucionálnych zmien, obmedzenie terorizmu, ochranu ľudských práv a podporu nešírenia zbraní hromadného ničenia.

Povaha sankcií Organizácie Spojených národov sa v poslednom desaťročí zmenila od komplexných opatrení uložených voči štátom k cieleným sankciám určeným jednotlivcom a malým skupinám alebo subjektom. K tomuto posunu prišlo najmä z dôvodu uvedomenia si potreby zvýšenia účinnosti sankcií a eliminácie vedľajších účinkov týchto opatrení. Účinnosť sankcií je otázkou až do dnes, avšak čím viac sa preukazuje, že cielené sankcie pripravené a prispôsobené na špecifické situácie sa javia byť efektívnejšími ako v minulosti.

Záverom si dovoľujeme zhodnotiť, že sankcie môžeme považovať za efektívny nástroj bez použitia sily na dosiahnutie mierového riešenia konfliktov. Z uvedeného dôvodu sankcie sú preferovaným opatrením pred opatreniami s použitím sily. Máme za to, že aj napriek tomu, že sankcie sú niektorými štátmi alebo neštátnymi subjektmi medzinárodného práva kritizované, sú tým najlepším opatrením, ktoré má medzinárodné spoločenstvo k dispozícii.

Použitá literatúra:

1. BAER, G.W. (1973): Sanctions and Security: The League of Nations and the Italian-Ethiopian War, 1935-1936. [online]. In: *International Organization*, 1973. roč. XXVII. č. 2, s. 165-179. [Citované 24. 09. 2018]. Dostupné na internete: https://www.jstor.org/stable/2706096?seq=1#page_scan_tab_contents
2. BLAŠKOVIČ, K. (2016): Cielené sankcie Bezpečnostnej rady Organizácie Spojených národov. [online]. In: *Societas Et Iurisprudentia*, 2016, roč. IV, č. 1, s. 62-103. [Citované 20. 09. 2018]. Dostupné na internete: http://sei.iuridica.truni.sk/archive/2016/01/SEI-2016-01-Studies-Blaskovic-Kristian.pdf
3. BONNER, R. J. (1921): The Megarian Decrees. [online]. In: *The University of Chicago Press Journal*, 1921, roč. 16, s. 238-245. [Citované 23. 09. 2018]. Dostupné na internete: https://www.jstor.org/stable/263135?seq=1#metadata_info_tab_contents
4. Emperor Napoleon (2015): The Continental system. [online]. [Citované 24. 09. 2018]. Dostupné na internete: http://emperornapoleon.com/Napoleonic-Wars/continental-system.html
5. Encyclopedia Britannica (2018): The Continental System And The Blockade, 1807–11. [online]. 2018. [Citované 20. 09. 2018]. Dostupné na internete: https://www.britannica.com/event/Napoleonic-Wars/The-Continental-System-and-the-blockade-1807-11
6. Engage Cuba Coalition (2018): The U.S. embargo against Cuba is a series of trade and travel restrictions enacted in response to the Cuban Revolution. [online]. 2018. [Citované 24. 09. 2018]. Dostupné na internete: https://www.engagecuba.org/embargo/
7. FRIEDMAN, U. (2012): Smart sanctions: A short history. [online]. In: *Foreign Policy*, 23.4.2012 [Citované 18. 09. 2018]. Dostupné na internete: https://foreignpolicy.com/2012/04/23/smart-sanctions-a-short-history/
8. History (2018): USSR expelled from the League of Nations. [online]. 05.11.2009. [Citované 24. 02. 2019]. Dostupné na internete: https://www.history.com/this-day-in-history/ussr-expelled-from-the-league-of-nations
9. Charta Organizácie Spojených národov [online]. 1945. [Citované 20. 09. 2018]. Dostupné na internete: https://cloud5.edupage.org/cloud/Charta-OSN.pdf?z%3A2QVVF9gstAiik%2Fbn%2BwNv8SDBWpI5UgUjEWZdkh9SYqGevsuB7UjGvlZe8dNIhhmD

10. Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky: Medzinárodné sankcie. [online]. 14.3.2018. [Citované 19. 09. 2018]. Dostupné na internete: https://www.mzv.sk/zahranicna-politika/medzinarodne-sankcie
11. Pakt Spoločnosti národov. [online]. 1924. [Citované 24. 09. 2018]. Dostupné na internete: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp#art15
12. SOTIROVIS, V. B. (2017): The Peace Treaty of Westphalia (1648) and its Consequences for International Relations. [online]. In: *Oriental Review*, 19.12.2017. [Citované 23. 09. 2018]. Dostupné na internete: https://orientalreview.org/2017/12/09/peace-treaty-westphalia-1648-consequences-international-relations/
13. United Nations Security Council: Documents. [online]. 2018. [Citované 19. 09. 2018]. Dostupné na internete: http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/
14. United Nations Security Council: Resolution 1306 (2000). [online]. 2000 [Citované 18. 09. 2018]. Dostupné na internete: https://undocs.org/S/RES/1306(2000)
15. United Nations Security Council: Resolution 841 (1993). [online]. 1993 [Citované 18. 09. 2018]. Dostupné na internete: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/841%20(1993)
16. United Nations Security Council: Resolution 864 (1993). [online]. 1993 [Citované 18. 09. 2018]. Dostupné na internete: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/864%20(1993)
17. United Nations Security Council: Sanctions. [online]. 2018 [Citované 20. 09. 2018]. Dostupné na internete: https://www.un.org/sc/suborg/en/sanctions/information
18. United States Departmen of State, Office of the Historian: Treaty of Paris. [online]. [Citované 23. 09. 2018]. Dostupné na internete: https://history.state.gov/milestones/1776-1783/treaty

Kontakt:
Ing. Monika Kochajdová
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: monika.kochajdova@euba.sk

GEOPOLITICS IN THE FOREIGN POLICY OF THE RUSSIAN FEDERATION

Dávid Kollár[a] – Rastislav Kazanský[b]

[a]Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 97401 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: david.kollar@umb.sk
[b]Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 97401 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: rastislav.kazansky@umb.sk

After the dissolution of the Soviet Union, Russia saw significant changes in its foreign policy. Since the second half of the 1990s, Russian foreign policy has been reflecting more and more on geopolitics as a concept. Regardless of the fact that the Russian Federation as the USSR successor faced many economic and political problems, their foreign policy was still based on geopolitical thinking. It is necessary to show to what extent the geopolitical thinking is rooted in Russian foreign policy. We will do so firstly, by identifying the geopolitics as a concept and secondly, by analysing Russian geopolitical thinking. Three main approaches to it in Russia are based on *Eurasianism* - the New Right, the Eurasianist Communism and the Democrats. A comparison of these approaches with the Russian approaches to the foreign policy thinking analysed by A. P. Tsygankov is also needed. Another important element is the analysis of Russian foreign policy taking into consideration a new concept of foreign policy, leadership trends and trends of spreading influence worldwide.[1]
Key words: Russia, Federation, foreign policy, security, geopolitics, foreign policy concept.
JEL: D74, H56, N45

Introduction

One might say that the creation of Russian foreign policy is indeed influenced by geopolitical thinking. Analyses, examples and explanations to be presented in this article support our opinions and help form the conclusion that there is an opportunity for Russia to obtain anew and to hold their geopolitical influence in the today's world.

According to Ronald Suny there were three ideological approaches to Russian foreign policy in the 1920s. The first, liberal approach saw the future in pro-European orientation as a counter-pole to the Soviet past. The second was the conservative that, based on the Soviet era, saw the future of Russia only in regaining superpower status. The last was the centristic drawing on European social democracy principles and on the idealized Soviet past. Tension among liberal and conservative currents could be observed in the 1990s, when at the beginning of Yeltsin's era it led to the October 1993 events and eventually to the conservative camp defeat. The Liberals paved the way for privatisation efforts, this current, however, compromised itself by Russian economy collapse and increase in criminality and corruption. The end of the 1990s therefore saw the rise of the centristic current represented by Vladimir Putin. The Russian Federation saw itself as a superpower that might become the deciding element in the international system equilibrium.[2]

---

[1] This article is published within the project VEGA 1/0545/17 – Transformation of the Security Environment: Application of the Experience of the V4 Countries on the Example of Ukraine
[2] LEGVOLD, R. (2007). *Russian Foreign Policy in the 21st Century & the Shadow of the Past*. New York and Chichester: Columbia University Press, 2007. 544 p. ISBN 978-0-231-14122-2.

Christian Thorun introduces another point of view on Russian foreign and security policy development. He focuses on changes in the policy caused by its main representatives. His division of the 1990s foreign policy development entails two periods. The first, starting in 1991 and lasting until 1993/1994, was still idealistic and strongly influenced by Gorbatchov's "New Thinking". At the turn of 1993 and 1994, however, Russian foreign policy started to turn away from idealism and to pursue purely Russian interests more. This policy change was of course connected to personal changes in government. Andrei Kozyrev was succeeded by Yevgeny Primakov and many saw it as a sign of abandoning the previous Liberal Institutionalism and returning to the idea a superpower.[3] Foreign policy in the Andrei Kozyrev era (1991 – 1996) tried to reconcile national interests with the West. Given the negative experience in this regard, Yevgeny Primakov's politics (1996 – 1999) steered towards focusing on obtaining sustainable hegemony in the post-Soviet landscape in order to counteract the West and act as a means to support Russia as a superpower.[4]

1 Selected aspects of geopolitical thinking in Russia

Geopolitical thinking in Russia is based on Eurasianism. This means that Russia as an Eurasiatic state composed of different nationalities should proceed along their own social and geopolitical road taken from the West. Eurasianism as an idea is supported by three important geopolitical approaches described by Graham Smith.

1. New Right geopolitical thinking is based on Russian nationalism and emerged at the beginning of the 1920s. Classification of Russian geopolitical thinking is associated with political geographer A. Dugin and geopolitical novelist A. Prokhanov, who were mostly inspired by Peter Savitski and Nikolaj Trubetzkoy. New Right sees Russia as a part of important Eurasian civilisation. According to Dugin's new geopolitical theory, there is a geopolitical struggle between two civilisations, those living in the Heartland (Eurasia) and those inhabiting the Rimland (Western Europe and Middle East), and the World-Island (Americas). He says that Eurasia is the mother of all civilisation and Russia is obliged to protect its uniqueness. However, a constant "dominance" of Rimland over Heartland is still observed. According to Dugin, it is expressed by NATO expansion and by the increase of worldwide USA influence. He proposes a new way of perceiving Russian geopolitics. He thinks Russia should build on significant imperial, geopolitical and ideological principles by the new Eurasian empire. It would be an inshore country with allies having access to the sea. It should not be materialistic and its political and administrative organization should be a subtle differential system, ethnic and religious. The New Russian Empire must be strategically and geopolitically wider than the USSR and hold worldwide importance. Dugin examines theories of cooperation with and integration of the other states. The so-called "western axis" implies a cooperation with Berlin aiming for greater influence in Europe. What is more, the Eurasian strategic bloc axis includes Berlin, Moscow, Teheran and Tokyo. According to Dugin, such cooperation with the Middle East and Japan can be an alternative in order to ensure the Heartland's control over the Rimland and the World-Island. This would therefore be a union of three large territories against the US.[5]

The author also supports the idea of a nuclear superpower and intercontinental potential as a priority. He states that the New Empire should increase and improve its nuclear

[3] THORUN, CH. (2009). *Explaining Change in Russian Foreign Policy: The Role of Ideas in Post-Soviet Russia´s Conduct Towards the West.* Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009. 203 p. ISBN 9780230553729.
[4] ROWE, E. W. – TORJESEN, S. (eds.). (2009). *The Multilateral Dimension in Russian Foreign Policy.* London and New York: Routledge, 2009. 240 p. ISBN 978-0-415-47199-2.
[5] DUGIN, A. 2000. *Osnovy geopolitiki.* (Základy geopolitiky). [online]. [cit. 2018-12-12]. Available online: http://vk.com/doc30346088_291076828?hash=3626160104000a7637&dl=c7f1f7052845ad93

potential and not local armament. Only when Moscow has large strategic nuclear potential, the integration of states and large territories around the nuclear area (Russia) will be possible. Dugin's ideas are also supported by A. Prokhanov who adds that the New Eurasian Empire should be based on a multi-ethnical, rather than mono-ethnical society. He considers a developed cooperation with the South the key element, i.e. for Russia to be able to concentrate their power and increase their influence, they must have good relations with Iran, Iraq and Turkey. He goes a step further and calls Russia the only country that can ensure stability in the south of the region.[6]

Another representative of the New Right Eurasian geopolitical approach is Leonid Ivashov, the Academy on Geopolitical Affairs vice-president. His views include the opinion about Russia's important geopolitical role and the possibility to influence the global process being attributable to their location in Eurasia. He considers it the core of Eurasia that should strive to ally with states sharing the Eurasian civilisation values and looking for ways to balance the US out. A similar view can be found in Viktor Sokolov, who says that Russia should (and already have started to) become the centre of the anti-American axis supported by powers concerned about the way the US and Washington conduct their policies in terms of interference with internal relations of various states. He thinks that apart from the historical allies of the Soviet Union such as Cuba, North Korea or Libya, cooperation with Iran, Syria and Venezuela should be deepened. He also promotes the anti-American approach in Latin America and supports the creation of the anti-American axis by countries opposed to the US. Sergej Brezkun from the Academy of Military Sciences shares the same Eurasian geopolitical views. He supports Dugin in his Berlin-Moscow-Tokyo axis ideas and thinks that Russia should become the "nuclear umbrella" over Japan and Europe represented by Germany. The axis would act as a counterbalance to American hegemony and might include also China, the Islamic world and Latin America. Brezkun moreover supports the idea of the Russian geopolitical territory, i.e. the former USSR area that he considers to be the natural borderline of Russia. Control over this territory would make Russia a superpower functioning on solely internal resources - civilization, natural, economical, human, and technological. Similarly Tichomirov claims that Russia must create the Eurasian bloc in order to account for the American influence. The country, as a leader of the Eurasian bloc with sufficient military power, can form alliances with the anti-American countries. He writes about a nuclear shield for allies that can be compared to the aforementioned Brezkunov's nuclear umbrella.

The above described group of New Right thinkers is associated with one of the Russian foreign policy approaches described by A. Tsygankov, the *Revolutionary Expansionism* approach having foreseen their principles. Expansionists (Kurginian, Panarin, Dugin, Shtepa) support radical foreign policy doctrine aiming for security and dominance. Revolutionary Expansionism sees the Russian Federation as:

- Eurasian, anti-American country (cultural image),
- superpower, one in two (international image),
- constantly expanding empire (type of state),
- permanent geopolitical expansion (internal stability maintenance method),
- spreading further than the former Soviet Union did (geopolitical borders).

Revolutionary Expansionism is based on the ambitious and only hardly achievable New Right geopolitical thinking. Eurasian Communists' nostalgic geopolitical ideas are expressed in a less ambitious way.

[6] DUGIN, A. 2000. *Osnovy geopolitiki.* (Základy geopolitiky). [online]. [cit. 2018-12-12]. Available online: http://vk.com/doc30346088_291076828?hash=3626160104000a7637&dl=c7f1f7052845ad93

2. Eurasian Communists, the second geopolitical thinking approach is represented by the neo-Soviet or Communist vision of Russia within the USSR. They support the Eurasianism idea and refer to the period of internationally respected Soviet Union. The main representative of this geopolitical thinking is the Communist Party of the Russian Federation (CPRF) and its leader Gennady Zyuganov. He considers the future of Russia to be only in a return to the Soviet Union and in becoming the Eurasian and later global superpower. This can be achieved only by nationalizing the economy, increasing nuclear potential, returning to Socialism and re-joining forces with closely neighbouring countries. He refuses market economy and also opposes liberal intellectuals and oligarchs. The only possible Eurasian geopolitical future of the country is in returning to communism, renewal of the USSR and in creation of a counterbalance to the US. Communist Party of the Russian Federation, despite representing one of the influential geopolitical approaches, has only a limited leverage in the State Duma.

Zyuganov introduces a "new geopolitics" concept based the neo-Soviet vision, but it is in fact only a toned-down version of Dugin's New Empire and Heartland civilization theory. He claims that the Russian Federation must, based on history, secure its natural hegemonic position as an Eurasian continental power. What is more, according to him Russia should fight globalization and capitalism by returning to communism, social welfare and military power in order to ensure their geopolitical dominance in Eurasia. Pan-Slavism as an idea is another characteristic trait of Russian communists. It comprises the notion of all Slavs living in the post-Soviet territory voluntarily joining forces in order to succeed in the accomplishment of the geopolitical mission. Creation of the Socialist Eurasian Union is therefore necessary to ensure geopolitical power of Russia, to connect the Slavs and all the communist sympathizers.

Zyuganov sees a certain legitimate common base in all communist geopolitical ideas. The base has three main aspects. Firstly, there is a relationship between Eurasian Communism and nationalism - nationalist praise after the 1917 revolution, fast industrialisation, defeat of Germany, subduing of Siberia, social and economic development, power of hegemony, etc. These are the main aspects of the Russian nationalism characteristic by traits and social values similar to Zyuganov's policy and geopolitical thinking. He, moreover, blames selling Russia to the West that resulted in the demise of the Soviet Union and weakening Russia on liberals, Jews and oligarchs. Secondly, Zyuganov sees the Russian nation as a nation created primarily under communism. He claims that Russian communist values date 2000 years back to Russian society, collectivism and keeping "fatherland" safe. Eurasian Communists see the Russian nation as a unique and communism-oriented nation that holds important the ideas of collectivism and community. This nation has a mentality that is completely different compared to the West and its values based on individualism and ownership. In this way he therefore endorses the Eurasian civilization embodied in the Russian nation and tainted with the spirit of communism. Thirdly, Zyuganov thinks that a new geopolitical revision is possible through the recreation of the communist Eurasia via voluntary reincorporation. Russia is considered a country that would absorb all the Russians and communists to strengthen its statehood, power and Soviet hegemony. Zyuganov claims that the newly formed Eurasian communism will win and create the base for the continuing geopolitical policy.

According to A. P. Tsygankov, Eurasian communism can be compared to the *Aggressive Realism Approach* within Russian foreign policy thinking. The Aggressive Realists blame Gorbatschow, his strategy and team for the Soviet Union dissolution and see the deterrence doctrine as the best way to deal with the lack of counterbalance to the US and the West and to protect the Russian security interests. Compared to the Revolutionary Expansionists, the image of Russia according to the Aggressive Realists is limited by former

Soviet geopolitical borders and centralized to a high extent and defined by a high level of economic and military modernization and careful leadership. [7]

3. The Democrats, another approach to geopolitical thinking, consider Russia a unique and significant civilization with its own geopolitical ways to join Europe and Asia, to stabilize Eurasia and to increase the geopolitical influence. Russian cultural values, interests, and politics are not compatible with the West. The Russian Federation has for their aim to act along the lines of their own culture by developing national traditions and the cooperation of Eurasian nationalities. The Democrats support Russian economic development within the market economy framework and consider cooperation with the West and its international organizations. Instead of geopolitical emotions, they claim that the place of Russia is in between the US and their rivals. Russian geopolitical power and Eurasian dominance is therefore perceived through cooperation or influencing closely neighbouring countries, the West, and Asia in order to increase the geopolitical power.

Vladimir Ostankov, the director of the Centre for Military-Strategic Studies of the General Staff says that Russia should reassess its priorities and new geopolitical potential considering the changing international relations landscape. Russia, in the middle of Eurasia, is, according to him, a tie and at the same time one of the geopolitical areas in the Atlantic - Pacific - Indian Ocean triangle. The Russian Federation must use their geopolitical territory, economic potential, transport network, gas and oil pipelines to the fullest in order to ensure their economic growth and interaction with various other cultures and civilizations. The interaction is considered a must for the Russian foreign policy, whether with the European Union or the US. Ostankov, however, also claims that long-term collaboration with the US is dangerous as both Russia and the US have interests in Eurasia. He does not agree with the NATO enlargement either and supports close political and economic cooperation with the Middle East.

The Democrats can be to a certain extent compared with the third approach to the foreign and political thinking in Russia - *International Institutionalism*. The Institutionalists are associated with Gorbatchev's new way of thinking that includes international cooperation and democratic values. The Russian Federation must become an active participant in international political and economic organizations, they should cooperate with the West and help implement the "mutual security" idea. After the Cold War ended and the international system changed, Russian president Boris Yeltsin and the foreign affairs minister Andrey Kozyrev supported the international institutionalism vision and were declaring the cooperation of Russia with the West on the basis of democracy, human rights and a liberal market. However, 1994 saw the end of the International Institutionalism, Kozyrev as a main supporter of the western ideology was made redundant and the official foreign policy orientation of Russia changed, all due to domestic political and economic problems and NATO enlargement. Close cooperation strategy had proven ineffective and the International Institutionalism was succeeded by other thinking approaches.

After the Soviet Union collapsed, Russia lost their geopolitical hegemony but not the will to obtain influence in the world. It is the geopolitical thinking that supports that, because it underlines Russian foreign policy and contains elements of all three approaches to the geopolitical thinking. Opinions and theories explored by the New Right approach are widely present in the Russian foreign policy. These are, however, purely futuristic and attainable only in a much stronger Russia than it is today. Russian leaders must adapt to the world and try to use visions based on rational thinking. Moscow cannot control the Heartland anymore, as Russia has been losing its influence in the post-Soviet area since the beginning of the 21st

[7] TSYGANKOV, A. P. (2003). Mastering Space in Eurasia: Russia´s Geopolitical Thinking After the Soviet Break-up. In *Communist and Post-Communist Studies*. ISSN 0967-067X, 2003, vol. 36, No. 1, pp. 101 – 127.

century. The scope of the Orange Revolution and tense relationships with Georgia, Ukraine and Moldavia show that Russia is giving up their geopolitical influence. We think this might be caused mainly by a strong orientation on domestic development as a priority, not geopolitics. Geopolitics, however, still plays an important role in Russian foreign policy. Geopolitical thinking determines many aspects regarding general principles of the Russian Federation foreign policy concept, according to which Russia is required to reassess the overall situation in order to strengthen their international position and to deal with negative development and tension. Their main aim is to ensure security in the country and to obtain the prestigious position of a superpower and influential player. We can see that some of the geopolitical thinkers' visions are still present; the Russian leaders still consider Russia to be the leading power and Heartland. The general concept of foreign policy also contains some elements of the geopolitical approaches. The intention to support rights and interests of Russian speaking minorities, for example, are evident in Zyuganov's Pan-Slavic vision. The Democrats, on the other hand, have set cooperation with the UN, economic development and collaboration with other countries as their priorities. At the same time, Russia perceives new international threats and challenges. It opposes the idea of the unipolar world dominated by the US and asserts its foreign policy as balanced and multi-polar. What is more, Russia as the biggest Eurasian power talks about using their geopolitical power to the maximum extent possible in all directions. They also support the idea of a Eurasian superpower connecting Europe, Asia, and other territories.[8]

When analysing the Russian foreign policy it is easily observable that its basis is in fact the geopolitical thinking. Attempts to recreate the Eurasian Heartland are represented by creation of the Commonwealth of Independent States (CIS), the European Economic Community and the Collective Security Treaty Organisation. Russia's geopolitical impact in these organizations is indeed significant but at the same time complicated by CIS member states having created their own types of cooperation and influence (GUAM – Organization for Democracy and Economic Development). Moreover, the re-creation of the Heartland is further complicated by colour revolutions having happened in several post-Soviet countries.

2 Ideological aspects in Russian foreign policy

Russian foreign policy development can be analysed also through the events happening in the given period and influencing it. Sakarychev and Morozov bring a comprehensive point of view on such development. They see the change in Russian pro-Western orientation as a more independent form of the foreign and security policy. Pro-Western steps of the Soviet, mainly Russian foreign and security policy can first of all be considered as consent of the Soviet Union to the unification of Germany and the support of the coalition in the first Gulf War. These steps are at the same time seen as proof of Soviet weakness. They started Russian participation and cooperation with the Western multilateral organizations in the name of long-term Russian interests. Reactions to the pro-Western policy were, after the Soviet Union dissolution and during the Yeltsin presidency, bordering on reluctant consent and pure dissent.[9] Nevertheless, Russia was admitted to the Council of Europe (1996), the G8 (Group of Eight, in 1997), signed extensive treaties with the European Union (1994) and NATO (1997), played an active part in the OSCE and inherited the Soviet

[8] TRENIN, D. (2009). Russia in the Caucasus: Reversing the Tide. [online]. In *The Brown Journal of World Affairs.* ISSN 1080-0786, 2009, vol. 15, No. 2, pp. 143 – 155. [cit. 2018-12-16]. Available online: http://www3.dogus.edu.tr/cerdem/images/Russia/Russia%20in%20the%20Caucasus%20Reversing%20the%20Tide.pdf

[9] MAKARYCHEV, A. – MOROZOV, V. (2011). Multilateralism, Multipolarity and Beyond: A Menu of Russia's Policy Strategies. In *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations.* ISSN 1075-2846, 2011, vol. 17, No. 3, pp. 353 – 373.

Union's UN Security Council membership. Makarychev and Morozov claim discontent with such a relation to the West. Moscow, however, had no other alternative to the integration into the transatlantic multilateral organizations in that era. The discontent was mainly connected to the development in the Balkans or the Western criticism of the First Chechen War. The Kosovo War that destroyed last remains of trust for Western politics and institutions was the proverbial last straw. It was then that the Russian foreign and security policy, also thanks to the increase in oil prices, turned towards a more assertive and independent foreign and security policy. Russia also started to strive for a more multi-polar form of international politics and the multilateralism connected to it, as a reaction to Western unilateralism and American uni-polarity. Yevgeny Primakov, the former Prime Minister of Russia and Foreign Minister was the face of the idea of multi-polarity as a world order ideal.[10]

Russian foreign policy change corresponded with the perception of Russia in the West. In the first half of the 1990s, the West was in a way lenient towards Russia. That was thanks to Russian democratic reforms and strategic partnership with the West. On the other hand, the second half of the 1990s brought a change in perceiving Russia: it was seen more and more as an authoritative player in international relations, and the one with growing (neo)imperial ambitions.[11] Dmitri Trenin offers an interesting angle on the Russian foreign policy change after the Soviet Union collapse, together with his own recommendations. He claims that the proclaimed aim of the Russian foreign policy at the beginning of the 1990s, shortly after the Soviet Union collapsed was allying with the civilised world. This trend in a way continued at the beginning of the new Millennium and with Putin's arrival and declarations on the Russia's "European choice". Trenin advocated abandoning this approach between 2003 and 2005. Striving for a new form of the Russian foreign policy, a form that would bring a higher Russian status worldwide was central to the choice of direction, as the hopes were that the outer world would bring resources needed for modernisation of the country. Trenin, however, criticised this striving for a higher status, although a whole decade was devoted to it. He claims that a state that is prepared to destroy the rest of the world or that exports its mineral resources cannot be considered a superpower. Only a country modifying these values and focusing on areas interesting for other states, too, can. A country thus becomes attractive for its followers and can claim to be a superpower. Russia can have such an appeal only if it starts a wide and active international cooperation in various areas.[12]

Conclusion

The process of Russian integration into the international community has been significantly slower than in the case of other Eastern European countries. One of the reasons might be the specific role of the army and the intelligence services in social and political life. The conventional explanation – imperial past and authoritative traditions, Russian leaders wanting to achieve the superpower status - albeit a correct one is, however, too general. It does not allow us to understand specific protection mechanisms. Another paradox is that while being weak and inefficient in battle (and this could have been observed in the two Chechen wars), the modern Russian army and proven press releases regarding the regularity

[10] MAKARYCHEV, A. – MOROZOV, V. (2011). Multilateralism, Multipolarity and Beyond: A Menu of Russia's Policy Strategies. In *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations.* ISSN 1075-2846, 2011, vol. 17, No. 3, pp. 353 – 373.

[11] TSYGANKOV, A. P. – FOMINYKH, F. (2010). The Anti-Russian Discourse of the European Union. In *Russian Politics & Law*. ISSN 1558-0962, 2010, vol. 48, No. 6, pp. 19-34.

[12] TRENIN, D. (2009). Russia in the Caucasus: Reversing the Tide. [online]. In *The Brown Journal of World Affairs.* ISSN 1080-0786, 2009, vol. 15, No. 2, pp. 143 – 155. [cit. 2018-12-16]. Available online: http://www3.dogus.edu.tr/cerdem/images/Russia/Russia%20in%20the%20Caucasus%20Reversing%20the%20Tide.pdf

of accidents and military equipment failures, do not influence the perception of its role and importance for society, nor they impede people's trust in it. The social role of the military in Soviet society has never been limited solely to defence against external aggressors. If that were the case, the current Russian army as a social organisation would have collapsed a long time ago. However, it has been functioning in a rather stable form since the Soviet era and this is thanks to its keeping the other roles indirectly connected to defence of national security. The army in its wider sense is not only the basic power source for backing-up certain policies or strategies, but also the pool of managers, both for the highest state management and the middle management, regional, sectorial, etc. That is why it, as a whole, acts as a very important social control mechanism present in relations with the political leadership of the country. This ability to influence recruitment and choose experts instead of using the army solely for strength is what determines its role in internal tangle of political groups and their dodges. It also ensures maintenance of conditions supporting the reproduction of values and standards that let the army remain a symbolical model for identification in the collective consciousness.

The key Soviet state institutions having to do with power structures reproductions and with repressive control (the army, judicial system and the police) have remained virtually the same despite the visible changes having occurred in Russia over the last years. Soviet control mechanisms collapsed and this caused many changes, among them also reductions in the army‘s size (when compared with the Soviet era) that led to cuts in finances. Competences and activities of various KGB departments were more strictly separated; new laws differently defining the army structural arrangement were adopted. None of this, however, influenced the armed forces or the law enforcement bodies.[13]

The Democrats planned to radically change the nature and position of society power structures, to lift the taboo over the army and security services and everything connected to it. Their plans, however, were not successful. The army was criticised mainly due to corrupted older military officers, extensive violence, mass desertion, low material security of security personnel, and lack of legal protection. The criticism, however, did not influence the nature and basis of the obsolete form of social organization of the armed forces. In the years shortly after the Soviet Union dissolution, there were no discussions about the military doctrine in Parliament or in the press. Nor were there discussions about the issues and problems in military budget transparency or about the control mechanisms. In other words, the conceptual problems of the army and the role of the armed forces in the changed world were not reconsidered at all. The Soviet Union collapse showed, apart from other things, that the nature of late stages of a totalitarian society had not been grasped at all. The end of 1991 events was declared the "democratic revolution" against the totalitarian regime. They resulted in great hopes for quick integration of Russia into the international community of "developed" countries. However, several years later, the country's euphoria was replaced by much more sceptical perspectives on post-Communist society. It was clear that the totalitarian regime collapse should not inevitably result in society westernisation and creation of democracy and market institutes, as had been the case in Poland, the Czech Republic and other Eastern European countries. Totalitarian regime collapse led to suspension of modernizing Soviet-style processes, army and industry modernisation and to long-term social-political instability. It also caused rapidly progressing regressive nationalism, sometimes even religious fundamentalism containing strong neo-traditionalist elements. Furthermore also the increase in post-totalitarian semi-authoritative regimes based on situational or random composition of

[13] MAKARYCHEV, A. – MOROZOV, V. (2011). Multilateralism, Multipolarity and Beyond: A Menu of Russia's Policy Strategies. In *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations.* ISSN 1075-2846, 2011, vol. 17, No. 3, pp. 353 – 373.

social currents or corporate interests (military, industrial, religious, etc.). Moreover, this unstable scrummage is supported by the anti-Western ideology or the local versions of special, either religious or secular, national socialism.

The high hopes of rapid Soviet society democratisation were not fulfilled. Claims about market economy automatically leading to political liberalisation, welfare and better human rights protection were not correct at all, nor were they excused by ideological speculations or supported by a serious analysis. The current Russian economy is critically dependent on high oil and gas prices, and that limits the internal economic development potential. Energetic export is beneficial only to the state and the bureaucracy depending on the state. The income from mineral resources export is controlled by a small monopoly of groups narrowly connected to the presidential administration and the government. A unique alliance of three industrial monopolies appeared, composed of pragmatically thinking people with background in the formal Soviet nomenclature and secret services. The alliance allowed them to protect the country against the decomposition and deconstruction of the former system. However, it at the same time blocked any westernisation or modernisation possibilities.[14]

Active frustration of certain ideological liberal groups in post-Communist Russian development led to opinions about Putin's regime being predetermined to stability and long-term survival. Trust in Putin is at a high level, preferences during his presidency never fell under 75 – 80 %. Combined with intensive distrust of institutions (government, parliament, political parties, courts, public prosecutor's office, police, economical institutions), i. e. distrust of all forms of social-political organizations apart from the Federal Security Service and army, it provokes many Russian scholars to claim the emergence of a new "people's monarchy" phenomenon: a monarchy stable and immune to political competition criticism. According to the Russian Public Opinion Research Centre analysts internal chronic power instability in Russia determines the conditions for weak and ineffective institutions. In this way the dependency on the traditional Soviet power tools (army, secret political police, the Ministry of Interior, etc.) is created.

Použitá literatúra

1. DUGIN, A. 2000. *Osnovy geopolitiki*. (Základy geopolitiky). [online]. [cit. 2018-12-12]. Available online: http://vk.com/doc30346088_291076828?hash=3626160104000a7637&dl=c7f1f7052845ad93
2. LEGVOLD, R. (2007). *Russian Foreign Policy in the 21st Century & the Shadow of the Past*. New York and Chichester: Columbia University Press, 2007. 544 p. ISBN 978-0-231-14122-2.
3. MAKARYCHEV, A. – MOROZOV, V. (2011). Multilateralism, Multipolarity and Beyond: A Menu of Russia's Policy Strategies. In *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations*. ISSN 1075-2846, 2011, vol. 17, No. 3, pp. 353-373.
4. ROWE, E. W. – TORJESEN, S. (eds.). (2009). *The Multilateral Dimension in Russian Foreign Policy*. London and New York: Routledge, 2009. 240 p. ISBN 978-0-415-47199-2.
5. THORUN, CH. (2009). *Explaining Change in Russian Foreign Policy: The Role of Ideas in Post-Soviet Russia´s Conduct Towards the West.* Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009. 203 p. ISBN 9780230553729.

[14] TRENIN, D. (2009). Russia in the Caucasus: Reversing the Tide. [online]. In *The Brown Journal of World Affairs*. ISSN 1080-0786, 2009, vol. 15, No. 2, pp. 143 – 155. [cit. 2018-12-16]. Available online: http://www3.dogus.edu.tr/cerdem/images/Russia/Russia%20in%20the%20Caucasus%20Reversing%20the%20Tide.pdf

6. TRENIN, D. (2009). Russia in the Caucasus: Reversing the Tide. [online]. In *The Brown Journal of World Affairs.* ISSN 1080-0786, 2009, vol. 15, No. 2, pp. 143 – 155. [cit. 2018-12-16]. Available online: http://www3.dogus.edu.tr/cerdem/images/Russia/Russia%20in%20the%20Caucasus%20Reversing%20the%20Tide.pdf
7. TSYGANKOV, A. P. – FOMINYKH, F. (2010). The Anti-Russian Discourse of the European Union. In *Russian Politics & Law*. ISSN 1558-0962, 2010, vol. 48, No. 6, pp. 19-34.
8. TSYGANKOV, A. P. (2003). Mastering Space in Eurasia: Russia´s Geopolitical Thinking After the Soviet Break-up. In *Communist and Post-Communist Studies*. ISSN 0967-067X, 2003, vol. 36, No. 1, pp. 101 – 127.

Kontakt:
Mgr. Dávid Kollár, PhD.
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: david.kollar@umb.sk

doc. PhDr. Rastislav Kazanský, PhD. MBA
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: rastislav.kazansky@umb.sk

SECURITY PROTECTION OF PEOPLE AND PROPERTY IN CONNECTION TO BITCOINS

Antonín Korauš[a] - Tomáš Koreň [b]

[a]Academy of the Police Force in Bratislava, Sklabinská 1,
835 17 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: antonin.koraus@minv.sk
[b]Faculty of Management, University of Prešov in Prešov, Ul. Konštantínova 16
080 01 Prešov, Slovak Republic, e-mail: tomaskoren@gmail.sk

Era of digitalisation introduced new art of fast growing virtual currencies known as cryptocurrencies. To date November 2018, some 2100 cryptocurrencies are listed on renowned portal CoinMarketCap, growing at high pace of 100-200 new increments per month. Many global financial institutions such as Deutsche Bank believe that the invention of Bitcoin and Blockchain has the most disruptive potential since invention of the Internet. But where are other potential areas of cryptos and what are the chances to supplement fiat currencies? This paper synthetises the satus-quo on Bitcoin knowledge while analysing selected monetary aspects such as role and value of money, impact of regulatory constraints, necessity of political sponsorship but also it's volatile market dynamics and speculative nature of investors. In this paper, we present a professional point of view that covers the security and privacy of people and property aspects of Bitcoin.
Key words: bitcoin, cryptocurrency, blockchain, fiat money, business models
JEL: E26, E42, G21

Introduction

The peaking global economic depression in years 2008 - 2009 substantially violated trust in established banking- and financial systems. The elimination of trusted third party became central motive behind the Bitcoin's underlying technology Blockchain i.e. Distributed ledger. A sytem that enables anonymous peer to peer money transfer without the need for central bank. The ledger is a form of open source database available on GitHub, consisting of worldwide network of nodes or supercomputers. It's foundations have been laid exactly one decade ago by Japanese Satoshi Nakamoto in an influential whitepaper 'Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System'. While Bitcoin (BTC) is the first and most popular currency, hundreds of alternative or Altcoins exist. Altcoins compete among each other by offering different benefits to investors and end-users such as lower computing power, higher transaction speed, different maximum supply, rewards, reward halving cycles etc. Despite being classified as a subset of digital currencies in general, cryptocurrencies have become an important type of digital currency (Lee et al. 2018). In comparison to digital currencies, cryptos use cryptographic functions in the process of authoriszing and verifying transactions (Fiedler et al. 2018). Bitcoin is an obvious target for adversaries. Indeed, numerous attacks have been described targeting different aspects of the system, including double spending (Karame et al. 2012), netsplit (Heilman et al. 2015), transaction malleability (Decker, Wattenhofer, 2014), networking attacks (Maria et al. 2017), or attacks targeting mining (Eyal, Sirer, 2014; Sapirshtein et al. 2017; Nayak et al. 2016), and mining pools (Eyal 2015). Many of us do not attribute great importance to cyber-attacks, cyber criminals, or cyber-protection (Korauš et al. 2017a). This is because we have insufficient knowledge of how our Internet activities may be unconsciously monitored and later abused. Cyber protection in business is

an essential element. Nowadays, every business should pay close attention to this issue (Balcerzak et al. 2017; Korauš et al. 2017b).

Every crypto transaction such as payment, ownership change, international transfer etc. represents a digital transaction that is cryptographically hashed into block, with near to zero chance to double spend coins or fake reverse the transfer. Both authorising and verification transactions conducted on a blockchain are visible to all its users and include full history. The encryption model of Nakamoto ensures that the probablitiy of decryption declines sharply with every new block being attached to the chain. Each block connects to the one before and after it, summing up in an irreversible chain of transactions. The irreversibility- and transparent history of transactions count to the main benefits of public ledger technology. Apart from being classified as cyber-secure, one of their main benefit is lower transaction costs when comparing to classical currency transactions. It is the missing middle man, that minimizes the transaction cost, however growing tendency can be observed due to growing requirements for computing power, increasing energy consumption (current estimation at 0.3 percent of global electricity consumption, cf. Digiconomist, 2018) or due to the reward halving principle. Since BTCs are fully decentralised, no central authority controls the monetary base. Instead, a fixed supply of coins is defined, with pre-set algorithm on how currency will be created and at what rate. With every block discovery, new bitcoins are generated. The number of created bitcoins decreases by 50% every 210000 blocks, or roughly every 4 years. This means in practice that miners, or users who perform calculations to discover blocks, get less mining reward in every halving cycle. This decreasing-supply algorithm was chosen because it approximates the rate at which commodities like gold are mined. In other words, Bitcoin's monetary policy is included in it's algorithm. To compensate for the halved rewards it is expected that miners rise transational costs. Fixed supply of cryptocurrencies means that after reaching it's maximum number, no more coins can be mined. In terms of market capitalisation, these are ten largest coins on the market:

Table 1: Top 10 cryptocurrencies in terms of MCAP

#	Name	Symbol	Market Cap	Price	Circulating Supply	Max Supply
1	Bitcoin	BTC	€107,316,255,625	€6,223.01	17,245,075	21.000.000
2	Ethereum	ETH	€26,043,225,937	€256.07	101,702,467	
3	XRP	XRP	€11,939,618,259	€0.301124	39,650,153,121 *	100.000.000
4	Bitcoin Cash	BCH	€9,714,712,594	€560.70	17,326,000	21.000.000
5	EOS	EOS	€5,129,072,953	€5.66	906,245,118 *	
6	Stellar	XLM	€3,713,971,481	€0.197832	18,773,342,984 *	
7	Litecoin	LTC	€3,321,653,235	€57.16	58,110,854	84.000.000
8	Cardano	ADA	€2,372,436,356	€0.091504	25,927,070,538 *	45.000.000.000
9	Tether	USDT	€2,363,124,985	€0.861781	2,742,140,336 *	
10	IOTA	MIOTA	€1,750,281,183	€0.629704	2,779,530,283 *	

Source: www.coinmarketcap.com (september 2018)

In order to run crypto transactions, so called crypto wallet is needed. All authorizing-, verifying- or monitoring-operations such as sending-, receiving-digital currency or monitoring balance can be done within wallet. Mostly in a form of software application capable of interacting with blockchain and storing public and private key. Hardware- and paper forms are increasingly more common as they represent the most secure way of storing keys without the need of sharing it with wallet operator. To diversify possible risk of losing the private key, most users are believed to have more than one type of cryptocurrency wallet. Hardware wallet or cold storage is a device capable storing different cryptos. If it gets lost or damaged, all the currency stored in the wallet gets lost as well.

Considerable drawback of cryptocurrency business is their ecological impact in terms of energy consumption. Computing power-intensive-cryptography-algorithms lead to increasing transaction costs. It is estimated that Bitcoin alone currently consumes about 10.41 TWh per year, which is close to the yearly energy consumption of Uruguay, a country with 3.3 million inhabitants (Hileman, Rauchs 2017). According to Global cryptocurrency study, determining for setting up a crypto-mining facility are three factors: low-cost electricity, sufficient internet connection and low-temperature zones to protect mining equipment from overheating. For this reason, most mine facilities can be found in China or Georgia.

Figure 1: Bitcoin Energy Consumption Index

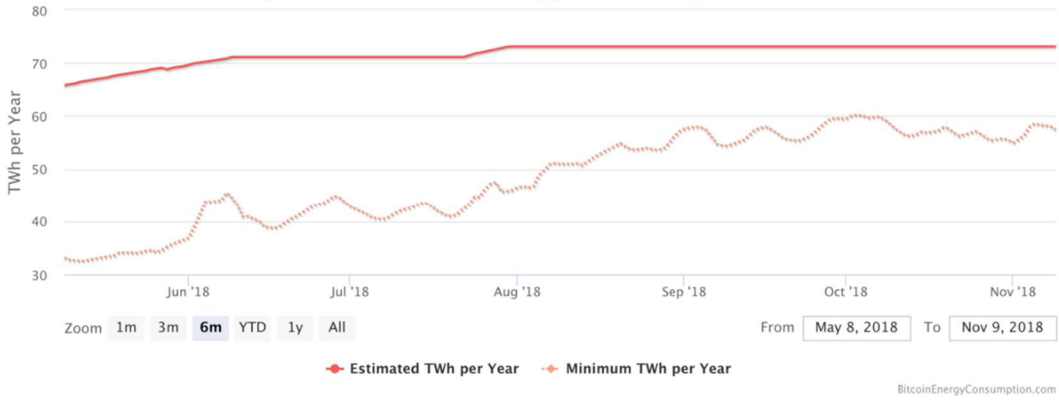

Source: https://digiconomist.net/bitcoin (november 2018)

Despite classifying as controversial benefit, many crypto users are attracted by high anonymity of transactions. Reasons differ, however significant proportion of transactions are believed to be motivated by fraudulent reasons such as tax evasion, black market payments, international money transfers or speculative investment. Speculative nature of it's investors increases the risk of forming a bubble and losing investements. Based on CoinMarketCap data analysis, just in the period June to August 2018, approximately 200 new cryptocurrencies are added every month. However only 20% of coins added in the last 30 days are mineable. Investing in new cryptocurrencies deems as somewhat risky.

Table 2: Cryptocurrencies added in 30 days period

Row Labels	Count of Name	Sum of Circulating Supply
yes	40	1.758.826.050
no	153	7.394.193.097
Grand Total	193	9.153.019.147

Source: www.coinmarketcap.com (september 2018)

1 Key performance indicators

Major cryptoportals such as Coinmarketcap or Coingecko provide instant snapshop of key financial- and market performance indicators that indicate relative market size or economic power of crypotcurrencies. The current crypto-market capitalisation represents roughly the size of the GDP of Finland in 2017 (MCAP 213 billion USD as per november 2018). Unlike the fiat money, cryptocurrencies are completely virtual without the presence of coins or notes. The most popular cryptocurrency Bitcoin has current overall dominance of 52,7% above altcoins. While the BTC price equals 6.444 USD (as per 5th November 2018), during it's all time high it's value had reached stellar 19.000 USD per coin and 312 billion USD market cap (19th December 2017). Following is the explanation of main indicators:

a. MCAP is the total capitalization of a cryptocurrency's price. It is one of the ways to rank the relative size of a cryptocurrency. Google definition defines MCAP as the current share price multiplied by the total number of existing shares. In cryptocurrency terms, this means the current price of a coin times the total number of coins in the market, often referred to as circulating supply.
b. Circulation supply is the best approximation of the number of coins that are circulating in the market and in the general public's hands.
c. Max Supply: the best approximation of the maximum amount of coins that will ever exist in the lifetime of the cryptocurrency.
d. Total Supply: Coinmarketcap definition is the total amount of coins in existence right now, minus any coins that have been verifiably burned.
e. Exchange rate is the ratio of fiat currency price to cryptocurrency price.

An investment strategy based on the CRyptocurrency IndeX (CRIX) uses statistical methods and realtime data from renowned crypto portal CoinGecko and promises better understanding of cryptocurrency dynamics. Given the extreme volatile- and innovative-nature of the crypto markets, CRIX consists of floating number of currencies. Currently 15 constituents, each of them being weighted and ranked by respective market capitalisation. Currencies that don't fulfil liquidity rule are excluded and only those with highest MCAP will be taken.

CRIX market index as derivation the Laspeyres Index

$$INDEX_t^{CRIX} = \frac{\sum_i MV_{it}}{Divisor}, \qquad (1)$$

MVit being the market capitalization of the crypto i at time point t. The Divisor ensures that the changes in the amount of coins of a crypto doesn't affect the value of the CRIX.

Figure 2: All-time CRIX

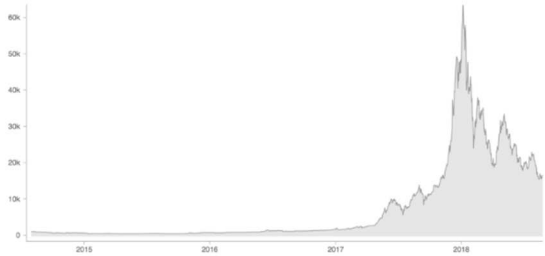

Source: www.thecrix.de (september 2018)

Table 3: Cryptocurrencies included in CRIX

Coin	Name	Price (in $)	Market Cap (in $K)	Volume (in $K)
1	btc	6736,04	116,073,397	5,280,060
2	eth	277,97	28,227,625	1,727,946
3	xrp	0,33	12,964,917	174,725
4	bch	537,8	9,310,986	891,337
5	eos	5,04	4,565,899	455,356
6	xlm	0,22	4,104,807	42,894
7	ltc	57,89	3,357,242	259,039
8	ada	0,09	2,944,392	34,264
9	usdt	1	2,722,536	31,058
10	xmr	92,44	1,511,294	17,292
11	miota	0,54	1,504,496	31,426
12	trx	0,02	1,477,232	89,929
13	etc	12,53	1,303,484	199,784
14	dash	144,79	1,199,129	689,701
15	neo	17,66	1,147,631	49,036

Source: www.thecrix.de (september 2018)

2 Potential of bitcoin

Cryptocurrency accounts only for percentage of overall blockchain potential. Hileman and Rauchs (2017) differentiate following business models that are based on blockchain technology:

a. Exchange as a marketplace for trading, liquidity, and price discovery.
b. Wallets – software application but also hardware and paper, used to securely store, send and receive cryptocurrencies through the management of private and public cryptographic keys.
c. Payment rail and Cryptocurrency payment as two common types of payment companies that bridge national currencies and cryptocurrencies.
d. Miners, who play crucial role in any cryptocurrency system as they are responsible for grouping unconfirmed transactions into new blocks and adding them to the global ledger. Miners also provide the necessary computing power to secure a blockchain by computing vast numbers of hashes to find a valid block.

Due to innovative and dynamic aspect of blockchain technology, new business models are arising in diverse markets and industries. Examples include healthcare, transport, real-estate, gaming, hazard, public administration but also social services and music industry. Global technology players like Oracle or Amazon are offering blockchain services in their portfolios while companies such as Dell or Expedia have been accepting cryptocurrency as official payment method for some time. Following table describes blockchain use-cases and pilot project of largest public companies in the globe.

Table 4 The 50 largest public companies exploring blockchain

Company	Use Case	Company	Use Case
American Express	vendor reward management	Royal Bank of Canada	banking, automating credit scores
Banco Bilbao Vizcaya Argentaria	banking	Anheuser-Busch InBev	simplifying freight logistics
Mizuho Financial Group	early blockchain projects	Mitsubishi UFJ Financial Group	own blockchain solution
BHP Billiton Limited	mining, supply chain improvement	Comcast Corporation	invests in enterprise blockchain startups
Oracle	enterprise blockchain platform	Axa Group	smart contracts to automatically execute flight insurance payments
Tencent Holdings Ltd	blockchain and taxes	Banco Santander	payments app
AIA Group	blockchain accelerator	Daimler AG	testing own cryptocurrency
Alibaba Group Holding	food supply chain and tech	Walmart	supply chain
MetLife	blockchain platform for insurance	Alphabet Inc.	own blockchain projects
Facebook	social media	Allianz SE	self insurance prototype
Prudential Financial	digital currency	Microsoft Corporation	services, works with number of blockchains via Azure platform
Walt Disney Corporation	internal blockchain solution	BNP Paribas SA	internal treasury operations.
IBM	diverse, Hyperledger Fabric	Samsung Electronics Co.	tracking global supply chains
Ford Motor Company	blockchain research for controlling traffic flow	Toyota Motor Corp.	blockchain payments could enable self-driving cars
Prudential Financial	blockchain-based trade platform for small businesses	Royal Dutch Shell Plc.	energy commodities platform
Intesa Sanpaolo	banking, public blockchains, including bitcoin to timestamp records	Ping An Insurance Company	Insurance
Goldman Sachs Group	banking, bitcoin trading desk	Bank of China ltd	financial applications, banking
ING Group	user identity protection	Apple	timestamping data, patent
Amazon	cloud integrations for a number of blockchains	Wells Fargo & Company	tracking securitized home mortgages
Siemens AG	energy blockchain to help neighbors buy and sell solar power directly from each other	Bank of America	automate the process of creating letters of credit
Morgan Stanley	smart contracts	Agricultural Bank of China	agricultural loans to e-commerce merchants
Intel Corporation	blockchain hardware	Berkshire Hathaway Inc.	supply chain
Nestle	logistics	JPMorgan Chase & Co.	exploring and developing blockchain
Sberbank Russia	banking	China Construction Bank Corporation	banking, financial products
Pfizer	supply chain	Industrial and Commercial Bank of China	verify digital certificates instead of a trusted central authority

Source: https://www.forbes.com/sites/michaeldelcastillo/2018/07/03/big-blockchain-the-50-largest-public-companies-exploring-blockchain/#168867f12b5b

2.1 Role of Money

According to OECD, money (M) doesn't have to be a legal tender, however it has to fullfill three criteria to classify as money:

M stores a value (1). Cryptos are not not backed by intrinsic value nor are controlled by monetary policy or central authority. Proportion of MCAP value is predetermined by speculative motivations of it's investors which makes it prone for being volatile in value. Monetary function of central bank is replaced by the Bitcoin generation algorithm including supply limitations and reward halving rules. Most of the attempts to value cryptocurrencies are very limiting but one had been adopted by David Woo from Bank of America, who uses market capitalisation approach. This approach is based on macro assumptions and puts value of each component: medium of exchange (B2C), means of payment (C2C) and store of value (Blundell, Wignall, 2014). Unlike gold, cryptos have no intrinsic value as they are completely

digital. Blundell-Wignall argue, that bitcoins have a supply and demand derived from the advantages they convey and if government takes away those advantages, coins get stolen or alternative currencies emerge, their price will fall. Due to missing consensus on how to determine monetary value, cryptos out-classify in this category.
M acts as unit of account (2). This condition can be met with any digital currency.
M serves as medium of exchange (3). With exchange rates bound to real currencies such as EUR or USD, it is realtively easy to exchange bitcoins into fiat money or vice versa. Several global companies accept bitcoin as official payment method.

2.2 Political and regulatory sponsorship

Common way to fund development of blockchain related business including cryptocurrency is known as initial coin offering (ICO). ICO is an crypto-equivalent of initial public offering (IPO), a process of companies going public to the stock market. China as one of the key cryptocurrency markets imposed ban on ICOs back in September 2017. People's Bank of China (PBOC) as the central financial regulatory authority decided to block access to all domestic and foreign cryptocurrency exchanges and ICO websites. This led to sharp downfall of market capitalisation of cryptocurrencies as can be seen in the chart below. Recent findings however show that China is slowly turning back to Bitcoin again due to their digitalisation strategy.

Figure 3: Total global market capitalization

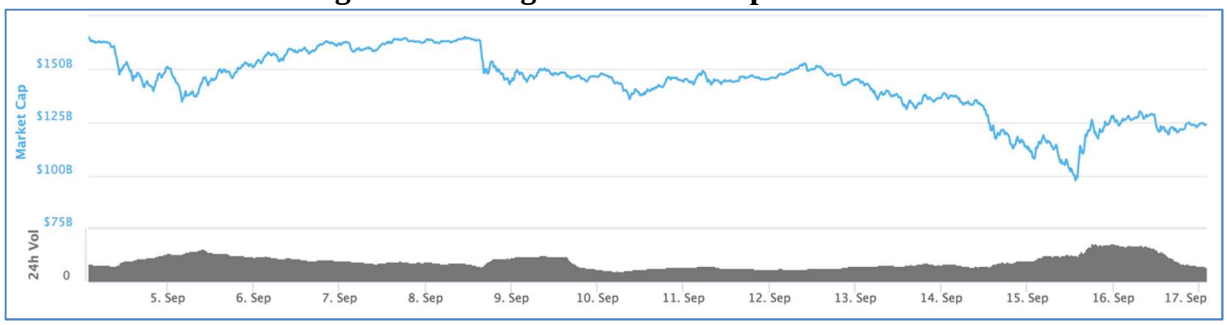

Source: https://coinmarketcap.com (september 2018)

According to recent global cryptocurrency benchmarking study, nearly 80% of payment companies have existing relationships with banks and local payment networks (Hileman, Rauchs 2017), which indicates high dependency on traditional financial sector. Furthermore, effects of a Central Bank Digital Currency (CBDC) can be disruptive to crypts, according to recent study of Kiel Institute for the World Ecnomy on Virtual Currencies.

Conclusion

Crypotcurencies have been in the spotlight in the last few years, not only in media but many influential global organisations invest in the research and pilot projects. Even though cryptocurrencies can certainly meet two important money criteria, consensus on the third money role seems to be missing. The way they store value differes extremely, from those "made out of thin air" to those covered by intrinsic value. Unlike fiat money, cryptocurrencies have their own cyber-monetary rules, represented by the mining algorithms, fixed coin supply, block generation rate or block reward with halving pricinples. Monetary policy algorithms are 100% transparent and can not be changed even in extreme situations. Thus denominating crypots into real Money would be considered hard overstatement. Undoubtedly cryptos and especially it's underlying blockchain technology bear enormous market potential and bring certainly opportunities for those looking for alternative investment opportunities or transactional benefits such as peer to peer payment possibilities, greater anonymity,

transactional security or low transaction fees. It is no surprise that using cryptos makes it an attractive proposition for tax evasion-, money laundering-, crime related- or hazard-reasons. Another considerable drawback and scalability limitation of Bitcoins is extremely high energy consumption of mining. It can be concluded that the main role of Bitcoins will remain rather complementary to existing fiat money, serving mainly as account unit and value exchange medium. Given the extremely rapid growth and price volatitly, investmets into new cryptos or ICOs might be rather risky. Use of statistics-based models such as CRIX index could help making investement decisions with bigger cryptos, different blockchain-based business models may however yield more interesting investment opportunities.

References:

1. BALCERZAK P. A. - PIETRZAK B. M. (2017): *Digital Economy in Visegrad Countries. Multiple-criteria Decision Analysis at Regional Level in The Years 2012 and 2015*. Journal of Competitiveness, 9 (2), 5-18. https://doi.org/10.7441/joc.2017.02.01
2. BLUNDEL, L. - WIGNALL, A. (2014): *The Bitcoin Question: Currency versus Trust-less Transfer Technology*, OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No. 37, OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/5jz2pwjd9t20-en
3. BÖHME, R. - CHRISTIN, N. - EDELMAN, B. - MOORE, T. (2015): *Bitcoin: Economics, Technology, and Governance*. Journal of Economic Perspectives, 29 (2): 213-38. DOI: 10.1257/jep.29.2.213
4. DECKER, C. - WATTENHOFER, R. (2014): *Bitcoin transaction malleability and mtgox.* In ESORICS 2014: 19th European Symposium on Research in Computer Security. Springer International Publishing, 2014, pp. 313-326.
5. EYAL, I. - SIRER, E. G. (2014): *Majority is not enough: Bitcoin mining is vulnerable, in Financial Cryptography and Data Security*. In18th International Conference. Springer Berlin Heidelberg, 2014, pp. 436-454.
6. EYAL, I., (2015): *The miner's dilemma*. In Proceedings of the 2015 IEEE Symposium on Security and Privacy, ser. SP '15. Washington, DC, USA: IEEE Computer Society, 2015, pp. 89-103.
7. FIEDLER, S. - GERN, K.J. - HERLE, D. - KOOTHS, S. - STOLZENBURG, U. - STOPPOK, L. (2018): *Virtual Currencies*, Monetary Dialogue July 2018, http://www.europarl.europa.eu/committees/en/econ/monetary-dialogue.html?id=20180625CPU19561
8. HEILMAN, E. - KENDLER, A. - ZOHAR, A. - GOLDBERG,S. (2015): *Eclipse attacks on bitcoin's peer-to-peer network.* In Proceedings of the 24th USENIX Conference on Security Symposium, ser. SEC'15. USENIX Association,2015, pp. 129-144.
9. HILEMAN, G. - RAUCHS, M. (2017): *Global cryptocurrency benchmarking study*, p. 80 https://www.jbs.cam.ac.uk/fileadmin/user_upload/research/centres/alternative-finance/downloads/2017-global-cryptocurrency-benchmarking-study.pdf
10. JANČÍKOVÁ, E. - PÁSZTOROVÁ J. (2018): *Strengthened EU rules to tackle money laundering and terrorism financing and their implementation in Slovak Republic*. In Staníčková, M., L. Melecký, E. Kovářová and K. Dvoroková (eds.). Proceedings of the 4th International Conference on European Integration 2018. Ostrava: VŠB - Technical University of Ostrava, pp. 527- 536. ISBN 978-80-248-4169-4. ISSN 2571-029X.
11. KARAME, G. O. - ANDROULAKI, E. - CAPKUN, S., (2012): *Double-spending fast payments in bitcoin*. In Proceedings of the 2012 ACM Conference on Computer and

Communications Security, ser. CCS ’12. New York, NY, USA: ACM, 2012, pp. 906–917.
12. KORAUŠ, A. - DOBROVIČ, J. - RAJNOHA, R. - BREZINA, I. (2017a): *The safety risks related to bank cards and cyber attacks*. In Journal of Security and Sustainability Issues 6(4), pp. 563-574. https://doi.org/10.9770/ jssi.2017.6.4(3)
13. KORAUŠ, A. - VESELOVSKÁ, S. - KELEMEN, P. (2017b): *Cyber Security as Part of the Business Environment.* In International Relations 2017: Current issues of world economy and politics Conference proceedings 18th International Scientific Conference, Smolenice: University of Economics in Bratislava, Faculty of International Relations, Publishing Ekonóm 2017, pp. 571-577. ISBN 978-80-225-4488-7, ISSN 2585-9412
14. LEE, DAVID KUO CHUEN - GUO, LI - WANG, YU. (2018): *Cryptocurrency: A new investment opportunity?*. In Journal of Alternative Investments. 20, (3), 16-40. Research Collection Lee Kong Chian School Of Business. Available at: https://ink.library.smu.edu.sg/lkcsb_research/5784
15. MARIA, A. - AVIV, Z. - LAURENT, V. (2017): *Hijacking bitcoin: Routing attacks on cryptocurrencies.* In Security and Privacy (SP), 2017 IEEE Symposium on. IEEE, 2017.
16. NAKAMOTO, S. (2008): *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*, www.bitcoin.org
17. NAYAK, K. - KUMAR, S. - MILLER, A. - SHI, E. (2016): *Stubborn mining:Generalizing selfish mining and combining with an eclipse attack*. In 2016 IEEE European Symposium on Security and Privacy (EuroS P), 2016, pp. 305–320.
18. ROGOFF, S. K. (2014): *Costs and Benefits to Phasing out Paper Currency*, Chapter in NBER book NBER Macroeconomics Annual 2014, Volume 29 (2015), Jonathan A. Parker and Michael Woodford, editors (p. 445 - 456) Conference held April 11-12, 2014 Published in July 2015 by University of Chicago Press
19. SAPIRSHTEIN, A. - SOMPOLINSKY, Y. - ZOHAR, A. (2017): *Optimal selfish mining strategies in bitcoin*. In Financial Cryptography and Data Security: 20th International Conference, FC 2016, Christ Church, Barbados, February 22–26, 2016. Springer Berlin Heidelberg, 2017, pp. 515-532.
20. www.coinmarketcap.com
21. www.crix.de
22. www.forbes.com
23. https://digiconomist.net/bitcoin-energy-consumption

Contacts:

Ass. Prof. Ing. Antonín Korauš, PhD., LL.M., MBA
Academy of the Police Force in Bratislava
Sklabinská 1
835 17 Bratislava
Slovak Republic
e-mail: antonin.koraus@minv.sk

Mgr. Tomáš Koreň
Faculty of Management
University of Prešov in Prešov
Ul. Konštantínova 16
080 01 Prešov
Slovak Republic
e-mail: tomaskoren@gmail.com

RIZIKOVÝ ASPEKT INOVAČNÉHO POTENCIÁLU KLASTROV V SR A EÚ[1]

Marcel Kordoš

Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Študentská 2, 911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: marcel.kordos@tnuni.sk

Inovácie sa stali nevyhnutnou súčasťou nie len podnikateľskej sféry, kde pozitívne ovplyvňujú a posilňujú konkurencieschopnosť a postavenie podnikov na trhu, ale aj regiónov v ekonomike štátu. Inovácie napomáhajú vo veľkej miere k zvyšovaniu úrovne spoločnosti, čím značne prispievajú k blahobytu obyvateľstva regiónov a krajín. Hlavným cieľom príspevku je na základe analýzy inovačného potenciálu klastrov v Slovenskej republike v rámci prostredia EÚ, určiť ich vplyv na rozvoj regiónov. Inovačná politika Slovenska v porovnaní s ekonomikami iných európskych štátov je nižšia a konkurencieschopnosť slovenských podnikov je stále nízka. Za dôvod sa považuje nedostatok kapitálu najmä v podnikateľskej oblasti a neschopnosti využívania ponúkaných príležitosti podnikateľským subjektom. Klastre sú preto považované za významný inovačný potenciál pre rozvoj regiónov v SR a nástroj zmierňovania regionálnych disparít.
Kľúčové slová: klastrovanie, regionálny rozvoj, klastrová politika, inovačná politika
JEL: F63, L53, O31

Innovations have become an essential part not only of business sphere, where they positively influence and strengthen the competitiveness and position of enterprises on market but also in regions and state economies. Innovations greatly contribute to raising the level of society, making a significant contribution to the welfare of t regions and countries' populations. The main objective of this paper is, based on the clusters innovation potential analysis in Slovak Republic within the EU environment, to figure out the impact of clusters on regional development. Slovakia's innovation policy is lower compared to the economies of other European countries and the competitiveness of Slovak enterprises is still low. The reason for this is the lack of capital, especially in business sector, and the inability to use the opportunities being offered to entrepreneurs. Clusters are therefore considered to be a significant innovation potential for regional development Slovak Republic and a significant tool for mitigating regional disparities..
Key words: clustering, regional development, cluster policy, innovation policy
JEL: F63, L53, O31

Úvod

Konkurencieschopnosť krajín je determinovaná schopnosťou firiem uspieť na globálnych trhoch.[2] Konkurencieschopnosť firiem je v súčasnosti dosahovaná a udržiavaná najmä prostredníctvom inovácií. Inovačné aktivity v podnikoch sú považované za vysoko interaktívny proces, v ktorom intenzívne kontakty so zákazníkmi, dodávateľmi a rôzne kooperácie majú zásadný vplyv na schopnosť firiem ponúkať konkurencieschopné riešenia. Uvedené interakcie spôsobujú, že podniky majú tendenciu geograficky sa koncentrovať

[1] Príspevok je spracovaný ako jeden z výstupov riešenia projektu VEGA reg. č.: 1/0918/16 „Manažment rizík malých a stredných podnikov v kontexte zapojenia do činnosti klastrov v Slovenskej republike“.
[2] DRULÁK, P., - DRULÁKOVÁ, R. (2014): The richness of the liberal tradition in international relations: Karl Deutsch on political community and the European integration.

s mnohokrát podobne sektorovo orientovanými podnikmi a inštitúciami a budovať vzájomne prospešné vzťahy, a tým vytvárať tzv. klastre. Príkladom úspešného geograficky lokalizovaného klastra je napr. Silicon Valley v USA.

Firmy v klastri môžu fungovať s vyšším stupňom efektívnosti a využívať špecializované aktíva dodávateľov s kratším reakčným časom v porovnaní s prípadom, ak fungujú izolovane. Vďaka spill-over efektom a interakcii firiem s ostatnými aktérmi a zákazníkmi dochádza k tvorbe nových ideí a zvyšovaniu tlaku na tvorbu inovácií, pričom klastrové prostredie znižuje náklady experimentovania.[3] V spolupráci s výskumnými a vývojovými organizáciami môžu dosahovať vyšší stupeň inovácií. Prostredie klastrov má pozitívny efekt aj na vznik nových aj inovatívnych firiem, ktoré sa môžu napojiť na existujúce vzťahy medzi jednotlivými aktérmi klastra. Klastre, ako zoskupenia aktérov v jednotlivých odvetviach považuje Kohézna politika za subjekty, ktoré môžu zohrávať kľúčovú rolu v rozvoji regionálnej politiky za podmienky spolupráce zainteresovaných účastníkov. V trhovej ekonomike je konkurencieschopnosť regiónu závislá na konkurencieschopnosti a hospodárskom raste jeho aktérov.

Koncept klastra predstavuje nový smer v ekonomickom myslení. Klastrovanie považujeme vyššiu formu sieťovania, kde sa spájajú záujmy štátnej, verejnej a súkromnej sféry. Už existujúce siete horizontálnej úrovne majú možnosť napojenia sa na vertikálnu úroveň, aby dosiahli vyššiu pridanú hodnotu zo svojej činnosti s preukázateľným pozitívnym dopadom na rozvoj regiónov. Hlavnou úlohou klastrov v úvodnej fáze je analyzovať rozvojový potenciál regiónov a naviazať naň svoje aktivity, aby efektívne podporovali ekonomickú aktivitu a hospodársky rast územia prostredníctvom vytvárania horizontálnych a vertikálnych väzieb.[4] Dôležitým aspektom pri formovaní klastrov a definovaní cieľov je zostavenie klastrovej stratégie, do ktorej budú zapojení aktéri všetkých sektorov, pretože ich činnosti sa navzájom dopĺňajú a ovplyvňujú.[5]

Slovenská republika nezaostáva za inými krajinami Európskej únie. Vznikajú klastre regionálneho aj nadregionálneho charakteru, ktoré zosúlaďujú svoje aktivity so stratégiami jednotlivých regiónov s cieľom zvyšovania ich konkurencieschopnosti a hospodárskeho rastu. Ich úloha nie je ľahká vzhľadom na vyspelosť ekonomík. Ich hlavnou úlohou je posilnenie ekonomického rozvoja regiónov vo všetkých druhoch kapitálu[6]. Je potrebné aby sa záujem o budovanie klastrov ako nástroja na podporu rozvoja regiónov stretol s pozitívnym ohlasom nie len u aktérov vertikálnej úrovne, ale aby sa do procesu tvorby stratégie rozvoja zapájali aj aktéri regionálnej politiky. Na základe uvedeného stanoveným hlavným cieľom príspevku je na základe analýzy inovačného potenciálu klastrov v Slovenskej republike v rámci klastrového prostredia EÚ a následnej logickej dedukcie, určiť ich vplyv na rozvoj regiónov.

1 Analýza klastrového prostredia SR a EÚ

V prvej fáze globalizácie bola globálnosť zdrojom konkurenčnej výhody. Medzinárodné podniky tak získali výhodu pred domácimi podnikmi. Avšak globálnosť dnes považujeme za samozrejmosť. Nová fáza globalizácie naopak zvyšuje význam domovskej základne. Predtým platilo, že dôležitá je najmä veľkosť firmy, dnes má ale stále väčší význam veľkosť príslušného zoskupenia[7]. To znamená, že firma môže byť aj menšia, dôležité je, aby mala okolo seba dostatok dobrých dodávateľov a podporných podnikov a inštitúcií. Tento

[3] BALAZ P. - HAMARA A. (2016): Export dependency of Slovakia on German's economy

[4] BRAKMAN, S. [et al.]. (2006): Nations and firms in the global economy - an introduction to international economics and business.

[5] FOJTIKOVA, L. (2016): Trends in the revealed comparative advantages of the EU member states.

[6] BURDA, P. - ABRHAM, J. - HORVATHOVA, Z. (2017): Factors Influencing Online Civic Participation in Mid-Sized Czech Towns.

[7] REHÁK, Š. (2006): Regionálne dimenzie inovačných bariér: Od identifikovania k ich prekonaniu.

vývoj globalizácie kladie dôraz na špecializáciu, teda na to, aby sa konkrétne veci najlepšie robili v konkrétnych lokalitách. Objavil sa tak nový vzor konkurencie, ktorý je založený na inováciách , modernizácii a špecializácii. Každá lokalita môže dosiahnuť jedinečnú špecializáciu, nemôže sa snažiť o všetko[8]. Tým sa mení význam konkurencie. Konkurenti navzájom spolupracujú, sú vzájomnými dodávateľmi. Konkurencia skôr znamená súťaženie o podiel na príležitostiach, podiel na trhu, firmy sa zoskupujú do klastrov.

Klaster (z angl. cluster) definoval a zaviedol v roku 1990 Michael E. Porter, avšak problematika klastrov je omnoho staršia. Základy tejto problematiky boli položené už v 19. storočí Alfredom Marshallom, ktorý sformuloval teóriu priemyselných okrskov.[9] Michael E. Porter definoval klaster ako „geograficky blízka skupina vzájomne prepojených firiem a súvisiacich inštitúcií v konkrétnom odbore, prepojených spoločnými rysmi a komplementaritami“.[10] Klaster teda môžeme chápať ako geograficky blízku skupinu prepojených firiem a inštitúcií v určitej oblasti, ktoré navzájom spolupracujú a súťažia. V rámci klastra môže byť zoskupených niekoľko typov firiem, napríklad výskumné a vzdelávacie pracoviská, obchodné podniky, podniky poskytujúce rôzne služby iným podnikom v rámci klastra, dodávatelia strojov a výrobných technológií, dodávatelia rôznych dielov a polotovarov až po výrobcu finálneho produktu. Klaster zväzujú dohromady dodávateľsko-odberateľské vzťahy alebo spoločné technológie, prípadne spoloční zákazníci a distribučné kanály či spoločné pracovné trhy a ľudský kapitál.[11]

Dôležitým termínom v oblasti klastrov je tzv. diamantový model Porterov diamantový model. Zameriava sa na konkurenčné výhody klastrov. Konkurenčná výhoda nezávisí od individuálnych firiem, ale práve od spojitosti celého klastra, diamantu. Diamant konkurenčných výhod pozostáva z týchto hlavných faktorov:[12]

- podmienky vstupných faktorov,
- podmienky dopytu,
- príbuzné a podporné odvetvia,
- stratégia a rivalita firiem,
- vláda

Vzťahy medzi aktérmi klastra sa môžu realizovať prostredníctvom troch kanálov – materiálnych, personálnych a informačných dodávateľsko-odberateľských vzťahov. Taktiež môže existovať odlišná hierarchia vzťahov medzi jednotlivými aktérmi klastra, čím vznikajú rôzne vzťahy, a to buď na základe rovnocennosti, alebo ťažiskový podnik tvorí centrálny bod prepojený na ostatné podniky vzájomnými väzbami.[13] Okrem toho sa môže vyskytovať aj viacstupňová hierarchia dodávateľov, pri ktorej dochádza k špecializácii jednotlivých podnikov na dané úrovne hodnotového reťazca, alebo aj tzv. technologická, nehierarchická štruktúra pri ktorej sa vzťahy medzi podnikmi koncentrujú primárne na personálny a informačný transfer.[14] Klaster je výborným nástrojom miestneho, regionálneho ale i národného rozvoja, princípom ktorého je vyhľadávanie spoločného záujmu a zhody, pričom je determinovaný, a to najmä vysoko výkonný klaster, tímovou prácou v štyroch základných úrovniach, ktoré sú vyznačené nižšie na obrázku č. 1.

---

[8] OKRĘGLICKA, M., - MYNARZOVÁ, - M., KAŇA, R. (2015): Business process maturity in small and medium-sized enterprises

[9] MURA, L., - ORLIKOVA, M. (2016): Social Entrepreneurship and Social Enterprises: The Case of Slovakia.

[10] RUMPEL, P., - SLACH, O., - KOUTSKÝ, J. (2008): Měkké faktory regionálního rozvoje

[11] BUČEK, M.: (2006): Úloha poznatkov a vedomostí v regionálnom rozvoji a ich výskum.

[12] VOJTOVIC, S. (2016): The Impact of the Structural Funds on Competitiveness of Small and Medium-Sized Enterprises

[13] VARADZIN, F. (2016): Global Public Goods and Integration..

[14] TAUŠER, J. - ČAJKA, R.: Hedging techniques in commodity risk management.

Obrázok 1: Štyri základné úrovne klastra

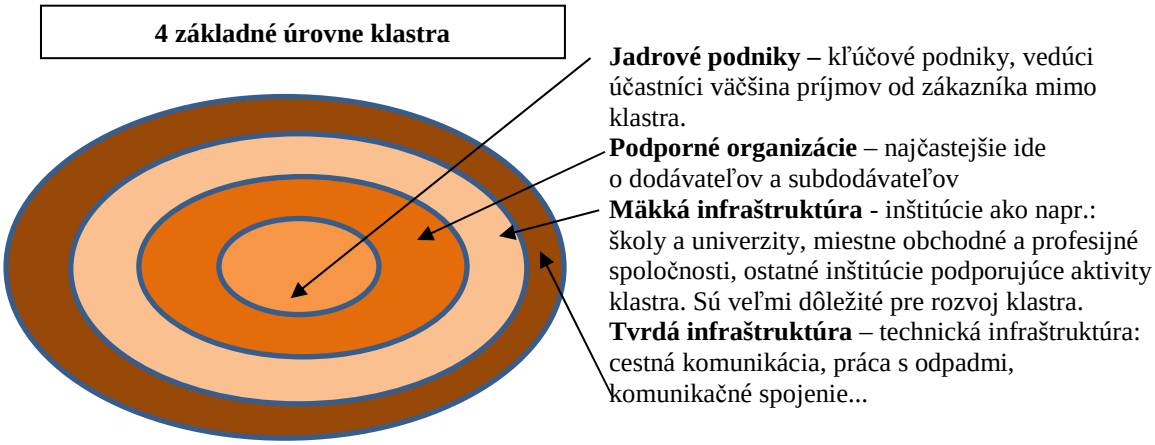

Prameň: Vlastné spracovanie podľa HAVIERNIKOVA, K. (2016): The Identification and Classification of Risks in terms of Cluster Cooperation.

Podmienky vstupných faktorov predstavujú ľudské zdroje, suroviny, znalosti, kapitál a infraštruktúra. Podmienky dopytu vytvárajú predpoklady na konkurenciu. Stratégia a rivalita firiem charakterizujú konkurenciu medzi firmami.[15] Príbuzné a podporné odvetvia predstavujú schopnosť lokálnych firiem dodávať cenovo efektívne vstupy a podieľať sa na inovačných procesoch firiem. Vláda, či už regionálna alebo národná, ovplyvňuje jednotlivé časti diamantu vhodným konkurenčným prostredím a povzbudzovaním konkurenčnej schopnosti prostredníctvom stimulovania dopytu.[16] Vláda by mala reagovať na potreby klastrov, napríklad na podporu inovácií, podporu výskumu, vývoja a vzdelávania či tvorbu vhodnej infraštruktúry. Správa Európskej komisie tvrdí, že klastrovanie má kladný vplyv na inovácie a konkurencieschopnosť, vytváranie schopností a informácií, rast a dlhodobú podnikateľskú dynamiku.[17]

1.1 Typy klastrov

V princípe existujú dva typy klastrov. Jedným sú tzv. klastre založené na hodnotovom reťazci, ktoré sú tvorené firmami v dodávateľsko-odberateľskom reťazci finálneho producenta. Klasickým príkladom je automobilový priemysel, kde je na konečného výrobcu napojené veľké množstvo dodávateľských firiem. Druhým typom sú tzv. klastre založené na kompetenciách, orientované skôr na aplikáciu konkrétnych riešení. Dobrým príkladom sú IT technológie.

Okrem toho môžeme klastre členiť na:

- materiálovo zamerané klastre – orientované na používanie toho istého materiálu a metód jeho spracovania (napr. drevo),
- produktovo zamerané klastre – orientované na výrobu podobných produktov, príp. na výrobu dielcov (napr. autá, počítače),
- technologicky zamerané klastre – využívajúce podobný spôsob výroby (napr. laserová technológia, biotechnológia),

[15] SEJKORA, J. (2014): Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty.
[16] De CASTRO, T. – HNAT, P. (2017): Czech FDI Performance: Between Global Value Chains and Domestic Reforms.
[17] EUROPEAN COMMISSION. (2018).

- trhovo zamerané klastre – orientované na zhodný odbytový trh, príp. skupinu odberateľov (napr. finančné služby, športový tovar),
- problémovo zamerané klastre – orientované na riešenie toho istého problému, pri ktorom sa aplikujú odlišné technológie, vyrábajú odlišné výrobky (napr. ekologické technológie).[18]

V praxi sa klastre často rozdeľujú na technologické a klastre cestovného ruchu. Klastre pôsobiace v oblasti cestovného ruchu sa stávajú významným rozvojovým regionálnym prvkom. Práve tento typ klastrov vychádza z regionálnych prírodných špecifík, ktoré determinujú atraktivitu regiónu z hľadiska cestovného ruchu. Klastre v cestovnom ruchu sú dôležitým typom klastrov, ktoré zaznamenávajú rast z dôvodu ich flexibility, delenia marketingových informácií, rozvoja zdrojov, inovácií, ako aj transferu znalostí v rámci jednotlivých regiónov a medzi členmi takýchto klastrov.

1.2 Klastrové organizácie

Z praktického hľadiska je potrebné rozlišovať medzi klastrami a klastrovými iniciatívami, ktoré sú definované ako organizované úsilie riadené vládami alebo firmami s cieľom zvýšenia rastu a konkurencieschopnosti klastrov. Klastrové iniciatívy typicky obsahujú tri typy aktérov: klastrové firmy, vlády a výskumné organizácie. Klastrové iniciatívy sú riadené špecializovanými inštitúciami známymi ako klastrové organizácie, ktoré majú rôzne formy, od neziskových organizácií, cez verejné agentúry až po firmy.[19] V súčasnosti sa akceptuje, že klastrové organizácie sú dôležité pre rozvoj klastrov.

Klastrové organizácie hrajú významnú úlohu ako poskytovateľ služieb pre podporu klastra, pričom pôsobia nielen v menej rozvinutých regiónoch, ale aj v rozvíjajúcich sa a rozvinutých krajinách. Znamená to, že inštitucionalizovanou formou klastrov sú klastrové organizácie, ktoré vznikli združením sa podnikov a ostatných relevantných subjektov „okolo“ ad hoc inštitúcie, ktorá spĺňa úlohu centrálneho koordinačného bodu. V takomto prípade neexistuje problém s identifikáciou klastra, ktorý je jasne ohraničený členstvom v centrálnom koordinačnom bode – klastrovej organizácii.

Bolo zistené, že väčšina klastrových iniciatív je geograficky úzko orientovaná, pričom okolo 50 % klastrových iniciatív má väčšinu členov v hodinovej dostupnosti autom. Klastrové iniciatívy sa vyskytujú najčastejšie v sektoroch ako napr. IT, výrobné technológie, komunikačné zariadenia, farmaceutický priemysel alebo automobilový priemysel.[20] Klastrové iniciatívy často vznikajú ako PPP medzi priemyslom a vládou, pričom hlavným iniciátorom vzniku je vláda a následne priemysel. Klastrové organizácie sú považované za efektívnu formu podpory a rozvoja inovácií a MSP.

V rámci Európy je najviac klastrových organizácií vo Francúzsku, v Taliansku alebo Nemecku, ktoré medzi prvými zaviedli systém podpory klastrov. V nových členských krajinách je koncept podpory klastrov relatívne nový, pričom klastrové organizácie boli významne podporené zo zdrojov štrukturálnych fondov.[21]

1.3 Klastrové politiky

Pozitívne efekty klastrov na ekonomický rozvoj firiem, sektorov, regiónov, ale aj celých krajín vyústili do cielenej podpory klastrových aktivít prostredníctvom implementácie tzv. klastrových politík. Klastrová politika je definovaná ako špecifická vládna snaha na

[18] SKOKAN, K.. (2004): Konkurenceschopnost, inovace a klastry.
[19] MALEC, L., - ABRHAM, J. (2016): Determinants of tourism industry in selected European countries: a smooth partial least squares approach.
[20] ZEMANOVA, S. - DRULAKOVA, R. (2016): Making Global Goals Local Business in V4 Countries: V4 Entrepreneurs and the UN Global Compact.
[21] TAUŠER, J., - ARLTOVÁ, M., - ŽAMBERSKÝ, P. (2015): Czech exports and german GDP: A closer look..

podporu klastrov.[22] Klastrová politika v podmienkach Slovenska môže byť zamerané na národnú, regionálnu alebo lokálnu úroveň, tvorbu, ale aj neskoršie životné štádiá klastrov, klastrové prostredie alebo na dynamiku klastrov.

Klastrová politika môže zahŕňať aj iné politiky ako napr. priemyselnú, vedecko-technologickú, vzdelávaciu, regionálnu, ako aj politiku podpory exportu. Rozvoj klastrov však môže byť dynamizovaný aj prostredníctvom zavedenia štandardov. Vzhľadom na sektorové, regionálne alebo národné špecifiká však tvorba univerzálnej klastrovej politiky nie je možná. Všeobecne možno konštatovať, že podpora vzniku nových klastrov je komplikovanejšia v porovnaní s podporou existujúcich klastrov. Okrem toho klastrové politiky môžu mať rôzne ciele od lokálnych po meta klastre a môžu byť charakterizované top-down, ale aj bottom-up prístupom.[23]

Klastrová politika by na rozdiel od odvetvovej alebo priemyselnej politiky mala byť neutrálna, pokiaľ ide o priemysel alebo typ ekonomickej aktivity. V klastrovej teórii sú všetky klastre dobré. Zvýšenie klastrových externalít a spill over efektov zvýši produktivitu a prosperitu akéhokoľvek klastra. Teda vláda by nemala vyberať medzi klastrami, ale mala by vytvárať podmienky podporujúce modernizáciu všetkých klastrov. Klastrová politika je tak principiálne rozdielna od odvetvovej alebo priemyselnej politiky, ktorých častou chybou je napr. zameranie na zvýhodnenie určitých druhov činností, vyberanie víťazov.[24] Ak chce región stimulovať tvorbu a rast inovatívnych klastrov, je potrebné podporovať aj investície do univerzitného vzdelávania, vedy a výskumu a rozvoja kreatívneho priemyslu.[25] Je však dôležité, aby orientácia VaV pracovísk bola relevantná pre príslušné klastre.

1.4 Podpora klastrov na Slovensku

V rámci detailného štúdia bolo identifikovaných sedem strategických dokumentov relevantných k rozvoju klastrov v Slovenskej republike. Tieto materiály napĺňajúce národné ciele sú koncipované tak, že spĺňajú podmienky Európskych politík a nariadení, pričom sú vzájomne koherentné s ostatnými relevantnými materiálmi. Aj napriek tomu, že niektoré z nich nezmieňujú klastre, sú priamo alebo nepriamo prospešné pre klastre a ich rozvoj. Národný strategický referenčný rámec Slovenskej republiky na roky 2007 až 2013 (NSRR) predstavoval jeden z najvýznamnejších strategických dokumentov, ktorý definoval priority Slovenskej republiky financované zo Štrukturálnych fondov EÚ v programovacom období rokov 2007 – 2013. Strategickým cieľom bolo výrazne zvýšiť do roku 2013 konkurencieschopnosť a výkonnosť regiónov a slovenskej ekonomiky a zamestnanosť pri rešpektovaní trvalo udržateľného rozvoja.[26] Klastre zmienené v dokumente boli považované za významný rozvojový faktor.

NSRR predstavoval základ pre všetky operačné programy implementované v Slovenskej republike v programovacom období 2007 – 2013. Jeden z nich, Operačný program Konkurencieschopnosť a hospodársky rast (OP KaHR), implementovaný Ministerstvom hospodárstva Slovenskej republiky, bol zameraný na rozvoj ekonomiky podporou vybraných aktivít. Hlavným cieľom OP KaHR bolo zaistiť udržateľný ekonomický rast a zamestnanosť prostredníctvom udržateľného rastu, zvýšenia konkurencieschopnosti a rastu pridanej hodnoty a zamestnanosti v sektore priemyslu a služieb. Bolo realizovaných množstvo aktivít zameraných na posilnenie konkurencieschopnosti a efektívnosti výrobného

[22] VOJTOVIC, S., - NAVICKAS, V., - GRUZAUSKAS, V. (2016): Sustainable Business Development Process: The Case of the Food and Beverage Industry.
[23] HAMILTON, L., Wepster, Ph. The International Business Environment
[24] PRNO, I. (2008): Inovačná a investičná politika.
[25] BACULAKOVA, K. - HARAKALOVA, L. (2017): Creative industries in the EU: factors influencing employment.
[26] IVANOVA, E., - MASAROVA, J. (2018): Performance evaluation of the Visegrad Group countries.

potenciálu priemyselnej výroby, ako aj sektora energetiky a potenciálu cestovného ruchu a iných služieb. Podpora inovačných aktivít vo firmách bola hlavnou aktivitou programu. Klastre boli zmienené v dokumente a dokonca bol opísaný status klastrovania na Slovensku.

Klastre však neboli priamo podporované zo zdrojov OP KaHR, ktorý sa stal integrálnou súčasťou iných strategických dokumentov prezentovaných nižšie. V rámci aktivít boli klastrové organizácie podporované nepriamo prostredníctvom realizácie najmä opatrení 1.1 a 1.3. Inovačná stratégia Slovenskej republiky na roky 2007 až 2013 predstavovala kvalitatívne nový prístup k ekonomickému rozvoju z dôvodu priamej orientácie na podporu inovácií. Inovačná stratégia bola implementovaná v období rokov 2007 – 2013 v zhode s prezentovanými materiálmi. Hlavným cieľom stratégie bola tvorba národného inovačného systému aj na regionálnej úrovni, pričom klastre sú spomenuté v dokumente.[27]

Klastre sú považované za fenomén, ktorý je prevažne výsledkom pôsobenia trhu. Firmy majú tendenciu sa geograficky koncentrovať. Blízkosť im umožňuje intenzívnejšiu spoluprácu a vznik špecializovaných firiem. Firma zapojená v klastri získava šikovných nových odborníkov z lokálnej univerzity, môže využívať služby miestnych firiem, poučiť sa z úspechov a neúspechov miestnych konkurentov alebo získať podporu zo strany verejného sektora jej významne pomáha presadiť sa na trhu. To znamená, že určitá časť konkurenčnej výhody firmy leží mimo nej a dokonca mimo sektora, v ktorom pôsobí. Pre uvedené výhody a potenciál, ktoré predstavujú klastre, začali i na Slovensku vznikať prvé klastre a to od roku 2004. Na Slovensku v súčasnosti mapujeme takmer 30 klastrových iniciatív, no v uvedenom výskume je zaradených len 12 (obrázok č. 2), nakoľko nie všetky klastre poskytli údaje.

Obrázok 2: Štyri základné úrovne klastra

Prameň: Vlastné spracovanie

V prevažnej miere sa na Slovensku stretávame s klastrami založenými zhora na dol s participáciou verejnej správy ako zakladajúceho člena a zároveň iniciátora k založeniu. Základnou myšlienkou zakladania klastrov, ak sa vrátime až k Porterovej teórii je participácia všetkých sektorov ekonomiky. Slovensko nie je výnimkou. Explicitným príkladom klastra so silným zastúpením samosprávy je Autoklaster Trnava. VUC Trnava implementuje regionálnu politiku aj priamo do klastrových iniciatív. Tento systém v klastri funguje aj recipročne, kde klaster prináša do regionálnej politiky nové impulzy k rozvoju kraja.

[27] RUČINSKÁ, S. (2008): Riadenie inovácií v regionálnom inovačnom systéme.

Charakteristickou črtou slovenských klastrov je ich regionálna pôsobnosť, ako napríklad o turistických klastrov alebo automobilového klastra. Nadregionálnych charakter je skôr výnimkou z dôvodu koncentrácie jednotlivého odvetvia a jeho rozmiestnenia. Príkladom klastra nadregionálneho charakteru je Slovenský platiskársky klaster, ktorý má členov na celom území Slovenska. Orientácia klastrových politík úzko súvisí so zmenami, ktoré zmenili trh Slovenska po roku 1989. Trhová ekonomika svojou silou stanovila nové priority pre vývoj jednotlivých segmentov, ktoré boli nútené v krátkom čase prijať európsky vzor trhového hospodárenia. Za spoločné politiky všetkých klastrov môžeme označiť politiku hospodárskeho rastu, politiku inovačného rastu a politiku zvyšovania konkurencie schopnosti.

Jedným z veľkých problémov klastrov je ich financovanie. V SR nie sú zo štátneho rozpočtu vyčlenené finančné prostriedky, ktoré by priamo podporovali činnosť klastrov, hoci Národný strategický referenčný rámec deklaruje podporu klastrov a ich iniciatív. Priame podpory v roku 2009 sa týkali len klastrov v turistickom ruchu. Vhodnými nástrojmi na financovanie klastrov sú štrukturálne fondy a cezhraničná spolupráca.

1.5 Aktivity Európskej únie na podporu rozvoja klastrov

V rámci manažmentu Klastrovej poltiky EÚ bolo Euróskou komisiou vytvorených niekolko platforiem a iniciatív určujćich rámec klastrovania na úrovni Európskej únie. Iniciatíva European Cluster Alliance (ECA) - je súčasťou iniciatívy Pro Inno Europe, financovanej z programu Pre konkurencieschopnosť a inovácie. European Cluster Alliance - je otvorená platforma, založená s cieľom udržiavať stály politický dialóg na úrovni EÚ medzi národnými a regionálnymi verejnými orgánmi zodpovednými za rozvoj klastrových politík a riadenia klastrových programov jednotlivých krajín.[28] Mala pôsobiť ako hlavná hnacia sila pre prípravu strategického programu rozvoja klastrov a mala by byť otvorená ďalším klastrovým iniciatívam. Platforma European Cluster Observatory - je online platforma, spustená v roku 2007. Poskytuje prístup k informáciám a analýze klastrov a klastrových politík v Európe. Sú tu údaje a analýzy o klastroch a konkurencieschopnosti, knižnica s prípadovými štúdiami o klastroch, kalendár akcií poriadených v súvislosti s klastrami, ale tiež on-line učebňa pre vzdelávanie v oblasti klastrov.[29] European Cluster Policy Group – jej úlohou je radiť, ako lepšie podporovať rozvoj world-class klastrov. Iniciatíva European Cluster Excelence Initiative – je zameraná na oblasť kvality riadenia klastrov a jej podporu. V rámci tejto iniciatívy bol vytvorený súbor ukazovateľov kvality a vzájomného hodnotenia postupov pre riadenie klastrov, označovaný ako Quality Cluster Label.[30] Združenie European Cluster Manager´s Club – združenie fyzických osôb pre európskych manažérov a tvorcov klastrov. European Cluster Collaboration Platform – ide o on-line platforma, ktorá poskytuje kvalitné informácie a podporu pre klastrové organizácie a ich členov. Cluster Observatory Scoreboard – je webový nástroj, s cieľom pomôcť malým a stredným podnikom v hodnotení ich výkonu a tiež pri hľadaní nových partnerov.

2 Analýza inovačného prostredia a politiky SR

Problematikou inovácií sa zaoberá inovačná politika EÚ, ktorá si uvedomuje ich dôležitosť a za ciele si kladie hlavne podporovať ich vznik a zlepšiť ich efektívnosť. Na Slovensku inovačná politika vychádza z rovnakých cieľov, no kladie si aj mnohé iné na základe rôznych regionálnych potrieb. Tie plní prostredníctvom inovačných stratégií a v rámci nich konkrétnych opatrení. Inovačná politika je verejná činnosť ovplyvňujúca

[28] LIPKOVA, L., - BRAGA, D. (2016): Measuring Commercialization Success of Innovations in the EU.
[29] FOJTIKOVA, L. - STANICKOVa, M. (2017): The EU member states export competitiveness and productivity.
[30] CIHELKOVÁ, E., HNÁT, P. (2008): Future of the European Union within the new regionalism context.

technologické zmeny a iné druhy inovácií. Je druhom verejnej politiky, obsahujúcim prvky viacerých politík, medzi ktoré patrí výskumno-vývojová politika, technologická politika, vzdelávacia politika, sociálna politika, priemyselná politika i politika životného prostredia.[31] Býva definovaná ako politika zameraná na zvyšovanie množstva a efektivity inovačných aktivít. Pod pojmom inovačné aktivity pritom rozumieme tvorbu a adaptáciu nových alebo zlepšených produktov, procesov a služieb.[32] Inovačná politika generuje nové poznatky, zvyšuje efektivitu investícií , rozširuje inovácie prostredníctvom vytvárania sietí partnerstiev a stimuluje podnikateľský sektor z hľadiska vytvárania nových produktov, procesov a služieb. Inovačná politika obsahuje niekoľko nástrojov, prostredníctvom ktorých jej aktéri dosahujú stanovené ciele. Nástroje inovačnej politiky je možné deliť aj v súvislosti s verejnou politikou.[33]

2.1 Inovačná stratégia SR na roky 2014 – 2020

Inovačná stratégia SR na roky 2014 až 2020 je prepojená s Inovačnou stratégiou Európskej únie (Európa 2020) a výskumným, inovačným programom Horizont 2020. Jednou z podmienok pre čerpanie štrukturálnych fondov v oblasti inovácií bolo vypracovanie a schválenie inovačnej stratégie SR v roku 2007, ktorú si vynútila Európska Komisia. Inovačná politika SR vychádza z Programového vyhlásenia vlády SR, Národného programu reforiem, Národného strategického referenčného rámca a zo strategických dokumentov EÚ a OECD v oblasti inovácií. Základnými dokumentami, ktoré upravujú inovačnú politiku v SR sú „Inovačná stratégia SR do roku 2013“ a „Inovačná politika SR na roky 2008 – 2010“. Inovačná politika na roky 2011 – 2013 obsahovo nadväzuje na „Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2010 – 2014“. Ich cieľom je, aby inovácie na Slovensku patrili medzi hlavný nástroj rozvoja znalostnej ekonomiky a zaistili vysoký ekonomický rast a úroveň SR, ktorá sa zaradí medzi najvyspelejšiu ekonomiku EÚ. Dokument, ktorý súvisí so súčasným plánovacím obdobím, je Inovačná stratégia SR na roky 2014 – 2020. Hlavným zámerom Inovačnej stratégie na roky 2014 až 2020 je identifikovať aktivity a nástroje na podporu inovačných aktivít zo strany ústredných orgánov štátnej správy, ktoré budú financované prostredníctvom národných verejných zdrojov a finančných prostriedkov štrukturálnych fondov. Strategickým cieľom tohto dokumentu je zlepšenie schopnosti aplikovať inovácie a tým zlepšiť inovačnú výkonnosť SR. Tá je aj napriek rôznym snahám veľmi nízka. Pre dosiahnutie tohto cieľa Inovačná stratégia uvádza aj zmeny, ktoré je potrebné uskutočniť:

- štrukturálna zmena financovania výskumu, vývoja a inovácií,
- zmena existujúcej štátnej vednej, technickej a inovačnej politiky,
- vytvorenie podmienok motivujúcich podnikateľské subjekty, aby zvýšili aktivitu v oblasti aplikovaného výskumu a inovácií.[34]

Ide o stratégiu, ktorá ponúka možnosti pre trvalý rast konkurencieschopnosti a v konečnom dôsledku aj pre rast zamestnanosti. Tým sa stáva jednou z priorít Vlády SR. Nejde len o strategický dokument, ale o proces transformácie Slovenskej republiky. Inovačná stratégia na roky 2014 - 2020 obsahuje 5 hlavných oblastí podpory a v rámci nich niekoľko nástrojov, prostredníctvom ktorých sa podpora môže uskutočniť (Tabuľka 1).

[31] MACHKOVA, H., - SATO, A. (2017): Analysis Of Competitiveness of Belgian Sugar Industry
[32] SEJKORA, J. - SANKOT, O. (2017): Comparative advantage, economic structure and growth: The case of Senegal.
[33] DANO, F. - LESAKOVA, D. (2018): The Role of Environmental Stimuli in Shopping Evaluation and Responses
[34] MH SR SR. (2018): Inovačná politika SR 2014-2020.

Tabuľka 1: Oblasti podpory Inovačnej stratégie SR na roky 2014 – 2020

1. podpora konkurencieschopnosti podnikov (predovšetkým MSP)
- mikropôžičkový program, ktorý umožňuje aj podnikateľom bez praxe získať, - finančné prostriedky na začatie podnikania - programy na podporu klastrov, ktoré môžu okrem zvýšenia konkurencieschopnosti prispieť aj k zlepšeniu prosperity regiónov, - programy na podporu zlepšenia využívania a podávania patentov.
2. prepojenie poskytovateľov znalostí s podnikateľskou sférou, subjektmi štátnej správy, verejnej správy a tretieho sektora
- inovačné vouchre, ktoré majú formu nenávratnej finančnej podpory, - konferencie a workshopy
3. uplatnenie sa na jednotnom trhu EÚ a internacionalizácia podnikov
- program na podporu zapájania sa do medzinárodných projektov a EÚ programov
4. podpora vzdelávania
- zmena náplne učebných predmetov alebo zaradenie nových, ktoré by smerovali k výchove mladých ako budúcich podnikateľov - program „Veda má budúcnosť“, ktorý umožňuje študentom prostredníctvom návštev rôznych pracovísk dozvedieť sa viac o konkrétnych povolaniach - podpora celoživotného vzdelávania vo firemnom prostredí
5. podpora prierezových projektov
- program na podporu projektov na rozvíjajúcich sa trhoch e-mobilita – podpora využívania elektromobilov - program efektívneho využívania domácich surovinových zdrojov

Prameň: vlastné spracovanie podľa MHSR, 2018

Ako vidíme v tabuľke 1 podpora konkurencieschopnosti podnikov sa má uskutočňovať prostredníctvom rôznych programov. Či už podporou klastrov alebo podporou začatia podnikania. Zároveň má dôjsť k prepojeniu všetkých subjektov, čo môže zefektívniť činnosť a zavádzanie inovácií. Dôraz stratégia kladie na oblasť vzdelávania, pretože vzdelaná a kvalifikovaná pracovná sila je základným prvkom tvorby inovácií.

Inovácie v súčasnosti výrazne ovplyvňujú chod celej ekonomiky. Vo všeobecnosti znamenajú zavedenie niečoho nového alebo zlepšeného, pričom rozlišujeme viacero typov inovácií. Tie prechádzajú inovačných procesom, ktorý vedie k ich úspešnej alebo aj neúspešnej realizácií.

3 Klastre ako inovačný nástroj udržateľného rozvoja regiónov

Aktívne klastrovanie je základom rastového programu, ktorý je typický pre klastre orientované na budovanie regionálneho blahobytu. Je dôležité si uvedomiť, že rast v regióne a oslovenie potenciálnych zahraničných investorov dosiahne len úspešný klaster, ktorý netvorí len akýsi „zhluk regionálnych firiem“. Aby klaster správne fungoval musí spĺňať rad kritérií: okrem prioritnej geografickej koncentrácie, ktorá klaster vystihuje, sú to najmä spolupráca, silné väzby medzi členmi, dôvera a sociálne siete, ktoré dodávajú klastru jeho jedinečnosť.[35] Klaster zvyšuje politicko-administratívnu a samozrejme ekonomickú sféru daného regiónu, a teda rast tohto regiónu po všetkých stránkach. Stimulovanie a podpora vzniku klastrov by mali tvoriť základný bod pri strategickom rozvoji regiónov.

SWOT analýza je metóda, ktorou sa určujú slabé a silné stránky, príležitosti a ohrozenia sledovaného objektu alebo problematiky.[36] Vo SWOT analýze inovačného potenciálu v Slovenskej republike sú hodnotené zvolené okruhy stupnicou od 1 do 5, pričom 1 je najslabšou hodnotou, nízkej intenzity a 5 je najväčšou hodnotou vysokej intenzity.

[35] BALAZ, P. (2010): World Economy - General Trends in its Development.
[36] ZADRAZILOVA, D. (2016): Current Trends in German Sugar Industry.

Tabuľka 2: SWOT analýza inovačného potenciálu v Slovenskej republike v rámci činnosti klastrov

P. č.	Silné stránky	Body	Slabé stránky	Body
1	potenciál kvalifikačnej štruktúry pracovnej sily	4	rast výdavkov zo štátneho rozpočtu na dotácie	3
2	Schopnosť prispôsobenie sa malých a stredných podnikov novým inováciám	5	Regionálne disparity	4
3	vysoká miera medziodvetvovej spolupráce	5	Nedostatočná motivácia zakladania klastrov	4
4	Možnosť využívať fondy Štrukturálnej politiky EÚ	3	Nedostatočná miera patentov	3
5	Kooperácia s verejným sektorom	3	absentujúca legislatíva upravujúca podnikanie klastrov	4
	SPOLU	**20**	**SPOLU**	**18**
P. č.	**Príležitosti**	**Body**	**Ohrozenia**	**Body**
1.	rast HDP SR	4	Nedostatočný podiel HDP na výskum a vývoj	3
2	rast atraktivity Slovenskej ekonomiky	4	Odliv mozgov (brain drain)	3
3	Otvorená a proexportne orientovaná ekonomika SR	4	obchádzanie daňových povinností prostredníctvom neziskových organizácii	3
4	Zakladanie a fungovanie klastrov na prístupe bottom-up (zdola nahor)	4	absentujúci zákon o lobbingu	3
5	Regionálna kooperácia klastrov s verejnou správou	3	Nepochopenie významu a činnosti klastrov	4
	SPOLU	**19**	**SPOLU**	**16**

Prameň: vlastné spracovanie

Výsledkom SWOT analýzy je:

- Silné stránky prevyšujú nad slabými, t. j. 20-18=2
- Príležitosti prevyšujú nad ohrozeniami, t. j. 19-16=3

Obrázok 3: Znázornenie SWOT analýzy

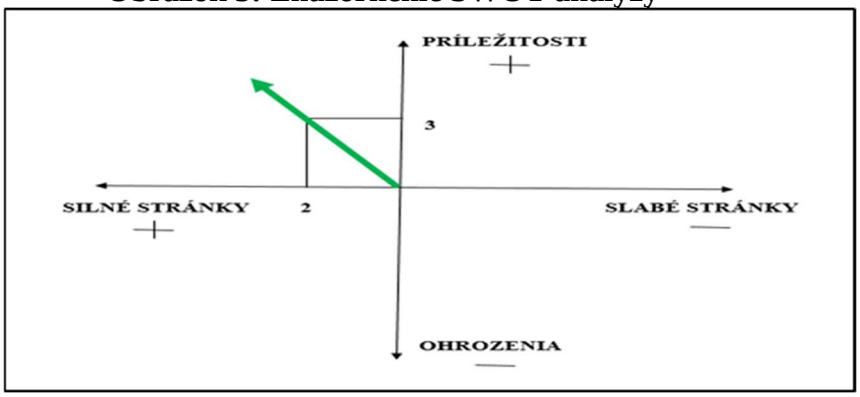

Prameň: vlastné spracovanie

Graf na obr. č. 3 znázorňuje, inovačný potenciál klastrov v Slovenskej republike a to napriek slabým stránkam a ohrozeniam, má schopnosť využiť príležitosti, vďaka svojím silným stránkam ako sú kvalita ponúkaných služieb, rýchle prispôsobenie podnikov novým inováciám, vysoká miera spolupráce, zdravé konkurencia, kooperácia s verejným sektorom. Vďaka klastrom môže Slovenská republika zvýšiť svoj inovačný potenciál, rast HDP, rast atraktivity Slovenskej republiky, potenciál zahraničných odberateľov, pôsobenie na

zahraničných trhoch, zníženie stavu znevýhodnených občanov pri kooperácii s verejnou správou.

Možné smery rozvoja regiónov boli na základe komplexnej analýzy špecifikované pre všetky VÚC v materiáloch s názvom Regionálne inovačné stratégie (RIS). Póly rozvoja predstavujú potenciálne najvhodnejšie smery rozvoja jednotlivých regiónov, ktoré na základe iniciatívy môžu využiť aj jednotlivé klastre na Slovensku. Z hľadiska perspektívnych oblastí regiónov na Slovensku v oblasti inovačného potenciálu klastrov v Bratislavskom kraji sa môžu klastre zamerať so svojím inovačným potenciálom napríklad na oblasť logistiky, informačných a komunikačných technológií alebo chemického a biochemického inžinierstva. V Trnavskom kraji zase na oblasť zvyšovania energetickej bezpečnosti, automobilový priemysel alebo elektrotechnický priemysel. V Trenčianskom kraji je to oblasť priemyselných technológií, mechatroniky, alebo chemických špecialít. V Nitrianskom kraji poľnohospodárstvo, potravinárstvo, spracovanie plastov a biotechnológie. V Žilinskom kraji ložiskový priemysel, strojársky priemysel a letecká doprava. V Banskobystrickom kraji sú tu oblasti obnoviteľných zdrojov energií, metalurgia a pracovné stroje a ich systémy. V Prešovskom kraji sú to obalové materiály a zdravotníctvo a v Košickom kraji biotechnológia, probiotíká a hutnícky priemysel.

Záver

Výsledkom pôsobenia klastrov v regiónoch Slovenska je zvyšovanie príťažlivosti regiónu pre vstup nových investorov a tým zvyšovanie počtu pracovných miest z čoho vyplýva tvorba vyšších príjmov aktérov a tvorby dôchodkov v regióne. Ekonomický rast a zamestnanosť v regióne stúpa, čo prináša efekt nie len klastru a jeho aktérom, ale aj celej miestnej až národnej ekonomike.

Môžeme zhodnotiť, že lokálne schopnosti a znalosti jednotlivých regiónov ovplyvňujú celkovú národnú ekonomiku, jej dynamiku a konkurencieschopnosť. Proces zakladania klastrov je podmienený analýzou celkového prostredia krajiny vo vzťahu k iným krajinám ako aj procesom analýzy úrovne lokálnych prostredí. Preto je nevyhnutná spolupráca všetkých sektorov, ktoré sa na klastrovaní podieľajú.

Pravdepodobnosť zvyšovania rozdielov v ekonomickej výkonnosti regiónov a zvyšovania ich rozdielov nadobúda v posledných rokoch tendencie potvrdenia tohto odhadu. Regióny, ktoré už dnes využívajú klastrovanie ako nástroj na ich rozvoj sú lepšie pripravené k tomu, aby oslovili zahraničné trhy.

Použitá literatúra:

1. BACULAKOVA, K. – HARAKALOVA, L. (2017): Creative industries in the EU: factors influencing employment. In: *Economic Annals-XXI*, 2017, roč. 164 , č. 3-4, s. 40-44.
2. BALAZ P. – HAMARA A. (2016): Export dependency of Slovakia on German's economy. In: *Politicka Ekonomie*, roč. 64, č. 5, s. 573-590. DOI: 10.18267/j.polek.1088.
3. BALAZ, P. (2010): World Economy - General Trends in its Development. In: *Ekonomicky casopis*, 2010, roč. 58, č. 8, s. 863-865.
4. BRAKMAN, S. [et al.]. (2006): *Nations and firms in the global economy - an introduction to international economics and business*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
5. BUČEK, M.: (2006): Úloha poznatkov a vedomostí v regionálnom rozvoji a ich výskum. In: Buček, M. et al. : *Regionálny rozvoj, novšie teoretické koncepcie*. Bratislava : Ekonóm, 2006.

6. BURDA, P. – ABRHAM, J. – HORVATHOVA, Z. (2017): Factors Influencing Online Civic Participation in Mid-Sized Czech Towns. In: *Transformations in Business & Economics*, 2017, roč. 16, č. 2B, s. 607-618.
7. CIHELKOVÁ, E., HNÁT, P. (2008): Future of the European Union within the new regionalism context [Budoucnost Evropské Unie v kontextu nového regionalismu]. In: *Politicka Ekonomie*, 2008, roč. 56, č. 1, s. 67-79.
8. De CASTRO, T. – HNAT, P. (2017): Czech FDI Performance: Between Global Value Chains and Domestic Reforms, In: *Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe: Post-Crisis Perspectives, Book Series: Studies in Economic Transition*, 2017. DOI: 10.1007/978-3-319-40496-7_3
9. MURA, L. – ORLIKOVA, M. (2016): Social Entrepreneurship and Social Enterprises: The Case of Slovakia. In: *Innovation Management, Entrepreneurship and Corporate Sustainability (IMECS 2016)*, 2016, pp. 495-505.
10. DANO, F. – LESAKOVA, D. (2018): The Role of Environmental Stimuli in Shopping Evaluation and Responses, In: *Ekonomicky Casopis*, 2018, roč. 66, č. 5, s. 465-478.
11. DRULÁK, P. - DRULÁKOVÁ, R. (2014): The richness of the liberal tradition in international relations: Karl Deutsch on political community and the European integration. In: *International Relations*, 2014, roč. 28, č. 3, s. 333-349. DOI: 10.1177/0047117814545951
12. EUROPEAN COMMISSION. (2018): [online]. [cit.2018-09-28]. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/research/innovation-union/index_en.cfm?pg=intro, http://ec.europa.eu/regional_policy/what/europe2020/index_sk.cfm
13. FOJTIKOVA, L. (2016): Trends in the revealed comparative advantages of the EU member states. In: *Economic Annals-XXI*, roč. 161, č. 9-10, 2016, s. 7-11. DOI: https://doi.org/10.21003/ea.V161-02
14. FOJTIKOVA, L. – STANICKOVA, M. (2017): The EU member states export competitiveness and productivity. In: *Politicka Ekonomie*, roč. 65, č. 6, s. 669-689. DOI: 10.18267/j.polek.1169
15. HAMILTON, L., Wepster, Ph. The International Business Environment. 2009. New York : Oxford University Press.
16. HAVIERNIKOVA, K. (2016): The Identification and Classification of Risks in terms of Cluster Cooperation. In: *Proceedings of the 1st International Conference Contemporary Issues in Theory and Practice Of Management: CITPM 2016*, 2016, s. 130-136.
17. IVANOVA, E. – MASAROVA, J. (2018): Performance evaluation of the Visegrad Group countries, In: *Economic Research-Ekonomska Istrazivanja*, 2018, roč. 31, č. 1, s. 270-289. DOI: 10.1080/1331677X.2018.1429944
18. LIPKOVA, L. – BRAGA, D. (2016): Measuring Commercialization Success of Innovations in the EU. In: *Marketing and Management of Innovations*, 2016, č: 4. s. 15-30
19. MACHKOVA, H. – SATO, A. (2017): Analysis Of Competitiveness of Belgian Sugar Industry. In: *Listy Cukrovarnicke a Reparske*, 2017, roč. 133, č. 12, s. 390-392
20. MALEC, L. – ABRHAM, J. (2016): Determinants of tourism industry in selected European countries: a smooth partial least squares approach. In: *Economic Research-Ekonomska Istrazivanja*, 2016, roč. 29, č. 1, s. 66-84. DOI: 10.1080/1331677X.2016.1156554
21. MH SR SR: Inovačná politika SR 2014-2020. 2018. [online]. [cit.2018-50-22]. Dostupné na internete: http://www.economy.gov.sk/inovacie
22. OKRĘGLICKA, M. – MYNARZOVÁ, M. – KAŇA, R. (2015): Business process maturity in small and medium-sized enterprises [Dojrzałość procesów biznesowych

w małych i średnich przedsiębiorstwach]. In: *Polish Journal of Management Studies,* 2015, roč. 12, č. 1, s. 121-131.
23. PRNO, I. (2008): *Inovačná a investičná politika*. 1. vydanie., Bratislava: Merkury. 2008, s. 216
24. REHÁK, Š. (2006): Regionálne dimenzie inovačných bariér: Od identifikovania k ich prekonaniu. In: *Actaregionalia et environmentalica*, 2006, č. 2/2006, s. 50-53.
25. RUČINSKÁ, S. (2008): Riadenie inovácií v regionálnom inovačnom systéme. In: *Transfer inovácií*, 2008, č. 12/2008.
26. RUMPEL, P. – SLACH, O. – KOUTSKÝ, J. (2008): *Měkké faktory regionálního rozvoje*. 2008. Ostrava: Ostravská univerzita, 184 p.
27. SEJKORA, J. – SANKOT, O. (2017): Comparative advantage, economic structure and growth: The case of Senegal. In: *South African Journal of Economic and Management Sciences*, 2017, roč. 20, č. 1, Article Number: a1685. DOI: 10.4102/sajems.v20i1.1685
28. SEJKORA, J. (2014): Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty, In: *Ekonomicky Casopis*, roč. 62, č. 4, s. 431-435.
29. SKOKAN, K.. (2004): *Konkurenceschopnost, inovace a klastry*. 2004. Ostrava: Repronis, 160 s.
30. TAUŠER, J. – ARLTOVÁ, M. – ŽAMBERSKÝ, P. (2015): Czech exports and german GDP: A closer look. In: *Prague Economic Papers*, 2015, roč. 24, č. 1, s. 17-37.
31. TAUŠER, J. – ČAJKA, R.: Hedging techniques in commodity risk management. *Agricultural Economics (Czech Republic)*, 2014, 60 (4), pp. 174-182.
32. VARADZIN, F. (2016): Global Public Goods and Integration. In: *Proceedings of the 3rd International Conference on European Integration 2016 (ICEI 2016)*, 2016, s. 1052-1059
33. VOJTOVIC, S. – NAVICKAS, V. – GRUZAUSKAS, V. (2016): Sustainable Business Development Process: The Case of the Food and Beverage Industry. In: *Advancing Research in Entrepreneurship in the Global Context*, 2016, s. 1077-1089
34. VOJTOVIC, S. (2016): The Impact of the Structural Funds on Competitiveness of Small and Medium-Sized Enterprises. In: *Journal of Competitiveness*, 2016, roč. 8, č. 4, s. 30-45. DOI: 10.7441/joc.2016.04.02
35. ZADRAZILOVA, D. (2016): Current Trends in German Sugar Industry. In: *Listy Cukrovarnicke a Reparske*, 2016, roč. 132, č. 12, s. 390-393
36. ZEMANOVA, S. – DRULAKOVA, R. (2016): Making Global Goals Local Business in V4 Countries: V4 Entrepreneurs and the UN Global Compact. In: *Globalization and its Socio-Economic Consequences, 16th International Scientific Conference Proceedings, PTS I-V*, s. 2490-2497.

Kontakt:
Ing. Marcel Kordoš, PhD.
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 2
911 50 Trenčín
Slovenská republika
e-mail: marcel.kordos@tnuni.sk

KLASTRE V KREATÍVNYCH ODVETVIACH HOSPODÁRSTVA

Emília Krajňáková[a] – **Patrik Bulko**[b]

[a, b]Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Slovenská republika, e-mail: emilia.krajnakova@tnuni.sk, patrik.bulko@tnuni.sk

V článku sa analyzuje význam ekonomického potenciálu klastrov v rozvoji kreatívnych odvetví hospodárstva, charakterizujú sa ich kvalitatívne vlastnosti a schopnosť vplývať na ekonomickú efektívnosť a rozvoj ako podnikov patriacich do klastrov, tak aj regiónov. Zdrojom týchto analýz boli hodnotenia činnosti klastrov manažérmi dvoch skupín podnikov kreatívnych odvetví priemyslu, ktoré sme získali v procese realizácie empirického výskumu. Jedna z týchto skupín je zapojená, druhá skupina nie je zapojená do klastrov. Hlavnou metódou, ktorú sme využili v uvedenom výskume bolo štruktúrované interview.[1]
Kľúčové slová: klastre, kreatívne odvetvia priemyslu, ekonomický potenciál, formy spolupráce, rozvoj regiónov

The paper analyses the importance of economic potential of clusters regarding to development of creative industries of the economy, as same as their qualitative characteristics and their ability to influence on economic efficiency and development of businesses and regions that belong to clusters. The source of these analyses is the evaluation of cluster activity by managers of two business groups (operating in the creative industries sector), which we have acquired in the process of implementing of empirical research. As well, one of these groups is included and the other one is not included in the clusters. In this research, we used a structured interview as a main method.
Key words: Clusters, creative industries of the economy, economic potential, forms of cooperation, development of regions
JEL: L16, L22

Úvod

V Slovenskej republike zatiaľ neexistujú štatistické údaje o stave a rozvoji odvetví kreatívnej ekonomiky a jej význame v ekonomickom rozvoji regiónov a spoločnosti. Napríklad, národný strategický program Slovenskej republiky na roky 2014 – 2020, vypracovaný Ministerstvom výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky alebo systém dotácií Ministerstva kultúry SR za uvedené roky neobsahuje oblasť kreatívnych odvetví ekonomiky. Dôležitou udalosťou pre danú oblasť bola len konferencia o kreatívnych odvetviach ekonomiky na tému: „Sloboda tvorivosti (Freedom of Creativity)", ktorú v roku 2009 zorganizovalo Zastúpenie Európskej komisie na Slovensku. Cieľom konferencie bolo zvýšenie povedomia o kreatívnej ekonomike a vyvolanie verejnej diskusie o jej dôležitosti pre ekonomický a sociálny rozvoj spoločnosti. Paralelne s týmito otázkami v akademickom a podnikateľskom prostredí vzniká diskusia o význame klastrov pre rozvoj kreatívnej ekonomiky.

[1] Článok bol napísaný v rámci riešenia vedeckého projektu VEGA č.1/0953/16 *Hodnotenie miery vplyvu klastrov na rozvoj regiónov Slovenskej republiky*.

1 Teoretické predpoklady skúmania významu klastrov v rozvoji kreatívnych odvetví ekonomiky

Otázky o význame klastrov pre rozvoj kreatívnych odvetví ekonomiky sú relatívne malo rozpracované ako v domácej, tak aj v zahraničnej vedeckej literatúre, napriek tomu, že i problematika kreatívnej ekonomiky bola predmetom vedeckého a verejného záujmu vo vyspelých krajinách už koncom minulého storočia.[1] O niečo neskôr táto problematika vedeckej činnosti sa objavila na slovenskej akademickej pôde, ale aj v iných krajinách Východnej Európy.[2] Problematika tzv. kreatívneho priemyslu a samotná definícia pojmu vo vedeckom prostredí sa začína pionierskymi aktivitami a prvými publikáciami R. Floridy,[3] a následne nadobúda význam ako predmet analýzy a skúmania vo vedeckých a odborných publikáciách.[4] Kreatívny priemysel sa v týchto prácach definuje ako špecifické odvetvie výroby, ktoré zahŕňa celu radu konkrétnych ľudských činností, pre ktoré je spoločným znakom tzv. expresívna hodnota, vyjadrujúca hodnotu estetickú, spirituálnu, spoločenskú, historickú, symbolickú a hodnotu pôvodnosti, ktoré sú vnímané ako univerzálny liek proti hospodárskemu úpadku zvlášť v tých krajinách sveta, kde sa neosvedčili tradičné odvetvia priemyslu.[5] To znamená, že základným spoločným znakom týchto hodnôt alebo pôvodom ich vzniku a existencie je kreatívna práca.

Spravidla k odvetviam kreatívneho priemyslu zaraďujeme výrobu hodnôt v oblasti kultúry, úžitkového umenia, hudby, výrobu videí, rádio a televíznych programov a vysielaní, počítačové programovanie, tvorbu internetových portálov, reklamy, podnikateľské a marketingové poradenstvo. Marketingový výskum, písanie a vydávanie kníh, tvorivé umelecké a zábavné činnosti a pod.[6] Okrem toho do kreatívneho priemyslu zaraďujeme také činnosti, ako napríklad, tlačenie a rozmnožovanie nahraných nosičov alebo vydavateľskú činnosť, ktoré veľmi málo súvisia s tvorivosťou a kreativitou a jednoznačne sú opakovateľnými výrobnými činnosťami. Nepochybne, samotné písanie kníh, tvorba videí, programov, inscenácií, scenárov a pod. sú jednoznačne tvorivou činnosťou. Avšak ich distribúcia a tiráž je klasickou opakovanou tvorbou tovarov a služieb.

Vo vedeckých štúdiách v krajinách Západnej Európy sa analyzujú nielen ekonomické, ale aj také premenné klastrov ako časové a priestorové aspekty v závislosti od špecifických vlastnosti kreatívnych odvetví ekonomiky.[7] V mnohých publikáciách sa pozornosť venuje rozpracovaniu teoretických a praktických modelov klastrov, skúmaniu podmienok ich

---

[1] AMABIEL, T. M. (1996): Creativity in Context; BECKER, G. S. (1975): Human Capital, pp.3-20; BELL, D. (1973): The Coming of Post-Industrial Society; KLEIBL, J. - DVOŘÁKOVÁ, Z. - ŠUBRT, B. (2000): Řízení lidských zdrojů, s. 37.

[2] KAŇÁKOVÁ, Z. - BLÁHA, J. - BABICOVÁ, J. (2000): Řízení lidských zdrojů

[3] FLORIDA, R. (2002): The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure and Everyday Life; FLORIDA, R. (2009): Who is your city? How the Creative Economy Is Making Where to Live the Most Important Desigion of Your Life.

[4] BOIX, R. - CAPONE, F. - DE PROPRIS, L. - LAZZERETTI, L. - SANCHEZ, D. (2014): Comparing creative industries in Europe; CIKÁNEK, M. (2009): Kreativní průmysly příležitost pro novou ekonomiku.

[5] FINKEL, R. - JONES, D. - SANG, K. - STOYANOVA RUSSELL, D. (2014): Diversifying the creative: Creative work, creative industries, creative identities, pp. 281-288; STRUNZ, H. - VOJTOVIC, S. (2014): Vocational Training and Employment in the Creative Industry, pp. 787-794; VIRGLEROVA, Z. - KOZUBIKOVA, L. - VOJTOVIC, S. (2016): Influence of selected factors on financial risk management in SMEs in the Czech Republic, pp. 21-36; VOJTOVIČ,S. - KARBACH,R. (2014): Evaluation of creative industry in Trencin region, pp. 418 – 425.

[6] KEA EUROPEAN AFFAIRS (2018): The Impact of Culture on Creativity.

[7] PATT, A. C. (2004): Creative Clusters: Towards the Governance of the Creative Industries Production System? pp. 50-66.

realizácie, ponúkajú sa metodologicky konzistentné komparácie kreatívnych odvetví ekonomiky Francúzska, Talianska, Španielska a Spojeného Kráľovstva.[8]

Na základe rozhovorov s manažérmi podnikov kreatívnych odvetví ekonomiky v Spojenom Kráľovstve C. Roberta[9] prišiel k záveru, že podniky zaoberajúce sa výrobou tovarov a služieb spojených s kultúrou, dosahujú lepšie ekonomické výsledky, ak spolupracujú s inými podnikmi v zložení klastra. Takéto poznanie má veľký význam pre tvorcov klastrov a pre vedeckých a výskumných pracovníkov.[10] Zároveň sme nenašli relevantné výskumy a adekvátne závery o výhodách spolupráce v klastroch v iných kreatívnych oblastiach ekonomiky. Práve na tomto základe sme sa pokúsili uskutočniť analýzu činnosti klastrov a ich vplyve na ekonomickú efektívnosť kreatívnych odvetví ekonomiky na Slovensku.

2 Cieľ a metodológia výskumu

Vychádzajúc z vyššie uvedeného hlavnou úlohou nášho výskumu je vymedzenie významu klastrov v rozvoji kreatívnych odvetví priemyslu. Pre dosiahnutie vytýčeného cieľa boli vytýčené nasledujúce úlohy:

- určiť stupeň spolupráce podnikov kreatívnej ekonomiky v klastroch;
- určiť informovanosť a uvedomenie si dôležitosti vplyvu klastrov na efektívnosť podnikov kreatívneho priemyslu, na ich sociálny a ekonomický rozvoj;
- na základe prieskumu manažérov podnikov, ktoré sú zapojené v klastri, určiť ich hodnotenie významu klastrov v ekonomickom rozvoji podnikov kreatívnych odvetví ekonomiky;
- na základe prieskumu manažérov podnikov, ktoré nie sú zapojené v klastri určiť ich hodnotenie významu klastrov v ekonomickom rozvoji podnikov kreatívnych odvetví ekonomiky;
- porovnať hodnotenia manažérov týchto dvoch skupín podnikov a určiť vplyv klastrov na ekonomickú efektívnosť podnikov kreatívnych odvetví ekonomiky.

Metódy výskumu, ktoré sa používajú v danej štúdii, sú aplikované na výsledky uskutočneného empirického prieskumu podnikov kreatívneho priemyslu Slovenska v roku 2017 a 2018. Hlavným z týchto metód bolo štruktúrované interview s vrcholovým manažmentom pomenovaných podnikov. Výber subjektov pre realizáciu štruktúrovaného interview bol realizovaný náhodne v počte 273 podnikov v roku 2017 a 45 v roku 2018 (celkom 318 interview) z celkového počtu 1239 podnikov kreatívneho priemyslu, zaevidovaných v systéme štátnej štatistiky "Klasifikácia druhov ekonomických činností“ (SK-NACE)“.

Boli uskutočnené interview s predstaviteľmi vrcholového manažmentu (alebo vlastníkov), ktorí svoje podnikanie realizujú v kreatívnych odvetviach ekonomiky. V interview okrem iných otázok sme ponúkali expertom vybrať a ohodnotiť nie viac ako tri druhy podnikateľskej činnosti z desiatich. V dôsledku toho na túto otázku sme dostali 284 odpovedí manažérov podnikov, ktoré spolupracujú v klastroch a 563 odpovedí manažérov podnikov, ktoré nespolupracujú v klastroch. Korektnosť nášho výskumného súboru sa

[8] MARK J. S. - SUSAN, C., S. (2010): Cultural Clusters: The Implications of Cultural Assets Agglomeration for Neighborhood Revitalization. pp.262-279.

[9] ROBERTA, C. (2010): Rethinking the Creative City. The Role of Complexity, Networks and Interactions in the Urban Creative Economy, pp. 1157-1179.

[10] GRODACH, C.- CURRID-HALKETT, E. - FOSTER, N. - MURDOCH, J. (2014): The location patterns of artistic clusters: A metro- and neighborhood-level analysis, pp. 2822-2843; SROVNALIKOVA, P. - KARBACH, R. (2016): Tax Changes and Their Impact on Managerial Decision Making. Contemporary Issues in Theory and Practice of Management, pp. 410- 415; LARSEN, H. H. - MAYRHOFER, W. (2006): Managing Human Resources in Europe.

potvrdzuje porovnávaním troch kategórií podnikov v závislosti od tržieb podľa štatistických ukazovateľov systému „Klasifikácia ekonomických činnosti (SK-NACE)“ a počtom vybraných preferencií v prieskume, kde v dotazníku štruktúrovaného interview bola položená otázka o tržbách vybraných a oslovených subjektov kreatívneho priemyslu. V systéme „Klasifikácia ekonomických činnosti (SK-NACE)“ spomedzi 1239 subjektov 65 % patria do skupiny s tržbami do 1 milióna EUR, 21 % do skupiny od 1 do 5 miliónov EUR a 14 % do skupiny 5 a viac miliónov EUR. V súlade s týmito číslami sa náš výskumný súbor rozdelil na 69 %, 22 % a 9 %.

Podnikateľská činnosť opýtaných spoločnosti kreatívnych odvetví priemyslu v rozličných regiónoch Slovenska v značnej miere je založená na historických a kultúrnych tradíciách jednotlivých regiónov a miest (26 % oslovených firiem) a na rozvoji moderných kreatívnych činnosti a technológií a zodpovedajúcich odvetví výroby (74 %). Z údajov, ktoré sme zistili z nášho výskumu vyplynulo, že absolútna väčšina opýtaných spoločností (48 %) aktívne podniká v reklame, architektúre, grafickom dizajne, hudbe a zábave, výtvarnom umení a starožitnostiach, v poskytovaní video a audiovizuálnych produktov, vzdelávacích a voľno-časových software. Pritom najväčší počet oslovených sa zaoberá reklamou (26 %). V našom výskumnom súbore chýbajú podniky, ktoré sa zaoberajú činnosťou v sfére vizuálneho umenia a starožitnosti.

Zvyšok okolo 14 % oslovených firiem kreatívneho priemyslu sú rozdelené medzi architektúru, grafický dizajn, vzdelávacie programy, voľno-časové software, umelecký a dizajnový nábytok, hudobné umenie a zábavu, televíziu, rozhlas a internetové vysielanie, písanie a vydávanie odborných a vedeckých publikácií. Podnikateľské aktivity ostatných z celkového počtu oslovených firiem (12 %) nepatria k vymedzeným v štatistickej klasifikácii odvetviam kreatívneho priemyslu.

Absolútna väčšina oslovených firiem patrí do kategórie malých. Napríklad, viac ako 53 % firiem z nášho výberového súboru zamestnávajú najviac len 15 zamestnancov. Spoločnosti zamestnávajúce pracovníkov s počtom do 50 ľudí predstavujú 19 % a viac ako 50 zamestnaných pracovníkov má len 6 % oslovených nami oslovených v prieskume firiem. A 22 % spoločnosti patrí k podnikateľským subjektom, ktoré nezamestnávajú iných pracovníkov.

3 Výsledky výskumu

Vo všeobecnom hodnotení podnikateľského sektoru kreatívnych odvetví priemyslu len 8 % predstaviteľov skúmaných firiem poznamenali, že táto komerčná činnosť, nezávisle od hospodárskej krízy je už dávno v recesii. Napriek tomu, 38 % respondentov vyslovili presvedčenie o tom, že v tejto praxi vždy sa nájdu možnosti pre podnikanie. Skoro tretina (31 %) považuje, že podnikanie v sektore kreatívnych odvetví priemyslu sa nachádza v stave stagnácie. Príčinu tohto stavu, skoro polovica predstaviteľov spoločnosti kreatívnych odvetvi ekonomiky (44 %) si vysvetľuje ekonomickými problémami (takými, ako pokles dopytu, problémy financovania, investície a pod.). Druhou dôležitou príčinou daného stavu je absencia podpory zo strany štátu (26 %), legislatívne problémy – 19 %, chýbajúca podpora zo strany orgánov samosprávy – 9 %. Len 2 % predstaviteľov opýtaných spoločnosti vyslovili iný názor na túto otázku.

Čo sa týka otázok finančnej podpory podnikania v oblasti kreatívnych odvetví ekonomiky zo strany štátu a samosprávy alebo z fondov Európskej únie, tak absolútna väčšina klastrov (55 %) nemali skúsenosti v tejto oblasti, avšak 25 % predstaviteľov poznamenalo, že sa uchádzali o podporu zo strany štátu, miestnych samosprávnych orgánov alebo fondov EÚ a boli vo svojom úsilí úspešní. Len 20 % opýtaných predstaviteľov klastrov majú negatívne skúsenosti v otázkach získania pomoci zvonku – pretendovali na podporu, avšak ich úsilia sa minuli účinku.

Dôležitým pre potenciál klastrov kreatívnych odvetví priemyslu je viera a uznanie osobami (firmami a výrobnými spoločnosťami) ich schopnosti pozitívne vplývať na ekonomickú efektívnosť jednotlivých výrobných subjektov, patriacich do klastra. Vychádzajúc z údajov nášho prieskumu, len 8 % opýtaných respondentov predstaviteľov spoločnosti, ktoré nie sú zapojení do klastra, nepoznajú tento problém. Len 30 % respondentov predstaviteľov týchto spoločnosti sú informovaní o danej problematike z dostupnej literatúry alebo masovokomunikačných prostriedkov. Ostatní, celkovo 22 % sa dozvedeli o otázkach kreatívnych odvetví priemyslu na konferenciách, workshopoch alebo seminároch, organizovaných štátnymi organmi alebo miestnou samosprávou (15 %), alebo na podujatiach, organizovaných univerzitami a inými profesionálnymi inštitúciami (7 %).

Najväčšiu výhodu zo spolupráce v klastroch predstavitelia podnikov, ktoré sú v nich účastné, vidia v možnostiach získania úverov z fondov Európskej únie. Táto spoločná činnosť v rámci klastra v hodnotení manažérov podnikov sa ocitla na 1. mieste v hierarchii (pozri tab. 1). To znamená, že skoro každý piaty predstaviteľ podnikov kreatívnej ekonomiky považuje, že spolupráca v klastroch dovoľuje úspešnejšie získať úvery z fondov Európskej únie.

Tab. 1: Druhy podnikateľskej činnosti podnikov, ktoré majú význam pre spoluprácu v klastroch

Druhy podnikateľskej činnosti podnikov	**Podniky zahrnuté do klastra**		**Podniky nezahrnuté do klastra**	
	n	%	n	%
Realizácia spoločných projektov	39	14	62	11
Rozšírenie trhu odbytu	25	9	39	7
Realizácia inovácií	34	12	73	13
Zvýšenie konkurencieschopnosti	14	5	39	7
Reklamná činnosť	37	13	91	16
Marketingová činnosť	29	10	39	7
Informačná činnosť	14	5	118	21
Získanie finančnej podpory od štátu	21	7	34	6
Získanie investičných prostriedkov	11	4	17	3
Získanie finančnej podpory z fondov EÚ	60	21	51	9
Spolu	284	100	563	100

Zdroj: prieskum autorov

Na druhom mieste v hierarchii hodnotenia výhod zo spolupráce v klastroch sa ocitla činnosť v realizácii spoločných projektov – túto pozíciu uviedlo 14 % respondentov. Tretiu pozíciu v hierarchii hodnotenia výhod zo spolupráce v klastroch, a to reklamnú činnosť, vyzdvihlo 15 % predstaviteľov podnikov spolupracujúcich v klastroch. V ostatných oblastiach spoločnej činnosti v klastroch podniky, ktoré v nich spolupracujú skoro nevidia žiadne výhody. V hierarchii hodnotenia tieto druhy spoločnej činnosti sa ocitli na veľmi nízkych pozíciách s adekvátne nízkymi percentami – od 4 do 12 percent. K ním patria také spoločné činnosti ako zvýšenie konkurencieschopnosti, výmena a získanie nových informácií, získanie úverov od štátu a nakoniec hľadanie a získanie investícií.

Takmer celkom ináč hodnotia výhody zo spolupráce v klastroch predstavitelia podnikov, ktoré nie sú zapojené do klastrov. Za najväčšiu výhodu považujú možnosti výmeny a získania nových informácií – túto pozíciu označilo 21 % našich respondentov, podnikov ktoré nie sú súčasťou klastrov. Na druhom mieste v hierarchii hodnotenia podnikov, ktoré nespolupracujú v rámci klastrov sa ocitla reklamná činnosť a na treťom mieste - realizácia inovácií. V takýchto oblastiach spoločnej činnosti v klastroch ako získanie nových trhov, zvýšenie konkurencieschopnosti, realizácia marketingovej stratégie, hľadanie a získanie investícií a získanie štátnych úverov, podniky, ktoré nie sú súčasťou klastrov, prakticky nevidia skoro žiadne výhody.

Ako vidíme z hierarchie hodnotenia výhod z účasti v klastroch podnikov, ktoré sú v nich zapojené z jednej strany, a ktoré v nich nespolupracujú zo strany druhej, sú značne odlišné. Odzrkadlilo sa to ako v percentuálnom rozdelení hodnotenia, tak aj v pozíciách jednotlivých druhov činnosti v hierarchii. Vypočítaný korelačný koeficient Spirmena (R) sa rovná 0,24 na úrovni P 0.50 svedčí o tom, že spojenie medzi týmito dvoma premennými nemôžeme považovať za štatisticky významné.

Záver

Výsledky uskutočnenej analýzy svedčia o tom, že charakteristickou zvláštnosťou kreatívnych odvetví ekonomiky je prevládajúci počet malých podnikov a remeselníkov. V segmente kreatívnych odvetví ekonomiky pozorujeme široké zastúpenie takých súčasných výrobných oblasti činnosti ako, napríklad, tlač, nahrávanie videí, textové a zvukové záznamy a audiovizuálne produkty na elektronických nosičoch, hudobné štúdia a pod.

Výsledky realizovaného prieskumu svedčia o tom, že väčšina lídrov spoločnosti kreatívnych odvetví ekonomiky súhlasia s dôležitosťou a vplyvom klastrov na ekonomický rozvoj regiónov. Zároveň nízke hodnotenie významu jednotlivých spoločných druhov činnosti v klastroch svedčia o tom, že väčšina podnikov kreatívnych odvetví ekonomiky nachádza len málo výhod zo spolupráce v klastroch.

Použitá literatúra:

1. AMABIEL, T. M. (1996). *Creativity in Context*. Colarado: Westview Press. ISBN 13:9782940411177.
2. BECKER, G. S. (1975): *Human Capital*. New York: Columbia University Press. ISBN 10: 9780226041209.
3. BELL, D. (1973): *The Coming of Post-Industrial Society*. New York: Basic Books. ISBN 13: 978-0465097135.
4. BOIX, R. - CAPONE, F.- DE PROPRIS, L.- LAZZERETTI, L.- SANCHEZ, D. (2014): Comparing creative industries in Europe. In: *European Urban and Regional Studies*, vol. 23, 4: pp. 935-940.
5. CIKÁNEK, M. (2009): *Kreativní průmysly příležitost pro novou ekonomiku*. Praha: Institut umění – Divadelní ústav.
6. FINKEL, R.- JONES, D. - SANG, K.- STOYANOVA RUSSELL, D. (2014): Diversifying the creative: Creative work, creative industries, creative identities. In: *Organization*, vol. 24, 3: pp. 281-288.
7. FLORIDA, R. (2002): *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure and Everyday Life.1stedition*. New York: Basic Books, ISBN-13: 978-0465024773.
8. FLORIDA, R. (2009): *Who is your city? How the Creative Economy Is Making Where to Live the Most Important Desigion of Your Life*. New York: Basic Books, SBN-13: 978-0465018093
9. GRODACH, C.- CURRID-HALKETT, E. - FOSTER, N. - MURDOCH, J. (2014): The location patterns of artistic clusters: A metro- and neighborhood-level analysis. *Urban Studies*, vol. 51(13), pp. 2822-2843.
10. KAŇÁKOVÁ, Z.- BLÁHA, J. - BABICOVÁ, J. (2000): *Řízení lidských zdrojů*. Ostrava: J. A. Komenského. ISBN 80-7226-515-6 4.

11. KEA EUROPEAN AFFAIRS (2018): *The Impact of Culture on Creativity*. [online]. [26.07.2018]. Available at: <http://www.keanet.eu/impactcreativityculture.html>
12. KELLY, K. (1998): *New Rules for the New Economy*. New York: Viking. ISBN 0–670 88111–2. 1.
13. KLEIBL, J.- DVOŘÁKOVÁ, Z.- ŠUBRT, B. (2000): *Řízení lidských zdrojů.* Praha: C.H. Beck. ISBN 80-7079-068-7.
14. LARSEN, H. H. - MAYRHOFER, W. (2006): *Managing Human Resources in Europe.* Abingto, ISBN 0-203-93794-5.
15. MARK J. S. - SUSAN, C., S. (2010): Cultural Clusters: The Implications of Cultural Assets Agglomeration for Neighborhood Revitalization. In: *Journal of Planning Education and Research*, vol. 29, 3: pp. 262-279.
16. PATT, A. C. (2004): Creative Clusters: Towards the Governance of the Creative Industries Production System? In: *Media International Australia Incorporating Culture and Policy*, vol. 112 (1), pp. 50-66.
17. ROBERTA, C. (2010): Rethinking the Creative City. The Role of Complexity, Networks and Interactions in the Urban Creative Economy. In: *Urban Studies,* vol. 48, 6: pp. 1157-1179.
18. SROVNALIKOVA, P. - KARBACH, R. (2016): *Tax Changes and Their Impact on Managerial Decision Making.* Contemporary Issues in Theory and Practice of Management: Proceedings of the 1st International Conference. Czestochawa, Pages: 410-415. ISBN 978-83-65179-43-2.
19. STRUNZ, H. - VOJTOVIC, S. (2014): Vocational Training and Employment in the Creative Industry. In: *Political Sciences, Law, Finance, Economics and Tourism*, vol. III Book Series: International Multidisciplinary Scientific Conferences on Social Sciences and Arts. Pages: 787-794. ISBN 978-619-7105-27-8.
20. VIRGLEROVA, Z. - KOZUBIKOVA, L.- VOJTOVIC, S. (2016): Influence of selected factors on financial risk management in SMEs in the Czech Republic. In: *Montenegrin Journal of Economics*, vol.: 12, issue: 1, pp. 21-36.
21. VOJTOVIČ,S. - KARBACH,R. (2014): Evaluation of creative industry in Trencin region. Conference: 12th International Conference on Hradec Economic Days (HED 2014). pp 418-425. ISBN 978-80-7435-368-0.

Kontakty:
doc. Mgr. Emília Krajňáková, CSc.
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne
ul. Študentská 3
911 50 Trenčín
Slovenská republika
e-mail: emilia.krajnakova@tnuni.sk

Ing. Patrik Bulko
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne
ul. Študentská 3
911 50 Trenčín
Slovenská republika
e-mail: patrik.bulko@tnuni.sk

THE TRUMP SALUTE - THE FALSE ASSUMPTION OF AN UNDELIBERATE AIM

Konstantin Krieter[a] – Thomas Hoffer[b]

[a] Philosophische Fakultät, Universität Rostock, August-Bebel-Str. 28, 18055 Rostock, Federal Republic of Germany, e-mail: konstantin.krieter@uni-rostock.de
[b] International Economic Relations and Management, University of Applied Sciences Burgenland, 7000 Eisenstadt, Republic of Austria, e-mail: 1719001135@fh-burgenland.at

Donald J. Trump, President of the United States of America returned a salute of Col. Gen. No Kwang Chol, minister of the People's Armed Forces of the Democratic People's Republic of Korea during the U.S.-DPRK summit taking place in Singapore in 2018. The return of the salute was heavily criticised not only by politicians in the U.S., but rather subject to harsh critique and condemnation in most of the U.S. media. In this paper, the historical basis for a salute and saluting itself was reviewed and brought into a diplomatic context. For a better comprehension of Trump's behaviour, and what might be behind his way of solving the DPRK-issue, Trump's earlier behaviour, before his presidency as a businessman, was subject to interpretation and contextualization. Furthermore, the U.S. media reaction regarding the salute and the U.S.-DPRK summit was subject to content analysis. Additionally, reactions from domestic political parties- and persons of the U.S., and international reactions allowed the authors of this paper to discuss findings, enabled them to draw conclusions, and develop implications for further research: It was found out that there is a vivid discord between media reception and the original context of the appearance by Trump. Diminishing the historic meaning of a salute and overlooking the effrontery to honour an adversary officer has been accepted by Trump deliberately, eventually cutting down all presence to a personal level. Nevertheless, this strategic move won over the DPRK media and leadership and might play a significant role in the development of future U.S.-DPRK relations and the reunification process of North- and South Korea.
Key words: Trump, Kim, Korea, Summit
JEL: F51, F53, N45

Introduction

During the 'U.S.-DPRK summit 2018' in Singapore earlier this year, the President of the United States of America, Donald J. Trump returned a salute of Col. Gen. No Kwang Chol, minister of the People's Armed Forces of the DPRK.[1] The moment, possibly resulting in an epoch-making change, was never caught by an international camera team, but rather filmed by, and used in a documentary of the event from the Korean Central Television (KCTV), the national television station in the Democratic People's Republic of Korea (DPRK). This moment made '[U.S.] domestic critics' calling Trump a 'traitor' just to mention one term used.[2]

When defining an epoch-making development in international relations, one may inadvertently come to a dead end in reasoning the latter. It could be easy to find sentimental terms to categorise what would be an eventually age-shaping happening. It might even seem

[1] It was reported on 04.06.2018 that No Kwang-chol, 'first vice-minister of the Ministry of People's Armed Forces, replaced Pak Yong-sik as defense minister' before the meeting (SALMON, A., 2018).
[2] RT (2018)

possible to identify objective parameters that can be found in a specific area or amongst a related group of people. The error-proneness of those explanatory models is obvious. They may even be a valid argument in a minor scale, but certainly not in a global perspective and most distinctively either in a universal term such as age-defining proceedings.

While stages of non-successive development in international relations such as the coalition against Napoleon or the establishment of royal marriages as a form of non-aggression pacts have been joined by many countries, certainly not all took part for several reasons. These mentioned stages can be called zeitgeist in the history of international relationship, but as not all major nations have undergone this, as an evolutionary step towards their present shape, they cannot be used as reference for a global epoch of international relationship.

The DPRK is the only remaining major power on earth that is not integrated in several relevant supranational events. While it possesses member status in the UN and is recognised by most nations, it is internationally isolated, has barely any bilateral treaties, is not part of any practically functional military alliance,[3] and is not recognised by major powers such as France and the United States (U.S.). Therefore, the DPRK's approaches, observable in the last months to South Korea (RK), the U.S. and the Holy See[4] express direct historical relevance.

However, in developing an approach to further deal with the issue of the DPRK's isolation, absence from international markets, and, of course the nuclear threat posed to the U.S. and its allies (DPRK-issue), the U.S.–DPRK summit in Singapore was the most recent milestone in 2018. It featured most prominently the first meeting between Kim Jong Un, Chairman of the State Affairs Commission of the DPRK, and Donald J. Trump, President of the U.S.[5] The superficial result is summed up in a declaration consisting of four terms:[6]

1. The U.S. and the DPRK commit to establish new U.S.-DPRK relations in accordance with the desire of the peoples of the two countries for peace and prosperity.
2. The U.S. and the DPRK will join their efforts to build a lasting and stable peace regime on the Korean Peninsula.
3. Reaffirming the April 27, 2018 Panmunjom Declaration, the DPRK commits to work toward complete denuclearization of the Korean Peninsula.
4. The U.S. and the DPRK commit to recovering POW/MIA remains, including the immediate repatriation of those already identified.

Diplomacy is not a lose accumulation of rules in a code of conduct. It features the representation of nations like it once featured the representation of an absolutist monarch. While form of diplomatic mission is quite easily to determine (and frankly more difficult to understand), it is the triangle of a nation's self-image, the diplomatic mission and the person(ality) of the initiator (e. g. the diplomat in action) that connotes the frame of meaning in a diplomatic context.

[3] HARNISCH, S. (2017): The military alliance between North Korea and China, p.1 and p.6: 'The Sino-DPRK alliance is experiencing a near-death experience because both alliance partners regularly violate their alliance obligations and openly, and militarily challenge their partner. [...] Systematically, both partners have not consulted each other regularly. Political and military consultations are at an all-time low since the mid - 2000s.'; For the international convergence of Russia and South Korea after dissolution of the communist bloc consider SOH, Y. T. (1995): Russian Policy Toward the Two Koreas (pp. 181-200), In: SHEARMAN, P. (Ed.): Russian Foreign Policy Since 1990, p. 197f.
[4] KIM YO-CHULL (2018)
[5] THE WHITE HOUSE (2018)
[6] CNN (2018)

It is therefore important in order to explain the relevance of the U.S.–DPRK summit in Singapore to overlook the stand of Donald J. Trump and to determine the meaning of a salute in the country's respective military context. At the same time this will - for the DPRK - explain why Col. Gen. No Kwang Chol, minister of the People's Armed Forces of the DPRK,[7] saluted Trump in the first place and would do so every time again. As No Kwang Chol is simply acting according to the DPRK's protocol and military tradition, it is not necessary to explain his own stand individually.

In this paper, the historical basis for a salute and saluting itself will be reviewed and then contextualised with diplomacy. For a better comprehension of Trump's behaviour and what might be behind his way of solving the DPRK-issue, Trump's own behaviour before his presidency as a businessman will be subject to interpretation and contextualization.

Furthermore, the media reaction to the salute and the U.S.-DPRK summit will be subject to content analysis. Additionally, reactions from domestic political parties and persons of the U.S., and international reactions will allow the authors of this paper to discuss findings, enable them to draw conclusions and develop implications for further research, which is undoubtedly from highest practical importance for the sake of the international community.

However, there is the need to limit this paper in scope, since research about the DPRK is not based upon primary research or verifiable data for secondary research. Research about the DPRK is mostly based upon opinions, rather than facts as a result of estimations, narratives or observations by a few individuals, which number does not satisfy basic needs for an empiric approach. To underline such claim and to give an example, one can rely on current research about the DPRK. McKay[8] pointed out that economic policies in the DPRK 'have proved completely inadequate, especially since the fall of the Soviet Union and now the transformation of China [PRC], but the maintenance of the Kimist dynasty precludes any deviation from the path of North Korea's distinctive brand of socialist ideology'.

However, within such statement any critical discussion of an ongoing conflict and struggle between the implementation of market-based economy in contrast to planned economy,[9] is missing. Furthermore, if the DPRK's policies, allegedly adopted since the 1940's,[10] failed, one must ask, how this state could exist, in the first place, till today. One reason for such failure of critical discussion is the DPRK's violation of human rights in the sense of the Western definition. Nonetheless, such discussion including the topic is not necessary in this paper, since it is the aim and objective to analyse the diplomatic approach in terms of the "art of the possible."[11] Insofar as the latter issue is not mentioned in the joined declaration of the Singapore summit, and therefore it cannot be considered of notable importance to the recent development between the U.S. and the DPRK. This can be underlined by the conclusion of Funabashi[12] that combines the formal recognition and the DPRK's denuclearisation not mentioning the human rights issue in the DPRK and therefore sets other priorities in the bilateral relationship than in the multi-national integration of the DPRK.

1 Standing of the DPRK in international diplomacy

The DPRK is a UN member state and recognised by most nations, latest by Montenegro, United Arab Emirates, Swaziland, Guatemala in 2007, and South Sudan in

[7] SALMON, A., (2018)
[8] MCKAY, J. (2014): North Korea: Failed State or Pariah, or Both....?, p. 291.
[9] MUN-SU, Y. (2015): North Korea's planned economy and marketization, p. 124.
[10] MCKAY, J. (2014): North Korea: Failed State or Pariah, or Both....?, p. 291.
[11] This Bismarck-ascribed quote is even more valid when it comes to the international relations level. Achieving a goal at all costs might be an easy task when there is nothing to lose in someone's home state.
[12] FUNABASHI, Y. (2007): The Peninsula Question: A Chronicle of the Second Korean Nuclear Crisis, p. 192.

2011.[13] In opposite, the U.S. and France, just to mention two nations, do not recognize the DPRK.[14] For the U.S., recognition does not necessarily mean that the state is not recognised in the international law sense, but rather the absence of diplomatic, consular, or any trade relations point to a 'not-normal' situation.[15] To overcome this 'not-normal' situation, and to build a fundamental basis for talks eventually leading to a dialogue, the U.S. needs to adopt a new approach, namely 'to recognize the DPRK diplomatically, as a state, and as one having nuclear capability'.[16] Such recognition and the establishment of diplomatic relationship will lower tensions, for sure.

The supranational thinking has been formed into a working institution at first with the League of Nations. On the perspective of international law this kind of mindset already implied interventionism in form of implicit demands on specific nations.[17] The UN later allowed a policy of "ideological dissent" with different opinions on commonly used terms in prevention to succumb the differences between the post war power blocs.[18] So, from a formal point of view, participation in UN affairs does not imply any degree of supranational accommodation, but rather more represents a required basis for communication between middlingly recognised subjects of international law.

Even if the DPRK seems to be one of the most isolated places on earth, its relevance in the Asian-Pacific region is undoubtedly from highest importance. Such importance is the result of a direct threat to the U.S. homeland by DPRK's ICBMs. Any nuclear attack of the U.S. homeland or other territory (e.g. Guam or Hawaii) would most likely result in a nuclear retaliation of the U.S.[19] In consequence a wide spread war would put the region not only into a chaos in the humanitarian sense, but rather significantly harm the whole region from the macroeconomic point of view. Therefore, the U.S. Indo-Pacific Command is concerned with the DPRK nuclear threat, and several counter-instruments, namely 'maximum pressure, peaceful pressure, and accountability' are being implemented, because 'the only path to peace, prosperity and international acceptance is to cease its [DPRK's] provocative actions and to abandon its destabilizing missile and nuclear programs', as Susan A. Thornton (Bureau of East Asian and Pacific Affairs) pointed out in September 2017:[20]

1. Strong multilateral sanctions against the DPRK at the UN.
2. U.S. sanctions on individuals and entities that enable the DPRK's illicit activities.
3. Continuation of pressing other countries to fully implement UN Security Council Resolutions against the DPRK.
4. Continuation of urging the international community to cease normal political interactions with the DPRK.
5. Continuation of calling for all countries to cut trade ties with the DPRK.

The discord between integration and isolation of the DPRK is overcome by diplomatic practice. The fact that there are talks between the DPRK and the U.S. for several years in succession implies two questions: What does that mean for the sovereignty of the DPRK?

[13] WERTZ, D. - OH, JJ - INSUNG, K. (2016): DPRK Diplomatic Relations, p. 7.
[14] WERTZ, D. - OH, JJ - INSUNG, K. (2016): DPRK Diplomatic Relations, p. 1.
[15] SUTTER, R. G. (2001): What is the current status of U.S. - North Korean Political Relations, p. 53.
[16] WALDRON, A. (2017)
[17] GREWE, W. G. (1988): Epochen der Völkerrechtsgeschichte, 2nd Edition, p. 685-686.
[18] GREWE, W. G. (1988): Epochen der Völkerrechtsgeschichte, 2nd Edition, p. 755-759.
[19] As Trump said in the 72nd session of the UN: 'The United States has great strength and patience, but if it is forced to defend itself or its allies, we will have no choice but to totally destroy North Korea' (THE WHITE HOUSE, 2017).
[20] THORNTON, S.A. (2017)

How is a practical working relationship affecting the DPRK's stand in international law and in front of the community of nations?

Contextualising the humanitarian and civilian rights perspective on the DPRK with the latter questions, the concept of contingent sovereignty might give us an insight. The sovereignty of the DPRK may not be (internationally) conceded at any time whereas the statehood is an obvious fact so that there is a constant counterpart accessible for diplomats[21]. While often criticised for enforcing an interventional approach in foreign affairs, the model explains in a very efficient way how to mitigate the contradiction between no official recognition of the DPRK while having in-depth talks on a formal level. However, it does not solve the implicit problem of the two Koreas, but only formalises a way to deal with it.

Regarding the diplomatic function of the U.S. President on a mission, it is obvious to assume, he or she is head of state and head of delegation at the same time. So, it is necessary to lay out the implications of both roles to understand the native meaning of a salute to a foreign officer.

2 The salute in context

Within this chapter, first, the diplomatic implications are subject to literature review. To underline such implications, it seems to be necessary to put the salute in a historical context. Such contextualization will add an in-depth understanding of the salute itself.

2.1 Diplomatic implications

The meaning of an act on the international stage should be seen in a diplomatic context, whether it is conducted by a professional diplomat. As we have found out, the formal state of an issue and the assumed position of a nation in the respective issue's context could be ignored, even overwritten, in a diplomatic act.[22] One of these acts that certainly stand diametrically opposed to the assumed relationship between the two delegations was Trump's salute during the introduction of the DPRK's delegation, especially as this has happened in beforehand of important negotiations and the following passing of the common statement. Before we can overview the present reaction, it is important to identify the relevance of Trump's behaviour in a diplomatic, and in a second stage a public image level which mirrors protocol expectations in face of the grown meaning of a salute. Diplomacy has more often than other resorts in politics a recourse to historic meaning. Protocol features prominently the *occursus*, the Ancient approach to welcome a guest, or it shows military honours which reflects the power of armies from the absolutistic period. Like in these examples, the art of conveying a message is as important as the message itself.[23]

Overlooking common handbooks for diplomatic protocol and demeanour, there is no recommendation which type of gesticulation should be used to greet a foreign (adversary) military officer. Especially there is no mentioning of the presentation of a military salute whatsoever.[24]

---

[21] HOLDER, C. (2008): Responding to Humanitarian Crises (pp. 85-104). In: MAY, L. (Ed.) (2008): War. Essays in Political Philosophy, pp. 89-91.

[22] Deeply underlining are the premises of WOOD, J. R. - SERRES, J. (1970): Diplomatic Ceremonial and Protocol. Principles, Procedures & Practices, pp. 3-4.

[23] For the normative character of ceremonial habits consider HARTMANN, J. (1990): Staatszeremoniell, pp. 48-53.

[24] DREIMANN, D. (1983): Das diplomatische Protokoll; HARTMANN, J. (1990): Staatszeremoniell; MCCAFFREE, M. J. and INNIS, P. (2013): Protocol - The Complete Handbook of Diplomatic, Official and Social Usage. 35th Anniversary Edition; URSCHITZ, K. (2002): Protokoll mit Zeremoniell und Etikette; WOOD, J. R – SERRES, J. (1970): Diplomatic Ceremonial and Protocol. Principles, Procedures & Practices.

As shown previously, there is no distinctive answer whether a salute is appropriate in a general way. In assuming an individual statement, it is therefore necessary to identify and more importantly to segregate American from Korean context of a formal military greeting.

2.2 Historical implications

The context of a military salute (e. g. the present meaning) should be understood as a combination of the actor's military role or status, the context in which the salute occurs and the grown relevance in the nation's military tradition. Keeping the origins in a successive order, it is common to take a chronological approach. Therefore, it is necessary to give a very brief[25] introduction to the habit of saluting someone before laying out the paths of the military history of Korea and the U.S. until recent times while connecting the respective steps with the mentioned factors.

Saluting an officer and greeting back in the same manner has become a common practice in the 17th century. While the most obvious way to salute, putting the right or free (e. g. unarmed) hand straight to the sleeve while the elbow is in a divergent position, there are other gestures with the same meaning. Subordinates holding a rifle are expected to put their arm across the belly to salute an officer. Coachmen show their salute by extending their whip in front of their superior. There may be also more generalised contexts in which the greeting is appropriate. Presenting a salute to a nation's flag or doing so during the play of a national anthem are other occasions which allow or even expect the military greeting from respective personnel. Until nowadays, a salute has remained the solely and most universal way of showing respect to a superior and to greet single military personal or entire formations in a formal way.

The U.S. Army has been founded as Continental Army in 1775. That implies the prevalence of an understatement of military rank that does not mirror the social status of a person outside the military. Especially there was no formal standing within a state as the U.S. were not even secured. Therefore, it is also important to note that there is no divergence visible in the military organisation between Europe and the U.S. until the end of the Napoleonic era. This has been enforced by the rebuilding of the French army following the concept of the first "levée en masse"[26] which triggered the maximum mobilisation of the French population for the wars until 1815. The citizens as part of the army and the army as a force of a nation, and not of a monarch was defined as a concept before the process of defining nations beyond dynasties has been finished.

Looking at the leadership concept of military in the early modern period, there was some remarkable facts to note about the image of an officer that nowadays shine through. While mercenary companies with their quite often distinctive and charismatic leaders have reached their peak during the Thirty Years' War, this led to a contract-like relation between the military and their overlords.[27] A convergent development started with the introduction of standing armies in the Seven Years' War period. Officers were no longer to hire for a certain amount of monetary compensation, but to get their rank and status by their king or duke indefinitely, expecting their relief of duty when they reached a due age for retirement. This

[25] Hence it cannot be the goal to summarise a history of military tradition, but rather a contextualisation of views on it in the diachronic context.

[26] FORREST, A. (2003): La patrie en danger: The French Revolution and the First Levée en masse. In: MORAN, D. - WALDRON, A. (eds.) (2003): The People in Arms. Military Myth and National Mobilization since the French Revolution, pp. 10-11.

[27] FICHTE, R (2010): Die Begründung des Militärdienstverhältnisses (1648-1806), pp. 50-52. The study mainly focussing on the legal status of a soldier (and in our context an officer in particular) in the early modern period gives us the idea of how directly the establishment of code of conduct and the nationalisation of warfare fell together.

implied an important difference between officers and common soldiers (and in the early days even the low-ranking officers), as the latter were enlisted by their superior in an act of formality[28] that is not comparable to the character of employment between an officer and his sovereign[29].

After the war of Independence has been won in 1783, forming the standing American Army in 1796 marked the end of a basically militia-based army. The American military had seen comparably peaceful times until 1861. While the several conflicts such as the war of 1815, the continuous "securing" of the frontier against 'hostile tribes', the Texan war of Independence as conflict of settlers with a closer background like the U.S. than to Mexico, or the Mexican-American war of 1848 implied the need for a trained army to pursue the goals of American politics. It was short time enlistments that secured the demanded military strength. These military engagements were all a minor scale, both compared to their European counterparts, but more importantly compared to the population of the U.S. in the first half of the 19th century.

The relations between the U.S. government and their military can be described throughout the centuries as relatively close and friendly. While we have seen that the U.S. Army was the place for the common man, it was more so that the White House was the place for a long serving soldier. Writing biographies of U.S. presidents, military leadership was considered adequate for political leadership, although the second term for Ulysses S. Grant as president clearly implied that he was not fit for the complex challenges in Washington's governmental society. In later years a paradigm shift seems to have been established. Nowadays, almost no one pursues both a military and political career, neither subsequently. While Dwight D. Eisenhower was the last president with the military rank of a general, the pattern of being a veteran is still visible in election campaigns and is therefore seen as a worthy asset to a politician's CV.

Samuel P. Huntington[30] analized tensions between a military class and the superior state by prefixing that the "principal focus of civil military relations is the relation of the officer corps to the state" and thus he was addressing the growing issue between a political empowered military leadership class that was constantly reinforced with raising numbers of officers since the Spanish-American war in 1898[31]. By doing so, Huntington marks one pillar that militarism is built upon: A high number of enlisted personnel which is highly valued by the citizens but is still a secluded elite. The other pillars are a military (or likewise with certain restraints expansionist and accordingly arrogant-selfish) thinking society[32] and the military-industrial complex (MIC),[33] of which the general public was warned on January 17, 1961 by U.S. President Dwight D. Eisenhower: 'In the councils of government, we must guard against the acquisition of unwarranted influence, whether sought or unsought, by the military-industrial complex. The potential for the disastrous rise of misplaced power exists and will persist.'[34]

Saluting without being commissioned or even just wearing civilian clothes can be understood as an expression of militarism. In the U.S. there is an ongoing (legal) debate

[28] FICHTE, R (2010): Die Begründung des Militärdienstverhältnisses (1648-1806), p. 111.
[29] NOWOSADTKO, J. (2004): Der Militairstand ist ein privilegierter Stand, der seine eigene Gesetze, obrigkeitliche Ordnung und Gerichtsbarkeit hat. Die „Verstaatlichung" stehender Heere in systemtheoretischer Perspektive (pp. 121-142). In: MEUMANN, M. - PRÖVE, R. (Eds.) (2004): Herrschaft in der Frühen Neuzeit. Umrisse eines dynamisch-kommunikativen Prozesses, pp. 132-134.
[30] HUNGTINGTON, S. P. (1957): The Soldier and the State, p. 3.
[31] Huntington renders different epochs, but is not focussed on militarism, but rather more on military thinking.
[32] HUNGTINGTON, S. P. (1957): The Soldier and the State, pp. 111-112.
[33] BERGHAHN, V. R. (1986): Militarismus. Die Geschichte einer Internationalen Debatte, pp. 107-131.
[34] NPR (2011)

whether civilians or people of the reserve should salute to the flag when the national anthem is played. This reflects genuine relation between the statehood and military thinking in the U.S. population. Nonetheless, Morris Janowitz drew the conclusion about the relationship between military institutions and citizenship that conscription was elementary for strengthening early democracies.[35] Hence it is too narrowly considered to define determining military thinking as destabilisation of a society in peace. It is the hybrid of expectations and orientations in it that starts to pose a threat to a nation's people and the international community.

For Korea's military structure, there are plenty similarities to the U.S. from 1884 until 1950. This is caused by the linkage of the Pacific nations (Qing Dynasty and later the Republic of China, Tsarist Russia and Japan) which affected Korea heavily, while the latter's armies have been modelled on European and U.S. prototypes from the 1850s. On the other hand, military tradition in Korea has been drastically cut in the late 1890s by the intervention of Japan as an act of its imperialist ambitions on Asian mainland against the Empire of China and the Korean peninsula. Korea lost its formal independence in 1905, but the steps towards a modern military on the Korean peninsula are loosely bound to that date. Japan under the Meiji regime has been modernising its entire nation starting in 1876 and the military reforms took place under a tight schedule and with a high budget. Officers, strategists and weapon manufacturers have been invited to Japan to catalyse the shaping of an army that has had its role models in the U.S., Prussia, France and the United Kingdom[36]. After the formal annexation, Korea's military has been reorganised after the Japanese role model. The idea of officers as exclusive military persons has been established aside.

Korea has been treated as disposable mass in the sphere of Japan and the Chinese Empire. Their collaboration came into effect when they sent troops to struck down a Korean-Japanese rebellion in 1884, leading to the agreement that both Japan and the Empire of China guaranteed to not send troops to Korea without notifying each other in beforehand nor to enforce Korean military.[37]

In fact, the influence for a Korean army reorganisation, following the European example, has had some important mark stones. It was the continuous presence of foreign (Japanese[38] and Russian[39]) military officers to 'instruct' the Korean army, sometimes a military occupation of certain areas. Holding even a major military formation in civilian reserve[40] was the way to suppress Korean independence efforts, but also shaped the understanding of the locals how an efficient military was led.

Japan's influence was dominant until 1945, so that Korea was also facing the effects of the Japanese MIC. The idealisation of a victorious Japan was more dominant than the attempt to overcome the potential enemy[41]. The militarism in Asia differs therefore substantially from the local MIC ideologically deformed military tradition to be found in the U.S..

The most obvious subsequent cut in Korean (military) history is the formation of the dual states in the Post-World-War era. The international standing of the DPRK in the post war period is mirrored by military technology and customs that have been established in the

[35] JANOWITZ, M. (1976): Military Institutions and Citizenship in Western Societies (pp. 185-204). In: Armed Forces & Society 2(2).
[36] For the steps of Japan's rapid assimilation of European habits see BEASLEY, W. G. (1987): Japanese Imperialism. 1894-1945, pp. 30-32.
[37] BEASLEY, W. G. (1987): Japanese Imperialism. 1894-1945, pp. 41-44.
[38] BEASLEY, W. G. (1987): Japanese Imperialism. 1894-1945, p. 47; Ibd. p. 50.
[39] DALLIN, D. J. (1949): The Rise of Russia in Asia, pp. 47-49.
[40] DALLIN, D. J. (1949): The Rise of Russia in Asia, p. 50.
[41] BERGHAHN, V. R. (1986): Militarismus. Die Geschichte einer Internationalen Debatte, pp. 149-151.

succeeding decades.[42] Just to mention two traditions, it is the code of conduct of both, the Red Army and China's People's Liberation Army, that further enhanced the importance of respect to a foreign commander in Korea within the Communist bloc. The latter two have chosen to adopt a way like the Central European and to combine this army organisation[43] and customs with their own ideals of what a soldier must stand for.

So, after all, there is a different approach to which ideology a salute alludes, but there are the same manners on the level of recognition between two 'men of honour' and it is the same respect for serving in a country's army for the people of the country that combines it. The historic meaning of a salute is grown to the binding of the individual for an ideal and the centralisation of army tradition in a nationalised way. As for Trump, who is not part of the armed forces by being actively commissioned or holding a reserve position, it is standing to reason to categorise his own role in the Korean denuclearisation and reunification process while evaluating his stand in media reception further.

3 Understanding Trump

One way to comprehend the actions, reactions and basically the fundamental behavioural patterns and way of thinking of President Trump is to engage in research about his career and his past approaches. A limited content analysis of the book 'The Art of the Deal'[44] allows such approach with implications for the DPRK issue.

The book, which contains key principles for succeeding in negotiations — 'basically, the recipe to his success', was even handed out to Kim Jong Un by Dennis Rodman in 2017. Furthermore, it was pointed out that this 'genius move for Rodman to give Kim a copy of the president's book' may result in Trump and Kim getting very well along since they both 'like their names put on things.'[45]

Such conclusion is limited to personal likes or dislikes of Trump and Kim, and ridiculing the involved parties. Therefore, a broader and more complex analysis of the key principles of Trump's strategic[46] mindset/thinking is necessary and was conducted (Fig. 1).

[42] For instance, Juche ideology is significantly shaped by Korean customs and traditions. Songun doctrine, which is some kind of extension of Juche ideology puts the military first, see PARK H.S. (2010): Military-First (Songun) Politics: Implications for External Policies, pp. 89-90. In: PARK K.-A. (ed.) (2010) New Challenges of North Korean Foreign Policy. Regarding the influence of militarism shaped in the recent 80 years in Korea on the Songun doctrine, there is clear evidence that every Korean officer would salute the U.S. president everytime again.

[43] SOH, Y. T. (1995): Russian Policy Toward the Two Koreas (pp. 181-200). In: SHEARMAN, P. (Ed.) (1995): Russian Foreign Policy since 1990. p.182.

[44] TRUMP, D. - SCHWARTZ, T. (2005): Trump - The Art of the Deal.

[45] FIFIELD, A. (2017)

[46] FIFIELD (2017) interpreted the Trump Cards as 'Trump's tactics', which seems to be inappropriate, because own interpretations in context with further literature reviewed implicate a strategic mindset.

Figure 1: Trump Cards and Outcomes

Name of the 'Trump-Card'	Own general interpretation	Possible thoughts of Donald J. Trump on the 'DPRK-issue'
Think Big	Total focus on an opportunity in the most largest and realistic scale (Trump and Schwartz, 2005. pp.46-48).	Is the conflict only a U.S.-DPRK conflict? Bigger picture: Asia, China, Russia.
Protect the Downside	Anticipate for the worst possible outcome and the good will take care of itself (a.a., pp.48-50).	Armed conflict, possibly nuclear, with China and/or Russia.
Maximize Your Options	Flexibility with regard to the output as long as the outcome is wanted (a.a., pp.50-51).	Fair deals with China to ensure a stronger U.S. position in Asia than it is now.
Know Your Market	Know the stakeholders of a deal, understand them, and then start making decisions (a.a., pp.51-53).	China is the greatest stakeholder after the Kim-Family. Russia, the RK and Japan are secondary stakeholders.
Use Your Leverage	Never make a deal in desperation, but rather overcome the desperation by moving the other side (a.a., pp.53-54).	Keep the maximum pressure on China and the DPRK to move them in your direction.
Enhance Your Location	Make that what you already have better and more attractive through promotion and psychology (a.a., pp.54-56).	'Make America Great Again' economic policies and programs.
Get the Word Out	Generate interest and excitement of stakeholders by being different and controversial (a.a., pp.56-58).	No political correctness. Name things as they are in the most simple words.
Fight Back	Get along with stakeholders as long as they are fair. Otherwise, confront them and fight them hard (a.a., pp.58-59).	Further tariffs and trade restrictions with China, more sanctions against the DPRK.
Deliver the Goods	Keep promises and 'deliver the goods' to stakeholders as best as you can (a.a., pp.60-61).	Denuclearisation of Korea, lower trade deficits with China, higher U.S. exports.
Contain the Costs	Be cost-conscious and try to reach your goals with the necessary costs only (a.a., pp.61-63).	Armed conflict is too expensive. Let China do the 'job'.
Have Fun	All work shall happen in an atmosphere, which supports the well-being of oneself (a.a., p.63).	Create an atmosphere of respect and trust, particularly with the Kim-Family.

Own representation and interpretation; sources as stated, based on TRUMP, D. - SCHWARTZ, T. (2005): Trump - *The Art of the Deal.*

Trump and Schwartz[47] have given the key principles, so called 'Trump Cards', a further meaning by applying them to Trump's business transactions in the real estate sector. However, these key principles (Fig.1) are not only valid for one business sector, but rather describe Trump's strategy. It seems to be necessary to define the term 'strategy' shortly for a common understanding, since there exists no consensus on an authoritative definition among respective authors on its meaning:[48] The term strategy, which was originally used in a military context is referring to a general, troop-leader and commander.[49] Using the term, one describes 'the use of fights, for the purpose of war'[50]. The term found its way in North-American universities in the course-area of Business-Policy within the first half of the 20th century[51],

[47] TRUMP, D. - SCHWARTZ, T. (2005): Trump - The Art of the Deal.
[48] MINTZBERG, H. (1987): The Strategy Concept I: Five Ps for Strategy, p.11; SAVOLAINEN, R. (2016): Information Seeking and Searching Strategies as Plans and Patterns of Action, p. 1155f.
[49] SAVOLAINEN, R. (2016): Information Seeking and Searching Strategies as Plans and Patterns of Action, p. 1155; HUNGENBERG, H. (2014): Strategisches Management in Unternehmen – Ziele, Prozesse, Verfahren, p. 5.
[50] VON CLAUSEWITZ, C. (1952): Vom Kriege. In: HUNGENBERG, H. (2014): Strategisches Management in Unternehmen – Ziele, Prozesse, Verfahren, p.5.
[51] HUNGENBERG, H. (2014): Strategisches Management in Unternehmen – Ziele, Prozesse, Verfahren, p. 5; GUERRAS-MARTIN ET AL. (2014): The evolution of strategic management research – Recent trends and current directions. p. 69.

accompanied by seminal publications.[52] However, definitions differ from each other,[53] but a common denominator can be described as, interpreting Doran,[54] 'management excellence is a 'way of life'', in which short-, middle-, and long-term objectives are considered[55] and missions are leading to the accomplishment of visions.[56]

Trump's first card 'Think Big' must be understood in a strategic context (Fig. 1). The DPRK-issue cannot be limited to the DPRK, but rather must include questions about the Asian continent, the PRC and the RF. Furthermore, Trump very well might consider the worst-case scenario, reflected in the card 'Protect the Downside', which includes the use of nuclear weapons resulting in a new world war.

It is commonly known that there are different 'instruments of war'. When we talk about war, we must be aware that there is not necessarily an armed conflict taking place, but rather a war fought with other instruments such as dominating different markets and using such domination to make the own position stronger[57]. This is the case when considering the trade balances between the U.S. and the PRC: Between 2016 and 2017 the U.S. had a trade deficit in manufactured goods with the PRC exceeding 361,286Mn USD (avg), the largest deficit with a single country[58] in the observation period. Therefore, of course, Trump, calling it the 'Maximize Your Options' card (Fig.1), wants 'fair deals', or we might call it greater opportunities for the U.S. with the PRC to ensure more balanced trade and in consequence a stronger U.S. position in Asia.

When it comes to the Trump-Card 'Knowing Your Market' (Fig.1), a primary stakeholder is the PRC and the Kim Family. First, the PRC is militarily a strong power in the region. Secondly, Kim Jong Un, who is the 'Supreme Leader of the Party [Workers Party of Korea] and State [DPRK],'[59] and his sister Kim Yo-Jong, holding official positions and regularly involved in important, international topics, are only two members to be named from the Kim Family, beside other members, who controlled the DPRK from the beginning of its foundation[60]. Secondary stakeholders can be identified as the RF, RK and Japan.

The Trump Card 'Use Your Leverage' (Fig.1) means that a deal shall not be made in desperation. The desperation must be overcome by moving the other side. Therefore, Trump uses the PRC to achieve his goals in Korea, primarily eliminating the thread of a nuclear attack of the U.S. homeland. He uses, and he will keep the maximum pressure towards the PRC and the DPRK to move them into his direction. On the one hand, there are threats of tariffs towards the PRC, on the other hand there are many sanctions by the UN as only two identified instruments for pressure. Such thoughts of Trump are also part of the Trump Card 'Fight Back' (Fig.1), pointing out that confrontation of stakeholders is necessary if a relationship is not fair or if the parties do not get along with each other.

---

[52] CHANDLER, A. (1962): Strategy and Structure – Chapters in the History of American Industrial Enterprise; ANSOFF, H.I. (1965): Corporate Strategy – An Analytic Approach to Business Policy for Growth and Expansion; ANDREWS, K. (1971): The Concept of Corporate Strategy.
[53] MINTZBERG, H. (1987): The Strategy Concept I: Five Ps for Strategy, p. 11.
[54] DORAN, G. (1981): There's a S.M.A.R.T. way to write management's goals and objectives, p. 36.
[55] DRUMMOND ET AL. (2008): Strategic Marketing - Planning and Control, pp. 140-142.
[56] FERRELL, O. - HARTLINE, M. (2011): Marketing Strategy, p. 32.
[57] MASTAPETER, C.W. (2008): The Instruments of National Power: Achieving the Strategic Advantage in a Changing World, p. 180ff.
[58] HOFFER, T. (2018): Making America attractive again for investors – Donald J. Trump's reforms and the possible outcome of increased production-output in trade. Presented at: The 4th International Scientific Conference for Doctoral Students and Young Researchers. Eisenstadt (Austria), 04.05.2018.
[59] O'DOHERTY, M. (2017): The Legacy of Kim Jong-un and the Workers' Party in North Korea - A One-Party State facilitating Militarism, Nuclear Armament and Disregard for Human Rights, p. 54.
[60] WETMORE ET AL. (2014): Modern Asian Theatre and Performance 1900-2000, p. 165.

The DPRK-issue is only one part of the current political discussions in the U.S. about foreign politics. However, 'Enhance Your Location' Trump-Card (Fig.1) means that Trump uses promotion and psychology to make something existing, as he calls it, 'better'. Well, for a fact, the DPRK-U.S. relationships could not be much worse, when Trump took office. Therefore, the question is, what was 'good': After the election it was clear that Trump's slogan 'Make America Great Again' had severe impact on Americans voting him as President. The slogan itself was now operationalised into reality by applying policies in favour of the basic ideas taken from the slogan itself, and, one really might consider that idea, the DPRK-issue is somehow integrated into 'Make America Great Again' by Trump.

Often criticised for being not politically correct, Trump uses his Trump-Card 'Get the Word Out' (Fig.1) to generate interest and excitement of stakeholders. Such excitement and attention of stakeholders is achieved by being controversial and different. Those who criticize him for that do exactly what he wants and intends. Regarding the DPRK-issue, one example can be given by citing Trump's speech at the 72nd session of the U.N.: 'No one has shown more contempt for other nations and for the well-being of their own people than the depraved regime in North Korea. It is responsible for the starvation deaths of millions of North Koreans, and for the imprisonment, torture, killing, and oppression of countless more […] The United States has great strength and patience, but if it is forced to defend itself or its allies, we will have no choice but to totally destroy North Korea. Rocket Man is on a suicide mission for himself and for his regime'[61]. Being not politically correct, being provocative, Trump fully got the attention of Pyongyang, answering his insults with insults against him. But, most interestingly, this pictorial kind of talk seemed to have had helped to make the way clear for direct talks between the DPRK and the U.S..

As for the Trump-Card 'Deliver the Goods' (Fig.1) in context with the DPRK-issue, the main goals are the elimination of the nuclear threat posed by the DPRK, meaning total denuclearisation of the Korean peninsula, and a greater and stronger American position in Asia, particularly in terms of lower trade deficits with the PRC.

Furthermore, Trump is underlining the importance of being cost-conscious. His Trump-Card 'Contain the Costs' (Fig.1) means to reach goals with the necessary costs only. As already pointed out the PRC is interested in remaining a relationship with the U.S. for future access to the U.S. market at good conditions. Trump is aware of that fact, and therefore, he clearly wants the Chinese to be involved and help him resolve the DPRK-issue.

The last Trump-Card (Fig.1) 'Have Fun' explains the 'good' relationship between Trump and Kim in a friendly atmosphere. Trump pointed out that all work shall happen in an atmosphere supporting the own well-being. Of course, such atmosphere can only be present if there exists some fundamental respect and basic trust for each other. The Trump Salute, as it looks, was one step towards the creation of such atmosphere.

4 Political Impact and Media Reaction

Different media sources have been analysed for determining whether the salute had some impact. For finding relevant media sources two different rankings have been used. On the one hand, cision.com[62] ranks the top U.S. newspapers by readers reached. On the other hand, alexa.com[63] is estimating the number of visitors of digital content of news-websites. For finding the relevant articles, search functions on the respective websites were used. The findings have been entered and interpreted for comparison and contextualization purposes. The respective author(s) of an article is appropriately marked besides the news source.

[61] THE WHITE HOUSE (2017)
[62] CISION.COM (2017)
[63] ALEXA.COM (2018)

Furthermore, the authors of this conference proceeding paper have defined the sort of the news article by focussing on language and style used. In addition, the title of the respective news article, the scope, nature, and the historical-, diplomatic-, political-, and military context was subject to analysis and interpretation. In order to be able to compare different focusses set in the news articles, it was the question how those were set: Trump and/or Kim, USA and/or DPRK.

The analyses included eleven different news-sources. Seven of them are individual work-pieces whilst four are agency-reports from two major news agencies (The Associated Press and Reuters). Two articles by Kellman[64] are identical, and therefore, the duplicate[65] will not be subject to further analysis.

Overall, the reporting was not negatively biased towards Trump as expected, since 80% of all reporting was 'negative' in the first 100 days of Trump's presidency.[66] However, Rucker[67] and CNN[68] were mostly based upon one-sided opinions against Trump's approach whilst others reported in a way that the reader/consumer of the respective news source is able to form own opinions based on pro- and contra arguments provided and discussed.

Furthermore, the salute itself was not subject to isolated reports by the majority of analysed news sources, but rather part of summaries of the U.S.-DPRK summit in Singapore.[69] The majority of analysed news sources (except two sources[70]) did focus on political implications and neglected historical, diplomatic and militaristic contextualization. None of the analysed news sources reported on even terms about the relationship of Trump and Kim or of the U.S. and the DPRK: The focus was whether on Trump[71] or Kim,[72] the U.S. or the DPRK.

Furthermore, not only media reactions are from great interest, but rather reactions of national- and international relevant politicians. Three sources have been subject to reflect the mood after the U.S.-DPRK summit. On the one hand, the White House[73] released a statement, in which members of Congress, governors and foreign officials praised the summit as a success, whilst the Business Insider[74] and The Nation[75] included negative opinions and ‘denunciations’, which were, as Carden[76] pointed out led by Democratic leaders in the House and Senate.

Many members of Congress, as the White House[77] pointed out, were giving positive statements regarding the U.S.-DPRK summit. Senate Majority Leader McConnell congratulated Trump to ‘a process that leads to an historic peace’. Speaker of the House Ryan said that ‘the only acceptable outcome’ for the U.S. is a ‘complete, verifiable, irreversible denuclearization’. Senator Perdue from Georgia said, in addition to Ryan’s focus on denuclearisation that Trump’s ‘leadership and unwavering resolve to make the world a safer

[64] KELLMAN, L. (2018); KELLMAN, L. (2018a)
[65] KELLMAN, L. (2018a)
[66] PATTERSON, T.E. (2017)
[67] RUCKER, P. (2018)
[68] CNN (2018a)
[69] PARKER ET AL. (2018); TALMADGE, E. (2018); RUCKER, P. (2018); SHIN, H. (2018); PENGELLY, M. (2018); MILES, F. (2018).
[70] SPECIA, M. (2018); KELLMAN, L. (2018)
[71] SPECIA, M. (2018); PARKER ET AL. (2018); RUCKER, P. (2018); KELLMAN, L. (2018); CNN (2018a); PENGELLY, M. (2018).
[72] MOORE, M. (2018); TALMADGE, E. (2018); SHIN, H. (2018); MILES, F. (2018).
[73] THE WHITE HOUSE (2018a)
[74] MA, A. (2018)
[75] CARDEN, J. (2018)
[76] CARDEN, J. (2018)
[77] THE WHITE HOUSE (2018a)

place'. Such comments, outlining the efforts to make the world a safer place, were also given by Senator Rounds of South Dakota. Senator Portman from Ohio, who has long called for direct talks between the DPRK and the U.S. also underlined his support for a peaceful solution of the DPRK-issue. Senator Graham of South-Carolina congratulated Trump for bringing this historic opportunity by pointing out that the deal is dependent on two sides, meaning the DPRK giving up their weapons- and missile program in return for 'security guarantees and prosperity'. Additionally, Republican representatives and governors sent congratulations to Trump, mostly via social media channels, and support him in his course of action.

However, the picture on the other side of the aisle is completely different.[78] House Minority leader Nancy Pelosi slammed the joint statement complaining about 'vague promises which do not approach the U.S.'s goal of complete, verifiable and irreversible dismantlement (of weapons of mass destruction)' and that Trump 'hasted to reach an agreement'. Hawaiian Senator Brian Schatz called the relationship between Trump and Kim 'just embarrassing.'[79] Tim Shorrock, who is a writer for 'The Nation' since 1983,[80] and who reported from Singapore underlined that 'even as the first imaged flashed across the world of Trump and Kim shaking hands against the unusual background of U.S, and DPRK flags flapping together, social media and op-ed sections of media sites were filled with denunciations of Trump led by Democratic leaders in the House and Senate'. Charles Ellis ("Chuck") Schumer said on the Senate floor that this, 'what the U.S. has gained is vague and unverifiable at best. What North Korea [DPRK] has gained however is tangible and lasting. We've legitimised a brutal dictator who's starved his own people.'[81]

Support can be also noticed from the most important and relevant stakeholders regarding the DPRK-issue. The President of the Republic of Korea noticed that the agreement between Trump and Kim will be 'recorded as a historic event that has helped break down the last remaining Cold War legacy'. Moon Jae-in further pointed out that the U.S. and both Koreas achieved a great victory and 'a huge step forward for people across the world who long for peace'. The President congratulated Trump that he 'achieved a feat that no one else has ever delivered'.[82] Furthermore, the PRC also 'welcomes and supports the history making talks between DPRK and U.S. leaders', as Foreign Minister of the PRC, Wang Yi said.[83] The Russian Federation also supports the talks between the DPRK and the U.S. The foreign minister of the RF, Sergey Lavrov, described the fact of the meeting itself as 'positive'. Japanese Prime Minister Shinzo Abe was grateful to Trump for bringing up the abduction-issue[84] and said that he was 'determined' that Japan and the DPRK will have bilateral talks resolving the issue.[85]

Other international support was given by the Prime Minister of Singapore, Lee Hsien Loong, and the (former) United Kingdom Foreign Secretary Boris Johnson, who underlined necessary stability as a result of the summit.[86] Furthermore, both IAEA Director General Yukiya Amano and NATO Secretary General Jens Stoltenberg welcomed the 'historic

[78] CARDEN, J. (2018)
[79] MA, A. (2018)
[80] THE NATION (2018)
[81] CARDEN, J. (2018)
[82] THE WHITE HOUSE (2018a); MA, A. (2018).
[83] MA, A. (2018)
[84] THE WHITE HOUSE (2017)
[85] MA, A. (2018)
[86] THE WHITE HOUSE (2018a); MA, A. (2018).

summit' and underlined the commitment to eventual complete denuclearisation of the Korean Peninsula.[87]

Furthermore, others expressed their standpoints:[88] The UN spokesman Stephane Dujarric pointed out that for complete denuclearisation the international community needs to be patient and support the DPRK on its way. Additionally, the EU underlined diplomacy as the 'only way towards lasting peace on the Korean Peninsula'. Support was also given by Prime Minister of Canada, Justin Trudeau thanking Trump for his 'continues efforts' on the issue. Moreover, Australia and Iran commented on the summit. The Australian Prime Minister Malcolm Turnball said: 'Look, President Trump is a deal-maker, he is a businessman who has brought a lifetime's experience of doing deals, of getting to know people, of being able to persuade them to come to an agreement. And he has chosen to take a very dynamic, very personal approach to this that none of his predecessors have done in the past.'

Iranian government spokesman, Mohammad Bagher Nobakht expressed his opinion, that it 'is not clear that he [Trump] would not cancel the agreement before returning home'. Such scepticism (most probably the result of the cancelled U.S.-Iran Nuclear Deal) was also stated by a (unnamed) spokesman for the country's foreign ministry pointing out that Iran was 'not optimistic' since '[Trump] has undermined international agreements and has unilaterally withdrawn from them'.

This review of international reactions to the U.S.-DPRK summit is further subject to discussion eventually leading to conclusions and implications for further research.

5 Discussion

The relevance of a salute on the diplomatic stage is not considered of any importance from a protocol point of view. The implicit reference to militarism has not been recognised by scholars but is widely alluded by the present media review. By criticizing the U.S. President for showing respect to an adversary officer, it is neglected, that the first who greeted Trump was Col. Gen. No Kwang Chol. Therefore, it would have been an implicit insult not to answer properly, while other responses like a nod might have been appropriate, too.

Military tradition of the DPRK and the U.S. came apart after the Japanese MIC gained power in the 1920s. Still, it is not militarism but the respect for an officer that has a stand for his own nation that is shown by a salute. The close relationship between U.S. government and the military history has been underlined while a trend can be found that the bond between the two impersonated by the president's CV is not as strong as it once used to be. However, there is no paradigm shift apparent, why a commander in chief could not use a salute to greet appropriate personnel. Underlining the meaning of a diplomatic context, to overcome a - often messy - political situation, it contextualises the allusion for military respect into a wish for the future rather than into an affront to the U.S. people and military.

The different paths that the U.S. and the DPRK have been taking - since the formation of the cold war blocs - mean a different ideology, while it is on both sides the perception of military as defender of their respective people that drives the code of conduct. However, the legitimacy of the right to stand for the security of the respective people is highly in question. Only by taking the diplomatic approach into consideration of contingent sovereignty might solve the issue on the transpersonal level.

Trump has key principles for all his actions and reactions, which explain his behaviour and way of thinking. These principles are not limited to his professional life but may also include his private life. His approach is from strategic nature and seems to be successful in

[87] THE WHITE HOUSE (2018a)
[88] MA, A. (2018)

different areas such as the U.S. economy and the current state of relationship with the DPRK, just to mention two examples.

Nonetheless, as President of the U.S. he polarizes different stakeholders, what leads to confusion and conflicts in social terms. However, these confusions and conflicts are part of Trump's key principles to get attention and eventually succeed with his final goals. The research conducted does not only clearly prove that the media is exactly doing what might be the purpose of Trump's behaviour to get attention, namely using and combining the Trump Cards ‘Get the Word Out’ and ‘Have Fun’, but rather fail to address the greater good in particular with regard to his way to solve the DPRK-issue.

Most interestingly politicians in the U.S. reacted as expected: The Democrats condemned his approach even before the U.S.-DPRK summit really started, just because he was involved. On the other hand, Republicans focussed on the possible outcome of the summit and neglected to discuss the fact that, again, Trump was in the center of all attention. Internationally, the reactions were more focussed on outcome than the person Trump. It must be pointed out that no critical statements, in terms of failing or not succeeding, beside those of the Islamic Republic of Iran, were reported and therefore, the international community did indeed recognize the successful diplomatic efforts of both the U.S. and the DPRK.

This paper provided a more complete picture of the U.S.-DPRK summit itself by addressing not only the behavioural patterns of Trump, which might be subject to a broader public discussion, but rather focussed on the good and success of his approach leading to a better relationship with the DPRK and lowering tensions in the whole region. Furthermore, Trump's approach, saluting back Col. Gen. No Kwang Chol very well significantly made Koreans feel more accepted and enabled them to interact as equals in negotiations with the U.S., because for a fact the U.S. recognised the DPRK as it did not any time before.

6 Conclusion and Implications for further Research

There is a vivid discord between media reception and original meaning of the appearance by Trump. Diminishing the historic meaning of a salute and overlooking the effrontery to honour and adversary officer has been accepted by the U.S. president deliberately, eventually cutting down all presence to a personal level. Whilst this caused a wide and eligible critique in the U.S., this strategic move won over the DPRK media and leadership. Nevertheless, there is no doubt after the literature review and the discussion that the approach itself was successful in terms of lowering tensions and to start a relationship between the U.S. and DPRK. Besides, as already concluded, the cutting down of all presence to a personal level, this success is the result of Trump’s deliberate strategic orientation.

While the process of Trump’s involvement in Korea’s new international orientation and in its reunification is not finished, there can be no final judgement about his contribution at the moment this paper has been written. Therefore, ongoing observations and monitoring of relevant situations is recommended to extend research of the topic in the future.

Furthermore, there is – mostly South – Korean literature on the military culture that could not have been reviewed due to limitations in scope and preparation time of this paper. The question on how the dominant Japanese MIC influenced a mid 20th century doctrine in Korea could not be answered, due to the same reasons as mentioned before. However, such review and the further contextualisation with the topic shall be hereby implicated for further research.

References:

1. ALEXA.COM (2018): *The top 500 sites on the web, by category, news.* In: Alexa.com, n.d. [cited 05.10.2018]. Available online: https://www.alexa.com/topsites/category/News .

2. ANDREWS, K. (1971): *The Concept of Corporate Strategy.* Homewood: Irwin, 1987. ISBN 978-0870949838.
3. ANSOFF, H. I. (1965): *Corporate Strategy – An Analytic Approach to Business Policy for Growth and Expansion.* New York: McGraw-Hill, 1965. ISBN 978-0070021112.
4. BEASLEY, W. G. (1987): *Japanese Imperialism 1894-1945.* Oxford: Oxford University Press, 1987.
5. BERGHAHN, V. R. (1986): *Militarismus. Die Geschichte einer Internationalen Debatte.* Hamburg: Berg Publishers Ltd, 1986.
6. CARDEN, J. (2018): *The Democrats' Myopic Reaction to the Trump–Kim Summit.* In: The Nation, 18.06.2018. [online]. [Cited: 03.10.2018]. Available online: https://www.thenation.com/article/democrats-myopic-reaction-trump-kim-summit/ .
7. CHANDLER, A. (1962): *Strategy and Structure – Chapters in the History of American Industrial Enterprise.* Cambridge: MIT Press, 1962. ISBN 9780262030045.
8. CISION.COM (2017): *Top 10 U.S. Daily Newspapers*. [online]. In: Cision.com, Cision Media Research, 29.09.2017. [Cited 01.10.2018]. Available online: https://www.cision.com/us/2017/09/top-10-u-s-daily-newspapers-2/ .
9. CNN (2018): *READ: Full text of Trump-Kim signed statement.* [online]. In: CNN Politics, 12.06.2018. [cited 25.09.2018]. Available online: https://edition.cnn.com/ 2018/06/12/politics/read-full-text-of-trump-kim- signed-statement/index.html .
10. CNN (2018a): *Watch Trump salute North Korean general.* [online]. In: CNN (Video only), 14.06.2018. [Cited 03.10.2018]. Available online: https://edition.cnn.com/ videos/world/2018/06/14/north-korea-state-media-airs-unseen-video-trump-salute-general.cnn/video/playlists/us-north-korea-summit/ .
11. DALLIN, D.D. (1949): *The Rise of Russia in Asia.* New Haven: Yale University Press, 1949.
12. DORAN, G. (1981): There's a S.M.A.R.T. way to write management's goals and objectives. In: *Management Review*, Volume 70, 11, pp.35-36.
13. DREIMANN, D. (1983): *Das diplomatische Protokoll. Aufgaben, Mittel, Methoden und Arbeitsweise*. 2nd edition. Leipzig: Koehler & Amelang, 1983.
14. DRUMMOND, G. - ENSOR, J. - ASHFORD R. (2008): *Strategic Marketing - Planning and Control.* 3rd edition. Burlington: Elsevier, 2008. ISBN 978-07506-8271-8.
15. FERRELL O. and HARTLINE M. (2011): *Marketing Strategy.* 5th edition. Mason: South Western, 2011. ISBN 978-0-538-46738-4.
16. FICHTE, R. (2010): *Die Begründung des Militärdienstverhältnisses (1648-1806). Ein Beitrag zur Frühgeschichte des öffentlich-rechtlichen Vertrages.* Baden-Baden: Nomos, 2010.
17. FIFIELD, A. (2017): *Dennis Rodman just gave Kim Jong Un 'The Art of the Deal.' And it may be a genius move*. In: The Washington Post, 15.06.2017. [Cited 05.10.2018]. Available online: https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/ wp/2017/06/15/dennis-rodman-just-gave-kim-jong-un-the-art-of-the-deal-and-it-may-be-a-genius-move/ .
18. FORREST, A. (2003): La patrie en danger: The French Revolution and the First Levée en masse. In: MORAN, D. - WALDRON, A. (eds.) (2003): *The People in Arms. Military Myth and National Mobilization since the French Revolution.* Cambridge et. al.: Cambridge University Press, 2003.
19. FUNABASHI, Y. (2007): *The Peninsula Question: A Chronicle of the Second Korean Nuclear Crisis.* Washington: Brookings Institution Press, 2007. ISBN 978-0-8157-3010-1.

20. GREWE, W.G. (1988): *Epochen der Völkerrechtsgeschichte.* 2nd edition. Baden-Baden: Nomos, 1988.
21. GUERRAS-MARTIN, L. - MAGHOK, A. - MOTORO-SANCHEZ, A. (2014): The evolution of strategic management research – Recent trends and current directions. In: *Business Research Quarterly*, Volume 17, 2014. pp.69-76.
22. HARNISCH, S. (2017): *The military alliance between North Korea and China*. Heidelberg: Heidelberg University, 22.06.2017.
23. HARTMANN, J. (1990): *Staatszeremoniell.* 2nd edition. Köln et. al.: Carl Heymanns Verlag KG, 1990.
24. HOFFER, T. (2018): Making America attractive again for investors – Donald J. Trump's reforms and the possible outcome of increased production-output in trade. Presented at: *The 4th International Scientific Conference for Doctoral Students and Young Researchers.* Eisenstadt (Austria), 04.05.2018.
25. HOLDER, C. (2008): Responding to Humanitarian Crises (pp. 85-104). In: MAY, L. (Ed.) (2008): *War. Essays in Political Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
26. HUNGENBERG, H. (2014): *Strategisches Management in Unternehmen – Ziele, Prozesse, Verfahren.* 8th edition. Wiesbaden: Springer Fachmedien, 2014. ISBN 978-3-658-06680-2.
27. HUNTINGTON, S. P. (1957): *The Soldier and the State*. Cambridge: Belknap Press,1957.
28. JANOWITZ, M. (1976): Military Institutions and Citizenship in Western Societies (pp. 185-204). In: *Armed Forces & Society*, Volume 2, Issue 2. pp. 185-204.
29. KELLMAN, L. (2018): *White House: Trump salute to NK general 'a common courtesy'*. [online]. In: Star Tribune, 14.06.2018. [Cited 03.10.2018]. Available online: http://www.startribune.com/white-house-trump-salute-to-nk-general-a-common-courtesy/485602331/ .
30. KELLMAN, L. (2018a): *White House: Trump salute to NK general 'a common courtesy'*. [online]. In: Yahoo, 14.06.2018. [Cited 03.10.2018]. Available online: https://www.yahoo.com/news/white-house-trump-salute-nk-general-common-courtesy-205424606--politics.html .
31. KIM YO-CHULL (2018): *Pope accepts Kim Jong-un's invitation to North Korea.* [online]. In: The Korea Times, Foreign Affairs, 18.10.2018. [cited 29.10.2018]. Available online: https://www.koreatimes.co.kr/www/nation/2018/10/120_257235. Html.
32. MA, A. (2018): *Here's how world leaders are reacting to the historic Trump-Kim summit.* [online]. In: Business Insider Deutschland, 13.06.2018. [Cited: 03.10.2018]. Available online: https://www.businessinsider.de/how-world-leaders-are-reacting-to-trump-kim-summit-south-korea-japan-uk-more-2018-6 .
33. MASTAPETER, C.W. (2008): *The Instruments of National Power: Achieving the Strategic Advantage in a Changing World*. Final Master Dissertation (M.A. in Security Studies) . Monterey: Naval Postgraduate School, 2008.
34. MCCAFFREE, M.J. - ,INNIS, P. - SAND, R. (2013): *Protocol. The Complete Handbook of Diplomatic, Official and Social Usage*. 35th edition. Laverock et al.: Prentice-Hall, 2013.
35. MCKAY, J. (2014): North Korea: Failed State or Pariah, or Both....?. In: WARE, A. (ED.) (2014): *Development in Difficult Sociopolitical Contexts - Fragile, Failed, Pariah.* New York et al.: Palgrave Macmillan, 2014. ISBN 978-1-349-46742-6.
36. MILES, F. (2018): *North Korea's state media depict Kim as hero and star of the Singapore summit with Trump.* [online]. In: Fox News, 14.06.2018. [Cited

03.10.2018]. Available online: http://www.foxnews.com/world/2018/06/14/north-koreas-state-media-depict-kim-as-hero-and-star-singapore-summit-with-trump.html .
37. MINTZBERG, H. (1987): The Strategy Concept I: Five Ps for Strategy. In: *California Management Review*, 1987, Volume 30, Issue 1, pp. 11-24.
38. MOORE, M. (2018): *Propaganda video shows Trump saluting North Korean general.* [online]. In: New York Post, 14.06.2018. [Cited 03.10.2018]. Available online: https://nypost.com/2018/06/14/kim-jong-un-gets-the-movie-star-treatment-in-north-korea/ .
39. MUN-SU, Y. (2015): *North Korea's planned economy and marketization.* Seoul: Ministry of Unification, Institute for Unification Education, 2015.
40. NOWOSADTKO, J. (2004): Der Militairstand ist ein privilegierter Stand, der seine eigene Gesetze, obrigkeitliche Ordnung und Gerichtsbarkeit hat. Die "Verstaatlichung" stehender Heere in systemtheoretischer Perspektive. In: MEUMANN, M. - PRÖVE, R. (eds.) (2004): *Herrschaft in der Frühen Neuzeit. Umrisse eines dynamisch-kommunikativen Prozesses.* 2nd edition. Münster: LIT Verlag, 2004.
41. NPR (2011): *Ike's Warning Of Military Expansion, 50 Years Later.* [online]. In: NPR, National, 17.01.2011. [cited 25.10.2018]. Available online: https://www.npr.org/2011/01/17/132942244/ikes-warning-of-military-expansion-50-years-later
42. O'DOHERTY, M. (2017): *The Legacy of Kim Jong-un and the Workers' Party in North Korea - A One-Party State facilitating Militarism, Nuclear Armament and Disregard for Human Rights.* Morrisville: Lulu Press, 2017. ISBN 9781365896538.
43. PARK H.S. (2010) Military-First (Songun) Politics: Implications for External Policies. In: PARK K.-A. (ed.) (2010) *New Challenges of North Korean Foreign Policy.* New York: Palgrave Macmillan, 2010. ISBN 978-1-349-28797-0.
44. PARKER, A. - DAWSEY, J. - LEONNIG, C. D. - DEYOUNG, K. (2018): *'Why can't we just do it?': Trump nearly upended summit with abrupt changes.* [online]. In: The Washington Post, 14.06.2018. [Cited 03.10.2018]. Available online: https://www.washingtonpost.com/politics/why-cant-we-just-do-it-trump-nearly-upends-summit-with-abrupt-changes/2018/06/14/36e9cb2e-6fe6-11e8-bd50-b80389a4e569_story.html .
45. PATTERSON, T.E. (2017): *News Coverage of Donald Trump's First 100 Days.* [online] In: Shorenstein Center on Media, Politics and Public Policy, HARVARD Kennedy School, 18.05.2017. [Cited: 12.09.2018]. Available online: https://shorensteincenter.org/news-coverage-donald-trumps-first-100-days/ .
46. PENGELLY, M. (2018): *Trump praises Kim on Fox & Friends: 'I want my people to do the same'.* [online]. In: The Guardian, 15.06.2018. [Cited 03.10.2018]. Available online: https://www.theguardian.com/us-news/2018/jun/15/antsy-and-bored-trump-nearly-left-kim-summit-in-peril-report-says .
47. RT (2018): *Treason or respect? Trump draws ire for returning North Korean general's salute (VIDEO).* [online]. In: Russia Today, Question More, 14.06.2018. [cited 11.09.2018]. Available online: https://www.rt.com/usa/429809-trump-north-korea-salute/ .
48. RUCKER, P. (2018): *Analysis: With Kim, Trump continues his embrace of dictators.* [online]. In: East Bay Times, 15.06.2018. [Cited 03.10.2018]. Available online: https://www.eastbaytimes.com/2018/06/15/analysis-with-kim-trump-continues-his-embrace-of-dictators/ .
49. SALMON, A. (2018): *Ahead of US summit, North Korea fires military leadership.* [online]. In: Asia Times, 04.06.2018. [cited 05.10.2018]. Available online:

http://www.atimes.com/article/ahead-of-us-summit-north-korea-fires-military-leadership/ .
50. SAVOLAINEN, R. (2016): Information Seeking and Searching Strategies as Plans and Patterns of Action. In: *Journal of Documentation*, Volume 72, Issue 6, pp.1154-1180.
51. SHIN, H. (2018): *North Korean film on Kim's Singapore trip reveals new focus on economy.* [online]. In: Reuters, 15.06.2018. [Cited 03.10.2018]. Available online: https://www.reuters.com/article/us-northkorea-usa-documentary/north-korean-film-on-kims-singapore-trip-reveals-new-focus-on-economy-idUSKBN1JB10E .
52. SOH, Y. T. (1995): Russian Policy Toward the Two Koreas (pp. 181-200). In: SHEARMAN, P. (Ed.) (1995): *Russian Foreign Policy since 1990*. San Francisco and Oxford: USA West View Press Inc., 1995.
53. SPECIA, M. (2018): *Trump Saluted a North Korean General, Setting Off a Debate.* [online]. In: The New York Times, 14.06.2018. [Cited 03.10.2018]. Available online: https://www.nytimes.com/2018/06/14/world/asia/trump-north-korea-salute.html .
54. SUTTER, R. G. (2001): What is the current status of U.S. - North Korean Political Relations. In: ELLSWORTH BLANC, D. (ED.) (2001): *North Korea, Pariah?*. Hauppauge, NY: Nova Science Publishers, 2001.
55. TALMADGE, E. (2018): *After summit, North Korea shows Trump in new light.* [online]. In: The Mercury News, 14.06.2018. [Cited 03.10.2018]. Available online: https://www.mercurynews.com/2018/06/14/after-summit-north-korea-shows-trump-in-new-light/ .
56. THE NATION (2018) *Tim Shorrock*. In: The Nation, n.d. [online]. [Cited: 08.10.2018]. Available online: https://www.thenation.com/authors/tim-shorrock/ .
57. THE WHITE HOUSE (2017): *Remarks by President Trump to the 72nd Session of the United Nations General Assembly.* [online]. In: Whitehouse.gov, Foreign Policy, 19.09.2017. [Cited 10.10.2018]. Available online: https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-72nd-session-united-nations-general-assembly/ .
58. THE WHITE HOUSE (2018): *Joint Statement of President Donald J. Trump of the United States of America and Chairman Kim Jong Un of the Democratic People's Republic of Korea at the Singapore Summit.* [online]. In: The White House, Statements & Releases, 12.06.2018. [cited 26.09.2018]. Available online: https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/joint-statement-president-donald-j-trump-united-states-america-chairman-kim-jong-un-democratic-peoples-republic-korea-singapore-summit/ .
59. THE WHITE HOUSE (2018a): *WTAS: Support For President Donald J. Trump's Summit With North Korea.* [online]. In: Whitehouse.gov, Foreign Policy, 12.06.2017. [Cited 03.10.2018]. Available online: https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/wtas-support-president-donald-j-trumps-summit-north-korea/ .
60. THORNTON, S.A. (2017): *North Korea Policy.* [online]. In: U.S. Indo-Pacific-Command, News, 13.09.2017. [cited 08.10.2018]. Available online: http://www.pacom.mil/Media/News/News-Article-View/Article/1310112/north-korea-policy/
61. TRUMP, D. - SCHWARTZ, T. (2005): *Trump - The Art of the Deal*. New York: Ballantine Books, 2005. ISBN 0-345-47917-3.
62. URSCHITZ, K. (2002): *Protokoll mit Zeremoniell und Etikette*. N.A.: Dr.schnider's e.u., 2002. ISBN 978-3902020192.

63. WALDRON, A. (2017): *Why We Must Recognize North Korea*. In: Foreign Policy Research Institute, 13.07.2017. [online]. [cited 05.04.2018]. Available online: https://www.fpri.org/2017/07/must-recognize-north-korea/ .
64. WERTZ, D. - OH, JJ - INSUNG, K. (2016): *DPRK Diplomatic Relations*. In: The National Committee On North Korea, August 2016. [online]. [cited 05.04.2018]. Available online: https://www.ncnk.org/sites/default/files/issue-briefs/DPRK_Diplo_Relations_August2016.pdf
65. WETMORE, K.J. JR. - LIU, S. - Mee, ERIN B. (2014): *Modern Asian Theatre and Performance 1900-2000*. Edinburgh: A&C Black, 2014. ISBN 9781408177204.
66. WOOD, J.R. - SERRES, J. (1970): *Diplomatic Ceremonial and Protocol. Principles, Procedures & Practices*. London et. al.: McMillan and Richard Clay, 1970.

Contact:
Konstantin Krieter
Philosophische Fakultät
Universität Rostock
August-Bebel-Str. 28
18055 Rostock
Federal Republic of Germany
e-mail: konstantin.krieter@uni-rostock.de

Thomas Hoffer
International Economic Relations and Management
University of Applied Sciences Burgenland
7000 Eisenstadt,
Republic of Austria
e-mail: 1719001135@fh-burgenland.at

ASPEKT ISLAMOFÓBIE V EURÓPSKOM KONTEXTE

Kristína Krupová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: kristina.krupova@euba.sk

Narastajúcim fenoménom súčasných medzinárodných vzťahov je diskusia ohľadom islamofóbie, ktorá sa stáva čoraz viac skloňovaným termínom v našom geografickom priestore. Neexistuje však jednotná a presná definícia tohto pojmu, ktorá by umožnila objektívnu diskusiu bez vytvárania zbytočných diskriminačných tendencií. Primárnym cieľom tohto príspevku je predovšetkým vymedziť definičný rámec problematiky islamofóbie a určiť hlavné fenomény pojmu obsiahnutie v európskom priestore.
Kľúčové slová: islamofóbia, diskriminácia, islam, Európska únia
JEL: F50, Z12, J15

The debate over Islamophobia is a growing phenomenon of current international relations is, which is becoming an increasingly inflectional term in our geographical area. However, there is no uniform and precise definition of this concept that would allow for objective discussion without creating unnecessary discriminatory tendencies. The primary objective of this contribution is primarily to define a definitive framework of Islamophobia and to identify the main phenomena of the concept of inclusion in the European area.
Key words: islamophobia, discrimination, Islam, the European Union
JEL: F50, Z12, J15

Úvod

V prostredí súčasných medzinárodných vzťahov zaznamenávame rastúcu tendenciu verejných diskusií, ktoré používajú pojmy s mylnou či dokonca ich úplne absentujúcou definíciou. Takáto prax je znepokojujúca najmä v súvislosti s témami, ktorých tematika je v odborných kruhoch sporná a kontroverzná. Práve komplex týchto diskutovaných tém si vyžaduje jasnú a zrozumiteľnú interpretáciu, ktorú v odbornej literatúre takmer vôbec v potrebnom rozsahu nenachádzame. Preto je potrebné pristúpiť k jednotnej definícií kľúčových pojmov, z ktorých by pri vzájomnej konfrontácii vychádzalo celé názorové spektrum.

Jedným z problematických pojmov je *islamofóbia*, ktorá je čoraz viac skloňovaná v rôznych publikáciách, dokumentoch a verejných diskusiách zameraných na problematiku islamského faktora. Napriek frekventovanejšiemu výskytu tohto pojmu, ktorý sa stáva v súčasnom ponímaní čoraz viac spoločensky prijateľným, sme nezaznamenali výrazný nárast odborných textov ohľadom povahy samotného pojmu a opodstatnenosti jeho využívania. Bez adekvátneho konceptuálneho zasadenia skúmaného termínu totiž môžeme islamofóbiu považovať za jeden z najnebezpečnejších predsudkov v súčasnom medzinárodnom prostredí.

Cieľom tohto príspevku je adekvátne definovať a vymedziť podstatu pojmu islamofóbia vo všeobecnosti a zároveň špecifikovať úskalia spojené s interpretáciou skúmaného termínu v európskom priestore. Zaoberanie sa kľúčovými pojmami v súvislosti s islamom v súčasných medzinárodných vzťahoch bude integrálnou súčasťou úvodnej teoretickej časti záverečnej dizertačnej práce, nakoľko správne nastavenie definičného rámca považujeme za nevyhnutnosť pri ďalšom vedeckom bádaní.

1 Definičný rámec skúmanej problematiky

Z teoreticko-metodologického hľadiska môžeme ako najelementárnejšie hľadisko definičného rámca predmetného pojmu zjednodušene ozrejmiť pomocou Oxford Dictionary, kde je islamofóbia definovaná ako *„odpor alebo predsudky voči islamu alebo moslimom, najmä ako súčasť politickej sily určitého celku.*“[1] Think-tank Runnymede Trust začal pracovať s konceptom islamofóbie koncom 80. rokov minulého storočia, avšak ako poznamenáva Online Etymology Dictionary, v prostredí medzinárodných vzťahov nemôžeme hovoriť o novodobom fenoméne. Existenciu pojmu v západných krajinách nachádzame totiž omnoho skôr pred samotným skoncipovaním spomínaného termínu[2], napr. v súvislosti so stredovekým plienením Európy Osmanskou ríšou. Označenie islamofóbie ako všeobecnej neznášanlivosti voči moslimom a islamu bolo oficiálne akceptované až v roku 2001 na Štokholmskom medzinárodnom fóre v boji proti intolerancii.[3]

Roaldová chápe koncept islamofóbie najmä vo forme napätého vzťahu medzi moslimami a „nemoslimami“.[4] Islamofóbne nálady napokon eskalovali v období série teroristických útokov v Spojených štátoch amerických v septembri 2001, ktoré významnou mierou prispeli k rozvoju diskusie ohľadom skúmaného fenoménu. Kampaň namierená voči moslimom tak spôsobila rozdielnosti vo vnímaní väčšinovej populácie a menšín, ako aj ich prístup k nim. V tejto súvislosti bol vytvorený pomyselný koncept „my“ a „oni“, ktorý prezentuje normy akceptovateľné väčšinovou skupinou obyvateľstva. Tí, ktorí sa podľa nich neriadia, sú vystavení diskriminácii a predsudkom zo strany majority.

Z úvah Roaldovej vyplývajú taktiež hlavné motívy, ktoré spôsobujú islamofóbiu. Teória obetného baránka (*the scapegoat theory*) vysvetľuje, do akej miery majú potrebu skupiny ľudí fyzicky alebo duševne utláčať kontrastné minoritné skupiny alebo jednotlivcov s cieľom posilniť status dominantnej skupiny.[5] V kontexte islamofóbie tak moslimovia, resp. nemoslimovia obetovaním toho druhého preukazujú svoju dominanciu. Tento proces následne vytvára priestor pre rozvoj náboženských motívov islamofóbie, kedy myšlienky islamu v konečnom dôsledku ohrozujú tradičné chápanie hodnôt Západu. S tým sú spojené ekonomické motívy, v rámci ktorých je islamofóbia zdôrazňovaná najmä v súvislosti s vysokou nezamestnanosťou a výhodnou sociálnou politikou vybraných krajín, z ktorej sa snažia získať potrebné benefity. Politické motívy môžeme demonštrovať ako formu ohrozenia Západu práve v politickej sfére. V tejto súvislosti za mienku stojí problematika Turecka a jeho pôvodné snahy o plnohodnotné členstvo v Európskej únii. Tejto myšlienke sa bránili viaceré európske krajiny sčasti z objektívnych dôvodov, no vplyv islamofóbie je v tomto kontexte nezanedbateľný. Narastajúci vplyv islamu v Európe, migrácia a súbor podobných tém sú preto aj v súčasnosti stále aktuálnou politickou témou, ktorá rezonuje na pôde Európskej únie.

Aplikácia terminológie ohľadom islamofóbie je však v praxi v odborných kruhoch mnohokrát nesprávne interpretovaná. Ako uvádzajú Elahi a Khan vo svojej štúdii venovanej islamofóbii,[6] pojem *fóbia* je z medicínskeho hľadiska spojený skôr s duševnou chorobou a extrémnym neopodstatneným pocitom strachu než súčasnými asociáciami diskriminačných postojov, predsudkov a sociálneho vylúčenia. Prvá časť skúmaného slovného spojenia *islam* však spôsobuje hlbšie a komplexnejšie problémy. Pojem islamofóbia je totiž značne

[1] OXFORD DICTIONARIES (2018): Islamophobia.
[2] ONLINE ETYMOLOGY DICTIONARY (2018): Islamophobia.
[3] ROALD, A. S. (2004): New Muslim in the European Context: the Experience of Scandinavian Converts. p. 32
[4] Pod pojmom *nemoslim* pre účely tohto príspevku rozumieme obyvateľstvo, ktoré sa nehlási k islamskému náboženstvu. ROALD, A. S. (2004): New Muslim in the European Context: the Experience of Scandinavian Converts. p. 24
[5] ROALD, A. S. (2004): New Muslim in the European Context: the Experience of Scandinavian Converts. p. 26
[6] ELAHI, F. – KHAN, O. (2017): Islamophobia: Still a challenge for us all. p. 8

zavádzajúci a korešponduje viac s anti-moslimským ako anti-islamským cítením, nakoľko sa vzťahuje skôr na jednotlivcov – moslimov – ako na náboženstvo samotné. Mnohí odborníci tvrdia, že islam identifikovaný v prvom rade ako náboženstvo je systémom viery, a tak by mal podliehať kritike. Neuvedomujú si však, že práve táto religiózna skupina v súčasnosti čelí obrovskej diskriminácii a neopodstatneným predsudkom v spoločnosti.[7] Tieto aspekty majú ďalekosiahle dôsledky v ich každodennom živote – počnúc trhom práce a vzdelávacími inštitúciami, až po násilné tendencie voči moslimom na rôznych spoločenských úrovniach.

V dôsledku rôznorodého názorového spektra a rozdielnych prístupov k problematike je nájdenie spoločnej definície obzvlášť náročné. Pri riešení tejto problematiky nepovažujeme zvolenie termínu islamofóbia za najsprávnejšie zvolenú alternatívu, nakoľko vytvára diskutabilné a kontroverzné konotácie, čo neprispieva k objektivizácii predmetného termínu. Nakoľko sa však v prostredí súčasných medzinárodných vzťahov s pojmom stretávame v čoraz výraznejšej intenzite, nemôžeme zmieňovaný pojem prehliadať. V rámci tohto príspevku islamofóbiu chápeme ako neopodstatnený strach a kreovanie predsudkov voči moslimom a islamu vo všeobecnosti. Tento súbor aspektov následne priamo aj nepriamo ovplyvňuje entitu moslimského obyvateľstva v ich každodennom živote a vytvára mylné bariéry v spoločnosti, ktoré následne vedú k vytváraniu predsudkov voči moslimom.

Ako sme už v úvode spomínali, skúmaný pojem islamofóbia nemá v súčasnosti relevantnú jednotnú definíciu a v svojom názve zahŕňa viacero aspektov, kvôli ktorým má značne kontroverzný charakter. Nie je možné teda jednoznačne potvrdiť, že práve nami zvolená definícia je neomylne správna a mala by byť všeobecne akceptovaná. Týmto príspevkom však chceme poukázať na mylné zasadenie konceptu islamofóbia v prostredí súčasných medzinárodných vzťahov a na jej nesprávnu interpretáciu.

2 Prítomnosť islamofóbie v Európe

Autori *Správy o islamofóbii v Európe*[8] Bayrakli a Hafez zaznamenali najmä v dôsledku globálnej ekonomickej krízy a vzostupu krajne pravicových politických preferencií obyvateľstva výrazný nárast fenoménu *islamofóbie* taktiež v našej geografickej oblasti. Rastúce nacionalistické tendencie v rôznych častiach Európy a silnejúci obzvlášť negatívny postoj najmä voči problematike islamu predstavujú v súčasnosti jednu z najvážnejších tém, ktorými by sa mali európske štáty zaoberať, tak na národnej ako aj nadnárodnej úrovni.

Inverzne z pohľadu moslimov, hlavných činiteľov skúmanej problematiky, identifikujeme viacero dôvodov, ktoré by mali smerovať k podniknutiu adekvátnych krokov zo strany európskych štruktúr na zlepšenie aktuálneho stavu predmetnej veci. Xenofóbia a rasizmus totiž negatívne ovplyvňujú status moslimov žijúcich v Európe a degradujú ich pocit spolupatričnosti v európskych národných štátoch.

Silnejúci aspekt islamofóbie je spojený s výrazným nárastom popularity ultrapravicového európskeho politického spektra. Tento jav bol výrazný najmä v súvislosti s eskaláciou utečeneckej krízy, kedy krajne pravicové celky predovšetkým v Nemecku, Francúzsku, Holandsku či Taliansku zaznamenali vo voľbách historicky najlepšie výsledky. Fenomén islamofóbie v európskom priestore narúša koncept umiernenej koexistencie a mierotvorného prístupu štátov Európskej únie, ktorej hlavným krédom je posolstvo zostať *zjednotení v rozmanitosti*.[9] Tento problém tak identifikujeme aj čo sa týka vnútornej bezpečnosti, pretože aspekt xenofóbnych nálad voči islamu zintenzívňuje napätie medzi komunitami a do značnej miery legitimizuje páchanie zločinov a nenávistných aktov voči

[7] ELAHI, F. – KHAN, O. (2017): Islamophobia: Still a challenge for us all. p. 8
[8] BAYRAKLI, E. – HAFEZ, F. (2017): European Islamophobia Report.
[9] ALLEN, CH. (2010): Islamphobia.

jednotlivcom a komunitám hlásiacich sa k islamu. Napätie vzniká aj na úrovni jednotlivých členských štátov Európskej únie a strategických európskych partnerov vrátane moslimských krajín, čo poškodzuje celkový obraz európskej politiky všeobecnej tolerancie a narúša významné politické, diplomatické i ekonomické vzťahy Únie s vonkajšími subjektmi medzinárodných vzťahov. Napriek tomu, že islamofóbia objektívne predstavuje hrozbu pre európske štáty, viacero európskych politikov a intelektuálov popiera existenciu samotného konceptu. Odmietaním tohto javu však narastá riziko rasistických tendencií, ktorým musia moslimovia v európskom priestore čeliť.

Boj proti islamofóbii na národnej a regionálnej úrovni je veľmi dôležitý, avšak v súčasnosti nie je dostatočný. Preto je potrebné riešiť túto problematiku komplexne na európskej aj nadnárodnej úrovni. Z tohto dôvodu je nevyhnutné zapojenie čo najväčšieho množstva štruktúr v snahe zamedziť nárastu tendencií islamofóbie, najmä Európskej únie, Rady Európy, Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe a Organizácie spojených národov. Je potrebné zdôrazniť, že na všetkých úrovniach evidujeme pozitívne kroky ohľadom riešenia skúmanej problematiky, avšak kvôli komplikovanému rozsahu a komplexnosti nie je jednoduché nájsť okamžité riešenia problémov súvisiacich s islamofóbiou.

Vo viacerých európskych krajinách politickí lídri i mediálna obec odmietajú existenciu samotnej islamofóbie. V Rakúsku a Nórsku operujú s týmto pojmom ako s „konfliktným“ termínom argumentujúc tým, že tento pojem využívajú práve fundamentalistickí islamisti, ktorí sa týmto spôsobom snažia legitimizovať používanie pojmu na akékoľvek diskusie o islame vo svoj prospech.

Ak sa na celú problematiku pozrieme úplne z najužšieho geografického rámca, na národnej úrovni na Slovensku sa na prelome rokov 2016 a 2017 uskutočnila parlamentná diskusia o návrhu zákona, ktorý by zhoršil registráciu cirkví a náboženských spoločenstiev.[10] Tento trend je diskriminačný voči moslimom, ktorí sú síce malou menšinou na Slovensku, no sú priamo ovplyvnení týmito zmenami. Existujú totiž rozdielne prístupy k náboženským právam v krajine a je nemožné dosiahnuť, aby sa moslimovia v súčasnom prostredí stali oficiálne registrovanou náboženskou komunitou na Slovensku.

Záver

Náboženský faktor sa v súčasnom prostredí medzinárodných vzťahov stáva čoraz viac diskutovanou problematikou, ktorá si vyžaduje podrobné vedecké skúmanie odbornej obce. Narastajúce xenofóbne nálady voči islamskému náboženstvu v európskom priestore spôsobujú diskrepancie v prístupoch jednotlivých členských štátov Európskej únie k problematike islamského faktoru.

Narastajúcim fenoménom súčasných medzinárodných vzťahov je diskusia ohľadom islamofóbie, ktorá sa stáva čoraz viac skloňovanou záležitosťou v našom geografickom priestore. Neexistuje však jednotná definícia tohto pojmu, ktorá by umožnila objektívnu diskusiu dotknutých subjektov.

Primárnym cieľom nášho príspevku bolo definične vymedziť spomínaný termín a určiť hlavné fenomény islamofóbie obsiahnutie v európskom priestore. Tento teoreticko-metodologický aspekt bude využitý pri ďalšom vedeckom skúmaní v rámci dizertačnej práce venujúcej sa hlavným fenoménom islamu v súčasných medzinárodných vzťahoch.

Pri riešení tejto problematiky nepovažujeme zvolenie termínu islamofóbia za najsprávnejšie zvolenú alternatívu, nakoľko vytvára diskutabilné a kontroverzné konotácie, čo neprispieva k objektivizácii predmetného termínu. Nakoľko sa však v prostredí súčasných medzinárodných vzťahov s pojmom stretávame v čoraz výraznejšej intenzite, nemôžeme

[10] BAYRAKLI, E. – HAFEZ, F. (2017): European Islamophobia Report.

zmieňovaný pojem prehliadať. V rámci tohto príspevku môžeme islamofóbiu definovať ako neopodstatnený strach a kreovanie predsudkov voči moslimom a islamu vo všeobecnosti. Tento súbor aspektov následne priamo aj nepriamo ovplyvňuje entitu moslimského obyvateľstva v ich každodennom živote a vytvára mylné bariéry v spoločnosti.

Použitá literatúra:

1. ALLEN, CH. (2010): *Islamphobia*. [cit. 2018-04-11]. Dostupné na internete: <https://serdargunes.files.wordpress.com/2015/04/islamophobia-christopher-allen-2010.pdf>
2. ALSHAMMARI, D. (2013): Islamophobia. In: Internatinal Journal of Humanities and Social Science, 2013, vol. 3, no. 15, p. 177-180. Dosupné na internete: <http://www.ijhssnet.com/journals/Vol_3_No_15_August_2013/20.pdf>
3. BAYRAKLI, E. – HAFEZ, F. (2017): *European Islamophobia Report*. [cit. 2018-02-11]. Dostupné na internete: <http://www.islamophobiaeurope.com/reports/2017-reports/>
4. ELAHI, F. – KHAN, O. (2017): *Islamophobia: Still a challenge for us all*. [cit. 2018-05-11]. Dostupné na internete: <https://www.runnymedetrust.org/uploads/Islamophobia%20Report%202018%20FINAL.pdf>
5. FOX, J. (2006): The Multiple Impacts of Religion on International Relations: Perceptions and Reality. In: *Politique Étrangere*, 2006, vol. winter issue, no. 4, p. 1059-1071
6. ONLINE ETYMOLOGY DICTIONARY (2018): *Islamophobia*. [cit. 2018-04-11]. Dostupné na internete: <https://www.etymonline.com/word/islamophobia>
7. OSCE (2013): *NGO Paper: What Does "Islamophobia" Mean?* [cit. 2018-02-11]. Dostupné na internete: < https://www.osce.org/odihr/106577?download=true>
8. OXFORD DICTIONARIES (2018): *Islamophobia*. [cit. 2018-07-11]. Dostupné na internete: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/islamophobia>
9. ROALD, A. S. (2004): New Muslim in the European Context: the Experience of Scandinavian Converts. [cit. 2018-20-11]. Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/26199491?seq=1#page_scan_tab_contents>

Kontakt:
Ing. Kristína Krupová
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: kristina.krupova@euba.sk

PRÍČINY A DÔSLEDKY ARGENTÍNSKEJ VOJNY O NEZÁVISLOSŤ[1]

Rudolf Kucharčík

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: rudolf.kucharcik@euba.sk.

Nezávislosť Argentíny sa datuje do druhej dekády 19. storočia. Kľúčovou udalosťou bola tzv. Májová revolúcia, ktorá prebehla v roku 1810. Nezávislosť nového štátneho útvaru, ktorý mal názov Spojené laplatské provincie, bola vyhlásená v roku 1816 (v roku 1831 bol štát premenovaný na Argentínsku konfederáciu), keď občania nového štátu definitívne odmietli španielsku správu. Nový štátny útvar zápasil od počiatku s veľkosťou územia. Jeho súčasťou nakoniec neboli Paraguaj, Bolívia, Uruguaj. Zároveň sa snažil definovať svoj charakter – politických liberálov striedali diktátori, provincie a hlavné mesto viedli spor o kompetencie.
Kľúčové slová: Argentína, vojna, nezávislosť

Argentina gained its independence in the second decade of 19th century. May revolution from 1810 was the key event in the process of an emancipation. Independence of the new state was declared in 1816. Its name was United Provinces of the Rio de La Plata (Argentinian confederation from 1831). New state did not defend its territory as Paraguay, Uruguay and Bolivia declared independence later. It had to also define its character – liberal leaders were followed by dictators and its provinces were in disputes with capital about competences.
Key words: Argentina, war, independence
JEL: F5, H7, N4

Úvod

Územie Argentíny bolo v minulosti súčasťou miestokráľovstva Peru. Špecifikom tohto teritória bol veľmi nízky počet pôvodných obyvateľov. Na rozdiel od územia súčasného Peru alebo Mexika bol preto postup Španielov jednoduchší. Hlavnou komparatívnou výhodou bola úrodná pôda. Nenachádzali sa na ňom ani výrazné zásoby zlata alebo striebra. Aj z tohto dôvodu bolo až do 18. storočia Španielmi prehliadané. Odhaduje sa, že v samotnom Buenos Aires žilo na začiatku 18. storočia len cca 2200 obyvateľov. Argentína bola osídlená dvomi rozdielnymi skupinami prisťahovalcov. Prvú tvorili prisťahovalci, ktorí prišli z Peru a o usadili sa na úrodnej pôde na východ od Ánd. Druhú tvorili prisťahovalci z Európy, ktorí sa usádzali v okolí prístavu Buenos Aires, ktorý založili Španieli už v druhej polovici 16. storočia (1573). Práve strategická poloha Buenos Aires bola dôvodom zmeny mocenského centra Španielov v tejto časti Latinskej Ameriky v 18. storočí. Buenos Aires nahradilo v tejto úlohe Asunción.[2]

1 Výsledky

Rozdielne typy prisťahovalcov formovali aj charakter krajiny. Prvá skupina, ktorá pozostávala predovšetkým z potomkov španielskych prisťahovalcov a pôvodného

[1] Príspevok je výsledkom riešenia výskumnej úlohy KEGA 015EU-4/2018 Negatívne dôsledky ozbrojených konfliktov a ich možné riešenia
[2] Bližšie pozri: BUCKMAN, R. T. (2012). The world today series 2012. Latin America, s. 35-36.

obyvateľstva, bola závislá od chovu dobytka. Ich izolovanosť od Buenos Aires zároveň znamenala vytváranie vlastných mocenských štruktúr a rast odporu k centrálnej vláde. Európania, ktorí sa usádzali v okolí Buenos Aires, mali odlišný spôsob života. Ich cieľom bol rozvoj obchodu a premena Buenos Aires na moderné mesto európskeho štýlu. Túto skupinu netvorili len Španieli. Buenos Aires sa stalo atraktívne aj pre Nemcov, Francúzov, Talianov a prisťahovalcov zo severskej Európy. Význam tohto územia narástol po roku 1776, keď Španieli vytvorili samostatné miestokráľovstvo Río de la Plata. To pozostávalo z územia dnešnej Argentíny, Paraguaja, Bolívie, časti Brazílie a z Uruguaja. Buenos Aires sa následne stalo vstupným miestom pre tovar z Európy.

Pre ďalší vývoj miestokráľovstva Río de la Plata mali ale zásadný vývoj udalosti v Európe na prelome 18. a 19. storočia, keď sa vo Francúzsku dostal k moci Napoleon snažiaci sa o získanie hegemónie v Európe a nepriamo tak i v kolóniách európskych veľmocí. Postup Napoleona v Európe na začiatku 19. storočia znamenal urýchlenie rozpadu španielskej nadvlády nad Latinskou Amerikou. Eróziu španielskeho vplyvu však neprinášali len Napoleonove víťazstva ale paradoxne aj jeho prehry, keď sa po víťazstve v bitke pri Trafalgare o dobytie Buenos Aires pokúšali aj Briti a to v rokoch 1806-1807. Ich zámer bol však neúspešný. Obyvatelia tejto časti Latinskej Ameriky sa dokázali ubrániť. Čo však bolo pre ďalší vývoj dôležitejšie, dokázali sa ubrániť bez výraznejšej pomoci Španielov. Toto víťazstvo nad Britmi umocnilo pocit, že obyvatelia Buenos Aires dokážu územie spravovať efektívne aj bez Španielov a posilnilo vznikajúce sa nacionalistické hnutie v krajine.

Ďalší priebeh vyústil do tzv. Májovej revolúcie v roku 1810, ktorá bola zároveň začiatkom argentínskej vojny o nezávislosť. Zámienkou revolúcie bolo vyhlásenie lojality španielskemu kráľovi Ferdinandovi VII, ktorý v roku 1808 abdikoval v prospech Napoleona. Vznikla autonómna lokálna vláda (Primera Junta). Buenos Aires zároveň požiadalo ostatné provincie o uznanie vlády novej junty, ktorá vypovedala poslušnosť španielskej správe, ktorú po abdikovaní Ferdinanda VII považovala za nelegitímnu. Španieli následne preniesli svoje centrum moci z Buenos Aires do Montevidea. Buenos Aires bolo vyhlásené za rebelské mesto. Na čelo odporu proti jednotkám lojálnym španielskej korune sa postavili Manuel Belgrano a generál José de San Martín.[3] Vojna o nezávislosť vyústila do vyhlásenia nezávislosti Spojených laplatských provincií 9. júla 1816, ktoré však reálne vznikli už ako dôsledok Májovej revolúcie v roku 1810. Podľa Deklarácie nezávislosti z roku 1816 stratilo Španielsko právo na svoje územie v Amerike abdikáciou kráľa Fedinanda VII v roku 1808. Porážka Napoleona a návrat Ferdinanda VII k moci na tom nič nezmenili. Podobne sa k vyhláseniu nezávislosti postavili aj Venezuela a Mexiko.[4] Súčasťou nového štátu sa nestal Paraguaj, ktorý vyhlásil nezávislosť v roku 1816. Uruguaj trval na čo najširšej autonómii a nakoniec takisto vyhlásil nezávislosť a to v roku 1828. Bolívia vyhlásila nezávislosť už v roku 1825.[5] Prvou krajinou, ktorá uznala nezávislosť Argentíny, bolo Havajské kráľovstvo v roku 1818. Nasledovali Portugalsko a Brazília v roku 1822 a USA v roku 1823. Španielsko uznalo argentínsku nezávislosť v roku 1857.[6] „Argentína vstúpila do prvých neľahkých rokov svojej nezávislej existencie s množstvom vážnych hendikepov: mala potenciálne bohaté zásoby nerastných surovín, ale prakticky nemala žiadne bane, mala nadbytok úrodnej pôdy, ale minimum pracovných síl, mala rozvinutý obchod, ale málo komodít, s ktorými by bolo

[3] Pozri napr.: BUCKMAN, R. T. (2012). The world today series 2012. Latin America, s. 37 alebo History of Argentina http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?historyid=ac09

[4] Tamtiež.

[5] Zmeny veľkosti územia Argentíny znázorňujú obrázky 1-4. K najväčšiemu nárastu územia došlo počas tzv. „indiánskych vojen“, ktoré viedol prezident Nicolás Avellaneda 1874-1880 (Obrázok 3).

[6] Pozri aj: BUCKMAN, R. T. (2012). The world today series 2012. Latin America, s. 37 alebo This week in history: Argentina independence bicentennial https://www.peoplesworld.org/article/this-week-in-history-argentina-independence-bicentennial/

možné obchodovať...Obchodníci z Buenos Aires nebohatli na vývoze domácich výrobkov či surovín, ale výhradne na dovoze spotrebného tovaru pre extrémne rozsiahly trh, ktorý siahal od atlantického pobrežia až k Andám.“[7] Napriek nie práve priaznivej východiskovej situácii sa Argentíne (krajina sa v 19. storočí dostala niekoľkokrát do stavu občianskej vojny) podarilo počas 19. storočia úspešne zavŕšiť politickú a ekonomickú konsolidáciu. Na začiatku 20. storočia patrila k ekonomicky najvyspelejším krajinám sveta a jej ekonomika bola považovaná za silnejšiu v porovnaní s Francúzskom alebo Talianskom. Politická nestabilita typická pre dejiny Argentíny 20. storočia však krajinu uvrhla do niekoľkých ekonomických kríz. Dodnes sa jej nepodarilo nájsť vhodný model stabilného ekonomického rozvoja.

Obrázok 1: Spojené laplatské provincie v čase vyhlásenia nezávislosti v roku 1816

Zdroj: Mapas del territorio Argentino de 1816 a 2011 https://www.taringa.net/+info/mapas-del-territorio-argentino-de-1816-a-2011_wl1ox

Obrázok 2: Spojené laplatské provincie medzi rokmi 1820 – 1825

[7] CHALUPA, J. (2012). Dějiny Argentiny, Uruguaye a Chile, s. 120.

Zdroj: Mapas del territorio Argentino de 1816 a 2011
https://www.taringa.net/+info/mapas-del-territorio-argentino-de-1816-a-2011_wl1ox

Obrázok 3: Argentínska republika medzi rokmi 1852 – 1881

Zdroj: Mapas del territorio Argentino de 1816 a 2011
https://www.taringa.net/+info/mapas-del-territorio-argentino-de-1816-a-2011_wl1ox

Obrázok 4: Súčasná Argentína

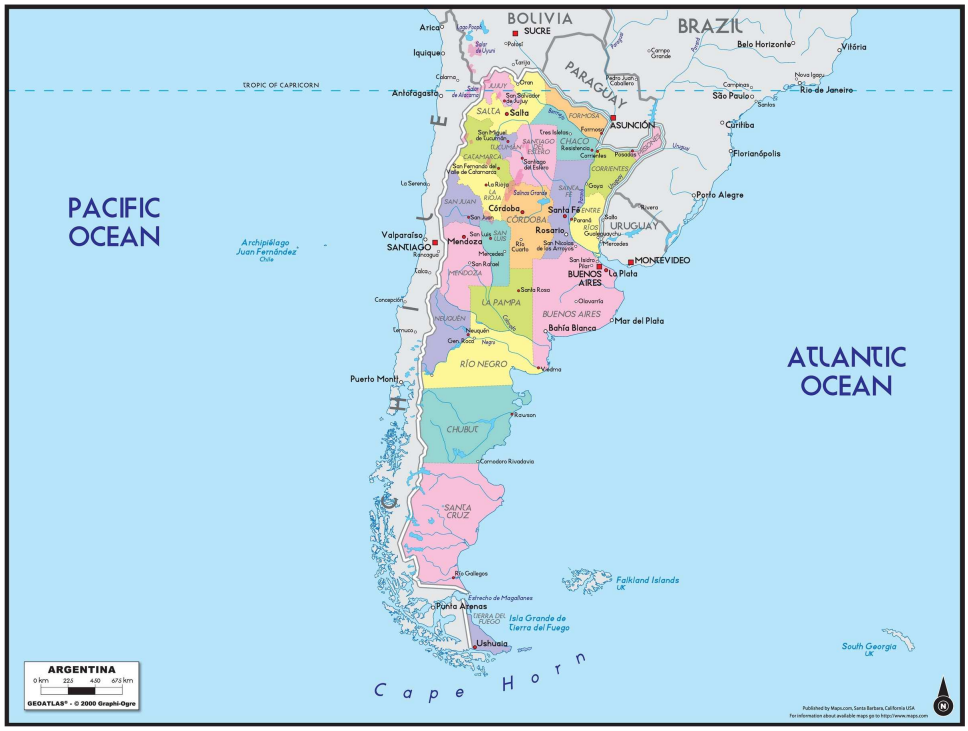

Zdroj: Argentina Political Wall Map.
https://www.maps.com/argentina-political-wall-map.html

Záver

Okrem teritoriálnych otázok musel nový štát vyriešiť otázku svojej politickej identity. Dôvodom politickej nestability boli predovšetkým spory o rozdelenie moci v štáte medzi centrum a provincie. V čase prvých rokov nezávislosti stáli proti sebe tri skupiny:[8]

Prvou boli tzv. unitaristi. Ich cieľom bolo posilniť význam mesta Buenos Aires, znárodniť jeho prístav a otvoriť krajinu pre medzinárodný obchod. Druhú skupinu tvorili federalisti, ktorých cieľom bolo udržať významné autonómne právomoci jednotlivých provincií. Aj oni však požadovali znárodnenie prístavu v Buenos Aires a rozdelenie príjmu z colných poplatkov do jednotlivých provincií, z ktorých zástupcovia tejto skupiny pochádzali. Tretia skupina sa označovala takisto pojmom federalisti. Tá však striktne odmietala myšlienku znárodnenia prístavu v Buenos Aires, nakoľko by to znamenalo stratu monopolu na príjmy z ciel, ktoré mesto malo. Táto skupina pochádzala z Buenos Aires.

Spor sa tak viedol na škále hlavné mesto – provincie, ktoré trvali na federatívnom usporiadaní s čo najširšou autonómiou pre provincie. Navyše časť z nich odmietala, aby Buenos Aires ostalo hlavným mestom.[9]

V roku 1853 bola prijatá ústava, ktorá predpokladala federatívny charakter štátu. Sídlo vlády bolo premiestnené do mesta Paraná a Buenos Aires vystúpilo z federácie a vyhlásilo samostatný štát. V následnej vojne však bolo porazené. Sídlom vlády sa stalo opätovne v roku 1861.[10]

Argentíne sa v priebehu jej histórie nepodarilo vyhnúť územným sporom. Tým najvypuklejším ostáva konflikt o Falklandské ostrovy (Malvíny), ktorý Argentína vedie so Spojeným kráľovstvom, ktoré ostrovy obsadilo v roku 1833. Opätovné získanie kontroly nad

[8] SKIDMORE, E. T. et al. (2010). Modern Latin America, s. 246-247.
[9] Pozri aj: BUCKMAN, R. T. (2012). The world today series 2012. Latin America, s. 37.
[10] BUCKMAN, R. T. (2012). The world today series 2012. Latin America, s. 37.

„stratenými malými sestrami“ je vecou národnej hrdosti a neuzatvorenou otázkou pre všetkých Argentínčanov.[11]

Použitá literatúra:

1. Argentina Political Wall Map. (2018). [online]. [Citované 1. 11. 2018.] Dostupné na internete:
2. https://www.maps.com/argentina-political-wall-map.html
3. BUCKMAN, T. R. (2012). *The world today series. Latin America.* Lanham : Stryker-Post Publications, 2012.
4. BUZAN, B., WAEVER, O. (2003). *Regions and Powers. The Structure of International Security.* Cambridge : University Press, 2003.
5. CAHILL, K. (2006). *Komu patří svět.* Praha : Volvox Globator, 2010.
6. CHALUPA, J. (2012). *Dějiny Argentiny, Uruguaye a Chile.* Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2012.
7. History of Argentina. (2018). [online]. [Citované 1. 11. 2018.] Dostupné na internete:
8. http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?historyid=ac09
9. KENT, R., B. (2016). *Latin America. Regions and People.* New York : The Guliford Press, 2016.
10. Zdroj: Mapas del territorio Argentino de 1816 a 2011. (2018). [online]. [Citované 1. 11. 2018.] Dostupné na internete:
11. https://www.taringa.net/+info/mapas-del-territorio-argentino-de-1816-a-2011_wl1ox
12. MARSHALL, T. (2016). Prisoners of Geography. Eliot and Thompson Limited : London, 2016.
13. SKIDMORE, T. S., SMITH, P. H., GREEN, J. N. (2010). *Modern Latin America.* Oxford, New York : Ofxord University Press, 2010.
14. This week in history: Argentina independence bicentennial. (2016). [online]. [Citované 1. 11. 2018.] Dostupné na internete: https://www.peoplesworld.org/article/this-week-in-history-argentina-independence-bicentennial/

Kontakt:
PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.
Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťaho,
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenska republika
e-mail: rudolf.kucharcik@euba.sk

[11] Pozri aj: MARSHALL, T. (2016). Prisoners of Geography, s. 257.

ÚLOHA POĽNOHOSPODÁRSTVA V ROZVOJOVÝCH KRAJINÁCH: SÚČASNÉ VÝZVY NA AFRICKOM KONTINENTE[1]

Mykhaylo Kunychka

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: mykhaylo.kunychka@euba.sk

Medzinárodné organizácie ako OSN a Svetová banka evidujú približne 800 miliónov osôb žijúcich pod hranicou extrémnej chudoby. Dve tretiny najchudobnejších bojujú o prežitie vo vidieckych oblastiach, kde je koncentrovaná poľnohospodárska činnosť rozvojových krajín. Africký kontinent v tejto oblasti vyniká, keďže viac ako 60 % populácie žije na vidieku. Stovky miliónov osôb v týchto oblastiach nie sú schopné ťažiť výhody, ktoré prináša globalizácia spolu s globálnym ekonomickým rastom a nárastom medzinárodného obchodu. Cieľom príspevku je poukázať na problémy prebiehajúce v poľnohospodárstve krajín Afriky, kde tento sektor je často dominujúcim. Netreba zabúdať ani na problémy v poľnohospodárstve tohto regiónu, ako nedostatok potravín, ktorý môže eskalovať do hladomorov.
Kľúčové slová: poľnohospodárstvo, transformácia, obchod, Afrika

International organization such as the United Nations and the World Bank account for approximately 800 million people living below level of extreme poverty. Two thirds of the poorest are struggling to survive in rural areas where the agricultural activity of developing countries is concentrated. The African continent excels in this area, with over 60 % of the population living in the countryside. Hundreds of millions of people in these areas are unable to exploit the benefits of globalization along with global economic growth and an increase in international trade. The purpose od this paper is to point out the problems that are taking place in the agriculture of African countries where this sector is often dominating. We can not forget about the agricultural problems in the region, such as the lack of food, that can escalate into the famine.
Key words: agriculture, transformation, trade, Africa
JEL: N57, P32

Úvod

V súčasnosti medzinárodné organizácie ako OSN a Svetová banka evidujú približne 800 miliónov osôb žijúcich pod hranicou extrémnej chudoby. Dve tretiny najchudobnejších bojujú o prežitie vo vidieckych oblastiach, kde je koncentrovaná poľnohospodárska činnosť rozvojových krajín. Africký kontinent v tejto oblasti vyniká, keďže viac ako 60 % populácie žije na vidieku. Stovky miliónov osôb v týchto oblastiach nie sú schopné ťažiť výhody, ktoré prináša globalizácia spolu s globálnym ekonomickým rastom a nárastom medzinárodného obchodu.

Poľnohospodárstvo je dôležitou súčasťou národných hospodárstiev v rozvojových krajinách Afriky, Ázie či Latinskej Ameriky, pričom je potrebné podotknúť rozdielne poľnohospodárske štruktúry tejto skupiny krajín. V niektorých extrémnych prípadoch poľnohospodárstvo tvorí 40 až 60 % HDP, kde sú zamestnané dve tretiny práceschopného

[1] Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu mladých učiteľov, vedeckých pracovníkov, a doktorandov Ekonomickej univerzity v Bratislave s názvom „Environmentálne orázky a rozvoj v tranzitívnych ekonomikach s vysokou intenzitou použitia vodných zdrojov“ č. I-18-104-00.

obyvateľstva príslušnej krajiny. V porovnaní s poľnohospodárstvom vo vyspelých krajinách, tento sektor ekonomiky v menej rozvinutých štátoch nie je intenzívny na výrobný faktor kapitál a je charakterizovaný nízkou úrovňou technológií, z čoho vyplýva aj nízka produktivita. V najchudobnejších krajinách Afriky zohrávajú dôležitú úlohu aj klimatické podmienky. V rebríčku výroby základnej poľnohospodárskej plodiny – pšenice, sa väčšina krajín tohto kontinentu nachádza na posledných priečkach zoznamu producentov. Avšak výnimku predstavujú bohaté krajiny Maghrebu ako Egypt a Maroko. K dvadsiatke najväčších producentov na svete patrí aj Etiópia, ktorá je významnou krajinou z pohľadu pestovania poľnohospodárskych plodín a jednou z malého počtu afrických štátov sebestačných v produkcii potravín.[2]

Cieľom príspevku je poukázať na problémy prebiehajúce v poľnohospodárstve krajín Afriky, kde tento sektor je často dominujúcim. Netreba zabúdať aj na problémy v poľnohospodárstve tohto regiónu, ako nedostatok potravín, ktoré môžu eskalovať do hladomorov. Pre lepšie pochopenie postavenia afrického poľnohospodárstva porovnávame aj vybrane indikátory v Afrike s ukazovateľmi v iných rozvojových regiónoch či vyspelých krajinách Západu.

1 Základná charakteristika poľnohospodárstva na africkom kontinente

Nízku efektívnosť poľnohospodárstva v Afrike je možné preukázať prostredníctvom pomeru podielu poľnohospodárskej pôdy na celkovej ploche krajiny a množstvom poľnohospodárskeho výstupu. Charakteristickou črtou, napríklad Afriky, je veľká časť práve poľnohospodárskej pôdy vo vzťahu k celkovej rozlohe štátu. Avšak, množstvo úrody na jednotku poľnohospodárskej pôdy je v Afrike oveľa nižšie ako v rozvinutých krajinách s výrazne nižším podielom poľnohospodárskej plochy na celkovom území. Pre porovnanie je možne uviesť niekoľko príkladov disproporcií v podiele poľnohospodárskej plochy a jej výstupu. Napríklad, v Burundi podiel poľnohospodárskej pôdy predstavuje okolo 79 %, pričom úroda na jeden hektár je 1332 kg, zatiaľ čo v rozvinutých krajinách Európy sú tieto čísla niekoľko násobne vyššie. V Dánsku poľnohospodárska pôda predstavuje 62 % celkovej rozlohy štátu, ktorá môže vyprodukovať približne 6750 kg poľnohospodárskych výrobkov (Francúzsko - 52 % a 7 630 kg, Spojené Kráľovstvo - 71 % a 7 690 kg).[3] Pokiaľ ide o rozvinuté a rozvojové krajiny, Afrika má oveľa vyššie percento podielu poľnohospodárstva na HDP a väčší podiel práceschopného obyvateľstva pôsobiaceho v poľnohospodárstve. Africké krajiny zaostávajú aj v dostupnosti vodných zdrojov potrebných pre zavlažovanie poľnohospodárskych plôch. Väčšina rodinných fariem, napríklad v Tanzánii, závisí od klimatických a poveternostných podmienok. Len 2 % poľnohospodárskej pôdy majú prístup k umelému zavlažovaniu.[4]

Afrika je globálnym dodávateľom mnohých druhov tropických poľnohospodárskych výrobkov rastlinného pôvodu, vrátane rôznych druhov korenia, palmového oleja, kakaových bôbov, kávy, arašidov a pod. Avšak veľké množstvo krajín kontinentu nie je sebestačné v produkcii poľnohospodárskych výrobkov.[5] V niektorých krajinách je možné pozorovať aj istý paradox vo výrobe a spotrebe. Určite štáty trpia nedostatkom poľnohospodárskej produkcie, ale na druhej strane sú jedným z najväčších zásobovateľov potravín pre vyspelé

[2] UNCTAD (2017): State od commodity dependence 2016. [Online] In: *UNCTAD*, 2018 [cit. 18.09.2018]. Dostupné na internete: <https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/suc2017d2.pdf>.
[3] WORLD BANK (2018): World Development Indicators. [Online] In: *World Bank*, 2018 [cit. 12.10.2018]. Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/>.
[4] FAO (2018): Small family farms country factsheet. [Online] In: *FAO*, 2018 [cit. 12.10.2018]. Dostupné na internete: <http://www.fao.org/3/i8356en/I8356EN.pdf>.
[5] UNCTAD (2017): State of commodity dependence. In: *UNCTAD*, 2017. [Citované 11. 10. 2018.] Dostupné na internete: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/suc2017d2.pdf

krajiny Západu či bohaté krajiny Blízkeho východu. V poľnohospodárstve sa používajú približne dve tretiny celého územia kontinentu.[6]

Hlavnými poľnohospodárskymi plodinami v Afrike sú proso, cirok, kukurica, ryža, pšenica a jačmeň. Medzi koreňové plodiny patria maniok, bataty, taro. V rovníkovej a subrovníkovej zóne kontinentu sa pestujú banány. V tropických oblastiach kontinentu sa vyrába veľké množstvo palmového a olivového oleja. Na africkom kontinente sa nachádzajú aj plantáže, však nie je možné porovnať plantážne plochy Afriky s ostatnými regiónmi sveta ako Latinská Amerika a juhovýchodná Ázia. Na kontinente je rozvinutý aj chov dobytka (hovädzí dobytok, ovce, kozy, ťavy). Vedúce miesto v počte dobytka patrí krajinám východnej Afriky. Avšak živočíšna výroba ma nízku produktivitu a produkciu.

Hoci vývoz poľnohospodárskych surovín za posledné dve dekády vzrástol, obchodná bilancia poľnohospodárskych výrobkov bola počas tohto obdobia negatívna. To naznačuje, že Afrika zostáva dodávateľom poľnohospodárskych výrobkov s nízkou pridanou hodnotou.

Od roku 2001 predstavuje poľnohospodársky dovoz do Afriky približne 60 % celkového obchodu s poľnohospodárskymi výrobkami na kontinente. Za posledných 15 rokov sa objem dovozu poľnohospodárskych výrobkov do Afriky zvýšil zo 17 miliárd USD v roku 2001 na 61 miliárd USD v roku 2016. V priemere dovozy poľnohospodárskych výrobkov predstavujú 13,4 % všetkých výrobkov dovezených africkými krajinami za posledných 15 rokov, zatiaľ čo poľnohospodársky vývoz predstavuje 9,16 % celkového vývozu afrických krajín.[7] V období rokov 2001 až 2016 sa dovoz poľnohospodárskych výrobkov zvýšil o 9 %. Rast dovozu bol zapríčinený najmä vyšším dopytom po obilninách, živočíšnych a rastlinných tukoch, mäse. Tieto výrobky sa dovážali z Brazílie, Francúzska a Argentíny. V tom istom období došlo iba k určitým zmenám v poľnohospodárskom dovoze afrických krajín. V roku 2001 boli hlavné dovozné produkty obilniny (35 %), živočíšne a rastlinné tuky a oleje (9 %), cukor, cukrárske výrobky (9 %) a mliečne výrobky (5 %). V roku 2016 hlavné dovážané produkty boli obilniny (28 %), živočíšne a rastlinné tuky a oleje (11 %), cukor a cukrárske výrobky (9 %), mäso a jedlé droby (6 %). Zaujímavú zmenu je možne sledovať v prípade hodnotenia piatich najväčších dovozcov poľnohospodárskych výrobkov. V roku 2001, hlavné dovážajúcej krajiny boli Egypt (19 % z celkového počtu afrických dovozov poľnohospodárskych produktov), Alžírsko (15 %), Maroko (9 %), Nigéria (8 %) a Juhoafrická republika (6 %). V roku 2016, Egypt (17 %) a Alžírsko (12 %) sú stále najväčšími dovozcami, však tretím najväčším dovozcom poľnohospodárskych produktov sa stala Juhoafrická republika, ktorá dováža 10 % všetkej poľnohospodárskej produkcie v Afrike. V roku 2016 boli hlavnými dovozcami obilia Egypt, Alžírsko, Nigéria a Juhoafrická republika. Ide hlavne o obilniny ako pšenica a kukurica, ktoré boli dovezené z Brazílie, Argentíny, Francúzska, Kanady, Ruska a Ukrajiny. Poľnohospodársky výrobok ryža bol dovážaný z Thajska a Indie.

Je dôležite poznamenať, že africké krajiny dovážajú množstvo poľnohospodárskych produktov, ktoré sa vyrábajú aj na africkom kontinente. Vysoká úroveň dovozu týchto výrobkov je spôsobená neschopnosťou vyrábať tovary na uspokojenie rastúceho domáceho dopytu v dôsledku nízkych výnosov a relatívne nízkej úrovne produktivity. Viac ako 80 % poľnohospodárskej produkcie v Afrike produkujú malí poľnohospodári. Na druhej strane africké krajiny sú lídrami v exporte niektorých poľnohospodárskych plodín ako kakaové bôby, niektoré druhy ovocia, orechy, káva, čaj. Poľnohospodárske produkty z Afriky sa exportujú najmä do USA, Číny, Nemecka, Holandska a Spojeného kráľovstva. Africké

[6] IBRAHIM, M. – ALAGIDEDE, P. (2017): Financial Sector Development, Economic Volatility and Shocks in Sub-Saharan Africa. In: *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*. 2017, roč. 484.

[7] UNCTAD (2018): Trade structure by partner, product or service-catagory. [Online] In: *UNCTAD*, 2018 [cit. 12. 10. 2018]. Dostupné na internete: <http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>.

krajiny nie sú medzi poprednými dodávateľmi pre tieto vyspelé krajiny, a často majú úlohu surovinového importéra.

Aby sa krajiny afrického kontinentu stali čistým vývozcom potravín, musia najprv odstrániť obmedzenia na strane ponuky zavedením inovácií v oblasti výrobných technológií. Dôležitá je mechanizácia, chemizácia, umelé zavlažovanie, investície do poľnohospodárstva a infraštruktúry a prístup k úverom. Údaje o dovoze poukazujú na zvýšenie závislosti Afriky od krajín dovozcov (Tabuľka 1).[8]

Tabuľka 1: Významní importéri poľnohospodárskej produkcie do krajín Subsaharskej Afriky

	Export, 2014 (miliárd USD)	***Podiel importu do vybraného regiónu, %***	***Nárast exportu (2009-2014)***
EÚ	11,7	26	64
Južná Afrika	4,1	9	144
Thajsko	3,1	7	22
India	2,9	6	500
Brazília	2,7	6	2
Malajzia	2,4	5	92
Indonézia	2,4	5	379
USA	2,3	5	19
Čína	1,6	4	65
Celkovo	**44,8**	**74**	

Prameň: Ghana financial market, 2014.

2 Súčasné trendy v poľnohospodárstve: Afrika a svet

V súčasnosti je obdivuhodná schopnosť svetového poľnohospodárstva uspokojovať rast celosvetového dopytu po poľnohospodárskych výrobkoch, ktorý je spôsobený nárastom svetovej populácie. Populácia planéty Zem narástla o 2 miliardy osôb len v období rokov 1990 až 2015, čo malo svoj vplyv aj na rast dopytu po vodných zdrojoch, nerastných surovinách a hlavne potravinách. Táto skutočnosť poprela určité predpoklady neomalthusiánskej teórie, keďže produkcia poľnohospodárskych výrobkov je schopná reflektovať rapídny nárast populácie. Podľa odhadov Svetovej banky zaznamenali krajiny subsaharskej Afriky v období rokov 2000 až 2017 rýchlejší rast poľnohospodárskej produkcie (4,6 % ročne) ako vysokopríjmové krajiny Západu (okolo 1 % ročne).[9] V porovnaní s ostatnými regiónmi sveta, počas obdobia rokov 1990-2017, subsaharská Afrika zaznamenala najväčší nárast poľnohospodárskeho outputu. Podobné výsledky dosiahli regióny Južnej Ázie, Blízkeho východu a Severnej Afriky. Index produkcie potravín[10] zaznamenal významný nárast práve v regióne subsaharskej Afriky. V roku 2016 predstavoval tento index 132,2.[11] Pre porovnanie sa index produkcie potravín vo vysokopríjmových krajinách rovnal 110,4. Široká škála úspešných programov znížila počet obyvateľov trpiacich podvýživou a zároveň zvýšila

[8] ASIEDU, J. (2014): Africa investment, Ghana Economy, Ghana trade, Global finance. [Online] In: *Ghana financial market,* 2014 [cit. 18.09.2018]. Dostupné na internete: <https://ghanafinancialmarket.wordpress.com/2016/03/14/us44-8-billion-agric-imports-by-sub-saharan-africa-ghana-records-us1-8-billion-for-agricultural-imports-alone-in-2014/>.

[9] WORLD BANK (2018): Growth of output. [Online] In: *World Development Indicators,* 2018 [cit. 18.09.2018]. Dostupné na internete: <http://wdi.worldbank.org/table/4.1>.

[10] Hodnota indexu produkcie potravín (food production index) je uvedená za rok 2016 v porovnaní z obdobím rokov 2004-2006.

[11] WORLD BANK (2018): Agricultural output and productivity. [Online] In: *World Development Indicators,* 2018 [cit. 18.09.2018]. Dostupné na internete: < http://wdi.worldbank.org/table/3.3#>.

produktivitu práce v poľnohospodárstve. Ako príklad je možne uviesť úspechy zelenej revolúcie v Ázii v druhej polovici 20 storočia. V subsaharskej Afrike sa podarilo zaviesť produkciu manioku a kukurice odolnej voči rôznym druhom škodcov.[12] Významný pokrok bol dosiahnutý najmä v krajinách západnej a východnej Afriky, kde podstatná časť krajín je kriticky závislá na poľnohospodárstve.

Produkcia agrárnych výrobkov na celom svete neustále rastie a je schopná, s výnimkou niektorých menších prípadov, pokrývať potreby neustále rastúcej populácie. Avšak, pokrok v poľnohospodárskej produkcii bol veľmi nerovnomerný s viditeľnými disparitami v rôznych regiónoch sveta (Graf 2). V krajinách východnej Ázie dosahovali výnosy obilnín na hektár v roku 2015 viac ako trojnásobok úrovne z 60. rokov 20. storočia. Podobný nárast výnosov obilnín zaznamenali aj krajiny Latinskej Ameriky a Karibiku. V porovnaní s ostatnými regiónmi sveta subsaharská Afrika vykazovala veľmi nízke tempo prírastku výnosov obilnín, ktoré vzrástli iba o jednu tretinu. Jedným z dôvodov je aj rapídny rast obyvateľstva, ktorý zapríčiňuje nátlak na intenzívne využitie pôdy, pričom tradičné poľnohospodárske praktiky výrazné zhoršujú stav živín, ktoré sa nestíhajú obnoviť. Subsistenčné farmy v Afrike na rozdiel od podnikov vo vyspelejších krajinách nemajú prístup k lepším semenám, sadivám, hnojivám a technológiám moderného poľnohospodárstva. Farmári čelia problémom spojeným s volatilitou poľnohospodárskych výnosov, majú nízku produktivitu a preto zostávajú v takzvanom začarovanom kruhu chudoby.

Graf 2: Produkcia obilnín vo vybraných regiónoch sveta, ton/hektár

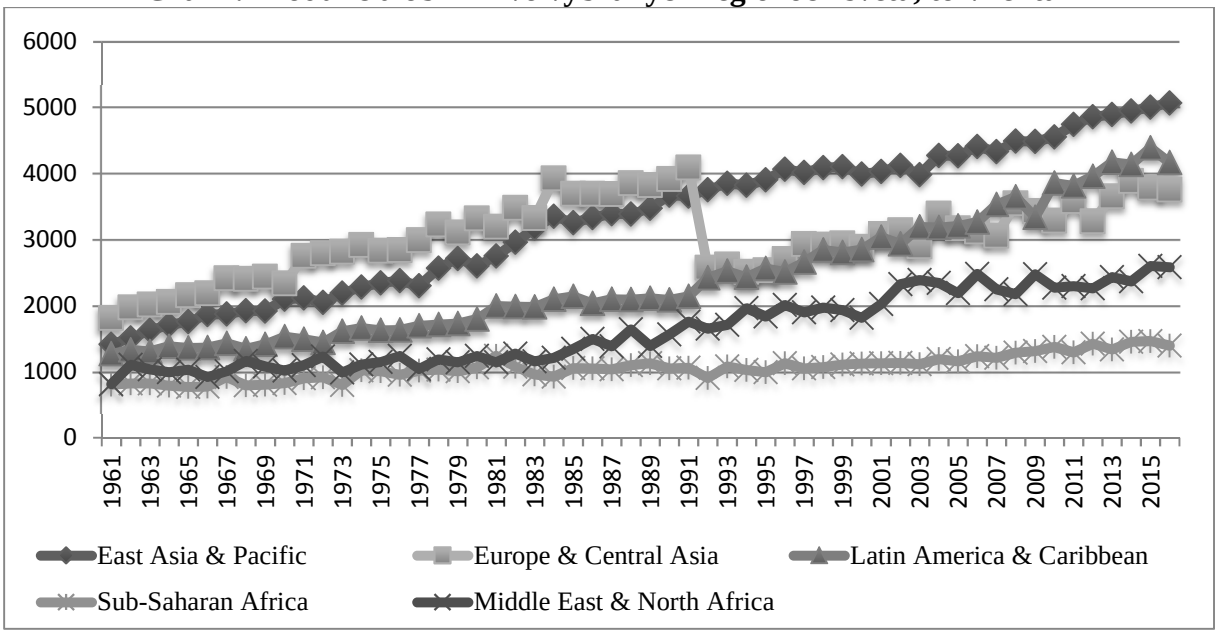

Prameň: rozšírene spracovanie na základe Todaro a Smith, 2014 a World Development Indicators.

Problémy v poľnohospodárstve Afriky odzrkadľujú stále sa opakujúce regionálne hladomory a katastrofálny nedostatok potravín. V roku 2011 neslýchaný hladomor ako následok sucha postihol región Afrického rohu, ktorí zasiahol viac ako 13 miliónov obyvateľov, obzvlášť Somálsko.[13] Približne 20 % obyvateľstva subsaharskej Afriky trpí podvýživou spojenou s nedostatkom potravín. V krajinách ako Stredoafrická republika,

[12] TODARO, M.P. – SMITH, S.C. (2014): *Economic Development*. 2014, s. 440.
[13] AL JAZEERA (2017): Crisis in the Horn of Africa: Somalia's Famine. [Online] In: *Al Jazeera*, 2017. [cit. 26.09.2018]. Dostupné na internete: <https://www.aljazeera.com/programmes/rewind/2017/01/crisis-horn-africa-somalia-famine-170117081319175.html>.

Zambia, Zimbabwe, Libéria a Madagaskar 40 až 50 % obyvateľstva trpí podvýživou. Ťažký hladomor zasiahol Africkú oblasť Sahel[14] v rokoch 1973-1974 a vyžiadal si životy stovky tisíc osôb. Väčšina krajín tohto geografického pásma disponovala dostatkom potravín pre pokrytie domáceho dopytu, však problém spočíval v nerovnomernej distribúcii. Chudobní farmári neboli schopní nakúpiť potrebné potraviny za trhové ceny v období nízkej úrody.[15] V priebehu prvej dekády 21. storočia hladomor vážne postihol južnú a východnú časť kontinentu, vrátane Mauritánie, Angoly, Zambie, Zimbabwe, Malawi a Mozambiku.[16]

3 Poľnohospodárstvo ako dominujúci sektor národných ekonomík v Afrike

Chudobné krajiny spadajúce pod kategóriu najmenej rozvinutých alebo krajín s nízkym príjmom často disponujú štruktúrou ekonomiky s vysokým podielom poľnohospodárstva, kde je zamestnaná veľká časť obyvateľstva. Niekedy tento podiel predstavuje 80-90 % zamestnaných, pričom kontinent Afriky je ukážkovým zo všetkých rozvojových regiónov. Podľa rebríčka Svetovej banky v tejto kategórii prvých 10 miest predstavujú krajiny subsaharskej Afriky. Najväčší podiel zamestnaných v poľnohospodárstve má republika Burundi (92 %).[17] Podiel poľnohospodárstva na tvorbe HDP je podstatne nižší, ale môže predstavovať až polovicu hodnoty produkcie národnej ekonomiky. Vzhľadom na niektoré modely hospodárskeho rozvoja podiel zamestnaných v poľnohospodárstve a podiel poľnohospodárstva na národnom produkte majú tendenciu klesať s rastom ekonomiky vyjadreným prostredníctvom HDP na obyvateľa. V tomto kontexte je zaujímavé sledovať vývoj spomenutých podielov prostredníctvom časového radu. V niektorých prípadoch vývoj národného hospodárstva, z uhla pohľadu štruktúry ekonomiky a zamestnanosti, je v rozpore so všeobecne uznanými modelmi ekonomického rozvoja. Príkladom je aj klesajúci podiel zamestnaných v poľnohospodárstve pri nízkom alebo zápornom ekonomickom raste vyjadrenom prostredníctvom HDP na obyvateľa. Podobné tendencie majú aj logické vysvetlenie. V spojitosti s prebiehajúcou vnútornou migráciou z vidieka, kde je koncentrované poľnohospodárstvo, do väčších miest klesá počet zamestnaných v poľnohospodárstve, aj keď príjem na obyvateľa sa znižuje alebo zostáva na tej istej úrovni. Problémy v poľnohospodárstve môžu negatívne ovplyvňovať príjmy vidieckeho obyvateľstva a spôsobiť zvýšenie migračných tokov smerom do regionálnych centier. Opačným prípadom je situácia, kedy rapídny nárast HDP na osobu má minimálny efekt na pokles podielu práceschopného obyvateľstva v poľnohospodárstve. Táto skutočnosť je často spojená s vnútroštátnou reguláciou mobility pracovnej sily. Napríklad v ČĽR, vnútorná migrácia je striktne regulovaná zo strany štátnych organov.[18] Rapídny nárast HDP na obyvateľa v Číne v priebehu posledných dekád nemal významný vplyv na pokles podielu pracovníkov zamestnaných v poľnohospodárstve.

[14] Pásmo krajín v Afrike od Senegalu až po Etiópiu.
[15] HALL, L.E. (2007): Starvation in Africa. 2007, s. 33.
[16] FAO (2012): The state of food insecurity in the world, 2012. [Online] In: *FAO*, 2012. [cit. 26.09.2018]. Dostupné na internete: <http://www.fao.org/3/a-i3027e.pdf>.
[17] WORLD BANK (2018): Employment in agriculture. [Online] In: *World Development Indicators*, 2018 [cit. 18.09.2018]. Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS?year_high_desc=true>.
[18] AU, C.C. – HENDERSON, J.V. (2006): How migration restrictions limit agglomeration and productivity in China. In: *Journal of development economics*, roč. 80, č. 2, s. 350.

Graf 1: Podiel zamestnaných v poľnohospodárstve a podiel poľnohospodárstva na HDP v porovnaní s HDP na osobu, 2015

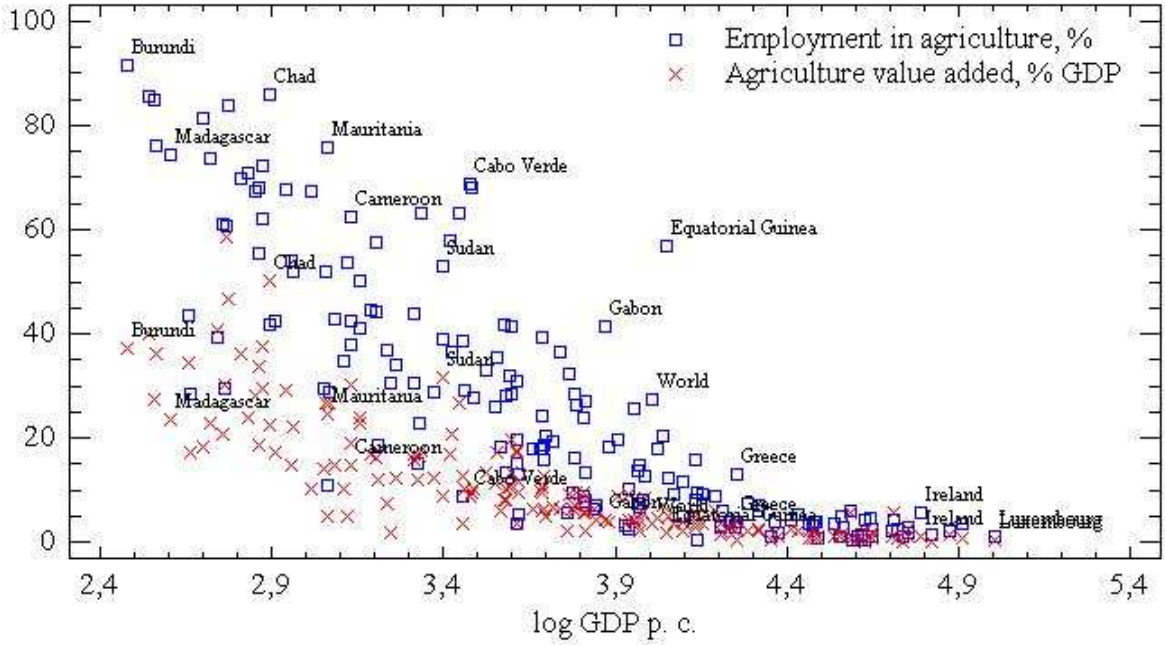

Pozn.: podiel zamestnaných v poľnohospodárstve na celkovom počte pracujúcich a podiel poľnohospodárstva na HDP je uvedený na osy Y v percentách, na osi X je uvedené logaritmovane hodnoty HDP na osobu.
Prameň: rozšírene spracovanie na základe Todaro a Smith, 2014 a World Development Indicators.

V porovnaní s vyspelými štátmi, krajiny s nízkym príjmom a obzvlášť najslabšie ekonomiky regiónu subsaharskej Afriky vždy produkovali nižší podiel poľnohospodárskej produkcie na celkovom outpute ako podiel pracovnej sily zamestnanej v tomto sektore. Inými slovami súčasná zamestnanosť v poľnohospodárstve Afriky je oveľa vyššia ako poľnohospodárska produkcia, čo odzrkadľuje pomerne nízku úroveň produktivity práce v tomto sektore. Rozdiel v produktivite v agrárnom sektore medzi bohatými krajinami a regiónom subsaharskej Afriky je ohromný. V Afrike v roku 2016 pridaná hodnota jedného pracovníka v poľnohospodárstve predstavovala 1316 USD, zatiaľ čo pridaná hodnota pracovníka v poľnohospodárstve bohatých krajín predstavovala 39 000 USD.[19]

Záver

V ekonomickej vede bolo poľnohospodárstvo tradične chápané ako sektor, ktorý má pasívnu rolu a podporuje ostatné dôležitejšie odvetvia. V klasickom scenári ekonomického rastu a rozvoja sektor poľnohospodárstva mal za úlohu zabezpečiť obyvateľstvo a prosperujúci sektor priemyslu lacnými a dostupnými vstupmi a potravinami, ako aj lacnou pracovnou silou. Podobné uvažovanie je možne nájsť aj v prácach takých významných ekonómov ako David Ricardo alebo Simon Kuznets. Avšak, vo väčšine národných ekonomík afrického kontinentu má poľnohospodárstvo dôležitú alebo dominujúcu úlohu. V niektorých extrémnych prípadoch poľnohospodárstvo tvorí 40 až 60 % HDP, kde sú zamestnané dve tretiny pracujúcich. V porovnaní s poľnohospodárstvom v rozvinutých krajinách, tento sektor ekonomiky vo vybranom regióne nie je intenzívny na výrobný faktor kapitál a je charakteristický nízkou úrovňou technológií, z čoho vyplýva aj nízka produktivita. Môžeme

[19] WORLD BANK (2018): Agriculture, forestry, and fishing, value added per worker (constant 2010 US$). [Online] In: *World Development Indicators*, 2018 [cit. 12.10.2018]. Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.EMPL.KD>.

konštatovať subsistenčný typ poľnohospodárstva, ktorý je charakteristický nízkotechnologickými vstupmi a nízkou úrovňou produkcie. V niektorých najchudobnejších krajinách Afriky, dôležitú úlohu zohrávajú aj klimatické podmienky, ktoré priamo ovplyvňujú poľnohospodársku produkciu. Často technologické inovácie v poľnohospodárstve, využívané vo vyspelých štátoch už od polovice 20. storočia, nemôžu byť implementované. Chudobní farmári v krajinách Subsaharskej Afriky čelia aj problémom nedostatku mikroúverov pre financovanie umelého zavlažovania a iných nástrojov moderného poľnohospodárstva. Problémy v poľnohospodárstve Afriky odzrkadľuje aj stále sa opakujúci katastrofálny nedostatok potravín. Príkladom môže byť hladomor vo východných a južných oblastiach kontinentu a závislosť na dovoze potravín.

Použitá literatúra:

1. AL JAZEERA (2017): Crisis in the Horn of Africa: Somalia's Famine. [Online] In: *Al Jazeera*, 2017. [cit. 26.09.2018]. Dostupné na internete: <https://www.aljazeera.com/programmes/rewind/2017/01/crisis-horn-africa-somalia-famine-170117081319175.html>.
2. ASIEDU, J. (2014): Africa investment, Ghana Economy, Ghana trade, Global finance. [Online] In: *Ghana financial market*, 2014 [cit. 18.09.2018]. Dostupné na internete: <https://ghanafinancialmarket.wordpress.com/2016/03/14/us44-8-billion-agric-imports-by-sub-saharan-africa-ghana-records-us1-8-billion-for-agricultural-imports-alone-in-2014/>.
3. AU, C.C. – HENDERSON, J.V. (2006): How migration restrictions limit agglomeration and productivity in China. In: *Journal of development economics*, roč. 80, č. 2, s. 350.
4. FAO (2018): Small family farms country factsheet. [Online] In: *FAO*, 2018 [cit. 12.10.2018]. Dostupné na internete: <http://www.fao.org/3/i8356en/I8356EN.pdf>.
5. HALL, L.E. (2007): Starvation in Africa. New York: Rosen Publishing, 2007. 978-1 4042 0976-3
6. IBRAHIM, M. – ALAGIDEDE, P. (2017): Financial Sector Development, Economic Volatility and Shocks in Sub-Saharan Africa. In: *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*. 2017, roč. 484.
7. TODARO, M.P. – SMITH, S.C. (2014): *Economic Development*. Boston: Pearson, 2014. ISBN 978-0-13-340678-8.
8. UNCTAD (2017): State of commodity dependence. In: *UNCTAD*, 2017. [Citované 11. 10. 2018.] Dostupné na internete: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/suc2017d2.pdf
9. UNCTAD (2018): Trade structure by partner, product or service-catagory. [Online] In: *UNCTADstatistics*, 2018 [cit. 18.09.2018]. Dostupné na internete: <http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>.
10. WORLD BANK (2018): Agricultural output and productivity. [Online] In: *World Development Indicators*, 2018 [cit. 18.09.2018]. Dostupné na internete: <http://wdi.worldbank.org/table/3.3#>.
11. WORLD BANK (2018): Agriculture, forestry, and fishing, value added per worker (constant 2010 US$). [Online] In: *World Development Indicators*, 2018 [cit. 12.10.2018]. Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.EMPL.KD>.
12. WORLD BANK (2018): Employment in agriculture. [Online] In: *World Development Indicators*, 2018 [cit. 18.09.2018]. Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS?year_high_ desc=true>.
13. WORLD BANK (2018): Growth of output. [Online] In: *World Development Indicators*, 2018 [cit. 18.09.2018]. Dostupné na internete: <http://wdi.worldbank.org/table/4.1>.

Kontakt:
Ing. Mykhaylo Kunychka, PhD.
Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenska republika
e-mail: mykhaylo.kunychka@euba.sk

VNÚTORNÉ A VONKAJŠIE FAKTORY ZAHRANIČNEJ POLITIKY V PODMIENKACH GLOBALIZÁCIE

Milan Kurucz

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: milan.kurucz@euba.sk

Príspevok sa zaoberá zmenami, ktoré prináša globalizácia do vnútorných a vonkajších podmienok tvorby a realizácie zahraničnej politiky. Globalizácia je protirečivým javom, pre ktorý je charakteristické vzájomné pôsobenie nadnárodných a národných procesov a s nimi spojených aktérov. Pomer síl medzi nimi v podstatnej miere ovplyvňuje vnútorné podmienky formulovania cieľov a uskutočňovania zahraničnej politiky. Vo vonkajšom prostredí štátov sú určujúcimi faktormi ich aktivít vzájomná závislosť a mocenská konkurencia. V súčasnosti sa tak vo vnútornom, ako aj vonkajšom prostredí zahraničnej politiky štátov oslabuje motivácia k realizácii multilaterálnej spolupráce v riešení globálnych problémov.
Kľúčové slová: zahraničná politika, globalizácia, štát

The contribution is focused on changes determined by globalization in domestic and external conditions of foreign policy. Globalization is a contradictory phenomenon characterised by interaction of transnational and national processes and actors which substantially impacts domestic conditions of foreign policy. In the external environment of political activities of states are decisive the interdependence and power competitions. At present, both in the internal and external environment of foreign policy decline the motivation of states to implement multilateral cooperation in addressing global problems.
Key words: foreign policy, globalization, state
JEL: F 59, F 60

Úvod

Teoretické prístupy k zahraničnej politike a ku globalizácií vykazujú zatiaľ málo prienikov. Zahraničná politika je spravidla vylúčená z teórie globalizácie, ale na druhej strane sa s globalizáciou nepočíta v teórii zahraničnej politiky. Ak sa aj v súvislosti s rastúcou dynamikou globálnych ekonomických, politických informačných a kultúrnych väzieb a vzájomných závislostí objavujú hodnotenia úlohy zahraničnej politiky, sú skôr skeptické ohľadom jej budúcnosti a niektorí autori dokonca hovoria o konci zahraničnej politiky.[1] Daný príspevok vychádza z predpokladu, že toto odvetvie politiky nestráca svoju dôležitosť ani v nových podmienkach, ba čo viac, podieľa sa na ich utváraní, aj keď samo zároveň podlieha transformácii. Jeho cieľom je identifikovať zmeny, ktorými prechádzajú vnútorné a vonkajšie podmienky tvorby a realizácie zahraničnej politiky štátu v podmienkach globalizácie.

1 Štát a globalizácia

Kľúčovou otázkou z hľadiska skúmania zahraničnej politiky v podmienkach globalizácie je otázka, či uvedené procesy povedú k zániku štátov a radikálnej reštrukturalizácii politického členenia sveta. Podľa hyperglobalizačných koncepcií, ekonomické procesy vedú k rastu suprateritoriality, ku klesajúcemu významu štátnych hraníc a v konečnom dôsledku k znižovaniu významu štátu ba dokonca, ako tvrdí K. Ohmae,

[1] TALBOT, S. (1997): Globalization and diplomacy: A Practioner´s Perspektive, s. 81.

tradičný štát sa stáva neprirodzeným v podmienkach globálnej ekonomiky.[2] Na druhej strane skeptici zotrvávajú na pozíciách štátu ako rozhodujúceho aktéra medzinárodných vzťahov. Gilpin vychádza z predpokladu, že samotná globalizácia je produktom usporiadania medzi štátmi a expanzia nadnárodných priestorov a aktérov „by nebola možná bez liberálnej hegemónnej moci, ktorá túto expanziu umožnila, zvýhodnila".[3] Cox hovorí o internacionalizácii štátu, ktorá je podmienkou globálnej organizácie a národné inštitúcie sa stávajú nástrojom reštrukturalizácie národných ekonomík v súlade s dynamikou globálnej kapitalistickej ekonomiky Pre proces ekonomickej globalizácie je podľa jeho názoru potrebný politický rámec, ktorý poskytuje štát, osobitne vo forme vojensko-teritoriálnej moci, pričom v modernej ekonomike táto úloha patrí USA.[4]

Zahraničná politika sa od uzavretia Vestfálskeho mieru chápala ako presadzovanie záujmov suverénneho štátu za jeho hranicami. V činnosti štátu to zároveň znamenalo stanovenie dostatočne zreteľnej hranice medzi vnútorným a vonkajším, hoci súvislosť a vzájomné pôsobenie medzi nimi vždy existovali. Hyperglobalisti toto delenie na vnútorné a vonkajšie považujú za prežité a v globalizovanom svete sa ekonomické a ďalšie spoločenské procesy podľa nich odohrávajú v suprateritoriálnom priestore, v ktorom sa realizuje postsuverénne globálne spravovanie.[5] Ak sa pozrieme na prebiehajúce ekonomické procesy, ekonomicky a technologicky spoluurčované komunikačné toky, potom je zrejmé, že sa mnohé procesy deteritorializujú, nie sú limitované uzavretými štátnymi celkami, že hranice medzi štátmi sú priepustnejšie a predstavujú v podstatnej miere redukovanú bariéru pre pohyb ľudí, tovarov, kapitálu a služieb, pričom v prípade takých regionálnych integračných zoskupení, ako je Európska únia je minimalizovaná. Ostrý predel medzi tým, čo sa nachádza z vnútornej a vonkajšej strany štátnych hraníc sa zmýva. Podľa Hilla odlíšenie vnútorného a vonkajšieho sa však nestalo nadbytočným. Svet je stále rozdelený medzi komunity a zostáva naďalej dôležitým, ako regulujú vzťahy medzi sebou.[6]

Spolu s narastaním rozsahu a intenzity interakcií rôznych aktérov na globálnej úrovni a jeho vplyvu na pomery v jednotlivých krajinách, vrátane častého prelínania vnútorných a vonkajších procesov, presadzovania medzinárodných noriem na území jednotlivých štátov, hranica medzi vnútorným a vonkajším definitívne nezaniká. Podľa Brennera je globalizácia dvojpólovým, dialektickým procesom, zahŕňajúcim kontinuálnu expanziu a akceleráciu pohybu tovarov, kapitálu, peňazí, ľudí a informácií cez geografický priestor (deteritorializácia) a zároveň relatívne stálu a nemobilnú socioteritoriálnu infraštruktúru, ktorá je produkovaná a rekonfigurovaná, aby umožnila tento expanzívny a akcelerovaný pohyb a jej súčasťou je aj teritoriálny štát. Štát je na základe tohto prístupu chápaný ako podstatný geografický komponent procesu globalizácie.[7] Podľa Aldera a Arona sa globalizácia a štát vzájomne konštituujú, z čoho vyplýva, že aj zahraničná politika a globalizácia sa rovnako vzájomne utvárajú, pričom zahraničná politika môže byť považovaná za kľúčový prostriedok, ktorým štát reaguje na výzvy a príležitosti ponúkané globalizáciou.[8]

[2] OHMAE, K. (1995): The end of nation state, s. 5.
[3] GILPIN, R. (1987): The political economy of international relations, s. 88.
[4] COX, R. (1993): Structural issues of global govenance: implications for Europe.
[5] SCHOLTE, J.A. (2005): Globalization. A critical Introduction.
[6] HILL, CH. (2003): Changing Politics of foreign policy, s. 18.
[7] BRENNER, N. (1997): Beyond state-centrism? Space, teritoriality, and geographical scale in globalization studies, s. 44.
[8] ALDEN, CH., ARAN, A. (2012): Foreign policy analysis, s. 86.

2 Vnútorné faktory tvorby a realizácie zahraničnej politiky

Proces tvorby a realizácie zahraničnej politiky je vždy výsledkom pôsobenia vnútorných a vonkajších podmienok, a to tak ekonomických, politických, ako aj ideologických. Ak vychádzame z predpokladu, že toto východisko platí aj v podmienkach globalizácie aj napriek istej relativite rozdielov medzi nimi, potom je dôležité preskúmať, k akým zmenám dochádza v spoločnosti fungujúcej v určitom štátnom rámci. Ekonomické, sociálne, politické štruktúry a aktéri sú viac vystavení vplyvom vonkajších procesov a zmien. Osobitne citeľné sú tieto okolnosti v ekonomickej oblasti, a to tak z hľadiska jej dynamiky, ako aj štrukturálnych modifikácii, ktoré majú za následok reštrukturalizáciu sociálnych väzieb a záujmov a tieto sa nutne premietajú do politickej sféry, politického rozhodovania, vrátane zahraničnopolitického. Empiricky je relatívne jednoducho identifikovateľná diferenciácia spoločnosti na beneficientov a porazených. Zo štrukturálneho hľadiska sme svedkami vzniku a vývoja zložitých vzťahov medzi skupinami spojenými s nadnárodným hospodárskym systémom a reprezentantmi národne orientovaného kapitálu. Kým prví sa zameriavajú na odbúravanie prekážok pre cezhraničné toky kapitálu, tvorbu spoločných regulačných štruktúr pre financie, obchod a investície, zatiaľ národný kapitál sa usiluje o ochranu domáceho trhu a podporu domáceho kapitálu na medzinárodných trhoch.[9] Tento rozpor sprevádza globalizáciu od samotného začiatku a ovplyvňuje aj zahraničnú politiku. Obe spomenuté skupiny sú vnútorne diferencované. Patria do nich práve tak vlastníci kapitálu, manažéri, zamestnanci, príslušníci politických elít, ako aj epistemické komunity. Aktéri v rámci každej skupiny, či skôr ekonomicko-politického bloku, majú popri spoločných i špecifické záujmy, ktoré sú v mnohých prípadoch konfliktné. Ich vplyv na tvorbu a realizáciu zahraničnej politiky je rozdielny a závisí od ich ekonomickej a politickej sily.

Pomer síl medzi „nacionalistami“ a „globalistami“ v rámci jednotlivých štátov sa môže pod vplyvom vnútorných i vonkajších okolností meniť, čo má bezprostredný vplyv na ich mocenské pozície, a teda aj na zahraničnú politiku. V súčasnosti sme svedkami takejto mocenskej rekonfigurácie ekonomických a sociálnych aktérov v celom rade štátov, vrátane USA a Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska, v ktorých sa presadzuje oslabovanie multilaterálnych záväzkov (či už komplexne alebo selektívne). Podľa Linna uprednostňovanie bilaterálnych rokovaní a riešení nadobudlo celosvetovo široké rozmery.[10]

3 Vonkajšie prostredie zahraničnej politiky

Vonkajšie prostredie, v ktorom sa realizuje zahraničná politika, je v podmienkach globalizácie charakterizované práve tak vzájomnou závislosťou štátov, predovšetkým v ekonomickej, bezpečnostnej, technologickej a enviromentálnej oblasti a s ňou súvisiacou potrebou spolupráce, ako aj vzájomnou konkurenciou a nerovnomernou distribúciou ekonomickej a politickej moci.

Vzájomná závislosť prináša úsilie o reguláciu tých procesov, ktoré sa v rastúcej miere odohrávajú v supranacionálnom priestore, ale vo významnej miere ovplyvňujú aj vnútornú situáciu jednotlivých štátov, pričom riešenie celého radu problémov presahuje ich možnosti. Preto si vyžadujú spoločný postup štátov na pôde medzinárodných organizácií, uzatváranie multilaterálnych dohôd a pod. Medzinárodné organizácie na jednej strane podrývajú pozície štátov ako suverénnych, autonómnych štruktúr, na druhej strane sú štáty nútené presadzovať svoj vplyv prostredníctvom regionálnych a globálnych organizácií.[11]

Nerovnomerný ekonomický a politický vývoj prináša zmenu podmienok, v ktorých prebieha mocenská konkurencia a jej inštitucionalizácia. Na základe celého radu javov sa dá

[9] HARRIS, J. (2016): Dialektika globalizácie, s. 79.
[10] LINN, J. (2017): Recent threats to multilateralism, s. 88.
[11] HEYWOOD, A. (2011): Global politics, s. 118.

predpokladať, že v súčasnosti dochádza k prechodu od hegemonického, unipolárneho globálneho systému ku multipolarite. Tento vývoj neodstraňuje vzájomnú závislosť štátov ale môže výrazne oslabiť ich ochotu spolupracovať na pôde medzinárodných organizácií, hľadať multilaterálne riešenia globálnych problémov. Kroky celého radu štátov naznačujú, že práve prežívame obdobie, keď sa v zahraničnej politike štátov oslabujú popri vnútorných aj vonkajšie motívy spolupráce.

Podstatnú časť vonkajšieho prostredia zahraničnej politiky v podmienkach globalizácie tvorí narastajúci počet neštátnych aktérov, ktorí vstupujú do interakcií so štátmi, a to či už ide o nadnárodné korporácie mimovládne organizácie, transnárodné sociálne hnutia, siete a médiá, či medzinárodné teroristické organizácie a pod. Ide o aktérov, ktorí vyvíjajú svoje aktivity samostatne alebo v určitých koalíciách, a snažia sa ovplyvniť politiku daného štátu alebo skupiny štátov aj prostredníctvom rôznych medzinárodných organizácií. Pôsobenie týchto aktérov v globálnom a v regionálnom priestore núti štáty, aby hľadali špecifické prostriedky komunikácie s nimi a zohľadňovali vo svojej politike ich možnosti, prístupy k problémom, na ktorých riešení je zahraničná politika štátu zainteresovaná.

Priestorovo-časové aspekty globalizácie kladú nové nároky na schopnosť zahraničnej politiky reagovať na zmeny vo vonkajšom prostredí a ovplyvňovať ho. V podstatne väčšej miere musia krajiny počítať s bezprostredným vplyvom udalostí v geograficky vzdialenejších oblastiach na ich bezpečnosť a ekonomiku, čo zvyšuje nároky na činnosť ministerstiev zahraničných vecí a ďalších štátnych orgánov, na kvalitu a efektivitu zhromažďovania a vyhodnocovania informácií o vývoji aj mimo regiónov ich tradičného záujmu a schopnosť realizovať prijaté rozhodnutia. Vzhľadom na reálne dostupné personálne, technické a finančné kapacity je prispôsobovanie sa týmto podmienkam zvlášť zložité pre malé štáty. Niektoré globálne procesy môžu viesť aj k rozšíreniu teritoriálneho zamerania zahraničnej politiky malých štátov. Napríklad v súvislosti s problémami migrácie sa do popredia pozornosti stredoeurópskych štátov dostávajú také oblasti ako severná a subsaharská Afrika či Blízky východ, ktoré boli skôr na okraji záujmu ich zahraničnej politiky.[12]

Záver

Zahraničná politika štátu v podmienkach globalizácie nezaniká, ale spolupodieľa sa na utváraní s globalizáciou súvisiacich procesov. Rastúca vzájomná ekonomická, technologická, politická, bezpečnostná, a environmentálna závislosť štátov, meniaca sa konštelácia ekonomických, sociálnych a politických aktérov zároveň ovplyvňuje vnútorné a vonkajšie podmienky tvorby a realizácie zahraničnej politiky. Na jednej strane sa zvyšuje priechodnosť medzi vnútorným a vonkajším prostredím štátu, rozširuje sa zóna ich prienikov, na druhej strane si však zachovávajú svoju špecifiku. Globalizácia je protirečivý jav, pre ktorý je charakteristické vzájomné pôsobenie nadnárodných a národných hospodárskych procesov a s nimi spojených aktérov. Pomer síl medzi „nacionalistami“ a „globalistami“ v podstatnej miere ovplyvňuje vnútorné podmienky tvorby a realizácie zahraničnej politiky. Vo vonkajšom prostredí je vo vzťahu k určovaniu cieľov zahraničnej politiky a ich implementácii určujúcou vzájomná závislosť a mocenská konkurencia štátov. Interakcia vnútorných a vonkajších podmienok, záujmy a konštelácia aktérov v oboch prostrediach v konečnom výsledku ovplyvňujú kooperatívny alebo konkurenčný spôsob správania sa štátov. V súčasnosti sa tak vo vnútornom ako aj vonkajšom prostredí zahraničnej politiky štátov oslabuje motivácia k realizácii multilaterálnej spolupráce v riešení globálnych problémov.

[12] Program predsedníctva Slovenskej republiky vo vyšehradskej skupine na obdobie 1. júl 2018 – 30. jún 2019.

Použitá literatúra

1. ALDEN, CH, ARAN, A. (2012): *Foreign policy analysis.* London and New York: Routledge, 2012. ISBN 978-0-415-42798-2.
2. BRENNER, N. (1999): Beyond state-centrism? Space, teritoriality, and geographical scale in globalization studies, s.44 In: *Theory and Society*, roč. 28, č. 1, s 39-78.
3. COX, R. (1993): *Structural issues of global govenance: Implications for Europe*. In: Gill, S. (ed): *Gramsci. Historical materialism and international relations*. Cambridge: Cambridge university press, 1993. ISBN 0 521 43523 4.
4. GILPIN, R. (1987): *The political economy of international relations.* Princeton: Princeton University Press, 1987. ISBN 9780691022628.
5. HARRIS, J. (2016): *Dialektika globalizácie.* Bratislava: Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2016. ISBN 978-80-8061-888-9.
6. HEYWOOD, A. (2011): *Global politics.* Houndmills, Basinngstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2011. ISBN 978-1-4039-8982-6.
7. HILL, CH. (2003): *Changing politics of foreign policy*. Houndmills, Basinngstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2003. ISBN 978-0333754238.
8. LINN, J. (2017) Recent threats to multilateralism. In: *Global Journal of Emerging Market Economies*, roč. 9, č. 1-3, s. 86-113.
9. *Program predsedníctva Slovenskej republiky vo vyšehradskej skupine na obdobie 1.júl 2018-30. Jún 2019.* [online] [Citované 16.11. 2018] Dostupné na internete: https://www.mzv.sk/documents/10182/276214/Program+predsedn%C3%ADctva+Slovenskej+republiky+vo+Vy%C5%A1ehradskej+skupine/c2477204-2386-4fdd-8d31-14efb64d20ae
10. OHMAE, K. (1995): *The end of nation state.* New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore: The Free press, 1995. ISBN 0-02-923341-0.
11. SCHOLTE, J.A. (2005) *Globalization. A critical Introduction*. Second Edition. Houndmills, Basinngstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2005. ISBN 978-1-4039-0448-5.
12. TALBOT, S. (1997): Globalization and diplomacy: A Practioner´s Perspektive. In: *Foreign Policy*, roč. 108, Autumn, s. 68-83.

Kontakt:
doc. Milan Kurucz, CSc.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: milan.kurucz@euba.sk

SÚČASNÉ PROBLÉMY A POTREBA REFORMY DPH V EURÓPSKEJ ÚNII[1]

Gizela Lénártová

Fakulta podnikového manažmentu, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: gizela.lenartova@euba.sk

Zavedenie DPH v členských krajinách EÚ bolo súčasťou harmonizačného procesu nepriameho zdanenia. Jeho cieľom bolo vytvoriť predpoklady pre fungovanie jednotného trhu EÚ. Uplatňovanie DPH je sprevádzané celým radom problémov a úskalí, ktoré sa riešili kompromisným kombinovaním dvoch princípov: princíp podľa krajiny určenia a princíp podľa krajiny pôvodu. V doterajšej daňovej praxi sa nepodarilo odstrániť „slabé miesta“ systému DPH s cieľom eliminovať daňové úniky a podvody. Uskutočniť reformu systému DPH v Európskej únii je naliehavá úloha. Vzniká však otázka, či najslabší článok systému DPH - inštitút nadmerného odpočtu a jeho zneužívanie na podvody a úniky sa pripravovanou reformou podarí odstrániť.
Kľúčové slová: daň z pridanej hodnoty, daňové úniky a podvody, reforma

The introduction of VAT in the EU Member States was a part of the harmonization process of indirect taxation. Its aim was to create preconditions for the functioning of the EU single market. The application of VAT is accompanied by a number of problems that have been dealt with by a compromise combining two principles: principle by country of destination and principle by country of origin. In previous tax practice, the "weaknesses" of the VAT system have not been abolished to eliminate tax evasion and fraud. Implementation of the reform of VAT is an urgent task in European union. However, the question arises as to whether the weakest element of the VAT system - the institution of excessive VAT deduction and its abuse of fraud and leaks can be eliminated with the reform.
Key words: value added tax, tax evasion and fraud, tax avoidance, reform
JEL: F 36, H 25, H26

Úvod

Súčasťou harmonizácie nepriamych daní v EÚ bolo postupné zavedenie dane z pridanej hodnoty (ďalej len DPH) vo všetkých členských štátoch od 60-tych rokoch 20. storočia až po súčasnosť. Od roku 1967, kedy sa DPH po prvýkrát začala používať vo Francúzsku, „zvíťazila“ táto daň vo viac ako 60 krajinách sveta. Spoločný ekonomický priestor bez vnútorných hraníc, v ktorom je zabezpečený voľný pohyb osôb, tovaru, služieb a kapitálu si vyžiadal špecifickú úpravu pravidiel spoločného systému DPH v Európskej únii. Zavádzanie DPH v členských krajinách EÚ bolo sprevádzané celým radom problémov a úskalí, ktoré sa riešili postupne mnohými kompromismi. Napriek tomu, že harmonizácia nepriamych daní bola úspešnejšia ako harmonizácia priamych daní, pri uplatnení DPH sa vynára celý rad problémov a otvorených otázok. Cieľom predkladaného príspevku je charakterizovať súčasný stav uplatnenia DPH v EÚ, analyzovať súčasné problémy so zameraním na daňové úniky v systéme DPH, ďalej zhodnotiť ich negatívne dôsledky v národných daňových systémoch a v celej EÚ, ako aj zdôrazniť naliehavú potrebu uskutočniť

[1] Príspevok je súčasťou výskumného projektu VEGA 1/0184/16 Eliminácia medzinárodného dvojitého zdanenia podnikateľských subjektov a jej vplyv na rozvoj podnikania a investovania v SR.

reformu systému DPH v EÚ. Použité metódy sú normatívna metóda analýzy právnych úprav relevantných k danej téme, komparatívne metódy, abstrakcia, induktívne a deduktívne metódy, ďalej metódy syntézy.

1 Teoretické vymedzenie riešenej problematiky v odbornej literatúre

Daň z pridanej hodnoty je svojou podstatou všeobecnou nepriamou daňou spotrebného charakteru a ako taká je neoddeliteľnou súčasťou ceny. Keďže sa ukladá na každom stupni výrobného a distribučného reťazca, ide o daň viacstupňovú. Všeobecnosť dane znamená, že umožňuje zdaňovať všetok tovar a služby. Ide o daň nepriamu, pretože je súčasťou spotrebiteľskej ceny s možnosťou prenášania daňovej povinnosti dopredu. Podstata prenášania dane dopredu spočíva v tom, že hoci efektívne daň postihuje konečného spotrebiteľa, do štátneho rozpočtu ju z praktických dôvodov odvádza registrovaný platiteľ DPH. Spotrebný charakter dane znamená, že efektívne postihuje každú spotrebu. Daň z pridanej hodnoty je tiež daň ad valorem, čiže určuje sa z ceny predmetu zdanenia, resp. z hodnotového vyjadrenia daňového základu. Systém DPH má v sebe zakomponované prvky daňovej techniky, ktoré vyvolávajú pozitívne aj negatívne reakcie daňových subjektov. Z toho vyplýva, že uplatnenie DPH v daňovej praxi má výhody aj nevýhody. Výhodami sú všeobecnosť, neutralita zdanenia a možnosť zdaňovania služieb. Hlavnou výhodou dane z pridanej hodnoty je, že podnik platí daň len z tej hodnoty, ktorá je ním pridaná spracovaním. Inými slovami, ide o daň z hodnoty pridanej spracovaním tovarov a služieb na každom stupni výrobného, distribučného a obchodného procesu. Takto nedochádza ku kumulácii obratu a ani jeho zdaneniu. Medzi nevýhody možno zaradiť regresiu dane, vplyv na infláciu a veľkú administratívnu náročnosť. Inštitút nadmerného odpočtu, ktorý vyplýva zo spôsobu výpočtu daňovej povinnosti (suma dane na výstupe mínus suma dane na vstupe na každom stupni výrobného a distribučného reťazca) je najslabším miestom systému DPH, pretože evokuje niektoré daňové subjekty zneužívať daň z pridanej hodnoty na daňové podvody a daňové úniky. Ide spravidla o daňové úniky a daňové podvody veľkého rozsahu zakladaním fiktívnych firiem (tzv. bielych koní), prostredníctvom ktorých sa „umelo produkuje“ neoprávnený nadmerný odpočet. Možno ho tvoriť aj fiktívnymi zdaniteľnými obchodmi reálnych firiem, kolotočovými podvodmi a inými metódami. Alan Tait[2] *„the Value Added Tax may be thought of as Mata Hari of the tax world“*. považuje DPH za Mata Hari daňového systému každej krajiny, ktorá túto daň uplatňuje. Samotný charakter tejto dane, jeho konštrukčné prvky a predovšetkým možnosť vzniku nadmerného odpočtu nastoľuje otázku – ide o vhodnú daň pre daňovú prax? V prípade neodhalenia daňového podvodu a po vrátení neoprávneného nadmerného odpočtu vznikajú veľké straty v príjmoch štátneho rozpočtu. Mnohé legislatívne opatrenia Európskej únie a samotných členských štátov sú zamerané na prevenciu proti zneužívaniu DPH a na boj proti daňovým podvodom a únikom, čo vyvoláva zvýšené administratívne náklady platiteľov dane, ale aj daňovej správy, daňovej kontroly a všetkých represívnych zložiek štátu.

2 Základné princípy uplatnenia DPH v Európskej únii

Pre potreby uplatnenia a fungovania jednotného trhu európskeho integračného zoskupenia bolo potrebné zaviesť jednotný systém DPH vo všetkých členských štátoch na základe spoločných princípov. Ako základné princípy sa zvolili princíp krajiny pôvodu a princíp krajiny určenia, ktoré sa zaviedli ako kompromis namiesto pôvodne plánovaného clearingového systému DPH. Cieľom uplatnenia týchto princípov v rámci harmonizácie nepriamych daní bolo odstránenie prekážok fungovania jednotného trhu EÚ. Pri dodávkach tovarov a služieb z jedného členského štátu do druhého členského štátu medzi registrovanými

[2] TAIT, A. (1988). Value Added Tax, International Practice and Problems, s. 3.

platiteľmi sa uplatňuje princíp krajiny určenia, čo znamená, že tovar a služby sa zdaňujú v členskom štáte príjemcu. Princíp krajiny určenia znamená vyššiu administratívnu záťaž, pretože vyžaduje vzájomné vyrovnávanie pohľadávok a záväzkov. Okrem toho tento princíp zvádza k vyšším daňovým únikom. Princíp krajiny pôvodu sa uplatňuje pri predaji tovaru konečným spotrebiteľom, ktorými sú najmä občania. Tovar sa zdaňuje len raz, v krajine dodávateľa, pričom tento tovar sa môže pohybovať následne v rámci EÚ už bez ďalšej kontroly a povinnosti platiť daň. Tento princíp sa uplatňuje aj pri poskytovaní služieb konečným spotrebiteľom. Kombinácia princípov určenia a pôvodu bola zavedená ako prechodný systém DPH so zámerom ukončiť jeho uplatnenie koncom roku 1996. Od roku 1997 mal byť v rámci celého systému DPH platný princíp krajiny pôvodu, podľa ktorého je daň z pridanej hodnoty kalkulovaná a platená v krajine pôvodu tovaru alebo poskytovania služby. Kombinácia obidvoch princípov nebola zrušená a uplatňuje sa dodnes, čo je dôvodom, prečo daňoví experti navrhujú stále naliehavejšie reformovať systém DPH.

3 Legislatíva a súčasné problémy uplatňovania DPH v Európskej únii

Legislatíva upravujúca systém DPH v Európskej únii je orientovaná na štrukturálnu a sadzbovú harmonizáciu DPH. Prvým krokom štrukturálnej harmonizácie bolo prijatie prvej smernice č. 67/227/EHS v roku 1967. Došlo k nahradeniu dovtedy uplatňovanej kumulatívnej viacstupňovej dane z obratu viacstupňovou nekumulatívnou daňou z pridanej hodnoty. Cieľom zavedenia tohto povinného systému uplatnenia DPH vo všetkých krajinách bolo dosiahnuť neutralitu v hospodárskej súťaži v tom zmysle, aby rovnaké tovary a služby, bez ohľadu na dĺžku výrobného reťazca, boli zaťažené rovnako. Systém DPH, ktorej pôvod je vo Francúzsku, sa prijatím tejto direktívy stal súčasťou daňových systémov všetkých členských krajín.

Druhá smernica č. 67/228/EHS vymedzila predmet dane z pridanej hodnoty a definovala základné pojmy. Druhá smernica bola nahradená v roku 1977 šiestou smernicou. Nasledujúce tri smernice sa z politických dôvodov dotýkali len Belgicka a Talianska, prostredníctvom ktorých im bolo predĺžené prechodné obdobie zavedenia DPH. Tretia smernica č. 69/463/EHS predĺžila termín zavedenia DPH Belgicku do konca roku 1972,[3] štvrtá smernica č. 71/401/EHS a piata smernica 72/250/EHS predĺžili termín zavedenia DPH do konca roku 1972 pre Taliansko. V roku 1972 prešlo na systém DPH aj Írsko (ešte pred vstupom do EHS). Kľúčovou legislatívnou normou v harmonizácii DPH je ďalšia, šiesta smernica č. 77/388/EHS, ktorá bola platná od 1. januára 1978. Cieľom smernice bolo harmonizovať odlišné národné systémy DPH, zaistiť približne rovnaký základ DPH. O tom, že táto smernica bola skutočne základnou smernicou, svedčí fakt, že až do prijatia ďalšej smernice bola novelizovaná viac ako tridsaťkrát. Prehľad najdôležitejších smerníc, ktoré doplňovali šiestu smernicu DPH, je uvedený v publikácii D. Nerudovej[4].

Smernica č. 91/680/EHS zo 16. decembra 1991 a smernica č. 92/111/EHS zo 14. decembra 1992 zaviedli prechodný (pôvodne dočasný) systém DPH účinný od začiatku roku 1993. Ako už bolo spomenuté tento systém sa používa dodnes (2018).

Tabuľka 1: Prehľad zavedenia a uplatnenia DPH v členských krajinách EÚ

Rok	*Členský štát*	*Poznámka*
1967	Francúzsko	uplatnenie pred vstupom, prispôsobenie sa prvej a druhej smernici
1967	Dánsko	uplatnenie pred vstupom
1968	Nemecko	prechod z DzO na DPH

[3] Poznámka: Belgicko nakoniec prešlo z Dane z obratu na DPH už v roku 1971.
[4] NERUDOVÁ, D. (2008). Harmonizace daňových systémů zemí Evropské unie, 2, s. 39 - 40.

1969	Holandsko	prechod z DzO na DPH
1970	Luxembursko	prechod z DzO na DPH
1971	Belgicko	prechod z DzO na DPH
1972	Írsko	uplatnenie pred vstupom
1973	Taliansko	prechod z DzO na DPH
1973	Veľká Británia	prechod z DzO na DPH
1986	Španielsko	uplatnenie pred vstupom
1986	Portugalsko	uplatnenie pred vstupom
1987	Grécko	uplatnenie pred vstupom
1995	Rakúsko	systém DPH existoval, bol uvedený do súladu so 6. smernicou
1995	Fínsko	systém DPH existoval, bol uvedený do súladu so 6. smernicou
1995	Švédsko	systém DPH existoval, bol uvedený do súladu so 6. smernicou
2004	ČR	systém DPH existoval, bol uvedený do súladu so 6. smernicou
2004	SR	systém DPH existoval, bol uvedený do súladu so 6. smernicou
2004	Maďarsko	systém DPH existoval, bol uvedený do súladu so 6. smernicou
2004	Slovinsko	systém DPH existoval, bol uvedený do súladu so 6. smernicou
2004	Poľsko	systém DPH existoval, bol uvedený do súladu so 6. smernicou
2004	Estónsko	systém DPH existoval, bol uvedený do súladu so 6. smernicou
2004	Litva	systém DPH existoval, bol uvedený do súladu so 6. smernicou
2004	Lotyšsko	systém DPH existoval, bol uvedený do súladu so 6. smernicou
2004	Cyprus	systém DPH existoval, bol uvedený do súladu so 6. smernicou
2004	Malta	systém DPH existoval, bol uvedený do súladu so 6. smernicou
2008	Bulharsko	systém DPH existoval, bol uvedený do súladu so 6. smernicou
2008	Rumunsko	systém DPH existoval, bol uvedený do súladu so 6. smernicou

Prameň: NERUDOVÁ, D. (2008): *Harmonizace daňových systémů zemí Evropské unie*, s. 38, vlastné spracovanie.

Na začiatku 21. storočia sa pokračovalo v štrukturálnej harmonizácii. Od prijatia šiestej smernice a jej doplňujúcich smerníc uplynuli viac ako dve desaťročia. Pretože sa legislatíva stala neprehľadnou a komplikovanou, Európska komisia sa rozhodla o prepracovaní a nahradení predchádzajúcich smerníc novou smernicou. 28. 11. 2006 bola prijatá Smernica č. 2006/112/ES o spoločnom systéme dane z pridanej hodnoty. Táto smernica nepriniesla žiadne výrazné vecné zmeny, ale nahradila smernice predchádzajúce. Na konci novej smernice je zoznam zrušených predchádzajúcich smerníc. Okrem toho v prílohe je uvedená tabuľka súvzťažností, ktoré sú „mostíkom“ medzi šiestou smernicou a smernicou 2006/112/ES. Text smernice kodifikuje spoločný systém DPH. Okrem toho bol v smernici ustanovený Výbor pre daň z pridanej hodnoty. Smernica č. 2006/112/ES o spoločnom systéme DPH bola ešte pred dňom platnosti novelizovaná smernicou č. 2006/138/ES, ktorou sa zmenila doba použiteľnosti úpravy DPH uplatňovanej na služby rozhlasového a televízneho vysielania a na určité elektronicky poskytované služby (predĺženie až do konca roka 2008). V roku 2008 boli prijaté dve významné smernice, ktoré doplňujú smernicu č. 2006/112/ES: smernica č. 2008/8//ES (nové pravidlá určovania miesta poskytovania služieb), a smernica č. 2008/9/ES s účinnosťou od 1.1.2010, ktorou sa zaviedli nové a zjednodušené pravidlá vrátenia DPH osobám povinným k dani, ktoré nie sú rezidentmi v členskom štáte vrátenia dane, ale v inom členskom štáte. Tieto pravidlá majú urýchliť vrátenie dane, pretože sú zabezpečované elektronicky. V roku 2008 bolo prijaté nariadenie č. 143/2008, ktoré zaviedlo nové pravidlá a nástroje v oblasti spolupráce daňovej správy a výmeny informácií týkajúce sa miesta poskytovania služieb, zvláštnych režimov a postupu vrátenia dane. V roku 2010 bola prijatá smernica č. 2010/45/EÚ týkajúca sa pravidiel fakturácie, ktorou sa mení a dopĺňa smernica č. 2006/112/ES o spoločnom systéme DPH. Ďalšie smernice a legislatívne

opatrenia sú zamerané na eliminovanie nedostatkov a problémov DPH predovšetkým v súvislosti s daňovými únikmi v systéme DPH, čo je obsahom štvrtej časti predkladaného príspevku .

Harmonizačný proces daňových sadzieb bol veľmi komplikovaný z týchto dôvodov:

– sadzbová harmonizácia je členskými krajinami vnímaná ako zasahovanie do ich daňovej suverenity,

– národné tradície v oblasti výroby a spotreby sa prenášajú do výšky daňových sadzieb vyrábaných tovarov a poskytovaných služieb a členské štáty sa nechcú vzdať možnosti určovať ich počet a výšku,

– daňové sadzby sú okrem iného aj nástrojom fiškálnej politiky, ich harmonizácia môže znižovať manévrovací priestor národným vládam pri ovplyvňovaní agregátnej ponuky a dopytu a výšky daňových výnosov do štátnych rozpočtov.

Tieto príčiny sú opodstatnené, preto Európska komisia nepresadzuje unifikáciu sadzieb, čiže rovnaký počet a rovnakú výšku daňových sadzieb DPH. Pri sadzbovej harmonizácii ide o prijatie určitých spoločných zásad uplatňovania daňových sadzieb a ich aproximácia, čiže stanovenie rozpätia odporúčaných daňových sadzieb. V šiestej smernici boli pre daňové sadzby prijaté dve zásady: 1. zásada: na dovoz tovarov by sa mala vzťahovať tá istá sadzba, aká sa vzťahuje na dodanie podobných tovarov vnútri danej krajiny; 2. zásada: výška sadzby uplatnenej na výstupe by mala byť taká, aby pokryla daň odpočítateľnú na vstupe. V roku 1989 Európska komisia navrhla na zblíženie sadzieb dane z pridanej hodnoty dve pásma: prvé 4 % až 9 % na základné životné potreby ako potraviny, lieky, energiu a knihy, a druhé so štandardnou sadzbou 14 % až 20 %. V tabuľke č. 2 sú uvedené platné sadzby DPH v členských štátoch EÚ k 1.4.2018.

Vzhľadom na rešpektovanie daňovej suverenity, každý členský štát si stanovuje vlastné daňové sadzby. V členských krajinách Európskej únie sa v roku 2018 uplatňujú nasledovné sadzby DPH:

a) štandardná (základná) sadzba sa uplatňuje vo väčšine prípadov a uplatňuje ju každá členská krajina Európskej únie, určuje ju každý členský štát ako percento zo základu dane a je rovnaká pre dodanie tovaru a poskytovanie služieb. Štandardná (základná) sadzba DPH nesmie byť nižšia ako 15 %,
b) jednu alebo dve znížené sadzby DPH si môžu uplatniť členské štáty len na tie tovary a služby, ktoré sú uvedené v prílohe III. Smernice rady o spoločnom systéme dane z pridanej hodnoty, napríklad na:

- potraviny (vrátane nápojov okrem alkoholických nápojov) určené na ľudskú a zvieraciu spotrebu, živé zvieratá a pod.
- farmaceutické výrobky, ktoré sa bežne používajú v zdravotníctve, pri prevencii chorôb a na účely lekárskej a veterinárskej starostlivosti,
- lekárske vybavenie, pomôcky a iné,
- dodanie kníh,
- služby poskytované spisovateľmi, skladateľmi a výkonnými umelcami a ich autorské poplatky a iné.

Znížené sadzby sa neuplatňujú na elektronicky poskytované služby. Znížené sadzby DPH sa stanovia ako percento základu dane a nesmú byť nižšie ako 5 %.

Tabuľka 2: Daňové sadzby DPH v % v členských štátoch EÚ k 1.4. 2018

Členský štát EÚ	*Kód*	*Super znížená sadzba*	*Znížená sadzba*	*Základná sadzba*	*Osobitná sadzba*
Belgicko	BE	-	6 / 12	21	12
Bulharsko	BG		9	20	
Česká republika	CZ		10/15	21	-

Dánsko	DK	-	-	25	-
Nemecko	DE	-	7	19	-
Estónsko	EE		9	20	
Grécko	EL	-	6 / 13	24	-
Španielsko	ES	4	10	21	-
Francúzsko	FR	2,1	5,5 / 10	20	-
Chorvátsko	HR	-	5/13	25	
Írsko	IE	4,8	9 / 13,5	23	13,5
Taliansko	IT	4	5/10	22	-
Cyprus	CY	-	5/9	19	-
Lotyšsko	LV	-	12	21	
Litva	LT	-	5/9	21	
Luxembursko	LU	3	8	17	14
Maďarsko	HU	-	5/18	27	-
Malta	MT	-	5/7	18	
Holandsko	NL	-	6	21	-
Rakúsko	AT	-	10/13	20	13
Poľsko	PL	-	5/8	23	-
Portugalsko	PT	-	6 /13	23	13
Rumunsko	RO	-	5/9	19	-
Slovinsko	SI	-	9,5	22	-
Slovensko	SK	-	10	20	
Fínsko	FI	-	10 /14	24	-
Švédsko	SE	-	6 /12	25	-
Veľká Británia	UK	-	5	20	-

Prameň: http://www.dph/sk14/9/1

c) osobitné sadzby DPH môžu uplatniť členské štáty takto:

- super znížená sadzba pod 5 %; napríklad v Španielsku sa uplatňuje vo výške 4 % na dodanie služieb a údržba a oprava dopravných prostriedkov pre ľudí so zdravotným postihnutím,
- nulová sadzba,
- „parkovacia“ sadzba, alebo prechodná sadzba, ktorá sa uplatňuje od 1.1.1991 na vybrané služby, napr. parkovné za predpokladu, že nie je nižšia ako 12 %.

Slovenská republika zaviedla DPH 1. 1. 1993 v rámci realizácie prvej radikálnej daňovej reformy. V prechodnom období (roky 1989 – 1992) ešte počas bývalej ČSFR došlo k zníženiu počtu sadzieb dane z obratu a odstráneniu záporných sadzieb dane z obratu. V tomto období sa postupne vytvárali legislatívne, organizačné a materiálne predpoklady na nový typ zdanenia (DPH). V súvislosti s touto zmenou bolo treba vyškoliť veľký počet podnikateľov, účtovníkov, daňových úradníkov, audítorov, kontrolórov, daňových poradcov a pripraviť ich na úplne odlišný spôsob zdaňovania, pretože išlo o výraznú zmenu, t. j. prechod od dane z obratu na daň z pridanej hodnoty.

Tabuľka 3: Vývoj sadzieb DPH v Slovenskej republike od 1. 1. 1993 po súčasnosť

Dátum účinnosti	*Znížená sadzba*	*Základná sadzba*	*Osobitná sadzba*
od 1.1.1993	5 %	23 %	-
od 1.8.1993	6 %	25 %	-
od 1.1.1996	6 %	23 %	-

od 1.7.1999	10 %	23 %	-
od 1.1.2003	14 %	20 %	-
od 1.1.2004	-	19 %	-
od 1.1.2007	10 %	19 %	-
od 1.5.2010	10 %	19 %	6 %
od 1.1.2011 po súč.	10 %	20 %	-

Prameň: daňové zákony SR v rokoch 1993 – 2018, vlastné spracovanie.

Z tabuľky vyplýva, že v uvedenom období sa daňové sadzby DPH na Slovensku pohybovali od 5 %-nej zníženej sadzby po 25 %-nú základnú sadzbu. Po zavedení daňovej reformy od 1. 1. 2004 počas troch rokov (2004 – 2006) Slovensko uplatňovalo jednu sadzbu dane vo výške 19 %, od 1. 5. 2010 do 1. 1. 2011 uplatňovalo tri daňové sadzby vrátane 6 %-nej sadzby na vybrané tovary pri tzv. predaji z dvora. V súčasnosti sa používajú dve daňové sadzby (10 % a 20 %).

3 Boj proti daňovým únikom a podvodom v oblasti DPH v EÚ a SR

Daňové úniky a daňové podvody patria medzi závažné trestné činy v oblasti ekonomickej kriminality. Nepriaznivo ovplyvňujú stabilitu verejných financií vo všetkých krajinách sveta. Podľa Kubicovej[5] *„Zníženie dane porušením zákona je daňový únik, ktorý je trestným činom. Vyspelé daňové jurisdikcie však považujú za neprijateľný nielen daňový únik, ale i vyhnutie sa dani. K neprijateľnému vyhnutiu sa dani vedie taká séria transakcií, v ktorých sa zneužíva daňová legislatíva“*. Podľa správy Generálneho riaditeľstva pre dane a colnú úniu[6] dosahuje v roku 2015 v EÚ tzv. tax gap pri výbere daní približne 151 mld eur. Daňové úniky a podvody sú neprijateľné, pretože chýbajú v rozpočtoch členských štátov. Čo sa týka daňových únikov DPH okrem toho chýbajú aj v rozpočte EÚ, pretože výnosy DPH sú jedným zo zdrojov tohto rozpočtu (približne 12 %).

Systém DPH v EÚ je zastaralý a neschopný prispôsobiť sa tokom cezhraničných transakcií. Podľa J. Žežulku[7] *„hlavný rozdiel medzi daňovým únikom na DPH a inými daňovými únikmi spočíva v tom, že ak chce subjekt krátiť daň z príjmu FO a PO, musí mať reálny základ dane a reálnu ekonomickú činnosť, zatiaľ čo pri DPH daňový subjekt takúto činnosť nepotrebuje. V prípade daňových podvodov DPH proti daňovej správe nestoja legitímni podnikatelia, ale organizované kriminálne skupiny špecializované na daňové podvody na DPH. Títo ľudia nečakajú, až príde regulárny daňový kontrolór a bude ich informovať o začatí daňovej kontroly a reálne kontrolovať DPH. Tieto subjekty existujú 14 dní alebo mesiac a ich jediným cieľom je vykázať nadmerný odpočet, získať ho a zmiznúť.* Aj krajiny V4 čelia problémom s podvodmi na DPH veľkých rozmerov a väčšina prebieha medzi nimi navzájom. Nikto nepochybuje o tom, že každý štát musí bojovať proti tieňovej ekonomike a daňovým únikom a podvodom. Nestačí však postupovať v tomto boji individuálne a izolovane vo vnútri jednotlivých štátov. Naopak, treba postupovať spoločne a koordinovane, čiže spolupracovať v boji proti organizovaným daňovým delikventom na medzinárodnej úrovni. Stieranka[8] zdôraznil, že *„v dnešnom ekonomicky globalizovanom svete sú opatrenia na elimináciu daňových únikov prijaté jednou krajinou odsúdené na zánik a neprinesú požadovaný a očakávaný efekt. Európsky parlament konštatoval, že jednostranné*

[5] KUBICOVÁ, J. (2016): Exit tax in the world of international migration of companies and individuals, s. 1101-1109.
[6] Study and Reports on the VAT Gap in the EU-28 Member States: 2017 Final Report. TAXUD/2015/CC/131
[7] V4 „je stvorená“ na daňové podvody. In http://www.auractiv.sk , 6.03.2013
[8] STIERANKA, J.(2013). Aktivity Európskej únie v boji proti daňovým únikom, s. 42.

opatrenia jednotlivých štátov sa v mnohých prípadoch ukázali ako neúčinné, nedostatočné a v niektorých prípadoch na škodu veci".

V rámci boja proti daňovým únikom a podvodom a pre bezproblémové fungovanie jednotného trhu v EÚ boli prijaté mnohé legislatívne normy (nariadenia a smernice) a boli implementované mnohé opatrenia a zmeny v oblasti:

1. medzinárodnej spolupráce v oblasti správy dane z pridanej hodnoty (vo všetkých členských štátoch EÚ bol zavedený elektronický systém na výmenu informácií v oblasti dane z pridanej hodnoty, ktorý sa označuje pojmom VIES (VAT Information Exchange System)[9]. Informáciu o tom, či dané daňové identifikačné číslo odberateľa z členského štátu Európskej únie je naozaj registrované v príslušnom štáte, možno v súčasnosti priamo získať na internetovej stránke Európskej komisie na adrese[10]:
2. medzinárodnej spolupráce v oblasti správy spotrebných daní, v oblasti priamych daní, vo vymáhaní pohľadávok (Smernice DAC 1 až DAC 5),
3. Európska komisia zriadila v apríli 1999 Európsky úrad boja proti podvodom (OLAF, skratka z francúzskeho názvu úradu - l'Office européen de lutte antifraude),[11]
4. Komisia 27.6.2012 prijala opatrenia obsiahnuté v dokumente Akčnom pláne na posilnenie boja proti daňovým podvodom a daňovým únikom EÚ" (ďalej Akčný plán EÚ),[12] v ktorom sformulovala opatrenia, ako zlepšiť daňovú disciplínu a znížiť daňové podvody a úniky.

Akčný plán obsahuje praktické opatrenia, ktoré môžu priniesť konkrétne výsledky pre všetky členské štáty a poskytne podporu tým členským štátom, ktorým boli adresované odporúčania špecifické pre jednotlivé krajiny týkajúce sa potreby posilniť výber daní. Odporúčania pre jednotlivé krajiny boli adresované Bulharsku, Cypru, ČR, Estónsku, Litve, Maďarsku, Malte, Poľsku, Slovensku a Taliansku. Treba zdôrazniť, že členským štátom (Grécko, Írsko, Portugalsko, Rumunsko), ktorým sa uplatňovala finančnú pomoc v rámci Európskeho nástroja finančnej stability (ENFS), Európskeho finančného stabilizačného mechanizmu (EFSM) a v rámci ustanovení článku 143 zmluvy sa odporučilo, aby implementovali opatrenia stanovené vo svojich príslušných vykonávacích rozhodnutiach a ktoré sú ďalej špecifikované v memorandách o porozumení a prípadných nadväzujúcich doplnkoch. Akčný plán EÚ predstavuje rozsiahly súbor konkrétnych opatrení, ktoré musia byť implementované jednotlivými členskými štátmi v dlhodobom horizonte a ktoré Komisia monitoruje a hodnotí ich plnenie. Na základe „Akčného plánu EÚ" a programového vyhlásenia vlády SR bol spracovaný „Akčný plán boja proti daňovým podvodom SR na roky 2012-2016"[13], ktorý bol schválený vládou SR v júni 2012. Primárnym cieľom Akčného plánu SR bol účinnejší výber daní, predovšetkým DPH. Obsahoval 50 opatrení[14] s vymedzením termínov a zodpovedností za ich plnenie, ktoré sú orientované do týchto oblastí:

a) oblasť daňového, finančného, trestného a obchodného práva,
b) prierezové činnosti,
c) operatívne činností (v oblasti finančnej správy a u orgánov činných v trestnom konaní).

Na základe prijatého Akčného plánu SR boli prijaté legislatívne zmeny v daňovom, obchodnom a trestnom práve zamerané na boj proti daňovým únikom, medzi ktoré možno

[9] SCHULTZOVÁ, A. (2005) Spontánna medzinárodná výmena daňových informáci, s. 252.
[10] http://europa.eu.int/comm/taxation_customs/vies/en/vieshome.htm.
[11] http://www.vlada.gov.sk/olaf/, 7.1.2006
[12] KOM (2012) 351 final z 27.6.2012 Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu a Rade o konkrétnych spôsoboch posilnenia boja proti daňovým podvodom a daňovým únikom aj vo vzťahu k tretím krajinám.
[13] www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=21072
[14] Tamtiež.

zaradiť: napríklad zoznam rizikových subjektov, finančná zábezpeka rizikovými subjektmi pri registrácii DPH, rušenie registrácie DPH osobám, ktoré si neplnia daňové povinnosti a nekomunikujú s daňovým úradom, mesačné povinné zdaňovacie obdobie DPH pre nových platiteľov a zníženie počtu štvrťročných platiteľov znížením hranice obratu na povinné mesačné zdaňovacie obdobie, sprísnenie podmienok pre daňového zástupcu pri dovoze tovaru, zavedenie povinností preukazovania intrakomunitárnych dodávok tovaru (povinnosť potvrdzovania prijatia tovaru zahraničným odberateľom), zabezpečenie dane pri dovoze tovaru z tretích krajín, pri spracovávaní agendy DPH (elektronické podávanie súhrnného výkazu DPH a elektronické faktúry atď.).

Prijaté opatrenia po uplynutí niekoľkých rokov možno hodnotiť kladne. Zavedenie niektorých legislatívnych zmien do daňovej praxe malo aj pozitívny dopad na podnikateľské subjekty, pretože sa môžu vyhnúť obchodovaniu s vysokorizikovými daňovými subjektmi a takto predísť mnohým ťažkostiam v podnikaní v budúcnosti. Nemožno však ignorovať fakt, že mnohé z uvedených zmien v daňovej legislatíve výrazne skomplikovali podnikateľský život „tzv. poctivcom“ predovšetkým na začiatku podnikania, pretože sa zvýšili nároky na viazanie pohotových finančných prostriedkov a administratívnu náročnosť daňovej agendy. Na druhej strane treba konštatovať, že sa nepodarilo účinnejšie eliminovať daňové úniky a podvody v EÚ a v SR do takej miery, ktorá by bola „prijateľná“. Z tohto dôvodu stále naliehavejšie sa dostáva do popredia úloha - uskutočniť reformu samotného systému DPH v EÚ.

4 Reforma systému DPH v Európskej únii

Cieľom reformy systému DPH je podpora podnikania v EÚ a eliminovanie daňových podvodov a únikov. Uplatňovaný systém DPH nevyhovuje súčasným podmienkam globalizovanej ekonomiky vo svete. Ambíciou reformy DPH má byť aj zníženie diskriminácie medzi jednotlivými členskými štátmi pri ponechaní daňovej suverenity a flexibility členským štátom, pomoc malým a stredným podnikom a podpora sociálnych a environmentálnych aspektov zdanenia. Reforma sa má uskutočniť na základe prijatia dvoch smerníc, ktoré sa prerokovávali a schválili v Európskom parlamente v októbri 2018 a ktorými sa bude zaoberať Rada EÚ. Konečné znenie novej legislatívy musí prijať jednomyseľne Rada EÚ.[15]

Reforma sa zameriava na dve oblasti, 1. sadzby DPH a 2. zavedenie všeobecného mechanizmu prenesenia daňovej povinnosti.

1. Reforma určovania sadzieb DPH prináša väčšiu voľnosť pri určovaní sadzieb DPH členskými štátmi. V súčasnosti môžu členské štáty stanovovať zníženú sadzbu dane (nižšiu ako 15 % ale vyššiu ako 5 %) len na presne vymedzený okruh tovarov a služieb. Niektoré štáty, ako Francúzsko, Taliansko, Španielsko a Írsko majú dokonca výnimky a môžu uplatňovať aj super zníženú sadzbu (nižšiu ako 5 %, alebo aj nulovú sadzbu). Podľa nových pravidiel bude spôsob stanovovania sadzieb opačný, pričom možnosť zavedenia super zníženej či nulovej sadzby by mali mať aj ostatné členské štáty. *„Namiesto toho, aby sa rozširoval už aj tak rozsiahly zoznam tovaru a služieb, na ktoré možno uplatňovať znížené sadzby… sa nahradí ich negatívnym zoznamom, na ktorý sa znížené sadzby uplatňovať nemôžu,“*[16] píše sa v texte návrhu európskej exekutívy. Členské štáty musia dodržať 12 %-nú hodnotu váženej priemernej sadzby DPH. Európska exekutíva chce stanoviť zoznam tovarov a služieb, u ktorých nemôže klesnúť sadzba DPH pod 15 %. U ostatných tovarov a služieb budú štáty určovať sadzbu slobodne. Dnešná prax je opačná. Europoslanci v pozmeňovacom

[15] Článok 113 Zmluvy o fungovaní Európskej únie

[16] https://euractiv.sk/section/danova-politika/news/europoslanci-schvalil-reformu-pravidiel-dph-ktora-umoznuje-aj-nulove-sadzby/

návrhu zároveň navrhli, aby štandardná sadzba bola minimálne vo výške 15 % a maximálne vo výške 25 %.

V smernici sa zavádza inštitút certifikovanej zdaniteľnej osoby, ktorý budú uznávať všetky členské štáty. Vnútroštátny daňový orgán na požiadanie udelí tento status osobe, ktorá preukáže riadne platenie daní, systém vnútornej kontroly a dôkaz o finančnej spôsobilosti. Tieto subjekty sa budú pokladať za spoľahlivého platiteľa DPH, čo im umožní používať zjednodušené postupy priznania a zaplatenia cezhraničnej DPH.

2. Zavedenie nového všeobecného mechanizmu prenesenia daňovej povinnosti.
Súbor reformných opatrení je zameraný na pomoc malým a stredným podnikom pri obchodovaní na jednotnom trhu a na zníženie rozsahu predovšetkým cezhraničných kolotočových podvodov s DPH. Nová legislatíva má umožniť členským štátom, ktoré sú najviac postihnuté podvodmi v oblasti DPH, aby v tejto oblasti dočasne uplatňovali všeobecné prenesenie daňovej povinnosti. Tento nový mechanizmus umožní presun povinnosti zaplatiť DPH z dodávateľa na zákazníka. Ide o výnimočné a časovo obmedzené opatrenie, u ktorého sú stanovené tieto podmienky jeho uplatnenia:

- členské štáty budú môcť využiť všeobecný mechanizmus prenesenia daňovej povinnosti len na domáce dodávanie tovaru a poskytovanie služieb s hodnotou vyššou ako je maximálna hranica 17 500 euro stanovená na jednu transakciu, a to len do 30. júna 2022 za veľmi prísnych technických podmienok,
- v členskom štáte, ktorý chce uplatniť toto opatrenie, sa musí výpadok príjmov DPH v dôsledku kolotočových podvodov rovnať 25 %,
- členský štát bude musieť stanoviť primerané a účinné povinnosti elektronického oznamovania pre všetky zdaniteľné osoby, najmä pre tie, pre ktoré by sa tento mechanizmus uplatňoval,
- členský štát môže použiť všeobecný mechanizmus prenesenia daňovej povinnosti len vtedy, keď splní kritériá oprávnenosti a jeho žiadosť schváli Rada,
- uplatňovanie tohto opatrenia podlieha aj prísnym bezpečnostným opatreniam EÚ. Slabé miesta v systéme DPH vystavujú členské štáty podvodom, niekedy aj s vážnymi dôsledkami pre štátne pokladnice. Ide najmä o prípad cezhraničných transakcií,
- mechanizmus prenesenia daňovej povinnosti sa už môže uplatňovať dočasne, avšak v súčasnosti nie všeobecne. Podľa súčasných pravidiel je obmedzený na vopred stanovený zoznam odvetví. Členský štát ho môže použiť len vtedy, ak v tomto zmysle predloží žiadosť, a ak tak môže urobiť so súhlasom Rady.

V súčasnosti, pokiaľ sa neukončia prebiehajúce rokovania a prípravy o novom a konečnom systéme DPH, bude k dispozícii krátkodobé riešenie na zvládnutie podvodov zo strany najviac postihnutých členských štátov, v ktorom by sa tovar a služby zdaňovali v krajine určenia. Predpokladá sa, že pripravovaná legislatíva bude dopracovaná do finálnej verzie tak, aby sa nahradili súčasné prechodné právne úpravy v oblasti DPH konečným systémom.

Záver

Cieľom zavedenia DPH v Európskej únii bolo podporiť vytvorenie a fungovanie jednotného trhu, čiže spoločného ekonomického priestoru bez vnútorných hraníc, v ktorom prebieha voľný pohyb osôb, tovaru, služieb a kapitálu. Zavádzanie DPH v členských krajinách EÚ bolo a stále je sprevádzané celým radom problémov a úskalí, ktoré sa riešili postupne mnohými kompromismi. Cieľom predkladaného príspevku bolo charakterizovať súčasný stav uplatnenia DPH v EÚ, analyzovať súčasné problémy so zameraním na daňové úniky v systéme DPH a ich negatívne dôsledky v národných daňových systémoch a v celej

EÚ, ako aj zdôrazniť naliehavú potrebu uskutočniť reformu systému DPH v EÚ. Možno konštatovať, že v doterajšej daňovej praxi sa nepodarilo odstrániť „slabé miesta“ systému DPH s cieľom odstrániť daňové úniky a podvody. Reforma systému DPH je opodstatnená a naliehavá. Vzniká však otázka, či najslabší článok systému DPH – inštitút nadmerného odpočtu a jeho zneužívanie na podvody a úniky sa pripravovanou reformou podarí odstrániť. Ďalšou otázkou je, či je vôbec vhodné uplatňovanie DPH v jej súčasnej podobe a či by nemali daňoví experti hľadať možnosti opätovného zavedenia dane z obratu.

Použitá literatúra:

1. ERICKSON, S. – MAYDEW, E., L. – SCHOLES, M. S. – SHEVLIN, T. – WOLFSON, M. (2009): *Taxes and Business Strategy-A Planning Approach.* New Jersey: Pearson Prentice Hall. 2009. ISBN 978-0-13-6033315-8.
2. FRUNZA, M.C. (2018): *Value Added Tax Fraud.* Routledge; 1 edition. 2018. ISBN 978-1138298293.
3. KUBICOVÁ, J. (2016): Exit tax in the world of international migration of companies and individuals. *Proceedings of 16th International Scientific Conference Globalization and Its Socio-Economic Consequences.* University of Zilina, The Faculty of Operation and Economics of Transport and Communication, Department of Economics, 5th – 6th October 2016. Rajecké Teplice, Slovakia, s. 1101-1109.
4. NERUDOVÁ, D. (2008): *Harmonizace daňových systémů zemí Evropské unie.* Praha: ASPI Wolters Kluwer, 2008. ISBN 978-80-7357-386-7.
5. NERUDOVÁ, D. (2017): *Daňová politika v Evropské unii.* Praha: Wolters Kluwer, 2017. ISBN 978-80-7552-682-3.
6. PATO, A. C. – MARQUES, M. T. (2015): *Fundamentals of VAT*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2015. ISBN 978-1506005911.
7. STIERANKA, J. (2013): Aktivity Európskej únie v boji proti daňovým únikom. In *Odhaľovanie daňových únikov a daňovej trestnej činnosti. Zborník vedeckých štúdií z vedeckej konferencie v rámci vedecko-výskumnej úlohy „Odhaľovanie daňových únikov a daňovej trestnej činnosti*.“ APZ v Bratislave pod č. 164. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. s. 42.
8. SCHULTZOVÁ, A. (2005): Spontánna medzinárodná výmena daňových informácií. In *Ekonomické rozhľady*, 2005, roč. 34, č. 2, str. 252.
9. SCHENK, A. – OLDMAN, O. (2010): *Value Added Tax. A Comparative Approach*. Cambridge: Cambridge University Press, Online Publication Date 2010. Online ISBN 978-0511-618048.
10. SCHENK, A. – THURONYI, – CUI W. (2015): *Value Added Tax. A Comparative Approach*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. ISBN 978-1107617629.
11. TAIT, A., A. (1988): *Value Added Tax. International Practice and Problems.* Washington, D.C.: International Monetary Fund,1988. ISBN-13: 978-1557750129.
12. VAVROVÁ, K. (2015): Tax incentives of business entities in selected countries of the EU in the context of globalization. *Proceedings of 15th International Scientific Conference Globalization and Its Socio-Economic Consequences.* University of Zilina, The Faculty of Operation and Economics of Transport and Communication, Department of Economics, 7th – 8th October 2015. Rajecké Teplice, Slovakia, s. 855-863.
13. https://www.printfriendly.com/print:customCSSURL=disableClicktoDel=0&...
14. https://www.icij.org/investigations/luxembourg-leaks/

15. https://euractiv.sk/section/buducnost-eu/news/podvody-s-dph-uz-nebudu-take-jednoduche-komisia-prisla-s-novymi-pravidlami/
16. https://euractiv.sk/section/danova-politika/news/europoslanci-schvalil-reformu-pravidiel-dph-ktora-umoznuje-aj-nulove-sadzby/
17. https://europskenoviny.sk/2018/10/07/eu-prinasa-ucinny-sposob-boja-proti-podvodom-v-oblasti-dph/

Kontakt:
doc. Ing. Gizela Lénártová, PhD.
Fakulta podnikového manažmentu
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: gizela.lenartova@gmail.com

PRIESKUM NÁZOROV SLOVÁKOV NA BUDÚCNOSŤ EURÓPSKEJ ÚNIE

Marcel Lincényi

Celouniverzitné pracovisko Katedra politológie, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Študentská 2, 911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: marcel.lincenyi@tnuad.sk

Výskumná štúdia ponúka analýzu verejnej mienky občanov SR zameranú na vybrané otázky budúcnosti Európskej únie. Reaguje tak na aktuálne udalosti za posledné roky, či už to bola migračná kríza, teroristické útoky, brexit vo Veľkej Británii, grécke dlhy, ktoré na jednej strane spôsobili závažné politické a hospodárske problémy, ktoré môžu ohroziť budúcnosť fungovania EÚ v súčasnej podobe, ale na druhej strane mali významný vplyv na aktuálne názory, postoje, preferencie a hodnoty Slovákov na budúcnosť Únie. Z realizovaného výskumu verejnej mienky Slovákov okrem iného vyplynulo, že u dopytovaných Slovákov stále prevláda dôvera v EÚ a optimistické vnímanie jej budúcnosti. Slováci nemajú obavy z rozpadu EÚ po vystúpení Spojeného kráľovstva z Únie, veria v rozširovanie o ostatné európske štáty, no zatiaľ si neželajú zriadenie spoločnej európskej armády, či Európsku úniu v podobe Spojených štátov európskych.
Kľúčové slová: Európska únia, prieskum, verejná mienka, Slováci, budúcnosť

The research study offers an analysis of the public opinion of the citizens of the Slovak Republic focused on selected issues of the future of the European Union. It responds to recent events in recent years, whether it was a migratory crisis, terrorist attacks, brexit in the UK, Greek debt, which, on the one hand, caused serious political and economic problems that could jeopardize the future of the functioning of the EU in its present form on the other hand, have had a significant impact on the current views, attitudes, preferences and values of the Slovaks on the future of the Union. The survey conducted by the Slovak public opinion showed, among other things, that the Slovaks still demanding trust in the EU and the optimistic perception of its future remain prevalent among the Slovaks. The Slovaks are not afraid of the disintegration of the EU after the United Kingdom's coming out of the Union, believing in enlargement with other European states, yet they do not want to establish a joint European army or the European Union in the form of the United States of Europe.
Key words: European Union, surveys, public opinion, Slovaks, future
JEL: N44, O15, Y80

Úvod

V rámci výskumnej štúdie sme sa rozhodli realizovať sociologický výskum verejnej mienky občanov Slovenskej republiky na vybrané otázky budúcnosti Európskej únie. V odbornej literatúre existuje niekoľko definícií termínu verejná mienka. Vo všeobecnosti sa teoretici zhodujú na tom, že verejná mienka je súbor verejne vyjadrovaných názorov, postojov, hodnôt a predstáv, ktoré aktívne pôsobia vo verejnej mienke, pričom neexistuje jedna verejná mienka, ale verejné mienky, respektíve mienky rezonujúce v spoločnosti. Ako uvádza Eduard Chmelár (2003, str. 8) podliehame verejnej mienke, pretože chceme byť súčasťou väčšiny a našim vlastným skúsenostiam neraz veríme až potom, čo ich potvrdili médiá. Mediálne obsahy tak ovplyvňujú spôsob, akým jedinec vníma realitu, pričom markantne participujú na šírení informácií, formovaní predstáv, hodnotových systémov apod. (Polakevičová, 2014, Vavrečka, 2016).

Hlavným cieľom predkladaného výskumu bolo analyzovať aktuálnu verejnú mienku občanov Slovenskej republiky na vybrané otázky budúcnosti Európskej únii.

Sekundárnym výskumným cieľom bolo zistiť názory, postoje, preferencie a hodnoty Slovákov na budúcnosť Európskej únie s ohľadom na výsledky hlasovania referenda v Spojenom kráľovstve v roku 2016. Ďalším sekundárnym výskumným cieľom bolo analyzovať aktuálne názorové orientácie Slovákov v súvislosti so zahraničnou a bezpečnostnou politikou Európskej únie. Výskumným cieľom bolo taktiež skúmať názorové orientácie dopytovaných Slovákov na zjednotenie Európskej únie s ohľadom na rôznorodosť kultúr a jazykov jednotlivých členských krajín.

V prípade ďalšieho plánovania a návrhu výskumu sme uprednostnili koncept výskumných otázok pred stanovením výskumných problémov. Identifikovali sme výskumnú otázku a následné tri špecifické výskumné otázky (VO):

VO1: Aká je verejná mienka občanov Slovenskej republiky na budúcnosť Európskej únie?

ŠVO1: Aké sú aktuálne názorové orientácie obyvateľov Slovenskej republiky na budúcnosť Európskej únie s ohľadom na výsledky hlasovania referenda v Spojenom kráľovstve v roku 2016?

Vysvetlenie: Predpokladáme, že viac ako polovica dopytovaných Slovákov sa bude obávať dopadov hlasovania referenda v Spojenom kráľovstve na budúcnosť Európskej únie. V tomto prípade sme sa opierali o výsledky prieskumu, ktorý realizovala najstaršia politická nadácia Nemecka Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) začiatkom leta v roku 2017. Z výskumu okrem iného vyplynulo, že až polovica Slovákov si myslí, že brexit Európsku úniu oslabí, čo bolo najviac zo všetkých krajín, ktoré sa prieskumu zúčastnili.[1]

Uvedené obavy z dopadov brexitu vo Veľkej Británii na budúcnosť EÚ navyše korelujú s pomalým poklesom dôvery občanov v Európsku úniu. Ako vyplýva z prieskumu Eurobarometra, ktorý zverejnili ešte v máji 2017, Únii dôveruje už iba niečo vyše 50 % obyvateľov Slovenska, pričom ešte v roku 2010 EÚ za dobrú vec považovalo 70 % ľudí.[2] Odpoveď na uvedenú výskumnú otázku budeme zisťovať prostredníctvom otázok v dotazníku číslo 1 až 5.

ŠVO2: Aké sú aktuálne názorové orientácie obyvateľov Slovenskej republiky na bezpečnostnú zahraničnú politiku Európskej únie do budúcnosti?

Vysvetlenie: Myslíme si, že dopytovaní Slováci v súčasnosti nemajú pozitívny názor na bezpečnostnú zahraničnú politiku Európskej únie po viacerých teroristických útokoch v Únii a medializovanej migračnej kríze v ostatnom období. Z vyššie uvedeného je možné očakávať, že respondenti budú kritickí ku Schengenskej dohode, a naopak budú podporovať vznik európskej armády. Ako vyplýva z prieskumu Eurobarometra,[3] ktorý zverejnili ešte v máji 2017, až tri pätiny Slovákov by nemali problém ani s vytvorením armády EÚ (prieskum

[1] MERTANOVÁ, Katarína. (2017) Väčšina Slovákov chce intenzívnejšiu spoluprácu na európskej úrovni.(25. 8. 2017)
Dostupné na internete:
http://vedanadosah.cvtisr.sk/vacsina-slovakov-chce-intenzivnejsiu-spolupracu-na-europskej-urovni

[2] MIKUŠOVIČ, Dušan. 2017. Naša dôvera v EÚ pomaly upadá, no euro by sme si nedali a chceli by sme aj európsku armádu. (18. júla 2017) Dostupné na internete:
https://dennikn.sk/826314/dovera-slovakov-v-eu-pomaly-upada-no-euro-by-sme-si-nedali-a-chceli-by-sme-aj-europsku-armadu/

[3] MIKUŠOVIČ, Dušan. 2017. Naša dôvera v EÚ pomaly upadá, no euro by sme si nedali a chceli by sme aj európsku armádu. (18. júla 2017) Dostupné na internete:
https://dennikn.sk/826314/dovera-slovakov-v-eu-pomaly-upada-no-euro-by-sme-si-nedali-a-chceli-by-sme-aj-europsku-armadu/

nešpecifikoval, ako presne by „armáda EÚ“ mala vyzerať). Odpoveď na uvedenú výskumnú otázku budeme zisťovať prostredníctvom otázok v dotazníku číslo 6 až 8.

ŠVO3: Aké sú aktuálne názorové orientácie obyvateľov Slovenskej republiky na ďalší vývoj Európskej únie z pohľadu rôznorodosti kultúr a jazykov jednotlivých členských štátov?
Vysvetlenie: Napriek tomu, že Slováci patria dlhodobo medzi euro pozitivistov, aj vzhľadom na konzervatívne a národné cítenie respondentov, je možné očakávať opatrný postoj voči zjednoteniu kultúry a jazykov v podobe Spojených štátov európskych. Pri uvedenom tvrdení sa taktiež opierame o výsledky prieskumu, ktorý sme realizovali v roku 2014 na výskumnej vzorke 86 vysokoškolákov zo študijného programu politológia a 57 frekventantov Univerzity tretieho veku. Ako okrem iného vyplynulo z uvedeného prieskumu, väčšina študentov sa stále nestotožňuje s tým, že sú občanmi Európskej únie, nakoľko väčšina z nich (63) sa v súčasnosti cíti byť Slovákom, 16 opýtaných sa považuje za Slováka aj Európana, 4 za európskeho Slováka, jeden za slovenského Európana, pričom dvaja nevedeli odpovedať. (Lincényi, 2014) Odpoveď na uvedenú výskumnú otázku budeme zisťovať prostredníctvom otázok v dotazníku číslo 9 až 11.

1 Zber a analýza dát

Výskumný prieskum bol realizovaný v prvom kvartáli roku 2017 na výskumnom súbore 1398 respondentov, ktorý bol reprezentatívny pre dospelú populáciu z hľadiska pohlavia, veku, vzdelania a regiónov. Výskumná vzorka pozostávala zo 643 mužov a 712 žien, pričom 43 respondentov neuviedlo svoje pohlavie.

Ak sa pozrieme na výskumný súbor podľa veku, 397 respondentov malo 18-25 rokov, 326 bolo vo veku 26-35 rokov, 277 vo veku 36-45 rokov, 163 vo veku 46-55 rokov, 136 vo veku 56-65, 95 vo veku 65 a viac rokov, pričom štyria respondenti neuviedli odpoveď. Z výskumného súboru malo 475 respondentov vysokoškolské vzdelanie a vyššie, 674 respondentov strednú školu s maturitou, 151 respondentov strednú školu bez maturity, 85 respondentov základné vzdelanie, pričom 6 respondenti nemali žiadne vzdelanie a siedmi neuviedli svoje vzdelanie.

Respondenti z výskumného súboru pochádzali z bratislavského kraja (73), trnavského kraja (217), nitrianskeho kraja (40), trenčianskeho kraja (506), žilinského kraja (309), banskobystrického kraja (100), košického kraja (48), prešovského kraja (94), pričom jedenásť respondentov neuviedlo kraj, z ktorého pochádza.

Pri zbere dát bol použitý dotazník ako hlavná výskumná metóda. Administrovanie dotazníka zabezpečovalo 50 preškolených a skúsených anketárov osobne v teréne. Dotazník pozostával z 3 zatvorených položiek, ktoré poskytovali možnosti pre kvantitatívne spracovanie. Dotazník sme však zvolili aj preto, že je určený na hromadné získavanie údajov. Zostavenie kvalitného dotazníka je veľmi náročné a preto sme jeho príprave venovali zvýšené úsilie.

V rámci výskumu sme najskôr zisťovali názory a postoje dopytovaných na to, či brexit vo Veľkej Británii bude mať dopady na občanov Slovenskej republiky. Z výskumu vyplynulo, že 44,2 % dopytovaných Slovákov si myslí, že vystúpenie Spojeného kráľovstva z Európskej únie bude mať negatívny dopad, pričom opačného názoru je 12,3 % oslovených. Zvyšní respondenti sa neobávajú žiadneho dopadu, respektíve nevedeli posúdiť uvedenú situáciu. Viac informácií v grafe číslo 1.

Graf 1: Vystúpenie Veľkej Británie z Európskej únie bude mať podľa Vás pre Úniu dopad:

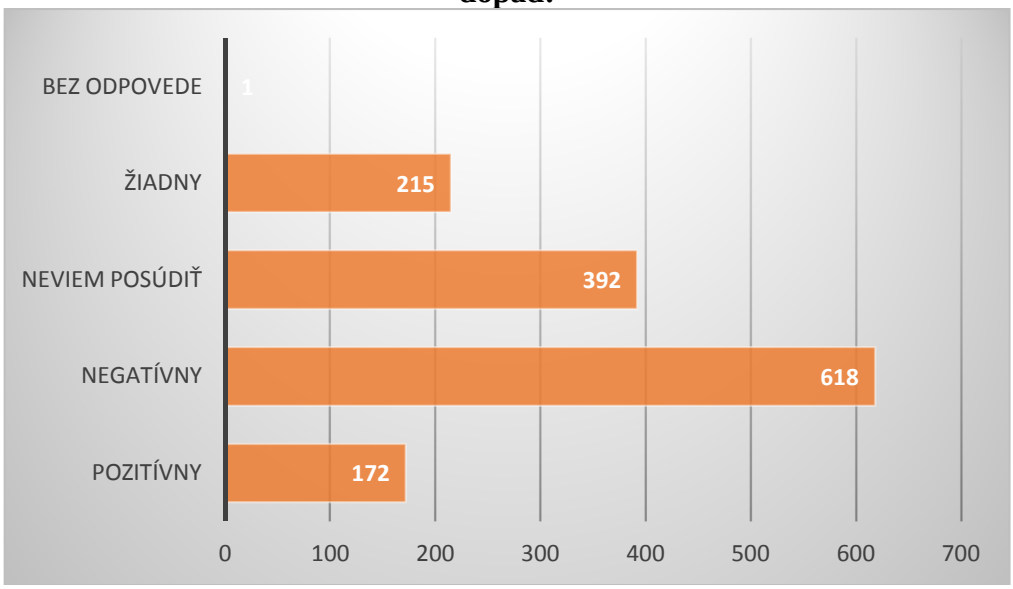

Prameň: Spracované z výsledkov vlastného výskumu.

Možného medializovaného rozpadu Európskej únie po odchode Spojeného Kráľovstva z Únie sa neobáva väčšina oslovených Slovákov (65 %), pričom tento scenár pripúšťa iba 14 % dopytovaných respondentov. (Viac informácií v grafe č. 2)

Graf č. 2: Myslíte si, že po odchode Veľkej Británie z Európskej únie nastane rozpad EÚ?

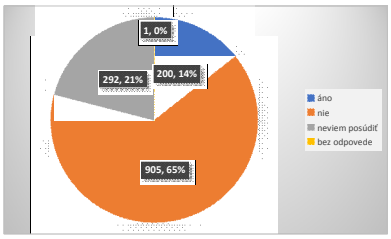

Prameň: Spracované z výsledkov vlastného výskumu.

Dopytovaní Slováci stále veria v budúcnosť Európskej únie a jej rozvoj. Až 42,63 % dopytovaných si myslí, že Európska únia sa po brexite bude aj naďalej rozširovať o ostatné európske štáty, pričom opačného názoru je ani nie tretina oslovených (30,47%), pričom zvyšní respondenti nevyjadrili svoj názor. (Viac informácií v grafe č. 3)

Graf 3: Myslíte si, že EÚ sa po brexite bude aj naďalej rozširovať o ostatné európske štáty?

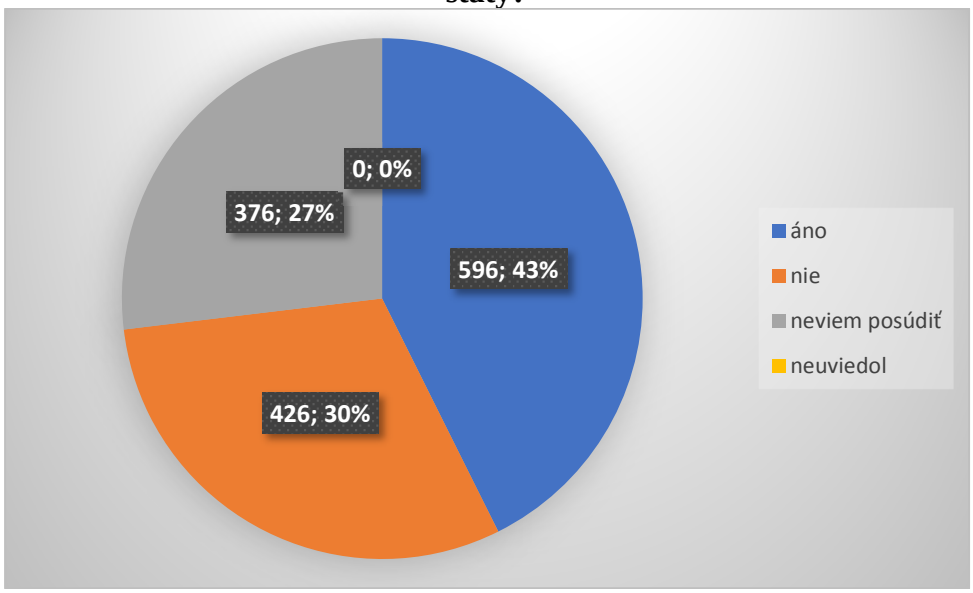

Prameň: Spracované z výsledkov vlastného výskumu.

Väčšina oslovených Slovákov je zásadne proti tomu, aby sa Turecko v budúcnosti stalo súčasťou Európskej únie. Takýto scenár si nevedia predstaviť až 2/3 dopytovaných (66 %), pričom šancu Turecku dalo iba 15 % respondentov. (Viac informácií v grafe č. 4)

Graf č. 4: Myslíte si, že Turecko by sa v budúcnosti malo stať súčasťou EÚ?

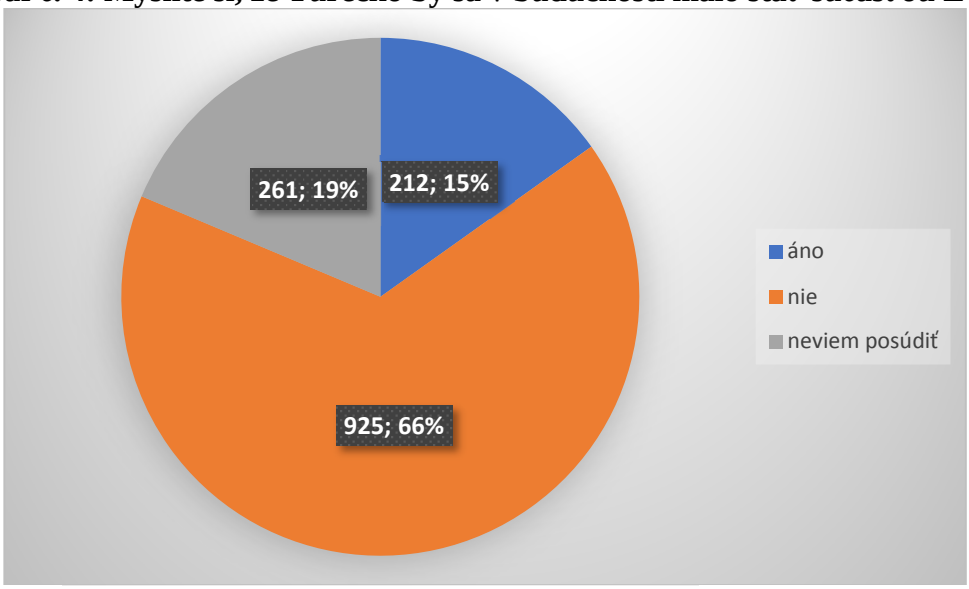

Prameň: Spracované z výsledkov vlastného výskumu.

Viac ako polovica dopytovaných Slovákov verí tomu, že budúcnosť spoločnej Európskej únie bude dlhšia ako 10 rokov. Viac ako tretina oslovených (36 %) si myslí, že EÚ vydrží viac ako do roku 2030, pričom ďalšia štvrtina oslovených (24 %) vidí spoločnú EÚ v roku 2030. (Viac informácií v grafe č. 5)

Graf 5: Budúcnosť spoločnej Európskej únie vidím do roku:

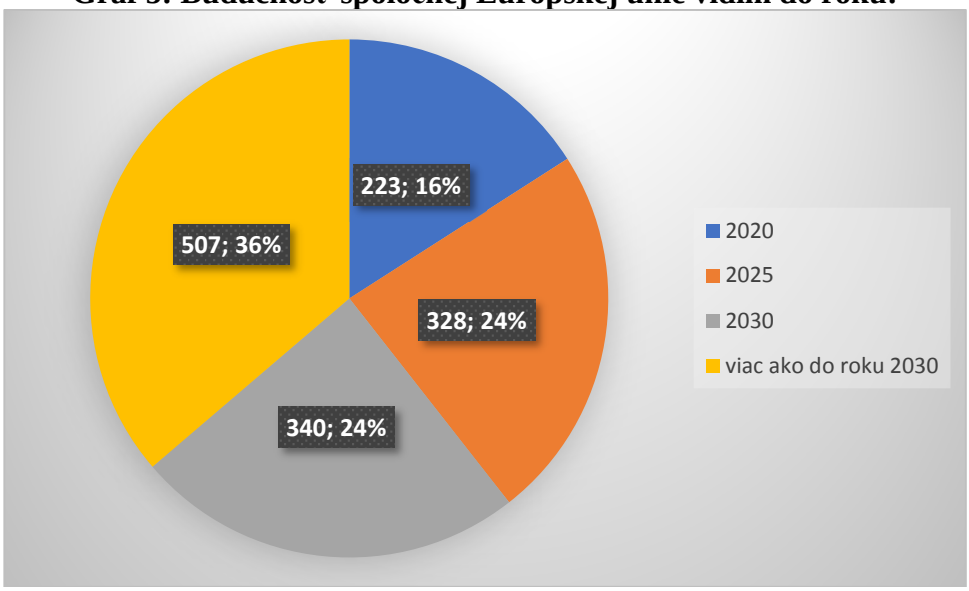

Prameň: Spracované z výsledkov vlastného výskumu.

O niečo viac ako v otázke vylúčenia Grécka zo Schengenu sú optimistickejší Slováci pri samotnej budúcnosti schengenského priestoru. Takmer polovica dopytovaných respondentov (45 %) si myslí, že spoločné hranice v rámci Schengenskej dohody budú platiť aj v roku 2020, pričom opačného názoru je 24 % oslovených, no zvýšil sa počet tých, ktorí uvedenú otázku nevedeli posúdiť (31 %). (Viac graf 6)

Graf 6 Myslíte si, že spoločné hranice v rámci Schengenskej dohody budú platiť aj v roku 2020?

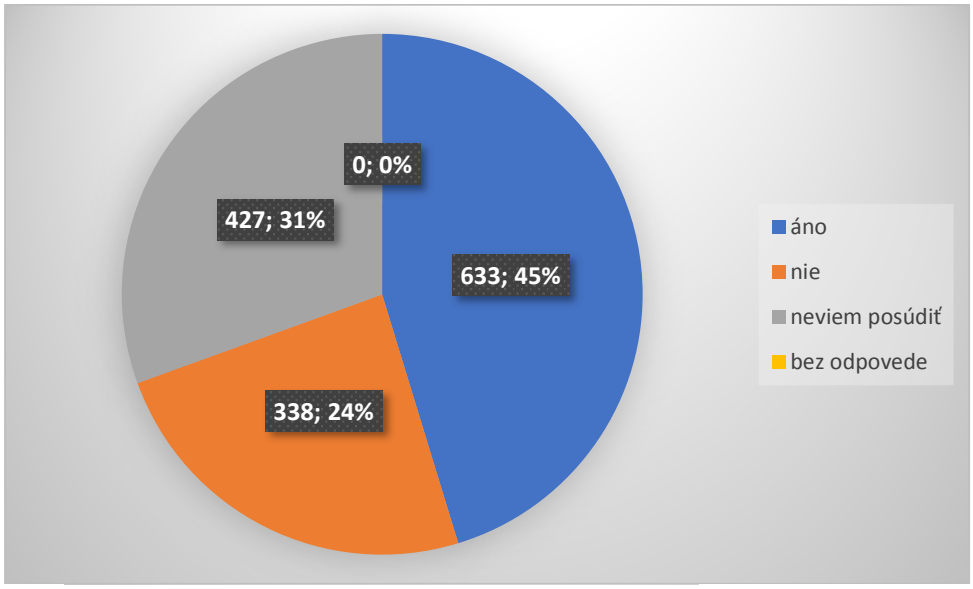

Prameň: Spracované z výsledkov vlastného výskumu.

Slováci nie sú jasne presvedčení o tom, že problematika migrácie, terorizmu a podobne by sa mala riešiť spoločnými vojenskými silami. Spoločnú „Európsku armádu“ si vie predstaviť 36 % dopytovaných, no proti nej je 39 % oslovených respondentov. (Viac graf č. 7).

Graf 7 Ste za to, aby v budúcnosti existovala spoločná "Európska armáda"?

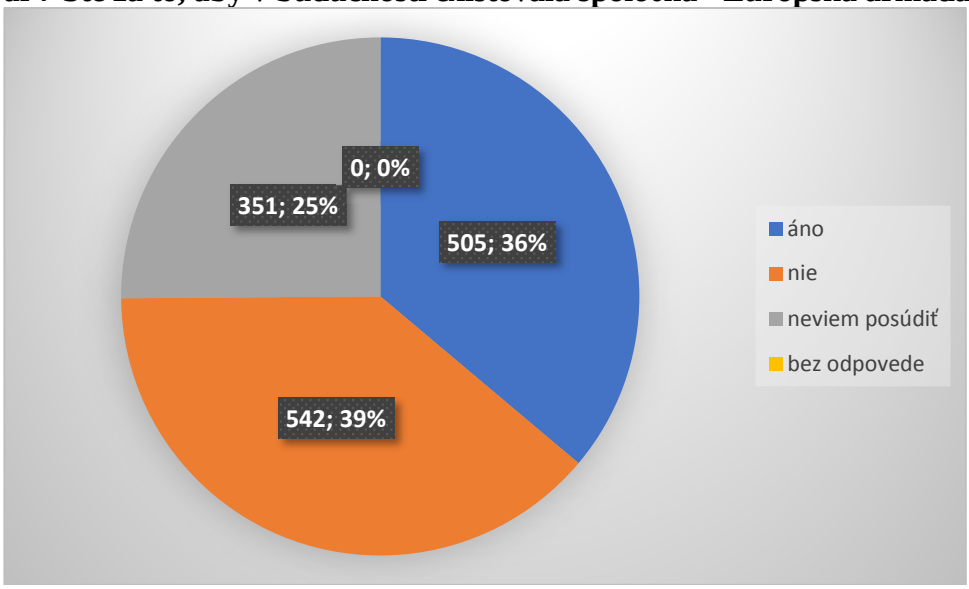

Prameň: Spracované z výsledkov vlastného výskumu.

Dopytovaní Slováci sú presvedčení o tom, že EÚ môže byť rovnocenným partnerom takých svetových mocností ako je USA, Rusko či Čína. S týmto názorom súhlasí 43 % dopytovaných, opačného názoru je 37 % respondentov, pričom zvyšní sú nerozhodnutí. (Viac informácií v grafe č. 8)

Graf 8: Myslíte si, že EÚ môže byt rovnocenným partnerom takých lídrov ako je USA, Rusko, Čína ?

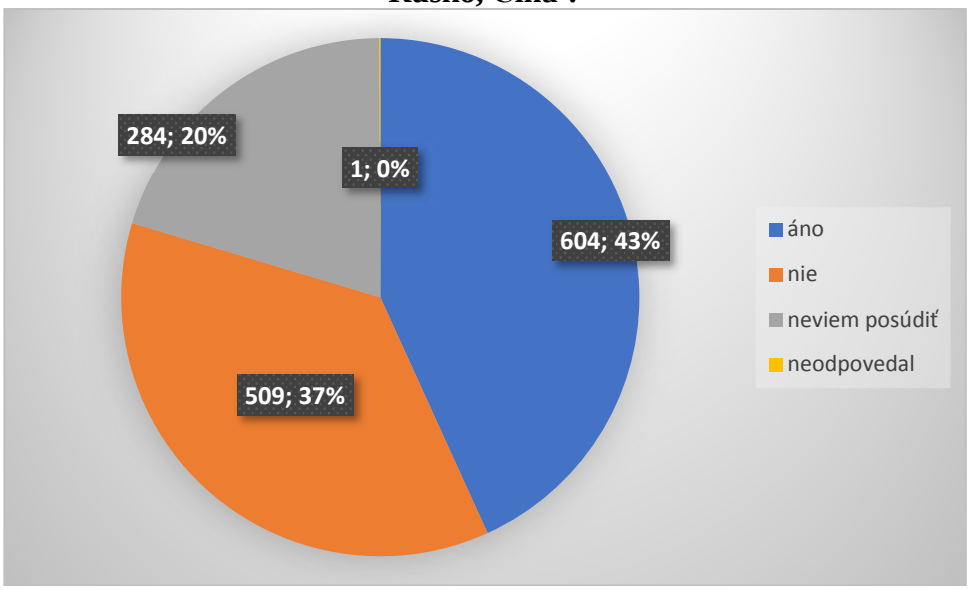

Prameň: Spracované z výsledkov vlastného výskumu.

Oslovení Slováci sa neobávajú toho, že Európska únia berie občanom ich národné povedomie. Myslí si to takmer polovica dopytovaných (47 %), pričom opačného názoru nie je ani tretina respondentov (31 %). (Viac informácií v grafe č. 9)

Graf 9: Myslíte si, že EÚ berie občanom SR ich národné povedomie?

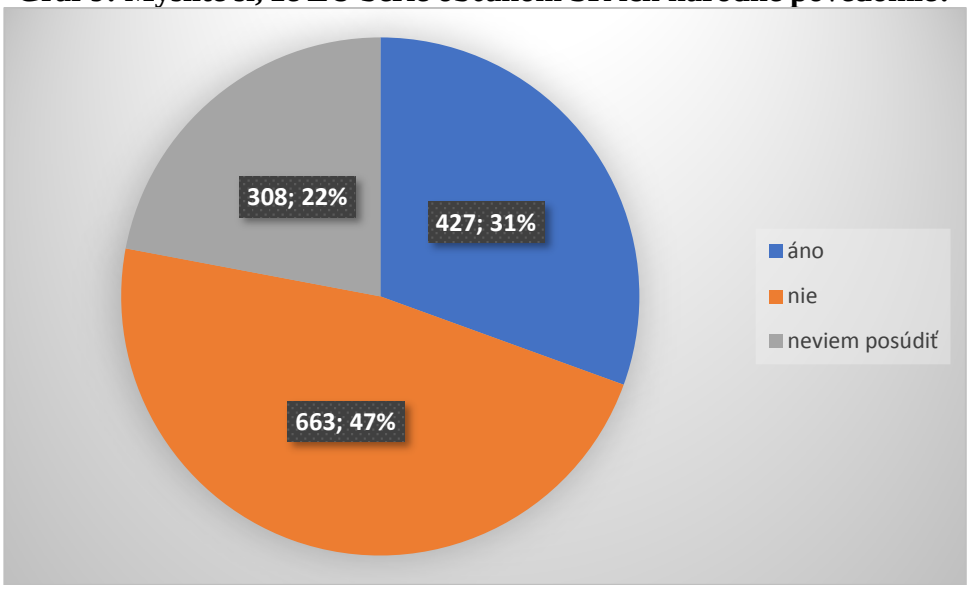

Prameň: Spracované z výsledkov vlastného výskumu.

Dopytovaní Slováci sú presvedčení o tom, že o 20 rokov sa v Európskej únii bude hovoriť národnými jazykmi. Myslí si to 47 % oslovených, pričom opačného názoru nie je ani tretina respondentov. (Viac informácií v grafe č. 10)

Graf 10: Myslíte si, že o 20 rokov sa v EÚ bude hovoriť národnými jazykmi?

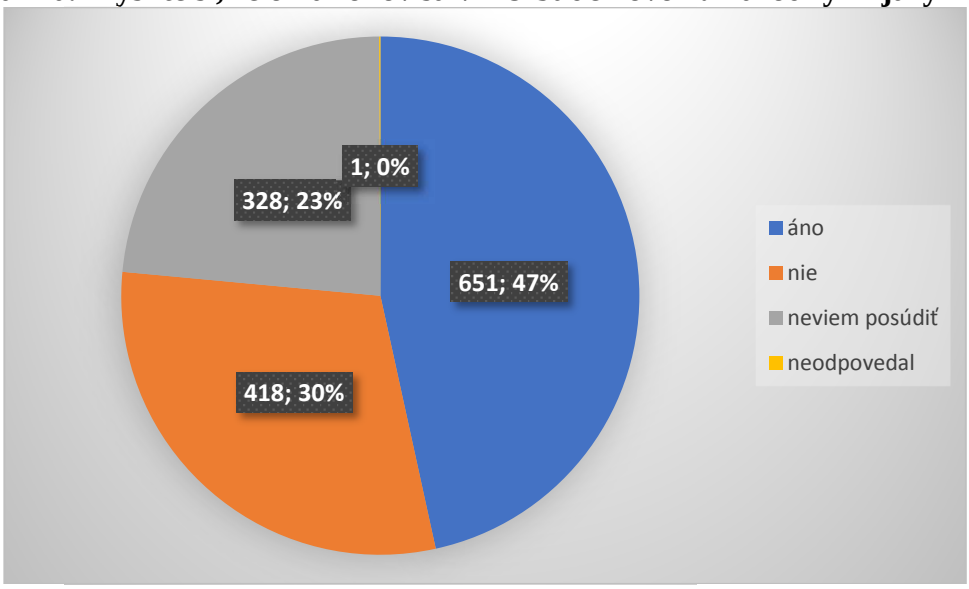

Prameň: Spracované z výsledkov vlastného výskumu.

Euro optimisti si však neželajú fungovanie spoločnej Európskej únie v podobe Spojených štátoch európskych. Takéto zoskupenie si nevie predstaviť takmer polovica oslovených (49 %), pričom šancu mu dáva ani nie štvrtina respondentov (23 %). (Viac informácií v grafe č. 11)

Graf 11: Ste za to, aby v budúcnosti existovali Spojené štáty európske?

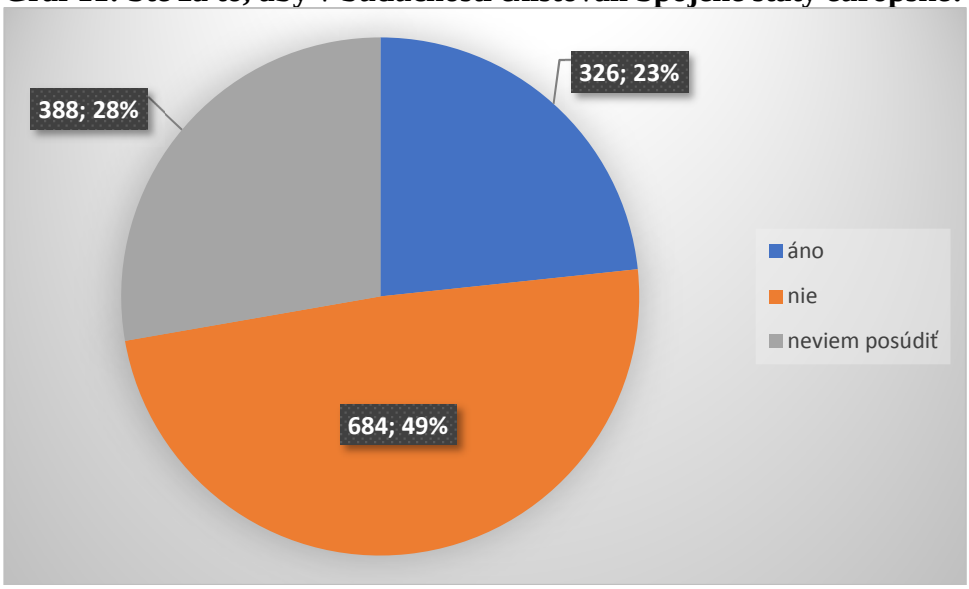

Prameň: Spracované z výsledkov vlastného výskumu.

2 Diskusia

V rámci prvej špecifickej výskumnej otázky sme sa na základe výsledkov prieskumu, ktorý realizovala najstaršia politická nadácia Nemecka Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) začiatkom leta v roku 2017 domnievali, že viac ako polovica dopytovaných bude vnímať brexit vo Veľkej Británii negatívne na dopad občanov SR. Toto tvrdenie sa nepotvrdilo, nakoľko z výskumu vyplynulo, že iba 44, 2 % dopytovaných Slovákov si myslí, že vystúpenie Spojeného kráľovstva z EÚ bude mať negatívny dopad. Naopak takmer 2 tretiny dopytovaných Slovákov (65 %) sa neobáva toho, že po odchode Veľkej Británie z Európskej únie nastane rozpad EÚ. Oslovení respondenti sa skôr prikláňajú k tomu, že sa aj EÚ aj po brexite bude naďalej rozširovať o ostatné európske štáty. Väčšina oslovených Slovákov (66 %) je však zásadne proti tomu, aby sa Európska únia v budúcnosti rozšírila o Turecko. Slováci sú taktiež optimistickí v prípade budúcnosti Európskej únie, nakoľko viac ako polovica dopytovaných Slovákov verí tomu, že budúcnosť spoločnej Európskej únie budú dlhšia ako 10 rokov.

V druhej špecifickej výskumnej otázke sme predpokladali, že na základe nespokojnosti Slovákov s bezpečnostnou zahraničnou politikou Európskej únie budú kritickí ku Schengenskej dohode a naopak budú podporovať vznik európskej armády. Toto tvrdenie sa u Slovákov nepotvrdilo, nakoľko dopytovaní sú skôr optimistickí k budúcnosti Schengenskej dohody, a naopak nie sú jasne presvedčení o tom, že problematika migrácie, či terorizmu by sa mala riešiť spoločnou európskou armádou. Naopak oslovení si myslia, že EÚ do budúcnosti môže byť rovnocenným partnerov svetových mocností.

V rámci tretej špecifickej výskumnej otázky sme očakávali opatrný postoj voči zjednoteniu kultúry a jazykov v podobe Spojených štátov európskych. Toto tvrdenie sa potvrdilo, nakoľko euro optimisti si neželajú fungovanie spoločnej Európskej únie v podobe Spojených štátov európskych. Navyše si nemyslia, že o 20 rokov sa v EÚ bude hovoriť národnými jazykmi.

Domnievame sa, že k negatívnym hodnoteniam obyvateľstva prispeli aj diskutované názory a negatívne nálady (Řádek, 2016), ktoré v Európskej únii pribúdajú od hospodárskej krízy (Fabuš 2012, Toth, Mura 2014, Janas, Kucharčík 2014, Žuľová et al. 2018), migračnej krízy (Hubálek, a kol. 2018) až po následný pokles dôvery v Európsku úniu, ktorý je

potvrdený aj prieskumami verejnej mienky Eurobarometer vo viacerých členských krajinách v roku 2015.[4]

Z vyššie uvedenej diskusie možno konštatovať, že medzi výstupmi realizovaného prieskumu verejnej mienky občanov Slovenskej republiky na budúcnosť Európskej únie a výstupmi iných výskumov sú mierne odlišnosti, avšak zreteľný trend vývoja verejnej mienky. Dôvodmi miernych odlišností môže byť iný použitý výskumný súbor, ako aj štatistické odchýlky.

Záver

Z realizovaného sociologického výskumu verejnej mienky občanov Slovenskej republiky vyplývajú nasledujúce východiská a závery:

U dopytovaných Slovákov stále prevláda dôvera v Európsku úniu a optimistické vnímanie budúcnosti v Únii. Slováci nemajú obavy z rozpadu EÚ po vystúpení Spojeného kráľovstva z EÚ, naopak veria v rozširovanie o ostatné európske štáty a budúcnosť EÚ s výhľadom do roku 2030 a viac. Zároveň si však neželajú členstvo Turecka v EÚ.

Výskum ďalej preukázal, že Slováci sú optimistickí k budúcnosti Schengenskej dohody, a taktiež k zahraničnej politike Európskej únie, avšak neželajú si zriadenie spoločnej európskej armády, ani napriek problémom spojených s migráciou či terorizmom.

Na základe realizovanej výskumnej štúdie môžeme konštatovať, že Slováci sú spokojní s aktuálnym politickým zriadením Európskej únie, v ktorom je zachované národné povedomie a jazyky jednotlivých štátov a do budúcnosti si nevedia predstaviť Spojené štáty európske.

Myslíme si, že k zlepšeniu verejnej mienky na činnosť Európskej únie ako aj na dôveru občanov v európske inštitúcie by mohla pomôcť efektívna marketingová a mediálna kampaň. Takáto kampaň by sa mala realizovať v celej Európskej únie pod koordináciou Európskej komisie. (pozri kampaň Polakevičová 2016, Szabo 2016, Mészáros 2018, Mura et al. 2017)

Ďalej sme toho názoru, predovšetkým poslanci Európskeho parlamentu a slovenskí zástupcovia v európskych inštitúciách by mali aktívnejšie informovať novinárov na Slovensku a nečakať na záujem druhej strany. Slovenskí zástupcovia v európskych inštitúciách by mali ponúkať novinárom také témy, ktoré sú informačne zaujímavé. Je tiež potrebné klásť dôraz na zrozumiteľné informovanie o jednotlivých témach, nakoľko európska legislatíva je sama o sebe veľmi zložitá a niektorých novinárov môže odrádzať práve tento aspekt.

Uvedená štúdia si nenárokuje na komplexný pohľad na analýzu verejnej mienky Slovákov na problematiku budúcnosti Európskej únie. Uvedená téma ponúka niekoľko ďalších možností spracovania. V prvom rade bude veľmi zaujímavé analyzovať verejnú mienku Slovákov na budúcnosť Európskej únie po samotnom roku realizovaní štúdie, respektíve v rámci dlhšieho obdobia. Taktiež by bolo zaujímavé komparovať výsledky prieskumov verejnej mienky v jednotlivých členských krajinách Európskej únie.

Použitá literatúra:

1. FABUŠ, M. (2012). The application of OCA criteria on the European monetary Union. Brno : Masaryk University, 9th International Conference on European Financial Systems 2012 in Brno. Pages 41-44, ISBN:978-80-210-5940-5, WOS:000316422800007.

[4] Vačko, F. (2015) Eurobarometer / Dôvera ľudí v Európsku úniu poklesla. Európska únia. Dostupné z: http://europskaunia.oldweb-sulik.sk/eurobarometer-dovera-poklesla/ (20.12.2017)

2. HUBÁLEK, T., KOPEČEK, P., KRÁKORA, P., CINGELOVÁ, G. a kol. *Social, Cultural, Ethical and Political Aspects of Migration in the Context of Civic Education*. Kalliope Verlag, Heidelberg, 2018. 172 s. ISBN 978-3-9820327-1-9.
3. JANAS, K., KUCHARČÍK, R. (2014). System of political parties in the slovak and czech republic within the context of the election to the european parliament in 2014. In: Conference: International Multidisciplinary Scientific Conferences on Social Sciences and Arts (SGEM 2014) Location: Albena, bulgaria date: sep 01-10, 2014, sgem political sciences, law, finance, economics and tourism, vol i Book Series: International Multidisciplinary Scientific Conferences on Social Sciences and Arts Pages: 381-387
4. LINCÉNYI, Marcel. (2014). Pozitíva a negatíva členstva SR v Európskej únii z pohľadu vysokoškolákov. In: : Reflexe evropského integračního procesu po roce 2004. - České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2014. - ISBN 978-80-87472-67-5. - s.55-60.
5. LINCÉNYI, M. – FABUŠ, M. (2012): Diskrepancia politickej komunikácie z Národnej rady SR a Európskeho parlamentu. In: M. Novák – J. KOHOUTEK, (eds.), Politická kultura mocenských elit v éře globalizace. Kolín: Nezávislé centrum pro strudium politiky, o.s., s. 166-169.
6. MERTANOVÁ, Katarína. (2017) Väčšina Slovákov chce intenzívnejšiu spoluprácu na európskej úrovni.(25. 8. 2017). Dostupné na internete: http://vedanadosah.cvtisr.sk/vacsina-slovakov-chce-intenzivnejsiu-spolupracu-naeuropskej-urovni
7. MÉSZÁROS, M. (2018). “Employing” of self-employed persons. Central European Journal of Labour Law and Personnel Management, Vol. 1, No. 1, pp. 31 -50
8. MIKUŠOVIČ, Dušan. 2017. Naša dôvera v EÚ pomaly upadá, no euro by sme si nedali a chceli by sme aj európsku armádu. (18. júla 2017) Dostupné na internete:
9. https://dennikn.sk/826314/dovera-slovakov-v-eu-pomaly-upada-no-euro-by-sme-si-nedali-a-chceli-by-sme-aj-europsku-armadu/
10. MURA, L., DAŇOVÁ, M., VAVREK, R., DÚBRAVSKÁ, M. 2017. Economic freedom – classification of its level and impact on the economic security. AD ALTA-Journal of Interdisciplinary Research, Vol. 7, No. 2, pp. 154 – 157. ISSN 1804-7890
11. POLAKEVIČOVÁ, I., (2016). Controversy of media discourses in (a) political campaigns to referendum for protection of family 2015 in media space in Slovakia. *European Journal of Science and Theology,* februar 2016, vol. 12, no.1, 11-19 p.
12. POLAKEVIČOVÁ, I., (2014). Content Analysis of Medial News on the Crisis in Ukraine in the Main News of Public Television RTVS in Slovakia. In: European Journal of Transformation Studies. ISSN 2298-0997, vol. 2, no. 1 (2014), p. 47-56.
13. ŘÁDEK, M. (2016). The creation and development of eurosceptics political subjects in Czech politics. University review, roč. 10, č.1, s. 20 – 25, ISSN 1339-5017. Dostupné z: http://ur.tnuni.sk/fileadmin/dokumenty/UR_V10_ISS-1_20to25.pdf.
14. SZABO, P. (2016). Possibilities and limits of text strategies in the political marketing, *European Journal of Science and Theology,* vol. 12, no.1,193-203 p.
15. TÓTH, Z., MURA, L. 2014. Support for small and medium enterprises in the economic crisis in selected EU countries. Hradec Economic Days 2014: Economic Development and Management of Regions, PT V, 424-429. ISBN 978-80-7435-370-3
16. VAČKO, F. (2015) Eurobarometer / Dôvera ľudí v Európsku úniu poklesla. Európska únia. Dostupné z: http://europskaunia.oldweb-sulik.sk/eurobarometer-dovera-poklesla/ (20.12.2017)

17. VAVREČKA, V. 2016. Role a síla tradiční marketingové komunikace v kontextu trendů jejího vývoje. In *Médiá – Moc – Manipulácia.* Bratislava : Paneurópska vysoká škola v Bratislave, 2016. ISBN 978-80-89453-28-3, s. 455-478.
18. ŽUĽOVÁ, J., ŠVEC, M., MADLEŇÁK, A. (2018). Personality aspects of the employee and their exploration from the GDPR perspective. Central European Journal of Labour Law and Personnel Management, Vol. 1, No. 1, pp. 51 -60.

Kontakt:
doc. PaedDr. PhDr. Marcel Lincényi, PhD.
Celouniverzitné pracovisko Katedra politológie
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 2
911 50 Trenčín
Slovenská republika
e-mail: marcel.lincenyi@tnuad.sk

OBCHODNÁ VOJNA USA VS. ČÍNA[1]

Ľudmila Lipková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: ludmila.lipkova@euba.sk

Príspevok za zaoberá aktuálnou problematikou obchodnej vojny medzi USA a Čínou. USA v snahe podporiť svoju ekonomiku a dosiahnuť výhodnejšie podmienky v medzinárodnom obchode nielen s Čínou ale i s mnohými inými štátmi sveta, zavádzajú protekcionistické opatrenia v podobe zvýšených ciel. Čína ako druhá najväčšia svetová ekonomika a jeden z najväčších svetových vývozcov a dovozcov využívajú najrôznejšie nástroje na podporu svojho hospodárskeho rastu. Mnohé z nich nie úplne korešpondujú s pravidlami WTO. USA na druhej strane argumentujú faktami, ktoré odkazujú, že americká ekonomika je vo svetovom obchode znevýhodňovaná. Vyvolané protekcionistické opatrenia vedú k príprave nových obchodných dohôd, napríklad aj s Čínou, v ktorých budú zakotvené priaznivejšie podmienky pre amerických výrobcov a investorov na čínskom trhu. Obe strany si uvedomujú, že eskalácia obchodnej vojny by poškodila obe zúčastnené strany.
Kľúčové slová: Obchodné vzťahy USA - Čína, nerovnováha v obchodných vzťahoch, protekcionizmus, retorzné opatrenia

The paper deals with the current issue of the US-China trade war. In an effort to boost its economy and achieve more favorable conditions in international trade, not only with China, but also with many other states in the world, the US is introducing protectionist measures in the form of increased tariffs. China, as the world's second largest economy and one of the world's largest exporters and importers, is using a variety of instruments to support its economic growth. Many of these instruments do not fully comply with the WTO rules. On the other hand, the US argues with the facts that the US economy is disadvantaged in world trade. The protectionist measures that have been taken lead to the development of new trade agreements, such as China, which will create more favorable conditions for US producers and investors in the Chinese market. Both parties are aware that the escalation of the trade war would harm both parties.
Keywords: US-China trade relations, trade imbalances, protectionism, retaliatory measures
JEL: F13, F51

Úvod

Predvolebný slogan amerického prezidenta Donalda Trumpa „Amerika na prvom mieste," sa začal premietať do praxe svetového obchodu v podobe rastúceho protekcionizmu. Cieľom súčasného protekcionizmu amerického prezidenta je na jednej strane podpora priemyselnej výroby v USA znížením konkurencieschopnosti zahraničných výrobcov na americkom trhu. Na druhej strane je to požiadavka voči zahraničným konkurentom, aby liberalizovali svoje národné trhy a umožnili americkým výrobcov väčší objem vývozu hmotného tovaru a služieb. USA tiež žiada zahraničných konkurentov o väčšiu mieru liberalizácie trhov pre pôsobenie amerických firiem. Tieto protekcionistické opatrenia majú za

[1] Článok je vypracovaný v rámci projektu EDGE - Environmental Diplomacy and Geopolitics. Projekt EDGE získal finančné prostriedky z výskumného a inovačného programu Európskej únie Horizon H2020 na základe dohody o grante č. 692413.

úlohu ochrániť americký priemysel pred neférovou konkurenciou“ a súčasne posilniť „národnú bezpečnosť“ USA. Z neférových praktík v obchode s USA sú obviňovaní všetci – štáty Európskej únie, Japonsko, Kanada, Mexiko, Kórejská republika, osobitne je obviňovaná Čína. Čínu obviňujú nielen USA ale i iné vyspelé štáty, že neprimerane subvencuje svoj export a že obmedzuje prístup na svoj vnútorný trh zahraničným výrobkom a zahraničným investorom. Okrem zmeny v súčasných obchodných praktikách Číny má súčasná zahraničnoobchodná politika USA za cieľ i pribrzdiť ešte stále rýchly ekonomický rast ČĽR a jej narastajúci význam vo svetovom hospodárstve a vo svetovom spoločenstve ako takom.

Prehľad literatúry

Okrem praktických príkladov vedenia obchodnej vojny v medzinárodnom obchode, ktoré sú publikované v dennej tlači, odbornej i vedeckej literatúre, sa tejto problematike venuje veľká pozornosť aj v mnohých vedeckých prácach. Osobitná pozornosť je venovaná v súčasnosti stavu približujúcemu sa k obchodnej vojne – obchodným a ekonomickým vzťahom medzi USA a Čínou. Spomeňme aspoň niektorých autorov - Rafi Sheikh sa v jednej zo svojich prác venuje problematike obchodnej vojny USA s Čínou a kladie si otázku, či je možné túto vojnu vyhrať.[2] Samozrejme, že žiadna obchodná vojna nepozná víťaza ale každá obchodná vojna pozná tri porazené strany: oboch účastníkov obchodnej vojny a celosvetový pokles obchodu, ktorý vedie k spomaleniu hospodárskeho rastu nielen v „znepriatelených“ stranách. Carnegie, A. vo svojom článku rieši otázku eskalácie Trumpovej obchodnej vojny,[3] Grossman, G. a Helpman, E. zase obrátili svoju pozornosť na problematiku obchodnej vojny a obchodných vyjednávaní.[4] Aj súčasná obchodná vojna medzi USA a Čínou sa rieši vyjednávaniami a priviedla k mnohým ústupkom, najmä zo strany relatívne vysoko chráneného čínskeho trhu. Chunding Li – Chuntian He a Chungwei Lin[5] vo svojej práci rieši problematiku ekonomických dopadov možnej obchodnej vojny USA a Číny. Bouët, A. si vo svojom článku kladie otázku, či sú obchodné vojny prospešné a či sa dajú ľahko vyhrať.[6] Problematikou čínskej zahraničnoobchodnej politiky sa zaoberajú vo svojich prácach aj

[2] RAFI SHEIK, S. (2018): Les États-Unis ne pourront pas gagner la guerre commerciale contre la Chine. Dostupné na: https://www.mondialisation.ca/les-etats-unis-ne-pourront-pas-gagner-la-guerre-commerciale-contre-la-chine/5626497

[3] CARNEGI, A. (2018): Trump's Trade War Escalates. Dostupné na: https://www.foreignaffairs.com/articles/2018-06-25/trumps-trade-war-escalates

[4] GROSSMAN, Gene M., HELPMAN, Elhanan. (1995): Trade wars and trade talks. Journal of Political Economy 103(4). Dostupné na: https://dash.harvard.edu/handle/1/3450062

[5] LI, Chunding, HE, Chuntian, LIN, Chungwei (2018): Economic Impact of the Possible China – US Trade War In: Emerging Markets Finance and Trade, 54 (7). Dostupné na: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1540496X.2018.1446131

[6] BOUËT, Antoine (2018): Les guerres commerciales sont-elles bonnes et faciles à gagner? In: Paris Innovation Review. Dostupné na: http://parisinnovationreview.com/article/les-guerres-commerciales-sont-elles-bonnes-et-faciles-a-gagner

niektorí slovenskí a českí autori ako napríklad aj Brocková, K.,[7] a Ondriaš, J.[8] Baláž, P.,[9] či Hrubec, M.[10]

1 Rast úlohy Číny vo svetovom hospodárstve

Štyridsať rokov (1978 – 2018) po začatí pragmatických ekonomických reforiem vtedajšieho podpredsedu Štátnej rady (vlády) Čínskej ľudovej republiky Teng Siao Pchinga sa Čína stala jednou z ekonomických superveľmocí so stále rastúcim podielom na svetovom hrubom domácom produkte i na svetovom exporte a importe. Absolútny HDP Číny v roku 1978 predstavoval 147 tis. mil USD, čo bola vtedy úroveň porovnateľná s absolútnym HDP Holandska 144 tis. mil. USD.[11] Dnes dosahuje absolútny nominálny HDP Číny 14 092 mil. USD (s podielom 16,1 %. na svetovom HDP, čo je druhé miesto za USA (20 412 mil. USD s podielom na svetovom HDP 23,3 %). Absolútny HDP podľa parity kúpnej sily je v Číne vyšší (23 159 mil. USD) v porovnaní s úrovňou v USA (19 390 mil. USD).[12] Stredná trieda neustále narastá, v roku 2002 sa k strednej vrstvy radilo 80 miliónov obyvateľov a v roku 2020 sa očakáva, že podiel strednej vrstvy v Číne dosiahne absolútny počet 700 miliónov obyvateľov, čo bude asi polovica z celkového počtu obyvateľov.[13]

Čína je najväčším svetovým exportérom s ročným objemom exportu 2 263,33 mil USD, druhé miesto patrí USA s objem exportu 1 546,72 mil USD[14]. Ekonomika Číny a jej hospodársky rast predstavujú významný faktor stability a rastu celej svetovej ekonomiky. V súčasnosti sú pre svetovú ekonomiku významné dva aspekty ekonomického rozvoja Číny. Spomalenie ekonomického rastu Číny a následné spomalenie dopytu a (ekonomický) vzťah USA k Číne. Ekonomické problémy, ku ktorým môže patriť aj zníženie objemu exportu do USA alebo zmena hospodárskej politiky v súvislosti s liberalizáciou čínskeho trhu, môžu viesť k spomaleniu ekonomického rastu Číny. Čo môže vyvolať spomalenie rastu v celej svetovej ekonomike. Dôležité pre svetovú ekonomiku preto bude, ako bude čínske vedenie riešiť otázky oživenie domácej spotreby a domácich investícií. V histórii ekonomického rozvoja ázijských tigrov sa pôvodne hospodársky rast podporoval rastom exportu. V neskoršom období to bolo zvyšovanie domácej spotreby a investícií zameraných na domácu spotrebu, ktoré sa stali dôležitým faktorom ich hospodárskeho rastu.

---

[7] BROCKOVÁ, Katarína (2016): Čína a jej štatút trhovej ekonomiky v rámci WTO. In: Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2016. Zborník vedeckých prác. Dostupné na: https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencie-virt/2016/Zbornik_Virt_8._12._2016_Almanach.pdf

[8] ONDRIAŠ, Juraj (2016): Aktivity Číny v strednej Ázii. In: Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2016. Zborník vedeckých prác. Dostupné na: https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencie-virt/2016/Zbornik_Virt_8._12._2016_Almanach.pdf

[9] BALÁŽ, Peter (2018): Obchodná vojna: Z turbulencií sa dá aj profitovať, chce to len chladnú hlavu. Dostupné na: https://openiazoch.zoznam.sk/cl/189199/Obchodna-vojna-Z-turbulencii-sa-da-aj-profitovat-chce-to-len-chladnu-hlavu

[10] HRUBEC, Marek (2017): Strategické vztahy zemí střední a východní Evropy a Číny. Dostupné na: https://www.parlamentnilisty.cz/arena/nazory-a-petice/Marek-Hrubec-Strategicke-vztahy-zemi-stredni-a-vychodni-Evropy-a-Ciny-515170

[11] Dostupné na: http://en.classora.com/reports/t24369/ranking-of-the-worlds-richest-countries-by-gdp?edition=1978

[12] STATISTIC TIMES (2018): List of Countries by GDP (PPP). Dostupné na: http://statisticstimes.com/economy/countries-by-gdp-ppp.php

[13] STATISTA (2019): Number of the middle class population in China in 2002 and 2020 (in millions). Dostupné na: https://www.statista.com/statistics/875874/middle-class-population-in-china/

[14] STATISTA (2019): Top 20 export countries worldwide in 2017 (in billion U.S. dollars). Dostupné na: https://www.statista.com/statistics/264623/leading-export-countries-worldwide/

Tabuľka 1 Ekonomický rast v Číne

rok	hosp. rast	rok	hosp. rast	rok	hosp. rast
2011	9,5%	**2016**	6,7%	**2021**	6,0%
2012	7,9%	**2017**	6,9%	**2022**	5,8%
2013	7,8%	**2018**	6,6%	**2023**	5,6%
2014	7,3%	**2019**	6,2%		
2015	6,9%	**2020**	6,2%		

Zdroj: STATISTA (2019): China: growth rate of real gross domestic product (GDP) from 2011 to 2023. Dostupné na: https://www.statista.com/statistics/263616/gross-domestic-product-gdp-growth-rate-in-china/

Hranica hospodárskeho rastu 6,5 % je tá hranica, kedy sa v čínskej ekonomike ešte vytvára dostatočné množstvo nových pracovných miest pre novú pracovnú silu prichádzajúcu na pracovný trh. Skutočnosť je však taká, že v období svetovej hospodárskej krízy, t. j. v rokoch 2008 – 2009 sa označoval za hraničný rast schopný vytvárať dostatočné množstvo nových pracovných príležitostí na úrovni 8,5%. Hospodársky rast aj so zostupnou úrovňou vytvára nový spotrebiteľský aj výrobný dopyt pre stále väčší počet spotrebiteľov, čo súvisí ešte stále s prírastkom obyvateľov v Číne a novou pracovnou silou. Miesto Číny vo svetovej ekonomike ako druhého najväčšieho importéra bude ešte stále zachované. Ako sme už uviedli, rastúci vplyv Číny vo svetovom hospodárstve kvantitatívne meraný podielom čínskeho HDP na svetovom HDP i podiel Číny na svetovom obchode, je jednou z príčin zavádzania reštriktívnych opatrení, ktoré môžu spomaliť jej celosvetový vplyv.

2 Príčiny zavádzania ochranných opatrení USA, osobitne voči Číne

Príčiny zavádzania amerických ochranných opatrení, nielen voči Číne ale i voči ďalším štátom, možno identifikovať z hľadiska záujmov USA ako vnútorné a vonkajšie. Podpora domácich výrobcov, obmedzením zahraničnej konkurencie môže znížiť celkovú spotrebu v USA ale i zvýšiť objem výroby najmä výrobkov z ocele a hliníka, na ktoré sa zvýšené clá vzťahujú. Okrem podpory domácich výrobcov možno za vnútorný faktor považovať i chronicky pasívne saldo bežného účtu platobnej bilancie USA. Vzájomná obchodná výmena s ČĽR je významným faktorom nárastu pasívneho salda o bežného účtu USA.

Externým faktorom ovplyvňujúcim rozhodnutie USA zaviesť ochranárske opatrenia sú „neférové“ obchodné praktiky ich obchodných partnerov. V Európskej únii sú to napríklad vyššie priemerné dovozné clá na výrobky, ktoré sa importujú z USA, ako sú priemerné americké dovozné clá uvaľované na import zo štátov Európskej únie. Analogickú situáciu sledujeme i u mnohých iných amerických obchodných partnerov.

Osobitný prípad predstavuje vzájomná obchodná výmena s Čínou, ako sme už uviedli. Okrem rôznych výhrad voči „čínskym praktikám“, ktoré možno pokladať za jeden z faktorov ovplyvňujúcich rýchly nárast jej exportu, je to aj stále silnejúce ekonomické postavenie Číny vo svetovom hospodárstve, spomenuté vyššie. Obchod predstavuje jednu z oblastí globálneho strategického súperenia medzi USA a Čínou. Americký zahraničnoobchodný obrat dosiahol v roku 2017 3 889,7 tis. mil USD, z toho export 1 546,8 tis. mil USD a import 2 342,9 tis. mil USD[15]. USA dosahujú v obchodnej výmene s Čínou chronicky pasívne saldo obchodnej bilancie.

[15] STATISTA (2019):Total value of U.S. trade in goods (export and import) worldwide from 2004 to 2017 (in billion U.S. dollars). Dostupné na: https://www.statista.com/statistics/218255/total-value-of-us-trade-in-goods-worldwide-since-2004/

Tabuľka 2 USA zahraničnoobchodný obrat s ČĽR v mil. USD

ok	export	import	Bilancia USA
985	*3 855,7*	*3 861,6*	*- 6*
000	16 185,2	10 0 018,2	- 833,0 83
005	41 192,0	24 3 470,1	- 2 278,1 20
010	91 911,1	36 4 952,6	- 3 041,5 27
015	11 5 973,4	48 3 201,7	- 7 328,3 36
016	11 5 545,5	46 2 542,2	- 6 996,7 34
017	12 9 893,6	50 5 470,0	- 5 576,4 37
018	10 2 493,5	44 6 964,2	- 4 470,7 34

Zdroj: https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html

USA vidia v obchode s ČĽR niekoľko problémov. Za najvýznamnejší treba pokladať chronický deficit obchodnej bilancie USA vo obchode s ČĽR, ktorý sa vytvára už niekoľko dekád a má vzrastajúcu tendenciu. USA nepokladajú obchodovanie s Čínou za „férové“. Spojené štáty sa predovšetkým snažia primäť Čínu k zníženiu svojho obchodného deficitu v bilaterálnom obchode. Čína j e tiež obviňovaná, že nelegálne používa duševný majetok amerických firiem, kopíruje ich špičkové technológie

Z celkového objemu čínskeho exportu 19 % smeruje do USA[16]. A iba 8,3 % amerického exportu smeruje do Číny.[17] V roku 2018 došlo v dôsledku zavedenia ochranárskych opatrení k poklesu exportu z USA do ČĽR o 21 % a k poklesu exportu z Číny do USA iba o 12 %.[18]

3 Niektoré prvky obchodnej vojny USA verzus Čína

USA v roku 2018 zvýšili dovozné clá na tisícky výrobkov z ocele a hliníka. Podľa pôvodných plánov amerického prezidenta Donalda Trumpa sa od 1. januára 2019 mali zvýšiť dovozné clá zhruba na polovicu čínskeho dovozu do USA. Čína v rámci protiopatrení obmedzila dovoz poľnohospodárskej produkcie z USA. Výber poľnohospodárskych výrobkov nebol náhodný. Ich producentmi sú farmári z amerických štátov Iowa či Winconsin, kde má Donald Trump veľkú voličskú podporu. Čína prijala ako odvetu na americké zvýšené dovozné clá mnohé opatrenia, ktoré viedli k zníženiu dopytu po amerických tovaroch. Spomeňme aspoň niektoré. V júli 2018 Čína zaviedla 40 % prirážku pri dovoze automobilov z USA ako retorzné opatrenie na zvýšenie dovozného cla na dovoz výrobkov z ocele a hliníka

[16] WORKMAN, D.: China’s Top Trading Partners. Dostupné na: http://www.worldstopexports.com/chinas-top-import-partners/

[17] STATISTA (2019):Total value of U.S. trade in goods (export and import) worldwide from 2004 to 2017 (in billion U.S. dollars). Dostupné na: https://www.statista.com/statistics/218255/total-value-of-us-trade-in-goods-worldwide-since-2004/

[18] UNITED STATES CENSUS BUREAU (2018): Trade in Goods with China. Dostupné na: https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html

z Číny.[19] Ďalším odvetným opatrením zo strany Číny bolo zvýšenie cla na 5,2 tisíc položiek amerického tovaru v objeme 60 mld USD, vrátane 10 % navýšenia cla na dovoz LNG.[20] Čína je významným svetovým dovozcom LNG. USA však nie sú jediný dovozca tejto komodity do Číny, ďalším je napríklad i Austrália. Čína hrozí tiež vytváraním prekážok americkým firmám pri ich prenikaní na čínsky trh. Dôležitým nástrojom sa môže stať ovplyvňovanie disciplinovaných čínskych spotrebiteľov, aby odkláňali svoj dopyt po spotrebnom tovare od amerického tovaru.

Okrem retorzných opatrení, ktoré rozširovali vzájomný obchodný konflikt Čína podobne ako USA urobila po bilaterálnych rokovaniach i niektoré ústupky v obchodnej vojne. ČĽR prisľúbila zvýšiť objem dovozu z USA poľnohospodárskych a energetických výrobkov.[21] Zvýšený dovoz poľnohospodárskych produktov a potravín, mäsa, sójových bôbov bude predstavovať významnú podporu pre amerických farmárov. Ďalším ústupkom zo strany Číny je zníženie ciel na dovážané automobily z USA na 15 %.[22]

História svetového obchodu pozná veľké množstvo obchodných konfliktov, ktoré prerastali do obchodnej vojny. Zväčša sa však problémy, ktoré vedú k obchodnej vojne, t. j. prakticky úplnému zastaveniu obchodnej výmeny medzi „znepriatelenými stranami“ vyriešia vzájomnými rokovania a neprerastajú do skutočných konfliktov, ktoré by mali devastujúce účinky pre všetky zúčastnené strany. Napriek tomu sa súčasná situácia v americko - čínskych obchodných vzťahoch označuje ako studená obchodná vojna. Spoločné ekonomické záujmy oboch štátov sú významnejšie než spory. Vzájomná interdependencia oboch ekonomík viedla k rokovaniam, ktorých výsledkom bude uzatvorenej novej „spravodlivejšej“ obchodnej dohode. Nová americko – čínska obchodná dohoda má byť pripravená v marci 2019. USA sa vzdali dočasne navyšovania protekcionistických opatrení a obchodná a hospodárska politika Číny vo vzťahu k USA bude smerovať k ďalšej liberalizácii. Nová čínsko – americká obchodná dohoda má zahŕňať tzv. novú obchodnú architektúru, ktorá bude upravovať nielen spôsob používania klasických nástrojov vo vzájomnom obchode ako sú clá, kvóty, hygienické, fytosanitárne certifikáty ale ďalšie predpisy a tiež ochranu duševného vlastníctva, transfery technológií, čínske štátne subvencie pre výrobcov a exportérov. Predmetom novej dohody budú i otázky nad rámes obchodnej výmeny ako je napríklad kybernetickú špionáž a rozšírenie prístupu amerických firiem na čínsky trh.

Záver

Vzhľadom k významu oboch ekonomík vo svetovom spoločenstve by stupňovanie americko-čínskej obchodnej vojny by mohlo viesť k recesii svetovej ekonomiky a k otrasom na burzách. Čínsky prezident Si Ťin-pchingsa na poslednom summite APECu vyjadril, že „dejiny nás učia, že konfrontácia, či už v podobe studenej, horúcej alebo obchodnej vojny nemá víťaza.“[23] Nebezpečná eskalácia obchodných sporov a odvetné opatrenia môžu mať nepriaznivé následky pre obe strany, pokles objemu výroby, strata pracovných miest, hospodársky rast a národnú bezpečnosť zúčastnených štátov. V obchodný vojnách vždy všetci prehrávajú.

---

[19] BBC (2018): China to 'cut US car tariff to 15%'. Dostupné na: https://www.bbc.com/news/business-46531803

[20] REUTERS: HEAVEY, Susan, CHEN, Yawen (2018): China to penalize $60 billion of U.S. imports in tit-for-tat move. Dostupné na: https://www.reuters.com/article/us-usa-trade-china-response/china-to-penalize-60-billion-of-u-s-imports-in-tit-for-tat-move-idUSKCN1LY22V

[21] CNBC: CHENG, Evelyn (2018):China reportedly offered to buy nearly $70 billion of US agriculture, energy products. Dostupné na: https://www.cnbc.com/2018/06/05/china-reportedly-offered-to-buy-nearly-70-billion-of-us-agriculture-energy-products.html

[22] BBC (2018): China to 'cut US car tariff to 15%'. Dostupné na: https://www.bbc.com/news/business-46531803

[23] BBC (2018): Xi Jinping: US-China trade war will produce no winners. Dostupné na: https://www.bbc.com/news/world-asia-46245359

Na záver treba uviesť, že protekcionistický útok USA na ich obchodných partnerov najmä na Čínsku ľudovú republiku má okrem ekonomickej dimenzie i dimenziu politickú. Čína je označovaná americkými predstaviteľmi za hlavného strategického nepriateľa Spojených štátov amerických v budúcnosti. Preto zabrzdenie jej hospodárskeho rastu aj podobe obmedzenia obchodnej výmeny s USA je jedným z nástrojov spomalenia nárastu politickej sily Číny v súčasnom svete.

Použitá literatúra:

1. BALÁŽ, Peter (2018): Obchodná vojna: Z turbulencií sa dá aj profitovať, chce to len chladnú hlavu. Dostupné na: https://openiazoch.zoznam.sk/cl/189199/Obchodna-vojna-Z-turbulencii-sa-da-aj-profitovat-chce-to-len-chladnu-hlavu
2. BBC (2018): Xi Jinping: US-China trade war will produce no winners. Dostupné na: https://www.bbc.com/news/world-asia-46245359
3. BBC (2018): China to 'cut US car tariff to 15%'. Dostupné na: https://www.bbc.com/news/business-46531803
4. BOUËT, Antoine (2018): Les guerres commerciales sont-elles bonnes et faciles à gagner? In: *Paris Innovation Review*. Dostupné na: http://parisinnovationreview.com/article/les-guerres-commerciales-sont-elles-bonnes-et-faciles-a-gagner
5. BROCKOVÁ, Katarína (2016): Čína a jej štatút trhovej ekonomiky v rámci WTO. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2016. Zborník vedeckých prác*. Dostupné na: https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencie-virt/2016/Zbornik_Virt_8._12._2016_Almanach.pdf
6. CARNEGI, A. (2018): Trump's Trade War Escalates. Dostupné na: https://www.foreignaffairs.com/articles/2018-06-25/trumps-trade-war-escalates
7. CNBC: CHENG, Evelyn (2018):China reportedly offered to buy nearly $70 billion of US agriculture, energy products. Dostupné na: https://www.cnbc.com/2018/06/05/china-reportedly-offered-to-buy-nearly-70-billion-of-us-agriculture-energy-products.html
8. GROSSMAN, Gene M., HELPMAN, Elhanan. (1995): Trade wars and trade talks. In: *Journal of Political Economy*, 103 (4). Dostupné na: https://dash.harvard.edu/handle/1/3450062
9. HRUBEC, Marek (2017): Strategické vztahy zemí střední a východní Evropy a Číny. Dostupné na: https://www.parlamentnilisty.cz/arena/nazory-a-petice/Marek-Hrubec-Strategicke-vztahy-zemi-stredni-a-vychodni-Evropy-a-Ciny-515170
10. LI, Chunding, HE, Chuntian, LIN, Chungwei (2018): Economic Impact of the Possible China – US Trade War In: Emerging Markets Finance and Trade, 54 (7). Dostupné na: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1540496X. 2018.1446131
11. ONDRIAŠ, Juraj (2016): Aktivity Číny v strednej Ázii. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2016. Zborník vedeckých prác*. Dostupné na: https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencie-virt/2016/Zbornik_Virt_8._12._2016_Almanach.pdf
12. RAFI SHEIK, S. (2018): Les États-Unis ne pourront pas gagner la guerre commerciale contre la Chine. Dostupné na: https://www.mondialisation.ca/les-etats-unis-ne-pourront-pas-gagner-la-guerre-commerciale-contre-la-chine/5626497
13. REUTERS: HEAVEY, Susan, CHEN, Yawen (2018): China to penalize $60 billion of U.S. imports in tit-for-tat move. Dostupné na: https://www.reuters.com/article/us-usa-trade-china-response/china-to-penalize-60-billion-of-u-s-imports-in-tit-for-tat-move-idUSKCN1LY22V

14. STATISTA (2019):Total value of U.S. trade in goods (export and import) worldwide from 2004 to 2017 (in billion U.S. dollars). Dostupné na: https://www.statista.com/statistics/218255/total-value-of-us-trade-in-goods-worldwide-since-2004/
15. STATISTA (2019): Top 20 export countries worldwide in 2017 (in billion U.S. dollars). Dostupné na: https://www.statista.com/statistics/264623/leading-export-countries-worldwide/
16. STATISTA (2019): Number of the middle class population in China in 2002 and 2020 (in millions). Dostupné na: https://www.statista.com/ statistics/875874/middle-class-population-in-china/
17. STATISTIC TIMES (2018): List of Countries by GDP (PPP). Dostupné na: http://statisticstimes.com/economy/countries-by-gdp-ppp.php
18. UNITED STATES CENSUS BUREAU (2018): Trade in Goods with China. Dostupné na: https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html
19. WORKMAN, D.: China's Top Trading Partners. Dostupné na: http://www.worldstopexports.com/chinas-top-import-partners/

Kontakt
Dr. h. c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: ludmila.lipkova@euba.sk

A CLUSTERING COEFFICIENT IN THE CORRELATION NETWORK OF LONG-TERM INTEREST RATES

Radka Litvajová[a] – Beáta Stehlíková[b]

[a]Faculty of Mathematics, Physics and Informatics, Comenius University, Mlynská dolina, 842 48 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: raduska9@gmail.com
[b]Faculty of Mathematics, Physics and Informatics, Comenius University, Mlynská dolina, 842 48 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: stehlikova@fmph.uniba.sk

We study correlations between long-term interest rates in European union countries. The correlations are used to construct a network in which we compute clustering coefficient for each of the countries using a recent approach suggested for complete weighted networks. This procedure is repeated for the data from two time periods, financial crisis and recent years, and the countries are characterized by two coefficients coming from these computations. We identify clusters of countries with similar coefficients by a classical hierarchical clustering method[1]
Key words: long-term interest rate, correlation, network, clustering coefficient, crisis
JEL: E40, C38

Introduction

The statistics for European Union member states long-rate interest rates relate to interest rates for long-term government bonds denominated in Euro for euro area Member States and in national currencies for Member States that have not adopted the Euro at the time of publication.[2] We consider monthly data from European Central Bank website for countries given in Table 1.

Table 1: European Union member states with long-term interest rates collected by European Central Bank

Group	*Countries*
Euro area	Austria, Belgium, Cyprus, Germany, Spain, Finland, France, Greece, Ireland, Italy, Lithuania, Luxembourg, Latvia, Malta, Netherlands, Portugal, Slovenia, Slovakia
Non-euro area	Bulgaria, Czech,Republic, Denmark, United Kingdom, Croatia, Hungary, Poland, Romania, Sweden

Note: For Estonia, there are no securities that comply with the definition of long-term interest rates for convergence purposes, therefore Estonia is not included in our analysis. Due to market closure, the rate for Greence is not available for July 2015; we replace it with average of the neighbouring observations.

In order to obtain stationary time series (we will need the stationarity when computing estimates of correlations), we work with differences of the long-term interest rates. Figure 1 shows correlations between them from the time period from 2006 – 2017 which is the longest time period consisting of full years, for which the rates are available for all of the countries. Our goal is to classify the countries according to their clustering, when compared their clustering for two time periods – during the financial crisis and in recent years.

[1] This work was supported by VEGA 1/0251/16 grant.
[2] European Central Bank (2018): Ling-term interest rate statistics for EU Member States

To measure clustering, we choose a clustering coefficient known from network theory which we describe in Section 1 and present the results for the full data set in Section 2. Afterwards, in Section 3 we repeat the calculations for the two subperiods and employ hierarchical clustering to obtain the clusters.

Figure 1: Correlation matrix of differences of long-term interest rates (2006-2017)

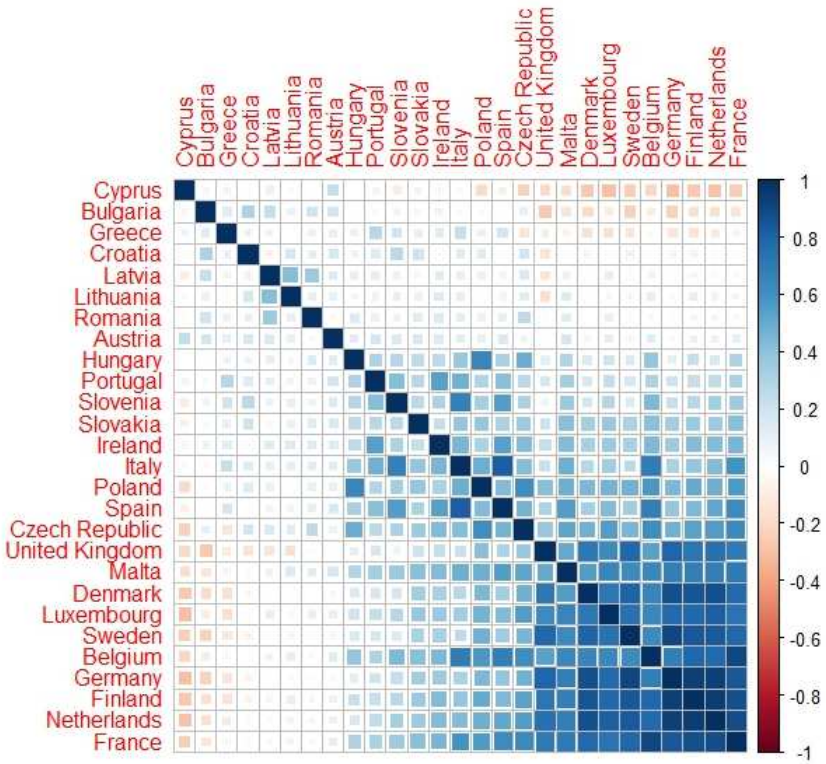

Note: Countries are sorted according to the first principal component

1 A clustering coefficient in complete weighted network

A network is a structure which consists of nodes (they can represent individuals, countries, companies, etc.) and edges which connect some of the edges. If the edges are assigned a certain value, called weight of the edge, the network is called a weighted network. The reader is referred to JACKSON, M. (2008) [3] for an introduction and overview of network analysis.

Clustering in a network is a presence of well connected neighbourhoods of nodes in the network. The origins of this concept can be traced back to sociology; in general we can expect that two friends of a person are likely to be friends as well) [4]. There has been a research concerning the factors that increase the probability of connection of people who share a common acquaintance, already in for example HOLLAND, P. W. – LEINHARDT, S. (1971) [5]. Clustering can be observed in many other types of networks as well – network of world wide web pages[6], biological networks[7] or networks arising in economy and finance[8]. This

[3] JACKSON, M. (2005): Social and economic networks.
[4] SCOTT, J. (2000): Social Network Analysis: A Handbook.
[5] HOLLAND, P. W. – LEINHARDT, S. (1971): Transitivity in structural models of small groups.
[6] FLAKE, G. W. – LAWRENCE, S. – GILES, C. L. (2000): Efficient identification of web communities.
[7] KING, A. D. – PRŽULJ, N. – JURISICA, I. (2004). Protein complex prediction via cost-based clustering.
[8] ADAMIC, L. – BRUNETTI, C. – HARRIS, J. H. – LIRILENKO, A. (2017): Trading networks.

reaseach is closely related to finding communities or clusters of the network, for which RORTUNATO, S. – HRIC, D. (2015) [9] provide an extensive overview of the methods.

A clustering coefficient of a node is a measure of how prevalent this phenomenon is for the given node. First approaches to quantification of this concept deal with undirected unweighted networks, where only the existence of an edge between the vertices matters, see a seminal paper WATTS, D. J. – STROGATZ, S. H. (1998) [10]. Later, it was genealized to directed and weighed networks, see for example FAGLIOLO (2007) [11], OPSAHL, T. – PANZARASA, P. (2009) [12], CLEMENTE, G. P. – GRASSI, R. (2018) [13].

Usual clustering coefficients, however, assume that only a subset of possible edges is present in the network. MCASSEY, M. P. – BIJMA, F. (2015) [14] proposed a calculation of a clustering coefficient that can be used in weighted networks with all possible edges present (so called complete networks). It assumes that the weights of the edges are between 0 and 1, where nodes connected by an edge with a weight close to 1 are considered "strong neighbours", while nodes connected by an edge with a weight close to 0 are considered "weak neighbours". Intuitively, the clustering coefficient for a node is large if its strongs neighbours are also strong neighbours of each other. If a node has mostly weak neighbours, its clustering coefficient is small. In what follows, by the clustering coefficient we mean the coefficient computed by their method.

Complete networks occur in different concents and the approach proposed by MCASSEY, M. P. – BIJMA, F. (2015) [15] has been applied in various settings: AMADOR, J. – CABRAL, S. – MASTRANDREA, R. – RUZZENENTI (2018) [16] use it in their analysis of weighted networkds of foreign value added in exports and identify the specific reoles of countries and quantify their relative importance over time. CERQUETI, R. – CLEMENTE, G. P. – GRASSI, P. (2018) [17] study worldwide migration flows in terms of a complex network. CLEMENTE, G. P. – GRASSI, P. – HITAJ, A. (2019) [18] use the network structure of financial markets in portfolio selection, where nodes of the network are the securities and edges capture their dependence.

2 Application of the clustering coefficient to long-term interest rates

Since the clustering coefficient assumes that the weights of the network are between 0 and 1, we transform the correlation by a linear transformation to weights between the countries, so that correlation 1 transforms into weight 1 (meaning the strongest possible neighbours) and correlation minus 1 transforms into weight 0 (meaning the weakest possible neighbours). Using the data from the period 2006-2017 we obtain the clustering coefficients as shown in Figure 2.

[9] FORTUNATO, S. – HRIC, D. (2016): Community detection in networks: A user guide.
[10] WATTS, D. J. – STROGATZ, S. H. (1998): Collective dynamics of 'small-world'networks.
[11] FAGLIOLO (2007): Clustering in complex directed networks.
[12] OPSAHL, T. – PANZARASA, P. (2009): Clustering in weighted networks.
[13] FAGLIOLO (2007): Clustering in complex directed networks.
[14] MCASSEY, M. P. - BIJMA, F. (2015): A clustering coefficient in complete weighted networks, p. 186.
[15] MCASSEY, M. P. - BIJMA, F. (2015): A clustering coefficient in complete weighted networks.
[16] AMADOR, J. – CABRAL, S. – MASTRANDREA, R. – RUZZENENTI (2018): Who's who in global value chains? A weighted network approach.
[17] CERQUETI, R. – CLEMENTE, G. P. – GRASSI, P. (2018): A network-based measure of the socio-economic roots of the migration flows.
[18] CLEMENTE, G. P. – GRASSI, P. – HITAJ, A. (2019): Asset allocation: new evidence through network approaches.

Figure 2: Clustering coefficients of the countries in the long-term interest rates network (2006-2017)

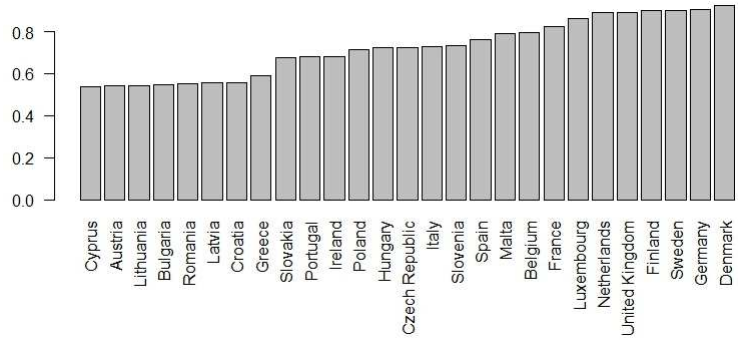

Note: Own implementation of the algorithm from Mcassey, M. P. – Bijma, F. (2015) [19]

2 Comparison of the clustering coefficient during the crisis and in the recent years

The results in the previous section aggregate the possible differences in clustering at different time periods. Therefore in this section we separately compute the clustering coefficients in the recent years and in the years of the financial crisis. We use the last three years (2015-2017) to represent the notion of "recent years" and two years 2007-2008 to represent the crisis. However, we note that the results are not very sensitive to the choice of the period length. For example, the correlation between the clustering coefficients computed for the period 2007-2009 and 2007-2008 is equal to 0.912. Similarly, the correlation between the clustering coefficients computed for the period 2015-2017 and 2016-2017 is equal to 0.942. We have chosen the two years of the crisis to compute the clustering correlations for the crisis period, but a longer time for the current years which seem to be more homogeneous, in order to have a more precise estimates of the correlations.

The results, comparing the clustering coefficients during the two time periods, are shown in Figure 3.

Figure 3: Clustering coefficients of the countries in the long-term interest rates network computed for two time periods

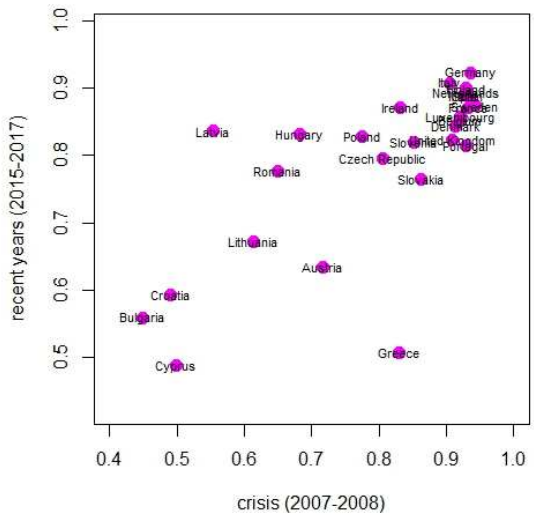

Note: All the countries (top) and the zoom of the cloud in the upper right corner (bottom). In order to present the data in the bottom plot, the scales on the axes are no longer the same.

[19] MCASSEY, M. P. - BIJMA, F. (2015): A clustering coefficient in complete weighted networks, p. 186.

We use the results to perform clustering of the countries based on the changes in their coefficients. We define the distance between two countries as a Manhattan distance of the points by which they are represented in Figure 3. Therefore a small distance means that their clustering coefficients were similar in both periods, while different coefficients in one or both periods lead to a higher distance. (We remark that other choices of the distance are also possible.) Using this distance measure we perform a hierarchical clustering and present the resulting dendrogram in Figure 4.

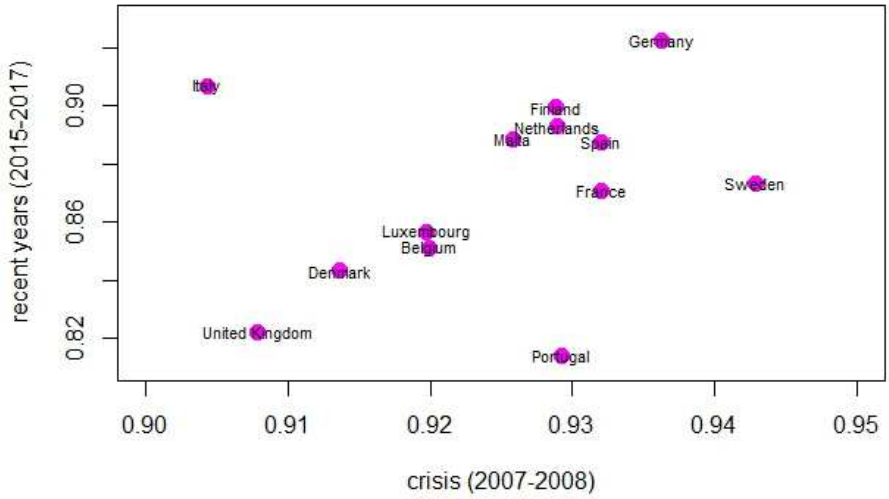

Figure 4: Dendrogram from the hierarchical clustering

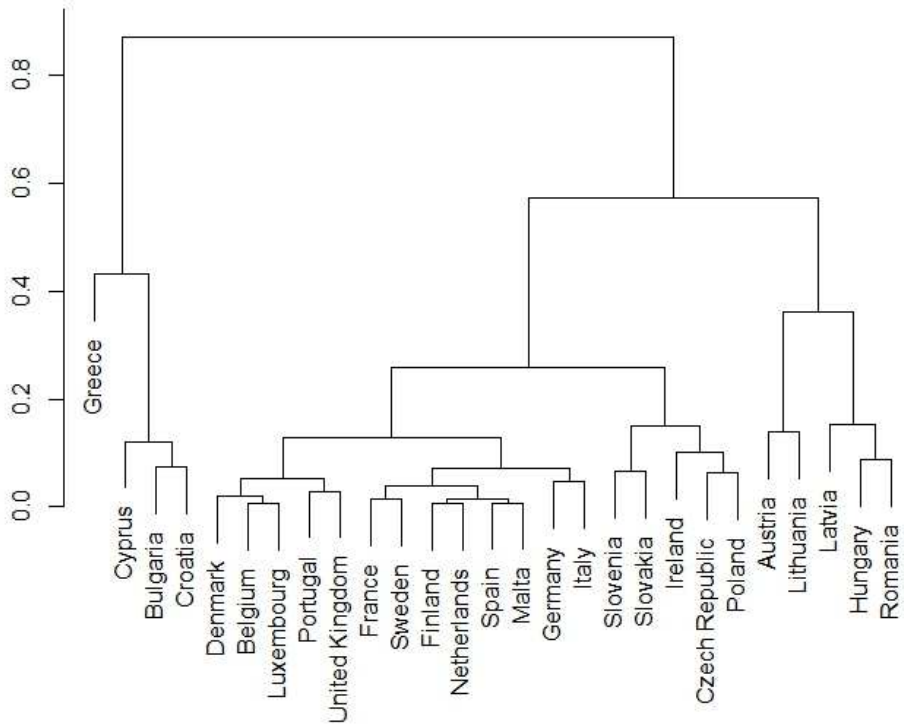

We cut the tree to obtain six clusters and show the countries belonging to each of the clusters in Table 2.

Table 2: Clusters of the countries obtained by hierarchical clustering

Cluster	*Countries*
1	Greece
2	Cyprus, Bulgaria, Croatia
3	Latvia, Hungary, Romania
4	Austria, Lithuania
5	Ireland, Slovenia, Slovakia, Czech Republic, Poland
6	Belgium, Germany, Spain, Finland, France, Italy, Luxembourg, Malta, Netherlands, Portugal, Denmark, United Kingdom, Sweden

The clusters are well visible also in Figure 3. For a better view of the clusters, in Figure 5 we plot the same data as in Figure 3, but distinguish the clusters by colours.

Figure 5: Clustering coefficients in two time periods, countries distinguished by colour according to the cluster, into which they belong

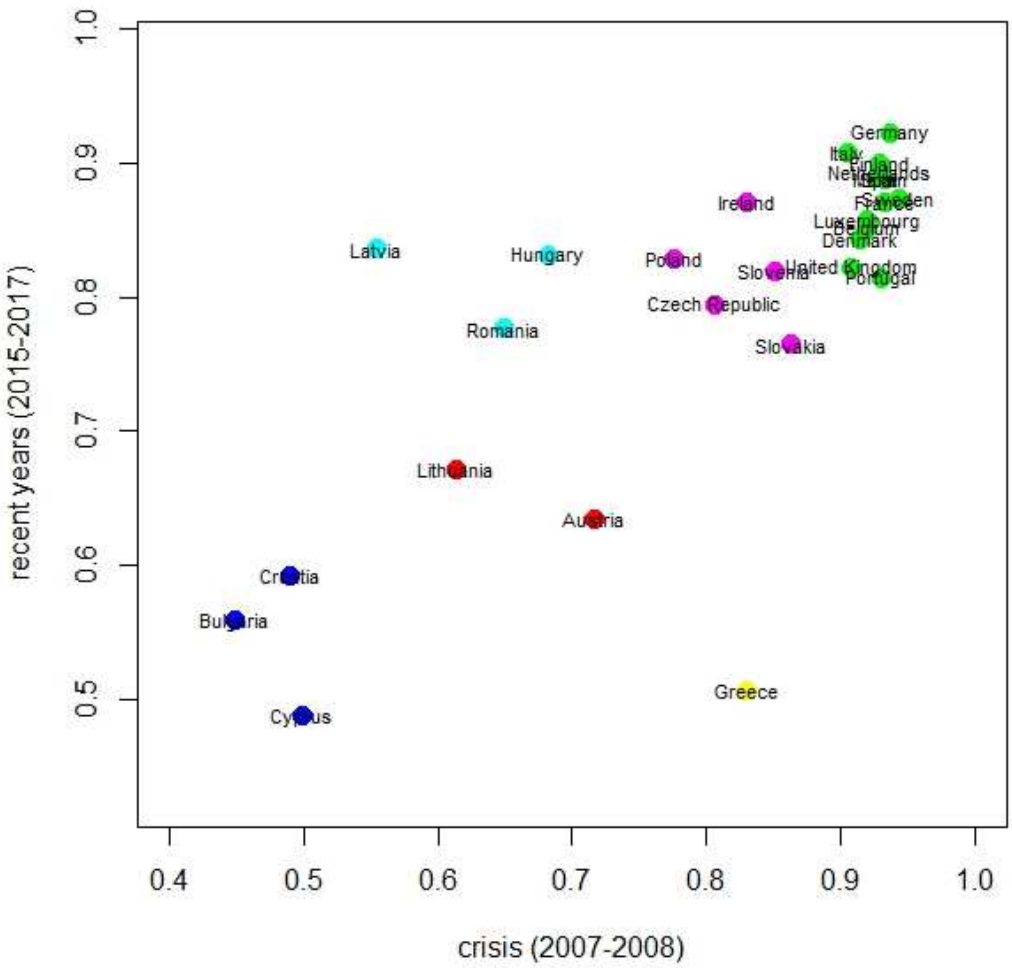

Finally we note that if we use the usual Euclidean distance instead of the Manhattan distance and choose six clusters as before, the first four clusters are the same. The difference is in the last two clusters which we show in Table 3 and graphically depict in Figure 6.

Table 3: Different clusters of the countries obtained by hierarchical clustering

Cluster	*Countries (Manhattan distance)*	*Countries (Euclidean distance)*
5	Ireland, Slovenia, Slovakia, Czech Republic, Poland	Belgium, Ireland, Luxembourg, Slovenia, Slovakia, Czech Republic, Denmark, Poland, Portugal, United Kingdom
6	Belgium, Germany, Spain, Finland, France, Italy, Luxembourg, Malta, Netherlands, Portugal, Denmark, United Kingdom, Sweden	Germany, Spain, Finland, France, Italy, Malta, Netherlands, Sweden

Figure 6: Different clusters of the countries obtained by hierarchical clustering - countries distinguished by colour (Manhattan distance) and text colour (Euclidean distance)

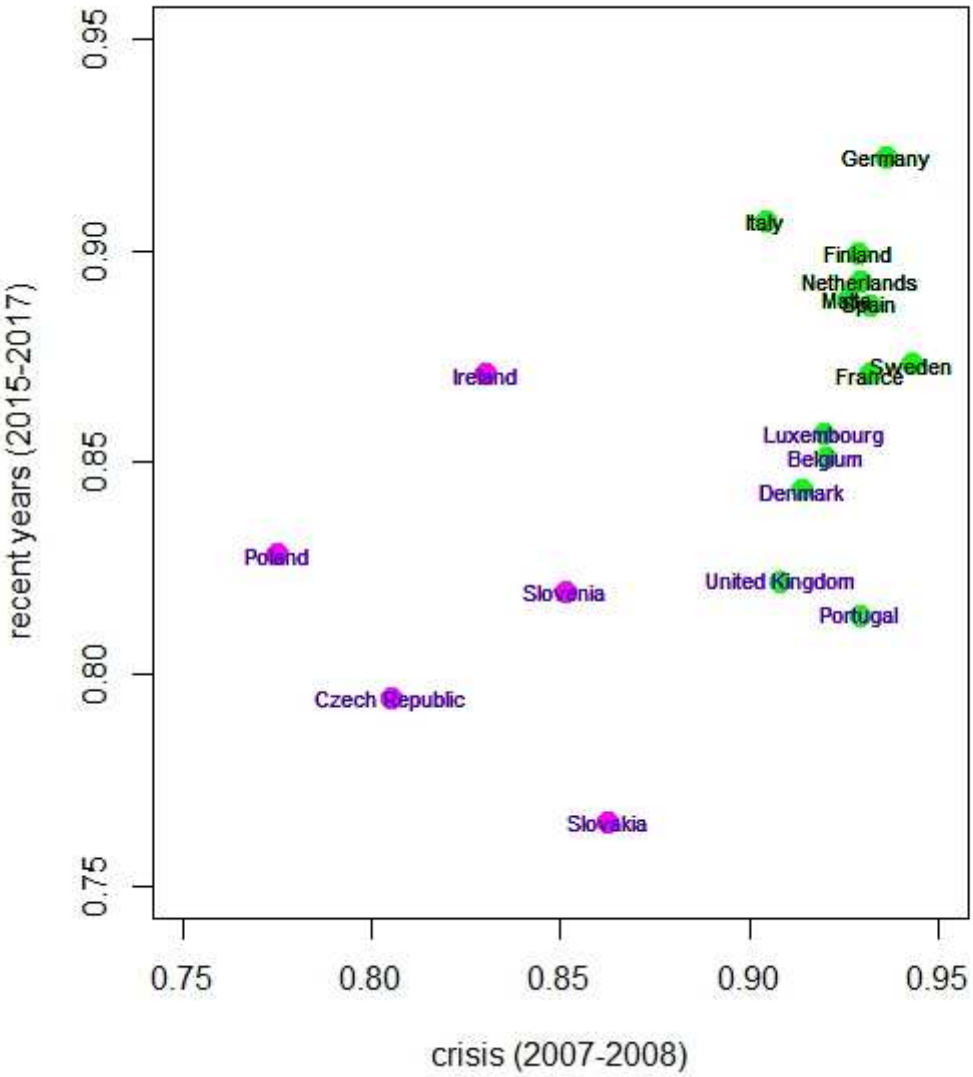

Conclusion

In this paper we constructed a correlation network from the differences of the long-term interest rates and applied a recently proposed algorithm for a computation of a clustering coefficient in this network. We performed the computation in two time periods, during the financial crisis and in the recent years. Coefficients from these two periods were the input into a hierarchical clustering of the countries. We compared using Manhattan and Euclidean distances in the hierarchical clustering procedure.

Greece is alone in its cluster; it has a relatively high clustering coefficient during the crisis but very low recently. The second cluster contains Bulgaria, Croatia and Cyprus; these countries have a low clustering coefficient in both periods. The countries in the third and the fourth cluster have a moderate clustering coefficient during the crisis and they are distinguished by its value now – it is higher for Latvia, Hungary, Romania in the third cluster and lower for Austria, Lithuania in the fourth one. We can see that these two clusters with moderate crisis clustering coefficient contain Lithuania and Latvia whose economies are known to be similar (we recall that Estonia is not present in the data set because of absence of a suitable proxy for the long-time interest rate). The remaining two clusters contain countries with a high clustering coefficient in both periods.

In the case of Manhattan distance the boundary between these clusters can be graphically inferred especially from the crisis values: The fifth cluster (containing Ireland, Slovenia, Slovakia, Czech Republic and Poland) has lower crisis values and generally lower values also now, while the last sixth cluster (Belgium, Germany, Spain, Finland, France, Italy, Luxembourg, Malta, Netherlands, Portugal, Denmark, United Kingdom, Sweden) has higher crisis values and also generally higher values now. We again note similar features of the countries in these clusters: Central European countries Slovenia, Slovakia, Czech Republic and Poland are found together in a cluster and on the other hand, all of the countries in the last cluster are Western European economies. In the case of the Euclidean distance, five of the countries move (when compared to the previous results) to the fifth cluster from the sixth cluster, which now contains only countries with highest values of coefficients in both periods (Germany, Spain, Finland, France, Italy, Malta, Netherlands, Sweden).

We can conclude that our procedure yields meaningful results. Furthermore, it can be applied to various other situations, in which we measure correlations between the objects and we are interested in comparing the strength of the interdependence of the correlation ties across countries in different time periods.

References:

1. ADAMIC, L. – BRUNETTI, C. – HARRIS, J. H. – LIRILENKO, A. (2017): Trading networks. In: *The Econometrics Journal*, Vol. 20, No. 3, pp. S126-S149.
2. AMADOR, J. – CABRAL, S. – MASTRANDREA, R. – RUZZENENTI (2018): Who's who in global value chains? A weighted network approach. In: *Open Economies Review*, Vol. 29, No. 5, pp. 1039-1059.
3. CERQUETI, R. – CLEMENTE, G. P. – GRASSI, P. (2018): A network-based measure of the socio-economic roots of the migration flows. In: *Social Indicators Research*. https://doi.org/10.1007/s11205-018-1883-6.
4. CLEMENTE, G. P. – GRASSI, P. – HITAJ, A. (2019): Asset allocation: new evidence through network approaches. In*: Annals of Operations Research*. https://doi.org/10.1007/s10479-019-03136-y.
5. FAGLIOLO (2007): Clustering in complex directed networks. In: *Physical Review E*, Vol. 76, No. 2, 026107.

6. FLAKE, G. W. – LAWRENCE, S. – GILES, C. L. (2000): Efficient identification of web communities. In: *Proceedings of the sixth ACM SIGKDD international conference on knowledge discovery and data mining*, ACM, pp. 150-160.
7. FORTUNATO, S. – HRIC, D. (2016): Community detection in networks: A user guide. In: *Physics Reports*, 659, 1-44.
8. HOLLAND, P. W. – LEINHARDT, S. (1971): Transitivity in structural models of small groups. In: *Comparative group studies*, Vol. 2, No. 2, pp. 107-124.
9. JACKSON, M. (2005): *Social and economic networks.* Princeton: Princeton University Press. ISBN: 978-0691148205.
10. KING, A. D. – PRŽULJ, N. – JURISICA, I. (2004). Protein complex prediction via cost-based clustering. In: *Bioinformatics*, Vol. 20, No. 17, pp. 3013-3020.
11. MCASSEY, M. P. - BIJMA, F. (2015): A clustering coefficient in complete weighted networks. In: *Network Science*, 2015, Vol. 3, No. 2, pp. 183-195.
12. OPSAHL, T. – PANZARASA, P. (2009): Clustering in weighted networks. In: *Social networks*, Vol. 31, No. 2, pp. 155-163.
13. SCOTT, J. (2000): *Social Network Analysis: A Handbook.* 2nd edn SAGE Publications.
14. WATTS, D. J. – STROGATZ, S. H. (1998): Collective dynamics of 'small-world'networks. In: *Nature*, Vol. 393, No. 6684), pp. 440-442.
15. EUROPEAN CENTRAL BANK: *Long-term interest rate statistics for EU Member States.* [Cited 31. 10. 2018] Available online: https://www.ecb.europa.eu/stats/ financial_markets_and_interest_rates/long_term_interest_rates/html/index.en.html

Contacts:
Mgr. Radka Litvajová
Faculty of Mathematics, Physics and Informatics
Comenius University
Mlynská dolina
842 48 Bratislava
Slovak Republic
e-mail: radka.l@azet.sk

doc. RNDr. Beáta Stehlíková, PhD.
Faculty of Mathematics, Physics and Informatics
Comenius University
Mlynská dolina
842 48 Bratislava
Slovak Republic
e-mail: stehlikova@fmph.uniba.sk

FINANCIAL STABILITY OF MUNICIPALITIES ON THE EXAMPLE OF LIQUIDITY IN THE MORAVIAN-SILESIAN REGION

Ingrid Majerova[a] – Marian Lebiedzik[b]

[a]Silesian University in Opava, School of Business Administration in Karvina,
Univerzitní nám. 1934/3, 73340 Karvina, Czech Republic, email: majerova@opf.slu.cz
[b]Silesian University in Opava, School of Business Administration in Karvina,
Univerzitní nám. 1934/3, 73340 Karvina, Czech Republic, email: lebiedzik@ opf.slu.cz

This paper aims to evaluate liquidity issues in all municipalities of the Moravian-Silesian Region in the period from 2010 to 2016. For this purpose two indicators were selected and subsequently analyzed - the indicator of current (total) liquidity and the indicator of quick liquidity. Municipalities were divided into three groups according to the level of risk of financial instability - high, medium and low risk. The assumption was established that municipalities will increasingly fall into higher risk groups in the evaluation of quick liquidity than in the case of current liquidity. Based on the analysis, it was found that, in the case of the number of high risk municipalities, this assumption was confirmed, in the case of municipalities with a medium risk, the assumption was rejected.[1]
Key words: current liquidity, financial stability, municipalities, quick liquidity
JEL: H74, H83, O18

Introduction

If the municipalities do not have enough of their own funds needed to finance current and investment expenses, they have to find foreign sources. These may be in the form of loans, bonds and subsidies, which may have both positive and negative consequences. Subsidies lead to improving the quality of life in communities, their appearance and higher productivity activities of economic entities. Debt and interest payments can act negatively, which, in case of excessive amounts, can lead to the fact that municipalities are unable to meet their obligations.

Public resources and their use must therefore be controlled and monitored. In the Czech Republic, this process is ensured and implemented by the Ministry of Finance, which – under Act 23/2017 Coll. (The Budget Accountability Act) – focuses on financial stability in terms of coverage limits for asset and liquidity liabilities. The last one is the subject of research of this paper. The aim of this paper is to analyze this issue of all municipalities of the Moravian-Silesian Region, both in terms of current assets and short-term financial assets. It was also investigated whether the different concepts of the indicators differe significantly. For this purpose, two indicators were selected: the ratio of current assets to short-term liabilities, which is the indicator of current liquidity and the share of short-term financial assets in short-term liabilities, namely quick liquidity. These indicators assess the ability of the municipality to meet its short-term liabilities from its liquid sources; in the case of quick liquidity, it is more specifically from the balances of its bank accounts. These two indicators so serve as the basic indicators of the financial stability of the municipalities.

[1] This work was created and supported by the Ministry of Education, Youth and Sports of the Czech Republic within the Institutional Support for Long-term Development of a Research Organization in 2016 and by the IP Development Project 0605/2016 "Linking of Educational and Creative Activities at SU OPF" and the project "Creating methodology and tools for monitoring the financial health of municipalities" within the grant program of the Moravian-Silesian Region, project registration number 02027/2017/FIN .

Municipalities have been monitored for seven years from 2010 to 2016. The data were obtained for the purposes of this paper from both primary research and publicly available sources of the Ministry of Finance. The resulting data was aggregated into tables, and on the basis of the colors of the semaphore was determined by which municipalities belong to the low risk (green color), medium risk (yellow color) and high risk of financial instability (red one). Both indicators were chosen on the basis of the assumption that municipalities will fall more in ranking of quick liqiudity into higher risk groups than in the case of current liquidity. This then has a significant impact on how municipalities are assessed in terms of financial stability.

1 Literature Review

Financial stability and liquidity are the subject of research by not only Czech but also foreign authors. While the first-mentioned determinant of municipality development has been the subject of many researches for decades, liquidity itself is not so much a matter of exploration. In this part of the paper, attention will be given only to literature reviews, which deals with liquidity issues. First, an analysis of the current state of knowledge in the Czech and Slovak works, then in other foreign literature will be carried out.

Halásek et al.[2] examined the liquidity in terms of short-term assets and liabilities in their researches, claiming that the use of this indicator is limited, due to their later accounting of items. In 2008, the Ministry of Finance of the Czech Republic created a set of 18 indicators for monitoring the financial stability of municipalities, the so-called SIMU indicators. Two indicators were chosen as monitoring, namely the ratio of foreign resources and recovered financial assistance to total assets and total liquidity ratio.[3]

The ability to pay outstanding liabilities (solvency) is one of the specifics of assessing the financial situation of an entity in the public sector[4]. Opluštilová[5] identified three indicators of liquidity - current, immediate and financial stocks in their research of financial health of municipalities. Hrůza[6] argues that the main areas of municipal evaluation are management, investment and property management, where the relevant areas include, among other things, liquidity assessments. In the analysis of sustainable financial management of municipalities, Půček[7] states that overall liquidity is one of the major debt ratios. According to Hrůza and Novotná[8], liquidity is generally among the important and analyzed indicators of financial management. Research by problematic municipalities in the Czech Republic and the Slovak Republic from the point of view of indebtedness concluded that the liquidity indicator shows a very unstable development in these municipalities, and it is necessary to focus attention on the relationships between liquidity and the use of foreign sources.

In Slovakia, Mihaliková[9] created a pyramid model of financial indicators, defining liquidity as a relative indicator that expresses the relationship between two or more absolute indicators (current assets and short-term liabilities). Other authors that involved in their work liquidity issues were Goliaš et al.[10]. This team of authors created an INECO assessment

[2] HALÁSEK, D. – PILNÝ, J. – TOMÁNEK, P. (2002): Určování bonity obcí, p. 99.
[3] BAGAROVÁ GRZYWA, M. (2008): Nový způsob sledování hodpodaření a zadluženosti obcí, p. 1.
[4] OTRUSINOVÁ, M. – KUBÍČKOVÁ, D. (2011): Finanční hospodaření municipálních účetních jednotek: po novele zákona o účetnictví, p. 86.
[5] OPLUŠTILOVÁ, I. (2012): Finanční zdraví obcí a jeho regionální diferenciace, p. 69.
[6] HRŮZA, F. (2013): Finančně-analytické nástroje a české municipality (teorie a praxe), p. 48.
[7] PŮČEK, M. J. (2015): Udržitelné finanční řízení obcí a regionů, p. 52.
[8] HRŮZA, F. – NOVOTNÁ, S. (2017): Municipal bankruptcy in the Czech and Slovak Republic, p. 68.
[9] MIHALIKOVÁ, E. (2012): Pyramídový model finančných ukazovateľov pre samosprávu. In: Procceedings EKONOMICKÉ ASPEKTY V ÚZEMNEJ SAMOSPRÁVE II.
[10] GOLIAŠ, P. – KLÁTIK, P. – TUNEGA, M. (2017): Hospodarenie obcí.

system based on similar indicators as the SIMU system in the Czech Republic. In the field of liquidity, the authors focus on short- and medium-term liquidity, when they differentiate from time to time the liabilities resulting from investments or poor management of municipalities. Tkáčová and Konečný[11] then created and examined the quick liquidity (share of financial accounts and short-term liabilities) and the prompt liquidity (the ratio of the sum of financial accounts and short-term receivables to short-term liabilities) within thirteen financial stability indicators in regional cities in Slovakia. The results were compared with the above-mentioned INECO system, and they varried (with the exception of the first and last placement of municipalities).

Abroad, the issue of liquidity began to be analysed by the authors in the 1980s, due to the financial difficulties of municipalities resulting from the crisis of the 1970s. Groves et al.[12] used the term cash solvency, which means the ability to generate enough cash or liquidity to pay for their obligations. Further research was conducted by Brown[13], which examined 10 financial stability indicators in 750 smaller US municipalities, one of which was also the above type of liquidity. Based on this so-called Brown's 10-Point Test, further researches on municipal analyzes were carried out. With the cash solvency also worked Wang et al.[14], and developed a method of estimating fiscal health, based on four solvency margins: monetary, budget, long-term and service-related. For each dimension, a number of financial indicators were adopted (a total of eleven). The cash solvency indicator (based on the research by Groves et al.) included Zafra-Gomez et al.[15] in their analysis of the financial stability of the Spanish municipalities, which monitored the quality of services and socio-indicators for this stability.

The financial health of 171 municipalities in Chicago district was analyzed by Hendrick[16], which created an open system model with three dimensions (environment, balance of fiscal structure with environment, and fiscal structure properties). She ranks liquidity to the last dimension and argues that the structure of fiscal decision-making does not affect the short-term liquidity of municipalities. Sohl et al.[17] included a liquidity indicator within the financial indicators in their analysis of the financial stability of medium-sized U. S. cities (over 100,000). The current liquidity indicator was also used by Alsaied[18] as part of the financial health analysis of 51 State of North Carolina (US).

2 The Development of Liquidity Determinants in the Czech Republic

As mentioned in the previous section, the Ministry of Finance[19] performs monitoring every year, on the basis of Government Resolution No. 1395. This ministry calculates and evaluates the results for all municipalities through a system of informative and monitoring indicators (SIMU) comprising a total of 17 financial indicators plus a population indicator. To

[11] TKÁČOVÁ, A. – KONEČNÝ, P. (2017): Krajské mestá Slovenska a ich finančné zdravie.
[12] GROVES, S. M. – GODSEY, W. M. – SHULMAN, M. A. (1981): Financial Indicators for Local Government.
[13] BROWN, K. W. (1993): The 10-point test of financial condition: Toward an easy-to-use assessment tool for smaller governments.
[14] WANG, X. – DENNIS, L. – TU, Y. S. (2007): Measuring Financial Condition: A Study of U.S. States.
[15] ZAFRA-GÓMEZ, J. – LÓPEZ- HERNÁNDEZ, A. M. – HERNÁNDEZ-BASTIDA, A. (2009): Developing a Model to Measure Financial Condition in Local Government.
[16] HENDRICK, R. M. (2004): Assessing and Measuring the Fiscal Heath of Local Governments Focus on Chicago Suburban Municipalities.
[17] SOHL, S. – PEDDLE, M. T. – THURMAIER, K. – WOOD, C. H. – KUHN, G. (2009): Measuring the Financial Position of Municipalities: Numbers Do Not Speak for Themselves.
[18] ALSAIED, J. (2017): Identification of Key Drivers for Municipal Utility Performance.
[19] MFČR (2017): Ukazatele SIMU, online.

the two indicators (apart from budget responsibility) was given a special attention, namely the level of coverage of assets to foreign obligations and liquidity.

Looking at the development of the individual variables of both indicators, namely current assets, short-term liabilities and short-term financial assets of municipalities, the current assets were higher than short-term liabilities in 2011 and 2012. However, also in the last monitored year 2016, there was a significant increase in short-term liabilities over current assets. The development of liquidity determinants is shown in Figure 1. It is possible to see a significant fall in the values of both items due to the introduction of a new accounting methodology in 2011.

Figure 1: Development of current assets, short-term liabilities and financial assets of municipalities in 2010-2016 (in thousands of CZK)

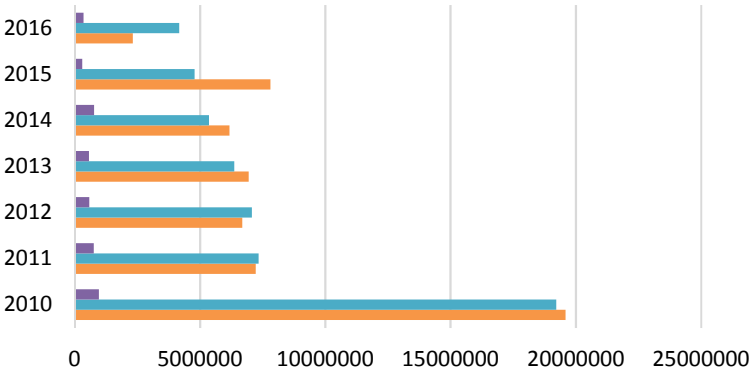

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
short-term financial assets	966460	765548	582768	577252	770625	307097	352886
short-term liabilities	19224250	7341839	7075476	6366214	5365316	4793834	4168711
current assets	19593179	7226966	6688834	6949007	6184836	7816436	2317127

Source: authors´own, according to MF (2018).

The ratio of short-term liabilities to current assets (or short-term financial assets) should exceed the value of 1 so that the municipality is not rated as a risk. Table 1 shows, how many municipalities in the monitored period of 2010 to 2016 did not reach this limit (ranging from <0; 1>). According to the Ministry of Finance, the risk group includes mainly municipalities in size categories of 201-1000 inhabitants. One of the main reasons for reporting low levels of liquidity are deposits received for transfers (grants of short-term nature are accounted into current liabilities as received advances), not the poor economic situation of the individual municipalities[20].

Table 1: Development of the number of risky municipalities in the Czech Republic in 2010-2016 (interval 0-1)

Indicator	*2010*	*2011*	*2012*	*2013*	*2014*	*2015*	*2016*
Number of municipalities	6243	6243	6244	6248	6248	6248	6254
Number of risky municipalities	648	559	495	315	245	176	110
Percentage	**10.4**	**8.9**	**7.9**	**5.0**	**3.9**	**2.8**	**1.8**

Source: authors´own, according to MFČR (2018).

[20] MF (2018): Monitor, online.

In the Czech Republic, the number of risky municipalities has been substantially reduced, with a significant share of declining investment activity. The worst situation was in 2010, where more than 10 percent of municipalities were in the 0-1 range, which could have been caused by the post-crisis situation in the economy. The largest decline was occurred between 2011 and 2012, by almost three percentage points; in other years, the decline was around one, one and a half percentage points. In the last year under review, only 2% of municipalities were in the most risky group.

Figure 1: Development of current assets, short-term liabilities and financial assets of MRS municipalities in 2010-2016 (in bil. of CZK)

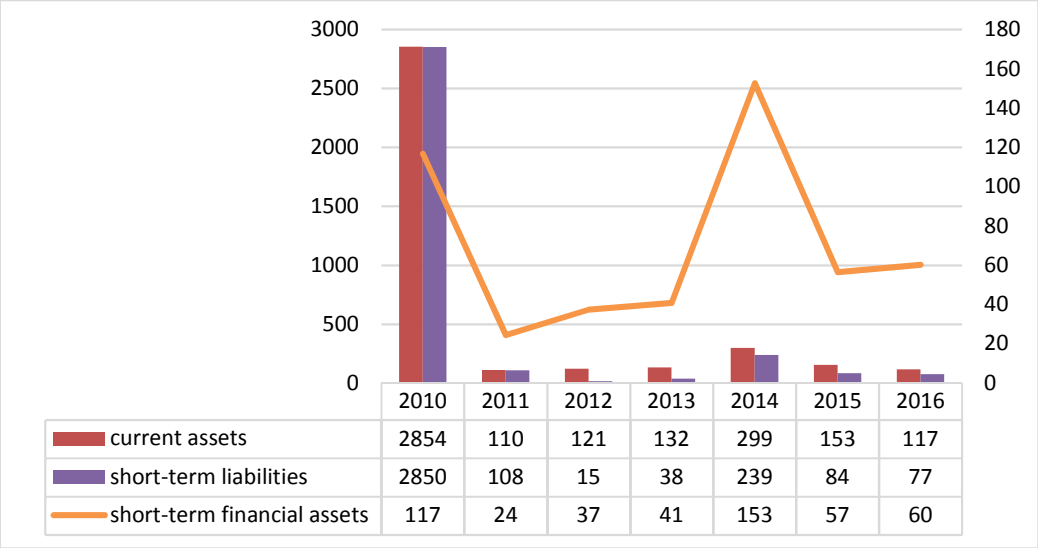

Source: authors´own, according to MFČR (2018).

The development of current assets, short-term liabilities and short-term financial assets of municipalities in the Moravian-Silesian region is shown in Figure 2. The decline in the values of the individual liquidity determinants was caused by the introduction of a different calculation methodology in 2011. The increase in short-term financial assets in 2014 was caused by the payment of subsidies. The Figure 1 shows that the municipalities of this region as the whole have not the problem with the coverage of their short-term liabilities; if we look at the results of individual municipalities, the situation is different (see Part Four).

3 The methodology of Liquidity Evaluation

The ability to meet short-term and long-term commitments fundamentally affects the financial stability and the situation of the municipality[21]. For the purposes of the project underlying this paper, the following three liquidity indicators were created and used:

1. Current (total) liquidity (CL) expresses the ability of the municipality to meet its short-term liabilities from its liquid sources. It is part of the indicators included in the SIMU and its value (in absolute terms) should not be less than 1.
2. Quick liquidity (QL) expresses the ability of the municipality to cover its short-term liabilities by using financial assets (mainly balances on current accounts). It is stricter in its concept than the previous one.

[21] SZAROWSKÁ, I. – MAJEROVÁ, I. – ŠEBESTOVÁ, J. (2018): Indikátory finanční stability pro potřeby obcí, p. 38.

3. The financial reserve (FR) expresses the ability of the municipality to cover all liabilities from short-term financial assets (mainly current account balances) and long-term time deposits.

As noted in the introduction, two of the three liquidity ratios, current liquidity (CL) and quick liquidity (QL), are discussed in the paper. These indicators measure the load of current assets, respectively short-term financial assets by short-term liabilities and thus how (fast) the municipality is able to cover these liabilities financially. These indicators were tested and calculated for all 300 municipalities in the Moravian-Silesian Region.

The first analyzed indicator CL expresses the coverage rate of short-term liabilities by current assets and was calculated on the basis of the established relationship (1). The second indicator QL reflects the coverage rate of short-term liabilities in highly liquid short-term financial assets. This indicator was calculated on the basis of the relationship (2).

$$CL = \frac{current\ assets}{shbort{-}term\ liabilities} \tag{1}$$

$$QL = \frac{short{-}term\ financial\ assets}{short{-}term\ liabilities} \tag{2}$$

The rating scale of the current liquidity indicator is as follows:

- CL ≤ 1 means very low total liquidity of the municipality. The low ability of the municipality to meet its short-term liabilities may pose a high risk in terms of both short-term and long-term financial stability.
- 5 ≥ CL > 1 the overall liquidity of the municipality can be considered as reasonable. The municipality should have no problem to meet its current liabilities, provided that there is no significant increase in short-term liabilities.
- CL > 5 expresses that the municipality is highly liquid, so there is no risk of failure to meet its short-term liabilities. In terms of both long-term and short-term financial stability, the risk is minimal.

The quick liquidity indicator's rating scale is stated at intervals:

- QL ≤ 1 indicates the very low liquidity of the municipality. The low ability of the municipality to meet its short-term liabilities with the use of financial assets poses a high risk in terms of both short-term and long-term financial stability.
- 1.75 ≥ QL > 1 the liquidity of the municipality can be considered as reasonable. The municipality should have no problem to meet its current liabilities, provided that there is no significant increase in short-term liabilities.
- QL > 1.75 confirms that the municipality is highly liquid in terms of quick liquidity, so there is no risk of failure to meet its short-term liabilities. In terms of both long-term and short-term financial stability, the risk is minimal.

For the calculation of the values of the individual indicators, the above formulas were used and for the analysis of the situation of covering the short-term liabilities of the municipalities of the Moravian-Silesian Region, respectively of possible risks, the assessment using the color scale of the semaphore - the graphical breakdown of municipalities into three groups according to the level of risk associated with the coverage of liabilities. The green color indicates positive results (low risk), yellow satisfactory (with possible risks) and red color reflects a high risk of financial instability.

4 Results and Discussion

The ability of municipalities to cover their short-term liabilities with current assets and short-term financial assets was analyzed in all three hundred municipalities of the Moravian-Silesian Region. The resulting values were color-coded and summarized in tables (due to the

limitation of the number of pages, only the example in Table 2 is given). Green is identified as a situation where liquidity values do not pose a threat to the financial stability of the municipality if there is no significant increase in short-term liabilities. The yellow color indicates that liquidity values do not pose a significant risk to the long-term financial stability of the municipality, but no further increase in short-term liabilities is recommended. The red marked fields already indicate the risk of the municipality's inability to meet its obligations and hence the risk to financial stability.

Table 2 The example of results – current liquidity

Municipality	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Bílčice	24.11	10.97	15.4	25.74	26.4	16.12	16.7
Bohušov	**0.27**	**0.18**	**0.26**	**0.75**	**0.93**	**1.7**	**1.97**
Brantice	32.67	8.92	8.59	16.48	26.44	32.85	44.48
Bruntál	**0.74**	**0.91**	**1.23**	**1.14**	**2.22**	**1.68**	**1.68**
Břidličná	**0.15**	6.4	5.72	**3.14**	5.48	8.58	11.45
Dětřichov nad Bystřicí	12.11	7.26	11.77	8.81	11.71	14.32	8.86
Dolní Moravice	**2.53**	**1.63**	**1.42**	**1.31**	**1.38**	**1.23**	**1.46**
Dvorce	**1.54**	**3.07**	**2.75**	**3.96**	**3.32**	**4.47**	**4.99**
Heřmanovice	19.87	15.07	7.12	**1.02**	6.61	**4.22**	6.49

Source: authors´own, according to MFČR (2018).

Looking at the coverage of short-term liabilities by the current assets, ie the current (total) liquidity, and the total number of municipalities, the minimum risk for more than half of the monitored period (green color with values >5) was recorded in 145 municipalities, which is 48.3% . A situation with a value of <1; 5 > ov□□fou□y□a□s was recorded in 142 municipalities, which is 47.3% (medium risk with the municipalities marked with yellow color). The high risk of financial instability, ie in the red field (≤ 1), showed only 4.3% municipalities of 300 municipalities, ie 13 municipalities. There are 48 municipalities with constant problems with covering short-term liabilities, of which two municipalities (Bělá and Nové Lubice) have a high risk the whole period - 15% of municipalities are in medium risk and 0.7% in high risk. On the other hand, 37 municipalities (12.3%) had no problem with their current liquidity in the monitored period. The above situations are shown in the left part of Figure 3 (3a).

The situation is different for the coverage rate of short-term liabilities with financial assets, ie indicators of immediate liquidity - 225 municipalities showed a low risk for most of the period, which is equivalent to 75% of municipalities. We recorded a medium risk in 7.7% of municipalities, ie number of 23, with a high risk 52 of municipalities, which corresponds to 17.3%. There are eight municipalities with permanent problems with quick liquidity: Bohumín, Bruntál, Bruzovice, Dívčí Hrad, Jezdkovice, Mladecko, Mikolajice and Nové Lubice. On the other hand, 54 municipalities (18%) show good results of this liquidity and therefore a low risk of financial instability. Graphically is this situation illustrated in the right part of Figure 3 (3b).

Figure 2: The risk of financial stability of municipalities in Moravian-Sileian Region

a) current liquidity **b) quick liquidity**

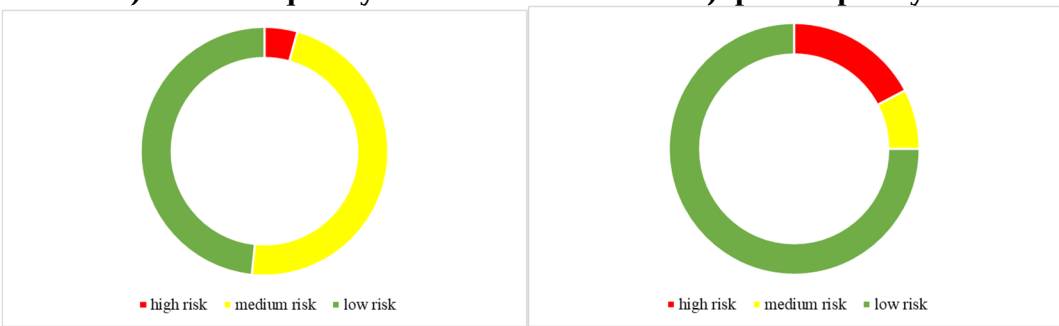

Source: authors´own.

Analysing the development of the municipalities in both indicators during the time, at the beginning of the monitored period (in 2010), 45 municipalities have reported a critical situation in the area of short-term liabilities, in 2016 only five municipalities (Dívčí Hrad, Hrčava, Jezdkovice, Nové Lubice and Rybí), which makes a fall of more than 13 percentage points (from 15% to 1.7%). In the case of qick liquidity, ie the ratio of short-term liabilities to short-term financial assets, the critical values were by 114 municipalities (38%) at the beginning of the monitored period, and by twenty-two municipalities in the last monitored year, what is a decrease of less than 31 percentage points. Two municipalities (Hrčava and Rybí) recorded a decrease in the current liquidity indicator, up to the critical situation. The situation of four municipalities (Ludgeřovice, Rybí, Slezské Rudoltice and Šenov) got worse by the indicator of quick liquidity.

On the basis of the above, we can state that in the case of quick liquidity, the municipality in the Moravian-Silesian Region as a whole did not show a high degree of risk: in two-thirds of them the situation was stable, and only one-third have to focus on improving their situation. In the case of total liquidity, the situation was different - stable for almost half of municipalities, slightly critical for almost half of municipalities, and only over four per cent of municipalities showed a critical situation. Positive is also the reduction of the number of municipalities, which have the values of indicator below one. Although the aim of this paper was not to investigate the causes of the deterioration of the critical conditions, it is clear that in the medium and high-risk municipalities there are liquidity problems of a more permanent nature.

Conclusion

In monitoring of the effective use of public resources, increased attention is paid to two indicators, namely indicators of the coverage of assets by foreign sources and liquidity. The second mentioned indicator measures the load of current assets (current liquidity), respectively short-term financial assets (quick liquidity). The aim of this paper was to find out both the state of current and quick liquidity in the municipalities of the Moravian-Silesian Region and also whether quick liquidity, which is a "stricter" indicator than the current liquidity, poses a problem for municipalities.

All municipalities were monitored in the period 2010-2016, partly based on primary research and, secondly on the basis of data of the Ministry of Finance (SIMU). To determine whether municipalities have a problem with the coveraging of its short-term liabilities or liquidity, color scheme in the form of traffic lights was used. Then the graphic division of municipalities into groups according to the degree of risk associated with covering short-term liabilities was done: green color meens low risk, yellow medium one and red color high risk of financial instability.

Based on the calculation of the current assets/short-term financial assets on short-term liabilities and then obtained values - less than 1, in the interval 1 to 5 and greater than 5 (for total liquidity) and less than 1, in the interval 1 to 1.75 and more than 1.75 (for quick liquidity) - the municipalities were divided into three groups according to the degree of risk. It was found that municipalities in the Moravian-Silesian Region showed different results in both types of liquidity. While almost half of all municipalities were in a medium risk situation and almost half of them at low risk in the case of current liquidity, more than two-thirds of municipalities were "healthy" in the case of quick liquidity. On the other hand, only four percent of the municipalities had serious problems with a high risk of current liquidity for most of the monitored period, but over 17 percent for quick liquidity.

Thus, in the introduction set assumption can be both rejected and confirmed. If we divide the monitored indicators strictly according to the color scale and we will only analyze the results of the municipalities marked with the red color (the most risky group), the assumption was confirmed (the ratio of 4.3 to 17.3 percent in favor of total liquidity). However, if we connect the high and medium risks, the results change - in favor of quick liquidity, as almost 52% of municipalities show a high and medium risk of financial instability, while only 25% of municipalities are liquid in the case of the quick liquidity.

References:

1. ACT 23/2017 Coll. The Budget Accountability Act (2017) [online]. In: *Ministerstvo financí.* [Cited 20.10.2018]. Available online: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2017-23.
2. ALSAIED, J. (2017): Identification of Key Drivers for Municipal Utility Performance. In: *Pursuit - The Journal of Undergraduate Research at the University of Tennessee*, Vol. 8, No. 1, pp. 1-14. ISSN 2330-4707.
3. BAGAROVÁ GRZYWA, M. (2008): Nový způsob sledování hodpodaření a zadluženosti obcí. [online]. In: *Moderní obec.* [Cited 21.10.2018]. Available online: https://moderniobec.cz/novy-zpusob-sledovani-hospodareni-a-zadluzenosti-obci/.
4. BROWN, K. W. (1993): The 10-point test of financial condition: Toward an easy-to-use assessment tool for smaller governments. In: *Government Finance Review*, Vol. 9, No. 6, pp. 21-26. ISSN 0883-7856.
5. GOLIAŠ, P. – KLÁTIK, P. – TUNEGA, M. (2017): *Hospodarenie obcí.* [online]. [Cited 21.10.2018]. Available online: http://www.hospodarenieobci.sk/oprojekte/.
6. GROVES, S. M. – GODSEY, W. M. – SHULMAN, M. A. (1981): Financial Indicators for Local Government. In: *Public Budgeting & Finance*, Vol. 1, No. 2, pp. 5-19. ISSN:1540-5850.
7. HALÁSEK, D. – PILNÝ, J. – TOMÁNEK, P. (2002): *Určování bonity obcí.* Ostrava: VŠB-TU Ostrava. ISBN 80-248-0159-0.
8. HENDRICK, R. M. (2004): Assessing and Measuring the Fiscal Heath of Local Governments Focus on Chicago Suburban Municipalities. In: *Urban Affairs Review*, Vol. 40, No. 1, pp. 78-114. ISSN 1078-0874.
9. HRŮZA, F. (2013): Finančně-analytické nástroje a české municipality (teorie a praxe). In: *Scientific papers of the university of Pardubice Series D*, Vol. 29, No. 4, pp. 47-60. ISSN 1211-555X.
10. HRŮZA, F. – NOVOTNÁ, S. (2017): Municipal bankruptcy in the Czech and Slovak Republic (case study). In: *Scientific Papers of the University of Pardubice – Series D*, Vol. 24, No. 39, pp. 63-74. ISSN 1211-555X.
11. MFČR (2017): Ukazatele SIMU. [online]. In: *Ministerstvo financí.* [Cited 11.10.2018]. Available online: http://www.mfcr.cz/cs/verejny-sektor/uzemni-rozpocty/monitoring-hospodareni-obci.
12. MFČR (2018): Zadluženost územních rozpočtů. [online]. In: *Ministerstvo financí.* [Cited 21.10.2018]. Available online: https://www.mfcr.cz/cs/verejny-sektor/uzemni-rozpocty/zadluzenost-uzemnich-rozpoctu.

13. MF (2018): Monitor. [online]. In: *Ministerstvo financí*. [Cited 21.10.2018]. Available online: https://monitor.statnipokladna.cz/2016/kraje/krajsky-urad/70890692#.
14. MIHALIKOVÁ, E. (2012): Pyramídový model finančných ukazovateľov pre samosprávu. In: *Procceedings EKONOMICKÉ ASPEKTY V ÚZEMNEJ SAMOSPRÁVE II*. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, pp. 133-139. ISBN 978-80-7097-932-7.
15. OPLUŠTILOVÁ, I. (2012): *Finanční zdraví obcí a jeho regionální diferenciace*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita v Brně.
16. OTRUSINOVÁ, M. – KUBÍČKOVÁ, D. (2011): *Finanční hospodaření municipálních účetních jednotek: po novele zákona o účetnictví*. Praha: C. H. Beck. ISBN 978-80-7400-342-4.
17. PŮČEK, M. J. (2015): *Udržitelné finanční řízení obcí a regionů*. Praha: NSZM. ISBN 978-80-906033-0-1.
18. SOHL, S. – PEDDLE, M. T. – THURMAIER, K. – WOOD, C. H. – KUHN, G. (2009): Measuring the Financial Position of Municipalities: Numbers Do Not Speak for Themselves. In: *Public Budgeting & Finace*, Vol. 29, No. 3, pp. 74-96. ISSN:1540-5850.
19. SZAROWSKÁ, I. – MAJEROVÁ, I. – ŠEBESTOVÁ, J. (2018): Indikátory finanční stability pro potřeby obcí. In: *Český finanční a účetní časopis*, Vol. 1, pp. 25-45. ISSN: 1802-2200.
20. TKÁČOVÁ, A. – KONEČNÝ, P. (2017): Krajské mestá Slovenska a ich finančné zdravie. In: *Scientific papers of the University of Pardubice. Series D*, Vol. 41, No. 3, pp. 193-205. ISSN 1211-555X.
21. WANG, X. – DENNIS, L. – TU, Y. S. (2007): Measuring Financial Condition: A Study of U.S. States. In: *Public Budgeting & Finance*, Vol. 27, No. 2, pp. 1-22. ISSN:1540-5850.
22. ZAFRA-GÓMEZ, J. – LÓPEZ HERNÁNDEZ, A. M. – HERNÁNDEZ-BASTIDA, A. (2009): Developing a Model to Measure Financial Condition in Local Government. *The American Review of Public Administration*, Vol. 39, No. 4, pp. 425-449. ISSN 0275-0740.

Contact:
Ing. Ingrid Majerova, Dr.
School of Business Administration in Karvina
Silesian University in Opava
Univerzitni nam. 1934/3
73340 Karvina
Czech Republic
e-mail: majerova@opf.slu.cz

doc. Ing. Marian Lebiedzik, Ph.D.
School of Business Administration in Karvina
Silesian University in Opava
Univerzitni nam. 1934/3
73340 Karvina
Czech Republic
e-mail: lebiedzik@opf.slu.cz

VEĽMOCI V CYPERSKOM KONFLIKTE

Ivan Majchút

Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika Liptovský Mikuláš, Demänovská 393, 031 06 Liptovský Mikuláš, Slovenská republika, e-mail: ivan.majchut@aos.sk

Hlavným zámerom tohto príspevku je popísať a vysvetliť historické pozadie aktivít niektorých externých aktérov, zhodnotiť ich prínos k riešeniu cyperského konfliktu a analyzovať ich súčasné postavenie a záujmy v ňom. Vo vzťahu k Cypru, k významným externým aktérom patria veľmoci (USA, Rusko a Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska). Tieto krajiny majú významný vplyv na aktivity vo Východnom Stredomorí a presadzujú svoje záujmy v uvedenom regióne. Cyprus je jedným z ich objektov záujmu.
Kľúčové slová: Cyperský konflikt, USA, Rusko, Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska

The main aim of this paper is to describe and examine the historical background of the activities of external actors, evaluate their input for solution of Cyprus conflict and analyze their current position and interests on an issue. In the connection to Cyprus, there are Great Powers as important external actors (USA, Russia, and United Kingdom). These countries have an important influence on activities in Eastern Mediterranean and assert their interests in the mentioned region. Cyprus is one of their objects of interest.
Key words: Cyprus conflict, USA, Russia, United Kingdom
JEL: K33

Úvod

Cyperský konflikt nastoľuje vážne otázky, ako sa dokážu obe cyperské komunity so svojimi rozpormi vyrovnať a profitovať zo spolunažívania. Je prirodzené, že na riešenie cyperského konfliktu bezprostredne vplývajú vnútropolitické udalosti v oboch častiach ostrova. Externí aktéri však jeho riešenie do značnej miery ovplyvňujú.

Do riešenia cyperského konfliktu je priamo a úzko zaangažované Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska, ako mocnosť so záujmami v Stredozemí. Súčasná mocenská konštelácia v medzinárodných vzťahoch núti pri riešení situácie zohľadňovať pozíciu Spojených štátov amerických. Nemôžeme zabúdať ani na Rusko.

Okrem zmienených externých aktérov vstupujú do procesov riešenia cyperského konfliktu aj ďalší aktéri. Sú to predovšetkým krajiny (okrem iných aj Slovenská republika), ktoré sa svojim príspevkom v mierových silách OSN podieľajú na vytváraní podmienok pre rokovania a rozhovory v súvislosti s jeho riešením. To však nie je obsahom tohto článku.

1 Spojené štáty americké

Cyprus nezohrával v dávnej minulosti v agende vlády Spojených štátov amerických (USA) prvoradé miesto. Do istej miery sa tak čiastočne stalo až v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch minulého storočia počas obdobia Studenej vojny. Po vypuknutí násilia v roku 1963, USA čiastočne prevzali na seba pôvodnú rolu Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska. Avšak v podstate iba stáli v pozadí riešenia cyperského konfliktu.

USA vstupovali do riešenia konfliktu na Cypre predovšetkým vo forme diplomatickej intervencie. Prioritne sa venovali otázkam zachovania mieru v regióne v snahe odvrátiť konfliktnú situáciu medzi Gréckom a Tureckom. Ich prvoradým záujmom bolo zachovanie dobrých vzťahov v juhovýchodnej časti Severoatlantickej aliancie (NATO).

1.1 Pokusy USA o riešenie cyperského konfliktu

Jedným z pokusov USA o riešenie cyperského konfliktu bol plán amerického diplomata Deana Achesona, predložený v roku 1964. Ten stál za tvorbou tzv. Trumanovej doktríny a preto bol známou osobnosťou v Grécku a Turecku.

Nosnou myšlienkou Achesonovho plánu bol koniec cyperskej suverenity, rozpustenie Cyperskej republiky a následné rozdelenie ostrova medzi Gréckom a Tureckom. Zjednotením grécko-cyperskej časti ostrova s Gréckom by podstatná časť Cypru spadala pod kontrolu NATO. Pre turecko-cyperskú komunitu by bolo vymedzené územie v severovýchodnej časti ostrova a navyše vo vymedzenom grécko-cyperskom území by pre ňu vznikli dve autonómne oblasti. Tureckí Cyperčania, ktorí by ostrov opustili, by dostali kompenzáciu. V severovýchodnej časti ostrova by bola vymedzená oblasť pre tureckú suverénnu základňu a Grécko by zároveň odstúpilo Turecku malý ostrov Castellorizo.

Okamžite sa objavili rozpory v súvislosti s veľkosťou územia pre tureckú základňu. Acheson upravil svoj plán a navrhol, že vymedzené územie pre tureckú vojenskú základňu by nebolo pod tureckou zvrchovanosťou, ale Cyprus by ju Turecku prenajal na 25 rokov. Plán však nebol ani po niekoľkých zmenách prijatý.[1]

Cyperský prezident Makarios nevidel dôvod územie ostrova rozdeľovať a hľadal cesty k jeho neobmedzenej nezávislosti. Pritom hľadal podporu na pôde Organizácie spojených národov (OSN). Jeho aktivity spôsobili, že USA po roku 1964 prestali riešeniu cyperskému konfliktu venovať zásadnú pozornosť.

Keď v roku 1974 došlo na Cypre k prevratu, od americkej administratívy nebolo badať žiadnu reakciu. Obdobne USA situáciu iba sledovali aj vtedy, keď Turecko silou reagovalo na uvedený prevrat. Čiastočná reakcia USA v roku 1975 bola z veľkej časti spôsobená tlakom gréckej lobby v Kongrese USA, ktorý prijal proti Turecku embargo v súvislosti s jeho intervenciou na ostrove v roku 1974.[2]

V 80-tych rokoch sa USA aktívnejšie angažovali do riešenia cyperského konfliktu a to v súvislosti s rastúcim strategickým významom ostrova v americkej zahraničnej politike. Spôsobili to udalosti na Strednom Východe v roku 1979, predovšetkým iránska revolúcia a sovietska invázia do Afganistanu. To vyvolávalo záujem USA o Cyprus a podnecovalo ich k prijímaniu účinných opatrení. USA uznávali rolu OSN v urovnávacom procese a súčasne kalkulovali s nevyhnutnou podporou urovnania. Kongres USA založil v roku 1985 Fond na mier a obnovu urovnania na Cypre (Peace and Reconstruction Fund for Settlement in Cyprus). Cyprus v tom čase považovali za „cenného partnera v boji proti novým globálnym hrozbám šírenia teroru, nelegálnych narkotík, a medzinárodnej kriminality.“[3]

V júni 1997 bola v USA vytvorená pozícia Osobitného vyslanca pre Cyprus (Special Envoy to Cyprus) a do tejto funkcie bol vymenovaný Richard Holbrooke (tvorca Daytonskej zmluvy v súvislosti s krízou v Bosne a Hercegovine). Ten vytvoril plán, ktorý sa opieral o vzájomné uznanie suverenity obomi stranami a vytvorenie dvoj-zónovej federácie. Okrem iného navrhoval štvorstrannú konferenciu v „daytonskom štýle“.

Jedným z dôvodov bola požiadavka tureckých Cyperčanov uznať Tureckú republiku severného Cypru (Turkish Republic of Northern Cyprus - TRNC). Uznanie TRNC bolo pre

[1] HAKKI, M. M. (2007) The Cyprus Issue: A Documentary History, 1878 – 2006, s. 129.
[2] HAMMOND, P. (2012) The Strategic Defence and Security Review.
[3] MŰFTŰLER-BAÇ, M. (1999) The Cyprus debacle: what the future holds, s. 567.

gréckych Cyperčanov niečo, čomu sa snažili vyhnúť za každú cenu. Sprostredkovanie dohody v agende USA teda narazilo na zásadnú prekážku: koncepcia suverenity.

1.2 Americko-cyperské vzťahy

Cyprus predstavuje z pohľadu USA niekoľko vzájomne previazaných oblastí záujmu:

- Obmedzenie vplyvu dobre vyzbrojených a agresívnych štátov Stredného Východu,
- Nerušený tok ropy zo Stredného Východu na Západ,
- Stabilita vo Východnom Stredomorí.

Stabilita vo Východnom Stredomorí je nevyhnutná pre regionálnu stabilitu v Juhovýchodnej Európe a na Blízkom a Strednom Východe. Cyperský konflikt ovplyvňuje grécko-turecké vzťahy a to ohrozuje a oslabuje juhovýchodné krídlo NATO.

USA považujú Cyperskú republiku z geografického hľadiska za najbližšiu demokratickú krajinu k Blízkemu Východu. V dôsledku toho, v prípade potreby vojenského zásahu v regióne, občas prejavia záujem o využitie cyperských vojenských základní (aj britských základní na Cypre), prístavov a letísk.[4]

USA deklarujú, že podpora trvalého a životaschopného usporiadania cyperského konfliktu je cieľom americkej zahraničnej politiky. Cyperčania (predovšetkým grécki Cyperčania) očakávajú, že USA sa budú aktívne podieľať na finančnej pomoci pri riešení cyperského konfliktu. Ak to v roku 2008 od USA očakávali, už v roku 2017 sa odvolávajú na značnú stratu dôvery v USA. Pritom hovoria „o pevných dôkazoch o tom, že USA podkopali záujmy a potreby Cypru.“[5]

Môžeme sa pokúšať o hľadanie skutočných dôkazov o amerických postupoch, ktoré sú v rozpore so záujmami Cypru. Tie by skutočne mohli zapríčiniť bližšie vzťahy Cyperskej republiky s Ruskom. Môže to však byť aj istá politická hra zo strany súčasnej cyperskej politickej garnitúry na odôvodnenie svojich bližších väzieb na Rusko.

2 Rusko

Rusko sa začalo aktívne angažovanosť do diania na ostrove v 90-tych rokoch minulého storočia. Do procesov súvisiacich s riešením cyperského konfliktu tak vstúpil ďalší aktér, čo ešte viac komplikovalo už aj tak zložitý problém.

V apríli 1997, Rusko predložilo plán s názvom Základné princípy riešenia na Cypre (Basic Principles for a Cyprus Settlement). V dokumente sa neobjavili prevratné myšlienky na riešenie cyperského konfliktu a v podstate išlo o ruské postoje k tomuto problému. Dá sa povedať, že Rusko týmto dokumentom prezentovalo svoj záujem „byť pri tom“.

V zmienenom pláne sa Rusko zasadzuje za riešenie konfliktu na báze federácie, ktorá by zabezpečovala existenciu nezávislého a teritoriálne integrovaného štátu na ostrove Cyprus. Federácia by mala odrážať politickú rovnosť dvoch komunít, žijúcich na ostrove. Ruský návrh predpokladal, že bezpečnosť štátu by bola zaistená medzinárodnými zárukami. V tomto prípade by to znamenalo, že na ostrove by neboli federálne ozbrojené sily, okrem zboru pobrežnej stráže a policajných jednotiek pre každú časť federácie.[6]

2.1 Záujmy Ruska na Cypre

Rusko aktívne vstupuje do ovplyvňovania cyperského konfliktu už od roku 1996. Svojím aktívnym vstupom do cyperského konfliktu sleduje svoje ekonomické a bezpečnostné

[4] KATSINERIS, S. (2004) CYPRUS: Washington seeks new military base.
[5] MELAKOPIDES, C. (2017) On the “Special” Nature of the Russia–Cyprus Relationship.
[6] HR-NET. (1995-2016) Russia backs "fair" solution.

záujmy. Snaží sa o rozšírenie svojho vplyvu v regionálnej aj globálnej politike a vytvára si výhodnejšie podmienky voči USA, NATO aj voči Turecku.

Rusko vstúpilo do ovplyvňovania cyperského konfliktu prostredníctvom svojej roly pri budovaní grécko-cyperského vojenského potenciálu. Gréckym Cyperčanom predalo nielen ťažké tanky, ale aj raketový systém S-300. Motiváciou gréckych Cyperčanov pre nákup protilietadlového systému S-300 je zrejmá. Snažia sa vytvoriť odstrašujúci prvok vo vzťahu k Turecku a snažia sa eliminovať tureckú leteckú prevahu, ktorou disponuje vo vzťahu voči Grécku a Cyperskej republike.

Ruský zámer pri budovaní grécko-cyperského vojenského potenciálu je vysoko pravdepodobne rozmanitejší. Prostredníctvom väzieb na gréckych Cyperčanov si vytvárajú nové väzby na región Východného Stredomoria a Blízkeho Východu a snažia sa rozširovať sféry svojho vplyvu. Obchodovanie so zbraňami a vojenskými technológiami je na to vhodným a účinným nástrojom.

Záujmy Ruska na rozširovanie svojho vplyvu na Cypre sú strategické. Vojenskú a technickú spoluprácu s Cyprom považuje Rusko za neoddeliteľnú súčasť svojej zahraničnej politiky. Rusko rozširovaním svojho vplyvu na Cypre vyrovnáva rozširovanie NATO o nové členské krajiny zo Strednej Európy a vyrovnáva snahy Turecka o rozšírenie svojho vplyvu na Kaukaze.

Evidentným prejavom záujmov v príslušnej oblasti je vytvorenie vojenských základní. Vyústením vzájomných rusko-cyperských rokovaní bola oficiálna dohoda medzi Cyperskou republikou a Ruskom podpísaná 25. 02. 2015. Z nej vyplýva, že Cyperská republika poskytne možnosť ruským vzdušným a námorným silám využiť cyperské letiská a prístavy (tzv. hostiteľský štát - host nation). Cyperský prezident (Anastasiades) tento krok popisoval ako „obnovenie starej (obrannej) dohody, pričom budú poskytnuté niektoré dodatočné služby.“[7]

2.2 Rusko-cyperské vzťahy

Rusko-cyperské vzťahy[8] sú už tradične na veľmi dobrej úrovni. Ich základy sa vybudovali ešte v čase existencie Sovietskeho zväzu. Na ostrove bola od roku 1926 trvalým a popredným politickým aktérom komunistická politická strana AKEL, čo obidve krajiny na dobré vzájomné vzťahy priam predurčovalo.

Nezastupiteľné miesto v rusko-cyperských vzťahoch má ekonomika. Odhaduje sa, že za posledných dvadsať rokov Rusi previedli na Cyprus viac než 30 miliárd amerických dolárov (asi 1 bilión ruských rubľov). V roku 2013, počas cyperskej finančnej krízy, odhadovali finanční analytici, že viac ako tretina bankových vkladov môže mať ruský pôvod a na ostrove je zaregistrované veľké množstvo ruských spoločností. Dokonca je Cyprus obviňovaný z „prania špinavých peňazí ruských zločincov.“[9]

Prirodzene, že ruská finančná angažovanosť v členskom štáte Európskej únie (EÚ) vyvoláva obavy predovšetkým vo vrcholových kruhoch tejto inštitúcie. Mimoriadne znepokojenie v EÚ vyvolalo údajné rokovanie Cyperskej republiky s Ruskom o záchrane v roku 2013, počas vrcholu cyperskej finančnej krízy.

Obzvlášť znepokojujúce boli špekulácie o tom, že na oplátku by Rusko mohlo požadovať námorný prístav v meste Limassol a prístup k cyperským zásobám zemného plynu. Cyperská republika nakoniec vyriešila svoju finančnú krízu inak a pritom vzťahy s Ruskom neboli narušené, čo prinieslo v radoch predstaviteľov EÚ značnú úľavu. [10]

[7] HOLODNY, E. (2015) Russia reportedly getting military bases in an EU state.
[8] Myslia sa tým vzťahy medzi Ruskom a Cyperskou republikou (grécko-cyperskou časťou ostrova).
[9] RUSSIA TODAY. (2013) $30bn in Russian money sent to Cyprus in 2 decades – study.
[10] HOLODNY, E. (2015) Russia reportedly getting military bases in an EU state.

V pozitívne vyvíjajúcich sa rusko-cyperských vzťahoch možno hľadať aj interakciu v súvislosti so zvyšujúcim sa počtom Rusov, ktorí sa rozhodli na Cypre (v Cyperskej republike) usídliť. Na Cypre žije (podľa údajov z roku 2010) asi 50 000 Rusov, sú tam 4 ruské školy, asi 10 ruských vzdelávacích centier na poobedné aktivity a asi 20 hudobných a tanečných škôl, v ktorých je ruština používaná ako hlavný dorozumievací jazyk.[11]

Rozvíjajúce sa rusko-cyperské vzťahy potvrdzuje aj stretnutie najvyšších štátnych predstaviteľov oboch krajín v októbri 2017. Počas neho sa odvolávali na „vzťahy založené na spoločných kultúrnych, duchovných a náboženských hodnotách, ktoré sa v posledných rokoch výrazne rozširovali a posilnili v oblasti politickej, hospodárskej a obrannej spolupráce.“[12]

Prezidenti Putin a Anastasiades podpísali Spoločný akčný program na roky 2018 – 2020. Ministri ruskej a cyperskej vlády podpísali bilaterálne dohody Memorandum o porozumení a Spoločnú deklaráciu. Partnerskí ministri oboch krajín podpísali dohody o obchodnej preprave, medzinárodnej cestnej doprave, námornej doprave, komunikačných a informačných technológiách. Taktiež bola podpísaná dohoda o spolupráci v oblasti modernizácie ekonomík. Celkovo išlo o podpis siedmych dohôd, čím celkový počet doteraz podpísaných dohôd medzi Ruskom a Cyperskou republikou stúpol na šesťdesiatsedem.

Niektorí grécki Cyperčania vnímajú Rusko v bezpečnostných otázkach ako vhodnú alternatívu za, alebo protiváhu voči Spojenému kráľovstvu Veľkej Británie a Severného Írska a USA. Náklonnosť a nádeje gréckych Cyperčanov sa v poslednej dekáde „značne viac orientujú na Moskvu.“[13]

3 Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska

Koloniálna minulosť a vplyv Spojeného kráľovstva na Cypre je evidentná. Napr. už len v tom, že doprava na ostrove je organizovaná jazdou vľavo. Omnoho dôležitejším vplyvom Spojeného kráľovstva na dianie na ostrove je však existencia dvoch suverénnych základňových území (Sovereign Base Areas) na ostrove.

Snahy gréckych Cyperčanov a Grékov o vytvorenie spoločnej únie na konci 40-tych a začiatkom 50-tych rokov minulého storočia boli v rozpore so záujmami Spojeného kráľovstva v regióne. Protikoloniálny odboj (a boj za vytvorenie únie s Gréckom) znamenal pre Spojené kráľovstvo problém, ktorý nedokázalo riešiť. Navyše sa vzťah medzi obomi cyperskými komunitami v polovici 50-tych rokov vyhrotil do ich vzájomného ozbrojeného konfliktu.

3.1 Pokusy Spojeného kráľovstva o riešenie cyperského konfliktu

V minulosti (predovšetkým počas svojej koloniálnej nadvlády, ale aj neskôr) vypracovalo Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska niekoľko návrhov na fungovanie ostrova. K najvýznamnejším patrili: Winsterov návrh, Hardingov návrh, Radcliffeov plán a Macmillanov plán.

Winster, v pozícii guvernéra ostrova vypracoval návrh na ústavný režim na ostrove. Ten bol na ostrove v roku 1931 po potlačení protibritského povstania suspendovaný a obnovený bol až v novembri 1947. Práve vtedy bol Winsterov návrh predstavený. Keďže bol tento návrh podrobený kritike zo strany cyperských nacionalistických strán, britská administratíva na ostrove návrh prepracovala a v roku 1948 bol návrh opätovne predložený. Tentoraz ho však odmietla ľavicová strana.[14]

[11] MELAKOPIDES, C. (2017) On the “Special” Nature of the Russia–Cyprus Relationship.
[12] CHRISTOU, J. (2017) Anastasiades-Putin sign joint action plan (update 2).
[13] MELAKOPIDES, C. (2017) On the “Special” Nature of the Russia–Cyprus Relationship.
[14] VANEZIS, P. (2000) Cyprus: Crime without Punishment, s. 72.

Harding sa ujal postu guvernéra a hlavného veliteľa ozbrojených síl Cypru v zložitom období. V neoficiálnom referende v roku 1950 sa 96 % gréckych Cyperčanov vyslovilo v prospech únie s Gréckom, čo v podstate znamenalo hlasovanie proti britskej nadvláde. Od roku 1955 sa na ostrove zo strany gréckych Cyperčanov rozpútal ozbrojený zápas proti predstaviteľom britskej správy a následne proti turecko-cyperskej menšine.[15]

Rozhovory Harding vs. Makarios v roku 1956 speli k tomu, že Briti si ponechajú právo na vojenskú obranu a kontrolu zahraničných vecí Cypru do času než cyperská samospráva bude schopná prevziať kompetencie a vedenie aj v týchto oblastiach. Napriek pozitívnym vyhliadkam, grécko-cyperskí radikáli stupňovali protikoloniálne aktivity. Hardingove tvrdé protiopatrenia následne viedli na jednej strane k jeho abdikácii na funkciu a na strane druhej k Makariovmu vyhosteniu na Seychely.[16]

Radcliffe (britský právnik, známy z jeho roly pri delení britskej Indie) pripravil plán, ktorý inštitucionalizoval podmienky pre budúcu cyperskú samosprávu v súlade s Chartou OSN. Navrhovaný plán vychádzal z podmienky, že na Cypre zostane zachovaná britská suverenita, to znamená že Veľká Británia by mohla využívať ostrov ako vojenskú základňu a mohla by kontrolovať obranu a vnútornú bezpečnosť štátu.

Radcliffeov plán ponúkal pomerne jednoduchý spôsob ako vymaniť Cyprus spod britského koloniálneho panstva. Grécki Cyperčania sa orientovali na vytvorenie únie s Gréckom a akékoľvek iné riešenia boli z ich strany považované za koloniálny typ vlády. Grécko-cyperská politická garnitúra Radcliffove návrhy odmietla, pretože im v pláne chýbali konkrétne termíny na získanie nezávislosti.[17]

Britský premiér Macmillan predstavil nový plán na riešenie cyperskej otázky. Turecko a Grécko by získali právo riadiť zahraničné vzťahy, bezpečnosť a obranu Cypru. Turecko-cyperskí a grécko-cyperskí predstavitelia by získali právo veta na niektoré legislatívne otázky. Počítalo sa s tým, že každá komunita by mala svoj vlastný parlament, čo by de facto znamenalo rozdelenie ostrova avšak jeho kontrolu Veľkou Britániou, Gréckom a Tureckom.

Macmillanov plán (s aplikáciou niektorých myšlienok Radcliffeovho plánu) vytváral možnosti na budúce teritoriálne rozdelenie. Naznačil možnosť segregácie oboch komunít s možnosťou kontroly ostrova zo strany Grécka a Turecka. Tento plán síce nebol prijatý, ale neskôr poslúžil ako základ Dohôd z Zürichu a Londýna, na základe ktorých bola v roku 1960 založená Cyperská republika. Predstavoval podklady pre tvorbu Ústavy republiky z roku 1960 a v podstate bol jednou z príčin neúspechu fungovania novovzniknutého štátu po roku 1960.[18]

5.2 Britsko-cyperské vzťahy

V roku 1960 sa Veľká Británia stala jedným zo signatárov zmluvy o garanciách čo ju okrem iného do značnej miery zaväzovalo aktívne vstupovať do riešenia cyperského konfliktu. Jej aktivity však do značnej miery prevzala OSN.

Veľká Británia vyjadrovala a v súčasnosti stále vyjadruje podporu rozhovorom a vyjednávaniam medzi obomi cyperskými komunitami v záujme vyriešenia cyperského konfliktu. Okrem iného, v britskej administratíve stále existuje funkcia Britský vysoký komisár pre Cyprus (British High Commissioner to Cyprus), ktorý aktívne vstupuje do riešenia cyperského konfliktu.[19]

Sporadicky sa objavujú prejavy nespokojnosti cyperského obyvateľstva v súvislosti s britskou prítomnosťou na ostrove, alebo v súvislosti s aktivitami jej síl na ostrove. Vážne

[15] MAJCHÚT, I. – HRNČIAR, M. (2014) Cyprus - dimenzie konfliktu, s. 54.
[16] DROUSIOTIS, M. (2009) Five seconds that decided Cyprus' future.
[17] VANEZIS, P. (2000) Cyprus: Crime without Punishment, s. 15.
[18] MAJCHÚT, I. – HRNČIAR, M. (2014) Cyprus - dimenzie konfliktu, s. 66.
[19] MAJCHÚT, I. (2018) Vplyv významných externých aktérov na riešenie cyperského konfliktu, s. 13.

obavy britskej vlády vyvolávali predvolebné sľuby ľavicového kandidáta (Demetris Christofias) v prezidentských voľbách Cyperskej republiky v roku 2008. Ten sa vo svojom predvolebnom programe vyjadroval za odsun všetkých zahraničných vojenských síl z ostrova ako súčasť usporiadania cyperského konfliktu. Pritom prítomnosť britských ozbrojených síl na ostrove označoval za „koloniálnu krvavú škvrnu.“[20]

Angažovanosť Veľkej Británie v roku 2013 v sýrskej občianskej vojne vytvárala podnety na rôzne špekulácie vo vzťahu k bezpečnosti cyperského obyvateľstva. Sýrsky vojenský potenciál v podobe balistických rakiet (s potenciálnou možnosťou byť nosičom pre chemické zbrane) vyvolával obavy z odvetného úderu proti britským jednotkám na ostrove Cyprus. V obavách sa špekulovalo s možnosťou ohrozenia cyperského obyvateľstva bývajúceho v blízkosti britských základní.[21]

Veľká Británia má, napriek mnohým prejavom nesúhlasu s ich prítomnosťou na ostrove, záujem o ponechanie si Britských suverénnych základňových území na ostrove Cyprus. Britská vláda považuje zmienený región za oblasť geopolitického významu s vysokou prioritou pre dlhodobé záujmy Spojeného kráľovstva v oblasti národnej bezpečnosti. Podľa Ministerstva obrany Veľkej Británie, prítomný vojenský personál, britský civilný personál a zamestnanci z miestnych zdrojov v Britských suverénnych základňových územiach na ostrove Cyprus „významne prispievajú k národnej bezpečnosti Spojeného kráľovstva a budú v tom v budúcnosti pokračovať.“[22]

Záver

Príčiny súčasného cyperského konfliktu je možné hľadať v kontexte stáročného zápasu o moc v európskom i celosvetovom meradle. Napriek tomu, že Cyprus predstavuje iba relatívne malý kúsok zeme, práve tu môžeme vidieť dynamiku zmieňovaného zápasu. Cyprus sa so svojimi obyvateľmi stal nástrojom na zápas veľmocí.

Tak ako v minulosti tak aj v súčasnosti sú v zápase o moc v súvislosti s Cyprom v hre dve dôležité skutočnosti. Jednou sú nerastné suroviny (v minulosti to bola meď a dnes je to zemný plyn v cyperských pobrežných vodách) a druhou je jeho poloha (tvorí predmostie k ázijskej pevnine). Z dvoch zmienených dôvodov majú veľmoci o ovládanie ostrova záujem a z toho pramení aj ich vplyv na riešenie cyperského konfliktu.

Použitá literatúra:

1. DROUSIOTIS, M. 2009. *Five seconds that decided Cyprus' future*. Dostupné na internete: http://www.makarios.eu/cgibin/hweb?-A=3285&-V=english
2. HAKKI, M, M. 2007. *The Cyprus Issue: A Documentary History, 1878 – 2006.* Oxford: Oxford Publishing Services. 2007. 688 s. ISBN: 1845113926
3. HAMMOND, P. 2012. *The Strategic Defence and Security Review*. Dostupné na internete: http://www.parliament.uk/documents/commons-vote-office/9-Defence-Cyprus.pdf
4. HOLODNY, E. 2015. *Russia reportedly getting military bases in an EU state.* Dostupné na internete: http://www.businessinsider.com/russia-military-agreement-in-cyprus-2015-2
5. HR-NET. 1995-2016. *Russia backs "fair" solution.* Dostupné na internete: http://www.hri.org/news/cyprus/cna/1998/98-05-07.cna.html

[20] SMITH, H. (2008) Cyprus elects its first communist president.
[21] NICOLAIDE, D. (2013) Cyprus placed in the cross hairs of Syria mess.
[22] HAMMOND, P. (2012) The Strategic Defence and Security Review.

6. CHRISTOU, J. 2017. *Anastasiades-Putin sign joint action plan (update 2).* Dostupné na internete: http://cyprus-mail.com/2017/10/24/anastasiades-putin-reaffirm-strong-cyprus-russia-ties/
7. KATSINERIS, S. 2004. *CYPRUS: Washington seeks new military base.* Dostupné na internete: https://www.greenleft.org.au/content/cyprus-washington-seeks-new-military-base 2004
8. MAJCHÚT, I. *Vplyv významných externých aktérov na riešenie cyperského konfliktu.* In: Politické vedy : časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy. - ISSN 1338-5623 - Roč. 21, č. 1 (2018), s. 58-76.
9. MAJCHÚT, I. – HRNČIAR, M. 2014. *Cyprus - dimenzie konfliktu*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2014. 206 s. ISBN 978-80-8040-497-0
10. MELAKOPIDES, C. 2017. *On the "Special" Nature of the Russia–Cyprus Relationship*. Dostupné na internete: http://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/on-the-special-nature-of-the-russia-cyprus-relationship-/
11. MŰFTŰLER-BAÇ, M. 1999. *The Cyprus debacle: what the future holds.* Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/222492410_The_Cyprus_Debacle_What_the_Future_Holds
12. NICOLAIDE, D. 2013. *Cyprus placed in the cross hairs of Syria mess*. Dostupné na internente: http://cyprus-mail.com/2013/08/29/cyprus-placed-in-the-cross-hairs-of-syria-mess/
13. RUSSIA TODAY. 2013. *$30bn in Russian money sent to Cyprus in 2 decades – study*. Dostupné na internente: https://www.rt.com/business/russia-cyprus-money-transfer-877/#.VNe_9xDttZ0.twitter
14. SMITH, H. 2008. *Cyprus elects its first communist president.* Dostupné na internete: https://www.theguardian.com/world/2008/feb/25/cyprus.greece
15. VANEZIS, P. N. 2000. *Cyprus: Crime without Punishment.* Nicosia:Regal Printing Limited, 2000. 291 s. ISBN: 9963834604

Kontakt:
Ing. Ivan Majchút, PhD.
Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika
Demänovská 393
031 06 Liptovský Mikuláš
Slovenská republika
e-mail: ivan.majchut@aos.sk

CONTEMPORARY DEMOGRAPHIC CHALLENGES FOR THE EDUCATION SYSTEM IN POLAND IN COMPARISON WITH OTHER COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

Katarzyna Maj-Waśniowska

Faculty of Finance and Law, Cracow University of Economics, Rakowicka Street 27,
31-510 Cracow, Poland, e-mail: katarzyna.maj@uek.krakow.pl

This paper aims to discuss the concepts of lifelong learning in the context of the occurring demographical changes and their influence on the education system. Taking into account that the dominant meaning in this scope can be assigned to the society's ageing process, the main aim of this paper was assumed to be the assessment of the effects of this process for the education system and indication of possible ways of their mitigation. The structure of this paper constitutes a reflection of the assume detailed goals. It comprises deliberations of theoretical-compilation nature regarding the concept of lifelong learning and analysis of legal regulations in this area at the European Union level. The empirical part of the paper analyzed the scope and results of demographical changes taking place for the education system; what is more, based on the indexes used in the European Union, an assessment of the realization of lifelong learning in Poland has been made at the background of other EU countries. Conducted research has made it possible to formulate the conclusion that the existing educational policy implemented in Poland to an insufficient extent takes into account the results of demographical changes, which is proven by, among other things, a very low level of the participation rate in the lifelong learning process. Research also formed a basis to draft the challenges standing before institutions and entities engaged in the realization of the concept of lifelong learning in this context, a redefinition of education policy and intensification of activities related to adult learning and an increase in the proportion of people participating in the lifelong learning process should be of particular importance.[1]

Key words: Education, Demographic challenges, Population ageing, lifelong learning
JEL: I21, J11

Introduction

One of the contemporary challenges in education are demographical changes in the form of decrease in the number of students at all levels of education. Counteracting the effects of these changes is particularly difficult due to the nature of these changes, and at the same time is extremely important because of the importance and role attributed to education in the 21st century. Education has taken on a new dimension related not only to traditional learning, but is also treated as an important factor preventing social exclusion, fostering personal development, affecting improvement of the quality of life, as well as a factor limiting its negative social effects due to the aging of society. Such a broad understanding of education manifests itself in the concept of lifelong learning.

Based on these premises, the following research problems were formulated: What is the influence of demographical changed on the education system in countries of the European Union (with particular inclusion of Poland) and what are their results? What is the meaning of

[1] The publication was financed from funds granted to the Faculty of Finance and Law at the Cracow University of Economics, within the framework of the subsidy for maintenance of the research potential.

the concept of lifelong learning in the context of the demographical changes taking place? Hence, a hypothesis was formulated that the negative effects of the aging process in the field of education are observed at all levels of education and limited by effective implementation of the lifelong learning process. Derivatives of the research problems and hypotheses are the specific objectives of the study, which include: characterization of the concept of lifelong learning, taking into account the EU educational policy perspective, analysis of demographic change by 2050 and the level of the lifelong learning rate in the context of the EU objective set until 2020.

Theoretical considerations include a review of subject literature and acts of community law. Secondary data was taken from the Central Statistical Office as well as from the Eurostat databases. In the first case, they relate to demographic forecasts for Poland by 2050, while in the scope of data obtained from Eurostat on the process of lifelong learning, they cover the years 2010-2017 and a group of 28 European Union countries.

1 The lifelong learning concept in the context of demographical changes

The society's ageing process, resulting in a decrease in the number of students at all levels of education, as well as an increasing percentage of persons in post-working age is one of the greatest challenges standing before education systems of European Union countries. This process will be accompanied by such phenomena as:[2]

- Old-age feminization, expressed by the number of women increasing with the transition to successive age groups.
- Singularization of old age, which is manifested by the high percentage of older people staying in households composed of one person;
- Double ageing, which means a faster than total rate of increase in the percentage of people aged 80 and more.

As a result of the changes taking place, an increasing proportion of the population, regardless of their will, will be forced to constantly define their identity on their own and build a social position without resorting to traditional social roles[3]. Hence the importance of intensifying activities aimed at opening the education system to adults. In this sense, the key role, due to the increase in labor productivity, as well as improvement of the quality of life for seniors and achievement of life satisfaction, is played by lifelong education and dissemination of the concept of lifelong learning[4]. This concept is widely discussed in the subject literature - both in the aspect of the historical development of this process, practical implementation and its importance for the education system.

In the historical aspect, this concept was analyzed, among others, by M. K. Smith. In his opinion, lifelong learning was first proposed by B. Yeaxlee in 1929[5]. Furthermore, the aforementioned concept was also adopted and discussed in detail by UNESCO during a conference organized in 1960[6]. According to another source, the concept of lifelong learning reached an intellectual dimension as a result of studies on adult education by E. Lindeman in the 1920s. M. Aksoy stated that the concept of lifelong learning was firstly suggested in 1919 as part of a discussion regarding the educational needs of individuals who work in the armed forces and industry. B. Karaman stated that the importance of lifelong learning has increased

[2] BŁĘDOWSKI, P. – SZATUR-JAWORSKA, B. – SZWEDA-LEWANDOWSKA, Z. – KUBICKI, P. (2012): Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce, p. 6.
[3] BECK, U. (2002): Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności; BECK, U. – BECK-GERNSHEIM, E. (2002): Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences.
[4] CZOPKO, S. (2012): Wpływ całożyciowej edukacji na jakość życia osób starszych, p. 379.
[5] SMITH, M. K. (2001): Lifelong Learning.
[6] ÓHIDY, A. (2008): Lifelong Learning: Interpretations of an Education Policy in Europe, p. 30.

as a result of rapid change in the world. The lifelong learning approach began to appear in educational systems in the 1970s[7]. In view of this information found in previous studies, it can therefore be concluded that there is no consensus regarding emergence of the concept of lifelong learning.

Despite the historical development of the process of lifelong learning, opinions towards this concept vary. The lifelong learning approach is an educational phenomenon that includes all life processes from birth to death and all activities that aim to develop individuals' knowledge, skills and competencies. Klug, Krause, Schober, Finsterwald and Spiel described lifelong learning as a process that includes a rapid change through which individuals acquire competencies in different areas during their lives[8]. Ozdamlı and Ozdal stated that every individual needs lifelong learning for both their occupational and individual needs; they also indicated that the changing world conditions and developing technology makes lifelong learning essential for all individuals[9]. According to R. Boshier, lifelong learning is a set of organizational regulations that would provide learning opportunities based on the interest of individuals throughout their lives[10].

In turn, J. Delors believes that in the light of the challenges of the changing world, against the ongoing process of globalization, threats and civilization changes, transformation of societies it is education that has been designated a significant role in the 21st century, and that adult education has been called the phenomenon of the twentieth century, especially its other half [11]. The concept of lifelong learning or adult education is understood as a set of actions for managing education by an external entity in relation to its participants[12]. Education allows especially elderly people to achieve independence, which helps them to maintain or regain independence (education at an old age), and also allows to counter stereotypes and ignorance regarding the problems of older people (i.e., preparation, education for old age). It should cover all forms of knowledge, skills and attitudes that can contribute to the well-being and improvement of the quality of life[13]. Lifelong learning includes intellectual development as well as the development of social characteristics in all forms and contexts, thanks to which learning does not end when school is finished, but continues until a person demonstrates the need for their own development[14]. Therefore, one should agree with the statement that the main goal of education is not only transferring knowledge or shaping skills, but above all helping individuals to realize their own abilities, help a man in his self-development[15].

Lifelong learning is therefore a voluntary and self-motivated pursuit of knowledge for personal or professional reasons. The general aim of education is improvement of knowledge, skills and competences. The element that distinguishes educational activities from non-educational ones, such as cultural activities or sports activities is the intention to learn. These activities are necessary, among others, to increase employability and competitiveness, social inclusion, active citizenship and personal development. They are aimed at ensuring the possibility of learning to all adults for their entire lives, particularly to groups in an

[7] KAPLAN, A. (2016): Lifelong Learning: Conclusions from a literature review, p. 44.
[8] KLUG, J. – KRAUSE, N. – SCHOBER, B. – FINSTERWALD, M. – SPIEL, C. (2014): How do teachers promote their students' lifelong learning in class? Development and first application of the LLL Interview, pp. 119-129.
[9] ÖZDAMLI, F. – ÖZDAL, H. (2014): Life-long Learning Competence Perceptions of the Teachers and Abilities in Using Information-Communication Technologies.
[10] BOSHIER, R. (1988): Edgar Faure after 25 Years: Down But Not Out, p. 8.
[11] DELORS, J. (1998): Edukacja – jest w niej ukryty skarb, p. 9.
[12] KARGUL, J. (2007): Od nauczania dorosłych do całożyciowego uczenia się, p. 60.
[13] DZIĘGIELOWSKA, M. (2006): Aktywność społeczna i edukacyjna w fazie starość, pp. 168-169.
[14] SUCHY, S. (2010): Edukacja dorosłych pracowników i bezrobotnych, p. 91.
[15] LOWE, J. (1982): Rozwój oświaty dorosłych, p. 32; LEGRAND, P. (1995): Obszary permanentnej samoedukacji, p. 23.

unfavorable situation, which need this the most. Adult learning includes formal, non-formal and informal learning; e.g., acquiring new qualifications, raising skills or retraining for employment, personal development or simply for pleasure.

In the European Union, the concept of lifelong learning is a modern educational challenge that was formulated in 2000 by the European Commission in the Memorandum of lifelong learning"[16]. In March 2000, at the European Council meeting in Lisbon, the lifelong learning process was recognized as a key aspect in ensuring future development of the European economy. Even though the European Union does not pursue a common educational policy, it has a goal of supporting national activities and assist in solving common problems, such as society's ageing, deficit of employees' skills, technological development and global competition. As part of the activities carried out, the European Union undertakes a number of initiatives aimed at disseminating the idea of *lifelong learning* in the community's collective. One of them is the Lifelong Learning Program (LLP), established by the decision of the European Parliament and the Council of November 15, 2006[17], which was implemented in 2007-2013, and from 2014 the implementation of LLP is continued under the new Erasmus program+[18]. In October 2007, the European Parliament adopted the European Qualifications Framework (EQF), which was to enable citizens of the European Union Member States, and especially employers, to compare qualifications of people from different countries more easily.[19]. In addition, the European Union emphasized the importance of this concept in numerous documents - both non-binding regulations, directives, decisions and documents (recommendations and opinions), as well as other acts unnamed in treaties, such as conclusions, communications or resolutions (Table 1).

Table 2: Selected documents of European institutions in the field of lifelong learning

Document name	*Provisions*
European Parliament resolution of 16 January 2008 on adult learning: it is never too late to learn[20]	The resolution included an appeal to the Member States to support the acquisition of knowledge and the development of a lifelong learning culture, in particular through the implementation of policies - in line with the principle of equality between women and men - aimed at increasing the attractiveness, accessibility and effectiveness of adult education.
Council conclusions of 22 May 2008 on adult learning[21]	The conclusions established a set of common priorities to be implemented in the adult learning sector, as well as specific measures for 2008-2010 to increase the number of adult learners and improve the quality of adult learning.
Resolution of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the	The document stresses the importance of career counseling as a continuous process that allows citizens, regardless of their age and at any point in their life, to define their skills, competences

[16] COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES (2000): A Memorandum on Lifelong Learning.
[17] EUROPEAN PARLIAMENT AND COUNCIL (2006): Decision No. 1720/2006/EC of the European Parliament and of the Council of 15 November 2006 establishing an action program in the field of lifelong learning, pp. 45-68.
[18] EUROPEAN PARLIAMENT AND COUNCIL (2013): Regulation (EU) No. 1288/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 establishing 'Erasmus+': the Union program for education, training, youth and sport and repealing Decisions No. 1719/2006/EC, No. 1720/2006/EC and No. 1298/2008/EC, pp. 50–-73.
[19] EUROPEAN PARLIAMENT AND COUNCIL (2008): Recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning, pp. 1-7.
[20] EUROPEAN PARLIAMENT (2008A): European Parliament resolution of 16 January 2008 on adult learning: it is never too late to learn, pp. 46-52.
[21] COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION (2008): Council conclusions of 22 May 2008 on adult learning, pp. 10-13.

Council of 21 November 2008 on better integration of lifelong guidance into lifelong learning strategies[22]	and interests, make decisions in the field of education, training and employment, and manage their lives during learning, work and in other situations.
European Parliament resolution of 18 December 2008 on delivering lifelong learning for knowledge, creativity and innovation — implementation of the "Education and Training 2010 work program" (2008/2102(INI))[23]	The resolution indicates the main directions for implementation of the "Education and Training 2010" program and recommendations for employers, state governments, pupils and employees, as well as all persons who should be involved in active participation in the lifelong education program.
Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training (ET 2020)[24]	The conclusion included a framework that was in line with the Europe 2020 strategy with their four goals being: lifelong learning and mobility; quality and effectiveness; equality, social cohesion and civic participation; creativity and innovation, which are also important for adult learning.
Council conclusions of 11 May 2010 on the social dimension of education and training[25]	The document noted that broader access to adult education could become a new opportunity for active inclusion and greater social involvement.
Council Decision of 21 October 2010 on guidelines for the employment policies of the Member States[26]	The decision promoted lifelong learning incentives - both for the employed and those outside of the group – "as a process that provides every adult with the opportunity to retrain or upgrade their professional qualifications".
Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the priorities for enhanced European cooperation in vocational education and training for the period 2011-2020[27]	The conclusions encouraged greater participation by individuals in professional training, increased investment in human resources development, in-house training and workplace-based learning, as well as enhanced cooperation between training institutions and employers, in particular in the field of training for low-skilled workers;
Council Resolution on a renewed European agenda for adult learning[28]	The resolution included a postulate to develop the potential of the adult learning sector to promote social cohesion and provide people who need it with a second chance path to learn and get new life opportunities, and to reduce the rate of early school and training leaving to below 10%. The resolution stressed that the lifelong learning process significantly contributes to, inter alia, social inclusion, civic activity and personal development.
Regulation (EU) No. 1288/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 establishing "Erasmus+": the Union program for	The regulation defines, among other things, basic elements of the lifelong learning process as well as the process itself. It is intended to complement political reforms at national level and to support the modernization of education and training systems, in

[22] COUNCIL AND REPRESENTATIVES OF THE GOVERNMENTS OF THE MEMBER STATES (2008): Resolution of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council of 21 November 2008 on better integration of lifelong guidance into lifelong learning strategies, pp. 4-7.

[23] EUROPEAN PARLIAMENT (2008B): European Parliament resolution of 18 December 2008 on delivering lifelong learning for knowledge, creativity and innovation — implementation of the 'Education and Training 2010 work program', pp. 33-39.

[24] COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION (2009): Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training (ET 2020), pp. 2-10.

[25] COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION (2010A): Council conclusions of 11 May 2010 on the social dimension of education and training, pp. 2-7.

[26] COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION (2010B): Council Decision of 21 October 2010 on guidelines for the employment policies of the Member States, pp. 46-51.

[27] COUNCIL AND REPRESENTATIVES OF THE GOVERNMENTS OF THE MEMBER STATES (2010): Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the priorities for enhanced European cooperation in vocational education and training for the period 2011-2020, pp. 5-15.

[28] COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION (2011): Council Resolution on a renewed European agenda for adult learning, pp. 1-6.

education, training, youth and sport and repealing Decisions No. 1719/2006/EC, No. 1720/2006/EC and No. 1298/2008/EC[29]	particular through enhanced political cooperation, better use of EU transparency and recognition tools, and the dissemination of good practices.

Source: author's own elaboration.

It should also be emphasized, that a significant role in the process of lifelong learning is also played by economic factors such as income and employment. They can provide people with reasons for joining learning programs, as well as featuring in policy decisions on financing provision. The direct economic effects of lifelong learning potentially include impacts on earnings, employability, and the wider economy. And since higher incomes or steady employment tend to have further effects on health, well-being and sociability, it also follows that the economic effects of learning have indirect outcomes[30].

In Poland, similarly to the European Union, the question of lifelong learning has also been regulated in multiple legal acts, both laws and executive regulations to acts or in other words ordinances. The most important legal acts regarding lifelong learning in Poland are shown in Table 2.

Table 3: The most important legal acts for lifelong learning in Poland

Document name	*Provisions*
Acts	
Constitution of the Republic of Poland of April 2, 1997[31]	Art. 65(5) defines the policy for public authorities, aiming at full productive employment, by implementing programs to combat unemployment, including organizing and supporting counseling and vocational training.
The Act of 7 September 1991 on the education system[32]; The Act of 14 December 2016 - Educational Law[33]	The Acts define and regulate lifelong learning and provide for the possibility of educational activities that do not include running schools on the principles set out in the regulations on economic activity. Executive regulations for these laws include detailed arrangements regarding the principles for raising qualifications and the operation of public institutions of lifelong learning (continuing lifelong learning, centers of practical education, professional training and vocational development institutions).
Act of 20 April 2004 on the promotion of employment and labor market institutions[34]	The act provides, inter alia, conducting vocational counseling, organizing free training for the unemployed, co-financing of post-graduate studies, using training vouchers, internships, the National Training Fund and conducting vocational counseling and the Register of Training Organizations by voivodship job offices.
The Act of June 26, 1974 - Labor Code[35]	Art. 17, art. 94 item 6 and art. 103 require employers to facilitate improvement of their professional qualifications for employees.

[29] EUROPEAN PARLIAMENT AND COUNCIL (2013): Regulation (EU) No. 1288/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 establishing 'Erasmus+': the Union program for education, training, youth and sport and repealing Decisions No. 1719/2006/EC, No. 1720/2006/EC and No. 1298/2008/EC, pp. 50-73.

[30] FIELD, J. (2012): Is lifelong learning making a difference? Research-based evidence on the impact of adult learning, pp. 887-897.

[31] POLISH PARLIAMENT (1997): Constitution of the Republic of Poland of April 2, 1997, OJ of 1997, No. 78, item 483 with changes.

[32] POLISH PARLIAMENT (1991): The Act of 7 September 1991 on the education system, OJ of 2018, item 1457 with changes.

[33] POLISH PARLIAMENT (2016): The Act of 14 December 2016 - Educational Law, OJ of 2018, item 996 with changes.

[34] POLISH PARLIAMENT (2004): Act of 20 April 2004 on the promotion of employment and labor market institutions, OJ of 2018, item 1265 with changes.

[35] POLISH PARLIAMENT (1974): The Act of June 26, 1974 - Labor Code, OJ of 2018, item 917 with changes.

Regulations
Regulation of the Minister of Labor and Social Policy of 11 April 2014 on the vocational training of adults[36]
Regulation of the Minister of Labor and Social Policy of 14 May 2014 on the allocation of funds from the National Training Fund[37]
Regulation of the Minister of Labor and Social Policy of 14 May 2014 on detailed conditions of implementation and the mode and manner of conducting labor market services[38]
Regulation of the Minister of National Education of 28 March 2017 on framework plans for teaching in public schools[39]
Regulation of the Minister of National Education of 18 August 2017 on continuing education in out-of-school forms[40]

Source: author's own elaboration.

Moreover, observing the significance of the lifelong learning process in the context of ongoing changes, including demographic, in May 2016 pursuant to the Ordinance of the Prime Minister[41] an Interministerial Team for Lifelong Learning and an Integrated Qualification System was created. Its tasks include:

1) monitoring the implementation and functioning of the Integrated Qualifications System, in coherence with the European Qualifications Framework;
2) monitoring the implementation of solutions for lifelong learning in Poland, including the development of knowledge and skills important for an innovative economy, employment and a coherent society;
3) preparing projects for modification of the governmental document regarding directions for activities for lifelong learning;
4) cooperation with partners and institutions significant for the development of lifelong learning;
5) monitoring activities undertaken in the European Union in the scope of lifelong learning, including the European Qualifications Framework.

2 The significance of demographic changes for the Polish education system

Demographical changes constitute a significant challenge for many areas of the public policy – family policy, labor market policy, pension policy, and education policy. It can be said that changes in the number and structure of the population's age in the long run are one of the most important determinants of the development of the education system not only in Poland, but in Europe as well. These changes are the result of the population's aging process with varying intensity in all European countries. The problem of population ageing, which began in Europe decades ago, is one of the greatest challenges that the European Union countries face. Population ageing is a tendency which is visible in transformations of the population's age structure and is reflected in the growing share of older people combined with

[36] MINISTER OF LABOR AND SOCIAL POLICY OF POLAND (2014): Regulation of the Minister of Labor and Social Policy of 11 April 2014 on the vocational training of adults, OJ of 2014, item 497.
[37] MINISTER OF LABOR AND SOCIAL POLICY OF POLAND (2014): Regulation of the Minister of Labor and Social Policy of 14 May 2014 on the allocation of funds from the National Training Fund, OJ of 2014, item 639.
[38] MINISTER OF LABOR AND SOCIAL POLICY OF POLAND (2014): Regulation of the Minister of Labor and Social Policy of 14 May 2014 on detailed terms of implementation and the mode and manner of conducting labor market services, OJ of 2014, item 667.
[39] MINISTER OF NATIONAL EDUCATION OF POLAND (2017): Regulation of the Minister of National Education of 28 March 2017 on framework plans for teaching in public schools, OJ of 2017, item 703.
[40] MINISTER OF NATIONAL EDUCATION OF POLAND (2017): Regulation of the Minister of National Education of 18 August 2017 on continuing education in non-school forms, OJ of 2017, item 1632.
[41] PRIME MINISTER OF POLAND (2016): Regulation no. 58 of the Prime Minister of May 12, 2016 regarding the Interministerial Team for lifelong learning and the Integrated Qualifications System, M. P. 2016, item 447.

the decreasing share of people of working age in the total population. The growing percentage of older people in the population is the result of two overlapping processes: increasing life expectancy and the so-called Second Demographic Transition[42] characterized by a decrease in the number of births and marriages, shifting of the mean ages at childbirth and family formation - towards older age groups, an increase in the number of divorces and informal relationships[43]. Another aspect of population ageing is progressive ageing of the older part of the population (the so-called double ageing), because the relative size of very old people is growing at a faster pace than any other age segment of the EU population. It is predicted that the percentage of people aged 80 or more in the EU-28 population will more than double in the period from 2016 to 2080, from 5.4% to 12.7% (table 3).

Table 4: Population structure by major age groups, EU-28, 2016-80, (% of total population)

Specification	*2016*	*2020*	*2030*	*2040*	*2050*	*2060*	*2070*	*2080*
0–14 years	15.6	15.5	14.9	14.7	14.8	14.9	15.0	15.2
15-64 years	65.3	64.2	61.2	58.3	56.7	56.1	56.2	55.6
65-79 years	13.8	14.5	16.7	17.9	17.4	16.9	16.3	16.4
80+ years	5.4	5.9	7.2	9.1	11.1	12.1	12.5	12.7

Note: 2016: estimate, provisional. 2020-80: projections (EUROPOP 2015)
Source: EUROSTAT (2017b): (online data codes: demo_pjangroup and proj_15npms)

Demographical prognoses, which take into account the size of the population in selected functional age groups allow to prepare an adequate strategy for changes in the education system, as well as adjust the educational network to the emerging new challenges. Assessment of the impact of demographic changes on the education system in Poland was made in the light of the demographic forecast prepared by the Central Statistical Office in 2014, which covers the period up to 2050.[44] From the point of view of the school-age children population, trends regarding female fertility and the number of births are of the greatest significance) (Table 4)[45].

Table 5: Basic assumptions of the CSO demographic forecast by 2050

Assumptions	*2020*	*2025*	*2030*	*2035*	*2040*	*2050*
Total fertility rate						
City	1.23	1.31	1.37	1.41	1.44	1.49
Country	1.41	1.46	1.50	1.52	1.54	1.56
Average age of giving birth						
City	30.22	30.59	30.87	31.09	31.27	31.56
Country	29.40	29.81	30.15	30.42	30.66	31.06
Average life expectancy						
City	75.0	76.3	77.7	78.8	79.9	82.5

[42] VAN DE KAA, D. (1987): Europe's Second Demographic Transition.
[43] KUBICKI, P. (2010): Ubóstwo i wykluczenie społeczne osób starszych, p. 2
[44] GUS (2014): Population forecast for 2014-2050, pp. 55-63. The forecast is based on creation of detailed scenarios for female fertility and hence the number of births, mortality rates and migration forecasts developed with the participation of demographic experts. Due to the fact that making prognoses over the longer term is burdened with quite large uncertainty, a few scenarios were formed during the construction of a prognosis, from which one final was chosen, used to create the established projection.
[45] Creation of projections in this area was guided by, among other things, a general premise on permanent reversal of fertility decline in conditions of a competitive labor market, which prefers mobile and disposable employees, requires solutions conducive to reconciliation of professional and family responsibilities by both parents. A family with professionally working parents is now the dominant form, therefore it is important to treat both parents as equal participants of the labor market and performing household duties. See also: GUS, (2014): Population forecast for 2014-2050, pp. 55-63.

Country	74.0	75.3	76.8	77.8	79.0	81.6

Source: author's own study based on GUS (2014): Population forecast for 2014-2050, pp. 55-63.

The forecast assumes a gradual increase in the total fertility rate from 1.23 to 1.49 in cities and from 1.41 to 1.56 in the country. At the same time, in line with historical data, the average age of birth will gradually increase. In 2013, it amounted to 28.96 years and, according to assumptions, it should reach over 31.5 years in 2050 (with a slightly smaller difference between the average age of women in urban and rural areas). These assumptions are also a consequence of the processes that already take place today. Similarly, further increase in life expectancy is predicted.

In order to determine the impact of demographic changes on the education system in Poland, educational functional groups corresponding to the education levels resulting from the reform of the education system introduced in 2017 were determined on the basis of the GUS forecast. As a result of the assumptions made, the structure of the Polish population in 2050, compared to 2013, will be significantly different. As the forecast shows, in the perspective of the next years, the number of people in the youngest age groups will decrease, while growing among the elderly. In 2050, according to the forecast, the number of children aged 0-2 and 3-6 will drop by one third, and in the group of 7-15 years by almost a quarter. At the same time, in the coming years 2018-2020, a temporary increase in the number of children attending primary schools will be observed, and as a result of continuing their education, this will result in an increase in the number of adolescents in secondary schools (2021-2026). It results from the increase in the number of births recorded in the years 2000-2010. These changes are illustrated in the chart below (Figure 1).

Figure 1: Percentage change in the number of people in selected age groups in 2013-2050 in Poland

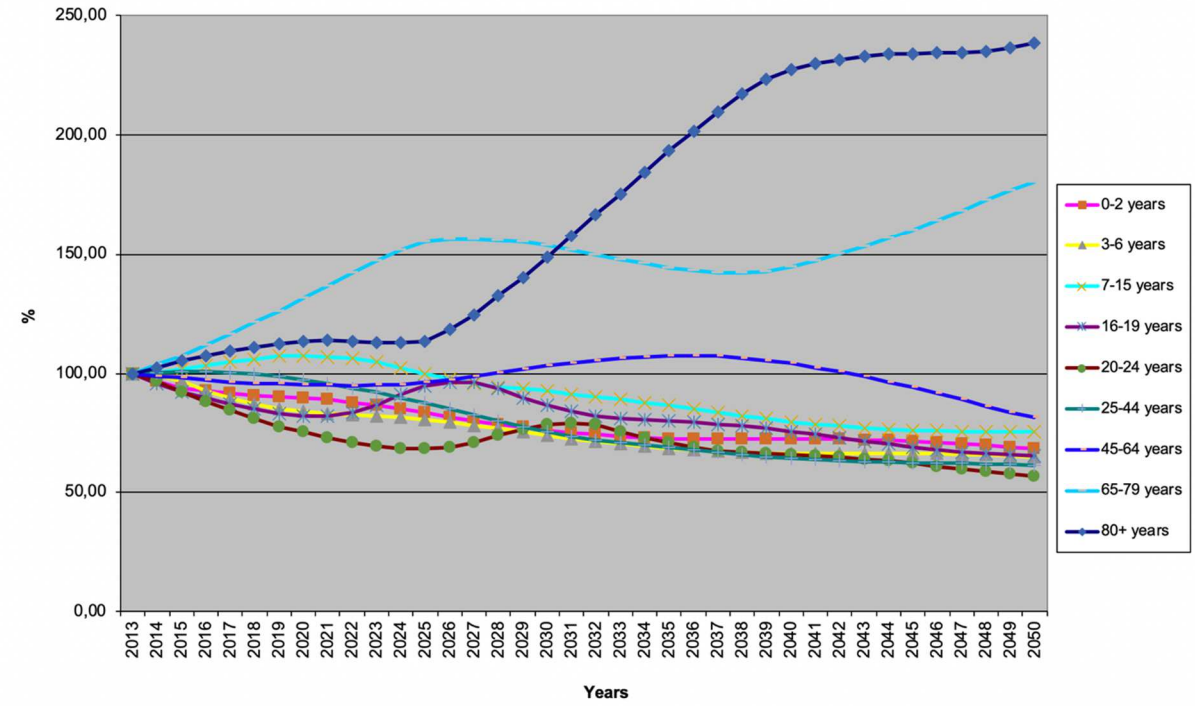

Source: Author's own calculations based on GUS (2014): Population forecast for 2014-2050, pp. 55-63.

The above changes will have significant consequences for the education system at every level. Similar trends are visible in the case of people aged 25-64. Change in the age

structure of the population and decrease in the number of people aged 25-44 and 45-64[46] also means a significant challenge for the labor market, hence the need to improve productivity of labor forces. However, the greatest changes are visible in people aged 80 and above. In relation to 2013, the number of these people will increase nearly two and a half times in 2050. This means that society in Poland will operate in completely new conditions. Therefore, it is necessary to undertake activities that will allow the education system to be adapted to the realities of modern socio-economic life.

3 Lifelong learning in EU countries - a comparative analysis

As part of the many documents of the European institutions on education, the key framework for implementation of the Lifelong Learning Program is the cooperation framework in the field of education and training, which sets out the Education 2020 Program (ET 2020). Indicators used to monitor progress of individual EU countries are a measure of the extent to which objectives of the 2020 program are met. In the context of demographic problems and civilization changes, one of the most important indicators is the percentage of people aged 25-64 participating in the lifelong learning process[47]. Data in this respect for European Union countries is presented in Table 5.

Table 6: Share ratio of persons aged 25-64 in education and training (in %)

Country/Year	*2010*	*2011*	*2012*	*2013*	*2014*	*2015*	*2016*	*2017*
European Union (28)	9.3	9.1	9.2	10.7	10.8	10.7	10.8	10.9
Austria	13.8	13.5	14.2	14.1	14.3	14.4	14.9	15.5
Belgium	7.4	7.4	6.9	6.9	7.4	6.9	7.0	7.9
Bulgaria	1.6	1.6	1.7	2.0	2.1	2.0	2.2	2.3
Cyprus	8.1	7.8	7.7	7.2	7.1	7.5	6.9	6.8
Czechia	7.8	11.6	11.1	10.0	9.6	8.5	8.8	9.6
Germany	7.8	7.9	7.9	7.9	8.0	8.1	8.5	8.5
Denmark	32.6	32.3	31.6	31.4	31.9	31.3	27.7	27.3
Estonia	11.0	11.9	12.8	12.6	11.6	12.4	15.7	16.3
Greece	3.3	2.8	3.3	3.2	3.2	3.3	4.0	4.5
Spain	11.2	11.2	11.2	11.4	10.1	9.9	9.4	9.8
Finland	23.0	23.8	24.5	24.9	25.1	25.4	26.4	27.2
France	5.0	5.5	5.7	17.8	18.4	18.6	18.8	18.6
Croatia	3.0	3.1	3.3	3.1	2.8	3.1	3.0	2.5
Hungary	3.0	3.0	2.9	3.2	3.3	7.1	6.3	6.3
Ireland	7.0	7.1	7.4	7.6	6.9	6.5	6.4	6.1
Italy	6.2	5.7	6.6	6.2	8.1	7.3	8.3	8.2
Latvia	4.4	6.0	5.4	5.9	5.1	5.8	6.0	5.9

[46] The 45-64 age group will demonstrate an increase in the number of people in 2028-2038, which is a result of the baby boom of the 1980s.

[47] Statistical research conducted by Eurostat in the scope of lifelong learning covers both formal education realized in a regular system of schools, universities and colleges, as well as non-formal education and trainings in the form of educational activities which are not part of the formal education program. Statistics do not only cover informal education, which is self-learning (through the use of printed materials, learning/computer training, online education, library visits, etc.). Data is collected through the EU Labor Force Survey (LFS). Lifelong learning indicators refer to people aged 25-64 participating in the labor force survey that report having received education or training in the four weeks preceding the survey (since 2004, this variable has been derived from two other variables: “participation in standard education” and “participation in other teaching activities”. (Cf. Eurostat, 2017).

Luxembourg	13.5	13.9	14.2	14.6	14.5	18.0	16.8	16.8
Lithuania	5.4	5.4	7.2	6.8	5.6	5.7	7.3	7.5
Malta	6.2	6.6	7.1	7.6	7.4	7.2	7.5	9.4
Netherlands	17.0	17.1	16.9	17.9	18.3	18.9	18.8	18.8
Poland	5.2	4.4	4.5	4.3	4.0	3.5	3.7	3.8
Portugal	5.7	11.5	10.5	9.7	9.6	9.7	9.6	9.8
Romania	1.4	1.6	1.4	2.0	1.5	1.3	1.2	1.1
Sweden	24.7	25.3	27.0	28.4	29.2	29.4	29.6	30.0
Slovenia	16.4	16.0	13.8	12.5	12.1	11.9	11.6	11.6
Slovakia	3.1	4.1	3.2	3.1	3.1	3.1	2.9	3.2
United Kingdom	20.1	16.3	16.3	16.6	16.3	15.7	14.4	14.3

Source: author's own study based on data: EUROSTAT (2018a).

Poland belongs to EU countries whose participation rate of people aged 25-64 taking part in the lifelong learning process is one of the lowest, and what is more, it decreased in the analyzed period. A lower level of the index was recorded only in Slovakia, Romania, Croatia and Bulgaria. The level of the analyzed index for Poland differs not only in relation to countries where it is the highest (Sweden, Denmark, Finland, the Netherlands), but also from the level of the index for the 28 European Union countries, which amounted to 10.9% in 2017. Furthermore, it should be emphasized that taking into account, that in 2017 this index in Poland was 3.8%, this practically excludes the possibility of achieving the EU target for 2020, which assumes that 15% of people aged 25-64 will participate in the lifelong learning process. Considering the time of accession to the EU and division of countries into old (which joined the EU before 2004) and new member states (in the EU since 2004), there are significant differences in the analyzed groups. The participation rate of people aged 25-64 in education and training in old member states is significantly higher than the value for countries that joined after 2004. The average for individual years is presented in Table 6. In the first case, the average ranges from 12.64% in 2008 to 15.17% in 2017, while for new member states this value varies from 5.89% (2008) to 6.86% (2017). For all analyzed years, the differences are statistically significant (p-value shown in the last column of table 6 is lower than 0.05).

Table 7: Comparison of the participation rate value of people aged 25-64 in education and training for old and new EU member states

Year	*Mean for old member states*	*Mean for new member states*	*t-statistic*	*Degree of freedom*	*p-value*
2010	13,23	5,89	2,79	26	0,00978
2011	13,43	6,39	2,72	26	0,01136
2012	13,61	6,32	2,84	26	0,00868
2013	14,57	6,18	3,31	26	0,00272
2014	14,75	5,82	3,50	26	0,00169
2015	14,88	6,10	3,40	26	0,00218
2016	14,69	6,42	3,29	26	0,00285
2017	15,17	6,86	3,29	26	0,00288

Source: Own calculations

The comparison of the index value in countries of the Eurozone and beyond did not show statistically significant differences. This results from the large dispersion of data in countries outside the Eurozone. This group includes countries such as Sweden and the United Kingdom, for which the values of the indicator are among the highest in the EU, as well as countries such as Croatia and Romania with the lowest values of the analyzed ratio. The

dendrogram for the participation rate in education and training of people in the group age 25-64 in the last analyzed year 2017 is shown on the figure 2.

Figure 2: Dendrogram for participation rate in education and training in age group 25-64 in 2017

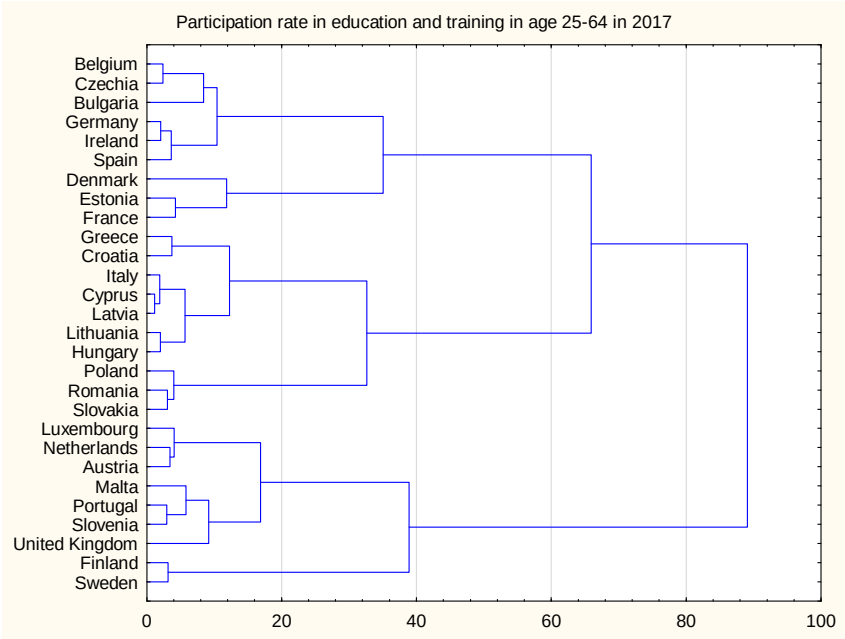

Source: Own calculations

In the case of the participation rate in education and training in persons aged 25-64, the analysis of the dendrogram allows to divide the countries into three groups: Finland and Sweden, United Kingdom, Slovenia, Portugal, Malta Austria, Netherlands and Luxembourg are clearly different from other countries. In these countries, the percentage of people who participate in education and training is the greatest. A separate group was also formed by: Belgium, Czechia, Bulgaria, Germany, Ireland, Spain, Denmark, Estonia and France, where the examined rate of participation in education and training are generally on an average level in comparison to countries forming the other two groups. The third group consists of countries with the lowest level of the analyzed index. These are mainly countries that joined the EU in 2004 (Slovakia, Romania, Poland, Hungary, Lithuania, Latvia, Cyprus). This group also includes Greece and Italy, i.e., the old EU countries, where the level of the analyzed index is significantly lower than in the other old Member States.

Analyzing the index for individual age groups in the 25-64 interval, its decrease with the age of examined groups can be noticed (Table 7). Such a tendency is visible both in the case of the index for EU countries and for Poland. However, it should be noted that from year to year the average value of the index for the EU-28 increases, while Poland shows a downward trend. Taking into account the absolute values of the index, the largest differences between Poland and the EU are observed in the group of people aged 25-34. However, the relative differences between the value of the index for EU-28 and for Poland are the smallest in comparison with other age groups. In the case of persons aged 25-34, these differences in the analyzed period fluctuated from 71% in 2010 to 44% in 2017, in the next age group ranged from 56% to 35%, in the next from 36% to 26%, and in the case of people aged 55-65, the real value is extremely low and ranged from 22% in 2010 to 19% in 2017. In the last age group, the index in the analyzed period was sustained both in the EU and in Poland lowest level. In 2017, it amounted to 6.3% and 1.2%, respectively. Thus, it seems that in the context of the demographic changes taking place, the most important challenge for the entire

European Union is activation of people in older age groups and increased activity in the process of lifelong learning. Comparing the data for Poland and EU-28, one of the greatest challenges of the education policy in Poland should be inhibiting the downward tendency through identification of factors being the source of negative changes observed.

Table 8: Diversification of the participation rate in the lifelong learning considering age groups (in%)

Specification	*2010*	*2011*	*2012*	*2013*	*2014*	*2015*	*2016*	*2017*
from 25 to 34 years								
European Union (28)	15.8	15.5	15.7	17.5	17.5	17.4	17.3	17.4
Poland	11.2	9.8	9.9	9.6	8.4	7.4	7.6	7.6
Relative measure	71%	63%	63%	55%	48%	43%	44%	44%
from 35 to 44 years								
European Union (28)	9.3	9.1	9.1	10.7	11.0	10.8	10.8	11.0
Poland	5.2	4.2	4.3	4.2	4.2	3.8	3.6	3.8
Relative measure	56%	46%	47%	39%	38%	35%	33%	35%
from 45 to 54 years								
European Union (28)	7.5	7.2	7.5	8.9	9.1	9.0	9.1	9.1
Poland	2.7	2.2	2.3	2.1	2.0	1.9	2.2	2.4
Relative measure	36%	31%	31%	24%	22%	21%	24%	26%
from 55 to 64 years								
European Union (28)	4.6	4.3	4.5	5.7	6.0	6.0	6.1	6.3
Poland	1.0	0.8	0.8	0.8	1.0	0.8	1.0	1.2
Relative measure	22%	19%	18%	14%	17%	13%	16%	19%

Source: author's own study on the basis of EUROSTAT DATA (2018a).

Taking into account the form of participation in the lifelong learning process in 2010-2016, there is a drop in participation in formal education in Poland by almost 50%. While in the first years of analysis this form was dominant, from 2014 the higher level of the indicator was observed in the case of non-formal education. In 2016, it reached the level of 2.2% while the rate of participation of people in formal education was already only 1.6%. Nevertheless, during the entire period under consideration, the participation rate in non-formal education also decreased by 0.2 pp. In the case of EU countries, however, the rate of participation in formal education remained stable (approx. 3.3%), and in the case of non-formal education, it increased by 1.5 pp. (Table 8).

Table 9: Diversification of the participation rate in the lifelong learning process considering the form of participation (in%)

Specification	*2010*	*2011*	*2012*	*2013*	*2014*	*2015*	*2016*	*2017*
Formal and non-formal education and training								
European Union (28)	9.3	9.1	9.2	10.7	10.8	10.7	10.8	10.9
Poland	5.2	4.4	4.5	4.3	4.0	3.5	3.7	4.0
Relativ measure	56%	48%	49%	40%	37%	33%	34%	37%
Formal education and training								
European Union (28)	3.3	3.3	3.3	3.3	3.4	3.3	3.1	3.1
Poland	3.1	2.8	2.7	2.6	2.0	1.7	1.6	1.5
Relativ measure	94%	85%	82%	79%	59%	52%	52%	48%
Non-formal education and training								

European Union (28)	6.7	6.4	6.6	8.0	8.1	8.1	8.2	8.3
Poland	2.4	1.8	1.8	1.9	2.1	2.0	2.2	2.6
Relativ measure	36%	28%	27%	24%	26%	25%	27%	31%

Source: author's own study on the basis of Eurostat data (2018b).

Conclusion

Demographical changes are identifiable as one of the main challenges for education in European Union states. In their report "*The Future of European Education and Training Systems: Key Challenges and Their Implications*", the European Experts Network on Economics of Education (EENEE) lists demographic changes as the first of the major challenges for education and training systems in Europe[48]. According to experts, these changes will have a significant impact on the shape of education and training systems in the coming years. This will apply to all levels of formal, non-formal and informal education. Therefore, the first most important challenge is to adjust education levels to change the population's age structure. The second is to improve competences of the population by implementing the idea of lifelong learning. Future labor resources in Europe will be recruited from a population significantly older than the current one. This requires improvement of training systems, especially for adults, from which a significant part of employees will be recruited, and further socio-economic development will depend on the effects of their employment. In addition, the decrease in the number of potential employees may be partially compensated by the improvement of productivity of labor resources resulting from the development and dissemination of lifelong learning. On the other hand, in the case of persons in post-working age, in order to limit the negative effects of aging, it is necessary to undertake actions for the development of the "silver economy", which aims to, among others, increase all forms of activity of older people, using their potential, and preventing social exclusion[49]. The third challenge for education systems identified by experts is the aging of the teachers' population, in particular the need to preserve the high quality of existing resources and recruit new talent for this profession in the face of the growing competition for employees. All these three challenges are important for Poland[50].

Analyses concerning realization of the lifelong learning process in Poland and the low level of participation rate in persons aged 25-64 in this process should initiate changes in the country's education policy both at a central, as well as local level. These changes should result not only from the threat of Poland's implementation of the EU 2020 educational policy objective, so that 15% of adults participate in the lifelong learning process, but above all should be treated as an opportunity to limit the negative effects of demographic changes on the Polish education system. A particularly important challenge is to stop the negative trends observed in Poland related to the decline in the percentage of people aged 25-64 participating in education and training. It seems that despite the numerous legal regulations and documents, EU initiatives encouraging to participation in the lifelong learning process have found practical use to merely a small extent. Therefore, changes in the education system are necessary, which will enable the implementation of legal provisions and their application in specific actions aimed at increasing the incentives for learning for all learners and creating new mechanisms involving adults in this process, convincing employers to play a more active role, providing targeted support to disadvantaged groups and ensuring the quality, adequacy

[48] SCHLOTTER, M. – SCHWERDT, G. – WOESSMAN, L. (2008): The Future of European Education and Training Systems: Key Challenges and Their Implications. Analytical Report No. 3.
[49] GUS (2014): Population forecast for 2014-2050, p. 25.
[50] FEDEROWICZ, M. – SITEK, M. eds. (2011): Społeczeństwo w drodze do wiedzy. Raport o stanie edukacji 2010, p. 99.

and effectiveness of lifelong learning systems. However, realization of this postulate requires engagement not only from national and self-government institutions, but also from employers, employees, NGOs, as well as training and educational institutions.

In conclusion, it is also worth noting that the conducted research can constitute the basis for further in-depth analyses related to the issues raised. A particularly interesting topic is identification of the reasons for the low level of indexes regarding dissemination of lifelong education, as well as the scope of support and activity of state institutions in Poland in disseminating the concept of lifelong learning.

References:

1. BECK, U. (2002): *Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2002.
2. BECK, U. – BECK-GERNSHEIM, E. (2002): *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London: Sage, 2002.
3. BŁĘDOWSKI, P. – SZATUR-JAWORSKA, B. – SZWEDA-LEWANDOWSKA, Z. – KUBICKI, P. (2012): *Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*. Warsaw: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, 2012.
4. BOSHIER, R. (1998): *Edgar Faure after 25 Years: Down But Not Out*. İn: J. Holford, P. Jarvis, C. Griffin, eds. *International Perspectives on Lifelong Learning*. London: Kogan Page, 1998, pp. 3-20.
5. COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES (2000): *A Memorandum on Lifelong Learning. Commission Staff Working Paper*, Brussels, 30.10.2000. SEC(2000) 1832.
6. COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION (2008): *Council conclusions of 22 May 2008 on adult learning*, OJ C 140, 6.6.2008, pp. 10-13.
7. COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION (2009): *Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training (ET 2020)*, OJ C 119, 28.5.2009, pp. 2-10.
8. COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION (2010A): *Council conclusions of 11 May 2010 on the social dimension of education and training*, OJ C 135, 26.5.2010, PP. 2-7.
9. COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION (2010B): *Council Decision of 21 October 2010 on guidelines for the employment policies of the Member States*, OJ L 308, 24.11.2010, pp. 46-51.
10. COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION (2011): *Council Resolution on a renewed European agenda for adult learning*, OJ C 372, 20.12.2011, pp. 1-6.
11. COUNCIL AND REPRESENTATIVES OF THE GOVERNMENTS OF THE MEMBER STATES (2008): *Resolution of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council of 21 November 2008 on better integrating lifelong guidance into lifelong learning strategies*, OJ C 319, 13.12.2008, pp. 4-7.
12. COUNCIL AND REPRESENTATIVES OF THE GOVERNMENTS OF THE MEMBER STATES (2010): *Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the priorities for enhanced European cooperation in vocational education and training for the period 2011-2020*, OJ C 324, 1.12.2010, pp. 5-15.
13. CZOPKO, S. (2012): Wpływ całożyciowej edukacji na jakość życia osób starszych. In: A. Rączaszek, eds. *Demograficzne Uwarunkowania rozwoju społecznego. Studia Ekonomiczne*. Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, 2012, pp. 379-384.

14. DELORS, J. (1998): *Edukacja – jest w niej ukryty skarb*. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku. Warszawa: Stowarzyszenie Oświatowców Polskich, 1998.
15. DZIĘGIELEWSKA, M. (2006): Aktywność społeczna i edukacyjna w fazie starości. In: B. Szatur-Jaworska, P. Błędowski, M. Dzięgielewska. *Podstawy gerontologii społecznej*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2006, pp. 168-169.
16. EUROPEAN PARLIAMENT (2008A): *European Parliament resolution of 16 January 2008 on adult learning: it is never too late to learn (2007/2114(INI))*, OJ C 41E, 19.2.2009, pp. 46-52.
17. EUROPEAN PARLIAMENT (2008B): *European Parliament resolution of 18 December 2008 on delivering lifelong learning for knowledge, creativity and innovation — implementation of the 'Education and Training 2010 work programme' (2008/2102(INI))*, OJ C 45E, 23.02.2010, pp. 33-39.
18. EUROPEAN PARLIAMENT AND COUNCIL (2006): *Decision No 1720/2006/EC of the European Parliament and of the Council of 15 November 2006 establishing an action programme in the field of lifelong learning*, OJ L 327, 24.11.2006, pp. 45-68.
19. EUROPEAN PARLIAMENT AND COUNCIL (2008): *Recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning*, OJ C 111, 6.5.2008, pp. 1-7.
20. EUROPEAN PARLIAMENT AND COUNCIL (2013): *Regulation (EU) No 1288/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 establishing 'Erasmus+': the Union programme for education, training, youth and sport and repealing Decisions No 1719/2006/EC, No 1720/2006/EC and No 1298/2008/EC*, OJ L 347, 20.12.2013, pp. 50-73.
21. EUROSTAT (2017): *Glossary: Lifelong learning*. In: Eurostat, 15. 10. 2018. [Cited 15. 10. 2018.] Available online: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Lifelong_learning.
22. EUROSTAT (2018a): *Participation rate in education and training (last 4 weeks) by sex and age*. In: Eurostat, 15. 10. 2018. [Cited 15. 10. 2018.] Available online: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=trng_lfse_01&lang=en.
23. EUROSTAT (2018b). *Participation rate in education and training (last 4 weeks) by type, sex, age and educational attainment level*. [online]. In: Eurostat, 15. 10. 2018. [Cited 15. 10. 2018.] Available online: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=trng_lfs_10&lang=en.
24. FEDEROWICZ, M. – SITEK, M. eds. (2011): *Społeczeństwo w drodze do wiedzy. Raport o stanie edukacji 2010*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, 2011.
25. FIELD, J. (2012): Is lifelong learning making a difference? Research-based evidence on the impact of adult learning, In: D. Aspin, J. Chapman, K. Evans & R. Bagnall (eds.), *Second International Handbook of Lifelong Learning*, Dordrecht: Springer, 2012, pp. 887-897.
26. GUS (2014): *Prognoza ludności na lata 2014-2050*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2014.
27. KAPLAN, A. (2016): Lifelong Learning: Conclusions from a literature review. In: *International Online Journal of Primary Education*, 2016, Vol. 5, issue 2, pp. 43-50.
28. KARGUL, J. (2007): Od nauczania dorosłych do całożyciowego uczenia się. In: T. Aleksander, D. Barwińska, eds. *Stan i perspektywy rozwoju refleksji nad edukacją dorosłych*. Kraków – Radom: Wydawnictwo UJ, Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy, 2007, pp. 56-65.

29. KLUG, J. – KRAUSE, N. – SCHOBER, B. – FINSTERWALD, M. – SPIEL, C. (2014): How do teachers promote their students' lifelonglearning in class? Development and first application of the LLL Interview. In: *Teaching and Teacher Education*, 2014, 37(1), pp. 119-129.
30. KUBICKI, P. (2010): *Ubóstwo i wykluczenie społeczne osób starszych*, Ekspertyza przygotowana w ramach projektu "EAPN Polska - razem na rzecz Europy Socjalnej", Warszawa, 2010.
31. KWIATKOWSKI, S. (2002): *Szkolnictwo dla dorosłych w latach 1990-2000*. In: H. Bednarczyk, eds. *Edukacja dorosłych - służba społeczna*. Warszawa: Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Radom: Instytut Technologii Eksploatacji, 2002.
32. LATAGAN, M. (2011): The Role of Quality Education in National Higher Education System Compatible with European. In: *Contemporary Educational Researches Journal*, Vol. 1, No. 1, 2011, pp. 22-30.
33. LEGRAND, P. (1995): *Obszary permanentnej samoedukacji*. Warszawa: TWWP, 1995.
34. LOWE, J. (1982): *Rozwój oświaty dorosłych*. Warszawa: WSiP, 1982.
35. MINISTER OF LABOR AND SOCIAL POLICY OF POLAND (2014): *Regulation of the Minister of Labor and Social Policy of 11 April 2014 on the vocational training of adults*, OJ of 2014, item 497.
36. MINISTER OF LABOR AND SOCIAL POLICY OF POLAND (2014): *Regulation of the Minister of Labor and Social Policy of 14 May 2014 on the allocation of funds from the National Training Fund*, OJ of 2014, item 639.
37. MINISTER OF LABOR AND SOCIAL POLICY OF POLAND (2014): *Regulation of the Minister of Labor and Social Policy of 14 May 2014 on detailed terms of implementation and the mode and manner of conducting labor market services*, OJ of 2014, item 667.
38. MINISTER OF NATIONAL EDUCATION OF POLAND (2017): *Regulation of the Minister of National Education of 28 March 2017 on framework plans for teaching in public schools*, OJ of 2017, item 703.
39. MINISTER OF NATIONAL EDUCATION OF POLAND (2017): *Regulation of the Minister of National Education of 18 August 2017 on continuing education in non-school forms*, OJ of 2017, item 1632.
40. ÓHIDY, A. (2008). *Lifelong Learning: Interpretations of an Education Policy in Europe*. Wiesbaden: VS VerlagfürSozialwissenschaften, 2008.
41. ÖZDAMLI, F. – ÖZDAL, H. (2014): *Lifelong Learning Competence Perceptions of the Teachers and Abilities in Using Information-Communication Technologies*. In: 4. World Conference on Educational Technology Researches, 2014.
42. POLISH PARLIAMENT (1974): *The Act of June 26, 1974 - Labor Code*, OJ of 2018, item 917 with changes.
43. POLISH PARLIAMENT (1991): *The Act of 7 September 1991 on the education system*, OJ of 2018, item 1457 with changes.
44. POLISH PARLIAMENT (1997): *Constitution of the Republic of Poland of April 2, 1997*, OJ of 1997, No. 78, item 483 with changes.
45. POLISH PARLIAMENT (2004): *Act of 20 April 2004 on the promotion of employment and labor market institutions*, OJ of 2018, item 1265 with changes.
46. POLISH PARLIAMENT (2016): *The Act of 14 December 2016 - Educational Law*, OJ of 2018, item 996 with changes.
47. PRIME MINISTER OF POLAND (2016): *Regulation no. 58 of the Prime Minister of May 12, 2016 regarding the Interministerial Team for lifelong learning and the Integrated Qualifications System*, M. P. 2016, item 447.

48. SCHLOTTER, M. – SCHWERDT, G. – WOESSMAN, L. (2008): *The Future of European Education and Training Systems: Key Challenges and Their Implications. Analytical Report No. 3.* Brussels: European Expert Network on Economics of Education, 2008.
49. SMITH, M. K. (2001): *Lifelong Learning*. [online]. In: The Encyclopedias of Informal Education. 20. 10. 2018. [Cited 20. 10. 2018.] Available online: http://www.infed.org/lifelonglearning/b-life.htm.
50. SUCHY, S. (2010): *Edukacja dorosłych pracowników i bezrobotnych*. Warszawa: Difin, 2010.
51. VAN DE KAA, D. (1987): Europe's Second Demographic Transition. In: *Population Bulletin*, No. 1, 1987, pp. 1-59.

Contact:
Katarzyna Maj-Waśniowska, PhD
Faculty of Finance and Law
Cracow University of Economics
Rakowicka Street 27
31-510 Cracow
Poland
e-mail: katarzyna.maj@uek.krakow.pl

NEW CHALLENGES FOR ECONOMIC DIPLOMACY WITHIN THE EU

Jana Marková

Department of politology and social sciences, College of International and Public Relations Prague, U Santošky 17,150 00, Praha 5, Czech Republic, e-mail: janamarkova1@gmail.com

The paper focuses on economic diplomacy in the context of international change. The aim of the paper is to find alternative views on economic diplomacy based on the method of analysis, comparison and description. Considering the context of Economic and Monetary Union, it analyzes the effect of the single currency on the overall economic health of both the euro area members and the Czech Republic. With its low interest rate monetary policy, the ECB offers opportunities for economic diplomacy. Also, the CNB, using its four-year exchange rate commitment, used the exchange rate as an instrument of economic diplomacy. The Commission proposes several measures that directly affect the economic environment. The member states have many possibilities within their own economic diplomacy application.
Key words: economic diplomacy, monetary policy, fiscal policy, European Union, euro
JEL: F68, Z18, Z38

Introduction

The topic of my contribution is economic diplomacy in the context of changes in the international environment and especially within the European Union. Economic diplomacy is a fairly young discipline in foreign economic relations. In the world, we can experience the development of economic diplomacy for about 50 years.

Monetary and fiscal processes are intertwined and they interact to improve the economic environment. In today's globalized world, the economic interdependence of individual states is a general phenomenon. Intensity of trade between countries leads to the need to monitor a specific type of foreign policy, using specific economic policy instruments to monitor the economic interests of countries. Economic diplomacy also plays an important role in promoting the economic interests of the state abroad. We are pursuing this specific kind of diplomacy, especially after the end of the Cold War. Since joining the European Union in 2004 the Czech Republic has started its significant period. The basics of economic diplomacy were created.

The aim of the paper is to find alternative views on the economic diplomacy based on the method of analysis, comparison and description. I use explanatory quantitative research on the base of international comparison. Economic diplomacy is increasingly influenced by the processes of globalization. Many theoretical concepts offer scenarios of future development. The most likely development is the model of parallel worlds with a pluralist grouping of states with different concepts of globalization and with little cooperation and trust[1].

1 Economic diplomacy

Economic diplomacy deals with international economic issues. Economic diplomacy is mainly concerned with what governments do in economy, in the broadest definition.

[1] KREJČÍ, O. (2014): Mezinárodní politika, p. 696.

Diplomacy is a relatively elastic term and it has a wide interpretation. Economic diplomacy can be defined in a number of different ways. The definition mostly includes three strands - facilitating access to foreign markets for national businesses, attracting foreign direct investment (FDI) to a national territory and influencing international rules to serve the national interest[2].

The European Union defines the scope of the economic dimension of foreign policy both in the context of global trade, but also in terms of investment promotion policy, international capital regulation, environmental policy and development policy[3].

Economic diplomacy is attached to an extraordinary importance in the context of the intensifying economics of international relations within the EU. Economic diplomacy and its individual systems are fully dealt with by the member states. Thus, economic diplomacy is not a direct instrument of the EU's common trade policy and is an exclusive policy of individual member states by holding national economic interests[4].

To describe the management of economic diplomacy, we can observe three basic models, a unified model, dual model and model of a shared agency. Within these models we monitor different uses of national and international institutions. Economic diplomacy solves a variety of topical issues, always within the competence of the institutions[5]. Economic diplomacy is faced with a number of challenges in a globalized world. Its management requires diplomatic processes to include an increasing number of actors as economic stakeholders[6].

The decision-making and negotiation has general typology in the European Union. There are many factors and independent variables that shape the role of the European Union in the economic diplomacy. These factors mean the EU competence, decision-making regimes, external drivers, systemic factors and the EU's relative economic or market power.

2 Monetary and Fiscal Processes

Monetary and fiscal views of economic diplomacy within the European Union are relatively different, but some instruments are intertwined. Within the framework of the Economic and Monetary Union, there is a certain advantage for the members of the euro area in the use of the European Central Bank's funds and, on the other hand, the single currency is a clear channel of currency at the time of any shocks. Monetary policy decisions are then part of economic diplomacy[7] (Bouyala, Imbert 2017).

There are many instruments that can be used in national policy under economic diplomacy with using instruments of the EU budget. Most recently, a new financial framework for the period 2021-2027 is being prepared, and in this context the European Commission presents new tools such as the European Investment Stabilisation Function or the InvestEU Programme.

2.1 Monetary Processes

A monetary perspective on economic diplomacy in the context of the European Union defines the functioning of the Economic and Monetary Union. The European Central Bank

[2] BAYNE, N., WOOLCOK, J. (2011): The New Economic Diplomacy: decision-making and negotiation in international economic relations, p. 5.
[3] WOOLCOCK, S. (2012): European Union economic diplomacy: the role of the EU in external economic relations, p. 9 .
[4] ŠTOURAČOVÁ, J. A KOL. (2012): Proměny ekonomické diplomacie – v ČR a ve světě, p. 28.
[5] ŠTOURAČOVÁ, J. (2008): Ekonomická diplomacie České republiky, p. 35.
[6] BAYNE, N., WOOLCOK, J. (2011): The New Economic Diplomacy: decision-making and negotiation in international economic relations, p. 45.
[7] BOUYALA IMBERT, F. (2017): EU economic diplomacy strategy. p. 4.

has different monetary instruments, which primarily influence the inflation target, but these instruments also operate in a wider context with regard to economic diplomacy. At present, we can still see the relatively low interest rates unchanged since March 2016. The supports of the states using the euro are also profitable investments in relation to other currencies. It is also sort of financial aid. The euro-area members can use many different funds under the common monetary policy and this is also part of support under the economic diplomacy.

The Czech Republic has not yet set a date for the adoption of the euro and, at the same time, the Czech government is in agreement with the Czech National Bank in that it will not fix the date for now. That is why, under the national monetary policy, the crown is used as a clear supportive tool for economic diplomacy. The exchange rate commitment period, when the Czech Republic kept the crown at CZK 27 per euro from November 2013 to April 2017, is a period with a clear positive impact on the Czech Republic's weaker crown. The timing of the exit from the exchange rate commitment appears to be a success, according to the current data, The CNB's decision was based on the Inflation Report I/2017[8] (CNB 2017) and its forecast has been fulfilled in almost all respects. The success of this relatively unconventional goal will certainly be discussed for a very long time, the CNB assumes that the resulting accounting loss will be paid out of future foreign exchange reserve yields.

The European Union has set up the Structural Reform Support Programme, including a specific convergence instrument. The Programme is intended to help member states to design and implement institutional, administrative and structural reforms and to use EU funds that are available for such purposes more efficiently and effectively. The European Commission will support the member states wishing to join the euro area by the convergence instrument to support euro area countries by 2020. In total, the European Commission proposes in the next multi-annual EU budget for the period 2021-2027 to allocate funds to support non-euro zone countries that will obviously seek to adopt a common European currency.

The Convergence Facility has a budget of EUR 2.16 billion from which the funds will be providing financial and technical support to those member states that have made demonstrable steps towards the adoption of the euro. This instrument has no effect on the applicable criteria that are conditional on joining the euro area. It will provide practical support for Member States wishing to join the euro zone to move smoothly. The convergence tool includes a technical support tool to enable the sharing of technical expertise and a dedicated convergence tool to support the key structural reforms identified within the European Semester.

2.2 Fiscal Processes

From the point of view of fiscal perspectives on economic diplomacy, the EU's most important current budgetary framework for the period after 2021 is now being presented in the EU. The long-term financial framework for the period 2021-2027 - modern budget for a Union that protects, empowers and defends was introduced in May 2018[9]. In terms of economic diplomacy, two instruments are interesting. Firstly, it is the Reform Support Programme and the European Investment Stabilisation Function to strengthen Europe's Economic and Monetary Union. And secondly, it is the InvestEU Programme.

The European Investment Stabilization Function is a new instrument which should help to maintain public investment levels in the event of large asymmetric shocks, thus preserving stability and facilitating economic recovery. This is due to the more complex

[8] ČNB (2017): Zpráva o inflaci, p. 6.

[9] European Commission (2018): A Modern Budget for a Union that Protects, Empowers and Defends The Multiannual Financial Framework for 2021-2027, p. 26.

situation of the economies of those countries that can no longer use the currency channel. National stabilization mechanisms may not be sufficient to cope with some macroeconomic shocks and there is often a risk that the problem will spread to other countries. This can have a particularly damaging impact on the volume of public investment and the real economy. This new instrument is intended for euro area Member States and countries participating in the ERM II exchange rate mechanism, which can no longer use their monetary policy to adapt to economic shocks.

The Stabilization function will complement the existing instruments put in place at national and European level to prevent crises through related EU funds. Possible shocks are to be addressed through the European Stability Mechanism and Balance of Payments Instruments.

Not only in terms of the theory of optimal currency zones, it is important to monitor the risks of large asymmetric shocks. For this purpose, the possibility of back-to-back loans guaranteed by the EU budget of up to EUR 30 billion is envisaged. Loans will be additional financial support at a time when public finances will be under pressure and focus mainly on the development of public investment with a positive impact on growth. Another tool will be a grant component that fully covers interest costs. A new stabilization fund will be set up. It will allow member states to collect contributions from other member states which correspond to the proportion of their cash receipts from the property they own in exchange for the notes they provide. Revenues from this Fund will be allocated to the EU budget to allow eligible Member States to provide interest rate subsidies. Such interest subsidies make the economic meaningfulness of this instrument conditional.

Also another instrument is interesting from the point of view of possible instruments of economic diplomacy at EU level. It is InvestEU Programme. The InvestEU Programme will bring under one roof the multitude of EU financial instruments currently available and expand the successful model of the Investment Plan for Europe, the Juncker Plan from the year 2014. With InvestEU, the Commission will further boost investment, innovation and job creation, triggering an estimated EUR 650 billion in additional investment. The new programme will consist of the InvestEU Fund, the InvestEU Advisory Hub and the InvestEU Portal. Such a format is reminiscent of commonly used business support tools within economic diplomacy in a number of countries, including the Czech Republic.

The InvestEU Fund focuses on mobilizing public and private investment in the EU, which is still a major drawback in Europe. The aim of the new fund is above all to make more effective use of scarce resources where the Commission proposes to allocate EUR 15.2 billion to InvestEU. It will also be possible to use a EUR 38 billion guarantee to be used to support strategically important projects in EU countries and to bring together private and public investment The Commission expects to have additional investments worth more than EUR 650 billion. The InvestEU Fund should create a diversified and flexible portfolio with a focus on supporting sustainable infrastructure; research, innovation and digitisation; small and medium-sized companies and social investments and skills. Member States will be able to transfer part of the cohesion policy funds to InvestEU's budget guarantee. These funds will be redirected to InvestEU Fund and will be able to benefit from the EU guarantee.

Building on the model of the Investment Plan's European Investment Advisory Hub, the InvestEU Advisory Hub will integrate the 13 different advisory services currently available into a one-stop-shop for project development assistance. It will provide technical support and assistance to help with the preparation, development, structuring and implementation of projects, including capacity building.

Conclusion

In terms of economic diplomacy, the Czech Republic has an important role within the European Union. The state and non-governmental institutions significantly strengthen the position of the Czech Republic in the relevant international organizations and within the framework of multilateral agreements and also support the activities of business entities in the economic sphere.

Monetary and fiscal processes within the EU are an important contribution to national instruments within the economic diplomacy. The European Union offers possibilities for support under the Economic and Monetary Union. It also allows for the use of the convergence instrument to support countries in the euro area. Many new instruments are foreseen for the future budgetary framework for the period 2021-2027.

The European Investment Stabilisation Function is a new instrument in the European economic diplomacy framework. It should help to maintain public investment levels. Another important instrument of economic diplomacy was also mentioned in the paper. The InvestEU Programme should improve using currently available financial instruments.

Not only the current multi-annual financial framework, but also other fiscal issues influence the decision-making of firms within the EU. We can also include a currently negotiated European Union Tax Reform Agreement that would increase the taxation of large digital businesses. The European Commission proposal plans to introduce a three percent tax on sales of large digital businesses such as Google or Facebook, which are accused of redirecting their profits to countries with lower tax burdens across the EU.

In the framework of economic diplomacy, the Czech Republic can use the tools at national and European level. There is certainly a relatively long period of time in which monetary policy will be able to use the exchange rate in the area of monetary policy and, if necessary, to stabilize the economy as it did under the exchange rate commitment in previous years.

References:

1. BAYNE, N., WOOLCOK, J. (2011): *The New Economic Diplomacy : decision-making and negotiation in international economic relations.* 3rd ed., rev. and updated. Burlington, VT: Ashgate Publishing Limited, England. 2011. ISBN 9781409425410.
2. BOUYALA IMBERT, F. (2017): *EU economic diplomacy strategy.* Directorate-General for External Policies. [online]. In: European Parliament., 1.3.2017. [Cited 01. 11. 2018.] Available online: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/570483/EXPO_IDA(2017)570483_EN.pdf.
3. KREJČÍ, O. (2014): *Mezinárodní politika*. Praha: Ekopress, 2014. ISBN 978-80-87865-07-1.
4. ČNB. (2017): *Zpráva o inflaci I/2017*. ISSN 1804-2457 [online]. In: *Česká národní banka*, 9.2.2017. [Cited 01. 11. 2018.] Available online: https://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/menova_politika/zpravy_o_inflaci/2017/2017_I/download/zoi_I_2017.pdf
5. ŠTOURAČOVÁ, J. (2008): *Ekonomická diplomacie České republiky.* Praha: Professional Publishing, 2008. ISBN 978-80-86946-71-9.
6. ŠTOURAČOVÁ, J. A KOL. (2012): *Proměny ekonomické diplomacie – v ČR a ve světě.* Praha: Professional Publishing, 2012. ISBN 978-80-7431-081-2.
7. WOOLCOCK, S. (2012): *European Union economic diplomacy: the role of the EU in external economic relations.* Burlington, VT: Ashgate. 2012. ISBN 9780754679301.
8. EUROPEAN COMMISSION (2018): *A Modern Budget for a Union that Protects, Empowers and Defends The Multiannual Financial Framework for 2021-2027.* [online]. In: *European Commission*, 2.5.2018. [Cited 01. 11. 2018.] Available online:

https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:c2bc7dbd-4fc3-11e8-be1d-01aa75ed71a1.0023.02/DOC_1&format=PDF.7

Contact:
PhDr. Jana Marková, Ph.D.
Department of politology and social sciences
College of International and Public Relations Prague
U Santošky 17
150 00 Prague 5
Czech Republic
e-mail: janamarkova1@gmail.com

PLATFORM-BASED BUSINESS MODELS OF INTERNATIONAL COMPANIES: AN EMPIRICAL REVIEW

Anatolii Molodchik[a] - Aleksandra Krutova[b] - Irina Elokhova[c]

[a]Management and Marketing Department, Perm National Research Polytechnic University, Komsomolsky prospekt 29, Perm, Russia, e-mail: mavperm@gmail.com
[b]Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University, Komsomolsky prospekt 29, Perm, Russia, e-mail: alexkrutova@yandex.ru
[c] Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University, Komsomolsky prospekt 29, Perm, Russia, e-mail: elohova.iv@gmail.com

Within the digital society, there is a clearly visible trend in the economy and business. The relationship between the producer and the consumer are changing due to the transformation of business models. Digital giants such as Alibaba, Amazon, Apple, Facebook, Google, Microsoft and others create and control information communications in networks, monopolizing access to millions of potential consumers and gaining a significant share in the value chain (Iansiti M., Lakhani K.R., 2017). New business technology is in the basis of this trend, called a digital platform. The research reveals the features of digital platforms from the position of their integration into the value chain and their interaction with consumers and producers. Based on this analysis, developed a typology of the platform-based business models. The findings of the study can be used by companies' management when choosing the appropriate the platform-based business models, taking into account opportunities and risks to maximize benefits for the companies and consumers.
Key words: digital platform, transaction platforms, platform economy, platform-based business models
JEL: O32

Introduction

Digital platforms are continuing to grow in importance and popularity. Enterprises across all industries have understood the power of digital platforms and opportunities for growth. Many researchers give an example with Uber, Airbnb, Amazon, Google, and Alibaba which became successful in a short period of time[1] (Schweiger, A., Nagel, J., Böhm,M., and Krcmar H., 2016; Hein, A., Schreieck, M., Wiesche, M., Krcmar, H., 2016). According to statistics, the Top 15 Public Platform Companies represent $ 2.6 trillion in market capitalization worldwide. The value creating power of their digital platforms allowed to attract this level of investment Platform economy: Technology-driven business model innovation from the outside in[2].

The disruptive innovations of these companies are usually not connected with new products or services, but with digital platforms, on which these products and services are built. New platform-based business models fundamentally change the way companies can

[1] SCHWEIGER, A., NAGEL, J., BÖHM,M., and KRCMAR H. (2016). Platform Business Models. Digital Mobility Platforms and Ecosystems. State of the Art Report, 66-77. And HEIN, A., SCHREIECK, M., WIESCHE, M., KRCMAR, H. (2016). Multiple-Case Analysis on Governance Mechanisms of Multi-Sided Platforms.

[2] Platform economy: Technology-driven business model innovation from the outside in. https://www.accenture.com/t20160125T111719__w__/us-en/_acnmedia/Accenture/Omobono/TechnologyVision/pdf/Platform-Economy-Technology-Vision-2016.pdf#zoom=50. Accessed: 2018-02-28.

conduct business (Platform economy: Technology-driven business model innovation from the outside in).

The success of digital platform super companies is fascinating, but the number of unsuccessful projects is also great (for example, Share Some Sugar, OhSoWe). Only a few companies reach a sufficient critical mass for prosperity and financial solvency[3] (Piscicelli, L., Ludden, G.D.S., and Cooper, T., 2018). Therefore, many researchers are concerned with the question: what determines success of new business models. Due to the fact that digital business models differ significantly in the composition of the elements and the interactions between them, an answer to this question will be possible only after the implementation of the typology of digital business models. There is a high demand for research to analyze existing business models and platform types. This knowledge can be used both to manage technical issues of the platforms functioning, and to deduce requirements for business models and management processes[4] (Schweiger, A., Nagel, J., Böhm,M., and Krcmar H., 2016).

1 Literature review

Carliss Y. Baldwin and C. Jason Woodard identified three overlapping research waves on the forms of platforms existence: within firms as product lines, across firms as multi-product systems, in the form of multi-sided markets[5] (Baldwin, C., and Woodard, J., 2008). The first wave of research considers the platform as a product that can be transformed to meet customer needs by adding, replacing or removing features. The second wave focused on technological systems. The third one focused on transactions and characterizes platform as intermediary, which enable interactions between "distinct but interdependent groups of customers"[6] (Muzellec, L., Ronteau, S., and Lambkin M., 2015) and integrated into the value chain. The current study was conducted from the third position of platforms understanding.

The emergence and rapid growth of platform companies led to the transformation of business models not only of enterprises but also of the industries: communications, trade, financial services, transportation, advertising, tourism and hotel services, healthcare, etc.

As Magretta, noted "all new business models are variations on the generic value chain underlying all businesses"[7] and this chain has two parts: 1. the activities associated with making something, 2. the activities associated with selling something. The digital business model is not connected with the development of a new product to meet consumer needs, but represents an innovation in the process, in the way of selling and distributing products and services to platform users provided by platform users. In other words, the business model is based on the connecting multiple sides in an efficient way.

Examples of successful implementation of new business models are "social networking platforms such as Facebook, which link providers of various services and applications, e-commerce websites such as Amazon or eBay, which bring together buyers and

[3] PISCICELLI, L., LUDDEN, G.D.S., and COOPER, T. (2018) What makes a sustainable business model successful? An empirical comparison of two peer-to-peer goods-sharing platforms. Journal of Cleaner Production. 172, 4580-4591. Platform economy: Technology-driven business model innovation from the outside in.

[4] SCHWEIGER, A., NAGEL, J., BÖHM,M., and KRCMAR H. (2016). Platform Business Models. Digital Mobility Platforms and Ecosystems. State of the Art Report, 66-77.

[5] BALDWIN, C., and WOODARD, J. (2008). The Architecture of Platforms: A Unified View. Harvard Business School Finance Working Paper. 09-034.

[6] MUZELLEC, L., RONTEAU, S., and LAMBKIN M. (2015) Two-sided internet platforms: A business model lifecycle perspective. *Industrial Marketing Management*. 45, 139–150.

[7] Magretta, J. (2002). Why Business Models Matter. *Harvard Business Review*. 80, 86-92

sellers, and search engine platforms such as Google, which connect advertisers and Web users "[8] (Bakos, Y., and Katsamakas, E., 2008).

In traditional value chain business models the value creation is linear and one-way process (Platform economy: Technology-driven business model innovation from the outside in). The manufacturer is a setting element in relation to the consumer, defining the product, its delivery and marketing.

Habitual system of interaction proceeds through various channels Marketing will often disorient the consumer, imposing unnecessary or poor-quality services and goods.The competition attracts the potential buyers at any cost. The buyer is compelled to solve a challenging task choosing the price and quality under the conditions of absence of the trustworthy information, or its distortion, or monopoly and unfair competition.

The combined effect of the internet, digital technologies, and platforms has led to an economic shift from supply-side to demand-side economies of scale, also called 'network effects' (Platform economy: Technology-driven business model innovation from the outside in). Hence the features of digital business models.

2 Methodology

The methodology of the study consisted of three consecutive stages.

1. Collection of a database of platform companies. The database includes Top 15 Public Platform Companies (Platform economy: Technology-driven business model innovation from the outside in) and Top 15 Private 'Unicorn'[19] Companies based on platform: The Unicorn List, 2015[10].

2. Using the content analysis of platforms via mobile and web-based applications, the business models of platform companies are decomposed into elements, interconnections between elements are established, as well as directions, senders and recipients of information and financial flows.

3. Generalization of platform business models in types with similar characteristics (elements, dependencies, information and financial flows).

3 Conclusions

The identification and generalization of the platform-based business models elements allowed to synthesis of 4 key types of new business models.

1. Information platform.

The company (for example: Google, Yahoo, Baidu) provides search of the necessary information on the request of the platform user. With the required information, the user receives targeted advertising. In addition, the platform accumulates data on the requests and interests of each user.

The feature of this business model is that the basic information service is provided to users free of charge. The company receives revenue from advertisers and buyers of analytics about platform users.

2. Trading platform (Amazon.com, Alibaba, eBay).

The platform is an intermediary between sellers and buyers with benefits for both sides. The consumer gets access to the goods of interest at any time, and the seller gets access to the

[8] BAKOS, Y., and KATSAMAKAS, E. (2008) Design and ownership of two-sided networks: Implications for internet platforms. *Journal of Management Information Systems*. 25(2), 171–202.

[9] 'unicorns' are startups with valuations of $ 1 billion or more based on fundraising.

[10] The Unicorn List (2015). CB Insights. https://www.cbinsights.com/research-unicorn-companies. Accessed: 2018-02-28.

target audience. Due to economy on promotion, economies of scale and lack of costs for maintaining assets and personnel, this business model allows to reduce prices.

3. Communication platform (Uber, Airbnb).

The platform company acts as an intermediary between consumers and service providers, for example, taxis, rental housing. The platform is excluded from the service provision process. It does not have its own production capacity - cars and apartments, and, accordingly, the cost of acquisition, operation, insurance. At the same time, the new business model not only drastically changes the management of the industry, but also increases the efficiency of the business itself, and most importantly, convenience and availability for the buyer.

4. Service platform (Facebook, Apple).

Platforms provide the user with a large number of different services: finance, music, communication, entertainment, etc. The user selects the service, adjusts its parameters and makes payment. In this business model, the user is involved in the process of selecting a service, using it and paying for it, i.e. in the full cycle of production services.

5. Industry platform (Dentacoin).

The transition to platform-based models leads to the transformation of entire industries. A key feature of this type of platform is the involvement of all industry participants on the platform and the formation of self-organizing communities of all stakeholders: customers, suppliers of basic and related products and services. This self-organization mechanism allows customers to exchange information about products and services from different suppliers, screen out unscrupulous, uncompetitive suppliers, and establish cooperation and experience exchange between suppliers.

The paper authors are participants of an experiment to transfer the dental industry to the blockchain platform Dentacoin. The main difficulty in maintaining the platform's performance is to involve and maintain all participants on the platform. To solve it motivational mechanisms are created which allow solving problems of each group of participants and at the same time taking a part in the process of continually improving the platform.

From the findings of this study, it can be concluded that digital business models differ significantly in the composition of the elements and the interactions between them. The completed typology made it possible to identify 5 types of business models. Finally, the typology is in the basis of deducing requirements for business models and management processes. It is planned to analyze each type of business model, to assess the impact of elements on the business model success the on existing platform companies, using content analysis and case studies.

References

1. BAKOS, Y., and KATSAMAKAS, E. (2008) Design and ownership of two-sided networks: Implications for internet platforms. *Journal of Management Information Systems*. 25(2), 171–202.
2. BALDWIN, C., and WOODARD, J. (2008). The Architecture of Platforms: A Unified View. *Harvard Business School Finance Working Paper*. 09-034.
3. HEIN, A., SCHREIECK, M., WIESCHE, M., KRCMAR, H. (2016). Multiple-Case Analysis on Governance Mechanisms of Multi-Sided Platforms. MultikonferenzWirtschaftsinformatik (MKWI).
4. Iansiti M., Lakhani K.R. (2017). Ekonomika platform. *Harvard Business Review* (HBR) - Russia, November, 63-71.
5. Magretta, J. (2002). Why Business Models Matter. *Harvard Business Review*. 80, 86-92

6. MUZELLEC, L., RONTEAU, S., and LAMBKIN M. (2015) Two-sided internet platforms: A business model lifecycle perspective. *Industrial Marketing Management*. 45, 139–150.
7. PISCICELLI, L., LUDDEN, G.D.S., and COOPER, T. (2018) What makes a sustainable business model successful? An empirical comparison of two peer-to-peer goods-sharing platforms. *Journal of Cleaner Production*. 172, 4580-4591.
8. Platform economy: Technology-driven business model innovation from the outside in. https://www.accenture.com/t20160125T111719__w__/us-en/_acnmedia/Accenture/Omobono/TechnologyVision/pdf/Platform-Economy-Technology-Vision-2016.pdf#zoom=50. Accessed: 2018-02-28.
9. SCHWEIGER, A., NAGEL, J., BÖHM,M., and KRCMAR H. (2016). *Platform Business Models. Digital Mobility Platforms and Ecosystems*. State of the Art Report, 66-77.
10. The Unicorn List (2015). CB Insights. https://www.cbinsights.com/research-unicorn-companies. Accessed: 2018-02-28.

Contacts:
prof. Anatolii Molodchik, PhD.
Management and Marketing Department
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky prospekt 29
Perm
Russian Federation
e-mail: mavperm@gmail.com

doc. Aleksandra Krutova, PhD.
Economics and Finances Department
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky prospekt 29
Perm
Russian Federation
e-mail: alexkrutova@yandex.ru

prof. Irina Elokhova, PhD.
Economics and Finances Department
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky prospekt 29
Perm
Russian Federation
e-mail: elohova.iv@gmail.com

EU GLOBALIZATION LESSONS LEARNED DURING EU ACCESSION AND THEIR APPLICATION IN ALBANIA

Elida Motro-Iljazi

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovak Republic
University of Applied Sciences Burgenland, Department of Business Studies, Campus 1, Eisenstadt, Austria, e-mail: 1719001133@fh-burgenland.at

The goals of this paper are to discover patterns in the EU enlargement and integration process regarding the accessed countries' workforce behaviour till 2016. With help of the present analysis, its results can be applied as future possible trends to the upcoming 2025 group of countries, offering those, ways to avoid possible problems during the process.
This is an explorative approach and the proposed methods to be used will be a mixed research design comprising of: interviews in depth with senior governing officials and academics of the analysed countries and desk research related to countries considered the last group of EU enlargement and the upcoming group in 2025; in the time frame of five to ten years prior to entering EU and focusing on issues like trade, exports, imports, GDP, happiness index, size of population and age of population.
Key words: EU enlargement, integration, Albania, Western Balkans
JEL: D01, D81, D91, E00, F6

Introduction

The goals of this working paper are to discover patterns in the EU enlargement and integration process regarding the accessed countries' workforce behaviour till 2016. With help of the present analysis, its results can be applied as future possible trends to the upcoming 2025 group of countries, offering those, ways to avoid possible problems during the process.

This is an explorative approach and the proposed methods to be used will be a mixed research design comprising of:

Interviews in depth with senior governing officials and academics of the analysed countries. The subject of the interviews will be focused on (a) lessons learned during the process of integrating into the EU, seeing it from the distance now; (b) behavioural test pinpointing to the personality traits of the state leaders at the moment of entering EU; (c) how have these traits and other personality connected qualities affected the decisions taken during the time they lead. The test results will be compared against 150 same behavioural tests, done so far.

Desk research related to countries considered the last group of EU enlargement and the upcoming group in 2025; in the time frame of five to ten years prior to entering EU and focusing on issues like trade, exports, imports, GDP, happiness index, size of population and age of population. Focus groups with representatives of people in leadership in the selected countries on cultural perception characteristics of the target group (in countries that are in EU and in countries that are aspiring to be there) validating the findings from the interviews and the desk research.

The central issue of the research will be to study the problems in the workforce behaviour of the entering countries in terms of EU enlargement with the focus on the human

resources management from the top positions down. The analysis relies on objective secondary quantitative data, qualitative in-depth interviews and focus groups. The sample will fit the goal that we want to achieve. The results of the quantitative data can be indeed measured. Regarding the in-depth interviews and focus groups, results of the content analysis and sample size measurement can be achieved.

1 Aspiring countries to join EU and the already accessed, roadmap of studying similarities and differences with focus on HRM

The lessons learned from the already accessed countries and their application to the future EU enlargement require, for the sakes of reliability, to build platforms of possible similarities and differences among the pre accession countries namely, Albania, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, FYRoM, Montenegro, and Serbia and the latest accessed countries, especially with the focus on Croatia, Rumania and Bulgaria related to the work force and regarding the Human Resources Management.

The following question/supposition aims to bring forth the rationale behind the work in progress for this study and explain the use of the common tools in building the case:

For a country in this EU globalization phenomenon, to be successful, is there a relationship between the country leadership and a successful economy? If yes, to what extend does this apply to countries like Albania while entering the EU?

The foreseen main steps for the first phase of this paper are as follow:

a. Define the predominant economical periods in Albania as part of the political design of Europe (kingdom, pro-communist, communism, transition).
b. Define the Albanian main leaders of these main periods and their characteristics.
c. Define the two groups to run the tests, (a) the group of already done ones; (b) the organizing of the testing for the targeted leaders from Albania; (c) the organizing of the testing for the targeted leaders from Croatia, Hungary and Slovenia etc. (d) Define five common lessons from the written interviews with former leaders of countries like Croatia, Hungary and Slovenia in the time of pre accession to EU (e) Define the specific indicators of change and development in the economy of the targeted countries observing past similarities and/or differences and looking for trends.

Figure 1: The hypotheses of the paper, their indicators and the tests foreseen

No.	Objective of Hypothesis:	Indicators	Form of questionnaire
1	Find commonalities among the recently joined states	1. National trade figures 2. National export figures 3. National import figures 4. National GDP figures 5. National Happiness Index 6. National demographics specifics 7. Personality traits behavior results	1. chi-square test 2. Cramer's V 3. Behavior Personality test
2	Find differences among the recently joined states		1. one-way ANOVA 2. Kruskal Wallis H 3. Behavior Personality test
3	Find commonalities among the aspiring states		1. chi-square test 2. Cramer's V 3. Behavior Personality test
4	Find differences among the aspiring states		1. one-way ANOVA 2. Kruskal Wallis H 3. Behavior Personality test Myers Briggs personality test and LFYS test

Source: Author´s own work

Branch 1 Hypotheses → **commonalities** among recently joined states
Branch 2 Hypotheses → **differences** among recently joined states
Branch 3 Hypotheses → **commonalities** among aspiring countries
Branch 4 Hypotheses → **differences** among aspiring countries

Branch 2 Hypotheses → differences among recently joined states

Hypotheses according to secondary quantitative data

H1a: There is a measurable, significant relationship among the **national trade** figures in terms of the recently joined EU countries.

- Measurement: chi-square test for the existence of relationship, Cramer's V test for the strength of the relationship

H1b: There is a measurable, significant relationship among the **national export figures** in terms of the recently joined EU countries.

- Measurement: chi-square test for the existence of relationship, Cramer's V test for the strength of the relationship

H1c: There is a measurable, significant relationship among the **national import figures** in terms of the recently joined EU countries.

- Measurement: chi-square test for the existence of relationship, Cramer's V test for the strength of the relationship

H1d:There is a measurable, significant relationship among the **national GDP figures** in terms of the recently joined EU countries.

- Measurement: chi-square test for the existence of relationship, Cramer's V test for the strength of the relationship

H1e: There is a measurable, significant relationship among the **national Happiness Index** figures in terms of the recently joined EU countries.

- Measurement: chi-square test for the existence of relationship, Cramer's V test for the strength of the relationship

H1f: There is a measurable, significant relationship among the **national demographic specifics** in terms of the recently joined EU countries.

- Measurement: chi-square test for the existence of relationship, Cramer's V test for the strength of the relationship

H1g: There is a measurable, significant relationship among the **personality traits of the state leader at the time of entering EU** in the recently joined EU countries.

- Measurement: personality test (Personality test Myers Briggs and organizational behavioral LFYS test) for the existence of relationship, Cramer's V test for the strength of the relationship

Branch 2 Hypotheses → differences among recently joined states

H2a: There is a measurable, significant difference among the **national trade** figures in terms of the recently joined EU countries.

- Measurement: analysis of variance → one-way ANOVA (in case the data is normally distributed), or Kruskal Wallis H/ or The Mann-Whitney U when it is not)

H2b: There is a measurable, significant difference among the **national export figures** in terms of the recently joined EU countries.

- Measurement: analysis of variance → one-way ANOVA (in case the data is normally distributed), or Kruskal Wallis H/ or The Mann-Whitney U when it is not)

H2c: There is a measurable, significant difference among the **national import figures** in terms of the recently joined EU countries.

- Measurement: analysis of variance → one-way ANOVA (in case the data is normally distributed), or Kruskal Wallis H/ or The Mann-Whitney U when it is not)

H2d:There is a measurable, significant difference among the **national GDP figures** in terms of the recently joined EU countries.

- Measurement: analysis of variance → one-way ANOVA (in case the data is normally distributed), or Kruskal Wallis H/ or The Mann-Whitney U when it is not)

H2e: There is a measurable, significant difference among the **national Happiness Index** figures in terms of the recently joined EU countries.

- Measurement: analysis of variance → one-way ANOVA (in case the data is normally distributed), or Kruskal Wallis H/ or The Mann-Whitney U when it is not)

H2f: There is a measurable, significant difference among the **national demographic specifics** in terms of the recently joined EU countries.

- Measurement: analysis of variance → one-way ANOVA (in case the data is normally distributed), or Kruskal Wallis H/ or The Mann-Whitney U when it is not)

H2g: There is a measurable, significant difference among the **personality traits of the state leader at the time of entering EU** in the recently joined EU countries.

- Measurement: personality test(Personality test Myers Briggs and organizational behavioral LFYS test) for the existence of relationship, Cramer's V test for the strength of the relationship

Branch 3 Hypotheses → commonalities among aspiring countries

H3a: There is a measurable, significant relationship among the **national trade** figures in the aspiring countries.

- Measurement: chi-square test for the existence of relationship, Cramer's V test for the strength of the relationship

H3b: There is a measurable, significant relationship among the **national export figures** in the aspiring countries.

- Measurement: chi-square test for the existence of relationship, Cramer's V test for the strength of the relationship

H3c: There is a measurable, significant relationship among the **national import figures** in the aspiring countries.

- Measurement: chi-square test for the existence of relationship, Cramer's V test for the strength of the relationship

H3d: There is a measurable, significant relationship among the **national GDP figures** in the aspiring countries

- Measurement: chi-square test for the existence of relationship, Cramer's V test for the strength of the relationship

H3e: There is a measurable, significant relationship among the **national Happiness Index** figures in the aspiring countries.

- Measurement: chi-square test for the existence of relationship, Cramer's V test for the strength of the relationship

H3f: There is a measurable, significant relationship among the **national demographic specifics** in the aspiring countries.

- Measurement: chi-square test for the existence of relationship, Cramer's V test for the strength of the relationship

H3g: There is a measurable, significant relationship among the **personality traits of the state leader at the time of entering EU** in the aspiring countries.

- Measurement: personality test (Personality test Myers Briggs and organizational behavioral LFYS test) for the existence of relationship, Cramer's V test for the strength of the relationship

Branch 4 Hypotheses → differences among aspiring countries

H4a: There is a measurable, significant difference among the **national trade** figures in the aspiring countries.

- Measurement: analysis of variance → one-way ANOVA (in case the data is normally distributed), or Kruskal Wallis H/ or The Mann-Whitney U when it is not)

H4b: There is a measurable, significant difference among the **national export figures** in the aspiring countries.

- Measurement: analysis of variance → one-way ANOVA (in case the data is normally distributed), or Kruskal Wallis H/ or The Mann-Whitney U when it is not)

H4c: There is a measurable, significant difference among the **national import figures** in the aspiring countries.

- Measurement: analysis of variance → one-way ANOVA (in case the data is normally distributed), or Kruskal Wallis H/ or The Mann-Whitney U when it is not)

H4d: There is a measurable, significant difference among the **national GDP figures** in the aspiring countries.

- Measurement: analysis of variance → one-way ANOVA (in case the data is normally distributed), or Kruskal Wallis H/ or The Mann-Whitney U when it is not)

H4e: There is a measurable, significant difference among the **national Happiness Index** figures in the aspiring countries.

- Measurement: analysis of variance → one-way ANOVA (in case the data is normally distributed), or Kruskal Wallis H/ or The Mann-Whitney U when it is not)

H4f: There is a measurable, significant difference among the **national demographic specifics** in the aspiring countries.

- Measurement: analysis of variance → one-way ANOVA (in case the data is normally distributed), or Kruskal Wallis H/ or The Mann-Whitney U when it is not)

H4g: There is a measurable, significant difference among the **personality traits of the state leader at the time of entering EU** in the aspiring countries.

- Measurement: personality test for the existence of relationship (Personality test Myers Briggs and organizational behavioral LFYS test), Cramer's V test for the strength of the relationship

With the above general roadmap for the study, the following phase encompasses the current situation of Albania, as per indicators above, its aspiration to become an EU member, excluding the comparison with the other countries.

2 Albania as part of the Western Balkans and its aspiration to join EU

Western Balkans and the 'big bang', Eastern enlargement

Albania as part of the Western Balkans, alongside with Bosnia and Herzegovina, Kosovo, FYRoM, Montenegro, and Serbia still continue to be out of the European Union though in the 2003 Thessaloniki Summit their future was foreseen and promised to be part of EU while only Croatia joined EU in 2013. These group of states, in this new enlargemnt process, now face the changed 'appetite'[1] of the EU current member states for the Western Balkan accession. The new reality is reflected in the strategy which is called „foundamentals first" with the main priorities being the rule of law, the resolution of bilateral issues before entering EU and stronger economic governance. This approach focuses more on the intergovernmental basis which gives the comparision between the Eastern enlargement (2004 and 2007) and the Western Balkan countries' accession somewhat a cause-effect nature. That enlargement would make the EU from a 15 to a 25 (27) state union, together with the great

[1] MIŠČEVIĆ, T., MRAK, M., (2017) The EU Accession Process: Western Balkans vs EU-10, p. 185.

challenge of upgrading and calibrating the EU institutions, the accession of round 100 million new EU citizens coming from states still in transition periods, was still bringing an economic impact on the EU member states. The round 500 million customers with the E-10 candidates accessed, gave EU a stronger position in the world economy becoming the largest work market during the begining of the new century. The negotiating power of EU grew in the world economic scene and its power in WTO.

On the other side, the countries just accessed through the legal framework of the Agreements starting from 1990 ensured the strengthening of their economic cooperation withthe the EU member states with the beneficial growth both in terms of trade and investment (obviously on foreign direct investments) thus the candidate countries generating economic growth and reviving the post communist economic situations. These candidate Eastern Europe states soon became important markets for goods and services for the EU states. The Eastern European candidates became the second most important trading EU partner. Goods and services from EU either buying locals in the Eastern European states or launching new ones, gave a real boost in job creation. Within 1990-2004 the candidate states had an overall FDI more than 100 billion EUR[2], with the last years preceding the accession, annual FDI from EU states was round 20 billion EUR towards Central and Eastern Europe largely overweighing with the EU trade figures, boosting EU economy in the world. These huge economic benefits[3] for the new members states which prospered greatly being in the top priority status with the EU member states from 1990 till early 2000, in the fields of their security, stability and economic growth, made the whole EU accession to give a much needed push to these post- communist states in their ongoing process of the transition period towaards the new economical order. One of the greatest successes of EU has been the peaceful spread of democracy[4] in the post-communist, Eastern and Central European countries and their successful integration to the Western democracy by adopting it as their leading policy objective in their way to the EU integration.

Hence, the clear, precise and time bound commitments made the policy makers of these countries and generally all the public to commit to implementing all the tasks of how to become a EUmember using the pre accession instruments preparing them to profit from the funds when full membership was given.

Regradless of the above, it is the lessons learned during and after the otherwise called 'big-bang Eastern enlargement'[5] and the less positive effects of the 2004/2007 enlargement that count and explain why the slowing in the upcoming EU enlargement of the Western Balkans. The issues that had to deal with the accession of a divided state (Cyprus)[6] or unresolved border issues (Slovenia and Croatia as a candidate) raised the alam flag with the upcoming group with the unresolved border issues cases in the Western Balkans, just to mention Bosnia and Herzegovina institutional structure, Kosovo-Serbia issue, etc. Add to the tendency to slow down the whole process.

In the case with the E-10 enlargement, espacially that of 2007, the lesson that the EU institutions took, particularly with the cases of Bulgaria and Rumania, was that in the pre accession process the implementation of the Copenhagen criteria[7] should become conditional to the accession, contrary to what was believed with the Eastern enlargement, that within the

[2] MIŠČEVIĆ, T., MRAK, M.,(2017) The EU Accession Process: Western Balkans vs EU-10; *Croatian Political Science Review*, Vol. 54, No. 4, 2017, p. 193.
[3] EUROPEAN COMMISSION, (2009): European Commission Report on Enlargement, Five Years Later, p. 5.
[4] BRUNET, L.,(2013): The crisis of EU ENLARGEMENT, Executive Summary.
[5] Ibid., p. 191.
[6] Ibid., p. 190.
[7] EUROPEAN COMMISSION, (1993): European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations.

political EU stability, the brought –with- issues, could resolve better[8]. The problem became more evident that once the membership was granted, the incentive to follow through with the legal harmonization of national legislations with the EU legal system was gone. That explains the adding of this issue in the negotiations in the pre accession processes in the Western Balkan enlargement making these processes the pushing instrument in order for the aspiring countries to proceed with the assigned reforms for adjustment with the EU.

These explains the so called "enlargement fatigue" that was further strengthened by the perceived public opposition to the European project that the European integration was run by elites. This took a huge strike by the fiasco of the 2005 French and Dutch referendum on the Constitutional Treaty, which even if used as a justification, brought about the change that the oldest EU members decided to incorporate obligatory national referendums for further enlargement projects. In the case of France, for example, where a 60 percent majority of the two houses of their parliament should be reached in order to vote for any other enlargement.

3 The new accession approach and the country elites

It seems like the EU accession of the Western Balkans is facing this new reality in the EU enlargement process though, in a continuous way, the political will is expressed regarding the new enlargment as remaining the project of the future of Europe and that that all attempts should be done aiming to strengthen the existing union, to build continually to the hope and dream of becoming the 'European House'[9] that 'protects, empowers and defends' and seek to 'make the most of the momentum ' in order to enlarge EU. This as clearly expressed in the agenda set forward from EU 27 in Bratislava Summit towards 2025.

In the Medium –Term Strategy of EU Enlargement Policy of 2015[10], it was decided that each new country will be assessed based on 'merit and fair and rigorous conditionality', as such being open to another way of assessment, where the countries have to meet the conditions set in order to be go forward with the accession process. The past approach of entering first EU and dealing with the issues after, is not the case anymore. Furthermore, the leaders of the countries in the pre-accession stand by, are asked to strategically, commit and orient their countries towards the EU enlargment project, thus putting a lot of importance, hence responsibilities on the elites of these countries, where the democracies and the economies are not notably strong and with fragile public opinion and civil societies.

What brings again to our attention the role in the rising of the leaders of the countries in the pre-accession threshhold, is the the case of the long waiting Turkey as a reference of the the faltering of the further democratisation country strategic objective as an example to follow. On the other side, the economical and the migrant crises which coincided with the Brexit phenomenon put the Western Balkans accession lower in the priorities of the EU institutions in following closely the establishment of the reforms as asked, thus lowering the the intensity expressed to have these countries in EU as articulated in Thessaloniki in 2003. The uncertainty towards the Western Balkans, the situation with the migrant crises and the Brexit only deepens the concern that the ruling elites of the Western Balkans only profit personal and political gain when the strategic agenda of the Copenhagen criteria in the pre accession process doesn't change but the operational gearing towards its implementation remains unclear and unframed and time bound, to say the least.

[8] MIŠČEVIĆ, T., MRAK, M., (2017) The EU Accession Process: Western Balkans vs EU-10, p. 191.
[9] JUNKER, J.C., (2017): Roadmap for a more United, Stronger and more Democratic Union.
[10] EUROPEAN COMMISSION. (2018): Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 2018 *Communication on EU Enlargement Policy*.

And it took these crises management, to make it clear that the role of the European Commission had weakened which in turn made obvious the strengthened power of the European Council and member states, which explains as per Miščević, why the process of the Western Balkans enlargement is politicized[11] and as O'Brennan puts it 'why there are bilateral conditions that in the former enlargements would have been considered inappropriate'[12]

Conclusions

The expected outcome of the research is to produce a "blueprint", offering lessons learnt while entering EU for the future states joining the single market of work and labour avoiding as many mistakes as possible regarding:

(a) The 'workload' put in the shoulders of the leaders of the countries in the pre-accession standby should be closely monitored and the attempts to strengthen the other actors in these countries, like the civil society, etc., should be in the priorities in the agenda of the implementation of the Copenhagen criteria, as part of the conditionals prior to the accession
(b) The active workforce, dealing with inner EU workforce mobility offering patterns for future EU member countries to be able to learn from the existing workforce patterns.
(c) The education pillars of the society aiming the effective and sustainable workforce education for the EU marketplace

For the governing senior staff aiming to bring a possible connection of the leadership characteristics of state leaders and actual decisions that brought about decisive events for the workforce and the society in general. A special focus will be put on the lessons learnt regarding the soft skills needed for the HR management as well.

References:

1. BRUNET, L. (2013): *The crisis of EU ENLARGEMENT, Executive Summary*. [online]. In: *The London School of Economics and Science.*[Cited 3.11.2018.] Available online: http://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/reports/LSE-IDEAS-Crisis-of-EU-Enlargement.pdf
2. EUROPEAN COMMISSION. (2018): Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 2018 *Communication on EU Enlargement Policy*. [online]. [Cited 3.11.2018.] Available online: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417_strategy_paper_en.pdf
3. EUROPEAN COMMISSION. (1993): *European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations*. [online]. [Cited 3.11.2018.] Available online: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en
4. EUROPEAN COMMISSION, (2009): *Report on Enlargement, Five Years Later*, [online]. [Cited 3.11.2018.] Available online: http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/eu_economic_situation/article13913_en.htm
5. EUROPEAN COMMISSION, (1993): *European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations*. [online]. [Cited 3.11.2018.] Available online: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en

[11] MIŠČEVIĆ, T., MRAK, M., (2017) The EU Accession Process: Western Balkans vs EU-10, p. 193.
[12] O'BRENNAN, J. (2013). Enlargement Fatigue and the Impact on the Enlargement Process in the Western Balkan, p. 39.

6. JUNKER, J.C., (2017): *Roadmap for a more United, Stronger and more Democratic Union.* [online]. [Cited 3.11.2018.] Available online: https://ec.europa.eu/commission/publications/roadmap-more-united-stronger-and-more-democratic-union_en
7. MIŠČEVIĆ, T. – MRAK, M. (2017); The EU Accession Process: Western Balkans vs EU-10. Faculty of Political Science, University of Belgrade, University of Ljubljana: Croatian Political Science Review, Vol. 54, No. 4, 2017, pp. 185-204
8. O'Brennan, John. 2013. Enlargement Fatigue and the Impact on the Enlargement Process in the Western Balkan. [online]. [Cited 3.11.2018.] Available online: https://www.academia.edu/12882126/Enlargement_Fatigue_and_its_impact_on_the_Enlargement_Process_in_the_Western_Balkans

Contact:
Elida Motro-Iljazi
Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava,
Slovak Republic and

University of Applied Sciences Burgenland
Department of Business Studies
Campus 1
7000 Eisenstadt
Austria
e-mail: 1719001133@fh-burgenland.at
e-mail: 1719001124@fh-burgenland.at
e-mail: elidamotro@emi-cc.com

MEDZINÁRODNÝ SÚDNY DVOR A VYHLÁSENIE NEZÁVISLOSTI KOSOVA[1]

Stanislav Mráz

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: stanislav.mraz@euba.sk

Autor sa vo svojom príspevku zaoberá situáciou po vyhlásení nezávislosti Kosova od ktorého už uplynulo 10 rokov, stanoviskom VZ OSN a následným rozsudkom Medzinárodného súdneho dvora v Haagu.
Kľúčové slová: Kosovo, vyhlásenie nezávislosti, Medzinárodný súdny dvor, posudok, národnostná menšina, štátna suverenita a zvrchovanosť, uznanie štátu, VZ OSN, BR OSN.

The article deals with the situation created by the declaration of independence of Kosovo, which has taken place 10 years ago, the statement of the General Assembly of the United Nations and the subsequent decision of the International Court of Justice in Hague.
Key words: Kosovo, declaration of independence, the International Court of Justice, review, minority, state sovereignty, recognition of the state, United Nations General Assembly, United Nations Security Council
JEL: K33, F50

Úvod

V tomto roku si pripomíname 10. výročie prijatia Deklarácie nezávislosti Kosova zo dňa 17. februára 2008 a následného vyhlásení nezávislosti Kosova. O deň neskôr, sa na srbskej strane zdvihla vlna odporu a snaha o navrátenie situácie v súlade s rezolúciou BR OSN č. 1224 z roku 1999. Už v deň vyhlásenia nezávislosti Kosova, novovzniknutý štát medzinárodne uznalo sedem krajín sveta.[2] Do konca roka 2008 sa ich počet zvýšil na päťdesiatjeden krajín akceptujúcich jeho nezávislosť, pričom v súčasnosti už prevyšuje stovku.

Srbská vláda nespokojná s vývojom situácie odovzdala 17. apríla 2008 MSD v Haagu právne stanovisko Srbska k jednostrannému vyhláseniu nezávislosti Kosova. Srbský minister zahraničných vecí V. Jeremič označil proces MSD v otázkach Kosova za historicky ojedinelý prípad, keďže po prvýkrát sa mal pokusom o secesiu štátu zaoberať medzinárodný súd. Vzhľadom na fakt, že jednotlivé krajiny nemôžu podávať žiadosti na MSD, bolo potrebné, aby najvyšší predstavitelia Srbska oslovili so svojou požiadavkou VZ OSN. Aby VZ OSN mohlo prijať srbskú žiadosť, potreboval Belehrad získať podporu najmenej polovice zo všetkých členov OSN, čo bolo spolu 96 štátov.[3]

Srbsko v auguste 2008 vydalo oficiálny návrh rezolúcie smerovaný VZ OSN v otázke žiadosti MSD o vydanie poradného posudku k vyhláseniu nezávislosti Kosova. Na základe konsenzu sa VZ OSN rozhodlo dňa 19. septembra 2008 predlžiť vec na prerokovanie plenárneho zasadnutia.[4]

---

[1] Článok je vypracovaný v rámci projektu EDGE - Environmental Diplomacy and Geopolitics. Projekt EDGE získal finančné prostriedky z výskumného a inovačného programu Európskej únie Horizon H2020 na základe dohody o grante č. 692413.
[2] Costa Rica, USA, Francúzsko, Afganistan, Albánsko, Turecko a Veľká Británia.
[3] Serbia to go to ICJ over Kosovo, http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2008&mm=03&dd=26&nav_id=48824 (25.1. 2011).
[4] Request for an advisory opinion of the International Court of Justice on whether the unilateral declaration of independence of Kosovo is in accordance with international law - Letter dated 1 October 2008 from the Permanent Representative of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the United Nations addressed to the President of the Security Council, poznámka, odsek 2 .

VZ OSN dňa 8. októbra 2008 prijalo uznesenie 63/3, ktoré podporilo žiadosť Srbska o stanovisko MSD k jednostrannému vyhláseniu Kosova. Z celkového počtu 157 hlasujúcich štátov OSN, 77 hlasovalo kladne, 6 štátov bolo proti a 74 sa zdržalo hlasovania. Úplné znenie výroku uznesenia je: *„Valné zhromaždenie, s vedomím cieľov a zásad Charty Organizácie Spojených národov, s ohľadom na jeho funkcie a právomoci vyplývajúce z Charty Organizácie Spojených národov, pripomínajúc, že 17. februára 2008 dočasné inštitúcie samosprávy Kosova vyhlásili nezávislosť od Srbska, s vedomím, že tento akt bol prijatý s rozporuplnými reakciami zo strany zástupcov členských štátov Organizácie Spojených národov, pokiaľ ide o jej zlučiteľnosť s existujúcim medzinárodným právnym poriadkom, rozhodlo v súlade s článkom 96 Charty Organizácie Spojených národov požiadať Medzinárodný súdny dvor na základe článku 65 štatútu Súdneho dvora, aby vydal poradné stanovisko na nasledujúcu otázku: Je jednostranné vyhlásenie nezávislosti zo strany dočasných inštitúcií Kosova v súlade s medzinárodným právom?"*[5]

Na základe uvedeného uznesenia sa začalo pojednávanie na MSD. Prvým krokom potrebným na právne posúdenie zákonnosti bola príprava dokumentácie. Okrem úvodných slov, dokumentácia obsahovala kópiu rezolúcie č. 1244, oficiálne správy o činnosti misie OSN pre dočasnú správu v Kosove (UNMIK), správy vojenskej operácie NATO v Kosove (KFOR), predpisy a medzinárodné dohody uzatvorené UNMIK-om, správy o činnosti dočasných inštitúcií samosprávy Kosova a štatút Kosova. Jej súčasťou sa stali aj univerzálne a regionálne nástroje všeobecného medzinárodného práva ako kópia Charty OSN, Helsinský záverečný akt, rôzne dohody o občianskych a ľudských právach a iné právne dokumenty z oblasti Balkánskeho polostrova. Verejné vystúpenia štátov podporujúcich jednu, či druhú stranu sporu si MSD vypočul v priebehu 1. - 11. decembra 2009 a potvrdil, že oznámi svoje konečné stanovisko k danej otázke vo štvrtok dňa 22. júla 2010.

V predvečer oznámenia poradného stanoviska MSD Priština vyhlásila, že verí v rozhodnutie súdu v ich prospech, zatiaľ čo Belehrad bol presvedčený, že stanovisko bude podporovať srbský postoj.[6] Prezident Kosova F. Sejdiu vyjadril svoje očakávanie v spravodlivé riešenie situácie. Ako uviedol: *„Súd sa bude zaoberať prezentovanými argumentmi a zaujme stanovisko, otvárajúc tak novú kapitolu v tomto pre nás dôležitom príbehu, ktorý vznikol ako spoločný projekt s medzinárodným spoločenstvom."*[7]

Srbský minister zahraničných vecí V. Jeremič nepripustil možnosť, že by MSD rozhodol v neprospech Srbska. *„Prvým a najdôležitejším dôvodom pre každú demokratickú vládu na svete je zachovanie vlastnej suverenity a územnej celistvosti. Očakávame, že súd nebude súhlasiť so zákonnosťou jednostranného aktu odtrhnutia, pretože ak áno, tak hranice kdekoľvek na svete, kde môžu prebehnúť odštiepenecké ambície, nebudú v bezpečí,"*[8] poznamenal V. Jeremič. Podobnú reakciu prezentoval aj štátny tajomník srbského ministerstva pre Kosovo Oliver Ivanovič. Ako uviedol: *„Je absolútne vylúčené, aby bol verdikt pre Srbsko negatívny. Ak by sa tak stalo, už by to nebol súd, ale politická inštitúcia, ktorá reaguje na základe príkazov od svojich vlád. Povedal by som, že by to bol koniec medzinárodného práva. Toto riešenie musí vziať do úvahy záujmy a želania jednej aj druhej*

[5] Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf (25.1. 2011).
[6] Both Kosovo, Serbia Confident on Eve of ICJ Opinion, http://old.balkaninsight.com/en/main/news/29586/ (25.1.2011).
[7] ICJ to Deliver Advisory Opinion on Kosovo Today, http://old.balkaninsight.com/en/main/news/29606/ (25.1.2011).
[8] ICJ to rule on legality of Kosovo's independence, http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-10721897 (25.1.2011).

strany, teda Srbska aj kosovských Albáncov. Pretože to, čo máme teraz, je bratie ohľadu iba na želania kosovských Albáncov.”[9]

Vyhlásenie poradného stanoviska Medzinárodného súdneho dvora

MSD dňa 22. júla 2010 po niekoľkomesačných rokovaniach vydal dlho očakávané poradné stanovisko, v ktorom podporil legálnosť vyhlásenia nezávislosti Kosova. Predseda súdu Hisaši Owada v rozsudku uviedol: *„Medzinárodné právo nemá aktívne ustanovenie, ktoré limituje deklarácie nezávislosti, preto kosovské vyhlásenie nezávislosti nie je porušením medzinárodného práva.*“[10]

O konečnom rozhodnutí hlasovalo 14 sudcov MSD, z toho 10[11] hlasovalo v prospech poradného stanoviska a 4 sudcovia[12] proti nemu. Tí sa na základe vlastného uváženia rozhodli, že jednostranné vyhlásenie Kosova jeho dočasnými inštitúciami je v rozpore s medzinárodným právom.

Posudok MSD, na ktorý sa obrátilo VZ OSN je konečný a nedá sa voči nemu odvolať. Má však iba odporúčací, nie záväzný charakter. Veľmi dôležitý je jeho politický význam. Na jeho základe malo dôjsť k ďalšiemu „masívnemu“ medzinárodnému uznávaniu nezávislosti Kosova. Nestalo sa tak, od vyslovenia verdiktu Kosovo uznalo len 7 krajín.[13]

Stanovisko MSD vyvolalo rozdielne reakcie na jednotlivých stranách sporu. Obrovská radosť Kosova, veľké sklamanie Srbov, ešte väčšmi prehĺbili priepasť medzi znepriatelenými národmi. Postoj Srbska naďalej zostáva nemenný, aj napriek rozhodnutiu MSD, Kosovo považuje za časť svojho územia.

Obsah a závery poradného stanoviska Medzinárodného súdneho dvora

Úvodom Súdny dvor pripomína, že otázka ohľadom ktorej bol požiadaný o poradné stanovisko zahŕňa rezolúcia 63/3 prijatú VZ OSN. Taktiež obsahuje konkrétne znenie otázky, či je jednostranné vyhlásenie nezávislosti dočasnými inštitúciami samosprávy Kosova v súlade s medzinárodným právom.

Poradné stanovisko MSD tvorí päť základných častí:

I. Jurisdikcia a úvaha,
II. Rozsah a význam otázky,
III. Reálne pozadie,
IV. Otázka či je vyhlásenie nezávislosti v súlade s medzinárodným právom,
V. Všeobecný záver.

V prvej časti sa MSD zaoberá otázkou, či má právomoc vydať poradné stanovisko požadované VZ OSN zo dňa 8. októbra 2008. Právomoc MSD na vydanie poradného stanoviska je založená na článku 65 odseku 1 jeho štatútu, ktorý potvrdzuje, že *„Súd môže vydať posudok o akejkoľvek právnej otázke na žiadosť akéhokoľvek subjektu oprávneného v súlade s Chartou Organizácie spojených národov podať takúto žiadosť.“*[14] MSD ďalej

[9] Negatívny verdikt Medzinárodného súdneho dvora o Kosove by znamenal koniec medzinárodného práva, http://www.europrofit.sk/spravy/zahranine-spravy/12240-negativny-verdikt-msd-o-kosove-by-znamenal-koniec-medzinarodneho-prava (25.1. 2011).

[10] Posudok súdu v prospech Kosova môže spustiť vlnu uznávania, http://www.sme.sk/c/5474715/posudok-sudu-v-prospech-kosova-moze-spustit-vlnu-uznavania.html (25.1. 2011).

[11] predseda MSD - Hisashi Owada - Japonsko, Awn Shawkat Al-Khasawneh - Jordánsko, Thomas Buergenthal - USA, Bruno Simm - Nemecko, Ronny Abraham - Francúzsko, Bernardo Sepulveda Amor - Mexiko, Antônio Augusto Cançado Trindade - Brazília, Abdulqawi Yusuf - Somálsko a Sir Christopher John Greenwood – VB.

[12] podpredseda MSD Peter Tomka - Slovenská republika, Abdul G. Koromovi - Siera Leone, Mohamed Bennouna - Maroko, Leonid Skotnikov - Ruská federácia.

[13] Aktuálne ku dňu 10. februára 2011.

[14] Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo, kapitola I, písmeno A, odsek 18.

konštatuje, že VZ OSN je oprávnené požiadať o poradné stanovisko na základe článku 96 Charty OSN , ktorý znie: *„Valné zhromaždenie alebo Bezpečnostná rada môžu požiadať Medzinárodný súdny dvor, aby vydal posudok o akejkoľvek právnej otázke."*[15] V tejto súvislosti na základe článku 12, odseku 1 Charty OSN[16] MSD pripisuje túto právomoc VZ OSN.

Podľa niektorých účastníkov tohto konania, otázka položená VZ OSN, či je vyhlásenie nezávislosti v súlade s medzinárodným právom, nie je právnou otázkou. V tejto súvislosti MSD potvrdil medzinárodnú platnosť výroku a zároveň uviedol, že nebol požiadaný vo svojom stanovisku rozhodnúť o platnosti výroku v súlade s akýmkoľvek iným vnútroštátnym právom. V danej veci taktiež podotkol, že sa pri rozhodovaní nebude zaoberať politickou povahou veci. S ohľadom na vyššie uvedené MSD zvážil, že disponuje právomocou vydať poradné stanovisko v súvislosti so žiadosťou VZ OSN.

V poradnom stanovisku MSD sa taktiež uvádza, že napriek tomu, že BR OSN je primárnym orgánom OSN pre riešenie otázky Kosova, neexistujú žiadne prekážky, aby o poradné stanovisko požiadalo aj VZ OSN.

V druhej časti poradného stanoviska MSD skúma rozsah a význam položenej otázky. V tejto súvislosti poznamenal, že otázka položená VZ OSN je jasne formulovaná. Otázka je tak isto jednoznačná a špecifická a žiada MSD o poradné stanovisko, či je vyhlásenie nezávislosti v súlade s medzinárodným právom. Neobsahuje požiadavku právnych dôsledkov tohto vyhlásenia, ani či Kosovo získalo štátnu suverenitu. Tak isto sa otázka nepýta na platnosť a právne následky uznania Kosova štátmi, ktoré ho uznali. MSD preto nevidí dôvod, prečo by mala byť otázka preformulovaná.

V ďalšom odseku MSD preskúmava otázku, kto bol autorom nezávislosti Kosova, lebo táto otázka je dôležitá pre jeho ďalšie rozhodovanie. Na margo zistení poznamenáva, že položená otázka nevyžaduje jeho stanovisko k tomu, či medzinárodné právo dáva oprávnenie Kosovu jednostranne vyhlásiť svoju nezávislosť, alebo či medzinárodné právo vo všeobecnosti dáva oprávnenie entitám situovaným v rámci štátu sa jednostranne odčleniť od tohto štátu.

V tretej časti MSD pokračuje vo svojom uvažovaní a uvádza, že vyhlásenie nezávislosti Kosova je potrebné posudzovať v kontexte faktov, ktoré k nemu viedli. *„Stručne popisuje relevantné znaky rámca stanoveného BR OSN na zabezpečenie dočasnej správy Kosova, konkrétne rezolúcie BR OSN 1244 (1999) a z nej vyplývajúcich noriem vydávaných UNMIK-om.*"[17] Berie do úvahy vývoj pred vyhlásením nezávislosti Kosova súvisiaci s procesom určovania jeho konečného štatútu.

V štvrtej časti poradného stanoviska pod písmenom A, s podtitulom Medzinárodné právo verejné, sa MSD zaoberá dvomi princípmi, t.j. právom na sebaurčenie a princípom územnej celistvosti. V osemnástom až začiatkom 20. storočia existovali početné prípady vyhlásenia nezávislosti štátov po celom svete. Tie narážali na nevôľu štátnych celkov, od ktorých sa snažili odčleniť. Výsledkom takýchto snáh bolo vytvorenie nového štátu. V žiadnom z týchto prípadov však akt vyhlásenia nezávislosti nebol v rozpore s medzinárodným právom. Naopak, štátna prax počas uvedeného obdobia jasne poukazuje na záver, že medzinárodné právo neobsahovalo žiadny zákaz vyhlásenie nezávislosti.

---

[15] Tamže, kapitola 1, písmeno A odsek 20.

[16] Článok 12 odsek 1 Charty OSN znie: *„ Pokiaľ BR OSN vykonáva v akomkoľvek spore alebo v akejkoľvek situácií funkciu, ktorú jej ukladá táto Charta, VZ OSN neurobí žiadne doporučenie o takomto spore alebo situácií, iba ak o to BR OSN požiada*."

[17] Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo - Summary of the Advisory Opinion, kapitola 3, odsek 3.

V druhej polovici dvadsiateho storočia sa právo na sebaurčenie vyvinulo do takej podoby, že dáva právo na nezávislosť ľuďom, ktorí sú podrobení, pod nadvládou alebo sú vykorisťovaní. Na základe tohto práva vzniklo množstvo nových štátnych celkov.[18]

Súdny dvor ďalej pripomína, že zásada územnej celistvosti je dôležitou súčasťou medzinárodného právneho poriadku a je zakotvená v Charte OSN, ktorá stanovuje: „*Všetci členovia Organizácie Spojených národov sa vystríhajú vo svojich medzinárodných stykoch hrozby silou alebo použitia sily proti územnej celistvosti alebo politickej nezávislosti každého štátu, ako aj každého iného spôsobu nezlučiteľného s cieľmi Organizácie Spojených národov*."[19]

V rezolúcii VZ OSN č. 2625 s názvom Deklarácia o princípoch medzinárodného práva týkajúcich sa priateľských vzťahov a spolupráce medzi štátmi v súlade s Chartou OSN, ktorá odráža medzinárodné obyčajové právo, VZ OSN taktiež zdôrazňuje zásadu, podľa ktorej sa štáty majú vo svojich medzinárodných vzťahoch vystríhať hrozby alebo použitia sily proti územnej celistvosti alebo politickej nezávislosti akéhokoľvek štátu. Uvedená rezolúcia následne vymenováva rôzne povinnosti, na základe ktorých majú štáty upustiť od porušovania územnej celistvosti ostatných suverénnych štátov. V rovnakom duchu Záverečný akt Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe podpísaný na Helsinskej konferencii dňa 1. augusta 1975 v článku IV. stanovil, že účastnícke štáty budú rešpektovať územnú celistvosť každého zúčastneného štátu.

Z vyššie uvedeného MSD vyvodil záver, že rozsah princípu územnej celistvosti je obmedzený na oblasť vzťahov medzi štátmi.

Existujú však aj prípady, keď BR OSN odsúdila niektoré vyhlásenia nezávislosti. Vo všetkých takýchto prípadoch brala do úvahy konkrétnu situáciu existujúcu v tom čase, kedy došlo k vyhláseniu nezávislosti. MSD uvádza, že označenie vyhlásenia nezávislosti za neoprávnené nevychádza z jeho jednostranného charakteru, ale z porušenia zásady hrozby a použitia sily, ako aj nedodržiavania kogentných noriem medzinárodného práva verejného. Taktiež poznamenáva, že v súvislosti s Kosovom, BR OSN takéto stanovisko nikdy nezaujala.

Na základe všetkých uvedených skutočností MSD vyvodzuje stanovisko, podľa ktorého medzinárodné právo verejné neobsahuje žiadny použiteľný zákaz vyhlásenia nezávislosti, a tak ani Kosovo vyhlásením nezávislosti dňa 17. februára 2008 neporušilo medzinárodné právo verejné.

V štvrtej časti pod písmenom B MSD skúma právny význam rezolúcie BR OSN č. 1244 a na jej základe vytvoreného ústavného rámca UNMIK. V ďalšom odôvodnení vysvetľuje význam zriadenia ústavného rámca ako súčasti špecifického právneho poriadku vytvoreného na základe vyššie uvedenej rezolúcie č.1244. Ústavný rámec nadobudol platnosť ako súčasť súboru právnych predpisov v rámci systému práva prijatého pre správu Kosova počas prechodného obdobia. Inštitúcie, ktoré vytvoril, sú oprávnené prijímať rozhodnutia, ktoré môžu nadobudnúť účinnosť len v rámci tohto systému práva. Predovšetkým kosovské zhromaždenie dostalo právomoc prijímať právne predpisy, ktoré majú platnosť zákona len v rámci tohto právneho poriadku a sú vždy podriadené najvyššej právomoci špeciálneho predstaviteľa.

Z vyššie uvedeného súd dospel k záveru, že rezolúcia č. 1244 a ústavný rámec tvoria časť medzinárodného práva, ktoré je potrebné brať do úvahy pri odpovedaní na otázku položenú VZ OSN v žiadosti o poradné stanovisko.

---

[18] Najmä v priebehu 60. rokov 20. storočia vzniklo v Afrike niekoľko samostatných štátov, napr. v roku 1962 Alžírska demokratická a ľudová republika, 1960-61 Mauritánska islamská republika a pod.

[19] Charta Organizácie spojených národov, článok 2 odsek 4.

Ďalšia podkapitola v rámci štvrtej časti poradného stanoviska MSD sa zaoberá interpretáciou rezolúcie č. 1244, ktorá podľa názoru MSD musí byť vykladaná spolu s oboma priloženými prílohami. V nej uvádzané základné zásady sa snažili o zmiernenie krízy v Kosove, ukončenie násilností a represií, ako aj o zriadenie dočasnej správy. Súdny dvor poukazuje na tri rozdielne funkcie rezolúcie č. 1244. V prvom prípade bola na jej základe zriadená medzinárodná a civilná prítomnosť v Kosove, disponujúca funkciami ako vo výkonnej, tak aj v zákonodarnej a súdnej oblasti pod vedením UNMIK. Druhá funkcia rezolúcie č. 1244 spočíva v účele zriadenia medzinárodnej a civilnej prítomnosti. MSD konštatuje, že účelom takto zavedeného právneho režimu bolo zaistiť, organizovať a dohliadať na rozvoj miestnych inštitúcií v Kosove pod záštitou dočasnej medzinárodnej prítomnosti. Tretia funkcia jasne stanovuje, že rezolúciou č. 1244 zavedený režim v Kosove pôsobí na jeho území len dočasne ako podporný systém pri určovaní jeho budúceho statusu, bez predpovedania výsledku rokovaní.

MSD preto dospel k záveru, že predmetom a účelom rezolúcie č. 1244 bolo zriadiť dočasný, mimoriadny právny režim, ktorý dočasne nahradil srbský právny poriadok.

V nasledujúcej podkapitole Súdny dvor poskytol výklad k otázke: „*Je vyhlásenie nezávislosti v súlade s rezolúciou Bezpečnostnej rady 1244 (1999) a opatreniami prijatými na jej základe?* “[20] Aby dospel k záveru na danú otázku, najskôr bolo potrebné zistiť, či rezolúcia č. 1244 obsahuje nejaké ustanovenie, ktoré by zakazovalo vyhlásenie nezávislosti Kosova a kto vydal vyhlásenie nezávislosti. Nikde v pôvodnom texte v albánskom jazyku nie je zmienka o tom, že by autorom vyhlásenia nezávislosti bolo Zhromaždenie Kosova. Slovné spojenie Zhromaždenie Kosova sa objavuje len v anglickom a francúzskom preklade textu, ktorý bol predložený Generálnemu tajomníkovi OSN. Súd ďalej poznamenáva, že vyhlásenie nezávislosti Kosova nebolo zaslané špeciálnemu predstaviteľovi a taktiež nebolo uverejnené v úradnom vestníku. Ústavný rámec dal pritom špeciálnemu predstaviteľovi právomoc za určitých okolností zrušiť akty inštitúcií dočasnej samosprávy. Z uvedeného jednoznačne vyplýva, že ak sa špeciálny predstaviteľ k vyhláseniu nezávislosti nevyjadril, nepovažoval deklaráciu za akt inštitúcii dočasnej samosprávy Kosova, čiže za niečo, za čo je zodpovedný. MSD na základe uvedených poznatkov vyvodil záver, že autori vyhlásenia nezávislosti nekonali ako jedna z inštitúcii ústavného rámca, ale ako osoby reprezentujúce ľud Kosova mimo rámca dočasnej samosprávy.

Ďalšia otázka, na ktorú MSD potreboval zistiť odpoveď znela: „*Konali autori deklarácie v rozpore s rezolúciou Bezpečnostnej rady 1244 (1999) a na ňu nadväzujúcich právnych aktov*?“[21] Podľa zistení MSD, rezolúcia č. 1244 bola v prvom rade vytvorená, aby konštituovala dočasný režim pre Kosovo so zámerom viesť dlhodobý politický proces s cieľom stanoviť jeho konečný status. Neobsahuje pritom žiadne ustanovenie hovoriace, akým spôsobom má byť konečný status Kosova dosiahnutý. Taktiež neobsahuje žiadny zákaz vyhlásiť nezávislosť Kosova.

Na záver štvrtej kapitoly MSD vyvodil záver, že rezolúcia č. 1244 nezabraňovala autorom deklarácie vyhlásiť nezávislosť od Srbska, a teda vyhlásenie nezávislosti nie je v rozpore s rezolúciou č. 1244. Vyhlásenie taktiež nebolo v rozpore s ústavným rámcom, keďže nebolo urobené inštitúciou dočasnej samosprávy a ani nemalo v zámere vstúpiť do platnosti v rámci právneho poriadku dočasnej samosprávy.

V poslednej piatej časti poradného stanoviska pod názvom všeobecný záver, MSD pripomína svoje, už skôr dosiahnuté závery. Ako uvádza: „*Prijatie vyhlásenia o nezávislosti 17. februára 2008 neporušilo medzinárodné právo verejné, rezolúciu Bezpečnostnej rady*

[20] Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo - Summary of the Advisory Opinion, kapitola 4, písmeno B odsek 2.
[21] Tamže, kapitola 4, písmeno B odsek 2b.

1244 (1999), ani ústavný rámec. Z tohto dôvodu prijatie tohto vyhlásenia neporušilo žiadne platné pravidlo medzinárodného práva."[22]

Záver

V závere uvádzam stanovisko v tej dobe podpredsedu Medzinárodného súdneho dvora JUDr. Petra Tomku, CSc.

Súčasťou poradného stanoviska MSD sa stali aj vyhlásenia jednotlivých sudcov.[23] Podpredseda MSD P. Tomka vo svojom stanovisku vyjadruje názor, že väčšina zo zúčastnených sudcov si "prispôsobila" otázku položenú VZ OSN. Sudcovia sa mali podľa jeho názoru rozhodovať podľa vlastného uváženia, v súlade s platnými právnymi predpismi.

Vo svojich úvahách pripisuje právomoc rozhodovať o položenej otázke BR OSN. Na základe už uvedeného článku 12 odseku 1 Charty OSN VZ OSN, ktoré požiadalo o stanovisko MSD, nie je podľa podpredsedu kompetentným orgánom na vykonávanie takýchto aktov. Podľa jeho názoru je kompetentným orgánom BR OSN.

Pokiaľ ide o samotnú otázku je P. Tomka toho názoru, že je jasne formulovaná a špecifická, preto nevidí dôvod na jej preformulovanie.

Po preskúmaní zoznamu faktov a vypočutí jednotlivých relevantných strán vo vzťahu k Deklarácii nezávislosti zo 17. februára 2008 podpredseda vyvodil záver, v ktorom práve členovia zákonodarného zboru, prezident, členovia vlády a predseda vlády vydali jednostranné vyhlásenie nezávislosti Kosova.

Pokiaľ ide o uplatniteľný právny rámec, P. Tomka pripomína, že rezolúcia č. 1244 nebrala JZR nárok na územie Kosova. Zriadením medzinárodnej územnej správy v Kosove prevzala OSN zodpovednosť nad týmto územím, pričom po právnej stránke zostalo naďalej súčasťou JZR. Znova opakujúc primárnu zodpovednosť OSN za územnú správu v Kosove v súlade s rezolúciou č. 1244 P. Tomka pripomína, že BR OSN niesla a naďalej aj nesie primárnu zodpovednosť za situáciu v Kosove.

Podpredseda sa ďalej pýta, či obe zúčastnené strany rokovali v dobrej viere, pretože ako MSD už v niekoľkých predchádzajúcich prípadoch uviedol, rokovanie v dobrej viere znamená, že strany sú povinné vstúpiť do rokovaní s cieľom dospieť k dohode a nie iba prejsť formálnym procesom rokovaní. Taktiež majú povinnosť správať sa tak, aby boli rokovania zmysluplné, čo nebude možné v prípade, keď jedna z nich trvá na svojej pozícii bez toho, aby premýšľala o akejkoľvek zmene. P. Tomka ďalej poznamenáva, že návrh na kontrolovanú nezávislosť špeciálneho predstaviteľa M. Ahtisaariho nebol schválený BR OSN, podľa neho jediným na to kompetentným orgánom OSN. Domnieva sa, že kosovská Deklarácia nezávislosti bola spôsobom, ako uviesť do praxe v najväčšej možnej miere neschválený Ahtisaariho návrh.

Napokon podpredseda pripomína, že v rokoch predchádzajúcich jednostrannému vyhláseniu nezávislosti Kosova, bola špeciálnemu predstaviteľovi zo strany OSN zverená

---

[22] Tamže, všeobecný záver.

[23] Podpredseda MSD P. Tomka pochádza z Banskej Bystrice. Študoval na Právnickej Fakulte Karlovej univerzity v Prahe. Štúdium úspešne ukončil v roku 1979. Ďalších osem rokov pôsobil na katedre medzinárodného práva, na už spomínanej Karlovej univerzite. Od roku 1986 pracoval na česko-slovenskom federálnom ministerstve zahraničných vecí, na medzinárodnoprávnom odbore. V priebehu rokov 1991 – 1997 bol členom československej, neskôr slovenskej misie pri OSN v New Yorku. Najskôr pôsobil ako zástupca stáleho predstaviteľa SR pri OSN, potom ako veľvyslanec v rámci tejto misie. V rokoch 1999 až 2003 sa stal stálym predstaviteľom SR pri OSN. Verejnosť ho pozná najmä ako agenta a vedúceho právneho tímu SR v spore s Maďarskom o Sústavu vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros. V danom konflikte sa P. Tomka zaslúžil o významné úspechy Slovenska v súdnom spore pred MSD v Haagu. V rámci pôsobenia na MSD zastával niekoľko významných funkcií, najskôr ako predseda právneho výboru 52. VZ OSN, neskôr pôsobil ako člen Komisie pre medzinárodné právo. Od roku 2002 bol zvolený za sudcu MSD na 9-ročné obdobie a od 6. februára 2009 pôsobí ako podpredseda MSD. V súčasnosti žije v Haagu.

dočasná správa Kosova. Na základe svojich kompetencií mohol vyhlásiť neplatnosť tých rozhodnutí dočasných inštitúcií, ktoré považoval za právomoci nad ich rámec. Toto svoje právo v minulosti aj často uplatňoval. Stanovisko MSD pritom neposkytuje vysvetlenie, prečo špeciálny predstaviteľ nezaujal stanovisko ku Deklarácii nezávislosti, na základe ktorej Kosovo vyhlásilo svoju jednostrannú nezávislosť od Srbska.

Podpredseda uzatvára svoje stanovisko konštatovaním, že MSD ako hlavný súdny orgán OSN má presadzovať dodržiavanie pravidiel a mechanizmov obsiahnutých v Charte OSN a rozhodnutiach prijatých na jej základe. Podľa jeho názoru väčšina zo zúčastnených sudcov MSD dala prednosť nedávnemu politickému vývoju a súčasnej realite v Kosove, než striktnej požiadavke rešpektovania týchto pravidiel, čím boli prekročené hranice tzv. „judicial restraint“.[24]

Použitá literatúra:

1. Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo, 22. júl 2010
2. Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo
3. AHTISAARI predkladá návrh plánu na riešenie Kosova BR OSN, http://www.sme.sk/c/3214239/ahtisaari-predklada-navrh-planu-na-riesenie-kosova-br-osn.html [14.1. 2011]
4. BÁN, A.: *Kosovo*. Vydavateľstvo SLOVART s.r.o.. Bratislava, 2008. 127 s. ISBN 978-80-8085-664-9
5. BARTOVIC, V.: Medzinárodná správa v Kosove - Cesta k (ne)závislosti. In Pražské sociálně vědní studie. ISSN 1801- 5999, 2006, s. 23
6. Both Kosovo, Serbia Confident on Eve of ICJ Opinion,
7. Constitution of the Republic of Kosovo, 7. apríl 2008
8. DAVID, V. A kol.: *Medzinárodní právo veřejné s kazuistikou*. Nakladatelství Leges s.r.o..Praha, 2008. 427 s. ISBN 978-80-87212-08-0
9. Declaration of vice- prezident Tomka, 22 júl 2010
10. France at the United Nations - 22 July 2010- Kosovo- ICJ advisory opinion- statement by B. KOUCHER, *Minister of Forgein and European Affairs*, http://www.franceonu.org/spip.php?article5027 (15.1. 2011)
11. General Assembly United Nations - Resolution adopted by the General Assembly 63/3. Request for an advisory opinion of the International Court of Justice on whether the unilateral declarationof independence of Kosovo is in accordance with
12. GIRGLE, P. *Stručná historie státu- Kosovo*. nakladatelství Libri. Praha, 2006. 157 s. ISBN 80-7277-330-5
13. http://old.balkaninsight.com/en/main/news/29586/ [25.1. 2011]
14. http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-10721897 [25.1. 2011]
15. http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf [25.1. 2011]
16. Charta Organizácie Spojených Národov a Štatút medzinárodného súdneho dvora, 26. jún 1945
17. China’s Kosovo stance unchanget, http://www.b92.net/eng/news/politicsarticle.php?yyyy=2010&mm=09&dd=19&nav_id=69769 [26.1. 2011]
18. CHŇOUPEK, B.: *Dýka v chrbte*. Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov s.r.o.. Bratislava, 2001. 154 s. ISBN 80-8061-112-2

[24] V slovenskom preklade – súdne obmedzenie je právny termín, ktorý opisuje typ súdneho výkladu. Kladie dôraz na obmedzený charakter právomoci súdov. Súdne obmedzenie požaduje od sudcu, aby nezakladal svoje súdne rozhodnutie na politickej povahe veci ale na právnom princípe riešenia prípadu.

19. ICJ to rule on legality of Kosovo's independence,
20. international law, 8. október 2008
21. ISSN 1335- 4701, 2008, roč. 16, č. 38, s. 7.
22. JEŽEK, M.: Nezávislé Kosovo neexistuje a nikdy existovať nebude. In *Hospodárske noviny*.
23. KIM,J a WOEHREL,S.: Kosovo and US Policy: *Background to Independence*, 20. jún 2008
24. Kosovo December Election After No- Confidence Vote, http://www.balkaninsight.com/en/article/kosovo-govt-loses-no-confidence-vote-snap-elections-called [15.1. 2011]
25. Kosovo Declaration of Independence, 17.február 2008
26. Kosovo má veľký deň, Súd OSN podporil legálnosť vyhlásenia samostatnosti krajiny, MMF jej schválil úver, http://ekonomika.etrend.sk/svet/kosovo-ma-velky-den.html, [20.1. 2011]
27. Kosovo v zmysle rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN č. 1244/99, http://ec.europa.eu/enlargement/potential-candidates/kosovo/relation/index_sk.htm [27.1. 2011]
28. Kosovo: Election Campaign Kicks Off, http://www.balkaninsight.com/en/article/kosovo-election-campaign-kicks-off [15.1. 2011]
29. Letter dated 1 October 2008 from the Permanent Representative of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the United Nations addressed to the President of the Security Coucil, 2. október 2008
30. MRÁZ, S. A kol.: *Medzinárodné verejné právo*. Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie. Bratislava, 2005. 379 s. ISBN 80-7160-202-7
31. MRÁZ, S.: *Medzinárodné právo verejné* (zvláštna časť). Vydavateľstvo EKONÓM. Bratislava, 2007. 225 s. ISBN 978-80-225-2325-7
32. Negatívny verdikt Medzinárodného súdneho dvora o Kosove by znamenal koniec medzinárodného práva, http://www.europrofit.sk/spravy/zahranine-spravy/12240-negativny-verdikt-msd-o-kosove-by-znamenal-koniec-medzinarodneho-prava [25.1. 2011]
33. NOVOTNÝ, P.: Srbi a západ, nový konflikt na obzore. *Hospodárske noviny*. ISSN 1335- 4701, 2008, roč. 16, č. 76, s. 6.
34. Organ Harvesting Report Great Victory for Serbia, http://www.balkaninsight.com/en/article/organ-harvesting-report-great-victory-for-serbia [25.1. 2011]
35. PELIKÁN, J. a kol.: *Dějiny Srbska*. Nakladatelství Lidových novin, Praha 2005. 670 s. ISBN 80-7106-671-0
36. PM Thaci Declares Victory in Kosovo Election, http://www.balkaninsight.com/en/article/pm-thaci-declares-victory-in-kosovo-election [20.1. 2011]
37. Posudok súdu v prospech Kosova môže spustiť vlnu uznávania, http://www.sme.sk/c/5474715/posudok-sudu-v-prospech-kosova-moze-spustit-vlnu-uznavania.html [25.1. 2011]
38. Prezident SR rokoval so zástupcami politických strán o štatúte Kosova, http://www.prezident.sk/?rok-2007&news_id=3882 [15.1. 2011]
39. Request for an advisory opinion of the International Court of Justice on whether the unilateral declaration of independence of Kosovo is in accordance with international law -
40. Russia: ruling won't make Kosovo independence legal, http://www.reuters.com/article/2010/07/22/us-serbia-kosovo-russia-idUSTRE66L3YN20100722 [15.1. 2011]

41. Scale of Kosovo Vote Fraud Daunts Observers, http://www.balkaninsight.com/en/article/recounting-of-disputed-votes-continues-next-year [15.1. 2011]
42. Serbia to go to ICJ over Kosovo, http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2008&mm=03&dd=26&nav_id=48824 [25.1. 2011]
43. ŠIMURKOVÁ, K.: Srbi našli podporu po celom svete. *Hospodárske noviny*. ISSN 1335- 4701, 2008, roč.16, č. 39, s. 6.
44. ŠTĚRBA,V.: Ahtisaariho zpráva ke statusu Kosova. *Parlament České republiky Kancelář Poslanecké sněmovny*, február 2007
45. THACI: Marty's report is Scandalous and Filled with Lies, http://www.balkaninsight.com/en/article/thaci-report-is-scandalous-and-filled-with-lies [25.1. 2011]
46. United Nations Security Council - Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, 29. október 2010
47. United Nations Security Council- Report of the European Union/United States/Russian Federation on Kosovo, 4. december 2007
48. United Nations Security Council Resolution 1244, 10. Jún 1999
49. USA: Kosovo bude nezávislé aj bez rezolúcie BR OSN, *denník SME* http://www.sme.sk/c/3270609/usa-kosovo-bude-nezavisle-aj-bez-rezolucie-br-osn.html [14.1. 2011]
50. USA: Kosovo bude nezávislé aj bez rezolúcie BR OSN, *ta3*, http://www.ta3.com/sk/reportaze/35879_usa-kosovo-bude-nezavisle-aj-bez-rezolucie-br-osn [14.1. 2011]
51. VIDMAR,J.: International Legal Responses to Kosovo's Declaration of Independence. In Vanderbilt journal of transnational law, 2009
52. WOEHREL,S.: Kosovo: Current Issues and US Policy - CRS Report for Congress. In Congressional Research Service , apríl 2010
53. Závery predsedníctva zo zasadnutia Rady Európskej únie v Bruseli, 14. február 2007
54. Závery predsedníctva zo zasadnutia Rady Európskej únie v Bruseli, 19 - 20 jún 2008

Kontakt:
prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: stanislav.mraz@euba.sk

BEZPEČNOSTNÁ STRATÉGIA EÚ A JEJ VÝZNAM PRE SEKTOROVÚ BEZPEČNOSŤ

Pavel Nečas[a] – David Kollár[b]

[a]Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 97401 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: pavel.necas@umb.sk
[b]Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 97401 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: david.kollar@umb.sk

Pokračujúce integračné procesy znamenajú vytváranie istých otázok duálnosti, keďže mnoho členov únie je i členmi Severoatlantickej aliancie, s ktorou i samotná únia vo veľkej miere spolupracuje. Európska únia mala za ciel priniesť do vzťahov európskych štátov mier prostredníctvom diplomatických, politických a ekonomických prostriedkov. Nové bezpečnostné hrozby a prostredie však priniesli otázky o obranyschopnosti a pripravenosti únie reagovať na tieto vonkajšie podnety.[1]
Kľúčové slová: Európska únia, duálnosť, NATO, konflikt, nástroje sily, bezpečnostné hrozby, ozbrojené sily, migrácia, terorizmus.

Continuing integration processes mean the creation of certain issues of duality, as many members of the Union are also members of the North Atlantic Alliance, with which the Union itself is largely co-operating. The European Union was tasked with bringing diplomatic, political and economic means to European peace relations. However, new security threats and the environment have raised questions about the defence capability and the readiness of the Union to respond to these external stimuli.
Key words: The European Union, duality, NATO, conflict, instruments of power, security threats, armed forces, migration, terrorism.
JEL: F50, F52, F53,

Úvod

Európska únia bola kedysi len utopistickou ideou. Spolupráca a jednotný trh na starom kontinente, ktorý sa periodicky ocital vo vojenských konfliktoch a hrôzach vojny, predstavovali len ťažko realizovateľné ciele. Plynutím dekád a pod rúškom hnacieho motora globalizácie sa však táto vízia pretavila v realitu. Dnes sa už Európska únia nachádza v úplne inej podobe medzinárodných vzťahov a inom prostredí, ako existovalo pri jej kreovaní. Dnes čelí únia mnohým výzvam a bezpečnostným hrozbám, ktorých odvrátenie je najlepšie dosiahnuteľné práve víziou spolupráce, ktorá predstavuje gro celej Európskej únie. Pokračujúci rozvoj globalizácie, vývoj medzinárodného obchodu, energetická závislosť či teroristické útoky alebo interná nejednota sú stále prítomnými faktormi ovplyvňujúcimi debaty a vízie o budúcom smerovaní únie, ktorá v rámci svojej špecifickej povahy, musí byť pripravená a ochotná jednať na základe nových impulzov a prispôsobovať sa im.

Avšak prípadná zmena jej povahy by mohla mať za následok začatie diametrálne odlišnej éry na európskom kontinente. Mnoho členských štátov únie disponuje vlastnou históriou, víziami, hodnotami a cieľmi špecifickými pre daný región. I napriek integrácií si štáty stále podľa svojich predstáv primárne chránia svoju suverenitu. Ich sektorová

[1] Tento článok je publikovaný v rámci projektu VEGA 1/0545/17 - Transformácia bezpečnostného prostredia: aplikácia skúseností štátov Vyšehradskej štvorky na príklade Ukrajiny

bezpečnosť je vystavená rovnakým rizikám jednotlivo, ako i spoločne v rámci únie. Tieto aspekty vplývajú na formovanie budúcnosti a vyústili do otázky, ktorú je nutné riešiť priamo. Nedostatočná reakcia únie, roztrieštenosť názorov či rozličný prístup k spoločným hrozbám môžu fundamentálne ohroziť budúcnosť únie a v ešte väčšej miere i samotnú sektorovú bezpečnosť jej jednotlivých členov.

Kodanská škola ako predstaviteľka sociálneho konštruktivizmu priniesla jeden z výstupov svojej práce – nový koncept bezpečnosti, ktorý sa týkal rozdelenia na sektorovú bezpečnosť, t. j. sektorový prístup v bezpečnostných štúdiách. Do konca studenej vojny si oblasť bezpečnostných štúdií vystačila s dichotomickým delením, kde bezpečnosť poznala základné pojmy, ako voja a nevojenský konflikt. Všetky nevojenské aspekty bezpečnosti boli odsúvané mimo pozornosti agendy. Práve Kodanská škola v medzinárodných vzťahoch v zmysle paradigmy sociálneho konštruktivizmu ako nóvum priniesla proces sekuritizácie a prisúdila existenciálny charakter práve nevojenským hrozbám. Kodanská škola hovorí o účelnosti vymedzenia hrozieb práve prostredníctvom rozdelenia bezpečnosti do jednotlivých sektorov – vojenského, politického, ekonomického, societálneho a environmentálneho. V každom sektore ukazuje na referenčné objekty, ktoré, ako predstavujú hrozby, môžu si legitímne prostredníctvom svojich zástupcov nárokovať právo na prežitie.[2]

1 Bezpečnostná stratégia Európskej únie

Európska bezpečnostná stratégia bola vytvorená na začiatku nového milénia, kedy Európa prosperovala a integrovanie sa do štruktúr Európskej únie bolo hlavným zámerom väčšiny štátov. Spojené štáty hrali kľúčovú úlohu v týchto procesoch a pri budovaní európskej bezpečnosti. Avšak útoky z 11. septembra 2001 výrazne ovplyvnili dianie po celom svete. Taktiež pokračujúce napätie na Balkáne zdôrazňovalo dôležitosť internej jednoty a stability štátov, ktoré v daných situáciách predstavujú rovnakú hrozbu pre svoje okolie ako priame vojenské konflikty medzi štátmi. Spolupráca v mene globalizácie so sebou prináša nové komplexné problémy, ktorých riešenie nedosiahne žiaden štát jednotlivo, ale iba skrz spoluprácu a spoločnú snahu. Predmetný dokument bol prijatý v Bruseli 12. decembra 2003 a predstavoval základný strategický dokument únie v oblasti bezpečnosti. Rastúca solidarita naprieč Európou a presnenejšie vytýčenie spoločných cieľov robilo z únie efektívnejšieho aktéra medzinárodného prostredia, ktorý by mal byť pripravený zdieľať zodpovednosť za a podieľať sa na budovaní svetovej bezpečnosti. Dokument stanovuje primárne ciele a prepája ich s nástrojmi na budovanie lepšieho a bezpečnejšieho prostredia, ktoré únia považuje za hlavný predpoklad stability a rozvoja. Konfliktné prostredie ničí infraštruktúru a znemožňuje akúkoľvek ekonomickú spoluprácu a napredovanie.[3]

V dokumente sú konkrétne definované hrozby, ktorým únia čelí. Prvou je terorizmus, ktorý vo veľkej miere ohrozuje civilistov a otvorenosť či toleranciu jednotlivých spoločností, a teda samotné základy únie. Od konca studenej vojny narastá počet teroristických útokov spätých s náboženským extrémizmom. Fenomény prebiehajúce v týchto teroristických skupinách, v dôsledku modernizácie priamo vytvárajú tlak na európsku spoločnosť. Európa je cieľom i základňou týchto skupín a preto je nevyhnutná spoločná koordinácia pri zaisťovaní bezpečnosti. Ďalšiu významnú hrozbu predstavujú zbrane hromadného ničenia. Ich šírenie sa prostredníctvom multilaterálnych zmlúv a medzinárodnej kontroly obmedzilo, avšak svet sa stále nachádza v ich ohrození a stále existujú štáty, ktoré takéto zbrojenie vidia ako garanciu

[2] LASICOVÁ, J., UŠIAK, J. (2012): Bezpečnosť ako kategória.

[3] EU. 2003. European Security strategy- a secure Europe in a better world. In europa.eu [online]. 2003 [2018.11.28]. Dostupné na internete: <https://europa.eu/globalstrategy/en/european-security-strategy-secure-europe-better-world>

ich vlastného prežitia. Pokroky v oblasti vedy a techniky tiež znásobujú ohrozenie biologickými a chemickými zbraňami. Obzvlášť závažné ohrozenie predstavuje spojenie prvých dvoch spomínaných hrozieb. Možnosť vlastnenia zbraní hromadného ničenia súkromným sektorom a teroristickými skupinami vyvoláva nekontrolovateľné riziko, kedy by malá skupina ľudí získala prostriedky, ktorými doposiaľ disponovali iba štátni aktéri. Regionálne vojenské ale aj nevojenské konflikty predstavujú tretiu hrozbu, ktorá sa netýka výlučne konfliktov geograficky blízkych únií. Násilné a pokračujúce konflikty na Blízkom východe či vo východnej Ázii vyvolávajú rovnaké priame či nepriame ohrozenie pre regionálnu stabilitu a medzinárodný obchod. Dlho trvajúce vojenské konflikty ničia infraštruktúru a ohrozujú základné ľudské práva a slobody, čo môže vyústiť k nárastu extrémizmu, terorizmu a eventuálne k zlyhaniu samotného štátu a dominancii organizovaného zločinu. Regionálna nestabilita môže taktiež viesť k zvýšenej snahe získať zbrane hromadného ničenia. Už spomenuté zlyhávanie štátu a organizovaný zločin sú poslednou skupinou hlavných hrozieb stanovených v dokumente. Korupcia a zneužívanie štátnej moci oslabujú demokratické piliere a pre Európsku úniu predstavujú externé i interné ohrozenie. Takéto zlyhanie štátu priamo vedie k nárastu ohrozenia ďalšími spomenutými hrozbami. Štátna nestabilita vedie k tej regionálnej a to následne priamo podkopáva základy akéhokoľvek spoločenstva. V takomto prostredí dominuje organizovaný zločin, pre ktorý je Európa jedným z primárnych trhov. Spojenie daných hrozieb vytvára ohrozenie, ktorému je nutné predchádzať už v jeho zárodkoch.[4]

Prevencia najmä vojenských konfliktov a hrozieb by mala byť prvou líniou obrany, nakoľko éra globalizácie a vzájomnej závislosti znižuje vzdialenosti. Vzdialeným vojenským konfliktom je nutné venovať rovnakú mieru pozornosti, ako tým, ktoré prebiehajú v bezprostrednej blízkosti európskych hraníc. Únia už po útokoch z 11. septembra 2001 začala prijímať opatrenia na elimináciu hrozby terorizmu, vrátane pokusov o odstrihnutie financovania teroristických skupín či vydávanie medzinárodných zatykačov a zároveň pokračuje v snahách o úplne odzbrojovanie a pomoc pri stabilizovaní situácie v problémových regiónoch, vrátane Balkánu, kde posilňovanie demokracie dopomáha miestnym orgánom v účinnom boji s organizovaným trestným zločinom.

Konflikty ako také menia svoju povahu, kedy od hrozby invázie a vojenskej intervencie dostávajú novú dimenziu, na ktorú nemožno odpovedať vojenskou silou, ale ich nová podoba a vývoj medzinárodného prostredia si vyžadujú spojenie a vzájomné pôsobenie rozličných nástrojov. Politické, spravodajské, vojenské, súdne i ekonomické prostriedky musia byť v globálnom svete prioritnými nástrojmi riešenia týchto hrozieb už od ich samotných koreňov. Jednou z možností na naplnenie cieľov bezpečnosti je práve podpora a dodržiavanie multilaterálnych zmlúv a pomoc pri riešení regionálnych konfliktov vo všeobecnosti. Európska únia sa svojím rozširovaním posúva bližšie k týmto problémovým oblastiam, čo vedie k nutnosti angažovať sa pri riešení daných sporov. Medzi strategické priority predmetného strategického dokumentu sa považuje riešenie arabsko-izraelského konfliktu a situácie v Zakaukazsku a teda rozšírenie zóny bezpečnosti.

Tretím cieľom je posilňovanie postavenia medzinárodného práva a poriadku založenom na multilateralizme, ktorý je základmi civilnej mocnosti. Únia vidí medzinárodné organizácie a zmluvy ako účinný prostriedok pri boji so stanovenými hrozbami. Medzinárodné právo nedokáže byť dostatočne efektívne a silné, ak sú v regiónoch oslabené demokratické princípy. Pri plnení týchto cieľov sa vyžaduje konštantné zvyšovanie schopností a kapacít členských štátov, ktoré musia byť flexibilnejšie a mobilnejšie pri zasahovaní v jednotlivých vojenských konfliktoch. Obrana záujmov únie musí prebiehať už za jej hranicami a nečinnosť nepripadá do úvahy. Na jej zabezpečenie je preto dôležité i

[4] LASICOVÁ, J., UŠIAK, J. (2012): Bezpečnosť ako kategória.

udržiavať a zväčšovať spoluprácu s transatlantickými partnermi a regionálnymi organizáciami v Európe i vo zvyšku sveta. Táto spolupráca sa prejavuje aj v dôraze na reformu bezpečnostných sektorov, ktorá by bola základom budovania inštitúcií a vzájomnej spolupráce, kedy je potrebná jednota v snahe vytvárať bezpečné prostredie. (EU, 2003).[5]

Päť rokov po vydaní pôvodného strategického dokumentu, teda v roku 2008, bol vydaný dokument s názvom „Správa o vykonávaní Európskej bezpečnostnej stratégie – zaistenie bezpečnosti v meniacom sa svete.“ Dokument bol vydaný práve za účelom reagovať na neustále rokmi sa vyvíjajúce prostredie, zhodnotiť plnenie vytýčených cieľov a stanoviť nové výzvy i ciele. Dokument opisuje úniu ako trvajúci príklad stability, ktorý zároveň musí členiť novým výzvam a zároveň klásť dôraz na komplexnosť hrozieb. Správa sa snaží vo väčšej miere adresovať problémy, ktorým sa pôvodný dokument venoval okrajovo. Medzi významné hrozby zaraďuje už i kybernetickú bezpečnosť a dôraz na energetickú politiku a zabezpečenie dodávok energie, ktoré si vyžaduje angažovanosť všetkých členských štátov. Dôraz sa kladie i na klimatické problémy, ktoré môžu vyústiť do humanitárnych a politických kríz. Opäť sa zdôrazňuje nutnosť včasného reagovania a riešenia zamrznutých vojenských aj nevojenských konfliktov. Opätovná pozornosť sa kladie i nástrojom na dosahovanie vytýčených cieľov, medzi ktoré patria multilaterálne partnerstvá, dodržiavanie ľudských práv a slobôd, regionálne partnerstvá a efektívny multilateralizmus vo všeobecnosti.[6]

Koncom júna 2016 bola Európskou úniou prijatá Globálna stratégia pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku. Nová podoba bezpečnostnej stratégie ma za úlohu zlepšovať efektívnosť obranyschopnosti a bezpečnosti únie a jej členských štátov. Ochrana civilného obyvateľstva sa považuje za prioritnú úlohu, ktorá musí byť dosiahnutá prostredníctvom vzájomnej kooperácie. Európska únia sa i naďalej zaväzuje k podporovaniu mieru a garantovaniu bezpečnosti osôb na jej území, kedy sa v dôsledku utečeneckej krízy zdôrazňuje, že naša interná bezpečnosť závisí od mieru mimo našich hraníc. Únia sa zaväzuje k napredovaniu a prosperite, posilňovaniu demokracie a jej hodnôt, princípov. Naďalej bude podporovaný i medzinárodný právny systém a multilateralizmus, ktorý je pilierom moderného sveta. V takomto prostredí je kľúčovou jednota, angažovanosť, zodpovednosť a spolupráca i mimo externé hranice Európy. Prioritou v tejto sfére musí byť vlastná integrita a bezpečnosť so zameraním na hrozby terorizmu či kybernetických útokov. Stratégia dáva do popredia i pokračujúcu úzku spoluprácu so Severoatlantickou alianciou. Esenciálnou má byť podpora susedských vzťahov a teda štátov a spoločností na východ a juh od únie. Integrovaný prístup ku konfliktom, vojenským aj menej násilným, a pôsobenie vo všetkých jeho fázach je nevyhnutné pre udržateľný mier. Po vzore samotnej únie je dôležitou i podpora kooperatívnych regionálnych usporiadaní naprieč svetom. Na dosiahnutie vytýčených cieľov musí byť únia bez výnimiek dôveryhodnou, reagujúcou a neustále snažiacou sa o nárast spolupráce. Členovia únie si i naďalej zachovávajú suverenitu pri rozhodovaní o obrane, no pre jej efektívnosť je daná spolupráca kľúčovou.[7]

---

[5] EU. (2003): European Security strategy- a secure Europe in a better world. In europa.eu [online]. 2003 [2018.11.28]. Dostupné na internete: <https://europa.eu/globalstrategy/en/european-security-strategy-secure-europe-better-world>

[6] EU. (2008): Report on the implementation of the European Security Strategy - Providing Security in a Changing World. In europa.eu [online]. 2008 [2018.11.28]. Dostupné na internete: <https://europa.eu/globalstrategy/en/report-implementation-european-security-strategy-providing-security-changing-world>

[7] EU. (2018): Permanent sctructured cooperation- PESCO. In europa.eu [online]. 2018 [2018.11.28]. Dostupné na internete: <https://cdn5-eeas.fpfis.tech.ec.europa.eu/cdn/farfuture/wM5QZfoVgVbC4zSzD-u--4o8E9TqYoThT3aNfAC6TQA/mtime:1542983709/sites/eeas/files/pesco_factsheet_november_2018_en_0.pdf>

Agentúra FRONTEX

Frontex je agentúrou Európskej únie, ktorá bola vytvorená v novembri 2004 pre uľahčenie a podporu spolupráce hraničných stráži členských štátov v ich snahe zabezpečiť vonkajšie hranice únie. So sídlom vo Varšave, Frontex začal svoje pôsobenie koncom roka 2005. Agentúra pomáha implementovať nariadenia únie do pohraničných oblastí štátov a sústreďuje ich snaženie, pre lepšiu spoluprácu. Správa hraníc ostáva i naďalej na jednotlivých členských štátoch, no Frontex sa snaží dohliadnuť na to, aby medzi nimi neexistoval žiaden slabý článok a každý vykonával svoju úlohu na rovnakej úrovni kvality. Pod záštitou agentúry sa vykonali úspešné operácie ako Hermes, Moria Hotspot, Triton či Poseidon. V roku 2015 prišla Európska komisia s myšlienkou reformácie Frontexu, ktorá mala byť pretransformovaná do novej Európskej hraničnej a pobrežnej stráže, i naďalej pod skratkou Frontex.

Reformácia prišla ako dôsledok vypuknutej migračnej krízy, kedy sa jej právomoci zvýšia, pôsobenie zväčší na celý Schengenský priestor, vrátané pobrežných vôd. Frontex v novodobej podobe oficiálne vznikol 6.10.2016 a v súčasnosti dohliada a kontroluje externé hranice únie, vykonáva analýzy ich funkčnosti a prichádza s potrebnými riešeniami na eliminovanie slabých miest v ochrane štátnych hraníc. Podpora a rozpočet Frontexu sa v 2016 zdvojnásobí a takmer strojnásobí do roku 2020. Frontex pre zachovanie poriadku a bezpečnosti dostal taktiež právo na výkon svojej moci bez ohľadu na stanovisko členského štátu, a to najmä v otázkach tykajúcich migračnej krízy a migrantov z Blízkeho Východu. V prípade ohrozenia Schengenských hraníc bude Frontex koordinovať a vykonávať pomoc v danej oblasti s plným právom zasiahnuť pomocou vlastných prostriedkov. Agentúra najnovšie môže aj vysielať vlastných vyslancov do nečlenských krajín únie. Nový Frontex je zriadený pod Reguláciou EU, č. 1624 z roku 2016.[8]

Analýzu jednotlivých rizík ma na starosti „Risk Analysis Unit - RAU," ktorá zhromažďuje a vyhodnocuje strategické informácie poskytnuté predstaviteľmi a zamestnancami jednotlivých členských štátov, alebo inými organizáciami (Medzinárodná organizácia pre migráciu, Europol a pod.) Spoločný integrovaný model analýzy rizík CIRAM (Common Integrated Risk Analysis Model) slúži na vyhodnotenie údajov a ich následne poskytnutie jednotlivým štruktúram únie. Táto jej činnosť by bez poskytnutých dát od členských štátov nebola dostatočne efektívna. Jednotlivé operácie sú flexibilné a prispôsobujú sa vyvíjajúcim sa podmienkam. Plánovanie a realizácia však fungujú na rovnakom princípe. Základným kameňom je analýza rizík a konzultácia s členskými štátmi ohľadom miery ich podpory a vôle poskytnúť technické prostriedky a odborníkov. Hostiteľská krajina odsúhlasí vytvorený operačný plán, nasleduje nové posúdenie rizík a podrobnosti o velení a spôsobe rozhodovania. Vyslaní zamestnanci vykonávajú na hranici rovnaké úkony ako hostiteľské zložky a podliehajú miestnej hraničnej stráži. Po skončení operácie nasleduje jej vyhodnotenie a ďalšie zdieľanie záverov medzi inštitúciami štátov a únie.[9]

PESCO

Permanent Structured Cooperation (Stála štruktúrovaná spolupráca) je dôležitým začiatkom v procese bližšej spolupráce jednotlivých členských štátov. Globálna stratégia pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku naštartovala kooperáciu v oblasti obrany, no iniciatíva PESCO má dopomôcť k požadovanej miere integrácie. V dôsledku meniaceho sa bezpečnostného prostredia sa od decembra 2017 dvadsaťpäť členských štátov zaviazalo

[8] FRONTEX. (2016): Regulácia č. 1624/2016. In frontex.eu [online]. 2016 [2018.11.28]. Dostupné na internete: <http://frontex.europa.eu/assets/Legal_basis/European_Border_and_Coast_Guard.pdf

[9] FRONTEX. (2017): Frontex at a glance. In frontex.eu [online]. 2017 [2018.11.28]. Dostupné na internete: <http://frontex.europa.eu/assets/Publications/General/Frontex_at_a_Glance.pdf

k užšej spolupráci (vrátane navýšenia investícií) v otázkach obrany a bezpečnosti. Iniciatíva vychádza z právneho základu Zmluvy o EÚ (články 42 a 46) a Protokolu č.10. Hlavným pokrokom iniciatívy PESCO je povaha stanovených cieľov a ich právna záväznosť.

PESCO disponuje štruktúrou na dvoch úrovniach- Rady a samotných projektov. Na úrovni Rady sa rozhoduje o celkovom smerovaní PESCO a prerokovávajú sa jednotlivé rozhodnutia či hodnotenia. Hlasom disponujú len členovia PESCO a musí byť jednohlasné. Výnimku predstavujú hlasovania o prijatí či ukončení členstva, kedy je potrebná kvalifikovaná väčšina. Na úrovní jednotlivých úloh rozhodujú členovia zúčastnený na danom projekte a pod dohľadom Rady. V marci 2018 Rada schválila odporúčanie, ktoré podrobnejšie opisuje implementovanie PESCO. Členovia musia každoročne prezentovať Národný implementačný plán, ktorým informujú zvyšných členov o vlastnom prispievaní k plneniu stanovených a záväzných úloh. Súhrn týchto plánov predstavuje základ pre celoplošné hodnotenie efektivity PESCO. Po prednesení celkového hodnotenia Rade budú prijaté potrebné rozhodnutia a zmeny. Jednotlivé projekty musia mať značný prínos a týkajú sa napríklad vybudovania európskeho zdravotníckeho centra, vojenskej mobility, výcvikových centier, námorných jednotiek, kybernetických hrozieb či materiálnej vybavenosti. Proces budovania a prijímania projektov má byť flexibilný a zodpovedať reálnemu progresu a vývoju prostredia. Projekty majú slúžiť na zlepšenie spolupráce jednotlivých členov, avšak v istých prípadoch je možná i účasť nečlenských krajín. Ich výpomoc závisí od jednotlivého zváženia členov projektu. Vo vzťahu k Severoatlantickej aliancii by sa malo jednať o vzájomne benefičnú iniciatívu, nakoľko vybudovaná infraštruktúra a projekty budú slúžiť obojsmerne.[10]

V novembri 2018 vyzval francúzsky prezident Macron k vytvoreniu skutočnej európskej armády. V nasledujúcich dňoch dané stanovisko podporila i nemecká kancelárka Merkelová. K výrokom prišlo v dôsledku aktuálneho vývoja medzinárodného prostredia. V súčasnosti nepredvídateľné konanie Spojených štátov i Ruskej federácie vytvára neistotu a ohrozuje hlavne európsky priestor. Macron vyzval k vytvoreniu európskej armády, ktorá ako jediná bude schopná skutočne ochrániť európske záujmy. Výrokmi bola naznačená i menšia spoľahlivosť na Severoatlantickú alianciu. Prezident Macron taktiež vyzval k väčšej suverenite a solidarite únie a k zvýšeniu podpory európskych firiem, hlavne v oblasti zbrojárstva.[11]

2 Sektorová bezpečnosť- bezpečnostné sektory štátu

Štát sa na základe konceptu vychádzajúceho z Kodanskej školy sústreďuje na niekoľko sektorov bezpečnosti. Prvým z klasických sektorov je vojenský. V danom sektore je hlavným aktérom štát, ktorý sa vo svojej agende v tomto sektore sústreďuje na defenzívne a ofenzívne vojenské prostriedky, ktoré po skončení studenej vojny prešli vývojom a dnes už zahŕňajú i mierové rokovania a snaha riešiť spory nevojenskou cestou. Mnoho rizík v tomto sektore plynie hlavne z účasti štátu v bezpečnostných organizáciách. Hlavné problémy vojenského sektora spočívajú v udržaní stability, rovnováhy moci a v zabraňovaní vonkajším hrozbám pri ich aktivitách ohrozujúcich vlastnú bezpečnosť. Vojenská bezpečnosť i naďalej ostáva v popredí záujmov jednotlivých štátov a je podmienená vnútropolitickou stabilitou.

Druhým klasickým sektorom je societálny sektor bezpečnosti, ktorý vychádza z národnej identity. V tomto sektore predstavujú hlavnú hrozbu skupiny združujúce sa na

[10] EU. (2018): Permanent sctructured cooperation- PESCO. In europa.eu [online]. 2018 [2018.11.28]. Dostupné na internete: <https://cdn5-eeas.fpfis.tech.ec.europa.eu/cdn/farfuture/wM5QZfoVgVbC4zSzD-u--4o8E9TqYoThT3aNfAC6TQA/mtime:1542983709/sites/eeas/files/pesco_factsheet_november_2018_en_0.pdf>

[11] Politico. 2018. Macron wants Europe to buy its own military hardware. In politico.eu [online]. 2018 [2018.11.28]. Dostupné na internete: <https://www.politico.eu/article/macron-wants-europe-to-build-its-own-military-hardware/>

základe spoločnej identity, kolektívnosti a lojality. Tieto skupiny sa často cítia v ohrození a rastúcim napätím môže dôjsť k nestabilite vo vnútri štátu. Politickí predstavitelia sú hlavnými protagonistami pri riešení takýchto sporov a teda štát i v tomto prípade zohráva esenciálnu úlohu.

Ekonomický sektor bezpečnosti sa opiera o stabilné hospodárstvo a ekonomiku, ktoré priamo podmieňujú vnútornú i vonkajšiu bezpečnosť štátu. Globalizácia a vzájomná závislosť navyšujú rolu medzinárodných organizácií, popri štátnych aktérov, v zabezpečovaní tohto sektora. Medzinárodná spolupráca niekoľkonásobne zvýšila výhody medzinárodného obchodu, ktorý so sebou ale priniesol i rovnako vyššie riziká. Navyše narastá napätie medzi chudobnými štátmi, ktoré sa ocitli na kraji globalizácie a zvyškom sveta.[12]

Environmentálny sektor bezpečnosti je primárne ohrozený industrializáciou, zbrojením či násilnými konfliktmi a stabilita tohto sektora je možná výlučne skrz medzinárodnú spoluprácu. Počet zdrojov je na Zemi i vo vesmíre obmedzený a počet ľudských jedincov nepriamoúmerne narastá a ich pribúdanie je celosvetovo rozložené asymetricky. Novšími sektormi bezpečnosti sú informačný a energetický sektor. Oba sa vyvíjajú rýchlo a štáty musia byť vopred pripravené na možné hrozby v daných sektoroch, ktorých narušenie môže znamenať nepredstaviteľné škody.

Posledným vytýčeným sektorom je politický. Ten je vo svojej podstate súčasťou všetkých zvyšných sektorov, ktorých sekuritizácia prebieha skrz politických predstaviteľov a ich rozhodovanie. Ohrozenie tohto sektora pochádza hlavne z možného narušenia suverenity štátu, ideológie a fungovania inštitúcií (Nečas, Ušiak, 2010).[13]

3 Význam Európskej bezpečnostnej stratégie

Európska bezpečnostná stratégia bola v čase svojho vydania nevyhnutnou pre budúce smerovanie Európskej únie. Svet sa nachádzal vo vojne proti teroru a nečinnosť v tomto období len poskytuje väčší priestor pre nepriateľské útoky a plánovanie. Predchádzajúce roky nepriniesli žiadny väčší úspech pri snahách definovať a vymedziť európske bezpečnostné priority, nakoľko sa jedná o otázku, ktorú každý z členských štátov vníma špecificky. K vytvoreniu danej stratégie mohli prispieť i rozdielne pohľady práve na vojnu proti teroru, kedy si mnoho aktérov uvedomilo potrebu jednotného definovania hrozieb a postupov, ktorými budú riešené. Niektorí odborníci vnímali Európsku bezpečnostnú stratégiu ako odpoveď na Národnú bezpečnostnú stratégiu Spojených štátov z roku 2002. Tu môžeme pozorovať jeden z hlavných možných dopadov na sektorovú bezpečnosť európskych štátov, nakoľko Bushova administratíva a i americká národná stratégia v tomto období boli zamerané na preemptívne konanie s možnosťou vojenského konfliktu, ak si to daná situácia na ochránenie vlastnej bezpečnosti vyžaduje.

Ak si tento fakt porovnáme s Európskou bezpečnostnou stratégiou, je zrejmý prvý kontrast, keďže tá európska opakovane kladie dôraz na preventívne konanie a včasné podchycovanie možných vojenských aj nevojenských konfliktov a zdrojov napätia pri ich základoch. Nakoľko i predmetná stratégia kladie pri zlepšovaní bezpečnosti dôraz na spoluprácu s inými organizáciami, najmä Severoatlantickou alianciou, ktorá je považovaná za garanta európskej bezpečnosti, dochádza k možnému stretu záujmov v každej z oblastí sektorovej bezpečnosti. Samotný dokument teda neupravuje vzájomne transatlantické vzťahy v dostatočnej miere. Daný trend je prítomný i vo zvyšku obrannej stratégie, kde prevládajú všeobecné a deklaratívne formulácie. Dovolím si tvrdiť, že pri tak dôležitom dokumente,

[12] HUSENICOVÁ, L. (2017): Idealizmus ako integrálna súčasť liberálnej teórie medzinárodných vzťahov, s. s. 70-94

[13] NEČAS, P., UŠIAK, J. (2010): Nový prístup k bezpečnosti štátu na začiatku 21. storočia.

ktorý by mal spájať hodnoty a predstavy každého členského štátu, sa jedná o diplomatické riešenie, ktoré v konečnom dôsledku neposkytuje vyžadovanú mieru efektívnosti.

Skúsenosti z predošlých konfliktov s účasťou európskych štátov ukázali, že dnešné prostredie si pri riešení všetkých konfliktov vyžaduje efektívne používanie soft power i hard power a sústredenie len na jednu z týchto variant nestačí. Prítomnosť ozbrojených zložiek má i dnes svoje opodstatnenie a je najlepším prostriedkom pre udržanie poriadku na danom území, no bez zapojenia soft power je rekonštrukcia v konfliktom postihnutej oblasti takmer nemožná. Takéto vágne definovanie pojmov a prostriedkov priamo podkopáva vojenský, politický, societálny a následne i ekonomický sektor bezpečnosti. Dokument umožňuje únií intervenciu na právnom základe v rámci stanovených postupov a zodpovedného prístupu za ochranu. No už v niekoľkých prípadoch sme mohli pozorovať, že „nútené“ zatiahnutie do vojny môže mať pre daných politických predstaviteľov nepriaznivé následky a dlhodobo zhoršuje vnútropolitickú situáciu v krajine, ba až vyvoláva pocit národnej frustrácie a oklamania, ktoré sa premietajú do ďalších rokovaní a spoločných snáh. Dokument nestanovuje konkrétne právomoci či záväzky, ktoré by z neho vyplývali a teda kontrola jeho úspešného plnenia zostáva otázna. Zároveň však svojim vymedzením hrozieb a cieľov dopomáha k stanoveniu budúcich trendov a vývoja v jednotlivých sektoroch bezpečnosti a obzvlášť v prípade menších členských štátov dopomáha k rozvinutiu ich vlastnej agendy.

Stratégia taktiež vraví o navyšovaní obranných kapacít a o zlepšovaní spolupráce medzi jednotlivými členmi únie. Tento trend sa v nasledujúcich rokoch vyvíjal práve prostredníctvom podpory „battle groups“ a najnovšie vytvorením spolupráce PESCO. Tieto snahy sa však prekrývajú s faktom, že navyšovanie kapacít a zlepšovanie spolupráce je nutné i v rámci Severoatlantickej aliancie, čo tieto iniciatívy podkopáva a vytvára otázniky o skutočných dôvodoch ich realizácie. Severoatlantická aliancia zostáva „vojenským patrónom“ v európskom priestore a európske iniciatívy o regionálnu spoluprácu medzi členmi únie a ignorujú fakt, že jednotlivé sektory bezpečnosti sa líšia. Ideálny stav na vytvorenie efektívnej obrannej stratégie a spoločných zložiek existoval skôr po skončení druhej svetovej vojny, avšak v tom čase to vzhľadom na mieru a stav integrácie bolo priskoro. Zároveň dôsledky dvoch svetových vojen a vtedajšie pomery určovali dôležitejšie priority. Európska únia sa na efektívne tvorenie a dohliadanie nad bezpečnosťou stála príliš inštitucionalizovaná.[14]

Kybernetický a energetický sektor bezpečnosti sú dnes viac ako kedykoľvek závislé na svetovom dianí a pre ich správne pôsobenie je potrebné pružne, aktuálne a primerane reagovať na vzniknuté situácie. Dnes už globalizácia prevyšuje „ regionálnu integráciu“ a prináša nových aktérov a nové hrozby na ktoré takáto podoba únie nie je schopná adekvátne reagovať. Hlavným motívom Európskej bezpečnostnej stratégie bola prevencia a boj s terorizmom. Členské štáty únie nielenže v nedávnych vojenských konfliktoch stratili tieto princípy z dohľadu, svojím konaním dopomohli k opätovnému vzrastu teroristických útokov a celá únia ostala zaskočená pri vzniku migračnej krízy. Týmto došlo k priamemu narušeniu societálného sektora bezpečnosti, ktorý následne zasiahol i do ďalších sektorov. Dokumentom propagovaná solidarita a jednota európskeho priestoru sa následne otriasla v základoch a opäť pozmenila bezpečnostné prostredie. Práve absencia konkrétnych povinností a záväzkov v Európskej bezpečnostnej stratégií eventuálne prispela a prispieva k internej kríze v únií. Efektívna obrana je len ťažko predstaviteľná bez účasti Veľkej Británie, ktorá je dnes už na odchode z únie. Politický a vojenský sektor si pri nedávnych krízach hájili svoje úlohy a teda

[14] NOVÁKOVÁ, D. (2011): Bezpečnostné komplexy – Bezpečnosť na európskom medzinárodnom kontinente.

primárne sa snažili ochrániť svoju vlastnú suverenitu. Kvóty sú len malým zásahom do suverenity členských štátov oproti efektívnej obrannej stratégií a spoločnej obrane.[15]

Konanie únie a nejasné chápanie zámerov Európskej komisie evokuje dojem, že dané snahy prebiehajú len na formálnej úrovni a teda je diskutabilný i reálny prínos a dopad predmetnej stratégie na jednotlivé štáty a ich bezpečnostné sektory. Ich nevyváženosť a nesúlad predstavujú obrovské riziko- východná Európa by len ťažko našla kapacity odolať útoku a je pravdepodobnejšie, že by sa únia v dôsledku nesúladu hodnôt a vyspelosti, rozdelila interne skôr, než by ju dokázal ohroziť iný aktér medzinárodných vzťahov. Únia sa zamierala skôr na objasnenie a vytýčenie jej miesta vo vyvíjajúcom sa prostredí, zachovanie civilného charakteru a naladenie budúcej orientácie, ktorá nie je vyložene zlou, ale je nereálnou v daných podmienkach a v predpokladoch jednotlivých sektorov bezpečnosti. Dané sektory nemôžu pôsobiť naplno kým nebudú v rámci únie konkrétne vytýčené hranice, ciele a metódy efektívnej obrany, nakoľko rozporuplnosť a priestor na vlastnú interpretáciu len podporuje individuálne interpretácie a spôsoby sekuritizácie.

Záver

Zachovanie suverenity a zabezpečenie bezpečnosti svojho obyvateľstva je primárnou úlohou štátu a jeho predstaviteľov. Éra globalizácie a technologické pokroky so sebou priniesli dobu, kedy sa množstvo nepredvídateľných hrozieb znásobuje každým dňom- hybridne vojny predstavujú riziko, ktoré bolo len pred pár desaťročiami fikciou. Terorizmus, neregulovaná migrácia či regionálne vojenské aj menej násilné konflikty vytvárajú prostredie, kde je bezpečnosť opäť jednou z najpoprednejších tém.

Krízové situácie predstavujú veľmi špecifické ohrozenie, vyžadujúce si i adekvátny krízový manažment. V čase ohrozenia bezpečnosti krajiny nastáva veľmi špecifická situácia, ktorá podnecuje i výnimočné riešenia. V tomto období je potrebné štát riadiť efektívne a odborne, bez externých vplyvov zasahujúcich do promptného vyriešenia krízovej situácie, ohrozujúcej celistvosť štátu. Bezpečnostný systém krajiny musí fungovať v rámci legislatívneho rámca a byť pripravený čeliť výzvam v okamihu.

Európska bezpečnostná stratégia bola dôležitou demonštráciou priorít únie. Svet sa ocital v novej vlne neistoty a napätia a únia v tomto prostredí potrebovala deklarovať svoju víziu a plány. Dokument bol dostatočným základom, ktorý ale potrebuje neustále rozvíjanie a aktualizovanie. Únia preferuje zachovanie si civilno-mocenskej povahy, no svet sa diametrálne odlišuje od toho, ktorý sprevádzal vznik danej stratégie. Vzrast nových aktérov usilujúcich o hegemóniu a vyčerpanie existujúcich garantov bezpečnosti vytvára pre Európu prostredie, kde hrozba a napätie prichádza zo všetkých svetových strán. Dnes si už únia nemôže dovoliť slepo nasledovať jedného spojenca, ktorý primárne usiluje o svoje ciele a prosperitu a zároveň súdiť druhých. Spojenec presadzujúci svoje vízie je často rovnakým rizikom ako nepriateľ.

Európa ešte stále nie je jednotne rozvinutá a hodnoty jednotlivých členských štátov stále pramenia a budú z ich vlastných historických skúseností. Únia je stále závislá na dodávkach nerastných surovín z regiónov s ktorými nevedie ideálne vzájomné vzťahy. Jednotlivé štáty sú vystavené hrozbe kybernetických útokov, ktoré cielia na vnútornú destabilizáciu. V istých sektoroch sa snaží únia presadzovať jednotné politiky a spoluprácu no v iných nereaguje v dostatočnej miere, čo ústi v osobitné konanie jednotlivých štátov a následne zvyšovanie napätia v rámci únie samotnej.

Európska bezpečnostná stratégia bola prvým krokom, ktorý mal zlepšiť a podporiť sekuritizáciu naprieč kontinentom. V závislosti na aktuálne dianie si však vyžaduje

[15] UŠIAK, J. – IVANČÍK, R. (2014): Economy and Defence in the NATO Member States. In: ECONOMIC ANNALS – XXI, 2014, roč. 7 – 8, č. 2, s. 8-12.

pokračujúce aktualizácie a prehodnocovanie. Európa sa môže ocitnúť v situácií, kedy bude hlavným garantom svojej vlastnej bezpečnosti a na túto rolu je nutná priebežná príprava. V čase vytvorenia strategického dokumentu ale preferovala zachovanie status quo, ktorý sa premietol do nedostatočného zlepšenia, stabilizovania a podpory jednotlivých sektorov bezpečnosti.

Najnovšie výroky európskych predstaviteľov signalizujú uberanie sa správnym a jediným logickým smerom. Jednotlivé národné vášne sa naprieč svetom nepredvídateľne vyvíjajú a i rokmi overené aliancie môžu byť naštrbené. Strategická poloha Európy je príliš dôležitou a zohráva kľúčovú rolu v plánoch nejedného aktéra medzinárodných vzťahov. Európa musí byť v plnej miere obranyschopná a sebestačná. Takáto nadobudnutá suverenita by výrazne ovplyvnila budúce dianie v medzinárodnom prostredí a zohrala by jedinečnú rolu pri formovaní budúcnosti Európskej únie.

Použitá literatúra

1. CAMERON, F. 2012. An Introduction to European foreign policy. Abindgdon: Routledge, 2012. 320 s. ISBN 978-04199238.
2. DIAMOND, J. 2005. Guns, germs and steel- A short history of everybody for the last 13 000 years. London: Vintage, 2005. 496 s. ISBN 978-0-099-30278-0.
3. EU. 2003. European Security strategy- a secure Europe in a better world. In europa.eu [online]. 2003 [2018.11.28]. Dostupné na internete: <https://europa.eu/globalstrategy/en/european-security-strategy-secure-europe-better-world>
4. EU. 2008. Report on the implementation of the European Security Strategy - Providing Security in a Changing World. In europa.eu [online]. 2008 [2018.11.28]. Dostupné na internete: <https://europa.eu/globalstrategy/en/report-implementation-european-security-strategy-providing-security-changing-world>
5. EU. 2016. A global stratety for the European Union´s Foreign and Security Policy. In Mzv.sk [online]. 2016 [2018.11.28]. Dostupné na internete: <https://www.mzv.sk/documents/10182/2463130/EU+Global+Strategy+%281%29.pdf/170f0f28-e115-4248-9682-5faf25a615bf>
6. EU. 2018. Permanent sctructured cooperation- PESCO. In europa.eu [online]. 2018 [2018.11.28]. Dostupné na internete: <https://cdn5-eeas.fpfis.tech.ec.europa.eu/cdn/farfuture/wM5QZfoVgVbC4zSzD-u--4o8E9TqYoThT3aNfAC6TQA/mtime:1542983709/sites/eeas/files/pesco_factsheet_november_2018_en_0.pdf>
7. FRONTEX. 2016. Regulácia č. 1624/2016. In frontex.eu [online]. 2016 [2018.11.28]. Dostupné na internete: <http://frontex.europa.eu/assets/Legal_basis/European_Border_and_Coast_Guard.pdf
8. FRONTEX. 2017. Frontex at a glance. In frontex.eu [online]. 2017 [2018.11.28]. Dostupné na internete: <http://frontex.europa.eu/assets/Publications/General/Frontex_at_a_Glance.pdf
9. HREHA, Ľ. 2018. Migrácia ako bezpečnostná výzva eú pre rok 2018. In UŠIAK, J. – KOLLÁR, D. Bezpečnostné fórum 2018. Banská Bystrica: Interpolis, 2018. s. 131-137. ISBN 978-80-972673-5-3
10. HUSENICOVÁ, L. 2017. Idealizmus ako integrálna súčasť liberálnej teórie medzinárodných vzťahov. In *Politické vedy*. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2017-. - ISSN 1335-2741. - Roč. 20, č. 3 (2017), s. 70-94
11. LASICOVA, J., UŠIAK, J. 2012. Bezpečnosť ako kategória. Bratislava: VEDA, 2012. 264 s. ISBN 978-80-224-1284-1.

12. NEČAS, P., UŠIAK, J. 2010. Nový prístup k bezpečnosti štátu na začiatku 21. storočia. Liptovský Mikuláš: AOS, 2010. 166 s. ISBN 978-80-8040-401-7.
13. NYE, J. S. 2004. Soft Power. New York: PublicAffairs, 2004. 208 s. ISBN 978-1-58648-306-7.
14. NYE, J. S. 2011. The future of power. New York: PublicAffairs, 2011. 320 s. ISBN 978-1-58648-891-8.
15. NOVÁKOVÁ, D. 2011. Bezpečnostné komplexy – Bezpečnosť na európskom medzinárodnom kontinente. Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2011. ISBN 978-80-557-0318-3.
16. Politico. 2018. Macron wants Europe to buy its own military hardware. In politico.eu [online]. 2018 [2018.11.28]. Dostupné na internete: <https://www.politico.eu/article/ macron-wants-europe-to-build-its-own-military-hardware/>
17. RAJDA, Z. 2018. Armáda v demokratické společnosti v kontextu budoucího vývoje bezpečnostní situace světa a vývoje spolupráce v rámci mezinárodních organizací. In UŠIAK, J. – KOLLÁR, D. Bezpečnostné fórum 2018. Banská Bystrica: Interpolis, 2018. s. 339-349. ISBN 978-80-972673-5-3
18. STANĚK, P., IVANOVÁ, P. 2016. Európska únia na križovatke, postrehy a inšpirujúce riešenia. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016. 184 s. ISBN 978-80-8168-482-1.
19. UŠIAK, J. – IVANČÍK, R. (2014): Economy and Defence in the NATO Member States. In: ECONOMIC ANNALS – XXI, 2014, roč. 7-8, č. 2, s. 8-12.

Kontakt:
Dr. h. c. prof. Ing. Pavel Nečas, PhD., MBA
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: pavel.necas@umb.sk

Mgr. Dávid Kollár, PhD.
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: david.kollar@umb.sk

INICIATÍVY VYBRANÝCH ŠTÁTOV EURÓPSKEJ ÚNIE V KONFLIKTE V SÝRII

Pavel Nečas[a] – Dagmar Nováková[b]

[a]Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 97401 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: pavel.necas@umb.sk
[b]Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 97401 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: dagmar.novakova@umb.sk

Tento článok analyzuje príčiny a väzby konfliktu, respektíve občianskej vojny v Sýrii. Tá na území Sýrie prebieha už sedem rokov a za ten čas si vyžiadala pomerne veľký počet obetí či spôsobila útek tisícok obyvateľov z ich vlastných domovov. Vzhľadom na dĺžku trvania, dôsledky ako aj zapojenie sa teroristických skupín v tomto konflikte, spôsobilo, že daná problematika púta čím ďalej tým viac pozornosti aj zo strany členských štátov EÚ. Článok prináša analýzu politických postojov, miery angažovanosti a konkrétnych aktivít Francúzska, Veľkej Británie a Nemecka v konflikte. Z nášho pohľadu ide o zaujímavú a zároveň aktuálnu tému, ktorou je potrebné sa neustále zaoberať.
Kľúčové slová: Európska Únia, konflikt, občianska vojna, ozbrojené sily, migrácia, terorizmus.

This article analyses the causes and links of the conflict or civil war in Syria. It has been running in Syria for seven years, and it has caused quite a large number of casualties, or caused thousands of people to escape from their homes. Due to its duration, the consequences and the involvement of terrorist groups in this conflict have caused the issue to attract more and more attention also from EU member states. The article provides an analysis of political attitudes, engagement rates and activities of France, the UK and Germany in conflict. From our point of view, this is an interesting and, at the same time, topical issue that needs to be continuously addressed.
Key words: The European Union, conflict, civil war, armed forces, migration, terrorism.
JEL: D74, H56, N45

Úvod

Hlavným cieľom tejto vedeckej analýzy je poukázať predovšetkým na postoje jednotlivých európskych štátov k tomuto konfliktu. Rovnako je zámerom článku aj popísať angažovanie sa a aktívnu účasť zo strany Francúzska, Veľkej Británie či Nemecka v konflikte v Sýrii.

Samotný článok pozostáva z dvoch kapitol venujúcim sa problematike občianskej vojny v Sýrii. Prvá kapitola sa primárne zameriava na stručnú charakteristiku tohto dlhoročného konfliktu, v rámci ktorej je potrebné spomenúť jednotlivé faktory ovplyvňujúce vývoj a pohľad na daný konflikt. V úvode tejto kapitoly je pozornosť kladená na počiatok konfliktu, ktorý pramení v udalostiach spojených s Arabskou jarou. Postupne sa však konflikt rozšíril aj do ďalších sfér, ako len do demonštrácií a protestov. Dôležitým je predovšetkým sformovanie radikálnej teroristickej skupiny Islamský štát, proti ktorému začali bojovať viaceré krajiny na čele so Spojenými štátmi americkými. V konečnom dôsledku tento vnútroštátny konflikt sa stal záležitosťou aj štátov z iného kontinentu a získal tak medzinárodný charakter. Je doňho zapojených viacero aktérov, ktorí si jeho prostredníctvom snažia presadzovať svoje vlastné záujmy v tejto oblasti. Výsledkom je do veľkej miery zložitý

konflikt, ktorý je potrebné vyriešiť čo najskôr, aby nedochádzalo k ďalším zbytočným stratám na životoch.

Predmetom druhej kapitoly sú už spomínané postoje jednotlivých európskych štátov a ich aktuálne angažovanie sa v sýrskom konflikte. Vzhľadom na rozsah tohto článku, sme si pre analýzu postojov zvolili tri štáty, konkrétne Francúzsko, Veľkú Britániu a Nemecko. Pôsobenie týchto krajín v sýrskom konflikte sa do veľkej miery odráža od spojenectva s USA. Avšak prvé dva štáty sú v rámci angažovania sa v konflikte aktívnejšie, na rozdiel od Nemecka.

1 Občianska vojna v Sýrii

Bezpečnosť vo svete ovplyvňuje nesmierne veľa faktorov. Jedným z tých najzávažnejších je existencia rozporov a konfliktov v rámci daného štátu, ktorý častokrát vyústi do angažovania sa aj štátov susedných či iných štátov medzinárodného spoločenstva. Takýmto prípadom je aj občianska vojna v Sýrii, kde dochádza k stretu nie len bojujúcich strán vo vnútri štátu, ale aj záujmov ostatných krajín. Ba čo viac vojna v Sýrii býva častokrát označovaná za jeden z najkrvavejších konfliktov od konca druhej svetovej vojny. Mierové protesty voči represívnemu Assadovmu režimu po ich násilnom potlačení prerástli v sedem rokov trvajúcu občiansku vojnu s počtom obetí odhadovaným v rádoch stoviek tisíc a miliónmi vnútorne vysídlených utečencov. Sformovanie opozície a zapojenie sa regionálnych mocností konflikt ešte výrazne skomplikovali.

Začiatkom roka 2011 sa v arabskom svete zdvihla vlna demonštrácií proti autoritárskym režimom, ktorá zapríčinila zmenu vlády v štyroch štátoch a neskôr získala pomenovanie Arabská jar. V hlavnom meste Sýrie Damasku a najväčšom sýrskom meste Aleppe sa 15. marca 2011 uskutočnili veľké protesty, pri ktorých demonštranti požadovali demokratické reformy, spočívajúce napríklad v uskutočnení slobodných volieb. Zhromaždenie však bolo násilne potlačené vládnymi bezpečnostnými zložkami. Protesty sa v dôsledku toho rýchlo rozšírili takmer do celej krajiny. Režim prezidenta Bashara al-Assada na tieto protesty reagoval stupňujúcimi sa represiami, predovšetkým zatýkaním a zabíjaním obyvateľstva. So stupňujúcou sa agresiou vládnych ozbrojených zložiek narastal aj odpor samotných rebelov. Vzhľadom na vyhrotenú situáciu a zásahy zo strany polície, pôvodne pokojné demonštrácie proti prezidentovi prerástli v Sýrii do masového odporu proti režimu, ku ktorému sa okrem sekulárnych skupín (Sýrskej slobodnej armády) pridala aj náboženská opozícia tvorená prevažne sunnistkými moslimami.[1]

Nepokoje a násilnosti eskalovali, vznikla navyše opozičné ozbrojené sily a krajina sa postupne prepadala do občianskej vojny. Vytvorené povstalecké jednotky bojovali a stále bojujú s vládnymi jednotkami o kontrolu nad mestami, obcami a vidiekom. Štatistiky Organizácie Spojených národov informovali v júni 2013 o prvých 90 000 obetiach konfliktu. V auguste 2015 sa už podľa aktivistov a OSN toto číslo vyšplhalo na 250 000.[2] V súčasnosti je tento konflikt viac než bojom medzi tými, čo sú proti alebo za režim prezidenta Bashara al-Assada.[3] Nielenže poštval tamojšiu sunnitskú väčšinu proti moslimskej náboženskej skupine alavitov zo šiitskej vetvy islamu, ku ktorej patrí rodina prezidenta Assada, ale tento konflikt pritiahol aj regionálne a svetové mocnosti. Do konfliktu sa postupne zapojilo stále viac štátov a ďalších aktérov. Niektoré povstalecké skupiny sa zradikalizovali, čím sa povstalecká opozícia rozdelila na umiernenejšiu a radikálnejšiu časť. Na konci roka 2012 sa v katarskom

[1] NETRVAL, D. (2017): Válka v Sýrii.
[2] CARNEGIE. (2013): Syria in Crisis: National Coalition for Syrian Revolutionary and Opposition Forces. Carnegie Endowment for International Peace.
[3] RAJDA, Z. (2018): Armáda v demokratické společnosti v kontextu budoucího vývoje bezpečnostní situace světa a vývoje spolupráce v rámci mezinárodních organizací.

hlavnom meste Dauhá vytvorila Národná koalícia síl revolúcie a sýrskej opozície so snahou o združenie všetkých sýrskych opozičných skupín. Táto koalícia bola viacerými štátmi uznaná ako legitímna zástupkyňa sýrskeho ľudu.[4]

Ďalšiu rovinu mu dodal aj rozmach tzv. Islamského štátu, ktorý vznikol medzi rokmi 2013 a 2014 ako odnož teroristickej organizácie Al-Káida. Ten na území Sýrie a Iraku vytvoril vlastný kalifát a začal bojovať o status moslimskej svetovej autority. V druhej polovici roka 2014 sa do boja proti Islamskému štátu zapájajú USA, v podobe nielen leteckých útokov, ale aj tréningu rebelov, najmä tých bojujúcich rovnako proti Islamskému štátu. Do bojov sa v roku 2015 zapája Turecko, ktorého cieľom je predovšetkým menšina Kurdov. Zo strany Turecka však nedochádzalo k vojenským akciám namiereným proti Islamskému štátu, čo vyvolávalo napätie aj v rámci NATO, ktorého je členom. Výrazným bodom vo vývoji tohto konfliktu bolo zapojenie Ruska a to po žiadosti o pomoc zo strany Bashara al-Assada. Rusko ale začalo s útokmi na povstalecké skupiny namiesto útokov na Islamský štát a za jeho pomoci sa al-Assadovi podarilo dobyť viacero miest, avšak tým najväčším víťazstvom bolo dobytie už spomínaného Aleppa. Podľa odborníka na Sýriu z univerzity v Edinburghu Thomasa Pierreta bolo Aleppo pre opozíciu „nádejou na to, že sa presadí ako alternatíva režimu.“[5]

Komisia OSN na základe relevantnej dokumentácie konštatovala, že všetky strany zúčastnené na tomto konflikte sa počas uplynulých rokov dopustili vojnových zločinov, kde zaraďujeme predovšetkým vraždy, mučenie, znásilňovanie a násilné zavlečenie. Aj napriek spomenutým hrôzam tejto vojny sa v boji do roku 2013 používali najmä konvenčné zbrane. V apríli 2013 ale zástupcovia Veľkej Británie a Francúzska informovali OSN o podozrení používania chemických zbraní proti povstalcom. Preukázané použitie takýchto zbraní by znamenalo zásadný zlom vo vojne, vzhľadom na to, že ich používanie je od roku 1928 zakázané Ženevským protokolom a všeobecne označované za vojnový zločin. Zo strany USA to predstavovalo prekročenie tzv. červenej línie, ktoré by znamenalo ich angažovanosť v konflikte.[6]

Čo sa medzinárodnej koalície pod vedením USA, ako ďalšieho účastníka konfliktu týka, v septembri 2014 začala podnikať v Sýrii útoky zamerané na zosadenie a konečné zničenie kalifátu. Tieto útoky však boli prioritne zamerané na zničenie teroristickej organizácie Islamský štát. Avšak na základe udalostí, ktoré sa odohrali 4. apríla 2017, kedy jednotky armády prezidenta Bashara al-Assada údajne znovu použili v meste Khan Shaykun zakázanú látku sarín, v dôsledku čoho bolo zabitých 80 ľudí, došlo o 3 dni neskôr k útoku zo strany USA namiereného priamo na ciele a armádu Bashara al-Assada. Taktiež Spojené štáty americké, Veľká Británia, Turecko, Saudská Arábia, Francúzsko a Izrael obvinili sýrsku vládu z použitia chemických zbraní, a tým pádom aj z porušenia rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN z roku 2013, ktorá nariadila zničenie všetkých chemických zbraní v Sýrii.[7]

Ďalšou sférou konfliktu v Sýrii je problematika utečenectva. Od vzniku konfliktu utieklo z územia Sýrie viac než 4,5 milióna ľudí, pričom väčšinou išlo o ženy a deti.[8] Susedné štáty ako je Libanon, Jordánsko a Turecko sa v dôsledku toho museli vyrovnať s jedným z najrozsiahlejších utečeneckých exodov v nedávnej histórii. Približne desať percent Sýrčanov hľadalo bezpečie aj v Európe, kde migračná kríza vyvolala politické nezhody predovšetkým

[4] CARNEGIE. (2013): Syria in Crisis: National Coalition for Syrian Revolutionary and Opposition Forces. Carnegie Endowment for International Peace.
[5] PRAVDA. (2017): Vojna v Sýrii pokračuje, od dobytia Aleppa je však iná.
[6] PRESIDENT OBAMA. (2013): President Obama and the ‘red line’ on Syria’s chemical weapons.
[7] NETRVAL, D. (2017): Válka v Sýrii.
[8] HREHA, Ľ. (2018): Migrácia ako bezpečnostná výzva EÚ pre rok 2018.

v dôsledku prerozdelenia týchto utečencov. Ďalších 6,5 milióna civilistov je ba čo viac vnútorne vysídlených.[9]

Je možné vidieť, že to, čo sa v Sýrii začalo ako ďalšia verzia Arabskej jari, povstania proti autokratickému vládcovi, postupne prerástlo do brutálnej zástupnej vojny, v ktorej sa údajne využívajú aj chemické zbrane a do ktorej sa nechali zatiahnuť viaceré regionálne a svetové mocnosti.

2 Aktivity vybraných európskych štátov v konflikte

Európske štáty ako Nemecko, Francúzsko a Veľká Británia sú v súčasných podmienkach euroatlantického bezpečnostného prostredia štátnymi aktérmi s najväčším potenciálom na ovplyvňovanie jeho determinujúcich faktorov. Vzhľadom na daný potenciál a schopnosti týchto aktérov sa však ich vplyv neobmedzuje len na euroatlantickú oblasť, ale realizuje sa aj v globálnom rozsahu. Štáty disponujú spôsobilosťou, nástrojmi ako aj potenciálom na projekciu svojho vplyvu do mimoeurópskych regiónov, akým je aj oblasť Blízkeho Východu.[10]

Aj keď je konflikt v Sýrii situovaný mimo európskeho kontinentu, je záležitosťou aj týchto európskych štátov, respektíve členských štátov EÚ. Pre potreby tejto analýzy sme si zvolili tri dominantné štáty v Európe, ktorých angažovanosť sa postupným zintenzívňovaním násilia v danom konflikte zväčšovala. EÚ-3 (Nemecko, Francúzsko a Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska) sa v ich postojoch priklonili na stranu USA prostredníctvom spoločného vyhlásenia z 18. augusta 2011. V tomto prehlásení sa zhodli na tom, že Bashar al-Assad stratil vo svojom štáte legitimitu a vyzvali ho k odstúpeniu z prezidentskej funkcie. [11] Nasledujúca kapitola preto viac priblíži postoj každého z týchto štátov, keďže z nášho pohľadu je v nich možné vidieť rozdiely.

Postoj Francúzska

Francúzsko samé seba vníma ako veľmoc s celosvetovou zodpovednosťou ako aj globálnymi záujmami. Tento fakt potvrdzuje aj to, že ide o nukleárnu veľmoc a stáleho člena Bezpečnostnej rady OSN. To z neho vytvára vplyvného aktéra v medzinárodných vzťahoch, ktorý sa zúčastňuje na riešení viacerých dôležitých otázok bezpečnosti vo svete, pričom jedným z nich je aj problematická situácia v Sýrii.[12]

Od začiatku sýrskej krízy Francúzsko podporilo snahu sýrskeho ľudu v boji za slobodnú a demokratickú, jednotnú a stabilnú Sýriu, ktorá rešpektuje všetkých svojich občanov a zaručuje im slobody a práva menšín. Francúzsko rovnako podporilo úsilie OSN uskutočniť politickú transformáciu založenú na uznesení Ženevského komuniké a uznesení Bezpečnostnej rady č. 2254. Od augusta roka 2011 je Francúzsko zároveň toho názoru, že sýrsky prezident Bashar al-Assad musí zo svojej pozície odstúpiť. Vtedajší prezident Nicolas Sarkozy po počiatočných výzvach na uskutočnenie reforiem, dialógu a na ukončenie násilia zaujal voči prezidentovi Basharovi al-Assadovi tvrdý postoj a vyzval ho k už spomínanému odstúpeniu. Túto tvrdú líniu prevzal neskôr aj prezident Francois Hollande, ktorý opakovane argumentoval, že odstúpenie prezidenta al-Assada je podmienkou politickej transformácie celej Sýrie a taktiež, že on sám nemôže byť riešením zložitej sýrskej otázky. V apríli 2016 však uznal aj fakt, že s al-Assadom, ktorý ovládal značnú časť územia, bude nutné vyjednávať. Kontinuitu medzi týmito dvoma francúzskymi prezidentmi odrážal aj postoj k riešeniu krízy v rámci OSN, prostredníctvom hľadania politického riešenia, na ktoré

[9] UNHCR. (2015): Syria Regional Refugee Response: Regional Overview.
[10] UŠIAK, J. – IVANČÍK, R. (2014): Economy and Defence in the NATO Member States.
[11] KOLLÁR, D. – KAZANSKÝ, R. (2018): Etnicita ako dimenzia politických konfliktov v súčasnosti, s. 45-53.
[12] NOVÁKOVÁ, D. (2011): Bezpečnostné komplexy – Bezpečnosť na európskom medzinárodnom kontinente.

F. Hollande vyzýval počas celého svojho mandátu. Čo sa týka možnosti vojenského zásahu, obaja prezidenti sa hlásili k dodržiavaniu medzinárodného práva, pričom preukázané použitie chemických zbraní by podľa F. Hollanda predstavovalo legitímny dôvod na zásah, ku ktorému sa po ich použití zo strany prezidenta al-Assasa v konečnom dôsledku odhodlal. Celkový vývoj Hollandovho postoja bol s prihliadnutím na vývoj sýrskej vojny a z toho vyplývajúce zmeny stratégie v kontinuite s jeho predchodcom.[13]

Kým v Iraku prebiehali početné letecké operácie z francúzskej strany voči Daeshu, v Sýrii sa Francúzsko do bojových misií spočiatku nezapojilo. Dôvodom bola snaha nezvýhodňovať režim sýrskeho prezidenta Bashra Al-Assada ani samotný Daesh. Zapájalo sa však do humanitárnej pomoci, na ktorú vyčlenilo 45 miliónov eur od začiatku konfliktu v Sýrii. Veľmi významným medzníkom v postoji a angažovanosti Francúzska sa stali novembrové útoky v Paríži v roku 2015. Odpoveďou Francúzska na tieto útoky bolo predovšetkým zintenzívnenie náletov na strategické ciele Islamského štátu a zvýšenie kooperácie s členmi koalície. Okrem zvýšenia intenzity náletov v rámci koalície je možné badať aj stretnutia, ktoré celkovo posilňujú vzťahy medzi jednotlivými aktérmi konfliktu. Za zmienku stojí aj fakt, že v tomto smere došlo k väčšiemu zbližovaniu s Tureckom, keď ministri zahraničných vecí oboch krajín v spoločnom telefonáte potvrdili nutnosť zosilnenia kooperácie v boji proti Daeshu.[14]

Jedným z kľúčových stretnutí v otázke riešenia situácie v Sýrii a boja proti Islamskému štátu sa uskutočnilo vo februári 2016 na bezpečnostnej konferencii v Mníchove, kde vystúpil francúzsky premiér Manuel Valls. Vo svojom prejave len potvrdil predošlý postoj Francúzska vo vzťahu k prezidentovi al-Assadovi a zostaveniu novej sýrskej vlády pozostávajúcej z umiernenej opozície. Podľa neho bolo nutné zariadiť prímerie, ktoré by umožnilo „rýchlejšiu politickú zmenu smerujúcu k dlhotrvajúcemu mieru s tým, že Bashar al-Assad nemôže byť riešením (sýrskej krízy)“.[15]

V rovnakom mesiaci okrem toho Francúzsko privítalo jednomyseľné prijatie rezolúcie 2268 Bezpečnostnej rady OSN, ktoré potvrdzuje súhlas s ukončením nepriateľstva v Sýrii, ktoré značí nádej na okamžité zlepšenie situácie sýrskeho ľudu. Ukončenie nepriateľstva zahŕňa koniec všetkých vojenských akcií vedených sýrskym režimom, ako aj jeho podpory voči umiernenej opozícii, koniec všetkých obliehaní a útokov páchaných na civilné obyvateľstvo. Francúzsko vo svojom postoji aj naďalej zdôrazňuje, že prioritou nie je vojenské riešenie, ale vyvíja tlaky na vyjednávanie a politickú zmenu v Sýrii.[16] Súčasný francúzsky prezident Emmanuel Macron v tomto smere zdôrazňuje, že Francúzsko nevyhlásilo vojnu režimu sýrskeho prezidenta Bashara al-Assada, ale jeho cieľom je predovšetkým viesť rozhovory v záujme komplexného politického riešenia situácie v Sýrii. Je podľa neho nutné rokovať so všetkými, najmä však so spojencami Bashara al-Assada ako aj regionálnymi aktérmi. Aby sa dospelo k trvalému riešeniu, je podľa neho nutné komunikovať s Iránom, Ruskom a aj spomínaným Tureckom.[17]

Na politickej úrovni je súčasná pozícia Francúzska vo vzťahu k Sýrii jasná a konzistentná. Veľký dôraz sa kladie na skutočnú politickú transformáciu, ktorá by mohla vyriešiť krízu a dlhodobo obmedziť extrémizmus. Medzinárodné spoločenstvo (prostredníctvom ženevského komuniké, ako aj rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN 2254) požaduje vytvorenie prechodného riadiaceho orgánu pred prijatím novej ústavy a potom uskutočnenie slobodných volieb. Aby rokovania v rámci Sýrie viedli k politickej

[13] PORUBSKÁ, B. (2017): Postoj Francúzska k vojne v Sýrii.
[14] KUPKOVÁ, I. (2016): Francúzsky boj proti ISIS v Iraku a Sýrii od leta 2014 do marca 2016, s. 53-65.
[15] GOUVERNEMENT. (2014): L’intervention de la France contre Daech.
[16] FRANCE AND SYRIA. (2017): France and Syria.
[17] GOUVERNEMENT. (2016): Discours du Premier ministre - Forum de Munich sur les politiques de défense.

transformácii v súlade s prianím medzinárodného spoločenstva, musí dôjsť k zastaveniu nepriateľstva a musí byť ostatným štátom umožnené slobodne poskytovať humanitárnu pomoc všetkým ľuďom v núdzi. Francúzsko a jeho partneri vyzývajú podporovateľov režimu, aby splnili svoje záväzky za týmto účelom, ako aj zabezpečili prechod, ktorý by zachoval existujúce inštitúcie. Francúzsko práve preto, aby podporilo prechodný proces, podporuje opozíciu, ktorá sa sústredí okolo výboru s názvom High Negotiations Committee (HNC), ktorý na rozdiel od sýrskeho režimu viedol rokovania pod záštitou OSN. Francúzsko okrem iného a najmä po útoku, kde sa použili chemické zbrane, ku ktorému došlo 4. marca 2017 v sýrskom regióne Khan Šejhún, poskytlo núdzovú humanitárnu pomoc obetiam útoku a tiež zdravotnícky personál. Vtedajší minister zahraničných vecí a medzinárodného rozvoja Jean-Marc Ayrault po tomto úroku predstavil aj národné hodnotenie, ktorým sa preukázala zodpovednosť sýrskeho režimu za používanie sarínového plynu.[18]

V konečnom dôsledku snahy Francúzska o obnovu režimu v Sýrii neodstránili vnútorné konflikty a rozpory, ktoré v krajine prebiehajú a ktoré zhoršuje najmä veľký počet aktérov tohto sporu. Okrem toho je možné vidieť, že doposiaľ neviedli k dlhodobému riešeniu, čím sa vytvára riziko vzniku treníc alebo vážnych incidentov medzi zapojenými regionálnymi alebo globálnymi mocnosťami v dôsledku rozdielnych postojov na riešenie sýrskej krízy. Situácia v krajine nie je dobrá, neustále tiež dochádza k používaniu chemických zbraní, kde príkladom je útok z apríla tohto roku. Po tomto útoku sa zvýšila aj intenzite náletov zo strany USA a jeho spojencov.

Postoj Veľkej Británie

Veľká Británia je európskou mocnosťou, ktorá je rovnako ako Francúzsko stálym členom BR OSN, pričom má schopnosti realizovať vojenské akcie v relevantnej miere mimo vlastného územia ako aj mimo Európy. Vzhľadom na tento fakt bolo evidentné, že Veľká Británia sa bude zapájať do riešenia vzniknutých kríz a konfliktov vo svete, čo sa prejavilo aj vo vzťahu k Sýrii.[19]

Vláda Veľkej Británie je v tomto konflikte zameraná proti sýrskej vláde a je zároveň aj jednou z európskych krajín, ktoré aktívne poskytovali dodávky zbraní rebelom v Sýrii. Jej snahou je týmito krokmi, podobne ako v prípade USA, Francúzska, Turecka, Jordánska a štátov Perzského zálivu, odstrániť vládu sýrskeho prezidenta Bashara al-Assada. V rámci vývoja konfliktu sa stala neoddeliteľnou súčasťou koalície bojujúcej proti Islamskému štátu a neskôr tiež proti vládnemu režimu v Sýrii.[20] Veľká Británia sa rovnako zapojila aj do vojenskej akcie, ktorá bola reakciou na útoky chemických zbraní v Doume v roku 2017, a ktorá bola prioritne zameraná na zmiernenie extrémneho humanitárneho utrpenia sýrskeho ľudu.[21]

Veľká Británia zohrala dôležitú úlohu ešte pred samotnou vojenskou akciou v apríli 2017, a to v roku 2015 pri zriaďovaní Spoločného vyšetrovacieho mechanizmu OSN a Organizácie pre zákaz chemických zbraní (OPCW), ktorého úlohou bolo zistiť, či sýrsky režim a skupina Daesh sú zodpovedné za používanie chemických zbraní v Sýrii. V tomto smere mala Veľká Británia snahu o aktívne zabezpečenie toho, aby OPCW odsúdila používanie chemických zbraní a nariadila viac inšpekcií podozrivých sýrskych zariadení, ktoré chemické zbrane využívali. Podľa Veľkej Británie je využívanie chemických zbraní sýrskym režimom, ktoré zhoršilo ľudské utrpenie už v tak vojnou zničenej krajine, závažným trestným činom medzinárodného charakteru, keďže z jej pohľadu ide o porušenie zákazu

[18] KUPKOVÁ, I. (2016): Francúzsky boj proti ISIS v Iraku a Sýrii od leta 2014 do marca 2016, s. 53-65.
[19] NOVÁKOVÁ, D. (2011): Bezpečnostné komplexy – Bezpečnosť na európskom medzinárodnom kontinente.
[20] NATIONAL SECURITY STRATEGY. (2016).
[21] GOV UK, 2018. Syria : UK Military Action.

používania chemických zbraní vyplývajúceho z medzinárodného práva a rovnako je spojený s vojnovými zločinmi a zločinmi proti ľudskosti.[22]

Na základe uvedeného bola Veľká Británia podľa medzinárodného práva výnimočne oprávnená prijať opatrenia na zmiernenie takéhoto utrpenia. Právnym základom použitia sily z jej strany má byť humanitárna intervencia, ktorá si vyžaduje splnenie troch podmienok. Predovšetkým musia existovať presvedčivé dôkazy, všeobecne akceptované medzinárodným spoločenstvom ako takým, o veľkej humanitárnej núdzi vo veľkom rozsahu, ktorá si vyžaduje okamžitú a naliehavú pomoc. Zároveň musí byť objektívne jasné, že neexistuje prakticky použiteľná alternatíva k použitiu sily, ak majú byť zachránené ľudské životy. V neposlednom rade musí byť navrhované použitie sily nevyhnutné a primerané cieľu zmierniť humanitárne utrpenie a taktiež musí byť striktne časovo a rozsahovo obmedzené na dosiahnutie vytýčeného cieľa. Veľká Británia sa domnieva, že vojenské akcie po boku USA spĺňali tieto požiadavky, keďže je známe, že sýrsky režim používa chemické zbrane už od roku 2013, kedy došlo k útoku vo východnom Damašku a zahynulo viac ako 800 ľudí. Sýrsky režim v tejto súvislosti navyše nesplnil svoj záväzok, aby zabezpečil zničenie svojich schopností týkajúcich sa chemických zbraní, ba čo viac došlo k ďalšiemu útoku v apríli 2017. Viac ako 400 000 ľudí zomrelo v priebehu konfliktu v Sýrii, pričom prevažná väčšina z nich boli civilisti. Zhruba polovica obyvateľov Sýrie bola vysídlená a viac ako 13 miliónov ľudí vyžadovalo humanitárnu pomoc.[23]

Ďalším dôvodom bol fakt, že opatrenia Spojeného kráľovstva a jeho medzinárodných partnerov na zmiernenie humanitárneho utrpenia spôsobeného používaním chemických zbraní sýrskym režimom v Bezpečnostnej rade OSN boli opakovane blokované nerešpektovaním dohodnutých medzinárodných noriem a režimov spojencov, vrátane medzinárodného zákazu používania chemických zbraní. Podľa Veľkej Británie z tohto pohľadu neexistovala žiadna praktická alternatíva k výnimočnému použitiu sily na eliminovanie schopností sýrskeho režimu použiť chemické zbrane a na odradenie od ich ďalšieho využitia. Za týchto okolností bolo výnimočné opatrenie z dôvodu ohromnej humanitárnej nevyhnutnosti vojenského zásahu starostlivo zvážené, boli vytýčené konkrétne ciele so zámerom zmierniť humanitárne ťažkosti tohto štátu. Na základe vyhlásenia štátu bol takýto zásah zameraný výlučne na odvrátenie humanitárnej katastrofy spôsobenej používaním chemických zbraní zo strany sýrskeho režimu, a toto opatrenie bolo minimálne považované za nevyhnutné pres splnenie daného účelu.[24]

Vo všeobecnosti je však snahou Veľkej Británie klásť dôraz predovšetkým na diplomatické úsilie, ktoré by viedlo k ukončeniu násilia a procesu skutočnej politickej transformácie, ako aj vyšetrovaniu zúfalého stavu ochrany ľudských práv. V tejto súvislosti je potrebné spomenúť, že Veľká Británia je rovnako ako Francúzsko či Nemecko veľkým poskytovateľom humanitárnej pomoci, na ktorú vyčlenila takmer 2,8 miliárd libier, čo je taktiež možné vnímať ako určitú formu angažovanosti sa v rámci konfliktu.

Postoj Nemecka

Ďalším európskym štátom, na ktorého postoj je zameraná táto časť analýzy je Nemecká spolková republika. Nemecko ako ďalší aktér medzinárodných vzťahov bolo jedným z iniciátorov tzv. skupiny priateľov Sýrie, ako siete viacerých západných a arabských štátov pod vedením USA, ktoré majú stanovený prioritný cieľ, a to zvrhnúť sýrsku vládu Bashara al-Assada. Na rozdiel od predchádzajúcich dvoch štátov je však možné vidieť, že

[22] COWBURN, A. (2017): UK involvement in Syria: Would the Government or Labour back military intervention after US air strikes?
[23] SYRIAN ACTION. (2018): Syria action – UK government legal position.
[24] SYRIAN ACTION. (2018): Syria action – UK government legal position.

postoj a angažovanie sa Nemecka v Sýrii je o niečo menej aktívnejšie a zdržanlivejšie. Prejavilo sa to napríklad v roku 2013 pri snahe Francúzska a Veľkej Británie o zrušenie časti zbrojného embarga Európskej únie, ktorého výsledkom malo byť umožnenie dodávok zbraní pre povstalcov bojujúcich v Sýrii. V súlade s politickým prístupom nemecký minister Guido Westerwelle proti tomu zaujal negatívny postoj, pretože podľa neho by dodávky zbraní v tom období mohli viesť k ďalšej destabilizácii regiónu. Pozícia nemeckej vlády v tejto otázke bola zhodná aj s nemeckou verejnou mienkou, keďže podľa prieskumov 78 % občanov odmietlo myšlienku dodávok zbraní pre Sýriu.[25]

Túto skutočnosť je možné sledovať aj v roku 2017, kedy po už spomínanom použití chemických zbraní zo strany armády Bashara al-Assada reagovala koalícia USA, Francúzska a Veľkej Británie vojenským zásahom. Zo strany USA bolo Nemecko požiadané o ochotu zúčastniť sa na tejto vojenskej akcii spolu s Francúzskom a Veľkou Britániou, ak by sa zo strany sýrskych vládnych zložiek uskutočnil ďalší podobný útok. Nemecko sa však postavilo proti takémuto aktívnemu vojenskému zásahu, čo potvrdila aj Andrea Nahlesová, predsedníčka strany SPD. Vzhľadom na odmietavý postoj frakcií opozičných strán sa súhlas nemeckého parlamentu v tejto otázke zdal byť krajne nepravdepodobný. Aj z právneho hľadiska by samotné nasadenie vojakov Bundeswehru do konfliktu v Sýrii bolo veľmi kontroverzné, pretože by podľa expertov predstavovalo porušenie platnej nemeckej ústavy, ako aj medzinárodného práva. Toto rozhodnutie navyše podporuje aj obyvateľstvo Nemecka, ktorého historická skúsenosť a nacistická minulosť vojenské aktivity vo všeobecnosti dlhodobo odsudzuje.[26]

V súčasnej dobe je však potrebné spomenúť, že postoj voči vojenskému angažovaniu sa v Sýrii podlieha zmenám a v tomto smere už aj nemecké ministerstvo obrany zvažuje možnú účasť na útokoch. Samozrejme o zásahu z nemeckej strany je kompetentná definitívne rozhodnúť kancelárka Angela Merkelová. Preto bude zaujímavé sledovať ako sa daná situácia bude vyvíjať, a či zo strany Nemecka dôjde k zmene v dôležitom aspekte ich zahraničnej politiky.

Pri analýze tejto problematiky je taktiež možné vidieť, že európske štáty participujúce na tejto vojne majú snahu o riešenie situácie. Príkladom toho je aj nedávne stretnutie respektíve rokovanie lídrov Turecka, Ruska, Francúzska a Nemecka, ktoré sa uskutočnilo 27.októbra 2018 v Istanbule. Na tomto summite kde diskutovali prioritne o bezpečnosti, sa humanitárna a politická situácia v Sýrii stala kľúčovou témou. Turecký prezident Recep Tayyip Erdogan, prezidenti Ruska a Francúzska Vladimír Putin a Emmanuel Macron, a nemecká kancelárka Angela Merkelová zopakovali svoje výzvy na politický proces podporovaný OSN, ktorý by v tejto krajine ukončil už 7 rokov trvajúcu vojnu. V spoločnom vyhlásení štvorica politikov po summite tiež vyzvala na vytvorenie komisie, ktorá by sa mala zriadiť a zísť do konca roka a začať pracovať na reforme sýrskej ústavy potrebnej k uskutočneniu slobodných volieb. Avšak tohto stretnutia sa nezúčastnili USA, ako dôležitý aktér v tomto spore, a neprijal sa žiadny zaväzujúci dokument, čo spôsobilo, že summit v Istanbule bol viacerými považovaný za nie veľmi úspešný.[27]

Záver

V súčasných medzinárodných vzťahoch výrazne rezonuje problematika konfliktov a nestability v oblasti Blízkeho východu. Dlhotrvajúcim a zároveň veľmi špecifickým konfliktom v rámci daného regiónu je občianska vojna v Sýrii, ktorá bola predmetom tohto vedeckého článku. Z nášho pohľadu je potrebné pripomenúť si podstatné črty

[25] MAIER, S. (2016): Germany's Foreign and Security Policy in Syria and Iraq, 2011-2016.
[26] DELAMAIDE, M. (2018): German military mission in Syria would be illegal.
[27] GUARDIAN. (2018): Syria summit: call for 'lasting ceasefire' at last rebel-held stronghold.

a charakteristiky tohto konfliktu. Prioritným zámerom obsahu článku ale bola analýza predovšetkým zapojenia sa európskych štátov do spomínaného konfliktu v Sýrii ako aj ich pohľad na danú problematiku. Pre potreby spracovania analytickej časti sme si na začiatku stanovili prioritne tri štáty, ktorých politické postoje sme neskôr podrobili analýze. Išlo o Francúzsko, Veľkú Britániu a Nemecko ako tri dominantné štáty, ktoré sa nachádzajú v Európe a v súčasnosti zohrávajú dôležitú úlohu nie len na európskom kontinente.

Ako prvé sme v článku podrobili analýze Francúzsko, ktorého postoj a pozície voči konfliktu v Sýrii sú jasné a konzistentné. Angažovanosť Francúzska v regióne nie je náhodná a má svoje historické súvislosti. Veľký dôraz sa zo strany Francúzska kladie na skutočnú politickú transformáciu, ktorá by mohla vyriešiť krízu a dlhodobo obmedziť extrémizmus sužujúci nie len Európu. Postoj Francúzska ku konfliktu v Sýrii možno hodnotiť ako umiernený. Dôležité je viesť rozhovory v záujme komplexného politického riešenia situácie v Sýrii, pri ktorých bude nutné rokovať so všetkými, najmä však so spojencami Bashara al-Assada ako aj regionálnymi aktérmi. Čo sa angažovania týka, tak je Francúzsko v tomto konflikte aktívne, a to najmä po roku 2015 a spolu s USA bolo a je súčasťou vojenských aktivít zameraných proti vládnemu režimu, ako aj proti organizácii Daesh, respektíve organizácii Islamskému štátu.

Čo sa Veľkej Británie týka, jej angažovanosť v regióne má, podobne ako v prípade Francúzska, svoje historické súvislosti. Veľká Británia stojí rovnako na strane USA a vedie politiku zameranú proti vládnucemu režimu v Sýrii. Dôležitú úlohu zohrala aj pri zriaďovaní Spoločného vyšetrovacieho mechanizmu OSN a Organizácie pre zákaz chemických zbraní (OPCW), ktorého úlohou bolo zistiť, či sýrsky režim a skupina Daesh sú zodpovedné za používanie chemických zbraní v Sýrii. Po viacerých chemických útokoch zo strany sýrskeho režimu sa zapojila aj do vojenských akcií, ktorých cieľom bolo eliminovať schopnosť takéto zbrane znovu použiť.

V prípade Nemecka je práve aktívne zapojenie sa do konfliktu sporným bodom, keďže ho dlhodobo odmietajú. Samozrejme spolu s Veľkou Britániou a Francúzskom sa snaží predovšetkým diplomatickou cestou daný problém riešiť, a rovnako ako tieto dve krajiny, je poskytovateľom humanitárnej pomoci pre ľudí postihnutých občianskou vojnou.

Vyriešenie zložitej situácie v Sýrii je predmetom mnohých rokovaní a rozhovorov, akým bol aj summit o Sýrii v Istanbule, ktorého sa zúčastnili aj politickí predstavitelia tých štátov, ktorých postoje sme v práci analyzovali, a to Nemecka a Francúzska. Je teda možné vidieť, že riešenie sýrskej otázky je pálčivou témou a je potrebné sa ňou neustále zaoberať. Vzhľadom na fakt, že v konflikte je zapojených viacero aktérov, ktorí jeho prostredníctvom presadzujú svoje záujmy, bude vyriešenie tohto konfliktu určite dlhodobým procesom.

Použitá literatúra

1. CARNEGIE, 2013. Syria in Crisis: National Coalition for Syrian Revolutionary and Opposition Forces. Carnegie Endowment for International Peace [online]. carnegieendowment.org. 2015. [cit. 2018-11-18]. Dostupné z: <http://carnegieendowment.org/sy-riaincrisis/?fa=50628>
2. COWBURN, A. 2017. UK involvement in Syria: Would the Government or Labour back military intervention after US air strikes? [online]. independent.co.uk. 2018. [cit. 2018-11-18] Dostupné na internete: <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/uk-syria-military-intervention-us-air-strikes-bashar-al-assad-labour-government-political-support-a7672736.html
3. DEFENCE AND NATIONAL SECURITY STRATEGIC REVIEW, 2017. [online]. defense.gouv.fr. 2018. [cit. 2018-11-18] Dostupné na internete: <https://www.defense.go-uv.fr>

4. DELAMAIDE, M. 2018. German military mission in Syria would be illegal. [online]. global.handelsblatt.com. 2018. [cit. 2018-11-18] Dostupné na internete: <https://global.han-delsblatt.com/politics/germany-mulls-taking-part-syrian-strike-poison-gas-used-idlib-962052>
5. FRANCE AND SYRIA, 2017. France and Syria. [online] diplomatie.gouv.fr. 2018. [cit.2018-11-18] Dostupné na internete: <https://www.diplomatie.gouv.fr-/en/country-files/syria/france-and-syria/>
6. GOV UK, 2018. Syria : UK Military Action. [online]. gov.uk. 2018. [cit. 2018-11-20]. Dostupné na internete: <https://www.gov.uk/government/topical-events/syria-uk-military-action>
7. GUARDIAN, 2018. Syria summit: call for 'lasting ceasefire' at last rebel-held stronghold, Idlib. [online]. guardian.com. 2018. [cit. 2018-11-20]. Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/world/2018/oct/27/syria-leaders-call-for-ceasefire-at-last-rebel-held-stronghold-idlib>
8. GOUVERNEMENT, 2014. L'intervention de la France contre Daech. [online]. gouvernement.fr. 2018. [cit. 2018-11-18]. Dostupné z: <http://www.gouvernement. fr/part-age/1920-l-intervention-de-la-france-contre-daech>
9. GOUVERNEMENT, 2016. Discours du Premier ministre - Forum de Munich sur les politiques de défense. [online]. gouvernement.fr. 2018. [cit. 2018-11-18] Dostupné z: <http://www.gouvernement.fr/partage/6457-discours-du-premierministre-forum-de-munich-sur-les-politiques-de-defense>
10. HREHA, Ľ. 2018. Migrácia ako bezpečnostná výzva EÚ pre rok 2018. In UŠIAK, J. – KOLLÁR, D. Bezpečnostné fórum 2018. Banská Bystrica: Interpolis, 2018. s. 131-137. ISBN 978-80-972673-5-3
11. KOLLÁR, D. – KAZANSKÝ, R. 2018. Etnicita ako dimenzia politických konfliktov v súčasnosti. In *Migrace - osudová otázka pro Českou a Slovenskou republiku?* České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2018. - ISBN 978-80-7556-029-2. S. 45-53.
12. KUPKOVÁ, I. 2016. Francúzsky boj proti ISIS v Iraku a Sýrii od leta 2014 do marca 2016. In Vojenské rozhledy. č. 2, 2016. s. 53-65. ISSN 2336-2995.
13. MAIER, S. 2016. Germany's Foreign and Security Policy in Syria and Iraq, 2011-2016. Riyadh : King Faisal Center for research and Islamic Studies s. 36. ISBN 978-603-8206-01-0.
14. NATIONAL SECURITY STRATEGY, 2016. [online]. gov.uk. 2018. [cit. 2018-11-18]. Dostupné na internete: <https://www.gov.uk/government/publications/national-security-strategy-and-strategic-defence-and-security-review-2015-annual-report-2016>
15. NETRVAL, D. 2017. Válka v Sýrii. [online]. amo.cz. 2018. [cit. 2018-11-18]. Dostupné na internete: <https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2017/09/BGR_ Syrie.pdf>
16. NOVÁKOVÁ, D. 2011. Bezpečnostné komplexy – Bezpečnosť na európskom medzinárodnom kontinente. Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2011. ISBN 978-80-557-0318-3.
17. PORUBSKÁ, B. 2017. Postoj Francúzska k vojne v Sýrii : bakalárska práca. Brno : Masarykova univerzita, 2017. 64 s.
18. PRAVDA, 2017. Vojna v Sýrii pokračuje, od dobytia Aleppa je však iná. [online]. pravda.sk. 2018. [cit. 2018-11-20]. Dostupné na internete: <https://spravy. pravda.sk/svet/cla-nok/422911-vojna-v-syrii-pokracuje-od-dobytia-aleppa-je-ale-ina/>
19. PRESIDENT OBAMA, 2013. President Obama and the 'red line' on Syria's chemical weapons. [online]. washingtone-post.com. 2018. [cit. 2018-11-20] Dostupné

z: <https://www.wa-shington-post.com/news/factchecker/wp/2013/09/06/president-obama-and-the-red-line-on-sy-rias-chem-icalweapons/>
20. RAJDA, Z. 2018. Armáda v demokratické společnosti v kontextu budoucího vývoje bezpečnostní situace světa a vývoje spolupráce v rámci mezinárodních organizací. In UŠIAK, J. – KOLLÁR, D. Bezpečnostné fórum 2018. Banská Bystrica: Interpolis, 2018. s. 339-349. ISBN 978-80-972673-5-3
21. SYRIAN ACTION, 2018. Syria action – UK government legal position. [online]. gov.sk. 2018. [cit. 2018-11-18] Dostupné na internete: <https://www.gov.uk/ government/pu-blica-tions/syria-action-uk-government-legal-position/syria-action-uk-government-legal-position>
22. UNHCR, 2015. Syria Regional Refugee Response: Regional Overview. [online]. unhcr.org. 2018. [cit. 2018-11-18]. Dostupné na internete: <http://data.unhcr. org/syrian-refugees/re-gional.php>
23. UŠIAK, J. – IVANČÍK, R. 2014. Economy and Defence in the NATO Member States. In: *ECONOMIC ANNALS – XXI*, 2014, roč. 7-8, č. 2, s. 8-12.

Kontakty:
Dr. h. c. prof. Ing. Pavel Nečas, PhD., MBA
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: pavel.necas@umb.sk

PhDr. Dagmar Nováková, PhD.
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: dagmar.novakova@umb.sk

ROLE OF REMITTANCES IN FIGHTING POVERTY[1]

Monika Nová

Charles University in Prague, Hussite Theological Faculty, Pacovská 350/4, 140 21 Prague 4, Czech republic
Charles University in Prague, Faculty of law, nám. Curieových 7, 116 40 Prague 1, Czech republic, e-mail: monika.nova@htf.cuni.cz

Text představuje téma remitencí ve všeobecném, ale i regionálním měřítku. Autorka se ve výzkumu zabývá zmapování toků remitencí v africkém státu Uganda. Pro empirickou část byla zvolena metoda kvantitativní a technika dotazníků. Autorka na základě zjištěných výsledků a porovnání i s dalšími výzkumy v diskuzi podporuje téma dopadů remitenccí na rodinné příjemce. Následně důsledky a roli remitencí představuje na základě zjištěných výsledků.
Klíčová slova: Afrika, ekonomický problém, chudoba, remitence

The paper addresses the subject of remittances globally, but also regionally. Undertaking her research, the author tried to map the flows of remittances to the African country of Uganda. The empirical part of the work employed the quantitative method and the technique of questionnaires. Considering her results and comparing them with those of other relevant researches, the author attaches importance to the impact that remittances have on the receiver families. The remittances, their roles and consequences, are thus tackled in view of the research results.
Key words: Africa, economic problem, poverty, remittances
JEL: I15, J11, O55

Introduction

The issue of remittances has recently been given an ever-increasing attention, especially as a topic of studies dealing with migration and development. The remittances, i.e. the transfers of money and/or goods directed by migrants back to their home countries, can be regarded as a very complex subject of interdisciplinary character treated by economists, sociologists, geographers and many other specialists. Remittances are believed to be a major and stable source of funding provided to poor developing countries from abroad. The recent decades have seen the absolute and relative volumes of remittances grow - their relative growth was measured against financial aid extended to developing countries by foreign governments and international organizations.

International migration emerges as one of a multitude of factors affecting economic relations between the developed and the developing countries. Remittances sent back home by gainfully employed emigrants are making a substantial difference in the developing countries of Asia, Africa, Latin America and the Near East. As currently estimated, the overall volume of remittances directed to the developing countries twice exceeds the Official Development Assistance (ODA) and almost amounts to the value of Foreign Direct Investments (FDI) and other capital revenues. Obviously, the poor countries of the world greatly benefit from remittances.

[1] The theme and research of this paper was realized from the projects: NAKI II DG18P02OVV064 Právní, historické a společenskovědní aspekty nových a tradičních menšin v České republice.

The top recipients of remittances have recently been China, India, Mexico and Philippines. The payments have been coming mostly from the high-income economies, the top source of remittances being traditionally USA, followed by Saudi Arabia, Switzerland, Russia and Germany. Money earned by foreign immigrants in rich countries are conveyed to their home states through a range of different channels that can be split into two groups: (1) official / formal and (2) unofficial / informal. The official channels of sending money encompass transfers effected by banks, postal services and companies specialized in international transfer of finance. The unofficial ways that migrants employ to send their earnings home cover a wide array of diverse channels impossible to be statistically recorded. Consequently, with the informal channels included in the picture, the actual volume of international remittances will be sizably greater than what the statistics tell us.

A good many developing countries, their economies and population, rely heavily on remittances, but their effects cannot be unambiguously identified as beneficial or detrimental in each poor country. That is why the impact of remittances on a specific developing country should be assessed separately.

The situation is exemplified by the Republic of Uganda where the author works as an executive officer of a healthcare & social NGO. In her quantitative research, the author builds on assumptions that Uganda is a poor country and that the substantial sums of incoming remittances are factors of considerable importance for its households.

2. Empirical section

The money remitted to developing countries is used primarily to satisfy personal needs; to pay for accommodation; and to purchase land and consumer goods. Still, empirical evidence indicates that in some cases households getting money from migrants have developed a pattern of consumption similar to households which enjoy no such support. This observation would justify a conclusion that the remittances are not necessarily spent, but they are saved to accumulate sufficient financial reserves for, e.g. the old age. In contrast, consumption exceeding investments has been observed, for example, in Bangladesh[2], Ghana[3] and Columbia[4]

Remittances in practice - Uganda

The empirical research, under way from September 2017 to October 2018, covered several Ugandan villages scattered around a district neighboring the Republic of Rwanda. Three hundred and sixty seven (367) senders of remittances were asked to respond to a questionnaire. Each questionnaire was subject to a validation check, once again in the form of questionnaire, but this time given to the kinfolks of the senders. The research was preceded by a preliminary research completed in May 2017.

2.1 Results - analysis & comments

Since 2013 to the present the number of Ugandans leaving their country to look for a job elsewhere has considerably grown. The growth can be ascribed to digitization, easier availability of social networks and, first and foremost, to more job opportunities offered by the United Arab Emirates, whose increased crude oil production fueled economic boom.

The employment contracts of emigrants involved in our research were typically time limited (91%) to approximately 1 to 3 years. The people have recently been exposed to competition

[2] MAMUN, K. A., NATH, H. K. (2010): Workers' Migration and Remittances in Bangladesh, p.11-43.
[3] QUARTEY, P. (2006): The impact of migrant remittances on household welfare in Ghana, p. 31p.
[4] MEDINA, C., CARDONA, L. (2010): The Effects of Remittances on Household Consumption, Education Attendance and Living Standard, p.11.

from workers coming, for example, from Nepal, Cambodia and Vietnam[5], all countries with an abundant supply of cheap labor.

The greater part of our respondents emigrated to the United Arab Emirates, Kuwait, Oman and Kenya.

The international migrants involved in our research can be divided into several groups according to their education. Highly qualified migrants, i.e. professionals like physicians, engineers, etc., represented mere 1% of the total number. Thirty two percent (32%) were qualified migrants like teachers, IT specialists and trained nurses. Unqualified migrants created 67% of those included in the research.

Year by year the migrants support their families by remitting money to Uganda. A.K. Azad (2005, p. 126) estimates that typical migrants thus remit 55.6% of their foreign earnings and the remittances cover 55.12% of the total income of their households. As follows from our research, Uganda belongs to the recipient countries of remittances and Ugandan migrants send 61% of their earnings.

Our Ugandan research has also yielded these results: 51% of the money is transferred through banks; 5% is delivered by friends and acquaintances; and the rest is mostly handed over by the migrants themselves when they visit their homes. Other comparable studies put the percentage of funds passing through the informal channels at 59% of the total number or at 54% [6]As is obvious, multiple sources confirm that the unregistered transfers prevail by 54 to 59 percent - a substantial share of the total sum. The choice of way through which the money is remitted greatly affects the economic development since the beneficial effect of remittances is heavily dependent on whether the money travel through the formal channels or the informal ones.

When opting for an unofficial channel of transfer, the migrants see two reasons as decisive: first comes the cost of the transfer (a fact confirmed by also our research). Then comes the speed of the transfer - the official process takes up to 2 weeks. The families we have researched have given these figures on how often they received the remittances: 5% more often than five times a year; 82% four times a year; 8% three times a year; and 5% twice a year.

The rapid growth of funds being remitted can be put down not only to the increased numbers of international migrants but also to the larger-scale exploitation of the formal transfer channels. The former fact is probably encouraged by the improvements in banking and postal services.

2.2 Microeconomic consequences

As follows from the relevant literature, the greater portion of remittances is used to fulfill personal needs. Such needs have consumed 80 to 90 percent of the funds, and only a tiny share was channeled into education and healthcare. The most common investments (and relatively productive ones) were made to buy land. Land purchases may translate into economic gains through growing plants or through other ways of the land commercial exploitation.[7] The same author also observes that the locals employ the funds so as to make their lives more dignified and free from privation.

Our empirical research in Uganda confirmed the pattern of preferences indicated above. The households took advantage of the money they received from migrants to make particularly three personal investments, namely (1) to buy a piece of real property (a house,

[5] MAMUN, K. A., NATH, H. K. (2010): Workers' Migration and Remittances in Bangladesh, p.31.
[6] BARUA, S., MAJUMDER, MD. A., AKHTARUZZAMAN, MD. (2007): Determinants of Workers' Remittances in Bangladesh, p.5.
[7] MAMUN, K. A., NATH, H. K. (2010): Workers' Migration and Remittances in Bangladesh, p.40.

land, field) and/or agricultural machinery (20%); (2) to cover the expenses of a wedding (19%); and (3) to save the money (14%). The purchase of foodstuffs for the family depleted the remittance by 19% on average, while the poorer families spent on food more than a half of the funds. Education and healthcare shared 7% between themselves. Consumer goods represented 8% in the emigrant family spending and 6% were used to repay loans.

Obviously, only a small portion of the remittances have been used for productive investments. This fact can be explained by the generally low income level of the families, but also by their ignorance about investments and by limited investment opportunities, as true especially of the rural regions covered by the research. The research results returned by the respondents confirmed that the remitted funds represented 72% of average monthly income of the surveyed households. Besides, they showed that the major benefit that the remittances could bring lied in their alleviating the poverty of certain families.

Our research effort exerted in Uganda leads us to believe that the most profound microeconomic consequence for the individual inhabitants and households in the developing countries rests primarily in raising their standard of living. That is exactly what the research indicates. Remittances sent by international migrants affect all their recipients, but mainly the poor people of the developing countries whose lives are made more dignified by them being able to pay for their basic material comforts - food, clothing and accommodation.

Remittances reaching the greater part of developing countries are spent primarily to meet personal needs instead of being invested so that they would come to fruition in the future - this conclusion has been also vindicated by our research. The manner in which the money is used is closely related to the economic and social conditions of the emigrant families: whereas the poorest persons utilize the remittances to alleviate their poverty, the richer classes tend to invest into human capital (i.e. education and healthcare) and, later on, to also more productive pursuits (establishing trades & businesses).

3. Discussion

The quantitative research completed in the households of Ugandan migrants suggests that international migration and the ensuing remittances exert contradictory effects on both the economies and inhabitants of developing countries. On the one hand, they spur investments to health care and education, and stimulate business activities. On the other hand, they may dampen development by encouraging what is known as the brain drain. For this reason (and some others) migration is often perceived as something undesirable despite the fact that migrant communities may become a spring of capital, investments, innovations, commerce and knowledge. Dependence on remittances is also sometimes accused of being a potential stumbling block to healthy development. What matters, however, is their beneficial role in reducing poverty, because they are a major, and often even a sole source of income for the inhabitants of the least developed countries of the world.

All the findings and observations described above show us that the foreign aid can be more effective in countries with favorable political environment. Supportive investment climate, a well developed financial system and incorruptible institutions, for instance, can be factors encouraging people to use a greater share of the remittances to invest and to start businesses. Supported by her practical experience gained in Uganda, Zimbabwe and Malawi, the author maintains that a good many African countries lack these desirable characteristics.
Stronger developmental effects of remittances are also eroded by restrictive migration policy and by the excessive cost of money transfers. Favorable conditions, therefore, can make remittances a tool boosting economical development and raising the standard of living. Their overall effect, however, lies in the hands of governments and population of the developing countries, because their attitudes and political & legislative provisions can accelerate or suppress the growth of economy (and the related increase or decline of inequalities).

Conclusion

The effects that remittances exert on the developing countries is mixed or at least very problematic since many positive consequences are wedded to also negative impacts. For one thing the remittances help reduce the income inequalities experienced within a country, but for another they tend to create them. Similar antagonisms can be observed in also other aspects (the brain drain / gain) - this fact follows from the multilateral conditionality and diversity of the individual cases. Most authors assert that remittances fight poverty, improve the standard of living and fuel economic growth in the developing countries. They even believe that remittances are a more stable and more effective source of finance for poor countries than ODA.[8] In justifying the opinion, they stress that remittances are not significantly diminished by administrative costs and are not threatened by ending up in the pockets of venal African officials. Remittances go straight to the people who need them most. Moreover, the migrants are not just passive recipients of the aid - the money they earn through their own effort is considered a more efficient developmental tool than ODA and/or other programs, often burdened with a good deal of red tape and now rather stagnating or dwindling.[9]

The role that remittances play in alleviating poverty is beyond any doubt - this fact has been confirmed by also other empirical studies. Remittances reaching the greater part of developing countries are spent primarily to meet personal needs, and they are only minimally invested in a productive manner into education and future business activities. This situation is related to the level of development, or rather underdevelopment of each country. In the poorest countries of the world the funds are utilized to make life more dignified and to satisfy the basic material needs (food, clothing, accommodation). Only when a certain standard of living is reached, the remittances can be invested either to material possessions (establishing businesses) or human capital (education, health). The prevailing personal consumption of remittances does not necessarily mean that the finance does not stimulate economic growth - the growth is fostered by a multitude of multiplication effects.

The question of whether remittances combat poverty of individuals and families has to be answered in the affirmative, but any farther-reaching impacts on growth may only be expected after a longer period of time. In fact, any development driven by the growth will not depend so much on the volume of remittances as it will be facilitated by international cooperation; emigration & immigration policy; and by economic reforms. The development potential of remittances can be enhanced by more effective data collection; by reduced transfer fees; and by improved political, economic and entrepreneurial environment of the developing countries.

Still, remittances cannot be regarded as anything more than a short-term alternative that will only assist the economic development of poor countries by, for example, providing the start-up capital not available from the domestic resources.

References:

1. BARUA, S., MAJUMDER, MD. A., AKHTARUZZAMAN, MD. (2007): Determinants of Workers' Remittances in Bangladesh: An Empirical Study [online]. Dhaka: Bangladesh Bank, Policy Analysis Unit, 2007 [cit. 5. 11. 2018], p. 26. Dostupné z www: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1398690>.
2. QUARTEY, P. (2006): The impact of migrant remittances on household welfare in Ghana [online]. Nairobi: African Economic Research Consortium, 2006 [cit. 5.11 2018], 31 p. Dostupné z www: <http://www.aercafrica.org/documents/rp158.pdf>.

[8] WORLD BANK (2018): Remittance Prices Worldwide.
[9] OECD (2018): Organisation for Economic Co-operation and Development.

3. MAMUN, K. A., NATH, H. K. (2010): Workers' Migration and Remittances in Bangladesh. [online]. In: Journal of Business Strategies. 2010, Vol. 27, No. 1 [cit. 5. 11. 2018]. Dostupné z www: <http://ideas.repec.org/p/shs/wpaper/1002.html>.
4. MEDINA, C., CARDONA, L. 2010: The Effects of Remittances on Household Consumption, Education Attendance and Living Standards: the Case of Colombia. Lecturas de Economía [online]. 2010, Vol. 72 [cit.5.11. 2018], p. 11-43. Dostupné z www:<http://aprendeenlinea.udea.edu.co/revistas/index.php/lecturasdeeconomia/article/viewFile/6498/5960>.
5. OECD (2018): Organisation for Economic Co-operation and Development [online]. [cit. 5. 11. 2018]. Dostupné z www: <http://www.oecd.org/>.
6. WORLD BANK (2018): Remittance Prices Worldwide [online]. The World Bank. [cit. 5. 11. 2018]. Dostupné z www: <http://remittanceprices.worldbank.org/>.

Kontakt:
PhDr. Monika Nová Ph.D.
Husitská teologická fakulta
Univerzita Karlova
Pacovská 4
140 21 Praha
Česká republika

Charles University in Prague
Faculty of law
nám. Curieových 7
116 40 Prague 1
Czech republic
e-mail: monika.nova@htf.cuni.cz

GEOPOLITICKÉ SÚVISLOSTI KONFLIKTOV NA UKRAJINE – VYBRANÉ ŠTÁTY GRUZÍNSKO, TURECKO A ČÍNA

Martina Novotná

Katedra politológie, Univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Študentská 2,
911 50 Trenčín, e-mail: martina.novotna@tnuni.sk

Príspevok sa zaoberá problematikou geopolitických súvislostí konfliktov na Ukrajine v kontexte iných štátnych aktérov. V našej analýze sme sa bližšie pozreli na bilaterálne vzťahy Ukrajiny. Primárny cieľ našej práce je analýza vzájomných vzťahov a prepojení medzi Ukrajinou a vybranými štátmi – Gruzínsko, Turecko, a Čína. Ukrajinská kríza stále pretrváva a v súčasnosti je to konflikt, ktorý má eskalujúce tendencie. Vzhľadom na vývoj konfliktu na Ukrajine autor príspevku považuje za dôležité, aby sa na výskum nazeralo aj z viacerých pohľadov. Primárne sa ukrajinská kríza odohráva medzi Ukrajinou a Ruskou federáciou a na druhej strane stojí Európska únia podporovaná Spojenými štátmi americkými. Čína nie je síce štát, ktorý sa nachádza v rovnakom geopolitickom priestore ako Ukrajina, ale z pohľadu autora je dôležité skúmať aj geopolitických aktérov, ktorí sú tzv. tieňoví hráči.
Kľúčové slová: geopolitika, EÚ, Ukrajina, Gruzínsko, Turecko, Čína

The paper deals with the geopolitical context of conflicts in Ukraine in the context of other state actors. In our analysis, we took a closer look at Ukraine's bilateral relations. The primary objective of our work is to analyze the relationships and connections between Ukraine and selected countries - Georgia, Turkey, and China. The Ukrainian crisis is still alive and at present it is a conflict that has escalating tendencies. In view of the development of the conflict in Ukraine, the author considers it important for research to be viewed from a number of perspectives. The first Ukrainian crisis is taking place between Ukraine and the Russian Federation on the one hand, and on the other is the European Union supported by the United States of America. China is not a state located in the same geopolitical space as Ukraine, but it is important, from an author's point of view, to look at geopolitical actors, shadow players.
Key words: geopolitics, EU, Ukraine, Georgia, Turkey, China
JEL: D74, F51, F52

Úvod

V medzinárodnom spoločenstve je ukrajinský konflikt stále ostro diskutovaná téma. Slovenská republika na začiatku roka 2019 prevzala predsedníctvo v Organizácií pre bezpečnosť a spoluprácu (ďalej len „*OBSE*“). Jeden z hlavných cieľov SR prostredníctvom OBSE je napomôcť ku politickému riešeniu konfliktov na Ukrajine.

Ukrajina s rozlohou 603 tisíc km^2 je po Ruskej federácií druhá najväčšia európska krajina. Tento veľký štát sa rozprestiera na východe starého kontinentu. Ukrajina hraničí so siedmymi štátmi. Na juhozápade s Moldavskom (vrátane neuznaného Podnesterska) a Rumunskom, na západnej hranici s Maďarskom, Slovenskom, Poľskom a na severe s Bieloruskom. Najväčší hraničný sused Ukrajiny je Rusko. Južnú hranicu tvorí Čierne a Azovské more. Na najväčšej ukrajinskej rieke Dneper, ktorá vyviera pri poľsko-ukrajinskej hranici, leží hlavné mesto Kyjev. Ukrajina je významný geopolitický hráč na mape sveta. Na Ukrajine žije približne 50 mil. obyvateľov.

Kyjev patrí ku najfrekventovanejším mestám Európy. Ukrajina patrila do elity štátov Sovietskeho zväzu. Avšak po rozpade Sovietskeho zväzu sa Ukrajina, ako aj ostatné štáty snažila o čo najrýchlejšie osamostatnenie od Ruska. Mimoriadne zasadanie ukrajinskej Najvyššej rady 24. 8. 1991 potvrdilo vyhlásenie nezávislosti Ukrajiny ako samostatného suverénneho štátu. Ukrajina vo svojej ústave deklarovala, že je unitárny štát s republikánskym zriadením, ktorý sa delí na 24 oblastí a dve mestá so zvláštnym statusom (Kyjev a Sevastopoľ), a autonómnou oblasťou Krymský polostrov. Ďalej ústava zakotvuje princíp vlády ľudu a takto sa píše v ústave: *„právo určovať a meniť ústavné zriadenie na Ukrajine patrí výhradne ľudu a nesmú byť uzurpované štátom, jeho orgánmi alebo úradníkmi.“*[1]

Od samotného vzniku v roku 1991 je Ukrajina parlamentná demokracia s polo-prezidentským systémom. Z pohľadu nerastných surovín a kvality pôdy môžeme o Ukrajine tvrdiť, že je to najbohatšia krajina Európy. Tak isto má z geopolitického hľadiska jednu z najlepších polôh v Európe. Ukrajina patrí medzi prvé štáty, ktoré bez váhania podporili samostatný vznik Slovenskej republiky a uznali nezávislosť SR.[2]

V našom príspevku budeme používať niekoľko metód. Primárnou metódou bude analýza, komparácia a prípadová štúdia v danej problematike.

1 Geopolitické súvislosti konfliktov na Ukrajine

1.1 Definícia pojmu geopolitika

S termínom geopolitika a jej rôznymi interpretáciami sa v súvislosti s vývojom medzinárodných vzťahov stretávame čoraz častejšie a v širšom význame. Základnému významu termínu geopolitika absentuje jej jasný jednotný zrozumiteľný výklad. V dostupnej literatúre je geopolitika vysvetľovaná rôzne, ako napríklad samostatná veda, aplikačná teória, koncepcia, metóda, doktrína, smer myslenia. Jej význam sa zvykne často meniť podľa interpreta termínu. Vo všetkých charakteristikách má však geopolitika jeden spoločný znak. A tým je, že geopolitika je analýza vzťahu medzi politickou aktivitou aktéra a geografickým prostredím.[3]

V našom príspevku, však budeme vychádzať najmä z definície Štefana Volnera. Geopolitiku budeme chápať ako vedeckú disciplínu, ktorá skúma zákonitosti mocenského pôsobenia štátov alebo iných geopolitických aktérov v priestore. Toto mocenské správanie štátov sa odvíja na základe určitých geografických premenných a geopolitických faktorov. Geopolitika sa tieto fakty snaží pochopiť, vysvetliť a následne predikovať. Zameriava sa pri tom na mocenské postavenie geopolitického aktéra a záujmy voči určitému geopolitickému priestoru, ale snaží sa objasniť aj celý rad vzťahov vyplývajúcich z ich vzájomnej interakcie.[4]

Politickú geografiu možno považovať za základnú kategóriu v medzinárodnej politike, pretože je najtrvácnejšia. Práve geografia určuje základné predispozície štátu, čiže polohu v geopolitickom regióne i celkovo vo svete a aj jeho prírodné podmienky, ktoré štátu poskytujú príležitosti, ale súčasne aj obmedzenia. Geopolitika zohľadňuje tieto faktory pri tvorbe stratégií. Predstavuje určitú snahu vidieť politiku v jej priestorových dimenziách. Stáva sa tak nie len účelným, ale aj užitočným prostriedkom na skúmanie politických javov v medzinárodných vzťahoch.[5]

Súčasný výklad pojmu geopolitika sa značne odlišuje od jej pôvodného významu z konca 19. storočia. Rudolf Kjellén prvý použil tento termín v roku 1899. Geopolitiku

[1] Veľvyslanectvo Ukrajiny v Slovenskej republike (2001): Ukrajina 10 rokov nezávislosti.
[2] BESKID, J. (2014): Separatizmus na Ukrajine a jeho dôsledky, s. 120.
[3] IŠTOK, R. (2006) : Geopolitika v globalizovanom svete, s. 98.
[4] VOLNER, Š. (2004): Geopolitika : Metodológia, Zdroje, Prax, História.
[5] VOLNER, Š. (2004): Geopolitika pre 21. storočie? Stret morskej a pozemnej sily ako varovanie pre 21. storočie.

definoval ako: *„vedu o štáte, ako geografický organizmus alebo jav v priestore.“* V priebehu 20.storočia sa jej význam výrazne formoval, čo vyústilo do vzniku niekoľkých geopolitických koncepcií odrážajúcich vtedajšiu realitu v medzinárodnom spoločenstve. Všeobecne známym sa stal tento pojem najmä vďaka britskému geografovi Sirovi Halfordovi Johnovi Mackinderovi, ktorý v roku 1904 predniesol prednášku *Geografická os dejín*. Mackinder a Fridrich Ratzel sú považovaní za zakladateľov geopolitiky, pričom Ratzel vo svojich geografických prácach skúmal štáty ako živé organizmy.[6]

Geopolitika v prvej polovici dvadsiateho storočia zažívala rozkvet a odrážala medzinárodno-politickú realitu vtedajšieho usporiadania sveta, či už to bol veľmocenský imperializmus alebo aj neskôr ideológia nacistického Nemecka. Po druhej svetovej vojne sa dostala geopolitika do úzadia.[7]

Ku koncu obdobia studenej vojny v 70. – 80. rokoch dvadsiateho storočia sa prostredníctvom geopolitiky vysvetľovalo napätie medzi dvomi blokmi, a to západným kapitalistickým svetom a Sovietskym zväzom. Napriek odporu voči geopolitike, ktorý stále pretrvával, dôslednejším výskumom konfliktov môžeme prísť k záveru, že vychádzali najmä z geopolitických aspektov. Prvý, kto začal v tomto období znova používať pojem geopolitika bol Henry Kissinger.[8]

1.2 Príčiny vzniku konfliktov na Ukrajine

Za viac ako dvadsať rokov od vyhlásenia nezávislosti Ukrajina nedosiahla na dlhšie obdobie jednotnú vládu, bez korupčných škandálov. Tento fakt sa odrazil na tom, že sa nevytvorila na Ukrajine väčšinová spokojnosť obyvateľstva so systémom politického rozhodovania a zodpovedného riadenia štátu. Prvý faktický dôvod ukrajinského konfliktu je rôznorodosť ukrajinského obyvateľstva, ktorého predstava o žití v krajine je rozpoltená primárne na dve časti. Východ a juh Ukrajiny je pro-rusky orientovaný z dôvodu silného ruského etnika žijúceho na území Ukrajiny. Táto časť obyvateľstva je cielene podporovaná Ruskom, ktoré sa ani v súčasnosti nedokáže vzdať ideológie bývalého Sovietskeho zväzu. Ich oponentom je druhá markantná časť Ukrajiny t. j. stredná centrálna časť smerom k západným hraniciam, ktorá je orientovaná pro-európsky. Počas existencie Sovietskeho zväzu bolo Rusko silným partnerom pre Ukrajinu. Avšak po zmene medzinárodného usporiadania, už Ruská federácia nedokázala držať krok s Európskou úniou. Ukrajina sa potrebovala a potrebuje oprieť o silnejšieho partnera. Vzorom pre Ukrajinu sa stali štáty Vyšehradskej štvorky. Rusko sa so svojou mocenskou politikou postavilo do úlohy vytvorenia protiváh voči EÚ. Dovolili by sme si tvrdiť, že sa Ruská federácia začala vážne obávať o bezpečnosť z dôvodu približovania sa euroatlantických štruktúr k jej hraniciam.

Niektorí autori považujú Ukrajinu za geopolitické ohnisko Eurázie, keďže sa ukrajinské štátne územie nachádza presne medzi západom a východom. Takisto je dôležité podotknúť, že Samuel Huntington vo svojej knihe Stret civilizácií zaradil Ukrajinu medzi tzv. rozorvané štáty, ktoré sa nevedia zorientovať, kam vlastne patria a kde budú patriť nasledujúce roky.[9]

V roku 2009 oficiálne vzniklo politické a hospodárske zoskupenie štátov s názvom Východné partnerstvo (ďalej len *„VP“)*. Vznik VP iniciovala EÚ. Ako jeden z dôvodov vzniku VP uvádza EÚ rusko-gruzínsku vojnu z roku 2008. Toto zoskupenie je navrhnuté tak, aby posilňovalo kvalitnejšie politické pridruženie a hospodársku integráciu štátov

[6] KAZANSKY, R., IVANČÍK, R. (2015)*:* Základné teoretické východiská pre štúdium geopolitiky, s. 22.
[7] KAZANSKY, R., IVANČÍK, R. (2015*):* Základné teoretické východiská pre štúdium geopolitiky, s. 23.
[8] ŠMIHULOVÁ, D. (2013): Geopolitika ako nástroj zahraničnej politiky koncepcia Henryho Kissingera, s. 10.
[9] HUNTINGTON, S. (2007): The clash of civilization, s. 75.

s európskymi partnermi.[10] Členmi Východného partnerstva sú Moldavsko, Ukrajina, Azerbajdžan, Bielorusko, Arménsko a Gruzínsko. Východné partnerstvo je osobitná dimenzia európskej susedskej politiky.

Rusko nesúhlasilo s touto kooperáciou bez toho, aby sa samotná Ruská federácia podieľala na procese začleňovania post-sovietskych štátov do európskych štruktúr. Spočiatku Rusko neverilo, že by niektoré zo štátov VP podpísali dohodu s EÚ bez jeho súhlasu. Kremeľ navrhoval aby vznikol trilaterálny formát pre rokovanie s Ukrajinou. A to malo byť vo formáte EÚ, Rusko a Ukrajina. S týmto EÚ nesúhlasila a rokovalo sa ďalej bez účasti Ruska. Odmietavý postoj EÚ prinútil Rusko vytvoriť nátlak na vtedajšieho ukrajinského prezidenta Viktora Janukovyča. Janukovyč počas prezidentovania zapríčinil vysoký deficit v štátnom rozpočte a akútne potreboval získať peniaze, ktoré mu v tom čase Rusko poskytlo.[11] Ruská federácia si týmto krokom kúpila negatívny postoj ukrajinského prezidenta k podpísaniu asociačnej dohody s EÚ.

Koncom roka 2013 ukrajinský premiér Mykola J. Azarov odmietol na spoločnom summite EÚ – Ukrajina[12] vo Vilniuse podpísať asociačnú dohodu EÚ s Ukrajinou.[13] Na základe rozhodnutia začali spontánne protesty v hlavnom meste Kyjev a rozšírili sa aj do ďalších miest. Tieto protesty trvali až do 26. februára 2014. Predmetom ukrajinskej politickej krízy sa teda stala nepodpísaná asociačná dohoda.[14]

Vrchol protestov na kyjevskom majdane[15] dosiahol vo februári 2014. Ukrajinský prezident Janukovyč dňa 18. februára 2014 rozhodol, že použije silu policajných zložiek proti protestujúcim. Dôsledkom tohto činu bolo, že sa začala občianska vojna. Vojna medzi protestujúcimi a policajnými zložkami zapríčinila desiatky mŕtvych na obidvoch stranách. Kyjevské boje stále pokračovali a konflikt sa postupne rozširoval do celej krajiny. Ukrajinský národ sa rozdelil na dve skupiny – proeurópsku a proruskú. Aj napriek krvavým udalostiam na majdane, ruský prezident V. Putin neprestal Janukoviča naďalej podporovať.

Pod tlakom európskych štátov Poľska, Francúzska, Nemecka a opozičných ukrajinských lídrov prezident Janukovyč podpísal 21.februára 2014 dohodu s opozičnými lídrami, že do konca roka 2014 odstúpi. Súčasťou dohody bola aj klauzula o predčasných parlamentných voľbách v roku 2015. Lenže, už v tomto čase bola situácia na Ukrajine neudržateľná. A ani tento krok už nestačil, aby sa zastavil stále rozrastajúci občiansky konflikt. Janukovyč ešte v noci z 21. na 22.februára 2014 ušiel z Ukrajiny do Ruska, kde požiadal o politický azyl. Viktor Janukovyč sa totiž obával, že by mohol byť na neho spáchaný atentát Pravým sektorom.[16]

2 Vybrané štáty a ich geopolitický vplyv na Ukrajine

2.1 Gruzínsko

Do rozpadu Sovietskeho zväzu mali Ukrajina a Gruzínsko úzko prepojené vzájomné vzťahy. Obidva štáty po osamostatnení sa stali tranzitnými energetickými štátmi a dôležitými obchodnými partnermi pre Rusko a EÚ. Keď nazrieme do blízkej minulosti, tak v roku 2018, prešlo 10 rokov od otvoreného konfliktu medzi Ruskou federáciou a Gruzínskou republikou. Ukrajina počas rusko-gruzínskeho konfliktu, podporila vojenský zásah gruzínskej vojenskej sily na Južné Osetsko.

[10] https://www.consilium.europa.eu/sk/policies/eastern-partnership/
[11] DULEBA, A. (2016): Rusko, Ukrajina a my, s. 120.
[12] Summit EÚ vo Vilniuse sa konal 28. – 29. 11. 2013.
[13] Asociačná dohoda – AA – asociation agreement, ktorej súčasťou je DCFTA.
[14] DULEBA, A. (2016): Rusko, Ukrajina a my, s. 120.
[15] Majdan v preklade námestie, centrálna časť Kyjeva.
[16] BBC (2014): New world middle east.

Ukrajinu a Gruzínsko spája rovnaký cieľ, a to túžba vymaniť sa spod ruského vplyvu a získať členstvo v Európskej únii.

Do roku 2015 boli ich vzájomné bilaterálna vzťahy na veľmi dobrej úrovni. Zlom nastal na konci roku 2015, keď na Ukrajinu prišiel bývalý prezident Gruzínska Micheil Saakašvili. Jeho cieľom bolo pomôcť ukrajinskej vláde implementovať politické a hospodárske reformy.[17] Gruzínska vláda žiadala o vydanie M. Saakašviliho z Ukrajiny späť do Gruzínska, kde mal čeliť obvineniam o zneužití moci ústavného činiteľa a korupcie. Ukrajina odmietla vydať bývalého prezidenta Gruzínska. Situáciu medzi týmito dvomi predtým blízkymi štátmi zhoršovalo aj pravidelné vyjadrovanie M. Saakašviliho na gruzínsku vládu. Tbilisi považovalo chránenie Saakašviliho ukrajinskou vládou za miešanie sa Ukrajiny do vnútorných záležitostí gruzínskeho štátu. Vyostrenie situácie nastalo, keď Ukrajina po vypršaní diplomatického poverenia ukrajinského veľvyslanca opätovne nevymenovala do výkonu funkcie. Týmto krokom Ukrajina znížila svoju diplomatickú prítomnosť v Tbilisi. Gruzínsko nenechalo na svoju odpoveď dlho čakať a ako jeden z mála štátov sa nepripojilo k sankciám voči Rusku za anexiu Krymu.[18]

Všetky tieto politické udalosti výrazne ovplyvnili vzájomné vzťahy medzi Ukrajinou a Gruzínskom. Obrat v bilaterálnych vzťahoch nastal až v roku 2017, keď sa M. Saakašvili dostal do politického sporu so svojím bývalým priateľom a súčasným ukrajinským prezidentom Petrom Porošenkom. Saakašvili odstúpil z pozície guvernéra ukrajinského regiónu Odesa.[19]

Ukrajina bola v rokoch 2016 a 2017 nestálym členom[20] Bezpečnostnej rady OSN. Týmto štatútom sa snažila posilniť svoje pôsobenie v medzinárodných štruktúrach. Jeden z krokov na urovnanie a zlepšenie vzťahov s Gruzínskom bolo aj to, že ako nestály člen BR OSN v roku 2017 predložila návrh rezolúcie na podporu územnej celistvosti a suverenity Gruzínska. Týmto návrhom dala Ukrajina zreteľne najavo, že Tbilisi považuje za svojho partnera v otázkach mocenského vplyvu Ruska v tomto regióne. Ďalším dôležitým krokom ku ich vzájomnej spolupráce je aj platforma GUAM,[21] ktorej členmi je Gruzínsko, Ukrajina, Moldavsko a Azerbajdžan.[22]

2.2 Turecko

Turecko má dlhodobo komplikovaný vzťah s Ruskom. Existuje na to niekoľko dôvodov. Turecko presadzuje svoju ambíciu stať sa hegemónom v regióne Blízkeho Východu, vzájomné nezhody kvôli vojne v Sýrii, turecké zostrelenie ruskej stíhačky, nezhody v otázkach Kurdov, Krymských Tatárov a nezanedbateľná je aj otázka energetickej závislosti Turecka od Ruska. Turecko vo vzájomnom trojuholníku s Ukrajinou a Ruskom zohráva dôležitú úlohu. Primárny záujem Turecka o Ukrajinu je vo využívaní súčasného konfliktu, medzi týmito dvomi štátmi. Pričom Turecko veľmi dobre chápe rozmer a dôležitosť Ukrajiny pre Rusko. Ukrajina by mohla byť jeden zo štátov, ktorý by dokázal posilniť pozíciu Turecka v tomto regióne.

Od vzniku ukrajinsko-ruského konfliktu ukrajinská vláda hľadá v Turecku nového spojenca proti Rusku. Turecko by mohlo byť adeptom na zastúpenie Ruska vo vzťahu k Ukrajine, najmä z potravinového, hospodárskeho a energetického hľadiska. Ukrajina s Tureckom od daného konfliktu v roku 2014 prehĺbili svoju vzájomnú bilaterálnu

[17] Tieto reformy vychádzajú z asociačnej dohody EÚ s Ukrajinou.
[18] https://jamestown.org/program/georgia-ukraine-welcome-new-thaw-bilateral-relations/)
[19] https://www.politico.eu/article/the-rise-and-fall-of-mikheil-saakashvili/
[20] Ukrajina bola dočasným členom BR OSN v období rokov 2016 – 2017.
[21] GUAM- Organizácia pre demokraciu a hospodársky rozvoj.
[22] https://www.reuters.com/article/us-russia-nato-putin/putin-warns-nato-against-closer-ties-with-ukraine-and-georgia-idUSKBN1K92KA

spoluprácu. V roku 2015 a neskôr aj v roku 2016 poskytli Turci Ukrajine dve pôžičky vo výške 50 miliónov dolárov s nízkym úrokom do 2,5 % na 5 rokov. Týždeň po zostrelení ruskej stíhačky ukrajinský minister obrany Oleksander Turčynov navštívil Ankaru. Konkrétny výsledok týchto návštev zakrátko prinieslo rozkvet obranných a bezpečnostných vzťahov medzi Tureckom a Ukrajinou. V Marmarskom a Čiernom mori sa organizovalo spoločné vojenské cvičenie a niekoľko ďalších vojenských cvičení. Turecký prezident Recep Tayyip Erdogan sa pravidelne navštevuje s Petrom Porošenkom. Z ekonomického hľadiska je Turecko pre Ukrajinu jeden z najdôležitejších obchodných partnerov. V telekomunikačnom priemysle zohráva Turecko kľúčovú pozíciu. Tak isto je Ukrajina dôležitým trhom pre turecké stavebné firmy, pričom kumulované hodnoty stavebných tureckých investícií sa odhadujú na 5 mld. dolárov. Vzájomná závislosť medzi Ukrajinou a Tureckou je vysoká, avšak aj napriek tomu Turecko nemôže byť pre Ukrajinu garantom bezpečnosti, keďže ich vzájomný vzťah je limitovaný trpezlivosťou Moskvy.

Vzhľadom na energetické potreby Ukrajiny a Turecka musia obidva štáty znižovať svoju závislosť od Ruska. Turecko v súčasnosti dováža až 73% nerastných surovín, táto krajina je prevažne importérom, preto má ambíciu stať sa tranzitnou krajinou. Z týchto dôvodov Turecko spojilo svoje sily s Azerbajdžanom.

V júni tohto roku na oficiálnom slávnostnom otvorení zahájili spustenie južného plynového koridoru[23] s názvom Trans Anatolian Natural Gas Pipeline - TANAP. Tento južný plynovod sa tiahne od Azerbajdžanu a ďalších dvoch oblastí Kaspického mora cez Gruzínsko, Turecko až do Európy, a končí v Grécku. TANAP prechádza cez 6 štátov, meria 1 850 km a 19km prechádza po pod Čierne more. Jeho plynovodný dosah je až 3 500 km, v Grécku sa prepája na plynovod TAP[24] a smeruje do Talianska. O novodobý plynovod prejavil záujem Izrael, ale najmä Ukrajina. Plyn z Azerbajdžanu sa na Ukrajinu bude prepravovať cez Rumunsko a Bulharsko. Azerbajdžanský plyn by sa mal začať na Ukrajinu prepravovať v roku 2020. Južný plynový koridor stojí približne 40 mld. dolárov a stal sa bodom záujmu aj EÚ. TANAP dokáže prepraviť do EÚ približne 10 mld metrov kubických azerbajdžanského plynu.[25]

Obrázok 1

Prameň: www.tanap.com

[23] Plynovod je v súčasnosti spustený v prevádzke na 80 %.
[24] TAP – transjadranský plynovod.
[25] https://www.tanap.com/tanap-project/why-tanap/

2.3 Čína

Čína po roku 2010 začala aktívne investovať do Krymských prístavov, podporovala modernizáciu lodnej infraštruktúry, skupovala obrovské úrodné plochy pôdy na Ukrajine. Čína sa spojenectvom s Ukrajinou snaží diverzifikovať svoju potravinovú závislosť od Spojených štátov amerických. Čína si Ukrajinu vybrala zámerne, a to z dôvodu, že Ukrajina patrí k jedným z najbohatších obilníc v Európe. Čínska iniciatíva One belt and one road skr. OBOR si v pôvodnom strategickom pláne zvolila Ukrajinu, ako jednu z najvýznamnejších staníc tohto unikátneho projektu. OBOR inak nazývaný aj čínsky Marshallov plán je veľkolepý projekt čínskej vlády, ktorý bude zahŕňať približne 70 štátov sveta od juhovýchodnej Ázie po západnú Európu. Predstavuje približne polovicu svetovej populácie a štvrtinu svetového HDP.[26]

Ešte v čase pred vznikom ukrajinsko-ruského konfliktu sa Rusko nenachádzalo vo výhľade významných čínskych trás. Na konci v roku 2014 už bolo zrejmé, že Ukrajina stratila Krym, čím Rusko skrížilo plány Číny s Krymom. Navyše, Čína začala aktívne pomáhať Ukrajine, keď začala obchádzať exportom Rusko cez Kaspické more. Najkratšia cesta do strednej Európy by najefektívnejšie viedla cez Rusko – Ukrajinu – Slovensko. V súčasnej komplikovanej situácii na Ukrajine sa Rusko snaží Ukrajinu vytesniť z tohto projektu. Slovensko ako jedna z potenciálnych trás už v pláne OBOR nefiguruje. Spolupráca medzi Ruskom a Čínou sa po konflikte na Ukrajine musela začať obnovovať, keďže si Čína musí strážiť svoje investície na Kryme. Takmer 10 rokov rokovali Rusko a Čína o uzavretí energetickej dohody. Energetická dohoda sa podarila podpísať v roku 2015. Jedným z dôvodov uzatvorenia energetickej spolupráce boli aj čínske nezhody s EÚ.[27] Rusko potrebuje partnerstvo s Čínou, to sa odzrkadlilo aj na pôde OSN, kde sa Čína pravidelne zdržuje v hlasovaní proti Rusku. Okrem toho Čína profituje aj z ruského embarga na európske produkty a zo sankcií (EÚ, USA) uvalených na Rusko. Takisto majú Rusko a Čína spoločného nepriateľa v podobe ekonomických sankcií zo strany USA. Čínskej ľudovej republike je často vyčítané, že iniciatíva OBOR je prioritne imperialistická forma zahraničnej politiky.[28]

V júli roku 2018 sa za okrúhlym stolom stretli predstavitelia OBOR a ukrajinský predstavitelia UCCI,[29] ktorí otvorili v Kyjeve obchodné a investičné centrum pre iniciatívu OBOR. Centrum bude slúžiť ako most medzi podnikateľmi z Číny, Ukrajiny a iných rusko-jazyčných krajín zapojených do projektu. V roku 2017 obojstranný obchodný kontakt narástol na sumu 7 mld. USD. Pričom sa predpokladá, že v roku 2018 bude ešte navýšený.[30]

Záver

V súčasnej situácií Ukrajina potrebuje nutne udržiavať kvalitné a blízke bilaterálne vzťahy so štátmi, ktoré dokážu ovplyvňovať jej zahraničnú politiku, bezpečnosť štátu navonok i do vnútra, rozvoj hospodárstva a ekonomickej stability. Štáty, ktoré sme vybrali na analýzu v našom príspevku zahŕňajú aspoň jeden z vyššie spomenutých atribútov. Turecko je dôležitý štát pre Ukrajinu primárne z hľadiska bezpečnosti. Turecko a Ukrajinu spája Čierne more. Tak isto má Turecko ambíciu stať sa mocnosťou v regióne Čierneho mora a Ukrajina

[26] KUO, L. KOMMENDA, N.2018. What is China´s Belt? [onlline].In: The guardian.[citované 20. 11. 2018]. Dostupné na internete: https://www.theguardian.com/cities/ng-interactive/2018/jul/30/what-china-belt-road-initiative-silk-road-explainer

[27] MÜLLER-MARKUS, CH. 2016. One Belt - One Road: The Chinese dream and its impact on Europe.

[28]https://www.theguardian.com/cities/ng-interactive/2018/jul/30/what-china-belt-road-initiative-silk-road-explainer

[29] UCCI- Ukrajinská obchodná a priemyselná komora.

[30] http://www.xinhuanet.com/english/2018-07/06/c_137304440.htm

by v tomto procese mohla zohrať dôležitú úlohu. Čína je štát, ktorý sa síce nenachádza v geopolitickom priestore Ukrajiny, ale jej politický a ekonomický dosah na Ukrajine je veľmi významný hlavne prostredníctvom projektu One belt One road. Gruzínsko a Ukrajina majú spoločnú sovietsku históriu a tak isto je potrebné zdôrazniť, že obidva štáty sa snažia vymaniť spod ruského vplyvu.

Použitá literatúra:

1. BRZEZINSKI, Z. 2004. *VOLBA: Globální nadvláda nebo globální vedení*. Praha: Mladá Fronta, 2004. 290 s. ISBN 80-204-1179-8.
2. DULEBA, A. 2000. *Ukrajina a Slovensko*. Bratislava: SAV, 2000. 402 s. ISBN 80-224-0656-2.
3. DULEBA, A. 2016. *Rusko, Ukrajina a my*. Bratislava : PREMEDIA, 2016. 168 s. ISBN 978- 80-8159- 313-0.
4. IŠTOK, R. 2006. *Geopolitika v globalizovanom svete*. In: Dudinský, V. Lačný, M.: Medzi modernou a postmodernou II. Partikularita a unverzalita človeka a spoločnosti. Prešov: privatpress, 2006.
5. HUNTINGTON, S. P. 2007. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon and Schuster. S. 367. ISSN 978141656248.
6. KAZANSKÝ, R. IVANČÍK, R. 2016. *Základné teoretické východiská pre štúdium geopolitiky*. Banská Bystrica: Belianum Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2016. 172 s. ISBN 978-80-557-1088-4.
7. KUO, L. KOMMENDA, N. 2018. *What is China´s Belt and Road Initiative?* [onlline]. In: The guardian, 1. 9. 2018. [citované 20. 11. 2018]. Dostupné na internete: https://www.theguardian.com/cities/ng-interactive/2018/jul/30/what-china-belt-road-initiative-silk-road-explainer
8. MÜLLER-MARKUS, CH. 2016. *One Belt, One Road: the Chinese Dream and its Impact on Europe*. CIDOB Barcelona centre for finternational affairs, https://www.cidob.org/en/publications/publication_series/notes_internacionals/n1_148_one_belt_one_road_el_sueno_chino_y_su_impacto_sobre_europa/one_belt_one_road_the_chinese_dream_and_its_impact_on_europe
9. ŠMIHULOVÁ, D. 2013. Geopolitika ako nástroj zahraničnej politiky koncepcia Henryho Kissingera. [online]. E-polis. 2013. [cit. 2017-06-22]. ISSN 1801-1438. Dostupné online: http://www.e-polis.cz/clanek/geopolitika-ako-nastroj-zahranicnej-politiky-koncepcia-henryho-kissingera.html
10. Veľvyslanectvo Ukrajiny v Slovenskej republike. 2001. *Ukrajina 10 rokov nezávislosti*.
11. VOLNER, Š. 2004. *Geopolitika: Metodológia, Zdroje, Prax, História*. Zvolen : Bratia Sabovci, 2004. 334 s. ISBN 80-89029-72-8.
12. VOLNER, Š. 2004. *Geopolitika pre 21. storočie? Stret morskej a pozemnej sily ako varovanie pre 21. storočie*. Hlohovec: Efekt copy, 2004. s. 226. ISBN 80-969190-3-2.
13. VOLNER, Š. 2006. *Geopolitické pôsobenie a energia na začiatku 21. storočia*. In: Almanach: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky, 2006. roč. 1, č. 2.

Kontakt:
Mgr. Martina Novotná
Katedra politológie
Univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 2
911 50 Trenčín
Slovenská republika
e-mail: martina.novotna@tnuni.sk

POSSIBILITIES OF USING THE EU FUNDS - A SMALL BUSINESS CASE STUDY

Katarzyna Olejniczak-Szuster[a] – Katarzyna Łukasik[b]

[a]Faculty of Management, Czestochowa University of Technology, Al. Armii Krajowej 19b, 42-200 Czestochowa, Poland, e-mail: Katarzyna.olejniczak-szuster@wz.pcz.pl
[b]Faculty of Management, Czestochowa University of Technology, Al. Armii Krajowej 19b, 42-200 Czestochowa, Poland, e-mail: katarzyna.lukasik@wz.pcz.pl

Abstract. Having the appropriate, as for the size and structure the financing sources, not only allows to conduct operational and investment activities, but also provides financial security. For this reason, the study presents the problem of financing operations by small enterprises on the Polish market using EU subsidies. According to this, in the first place there will be presented the theoretical and then practical ways of using EU funds by a small enterprise. The aim of the study is to show the impact of EU subsidies on the development of small enterprises.
Key words: EU subsidies, small business, development
JEL: O16, H81, L26

Introduction

Running a business by a small enterprises depends to a large extent on the proper selection of financing sources. As it`s known, these enterprises mainly finance their activities with funds and equity, which are limited in size and are not sufficient to cover all operating costs. For this reason, it is necessary to look for additional external sources, f.e. EU subsidies, which will open to them many development opportunities. In the 2014-2020 programming period, small enterprises can apply for obtaining funds from five EU funds: the Cohesion Fund, the European Regional Development Fund, the European Social Fund, the European Agricultural Fund for Rural Development and the European Maritime and Fisheries Fund, which can be allocated to the development of many areas of activity, including f.e. implementation of research projects and implementation of innovations, computerization, implementation of ecological solutions, as well as development of the conducted activity on the domestic market and foreign markets.

Financed infrastructures mainly concern the transportation sector, in order to facilitate the development of the Single Market, and to a lower extent education, energy and telecommunication. Structural funds are the most important instruments of the European regional development policy[1].

The aim of the study is to present the method of using EU subsidies by a small enterprise. Among the specific objectives, the Authors selected:

1. determination of the place of small enterprises in the financial market,
2. indication of the most important financing sources of activities carried out by small enterprises,
3. indication of EU subsidies that small enterprises can use,
4. determination of the impact of EU subsidies on the development of small enterprises.

[1] DALL'ERBA, S., LE GALLO, J.: Regional convergence and the impact of european structural funds over 1989-1999: a spatial econometric analysis. p. 5.

1 A small company on the market

In the conditions of a dynamic environment, it is important to have current knowledge about the factors and conditions that limit and allow the development of small enterprises, improve their potential or generate competitive advantages[2]. It results from the fact that small enterprises constitute the majority of all enterprises operating in Poland, thus they determine an important element of the country's economic system. It should be therefore considered who can be treated as a small entrepreneur. In the light of the Polish legal regulations, a small entrepreneur is considered as an enterprise that "employs yearly average up to 50 employees and has an average annual net turnover not exceeding the zloty equivalent of EUR 10 million"[3]. Small businesses are slightly different define by the Central Statistical Office, which uses only the employment criterion. According to the Central Statistical Office, small enterprises are economic entities in which the state of the employment is between 10 and 49 employees.[4]

Regardless of the adopted definition criterias, small enterprises are characterized by several important features. One of them are flexibility and operational efficiency. Many business entities employing up to the 50 employees operate in the market niches and markets with relatively small growth potential. These enterprises do not need special infrastructural conditions and can develop in almost every region, contributing to the creation of functional and social changes in the area in which they operate.

These entities are also able to compete effectively with large enterprises, it is possible due to possessing such features of their functioning as [5]:

- quick response to changes taking place on the market,
- quick adaptation to the market requirements,
- unbureaucratic management methods,
- opening up to the use of new products and innovations,
- the ability to use competitive advantage and the tendency to take risks,
- fast organization of the new jobs,
- privileged conditions for obtaining funds from the sources launched specifically to support small enterprises.

These features are not the only attributes of the small enterprises, the literature of the subject and especially the practice shows a wide spectrum of features that distinguish them in the competitive market.

Unfortunately, the activity of the small enterprises is exposed to many barriers of various nature (Table 1), which inhibit the development of entrepreneurship in Poland.

Table 1: The development barriers of the small enterprises in Poland

macroeconomic	economic	there can be included here prevailing in the country the financial and tax system, high non-wage labor costs and difficulties in obtaining external financing forms,
	business	includes limited access to business information,

[2] DANIELAK, W., MIERZWA, D., BARTCZAK, K., Małe i średnie przedsiębiorstwa w polsce szanse i zagrożenia rynkowe, p. 5.
[3] Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej. Dz. U. z 2004 r., Nr 173 poz. 1807 z późn. zm., art. 105.
[4] BRUSSA, A., TARNAWA, A.: Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce. p. 12.
[5] GOŁAŚ, Z.: Wydajność pracy małych i średnich przedsiębiorstw w Unii Europejskiej, pp. 39-40.

microeconomic	legal	they result from ineffective state policy, including legal and administrative procedures in the country
	financial	maintaining the financial liquidity and capital deficit
	market	related to difficult access to the technology and innovation
	social	resulting from the low level of qualifications of employees, as well as the insufficient knowledge and education of both the workforce and entrepreneurs

Source: opracowanie własne na podstawie: R. LISOWSKA, K. SZYMAŃSKA: Determinanty rozwoju przedsiębiorczego małych i średnich przedsiębiorstw, p. 14.

However, due to the fact that small business entities constitute one of the very important pillars of the economy, they can count on the support from public authorities, various types of institutions and business and entrepreneur support centers. This support is implemented in three areas, i.e .:

- legal and administrative - in which the national authorities strive to support the enterprises serving the development of these enterprises, and also try to positively influence the development of their institutional environment; these activities are mainly focused on the legislative changes aimed at reducing costs related to employment, as well as the financial support for innovative and implementation projects[6],
- financial - in which the developed actions by the authorities are aimed at increasing these expenditures through, among others: changing the tax system, promoting the development of non-bank financial institutions, extending the credit guarantee system[7],
- technological - including the implementation of activities aimed at increasing the sales of goods and services proposed by these enterprises on the foreign markets, by: co-financing the participation of Polish enterprises in European Union programs, aimed at establishing cross-border trade cooperation, dissemination of the knowledge about regulations on the European market among entrepreneurs[8].

1.1 Sources of financing activities performed by small enterprises vs. EU subsidies

Small enterprises can finance their activities with own funds or use the foreign capital. The choice of a particular source of financing, however, requires taking into account many factors, including especially:[9]:

- their approach to the method of financing their operations, which results from their aspirations and risk appetite,
- their development, as well as their characteristics, including in particular the industry in which they operate, the level of competitiveness or innovation,
- the environment in which they operate.

These factors cause that there is a certain hierarchy of financing sources for the small business entities. This means that in the first place these enterprises support their activities

[6] GRÓDEK-SZOSTAK, Z.: Konkurencyjność sektora mikro, małych i średnich przedsiębiorstw. p. 94.
[7] LISOWSKA, R., SZYMAŃSKA, K.: Determinanty rozwoju przedsiębiorczego małych i średnich przedsiębiorstw, s. 18.
[8] CIEŚLIK J., KOLANKIEWICZ I.: Aktywność eksportowa małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce, p. 244.
[9] WOLAŃSKI, R.: Wpływ otoczenia finansowego na konkurencyjność małych i średnich przedsiębiorstw p. 57.

with own funds. Only when they do not have these funds they can reach for the external capitals, usually credits or short-term loans. Much less often, they decide on loans with maturity over 5 years[10]. This selection of the financing forms for business operations depends primarily on the availability of particular sources of financing (Figure 1).

Figure 1: Availability of financing sources for small enterprises

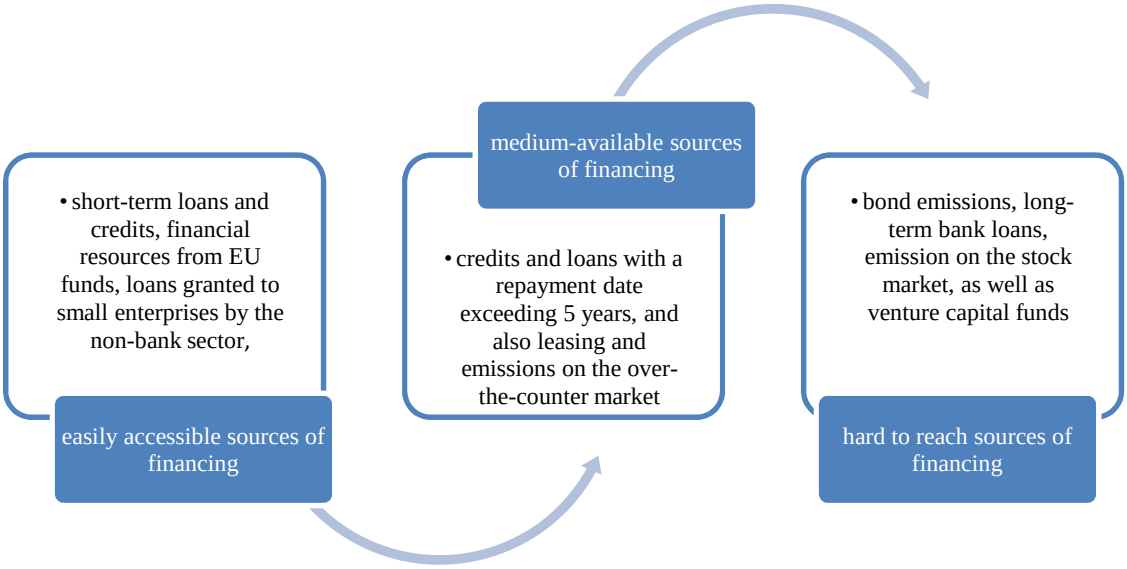

Source: J. JAGODA: Źródła finansowania działalności małej firmy, pp. 74-94

It should be emphasized here that due to limited resources, the possibility of obtaining the foreign capital by many small enterprises is small. For this reason, these enterprises undertake activities aimed at obtaining financial resources in the form of the EU subsidies. It can be said that the EU subsidies are currently one of the best - non-returnable forms of financing activities carried out by the small enterprises. Although obtaining the subsidies requires a submission of appropriate applications supported by the appropriate documentation, as well as the fulfillment of certain conditions regarding the financial situation of the company, however, thanks to the acquisition of these funds, the small enterprises have the opportunity to take advantage of many development possibilities. These opportunities are created by the strategy of the entrepreneurship development implemented in Poland, which a main goal is to support the small enterprises, and also to: increase the potential of research and development units, create modern infrastructure enabling the development of the modern entrepreneurship, improve access to theemployment, stimulate the high employment or invest in the human capital[11]. It is expected that by 2020, the European Union will spend around 20 billion euros on Poland, on the development activities of the entrepreneurship, including in particular the development of the enterprises from the SME sector. They are and will be assigned as the subsidies that the entrepreneurs can devote to the implementation of individual action plans, as well as the career counseling, participation in courses and vocational training.

[10] KUBIAK, J.: Hierarchia źródeł finansowania przedsiębiorstw. p. 19; BERGER, A.N., UDELL, G.F.: Small business credit availability and relationship lending: the importance of bank organisational structure, pp. 32-53.
[11] Strategia Rozwoju Kraju 2020.

1.2 Use of the EU subsidies - an example of a small family business

The small enterprise, analyzed in terms of the EU subsidies, is a family company that has been running business since 1992, in the Myszkow poviat, in the Slaskie Voivodeship. The core of its activity is the sale of fertilizers, feed and plant protection products, as well as the provision of transport and logistics services related to the transport of various materials throughout the country.

In the years 2014-2017, the analyzed enterprise, under the COSME program, received three loans on preferential conditions, for a total amount 3.1 million PLN, of which:

- two working capital loans in the total amount 250,000 PLN,
- one investment loan in the amount 2.850 million PLN.

As the part of EU subsidies, at the end of 2013, the company obtained the first working capital loan from the PKO BP bank on preferential conditions for the amount 180,000. PLN, which funds were allocated to cover the purchase of plant equipment, purchase of computer hardware as well as promotional and advertising activities (table 2).

Table 2: The financial resources assigned to enterprise X in 2013 - the working capital loan assigned under the EU subsidies

Assignment	**Amount [PLN]**	**Share [%]**
Purchase of plant equipment 1	109 656,23	60,92
Purchase of branch office equipment 2	30 492,15	16,94
Purchase of computer equipment	12 796,71	7,11
Advertising activities	11 142,02	6,19
Promotional activities	15 912,98	8,84
Total:	**180 000,00**	**100,0**

Source: own reaserch.

Two years later, the analyzed company incurred another working capital loan, also in the bank PKO BP, the amount was 70,000 PLN, this funds were allocated to finance the promotional campaign (table 3). Thanks to the obtained EU funds, the company did not have to engage its own capital for the promotional purposes, allocating them to expand the product offer in the field of plant protection products.

Table 3: The financial resources assigned to enterprise X in 2015 - the working capital loan assigned under the EU subsidies

Assignment	**Amount [PLN]**	**Share [%]**
Advertisement	24 696,22	35,28
Sales promotion	19 978,34	28,54
Direct sales	14 951,18	21,36
Public relations	10 374,26	14,82
Total:	**70 000,00**	**100,0**

Source: own reaserch.

In the same year, in 2015, the analyzed small enterprise incurred a preferential investment loan in the Bank Zachodni WBK for 2,850 million PLN. 72.5% of the raised funds (PLN 2,066,250) were used by the company within 2 years, almost half of this amount was already spent in 2015. Company has allocated the acquired funds for the construction of warehouses,

the expansion of plant 2 and the purchase of transport equipment - trailers and tractors (table 4).

Table 4: The financial resources allocated to enterprise X in 2015 -the investment loan under the EU subsidies

Assignment	**Amount [PLN]**	**Share [%]**
Construction of warehouses	875 056,87	42,35
Expansion of the plant 2	665 952,37	32,23
Purchase of tractors	315 723,10	15,28
Purchase of trailers	209 517,75	10,14
Total:	**2 066 250,00**	**100,0**

Source: own reaserch.

Thanks to the implemented investments, the company has increased the quality of transport services and started to implement activities aimed to wider dissemination of the product and service offer on the domestic market. In addition to obtaining external financial sources, the company also used PKO Leasing, offering loans and preferential leasing under the EU's Horizon 2020 program. For the company X, leasing on preferential conditions granted as the part of the EU subsidies is a very convenient form of financing the purchase of fixed assets which is needed to the business managementFor the analyzed company, leasing is a much more attractive form of acquiring external capital than bank loans. This is due to the specificity of leasing, especially fact that it is characterized by a simplified acceptance procedure, a shorter decision-making period, and also does not entail additional fees and commissions.

Through leasing, the analyzed enterprise in years 2016-2017 has financed both movable and immovable property. The main lessors of the X company were Fiat Auto Poland offering delivery and passenger cars from Fiat and the Elster Company offering full equipment for the companies selling fertilizers and plant protection chemicals. Due to the extension of the product offer, in 2016 the company was forced to undertake investments in the purchase of fertilizers and plant protection products that meet the highest EU requirements in the field of agricultural production. At that time, the company signed a leasing agreement with the Wroclaw company Elster, in which the company undertook to provide the X company the fertilizers and plant protection products worth 40,000 PLN. In 2017, the analyzed company signed a leasing contract with Fiat Auto Poland for 3 years for the purchase of a Fiat Qubo Thanks to the investments made from the EU subsidies at the beginning of 2018, the X company also undertook efforts to obtain the National Certificate in Integral Plant Production. Obtaining this certificate required the need to meet the conditions set by the certifying body, which is the State Plant Health and Seed Inspection Service. They concerned the completion of trainings in the filed of integrated agricultural production, promotion of the sale of the fertilizers and plant protection products compliant with the requirements of the Chief Inspector of Plant Health and Seed Inspection, as well as the sampling and controling of the maximum permissible residues of plant protection products for farmers purchasing fertilizers and plant protection products in X enterprise. The analyzed company obtained the National Certificate in Integral Plant Production at the end of June 2018. It has been granted to the company for a period of 12 months. By having this certificate, company X may use the Integrated Plant Production Sign to mark the fertilizers and plant protection products sold for which this certificate was issued.

The development of the company, the purchase of the fixed assets and the expansion of the product and service offer affected the financial situation of the X company

significantly. Thanks to the financial sources granted under the EU subsidies, the analyzed business entity expanded its business and gained new customers, and thus improved its financial results. The company's financial statements show that over the five analyzed years, the revenues increased by over 10 million PLN. The increase of the revenues in the X company, in the analyzed period, wouldn`t be possible without the investments realized thanks to the financial sources obtained under the EU subsidies. In the discussed period, long-term liabilities of the company due to the repayment of loans and leases accounted for 5.2% in 2013 to 2.3% in 2017 of the revenues of the analyzed company. The EU subsidies received by the company not only increased the company's revenues, but also increased the company's financial liabilities and costs. However, the company did not have problems with their coverage. In the analyzed period, it recorded a significant increase in profits from its operations. In 2013, the company's financial result amounted to 3 946 468.20 PLN, and five years later the profit was higher by 7 680 690.90 PLN, more than threefold.

Conclusions

The dynamic changes in the economy and the rapid development of a science require from the analyzed small enterprise to continuously improve the products and services provided. It is possible thanks to credits and loans granted on preferential conditions as part of the EU subsidies. The financial resources that the company obtained in the years 2013 - 2017 under these subsidies were allocated for the purchase of fixed assets and the extension of the product and service offer. Thanks to the EU subsidies, at the end of 2017, the introduced family enterprise changed its current strategy and developed its activity.

The acquired EU subsidies in 2013 - 2017 allowed the company to expand the product offer, increase the product range, and implement a number of activities that made the company more recognizable on the domestic market. The investments realized thanks to bank loans granted on preferential conditions contributed mainly to the introduction of the fertilizers and plant protection products to the assortment offer that meet the highest EU requirements in the field of thr agricultural production. The development of plants 1 and 2, as well as the development of the company with modern machinery and equipment, enabled the launch of products enjoying considerable interest of farmers engaged in the manufacturing activities on a national scale. The company put a special emphasis on thr offer extending of the fertilizers from the so-called integrated agricultural production intended for farmers running a modern and growing crop system that takes into account the expectations of the recipients in the relation to both attractive looking agricultural products and products with the high qualitative values. In addition, as part of the integrated agricultural production, the company also took part in the activities in the field of promoting environmental protection in the connection with agricultural production carried out throughout Poland. These were activities within the scope of promotion among customers - farmers in the field ofthe correct crop rotation and agrotechnics, rational fertilization based on the real plant demand, as well as the use of the mineral fertilizers and plant protection products as least likely to harm the human and animal health and the environment.

References:

1. BERGER, A. N., UDELL, G. F. (2002): Small business credit availability and relationship lending: the importance of bank organisational structure, The Economic Journal, 112 (February), Royal Economic Society. Published by Blackwell, USA, pp. 32-53.
2. BRUSSA, A., TARNAWA, A. (2013): Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce. Wydawnictwo Głównego Urzędu Statystycznego. Warszawa, p. 12. ISBN 978-83-7633-191-1.

3. BRZUSKA, E. (2011): Zrównoważony rozwój w dokumentach unijnych – wybrane problemy, in: Kształtowanie teorii i wdrożeniowe aspekty zrównoważonego rozwoju. ed. B. Poskrobko. Wyższa Szkoła Ekonomiczna. Białystok, ISBN 978-83-61247-44-9.
4. CIEŚLIK, J., KOLANKIEWICZ, I. (2011): Aktywność eksportowa małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce. Wolters Kluwer Polska. Warszawa, p. 244. ISBN 9788326416057.
5. DALL'ERBA, S., LE GALLO, J. (2004): Regional convergence and the impact of european structural funds over 1989-1999: a spatial econometric analysis, Papers in Regional Science, 2008 - Wiley Online Library. p.5. http://econwpa.repec.org/eps/urb/papers/0310/0310005.pdf
6. DANIELAK, W., MIERZWA, D., BARTCZAK, K. (2017): Małe i średnie przedsiębiorstwa w polsce szanse i zagrożenia rynkowe, WYDAWNICTWO EXANTE , Wrocław, p. 5. ISBN 978-83-65690-33-3 (wersja elektroniczna), ISBN 978-83-65690-32-6 (wersja papierowa).
7. GOŁAŚ, Z. (2011): Wydajność pracy małych i średnich przedsiębiorstw w Unii Europejskiej. „Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstw", 2011, nr 1, pp. 39-40. ISSN 0860-6846.
8. GRÓDEK-SZOSTAK, Z. (2013): Konkurencyjność sektora mikro, małych i średnich przedsiębiorstw. W: Współczesne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorstw. Red. T. Małkus, M. Sołtysik. Wydawnictwo Mfiles. Kraków, p. 94. ISBN 978-83-9354-1-2.
9. JAGODA, J. (2004): Źródła finansowania działalności małej firmy. Zarządzanie małym i średnim przedsiębiorstwem - wybrane zagadnienia przedsiębiorczości. Zarządzanie 2004/2 / nr 1020; Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu. pp. 74-94. ISSN0324-8445.
10. KUBIAK, J. (2005): Hierarchia źródeł finansowania przedsiębiorstw. Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Poznań, p. 19. ISBN: 8374170700.
11. LISOWSKA, R., SZYMAŃSKA, K. (2013): Determinanty rozwoju przedsiębiorczego małych i średnich przedsiębiorstw. W: Perspektywy rozwoju przedsiębiorczości w warunkach niepewności i ryzyka. Red. M. Matejun, K. Szymańska. Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej. Łódź, p. 14. ISBN 978-83-7283-539-0.
12. Strategia Rozwoju Kraju 2020. Wydawnictwo Ministerstwa Rozwoju Regionalnego. Warszawa 2012. ISBN: 978-83-7610-404-1.
13. Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. *o swobodzie działalności gospodarczej*. Dz. U. z 2004 r., Nr 173 poz. 1807 z późn. zm., art. 105.
14. WOLAŃSKI, R. (2013): Wpływ otoczenia finansowego na konkurencyjność małych i średnich przedsiębiorstw. Wolters Kluwer Polska. Warszawa, p. 57. ISBN: 9788326442834.

Contacts:
Katarzyna Olejniczak-Szuster PhD
Czestochowa University of Technology
Faculty of Management
Al. Armii Krajowej 19 b
42-200 Czestochowa
e-mail: katarzyna.olejniczak-szuster@wz.pcz.pl

Katarzyna Łukasik PhD
Czestochowa University of Technology
Faculty of Management
Al. Armii Krajowej 19 b
42-200 Czestochowa
e-mail: katarzyna.lukasik@wz.pcz.pl

THE ROLE OF THE PROJECTS IN DEVELOPING THE STRATEGY OF MUNICIPALITIES

Katarzyna Olejniczak-Szuster[a] – Katarzyna Łukasik[b]

[a]Faculty of Management, Czestochowa University of Technology, Al. Armii Krajowej 19b, 42-200 Czestochowa, Poland, e-mail: katarzyna.olejniczak-szuster@wz.pcz.pl
[b]Faculty of Management, Czestochowa University of Technology, Al. Armii Krajowej 19b, 42-200 Czestochowa, Poland, e-mail: katarzyna.lukasik@wz.pcz.pl

Abstract: Building a development strategy is crucial and one of the most important factors in creating each plan, venture or investment, etc. Without it, it is difficult to set goals and strive for them. One of the motifs of this article is the desire to illustrate how neighbouring municipalities compete with each other, trying to get funding from the European Union, what kind of benefits have brought these activities, and what are the results of these efforts. In this paper was used the analysis of the developmental differences in two communes in the Czestochowa district which which have benefited from EU funds.
Key words: strategy, projects, development the strategy
JEL: L 10, O22, O29

Introduction

Development strategy is a key step for any planned investment. As is commonly know, if the strategy is well prepared, the final results are also better. However, creating this type of description is quite difficult, because it requires a lot of proper preparations, especially internal conditions which for some people can be quite complicated. First of all it should be remembered that in order to formulate development strategy must be prepared the selection of the most pressing and important objectives and tasks to be performed. The main factor that significantly reduces development plans is a lack of financial resources which sometimes aren`t available to the authorities, managers of the organization. Hence any strategy should be primarily thought out and meticulously developed and include all the important issues for the organization. In this case, an important and supportive spectrum of the development strategies is the help of the European Union. Poland as one of the EU Member States for years 2014-2020 has received the largest amount of refunds - EUR 82.5 billion, and EUR 67.9 billion in 2007-2013, which bring a huge development opportunities for the state and also through such projects our country has a chance to grow. For communes which are going to apply for these subsidies in the appropriate way, it is a chance for great development.

The aim of this article is to present the impact of the European Union funds on the two communes in the Silesian Province, and whether the commune could thanks to this funds develop not only in economically but also in socially way and how communes are dealing with such ventures. The conducted research on the development strategy of communes included in this article focused on the analysis of projects implemented from European Union grants in the years 2014-2016.

1 The essence of the development strategy

The development strategy of the organization is a long-term program of actions, which define the strategic development objectives, while taking such directions and priorities which

are necessary for the implementation of the strategic aims and tasks. The strategy sets out the principles and methods for integrated development management for a long period of time. Having well prepared strategy definitely facilitates making important, current decisions adapted to the present external and internal conditions, bearing in mind the consequences that could be brought. Overall, strategy task is to find the answer on the main question: what to do in order to operate and grow in the future to meet the collective needs of the people, whereas, among other things:[1]

- applicable law regulations and financial rules;
- socio-economic situation of the country;
- international conditions;
- the financial resources of the budget;
- activity, efficiency and innovation in the activities of the authorities and local government employees;
- the current level of socio-economic development, condition of the environment and spatial planning;
- the need for protection of assets and resources of the natural environment, as well as cultural heritage and prevent their degradation.

The whole process of formulating the strategy consists of the search for answers to the following detailed questions, among others:[2]

- what we need and what we want to do, and for whom?
- where are we now?

what helps to achieve the goals, and how it can be strengthened? what makes the difficulties to achieve the goals and how we can reduce or completely remove it? what's new should be implemented, and of which it would be better to give up?

- where we want to be? Where are we going?

what are our goals? where are we heading?

- what actions and resources use in order to achieve a delineated the main goal?

what values are closer to us? what policies should we choose? what procedures should be adopted? what kind of resources we need?

A strategy is effectively an overarching project, which contains a collection of projects. A strategy should provide a realistic guidance to the effective allocation of municipal resources, be they human, physical, or financial. In times when resources are tight, effective and efficient resource allocation is gaining even more importance. Municipalities need to learn how to compete and position themselves in order to provide the quality of life, jobs and services that attract businesses and people. The effective delivery of a good strategy might be a deciding factor between a municipality's (continued) prosperity or eventual decline. Moreover, a strategy is often a prerequisite for the funding of municipal projects via banks, national funding or EU funding[3]. It is important that the strategy was written primarily in a simple and transparent way, it should be understood by all employees of the organization. If this condition will be not fulfilled certainly, a lot of members of the organization will not know how to perform the tasks and actions.

[1] ZIÓŁKOWSKI M., 2007. Zarządzanie strategiczne w polskim samorządzie terytorialnym. pp. 103-106.
[2] DEMECKI W., ŻUKOWSKI P., (2010): Budowa strategii jako narzędzia innowacyjnego zarządzania organizacją. p. 70.
[3] BOOT N., VIS C., (2010): Municipal Development Strategy Process A toolkit for practitioners, p. 8.

2 The importance of the projects in development strategy of municipalities

Until very recently municipalities had a lesser role to play with regards economic planning and development, beyond certain town planning responsibilities. The main focus of most municipal local economic initiatives was community-based, small-scale economic development projects, the majority of which proved unsustainable. It has become clear that if municipalities wish to ensure sustainability and resilience within their respective economies they have to play a key role in creating a conducive environment for investment through the provision of infrastructure, economic development friendly policies and developing projects[4].

In management science, the project is a concept that is considered in terms of organizational and process, as some skillful combination of deliberately planned, integrated and co-ordinated its actions with a view to achieving a well-defined goal and achieve some concrete results. Moreover, under the word 'project' it lies well planned and implemented the project, which has the following characteristics:[5]

- it is to coordinate the various interrelated activities;
- it is realized as a team (it involves the factor of human capital);
- it characterized by a high degree of complexity;
- this is a unique action, largely unique;
- it requires the cooperation and collaboration of specialists from various fields;
- it is a project that can be realized within a certain time (it has a definite start date and end);
- it has already created a budget and resources that are involved in the implementation of the project;
- is undoubtedly unique character (the project is one and only and unique);
- it characterized by the dissimilarity of organizational and structural (beyond the daily routine, implemented in the organization);
- must relate to a specific group of beneficiaries for whom it is directed, as well as the need to have a person who is responsible for its implementation;
- inherent feature is the presence of a certain degree of risk, which is conditioned by many factors, and it is often difficult to predict them in a precise manner.

Municipal plans and strategies tend to have too broad and unspecific goals. They tend to focus on ‘what’ the municipality wishes to achieve, but at the same time provide little detail on ‘how’ to achieve this. In fact, many strategies are never being implemented at all. Municipalities often get disappointed with the outcomes of the municipal strategy because of the lack experience and knowledge in project management[6]. The fundamentals of managing a project from start to finish require a team consist of with different talents and skills. Those people are responsible for planning and executing the project objectives. Each project follows the Project Life Cycle.[7].

The project cycle is primarily concerned with the process of continuous improvement of the organization (figure 1).

---

[4] The role of Municipalities in Economic Development, 2015, http://www.knysna.gov.za/weeklynews/the-role-of-municipalities-in-economic-development [accessed 24.04.2018]; KERZNER H. (1998): PROJECT MANAGEMENT: A Systems Approach to Planning, Scheduling and Controlling, pp. 107-110.

[5] WALCZAK W., (2010): Znaczenie i rola projektów w zarządzaniu współczesnymi organizacjami., p. 176; VAN DER WALDT G & KNIPE A. (2002): Project management for strategic change and upliftment, (pp. 60-63, 127, 134, 135-138).

[6] BOOT N., VIS C., (2010): Municipal Development Strategy Process A toolkit for practitioners, p. 8.

[7] 10 Reasons why Project Management matters, http://2020projectmanagement.com/resources/general-interest-and-miscellaneous/10-reasons-why-project-management-matters [accessed 26.10.2018].

Figure 1: Project life cycle (its individual stages)

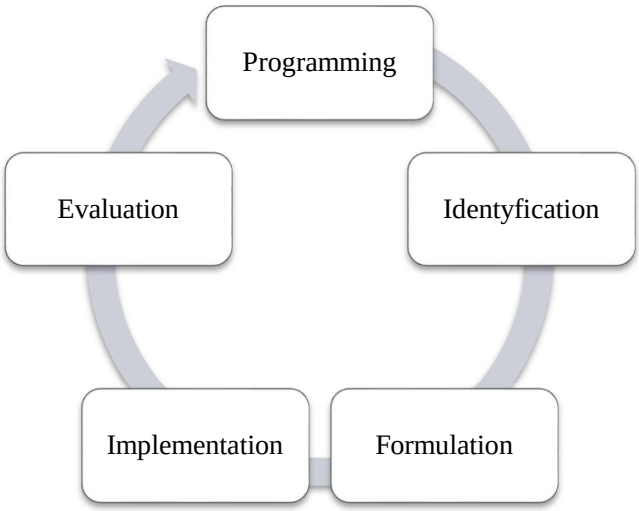

Source: PRUSZEWICZ B., WOSIK E., (2007): Zarządzanie cyklem projektu, Warszawa: Fundacja „Fundusz Współpracy", pp. 4-6.

The phases of each project are still repeated and continued continuously. Thus, the management of a given project encompasses successive phases, from the creation of its programming framework to the as-built evaluation of the project. For the implementation of the initial phases of the project cycle, specific institutions are responsible, for example, projects funded by the European Union are the responsibility of the European Commission and its agenda. Designers - partnerships or individual organizations - have been implementing the cycle since the launch of the project initiative, which is a proposition that fits into the systemic assumptions set out in the project design phase.

It is also worth emphasizing that the life cycle of a project helps determine what work should be done in each of its phases and who should take part in its various phases. These descriptions can be either very general or detailed. Most of the cycles have the following characteristics:[8]

- low resource consumption at the beginning, which is increasing over time, but in the final phase sharply decreases;
- the probability of success is the smallest at the beginning, so the risk of failure is greatest, which in turn increases over time;
- the ability of customers to influence the final product performance decreases over time; It becomes quite obvious given the fact that the cost of change and error correction is increasing in each of the project phases.

Therefore, the effective management of the life cycle of the project has a very important impact on the success of the project. It is important to assign tasks to the appropriate units at every stage of the project cycle. If these requirements are not properly met, there may be complications at some stages of the project life cycle.

3 Analysis and evaluation of projects of municipalities

The research part of the article is based on the analysis of two neighbouring communes of the Czestochowa district: Blachownia and Konopiska To better illustrate the differences between communes, the table below shows all the data.

[8] GRUCZA B., OGONEK K., TROCKI M., (2003): Zarządzanie projektami. pp. 25-58.

Table 1: Comparison of statistical data of Blachownia municipality with Konopiska municipality

	Commune Blachownia	Commune Konopiska
Area	66,6 km^2	78,5 km^2
Area of Częstochowa district	4,4%	5,2%
Population	13 113	10 763
Density of population	197 people/km^2	137 people/km^2
Number of rural administrations	8	14
Commune type	Urban-rural	rural
Administrations	Cisie, Nowa Gorzelnia, Stara Gorzelnia, Kolonia Łojki, Łojki, Konradów, Wyrazów	Aleksandria I, Aleksandra II, Hutki, Jamki, Kopalnia, Leśniaki, Łaziec, Rększowice, Walaszczyki, Wąsosz, Wygoda, Korzonek, Kowale
Neighboring communes	Konopiska, Herby, Wręczyca Wielka	Blachownia, Częstochowa, Boronów, Herby, Poczesna and Starcza

Source: Own study based on data from GUS.

In both communes, during the three analyzed years, several projects were implemented to improve the quality of life of residents and improve the everyday life of the society, e.g in 2013-2017:

- in Blachownia commune: *Good school - better tomorrow, Good start- better future, Construction of the Selective Municipal Waste Collection Point, Construction of a OSP building in Blachownia, Modernization of sports fields and playgrounds in the commune, Thermomodernization of a multi-family building, Construction of a OSP building in Blachownia, Purchase of external gym (Wyrazów, Cisie, Łojki), Construction and modernization of access to flats, car parks, schools, Construction of IT infrastructure for the North Subregion E-Częstochowa region, "District team" - program of active integration of people and groups at risk of exclusion, Social, "Let's work together" to promote active social and professional integration in Blachownia commune, Digital Blachownia increasing the access of citizens and entrepreneurs of the Blachownia Commune, ERASMUS+ , Revitalization of areas in the center of Blachownia for the purposes of social activation of the commune's inhabitants, Urban landscape - renaturalization of the water reservoir with adjacent areas,*
- in Konopiska commune: *Construction of sports fields under the program "My Field Orlik 2012" in Aleksandria, Modernization of playground at school in Aleksandria, Stop E-culture of Częstochowa region, Low carbon economy plan for the Konopiska commune, Purchase and installation of an external elevator at the SP ZOZ GOZ building in Konopiska, Thermomodernization along with the construction of alternative energy sources in public buildings, Construction of IT infrastructure for the North Subregion E-Częstochowa region, Modernization of street lighting in Konopiska commune, Construction of a car park in the center of Konopiska, Digitization of Konopiska municipality , Construction of the fence and ball handles in the stadium of GLKS "LOT"*

As can be easily seen, communes have carried out activities in many spectra, among others to improve quality of life, to streamline communication, these activities have also contributed to improving the quality of the functioning of business units, businesses, schools and public facilities. It is also important to mention about actions to improve the quality of the environment, for example through the construction of selective collection points for municipal waste, the arrangement of waste water management and the planning of low-carbon economy. The total amount of funding for the 2014-2016 period analyzed and the total amount of co-financing for the projects is shown in the table below.

Table 2: Summary of grants for 2013-2015 for both communes

	Blachownia commune		Konopiska commune	
	The amount of grants awarded for each year			
Years	Total amount of funding	Amount per year	Total amount of funding	Amount per year
2014	16 604 068,8 zł	2 900 088,13 zł	52 257 415,2 zł	11 628 341,7 zł
2015	1 045 958,8 zł	2 723 372,71 zł	731 462,24 zł	3 550 581,78 zł
2016	5 366 920,61 zł	5 020 582,71 zł	3 497 915,63 zł	5 105 596,21 zł
Total:	23 016 948,2 zł	10 644 043,6 zł	56 486 793,07 zł	20 284 519,7 zł

Source: Own study based on: sprawozdanie z wykonania budżetów w gminie Blachownia i Konopiska na lata 2014-2016.

By analyzing the above table (tab.2), there can clearly saw the difference in the amount of funding between communes. In the Konopiska municipality, such a large amount of subsidies results from the necessity to carry out radical changes in the municipality's waste management arrangement, where the project was to be completed within seven years for PLN 47,029,625.66. The same project was also implemented in the municipality of Blachownia, also for seven years, however, the sum of the subsidies was diametrically lower - PLN 5 876 000.00. It should be noted that this municipality constantly continues to build sewage system from year to year, which does not allow to specify how much funds will be allocated to the expansion of the sewage system. This depends primarily on the authorities' efforts to obtain more funds.

Taking into account the total amount of grants from 2014-2016, it is estimated that per capita in the commune of Konopiska was about 1 884.66 PLN, while in Blachownia commune only 811.72 PLN, which is 56.9% less than for the inhabitant of the neighboring commune.

Both municipalities have benefited from European Union funds by using aid funds for identical projects. Only the amounts of grants and the year of their use was different. These projects were mainly concerned with the scope of education (eg financing foreign trips for students) and construction of IT infrastructure for the North Subregion E-Częstochowa region.

For the Blachownia municipality the first project, i.e. "Comenius - learning for all of life" (fig.2), which consisted of cooperation between education and training systems in the participating countries, was implemented for three years 2012-2014 for a total of PLN 80 000.00. This program was to contribute to improving the quality and attractiveness of vocational training and education in Europe. In the municipality of Konopiska, the subsidy for the same project was granted one year later than in the Blachownia municipality, but also for three years 2014-2016 of PLN 63,000.00. summary, Blachownia commune received a subsidy higher of 21.25% in this project, which may result from more amount in schools children than in the Konopiska commune.

Figure 2: Summary of grants for both communes for the project "Comenius - learning for all of life " (in PLN thousands)

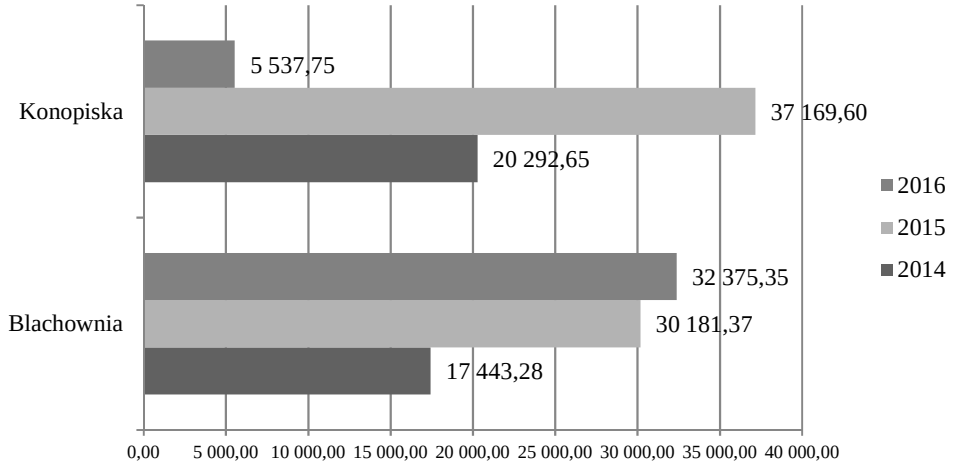

Source: Own study based on the research

The second project for which both communes received funding was the construction of IT infrastructure for the North E-region Częstochowa, which was implemented only for one year. This action was to allow for communes, among others in Częstochowa District, to access broadband services by building ICT infrastructure, complementing the already existent and creating new broadband network resources. This project was attended by a total of 30 communes from the whole of the Silesian Province, and the Blachownia and Konopiska communes received from the stakes of PLN 20,230,426.30 a total of PLN 1,395,911.91 (6.9%). In both communes, the project was implemented in 2015, where the subsidy amount for the Blachownia municipality amounted to PLN 633 598.64 and to Konopiska commune PLN 768 819.97. In this project, in turn, the Konopiska commune received a higher subsidy by 16.88% (fig. 3).

Figure 3: Summary of grants for both communes for the project "Comenius - learning for all of life " (in PLN thousands)

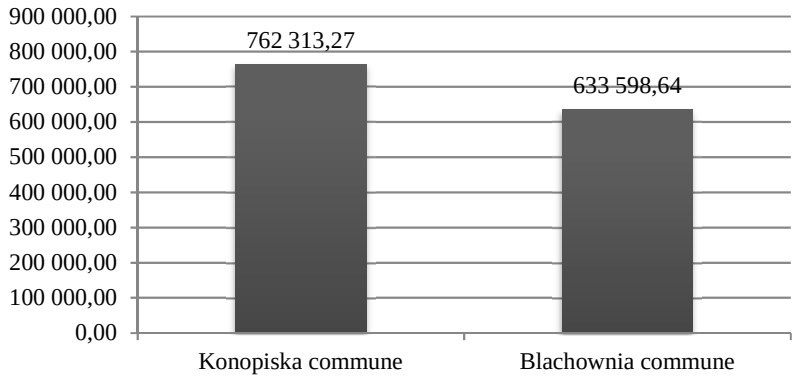

Source: Own study based on the research

Both communities wanted to create the best development conditions in their municipality as a key stage of change, creating a mission and vision for the project. It is true that each was slightly different, but the target was the same. In this subsection, it is worth checking whether the mission of the municipality has been fulfilled, whether it is only in the initial phase, or completely disagreed with the assumptions. To remind the mission of the Blachownia municipality concerned the inclusion of a municipality in an area which would be

characterized by good transport and spatial conditions for the development of tourism and large-scale agriculture, where proximity to the city of Czestochowa and important transport routes would be a stimulating factor for local economic development and it would allow planning and executing pro-investment activities on their own with the use of financial resources, both domestic and foreign, and to attract new investors.

Conclusion

In the analysis of the development strategy of the Blachownia and Konopiska communes included in this article, has focused on the analysis of projects implemented from European Union grants in the years 2014-2016. Both communities have implemented a series of activities aimed at improving the quality like the image of the community and the quality of life in the municipality. Aid from this source has largely helped this development. Both communities would not be able to finance their own projects with their own budgets.

However, it is difficult to determine in which aspect, actions was contributed most. From the data included in the tables in the municipality of Blachownia, the largest number of projects concerned investments for the improvement of infrastructure, as well as the retrofitting of numerous sports fields and playgrounds. In turn in the Konopiska municipality most of the projects was related to sport (reconstruction of the sports hall, sports fields, playgrounds) and the second place was the development of infrastructure.

Due to the development of tourism, the two municipalities have taken action for the development of this sector, but for small municipalities this is a very difficult task, especially when these municipalities have large cities in close proximity. In this case, for both municipalities it is the city of Czestochowa, which not only provides many jobs for people from neighboring municipalities, but is also a competitive place in case of tourism for the analyzed Blachownia and Konopiska communes. A large part of people choose this city to spend their free time than in the given communes, because it offers are much more attraction and is a place of religious worship known all over the world, which mainly attracts tourists. People come to Blachownia and Konopiska only when they offer some interesting cultural events, sports, etc. Unfortunately, such events are only offered in the summer, so these municipalities do not have much chance of publicity. This does not mean, however, that these municipalities must to give up the promotion of their areas, quite the opposite. They have to show great ability and ingenuity to interest potential investors and tourists. It is necessary to build such advertising and equip the municipality to offer its services not only during the summer season, but also throughout the year.

The whole effort of the two municipalities is undoubtedly worth praising. These municipalities have developed a very good development strategy, focusing on priority objectives and more concretized specific objectives. These activities was also largely related to the accepted missions of both communes. Within the scope of the three years covered by EU subsidies, these communes have carried out together 104 projects, ie at least 34 projects on average each year.

References:

1. 10 Reasons why Project Management matters, http://2020projectmanagement.com/resources/general-interest-and-miscellaneous/10-reasons-why-project-management-matters, [accessed 26. 10. 2018].
2. BOOT, N., VIS, C., (2010): Municipal Development Strategy Process A toolkit for practitioners, Hague: VNG International, p. 8.
3. DEMECKI, W., ŻUKOWSKI, P., (2010): Budowa strategii jako narzędzia innowacyjnego zarządzania organizacją. Prace Komisji Geografii Przemysłu nr 15. Warszawa – Kraków, p. 70. ISSN: 2080-1653

4. GRUCZA, B., OGONEK, K., TROCKI, M., (2003): Zarządzanie projektami. Wyd. 1. Warszawa: PWE. 2003, pp. 25-58. ISBN 83-208-1429-4.
5. KERZNER, H. (1998): PROJECT MANAGEMENT: A Systems Approach to Planning, Scheduling and Controlling: Sixth Edition John Wiley and Sons. Inc. New York. pp.107-110.
6. The role of Municipalities in Economic Development, 2015, http://www.knysna.gov.za/weeklynews/the-role-of-municipalities-in-economic-development [accessed 24. 10. 2018].
7. VAN DER WALDT G & KNIPE A. (2002): Project management for strategic change and upliftment. OXFORD UNIVERSITY PRESS, (pp. 60-63, 127, 134, 135-138).
8. WALCZAK, W., (2010): Znaczenie i rola projektów w zarządzaniu współczesnymi organizacjami. Współczesna ekonomia nr 1, p. 176, ISSN 1897-9254.
9. ZIÓŁKOWSKI, M., (2007): Zarządzanie strategiczne w polskim samorządzie terytorialnym. In Zalewski A. (eds.) Nowe zarządzanie publiczne w polskim samorządzie terytorialnym. wyd. 2 zmienione i rozszerzone. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH w Warszawie, pp. 103-106, ISBN 978-83-7378-291-4.

Contact:
Katarzyna Olejniczak-Szuster PhD
Czestochowa University of Technology
Faculty of Management,
Al. Armii Krajowej 19 b
42-200 Czestochowa
Poland
e-mail: katarzyna.olejniczak-szuster@wz.pcz.pl

Katarzyna Łukasik PhD
Czestochowa University of Technology
Faculty of Management,
Al. Armii Krajowej 19 b
42-200 Czestochowa
Poland
e-mail: katarzyna.lukasik@wz.pcz.pl

NOVÁ HODVÁBNA CESTA V JUHOČÍNSKOM MORI

Juraj Ondriaš

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: juraj.ondriaš@euba.sk

Cieľom článku je priblížiť čínsku iniciatívu námornej hodvábnej cesty v regióne Juhočínskeho mora. Článok sa najprv pozrie na význam Juhočínskeho mora pre čínsky obchod, ktorý stál za rozvojom námornej hodvábnej cesty. Následne sa pozornosť zameria na špecifické postavenie zoskupenia ASEAN v tejto iniciatíve. Budú rozobrané aj hlavné prekážky, ekonomické aj politické, ktoré táto iniciatíva musí prekonať, aby získala plnú podporu štátov regiónu. Nakoniec sa článok venuje reakciám týchto štátov na uvedenú iniciatívu, ktoré sa pohybujú medzi stratégiami *bandwagoning* a *balancing*, v závislosti od predpokladaných ekonomických výhod a existencie politických sporov s Čínou. Hlavným záverom je, že hoci námorná hodvábna cesta má veľký potenciál, ekonomické a politické kroky Číny jej znemožňujú, aby sa naplno rozvinula. Metódami práce boli štúdium a analýza vedeckých článkov z elektronických databáz.
Kľúčové slová: Nová hodvábna cesta, Námorná hodvábna cesta, Juhočínske more, juhovýchodná Ázia, Čína, námorný obchod

The aim of this article is to present the Chinese Maritime Silk Road initiative in the South China Sea region. The article first looks at the importance of the South China Sea for Chinese trade, which led to the development of the Maritime Silk Road. It then focuses on the specific position of the ASEAN grouping in this initiative. The main obstacles, economic and political, which this initiative must overcome to gain the full support of the countries in the region, are discussed. Finally, the article looks at the reactions of these states, which move between the bandwagoning and balancing strategies, based on the expected economic benefits and the existence of political disputes with China. The main conclusion of the paper is that while the Maritime Silk Road has great potential, the economic and political actions of China do not enable it to fully develop. The main methods used were the study and analysis of online sources, mainly articles from online databases of scientific journals.
Key words: New Silk Road, Maritime Silk Road, South China Sea, Southeast Asia, China, maritime trade
JEL: F55, F10

Úvod

Cieľom práce je priblížiť čínsku iniciatívu námornej hodvábnej cesty (ďalej NHC) v regióne Juhočínskeho mora (JČM). Vzhľadom na obmedzený rozsah práce sa bude venovať len všeobecným trendom a skutočnostiam, ktoré možno aplikovať na celý región. Cieľom teda nebude analýza zapojenia jednotlivých štátov juhovýchodnej Ázie do tejto iniciatívy ani opis bilaterálnych vzťahov Číny s týmito štátmi cez prizmu novej hodvábnej cesty. Zároveň bude venovaná len okrajová pozornosť územným sporom Číny a štátov regiónu v Juhočínskom mori, keďže je to široká téma na samostatné spracovanie. Metódami práce boli štúdium a analýza vedeckých článkov z elektronických databáz a iných relevantných zdrojov, napr. správ think-tankov, tlačových správ či prejavov čínskeho prezidenta Si Ťin-pchinga.

Než prejdeme k samotnej téme práce, je potrebné najprv stručne rozobrať čínska iniciatíva Novej hodvábnej cesty. Ide o označenie pre súbor projektov, ktoré majú zlepšiť globálnu konektivitu a ekonomickú aj kultúrnu spoluprácu. Oficiálny názov je „Iniciatíva

pásu a cesty“ (*Belt and Road Initiative*), alebo pôvodne iniciatíva „Jeden pás, jedna cesta“ (*One Belt, One Road*). Ako vyplýva z názvu, táto iniciatíva má dva hlavné piliere – vnútrozemskú, nazývanú „Hospodársky pás hodvábnej cesty“ (*Silk Road Economic Belt*), a námornú, ktorá sa prirodzene nazýva „Námorná hodvábna cesta“ (*Maritime Silk Road*). Oba piliere sa odvolávajú na starodávne obchodné trasy, ktoré viedli z Číny na západ, jednak cez strednú Áziu, jednak cez Juhočínske more a Indický oceán.

Nová hodvábna cesta vznikala postupne, rozširovaním existujúcich iniciatív. No jej vznik sa datuje do r. 2013, keď prezident Si Ťin-pching predstavil suchozemskú časť Novej hodvábnej cesty počas návštevy kazašskej Astany v septembri a námornú časť počas návštevy indonézskej Jakarty v októbri toho roku.[1] V oboch prípadoch išlo pôvodne iba o prehĺbenie spolupráce medzi Čínou a susednými regiónmi strednej či juhovýchodnej Ázie. Postupne sa však rozširoval záber tejto iniciatívy o vzdialenejšie regióny, až z nej nakoniec vznikla iniciatíva prepájajúca celú Euráziu.[2]

Významnou črtou tejto iniciatívy je, že nie je presne definované, ktoré projekty pod ňu spadajú alebo aké kritéria musí projekt spĺňať, aby bol pod ňu zaradený a mohol čerpať z finančných nástrojov, ktoré má nová hodvábna cesta k dispozícii, ako sú Fond hodvábnej cesty (*Silk Road Fund*) či kapitál od Ázijskej banky pre investície do infraštruktúry (*Asian Infrastructure Investment Bank*, AIIB). Vágnosť novej hodvábnej cesty vedie kritikov Číny k podozreniu z netransparentnosti a podradenosti iniciatívy politickým záujmom krajiny. Rovnako je však možné ju interpretovať ako znak toho, že nejde o vopred naplánovaný strategický ťah, ale o organické rozširovanie ekonomicky úspešného projektu. V tomto zmysle je Nová hodvábna cesta pre Čínu predovšetkým inštitucionalizovaný nástroj na koherentné spravovanie svojich infraštruktúrnych projektov v zahraničí.

1 Postavenie juhovýchodnej Ázie v projekte Námornej hodvábnej cesty

V Číne sa 21. Storočie označuje ako storočie oceánov. Už na 18. zjazde Komunistickej strany Číny v r. 2012 sa jedným z vytýčených národných cieľov stalo vybudovanie silnej námornej ekonomiky. NHC má slúžiť ako kľúčový strategický nástroj na naplnenie tohto cieľa. Takisto má pomôcť naplniť trinásty päťročný plán ČĽR na r. 2016-2020 v námornej oblasti. Cieľom Námornej hodvábnej cesty je prepojiť južné a východné pobrežie Eurázie (a východné pobrežie Afriky) výstavbou prístavnej infraštruktúry a jej prepojenia s ekonomickými centrami partnerských štátov. Konkrétne ide o rozširovanie či investovanie do existujúcich prístavov a výstavbu nových prístavov, tiež výstavbu priemyselných zón či investície do nich, výstavba vysokorýchlostných železníc, spolupráca v sektore energetiky, či akvizície prepravných a kontajnerových spoločností v štátoch pozdĺž NHC.[3] Štáty zúčastnené na NHC sa nachádzajú pozdĺž hlavných trás námorného obchodu medzi Čínou a prístavmi južnej Európy ako Pireus či Benátky.

Pôvodným zámerom NHC pritom bolo zabezpečiť kontinuálny rast dynamicky sa rozvíjajúcich miest tzv. „zlatého pobrežia“ na juhovýchode Číny, ktoré sú motorom čínskeho hospodárskeho rastu, zlepšením ich prepojenia so štátmi juhovýchodnej Ázie (JVA) okolo Juhočínskeho mora. Lepšia konektivita mala viesť k prehĺbeniu vzájomného obchodu, pričom Čína myslela hlavne na svoje prebytky vo výrobe ocele, cementu, iných stavebných materiálov a strojárenstva.[4] Takisto mala uľahčiť vzájomné investície, jednak zo štátov regiónu v špeciálnych ekonomických zónach na pobreží Číny,[5] jednak akumulovaného

[1] WU, J. – ZHANG, Y. (2013): Xi in call for building of new 'maritime silk road'.
[2] LIPKOVÁ, Ľ. (2017): Nová éra v rozvoji Čínskej ľudovej republiky, s. 689.
[3] DUCHATEL, M. – DUPLAIX, A. S. (2018): Blue China: Navigating the Maritime Silk Road to Europe.
[4] LU, J. (2016): The 21st Century Maritime Silk Road and China-ASEAN Industry Cooperation s. 376.
[5] CIBUĽA, A. (2017): Prehľad vývoja priamych zahraničných investícií v Číne, s. 10.

kapitálu čínskych podnikov v týchto štátoch. Zároveň išlo o spôsob posilnenia spolupráce v odvetviach s vyskokým potenciálom do budúcnosti, keďže pri niektorých projektoch sa počíta s návratnosťou v horizonte desaťročí až storočí. Jedným z takýchto odvetví je kreatívny priemysel, ktorý sa vo východnej a juhuvýchodnej Ázii dynamicky rozvíja, v rámci prechodu z ekonomiky založenej na akumulácii zdrojov na inovatívnu ekonomiku budúcnosti.[6]

Čo sa týka regionálnych partnerov Číny, tieto štáty sú najprirodzenejšími obchodnými partnermi Číny z dôvodu geografickej blízkosti ako aj historických a kultúrnych kontaktov. V tomto regióne sa totiž Čína môže spoľahnúť na početné a ekonomicky vplyvné čínske menšiny v jednotlivých štátoch, ktoré majú silné väzby na Čínu a vytvárajú tzv. „bambusovú sieť". Štáty juhovýchodnej Ázie boli takisto prvou destináciou investícií z ČĽR keď čínska vláda zaviedla investičnú stratégiu „*Go Global*" na prelome tisícročí s cieľom nájsť zahraničné investičné príležitosti pre naakumulovaný domáci kapitál.[7] NHC mala posilniť tieto prvky vo vzájomných hospodárskych vzťahoch Číny a JVA.

Aj po rozšírení NHC na západ ostal región JČM kľúčový v rámci iniciatívy z dôvodu konvergencie hlavných námorných obchodných trás do Číny v tomto mori. Pokiaľ sa stredná Ázia označuje ako zadný dvor Číny, ktorý je vzdialený od jej ekonomických či politických centier, tak oblasť JČM (spolu s Východočínskym morom) možno označiť ako jej predný dvor. Ide totiž o kľúčový región pre Čínu, ktoré hraničia s jej politicky a ekonomicky najvýznamnejšími vnútroštátnymi regiónmi a predstavujú vývod do sveta pre čínsky obchod ako aj strategicky najzraniteľnejšiu oblasť pozdĺž čínskeho územia. Cez JČM prechádza zhruba tretina svetovej námornej dopravy. V prípade Číny prechádza týmto morom 64 % jej námorného obchodu, čo predstavuje 40 % jej celkového obchodu. Z iného pohľadu, v r. 2016 Čína mala zhruba pätinový podiel na obchode prechádzajúci cez JČM, s hodnotou vyše 1,4 bilióna USD. To bolo zhruba 3,5 krát viac ako druhá krajina v poradí, južná Kórea, ktorej obchod prechádzajúci JČM dosahoval 400 miliárd USD.[8] „Námorné HDP" Číny (do ktorého sa počíta námorná doprava a priemysel s ňou spojený, či ťažba nerastných surovín na mori) predstavovalo 9,5 % celkového HDP Číny v r. 2016. Avšak pobrežné provincie Číny vytvárajú vyše 60 % HDP krajiny, a zahŕňajú 40 % jej obyvateľstva, pričom zaberajú len 14 % plochy Číny. Napríklad 64 % vzájomného obchodu medzi Čínou a EÚ prebiehal po mori v r. 2016 a 2017, v porovnaní s 27,59 % pre leteckú prepravu, 6,35 % pre cestnú prepravu a len 2,06 pre železničnú prepravu, ktorá je ťažiskom vnútrozemskej časti Novej hodvábnej cesty. Námorná preprava má dve hlavné výhody oproti ostatným formám. Jednak je lacnejšia – preprava jedného kontajnera loďou do prístavov južnej Európy stojí priemerne 797 USD, a priemerne 912 USD do severnej Európy. Naproti tomu preprava jedného kontajnera po železnici stojí okolo 1 000 USD, a aj to len vďaka čínskym vládnym subvenciám do železničnej prepravy. Druhou výhodou lodnej prepravy je jej predvídateľnosť. Hoci vlakom trvá cesta z Číny do EÚ 16-20 dní, v porovnaní s 35-50 dňami v prípade prepravy loďou, vlaky sú vystavené riziku meškania na frekventovaných železničných uzloch, napr. pri zmene rozchodu koľají. Naproti tomu, lodná doprava je oveľa plynulejšia a teda spoľahlivejšia. Očakáva sa pritom, že námorná doprava si v dohľadnej dobe udrží svoju prevahu v obchodnej výmene.[9] Význam regiónu JČM pre Čínu vidno aj v jej zapájaní sa do organizácií zameraných na rozvoj spolupráce v tomto regióne, či tohto regiónu so zvyškom

[6] BACUĽÁKOVÁ, K. (2017): Teoretický prehľad konceptov kreatívneho priemyslu v krajinách ázijských tigrov, s. 5-6.
[7] (2001): "Go Global" Investment Strategy Needed for Chinese Enterprises.
[8] China Power Team (2017): How much trade transits the South China Sea?
[9] DUCHATEL, M. – DUPLAIX, A. S. (2018): Blue China: Navigating the Maritime Silk Road to Europe.

sveta, ako ASEAN (Združenie národov juhovýchodnej Ázie), APEC (Ázijsko-tichomorská hospodárska spolupráca), či ASEM (Stretnutie Ázia-Európa).[10]

Okrem ekonomického rozmeru má Nová hodvábna cesta aj kultúrny rozmer. Jeho prvoradým cieľom je posilňovať mier zbližovaním kultúr a výmenami študentov či akademikov.[11] Čína sa takto spolieha na propagáciu svojej krajiny prostredníctvom súkromných osôb, ktorí majú jedinečnú pozíciu sprostredkovať kultúru a úspechy svojej krajiny.[12] Nemusia totiž čeliť politickým prekážkam, ktoré obmedzujú oficiálne inštitúce štátu. Samozrejme, Čína sa spolieha aj na oficiálne inšitúcie, akými sú jej veľvyslanectvá či Konfuciove inštitúty. Aj tu má región JVA posilnenú pozíciu – prvé Konfuciove inštitúty, ktoré majú šíriť čínsku kultúru a pozitívne povedomie o nej, vznikli v r. 2004 práve v štátoch JVA. To má za účel posilniť mäkkú moc Číny v oblasti JČM, čím chce Čína presvedčiť regionálnych partnerov o atraktivite a oprávnenosti čínskych hodnôt a krokov v oblasti.[13] Na posilnenie mäkkej moci Číny slúži aj environmentálna dimenzia NHC, v rámci ktorej chce Čína pomáhať partnerským štátom napĺňať environemntálne a rozvojové ciele prostredníctvom investícií do sľubných sektorov a výmenou skúseností.[14] Čína argumentuje radikálnymi opatreniami, ktoré podnikla oblasti boja proti znečisťovaniu a využívania obnoviteľných zdrojov energie v posledných rokoch. Tým si pestuje pozíciu globálneho lídra v boji proti klimatickým zmenám.[15] Mäkká moc, ktorá by jej z takéhoto vnímania v zahraničí plynula, by jej otvárala nove hospodárske príležitosti, najmä v odvetviach environmentálnych technológii s vysokou pridanou hodnotou. Posilneniu mäkkej moci Číny má pomôcť aj oháňanie sa konceptmi ako sú ázijské hodnoty či vzájomne výhodný rozvoj v čínskych deklaráciách o NHC v regióne. V tejto sfére má Čína istý úspech,[16] hlavne v prípade štátov a vlád, ktoré sú kritizované západnými štátmi za nedostatky v demokracii či v dodržovaní ľudských a menšinových práv. Súčasťou verejnej diplomacie Číny je aj odvolávanie sa na historickú tradíciu námornej hodvábnej cesty.[17] Tým chce Čína dať najavo, že nie je revizionistickou mocnosťou, ktorá chce rozvrátiť rovnováhu v JVA, ale chce len do regiónu vrátiť starú rovnováhu, ktorá tam fungovala stovky rokov. Čína takisto zdôrazňuje rešpektovanie suverenity, teritoriálnej integrity, kľúčových národných záujmov či politického a spoločenského zriadenia.[18] Toto všetko ale vyvoláva podozrenie, že Čína si buduje v JVA vlastnú sféru vplyvu.

2 Úloha ASEAN v projekte Námornej hodvábnej cesty

Veľkou výhodou regiónu okolo JČM, ktorá mu pridáva na dôležitosti, je účasť takmer všetkých štátov susediacich s týmto morom (s výnimkou Čínskej republiky na Tchaj-wane) v ASEAN. Projekt NHC bol pôvodne vnímaný práve ako súčasť politiky Číny voči štátom ASEAN.[19] Konkrétnejšie išlo o snahu maximalizovať potenciál zóny voľného obchodu ASEAN a Číny (*ASEAN-China Free Trade Area*, ACFTA).[20] Tá bola vytvorená už v r. 2010 a je najväčšou zónou voľného obchodu čo do počtu obyvateľov a treťou najväčšou podľa objemu vzájomného obchodu. Avšak boli vnímané určité prekážky naplnenia potenciálu tejto

[10] JANČÍKOVÁ, E. (2017): Nová hodvábna cesta a jej význam pre ekonomiku SR, s. 437.
[11] XI, J.-P. (2017): The Governance of China, s. 544-545.
[12] ČIEFOVÁ, M. (2018): K vybraným otázkam kultúrnej diplomacie, s. 7.
[13] LU, J. (2016): The 21st Century Maritime Silk Road and China-ASEAN Industry Cooperation s. 376.
[14] HE, L.-Y. – REN, K.-Y. (2015): China's role for G20 and UN's 2030 sustainable development.
[15] DUDÁŠ, T. (2017): Meniaci sa prístup Číny k environmentálnej politike v 21. storočí, s. 23.
[16] LAI, Y. M. (2017): "Sea of Cooperation" or "Sea of Conflict"?, s. 328.
[17] DUCHATEL, M. – DUPLAIX, A. S. (2018): Blue China: Navigating the Maritime Silk Road to Europe.
[18] XI, J.-P. (2017): The Governance of China, s. 559.
[19] WU, J. – ZHANG, Y. (2013): Xi in call for building of new 'maritime silk road'.
[20] LU, J. (2016): The 21st Century Maritime Silk Road and China-ASEAN Industry Cooperation s. 380.

zóny spôsobené nedostatočnou konektivitou.[21] Tým, že v prípade štátov ASEAN ide o rozvojové, i keď novoindustrializované, krajiny, budovanie infraštruktúry ešte nestihlo dobehnúť rozvoj priemyslu ani rast životnej úrovne obyvateľov. Čína má v úmysle koordinovať námorné, pozemné aj vzdušné dopravné koridory v oblasti, či sféry ako colná spolupráca, štandardizácia, a regulácia trhu, no aj konektivitu vo sfére telekomunikácií a energetiky.[22] Takáto nehmotná konektivita potenciálne vytvára tretí pilier Novej hodvábnej cesty, tzv. Digitálnu hodvábnu cestu 21. storočia.[23]

Spomínanou výhodou ASEAN je existencia zmluvného rámca, ktorý spravuje vzťahy medzi ASEAN a Čínou, a ktorý mohol byť využitý aj pre potreby NHC.[24] V oblasti hospodárstva ide napr. o Rámcovú dohodu o celkovej hospodárskej spolupráci (*Framework Agreement on Comprehensive Economic Cooperation*) z r. 2002,[25] či *China-ASEAN Maritime Consultation Mechanism* z r. 2003.[26] Vo finančnej poblasti ide o existenciu fondov, ktoré dopĺňajú fondy NHC v regióne, napr. *China-ASEAN Investment Cooperation Fund* či *China-ASEAN Maritime Cooperation Fund*.[27] NHC sa môže oprieť aj o mechanizmy spolupráce na rôznych úrovniach, napr. summity hláv štátov a vlád ASEAN či ministerské a sektorové konferencie.[28]

Tento rámec vzájomných vzťahov medzi Činou a ASEAN sa dotýka aj zlepšenia konektivity v regióne. Hlavnou platformou na tento účel je *China-ASEAN Connectivity Council*, založená v r. 2012, ktorá sa zaoberá infraštruktúrou a prepojeniami po pevnine aj po mori. Tá nadviazala na *Master Plan on ASEAN Connectivity* z r. 2010, ktorý bol interným plánom ASEAN, kde Čína hrala len podpornú úlohu.[29] Čína však dokázala nadviazať na tieto plány v rámci svojej Novej hodvábnej cesty.

3 Prekážky brániace rozvoju námornej hodvábnej cesty

Napriek významu a potenciálu NHC pre región JČM čelí táto iniciatíva mnohým prekážkam, ktoré bránia tomu, aby ju štáty JVA s nadšením prijali. Tieto prekážky možno rozdeliť do dvoch hlavných skupín – ekonomickej skupiny a politickej. Medzi ekonomické prekážky patrí pretrvávajúce vnímanie Číny ako zdroja málo kvalitných výrobkov či ako štátu, ktorý kladie dôraz na podporu vlastného vývozu, a to aj nepoctivými obchodnými praktikami ako je dumping či subvencie domácej produkcie a exportu,[30] a odmieta udeliť spravodlivý prístup na vlastný trh zahraničným výrobkom. Podniky, ktoré by mienili investovať v Číne zase musia čeliť nátlaku na transfer svojich technológií,[31] či rovno pokusom o krádež svojho intelektuálneho vlastníctva. To vedie k obave, že zlepšenie konektivity by len posilnilo pozíciu čínskych podnikov a výrobkov na úkor domácich, čo by poškodilo domácu výrobu v daných štátoch. Ďalším problémom je nízka koordinácia a ekonomická efektivita projektov vychádzajúca z nedostatočného poznania domáceho prostredia zo strany čínskych investorov, aj napriek spoľahnutiu sa na bambusovú sieť čínskej menšiny. S tým súvisím aj nedostatočná ochrana čínskych investorov voči riziku v týchto

[21] GREEN, M. J. (2018): China's Maritime Silk Road: Strategic and Economic Implications for the Indo-Pacific Region.
[22] LU, J. (2016): The 21st Century Maritime Silk Road and China-ASEAN Industry Cooperation s. 380-381.
[23] XI, J.-P. (2017): The Governance of China, s. 561.
[24] LAI, Y. M. (2017): "Sea of Cooperation" or "Sea of Conflict"?, s. 328.
[25] LU, J. (2016): The 21st Century Maritime Silk Road and China-ASEAN Industry Cooperation s. 377.
[26] LAI, Y. M. (2017): "Sea of Cooperation" or "Sea of Conflict"?, s. 329.
[27] WU, J. – ZHANG, Y. (2013): Xi in call for building of new 'maritime silk road'.
[28] LU, J. (2016): The 21st Century Maritime Silk Road and China-ASEAN Industry Cooperation s. 378.
[29] Ibid., s. 377.
[30] BROCKOVÁ, K. (2016): Čína a jej štatút trhovej ekonomiky v rámci WTO, s. 61.
[31] BROCKOVÁ, K. – LIPKOVÁ Ľ. (2018): Súčasný protekcionizmus – obchodná vojna USA vs. ostatný svet, s. 332-333.

krajinách. Ide napríklad o nedostatočné legislatívne ošetrenie zahraničných investícií v štátoch ako Mjanmarsko, Laos či Kambodža, či časté zmeny investičných zákonov na Filipínach. S tým je spojená aj politická nestabilita, ktorá periodicky otriasa štátmi v regióne.[32] Avšak primárnou ekonomickou prekážkou je spôsob financovania, aký Čína zvolila pre projekty spadajúce pod NHC. Namiesto priamych zahraničných investícií ich financuje prostredníctvom úverov dotknutým krajinám. Vzhľadom na veľkosť týchto projektov a často aj ich spornú rentabilitu vedie takáto prax k neúmernému zadlženiu partnerských krajín voči Číne. To vedie k obavám z rastúcej závislosti na Číne a z toho, že Čína získava príliš veľkú moc nad týmito krajinami.

Táto „dlhová diplomacia“, ako ju kritici Číny označujú, vedie k druhej veľkej skupine výhrad voči NHC, ktorou sú politické výhrady. Ich ťažiskom je podozrenie, že táto iniciatíva je politickým projektom Číny, ktorá sa tým snaží získať mocenskú dominanciu v regióne. Podľa tohto vnímania sú projekty v rámci NHC v lepšom prípade úplatkami na získanie priateľov spomedzi krajín v regióne, a v horšom prípade danajskými darmi či bielymi slonmi, ktoré majú priviesť tieto štáty do čínskej ekonomickej, a potenciálne aj politickej, sféry vplyvu. Takéto vnímanie Číny je v súlade s tzv. teóriou čínskej hrozby (*China Threat Theory*), ktorá sa objavuje v politickom a akademickom diškurze v súvislosti s prudkým hospodárskym rozmachom Číny. Podľa tohto pohľadu je Čína revizionistická mocnosť, ktoré chce zvrátiť svetový ekonomicko-finančný a potenciálne aj politicko-bezpečnostný poriadok.[33] Táto teória má dva aspekty, ktoré sú obe prítomné v oblasti JČM, politický a ekonomický. Politický aspekt upozorňuje na údajné úsilie Číny využiť svoju ekonomickú moc na politické a vojenské účely, napr. na ovládnutie sporných oblastí v JČM,[34] či na zbrojenie. Ekonomický aspekt zase varuje pred nekalými obchodným praktikami Číny, ktorými chce zlepšiť svoje ekonomické postavenie na úkor svojich obchodných partnerov, takisto s potenciálne mocenskými cieľmi. Jedným z tvrdené spadajúcich pod teóriu čínskej hrozby je, že NHC je v podstate len propagandistická zásterka pre stratégiu, ktorú kritici Číny označujú ako tzv. „šnúru perál“ (*String of Pearls*). Podľa tejto tézy Čína buduje líniu ekonomických projektov („perál“) s potenciálne vojenským využitím od brehov Číny cez Juhočínske more na Stredný východ. Tá má zabezpečiť geopolitickú prítomnosť Číny v kľúčových strategických bodoch na hlavných námorných trasách medzi Čínou a štátmi Stredného východu, odkiaľ Čína kupuje väčšinou svojej ropy.[35] Čína ale dôrazne odmieta existenciu stratégie budovania šnúry perál a popiera, že by sa snažila šíriť svoju moc v regióne, pričom tvrdí, že zmienené „perly“ sú výhradne ekonomické projekty výhodné pre a otvorené všetkým partnerom.[36]

4 Reakcia štátov oblasti Juhočínskeho mora

Hoci NHC má veľký potenciál a všetky štáty regiónu sa snažia ekonomicky ťažiť z ponúkaných možností, zmienené politické otázky vedú k vlažnej reakcii k iniciatíve celkovo.[37] Táto skepsa viedla k tomu, že väčšina navrhnutých projektov je stále vo fáze návrhov a príprav. Štáty ASEAN nie sú schopné zaujať spoločné stanovisko, v ktorom by artikulovali svoje výhrady a podmienky spolupráce. V tom možno vidieť úspech čínskej

[32] LU, J. (2016): The 21st Century Maritime Silk Road and China-ASEAN Industry Cooperation s. 382-385.
[33] SUZUKI, S. (2009): Chinese Soft Power, Insecurity Studies, Myopia and Fantasy, s. 779.
[34] LU, J. (2016): The 21st Century Maritime Silk Road and China-ASEAN Industry Cooperation s. 384.
[35] PEHRSON, C. J. (2006): String of Pearls: Meeting the Challenge of China's Rising Power Across the Asian Littoral.
[36] FUNAIOLE, M. P. – HILLMAN, J. E. (2018): China’s Maritime Silk Road Initiative: Economic Drivers and Challenges.
[37] GREEN, M. J. (2018): China’s Maritime Silk Road: Strategic and Economic Implications for the Indo-Pacific Region.

stratégie „rozdeľuj a panuj“,[38] podľa ktorej si Čína realizáciu či aspoň prísľubom megainvestícií získava spojencov v regióne a vráža klin medzi štáty JČM. Odpoveď jednotlivých štátov na NHC ako celok závisí jednak od toho, aké ekonomické výhody vidia v potenciálnej spolupráci a jednak od toho, či daný štát má s Čínou politické spory, z ktorých najrelevantnejšie sú spory o ostrovy a útvary v Juhočínskom mori.[39] Pokiaľ štát vidí veľké príležitosti v NHC a nevníma Čínu ako politickú hrozbu, je viac ochotný „naskočiť na vlak“ vedený Čínou, v angličtine označované ako *bandwagoning*. Naopak, ak štát nevidí veľké možnosti v rozvoji ekonomickej spolupráce, napr. z obáv pred čínskou konkurenciou, či ak má s Čínou politický či územný spor, tak sa bude skôr snažiť vyvažovať vplyv Číny užšími vzťahmi s inými veľmocami, v angličtine označované ako *balancing*. K týmto vyvažujúcim veľmociam patria India a Japonsko, ktoré oba majú vlastné programy multilaterálnej ekonomickej a rozvojovej spolupráce. Hlavnou alternatívou voči Číne sú však samozrejme USA. Najvýznamnejším príkladom vytvárania alternatívnej ekonomickej iniciatívy, ktorá mala vyvažovať moc Číny a jej Novej hodvábnej cesty, bol projekt Transpacifického partnerstva (TPP).[40] Neúspech tohto projektu však posilnil pozíciu Číny v regióne, keďže náhrada za TPP, RCEP, zahŕňa Čínu (avšak nie USA), takže už nejde o projekt vyvažujúci čínsky vplyv v oblasti JČM.

Rozhodujúcim prvkom v postoji štátov okolo JČK k NHC je však vnímanie Číny ako bezpečnostnej hrozby. Najväčšími skeptikmi zapojenia sa do NHC sú štáty, ktoré majú s Čínou územné či námorné spory v Juhočínskom mori. Jedná sa najmä o Vietnam Filipíny a Malajziu, do menšej miery aj o Indonéziu a Brunej. Všetky štáty majú s Čínou spor o Spratlyho ostrovy, Vietnam sa s Čínou sporí aj o Paracelské ostrovy, a Filipíny ešte aj o plytčiny Scarborough a Macclesfield. Dôvodom sporov sú údajné ložiská ropy a zemného plynu, ktoré by sa mali v sporných oblastiach nachádzať, čo však nie je potvrdené. Ďalej ide o lukratívne loviská rýb a námorné trasy.[41] Tento spor je najväčšou prekážkou v snahe Číny získať si štáty JČM na svoju stranu. Pre zúčastnené štáty, teritoriálna integrita a suverenita je citlivá záležitosť, hlavne ako zdroj legitimity tamojších vlád.[42] Táto dynamika diktuje postoj k Číne v celom regióne: najväčšie obavy majú Vietnam a Filipíny, zatiaľ čo najotvorenejšie voči Číne sú štáty, ktoré územné spory nemajú (Thajsko, Mjanmarsko, Laos, Kambodža). Ostatné štáty sa v postojoch k Číne pohybujú niekde medzi oboma pólmi. Samozrejme, situáciu komplikujú aj vyššie zmienené ekonomické očakávania. Od nástupu nového vedenia v Číne sa ale problémy ešte vyostrili v celej oblasti, vďaka krokom ako budovanie umelých ostrovov či posilnenou vojenskou prítomnosťou v JČM.

Záver

Je možné vidieť, že oblasť Juhočínskeho mora má veľký význam pre Čínu, jednak kvôli kľúčovým námorným trasám, ktoré ním prechádzajú, a jednak kvôli dôležitým ekonomickým partnerským štátom, ktoré sú v podstate čínskymi susedmi prostredníctvom JČM. Strategická pozícia tohto mora viedla Čínu k vytvoreniu iniciatívy Námornej hodvábnej cesty. Tá bola síce pôvodne určená na prepojenie štátov okolo JČM, no postupne organicky prerástla do súboru projektov zahŕňajúcich celé južné pobrežie Eurázie a východné pobrežie Afriky. Podstatou tejto iniciatívy je zlepšiť nedostatočné prepojenie oblasti a tým posilniť vzájomný obchod a investičné príležitosti. Hlavným spôsobom ako to dosiahnuť je prostredníctvom investícií do rozšírenia a správy existujúcich prístavov a priemyselných zón

[38] LAI, Y. M. (2017): "Sea of Cooperation" or "Sea of Conflict"?, s. 330, 335.
[39] CHEN, I. T. – YANG, A. H. (2013): A harmonized Southeast Asia?, s. 273-275.
[40] LU, J. (2016): The 21st Century Maritime Silk Road and China-ASEAN Industry Cooperation, s. 386.
[41] LASERRE, F. (2005): L'imbroglio juridique et militaire en mer de Chine du Sud, s. 84-85.
[42] LAI, Y. M. (2017): "Sea of Cooperation" or "Sea of Conflict"?, s. 323, 335-337.

či rovno budovanie nových, prepojenia týchto prístavov a zón s vnútrozemskými ekonomickými centrami napr. vysokorýchlostnými železnicami. No NHC zahŕňa aj spoluprácu v energetike, telekomunikáciách a digitálnych technológiách, lepšiu harmonizáciu a štandardizáciu či odbúravanie colných prekážok.

Avšak existuje množstvo prekážok politického aj ekonomického charakteru, ktoré bránia hlbšiemu rozvoju spolupráce a zapojenia štátov do NHC. V prípade ekonomických prekážok ide najmä o vnímanie Číny ako aktéra, ktorý používa nespravodlivé ekonomické praktiky na presadenie svojich podnikov, výrobkov a investícií na úkor svojich partnerov. Ide napríklad o nedostatočné otvorenie svojho trhu, subvencovanie svojich výrobcov a exportov či nekalosúťažné praktiky ako dumping. Štáty JVA sa tak obávajú, že otvorenie ich trhov Číne povedie k poškodeniu domácich výrobcov a ešte výraznejším deficitom v obchode s Čínou. Veľkou výhradou je aj spôsob, akým Čína financuje infraštruktúrne projekty u svojich partnerov, t.j. prostredníctvom úverov než cez priame zahraničné investície. To vedie k vysokej zadlženosti týchto krajín voči Číne a obavám, že to dáva Číne príliš veľkú moc nad týmito krajinami.

No pravdepodobne dôležitejším problémom sú politické prekážky, ktorým musí NHC čeliť v regióne. Ostatné štáty majú podozrenie, že Čína NHC nie je čisto ekonomická iniciatíva, ale že má politicko-strategické pozadie. Tieto myšlienky sú vyjadrené v tzv. teórii čínskej hrozby. Aj spomínaný spôsob financovania vedie k obavám, že Čína má postranné úmysly. Čína je obviňovaná z toho, že sa snaží rozdeliť ASEAN a rozvoľniť putá regiónu k USA a ostatným západným veľmociam. Cieľom by malo byť priviesť oblasť JČM pod čínsku sféru vplyvu, tým ovládnuť tamojšie obchodné trasy a vyriešiť tak svoju zraniteľnosť a závislosť od námorného obchodu. Najväčším problémom, ktorý sa dotýka týchto podozrení, je spor o ostrovy a útvary v JČM medzi Čínou a niektorými štátmi JVA (no aj medzi týmito štátmi navzájom). Kritici Číny poukazujú na Čínske aktivity na týchto útvaroch ako dôkaz mocenských ambícií Číny aj toho, že NHC je politicky motivovaná a má uplácať čo rozdeľovať tamojšie štáty a znemožniť tak jednotný postoj voči Číne. V každom prípade sa štátom ASEAN nepodarilo tento zjednotený postoj zaujať. Postoj každého jednotlivého štátu závisí od ekonomických očakávaní z NHC a od toho, či má Čínou takýto územný spor. Podľa toho si štáty volia stratégiu naskakovania na čínsky vlak (*bandwagoning*) alebo vyvažovaní Číny tesnejším vzťahom s inými veľmocami, najmä USA (*balancing*). Spor v JČM sa tak stal najvážnejšou prekážkou rozvoja NHC.

Prínosom tejto práce je pohľad na opačný koniec Novej hodvábnej cesty, ktorému sa v stredoeurópskom prostredí, nehovoriac o slovenskom prostredí, nedostáva mnoho pozornosti. Nová hodvábna cesta je stále nová iniciatíva, ktorej štúdium v tomto regióne je ešte len v začiatkoch. No pozornosť sa prirodzene venuje najmä jej európskemu koncu a prínosom a príležitostiam, ktoré môže táto iniciatíva priniesť Slovensku a širšiemu regiónu. Je však užitočné venovať pozornosť aj ostatným úsekom Novej hodvábnej cesty, keďže tým možno získať holistický pohľad na celú iniciatívu. Tým ju možno lepšie pochopiť a prípadne podľa toho prispôsobiť domáce politiky voči tejto iniciatíve, čo môže viesť k lepším výsledkom v obchodnej a investičnej spolupráci pre Slovensko a stredoeurópsky región v rámci podieľaní sa na Novej hodvábnej ceste. Vzhľadom na obmedzený rozsah práce nebolo možné ísť do detailov obchodných vzťahov Číny s jednotlivými partnermi v juhovýchodnej Ázii v rámci námornej hodvábnej cesty či ich špecifickým reakciám na ňu a na prekážky, ktoré im bránia užšie sa zapojiť do tejto iniciatívy. Tento nedostatok možno napraviť ďalším skúmaním tejto problematiky v budúcnosti.

Použitá literatúra:

1. (2001): "Go Global" Investment Strategy Needed for Chinese Enterprises. [online]. In: *People's Daily*, 12 9. 2001. [citované 7. 12. 2018]. Dostupné na internete: http://www.china.org.cn/english/GS-e/19033.htm

2. BACUĽÁKOVÁ, K. (2017): Teoretický prehľad konceptov kreatívneho priemyslu v krajinách ázijských tigrov. [online]. In: *Almanach*, roč. 12, č. 3, s. 5-12. [Citované 28. 2. 2019.] Dostupné na internete: https://fmv.euba.sk/www_ write/files/ dokumenty/v eda-vyskum/almanach/Almanach_3_2017.pdf
3. BROCKOVÁ, K. (2016): Čína a jej štatút trhovej ekonomiky v rámci WTO. [online]. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2016. Zborník vedeckých prác*. Bratislava: EKONÓM, 2016, s. 61-66. ISBN 978-80-225-4281-4. [Citované 28. 2. 2019.] Dostupné na internete: https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencie-virt/2016/zborniik_proceedings_Virt_29092016.pdf
4. BROCKOVÁ, K. – LIPKOVÁ Ľ. (2018): Súčasný protekcionizmus – obchodná vojna USA vs. ostatný svet. [online]. In: *Medzinárodné vzťahy*, roč. 16, č. 3, s. 324-338. ISSN 1339-2751. [Citované 28. 2. 2019.] Dostupné na internete: https://fmv.euba.sk/www_write/files/dokumenty/veda-vyskum/medzinarodne-vztahy/archiv/2018/3/MV2018-3.pdf
5. CHEN, I. T. – YANG, A. H. (2013): A harmonized Southeast Asia? Explanatory typologies of ASEAN countries' strategies to the rise of China. [online]. In: *Pacific Review*, júl 2013, roč. 26 č. 3, s. 265-288. [Citované 4. 12. 2018.] Dostupné na internete: http://han.savba.sk:81/han/EBSCO/web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=c2f8a049-c179-4c0d-b4e1-1441cedc03b6%40sessionmgr198&vid=1&hid=128
6. China Power Team (2017): How much trade transits the South China Sea? [online]. In: *Center for Strategic and International Studies*, 2017. [citované 7. 12. 2018]. Dostupné na internete: https://chinapower.csis.org/much-trade-transits-south-china-sea/
7. CIBUĽA, A. (2017): Prehľad vývoja priamych zahraničných investícií v Číne. [online]. In: *Almanach*, roč. 12, č. 4, s. 5-13. [Citované 28. 2. 2019.] Dostupné na internete: https://fmv.euba.sk/www_write/files/dokumenty/veda-vyskum/almanach/Almanach_4_2017.pdf
8. ČIEFOVÁ, M. (2018): K vybraným otázkam kultúrnej diplomacie. [online]. In: *Almanach*, roč. 13, č. 2, s. 4-13. [Citované 28. 2. 2019.] Dostupné na internete: https://fmv.euba.sk/www_write/files/dokumenty/veda-vyskum/almanach/Almanach_2_2018.pdf
9. DUCHATEL, M. – DUPLAIX, A. S. (2018): Blue China: Navigating the Maritime Silk Road to Europe. [online]. In: *European Council on Foreign Relations*, 23. 4. 2018. [citované 7. 12. 2018]. Dostupné na internete: https://www.ecfr.eu/publications/summary/blue_china_navigating_the_maritime_silk_road_to_europe
10. DUDÁŠ, T. (2017): Meniaci sa prístup Číny k environmentálnej politike v 21. storočí. [online]. In: *Almanach*, roč. 12, č. 4, s. 14-25. [Citované 28. 2. 2019.] Dostupné na internete: https://fmv.euba.sk/www_write/files/dokumenty/veda-vyskum/almanach/Almanach_4_2017.pdf
11. FUNAIOLE, M. P. – HILLMAN, J. E. (2018): China's Maritime Silk Road Initiative: Economic Drivers and Challenges. [online]. In: *Center for Strategic and International Studies*, 2. 4. 2018. [citované 7. 12. 2018]. Dostupné na internete: https://www.csis.org/analysis/chinas-maritime-silk-road-initiative-economic-drivers-and-challenges
12. GREEN, M. J. (2018): China's Maritime Silk Road: Strategic and Economic Implications for the Indo-Pacific Region. [online]. In: *Center for Strategic and International Studies*, 2. 4. 2018. [citované 7. 12. 2018]. Dostupné na internete: https://www.csis.org/analysis/chinas-maritime-silk-road
13. HE, L.-Y. – REN, K.-Y. (2015): China's role for G20 and UN's 2030 sustainable development. [online]. In: *China Daily*, 18. 11. 2015. [Citované 28. 2. 2018] Dostupné na internete: http://www.chinadaily.com.cn/world/2015xiattendG20APEC/2015-11/18/content_22482567.htm
14. JANČÍKOVÁ, E. (2017): Nová hodvábna cesta a jej význam pre ekonomiku SR. [online]. In: *Medzinárodné vzťahy 2017: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Bratislava: EKONÓM, 2017, s. 436-444. ISBN 978-80-225-4488-7 / ISSN 2585-9412. [Citované 28. 2. 2019.] Dostupné na internete:

https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencia-smolenice/2017/Medzinárodné_vzťahy_2017_aktuálne_otázky_svetovej_ekonomiky_a_politiky.pdf
15. LAI, Y. M. (2017): "Sea of Cooperation" or "Sea of Conflict"?: The South China Sea in the Context of China-ASEAN Maritime Cooperation. [online]. In: *International Journal of China Studies*, dec 2017, roč. 8, č. 3, s. 321-345. ISSN 21803250. [citované 7. 12. 2018]. Dostupné na internete: http://web-1b-1ebscohost-1com-1000005fq0dff.han2.savba.sk/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=22a0f2f6-f6a7-4fe2-9597-0b508beca573%40pdc-v-sessmgr05
16. LASERRE, F. (2005): L'imbroglio juridique et militaire en mer de Chine du Sud. [online]. In: *L'information géographique*, 2005, roč. 69, č. 1, s. 78-90. ISSN 1777-5876. [citované 7. 12. 2018]. Dostupné na internete: http://www.persee.fr/docAsPDF/ingeo_0020-0093_2005_num_69_1_2981.pdf
17. LIPKOVÁ, Ľ. (2017): Nová éra v rozvoji Čínskej ľudovej republiky. [online]. In: *Medzinárodné vzťahy 2017: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Bratislava: EKONÓM, 2017, s. 684-691. ISBN 978-80-225-4488-7 / ISSN 2585-9412. [Citované 28. 2. 2019.] Dostupné na internete: https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencia-smolenice/2017/Medzinárodné_vzťahy_2017_aktuálne_otázky_svetovej_ekonomiky_a_politiky.pdf
18. LU, J. (2016): The 21st Century Maritime Silk Road and China-ASEAN Industry Cooperation. [online]. In: *International Journal of China Studies*, dec 2016, roč. 7, č. 3, s. 375-389. ISSN 21803250. [citované 7. 12. 2018]. Dostupné na internete: http://web-1b-1ebscohost-1com-1000005fq0dff.han2.savba.sk/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=6f004137-35b0-4e35-9497-badc304b243d%40sessionmgr101
19. PEHRSON, C. J. (2006): String of Pearls: Meeting the Challenge of China's Rising Power Across the Asian Littoral. [online]. In: *Strategic Studies Institute*, júl 2006. [citované 7. 12. 2018]. Dostupné na internete: http://ssi.armywarcollege.edu/pdffiles/pub721.pdf
20. SUZUKI, S. (2009): Chinese Soft Power, Insecurity Studies, Myopia and Fantasy. [online]. In: *Third World Quarterly*, 2009, roč. 30, č. 4, s. 779-793. ISSN 0143-6597. [citované 4. 12. 2018]. Dostupné na internete: http://opensample.info/chinese-soft-power-insecurity-studies-myopia-and-fantasy
21. WU, J. – ZHANG, Y. (2013): Xi in call for building of new 'maritime silk road'. [online]. In: *China Daily*, 4. 10. 2013. [citované 7. 12. 2018]. Dostupné na internete: http://usa.chinadaily.com.cn/china/2013-10/04/content_17008940.htm
22. XI, J.-P. (2017): *The Governance of China*. Beijing: Foreign Languages Press, 2017. 619s. ISBN 978-7-119-11163-6

Kontakt:
Mgr. Juraj Ondriaš, PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: juraj.ondrias@euba.sk

WHAT DO STUDENTS THINK OF THE EDUCATION CURRICULUM? CASE OF KATOWICE SCHOOL OF TECHNOLOGY

Aleksander Ostenda[a] – Tetyana Nestorenko[b] – Anatolii Zhyhir[c]

[a]Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts, Katowice School of Technology, 43 Rolna Street, 40-555 Katowice, Poland, e-mail: aleksander.ostenda@wst.com.pl.
[b]Faculty of the Humanities and Economics, Berdyansk State Pedagogical University, 4 Shmidt Street, Berdyansk, 71112 Ukraine, e-mail: tetyana.nestorenko@gmail.com.
[c]Faculty of the Humanities and Economics, Berdyansk State Pedagogical University, 4 Shmidt Street, Berdyansk, 71112 Ukraine, e-mail: azhigir@gmail.com.

Reducing the shortage of highly skilled labour for the automotive industry, which is now observed in Poland, depends largely on the degree of satisfaction of students with the organization of their training at a university. What do students of a selected University think of the education curriculum and the organization of studies connected with the automotive industry? The article presents the results of evaluation of the education curriculum and the organization of studies at the field of study of Mechatronics with a specialization in Vehicle Mechatronics at the Katowice School of Technology. The evaluation was based on the survey studies among students of this major, who were graduates of this specialization in the 2017/2018 academic year.
Key words: automotive industry, electromobility, education, Katowice School of Technology, Poland
JEL: I23.

Introduction

The automotive industry is one of the most dynamically growing industries in Poland. As noted in Automotive Industry Report (2018/2019), after weak results in 2012, the following years brought a reflection. The production of the Polish automotive industry in 2017 increased, both due to new investments and due to the ongoing recovery in major export markets. The value of sold production of motor manufacturers in Poland equalled 148.4 billion PLN and increased by 7.0% in real terms.[1]

The development of automotive industry is also confirmed by the growth of employment in this industry. Over 202,000 workers were employed in the production of motor vehicles in Poland in 2017 (7.4% of all employment in industry).In comparison with 2016, employment in the industry increased by 8.3%. In total, the automotive sector and related sectors of the economy create a total of nearly 1.1 million jobs.[2]

With the increase in employment, the average monthly salary in the automotive industry also increased, amounting to 5,002 PLN in 2017. This means an increase by 7.1% compared with the previous year. In 2016, it amounted to 4,669 PLN (over 600 PLN more than the average for the entire industrial processing sector and over 400 PLN more than the average remuneration in Poland at the end of 2016). According to the KPMG report, the average monthly salary in the automotive industry has been growing for several years.[3]

[1] Raport branży motoryzacyjnej 2018/2019, p.195. http://www.pzpm.org.pl/Rynek-motoryzacyjny/Roczniki-i-raporty.
[2] Branża motoryzacyjna rośnie w siłę. Na przeszkodzie w jej rozwoju może stanąć brak pracowników. https://biznes.newseria.pl/news/branza-motoryzacyjne,p1178459578.
[3] Motoryzacja. KPMG. https://home.kpmg/pl/pl/home/industries/motoryzacja.html

In 2017, labour costs in automotive production remained relatively high: they constituted 110.4% of the total industry and 115.1% of the processing industry.[4]
However, despite a higher than average salary offered by automotive firms and their willingness to hire new workers, the automotive industry in Poland faces a shortage of skilled workers.

The report "MotoBarometer 2018" developed by Exact Systems shows that 63% of the automotive companies want to increase employment in the coming months (2017 – 44%, 2016 – 60%). However, recruitment of new employees is not easy because they are lacking in the labour market. In 2018, 63% of enterprises struggled with the lack of qualified personnel, which is more than in previous years (29% in 2017 and 31% in 2016).[5]
Personnel gaps are a serious barrier to the development of the automotive industry in Poland. 57% of the automotive companies employ employees from Ukraine due to the lack of Polish employees.[6]

Therefore, there is a shortage of qualified specialists who meet the requirements of the automotive industry on the Polish labour market. The desire and willingness of students to study on the courses related to the automotive industry depends largely on how students assess the effectiveness of the education curriculum and the organization of studies at a University.

The quality training is directly dependent on school quality. Often the school quality framework is considered in five categories: teachers and the teaching environment, school culture, resources, indicators of academic learning and character and wellbeing outcomes. [7,8]

Some researchers consider the satisfaction of students with the education curriculum and the organization of studies as a necessary provision condition of quality training for automotive industry.[9] Of course, student satisfaction with the curriculum is very important for its quality training as the future specialists. However, from our point of view, a more adequate assessment of the quality of the curriculum can be given on the basis of a study of the level of satisfaction of graduates.

1 Data and methodology

The purpose of the study was to determine the satisfaction of students with the education curriculum and the organization of studies connected with the automotive industry (based on the example of theKatowice School of Technology) as one of the factors for the further employment of graduates in the specialty and thus as one of the factors for the further development of Polish automobile industry.

The research was conducted based on analysis of professional literature, publications in the press and online sources as well as sociological research methods such as: survey, participant observation and an in-depth interview.

In order to evaluate the education curriculum as well as organization of studies in the field of study of Mechatronics with a specialization in Vehicle Mechatronics, the authors of the present report, conducted survey studies among students of this major. Survey was

[4] Raport branży motoryzacyjnej 2018/2019, p.200. http://www.pzpm.org.pl/Rynek-motoryzacyjny/Roczniki-i-raporty.
[5] MotoBarometr 2018. Nastroje w automotive Polska, Czechy, Niemcy, Rosja, Rumunia, Słowacja, Turcja, Węgry, Wielka Brytania. Raport EXACT SYSTEMS S.A. https://wnet.fm/wp-content/uploads/2018/12/ MotoBarometr_Raport2018_final-small.pdf
[6] Ibid.
[7] GAGNON, D. – SCHNEIDER, J. (2016). Measuring school quality beyond test scores: Year 2 final report, p.3.
[8] KELLY, M. – FEISTMAN, R. – SCHNEIDER, J. – NOONAN, J. (2018): Student Survey-based Measures of School Quality, p. 1.
[9] MARSCHALL, C. (2014): Involving Students in Curriculum Evaluation.

conducted via Survey Monkey on September 2018. The data from survey was collected confidentially.

The survey included 17 multiple-choice questions (9 concerning the education curriculum, 7 organization of studies and 1 general concerning the field of study). We proposed 5 answer options. For each of the multiple-choice questions the respondent could provide one of the following answers: Neither Agree nor Disagree, Strongly Disagree, Disagree, Agree, Strongly Agree. In addition 3 open-ended questions (additional remarks) were also asked. 13 students took part in the study (all were graduates of this specialization in the previous 2017/2018 academic year).

2 The study of Mechatronics with a specialization in Vehicle Mechatronics

Due to the expansion of the automotive industry, new specializations are being developed in many Polish institutions of higher education, which contribute to the development of this industry. An example of such a University is the Katowice School of Technology (KST),[10] where within the framework of the field of study of Mechatronics, there is a specialization of Vehicle Mechatronics. Engineering first-cycle studies in Mechatronics at KST last 7 semesters with the student choosing a specialization after the third semester.

On top of that, every student after each year of studies is obliged to complete a professional internship, which should last at least 3 months. The principal goal of this internship is to become familiar with the industrial community, industrial organization of work, as well as practical methods of work used by engineers and technicians of various specializations, especially:

- Acquiring general technical and industrial experience as far as construction, building and exploitation of mechatronic devices,
- Verifying their skills in the fields of mechatronics, automation and robotics, acquired during the course of their studies, in practice,
- Becoming familiar with the whole process of work organization in an enterprise,
- Adapting to future independent work.[11]

The results of the research conducted were illustrated with the use of figures 1-5.

[10] The Katowice School of Technology was established on 1 October, 2003. It is the first non-public school in Upper Silesia which conducts technical and artistic studies at two faculties (Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts as well as Faculty of Acting, Media and Directing), which educates engineers of Mechatronics and Spatial Development, engineers and Masters of Architecture and Civil Engineering, Masters of Graphics, Film, Television and Still Photography, bachelors and Masters of Interior Architecture and bachelors of Design and Nursing. Moreover the School is also preparing studies in the field of study of Medicine.

The school's trademark is a specially developed academic syllabus and highly qualified academic staff, which is made up of outstanding experts from the Silesian, Breslau and Cracow academic communities. The rich academic syllabus built on interdisciplinary knowledge prepares students for future work both practically and theoretically.

Taking into account the high requirements put in front of graduates by the contemporary job market, students during their studies have the possibility to become familiar with modern systems of supporting design and computer technologies.

The School possesses laboratory facilities which meet the highest standards as well as the Silesia Science and Technology Park, which is an integral part of KST.

[11] Archives of the Katowice School of Technology.

Figure 1: Evaluation of the education curriculum at the field of study of Mechatronics – specialization: Vehicle Mechatronics

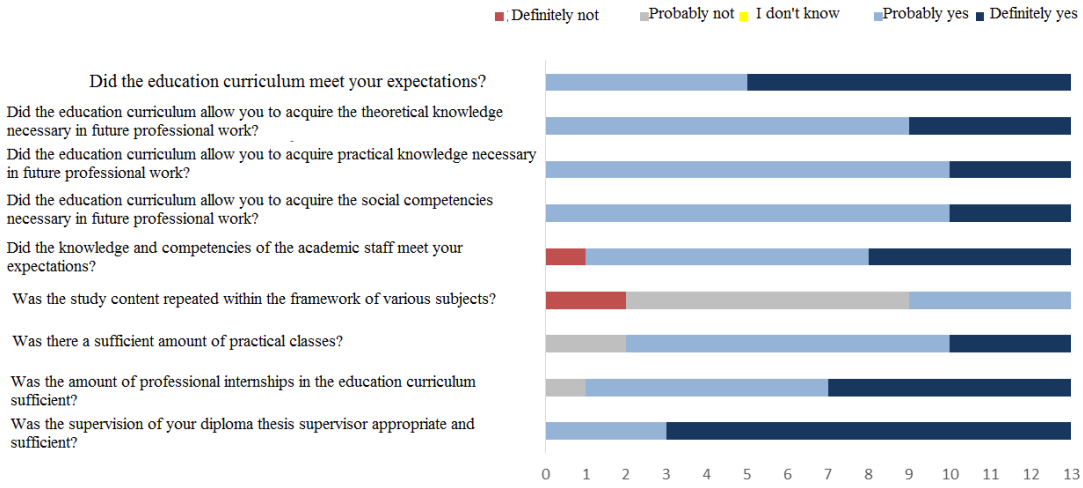

Source: designed by the authors on the basis of based on survey data

Figure 1 shows that in answering questions regarding the education curriculum the students were most pleased with the collaboration with diploma thesis advisors asked in question 9. *Was the supervision of your diploma thesis supervisor appropriate and sufficient?* (10 answers of "strongly agree" and 3 answers of "agree") as well as the education curriculum which for the most part fulfilled the respondents' expectations, question 1. *Did the education curriculum meet your expectations?* (8 responses of "strongly agree" and five responses of "agree").

In the opinion of the students the education curriculum is appropriately constructed and does not repeat itself in the content of other subjects. The responses given to the question regarding the repetitiveness of content were mostly negative, 2 respondents answered "strongly disagree, while 7 of them "disagree". The student responses to the remaining questions were also mostly positive which is shown on figure 2.

Figure 2: Total evaluation of the education curriculum at the field of study of Mechatronics – specialization: Vehicle Mechatronics

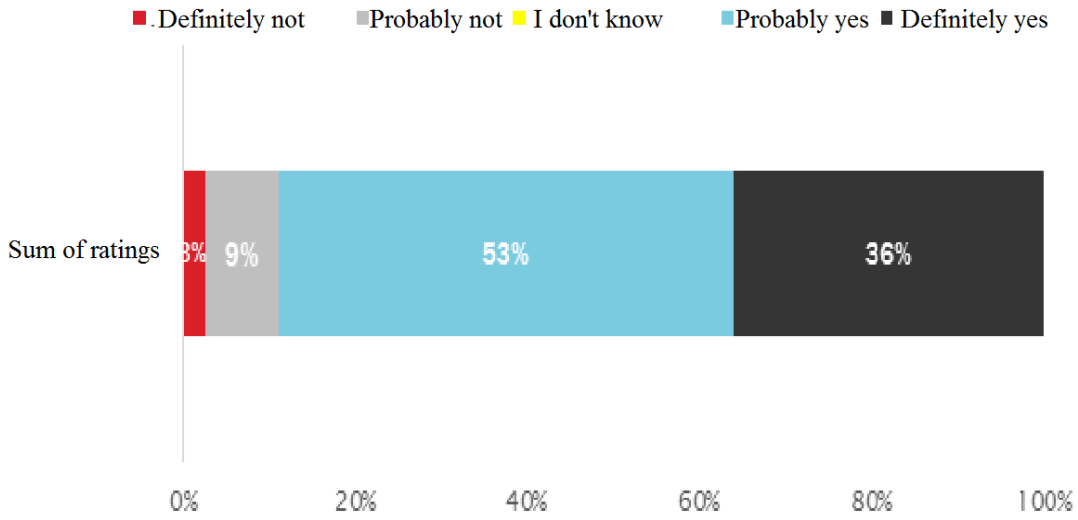

Source: designed by the authors on the basis of based on survey data

Taking into account the opinions of all students it was shown, that those taking part in the survey in responding to the questions with an “agree” or “strongly agree” are for the most part pleased with the education curriculum. Displeasure was expressed by just a single person. In answering questions about the organization of studies the respondents gave the highest marks to the functioning of the faculty office, question 1. *Was the work and service provided by the faculty office sufficient?* (12 answers of “strongly agree” and one answer of “agree”), as well as the website, which for the most part fulfilled the students’ expectations, question 6. *Did the School/Faculty website meet your expectations?* (8 answers of “strongly agree” and 5 answers of “agree”).

The activities of the Academic Career Office were given the lowest marks, question 7.*Was the activity of the Academic Career Office appropriate and sufficient?* (4 persons provided an answer of “neither agree nor disagree”, 1 answer was “disagree”, with 5 answers of “agree” and 3 of “strongly agree”). The remaining questions were for the most part answered in a positive manner, which is shown on figure 3.

Figure 3: Evaluation of the organization of studies at the field of study of Mechatronics – specialization: Vehicle Mechatronics

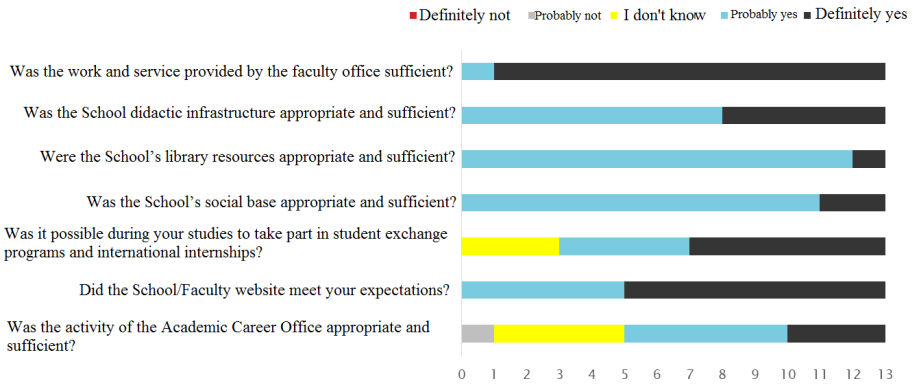

Source: designed by the authors on the basis of based on survey data

Taking into account the opinion of student it was determined that the survey takers in answering „agree” (51% of the answers), or strongly agree” (41% of the answers) to the questions, are to a large extent pleased with the organization of studies. Only 1% of the answers received a negative response of “disagree” (figure 4).

Figure 4: Total evaluation of the organization of studies at the field of study of Mechatronics – specialization: Vehicle Mechatronics

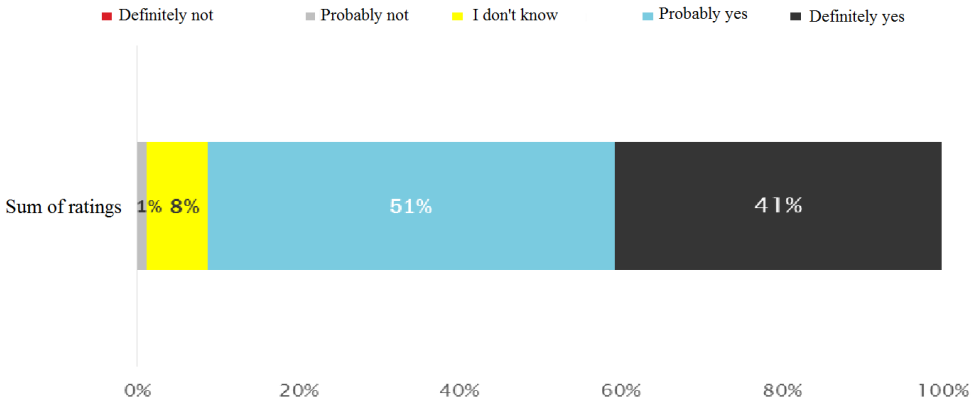

Source: designed by the authors on the basis of based on survey data

Figure 5 shows the general evaluation of the education curriculum as well as organization of studies. In all 90% of the answers provided by the respondents were positive (38% “strongly agree”, 52% “agree”) Negative answers of “disagree” and “strongly disagree” constituted only 5% and 1% of the responses respectively.

Figure 5: General evaluation of the education curriculum and the organization of studies at the field of study of Mechatronics – specialization: Vehicle Mechatronics

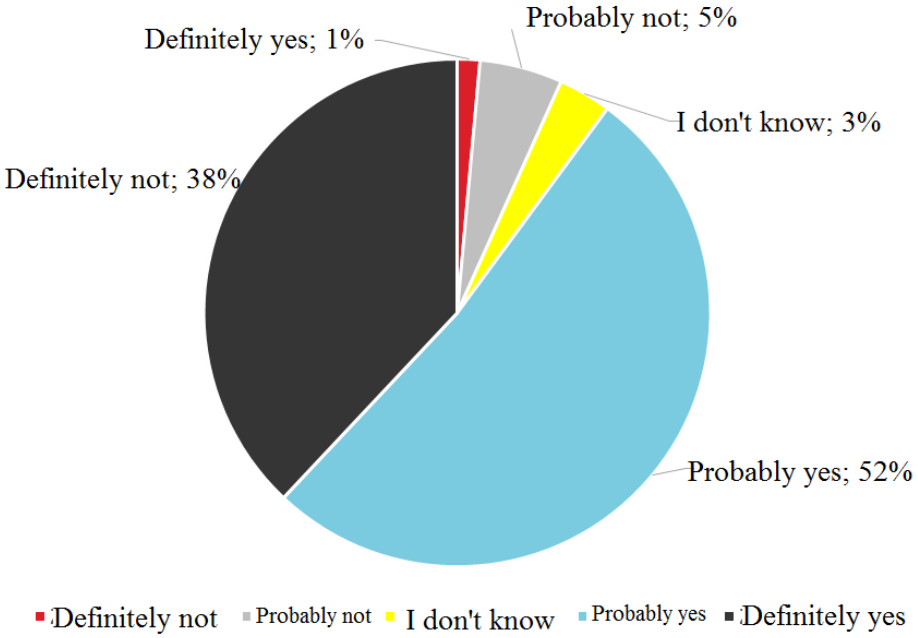

Source: designed by the authors on the basis of based on survey data

The data above shows a positive opinion of the education curriculum and organization of studies at the field of study of Mechatronics at the Katowice School of Technology.

In addition, a general question was asked in the survey: Do you believe that the completed field of study is prospective? The answers were spread in the following way: “strongly agree” – 7 respondents, “agree” – 2 respondents, “strongly disagree” – 3 respondents.

On top of that the survey takers had the possibility to answer 3 open-ended questions, however they provided a response to only question 1. *What education modules (subjects) are according to you the most important to the needs of your future professional work?*

The answers given most often were:

1. Manufacturing Engineering
2. Modeling of Quality Systems in UML
3. Basics of Theory of Control
4. Engineering Calculations

In the analysis of the student evaluation regarding the education curriculum organization of studies at the field of study of Mechatronics with a specialization in Vehicle Mechatronics certain shortcomings were detected, which should be eliminated as soon as possible. The most important of these is the reorganization of the activity of the Academic Career Office.

If possible, greater emphasis should also be placed on the most important education modules indicated by the students as far as the needs of the future profession, for example,

introducing the desired aspects of these modules into the works of the science student clubs or organizing professional internships with companies collaborating with the School.

Conclusion

Katowice School of Technology graduates who have received the diploma in Vehicle Mechatronics in the2017/2018 academic year believethat the completed field of study is prospective for them. This gives grounds to assert that most graduates will work in their specialty and thereby contribute to reducing the shortage of qualified personnel for the automotive industry in Poland.

The general evaluation of the education curriculum and the organization of studies at the field of study of Mechatronics with a specialization in Vehicle Mechatronics at the Katowice School of Technology seems to be positive, however, taking care of the quality of education there must be continual attempts for its optimization.

With this goal in mind, cooperation of the automotive industry with institutions of higher education is necessary, as are ensuring students with internships in production plants and influence of employers on education curriculums in institutions of higher education.

Due to a varied and developed matrix of educational needs there is a need for collaboration among three sectors: industry, science and administration – especially in the field of educating vocational school and university teachers.

Polish education needs to increase the prestige of vocational education. This can be easily achieved by inviting students to Polish production plants and showing them what new industry is based on and what it is.

Staff shortage is an obstacle to further dynamic development of the automotive industry. Polish automotive firms and their various associations are ready to support the training of young professionals. For example, one of the goals of the Eastern Automotive Alliance, bringing together companies from the industry operating mainly in the Subcarpathian Region, is to support the education of young people in terms of the needs of the automotive sector.[12]

The authors believe, that such a consolidation of activities may bring benefits resulting in the elimination of barriers which exist today.

References:

1. Archives of the Katowice School of Technology
2. Branża motoryzacyjna rośnie w siłę. Na przeszkodzie w jej rozwoju może stanąć brak pracowników. [Cited 11. 9. 2018.] Available online: https://biznes.newseria.pl/news/branza-motoryzacyjne,p1178459578
3. GAGNON, D. – SCHNEIDER, J. (2016): Measuring school quality beyond test scores: Year 2 final report. [Cited 29. 10. 2018.] Available online: http://cce.org/files/School-Quality-Measures-Readings.pdf
4. KELLY, M. – FEISTMAN, R. – SCHNEIDER, J. – NOONAN, J. (2018): Student Survey-based Measures of School Quality. [Cited 15. 9. 2018.] Available online: http://mciea.org/images/PDF/Student_Survey-Based_Measures_of_School_Quality.pdf
5. MARSCHALL, C. (2014): Involving Students in Curriculum Evaluation. [Cited 11. 9. 2018.] Available online: https://www.ibo.org/contentassets/71f2f66b529f48a8a61223070887373a/involving-students-in-curriculum-evaluation---carla-marshall.pdf

[12] W branży motoryzacyjnej brakuje rąk do pracy. https://wrc.net.pl/w-branzy-motoryzacyjnej-brakuje-rak-do-pracy.

6. MotoBarometr 2018. Nastroje w automotive Polska, Czechy, Niemcy, Rosja, Rumunia, Słowacja, Turcja, Węgry, Wielka Brytania. Raport EXACT SYSTEMS S.A. [Cited 15. 9. 2018.] Available online: https://wnet.fm/wp-content/uploads/2018/12/MotoBarometr_Raport2018_final-small.pdf
7. Raport branży motoryzacyjnej 2018/2019, p.195. [Cited 15. 9. 2018.] Available online: http://www.pzpm.org.pl/Rynek-motoryzacyjny/Roczniki-i-raporty
8. W branży motoryzacyjnej brakuje rąk do pracy. [Cited 12. 9. 2018.] Available online: https://wrc.net.pl/w-branzy-motoryzacyjnej-brakuje-rak-do-pracy

Contacts:
prof. Aleksander Ostenda, PhD
Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts
Katowice School of Technology 43 Rolna Street
40-555 Katowice, Poland
e-mail: aleksander.ostenda@wst.com.pl

doc. Tetyana Nestorenko, PhD.
Faculty of the Humanities and Economics
Berdyansk State Pedagogical University
4 Shmidt Street
71112 Berdyansk
Ukraine
e-mail: tetyana.nestorenko@gmail.com

prof. Anatolii Zhyhir, DSc
Faculty of the Humanities and Economics
Berdyansk State Pedagogical University
4 Shmidt Street
71112 Berdyansk
Ukraine
e-mail: azhigir@gmail.com

LABOUR MARKET IMPACT ON THE AUTOMOTIVE INDUSTRY: VIEW OF POLISH PRODUCERS

Aleksander Ostenda[a] – Olena Vasylenko[b]

[a]Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts, Katowice School of Technology, 43 Rolna Street, 40-555 Katowice, Poland, e-mail: aleksander.ostenda@wst.com.pl
[b]Faculty of Management, Logistics and Tourism, National Transport University, 1 Omelyanovich-Pavlenko Street, 02000 Kyiv, Ukraine, e-mail: mega-elena2017@ukr.net

The present article is an attempt to present to the Reader an evaluation of the current situation in the automotive industry taking into account modern technology, meaning electromobility as well as an attempt to answer the question: What problems does the development of the automotive industry face? The article analyses how the expert community assesses the situation on the Polish labour market of the automotive industry. Furthermore, several jobs in the automotive industry are selected and analyzed as far as requirements (candidate profile) and earnings.
Key words: automotive industry, electromobility, labour, employment, Poland.
JEL: J31, L19.

Introduction

The automotive industry has for many years been one of the foundations of the Polish economy, and has an enormous share not only in creating gross value added, but also in maintaining jobs as well as capital investment. It is also a significant payer for the State Treasury – its revenues into the budget account for 24.4 billion PLN annually.

A report developed by an international audit an consulting company, indicates that domestic automotive is responsible for 3.8% of the whole gross value added, which is created by the Polish economy. Another 3.5% (58.2 million PLN) is thanks to sectors, which function in close connection with the automotive industry, meaning financial and business services, road transport, fuel production and trade as well as road infrastructure.[1]

Moreover, the automotive industry is currently going through a period of transformation, which is a result of new regulation requirements regarding, among others, environmental protection, the growing significance of alternative fuels and electromobility.

On one hand, the development of the automotive industry stimulates the growth of employment on the Polish labour market; on the other hand, the shortage of qualified personnel for car manufacturers hinders their growth.

Therefore, it is important to assess the impact of the situation on the labour market on the prospects for the automotive industry development, to which this study is devoted.

The study is based on an analysis of professional literature, publications in the press and online sources. The analysis of labour market impact on the automotive industry was based on a survey of 31 production plants and companies from the services sector of Poland (related to production of automotive industry). Managers of production plants and companies from this sector were asked for fulfil the questionnaire via Google Form on October 2018.

[1] Branża motoryzacyjna i jej wpływ na polską gospodarkę. http://www.egospodarka.pl/143947,Branza-motoryzacyjna-i-jej-wplyw-na-polska-gospodarke,1,56,1.html

1 Labour Market of the automotive industry in Poland

The dynamic development of the automotive industry is reflected in the jobs it creates. As is shown by Central Statistics Office (CSO) data, more than 180 thousand people are employed in the automotive production sector. Another 16.9 thousand people are employed by companies producing car tires, windows and batteries.[2]

Estimates show, that nearly 257 thousand people are employed in the automotive trade and services sector. More than 654 thousand jobs in Poland are available in sectors connected with the automotive industry: financial services, CFM, fuel trade, road transport, and road engineering (figure 1).

Figure 1: Employment Structure in the Automotive Industry

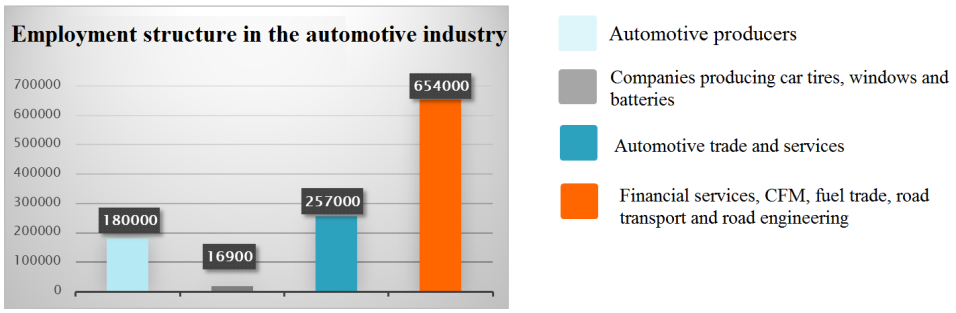

In order to evaluate the possibilities of development of employment in the automotive industry sociological studies were conducted in the expert community, that is why 31 production plants and companies from the services sector (related to production) took part in the survey. The respondents were asked the following questions, which were, after an analysis, presented on figures below:

1. Do you assume that within the next 6 months employment in your company will increase, decrease or remain on a similar level as now?
2. Employment in the automotive industry – problems?
3. What elements are considered to be the greatest barriers in the development of the automotive industry?
4. Readiness for profession of graduates of institutions of higher education?
5. Necessary skills and qualifications?
6. Activities improving access to employees?

60% of the respondents indicate that in the next six months the number of employees in the companies of the automotive industry presented in the study will increase, in the opinion of 4% it will decrease, while 26% believe it will remain the same (figure 2).

Figure 2: Do you assume that within the next 6 months employment in your company will increase, decrease or remain on a similar level as now?

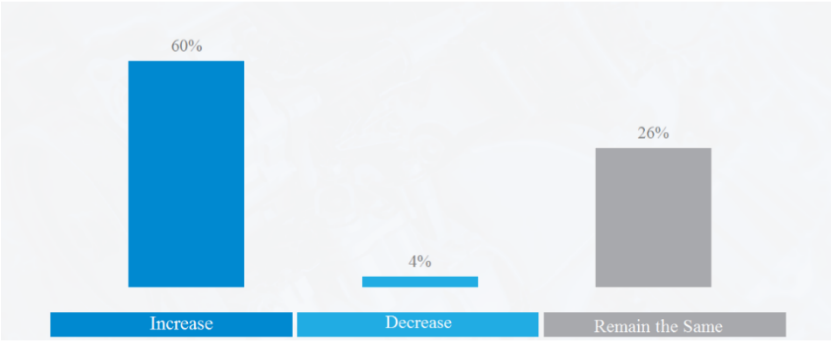

[2] Central Statistics Office (CSO). http://stat.gov.pl/en/

The most significant problem connected with employment in the automotive industry seems to be an insufficient number of candidates as well as a lack of mangers with the proper education (figure 3).

Figure 3: Employment in the automotive industry – problems?

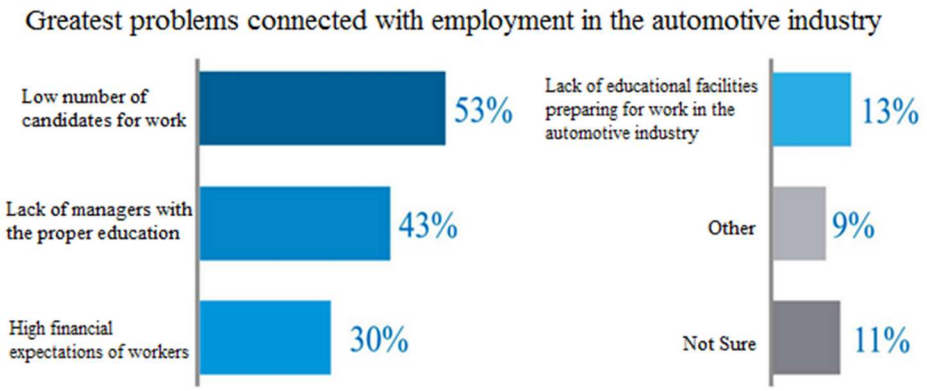

In the opinion of the respondents a fundamental barrier in the development of the automotive industry is an insufficient number of properly qualified specialists, as well as lack of sufficient competencies of staff as far as new technologies (figure 4).

Figure 4: What elements are considered to be the greatest barriers in the development of the automotive industry?

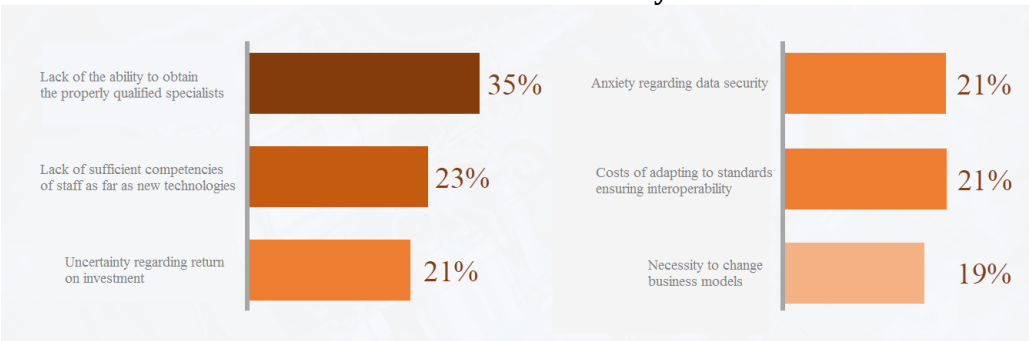

58% of the respondents said, that graduates of institutions of higher education are not prepared for the profession (figure 5).

Figure 5: Readiness for profession of graduates of institutions of higher education?

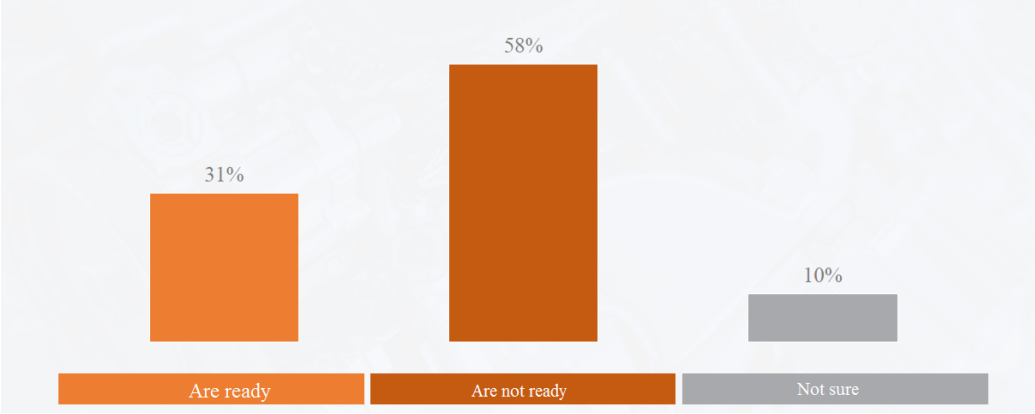

The skills and qualifications which were deemed as most important are knowledge of foreign languages and swell as knowledge of new technologies and IT solutions (figure 6).

Figure 6: Necessary skills and qualifications?

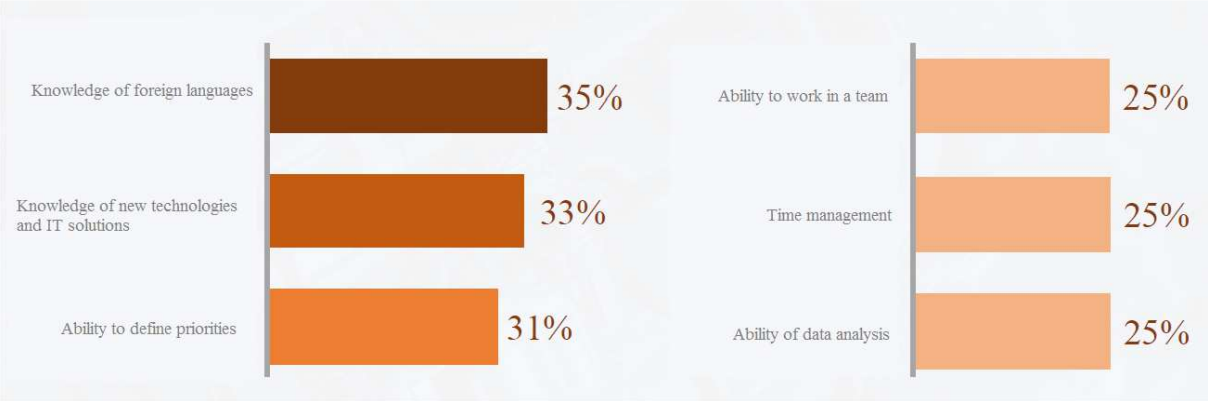

The respondents believed that access to employees may be improved most of all by the following activities: government support for companies in education and requalification of workers, defining new professions, or financial support for continual education of employees (figure 7).

Figure 7: What activities improve access to employees?

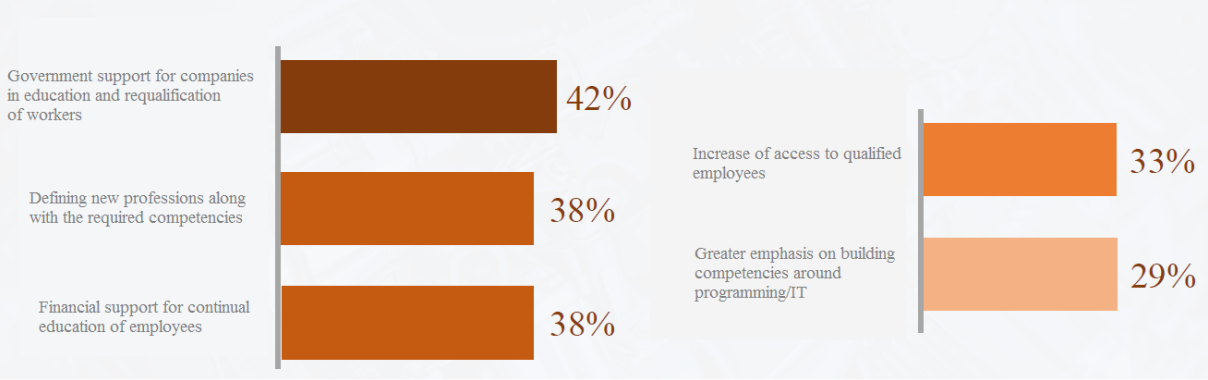

In the last several years a growing problem in the automotive industry is finding employees. Most entrepreneurs say that what they lack most is production workers, including specialists and machine operators. They also need persons with higher education: engineers, managers and office workers.[3]

Currently nearly 40% of companies employs foreigners, while 75% are willing to employ them when it comes to administrative workers (engineers), with this figure growing to 93% when it comes to production workers. The dominant group of foreigners employed in the automotive industry is workers from the Ukraine[4].

Analyzing the age groups which are professionally active in the industry it was shown that, young people under 40 years of age are creative, can create going beyond standard, obvious solutions (figure8). Their downside is an unwillingness to make a long-lasting commitment to an employer and an interest in the so-called project work. They often do not want to tie themselves to a fixed amount of full-time hours, since they are aware, that such a

[3] GOS, P. (2017). Przemysł 4.0 i edukacja, Opinie przedstawicieli branży motoryzacyjnej, wyzwanie, rozwiązania, Warszawa 2017.
[4] Polska Izba Motoryzacji (2017/2018). Poland Automotive, Salary Survey.

form makes it mandatory to – get up early every day, adhere to an eight-hour workday, etc. They prefer to work on a task-based system and want to be held accountable for such a system. The highest financial requirements, one can say almost exhibiting a claiming attitude are those exhibited by people who have recently graduated, with 4-5 years of professional experience. In several years of work they become familiar with the quality system in use, the profession, they know the industry. However, they are still quite mobile and flexible. They are seldom tied down to their place of residence and often do not have families. Thus, their financial expectations become higher.

Figure 8: Characteristics of employees of different age groups

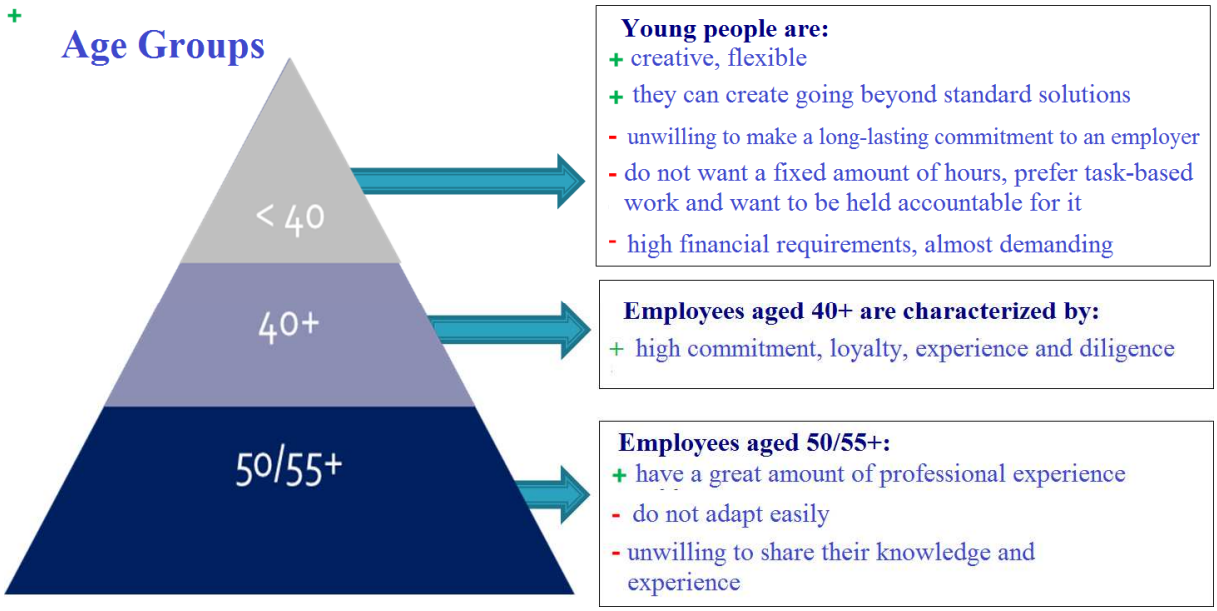

Employees at the age of 40+ are characterized by a high level of commitment to their employer, loyalty, experience, and diligence in the work performed.

Finally a third age group was distinguished, the 50-55+. These people remember the previous system and they do not easily adapt to new conditions. Despite that fact, they often possess a great amount of knowledge and experience; however it is difficult for them to take advantage of these qualities and for others to benefit from them.

2 Automotive industry of Poland – requirements and earnings

In the following part of the study earnings in the automotive industry were analyzed. The earnings presented below are gross salaries without taking into account bonuses. The average earnings were presented as a median, meaning that half of the observations are situated above this level and the other half below it. In analyzing these earnings it is important to remember, that this is average data. In reality the level of salary depends on a number of factors, such as: size of company, location and years of experience.

For the purpose of the present article several jobs in the automotive industry were selected and analyzed as far as requirements (candidate profile) and earnings (table 1).

Table 1: Profile and possible earnings of candidates for some positions in the automotive industry of Poland

#	Position	Candidate Profile	Background	Earnings, PLN		
				average	minimum	maximum
1	Plant	✓ Several years of	Selected	27 700	6 600	46 700

	Director	experience at posts connected with the development of business strategies ✓Experience in managing human resources ✓Experience in customer relations	candidates have often previously managed one of the key departments in the plant (production, quality, logistics, etc.)			
2	Production Manager	➢ Knowledge of production processes used in the organization ➢ Ability to manage large groups of people ➢ Engineering education	Shift managers are often promoted to these posts, when they have sufficiently enough mastered aspects connected with technology or technologists who possesses management skills.	12 200	3 500	23 400
3	Quality Engineer	➢ Higher technical education, connected with quality or production ➢ Excellent knowledge of quality tools ➢ 2 to 5 years of experience in the automotive industry ➢ ability to establish client relations as well as ability to read technical drawings	No special requirements for previous job	7 200	2 100	9 500
4	Quality Technician	➢ Higher technical education in the field of quality or metrology ➢ Knowledge of quality tools used in the automotive industry ➢ Ability to read technical drawings ➢ Ability to use measuring devices	No special requirements for previous job	4 200	2 400	5 500
5	Automation Engineer	➢ Higher technical studies at a field of study connected	No special requirements	8 500	4 000	10 900

		with automation ➢ Direct experience in a similar role – connected with work with similar machines or production processes ➢ Knowledge of foreign languages – especially English (due to frequent international projects) ➢ Employers generally also expect SEP certificates	for previous job			
6	Automation Technician	➢ Title of an automation, mechanical or electrical technician or similar ➢ Experience with direct work with production machines ➢ High technical skills which will allow to quickly become familiar with the functioning of devices he is responsible for	No special requirements for previous job	5 300	3 700	6 800
7	Mechanic	➢ Title of Mechanical Engineer and Machine Construction or related ➢ Experience in work at a similar post ➢ Knowledge of similar types of machines and production processes ➢ Ability of analytical thinking as well as rapid and effective action in crisis situations ➢ In times of more and more frequent international collaboration, knowledge of English on a communicative level is very valuable	No special requirements for previous job	5 200	2 200	6 800

Source: compiled by the authors on the basis Poland automotive salary survey 2017/18.[5]

Analyzing the average earnings in Poland, which in 2017 equaled 4272 PLN gross, according to the data of the CSO[6], it was shown that the average income in the industry which is of interest to the authors is significantly higher than the national average (an exception in the position of quality technician). The factors presented in figures 3,4,5,6 may have a direct influence on the above-average earnings.

[5] Poland automotive salary survey 2017/18. https://goldmanrecruitment.pl/wp-content/uploads/2018/01/Goldman-Poland-Automotive-Salary-Survey-2018_PL.pdf
[6] Wynagrodzenia w Polsce według danych GUS.https://wynagrodzenia.pl/gus

Conclusion

The automotive industry is continually strengthening its position as part of the Polish economy. Growth of the export of automotive products as well as an increasing role of the manufacturers of car parts and accessories translates into the increase of the whole automotive industry in Poland.

Poland has become one of the leading locations for the production of automotive parts and accessories, working for the needs of domestic and international automotive plants, as well as for the secondary market. Out of the 30 largest global producers of parts and accessories, 2/3 have their plants in Poland. An important element of the Polish automotive industry is also made up of producers of trailers, semi-trailers and car bodies.[7]

For the further development of the industry it is vital to eliminate the principal barriers presented in the present article, meaning problems with the properly qualified staff as well as the development of modern technologies.

The analysis of average earnings of several categories of qualified specialists in automobile industry showed that it is much higher than the average earnings in Poland as a whole. Therefore, Polish producers of the automotive industry can partially solve the problem of lack of qualified personnel by attracting specialists from abroad.

References:

1. Branża motoryzacyjna i jej wpływ na polską gospodarkę. [Cited 3. 9. 2018.] Available online: http://www.egospodarka.pl/143947,Branza-motoryzacyjna-i-jej-wplyw-na-polska-gospodarke,1,56,1.html
2. Branża motoryzacyjna w polskiej gospodarce. Strategie i biznes. [Cited 6. 9. 2018.] Available online: http://strategieibiznes.pl/artykuly/analizy/branza-motoryzacyjna-w-polskiej-gospodarce/
3. Central Statistics Office (CSO). [Cited 6. 9. 2018.] Available online: http://stat.gov.pl/en/
4. GOS, P. (2017): Przemysł 4.0 i edukacja, Opinie przedstawicieli branży motoryzacyjnej, wyzwanie, rozwiązania, Warszawa 2017. [Cited 3. 9. 2018.] Available online: http://przemysl-40.pl/wp-content/uploads/2017/07/ konferencja_MR_2017_3.pdf
5. Poland automotive salary survey 2017/18. [Cited 15. 9. 2018.] Available online: https://goldmanrecruitment.pl/wp-content/uploads/2018/01/Goldman-Poland-Automotive-Salary-Survey-2018_PL.pdf
6. Raport wynagrodzeń w branży Automotive 2017/2018. [Cited 5. 9. 2018.] Available online: // http://pim.pl/raport-wynagrodzen-w-branzy-automotive-20172018/
7. Wynagrodzenia w Polsce według danych GUS. [Cited 5. 9. 2018.] Available online:https://wynagrodzenia.pl/gus

Contact:

prof. Aleksander Ostenda, PhD

Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts
Katowice School of Technology
43 Rolna Street
40-555 Katowice, Poland
e-mail: aleksander.ostenda@wst.com.pl

[7] Branża motoryzacyjna w polskiej gospodarce. Strategie i biznes. http://strategieibiznes.pl/artykuly/analizy/branza-motoryzacyjna-w-polskiej-gospodarce/

Olena Vasylenko, MA
Faculty of Management, Logistics and Tourism
National Transport University
1 Omelyanovich-Pavlenko Street
02000 Kyiv
Ukraine
e-mail: mega-elena2017@ukr.net

AKTUÁLNE ZMENY V AUTOMOBILOVOM PRIEMYSLE A FÚZIE A AKVIZÍCIE[1]

Janka Pásztorová

Obchodná fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1, 852 35 Bratiskava 5, Slovenská republika, e-mail: janka.pasztorova@euba.sk

V súvislosti s dynamickým vývojom technologických inovácií v automobilovom odvetví, ako sú elektrické autá, mobilné platformy, digitálne služby a autonómna jazda, prebieha agresívny konkurenčný boj a fúzie a akvizície medzi tradičnými výrobcami v automobilovom priemysle a zavedenými ako aj vznikajúcimi technologickými spoločnosťami predstavujú jednu z možností prispôsobenia sa firiem okolitým podmienkam a pretrvávajúcim trendom. Príspevok hodnotí vývoj fúzií a akvizícií v automobilovom priemysle v kontexte technologického vývoja a predikuje možné scenáre vývoja. Vďaka pozitívnym výsledkom makroekonomických faktorov a neustálemu technologickému vývoju automobilové fúzie a akvizície dlhodobo rastú v počte transakcií ako aj v hodnote transakcií, pričom sa zvyšuje priemerná hodnota transakcií. V budúcnosti sa očakáva pokračujúci vývoj.
Kľúčové slová: fúzie, akvizície, automobilový priemysel, technologické inovácie

In the context of the dynamic development of technological innovations in the automotive sector, such as electric cars, mobile platforms, digital services and autonomous ride, aggressive competition is taking place, where mergers and acquisitions between traditional automotive manufacturers and emerging technology companies are one of the options for adaptation to business conditions and trends. This paper evaluates mergers and acquisitions in the automotive industry in the context of technological developments and predicts possible scenarios of future development. Due to the positive results of macroeconomic factors and the constant technological development, automotive mergers and acquisitions have been growing in both volume and value of transactions, with an increase in the average value of transactions, ongoing growth is expected.
Key words: 3-6 kľúčových slov v anglickom jazyku oddelených čiarkou (bez bodky na konci)
JEL: G34, L62

Úvod

Automobilový priemysel prechádza závažnými turbulentnými zmenami. Intenzívne technologické inovácie – elektrické autá, mobilné platformy, digitálne služby a autonómna jazda predstavujú pre výrobcov automobilov a dodávateľov obrovské výzvy, ktoré prinášajú nové príležitostí a riziká. Digitálna transformácia pri klesajúcich nákladoch na technológie poskytuje odvetviam neporovnateľné príležitosti na tvorbu hodnôt. Odhaduje sa, že prínosy pre spoločnosť v automobilovom priemysle prostredníctvom digitálnej transformácie budú v roku 2025 ďalších 3.1 biliónov dolárov.[2] Vysoká kvalita a povesť značiek strácajú na hodnote, zatiaľ čo atribúty ako technologické inovácie a transparentné náklady na vlastníctvo

[1] Príspevok súčasťou riešenia projektu VEGA No. 1/0897/17.
[2] EWF (2016): Digital Transformation of Industries.

získavajú relevantnosť. Podľa Bain&Company[3] v roku 2020 bude potrebné vynaložiť až 30 % celkového rozpočtu na výskum a vývoj na nové technológie. Aby si spoločnosti udržali postavenie na automobilovom trhu, musia byť agilné so systematickým prístupom k úspešným inováciám. Včasné zapojene sa do tohto procesu je podmienkou ich ďalšieho technologického napredovania.[4] Keďže sa priemysel rýchlo transformuje, žiadna spoločnosť nemá úplné zručnosti v nových technológiách a obchodných modeloch. Jedným z nástrojov ako urýchliť tvorbu a realizáciu inovácií a v konečnom dôsledku dosiahnuť ziskový rast sú fúzie a akvizície (M&A).

Fúzie a akvizície patria k efektívnym stratégiám rastu a expanzie spoločnosti a zároveň predstavujú jednu z možností prispôsobenia sa firmy okolitým podmienkam a pretrvávajúcim trendom. Už viac ako sto rokov predstavujú podstatnú časť stratégií v manažérskej praxi a výskume.[5] Sú považované za nástroj na zvýšenie výkonnosti podniku alebo skokového nábehu dlhodobého rastu, nielen tým, že podnik sa vďaka integrácii s ďalším partnerom stáva väčším, konkurencieschopnejším a podľa Steina[6] kapitálovo silnejším, ale aj tým, že pomáhajú urýchliť tvorbu a realizáciu inovácií, čo v konečnom dôsledku vedie k ziskovému rastu a vytváraniu bohatstva akcionárov. Empirické výskumy Dushnitsky-Lenoxa[7] poukazujú, že intenzita externej technologickej dynamiky pozitívne koreluje s atraktivitou technologických fúzií a akvizícií.

Korporatívnym názorom na transakcie v oblasti fúzií a akvizícií je, že spoločnostiam umožňujú získať viac výhod zo zlúčených spoločností, než akou je celková hodnota jednotlivých spoločností pred fúziami a akvizíciami. Dosiahnutie synergického efektu v rozličných oblastiach podnikateľských aktivít sa stalo kľúčovou súčasťou stratégie korporácií v rámci fúzií a akvizícií.[8] Na fúzie a akvizície ako stratégiu konkurenčného rastu sa spolieha čoraz viac spoločností. Od roku 2012 sa dramaticky zvýšila aktivita v oblasti fúzií a akvizícií v počte ako aj v objeme transakcií, pričom ročná hodnota globálnych transakcií týkajúcich sa fúzií a akvizícií bola za posledné štyri roky vyššia ako 4,5 bilióna dolárov a očakáva sa, že obdobný vývoj bude pokračovať i v roku 2018.[9]

Cieľom predkladaného príspevku je zhodnotiť vývoj fúzií a akvizícií v automobilovom priemysle v kontexte technologického vývoja a predikovať možný vývoj.

Pri spracovaní štúdie, hlavne pri charakteristike špecifík automobilového odvetvia a trendoch ďalšieho vývoja, ktoré ovplyvňujú aktivity v oblasti fúzií a akvizícií, sa vychádzalo predovšetkým z databáz, prehľadov a analýz agentúr PwC, Bloobreg, Bain&Company**,** Deloitte a Thomsom Reuters, pričom hlavnými použitými metódami boli abstrakcia, kvalitatívna analýza, komparácia a syntéza.

1 Technologický vývoj a nová mobilita

Automobilový priemysel mení už viac ako 130 rokov vnímanie sveta a posúva hranice vnímania mobility. Dnešný zákazník očakáva, že sa z bodu A do bodu B dostane rýchlejšie,

---

[3] GNAMM, J. - KALMBACH. R. - MARKUS BÜRGIN, M. (2018): Innovation in the Automotive Industry: No More Experiments.

[4] KUNYCHKA, M. (2016): Výskum a vývoj v svetovom hospodárstve., s. 717.

[5] CARTWRIGHT, S. (2006): Thirty Years of Mergers and Acquisitions Research: Recent Advances and Future Opportunities.

[6] STEIN, JEREMY C. (1997): Internal Capital Markets and the Competition for Corporate Resources, p.111-133.

[7] DUSHNITSKY G. - LENOX MJ. (2005): When do firms undertake R&D by investing in new ventures? p. 947-965.

[8] FERENČÍKOVÁ, S. a kolektív. (2013): *MEDZINÁRODNÁ EXPANZIA FIRIEM, stratégie, partnerstvá a ľudské zdroje*. s. 152.

[9] FONDREVAY. JENNIFER J. (2018): After a Merger, Don’t Let “Us vs. Them” Thinking Ruin the Company.

lacnejšie, bezpečnejšie, pohodlnejšie a menej zaťaží životné prostredie. Automobilový sektor je značne koncentrovaný, trh ovládajú firmy z USA, Nemecka, Japonska a z Južnej Kórey. Dlhodobo ho charakterizujú najmä regionalizácia, fragmentácia a saturácia trhu, prípadne nadmerné kapacity v továrňach a skracovanie životného cyklu produktov, ktorý sa zo 7 rokov v roku 1970 skrátil približne na 5 rokov,[10] čo sa negatívne odzrkadľuje na ziskovosti výrobcov. Taktikou na zmiernenie škôd je zdieľanie častí vozidiel, napríklad podvozkov, na čo najviac automobilov v modelovej línii, čo prerastá aj na zdieľanie medzi viacerými značkami. Viac menej problémom zostáva aj schopnosť, respektíve neschopnosť výrobcov prispôsobiť svoju výrobu dopytu na základe objednávok zákazníkov.

V súčasnosti v súvislosti s technologickým vývojom značne rastú investície do výskumu a vývoja a automobilový priemysel stojí opäť na pokraji zásadných zmien. Podľa PwC[11] do roku 2030 sa rozdelí, výroba motorových vozidiel medzi:

- masové trhy – štandardizované automobily za nižšie ceny v rámci zdieľaného vlastníctva používané jednoducho na dopravu z bodu A do bodu B, ktoré budú predstavovať najmenej 30 percent trhu v Európe a v USA a Ázii ešte väčší podiel,
- individuálne trhy - personalizovaná ponuka pre tých vlastníkov áut, ktorí budú ešte stále riadiť alebo budú riadení vo vlastnom automobile.

Na výrobu oboch typov bude potrebná vysoká úroveň automatizácie a robotizácie vozidiel a každý proces bude principiálne ovplyvnený digitalizáciou. Výrobcovia automobilov sa stanú správcami dát a poskytovateľmi mobilných služieb, ako aj montérmi vozidiel. Zároveň z dôvodu zosúladenia s technologickými zmenami sa očakáva, že čas medzi výskumom a vývojom nového automobilu a začiatkom produkcie sa znížia o dva roky zo súčasných 5 rokov na 3 roky. Firmy, ktoré investujú 25 % svojho rozpočtu na výskum a vývoj do softvérových aplikácií, sú odmeňované silným rastom.[12] Kritickým bodom sa stáva i budovanie digitálnych zákazníckych vzťahov, pretože dôvera zo strany zákazníkov bude v budúcnosti ešte dôležitejšia a tak sa musí kontinuálne vyvíjať už dnes.[13] Napriek uvedenému posunu smerom k spoločnej mobilite bude predaj automobilov naďalej rásť, ale pravdepodobne pri nižšej rýchlosti približne 2 % p.a.[14]

Ďalším významným trendom je používanie ľahkých materiálov. Pridanie nového obsahu vozidlám, ako sú senzory vodiča, vylepšené vybavenie infotainment (informácie a zábava), bezpečnostné a výkonné vylepšenia pre automatizované jazdné vlastnosti, spôsobí väčšiu váhu automobilov, ktoré budú musieť byť vybavené ľahkými materiálmi, aby vyhoveli vládnym nariadeniam na kontrolu emisií vozidiel v snahe riešiť klimatické zmeny. Japonská spoločnosť Teijin získala v roku 2017 konzorcium Continental Structural Plastics, hlavného dodávateľa kompozit so sídlom v Michigane za 825 miliónov dolárov, čo môže stimulovať ďalší dopyt v tomto priestore a obdobné obchodné činnosti a ocenenia v roku 2018 a neskôr.

Uvedené zmeny ovplyvnia nielen charakter osobnej mobility a kapitálových investícií, ale aj automobilový ekosystém a obchodné modely, pri ktorých prestane byť hlavným zdrojom príjmu samotný automobil. Výrobcova automobilov OEM (Original Equipment Manufacturer) by mali urýchlene reagovať a robiť správne rozhodnutia pre svoje výrobné a obchodné modely a budúcu pracovnú silu. Ak nie, riskujú, že ich prekonajú technologické spoločnosti, ktoré ponúkajú mobilitu ako službu priamo zákazníkom a majú záujem

[10] HOLWEG, M. (2008): The Evolution of Competition in the Automotive Industry, p. 24.
[11] PWC (2018): StrategyTransforming vehicle production by 2030.
[12] PWC (2017-2018): Five trends transforming the Automotive Industry.
[13] DELOITTE (2018): Great expectations. Insights exploring new automotive business models and consumer preferences, p. 21.
[14] MCKINSEY (2016): Automotive revolution – perspective towards 2030. How the convergence of disruptive technology-driven trends could transform the auto industry.

spolupracovať s najlacnejšími dodávateľmi pre hromadné dodávky štandardizovaných automobilov.

Žiadna spoločnosť v zásadne transformujúcom sa automobilovom odvetví nemá úplné zručnosti v nových technológiách a zároveň know-how odvetvia. Tradiční výrobcovia a dodávatelia s cieľom výrazne urýchliť a zvýšiť produktivitu výskumu a vývoja hľadajú presvedčivé inovačné stratégie, ktoré prinášajú oveľa viac ako vytváranie hodnoty na trvalo udržateľnom základe alebo posilnenie konkurenčnej sily spoločnosti. Zavedené a vznikajúce technologické spoločnosti, začínajúce v automobilovom odvetví, chýbajúce skúsenosti v oblasti know-how, získavajú prostredníctvom partnerstiev, pretože rozvíjať know-how organicky trvá príliš dlho.[15] A tak nový automobilový ekosystém založený na technológiách vyžaduje kooperáciu a integráciu tradičných výrobcov a dodávateľov v automobilovom priemysle so zavedenými a vznikajúcimi technologickými spoločnosťami a fúzie a akvizície sú jednou z perspektívnych možností.

2 Fúzie a akvizície v automobilovom priemysle

Automobilové fúzie a akvizície rastú v počte a objeme a ako znázorňuje graf 1 s výnimkou roku 2015, kedy bol zaznamenaný mierny pokles celkového počtu obchodov za rok, ale obrovský nárast počtu megatransakcií, čo bolo výsledkom množstva pozitívnych faktorov v dodávateľskom sektore: niekoľko rokov zdravého zisku; technologický pokrok v oblasti palivovej úspornosti, ľahkých materiálov, spojených áut a autonómnej jazdy a zvýšenie podielu súkromného kapitálu.[16]

Graf 1: Globálne M&A v automobilovom priemysle podľa uverejnenej hodnoty

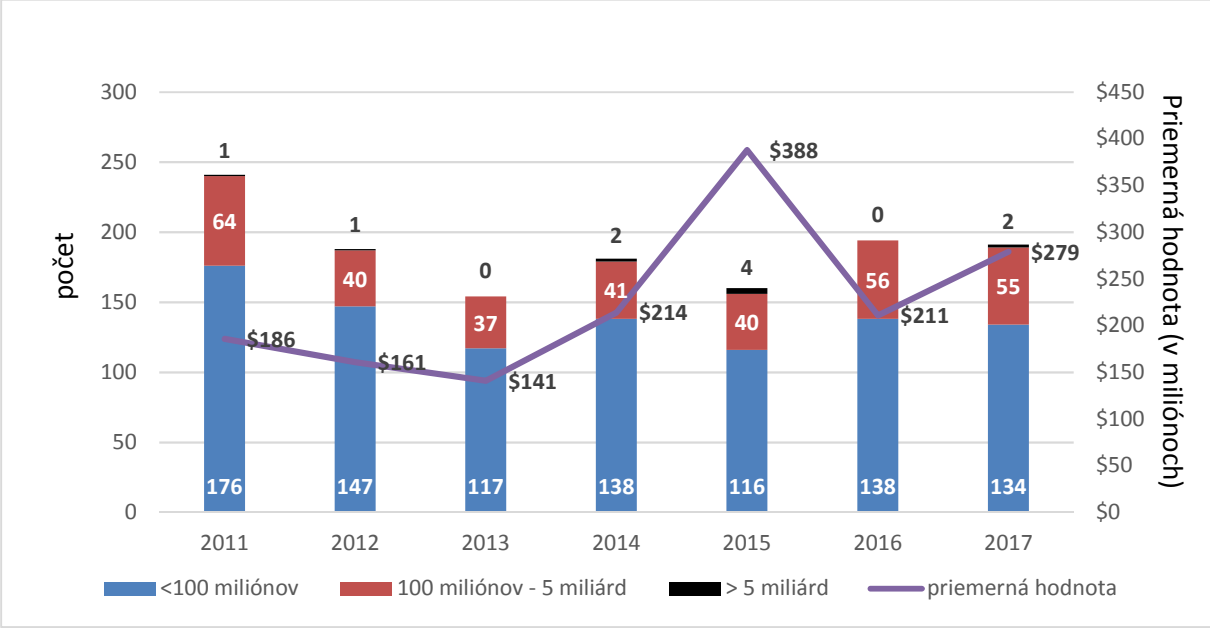

Prameň: PwC (2018): Deals Global Automotive Deals Insights Year - End 2017, p. 1.

Rok 2017 bol opäť rokom konsolidácie[17] a ďalším silným rokom pre automobilový priemysel a súvisiacu činnosť v oblasti fúzií a akvizícií. Hodnota a objem transakcií v roku 2017 prekonali v roku 2016, pričom aktivita fúzií a akvizícií dosiahla najvyššiu úroveň od

[15] GNAMM, J. - KALMBACH. R. - MARKUS BÜRGIN, M. (2018): Innovation in the Automotive Industry: No More Experiments.
[16] PWC (2016): M&A in the global automotive supply industry.
[17] WALSH, D. (2018): Auto industry, technology, private equity drove Michigan's mergers and acquisitions in 2017.

roku 2007 (604 transakcií) a to vďaka pozitívnym makroekonomickým faktorom a pokračujúcemu rozvoju vznikajúcich automobilových technológií. V roku 2017 bolo uzavretých 598 transakcií, čo predstavuje nárast o 2,6 %. Celková hodnota transakcií dosiahla výšku 5317 mld. dolárov a vzrástla o 20,9 % v porovnaní s rokom 2016.[18] V prvej polovici roka 2018 sa hodnoty transakcií zvýšili o 54 % oproti rovnakému obdobiu v roku 2017 a dosiahli hodnotu 2.9 miliardy USD.[19]

Miestne transakcie sú naďalej atraktívne a tvoria veľký podiel objemu, avšak väčšina hodnoty transakcií sa dá pripísať cezhraničným transakciám v Auto-Tech. Štruktúra technologických fúzií a akvizícií v automobilovom priemysle podľa kategórii v roku 2017 naďalej potvrdzuje dominantné postavenie tradičných automobilových spoločností. Tradičné automobilové spoločnosti v roku 2017 nadobudli v 53 % technologické spoločnosti a naopak technologické spoločnosti nadobudli tradičné automobilové spoločnosti len v šiestich percentách. Zvyšných 41 % predstavovali transakcie medzi technologickými spoločnosťami. (Graf 2).

Graf 2: Štruktúra technologických transakcií v roku 2017

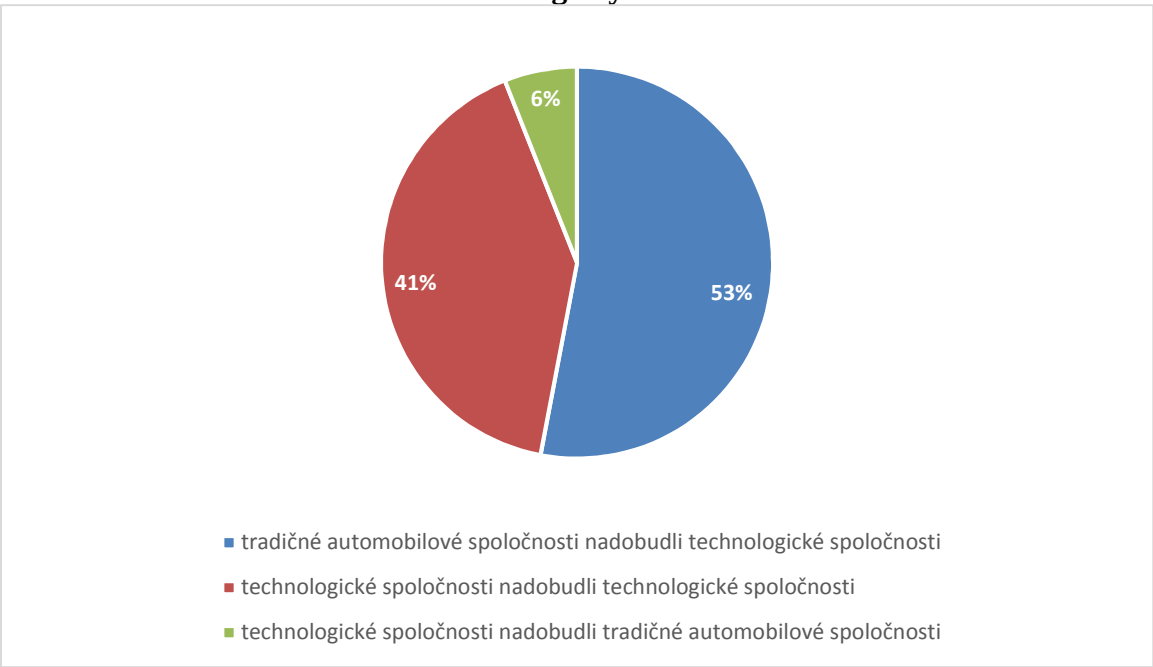

Prameň: PwC (2018): Deals Global Automotive Deals Insights Year - End 2017, p.3

Odvetvie technológií, ako zásadnú súčasť fúzií a akvizícií predstavujú predovšetkým dve transakcie - Mobileye a Harman, ktoré generovali v roku 2017 celkovú podnikovú hodnotu 23 miliárd dolárov. Počítačový gigant Intel získal izraelskú firmu Mobileye, lídra v počítačovej vízii pre autonómnu technológiu jazdy, za 15,3 miliardy dolárov, čo ju kvalifikuje na najväčšiu akvizíciu izraelskej technickej spoločnosti. Spoločnosť Mobileye spolupracuje s 27 výrobcami automobilov, vrátane 10 výrobných programov s Audi, BMW. Dohoda prinesie pod záštitou Intel nielen oveľa väčší rozsah ponuky autonómnych systémov riadenia, ale aj množstvo vzťahov s výrobcami automobilov. Na vyplnenie tejto stratégie spoločnosť Intel uviedla niekoľko ďalších akvizícií v Izraeli vrátane nákupu osobnej asistenčnej platformy od firmy Ginger Software; Omek Interactive pre gestorované technológie; a Replay Technologies pre 3D video. Ďalšie pozoruhodné transakcie, ktoré

[18] PwC (2018). Deals Global Automotive Deals Insights Year - End 2017.
[19] HAMPLETON (2018): Automotive Technology M&A Overview 2H2018, p. 13.

využili izraelské skúsenosti v počítačovej vízii a strojovom vzdelávaní, zahŕňajú akvizíciu spoločnosti mapovania Waze spoločnosťou Google za 1.1 miliárd dolárov a akvizíciu 3D snímača špecialistu - PrimeSense spoločnosťou Apple za cca 300 miliónov dolárov.

Záver

V súvislosti s uvedeným dynamickým vývojom inovácií, technických a technologických zmien a pri predpokladanom postupnom zbližovaní automobilového a technologického priemyslu môžeme očakávať agresívny konkurenčný boj v automobilovom odvetví, na základe čoho bude naďalej dochádzať k špecifickým partnerstvám tradičných výrobcov a dodávateľov v automobilovom priemysle so zavedenými a vznikajúcimi technologickými spoločnosťami a fúzie a akvizície naďalej aj v 21. storočí budú patriť k efektívnej možnosti rastu a expanzie spoločnosti všeobecne ako aj v automobilovom odvetví**.**

Celosvetovo výrobcovia OEM s cieľom splniť tempo inovácií a regulácie v automobilovom priemysle, ako aj rozšíriť ponuky a zabezpečiť zdroje príjmov získavali predovšetkým firmy, ktoré majú potenciál dodať technológie ďalšej generácie. Na základe existujúcich analýzy sa domnievame, že rozmach M & A v automobilovom priemysle má stále priestor na rast a existuje veľa príležitostí na značnú návratnosť investícií a tak do budúcna možno očakávať, že uvedené trendy budú pokračovať a fúzie a akvizície v automobilovom odvetví budú podnietené potrebou spoločností udržať krok s neustálymi rýchlymi zmenami v automobilových technológiách.

Z titulu, že niektoré zrealizované fúzie a akvizície boli úspešné a iné nie, budúci výskum a diskusie na tému fúzie a akvizície by mohli byť zamerané na kritické faktory úspechu M&A v automobilovom odvetví.

Použitá literatúra:

1. CARTWRIGHT, S. (2006): Thirty Years of Mergers and Acquisitions Research: Recent Advances and Future Opportunities. [online].In: *Wiley Online Library*, 28 February 2006. [Citované 21.10.2018]. Dostupné na internete: https://doi.org/10.1111/j.1467-8551.2006.00475.x.
2. DELOITTE (2018): Great expectations. Insights exploring new automotive business models and consumer preferences. [online]. Deloitte Insights 2018 p.24. [Citované 21.10.2018]. Dostupné na internete: https://www2.deloitte.com/us/en/pages/manufacturing/articles/automotive-trends-millennials-consumer-study.html.
3. DUSHNITSKY G, LENOX MJ. (2005): When do firms undertake R&D by investing in new ventures? In: *Strategic Management Journal 26*(10) 2005. s. 947–965.
4. EWF (2016): Digital Transformation of Industries:. [online]. In collaboration with Accenture, January 2016. [Citované 11.10. 2018.] Dostupné na internete: http://reports.weforum.org/digital-transformation/wp-content/blogs.dir/94/mp/files/pages/files/digital-enterprise-narrative-final-january-2016.pdf.
5. FERENČÍKOVÁ, S. a kolektív. (2013): *MEDZINÁRODNÁ EXPANZIA FIRIEM, stratégie, partnerstvá a ľudské zdroje.* Bratislava: Iura Edition, 2013, ISBN 978-80-8078-532-1.
6. FONDREVAY. JENNIFER J. (2018): After a Merger, Don’t Let “Us vs. Them” Thinking Ruin the Company. [online]. In: *HBR*, May 21, 2018 [Citované 21. 10. 2018.]. Dostupné na internete: https://hbr.org/2018/05/after-a-merger-dont-let-us-vs-them-thinking-ruin-the-company.
7. GNAMM, J. - KALMBACH. R. - MARKUS BÜRGIN, M. (2018): Innovation in the Automotive Industry: No More Experiments. [online]. In: *BAIN&COMPANY*, June 20, 2018. [Citované 21.11. 2018.] Dostupné na internete: https://www.bain.com/insights/innovation-in-the-automotive-industry/.
8. HAMPLETON (2018): Automotive Technology M&A Overview 2H2018. [online]. In: Hampleton [Citované 21.11. 2018.] Dostupné na internete: http://www.hampletonpartners.com/research.

9. HOLWEG, M. (2008): The Evolution of Competition in the Automotive Industry [online]. In: *Build To Order*. London : Springer, january. 2008, s. 24. ISBN 978-1-84800-224-1. [Citované 21.11.2018]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/283749414_The_evolution_of_competition_in_the_automotive_industry.
10. KUNYCHKA, M. (2016): Výskum a vývoj v svetovom hospodárstve. [online]. In: *Medzinárodné vzťahy 2016: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Bratislava: EKONÓM, 2016, s. 713-718. [Citované 21.10.2018]. Dostupné na: https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/archiv_konferencii/Medzinarodne_vztahy_2016._Aktualne_otazky_svetovej_ekonomiky_a_politiky.pdf.
11. MCKINSEY (2016): Automotive revolution – perspective towards 2030. How the convergence of disruptive technology-driven trends could transform the auto industry. [online]. In: *McKinsey&Company*, January 2016. [Citované 21.11.2018]. Dostupné na: https://www.mckinsey.com/~/media/mckinsey/industries/high%20tech/our%20insights/disruptive%20trends%20that%20will%20transform%20the%20auto%20industry/auto%202030%20report%20jan%202016.ashx.
12. PWC (2016): M&A in the global automotive supply industry [online]. In: *Strategy&PwC*, 2016. [Citované 3. 10. 2018.]. Dostupné na internete: https://www.strategyand.pwc.com/media/file/MA-in-the-global-automotive-supply-industry.pdf.
13. PWC (2017-2018): Five trends transforming the Automotive Industry. [online]. In: PwC, 2018. [Citované 21.11.2018]. Dostupné na internete: https://www.pwc.com/gx/en/industries/automotive/assets/pwc-five-trends-transforming-the-automotive-industry.pdf.
14. PWC (2018): StrategyTransforming vehicle production by 2030. [online]. In: Strategy & PwC, 2018. [Citované 21.11.2018]. Dostupné na internete: https://www.strategyand.pwc.com/media/file/Transforming-vehicle-production.pdf.
15. PWC (2018). Deals Global Automotive Deals Insights Year - End 2017. [online]. Strategy&PwC, 2018. [Citované 3. 10. 2018.] Dostupné na internete: https://www.oesa.org/sites/default/files/resource/OESA_Resources_Fin_pwc-automotive-industry-mergers-acquisitions-q4-2017.pdf.
16. STEIN, JEREMY C. (1997): Internal Capital Markets and the Competition for Corporate Resources. [online]. In: *Journal of Finance LII (1*), p. 111-133. [Citované 21.11.2018]. Dostupné na internete: https://scholar.harvard.edu/files/stein/files/internal-capital-markets-jf-march-97.pdf.
17. WALSH, D. (2018): Auto industry, technology, private equity drove Michigan's mergers and acquisitions in 2017. [online]. *In Detroit Business*, 25. February, 2018. [Citované 21.11.2018]. Dostupné na internete: https://www.crainsdetroit.com/article/20180225/news/653781/special-report-auto-industry-technology-private-equity-drove-michigans.

Kontakt:
RNDr. Janka Pásztorová, PhD.
Obchodná fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: janka.pasztorova@euba.sk

APLIKACE DAŇOVÉ POLITIKY VE VYBRANÝCH ZEMÍCH SKANDINÁVIE V KOMPARACI S ČESKOU REPUBLIKOU

Tereza Powadová

Ekonomická fakulta, Vysoká škola báňská – technická univerzita Ostrava, Sokolská třída 33, 702 00 Ostrava 1, Česká republika, e-mail: tereza.powadova@vsb.cz

Příspěvek se zabývá aplikací daňové politiky ve vybraných zemích Skandinávie a České republiky prostřednictvím aplikace metody deskripce, analýzy a komparace. Cílem tohoto příspěvku je na základě studia daňové soustavy České republiky a vybraných zemí Skandinávie analyzovat rozdíly v jejich fungování, zjistit jak dalece jsou daňově zatíženi poplatníci v jednotlivých zemích a doporučení pro další vývoj daňové politiky v České republice. Při aplikaci metody komparace jsou využity ukazatele daňové kvóty a jednotlivé přímé a nepřímé daně. Komparovány jsou také průměrné mzdy pro zaměstnance jednotlivých států, platné pro rok 2018.
Klíčové slova: Daňová politika, Skandinávie, Česká republika, daňové zatížení, daňová kvóta, daně

Article is dealing with tax policy in chosen states of Scandinavia and the Czech Republic through the methods of description, analysis and comparation. Aim of this article is, due to study of the tax systém of the Czech Republic and chosen states of Scandinavia, analyse differences in their working, find out how burden are the tax payers in each states and recomend the next development of the tax policy in the Czech Republic. With the method of comparation are used indexes of tax quota and individually direct and indirect taxes. The average salaries for employees, valid for the year 2018 in individually states are compared, too.
Key words: Tax policy, Scandinavia, the Czech Republic, tax burden, tax quota, tax
JEL: L66, M48, O52

Úvod

Daňová politika byla odjakživa symbolem národní suverenity státu. Tato výsada zůstává v obecných rysech zachována i v Evropské unii. Tématem tohoto příspěvku je komparace daňových politik České republiky a vybraných zemí Skandinávie. Hlavní význam v kontextu hospodářské politiky má daňová politika v úzké provázanosti hlubokých strukturálních vazeb se všemi subsystémy národního hospodářství. Daňová politika je souhrn postupů, praktik, organizačních i řídících aktů ke zdanění. Lze říci, že se jedná o cílevědomé organizování a řízení daňové soustavy v souladu s ekonomickými cíli a úkoly státu. Cílem daňové politiky je zajištění dostatečných příjmů do veřejných rozpočtů, k jehož realizaci slouží daňová soustava. Daňové soustavy se ve členských státech více či méně liší. Spolupráce v daňové oblasti je zakotvena už v zakládajících smlouvách Evropského společenství, nicméně neustále se prohlubuje. Je nutné podotknout, že na rozdíl od měnové politiky, kdy byla stanovena společná měna, v oblasti daňové politiky nic takového není. Nicméně je zde snaha o harmonizaci či koordinaci daňových systémů.

Cílem tohoto příspěvku je na základě studia daňové soustavy České republiky a vybraných zemí Skandinávie analyzovat rozdíly v jejich fungování, zjistit, jak dalece jsou daňově zatíženi poplatníci v jednotlivých zemích a případně navrhnout určitá doporučení pro vývoj daňové politiky v České republice. Pro dosažení tohoto cíle je zvolena metoda deskripce, analýzy a komparace. Pro zpracování příspěvku je využito knižních i internetových

zdrojů, dále také daňových zákonů jednotlivých zemí, k získání informací o daňových sazbách.

1 Srovnání daňové kvóty ve vybraných zemích Skandinávie a České republiky

Nejvyšším veřejným příjmem jsou daňové příjmy. Všechny subjekty jsou současně podrobeny více daním. Což se nazývá celková daňová povinnost. Jedná se o soubor všech částek, které musí subjekt zaplatit. S pojmem celková daňová povinnost je spojen také pojen daňová kvóta.[1] Daňové kvóty jsou mezinárodní srovnávací ukazatel pro podíl vybraných daní určitého státu na jeho hrubém domácím produktu. Data publikuje Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD). Daňovou kvótu lze rozdělit na jednoduchou a složenou. Jednoduchá daňová kvóta vyjadřuje podíl daní a cel bez příspěvků na sociální a zdravotní zabezpečení na HDP v běžných cenách. Složená daňová kvóta je mnohem důkladnější ukazatel, protože vyjadřuje podíl všech daní a cel a jiných povinných plateb, jako například sociální a zdravotní pojištění, na HDP v běžných cenách.

Pro toto srovnání byly využity data z Eurostatu v časovém období 2007 – 2016. V každém grafu jsou znázorněny daňové kvóty vybraných zemí Skandinávie a Českou republiku.

V grafu 1.1 je znázorněn vývoj složené daňové kvóty v České republice v letech 2007 – 2016. Z grafu je patrné, že nejvyšší daňová kvóta byla v České republice v roce 2013 a 2016, a to 34,8 %, naopak nejnižší byla v roce 2009, a to 32,3 %.

Graf 1.1 Daňová kvóta v České republice v letech 2007 –2016 (v %)

Zdroj: Eurostat, vlastní zpracování.

V grafu 1.2 je zobrazena daňová kvóta Norska v letech 2007 – 2016. Z grafu je zřejmé, že daňová kvóta byla za toto období nejvyšší v roce 2007 a to 42,1 %, kdy pak do roku 2009 klesala. Nicméně od tohoto roku zase vzrostla, ale od roku 2011 opět klesala až na nejnižší úroveň 38,4 % v roce 2015.

[1] VANČUROVÁ, LÁCHOVÁ, 2014.

Graf 1.2 Vývoj daňové kvóty v Norsku v letech 2007 – 2016

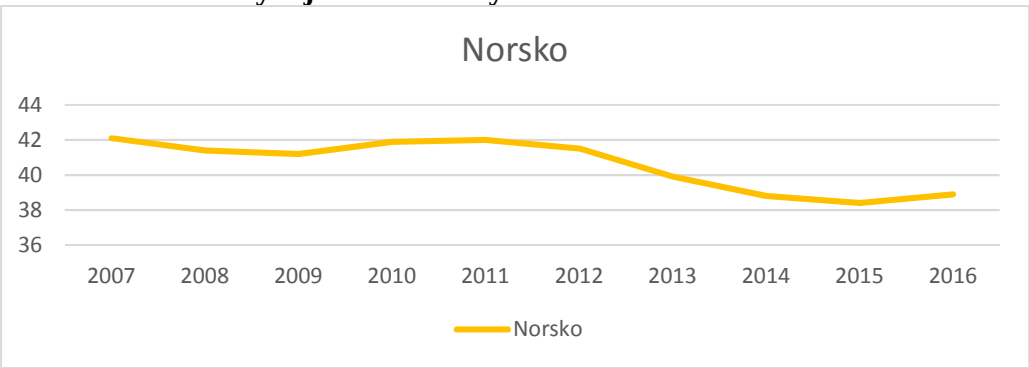

Zdroj: Eurostat, vlastní zpracování.

V grafu 1.3 je zobrazena daňová kvóta Dánska v letech 2007 – 2016. Z grafu je zřejmé, že nejvyšší daňová kvóta 49,9 % byla v roce 2014, naopak v roce 2008 byla nejnižší, jen 46 %. Z grafu lze soudit, že se daňová kvóta v Dánsku v těchto letech pohybuje přibližně na stejné úrovni.

Graf 1.3 Vývoj daňové kvóty v Dánsku v letech 2007 – 2016

Zdroj: Eurostat, vlastní zpracování.

V grafu 5.3 je zobrazena daňová kvóta Finska v letech 2007 – 2016. Z grafu je zřejmé, že od roku 2007 do roku 2010 daňová kvóta klesala až na úroveň 40,9 %. Poté rostla až do roku 2016, kdy dosáhla svého maxima 44,3 %.

Graf 1.4 Vývoj daňové kvóty ve Finsku v letech 2007-2016

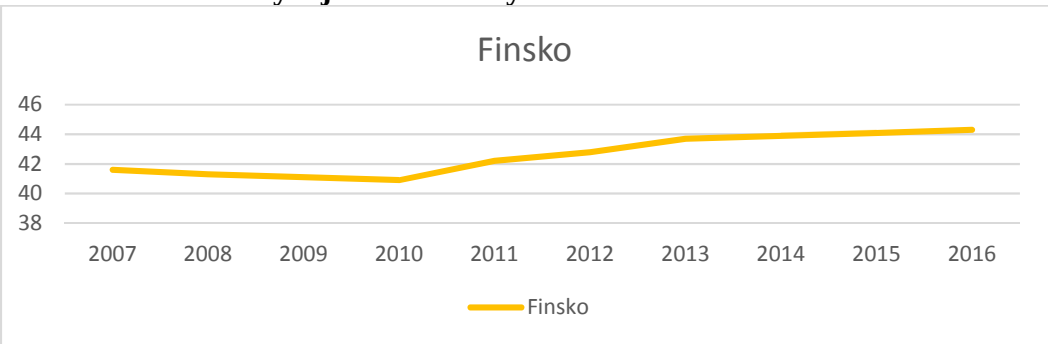

Zdroj: Eurostat, vlastní zpracování.

2 Porovnání daňových zatížení v České republice, Norsku, Dánsku a Finsku

Tato podkapitola je věnována porovnání jednotlivých zemí a jejich daňových zatíženích. Nejprve jsou vypočítána celková zdanění práce pro průměrné mzdy v jednotlivých

zemích. Dále je porovnáno daňové zatížení dvou produktů, které podléhají spotřební dani a dani z přidané hodnoty.

Pro účely výpočtu celkového zdanění práce byly použity průměrné mzdy jednotlivých států pro rok 2018. Pro Dánsko byla vybrána hodnota průměrné mzdy za rok 2016, z důvodu nedostatku novějších informací.

Pro účely výpočtů daňového zatížení byly vybrány produkty vodka Finlandia 1 l (40 % obsah alkoholu) a pivo Pilsner Urquell 12° 0,5 l (4,4 % obsah alkoholu). Pro tyto účely byly použity ceny z portálu Alko.fi,[2] Fleggaard.dk, Vinmonopolet.no[3] a Alkohol.cz ke dni 18. 4. 2018.

2.1 Výpočet celkového zdanění práce

V grafu 2.1 jsou znázorněny průměrné sazby vybraných zemí pro rok 2018, Dánsko pro rok 2016. Průměrné mzdy jsou přepočteny na jednotnou měnu EUR dle kurzovního lístku ČNB, platný pro den 18. 4. 2018.

Graf 2.1 Průměrné mzdy ve vybraných zemích, v EUR

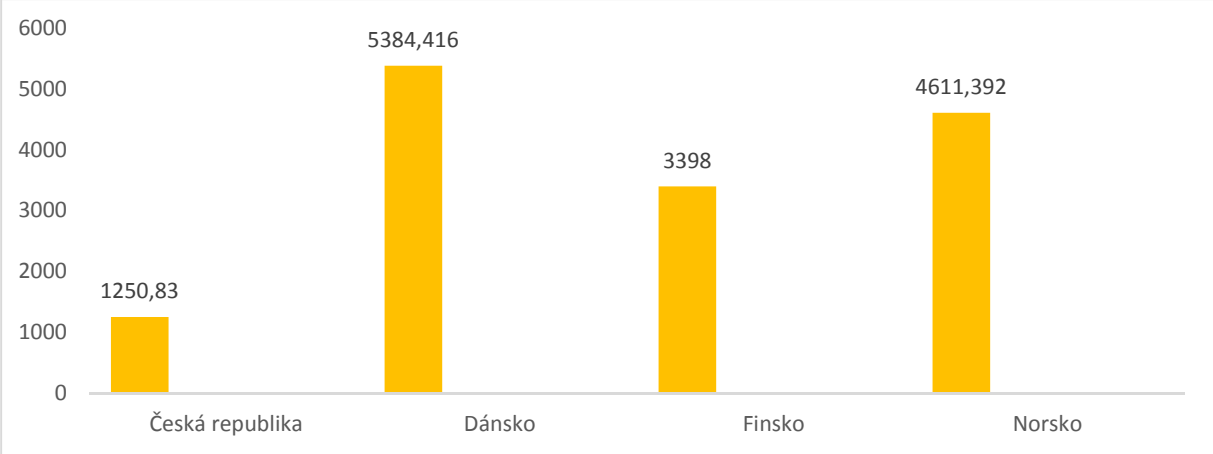

Zdroj: Trading economics, vlastní zpracování.

Z grafu je zřejmé, že Česká republika má nejnižší průměrnou mzdu, naopak Dánsko má průměrnou mzdu nejvyšší. Tento ukazatel nám, ale nic nevypovídá, protože se jedná o hrubou průměrnou mzdu. Z tohoto důvodu je nutné vypočítat celkové zdanění práce, tudíž odečíst všechny daně a povinné poplatky v jednotlivých zemích.

Základem daně z příjmu FO v České republice je superhrubá mzda. K jejímu výpočtu je nutné znát také sociální a zdravotní pojištění placené zaměstnavatelem. Superhrubá mzda se potom zaokrouhlí na celé stokoruny dolů. Dále se vypočte z hrubé mzdy sociální a zdravotní pojištění placené zaměstnancem. Z daňového základu se vypočte daň z příjmu 15 % a odečte se sleva na poplatníka, která činí 2 070 Kč měsíčně. Celková daň z příjmu průměrného měsíčního příjmu pro rok 2018 tedy činí 4 290 Kč. Spolu s ostatními odvody je zdanění práce v České republice 33,59 %.

V případě norských příjmů je základ daně trochu odlišný. Je zde počítán základ daně běžných příjmů a základ daně osobních příjmů. Základ daně běžných příjmů je daněn jednotnou sazbou 25 %, ale základ daně osobních příjmů je daněn progresivní sazbou ve výši 0, 1,4 a 3,3 %. Sociální zabezpečení je vypočítáváno z hrubého měsíčního příjmu. Po sečtení veškerých daňových odvodů je zdanění práce v Norsku 46,51 %.

[2] Státní monopol s alkoholem ve Finsku.
[3] Státní monopol s alkoholem v Norsku.

V Dánsku je od hrubého měsíčního příjmu odečten sociální příspěvek ve výši 8 %, z čehož vychází osobní důchod, ten je snížen navíc o zaměstnaneckou podporu ve výši 1 133,333 DKK. Tímto se získá zdanitelný důchod, ze kterého se dále vypočte daň církvi a municipalitám, příspěvek na zdravotní péči a daň z příjmu. Od všech těchto položek je nutné odečíst základní osobní podporu. Po sečtení všech daní a sociálního příspěvku je zdanění práce v Dánsku 43,58 %.

Ve Finsku je zdanitelný důchod vypočten z hrubého měsíčního příjmu očištěného o denní příspěvek a příspěvek na zdravotní péči. Daň municipalitám je v tomto případě zvolena na 18,5 %, jedná se o daňovou sazbu v Helsinkách. Státní daň je vypočtena ze zdanitelného základu zaokrouhleného na celá eura nahoru, odečtení dolní hranice zdanění, vynásobeno sazbou daně a přičtena sazba daně v EUR pro danou kategorii příjmu. Státní daň tedy činí 717,749 EUR. Daň z televize je vypočtena ze zdanitelného důchodu. Po sečtení celkových daňových odvodů činí zdanění práce ve Finsku 39,94 %.

V grafu 2.2 jsou znázorněny jednotlivá celková zdanění práce v %. Nevyšší zdanění práce je se 46,51 % v Norsku, naopak nejmenší zdanění 33,59 % je v České republice.

Graf 2.2 Celková zdanění práce v %

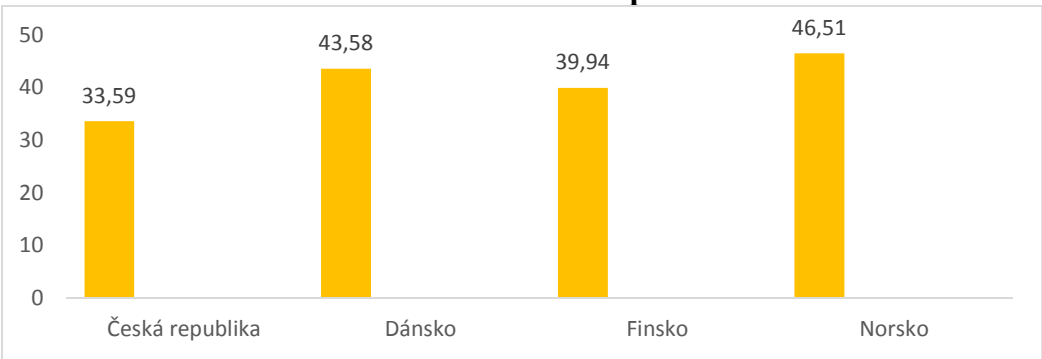

Zdroj: Vlastní zpracování

2.2 Výpočet daňového zatížení u výrobků se spotřební daní

Pro tyto účely byly vybrány produkty vodka Finlandia s obsahem alkoholu 40 % a objemem 1 l a pivo Pilsner Urquell 12° s obsahem alkoholu 4,4 % a objemem 0,5 l. Daňová zatížení jsou uvedena v grafu 2.3 pro vodku a 2.4 pro pivo.

Graf 2.3 Daňové zatížení vodky Finlandia v %

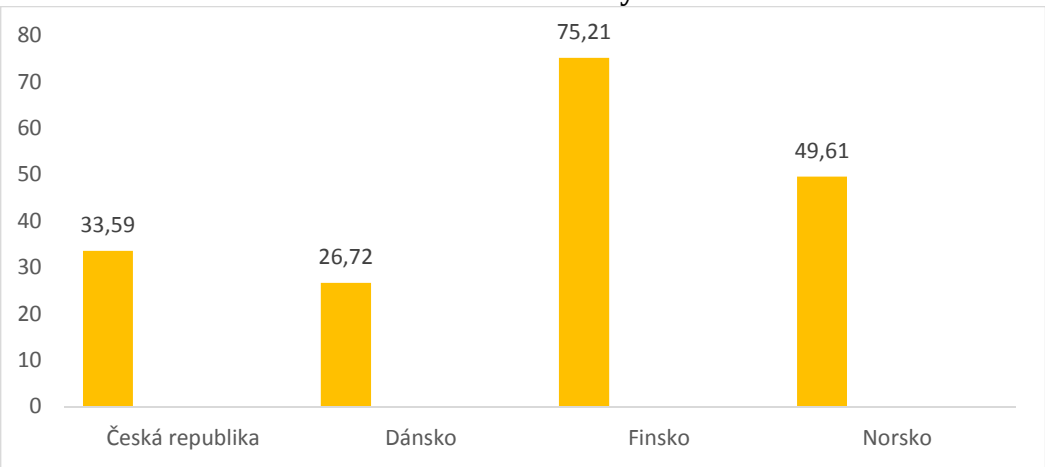

Zdroj: Vlastní zpracování.

Graf 5.10 Daňové zatížení piva Pilsner Urquell v %

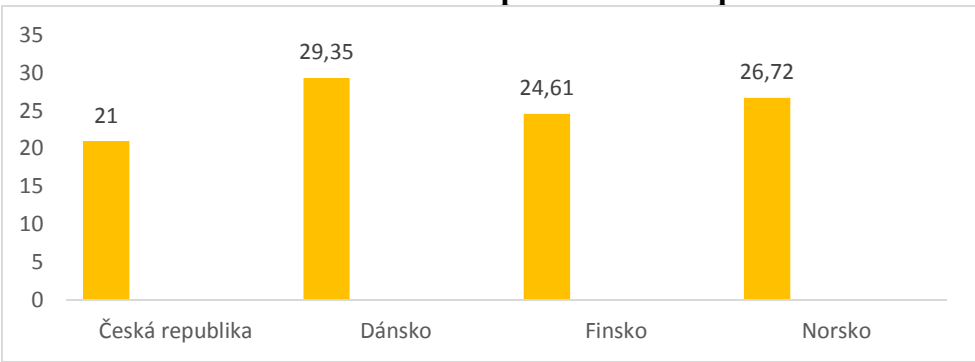

Zdroj: Vlastní zpracování.

Daňové zatížení vodky je největší 75,21 % ve Finsku. Je to dáno tím, že ve Finsku vládne prohibice a alkohol je zde prodáván jen v obchodech se státním monopolem. Stejná situace je v Norsku, proto je zde zatížení z vybraných zemí hned na druhém místě. Naopak nejnižší daňové zatížení, pouhých 26,72 %, připadá na Dánsko.

Daňové zatížení piva je ve všech zemích velmi podobné. Nejvyšší zatížení 29,35 % je v Dánsku a nejnižší v České republice. Je to také proto, že Česká republika je národ pivařů a také je zde nejnižší sazba DPH. Zajímavé je, že ve Finsku je daňové zatížení piva jen 24,61 %, což je oproti zatížení vodky markantní pokles. Je to dáno tím, že ve Finsku je sice prohibice, ale pivo a nápoje do obsahu objemu alkoholu 4,5 % jsou prodávány běžně v supermarketech.

3 Shrnutí výsledků a závěrečná doporučení pro Českou republiku

Daňová kvóta, která znázorňuje podíl vybraných daní určitého státu na jeho hrubém domácím produktu, byla v roce 2016, kdy dosáhla 47,3 % nejvyšší v Dánsku.

Průměrná měsíční mzda je nejvyšší v Dánsku, naopak nejnižší v České republice. Sazba daně z příjmu při průměrné mzdě je nejvyšší v Norsku. Činí 25 %. Naopak nejnižší je v České republice. Je to dáno také tím, že v zemích Skandinávie jsou progresivní daňové sazby a příjmy jsou zde daněny dvakrát, protože jsou zde daně státní a municipální.

Další veličinou k porovnání daňových politik, kterou se zabývá tento příspěvek je daňové zatížení na výrobcích, které podléhají dani z přidané hodnoty a spotřební dani. Nejvyšší daň z přidané hodnoty, 25 % je v Norsku a Dánsku, naopak nejnižší v České republice. Daňové zatížení alkoholu je nejvyšší ve Finsku, naopak nejnižší v Dánsku. Daňové zatížení piva je ve všech zemích podobné, nicméně v Dánsku je nejvyšší a v České republice nejnižší.

Dle mého názoru jsou daňové politiky ve vybraných zemích obdobné. Každá politika má své klady a každá své zápory. Kdyby například v České republice byla snížena sazba sociálního pojištění placeného zaměstnavateli, došlo by ke zvýšení příjmu z přímých daní a tím také ke zvýšení sazeb daně z příjmu fyzických osob. Vysoký příjem ze sociálního pojištění v České republice je také výhodný pro sociální politiku. Čímž dochází k poměrně vysokým sociálním dávkám. Celkové zdanění práce v České republice je nejnižší i za předpokladu vysokých sazeb sociálního a zdravotního pojištění oproti ostatním zemím. Sazba daně z přidané hodnoty je z porovnávaných zemí nejnižší, což je také důkazem nejnižšího daňového zatížení vybraných výrobků. Zvýšením sazby DPH v České republice, při nezměněné ceně zboží, by došlo ke zvýšení daňového zatížení a tím ke zvýšení příjmu z nepřímých daní do státního rozpočtu, což by mělo vliv na pokles příjmu ze sociálního pojištění. Naopak zvýšením sazby DPH, za předpokladu zvýšení ceny zboží, při nezměněné průměrné mzdě, by došlo k tomu, že by disponibilní důchod občanovi České republiky

nestačil k běžnému financování jeho potřeb. Proto, dle mého názoru, zvýšení sazby daně z přidané hodnoty by mělo být kompenzováno zvýšením průměrných mezd.

Závěr

Téma daně trápí každého z nás, ať už při pohledu na výplatní pásku či při sledování zpráv o různých daňových úpravách nebo daňových únicích. Daně jsou základním nástrojem financování potřeb státu. Daňová politika byla vždy symbolem národní suverenity státu. S připojením země k Evropské unii její suverenita nezaniká, ale pro fungování jednotného trhu je za potřebí v daňové oblasti nutná harmonizace, koordinace nebo výměna informací.

Cílem tohoto příspěvku byla komparace daňových politik České republiky a vybraných zemí Skandinávie. Těmito zeměmi je Norsko, Dánsko a Finsko. Tyto země byly vybrány proto, že každá z nich má nějakou svou výjimečnost. V případě Norska je to nečlenství v Evropské unii, v případě Dánska je to členství v Evropské unii, ale zároveň nečlenství v měnové unii a v případě Finska je to členství jak v Evropské unii, tak v měnové unii. Ke komparaci daňových politik je nutné poznamenat, že daňová politika není jen o daňové soustavě. Je to soubor více činitelů dohromady, jako jsou například daňové kvóty, daňové příjmy, daňová harmonizace či daňová zatížení.

V každém dílčím srovnání vede jiná země. Například ve srovnání průměrných mezd vede Dánsko, ale u celkového zdanění práce vede Norsko. Daňové zatížení vodky je nejvyšší ve Finsku, ale daňové zatížení piva je nejvyšší v Dánsku. Česká republika zaujímá vedení při sazbách sociálního a zdravotního pojištění.

Použitá literatura:

1. ALKO: *Finlandia vodka.* [online]. [Cit. dne 25. října 2018]. Dostupné z: https://www.alko.fi/tuotteet/000177/Finlandia-Vodka?SkipToId=product-tile-000177&SkipNextSeed=true
2. ALKO: *Pilsner Urquell.* [online]. [Cit. dne 25. října 2018]. Dostupné z: https://www.alko.fi/tuotteet/762326/Pilsner-Urquell-t-lkki
3. EUROPEAN COMISSION: *Excise duty tables – part I. Alcoholic Beverages.* [online]. [Cit. dne 25. října 2018]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/taxation/excise_duties/alcoholic_beverages/rates/excise_duties-part_i_alcohol_en.pdf
4. EUROPEAN COMISSION: *Excise duty tables – part III. Manufactured Tobacco.* [online]. [Cit. dne 25. října 2018]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/taxation/excise_duties/tobacco_products/rates/excise_duties-part_iii_tobacco_en.pdf
5. FLEGGAARD: Finlandia vodka. [online]. [Cit. dne 25. října 2018]. Dostupné z: https://www.fleggaard.dk/pi/Finlandia-Vodka-40%25-1-l-_1210553_40404.aspx
6. FLEGGAARD: Pilsner Urquell. [online]. [Cit. dne 25. října 2018]. Dostupné z: https://www.fleggaard.dk/pi/Pilsner-Urquell-4-4%25-24x0-5-l-_1212480_40375.aspx
7. KOLONIAL: Pilsner Urquell. [online]. [Cit. dne 25. října 2018]. Dostupné z: https://kolonial.no/produkter/10097-pilsner-urquell-44-05l/
8. KPMG: Denmark - Other taxes and levies. 1. Dubna 2018. [online]. [Cit. dne 20. října 2018]. Dostupné z: https://home.kpmg.com/xx/en/home/insights/2011/12/Denmark-other-taxes-levies.html
9. KPMG: *Denmark – income tax.* 1. dubna 2018. [online]. [Cit. dne 2. října 2018]. Dostupné z: https://home.kpmg.com/xx/en/home/insights/2011/12/Denmark-income-tax.html

10. KPMG: *Finland – income tax.* 31. prosince 2017. [online]. [Cit. dne 2. listopadu 2018]. Dostupné z: https://home.kpmg.com/xx/en/home/insights/2011/12/finland-income-tax.html
11. KPMG: *Norway – income tax.* 1. ledna 2018. [online]. [Cit. dne 2. listopadu 2018]. Dostupné z: https://home.kpmg.com/xx/en/home/insights/2011/12/norway-income-tax.html
12. KUBÁTOVÁ, Květa. *Daňová teorie a politika.* 5. aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. 276 s. ISBN: 978-80-7357-574-8.
13. KURZY: *CZK, česká koruna – převod měn na EUR, euro.* [online]. [Cit. dne 18. října 2018]. Dostupné z: https://www.kurzy.cz/kurzy-men/kurzy.asp?a=X&mena1=CZK&mena2=EUR&c=3237.5&d=18.4.2018&convert=P%F8eve%EF+m%ECnu
14. KURZY: *DKK, dánská koruna – převod měn na EUR, euro.* [online]. [Cit. dne 18. října 2018]. Dostupné z: https://www.kurzy.cz/kurzy-men/kurzy.asp?a=X&mena1=DKK&mena2=EUR&c=3237.5&d=18.4.2018&convert=P%F8eve%EF+m%ECnu
15. KURZY: *NOK, norská koruna – převod měn na EUR, euro.* [online]. [Cit. dne 18. října 2018]. Dostupné z: https://www.kurzy.cz/kurzy-men/kurzy.asp?a=X&mena1=NOK&mena2=EUR&c=3237%2C5&d=18.4.2018&convert=P%F8eve%EF+m%ECnu
16. LÁCHOVÁ, L. *Daňové systémy v globálním světě.* Praha: ASPI, 2007. 272 s. ISBN 978-80-7357-320-1.
17. LÁCHOVÁ, Lenka. *Daňové systémy v globálním světě.* Praha: ASPI, 2007. 271 s. ISBN 978-80-7357-320-1.
18. MAYEROVÁ, Carmen. *Komparativní politika Skandinávie a Středomoří.* 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996, 84 s. ISBN 80-7184-250-8.
19. NERUDOVÁ, D. *Daňová politika v Evropské unii.* 1. Vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2017. 228 s. ISBN 978-80-7552-682-3.
20. NORDISK eTAX: *Tax rates – Finland.* [online]. [Cit. dne 23. září 2018]. Dostupné z: https://www.nordisketax.net/main.asp?url=files/suo/eng/i07.asp&c=suo&l=eng
21. NORDISK eTAX: *Tax rates – Norway.* [online]. [Cit. dne 23. září 2018]. Dostupné z: https://www.nordisketax.net/main.asp?url=files/nor/eng/i07.asp
22. NORDISK eTAX: *Tax rates and amount limits.* [online]. [Cit. dne 23. září 2018]. Dostupné z: https://www.nordisketax.net/main.asp?url=files/dan/eng/i07.asp&c=dan&l=eng
23. SCHELLEKENS, Marnix, eds. *European Tax Handbook 2017.* Amsterdam: IBDF, 2017. 1164 p. ISBN 978-90-8722-407-3.
24. STATSBUDSJETTET: *Skattesatser, fradrag og beløpsgrenser i 2017 og 2018.* [online]. [Cit. dne 20. září 2018]. Dostupné z: https://www.statsbudsjettet.no/Statsbudsjettet-2018/Artikler/Skattesatser-2018/
25. ŠIROKÝ, Jan. *Daně v Evropské unii: daňové systémy všech 28 členských států EU, legislativní základy daňové harmonizace včetně judikátů SD, odraz ekonomické krize v daňové politice EU, zdanění finančního sektoru.* 6. aktualiz. a přeprac. vyd. Praha: Linde Praha, 2013. ISBN 978-80-7201-925-0.
26. *Taxation trends in the European Union: data for the EU member states, Iceland and Norway.* 2017 ed. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2017. 282 s. ISBN 978-92-79-65721-4.
27. TRADING ECONOMICS: *Czech Republic Average Monthly Wages.* [online]. [Cit. dne 15. října 2018]. Dostupné z: https://tradingeconomics.com/czech-republic/wages
28. TRADING ECONOMICS: *Denmark Standardized Monthly Earnings.* [online]. [Cit. dne 15. října 2018]. Dostupné z: https://tradingeconomics.com/denmark/wages
29. TRADING ECONOMICS: *Finland Average Monthly Earnings.* [online]. [Cit. dne 15. října 2018]. Dostupné z: https://tradingeconomics.com/finland/wages

30. TRADING ECONOMICS: *Norway Monthly wage.* [online]. [Cit. dne 15. října 2018]. Dostupné z: https://tradingeconomics.com/norway/wages
31. VINMONOPOLET: *Finlandia vodka.* [online]. [Cit. dne 25. října 2018]. Dostupné z: https://www.vinmonopolet.no/vmp/Land/Finland/Finlandia/p/4174901

Kontakt:
Ing. Tereza Powadová
Ekonomická fakulta
Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava
Sokolská třída 33
702 00 Ostrava
Česká republika
e-mail: tereza.powadova@vsb.cz

FOREIGN DIRECT INVESTMENT AS A CONDITION FOR THE DEVELOPMENT OF POLISH BUSINESS

Agnieszka Puto

Faculty of Management, Czestochowa University of Technology, Armii Krajowej 36 b/44, 42-200 Czestochowa, Poland, e-mail: agnieszka.puto@wz.pcz.pl.

Foreign direct investments constitute one of the most important forms of international economic exchange. This study attempts to analyse the impact foreign direct investments exert on the development of Polish enterprises. The internationalisation of Polish enterprises caused by foreign direct investments will be examined. The results of that analysis will be presented in the paper. The study uses the statistical data of the National Bank of Poland. The conclusion drawn is that Polish enterprises are more and more willing to engage in investment projects abroad. The main direction of this international expansion are the "old" countries of the European Union (UE-15).

Key words: development, enterprises, foreign direct investment, internationalisation

JEL: F21, F23, R30

Introduction

Foreign direct investments arouse a lot of interest among economists, politicians or scientists. Along with the evolution of its scale and structure, this phenomenon have been receiving more and more attention. Initially, focus was put on the developed countries and the impact foreign direct investments had on the host country's economy. With time, attention was shifted towards the developing countries and the influence foreign direct investments had on enterprises that had diversified into foreign markets.

The process of internationalisation plays a crucial role in the development of modern enterprises. From microeconomics perspective, internationalisation of the enterprise is the most advanced form of that phenomenon. This process enables enterprises to increase their engagement in the international market. An enterprise whose aim is to develop has only two possibilities to attain this goal. It can either rely on its internal development, which involves opening new offices and branches as well as developing and introducing new products on the market, or decide to pursue external development, which manifests itself as internationalisation.

The aim of this publication is to analyse the impact foreign direct investments have on the development of Polish enterprises. The internationalisation of Polish enterprises caused by foreign direct investments will also be analysed and the results of that analysis will be presented in the paper. The study uses the statistical data of the National Bank of Poland.

The article is divided into two parts. In the first part, selected issues on internationalisation and foreign direct investments will be briefly presented. In the second part, the data on foreign direct investments will be presented against the general scale of the foreign investments performed by Polish enterprises.

1 Dimensions of modern enterprises development

From the very moment of its establishment, each enterprise strives not only to survive on the market as long as possible but also to develop. In order to achieve this goal, it makes attempts to increase and develop its range of products, better adjust to the evolving needs of

customers and the rapidly changing environment, implement more innovative methods of production, and increase its market share so that it can become the market leader.

Moreover, changing external environment conditions might hinder or even make it impossible to achieve the goals an enterprise has set. Thus its management should not passively give in to such situations but prevent them and create conditions for continuous growth and development.

The literature perceives development, on the one hand, as an opportunity to bridge the development gap, and on the other, as a process of improving the place a given organisation occupies in its environment. One example of the latter is an approach advocated by Z. Pierścionek. The scholar defines enterprise development as "(…) coordinated changes in its systems which help it adjust to the continuously changing environment". These adjustments are efficient if they guarantee achieving and sustaining competitive advantage, which is an essential condition for surviving on the market. Enterprise development involves the following changes:

- introducing new elements into its system,
- improving the quality of elements already existing in the system,
- changing the systems' structure.

Development is, above all, a qualitative phenomenon which consists in implementing product, process and structural innovations as well as innovations in the area of organisation and management.[1]

According to R. L. Ackoff, "(…) to develop means to increase one's ability and willingness to fulfil one's own and others' needs and justified desires (…). It is the growth of one's capabilities and expertise. Development of individuals and corporations is more a matter of learning than earning".[2] The definition of enterprise development formed by R. L. Ackoff refers to fulfilling one's needs and desires. Thus a developing enterprise is not only the one that grows properly and increases its productivity. It is also an enterprise that is ready to reorganise and change its direction in order to express bigger willingness and ability to cater for the needs of interested groups and individuals. The developing enterprise is an organisation which learns and responds to the "justified desires" of the interested, that is its owners, employees, customers and the local community.

Sooner or later, the development of their business activity forces enterprises to go international. Internationalisation enables them to find new markets and gain new customers willing to buy their products and services. Experts claim that the internationalisation of a given company begins the moment it reaches for new foreign markets. This step requires both reconstructing the adopted strategy and adjusting it to the changing conditions.

2 Theoretical aspects of enterprise internationalisation

The literature abounds with ways enterprise internationalisation can be interpreted. On the one hand, 'internationalisation' can be understood as every type of business activity undertaken by a given enterprise abroad.[3] It is also claimed, however, that the use of this term should depend on the intensity and engagement of a given enterprise's operations abroad. The latter corresponds to the sequential (phase-like, gradual, evolutionary) approach to internationalisation described by the so-called Uppsala model developed by J. Johanson, F.

[1] PIERŚCIONEK, Z. (1997): *Strategie rozwoju firmy*, PWN, Warszawa, p. 11.
[2] ACKOFF, R.L. (1993): *Zarządzanie w małych dawkach*, PWN, Warszawa, p. 24.
[3] RYMARCZYK, J. (2004): *Internacjonalizacja i globalizacja przedsiębiorstwa*, PWE, Warszawa, p. 17.

Wiedersheim-Paul and J.E. Vahlne[4] from Uppsala University. They perceived internationalisation as a process consisting of several stages domestic entities may go through before they become international and then global. The scholars assumed that after the phase of domestic market development, enterprises should begin to look for further development opportunities, first on the foreign markets culturally close to the domestic one, and then on the markets of more culturally distant countries. As shown in Figure 1 and according to the Uppsala model, enterprise internationalisation takes place simultaneously at two levels, i.e. market involvement and geographical diversification. As the former and the latter increase, a gradual growth of internationalisation can be observed.

Figure 1: Process of enterprise internationalisation - the Uppsala model

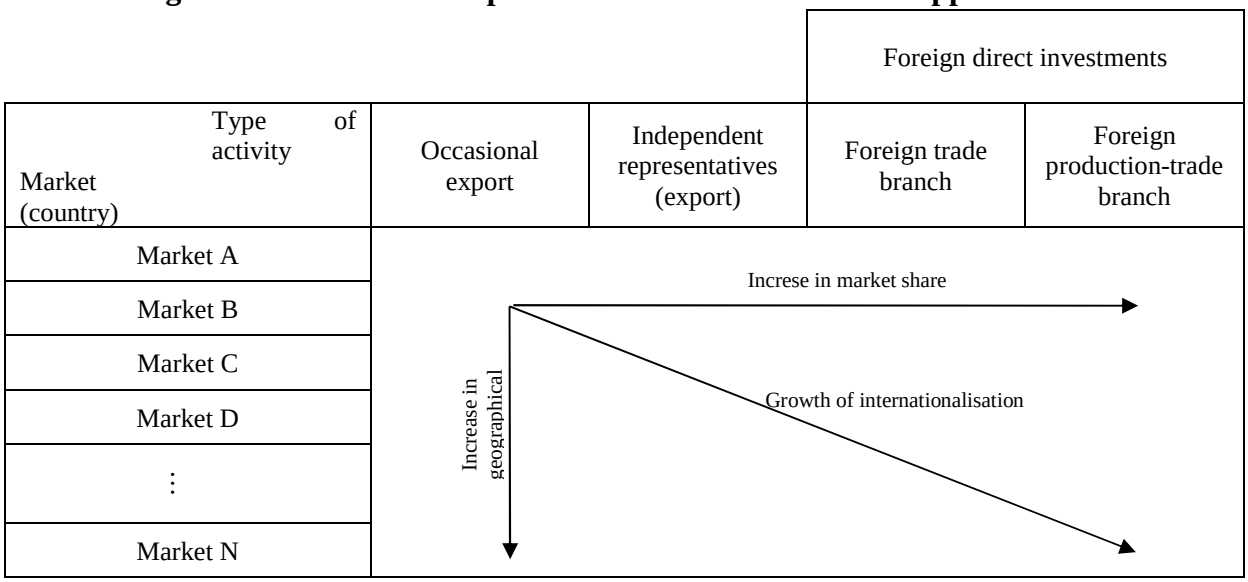

Source: Hollensen S. (2011): *Global Marketing*, FT Prentice Hall, London, p. 75.

A number of authors have confronted the Uppsala model with the born global strategy type of enterprise development. They analysed the enterprises that had been operating on the international market since their very foundation or shortly after.[5]

Internationalisation can be also considered in terms of statistics (institutional approach), i.e. by referring to certain indicators that provide information about the intensity of internationalisation (number of countries where business activities are performed, foreign market share, amount of foreign direct investments, foreign turnover compared to the whole of the enterprise's activity).

Statistics can be also employed to analyse how independent an enterprise is in implementing its internationalisation strategy. Internationalisation may be undertaken independently, together with other partners or through third entities. The selected strategy provides information about the character of expansion, but it does not allow to determine its intensity.[6]

[4] JOHANSON, J., VAHLNE, J. E. (1977): *The Internationalization Process of the Firm: a Model of Knowledge Development and Increasing Foreign Market Commitments*, "Journal of International Business Studies", vol. 8, no. 1.

[5] JANTUEN, A., NUMMELA, N., PUUMALAINEN, K., SAARENKETO, S., (2008): *Orientations of Born Globals – Do They Really Matter?*, "Journal of World Business", no. 43. OVIATT, B.M., MCDOUGALL, P.P. (1994), *Toward a Theory of International New Ventures*, "Journal of International Business Studies", no. 25(1).

[6] BEDNARZ, J. (2013), *Konkurencyjność polskich przedsiębiorstw na rynkach europejskich na przykładzie wybranych branż*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, pp. 40-43.

Enterprise internationalisation can take various forms. Using the classification proposed by J. Rymarczyk, one can differentiate among functional, institutional and indirect[7] expansion forms.

The functional internationalisation is the easiest way for enterprises to expand abroad, as it does not require any institutional involvement abroad. It includes export and import of goods and services (direct and indirect), transit trade, outward/inward processing, reparation, barter, licence trade, franchising and leasing.

The institutional internationalisation requires experience and good preparation. It is particularly important when selecting financial, organizational, legal, logistic and marketing resources. The forms of institutional expansion include: management contracts, turn-key constructions of production plants, opening trade branches, assembly plants or production plants.

The indirect expansion comprises strategic alliances. They can take the form of foreign trade contracts as well as they can be institutionalised. M. Gorynia proposed a different classification of business entities operating in foreign markets.[8] He sees three options: export and/or import, cooperation with a foreign partner, and an independent business activity. The choice of the best form of expansion depends on the resources an enterprise has at its disposal and, what is particularly important, the management experience gained on foreign markets. More experienced business entities may establish cooperation with foreign partners. These long-term economic relations can take the form of non-capital (there is no common enterprise where cooperating parties could hold their shares) and capital (one entity is established) cooperation. Another option is to create a long-term strategic alliance which however gives its parties functional autonomy and possibility to withdraw. The most experienced enterprises can run their business activities independently through direct foreign investments owned by them in 100%.

When it comes to the subject of expansion, three forms can be distinguished: product, resource and capital. They are presented in Figure 2.

The product forms include purchase/sale transactions referring to products and services. Apart from traditional import and export activities, this category also includes the management contract (the subject of such a contract is one's knowledge and experience in company management) and foreign investments implementation (the so-called turn-key plant construction) where the contractor's equipment, machines, devices, personnel and know-how are used.

As regards the resource forms, it is the enterprise's resources that constitute the subject of a contract. There can be one-sided or mutual lending or sale of resources but not capital. Some examples of this form of expansion are licence contracts, franchising and strategic alliances.

The capital forms consist in using one's own capital to open a branch or office abroad. Enterprises can also enter joint venture, merge with other entities or take them over.[9]

[7] RYMARCZYK, J. (2012): *Biznes międzynarodowy*, PWE, Warszawa, pp. 269-312.
[8] GORYNIA, M. (2007): *Strategie zagranicznej ekspansji przedsiębiorstwa*, PWE, Warszawa, pp. 109-110.
[9] GORCZYŃSKA, A. (2008), *Międzynarodowa ekspansja przedsiębiorstw. W poszukiwaniu źródeł wzrostu wartości rynkowej*, CeDeWu Sp. z o.o., Warszawa, p. 54.

Figure 2: Forms of international expansion as regards its subject

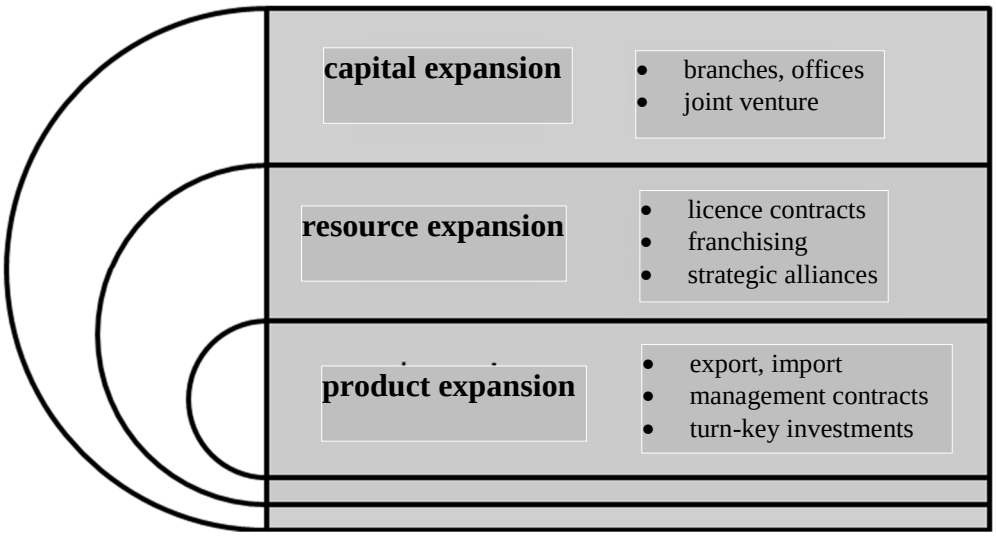

Source: own work

The forms of internationalisation remain an object of research. It has shown that Polish enterprises most frequently use export as their form of expansion.

2.1 Internationalisation of Polish enterprises

Foreign expansion of Polish enterprises started after 1990. It fully bloomed after the accession to the European Union in 2004, which contributed not only to the growing export but also the increase in the number of direct foreign investments undertaken by Polish enterprises.

As S. Estrin and K. Meyer emphasise, international corporations from post-transformation countries, including Poland, tackle internationalisation in a different way than enterprises from mature, highly-developed economies. It stems mainly from the fact that these enterprises began their foreign market activity much later than their counterparts from more developed countries, which makes them definitely less knowledgeable about conducting foreign operations.[10] Jarosiński[11] holds a different opinion. Based on his source and empirical research, the scholar claims that Polish enterprises develop in accordance with internationalisation theories. However, in numerous cases the internationalisation proceeds faster than theoretical assumptions would suggest. Internationalisation processes are influenced to a great extent by external factors such as Poland's accession to the European Union or competitive pressure exercised by global corporations.

Yet, Y. Luo and R. Tung[12] emphasise that international corporations from developing markets, including Poland, are investing much more aggressively than in the initial stages of their expansion, which makes them develop much more dynamically than before. Nevertheless, they still have the same strengths (cost advantage) and weaknesses (limited knowledge and abilities to conduct foreign expansion).

---

[10] ESTRIN, S., MEYER, K. (2013): *How Different are Emerging Economy MNEs? A Comparative Study of Location Choice.*

[11] JAROSINSKI, M. (2013): *Procesy i modele internacjonalizacji polskich przedsiębiorstw*, SGH Oficyna, Warszawa.

[12] LUO, Y., TUNG, R. (2007): *International expansion of emerging market enterprises: A springboard perspective*, „Journal of International Business Studies", 38, pp. 481-498.

Expansion to foreign markets is a crucial element of enterprise development strategy. On the one hand, it allows to intensify and develop a given business activity, but at the same time, it entails global competition and increases the operational risks of functioning in new economic, political and legal conditions.

2.2 Direct foreign investments as a source of competitive advantage

The rapid growth of direct foreign investment flow[13] is a characteristic feature of modern economy. These investments constitute the highest form of internationalisation and globalisation in business.

Research shows that direct foreign investments are an important factor influencing the competitiveness of enterprises. The benefits of direct foreign investments can be best observed in sales and marketing, especially in areas such as the needs and preferences of customers, access to the market, knowledge of competitors' behaviour, ability to react quickly to market changes and developing relations with foreign customers.[14] In the majority of cases, direct foreign investments had a positive effect on investors' competitiveness and their position on the domestic and foreign markets. The enterprises dealing with sales and marketing benefited the most from investing abroad. The direct foreign investments improved their situation as regards the access to foreign markets and the knowledge about their customers' needs and preferences. Such investments have also a positive impact on the company's image, reputation and brand recognition. The main factor that allows for global expansion of Polish companies is the quality of the offered products and services.[15]

Polish enterprises are more and more often using their foreign expansion as a source of competitive advantage, which allows them to compete effectively. Owing to foreign expansion, enterprises are becoming less susceptible to changes in the institutional and economic environment of the domestic market. The more internal barriers enterprises have to face and the weaker the capacity of the domestic market is, the bigger role can be played by expansion to foreign markets. The big openness of global markets contributes to the development of internationalisation.

3 Polish direct investments abroad – research results

There has not been much research on Polish investments abroad. It comprises annual reports of the National Bank of Poland, World Investment Report UNCTAD and information from the Trade and Investment Promotion Sections. The data used in this publication come from the report of the National Bank of Poland on direct foreign investments in Poland and Polish direct investments abroad. It is prepared on the basis of the report data collected for the analysis of multi-aspect economic relations of Poland with foreign countries, especially for the purposes of the balance of payments and international investment position.

The data of the National Bank of Poland[16] show that Polish entrepreneurs invest the most in Europe. In 2017, they invested €1,773.2 million in European countries, which constituted 72.4% of all the world investments in the form of direct foreign investments

[13] Direct foreign investments are investments of direct investors, who are non-residents, in direct investment entities – residents.

[14] SZAŁUCKA, M. (2013): *Zagraniczna atrakcyjność inwestycyjna polskich przedsiębiorstw a ich konkurencyjność*, [in:] *Aktywność inwestycyjna polskich przedsiębiorstw za granicą, czynniki, skutki*, W. Karszewski (ed.), PWE, Warszawa, pp. 103–132.

[15] CIESIELSKA, D., RADŁO, M. J., FRĄSZCZAK, M., SPAŁEK, P. (2016): *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne polskich przedsiębiorstw. Implikacje dla teorii i praktyki*, Oficyna Wydawnica SGH, Warszawa, p. 44.

[16] As underlined in reports and analysis of the National Bank of Poland, ''data is presented excluding special purpose entities"

(Table 1). The second geographic area was America, where €657.4 million was invested (26.8% of the whole). Investments in Africa turn out to be not very significant (€46.8 million, which gives 1.9%). The same applies to Oceania and Polar regions (€1.1 million). The investments in Asia turned out to be far from profitable, bringing the loss of €28.2 million in 2017.

Figure 3: Polish direct investment abroad (outflows) in 2017 broken down by economic zone

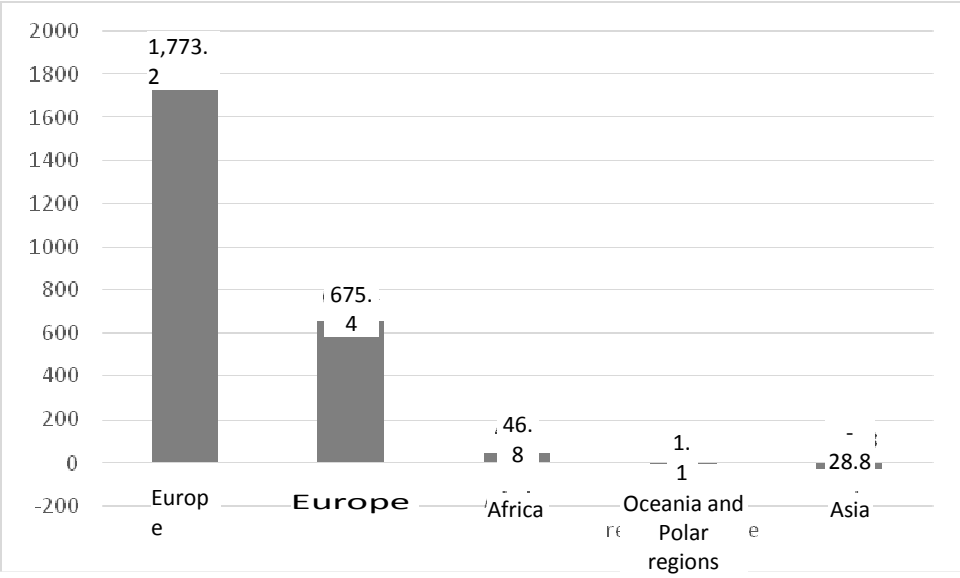

Source: own work based on the data from the National Bank of Poland

Due to the fact that the main directions of the Polish enterprises' international expansion in the form of direct foreign investment are mainly European countries, further data analysis will be devoted to this geographical region.

Figure 4: Polish direct investment abroad (outflows) in 2017 broken down by economic zone

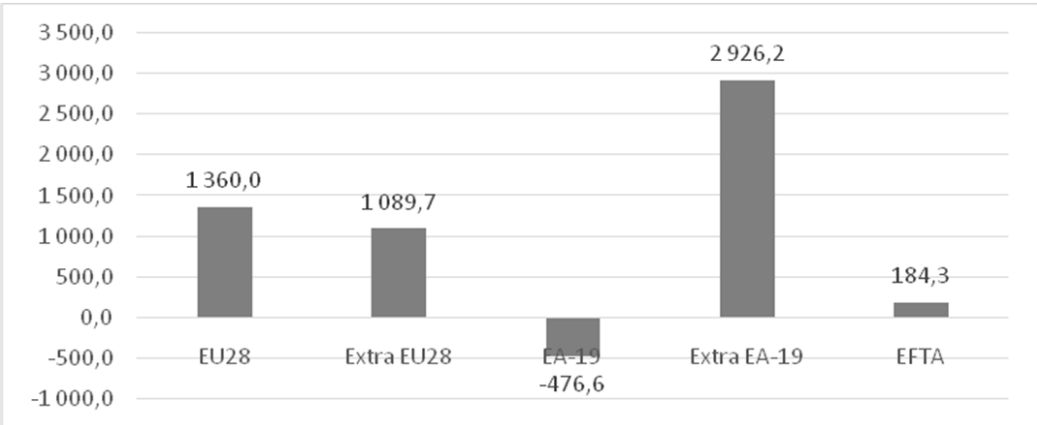

Source: own work based on the data from the National Bank of Poland

In Europe, the most popular direction for capital investment were the European countries beyond the euro zone (Extra EA-19). 58% of all the investments took place there (€2,926.2 million). The most popular investment directions were: Switzerland, Luxembourg,

Norway, Germany. Polish investors were also interested in Hungary, Spain, Ukraine and Slovakia.

Table 1: Polish direct investment abroad in 2017 divided into countries in million euros

Country	*FDI*	*Country*	*FDI*	*Country*	*FDI*	*Country*	*FDI*
Austria	*60,8*	Spain	*108.8*	Island	*-0.2*	Norway	*230.5*
Bosnia and Hercegovina	*2.1*	Finland	*-8.8*	Italy	*-68.6*	Portugal	*-4.1*
Belgium	*24.0*	France	*-142.6*	Lichtenstein	*-1.3*	Romania	*29.6*
Bulgaria	*-15.5*	Great Britain	*38.9*	Lithuania	*2.2*	Serbia	*77.8*
Belarus	*-27.3*	Guernsey	*0.4*	Luxembourg	*953.8*	Russian Federation	*65.6*
Switzerland	*-44.7*	Gibraltar	*0.0*	Latvia	*18.9*	Sweden	*1 691.8*
Cyprus	*-1 623.2*	Greece	*5.7*	Moldowa	*0.1*	Slovenia	*1.2*
Czech Republic	*-135.2*	Croatia	*47.5*	Montenegro	*2.0*	Slovakia	*60.8*
Germany	*162.4*	Hungary	*130.9*	Macedonia	*-0.7*	Turkey	*6.5*
Denmark	*48.6*	Ireland	*34.8*	Malta	*-62.7*	Ukraine	*117.6*
Estonia	*-20.6*	The Isle of Man	*-15.3*	Netherlands	*20.6*		

Note: (+) signifies Polish capital outflows abroad, (-) signifies the withdrawal of Polish capital from abroad.
Source: own work based on the data from the National Bank of Poland

Investing in Europe, Polish direct investors reached the total income in the amount of €1458.1 million (Table 2). 34% of earnings (€496.8 million) were spent on reinvestment.

Table 2: Income of residents coming from Polish direct foreign investments in 2017 divided into economic zones

Geographic area	*Description*	*Dividends*	*Reinvested earnings*	*Income on debt (interest)*	*Total Direct Investment income*
European Union (28 countries)	*EU28*	*846.6*	*265.5*	*-87.9*	*1 024.2*
Beyond the European Union	*Extra EU28*	*109.9*	*499.7*	*380.2*	*989.8*
Euro zone (19 countries)	*EA-19*	*702.0*	*154.3*	*-7.9*	*848.4*
Beyond Euro zone	*Extra EA-19*	*254.4*	*610.9*	*300.3*	*1 165.6*
European Free Trade Association (EFTA)	*EFTA*	*61.2*	*121.4*	*75.2*	*257.8*
Total in Europe		***953.0***	***496.8***	***8.3***	***1 458.1***

Note: (+) signifies Polish capital outflows abroad, (-) signifies the withdrawal of Polish capital from abroad.
Source: own work based on the data from the National Bank of Poland

Big individual transactions influenced the changing value of the Polish direct foreign investments. The value of these investments was subject to changes in legal regulations concerning the taxation of closed investment funds. The legal changes pertaining to closed investment funds made the enterprises change their strategy. Instead of investing abroad (which was earlier recognised as portfolio investments), they invested these funds in the same entities via domestic companies (these investments are recognised as direct investments).

Table 3: Income of residents coming from Polish direct foreign investments in 2017 divided into countries

Country	*Country*	*Country*	*Country*

Austria	*-2.0*	Spain	*9.6*	Island	*0.0*	Norway	*189.0*
Bosnia and Hercegovina	*1.1*	Finland	*8.6*	Italy	*-76.2*	Portugal	*0.9*
Belgium	*-4.1*	France	*1.7*	Lichtenstein	*0.0*	Romania	*-17.9*
Bulgaria	*12.1*	Great Britain	*-3.5*	Lithuania	*0.0*	Serbia	*13.2*
Belarus	*9.7*	Guernsey	*0.0*	Luxembourg	*287.6*	Russian Federation	*50.4*
Switzerland	*68.8*	Gibraltar	*0.0*	Latvia	*251.6*	Sweden	*-73.2*
Cyprus	*48.8*	Greece	*-0.4*	Moldova	*12.0*	Slovenia	*0.8*
Czech Republic	*192.6*	Croatia	*7.3*	Montenegro	*0.8*	Slovakia	*60.3*
Germany	*104.8*	Hungary	*58.0*	Macedonia	*6.0*	Turkey	*3.8*
Denmark	*0.4*	Ireland	*0.4*	Malta	*2.7*	Ukraine	*84.6*
Estonia	*0.1*	The Isle of Man	*3.8*	Netherlands	*73.3*		

Note: (-) signifies that losses occurred or declared dividends
Source: own work based on the data from the National Bank of Poland

The biggest investment income was gained in Lithuania, Luxembourg, the Czech Republic, Norway, Germany and Ukraine. These were mainly investments related to the reorganisation of investment funds. The biggest losses were recorded in Italy, Sweden and Romania (Table 3).

At the end of 2017, the residents' income deriving from the Polish direct foreign investments in whole Europe amounted to €20948.3 million (Table 4). The main source of receivables for the Polish foreign investors was the income from shares and other forms of capital share.

Table 4: Receivables deriving from Polish direct foreign investments in 2017 divided into economic zones

Geographic area	*Description*	*Shares and other forms of capital shares*	*Debt instruments*	*Total*
European Union (28 countries)	*EU28*	*20,009.09*	*-2,739.77*	*17,269.32*
Beyond the European Union	*Extra EU28*	*3,099.811*	*4,581.601*	*7,681.412*
Euro zone (19 countries)	*EA-19*	*13,111.92*	*633.5084*	*13,745.43*
Beyond Euro zone	*Extra EA-19*	*9,996.979*	*1,208.324*	*11,205.3*
European Free Trade Association (EFTA)	*EFTA*	*1,714.762*	*486.2739*	*2,201.036*
Total in Europe		***22,613.8***	***-1,665.5***	***20,948.3***

Source: own work based on the data from the National Bank of Poland

The transaction value of the Polish direct foreign investments shows a clear growing tendency. Poland remains the biggest foreign investor in Central and Eastern Europe. The growth of the Polish direct foreign investments indicates that Polish economy has moved to other development stages. Economy development stages in the context of direct investments were presented by an American scientist of Japanese origin, T. Ozawa, and developed by a

British scholar J.H. Dunning[17]. The stages describe the development of economy from the one based on natural resources, through the one based on incoming foreign investments and the one stimulated by investing in innovation, to the stage of prosperity. The role of foreign investments grows in subsequent stages.

4 Case study

The paper's case study is a Polish provider of IT solutions, COMARCH S.A. The company was established in 1993 as a family business by Mr and Mrs Filipiak. During its first years, the company operated on the premises of the University of Mining and Metallurgy in Cracow, where professor Filipiak had worked for many years. At the peak of his scientific career, he decided to give up his university position and engage fully in his company's development. The company that grew out from the Cracow academia 25 years ago has developed a transnational network of subsidiaries and partners, employing over 5,500 specialists in Europe, both Americas and Asia.[18] After 25 years of its activity, Comarch is now
a global leader in the area of ICT solutions. The company provides innovative information systems for industry, telecommunication, finance and banking, trade and service sectors, public administration and health service.

So far Comarch's services have been used by tens of thousands of global brands in over 60 countries on 6 continents. Their portfolio of customers include, for example, Heathrow Airport, BP, Carrefour, Heineken, Goodyear, T-Mobile, Telefónica, E-Plus, KPN or MTS, BNP Paribas Fortis, Allianz, Aviva, AXA, Banque Populaire des Alpes, Delta Lloyd Life, Deutsche Bank PBC.

Currently, Comarch is considered a global software producer. It has its subsidiaries in 53 countries. In recent years, the company has been highly ranked by IT analysts: Gartner, Truffle 100, TOP 200, "Computerworld", IDC, the Polish Academy of Sciences, EU Industrial R&D Investment Scoreboard.[19] Comarch has gained experience in the most important branches (telecommunication, finance, banking and insurance, trade and services, IT infrastructure, public administration, industry, health service, the sector of small and medium-sized enterprises) by implementing projects for the biggest Polish and global brands.

The company's representatives stress, however, that what has been driving the company's development is not acquisition but organic growth. Comarch's dynamic growth can be illustrated by its financial results from previous years (Table x). The company data show that almost 60% of sale take place abroad.

Table2: Selected financial indicators of Comarch Group S.A. in thousands of euros

Specification	*2014*	*2015*	*2016*	*2017*
Sales revenue	*247,858*	*270,402*	*254,317*	*259,740*
Profit (loss) from operational activity	*23,519*	*27,009*	*26,714*	*8,428*
Profit (loss) per one shareholder	*16,207*	*19,033*	*16,691*	*9,903*
EBIDTA	*36,500*	*39,789*	*41,114*	*23,996*

Source: own work based on the financial statement of Comarch S.A.

The foreign expansion strategy of Comarch has been the same for many years. It consists in acquiring customers in the markets interesting from the point of view of business

[17] More in J.H. DUNNING, "Explaining the International Direct Investment Position of Countries: Towards a Dynamic or Development Approach", Weltwirschaftliches Archiw, vol. 119, 1981.
[18] https://www.comarch.pl/files-pl/file_464/comarch-25-broszura-pl_web.pdf (access on 22.11.2018)
[19] https://www.comarch.pl/o-firmie/profil/ (access on 22.11.2018)

development and building a global Polish brand. The process of acquiring new customers is accompanied by the process of developing local sales structures or support offices. Their further development is determined by the market's potential. Using local resources and specialists from Poland, Comarch dynamically forms optimal teams. It helps the company optimise costs and maintain quality, which is a key factor for all customers. Another factor that contributes to Comarch's success is keeping deadlines. If the company fails to supply a product or service within the contractual time, it will not receive new orders. It operates in a very hermetic environment where everyone knows who supplies who with what software. Recommendation from local customers is of crucial importance for entering into contracts. Before any document is signed, the potential customer researches the companies where a given software type has been implemented, learns about the whole process and its outcomes. The official date of Comarch's entry into the Middle East market was 2004, when the office in Dubai was opened. However, the company's contacts with Arabic customers had begun much earlier. The company had tried to acquire customers at conferences and branch meetings.[20]

It is emphasised in Comarch's financial report that the crucial factors for sustaining the company's development are its foreign operations and the continuous growth of export. What is more, the company acknowledges the necessity to continuously invest in human capital and spend substantial sums of money on research and development of new IT products and services. The internal factor that favours development is still a high level of investment expenditure resulting from the development of production facilities in Poland and abroad (investment in tangible assets), and the expansion into foreign markets (capital investments). Globalisation of the world economy and liberalisation of trade have removed barriers for companies and their products. The IT market has become an open and global market, where the prices and quality of products are compared all the time. As the share of foreign capital in Poland increases, even IT companies operating exclusively on the Polish market have to offer products that are competitive on the global market. From its very foundation, Comarch has been working on its reputation as a company producing modern products and selling them with success on the domestic and foreign markets. That is why Comarch's strategic goal is to continuously develop new competitive products, which should ensure its further development and, as a consequence, increase its goodwill. Maintaining the dynamics of sales requires financial assets for product development, promotion and marketing. It applies both to the modification of already existing products and technologies, and developing completely new ones.

Conclusion

The aim of this paper was to analyse the influence direct investments have on the development of Polish enterprises. The analysis has shown that the direct foreign investments made by Polish enterprises in 2017 generated positive effects. Polish enterprises benefit from the opportunity to develop on foreign markets, which works best in the non-euro countries of Europe. The paper is concluded by the case study of a Polish enterprise that evolved from a family company into a global IT leader for 25 years.

Direct foreign investments constitute one of the most important forms of international economic exchange. They not only have a positive impact on the host country economy but also stimulate domestic enterprises to increase their export, production and employment. Direct foreign investments facilitate transfer of knowledge and technology. They contribute to creating innovation of enterprises and, in some cases, whole economies. Companies implementing such investments can transfer their assets via different channels. International

[20] http://www.polandgoglobal.pl/artykuly/cztery-drogi-do-sukcesu#.W_ZisvZFyhc (access 22.11.2018)

concerns do it most frequently by transfers within capital groups being part of international chains of added value comprising both foreign and local business entities.

References:

1. ACKOFF R.L. (1993): Zarządzanie w małych dawkach, PWN, Warszawa, p. 24.
2. BEDNARZ J. (2013): Konkurencyjność polskich przedsiębiorstw na rynkach europejskich na przykładzie wybranych branż, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, pp. 40-43.
3. CIESIELSKA D., RADŁO M.J., FRĄSZCZAK M., SPAŁEK P. (2016): Bezpośrednie inwestycje zagraniczne polskich przedsiębiorstw. Implikacje dla teorii i praktyki, Oficyna Wydawnica SGH, Warszawa, p. 44.
4. DUNNING J.H., (1981): Explaining the International Direct Investment Position of Countries: Towards a Dynamic or Development Approach", Weltwirschaftliches Archiw, vol. 119.
5. ESTRIN S., MEYER K. (2013): How Different are Emerging Economy MNEs? A Comparative Study of Location Choice.
6. GORCZYŃSKA A. (2008): Międzynarodowa ekspansja przedsiębiorstw. W poszukiwaniu źródeł wzrostu wartości rynkowej, CeDeWu Sp. z o.o., Warszawa, p. 54.
7. GORYNIA M. (2007): Strategie zagranicznej ekspansji przedsiębiorstwa, PWE, Warszawa, pp. 109-110.
8. JANTUEN A., NUMMELA N., PUUMALAINEN K., SAARENKETO S., (2008): Orientations of Born Globals – Do They Really Matter?, "Journal of World Business", no. 43.
9. JAROSINSKI M. (2013): Procesy i modele internacjonalizacji polskich przedsiębiorstw, SGH Oficyna, Warszawa.
10. JOHANSON J., VAHLNE J. E. (1977): The Internationalization Process of the Firm: a Model of Knowledge Development and Increasing Foreign Market Commitments, "Journal of International Business Studies", vol. 8, no. 1.
11. LUO Y., TUNG R. (2007): International expansion of emerging market enterprises: A springboard perspective, „Journal of International Business Studies", 38, pp. 481–498.
12. OVIATT B.M., MCDOUGALL P.P. (1994): Toward a Theory of International New Ventures, "Journal of International Business Studies", no. 25(1).
13. PIERŚCIONEK Z. (1997): Strategie rozwoju firmy, PWN, Warszawa, p. 11.
14. RYMARCZYK J. (2004): Internacjonalizacja i globalizacja przedsiębiorstwa, PWE, Warszawa, p. 17.
15. RYMARCZYK J. (2012): Biznes międzynarodowy, PWE, Warszawa, pp. 269-312.
16. SZAŁUCKA M. (2013): Zagraniczna atrakcyjność inwestycyjna polskich przedsiębiorstw a ich konkurencyjność, [in:] Aktywność inwestycyjna polskich przedsiębiorstw za granicą, czynniki, skutki, W. Karszewski (ed.), PWE, Warszawa, pp. 103–132.
17. https://www.comarch.pl/files-pl/file_464/comarch-25-broszura-pl_web.pdf (access on 22.11.2018)
18. https://www.comarch.pl/o-firmie/profil/ (access on 22.11.2018)
19. http://www.polandgoglobal.pl/artykuly/cztery-drogi-do-sukcesu#.W_ZisvZFyhc (access 22.11.2018)

Contact:

Agnieszka Puto, PhD
Facultyof Management
Czestochowa University of Technology
Armii Krajowej 36 b/ 44
42-200 Czestochowa
Poland
e-mail: agnieszka.puto@wz.pcz.pl

MISIE KRÍZOVÉHO MANAŽMENTU SLOVENSKA V RÁMCI EURÓPSKEJ ÚNIE

Petra Rendková

Celouniverzitné pracovisko, Katedra politológie, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Študentská 2, 911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: petra.rendkova@tnuni.sk

Misie krízového manažmentu ponúkajú Európskej únii možnosť zabezpečovať trvalí mier a pomáhať krajinám, ktoré priamo ovplyvňujú fungovanie a správny chod celej Európskej únie. Práve niektoré misie, ktoré sú zamerané na krajiny, ktoré sužuje chudoba a nepokoje vo veľkej miere vplývajú na lepšie zvládnutie migračnej krízy, práve riešením konfliktu v konkrétnej krajine.
Kľúčové slová: krízový manažment, misia, európska únia, migrácia, konflikt

The misions of crisis management offers the European Union the opportunity to ensure lasting peace and assistance to countriest hat directly affect the functioning and properfunctioning of the European Union. Indeed, some missions targeting countries that suffer from poverty and disturbances greatly influence the better management of the migration crisis, just by solving the conflict in a particular country.
Key words: crisis management, mission, European Union, migration, conflict
JEL: O15, H12

Úvod

V tomto článku sa zaoberáme riešením problematiky krízového manažmentu zameraného na jednu zo základných oblastí a to krízové riadenie štátu a jeho angažovanosť v konkrétnych misiách. Práve aktívna účasť na jednotlivých misiách Európskej únie je nesmierne dôležitá pre zabezpečovanie všeobecného mieru v Európskej únii. Aktuálne, keď je situácia na východe Európy vyhrotená je nesmierne dôležité, mať správne nastavený a pripravený krízový plán pre dosahovanie vyšších cieľov a zabezpečenie bezpečnosti.

Bez pripravenosti bezpečnostných zložiek a aktívnych odborníkov v rôznych misiách, nie je do budúcnosti možné, čeliť ohrozeniu zo strany iných štátov a veľmocí. V článku využívame analytickú metódu založenú na spoznávaní jednotlivých krízových misií, do ktorých je zapojená aj Slovenská republika prostredníctvom svojich zložiek. Cieľom práce je zmapovať jednotlivé misie a nájsť prienik v ďalšej realizácií Slovenskej republiky prostredníctvom svojich obranných a bezpečnostných zložiek na území Európskej únie.

1 Krízové riadenie štátu

Krízové riadenie, ktoré angličtina pozná ako pojem „emergency management“ či pojem „crisis management“ je využívané v spojitosti s vojnovými konfliktami – termín „emergency management“ je v slovenskej odbornej literatúre prekladaný ako krízový manažment alebo krízové riadenie. Oba pojmy zhodne vyjadrujú riadenie ekonomického subjektu v dobe trvania problémovej situácie ohrozujúcej jej integritu a ekonomickú stabilitu. Najčastejšie ide o ekonomicky, personálne, organizačne či inak ťažkú situáciu, v ktorej sa jedná o zastavenie zostupného vývoja krízovej krivky najskôr do stabilnej polohy a následne do vzostupného smeru.[1]

[1] MIKA, V. T. (2013): Manažment a krízový manažment (Úvod do krízového manažmentu), s. 7.

Krízový manažment vo verejnej správe má taktiež, ako aj ostatné krízové manažmenty svoje vlastné špecifiká. Jeho zákonnú definíciu upravuje zákon č. 387/2002 Z. z. Zákon o riadení štátu v krízových situáciách mimo času vojny a vojnového stavu. V zákone sa definujú presné parametre, čo zahŕňa tento zákon: *„Zákon ustanovuje pôsobnosť orgánov verejnej moci pri riadení štátu v krízových situáciách mimo času vojny a vojnového stavu, práva a povinnosti právnických osôb a fyzických osôb pri príprave na krízové situácie mimo času vojny a vojnového stavu a pri ich riešení a sankcie za porušenie povinností ustanovených týmto zákonom.“*[2]

To je ale len jeden zákon, ktorý však nerešpektuje rozsiahlosť a zložitosť krízového manažmentu. Krízový manažment je tak stále prezentovaný len v rozsahu mimoriadnych udalostí a krízových situácií, alebo ako ekonomický problém podniku, firmy či spoločnosti. Krízový manažment má totiž štyri časti - časť osobnú, časť súkromnú, časť verejnú a časť globálnu. Každá má svoje špecifiká, ale iba všetky dohromady so všetkými väzbami a synergiami tvoria neoddeliteľnú súčasť nášho života.[3]

Rovnako ako v iných manažmentoch je dôležité uvedomenie si, ktoré orgány patria do samotného krízového manažmentu vo verejnej správy a rovnako ako aj, ktoré náležitosti sú práve v kompetencii tohto krízového manažmentu. Celkové krízové riadenie a krízový manažment je prepojený, nielen so samotným krízovým plánovaním ale aj s našim pôsobením v jednotlivých nadnárodných zložkách, v ktorých je prezentovaná povinnosť chrániť nielen náš štát ale aj zabezpečovanie vyššieho cieľa. V tomto prípade môžeme za vyšší cieľ považovať udržiavanie mieru či zabezpečovanie takých krokov, aby bol mier samozrejmosťou aj vo vojne ohrozenom území. Práve preto krajiny ako napríklad aj Slovensko, sa aktívne zapájajú do rôznych foriem krízových misií, ktoré organizujú rôzne organizácie či nadnárodné zoskupenia.

2 Definovanie a riešenie krízového plánovania

Z vecno-legislatívneho hľadiska je nutné rozlišovať pojmy mimoriadna udalosť a krízová situácia. Podľa druhu krízovej situácie sa pochopiteľne odvíja aj samotný proces krízového riadenia a plánovania.

Tabuľka č. 1: Vzájomný vzťah medzi krízovými situáciami a krízovými stavmi

<table>
<tr><td rowspan="4">Krízové situácie</td><td colspan="2" rowspan="2">súvisiace s obranou</td><td rowspan="2">Krízové stavy</td><td>stav ohrozenia štátu</td></tr>
<tr><td>vojnový stav</td></tr>
<tr><td rowspan="3">nesúvisiace s obranou, tj. Nevojenské</td><td>nesúvisia s vnútornou bezpečnosťou a verejným poriadkom</td><td rowspan="3">Krízové stavy</td><td>stav nebezpečenstva</td></tr>
<tr><td rowspan="2">súvisia s vnútornou bezpečnosťou a verejným poriadkom</td><td>Núdzový stav</td></tr>
<tr><td>stav ohrozenia štátu</td></tr>
</table>

Prameň: Vlastná tvorba

Krízové plánovanie, ako základná sekvenčná funkcia a subsystém krízového riadenia, má svoje ciele, obsah, svoje okolie a orgány, ktoré ho uskutočňujú. Vychádza zo všeobecných zásad a princípov plánovania, z noriem a zásad krízového plánovania v Európskej únii a

[2] Zákon č. 387/2002 Z. z. o riadení štátu v krízových situáciách mimo času vojny a vojnového stavu
[3] JANAS, K. (2012): Incident as a means of Crisis management at theregional level, s. 20-25.

NATO, a ďalej zo všeobecne platných právnych aktov, ktoré tvoria rámec bezpečnostných systémov a krízového riadenia v Slovenskej Republike.

Tabuľka č. 2: Proces krízového plánovania

Prípravná fáza				Realizačná fáza	
Krízové plánovanie			Zaistenie pripravenosti	Riešenie krízovej situácie	Zaistenie obnovy postihnutého územia
obranné plánovanie	civilné núdzové plánovanie	havarijné plánovanie			

Prameň: Vlastná tvorba

Orgány krízového riadenia u nás zabezpečujú nepretržitú ochranu základných bezpečnostných záujmov, a to nielen počas ohrozenia štátu. Ich kompetencie sú rôzne.[4] Orgánmi krízové riadenia na Slovensku sú:

1. Vláda Slovenskej republiky,
2. Bezpečnostná rada Slovenskej republiky,
3. Ministerstvá a ostatné ústredné orgány štátnej správy,
4. Národná banka Slovenska,
5. Bezpečnostná rada kraja (aktuálne nefunkčná, rok 2019),
6. Obvodný úrad,
7. Bezpečnostná rada okresu,
8. Obec.

3 Bezpečnostná rada Slovenskej republiky

Bezpečnostná rada Slovenskej republiky je v období mieru poradným orgánom vlády Slovenskej republiky. Aktívne sa podieľa na vytváraní bezpečnostného systému a rovnako aj v plnení záväzkov v oblasti bezpečnosti a to nielen na samosprávnej úrovni, ale aj smerom do zahraničia. Medzi jej hlavné úlohy patrí aj vyhodnocovanie bezpečnosti a bezpečnostnej situácie na Slovensku. Rada je zriadená zákonom č. 387/2002 Z. z. - Zákon o riadení štátu v krízových situáciách mi podľa čl. 8 ods. 1 ústavného zákona č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu, času vojny a vojnového stavu.

Aktuálne má bezpečnostná rada 9 členom. Jej predsedom je predseda vlády Peter Pellegrini, podpredsedom rady je podpredseda vlády a minister financií Peter Kažimír. Okrem zvyšných 7 členov si môže na svoje zasadnutia podľa potreby prizvať ďalších odborníkov.[5] Členom jednotlivých zasadnutí bezpečnostnej rady je aj tajomník. Funkciu tajomníka Bezpečnostnej rady vykonáva riaditeľ Kancelárie Bezpečnostnej rady, ktorý sa za výkon tejto funkcie zodpovedá predsedovi Bezpečnostnej rady. Pri plnení úloh vyplývajúcich z tejto funkcie riadi pokynmi predsedu Bezpečnostnej rady.[6] Okrem samotnej Bezpečnostnej rady sa na území pôsobnosti krajov môžeme stretnúť aj Bezpečnostnou radou kraja. Predsedom je prednosta okresného úradu v sídle kraja, už dlhodobo je táto časť krízového riadenia nefunkčná. Ďalšími členmi bezpečnostnej rady kraja sú:

1. zástupca ozbrojených síl určený Ministerstvom obrany Slovenskej republiky,
2. riaditeľ krajského riaditeľstva Policajného zboru,
3. riaditeľ krajského riaditeľstva Hasičského a záchranného zboru,

[4] Zákon č. 387/2002 Z. z. o riadení štátu v krízových situáciách mimo času vojny a vojnového stavu v znení neskorších predpisov.
[5] Štatút Bezpečnostnej rady Slovenskej republiky (2015).
[6] Rokovací poriadok Bezpečnostnej rady Slovenskej republiky (2017).

4. predseda vyššieho územného celku.[7]

Bezpečnostná rada je dôležitým orgánom na ceste k zapojeniu sa do jednotlivých krízových misií. Práve ona má veľký dosah na jednotlivý výber účastníkov a aj zapojenie sa do konkrétnych vybraných misií a udalostí.

4 Misie krízového manažmentu

Aktuálne je aktívnych 17 operácií, ktoré vedie a riadi Európska únia. Tieto misie sa nezameriavajú len na Európske konflikty, respektíve konflikty, ktoré prebiehajú a priamo sa dotýkajú Európy ale podieľa sa aj na operáciách v Afrike, Ázií či na Blízkom východe. Jednotlivé misie, do ktorých je Európska únie zapojená, nie sú len operácie zamerané na odzbrojenie nepriateľa ale patria sem aj humanitárne či záchranné misie. Niektoré z nich sú zamerané na pomoc či poradenstvo. Všetky ale majú rovnaký hlavný cieľ a to zabezpečenie a udržanie mieru nielen v daných krajinách ale aj v dôsledku ich mieru na skvalitnenie života Európanov.

ALTHEA: Poskytuje budovanie kapacít a školenie pre ozbrojené sily Bosny a Hercegoviny, ktoré im pomáhajú pri plnení noriem NATO. Zabezpečuje ochranu a plní úlohy stanovené v dohode z Daytonu v Paríži (Všeobecná rámcová dohoda o mieri v Bosne a Hercegovine) a prispieva k bezpečnému prostrediu v Bosne a Hercegovine, v súlade s jeho mandátom.

EU NAVFOR Somálsko: Európska únia sa zaoberá dopadmi pirátstva v Somálsku a množstvom ozbrojených lúpeží na mori mimo Afriky a západného Indického oceánu. Pirátstvo v Somálsku je charakterizované zločincami, ktoré prevzali kontrolu nad plavidlami, ktoré prechádzajú cez oblasť s vysokým rizikom v regióne a požadujú výkupné pre posádku, plavidlo či náklad a práve toto má všetky znaky organizovaného zločinu. Posádky držané rukojemníkmi, teda pirátmi často čelia dlhšiemu obdobiu zajatia, pričom priemer je 5 mesiacov, aj keď niektorí rukojemníci sú držaní aj tri roky v zajatí. Okrem toho má pirátstvo vplyv na medzinárodný obchod a námornú bezpečnosť, a aj na hospodársku činnosť a bezpečnosť krajín v regióne.

EUAM Irak: Pomocná misia Európskej únie v Iraku bola spustená v októbri 2017 ako reakcia na žiadosť irackej vlády o pomoc, ktorá sa týkala toho ako uskutočniť reformu civilného bezpečnostného sektora. Misia mala pôvodný mandát jeden rok teda do 17. októbra 2018, ktorý sa na základe posúdenia potrieb Iraku a dosiahnutého pokroku predĺžil do apríla 2020. Tieto potreby tiež viedli k výraznému nárastu misie, ktorá takmer zdvojnásobila svoje personálne zastúpenie z 50 na 95.

EUAM Ukrajina: Pomocná misia Európskej únie Ukrajina je nevýkonná misia Európskej únie, ktorá oficiálne začala svoju činnosť v sídle v Kyjeve od 1. decembra 2014 po Majdánskej revolúcii v roku 2013 a po pozvaní ukrajinskej vlády. EUAM Ukrajina má za cieľ pomáhať ukrajinským orgánom pri trvalo udržateľnej reforme sektora civilnej bezpečnosti prostredníctvom strategického poradenstva a praktickej podpory konkrétnych reformných opatrení založených na normách EÚ a medzinárodných princípoch dobrej správy vecí verejných a ľudských práv.

EUBAM Líbya: Táto civilná misia reaguje na výzvu Líbye a je súčasťou komplexného prístupu EÚ na podporu prechodu k demokratickej, stabilnej a prosperujúcej Líbyi. Pôvodne táto misia mala trvať len 2 roky ale dvakrát sa rozšírila až do 21. augusta 2017. Misia sa v súčasnosti nachádza v Tunise a vráti sa naspäť do Líbye má hneď, ako to bezpečnostná misia dovolí.

[7] Rokovací poriadok Bezpečnostnej rady kraja (2017)

EUBAM Moldavsko a Ukrajina: Pomocná hraničná misia Európskej únie v Moldavsku a na Ukrajine bola spustená v roku 2005. Právnym základom EUBAM je memorandum o porozumení podpísané 7. októbra 2005 medzi Európskou komisiou a vládami Moldavska a Ukrajiny. Súčasný mandát misie je platný do 30. novembra 2020. Misia podporuje hraničné kontroly, colné a obchodné normy a postupy, ktoré spĺňajú normy Európskej únie a slúžia potrebám oboch partnerských krajín.

EUBAM Rafah: Pomocná hraničná misia Európskej únie na hraničnom priechode v Rafahu bola spustená 24. novembra 2005 s cieľom monitorovať operácie hraničného priechodu medzi pásmom Gazy a Egyptom. Nastalo to keď 15. novembra 2005 Izrael a Palestínska samospráva uzavreli dohodu o pohybe. Rada Európskej únie uvítala dohodu a akceptovala aby prijala navrhovanú úlohu tretej strany.

EUCAP Somálsko: V júli 2012 spustila EÚ EUCAP Nestor, civilnú misiu, ktorá pomáha hostiteľským krajinám rozvíjať sebestačné kapacity na posilnenie námornej bezpečnosti. EUCAP Nestor bol pri svojom spustení poverený pracovať v celom africkom priestore a západnom Indickom oceáne . Od roku 2015 po preskúmaní misie sa EUCAP zameriava na aktivity výlučne napojené na Somálsko. Centrála misie sa v súčasnosti nachádza v Mogadiši.

EUCAP Sahel Mali: Civilná misia Európskej únie so sídlom v Bamaku v Mali bola spustená 15. januára 2015 po oficiálnom pozvaní Malskej vlády na pomoc s vnútornými bezpečnostnými silami pri opätovnom potvrdení vládnej moci nad celou krajinou a to po "kríze severného Mali", ktorá opustila veľké časti krajiny.

EUCAP Sahel Niger: Pretrvávajúca nestabilita v Saheli a nadnárodná bezpečnostná hrozba potvrdili význam regionálneho prístupu, prijatého v stratégii Európskej únie pre bezpečnosť a rozvoj v Saheli z marca 2011. Civilná misia, ktorá bola spustená na žiadosť nigerskej vlády v lete 2012, je dôležitým prvkom stratégie Sahela a Európskej únie spolu s ďalšími nástrojmi rozvoja a stability EÚ.

EULEX Kosovo: Táto misia začala v roku 2008 ako najväčšia civilná misia v rámci spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky Európskej únie. Celkovým poslaním misie EULEX je pomáhať kosovským orgánom pri vytváraní udržateľných a nezávislých inštitúcií právneho štátu. Aktuálny mandát misie bol spustený na obdobie do 14. júna 2020 na základe rozhodnutia Rady. Misia pracuje v rámci rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN. Misia EULEX podporuje príslušné inštitúcie právneho štátu v Kosove na ich ceste k zvýšeniu efektívnosti, udržateľnosti, multietnickej príslušnosti a zodpovednosti, bez politických zásahov a pri plnom dodržiavaní osvedčených postupov EÚ. V rámci svojho súčasného mandátu misia vykonáva monitorovacie činnosti a má obmedzené výkonné funkcie. Misia naďalej podporuje odborné komory a špecializované prokuratúry v súlade s príslušnými právnymi predpismi Kosova.

EUMM Gruzínsko: Je to civilná monitorovacia misia Európskej únie. Začala v septembri 2008 na základe šesťbodovej dohody sprostredkovanej EÚ, ktorá ukončila augustovú vojnu. Za priority misia môžeme považovať skutočnosť, že sa nevrátia nepriateľské útoky, uľahčí sa obnovenie bezpečného a normálneho života miestnych spoločenstiev žijúcich na oboch stranách administratívnych hraničných ciest (ABL) s Abcházskom a Južným Osetskom, vybudovanie dôvery medzi konfliktnými stranami a informovanie o politike EÚ v Gruzínsku a širšom regióne.

EUNAVFOR MED Sofia: Táto operácia je len jedným z prvkov širšej komplexnej reakcie EÚ na problematiku migrácie, ktorej cieľom je riešiť nielen jej fyzickú zložku, ale aj jej hlavné príčiny ako napríklad: odvrátenie konfliktu, chudoby, klimatických zmien a prenasledovania. Názov Sofia nesmie po dieťati, ktoré sa narodilo 24. augusta 2015 o 04.15 hodine na palube nemeckej fregaty Schleswig-Holstein pôsobiacej v Stredozemnom mori ako súčasť pracovnej skupiny EUNAVFOR MED. Narodila sa somálskej matke zachránenej

spolu s ostatnými 453 migrantmi a spoločne vystúpili vo večerných hodinách toho istého dňa v prístave Taranto.

EUPOL COPPS Palestínske územie: Misia bola založená 1. januára 2006, je to policajná a právna misia EÚ pre Palestínske územie. Spočiatku bola misia založená ako policajná misia pozostávajúca z policajnej poradnej sekcie. V roku 2008 bola pridaná časť o právnom štáte. Misia najmä prostredníctvom Koordinačného úradu EÚ na podporu palestínskej polície, pomáha Palestínskej samospráve pri budovaní svojich inštitúcií pre budúci Palestínsky štát zameraný na reformy v oblasti bezpečnosti a spravodlivosti. Toto sa uskutočňuje v palestínskom vlastníctve a v súlade s najlepšími európskymi a medzinárodnými normami. Cieľom misie je zlepšiť bezpečnosť palestínskeho ľudu.

EUTM Stredoafrická republika: V liste z 8. októbra 2015 požiadala pani Catherine Samba-Panza šéfka štátnej transformácie Stredoafrickej republiky, aby podporila Stredoafrické ozbrojené sily prostredníctvom posilnenej štruktúru operačného vzdelávania v plnej spolupráci s multidimenzionálnou integrovanou stabilizačnou misiou OSN v Stredoafrickej republike.

EUTM Somálsko: Mandát misie začal 10. apríla 2010 a obnovený bol do 31. decembra 2018. V rámci "spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky" EÚ sa uskutočňujú činnosti odbornej prípravy, mentoringu a poradenstva vykonávané EUTM s cieľom prispieť k rozvoju stability, prosperity a bezpečnosti v Somálsku. Sídlo misie je rovnako ako v prípade prechádzajúcich misií EÚ v Mogadiši.

EUTM Mali: Obnova trvalého mieru v Mali je nevyhnutná pre dlhodobú stabilitu v regióne Sahel a v širšom zmysle pre Afriku a Európu. Na žiadosť malskej vlády a na základe rezolúcií OSN, najmä rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN, členské štáty Európskej únie súhlasili s vytvorením misie na výcvik ozbrojených síl Mali v rámci spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky EÚ. Štvrtý mandát pre EUTM Mali bol zriadený vo februári 2013.[8]

Záver

Jednotlivé misie organizované Európskou úniou zabezpečujú mier a postupne riešia nielen konflikt v krajine, v ktorej pôsobia, ale aj pomáhajú pri riešení ďalších problémov. Práve správne nastavenie misií je neraz jedinou možnosťou ako bojovať s migračnou krízou, keďže neriešenie problému priamo v krajine migrantov, ktorí smerujú do Európy nie je riešením. Jediné možné východisko je odstránenie rozdielov a konfliktov v krajine, z ktorej odchádzajú občania pre zlé podmienky.

Slovenská republika ako člen Európskej únie sa aktívne zapája a aj zapájala do misií organizovaných alebo spoluorganizovaných Európskou úniou. Neustále posilňuje svoje postavenie v oblasti, či už civilnej ale aj obrannej pomoci. Aktuálne pôsobí v 6 oblastiach do ktorých zasiela aj svojich expertov. Sú to misie: EUFOR ALTHEA v Bosne a Hercegovine, EULEX v Kosove, EUAM na Ukrajine, EUBAM v Moldavsku a Ukrajine, EUMM v Gruzínsku, Tréningová misia EUTM v Mali, EUPOL COPPS v Palestíne a EUPOL zameranej na Afganistan, ktorá už je ukončená.

Pokračovanie a budovanie lepších vzťahov, nielen s Európskou úniou ale s aj krajinami, ktoré aktuálne sužuje kríza a vojnový konflikt, je jediným možným riešením s problémami, ktoré sa neraz dotýkajú aj krajín Európskej únie.

Použitá literatúra:

1. *European external action*, [online] 2017 [cit. 25. 11. 2018] Dostupné na internete: https://eeas.europa.eu/topics/military-and-civilian-missions-and-operations/430/

[8] European external action, (2017).

military-and-civilian-missions-and-operations_en
2. JANAS, K. (2012): *Incident as a means of Crisis management at the regional level*. In Challenges of the 21st Century. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne. s. 20-25.
3. MIKA, V. T. (2013): *Manažment a krízový manažment (Úvod do krízového manažmentu)*, Žilina: EDIS – vydavateľstvo ŽU, ISBN 978-80-554-1161-3. s. 7.
4. *Rokovací poriadok Bezpečnostnej rady Slovenskej republiky* (schválený uznesením BR SR č. 536/2017 zo dňa 5. apríla 2017) [online]. In *vláda.gov* 2017 [citované 29. 11. 2018] Dostupné na internete: http://www.vlada.gov.sk/data/files/6369.pdf
5. *Rokovací poriadok Bezpečnostnej rady kraja* (schválený uznesením vlády SR č. 152/2017 zo dňa 5. Apríla 2017) [online] In *vláda.gov* 2017 [citované 27. 11. 2018] Dostupné na internete: http://www.vlada.gov.sk/data/files/6368.pdf
6. *Štatút Bezpečnostnej rady Slovenskej republiky*. [online] In *vláda.gov* 2015 [citované 27. 11. 2018] Dostupné na internete: http://www.vlada.gov.sk/data/files/6371_statut-a-ulohy.pdf
7. *Zákon č. 387/2002 Z. z. o riadení štátu v krízových situáciách mimo času vojny a vojnového stavu v znení neskorších predpisov.*
8. *Zákon č. 387/2002 Z. z. o riadení štátu v krízových situáciách mimo času vojny a vojnového stavu* (v znení č. 515/2003 Z. z., 335/2007 Z. z., 445/2008 Z. z., 179/2011 Z. z., 444/2015 Z. z.).

Kontakt:
Mgr. Petra Rendková
Katedra politológie
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 2
911 50 Trenčín
Slovenská republika
e-mail: petra.rendkova@tnuni.sk

PRESENT CRISIS IN VENEZUELA AND ITS INFLUENCE

Vít Rouč

Katedra mezinárodních vztahů a diplomacie/Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů
Praha, U Santošky 17, 150 00, Praha, ČR, e-mail: vitrouc@seznam.cz

Předkládaný příspěvek „aktuální krize ve Venezuele a její dopady“ se zabývá zejména aktuálními faktory ovlivňujícími dění v tomto státu. V této souvislosti přibližuje klíčové změny ve Venezuele a dopady na samotný vývoj státu, vztahy se sousedy a širší geopolitické aspekty. Cílem článku je nastínit klíčové mezníky, které Venezuelu přivedly z postavení stabilního a na latinskoamerické poměry bohatého státu k současné hluboké krizi. Dalším cílem je reflexe její současné vnitropolitické, zahraničněpolitické, ekonomické situace a nástin možných rizik, která tento vývoj může vyvolat. Při reflexi tématu bude použita především analýza, která bude na vybraných kritériích sledovat výše uvedené faktory. Tato situace také ovlivňuje politické, ekonomické, bezpečnostní i sociální prostředí okolních států a jejich vztahy k Venezuele – spíše negativně. V důsledku tohoto jevu se může stát Venezuela dalším zdrojem napětí v regionu. V článku jsou použity zejména české, anglické a španělsky psané zdroje, které se zabývají zkoumanou problematikou.
Klíčová slova: Latinská Amerika, Venezuela, krize, geopolitika, politika

The presented summary of „present crisis in Venezuela and its influence“ describes especially actual factors which have the influence in this state. From this view it describes the main changes in Venezuela and their influence of the state development, neighbouring relations and the bigger geopolitical points. The main target of the article is the description of the main changes which have the influence on the change of Venezuela as the stable and relatively rich latinoamerikan state to the present deep crisis. The next targets are reflections of its present interior and exterior political and economic situation with the description of possible risks which will be able to come. As the main method it will be used analysis. This situation has the influence on the political, economic, secural and social settings of the states and their relations too. I think that the influence will be rather negative. These factors could form the next regional unstable source. Czech, English and Spanish sources connected with this theme are used in the article.
Key words: Latin America, Venezuela, crisis, geopolicy, policy
JEL: N46, R23, R28

Introduction

The development of the present situation in Venezuela is the one of the most important point in the world, it is reflected by media and states subjects too. In the past Venezuela was the example of mostly positive Latinoamerican state with a very good level of economy, social and democratic matters. It is true, that complicated matters existed during 20 century too, but in comparision with other Latinoamerican states were not so deep. Venezeula was the target of the Czechoslovak immigration in the past too. How is it possible, that this state has so deep problems nowadays? This is the main explorer question of my topic. Next targets are impacts in the area of the interpolicy, international relations and economy too. The present situation in Venezuela is the most actual problem of the West hemisphare which has a negative impact on next Latinoamerican states. This situation is problematic for the USA too, especially in the area of the energy security.

The present situation in Venezuela reflects the dimension of the interior conflict, it character is: „ …human victims, materiál losses, disruption of the state administration, enormous tampering of the basic human rights and civil freedoms. The result of the type of the conflict can have a negative influence on the environment in the state, decline or disruption of social and political system of the state or a moral decline of the population.“[1] This situation is formed by a very strong export of oil in the socialeconomic area; by Hofreiter is this fact an iniciated matter of the interior conflict: „…the dependence of the export of the one of raw material (price moving or problems with export can have a destabilisation the state economy, increase the tension and provoke conflict.“[2] The using method will be a description and mostly an analyse of English , Spanish and Czech internet sources, because this problem is actual. For historical reflection will be used the book of sources by J. Opatrný „Amerika v proměnách staletí“ and the next publication by J. Livingston „Zadní dvorek Ameriky“.

1 Historical development and context

The geopolitical and energy power of Venezuela started to grow during the fisrt part of 20 century. In the interwar period the role of the USA was stronger. Mainly in oil sector. The USA investment in Venezuelan oil industry made Venezuela the third world producer of oil in the year 1938.[3] But the most part of oil inputs left to abroad. Venezuela had next problems from the colonial period, especially with the ownership of the agricultural land. Nationalistic political party „democratic action“[4] criticized this situation and wanted many political changes.

After owerthrow the regime of Maros Pérez Jimenéz in the year 1958, Venezuela entered to the best period. The democratic system, a lot of new laws in socioeconomic area, the realisation of the agriculture reform are examples of the positive development. The revolution in Cuba brought political influence to some parts of Venezuelan society, but army stopped all dangerouse activities of left wings grups.

The policy of the president Rafael Caldera Rodríguez was very important. He had a support of the main part of the society because his policy was very clever and social too. A bad commercial contract with the USA was cancelled, gas industry was nationalized. Oil industry was nationalized for compensation. In the political area Venezuela abided human rights too. The fall of the oil prices created a lot of problems. During the second period of the president Carlos Péres cost-saving matters were accepted. Demonstrations were the result of all problems. „Caracazo“ was the worst in the year 1989 when 1500 people were killed by military and security forces.[5]

Some military officers didn´t agree with the political development and using military forces against civil population. One of the officers was Hugo Chávez. He tried to stage a coup in 1992, but he was unsuccessful. After his return from the prison he started to creat the political movement „Polo Patriótico“. He won the presidential election in 1998. He had 56,2% votes.[6] The new constitution was passed in 1999: „…total processing of the human rights, the inclusion of rights of native people and the solution of questions of the protection of the environment area.“[7]

---

[1] KAZANSKÝ, R. (2013): Súčasné problémy výskumu medzinárodných konfliktov a kríz a ich riešenia, p. 23.
[2] KAZANSKÝ, R. (2013): Súčasné problémy výskumu medzinárodných konfliktov a kríz a ich riešenia, p. 24. In: HOFREITER, L. (2008): Teória a riešenie konfliktov, p. 104-105.
[3] See OPATRNÝ, J. (1998): Amerika v proměnách staletí, p. 675.
[4] Acción Democrática
[5] NACHTIGALLOVÁ, M. (2006): Venezuela, p. 358.
[6] NACHTIGALLOVÁ, M. (2006): Venezuela, p. 359.
[7] NACHTIGALLOVÁ, M. (2006): Venezuela, p. 359.

2 Interpolitical situation in Venezuela during 2000-2018

The base for this period was victory of Chávez during the president election in the year 2000. He had the support of 59,8 % votes, it was more than during the past election.[8]

In the economic area oil was still the most important for Venezuela, when „14 % of American consumption of oil comes from Venezuela. It forms approximately the half of Venezuelan oil export (1,4 milion barrels per day)“.[9] In this context the law of state oil company PDVSA was accepted. This law negated its privatization and, „..the company had 51 % in all the private companies with private firms.“[10] This fact and the next social laws, including subsidising prices of the basic grocery for the poor people to help to make better their lifes. This policy was a negative site in the area of the foreign investments, which started to lower. This development to multiply and have the influence on catastrophic present situation. The more positive social level of the population was paid by oil money. Problems connected with this policy started to come during Chavez life. Political oposition wanted to interrupt Chávez policy named as „socialism of 21 century.“ This staps were legal and illegal too. For example the strike activities in the oil industry during 2002 or the attempt to appeal Chávez by the referendum in the year 2004.[11] These actions were unsuccessful. A more successful political action was for example in the election in the year 2010, when political party of Chávez won, but it didn´t creat the coalition majority.[12]

The interior political situation became worse after the death of Hugo Chávez. Nicolás Maduro became the new president. The economic situation started to worse and it had an influence on the whole Venezuela. Political oposition started to make stronger and it won the election to the National Assemble in the year 2015. Maduro and his allies filled in the Constitutional court which started to block resolutions of the National Assemble. During the election in the year 2017 the government created a very bad condition for the function of political oposition. The result of the policy was unsuccessful for the political opposition during the elections. A lot of foreign states didn´t respect results of Venezuela´s elections and the USA implemented restrictions againts 13 heads od Maduro regime. The very bad socioeconomic situation in Venezuela extends the number of Maduro enemies. This Maduro antagonists fought with Maduro allies (named colectivos) in the Venezuelan streets.

In spring 2018 the presidental election for the period 2019-2025 was hold. Political opposition was ununit and its leader Henry Falcón incame in the election in the last moment. Maduro was the winner with 5,8 million of votes. The participation was 48 %.[13]

3 Economic and foreign policy factors of Venezuela´s crisis

The first economic problems has come during the rule of Hugo Chávez. These problems have made deeper during the rule of Nicolás Maduro. The main reason of this development is the total dependence on Venezuelan economy in the export of oil, which it is more than 95 %.[14] The low costs of this comodity in the world market and together with a very expensive social Venezuelan policy created in Venezuela hyperinflation which will be 1 000 000 % in the end of this year. For example “... the price of the roll of one toilet paper

[8] NACHTIGALLOVÁ, M. (2004): Causas de la inestabilidad política en Venezuela a principios del siglo XXI y perspectivas del futuro desarrollo, p. 71.
[9] NACHTIGALLOVÁ, M. (2004): Causas de la inestabilidad política en Venezuela a principios del siglo XXI y perspectivas del futuro desarrollo, p. 75.
[10] LIVINGSTONEOVÁ, G. (2011): Zadní dvorek Ameriky, p. 182.
[11] See LIVINGSTONEOVÁ, G. (2011): Zadní dvorek Ameriky, p. 191.
[12] See LIVINGSTONEOVÁ, G. (2011): Zadní dvorek Ameriky, p. 184.
[13] See NEKOLA, O. (2018): Druhý termín pro Nicoláse Madura, 21.5.
[14] See JOHNSON, K. (2018): How Venezuela struck it poor, s. 13.

costs 2.5 millions bolívars, the weight of banknotes is bigger than this toilet paper.“[15] Next problem of Venezuela concerns the incompetence of own processing of it´s oil, so gasoline made from Venezuelan oil is imported from the USA. The gasoline in Venezuela is very cheep and no government has not raiced up this price.

The price of one USD is 6500 bolívars on the black market.[16] The unemployment will be 39 % and inflation 10 000 000 % in the year 2019.[17]

This critical economy situation has a negative socioeconomic influence for common Venezuelan people. This development has created the black market and has formed more criminal activities. The possibility to buy the basic needs are very difficult for common people and are alloted by ration cards. The distribution of the basic foods is in army´s hands. It is true, that time to time the basic food is lost or it is distributed very often only to people who support the government. The government of Nicolás Maduro starts to try this critical situation by a new currency, which is linked to oil – named PETRO and the exchange rate is 1:60 USD.[18]

Next problem is in the medicine too. Malaria, measles and diphtheria have returned. This diseases are spread across the region in connection with immigration too.[19]

In the foreign relations the isolation of Venezuela continued. This trend has started during the rule of Hugo Chávez. Chávez had relations with mostly left-wing states – Cuba, Ecuador or Bolivia and with undemocratic states as North Corea, Syria, Iran, Iraq and others too. The Maduro diplomacy has same character too. It must be said that only these states want relations with Venezuela nowadays. Mexico, Peru or Panama, allies of Venezuela in the past, are turning away from Venezuela. In nowadays immigration from Venezuela to neighbouring countries is the biggest problem. 2,6 milion people have fled Venezuela since 2015.[20] This is the biggest migration crize in South America in history. The main part of immigrants go to Colombia (approximatlly one million people), next to Brazil, Peru or Chile. Character of this immigration is that poor people go to the same poor neighbouring countries and this situation starts to create the destabilization and conflicts with natives. Brazil had to send military to the border line because street fights between Brazil and Venezuelan people started. The similar problem is in Colombia where civil war finished in the year 2016 and has a lot of problems with the socialization of fighters. One million of Venezuelan people in Colombia need a lot of money which Colombia needs for own purposes. This situation can creat civil strifes and break down the peaceful process.

A very important is the position of the USA as the regional and world power. The USA is the importer and manufacturer of Venezuelan oil. Venezuelan oil is the priority of the American energy security policy. The USA criticises Venezuelan government, situation in the country, doesn ´t admit results of Venezuelan elections, inserts sanctions for the heads of Venezuelan regime, but buys nearly half of production of Venezuelan oil[21] in the value of one billion USD per month.[22] This money are given to Venezuelan military and security power which are the main supporter of Maduro´s regime.

[15] JONÁŠ, M. (2018): Stop pro venezuelské migranty, 20.8.
[16] See How Venezuela´s crisis developer and drove out millions people (2018), 22.8.
[17] See LA NACION (2018): Fuera de control: el FMI prevé 10 000 000 % de inflación en 2019
[18] TENEVOVÁ, N. (2018): Venezuelská kryptoměna Petro, 21.2.
[19] See JOHNSON, K. (2018): How Venezuela struck it poor, p. 3.
[20] See THE GUARDIAN (2018): Venezuela: nearly 2m people have fled country since 2015, UN says. p. 2.
[21] See KIRBY, J. (2017): What the Hell Is Happening in Venezuela, p. 4.
[22] See OPATRNÝ, J. (2017): Studio 6, 31.7.

Conclusion

The present situation in Venezuela is critical and it is the biggest problem of the west hemisphare nowadays. If it is not be solved, it can open of lot of problems of the Latinoamerican area in various points – economic, political and military too. USA can play the main role in this situation. But its activity in the other parts of the world, its conception of the energy security and its historical role in the Latinoamerican area in the past does not creat the great posibility to the military intervention. Donald Trump said: "It´s a regime that, frankly, could be toppled very quickly by the military it the military decides to do that."[23] But on the other site money which are invested by Maduro to Venezuelan army and police troops are the last pillar of Maduro´s regime.

The main explorer answer has more parts. The main reason is the fatal Venezuela´s dependence on the export of oil, its vacillating prices, unmodern Venezuelan mining equipments and many changes in mining policy and relations to mining companies from abroad. The next fact was a very difficult socioeconomical situation of the main part of Venezuela´s population which was improved mostly by oil money. This political change was very important for the poorest people but from the financial point it was bad. The third reason was the foreign policy and its orientation to various "problematic" states and undemocratical interior policy too. The last reason is the immigration crisis, which has the base in political a economical development of Venezuela. This crisis has the power to destabilize all the region.

The main factor in the future is the position of Venezuelan army and police when the situation for them will be unsustainable. The question is, which next development will be created. Some great change of Maduro´s regime is not very probable in this time.

References:

1. How Venezuela´s crisis developer and drove out millions of people, (2018). [online]. 22.8. 2018. [28.10.2018.] Dostupné na internetě: https://www.bbc.com/news/world-latin-america-36319877
2. JOHNSON, K. (2018): How Venezuela struck it poor. [online]. In: *Foreign Policy*, 16.7. 2018. [28.10.2018.] Dostupné na internetě: https://foreignpolicy.com /2018/07/16/ how-venezuela-struck-it-poor-oil-energy-chavez/.
3. JONÁŠ, M. (2018): Stop pro venezuelské migranty. [online]. In: *Horizont Čt* 24, 20.8. 2018. [28.10.2018.] Dostupné na internetě: https://www.ceskatelevize.cz/porady/ 10316155327-horizont-ct24/218411058050820/video/638957.
4. KAZANSKÝ, R. (2013): *Súčasné problémy výskumu medzinárodných konfliktov a kríz a ich riešenia*, Banská Bystrica: Vydavatelśtvo UMB-Belianum, 2013. ISBN 978-80-557-0573-6.
5. KIRBY, J. (2017): What the Hell Is Happening in Venezuela? [online]. In: *New York*, 29.7. 2017. [28.10.2018.] Dostupné na internetě: http://nymag.com/intelligencer/ 2017/07/what-the-hell-is-happening-in-venezuela.html.
6. LA NACION, (2018): Fuera de control: el FMI prevé 10.000.000 % de inflación en 2019. [online]. In: *La Nacion*, 10.10. 2018. [28.10.2018.] Dostupné na internetě: https://www.lanacion.com.ar/2180245-fuera-control-fmi-preve-10000000-inflacion-2019.
7. LIVINGSTONEOVÁ, G. (2011): *Zadní dvorek Ameriky*, Všeň: Grimmus, 2011. ISBN 978-80-87461-02-0.
8. NACHTIGALLOVÁ, M. (2006): Venezuela. In: NĚMEC, J. (2006): *Politické systémy Latinské Ameriky*, Praha: VŠE-Oeconomica, 2006. s. 351-385. ISBN 80-245-1107-X.

[23] THE GUARDIAN (2018): Trump says Venezuela „ could be toppled very quickly" by military coup, p. 1.

9. NACHTIGALLOVÁ, M. (2004): Causas de la inestabilidad política en Venezuela a principios del siglo XXI y perspectivas del futuro desarrollo. In: NACHTIGALLOVÁ, M. (2004): *Promlemas económicos, sociales y políticos en los países de la Península Ibérica y de América Latina*, Praha: VŠE-Oeconomica, 2004. s. 67-87. ISBN 80-245-0787-0.
10. NEKOLA, O. (2018): Druhý termín pro Nicoláse Madura. [online]. In: *Horizont Čt* 24, 21.5. 2018.[28.10.2018.] Dostupné na internetě: https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10316155327-horizont-ct24/218411058050521/obsah/621628-druhy-termin-pro-nicolase-madura.
11. OPATRNÝ, J. (1998): *Amerika v proměnách staletí*, Praha: Libri, 1998. ISBN 80-85983-42-7.
12. OPATRNÝ, J. (2017): Venezuela po volbách. [online]. In: *Studio 6 Čt 24*, 31.7. 2017. [28.10.2018.] Dostupné na internetě: https://www.ceskatelevize.cz/porady/1096902795-studio-6/217411010100731/video/ 559669.
13. TENEVOVÁ, N. (2018): Venezuelská kryptoměna Petro. [online]. In: *Horizont Čt* 24, 21.2. 2018. [28.10.2018.] Dostupné na internetě: https://www.ceskatelevize.cz/porady/10316155327-horizont-ct24/218411058050221/video/602293.
14. THE GUARDIAN, (2018): Trump says Venezuela „could be toppled very quickly“ by military coup. [online]. In: *The Guardian*, 25.9. 2018. [28.10.2018.] Dostupné na internetě: https://www.theguardian.com/world/2018/sep/25/us-sanctions-venezuela-first-lady-vice-president
15. THE GUARDIAN, (2018): Venezuela: nearly 2m people have fled country since 2015, UN says. [online]. In: *The Guardian*, 1.10. 2018. [28.10.2018.] Dostupné na internetě: https://www.theguardian.com/world/2018/oct/01/venezuela-migration-crisis-un-calls-for-response

Contact:
PhDr. Vít Rouč, Ph.D.
Katedra mezinárodních vztahů a diplomacie
VŠMVV Praha, o.p.s.
U Santošky 17
150 00 Praha 5
Česká republika
e-mail: vitrouc@seznam.cz

VÝNIMKA A VÝNIMOČNÝ STAV V POLITICKEJ FILOZOFII CARLA SCHMITTA[1]

Andrea Rusnáková

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univezita Mateja Bela, Kuznányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail:andrea.rusnakova@gmail.com

V jednej z dvadsiatich téz amerického historika Timothy Snydera v diele *Tyrania* o potrebe chrániť hodnoty liberálnej demokracie pred autoritatívnymi tendenciami upozorňuje autor na zámerné zneužívanie pojmových prostriedkov. Konkrétne poukazuje na pojem výnimočného stavu, ktorý do politickej filozofie zaviedol a v kontexte teórie politična obhajoval nemecký právnik Carl Schmitt. Interpretáciou Schmittovej kľúčovej kategórie uvedieme dôvody prečo teória výnimky odporuje princípom právneho štátu a prečo jej môžeme pripísať ideologický rozmer. Pomocou analyticko-syntetickej metódy sa pokúsime obhájiť tézu, že výnimka ako krajný, hraničný a existenciálne rozhodujúci status pripúšťa konfrontáciu a tvrdú moc.
Kľúčové slová: výnimočný stav, suverenita, štát, konfliktnosť,

In one of the twentieth thesis American historian Timothy Snyder in the Tyranny, on the need to protect the values of liberal democracy from authoritarian tendencies, the author draws attention to intentional misuse of conceptual means. Specific points on the notion of exceptional condition, that in political philosophy was introduced and in the context of the theory of the policy advocated by the German lawyer Carl Schmitt. Interpretation of Schmitt key categories, we will show the reasons why the theory of the exception is contrary to the principle of the rule of law and why can we attributed to the ideological dimension. Using an analytic-synthetic method, we will try to defend the thesis that the exception as an extreme, boundary, and existentially decisive status admits confrontation and hard power.
Key words: state of emergency, sovereignty, state, conflict,
JEL: K 33

Úvod

V kontexte záujmu o dielo nemeckého právnika Carla Schmitta je relevantné položiť si hneď v úvode otázku, prečo jeho teoretická koncepcia neustále na seba upriamuje pozornosť, keď existujú nespochybniteľné dôkazy o jeho nacistickej minulosti, antiliberálnom postoji a vôli k politike nepriateľstva a konfrontácie. Intenzívne skúmanie dnes už *klasika politického myslenia*[2] môže byť pre akademickú ako i laickú obec zaujímavé a poučné, ak si uvedomíme, že sa opäť ukazuje potreba chrániť hodnoty liberálnej ústavnej demokracie, občianskej spoločnosti a individuálnych slobôd. V súvislosti s trendom vzostupu autoritatívnej formy politickej vlády je dôležité upozorniť na myšlienkový súbor autora, ktorý výraznou mierou prispel k zlyhaniu parlamentnej demokracie weimarského štátu. Podľa Aleša Urválka bol Schmitt jednou z hlavných postáv tzv. *konzervatívnej revolúcie*, ideologického myšlienkového prúdu, ktorý systematicky a účinne podkopával krehké piliere weimarskej republiky.[3]

[1] Príspevok publikovaný v rámci projektu VEGA 1/0949/17: Koncept mäkkej moci v kontexte transformujúceho sa medzinárodného prostredia a potenciál jeho využitia pre stratégie malých štátov. Autorka príspevku je externou doktorandkou na FPVaMV UMB Banská Bystrica
[2] KERVÉGAN, J. (2015): Co s Carlem Schmittem?, s. 9.
[3] URVÁLEK, A. (2009): Dějiny německého a rakouského konzervativního myšlení, s. 224.

Hoci Schmittovým dôležitým príspevkom do politického diskurzu je jeho koncepcia politična, túto je možné komplexne pochopiť len na pozadí dôkladnej znalosti základného pojmového aparátu a kľúčových kategórií. Na jednu z nich, výslovne s*chmittovskú,*[4] ako výnimočný stav označil španielsky filozof Mate, sa prostredníctvom metodologických prostriedkov interpretácie, analýzy a syntézy zameriame aj v nasledujúcom príspevku. Jeho cieľom bude obhájiť tézu, že politika výnimky stojí v ostrom rozpore s politikou normy a implikuje autoritatívne tendencie v otázkach uvažovania o záležitostiach politických.

1 Politická teológia (1933) – antropologické východiská a inšpiračné zdroje

Detailný rozbor pojmov výnimka (*Ausnahme)* a výnimočný stav (*Ausnahmezustand*) výrazne akcentuje v knižnej publikácii *Politická teológia (Politische Theologie; 1922, 1933)* s podtitulom *Štyri kapitoly k učeniu o suverenite*. Ak berieme do úvahy, že Schmittove publikačné výstupy členíme z hľadiska tematickej orientácie na určité fázy, skúmanie výnimky môžeme zaradiť do raného obdobia jeho vedeckej tvorby, kedy rezonuje záujem o *problematiku štátnej suverenity, decizionizmus a štátoprávny antipozitivizmus*[5]. Sú to práve tieto tri tematicky synergické prvky, ktoré tvoria leitmotív a obsah uvedeného knižného titulu.

Z pozície odborníka na ústavné a medzinárodné právo sa v medzivojnovom období Schmitt sústredil primárne na obhajobu vestfálskeho modelu moderného štátu a suverenity. Silne konzervatívne zmýšľajúci Schmitt ako jeden z posledných obhajcov štátnosti a európskeho medzinárodného práva rozpoznal v globálne sa presadzujúcich ideách internacionalizmu a univerzalizmu možné ohrozenie či dokonca negáciu klasickej myšlienky štátnej zvrchovanosti[6]. Pre Schmitta predstavoval štyristo rokov existujúci model štátnej jednoty najpokrokovejší vynález európskeho štátoprávneho uvažovania a pre *„rizikového a nebezpečného človeka“*[7] optimálny spôsob spoločensko-politického bytia. Antropologické premisy o človeku ako bytosti *„dynamickej, od prírody zlej a hriešnej“*[8] sa stali nielen dôležitým východiskom jeho politickej filozofie, ale rovnako umožnili vytvoriť jej ťažko spochybniteľný základ.[9] Súčasne odkazujú na dva hlavné inšpiračné zdroje, ktoré spája práve fixácia na pesimistický moment a akt neomylného rozhodnutia patriaci mocenskému centru.

Je všeobecne známe, že Schmitt je priamy pokračovateľ Hobbesovho projektu štátu ako garanta poriadku, ochrany a bezpečnosti a jeho teórie politickej moci.[10] Hobbes požadoval, aby sa každý človek zriekol pre neho nevýhodnej absolútnej slobody a podriadil sa spoločenskému stavu na základe recipročnej zmluvy, ktorá *„prevedie úplné a trvalé prenesenie moci a sily každého jednotlivca na štátne teleso ako osobu, a na druhej strane učiní vládcu (suveréna) reprezentantom (teda tým, kto stelesňuje moc) tohto telesa.”*[11] Podľa Hobbesovej verzie má suverénna štátna moc konkrétnu personálnu podobu, keďže v prípade narušenia verejného poriadku rozhoduje vládca o ďalšom postupe bez toho, že by bol podriadený inej moci alebo norme. Za kľúčový prvok decizionistického štátoprávneho myslenia považoval Schmitt Hobbesovu parolu *„auctoritas, non veritas facit legem“ (autorita, nie pravda, tvorí zákon).*[12] Najdôležitejšou postavou konzervatívnej protirevolučnej línie ako druhého inšpiračného prameňa, na ktorý sa Schmitt explicitne odvoláva, je

[4] MATE, M. R (2004): Politika na okraji. s. 263.
[5] VOIGT, R. (2001): Mythos Staat. Carl Schmitts Staatsverständnis. s. 37.
[6] LLANQUE, M. (2012: Geschichte der politischen Ideen. s. 105.
[7] SCHMITT, C. (2013): Pojem politična. s. 58.
[8] SCHMITT, C. (2013): Pojem politična. s. 58.
[9] SCHMITZ., M. (1965): Die Freund-Feind-Theorie Carl Schmitts. s. 111.
[10] KULAŠIK, P. (1997): Dejiny politických teórií. s. 70.
[11] ŠEJVL, M. (2017): Technický stát? Aneb Necessitas legem non habet.. s. 21. In: AGHA, P. (2017): Budoucnost statu?.
[12] BELLING, V. (2014): Zrození suveréna. s. 358.

Schmittov objav Donoso Cortés.[13] Kým Hobbesa považujeme za jedného zo zakladateľov klasického moderného štátu, tradicionalisti sa pokúšali nájsť presvedčivé argumenty na jeho obranu pred revolučnou dynamikou v rokoch 1789 a 1848. Razantnosť revolučného diania zintenzívnila požiadavku obhájiť klasickú interpretáciu teórie štátu, podľa ktorej je legitímne, ak suverén uplatní v kľúčových momentoch inštitút nekompromisného a neomylného rozhodnutia: *„V najdôležitejších veciach je dôležité, že sa rozhodne, než ako sa rozhodne.“*[14]

Do týchto úvah vstupuje Cortés s radikálne pesimistickým obrazom ľudskej prirodzenosti, v ktorom dominuje nielen *„prirodzená zvrhlosť a nízkosť, slabý rozum a slabá vôľa,“*[15] ale tiež dogma o absolútnej hriešnosti človeka a sveta vôbec. V dôsledku univerzálneho dedičného hriechu, ktorého prejavom je práve ľudská zloba, strach a konfliktnosť, požaduje Cortés až do okamihu Posledného súdu personálnu autoritu, teda *„pozemského Boha“*. Španielsky politik s veľkou nedôverou sledoval zmeny politickej paradigmy, predovšetkým narušenie nábožensko-metafyzického poriadku a s ním úzko spojenú otázku nového zdroja legitimity. Podľa Cortésa sa smerovanie dejín dostalo v roku 1848 do zlomového bodu a európsky politicko-spoločenský vývoj čelil rozhodujúcej ideovej konfrontácii medzi katolicizmom a ateistickým socializmom. Na tomto mieste sa Cortés zamýšľa, akými metodologickými prostriedkami reaguje na tento vývoj liberálne myslenie, ktorému vyčítal nejednoznačný a nerozhodný postoj. Hlavnou črtou liberálnej doktríny a súčasne dôležitým inštrumentom politického života sa stáva diskusia. Cortés bol presvedčený, že diskusia nepredstavuje v rozhodujúcich situáciách, *„v boji proti radikálnemu zlu“*[16] účinnú alternatívu k decízii.

2 Výnimka a výnimočný stav

Ako sme v predchádzajúcich riadkoch naznačili, zámerom zavedenia pojmu výnimočný stav do štátoprávneho myslenia bolo na jednej strane obhájiť klasickú teóriu štátnej suverenity a na druhej strane spochybniť teoretickú iniciatívu právneho normativizmu[17] ako dominantného smeru medzivojnového obdobia. Alebo inak povedané, súčasne s ambíciou redefinovať pojem suverenity sa Schmitt sústredil na argumentačný spor so zástancami teórie právneho štátu.

Liberálno-demokratická línia podnikla vplyvom zosilnenia významu matematicko-prírodovedných metód pokus transformovať právo na normatívnu, *„čistú“* vedu s cieľom stať sa antiideologickou.[18] Právo chápali ako jednotný a logicky usporiadaný súbor noriem, ktorý nazývame právny poriadok (*Rechtsordnung*). Podľa normativistov je právny poriadok odstupňovaný a usporiadanie právnych noriem vyplýva zo zákonitosti práva, ktorou je princíp priraditeľnosti *(Zurechnung)*. Jeden z najvplyvnejších teoretikov práva novokantovec Hans Kelsen v tejto súvislosti uvádza: *„Čo zakladá jednotu mnohosti právnych noriem, prečo je určitá právna norma súčasťou určitého právneho poriadku? Mnohosť noriem utvára jednotu, systém, usporiadanosť vtedy, keď možno ich platnosť odvodiť z jednej normy ako toho konečného základu tejto platnosti.“*[19] Pre čistú právnu vedu, ktorá sa *opiera o analógiu medzi právnou úvahou a matematickou dedukciou*, bez logického sporu platí, *že základom normy je vždy znova norma.“*[20] Táto štruktúra právneho poriadku nám umožňuje odvolať sa vždy na

[13] ŠAJDA, P. (2016): Kierkegaardovská renesancia. s. 72.
[14] SCHMITT, C. (2012): Politická theologie. s. 45.
[15] SCHMITT, C. (2012): Politická theologie. s. 45.
[16] ŠAJDA, P. (2016): Kierkegaardovská renesancia. s. 71.
[17] Poznámka: Právna veda, ktorá nadväzovala na Kantovu transcendentálnu filozofiu a pozitivistickú právnu vedu 19. storočia.
[18] KELSEN, H. (2018): Čistá právna náuka. s. 31.
[19] KELSEN, H. (2018): Čistá právna náuka. s. 95.
[20] KERVÉGAN, J. (2015): Co s Carlem Schmittem?, s. 109.

vyššie postavený normatívny regulatív a postupne až k základnej norme, ktorou je v štátnom útvare ústava a v systéme medzinárodného práva Katalóg ľudských práv Charty OSN. Tým, že normativizmus stotožňuje právny poriadok so štátom, zároveň prekonáva antagonizmus tradičného štátoprávneho myslenia, ktoré na štát a právo nazerá ako na dva autonómne subjekty.

Schmittov názor na predmet a metódu právnej vedy ako aj jej vzťah k štátu sa zásadne odlišuje. Na rozdiel od normativistov odmieta právo metodologicky obmedziť výlučne na logicko-matematickú dedukciu a poukazuje na jeho afinitu s teológiou. Metódou analógie vysvetľuje ich pojmovú a súčasne významovú príbuznosť: *„všetky pregnantné pojmy modernej štátovedy sú sekularizovanými pojmami teologickými.“*[21] Z tohto dôvodu považuje Schmitt za nevyhnutné zachovať subjektívny prvok, ktorý chce kauzálna prírodovedná teória zavedením objektívnej normy z práva definitívne odstrániť.

Schmitt zdôrazňoval, že právo nepozostáva iba zo súboru noriem, ale zahŕňa aj dôležitý moment rozhodnutia. Aby význam decízie pre právnu vedu zdôvodnil, sústredil sa na skúmanie toho, čo je konkrétne, hraničné a existenciálne rozhodujúce. V tejto súvislosti formuluje požiadavku, aby právna veda neeliminovala pojem výnimky, pretože pomocou neho dokážeme lepšie pochopiť to, čo je normálne, všeobecné a opakované.[22] *„Výnimka je zaujímavejšia ako normálny prípad. To, čo je normálne, nedokazuje nič, výnimka dokazuje všetko: výnimka nielen potvrdzuje pravidlo, ale pravidlo vôbec žije len z výnimky.“*[23] Schmitt súhlasí s normativistami, že normálnu situáciu charakterizuje fungujúci právny poriadok, ktorý umožňuje aplikovať všeobecné pravidlá. Súčasne však upozorňuje, že môže dôjsť k narušeniu normálneho (právneho) stavu a tým aj možnosti účinne uplatniť racionálne zdôvodnené právne normy.

Výnimku definuje Schmitt nasledovne: *„výnimka je to, čo sa nedá subsumovať; vymyká sa všeobecnému uchopeniu, súčasne však v abolútnej čistote demonštruje špecificky právny formálny prvok, decíziu.“*[24] Z uvedeného vyplýva, že výnimka sa nedá definovať prostredníctvom objektívne platných normatívov, ale musí nevyhnutne obsahovať aj subjektívny prvok, ktorý disponuje právomocou rozhodnúť o výnimočnom stave.

Čo rozumie Schmitt pod výnimočným stavom? Jeho skutkovú podstatu nevie vymedziť žiadna abstraktne formulovaná norma a právnym výkladom nedisponuje ani ústava. V základnom zákone je právna formulácia redukovaná na výrok, že ide o *„ohrozenie existencie štátu.“*[25] Ak *extremus necessitas casus*[26] nastane, základná norma nestanovuje účinný právny postup a nevie tiež vymedziť príslušné kompetencie. *„Ústava*, tvrdí Schmitt, *môže maximálne uviesť, kto je v takomto prípade oprávnený konať.“*[27] Týmto sa dostávame k jadru Schmittovho štátoprávneho uvažovania, ktoré vychádza z definície:*„Suverén je ten, kto rozhoduje o výnimočnom stave“ (Souverän ist, wer über den Ausnahmezustand entscheidet*).[28]

[21] SCHMITT, C. (2012): Politická theologie. s. 31.
[22] ŠAJDA, P. (2016): Kierkegaardovská renesancia. s. 71.
[23] SCHMITT, C. (2012): Politická theologie. s. 45.
[24] SCHMITT, C. (2012): Politická theologie. s. 14.
[25] SCHMITT, C. (2012): Politická theologie. s. 10.
[26] SCHMITT, C. (2012): Politická theologie. s. 13.
[27] SCHMITT, C. (2012): Politická theologie. s. 10.
[28] SCHMITT, C. (2012): Politická theologie. s. 9.

3 Neobmedzená moc suveréna vo výnimočnom stave

V predchádzajúcej časti sme sa pokúsili načrtnúť, že výnimočný stav[29] je Schmittovým metodologickým kľúčom na vysvetlenie štátnej zvrchovanosti. Problematike suverénnej moci venoval pozornosť už Jean Bodin, ktorý *„sformuloval prvú ucelenú novovekú teóriu suverenity ako najvyššej absolútnej a nedeliteľnej moci.“*[30] Bodina intenzívne zamestnávala otázka *„ako ďaleko je suverén viazaný zákonmi“* a či v prípade núdzového stavu táto *„viazanosť podľa všeobecných prirodzených zásad zaniká.“*[31] Odpoveďou na problém mala byť mocenská dimenzia vládcu, ktorý pokiaľ je to nevyhnutné môže pozmeniť či dokonca anulovať zákony.

Podľa Schmitta Bodinova abstraktne štylizovaná definícia nepostačuje pre modernú právnu vedu a nedáva uspokojivé odpovede na aktuálne otázky. *„Základným problémom pojmu suverenity je spojenie fakticky i právne najvyššej moci,“*[32] zdôrazňuje Schmitt. V roku 1871, v čase zrodu Nemeckého cisárstva, vznikla naliehavá potreba vyriešiť problém suverenity zjednotených nemeckých štátov. Nemecká právna veda hľadala odpoveď na otázku: disponujú ešte nemecké štáty zjednotené pruskou vládnou elitou zvrchovanou mocou? Schmitt si kladie otázku: *„kto rozhoduje v prípade konfliktu, v čom spočíva verejný či štátny záujem, verejná bezpečnosť a poriadok, le salut public atď.?“*[33]

To, či je určitý štát politicky jednotný a zvrchovaný v zásade vyplýva zo špecifickej povahy Schmittovho kardinálneho pojmu politična. Jeho podstata spočíva v tom, že pripúšťa reálnu možnosť narušenia poriadku, bezpečnosti a pravidiel ako priamy dôsledok ľudskej prirodzenosti. Hoci Schmitt opakovane zdôrazňuje, že politika nie je primárne orientovaná na konflikt a porušovanie pravidiel, určité riziká, hrozby a v extrémnom prípade vojenské strety budú trvalou súčasťou politickej reality. V krajnej situácii môže byť tvrdá moc legitímnym prostriedkom politického konania, avšak jej použitiu predchádza rozhodnutie mocenského centra podľa dichotómie priateľ – nepriateľ o tom, kto je narušiteľ poriadku, kto predstavuje existenciálnu hrozbu. Z uvedeného implikuje, že rozhodujúcim znakom suverénneho štátu je existencia mocenskej autority, ktorá v takejto situácii disponuje oprávnením rozhodovať o ďalšom postupe a súčasne jej prináleží výhradné právo rozhodnúť o výnimočnom stave. *„Ak toto konanie nie je podriadené žiadnej kontrole, ak nie je ako v praxi štátoprávneho riadenia nejakým spôsobom rozčlenené na vzájomne sa obmedzujúce a vyvažujúce inštancie, tak je samo sebou jasné, kto je suverén.“*[34]

Aká je mocenská dimenzia suveréna v situácii, kedy dochádza k ustanoveniu výnimočného stavu? Predovšetkým je eliminovaný základný demokratický princíp, ktorým je systém deľby a rovnováhy moci, čo znamená, že rozhodnutie mocenského centra nepodlieha kontrolným mechanizmom a súčasne nie je limitované žiadnym normatívnym regulatívom. Moc suveréna (rex) je nadradená moci zákona (lex). Až do momentu konsolidácie a návratu do normálneho stavu je pozícia suveréna vymedzená tak, že sa nachádza mimo pôsobnosti platného právneho poriadku, súčasne však k nemu patrí, pretože disponuje právomocou dočasne obmedziť alebo suspendovať ústavu.[35] Týmto dochádza k obmedzeniu individuálnych slobôd jednotlivca, čo v konečnom dôsledku ohrozuje slobodu všeobecne. Nutnosť tohto konania zdôvodňuje vzťahom ochrany a poslušnosti, pojmu a problematike slobody Schmitt pozornosť nevenoval. Za predpokladu, že existuje normálny stav, decízia je

[29] Poznámka: Pojmy výnimočný stav, výnimočný prípad, núdzový stav a prípad krajnej núdze sa chápu ako synonymá.
[30] BELLING, V. (2014): Zrození suveréna. s. 39.
[31] SCHMITT, C. (2012): Politická theologie. s. 11.
[32] SCHMITT, C. (2012): Politická theologie. s. 18.
[33] SCHMITT, C. (2012): Politická theologie. s. 9.
[34] SCHMITT, C. (2012): Politická theologie. s. 10.
[35] SCHMITT, C. (2012): Politická theologie. s. 10.

eliminovaná a legitímnou autoritou je norma. Norma však môže účinne fungovať v normálnej situácii, naopak *„vo výnimočnej situácii je norma zlikvidovaná.“*[36] Ak extrémny prípad nastane, neexistuje prekážka, obmedzenie či objektívne normatívne pravidlo, ktoré by zabránili suverénovi zrušiť existujúci platný systém normatívnych pravidiel. Subjektívnym rozhodnutím dochádza k anulovaniu právneho poriadku, čo neznamená nevyhnutný zánik štátu, ale likvidáciu práva.

Záver

V súvislosti s tézou o ideologickom rozmere kategórie výnimočného stavu bolo zámerom predkladaného príspevku preskúmať metodologické východiská, obsah a význam pojmu výnimka a jej imanentného znaku, ktorým je rozhodnutie o výnimočnej situácii. Od prvých riadkov sme sa snažili ukázať, že celý systém Schmittovej politickej filozofie vychádza z pesimistického pohľadu na povahu a správanie človeka s dôrazom na rešpektovanie autority silného štátu. Tak ako je neodmysliteľnou súčasťou ľudskej prirodzenosti iracionálno, je nutné podľa Schmitta prijať výnimku ako súčasť štátoprávnej terminológie, i keď sa vymyká objektívnemu a logicky zdôvodniteľnému metodologickému postupu. Domnievame sa, že výnimka je takým zásahom do normatívne fungujúceho právneho poriadku, ktorý otvára možnosť zaviesť autoritatívny spôsob vlády. Jej nemenným a vlastným princípom je uznanie nároku mocenského centra rekonštituovať právny poriadok tým, že rozhodne o jeho interimálnom suspendovaní. Rozhodnutím zrušiť platnosť právnych noriem sa uvoľňuje priestor svojvôli, pretože vo výnimočnej situácii suverén nie je viazaný na zákon a jeho postup nepodlieha kontrolnému systému bŕzd a protiváh.

Ako sme vo viacerých pasážach uviedli, Schmitt považuje za najdôležitejšie ochranu základov suverénneho štátu a štátne záujmy nadraďuje nad individuálne slobody. Za základný znak politickej jednoty stanovuje existenciálne rozhodnutie o tom, kto ohrozuje štátnu celistvosť a zvrchovanosť podľa diferenčného kritéria dichotómie priateľ – nepriateľ. To znamená, že v krajnej situácii štátnej moci prináleží nielen právomoc koordinovať postup a metódy za účelom dosiahnutia normálneho stavu, ale rozhoduje tiež o vonkajšom alebo vnútornom narušiteľovi štátu, voči ktorému je v závislosti od intenzity ohrozenia prípustný vojenský zásah.

Použitá literatúra:

1. AGHA, P. 2017. *Budoucnost státu?* Praha: Academia, 2017. S. 214. ISBN 978-80-200-2681-1.
2. BELLING, V. 2014. *Zrození suveréna. Pojem suverenity a jeho kritika v moderní politické a právní filosofii*. Ústí nad Labem: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2014. S. 507. ISBN 978-80-7325-349-3.
3. KELSEN, H. 2018. *Čistá právna náuka*. Bratislava: Kalligram, 2018. S 190. ISBN 978-80-89916-21-4.
4. KERVÉGAN, J.F. 2015. *Co s Carlem Schmittem?* Praha: OIKOYMENTH, 2015. S. 239. ISBN 978-80-7298-197-7.
5. KULAŠIK, P. 2006. *Politické teórie*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2006. S. 317. ISBN 80-8083-208-0.
6. LLANQUE, M. 2012. *Geschichte der politischen Ideen. Von der Antike bis zur Gegenwart*. München: C.H. Beck, 2012. S. 128. ISBN 978-3-406-638466.
7. MATE, M-R. 2004. *Politika na okraji*. In Filozofia roč. 59, 2004, č. 3-4 [online] Dostupné na internete: < http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/filozofia/2004/3/263-285.pdf >

[36] SCHMITT, C. (2012): Politická theologie. s. 14.

8. SCHMITT, C. 2013. *Pojem politična.* Praha: OIKOYMENH, 2013. S. 124. ISBN 978-80-7298-491-6.
9. SCHMITT, C. 2012. *Politická theologie*. Praha: OIKOYMENH. 2012. S. 52. ISBN 978-80-7298-401-5.
10. SCHMITZ, M. 1965. *Die Freund-Feind-Theorie Carl Schmitts.* Köln: Westdeutscher Verlag und Opladen, 1965.
11. ŠAJDA, P. 2016. *Kierkegaardovská renesancia. Filozofia, náboženstvo, politika.* Bratislava: Premedia, 2016. S. 240. ISBN 978-80-8159-437-3.
12. URVÁLEK, A. a kol. 2009. *Dějiny německého a rakouského konzervativního myšlení.* Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2009. S. 478. ISBN 978-80-7182-252-3.
13. VOIGT, R. 2001. *Mythos Staat. Carl Schmitts Staatsverständnis.* Baden-Baden: Nomos, 2001. ISBN 3-7890-7061-0.

Kontakt:
Mgr. Andrea Rusnáková
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: andrea.rusnakova@gmail.com

COST CONTROLLING IN BUSINESSES

Žaneta Rylková[a] – Šárka Čemerková[b]

[a]School of Business Administration, Silesian University in Opava, Univerzitní nám. 1934/3, 73340 Karvina, Czech Republic, e-mail: rylkova@opf.slu.cz.
[b]School of Business Administration, Silesian University in Opava, Univerzitní nám. 1934/3, 73340 Karvina, Czech Republic,, e-mail: cemerkova@opf.slu.cz.

The cost controlling concept provides a framework for understanding which levers are needed to pull to achieve the results which the enterprise entity wants to achieve. The purpose of cost controlling is to capture costs as cost-effectively as possible, to determine their place of origin and, to allocate costs to cost drivers. The objective of the paper is to determine the level of implementation of the cost controlling concept in businesses. The paper is based on primary data collection from a recent survey of 201 enterprises from the Czech Republic and on comparison with international resources focused on cost controlling. Statistical analysis shows the influence of selected variables on the implementation of the cost controlling concept. Primary and secondary research confirm that level of cost controlling implementation is low in businesses.[1]

Key words: businesses, strategic management, cost controlling, cost centers.
JEL: M20, M21, M29.

Introduction

The present dynamic or even turbulent market environment requires fast managerial decision-making and the most accurate prediction of future development. Controlling or managerial accounting are corporate resources that should provide the necessary information on the basis of which the managers will be able to make their decisions. Early information at the relevant quality is a basis for successful management and operation of an enterprise and may even become a significant competitive advantage. The correct and precise function and operation of controlling considerably affects the present as well as the future performance of an enterprise and may even lead to its improvement.[2] The controlling activity has developed in the past years because of the need of companies to permanently monitor their performance and because of the need to adapt to the changes of the environment. In comparison to some decades ago, the present dynamic changes in the technological and social environment determine companies to be more agile regarding their strategies.[3] Cost issues dominate today's businesses more than ever. Across all sectors, the final cost is an increasingly important factor in their success. Even industries traditionally considered as high-end segments in their respective markets are ready to re-consider strategies in order to obtain substantial economic results. Thanks to controlling concepts this can be achieved without reducing quality.[4]

A controlling system cannot be realized without a proper cost and performance accounting system. Possibilities and limits of such an accounting system have to be

[1] This paper is an output of the science project of the Silesian University in Opava SGS 6/2018 “Economic Literacy of Business Entities“
[2] JAEOVA, H. – PUR, D. (2017): The use of Enterprise Resource Planning systems in controlling for business performance improvement, p. 8730.
[3] PELAU, C. – ROSCA, V. (2017): Controlling instruments for the sustainability of a business: Research regarding the application of marketing congrolling instruments in business, p. 277.
[4] KOPECKY, M. (2009): Controlling product costs as early as the concept design phase, p. 36.

reviewed.[5] The objective of this paper is to determine the level of implementation of the cost controlling concept in businesses and to suggest the way how to build a new economic structure in the spirit of controlling in businesses based on the secondary and primary research.

1 Theoretical background

Controlling is a part of internal management of organization system which is creating a specific plan-monitoring mechanism for informational and analytical support, coordination and integration of all management subsystems to achieve the organization goals for its sustainable and efficient functioning and development.[6] A modern concept of controlling at enterprises contains clarifications of the essence of controlling as a system and detailed consideration by its types: strategic and operational controlling, improvement of goals, tasks, principles, functions and their relationship to other functions of management.[7]

Cost controlling as such consists of a system of rules, methods and information tools which help to economize all business processes and coordination of all processes that are connected with those. For a company, the cost controlling makes it possible to define objectives, prevent risks and implement effective measures.[8]

Cost control includes examining and understanding the reasons for both positive and negative cost variances. Cost control typically uses detailed plans and schedules which were devised at the early stage of the company life cycle. As all the company processes are interrelated, any deviation in any process affects the final cost of the business.

The cost accounting systems are the subject of analysis for two reasons: they relatively successfully describe the causality principle between cost drivers and cost objects and represent two different approaches of cost calculation within the activity-oriented concept. The essence and usefulness of cost management system in the process of managing a company should lead to production growth, guaranteeing liquidity and cost optimisation as well as a stable position of businesses on the competitive market. The costs analysis, analysis of fixed and variable costs enable business improvement and increase of business performance effectiveness, and the cost analyses in general are important instrument for an assessment of business effectiveness.[9]

When planning for costs, the extra attention needs to be given to accounting for costs and following direction of the operational expenses. When establishing the operational expenses, their dependency on the gross volume of the commercial bank performance under specific conditions has to be established. It requires identification of activity or groups of activities that condition the origins of costs. The main concern is the correlation between the operational cost items and the personal responsibility of the managers. It is imperative to pursue the tendency to decrease expenses and observe their influence on the performance.[10]

The group of the operational costs consists of expenses that are not a part of any stated items of the economic outcome2. To be able to influence this group effectively, it is authoritative to know in detail the cause of origin of this group of expenses. For this reason,

[5] ROEHRIG, R. (2017): Elaboration of a cost and performance calculation system as the basis for introduction of the controlling concept in hospitals.
[6] KLYCHOVA, G.S. – SAFIULLIN, N.Z. – ZAKIROVA, A.R. (2014): Organization of cost accounting of fur farming in controlling concept, p. 219.
[7] MALYARETS, L. – DRASKOVIC, M. – BABENKO, V. – KOCHUYEVA, Z. – DOROKHOV, O. (2017): Theory and practice of controlling at enterprises in international business, p. 90.
[8] KLIMIKOVÁ, M. – VOVK, M. (2007): Problems of cost controlling in the commercial bank, p. 394.
[9] REHACEK, P. (2017): Quality costs as an instrument of verifying the effectiveness of quality management system, p. 109.
[10] KLIMIKOVÁ, M. – VOVK, M. (2007): Problems of cost controlling in the commercial bank, p. 392.

the different cost analyses and calculations are employed. One of the most progressive and internationally recognized method of calculation and analysis of the operational costs is Activity-Based Costing. [11]

The findings of researches highlight the influence of contemporary cost management methods on the business performance and researches are the basis for recommendations to management accountants moreover the findings raise more questions in the area of cost types and cost centers.[12]

The factors which are related to cost management and cost control are allowance of numerous variations during strategic management, change in plans, change in management methods, weak regulation and control, conflict between management participants, lack of proper training and experience of cost managers, rework at site, contractor experience in cooperation, level of management complexity, often changing subcontractors, poor site management and supervision, change in design/scope, communication errors, force majeure, unpredictable environment conditions, risk and uncertainty associated with contracts, low productivity of labour, high cost of labour, problems associated with overtime, accidents at site, unqualified/inexperienced labour, implementation of management information systems in cost updation, co-ordination between client and contractor, not implementing cost management tools like aktivity based costing for monitoring and control, improper or no maintenance of records for all types of communications and delay in payments.[13]

If we summarize the above mentioned secondary resources, than we can identify deficiencies in the company´s cost controlling management because the authors analyse them. These authors write what could be managed in better way, they write about that what is not managed appropriately in the area of cost management system. The authors highlight to identify cost centers, to identify operational costs, fixed and variable costs and different types of costs, maintenance costs, based on their studies it is needed to build cost accounting system and cost management system, information system to optimize costs and to better cost controlling management. The above mentioned factors have great impact on the business performance.

2 Methods

Results of this research study are a part of the research focused on the selected aspects of the entrepreneurial activities of enterprises. The objective of the research study is to present the results of primary research focused on the cost controlling concept implementation in manfuacturing enterprises. The research was carried out in the Czech Republic in the period between October 2017 and February 2018. Moreover the results are compared with the surveys of foreign authors.

The research includes primary data collection from top managers of enterprises in the Czech Republic. The sample consists of 201 manufacturing enterprises located in the Czech Republic. Selection of companies under research was based on the method of non-probability purposive sampling, by occasional selection. The questionnaire procedure resulted in 259 matched questionnaires within the area of manufacturing enterprises, out of which 58 were eliminated due to the incompleteness of responses. Thus 201 (a response rate of 78 %) questionnaires were used in the subsequent data analysis and statistical processing. The manufacturing companies differed in their size assessed by the number of employees: the

[11] KLIMIKOVÁ, M. – VOVK, M. (2007): Problems of cost controlling in the commercial bank, p. 392.
[12] MIJOC, J. – STARCEVIC, D. – MIJOC, I. (2014): Investigation of the relationship between contemporary cost management methods and improvement in financial performance, p. 393.
[13] DIVAKAR, K. – JEBIN BRITTO JD (2018): Factors affecting effective Implementation of cost management process in construction industry, p. 3601.

sample consists of 22.6 % of small enterprises, 47.2 % of medium enterprises, and 30.2 % of large enterprises.

The dependent variable is the implementation of cost controlling in enterprises. Respondents/managers were asked if they implemented the cost controlling concept. The level of implementation of cost controlling model was rated by the managers of each enterprise along four-point scales (1 = definitely not, 2 = rather not, 3 = rather yes, 4 = definitely yes). The group of independent variables consists of the areas included in the enterprise strategic management system: the performance measures, the information system, and the cost management. Questions on the inclusion of these areas - measures, information system, cost management, cost centers - in the enterprise strategic management system were presented in the form of four-point scales (1 = we do not include it at all, 2 = we do not include it, 3 = we include it, 2 = definitely we include it) to ensure maximal respondent specificity. To the independent variable there was involved the question if the knowledge of cost controlling concept influences the implementation of cost controlling model, this question was evaluated in the form of scale (1 = definitely not, 2 = rather not, 3 = rather yes, 4 = definitely yes). In addition to the independent variables, we also included the implementation of process management in the enterprise. We included enterprise size (natural logarithm of the number of employees) and enterprise age (in years). A dummy variable for industry level was included, because the distinction between manufacturing and services areas has a considerable effect on the enterprise in our case. The statistical classification of economic activities CZ-NACE in the European Community classifies industry of the companies. Table 1 shows descriptive statistics for variables.

Table 1: Descriptive Statistics for Variables

	Minimum	*Maximum*	*Mean*	*Standard Deviation*	*Median*	*Mode*
Implementation	1	4	2.14	1.013	2	1
Performance measures	1	4	3.42	0.802	4	4
Information system	1	4	3.62	0.791	4	4
Knowledge of cost controlling concept	1	4	2.94	0.884	3	3
Cost management	1	4	2.81	0.882	3	3
Cost centers	0	1	0.56	0.486	1	1
Process management	0	1	0.53	0.479	1	1
Size	11	20000	373.74	1816.314	34.50	37
Age	1	112	14.96	20.969	13.50	25
Industry	1	19	6.34	4.537	6	3

Source: own research

The data obtained via the questionnaire research were processed by using the SPSS statistical program.

3 Results

The authors of the research study found that the level of implementation of the cost controlling model among the respondents is relatively low. If we compare the results with authors Malyarets, Draskovic, Babenko, Kochuyeva and Dorokhov (2017) who analysed the

practice of controlling at enterprises in international business the results are similar. Less than a fifth of respondents implemented the cost management model based of the primary survey. Implementation of the cost controlling model was proven by managers particularly in large and medium-sized enterprises, in older enterprises (older than twenty years), and manufacturing companies with foreign business activities and with the implemented process management. Furthermore, higher implementation of the cost controlling model was proven by managers from these enterprises that include the cost centers and performance measures into the enterprise management. This introduced result is comparable with the study of Jaeova and Pur (2017) who are focused on planning systems in controlling for business performance improvement.

To determine the effect of the selected variables on implementation of the cost controlling model there were used adequate analytical methods. For the purpose of this paper we used examining of correlation between variables. All variables were screened to reveal their distribution through Pearson correlation coefficients deviations for the variables (Tab. 2). It is important to realize that the correlation between the identified variables has a profound impact on the implementation of the cost controlling model within business entities.

Table 2: Correlation Coefficients

	I	*S*	*A*	*IY*	*PM*	*IS*	*KCCC*	*CM*	*CC*	*PM*
Implementation (I)	1									
Size (S)	-0.413**	1								
Age (A)	-0.516**	0.356**	1							
Industry (IY)	0.364*	-0.035	-0.070	1						
Performance measures (PM)	0.101*	0.083	0.065	-0.089	1					
Information system (IS)	0.348*	0.047	0.052	-0.076	0.547**	1				
Knowledge of cost controlling concept (KCCC)	0.245*	0.004	0.042	-0.089	0.555**	0.693**	1			
Cost management (CM)	0.120	0.053	0.021	0.087	0.511**	0.261**	0.469**	1		
Cost centers (CC)	0.356**	0.127*	0.062	0.094	0.221**	0.246**	0.221**	0.171*	1	
Process management (PM)	0.335**	0.040	0.035	0.204**	0.053	0.314**	0.332**	0.154	0.344**	1

Note: * Correlation is significant at the 0.05 level, ** correlation is significant at the 0.01 level.
Source: own research

The correlation coeficient of 0.547 means a relatively strong direct dependence between information system and performance measures. The relation: information system and performance measures was also examined by Jaeova and Pur (2017), their results are comparable with our finding. The correlation coeficient of 0.555 means a relatively strong direct dependence between knowledge of cost controlling concept and performance measures. The correlation coeficient of 0.693 means a relatively strong direct dependence between knowledge of cost controlling concept and information system. The relation: knowlede of cost controlling concept and information system was also examined by Klychova, Safiullin and Zakirova (2014), their finding is comparable with our results. The correlation coeficient of

0.511 means a relatively strong direct dependence between cost management and performance measures. The correlation coeficient of 0.469 means a relatively strong direct dependence between cost management and knowledge of cost controlling concept. On the contrary the correlation coeficient of -0.143 means a relatively strong negative dependence between size and implementation and value -0.516 means a relatively strong negative dependence between age and implementation.

The development of enterprises within the area of strategic cost management should build the process of effective cost controlling management system based on the survey results. The building of effective cost management system highlighted Pelau and Rosca (2017) in their study related to controlling instruments for the sustainability of a business.

According to the secondary and primary research the goal of building a new economic structure in the spirit of controlling is to define the cost centers as elementary units of this economic structure, which could lead to the following effects: clear identification of the relationships between the basic elements of the cost system, the capture of costs at the place of origin and the cause of the origin, new calculation procedures, both at the level of actual calculations and plan calculations, the introduction of incentives and responsibilities at the level of basic economic units.

Conclusion

The objective of the research study is to present the results of primary research focused on the implementation of cost controlling concept in businesses and to compare the results with secondary resources focused on the cost controlling concept in businesses. This paper examines the implementation of cost controlling concept within enterprises. Businesses are under constant pressure to improve their corporate performance. The cost controlling concepts can be used as a business-wide framework in a holistic, focused and practical way. Cost controlling concepts are frameworks that when applied within a business can help to focus thought and action in a more systematic, effective and structured way that should lead to increase competitiveness and business performance.

This study has some contributions, including theoretical contributions and managerial implications. This study has provided some theoretical contributions as follows: It gives additional insight into the relationship between selected variables and implementation of the cost controlling concept. Furthermore, we also provide some implications for managers and owners of enterprises. This study helps the managers to understand which variables affect the implementation of cost controlling concept. Managers and owners should give more attention to the cost controlling concepts.

The primary research study has some limitations. First, this study has been conducted only in one small country, in the Czech Republic. Indeed, this will affect the generalizability issue. This study only examined the relationship between selected characteristics of enterprises and implementation of the cost controlling concept. Therefore we cannot justify it as a generalization for all European countries.

This research study, conducted in the Czech Republic, can be seen as a prerequisite for several possibilities in future studies especially to cooperate in such a survey with other countries, for example within the European Union. The study might be extended to multiple countries in Europe.

References:

1. DIVAKAR, K. – JEBIN BRITTO, DJ (2018): Factors affecting Effective Implementation of cost management process in construction industry. In: *International Research Journal of Engineering and Technology*, 2018, Vol. 5, No. 5, pp. 3599-3603.

2. JAEOVA, H. – PUR, D. (2017): The use of Enterprise Resource Planning systems in controlling for business performance improvement. In: *Journal of Engineering and Applied Sciences*, 2017, Vol. 12, No. 9, pp. 8730-8735.
3. KLIMIKOVA, M. – VOVK, M. (2007): Problems of cost controlling in the commercial bank. [online]. [Cited 27.10.2018] Available online: http://www.opf.slu.cz/kfi/icfb/conf/papers/24_Klimikova_Vovk_f.pdf
4. KLYCHOVA, G. S. – SAFIULLIN, N. Z. – ZAKIROVA, A. R. (2014): Organization of cost accounting of fur farming in controlling concept. In: *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 2014, Vol. 5, No. 18, pp. 219-222.
5. KOPECKY, M. (2009): Controlling product costs as early as the concept design phase. In: *JEC Composites Magazine*, 2009, Vol. 46, No. 47, pp. 36-38.
6. MALYARETS, L. – DRASKOVIC, M. – BABENKO, V. – KOCHUYEVA, Z. – DOROKHOV, O. (2017): Theory and practice of controlling at enterprises in international business. In: *Economic Annals-XXI*, 2017, Vol. 165, No. 5-6, pp. 90-96.
7. MIJOC, J. - STARCEVIC, D. - MIJOC, I. (2014). Investigation of the relationship between contemporary cost management methods and improvement in financial performance. In: *Economic Research-Ekonomska Istrazivanja*, 2014, Vol. 27, No. 1, pp. 393-413.
8. PELAU, C. – ROSCA, V. (2017): Controlling instruments for the sustainability of a business: Research regarding the application of marketing controlling instruments in business. In: *Managerial Strategies for Business Sustainability During Turbulent Times*. Romania: IGI Global, 2017. ISBN 978-152252717-6.
9. REHACEK, P. (2017). Quality Costs as an Instrument of verifying the Effectiveness of Quality Management System. In: *Quality-Access to Success*, 2017, Vol. 18, No. 161, pp. 109-112.
10. ROEHRIG, R. (1980): Elaboration of a cost and performance calculation system as the basis for introduction of the controlling concept in hospitals. In: *Krankenhaus Umschau*, 1980, Vol. 49, No. 4, pp. 250-258.

Contact:
Ing. Žaneta Rylková, Ph.D.
School of Business Administration in Karvina
Silesian University in Opava
Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná
Czech Republic
e-mail: rylkova@opf.slu.cz

Mgr. Šárka Čemerková, Ph.D.
School of Business Administration in Karvina
Silesian University in Opava
Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná
Czech Republic
e-mail: cemerkova@opf.slu.cz

CONSOLIDATION EFFECTS OF PUBLIC FINANCE IN FRANCE

Katarzyna Stabryła-Chudzio

Faculty of Finance and Law, Cracow University of Economics, Rakowicka Street 27,
31-510 Cracow, Poland, e-mail: stabrylk@uek.krakow.pl

In the paper it was examined the issue of public finance imbalances in France since 1998. The aim of the study was to show the progress in the discipline of French public finance in the context of real economy and structural reforms. Referring to research hypotheses, it should be outlined that the consolidation of public finances in France is not sufficient, however, since 2009 it can be observed government activities to improve the rationalization of public expenditure and changes on the revenue side contributing to economic growth. Despite the currently implemented reforms aimed at reducing the tax burden on enterprises and supporting productive investments, the French tax system is still characterized by a high level of complexity. In the research it was used the European Commission and the Ecofin Council legislation, French government programmes and Eurostat data necessary to analyze the changes and dynamics of changes in presented parameters.[1]
Key words: public finance consolidation, public revenues, public expenditure, budget deficit, public debt
JEL: H20, H50, H62, H63

Introduction

France is situated among the countries which have qualified for the first group of states to introduce a single currency. However, the analysis of fiscal policy over the last twenty years points to the growing problem of public finance imbalance resulting to a large extent from inconsistencies in the implementation of structural reforms. It was often the case that the government's decisions regarding changes, mainly in the labor market and in the pension system, were verified after a few years by social opposition and, consequently, by the electoral cycle.

The analysis covered a period of 1998-2017, that is from the year preceding France's accession to the Economic and Monetary Union, but after a positive assessment of the European Commission based on the Maastricht criteria justifying the adoption of the single currency. The aim of the conducted research was to demonstrate the progress in disciplining public finances in France in the context of a public paradigm of new economic governance, where imbalance in public finances is closely correlated to the real economy and the financial sector[2]. The following research hypotheses have been adopted in this publication:

- after having qualified to the euro-zone, consolidation of public finances in France was not sufficiently effective, and
- consolidation of public finances is the result of actions on both the public expenditure and revenue side, taking into account the rationalization of spending and efficiency in collecting income.

[1] The publication was financed from funds granted to the Faculty of Finance and Law at the Cracow University of Economics, within the framework of the subsidy for maintenance of the research potential.
[2] OWSIAK S. (2017): Practical dimension of research on public finances, p. 22.

As a mehod used in the paper it was chosen an analysis of time series based on Eurostat data concerning budget balance, cyclically-adjusted primary balance and public debt in France necessary to assess the changes and dynamics of these changes of the listed fiscal parameters as well as the critical review of regulations, recommendations and opinions of the European Commission and the ECOFIN Council, France's stability programmes and the French national reform programmes.

1 Attempts to reduce budgetary imbalances by 2008

In the year preceding the creation of the Economic and Monetary Union, there was a plan of increased employment at a level of 3 % annually in the years 2000-2002, which is approx. 1.5 million additional working places thanks to, among others, lowering costs of labor (taxes and social contributions), changes in the legislation on youth employment and the fight against social exclusion. In addition, it was assumed that the expenditure on public administration would be maintained at the same level in real terms, and the total growth of state expenditure (government sector) was to remain limited to 1 % in three years (on average 0.3 % annually).[3] The plan to limit public spending was to be possible thanks to the anticipated decrease in interest rates, and as a result the rate of increase in debt servicing costs would be slower.

Another programme on public finances claimed a postulate of around 1.5 million additional jobs until 2003 through reforms limiting working time[4] and vocational training), with attention paid to supporting entrepreneurship (facilitating creation of enterprises) and innovation.[5] However, the European Commission assessed the proposed changes as overly optimistic due to the fact that unpredicted expenditures and events were not taken into account; no reserves were left for lower unexpected economic growth and no alternative effects of introduced reforms were identified.

In fact, 1.6 million jobs were created in the period 1998-2000 and unemployment was reduced by about a quarter (by 900,000 to be precise), with an economic growth of 3 % of GDP. According to the revised data, economic growth in 2000 turned out to be higher and reached 3.2 % of GDP, which was mainly due to the increase in international trade and growing internal demand (result of income tax and social security cuts; however, these actions were recognized by the European Commission as procyclical). Maintaining the trend of reducing unemployment was supposed to be a result of programmes for the elderly and creating incentives to employ young people, as well as to facilitate women's return to work, the return of excluded people to the labor market and creating new jobs until full employment is achieved in line with the European Council's objectives in Lisbon in 2000. Completion of the reform consisting in reducing working hours to 35 hours per week was planned for 2004.[6] The reduction of the budget deficit in 2000 turned out to be higher than expected (figure 1), although the rate of reduction of the budget deficit in 2000 was lower than in 1999 despite higher tax revenues; the General Economic Policy Guidelines recommended a faster rate of budget deficit reduction while further limiting tax burdens, slower rate of public expenditure

[3] MINISTERE DE L'ECONOMIE, DES FINANCES ET DE L'INDUSTRIE (1998): Programme pluriannuel des finances publiques à l'horizon 2002. Une stratégie pour la croissance et pour l'emploi.

[4] At the end of 1999, over 2 million employees were covered by work time limitation agreements. It was estimated that by 2003 three fourths of workers in enterprises employing more than 20 people would be using working time limitations and probably half of the employees of small enterprises.

[5] MINISTERE DE L'ECONOMIE, DES FINANCES ET DE L'INDUSTRIE (2000): Programme pluriannuel des finances publiques 2001-2003. Une stratégie pour la croissance et pour l'emploi. (Ministère de l'Économie, des Finances et de l'Industrie, 03/02/2000).

[6] GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE FRANCAISE (2001): French Multiyear Public Finance Programme Up to 2004.

growth with further strengthening of control over public spending in order to accelerate consolidation of public finances and taking into account future expenses related to adverse demographic changes.[7] It should be outlined that a cyclically-adjusted primary balance (CAPB), which presents a country fiscal position without taking into consideration the impact of cyclical factors as well as public debt servicing expenditures, was in surplus by 2001. However A. Moździerz points out fundamental shortcoming of the CABP-based parameter connected with "the measurement difficulty of both potential output and budget balance flexibility with respect to the production gap."[8] Public debt decreased in the period 1998-2001 and shortly in 2006-2007, but its level was always close to 60-65 % of GDP.[9]

Figure 1: General government balance and debt in France 1998-2017

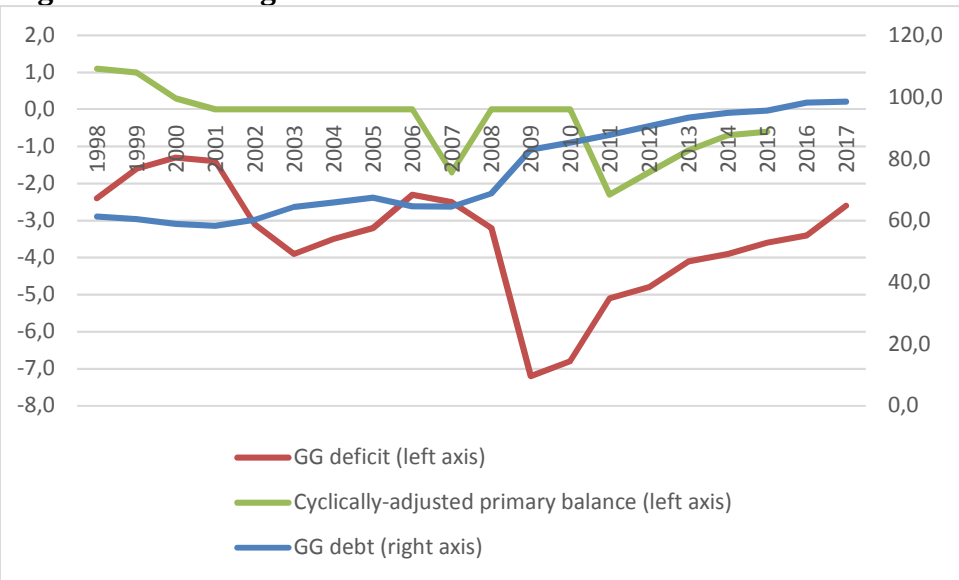

Source: author's own study based on data: EUROSTAT (2018a).

In 1998-2002 public expenditure on a yearly average at constant prices increased at the rate of 2.2 %, i.e., the plans from the first stability programme were clearly exceeded (1.1 % was assumed). A significant element of sustainable consolidation of public finances therefore consisted in continuation of the public expenditure rationalization policy in the long-term perspective through increase of efficiency and improvement of the quality of public services, as well as greater control of public expenditure (figures 2 and 3). Use of automatic stabilizers associated with declining expenditures on unemployment benefits and allocation of part of free resources to social programmes dedicated to the elderly is also included. A primary budgetary surplus of the general government sector was also planned to be achieved at 3 % of GDP in 2004. Proceeds from the sale of UMTS licenses were allocated to reduce public debt. Maintaining a sustainable balance of public finances was supposed to allow reaching the level of public debt below 40 % of GDP in 2010 (this level was exceeded in 1993). At the same time, a decision was made to amend the public finance regulation of 1959 - a new public finance law was prepared in 2001 by introducing budgeting based on results.[10]

[7] GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE FRANCAISE (2001): French Multiyear Public Finance Programme Up to 2004

[8] MOŹDZIERZ A. (2017): Concepts of fiscal consolidation, pp. 54-55.

[9] The situation has dramatically changed after 2007 when public debt reached the peak of 98.5 % of GDP in 2017.

[10] GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE FRANCAISE (2001): French Multiyear Public Finance Programme Up to 2004.

Figure 2: General government revenue in France 1998-2017

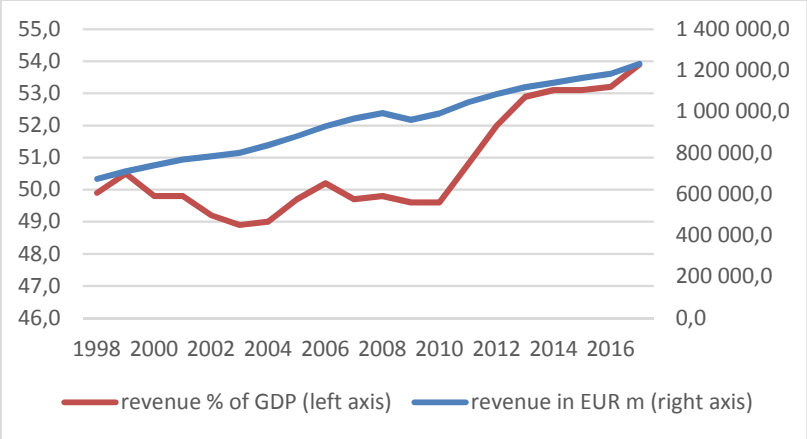

Source: author's own study based on data: EUROSTAT (2018b).

Figure 3: General government expenditure in France 1998-2017

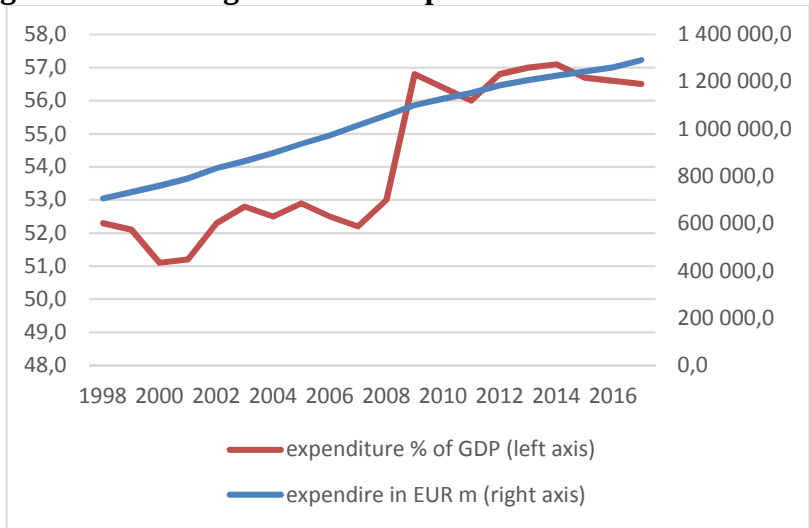

Source: author's own study based on data: EUROSTAT (2018b).

Upon maintaining a total growth of public expenditure limited to 4.5 % in the years 2002-2004, government sector expenditures were to increase only in the following areas: justice and security, national defense (maintaining the defense powers of France), education (adaptation of programmes to expectations of the labor market), transfer of funds to local government (effect of corporate tax reform), contribution to the budget European Union (admission of ten new EU member states), employment (activation programs for jobseekers). As an effect, the level of public expenditure in 2004 was intended to be shaped below 50 % of GDP (in reality 52.5 % of GDP). Half of the funds released this way would be used to lower the budget deficit and half to further reduce taxes. In 2003, the corporate income tax rate was reduced from approx. 40 to 33 %, with the smallest enterprises being subject to a rate of 15 %.[11]

Recommendations of the European Commission and the EU Council regarding the Stability Programme of 2003, which included a scenario assuming lower economic growth, i.e., 2.5 % of GDP, were considered more realistic; therefore, a structural surplus could be achieved only in 2005, which is one year later than defined in the Stability Programme from

[11] MINISTERE DE L'ECONOMIE, DES FINANCES ET DE L'INDUSTRIE (2003): Programme triennal des finances publiques 2003−2005.

the previous year. Planning expenditures in the long-term in real terms was considered by the Council as positive; it recommended to maintain the planned level of growth for public expenditure (limitation of growth from 4.5 % to 4 %). Assumptions regarding the continuation of tax reductions were considered acceptable only if the current real economic growth would be maintained at the level close to 3 % of GDP and a sustainable balance of public finances.

Plans for 2005-2007 included efficiency gains in public administration planned to be achieved by a gradual reduction of full-time jobs (some of the places remaining after retiring employees will be liquidated), introduction of modern management techniques and career planning. In 2003, a gradual introduction of the health insurance reform was initiated (changes in reimbursement of prescription drugs and replacing ineffective controls with dialogue and recommendations for the medical community, a new model of hospital management involving determination of prices for individual services).[12] In addition, changes in the social insurance system based on the pay-as-you-go model were initiated by creating incentives to further work and the possibility of supplementary pension benefits in special savings programmes.[13]

The French Parliament voted for the pension reform project in the summer of 2003, maintaining and harmonizing the terms of the pay-as-you-go system. The reform was aimed to increase the number of economically active people and stimulating the elderly to work through beneficial recalculation of additional earnings for future retirement benefits, change in indexation of pensions (resignation from the expected salary increase index in favor of the consumer price index).[14] However, it was only ten years later that the parliament accepted this draft law to reform the pension system, according to which the contribution period necessary to obtain a full pension will be gradually extended up to 43 years in 2035).[15]

Since 2004, there was a deceleration in the consolidation of French public finances (figure 2 and 3). The government had to take into account gradual deterioration of public finances due to the rising expenditure on pensions (in 2002 there were ten employees per four retirees, while in 2040 it is estimated that there will be ten employees per seven retirees). At the same time, in October 2003 the European Council signaled to the ECOFIN Council (twice) the lack of appropriate actions from France to reduce the deficit below 3 % GDP in 2005. The ECOFIN Council did not support the EC recommendation (Excessive Deficit Procedure was suspended[16]), but it issued a statement in which it supported France's commitment to reduce the budget deficit below 3 % of GDP in 2005.

In order to reduce the budget deficit, in 2006 the following were assumed: a reduction in public expenditure in relation to GDP, but at the same time an exemption from business tax for new investments in the period 2004-2005, an increase in tax deductions for domestic enterprises, a reduction of social security contributions for the lowest earners, and an increase in the minimum wage.[17]

Despite the fact that the unemployment rate decreased in the period 2005-2007 (from 8.5 to 7.7 %), it remained at a higher level than the average for the euro-zone. Accordingly, the employment rate and the number of hours worked have turned disadvantageously in

[12] Pilot projects were planned for the years 2003-2004.
[13] GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE FRANCAISE (2004): Stability programme 2004-2006.
[14] GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE FRANCAISE (2005): Stability programme for 2005-2007.
[15] EUROPEAN COMMISSION (2015a): Macroeconomic imbalances. Country report – France 2015; EUROPEAN COMMISSION (2014): Macroeconomic imbalances. Country report – France 2014; EUROPEAN COMMISSION (2015b): Commission Staff working document - Country Report France 2015 Including an In-Depth Review on the prevention and correction of macroeconomic imbalances.
[16] France was subject to the EDP in the first half of 2003.
[17] GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE FRANCAISE (2006): Stability programme for 2006-2008.

relation to the average of the Eurozone and the entire European Union. In order to change the situation on the labor market in 2008, the possibility of extending the 35-hour working week by incentives for employees (wage increase and lack of tax and contribution charges on remuneration for additional hours) was introduced. What is more, institutions dealing with offering assistance in searching for jobs for the unemployed were joined, and reforms of instruments and procedures supporting counteracting unemployment were made. In turn, a year later, the possibility of combining very low income for part-time work undertaken with social benefits was introduced.[18]

The purpose of the Modernizing Labor Law, adopted in June 2008, was to develop both safer and more flexible contracts. An important reform regarding social dialogue procedures ensuring facilitation of majority agreements was also carried out. These measures were linked to the mid-term reform programme as well as the recommendations for France proposed by the Commission on 28 January 2009 under the Lisbon Strategy for Growth and Jobs.[19]

Unplanned revenue, partly resulting from a favorable starting position due to higher-than-expected revenues in 2006, to a large extent offset the negative effects of the growth-friendly budget package (primarily tax reductions) and, above all, expenditure growth above the budgeted figure (mainly in health care, despite corrective measures taken following the discovery in July 2007 of large discrepancies with the national target for expenditure on health insurance). It should be noted, however, that the national target for health insurance (Objectif National des Dépenses d'Assurance Maladie) established in 1997 contributed to controlling expenditure in healthcare, even though target values were often not achieved.

The stability programme for 2007-2009 sustained the goals of the previous programme, including actions for innovation, support for regional centers of competitiveness, facilitated for SMEs by extended access to financial resources. Intensified actions for rationalization of public expenditures (analysis of the first result indicators in the activity-based budget, conducting audits in ministries), as well as budget balance in the medium term and reduction of public debt to below 60 % of GDP by the end of the decade were assumed. Achievement of the intended goals required the introduction of new rules by 2009:[20]

- zero nominal growth in state government expenditure (in real terms, spending will decrease by 1 % in 2007, 1.25 % in 2008 and 1.5 % in 2009),
- zero real increase in local government expenditure,
- 1 % real increase in expenditure in the social insurance sector.

2 Rationalization of public spending in the context of structural reforms after 2008

In February 2009, a law was passed on programming public finance (*la loi de programmation des finances publiques*); it was reflected in the amendment to the Constitution (Article 34) and aimed at balancing French public finances. It determined the strategy for 2009-2012 within the whole public finance sector and presented the budget in a task aspect in the period 2009-2011. Justification for the changes included a note that the multi-annual financial plan does not contradict annual planning, but rather constitutes its complement and at the same time is to allow for greater financial discipline. Its importance increased with the entry into force in 2013 of the Treaty on Stability, Coordination and Governance in the European Union.

[18] GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE FRANCAISE (2009): Stability programme for 2009-2012.
[19] GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE FRANCAISE (2009): Stability programme, … op.cit..
[20] GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE FRANCAISE (2007): Stability programme for 2007-2009.

Changes in employment in public administration were also made. Since 2009, employment in central offices has been limited (only one new employee was to be employed for every two state employees retiring, which means that employment in ministries will decrease by over 100,000 full-time jobs in 2011-2013.[21]

The continuation of consolidation measures was included in the Public Finance Programming Act for 2011-2014 (adopted in December 2010), which emphasized the necessity of further implementation of the "zéro volume" principle, i.e., the possibility of increasing state expenditure (defined as payment means) only up to the inflation rate in a given year. Within this expenditure rule there is the principle of "zéro valeur", which consists in maintaining the same level of a certain group of expenses in 2011-2013 at constant prices from 2010 (the rule did not concern the costs of public debt servicing and pensions paid to public officials). The minimum three-year planning period has been extended in recent years and so, subsequent multiannual plans have been defined for the years 2012-2017 and 2014-2019; therefore, the rolling nature of the document is not clearly defined (change can take place in any year).[22]

The above-mentioned Act on public finance programming allowed to establish, in particular, the principle of budget neutrality when introducing new tax exemptions, the total cost of which must be fully offset by other revenue or lower expenses. This rule is obligatory, and in 2009 it was - in the category of long-term evaluation - almost fully achieved. The annual budgetary framework in France includes expenditure standards set out for the general government subsectors. The first rule, the so-called "zero volume increase expenditure rule" is defined for the central government subsector. In turn, the expenditure of local self-governments is limited by the "golden rule" having a legal basis, which prevents local governments from incurring liabilities in favor of expenditure on current operations. As a result, from 2010 one may observe effective reduction of public expenditure in nominal terms (for state budget expenditures - from 2011) (figures 4 and 5).[23]

Figure 4: Percentage changes in the public revenue in France compared to the previous year in the years 1999-2017

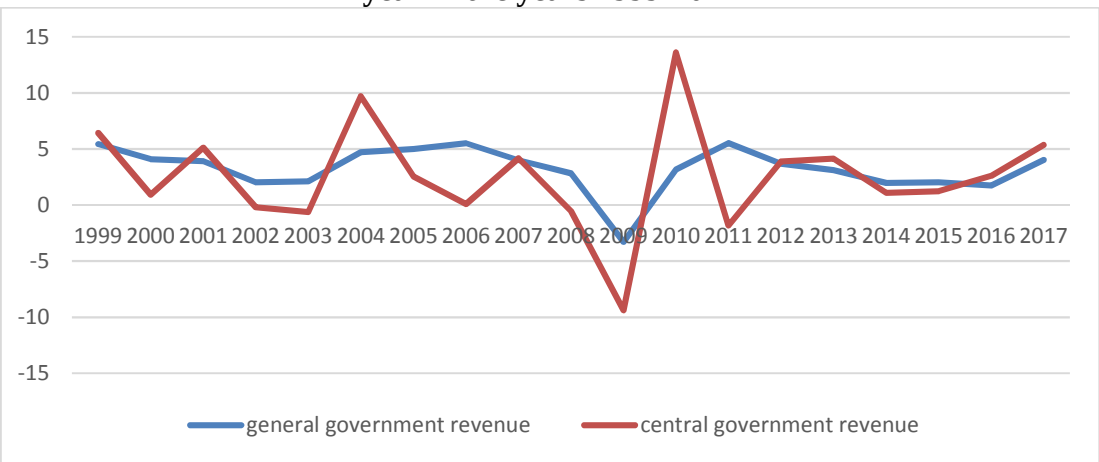

Source: author's own study and calculations based on data: EUROSTAT (2018b).

[21] EUROPEAN COMMISSION (2011): Commission Staff working paper - Assessment of the 2011 national reform programme and stability programme for France.
[22] GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE FRANCAISE (2016)
[23] The increase in public finance expenditures in 2012 resulted from the recognition of funds that were not foreseen in the draft Budget Act for 2013: the recapitalization of Dexia, treated as an expense rather than a financial transaction (EUR 2.6 billion, more than 0.1 points impact on the evolution of expenditure) and changes in the recognition of military expenditure.

Figure 5: Percentage changes in the public expenditure in France compared to the previous year in the years 1999-2017

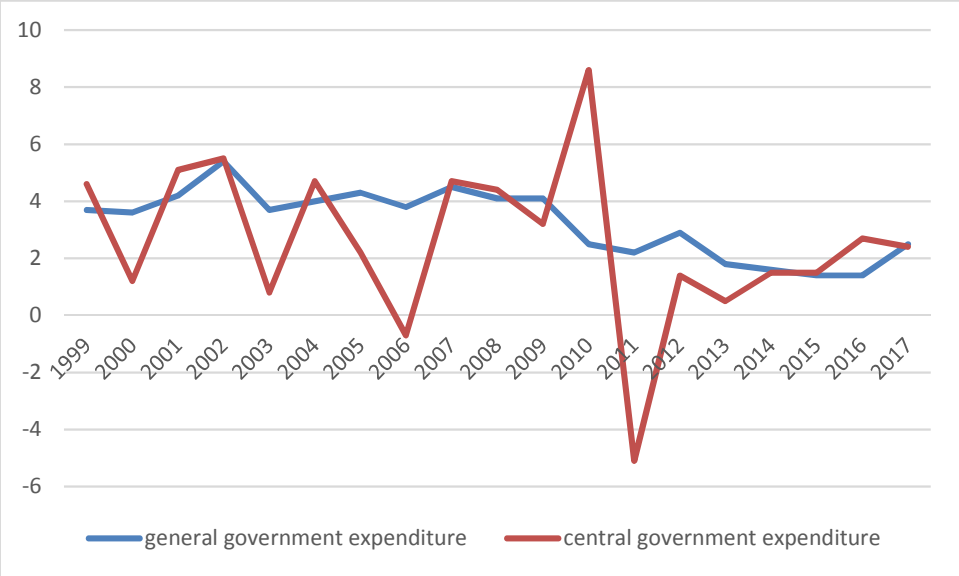

Source: author's own study and calculations based on data: EUROSTAT (2018b).

It took two years until the labor market reform of 2013 brought positive effects.[24] The attempt to maintain employment in enterprises with financial problems has brought reverse effects. Wage negotiations related to the flexibility of working hours, i.e., a reduction of remuneration agreed with the trade unions due to limited working time for a maximum of two years in exchange for a guarantee of employment, has led many employees to refuse to work. There was an increase in employment for people over 50 years of age and the long-term unemployed thanks to the subsidy mechanism for enterprises in which people from these groups were recruited. However, solutions in the form of targeted counseling and training for the elderly have had limited effect. In addition, incentives to work for the unemployed were introduced in the form of transferring entitlements to benefits for subsequent periods. Still limited results could be noted regarding the adjustment of job offers to the individual needs of the unemployed. However, an important step in this direction was the reform of public employment services assuming an individual approach to the job seeker and focusing on the long-term unemployed. Young unemployed persons started to be offered vocational training and internships in enterprises to a wider extent.[25]

Expenditure reviews were introduced in the Public Financing Act of December 29, 2014. They constitute an innovative system for assessing public expenditure, which enables effective generation of savings through the following activities:[26]

1) wide range, whether taking into account the entire general government sector and all fiscal policy instruments,

[24] The costs of working hours in France are among the highest in the euro-zone, mainly due to fiscal costs. In 2013, in the industry sector, it was EUR 34.3, after Luxembourg (35.7) and Belgium (38.0). The positive effects of introducing a reform limiting labor costs announced in January 2014 (lowering employer's contributions to social insurance) may be limited by an increase in demand for labor, and thus - an increase in wages and a re-limitation of competitiveness.

[25] EUROPEAN COMMISSION (2015a): Macroeconomic imbalances.,… op.cit.; EUROPEAN COMMISSION (2014): Macroeconomic imbalances…op.cit.; EUROPEAN COMMISSION (2015b): Commission Staff working document, … op.cit..

[26] GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE FRANCAISE (2016): Programme de Stabilité 2016-2019, Version adoptée en Conseil des Ministres du 13 Avril 2016, Gouvernement, République Française 2016.

2) operational orientation: recommendations must at least partly be implemented in the next budget act,

3) cooperation with the Parliament: the schedule of expenditure reviews is linked to the budgetary procedure and the Parliament is the recipient of all expenditure reviews.

The above actions resulted in 2015 budget targets being exceeded. The public deficit has been reduced to 3.6 % of GDP, constituting half of the highest level in 2009 and 2010. Public expenditure increased by 1.4 % compared to the previous year, which is the lowest growth rate since the 1990s, obtained by increasing control over expenditure, which reduced its share in GDP, while financing government priorities and reducing tax burdens (figures 1 and 5).

Positive changes within the budgetary balance[27] do not clearly lead to limiting public debt (figure 1). The combination of further reduction of the still high deficit and continuation of economic recovery, despite the still low inflation, could lead to limiting the growth rate of the debt ratio and, consequently, to its lowering.[28]

The challenges facing the French government in the near future include continuation of labor market reform (including the recently adopted labor law reform, the planned review of the unemployment benefit system and the reform of the vocational education and training system, including internships), modernization of vocational education and training system to the expectations of employers and pension reform. The 2016 Act on work, modernization of social dialogue and securing of career paths aims to improve the ability of enterprises to adapt to business cycles and reduce the share of employees employed under fixed-term contracts. The gradual implementation of measures aimed at reducing the tax wedge since 2013 has improved France's competitiveness regarding labor costs, but further efforts are needed in this area; these include the announced conversion of a tax credit for competitiveness andemployment into a generalized reduction of social security contributions for employers.[29]

Consequently, the tax wedge for employees remains high for people with average wages and is still falling for people at a lower level of income distribution. In addition, the introduction of a tax credit for competitiveness and employment and a pact of accountability and solidarity further reduced the tax wedge. In 2012-2016, the tax wedge was reduced by about 2 pp for people with average wages and by more than 6 pp for employees earning 50 % of the average wage (amounting to 28.0 %, was significantly lower than the EU-28 average of 32.5 % in 2016). Although the social insurance contributions paid by employers are falling, they are still relatively high as a share of the tax wedge (26.8 % compared to the EU-28 average of 18.3 % in 2016). High social security contributions combined with high taxes on businesses and the complexity of the tax system can discourage private investment, development of companies and further employment, that is why the implementation of policy measures aimed at reducing labor costs are continued.[30]

Since 2013, the French minimum wage has been determined based on transparent indexation rules, which has led to a reduction in the rate of growth of this type of remuneration. It should also be emphasized that although the share of the minimum wage in

[27] Although initially relying more on tax increases, the consolidation strategy was increasingly based on declining interest payments and reducing public investment.

[28] GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE FRANCAISE (2016): Programme de Stabilité 2016-2019, Version adoptée en Conseil des Ministres du 13 Avril 2016, Gouvernement, République Française 2016.

[29] EUROPEAN COMMISSION (2018a): Recommendation for a Council recommendation on the 2018 National Reform Programme of France and delivering a Council opinion on the 2018 Stability Programme of France.

[30] EUROPEAN COMMISSION (2018b), Taxation Trends in the European Union; ECOFIN COUNCIL (2017): Council recommendation of 11 July 2017 on the 2017 National Reform Programme of France and delivering a Council opinion on the 2017 Stability Programme of France.

relation to the average wage is high in international terms, labor costs at the minimum wage have been significantly reduced by lowering social security contributions.

Currently in France there are almost forty different pension systems relating to different groups of employees and operating according to different principles. Gradual harmonization of systems would improve system transparency, also in the context of the intergenerational agreement and facilitate labor mobility. Harmonizing the rules for calculating pensions would also contribute to better control of public expenditure. It is expected that the already adopted pension reforms will reduce the level of the public expenditure ratio for pensions in the long run; however, a simpler and more effective pension system will generate further savings and help mitigate the risk of sustainable public finances in the medium term. According to the latest research, adjusting different pension systems in the public and private sectors would bring savings of more than EUR 5 billion to 2022.[31]

The level of public spending in France is the highest in the EU. The expenditure ratio is expected to reach 56.0 % of GDP in 2018, which is 10.6 percentage points more than the EU average, despite the improvement in the budget balance in recent years (mainly due to the decrease in interest rates and reduction of public investment). However, it is unlikely that interest rates will remain at a low level in the medium term, and reducing investment will lower the economic potential. The review of expenses from 2014 did not lead to significant savings, and productivity growth was limited due to lack of an appropriate strategy and political will. As a consequence, the public spending review has been discontinued and a new strategy has been prepared; its principles have been laid down in the multi-annual public finance programming law for 2018-2022.

Conclusion

In July 2017, the Council recommended France to ensure that the nominal growth rate of primary net expenditure[32] does not exceed 1.2 % in 2018, which corresponds to an annual structural adjustment of 0.6 % of GDP.[33] At the same time, it was concluded that the assessment of the report on implementation of the state budget and the final data on the entire general government sector for 2018 will have to take due account of the objective that is strengthening ongoing recovery and ensuring sustainable development of public finances. As a result, France is subject to a preventive procedure of the Stability and Growth Pact from the end of June 2018, when the ECOFIN Council decided to abolish the excessive budget deficit procedure against France, which has been pending since 2009.[34] In its stability programme for 2018, the Government plans gradual improvement in the general government balance from -2.6 % of GDP in 2017 to +0.3 % of GDP in 2022; however, measures necessary to support the planned deficit target from 2019 have not been sufficiently defined. In accordance with the stability programme for 2018, the government debt ratio is expected to fall from 98.5 % in 2017 to 89.2 % in 2022.

With reference to the research hypotheses, it should be noted that the consolidation of public finances in France is not sufficient; however, since 2009 there can be observed measures to improve the rationalization of public expenditure and changes on the revenue side aimed at contributing to economic growth. The general government deficit has been falling

[31] EUROPEAN COMMISSION (2018a): Recommendation for a Council recommendation on the 2018 National Reform Programme of France, … op.cit.

[32] Net primary government expenditure comprises total government expenditure excluding interest expenditure, expenditure on Union programmes fully matched by Union funds revenue and non-discretionary changes in unemployment benefit expenditure.

[33] ECOFIN COUNCIL (2017): Council recommendation of 11 July 2017 on the 2017 National Reform Programme of France, … op.cit.

[34] In 2003-2007, France was also subject to the excessive deficit procedure.

since 2010 (2.6 % of GDP in 2017), while public debt stabilizes at almost 100 % of GDP. However, the financial situation of the pension system deteriorates in the medium term. At 13.5 % of GDP in 2016, expenditure on pensions in France is among the highest in the European Union, where it amounts on average to 10.2 % of GDP. Despite the currently implemented reforms aimed at reducing the tax burdens on enterprises and supporting productive investments, the French tax system is still highly complex. In addition, its vulnerability to threats related to public finance imbalance results from high public debt and low competitiveness dynamics in the context of low productivity growth.

References:

1. ECOFIN COUNCIL (2017): Council recommendation of 11 July 2017 on the 2017 *National Reform Programme of France and delivering a Council opinion on the 2017 Stability Programme of France* (2017/C 261/09).
2. EUROPEAN COMMISSION (2011): *Commission Staff working paper - Assessment of the 2011 national reform programme and stability programme for France*, SEC(2011) 719 final.
3. EUROPEAN COMMISSION (2014): *Macroeconomic imbalances. Country report – France 2014*, „European Economy" Occasional Papers 178, European Commission 2014.
4. EUROPEAN COMMISSION (2015a): *Macroeconomic imbalances. Country report – France 2015*, „European Economy" Occasional Papers 217, European Commission 2015.
5. EUROPEAN COMMISSION (2015b): *Commission Staff working document - Country Report France 2015 Including an In-Depth Review on the prevention and correction of macroeconomic imbalances*, SWD(2015) 29 final.
6. EUROPEAN COMMISSION (2018a): *Recommendation for a Council recommendation on the 2018 National Reform Programme of France and delivering a Council opinion on the 2018 Stability Programme of France*, Brussels, 23.5.2018 COM(2018) 409 final.
7. EUROPEAN COMMISSION (2018b), *Taxation Trends in the European Union.* Data for the EU Member States, Iceland and Norway, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018.
8. EUROSTAT (2018a): *Government deficit/surplus, debt and associated data*. In: Eurostat, 20. 10. 2018. [Cited 20. 10. 2018.] Available online: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_10dd_edpt1&lang=en.
9. EUROSTAT (2018b): *Government revenue, expenditure and main aggregates*. In: Eurostat, 20. 10. 2018. [Cited 20. 10. 2018.] Available online: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_10a_main&lang=en.
10. GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE FRANCAISE (2001): *French Multiyear Public Finance Programme Up to 2004* [Cited 10. 10. 2018.] Available online: http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/pdf/20_scps/2000-01/01_programme/fr_2000-12-01_sp_en.pdf.
11. GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE FRANCAISE (2004): *Stability programme 2004-2006*.
12. GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE FRANCAISE (2005): *Stability programme for 2005-2007*.
13. GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE FRANCAISE (2007): *Stability programme for 2007-2009*.
14. GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE FRANCAISE (2006): *Stability programme for 2006-2008*.

15. GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE FRANCAISE (2009): *Stability programme for 2009-2012*.
16. GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE FRANCAISE (2009): *Stability programme 2009-2012*.
17. GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE FRANCAISE (2016): *Programme de Stabilité 2016-2019*, Version adoptée en Conseil des Ministres du 13 Avril 2016, Gouvernement, République Française 2016.
18. GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE FRANCAISE (2016) [Cited 10. 10. 2018.] Available online: http://www.performance-publique.budget.gouv.fr.
19. MINISTERE DE L'ECONOMIE, DES FINANCES ET DE L'INDUSTRIE (1998): *Programme pluriannuel des finances publiques à l'horizon 2002. Une stratégie pour la croissance et pour l'emploi*. Paris, December 1998.
20. MINISTERE DE L'ECONOMIE, DES FINANCES ET DE L'INDUSTRIE (2000): *Programme pluriannuel des finances publiques 2001-2003. Une stratégie pour la croissance et pour l'emploi*. Paris, February 2000.
21. MINISTERE DE L'ECONOMIE, DES FINANCES ET DE L'INDUSTRIE (2003): *Programme triennal des finances publiques 2003−2005*. Paris, March 2003.
22. MOŹDZIERZ A. (2017): *Concepts of fiscal consolidation*, [in :] *Public finances and the new economic governance in the European Union*. OWSIAK S. (ed), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2017. ISBN 978-83-01-19812-1, pp. 45-64.
23. OWSIAK S. (2017): *Practical dimension of research on public finances*, [in :] *Public finances and the new economic governance in the European Union*. OWSIAK S. (ed), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2017. ISBN 978-83-01-19812-1, pp. 17-44.

Contact:
Dr Katarzyna Stabryła-Chudzio
Faculty of Finance and Law
Cracow University of Economics
Rakowicka Street 27
31-510 Cracow
Poland
e-mail: stabrylk@uek.krakow.pl

FINANCING OF RESEACH ACTIVITIES IN RUSSIA

Stepanova, Diana Igorevna[a] – Nikolaeva, Tatiana Petrovna[b] – Yagodkina, Izolda Arkadyevna

[a]Department of Finance and prices, Plekhanov Russian University of Economics, Stremianny per. 36, 115093, Moscow, Russia, e-mail: s_diana@mail.ru
[b]Department of Finance and prices, Plekhanov Russian University of Economics, Stremianny per. 36, 115093, Moscow, Russia, e-mail: ntp1950@yandex.ru
[c]Financial and Industrial University "Sinergiya", Leningradsky pr., 80, 125315, Moscow, Russia, e-mail: izolda32@mail.ru

This article deals with the problems of financing research activities in Russia. On the basis of the definition of the science role in social development, the analysis of the sources and amounts of financing scientific activity justifies the need to increase expenditure on scientific research in Russia.
Key words: the sources of science funding, government funding of science, R & D, grants.
JEL: H520, H540, I230.

Introduction

The history of the development of society proves that science is an important area of human activity aimed at achieving such goals as description, explanation and prediction of phenomena and processes occurring in the real world, based on the laws being discovered. This is a complex creative process of the subject-practical and mental activity of a scientist.

The main functions of science are the development and theoretical systematization of knowledge about reality, including both the activity of obtaining new knowledge and the totality of knowledge underlying the scientific picture of the world. Science in the course of historical development has become a major social institution that has a significant impact on all spheres of society, and whose functioning is possible only with the availability of qualified personnel. It has become an element of social structure, a form of organization and regulation of public life.

As a result, science is a system of reliable knowledge of man, nature and society, achieved through certain methods of knowledge, expressed in exact terms, the truth of that is verified and proved by social practice. The result of the activities of scientific institutions is a product sold in accordance with the laws of a market economy on the basis of a contract with the customer and payment for work performed.

Much attention in modern society is paid to the implementation of research in various fields. Scientists strive to obtain new information about the world, to create new technologies that improve the production of material goods. Conducting large-scale studies that would benefit and have practical significance requires certain resources and material investments.

It is obvious that the financing of science contributes to increasing knowledge, improving technologies and products, and further social development. In this regard, one of the main tasks of any state is to support scientific research, preserve and develop the financial mechanism for regulating scientific and technological progress. The experience of developed countries shows that such a mechanism complements the general economic control of production. It includes a set of funds for financing and economic incentives for research,

development and technological work (R & D), the creation and implementation of new technology, invention, tools for its education and use. It is usually represented by a system of monetary funds: the federal and republican budget fund for the financing of science, sectoral, factory, academic, cooperative, youth research organizations, targeted regional and other extra-budgetary funds, as well as funds of enterprises, sectoral ministries and universities.[1]

1 Russia's place in R & D funding system of the world

Financial support for scientific research is carried out by the Russian Federation, constituent entities of the Russian Federation, municipalities, funds supporting scientific activities, as well as other organizations and individuals. It should be noted that R & D are also funded from non-state funds (extra-budgetary funds, venture funds, funds of credit institutions, etc.).

There are following types of R & D state financing are used in Russia:[2]

- basic (in accordance with the budget estimates);
- competitive financing (grants);
- program-target (in accordance with long-term state target programs), that is implemented through a tool of public-private partnership. Corporations carry out research and development at its own expense with subsequent compensation of expenses by including it in the price sold to the state for military purposes.

In recent years, such a tool for financing research as grants, that is, subsidies for specific projects, has been widely used. Scientists who win in the competition receive free of charge and irrevocable funds for specific scientific research, under conditions stipulated by the grantor, for a period of up to several years with a subsequent usage report.[3] Information about grant competitions is publicly available. The advantage of competition is defining better and more efficient projects. Grant support is provided by the Russian Humanitarian Science Foundation, the Russian Science Foundation, the Russian Foundation for Basic Research, etc.

There are the following types of research and development, focusing on the classification of the results: basic research, applied research and development. One of the indicators of financial resources for the development of science is the internal costs of research and development. They are distributed by sources of funding and by areas of activity.

Developed countries are aware that in the struggle for the markets for high-tech and high-tech products, a well-thought-out state scientific and technical and innovation policy is needed, providing for the priority financing of the science and innovation sphere. They understand that the present century is a century of science, high technologies and fierce competition, therefore they make every effort to strengthen the national scientific, technical and innovative potential. These efforts are manifested in the desire to ensure the knowledge-intensiveness of GDP at the level of 3-4 %.[4]

Russia demonstrates a significant lag behind developed countries in the sphere of industrial innovation. Solving the problem of technological modernization and innovation is impossible without increasing funding for promising areas of development of science and technology. Unfortunately, in Russia financing of R & D continues to be focused largely on institutions, rather than nanoscale projects or individual creative individuals that give high results. Chronic underfunding of science in the 1990s and the growth of R & D funding in

[1] NIKOLAEVA, T.P. (2011): Finance and credit, p.59.
[2] BALIKHINA, N.V. - KOSOV, M.E. (2014): Development of investment and innovation processes in the Russian economy, p.23.
[3] Federal Law of the Russian Federation dated August 23, 1996 No. 127-ФЗ “On Science and State Scientific and Technical Policy”.
[4] KOKHNO, A. (2012): Financing research and development, p. 30.

recent years at a rate substantially lower than the global one does not allow to expect significant results for the country's socioeconomic development in the coming years.[5]

A significant part of the domestic budget expenditures on R & D is directed to the development of the military-industrial complex, that testifies to the special attention of the state, that is paid to solving the creation and production of modern systems and models of weapons. As before, the main consumer of government funds, as well as the customer of R & D, is the defense sector. According to this indicator, the United States and the United Kingdom lead, with government spending on defense accounting for about 45 %.[6]

For most developed countries, the stages of formation, growth and domination of the public sector of science are in the past. The newest practice of managing scientific, technical and technological progress shows that the focus of financing innovations, including in the field of military products, is increasingly being transferred to corporations - creators and manufacturers of armaments.

In most developed countries, extra-budgetary funding for research and development significantly exceeds the volume of budget allocations to this area. On average, in OECD countries, it increased from 55 % in 1981 to 65 % in the early 1990s.[7]

In Russia in recent years, a modern system of development institutions in the field of innovation has been created. The Federal Law “On Science and the State Science and Technology Policy” was adopted, and the "Strategy for the Innovative Development of the Russian Federation for the period until 2020" was developed, that defines the directions of development, rational allocation and effective use of scientific and technical potential, increasing the contribution of science and technology to the development state economy, the implementation of the most important social tasks, the transformation of material production and the integration of science and education.

The highest scientific institution of Russia, the leading center for basic research in the field of natural and social sciences, is the Russian Academy of Sciences, that is called to coordinate research for the development and welfare of the entire state. The Russian Academy of Sciences deals with such issues as the formation of science policy, the determination of scientific priorities, the determination of the amount of funding for scientific research, etc.

In Russia, fundamental research is carried out in the academic and industry sectors of science, as well as in higher education organizations. The bulk of basic research is carried out in more than 700 scientific organizations under the jurisdiction of federal authorities.

In the higher education sector, about 700 organizations conduct research and development, while the bulk of research (up to 70 %) is carried out by about 90 organizations (including Lomonosov Moscow State University, St. Petersburg State University, ten federal universities, 29 national research universities and about 50 universities in the regions of Russia). The share of the higher education sector in the total number of organizations conducting research and development is 19.4 %.[8]

The total number of workers engaged in research and development in Russia is about 0.73 million people, but its number is steadily decreasing, as well as Russia's share in the total number of researchers. The number of researchers per million people is about 3000 people and approximately 30 % behind the figures of the USA, Great Britain, Germany, France. Doctors and candidates of sciences constitute, respectively, 28 thousand people (7.5 % of the total number of researchers) and 81.7 thousand people (21.9 %). In recent years, there has

[5] UNTURA, G.A. (2016): Financing various types of scientific research in the federal districts of Russia, p. 34.
[6] KOKHNO, A. (2012): Financing research and development, p. 31.
[7] VARPAYEVA, I.A. (2010): Competitive financing of scientific research, p. 6.
[8] VORONKOVA, E.K. - GROMOVA, E.I. - PAUSHEVA, T.E. (2013): The conceptual basis for the development of professional cycle programs using the competence approach, p. 69.

been a decline in the Russian scientific potential, that is characterized by a decrease in the number of people employed in the field of research and development, and inadequate financial and resource support for science. In terms of its scientific potential, Russia is inferior not only to countries that are technological leaders, but it is not among the leaders of the G20 countries.

Russian domestic R & D expenditures amounted to 847.5 billion rubles in 2014, the state's share was 12.4 % (105.2 billion rubles).[9] Allocated funds went to the implementation of basic scientific research or its provision. In terms of the scale of budget funding for basic scientific research, Russia is ranked 7th in the world (6.1 billion dollars at purchasing power parity). However, in terms of total R & D funding (total budget and extra-budgetary), Russia ranks only 9th in the world. In terms of the R & D cost per capita (purchasing power parity), Russia ranks 28th (284.9 dollars at current prices), that is inferior to the level of Hungary, the Czech Republic, Italy and Spain, about 5 times less than Switzerland, USA, Sweden and Finland, are 3.2 times lower than the average in OECD countries, and also 2.9 times lower than the average for the 15 most developed EU countries.

According to UNESCO, the Russian Federation share of R & D expenses is about 1.1 % of GDP, that is 2.5 times lower than in the United States, 3.5 times lower than in the Republic of Korea, 2-2, 5 times lower than in France and Germany. According to this indicator, the Russian Federation is comparable with Brazil, Malaysia and Turkey.

After the “Strategy for the Innovative Development of the Russian Federation for the Period up to 2020” adoption by the Russian Federation Government in 2011, a significant share of R & D funds was sent to the sector of applied research. Due to limited financial resources, this adjustment occurred to the detriment of basic research. The basic research costs decreased from 18.6 % to 17 % for 2008-2013.

Only 30 % of institutions Ministry of Science and Higher Education expenses per employee amounted to more than 1 million. rubles per year.[10] This indicates a low level of resource supply of scientific organizations and a high dependence on government support.

According to the forecast of socio-economic development of the Russian Federation for 2018, the level of R & D expenditures from the federal budget will be reduced and will not exceed 1 % of GDP by 2019. In 2016, Russia's GDP amounted to 74745 billion rubles, and about 112 billion rubles was spent on basic research (0.15 % of GDP). Thus, the total budget allocations for basic science are fixed at a level significantly lower than the corresponding foreign indicators (Switzerland - 0.90 %, Korea - 0.74, France - 0.64 %, USA - 0.46 %, Israel - 0.46 %, Japan - 0.44 %). This situation testifies to the recent state policy aimed at reducing the funds allocated to basic science.

2 Trends in applied research and development costs in Russia

The growth of spending on applied research and development from the federal budget over ten years has doubled outpacing the growth of federal budget expenditures as a whole, while the amount of spending on basic research remained within the limits of budget growth, never exceeding the limit of 1 % of budget expenditures. This trend was traced in 2015 as well. The federal budget expenditures, compared with approved earlier for this year, declined in fundamental science by 9.8 %, and in applied science - by 8.3 % (Fig. 1). Therefore, we should expect a reduction in the front of basic research that will lead to a reduction in staff, a decrease in the quality of research, and in the long term to an increase in technological dependence on the countries-technological leaders.

[9] Report on the state of basic sciences in the Russian Federation and on the most important scientific achievements of Russian scientists in 2015. 2016, p. 112.
[10] KUDRYAVTSEVA, O.P. (2015): Financing of scientific research, p. 101.

An important condition for the scientific and technological development of any country is the creation of an infrastructure for scientific research. In Russia, the state owns about 85 % of the fleet of scientific instruments and equipment, and state share exceeds 90 % with joint ownership with Private Russian and foreign enterprises. In Russia the capital-labor ratio per researcher amounted to 3,305 million rubles, the technical equipment - to 1,449 million rubles in current prices in 2014. In the period of 2009–2014 leading Russian universities acquired modern equipment for a total of 77.7 billion rubles.

Modernization of the material and technical base of science was carried out, as a rule, without being tied to solving large-scale socio-economic and scientific problems. As a result, the loading of expensive equipment is not always optimal.

Figure 1: Allocations for science from the federal budget of Russia in 2000-2015 (in constant prices in 2000, billion rubles)

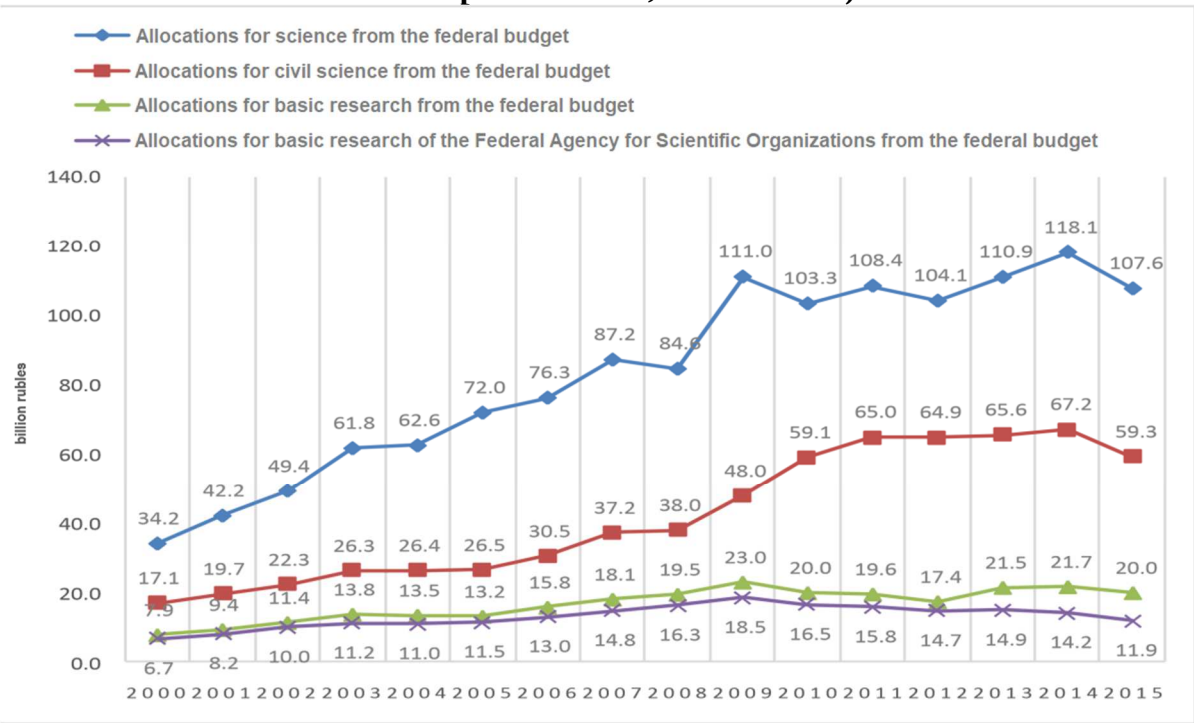

Source: Report on the state of basic sciences in the Russian Federation and on the most important scientific achievements of Russian scientists in 2015. Moscow: Russian Academy of Sciences, 2016.

Until the point in time under discussion the Russian scientific community has not developed a unified approach to assessing the effectiveness of basic science. But in the world practice, the assessment of the results of fundamental science is carried out on the basis of expert assessments of the scientific community and indicators of publication activity and citation. Its number depends on the intensity of scientific research conducted in the country, that is directly related to the volume of public investment in research and development. In absolute terms, fundamental science in Russia is inferior to developed countries in resource provision. In absolute terms, the performance of domestic fundamental science is significantly inferior to developed countries, due to lower levels of funding and internal problems of the scientific sector. Such problems include the lack of continuity of scientific personnel, the lack of modern equipment, etc. The comparative performance of the academic, university and industry sectors of science can also be assessed only on a qualitative level.

It is necessary to note a number of successes of Russian universities in independently raising funds for research and development. Most universities succeeded to significantly increase R & D volumes in 2018. Our analysis by fields and areas of science[11] has shown that a significant number of scientific results of universities correspond to the world level. The quality of research has improved both as a result of increased funding, and by attracting researchers from the Russian Academy of Sciences.

Conclusion

It is obvious that in the modern world scientific research is an integral part of it. Science creates the prerequisites for the social and economic development of society; therefore, the interest of private actors should be increased to invest in scientific research, thereby reducing the share of the state in its financing.

In our opinion, a strategic task in terms of the development of science is the return of Russia to the number of leading world powers capable of conducting breakthrough fundamental and applied research in areas relevant to the world economy and science. The R & D results become the basis of economic development, increase its competitiveness. The state should recognize science as the leading productive force of the innovation economy at the legislative level in order to achieve the greatest success in this field.

For the development of science in the Russian Federation, it is important to ensure healthy competition, support the diversity of forms of organizing and conducting research, as well as revising the state policy of funding research.

References:

1. BALIKHINA, N.V. - KOSOV, M.E. (2014): *Development of investment and innovation processes in the Russian economy*. Financial aspect: monograph. - Moscow: UNITY-DANA, 2014.
2. VARPAYEVA, I.A. (2010): *Competitive financing of scientific research* // Accounting in budget and non-profit organizations. 2010, No. 22 (262), pp. 5-9.
3. VORONKOVA, E.K. - GROMOVA, E.I. - PAUSHEVA, T.E. (2013): *The conceptual basis for the development of professional cycle programs using the competence approach. //* Problems and prospects of development of education in Russia. 2013, № 18, pp. 63-72.
4. IVOLGINA, N.V. - STEPANOVA, D.I. (2015): *Venture financing as a tool for investing in new ideas and scientific and technical achievements* // Business in Law. Economic and legal journal. 2015, № 6, pp. 211-214.
5. KOKHNO, A. (2012): *Financing research and development* // Society and economy, 2012, № 11, pp. 24-37.
6. KUDRYAVTSEVA, O.P. (2015): *Financing of scientific research* // International scientific journal "Innovation Science", 2015, № 11, pp. 101-103.
7. NIKOLAEVA, T.P. (2011): *Finance and credit.* Tutorial. - Moscow: Eurasian Open Institute, 2011.
8. Report on the state of basic sciences in the Russian Federation and on the most important scientific achievements of Russian scientists in 2015. Moscow: Russian Academy of Sciences, 2016.
9. UNTURA, G.A. (2016): *Financing various types of scientific research in the federal districts of Russia* // INTEREXPO GEO-SIBIR, 2016, V.3, № 3, pp. 4-49.

[11] IVOLGINA, N.V. - STEPANOVA, D.I. (2015): Venture financing as a tool for investing in new ideas and scientific and technical achievements, p. 212.

Contacts:
doc. Diana Igorevna Stepanova, PhD.
Department of Finance and prices
Plekhanov Russian University of Economics
Stremianny per. 36
115093 Moscow
Russian Federation
e-mail: s_diana@mail.ru

doc. Tatiana Petrovna Nikolaeva, PhD.
Department of Finance and prices
Plekhanov Russian University of Economics
Stremianny per. 36
115093 Moscow
Russian Federation
e-mail: ntp1950@yandex.ru

prof. Izolda Arkadyevna Yagodkina, **DrSc.**
Financial and Industrial University "Sinergiya"
Leningradsky pr. 80
125315 Moscow
Russian Federation
e-mail: izolda32@mail.ru

SLOVANSKÁ SYMBOLIKA V PRAVICOVO-EXTRÉMISTICKOM PROSTREDÍ

Pavol Struhár

Katedra politológie Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Študentská 2, 911 50 Trenčín, e-mail: pavol.struhar@tnuni.sk

Predkladaný príspevok sa venuje slovanskej symbolike v krajne pravicovom prostredí. Primárnym cieľom príspevku je objasnenie používania slovanskej symboliky v krajne pravicovom prostredí a analyzovať dva zo slovanských symbolov, slnečný kolovrat a Perúnovu hviezdu, s prihliadnutím na východiská a zámery krajne pravicovej scény. Extrémistická časť krajnej pravice preferuje kolovrat a umiernenejší predstavitelia krajnej pravice zasa častejšie využívajú symbol Perúnovej hviezdy. Ani jeden symbol však nie a priori extrémistický, ich použitie je potrebné vyhodnotiť s prihliadnutím na spôsob zobrazenia a kontext, v ktorom boli použité.
Kľúčové slová: krajná pravica, symboly, slovanská symbolika, kolovrat, Perunova hviezda

The submitted paper is dedicated to Slavic symbolism in the far right. The main aim of the paper is to clarify the use of the Slavic symbols in the far right and to analyze two of the Slavic symbols, the solar wheel and the Perun star, taking into account the origins and specifics of the far right scene. The extremist part of the far right prefers the solar wheel symbol, on the other side moderate representatives of the far right use the Perun star symbol more often. However, no Slavic symbol is a priori extremist, its use must be evaluated taking into account the mode of display and the context in which they were used.
Key words: far right, symbols, Slavic symbolism, solar wheel, Perun star
JEL: K42, I21

Úvod

Pravicový extrémizmus na Slovensku má prirodzene svoje kultúrne a historické špecifiká, čo sa následne prenáša aj do používanej symboliky. Napríklad, vzhľadom k tomu, že väčšina pravicových radikálov (ultranacionalistov či neoľudákov) a extrémistov za dominantný historický a ideologický odkaz považujú vojnový slovenský štát, resp. republiku v rokoch 1939 – 1945 a jej prezidenta Jozefa Tisa, už druhé desaťročie sa v tomto prostredí objavujú symboly jednotlivých organizácii a osobností, ako napríklad rovnoramenný dvojkríž Hlinkovej gardy alebo podobizeň Jozefa Tisa.

Neonacistická, rasistická či tzv. neoľudácka symbolika sa však na slovenskej extrémistickej scéne objavuje pomerne dlho, a tak bezpečnostné zložky a zákonodarcovia mali dostatočný priestor na ich eliminácii. Verejnosť tiež veľkú časť symboliky pozná a vplyvom prevencie zo strany vzdelávacích inštitúcií či médií si voči nej vytvorila odmietavý postoj.

Ak chceli radikálne a extrémistické subjekty oslovovať verejnosť, čo v rámci svojej vnútornej komunikácie avizovali dokonca aj neonacistické skupiny, jednou z aktuálnych úloh bola zmena symboliky, ktorou by dokázali osloviť širšiu verejnosť a zároveň sa vyhnúť zásahom bezpečnostných zložiek. Približne od roku 2014 sa tak na krajne pravicovej scéne začínajú vo väčšej miere objavovať aj slovanské symboly, čím sa jednotliví aktéri snažia

osloviť tých sympatizantov krajnej pravice, ktorí vplyvom geopolitickej situácie v posledných rokoch chápu slovenskú identitu vo väzbe na slovanstvo, resp. panslavizmus.

Táto téma však v odbornej obci nezískava veľkú pozornosť. Dôveryhodných zdrojov, ktoré sa problematike slovanstva a slovanských symbolov venujú, nie je mnoho, a hoci je možné čerpať z dobre spracovaných stránok rôznych neopaganských skupín, aj ich výstupy sa často líšia. Štúdie, ktoré by analyzovali používanie slovanskej symbolike v krajne pravicovom či ľavicovom prostredí, absentujú úplne. Primárnym cieľom príspevku je preto objasnenie používania slovanskej symboliky v krajne pravicovom prostredí a analyzovať dva najčastejšie používané symboly, slnečný kolovrat a Perúnovu hviezdu, s prihliadnutím na východiská a zámery krajne pravicovej scény. Zámerom teda nie je do detailov opisovať komplexnú slovanskú mytológiu a jej výrazy vo forme symbolov, ale skôr načrtnúť špecifiká ich použitia krajnou pravicou. Dáta a informácie o používaní symboliky krajne pravicovou scénou boli získavané najmä z internetových stránok krajne pravicových združení a obchodov (napr. Zbojnik.net, odpor.eu, napred.sk, OZ Slavica, Slovenská pospolitosť, FB profil Reborn, Slovenské hnutie obrody, atď.). Veľká časť informácii tiež pochádza z dlhoročného monitoringu krajne pravicovej, najmä extrémistickej, scény autorom. Získané dáta boli, s prihliadnutím na špecifiká slovenskej krajne pravicovej scény, analyzované a následne spracované metódou syntézy a porovnania so všeobecnými poznatkami o slovanských symboloch.

1 Úvaha o dôvodoch využívania slovanskej symboliky v krajne pravicovom prostredí

Aktuálne zdôrazňovanie dôležitosti slovanstva a slovanskej vzájomnosti v rámci krajnej pravice, ktoré je demonštrované aj používaním relevantnej symboliky, má viacero príčin celospoločenského charakteru. Jednou z najvýznamnejších príčin je zahranično-politická orientácia Slovenskej republiky a aktivity štátu, ktoré sú jej dôsledkom. Slovenská republika je od roku 2004 členským štátom NATO a Európskej únie a od roku 2009 sme zaviedli euro, ktoré nahradilo slovenskú korunu. Prirodzene, proces integrácie do európskych štruktúr či NATO vyvoláva reakciu v podobe obáv zo straty národnej suverenity a jedinečnosti. Východiskom je zdôrazňovanie slovenskej kultúry, histórie a národnej suverenity. Ostatné roky sme tak najmä v masmediálnom priestore zaregistrovali zvýšenú popularitu slovenskej pôvodnej tvorby, umenia či hudby. Skladby ako Horehronie, V dolinách a najnovšie skladba Hej Sokoly,[1] oslavujúce slovenskú prírodu, ľudí či kultúru, získali veľkú priazeň slovenskej verejnosti. Mimoriadne populárne sú televízne programy ako „Milujem Slovensko“ či „Zem spieva“, ktorých cieľom je okrem zábavy a súťaže tiež prezentovať Slovensko v rôznych oblastiach.

Na Slovensku však mnohí politici zároveň vytvorili naratív o strate národnej suverenity, resp. diktáte Bruselu. Napomáha im k tomu skutočnosť, že Európska únia, ale tiež NATO posledné roky musia zvládať mnohé zložité situácie a ani rozhodnutia jej inštitúcii nie sú vždy verejnosťou v členských krajinách prijímané. Stačí spomenúť odchod Veľkej Británie (tzv. brexit), finančná pomoc Grécku (tzv.euroval),[2] intervencia NATO v Líbyi, nezávislosť Kosova, ale najmä rozhodovanie počas migračnej krízy, keď sa diskutovali o zavedení kvót pri prijímaní migrantov.

Časť verejnosti tak v otázke zahranično-politickej orientácie Slovenska zneisťuje. Navyše, geopolitický konflikt medzi Ruskou federáciou na jednej strane a Spojenými štátmi americkými, mnohými západnými štátmi, Európskou úniou a NATOm na strane druhej, im zasa naznačuje možnú alternatívu. Na túto situáciu reaguje aj krajne ľavicová a pravicová

[1] Napr. skladba Hej Sokoly! má na kanáli youtube viac ako 11 miliónov prehraní.
[2] Pozri napr. ROČKÁR, M. (2011). Euroval rozdelil aj slovenských občanov.

scéna a prevažne nachádzajú zhodu. Predstavitelia oboch - inak ideologicky znepriatelených-táborov, sa stretávajú na demonštráciách proti NATO[3] a obhajujú záujmy Ruska. Ľavicoví radikáli, resp. extrémisti sa však problematike slovanstva, resp. panslavizmu z ideologických dôvodov (internacionálny charakter socialistického, resp. komunistického hnutia) hlbšie nevenujú a zostávajú len pri geopolitickom kontexte. Naopak, krajná pravica na pozadí geopolitického sporu medzi dvoma mocnosťami zdôrazňuje aj kultúrny či civilizačný kontext.[4] Z verejnosti sa tak prirodzene vyčleňuje pomerne angažovaná a silná skupina tých, čo nesúhlasia so zahranično-politickou orientáciou Slovenska, v geopolitickom spore sa prikláňajú na stranu Ruska a zároveň vyzdvihujú slovanskú vzájomnosť a spolupatričnosť.[5] Dôkazom toho, že slovanská vzájomnosť je na Slovensku v posledných rokoch témou, je tiež organizácia podujatí oslavujúcich slovanstvo. V roku 2017 sa na Jankovom vŕšku prvý krát konali oslavy slovanstva a štátnosti[6] a presne o rok neskôr zasa Deň Slovanov. Obe akcie zaznamenali pomerne vysokú účasť.

Slovanstvo tak najmä pre krajne pravicové prostredie ponúka nový impulz a inšpirácie, ktoré mnohí využili, napr. aj vo forme preberanej symboliky.

2 Slovanská symbolika v krajne pravicovom prostredí

Predtým, ako sa dostaneme ku konkrétnym slovanským symbolom používaných radikálmi či extrémistami, je potrebné uviesť dve poznámky. Po prvé, používanie slovanskej symboliky extrémistami nemusí nevyhnutne znamenať ich príklon ku konkrétnej myšlienke slovanstva, resp. panslavizmu, často sú to pre extrémistov len graficky príťažlivé symboly (napr. pripomínajú svastiku, resp. hákový kríž). Niektorí aktivisti využívajú tému slovanstva len ako určitú módnu vlnu v rámci hnutia alebo predmet obchodu, keď predávajú produkty so slovanskými motívmi bez hlbšieho poznania problematiky. Sú totiž internetové obchody, kde sa predáva tričko so slovanským kolovratom spolu s tričkom ČSSR odkazujúce na socialistický režim pred rokom 1989, čo naznačuje, že majiteľ obchodu využíva tému slovanstva len ako vhodný produkt predaja. Navyše, v prípadoch, keď majú predstavitelia v pravicovo-extrémistickom prostredí predsa len záujem o prechovávanie idey panslavizmu, absentuje u nich zhoda ohľadne tej „správnej“ koncepcie.[7]

Po druhé, slovanská symbolika nie je extrémistickým materiálom. Rovnako ako pri iných symboloch prevzatých extrémistickou scénou, aj v prípade slovanskej symboliky to závisí na kontexte, v ktorom bola použitá a tiež od toho, či konkrétny symbol nie je doplnený inými znakmi, ktoré spolu vytvárajú špecifický prejav s extrémistickým obsahom. Napríklad, v jednom slovenskom internetovom obchode mali v ponuke tričko s kolovratom, ktorý je prekrížený dlhým nožom a samopalom (obr. č. 1). V inom prípade je symbol Perúnovej hviezdy kombinovaný s boxerom, pomôckou pre boj zblízka. Význam symbolov by mal preto posúdiť znalec na predmetnú problematiku, ktorého osloví vyšetrovateľ, prokurátor alebo sudca, pričom posledne menovaný zároveň rozhodne aj o úmysle obvineného rozširovať extrémistický materiál alebo podnecovať násilie, čo je dôležitou podmienkou ich odsúdenia.[8]

---

[3] ŽIGOVÁ, Z. (2015). Na americký konvoj čakal aj Čarnogurský, zasahovala polícia.

[4] Pozri napr. CHELEMENDIK, S. (2014). Slovania musia zastaviť vojnu v Európe.

[5] Pomáha tomu aj aktivita Ruska v iných krajinách, snažiac sa o ovplyvňovanie verejnej mienky, či už vo forme vytvárania špecifického mediálneho obsahu alebo podpory spriatelených mimovládnych organizácii (na Slovensku napr. podpora Slovenských brancov, Slovenských slobodných motorkárov či občianskeho združenia Slavica).

[6] Zhrnutie akcie organizátormi je možné nájsť tu: RUSNÁK, E. (2017): Oslavy slovanstva a štátnosti na Jankovom Vŕšku.

[7] Napríklad, v rámci pravicovo-extrémistickej scény existujú rôzne pohľady na rusko-ukrajinský konflikt, a tak časť aktivistov nesúhlasí s koncepciou slovanstva, v ktorej dominuje Rusko a uprednostňujú iné koncepcie.

[8] Porovnaj MAREŠ, M. (2016). Znalci na extremismus“: sociální vědy ve službách vnitřní bezpečnosti?

Doterajšia právno-aplikačná prax na Slovensku však ukazuje, že medzi sudcami často nedochádza k zhode o povahe symbolu a úmysle obvineného.[9] Trend v tejto oblasti však naznačí rok 2019, kedy bude Špecializovaný trestný súd rozhodovať o vine 6 osôb, ktoré boli obvinené z trestných činov extrémizmu práve kvôli slovanským a germánskym symbolov, ktoré predávali alebo voľne šírili.[10]

V nasledujúcej časti objasníme najčastejšie používané symboly v krajne pravicovom prostredí, slnečný kolovrat a Perúnovu hviezdu, pričom dáta a informácie o používaní symboliky krajne pravicovou scénou boli získavané najmä z internetových stránok krajne pravicových združení a obchodov (napr. Zbojnik.net, odpor.eu, napred.sk, Slovenská pospolitosť, FB profil Reborn, atď,). Veľká časť informácii tiež pochádza z dlhoročného monitoringu krajne pravicovej scény, najmä extrémistickej scény, autorom.

Obr. č. 1: Kolovrat (Slovanský odpor)

Zdroj: zbojnik.net

1.1. Slnečný Kolovrat

Najčastejšie používaným slovanským symbolom v rámci krajne pravicového prostredia je osemramenný slnečný kolovrat (obr.č. 2), nazývaný tiež kolovrat boha Svaroga. Rovnako ako mnohé iné svastiky, aj slnečný kolovrat predstavuje slnko. V slovanskej mytológii kolovrat môže symbolizovať kolobeh života, víťazstvo zimy nad letom či striedanie vlády Moreny (staroslovanská bohyňa zimy a smrti) a Vesny (staroslovanská bohyňa jari a života).[11] V tejto súvislosti sa preto slnečný kolovrat (ale väčšinou uvádzaný s ramenami otočenými doľava) používal ako symbol osláv sviatku zimného slnovratu (tzv. Kračún) (obr. č. 3).[12]

Obrázok 2: Kolovrat

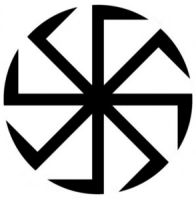

Zdroj: valkiria.sk

Obrázok. č. 3: Kolovrat, symbol Kračúna

Zdroj: vargstorm.blog.cz

Význam kolovratu závisí od farieb a smeru pohybu ramien. Ak kolovrat smeruje sprava doľava, je symbolom zrodenia a obnovenia. V červenom prevedení sa nazýva tiež Koľadník a dáva mužom silu k tvorivej práci a k bitke s nepriateľom.[13] Význam kolovratu smerujúcemu zľava doprava nie je jasný. Jeden zdroj hovorí o symbole umierania a ničenia,[14]

[9] KUŠNIER, M. (2017). Trestnoprávne aspekty pozdravu „Na stráž!“(Je vyslovenie pozdravu „Na stráž!“ trestným činom?).
[10] TASR (2018): NAKA zadržala šéfa Slovenskej pospolitosti aj asistenta poslanca ĽSNS.
[11] KALENDOVÁ, M. (2015): Kolovrat aneb Slovanské slavnosti v průběhu roku.
[12] MAČUDA, J. (2017): Výroční slavnosti starých slovanů.
[13] SLOVANSKÁ KULTÚRA (2016): Slovanské symboly. Přehled.
[14] OZ MACHUĽA. (2019): Kolovrat.

iný zdroj tento typ kolovratu v červenom prevedení nazýva Ladinec a označuje lásku, harmóniu a šťastie v rodine.[15]

Stojí za pozornosť, že z viac ako 100 slovanských symbolov sa medzi predstaviteľmi extrémistickej scény pri motívoch na oblečení či tetovaní takmer vždy vyskytuje práve slnečný kolovrat, a to napriek tomu, že tento symbol len veľmi zriedka nachádzame vyobrazený na zachovaných historických predmetoch. Slnečný kolovrat je v rámci slovenskej extrémistickej scény častým motívom oblečenia a tiež tetovania, pričom je často umiestňovaný na lakeť, čím v neonacistických kruhoch nahradil kedysi populárnu pavučinu. Kolovrat spolu s čiernym slnkom (obr. č. 4), používa a predával aj slovenský spevák Reborn, ktorý bol v roku 2018 zadržaný Národnou kriminálnou agentúrou a obvinený z výroby a rozširovania extrémistických materiálov. Spolu s ním bol za rovnaký prečin zadržaný aj Jakub Škrabák, vodca Slovenskej pospolitosti a prevádzkovateľ internetového obchodu Zbojník, ktorý ponúka tovar aj so slovanskou problematikou. V obchode bolo možné nájsť aj slovenskú značku Folkcore, pričom medzi slovami Folk a core bol umiestnený veľký znak kolovratu (obr. č. 5). Dnes však druh tovar so zreteľnými kolovratmi z ponuky vyradili, čo je pravdepodobne výsledok trestného stíhania voči Škrabákovi v tejto veci. Faktom zostáva, že aktuálne až 4 z 5 internetových obchodov s prepojením na extrémistické prostredie ponúka tovar so slovanskou symbolikou, pričom kolovrat v rôznych prevedeniach a súvislostiach je najčastejším motívom.

Extrémistická scéna zväčša používa kolovrat v čiernej farbe, pričom ramená smerujú väčšinou proti slnku (zľava doprava). Je otázne, či tento konkrétny typ kolovratu bol extrémistickou scénou zvolený zámerne, ale vzhľadom na vyššie uvedené nejasnosti ohľadne jeho významu v odbornej aj laickej verejnosti sa skôr domnievame, že pôvodný slovanský význam rôznych svastík, resp. kolovratov nehral pri rozhodovaní o type kolovratu úlohu. Skôr zarezonovala podobnosť so známejšou svastikou - hákovým krížom alebo inými slnečnými kolesami (napr. triskele). Časť slovenskej extrémistickej scény dokonca môže byť inšpirovaná ruskou neonacistickou skupinou Kolovrat alebo paramilitárnou skupinou Rusich tvorenou primárne neonacistami z Ruska a zahraničia, ktorá až do roku 2015 operovala v Donbase.[16] Logom Batalionu Rusich je kolovrat v otočení, ktoré zväčša používa slovenská extrémistická scéna.[17]

.

Obrázok 4: Znak používaný Rebornom

Zdroj: Facebok - Reborn

Obrázok 5: Značka Flokcore

Zdroj:zbojník.net

1.2. Perúnova hviezda

V menšej miere sa v rámci scény objavuje symbol Perúnová hviezda (obr. č. 6), nazývaná tiež Svarga alebo Perúnov kvet, ktorá je v slovanskej mytológii najčastejšie používaným symbolom. Súčasná slovenská extrémistická scéna používa tento symbol len veľmi zriedka, je bližší skôr umierneným predstaviteľom krajnej pravice. Aktuálne je vlajka

[15] SLOVANSKÁ KULTÚRA (2016): Slovanské symboly. Přehled.
[16] UNIAN (2017): Russian neo-Nazi who fought against Ukraine in Donbas now seen in Syria – media.
[17] V tejto súvislosti je však potrebné poznamenať, že výrazná časť neonacistov na Slovensku sa v rusko-ukrajinskom konflikte prikláňa na stranu Ukrajiny, resp. podporujú ukrajinský neonacistický Batalion Azov v boji aj proti skupine Rusich, preto je vhodné každý prípad použitia kontroverznej symboliky vyhodnocovať individuálne.

s perúnovou hviezdou, ako vlajka Slovanov, používaná občianskym združením Slavica, ktoré prostredníctvom rôznych memorand a podujatí zdôrazňuje slovanskú vzájomnosť a zároveň sa vymedzuje proti Západu, jeho politike a hodnotám.[18] V minulosti bol tento šesťlístok často vyrezávaný do nosných trámov dreveníc alebo na truhlice, aby chránil dom pre nečistými silami.[19] Rovnako ako mnohé svastiky, aj Perúnova hviezda je slnečným symbolom a pre ľudí má údajne pozitívny význam - chráni pred ohňom, bleskom či búrkou, chráni pred zlom a nosí dobré veci, podľa iných zdrojov je znakom odvahy a bojovníka, keďže boh Perún v čase vojny zastupuje vojakov.[20] Perún, na Slovensku známy aj pod názvom Parom,[21] je pre vyznávačov paganizmu bohom hromu a blesku, tzv. hromovládca. Rovnako ako severský boh Thor, aj Parom mal ako svoju zbraň (nástroj) sekeru (tzv. Hromová sekera), ktorá sa však v krajne pravicovom prostredí v porovnaní s Thorovým kladivom objavuje len zriedka. Perún (Parom) je najmocnejším bohom v slovanskej mytológii, brat už spomínaného Svaroga, nebeského kováča a boha nebies či ohňa, často zobrazovaného vo forme špecifického symbolu (obr. č. 7) alebo s kladivom.[22]

Dá sa predpokladať, že postupne sa bude používanie príveskov či tetovaní s motívom Svarogovho kladiva, hromovej sekery alebo podôb slovanských bohov v krajne pravicovej scéne rozširovať rovnako, ako to bolo v prípade severských symbolov.[23]

Obr. č. 6: Perúnova hviezda

Zdroj: jaks.sk

Obr. č. 7: Symbol boha Svaroga

Zdroj: slavorum.org

Záver

Predložený príspevok sa zaoberal krajne pravicovým prostredím, v ktorom sa približne od roku 2014 vo väčšej miere objavuje slovanský typ symboliky. V roku 2018 dokonca bezpečnostné zložky štátu vyhodnotili jej šírenie ako bezpečnostné riziko a vykonali viacero policajných zásahov. Cieľom príspevku preto bolo identifikovať slovanské symboly prebraté krajne pravicovou scénou, vysvetliť ich pôvodný význam a načrtnúť možné motívy ich používania pravicovými radikálmi či extrémistami. Na základe analýzy dát z krajne pravicového prostredia sme identifikovali symbol slnečného kolovratu a Perúnovu hviezdu ako najčastejšie používané symboly v rámci krajnej pravice, pričom sa ukázalo, že kolovraty sú blízke skôr extrémne pravicových skupinám a Perúnova hviezda sa zasa objavuje primárne medzi konzervatívnymi a radikálnymi predstaviteľmi krajnej pravice.

Používanie slovanskej symboliky nie je a priori prejavom extrémizmu; je potrebné skúmať spôsob vyobrazenia a kontext, v ktorom bol konkrétny symbol použitý. V roku 2019 by mal Špecializovaný trestnú súd rozhodnúť prípady šírenia extrémistického materiálu, ktorého hlavným motívom je práve slovanská symbolika. Znalecké posudky a rozhodnutie súdu budú dôležitým odkazom nielen pre laickú, ale najmä pre odbornú verejnosť, zaoberajúcou sa extrémizmom a jeho prejavmi.

---

[18] Porovn. RUSNÁK, E. (2018): V Pribinovom meste vyhlásili Deklaráciu Slovienov.
[19] POHANSKÝ KRUH (2014): Svarga-Dobře ukrytý pramen nebo omyl?
[20] KUZMIŠÍN, P. (2012): Bohovia starých Slovanov – Perún.
[21] Volá sa tak tiež metal-folková skupina, ktorej niektorí členovia patria do slovenskej neonacistickej scény.
[22] Napríklad, v internetovom obchode kontroverznej slovenskej značky Odpor sa už objavuje jeden zo symbolov boha Svarog (obr. č. 7), spolu s nápisom Svarog.

Použitá literatúra:

1. CHELEMENDIK, S. (2014). Slovania musia zastaviť vojnu v Európe. [online]. In: panobcan.sk, 11.5.2014. [Citované 10.1.2019.] Dostupné na internete: https://panobcan.sk/sergej-chelemendik-slovania-musia-zastavit-vojnu-v-europe/
2. CHMELÍK, J. (2002). *Symbolika extremistických hnutí. Praha:* Armex, s. 107, ISBN 80-86244-14-8
3. KALENDOVÁ, M. (2015): Kolovrat aneb Slovanské slavnosti v průběhu roku. [online]. In: *Slovanskykruh.cz*, 15.1.2015. [Citované 10.1.2019.] Dostupné na internete: http://www.slovanskykruh.cz/2015/02/prednaska-kolovrat-aneb-slovanske-slavnosti-v-prubehu-roku/
4. KUŠNIER, M. (2017). Trestnoprávne aspekty pozdravu „Na stráž!"(Je vyslovenie pozdravu „Na stráž!" trestným činom?). In: *Policajná teória a prax.* Akadémia PZ, 2017,č. 2, s. 1-8
5. KUZMIŠÍN, P. (2012): Bohovia starých Slovanov – Perún. [online]. In: *Prameň*, 12.12.2012. [Citované 10.1.2019.] Dostupné na internete: http://www.pramen.info/c/2903/bohovia-starych-slovanov---perun.htm
6. MAČUDA, J. (2017): Výroční slavnosti starých slovanů. [online]. In: *Slovanskykruh.cz*, 27.4.2017. [Citované 10.1.2019.] Dostupné na internete: http://www.slovanskykruh.cz/ 2018/04/vyrocni-slavnosti-starych-slovanu-jiri-macuda//
7. MAREŠ, M. (2006): *Symboly používané extremisty na území ČR v současnosti : manuál pro Policii ČR.* Ministerstvo vnitra ČR, 1979.
8. MAREŠ, M. (2010): empirical analysis Znalci na extremismus": sociální vědy ve službách vnitřní bezpečnosti? In: *Sociální studia*. Katedra sociologie FSS MU,2015, č. 2 s. 69–82. ISSN 1214-813X
9. OZ MACHUĽA. (2019): Kolovrat. [online]. In: *Machula.sk*, n.d. [Citované 10.1.2019.] Dostupné na internete: https://machula.sk/produkt/Privesok-Kolovrat
10. POHANSKÝ KRUH (2014): Svarga-Dobře ukrytý pramen nebo omyl? [online]. In: *pohanskykruh.cz* , 8.10.2014. [Citované 10.1.2019.] Dostupné na internete: https://pohanskykruh.wordpress.com/2014/10/08/svarga-dobre-ukryty-pramen-nebo-omyl/
11. ROČKÁR, M. (2011). Euroval rozdelil aj slovenských občanov. [online]. In: *HNonline*, 14.9.2011. [Citované 10.1.2019.] Dostupné na internete: https://finweb.hnonline.sk/ekonomika/444772-euroval-rozdelil-aj-slovenskych-obcanov.
12. RUSNÁK, E. (2017): Oslavy slovanstva a štátnosti na Jankovom Vŕšku. [online]. In: *nazorobcana.sk*, 7.9.2017. [Citované 10.1.2019.] Dostupné na internete: http://www.nazorobcana.sk/novinka-sprava-aktualita/kultura/clanok-5475/v-rodisku-stura-a-dubceka-sa-po-prvy-raz-v-historii-v-slovanskom-duchu-uskutocnili-oslavy-slovanstva-a-statnosti
13. RUSNÁK (2018): V Pribinovom meste vyhlásili Deklaráciu Slovienov. [online]. In: *slavica.sk*, 13.12.2018. [Citované 10.1.2019.] Dostupné na internete: https://www.slavica.sk/media-o-nas/248-v-pribinovom-meste-vyhlasili-deklaraciu-slovienov
14. SLOVANSKÁ KULTÚRA (2016): Slovanské symboly. Přehled. [online]. In: *Slovanskakultura.sk*, 14.3.2016. [Citované 10.1.2019.] Dostupné na internete: https://slovanskakultura.cz/symbolika/25-slovanske-symboly
15. TASR (2018): NAKA zadržala šéfa Slovenskej pospolitosti aj asistenta poslanca ĽSNS. [online]. In: *SME*, 10.5.2018. [Citované 10.1.2019.] Dostupné na internete:

https://domov.sme.sk/c/20822363/naka-zadrzala-sest-osob-obvinenych-z-extremizmu.html
16. UNIAN (2017): Russian neo-Nazi who fought against Ukraine in Donbas now seen in Syria – media. [online]. In: *UNIAN*, 20.10.2017. [Citované 10.1.2019.] Dostupné na internete: https://www.unian.info/war/2197709-russian-neo-nazi-who-fought-against-ukraine-in-donbas-now-seen-in-syria-media.html
17. ŽIGOVÁ, Z. (2015). Na americký konvoj čakal aj Čarnogurský, zasahovala polícia [online]. In: *SME*, 14.9.2015. [Citované 10.1.2019.] Dostupné na internete: https://domov.sme.sk/c/8002075/na-americky-konvoj-cakal-aj-carnogursky-zasahovala-policia.html

Kontakt:
Mgr. Pavol Struhár, PhD.
Katedra politológie
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 2
911 50 Trenčín
Slovenská republika
e-mail: pavol.struhar@tnuni.sk

ZROD XENOFÓBNEHO MYSLENIA V ANTICKOM GRÉCKU[1]

František Škvrnda ml.

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: frantisek.skvrnda2@euba.sk

Predkladaný príspevok analyzuje problematiku xenofóbie z historického hľadiska. Skúma podmienky vzniku xenofóbneho myslenia v antickom Grécku, konkrétne v období 5. a 4. storočia pred Kr. V prvej časti poukazuje na skutočnosť, že grécko-perzské vojny boli jednou z hlavných príčin vzniku xenofóbie. V druhej časti odhaľuje druhú príčinu vzniku xenofóbie, ktorou bola politická propaganda demonštrovaná v dielach tragických básnikoch. Tretia časť príspevku sumarizuje pozície sokratovských filozofov, ktorí tvorili opozíciu voči xenofóbnym tendenciám politikov a širších ľudových vrstiev. V závere autor sumarizuje hlavné črty najstaršej podoby xenofóbie v európskej literárnej tradícii a kultúre.
Kľúčové slová: Grécko-perzské vojny, aténska dráma, barbar, panhellenizmus, filozofia

The following paper analyses the problem of xenophobia from historical perspective. It deals with preconditions for the formation of xenophobic thought in the ancient Greece in 5th and 4th centuries BC. In the first part, Greco-Persian wars are pointed out as a first reason behind the arising xenophobia. The second part exposes a distinct form of political propaganda, which is demonstrated in the works of tragic poets as second reason behind the ancient Greek xenophobia. The third part deals with the critical counter-reaction of the xenophobic thought from the viewpoint of Socratic philosophers. In the conclusion author summarizes the main features of the oldest form of xenophobia in the European literary tradition and culture.
Key words: Greco-Persian Wars, Athenian drama, barbarian, panhellenism, philosophy
JEL: B00

Úvod

Súčasné politické a odborné diskusie oscilujú okolo témy migrácie.[2] Na jednej strane sa formuje výrazný prúd, ktorý fenomén migrácie považuje za nebezpečný proces, ústiaci do totálneho rozkladu európskych tradičných kultúr a hodnôt. Na druhej strane existujú viaceré argumenty, prečo migráciu podporovať a vítať imigrantov s otvorenou náručou.

V predkladanom príspevku zostúpime priamo *ad fontes*, k našim najstarším kultúrnym dejinám, za účelom analýzy najstaršej podoby xenofóbie ako sociálno-politického fenoménu. V období, ktoré zvyknú moderní bádatelia označovať buď ako „zlatý vek“ Athén alebo „perikleovské Athény“,[3] môžeme totiž po prvýkrát v dejinách sledovať formovanie xenofóbneho myslenia ako nástroja na udržiavanie istého politického režimu. Xenofóbia sa

[1] Štúdia vznikla ako súčasť riešenia grantovej úlohy VEGA 1/0017/17 Aischinés a sókratovský dialóg.
[2] Pozri napr. štúdie STOJAROVÁ, V. (2018): Populist, Radical and Extremist Political Parties in Visegrad countries vis à vis the migration crisis. In the name of the people and the nation in Central Europe; ROSŮLEK, P. (2018): The Czech Singers Critical of Islam and Refugees on Facebook in the Age of the “Migration Crisis” (2015-2017).
[3] Termínom „zlatý vek“ zvyknú označovať perikleovské obdobie niektorí moderní bádatelia, por. WALTER, U. (2006): The Classical Age as a Historical Epoch, s. 22. K perikleovským Athénam pozri bližšie SAMONS II, L. J. (ed.) (2007): A Cambridge Companion to the Age of Pericles.

tak ukazuje ako jeden z nástrojov politickej moci, ktorého účelom je systematicky vyvolávať strach zo všetkého cudzieho, najmä z príslušníkov cudzích kultúr.

V štúdii poukážeme nielen na to, ako sa xenofóbia sformovala, aké sú jej východiská a príčiny, ale poukážeme aj na reakciu najvýznamnejších filozofov v danom období, na tzv. sókratovcov, ktorí dekonštruovali mýtus xenofóbie a pokúšali sa o vyvážený a nezaujatý diskurz v danej problematike.

Postupovali sme v súlade s interpretačnými metódami z oblasti hermeneutiky a z vedy o klasických starovekých kultúrach (*Altertumswissenchaft*). Ide predovšetkým o princípy kontextuálnej koherencie, prohibície anachronizmu a ústretovosť.[4]

1 Grécko-perzské vojny a zrod athénskeho impéria

Strach z cudzincov a z cudzieho patrí s veľkou pravdepodobnosťou medzi najstaršie vlastnosti akejkoľvek komunity, či už na úrovni rodiny, kmeňa alebo štátneho útvaru. Z analýzy najstarších literárnych diel európskej tradície však vyplýva, že tento strach nemožno interpretovať ako apriórny, alebo absolútny. Cudzinec mohol predstavovať rovnako nebezpečenstvo, ako aj pomoc alebo prospech. To reflektuje aj lingvistická skutočnosť, že výraz βαρβαρόφωνος pôvodne znamenal niekoho, kto hovorí cudzou rečou.[5]

Takýto neutrálny postoj k cudzincom sa začína výrazne meniť až v období grécko-perzských vojen. Po tom, čo grécke mestské štáty na pobreží Iónie zradili perzských miestodržiteľov a pokúsili sa o povstanie (499-494 pred Kr.), začali Peržania systematicky usilovať o podmanenie pevninského Grécka, ktoré bolo do povstania zaangažované.[6] Perzská reakcia bola pochopiteľná – gréckym sprisahancom nešlo len o oslobodenie iónskeho pobrežia, ale o zvrhnutie samotného perzského kráľa.

Iónske povstanie podnietilo niekoľko významných bojov a bitiek,[7] z ktorých vyšli ako víťazi spojené sily Grékov. Na čele gréckej armády stáli mestské štáty Athény a Sparta, ktoré sa po porážke Peržanov vyprofilovali ako dvaja lídri všetkých gréckych kmeňov a celého gréckeho obyvateľstva.

Zatiaľ čo sa Sparta po vyhnaní perzských síl z európskeho kontinentu sústredila na upevňovanie si vlastných mocenských pozícií v rámci Peloponézskeho polostrova, Athény sformovali tzv. Délsky spolok (478-404 pred Kr.) a z defenzívnej vojny prešli do ofenzívnej. Začali dobíjať tie grécke mestské štáty, ktoré sa počas invázie Peržanov pridali na stranu barbarov a v relatívne krátkom období sa im podarilo pod záštitou neustálej hrozby z Perzie združiť viac než 300 štátov a ostrovov.[8] Každý člen spolku musel prispievať do spoločnej pokladnice, ktorú *de facto* kontrolovali Athény na čele s Periklom. Athény tak vytvorili impérium, ktorého cieľom bolo ochraňovať Grékov pred neustálou hrozbou zo strany Peržanov.

Obdobie po grécko-perzských vojnách je z ekonomického hľadiska obdobím doposiaľ nevídaného ekonomicko-kultúrneho rozmachu Athén. Ak preto chceme pochopiť príčiny, ktoré viedli k vzniku xenofóbneho myslenia v antickej kultúre, musíme zohľadniť predovšetkým dva faktory: prvým je historická pamäť Grékov, tým druhým politická propaganda.

---

[4] Pozri bližšie SMITH, N. D. & BRICKHOUSE, T. (2000): The Philosophy of Socrates, s. 3-6.

[5] Ďalším archaickým výrazom pre cudzinca je χελιδών, t. j. škovránok. Por. LIDDELL, H. G. – SCOTT, R. – JONES, H. S. (1996): A Greek-English Lexicon, s. 306 a 1987.

[6] Tieto udalosti detailne popisuje Hérodotos vo svojich Dejinách (*Hist.* V. 23-126).

[7] Najznámejšie sú: bitka pri Maratóne (490 pred Kr.), bitka pri Thermopýlach a pri ostrove Salamis (480 pred Kr.), bitka pri Platajách a Mykalé (479 pred Kr.).

[8] Detailnejší výklad o pozadí formovania Délskeho spolku pozri bližšie v POWELL, A. (1988): Athens and Sparta: Constructing Greek Political and Social History from 478 BC, s. 1-95.

Počas grécko-perzských vojen sa spojeným armádam Peržanov (ktoré obsahovali prakticky všetky negrécke aj grécke etniká podmanené Perzským kráľom počas invázie do pevninského Grécka) podarilo zrovnať so zemou Athény a celé priľahlé okolie, ako aj odviesť do otroctva početné grécke obyvateľstvo. Ukrutnosti vojny museli z pohľadu Grékov nevyhnutne vyústiť nielen do strachu pred Peržanmi, ale aj do ich nenávisti k tomuto národu. Peržania predstavovali reálnu hrozbu pre celý grécky národ a z tohto dôvodu mala neskoršia xenofóbia historické opodstatnenie. Predstavovala totiž prirodzenú reakciu na násilný vojenský konflikt a ohrozenie suverenity, slobody a samostatnosti gréckych mestských štátov.

Na druhej strane, zakrátko po sformovaní Délskeho spolku začali Peržania voliť inú taktiku a otvorenému vojenskému konfliktu sa snažili vyhýbať. Nová politika bola politika úplatkov a financovania znepriatelených frakcií, ktoré otvorene vystupovali proti athénskej demokratizácii členov Délskeho spolku. Athény sa totiž snažili zavádzať do členských štátov aliancie demokraciu, a to často nevyberaným a násilným spôsobom.[9]

2 Definícia barbarstva a barbarov v athénskej tragédii

Ak Athény podporovali demokratické režimy, tak Peržania podporovali nastoľovanie tyranií, oligarchií a iných nedemokratických foriem vlád. V týchto aktivitách nachádzali mnoho gréckych spojencov, pretože grécke mestské štáty boli zriedkavo spravované demokraticky, avšak často aristokraticky alebo oligarchicky. Táto perzská „zahraničná politika“ tak nachádzala prirodzenú a spontánnu podporu v gréckej politickej kultúre, najmä v Sparte, ktorá bola z politického hľadiska dualistickou monarchiou.

Na túto situáciu zareagovali predovšetkým athénski tragickí básnici. Moderní bádatelia poukazujú na skutočnosť, že athénske dramatické diela boli vyhotovované na politické objednávky.[10] Dramatické festivali boli akýmisi panhellénskymi slávnosťami v malom, kedy sa na predstaveniach schádzali nielen obyvatelia Athén a priľahlej Atiky, ale aj vyslanci zo spriatelených obcí, t. j. z členských štátov Délskej aliancie. Divadlo tak predstavovalo dôležitý nástroj šírenia „mäkkej moci“ Athén a ich demokratickej kultúry.

Je to práve pôda antickej drámy, kde nachádzame najstaršie výskyty výrazu βάρβαρος. Viac než polovica všetkých známych a zachovaných tragédií obsahuje barbarské charaktery, alebo má dej situovaný mimo gréckeho územia.[11] Barbari sú pritom vykreslení tak špecifickým spôsobom, že nemožno pochybovať o cielenej snahe vytvoriť z negréckych etník hrôzostrašné a opovrhnutia hodné formy kultúr, proti ktorým treba bojovať, resp. ktoré majú byť súčasťou gréckej civilizácie ako inferiórne vrstvy spoločnosti – ako otroci a nesvojprávne indivídua.

Tieto negrécke etniká spája jednotný obraz človeka, ktorý žije ako otrok, je zženštilý a telesne zoslabnutý, no zároveň je krutý, morálne skazený, má slabú vôľu a podlieha prakticky všetkým typom nerestí.[12] Jedným z prvých diel, ktoré definujú barbarov týmto novým spôsobom, je Aischylova tragédia *Peržania*: perzský kráľ Xerxes stelesňuje najhoršiu morálnu vlastnosť, spupnosť (ὕβρις). Je to práve táto vlastnosť, ktorá spôsobila podľa Aischyla pád celého perzského impéria, pretože ὕβρις vzniká len tam, kde panuje nesloboda, tyrania a úplná neviazanosť.[13]

Tieto vlastnosti sú v úplnom protiklade s vykreslením morálnych vlastností Grékov, ktorí vyznávajú hodnoty athénskej demokracie: slobodu, rovnosť, umiernenosť a dobrú

[9] Pozri prvú knihu Thúkydidových *Dejín* (*Hist.* I).
[10] CANFORA, L. (2001): Dějiny řecké literatury, s. 119-209.
[11] Por. HALL, E. (1989): Inventing the Barbarian, s. 1.
[12] Por. HALL, E. (1989): Inventing the Barbarian, s. 161.
[13] K Aischylovým *Peržanom* ako dielu, ktoré konštituovalo novú definíciu barbara a barbarizmu pozri HALL, E. (1989): Inventing the Barbarian, s. 56-100.

telesnú kondíciu. Kontrast medzi Grékmi a Barbarmi sa stane základom idey panhellenizmu alebo všegréckej vzájomnosti a je to práve táto idea, v ktorej musíme vidieť politickú propagandu athénskej demokracie. Definícia skutočného vlastenca-Gréka je totiž bytostne spätá s demokratickým ideálom rovnosti pred zákonom, ktorý predstavoval hlavný politický import athénskeho Délskeho spolku.

Na jednej strane, athénska politická propaganda mala zdôvodniť grécku nadradenosť nad inými kultúrami metafyzicky, t. j. ako božskú, nespochybniteľnú pravdu, ktorá sa odzrkadľovala v historických udalostiach a v tom, že Gréci porazili Peržanov. Nie preto, že mali dobrých stratégov alebo šťastie v boji, ale preto, že sú predurčení vládnuť druhým, pretože sú najlepší, najspravodlivejší, atď. Na druhej strane by sme nemali podceňovať ani skutočnosť, že negrécke etniká tvorili základ výrobných síl v otrokárskej spoločnosti, ktorá potrebovala udržovať diskurz o slobode a rovnosti len pre vybrané vrstvy spoločnosti, t. j. pre etnických Grékov.

Takáto politika neskôr vyústi do peloponézskej vojny (431 – 404 pred Kr.), v ktorej budú spolu súperiť nedemokratické mestské štáty na čele so Spartou, proti Délskej aliancii. Budú to práve Sparťania, ktorí v očiach athénskych politikov a athénskeho ľudu „zdedia“ tyranské vlastnosti barbarov.

3 Odpoveď filozofov: Orient ako kolíska kultúrnych hodnôt

Obdobie peloponézskej vojny je zároveň aj úpadkom Athénskej demokracie. Je to obdobie, na konci ktorého sa demaskuje pravá tvár perikleovských Athén a dôjde k prehodnoteniu vzťahu medzi Grékmi a Barbarmi, medzi demokraciou a tyraniou.

Už počas Periklovho života sa „barbarská karta“ zvykla vyťahovať v rámci vnútropolitických súbojov aj proti samotnému Periklovi – svojimi politickými rivalmi bol neraz často vykresľovaný ako pro-perzský tyran, ktorý sa obklopuje družinou cudzincov s úzkymi väzbami na perzský kráľovský dvor.[14] Takéto obvinenia mali sčasti reálne príčiny a dôvody – Perikles sa totiž obklopoval viacerými filozofmi a rečníkmi (Anaxagorás, Sókratés, Aspasia), ktorí kritizovali demokratické zriadenie Athén a poukazovali na jeho limity.

Kritika demokracie išla ruka v ruke s kritikou tragických básnikov ako hlavných exponentov xenofóbneho zmýšľania slobodného athénskeho ľudu. Táto kritika sa najvýraznejšie prejaví bezprostredne po peloponézskej vojne, v období nasledujúcom po justičnej vražde Sókrata, ktorý bol obvinený pro-demokratickými stúpencami ako hrozba v krehkom demokratickom režime povojnových Athén.

Aischinés zo Sféttu upozorňuje na výrazné ženské postavy, ktoré stelesňujú ideály cnosti ako schopnosti ovládať seba samého a svoje telesné túžby – sú nimi perzská kráľovná Rhodogyné a perzské „špiónky“ v Athénach, Thargélia a Aspasia z Milétu.[15] Xenofón vo svojom diele *Kýrova výchova* vykresľuje perzský kráľovský dvor ako ideálny vzor politickej kultúry a hodnôt. Platónova Akadémia fungovala nielen ako centrum vyššieho vzdelania pre aristokratov z celého Grécka, ale aj ako centrum diplomacie s Perzskou ríšou, v ktorom pôsobili zoroastriánski mágovia.[16] Podobne je tomu aj v prípade Aristotela: ten nielenže čerpá z perzskej filozofie a kultúry podnety pre svoj vlastný filozofický systém, ale píše aj prvé dejiny perzského myslenia. Ako vychovávateľ Alexandra Veľkého sa tak pričiní o skutočnosť, že po dobytí Perzskej ríše sa Alexander nebude snažiť helenizovať negrécke

[14] MONTUORI (1981): Socrates. Physiology of a Myth, s. 170-171.
[15] Pozri zlomky z Aischinovho dialógu *Aspasia* v diele GIANNANTONI (1990): Socrates et Socraticorum Reliquiae, s. 611-618.
[16] Pozri bližšie KALAŠ, A., ŠKVRNDA, F. (2018): Od Zoroastra k Sokratovi: vzťah antickej filozofie a mágie v 5. a 4. storočí pred Kr. (II), s. 220.

etniká, ale naopak, prijme ich kultúru a pokúsi sa o asimiláciu gréckych zvykov a tradícií s tými perzskými. Jednou z hypotéz, prečo vlastne Alexander zomrel, sa stane aj problém Alexandrovho „médizmu“, t. j. odmietnutia života v duchu grécko-macedónskych tradícií a prijatie perzskej kultúry ako spôsobu života.[17]

Sókratovská filozofia na prelome 5. a 4. storočia predstavovala kritickú reakciu na politickú propagandu Athén, ktorá privilegizovala istú národnostnú skupinu nad iné. Príčiny, prečo sa opozícia voči xenofóbii sformovala práve vo filozofických kruhoch, môžu byť viaceré. Z historického hľadiska by sme mohli poukázať na skutočnosť, že grécki filozofi boli už od počiatkov vždy úzko spätí s tradovaním orientálnych mýtov a náuk, z ktorých preberali inšpirácie pre vlastné filozofické systémy a úvahy.[18] Z filozofického hľadiska zasa môžeme poukázať na problematiku jednotnej ľudskej prirodzenosti, ktorá *eo ipso* vylučuje privilegizovať členov jedného národa alebo etnika nad iných – dobro a zlo sú stavmi duše, ktoré sú v priebehu života premenlivé. Morálne kvality sú viazané skôr na spôsob života jednotlivca, ako na jeho etnickú príslušnosť.

Záver

Ak sa pokúsime sformulovať záver o povahe xenofóbneho zmýšľania v klasickom období Grécka, tak musíme zohľadniť dve vyššie uvedené skutočnosti. Na jednej strane bol strach z cudzincov opodstatneným dôsledkom z grécko-perzských vojen, v ktorých hrozila totálna anihilácia gréckej kultúry a identity. Perzský kráľ by zrovnal všetky obydlia so zemou a obyvateľstvo rozpredal do najvzdialenejších kútov perzského impéria. Toto je prvým faktorom xenofóbie, ktorý poukazuje na to, že cudzinci a cudzie kultúry môžu predstavovať pre domáce obyvateľstvo za určitých podmienok signifikantnú hrozbu.

Na druhej strane bola xenofóbia podnecovaná samotnými Grékmi. Predstavovala efektívny politický nástroj, ktorý udržiaval pri moci imperiálnu politiku Athén, ako aj vnútorné demokratické kruhy, ktoré vytvorili diskurz o barbaroch ako tyranoch a o Grékoch ako demokratoch. Politická propaganda sa spájala s udržiavaním relatívne vysokej úrovne blahobytu, ktorá predpokladala otrokárske zriadenie.

Xenofóbia v politickom prostredí súčasnej Európskej únie je samozrejme diametrálne odlišná a my sa neodvažujeme hľadať analógie ani antinómie s minulosťou. Považujeme však za mimoriadne dôležité upozorniť na skutočnosť, že nenávisť k všetkému cudziemu je neoddeliteľná s politickými záujmami istých mocenských skupín, ako aj s ekonomickou situáciou a systémom výroby. Práve v týchto dvoch oblastiach treba hľadať príčiny tohto fenoménu. Ukazuje sa, že xenofóbia vzniká z reálnych spoločenských problémov a hrozieb, ktoré so sebou prináša kultúrna inakosť. Na druhej strane sa však ukazuje aj tá skutočnosť, že xenofóbia môže byť do istej miery umelo vyvolávaným spoločenským javom, ktorý sa môže stať zdrojom zločinov proti ľudskosti.

Použitá literatúra:

1. BURKERT, W. (2004): *Babylon, Memphis, Persepolis: Eastern Contexts of Greek Culture.* Harvard University Press. 2004. ISBN 9780674014893.
2. CANFORA, L. (2001): *Dějiny řecké literatury*. KLP. 2001. ISBN 8085917696.
3. GIANNANTONI, G. (1990): *Socratis et Socraticorum Reliquiae*. Bibliopolis. 1990. ISBN 8870882152.

[17] Pozri bližšie štúdiu MAYOR, A. (2014): Alexander the Great: A Questionable Death a odkazy na klasických autorov na s. 54.

[18] Por. BURKERT, W. (2004): Babylon, Memphis, Persepolis: Eastern Contexts of Greek Culture; WEST, M. L. (1971): Early Greek Philosophy and the Orient.

4. HALL, E. (1989): *Inventing the Barbarian*. Oxford University Press. 1989. ISBN 0198147805.
5. KALAŠ, A., ŠKVRNDA, F. (2018): Od Zoroastra k Sokratovi: vzťah antickej filozofie a mágie v 5. a 4. storočí pred Kr. (II). In: *Filozofia*, 2018, roč. 73, č. 3
6. LIDDELL, H. G. – SCOTT, R. – JONES, H. S. (1996): *A Greek-English Lexicon*. Oxford University Press. 1996. ISBN 0198642261.
7. MAYOR, A. (2014): Alexander the Great: A Questionable Death. In: WEXLER, P. (ed.): *History of Toxicology and Environmental Health. Toxicology in Antiquity*. Academic Press. 2014, s. 52-59. ISBN 9780128000458.
8. MONTUORI, M. (1981): *Socrates. Physiognomy of a Myth.* J. C. Gieben. 1981. Bez ISBN.
9. POWELL, A. (1988): *Athens and Sparta: Constructing Greek Political and Social History from 478 BC*. Routledge. 1988. Bez ISBN.
10. ROSŮLEK, P. (2018): The Czech Singers Critical of Islam and Refugees on Facebook in the Age of the "Migration Crisis" (2015-2017). In: *Politics in Central Europe*, 2018, roč. 14, č. 1, s. 35-62.
11. SAMONS, L. J. II (ed.) (2007): *A Cambridge Companion to the Age of Pericles*. Cambridge University Press. 2007. ISBN 9780521003896.
12. SMITH, N. D. – BRICKHOUSE, T. (2000): *The Philosophy of Socrates*. Westview Press. 2000. ISBN 0813320852.
13. STOJAROVÁ, V. (2018): Populist, Radical and Extremist Political Parties in Visegrad countries vis à vis the migration crisis. In the name of the people and the nation in Central Europe. In: *Open Political Science*, 2018, roč. 1, č. 1, s. 32-57.
14. WALTER U. (2006): The Classical Age as a Historical Epoch. In: KINZL, K. H. (ed.): *A Companion to the Classical Greek World.* Blackwell Publishing Ltd. 2006, s. 1-25. ISBN 9780631230144.
15. WEST, M. L. (1971): *Early Greek Philosophy and the Orient*. Oxford University Press. ISBN 9780198142898.

Kontakt:
Mgr. František Škvrnda, PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: frantisek.skvrnda2@euba.sk

O ZMENE CIVILIZAČNEJ PARADIGMY RIEŠENIA PROBLÉMOV MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV V KONTEXTE UPADAJÚCEHO VPLYVU USA[1]

František Škvrnda st.

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: frantisek.skvrnda@euba.sk

Cieľom príspevku je objasniť vybrané otázky uplatňovania civilizačných paradigiem v podmienkach vytvárajúcej sa multipolarity v súčasných medzinárodných vzťahoch a pri riešení problémov v nich. Východiská súčasného chápania civilizačnej paradigmy a jej využívania pri analýze problémov medzinárodných vzťahov. Civilizačné paradigmy pri riešení problémov medzinárodných vzťahov v podmienkach upadajúceho vplyvu USA. Úpadok vplyvu USA v medzinárodných vzťahoch a narastanie paradoxnosti, chaosu a napätia v nich, ktoré vyžaduje zmenu civilizačných paradigiem riešenia ich problémov.
Kľúčové slová: civilizácia, civilizačná paradigma, medzinárodné vzťahy, multipolarita Spojené štáty americké

The aim of the paper is to clarify selected issues of the application of civilization paradigms in the conditions of creating multipolarity in contemporary international relations and in solving problems in them. The basis of contemporary understanding of the civilizational paradigm and its use in the analysis of problems of international relations. Civilizational paradigms in solving problems of international relations under conditions of decline US influence. The decline of US influence in international relations and the rise of paradoxism, chaos and tension in them, which requires a change of the civilization paradigm to solve their problems.
Key words: civilization, civilizional paradigm, international relations, multipolarity, United States of America
JEL: Z00, Z13

Úvod

V súčasných medzinárodných vzťahoch sa stretávame s novými procesmi narastania paradoxnosti a chaosu v nich, ktoré vyúsťuje do ich sťažujúcej sa vypočítateľnosti. Vyvoláva ich viacero aktérov, medzi ktorých patria najmä USA so svojou zahraničnou a bezpečnostnou politikou uskutočňovanou od začiatku tohto storočia. Pri nástupe D. Trumpa do funkcie prezidenta USA v januári 2017 určité kruhy, najmä na základe niektorých jeho vyhlásení v predvolebnej kampani, očakávali zmenu v orientácii politiky Washingtonu, hoci ich formulácia bola nejasná i protirečivá a vzbudzovala pochybnosti. Po viacerých krokoch, ktoré Spojené štáty uskutočnili od začiatku roka 2017 v bezpečnostnej oblasti vo vojnách v Sýrii a Afganistane, ako aj v politických a ekonomických vzťahoch k Ruskej federácii (ďalej len RF) a Čínskej ľudovej republike (ďalej len ČĽR) i iným aktérom medzinárodných vzťahov, sa ukázalo, že ich nová administratíva nemá záujem (nie je schopná) vyriešiť ani jeden zo základných (veľkých) problémov súčasnej medzinárodnej bezpečnosti, svetovej politiky či ekonomiky.

[1] Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA č. 2/0072/15 – Stratégia transformácie spoločnosti v kontexte civilizačnej analýzy.

Táto situácia zvyšuje záujem o skúmanie zmeny civilizačnej paradigmy, lebo sa ukazuje, že paradigma, z ktorej vychádzajú USA, je síce pokračovaním v línii päťstoročného úsilia o dominanciu Západu (západnej civilizácie) vo svete, ale čoraz viac upadá. Potenciál tejto paradigmy sa vyčerpal a spôsob jej uplatňovania v politike USA ako limitovaného hegemóna medzinárodných vzťahov (a ich najbližších spojencov) vo svetovej politike a bezpečnosti naďalej udržiava neprirodzené, deformované pomery a neraz ich aj komplikuje.

Cieľom príspevku je stručne poukázať na vybrané otázky uplatňovania civilizačných paradigiem v podmienkach vytvárajúcej sa multipolarity v súčasných medzinárodných vzťahoch a pri riešení problémov v nich. Načrtávajú sa problémy pôsobenia civilizačných paradigiem, ktoré súvisia s upadajúcim vplyvom USA pri riešení problémov medzinárodných vzťahov.

1 O východiskách súčasného chápania civilizačnej paradigmy a jej využívaní pri analýze problémov medzinárodných vzťahov

Problém civilizácií patrí k starým, tradičným témam spoločenských vied, pričom od začiatku je ich chápanie poznamenané voľnou interpretáciou a rozdielnymi prístupmi. Čo i len stručný náčrt najvýznamnejších predstaviteľov či teórií zaoberajúcich sa témou civilizácie a ich hlavných myšlienok, vyvoláva už značnú polemiku o ich charakteristike. Platí to aj pre dva ďalšie pojmy, ktoré v tejto časti príspevku stručne charakterizujeme – civilizačnú analýzu a civilizačnú paradigmu.

Za etalón v oblasti skúmania civilizácií možno považovať 12 dielnu encyklopedickú prácu A. Toynbeeho A study of history,[2] kde civilizáciu chápal ako jednotku historického skúmania (uskutočnil porovnávacie štúdie až 21 „veľkých“ civilizácií), relatívne sebestačnú a viac menej zrozumiteľnú oddelene od zvyšku dejín. Zvýrazníme aj koncept F. Braudela,[3] predstaviteľa francúzskej historiografickej školy Annales, spojený s interdisciplinárnym skúmaním historických procesov dlhého trvania, ktorý civilizácie charakterizoval v spojení s geografickým priestorom, ekonomikou, spoločnosťou a spôsobmi myslenia.

V ruských prameňoch sa pri skúmaní civilizácií poukazuje na pohľad N. Ja. Danilevského, menovite jeho prácu Rusko a Európa, ktorá vyšla v roku 1869.[4] Pracoval v nej s koncepciou kultúrno-historického typu ako nositeľa historického vývoja. Ide najmä o systém ideí, daný kultúrnymi, psychologickými a inými faktormi, ktoré patria národu alebo skupine (súhrnu) národov blízkych duchom a jazykom. V dejinách uvažoval o 10 základných kultúrno-historických typoch. Rusko a Slovanstvo považoval za nový, zvláštny kultúrno-historický typ, ktorý sa má výrazne prejaviť v blízkej budúcnosti. Okrem toho v práci boli kritické poznámky na adresu germánsko-románskeho (európskeho) kultúrno-historického typu – siedma kapitola sa venuje téme „Hynie Západ?“

Kvalitatívne iný (nový) pohľad na skúmanie civilizácií priniesla práca O. Spenglera o úpadku Západu,[5] ktorá predstavuje predobraz civilizačného kolapsu. Táto téma sa neskôr spojila s problémom krízy moderny a inými narastajúcimi ťažkosťami vo fungovaní Západu. Pozornosť tejto problematike sa zvýšila po rozpade bipolarity. Ide o paradoxný fenomén, lebo situácia, ktorú mnohí autori označujú ako víťazstvo Západu v studenej vojne, obnažila jeho neschopnosť riešiť naliehavé problémy rozvoja ľudskej civilizácie.

Iný smer diskusie na tému civilizácií a ich pôsobenia najmä v medzinárodných vzťahoch po rozpade bipolarity vyvolala práca S. Huntingtona o zrážke civilizácií.[6] Odvtedy

[2] TOYNBEE, A. J. (1961): *A Study of History*. Jednotlivé diely boli vydávané od roku 1934.
[3] BRAUDEL, F. (1995): *A History of Civilizations.*
[4] DANILEVSKIJ, N. Ja. (1991): *Rossija i Jevropa*.
[5] Pozri český preklad SPENGLER, O. (2010): *Zánik Západu Obrysy morfologie světových dějin*.
[6] Pozri český preklad HUNTINGTON, S. P. (2001): *Střet civilizací Boj kultur a proměna světového řádu.*

vyšlo viacero prác o súčasnej západnej civilizácii a jej stave, ktorých rozbor by si vyžadoval širšiu, samostatnú analýzu. Zhrnieme, že v diskusii na túto tému prevažuje kritika civilizácie Západu a dôsledkov a súvislostí jej úpadku, ktorú možno charakterizovať až v troch smeroch. V prvom smere sa kritizujú z konzervatívneho hľadiska nedostatky, ktorú ju priviedli do súčasného krízového stavu a cesta sa vidí v návrate k tradičným hodnotám. Druhý smer má liberálny charakter a kritizuje sa v ňom nedostatočné prispôsobenie sa Západu potrebám ďalšieho neoliberálneho, globalistického rozvoja najmä v ekonomickej oblasti. Tretí smer kritizuje kapitalistický systém Západu a požaduje jeho zásadné premeny, ktoré môžu mať aj radikálnu podobu, nevynímajúc ani ich uskutočnenie sociálno-revolučnou cestou.

Problém spôsobenia civilizácií sa skúma z rôznych uhlov pohľadu aj v teórii medzinárodných vzťahov.[7] V širšom historicko-sociologickom kontexte uplatňovanom aj v teórii medzinárodných vzťahov, civilizácia predstavuje dejinného aktéra, ktorý sa nachádza nad národnými štátmi ako rozhodujúcimi aktérmi medzinárodných vzťahov.

Všeobecný sociologický koncept civilizácií vychádza z toho, že majú mnohotvárne podoby, ktoré sa v čase menia a predstavujú aj špecifickú tvorivú silu, ktorá prispieva k formovaniu rôznych prvkov usporiadania sveta, najmä na ich vyššej úrovni. Fenomén civilizácie sa v tradičnej sociológii 19. storočia síce skúmal, ale nešlo o ústredný pojem ani problém. V prvej polovici 20. storočia najmä pod vplyvom rozvoja sociológie v USA najväčší vplyv v nej štruktúrno-funkčná teória a problémy civilizácií v nej boli druhoradé.

Za významnú prácu v sociológii XX. storočia, ktorá v nej nastolila problém civilizácie, sa považuje dielo N. Eliasa O procese civilizácií,[8] ktorá pôvodne vyšla v roku 1939. Jej myšlienky, však obsah diskusie v sociológii reálne ovplyvnili až v sedemdesiatich rokoch, keď v nej došlo k procesu, ktorý určití autori označujú ako obrat k civilizáciám.[9] Tento proces bol spojený aj so zvýšeným záujmom o skúmanie kultúrnych faktorov v spoločenskom živote, ako aj s rozvojom historickej sociológie. Vyjadroval i kritický vzťah voči všetkým verziám štruktúrno-funkčnej teórie.

V podmienkach, ktoré sa vytvorili v druhej polovici 20. storočia, sa začalo skúmať pôsobenie civilizácií v spojení s modernitou a globalizáciou.[10] J. O'Hagan v rozvoji globalizácie vymedzuje tri obdobia. Je to rozširovanie európskeho medzinárodného spoločenstva (imperializmus), demontáž európskych ríš (dekolonizácia) a obdobie po studenej vojne (globalizácia).[11] Komplikácie vo svete (svetovej politike, ekonomike, bezpečnosti a pod.) vznikli po rozpade bipolarity najmä v súvislosti s tým, že globalizácia v týchto podmienkach má jednostranné (deformované) západné zameranie, ktoré naviac niekedy výrazne preferuje idey, hodnoty a normy civilizácie USA. Skôr ako ironickú poznámku doplníme, že v teórii civilizácií sa zatiaľ neobjavujú práce, ktoré by nastoľovali problém postcivilizácie tak ako v iných oblastiach spoločenského života a vývoja, napr. postpravda.

Pri skúmaní (porovnávaní) civilizácií sa uplatňuje metóda civilizačnej analýzy, ktorú však možno považovať aj za určitú koncepciu. Civilizačná analýza má interdisciplinárny

---

[7] Pozri HALL, M., JACKSON, P. (Eds.) (2007): *Civilizational Identity The Production and Reproduction of 'Civilizations' in International Relations*; KATZENSTEIN, P. J. (ed.) (2009): *Civilizations in World Politics: Plural and Pluralist Perspectives*; BETTIZA, G. (2014): Civilizational analysis in international relations : mapping the field and advancing a "civilizational politics" line of research. In I*nternational Studies Review*, č. 1, 2014, s. 1-28.

[8] ELIAS, N. (2006, 2007): *O procesu civilizace : sociogenetické a psychogenetické studie*. I. a II.

[9] Pozri EISENSTADT S. (2000): The Civilizational Dimension in Sociological Analysis. In *Thesis Eleven*, č. 1. 2000, s 1−21, BRASLAVSKIJ, R. – MASLOVSKIJ, M. (2014): Civilizacionnyj analiz i sovetskij modern. In Neprikosnovennyj zapas, č. 6, 2014, s. 45 – 55.

[10] ROBERTSON, R. (1987): Globalization Theory and Civilization Analysis. In *Comparative Civilizations Review*. Vol. 17, No. 17, Article 3.

[11] Pozri O'HAGAN, J. (2017): The Role of Civilization in the Globalization of International Society, s. 185-203. In DUNNE, T. and REUS-SMIT, C. (eds.) (2017) *The Globalization of International Society*.

charakter (má sociologické, antropologické, kulturologické popr. aj politologické aspekty) a zložitosť jej vymedzenia podmieňuje aj nejednotné chápanie civilizácie. V súvislosti s tým možno koncepty civilizácií a civilizačnej analýzy pri určitom zjednodušení považovať za veľmi blízke až takmer totožné.

Téma je špecificky rozpracovávaná aj v súčasnej ruskej spoločenskovednej, najmä sociologickej literatúre.[12] Ide napr. o pojem civilizačný prístup,[13] ktorý možno považovať za synonymum civilizačnej analýzy. V súvislosti s týmto pojmom sa diskutuje aj o vzťahu medzi civilizačným prístupom (civilizačnou analýzou) a Marxovou (marxistickou) teóriou spoločensko-ekonomických formácií.[14] Ďalší autori pracujú s pojmom civilizačná perspektíva, ktorá je však nakoniec tiež len synonymom civilizačnej analýzy.[15] Stručný exkurz do ruských prameňov na tému civilizačnej analýzy zakončíme odkazom na publikáciu I. Jakovenka Poznanie Ruska: civilizačná analýza.[16] Kniha s aktuálnym obsahom má na ruské pomery (v teórii i publicistike) nezvykle výrazné liberálne zameranie.

Civilizačnú analýzu v kontexte kritickej teórie objasňuje G. Delanty.[17] V súvislosti s prípravou rozširovania EÚ, najmä o bývalé socialistické štáty, poukazuje vo svetle civilizačnej analýzy na možné problémy vytvárania „pozápadnej“ Európy (*Post-Western Europe*).[18]

Vzhľadom na rozsah príspevku sa nemôžeme zaoberať komplexnou charakteristikou civilizačnej analýzy, ale zvýrazníme len jej vybrané sociologické aspekty. Stručný historický prierez vývojom chápania (uplatňovania) civilizačnej analýzy podáva E. A. Tiryakian, ktorý vymedzuje dve generácie sociológov, zaoberajúcich sa touto témou. Prvú generáciu sociológov tvoria autori z éry tradičnej sociológie – M. Weber, E. Durkheima a M. Mauss. Druhú generáciu predstavujú sociológovia skúmajúci dynamiku civilizácií najmä P. Sorokin, N. Elias, B. Nelson a S. Eisenstadt, ktorí zvýrazňovali predovšetkým jej sociálnu a kultúrnu stránku.[19]

Sociologická interpretácia civilizačnej analýzy sa opiera o kombináciu teoretických a historických prístupov k porovnávaciemu štúdiu civilizácií a zameriava sa na makrosociálne historicky podmienené jednotky v spojení s ich pôsobením v procesoch spoločenských zmien. Často má aj výrazne kulturologické zameranie a spája sa so sociológiou kultúry.

Uplatnenie poznatkov a metód historickej sociológie umožňuje prekonanie obmedzení koncepcie zrážky civilizácií i civilizačného kolapsu. Pri hľadaní riešenia problémov rozvoja ľudskej civilizácie sa uplatňuje aj koncepcia dialógu (diskusie) civilizácií,[20] ktorú však nemožno spájať s liberálnou (neoliberálnou) koncepciou multikulturalizmu.

---

[12] V Sociologickom inštitúte v pobočke Federálneho vedecko-výskumného sociologického strediska Ruskej akadémie vied v v Sankt Peterburgu pôsobí Stredisko civilizačných analýz a globálnej histórie.

[13] Pozri BUZGALIN, A. V. (2014): Civilizacionnyj podchod i „provaly“ marksizma: Čelovek i kuľtura. In Voprosy filosofiji, 2014, č. 11, s. 3-13 a KOLGANOV, A. I. (2014): Civilizacionnyj podchod i „belyje pjatna“ marksizma: Vostok, Zapad i „rinok kak obščečelovečeskaja cennosť. In Voprosy filosofiji, 2014, č. 11, s. 14-24.

[14] Pozri ŠEVČENKO, V. N. (2016): Civilizacionnyj podchod pod ognjem kritiky. In *Voprosy filosofiji*, 2016, č. 2, s. 33-44.

[15] BRASLAVSKIJ, R. G. (2012): Civilizacionnaja perspektiva v sociologičeskom analize sovremennych obščstev. In Žurnal sociologiji i socialʼnoj antropologii, 2012, č. 6, s. 20-49.

[16] JAKOVENKO, I. (2008): *Poznanie Rossiji: civilizacionnyj analiz.*

[17] DELANTY, G. (2010): Thesis Eleven: Civilizational Analysis and Critical Theory. In *Thesis Eleven*, č. 1, 2010, s. 46-52.

[18] DELANTY, G. (2003): The Making of a Post-western Europe: a Civilizational Analysis. In *Thesis Eleven*, č. 1, 2003, s. 8-25.

[19] Pozri TIRYAKIAN, E.A. (2004): Civilizitional Analysis Renovating the Sociological Tradition. In ARJOMAND, S., TIRYAKIAN, E. A. (eds.) (2004): *Rethinking Civilizational Analysis*, s. 34-43.

[20] Pozri SEGESVARY, V. (2000): *Dialogue of Civilization: An Introduction to Civilizational Analysis*; SMITH, J. (2016): *Debating Civilizations: Interrogating Civilizational Analysis in a Global Age.*

Spomedzi mnohých autorov, ktorí sa zaoberajú všeobecnými aspektami civilizačnej analýzy v sociológii v súčasnom kontexte, len veľmi stručne poukážeme na koncepcie S. N. Eisenstadta[21] a najmä J. P. Arnasona.[22] J. P. Arnason pritom zvýrazňuje podnetnosť prístupu S. N. Eisenstadta, ktorý civilizačnú dimenziu chápe ako prepojenie dvoch aspektov: kultúrnych artikulácií sveta a pôsobenia hlavných „arén" spoločenského života od ekonomiky cez politiku až po náboženstvo.[23]

Vo svojich dielach J. P. Arnason rozvíja teóriu a metodológiu civilizačných analýz a prispieva k vymedzeniu koncepcie civilizácie a hlavných sociologických kategórií pre jej analýzu, najmä pri ich komparácii vo svetových dejinách.[24] Skúma pritom najmä civilizácie v západnej a východnej Európe, islamskom svete, subsaharskej Afrike, Indii, východnej Ázii, Oceánii, severnej a južnej Amerike.[25] Ako zaujímavosť doplníme, že sa zaoberal aj problémom Československa (od roku 2007 pôsobí v Prahe).[26]

Chápanie civilizačnej paradigmy je podobne vágne ako v prípade civilizácie i civilizačnej analýzy. Charakteristika pojmu je však zložitejšia, lebo sa používa oveľa menej. V prácach J. P. Arnasona nájdeme aj úzke spojenie až prelínanie pojmu (fenoménu) civilizačnej paradigmy s civilizačnou analýzou.

Vo všeobecnosti možno civilizačnú paradigmu charakterizovať ako základnú schému, vzor (ideu, hodnotu, normu) či model, používané v niektorej civilizácii pri riešení problémov života a vývoja spoločnosti (sveta). Pojem sa objavil už u Platóna, u ktorého ide o ideu ako nemenný a dokonalý vzor, na ktorom sa podieľajú stvorené (zmyslami vnímateľné) veci. T. Kuhn v súvislosti s problémom štruktúry vedeckých revolúcií nastolil problém paradigmy a zmeny paradigmy.[27] Odvtedy je téma často pertraktovaná v odbornej a teoretickej literatúre.

Z hľadiska konceptu civilizácií i civilizačnej analýzy predstavuje paradigma relatívne konkrétny fenomén, ktorý má širší kultúrny či sociálny význam. R. Nelson vymedzuje v civilizácii tri zložky (časti): paradigmu, kultúru a formu.[28] Paradigmu tiež spája so vzorom, popr. príkladom vzoru (teda jeho konkrétnou, aplikovanou podobou). V súvislosti so zmenou paradigmy poukazuje na to, že nevyhnutnou podmienkou pre vznik nového poriadku je dezintegrácia existujúceho stavu vecí.

Kritická diskusia o huntingtonovskej zrážke civilizácií interpretovanej ako zrážka paradigiem[29] tiež môže vyústiť do hľadania novej civilizačnej paradigmy riešenia problémov.

---

[21] Pozri EISENSTADT S., cit. dielo.

[22] Pozri ARNASON, J. P. (2004): Civilizations in Dispute: Historical Questions and Theoretical Traditions; ARNASON, J. P. (2010): Civilizational analysis: a paradigm in the making. In PIMENTEL, R. B. et al. (2010): *Religion, culture and sustainable development. Vol. I.*, s. 169-196; ARNASON, J. P. (2014): Civilizational analysis, social theory and comparative history. In DELANTY, G. (ed.): Handbook of Contemporary European Social Theory, s. 230-241.

[23] Pozri ARNASON, J. P. (2012): Max Weber jako klasik civilizační analýzy: komparativní pohledy na souhru kultury a moci. In Sociológia, č. 5, 2012, s. 551.

[24] Pozri aj SPOHN, W. (2011): World history, civilizational analysis and historical sociology: Interpretations of non-Western civilizations in the work of Johann Arnason In *European Journal of Social Theory*. č. 1, 2011, s. 23–39.

[25] Pozri ARNASON, J. P. (2009): Civilizační analýza : Evropa a Asie opět na rozcestí; ARNASON, J. P. – HANN, C. (Eds.) (2018): Anthropology and Civilizational Analysis Eurasian Explorations.

[26] ARNASON J. (2005): *Alternating Modernities: The Case of Czechoslovakia. In European Journal of Social Theory*, č. 4, 2005, s. 435-451.

[27] Pozri KUHN, T. (1997): *Struktura vědeckých revolucí.*

[28] NELSON, R.: Civilizational Paradigm Change: The Modern/Industrial Case. In *Eruditio e-Journal of the World Academy of Art & Science*, September 16, 2014. Prístupné na http://eruditio.worldacademy.org/issue-5/article/civilizational-paradigm-change.

[29] CHIROT, D. (2004): A Clash of Civilizations or of Paradigms? In ARJOMAND, S., TIRYAKIAN, E. A. (eds.) (2004): *Rethinking Civilizational Analysis*. s. 217-233.

V podmienkach krízy, ktorá zachvátila celú civilizáciu, zdôrazňuje A. B. Nikoľskij[30] potrebu vypracovania novej civilizačnej paradigmy.

Civilizačnú paradigmu budeme chápať ako vzor (model) postupu jednotlivých (lokálnych) civilizácií pri riešení problémov života a vývoja sveta. Tieto postupy sa však v praxi (ale aj v teórii) málokedy označujú priamo za paradigmy a spravidla sa dajú odvodiť len sprostredkovane z toho, v akom kultúrnom (morálnom) a sociálnom kontexte sa uskutočňujú a aké vyhlásenia aktérov medzinárodných vzťahov ich sprevádzajú (zdôvodňujú).

2 Civilizačné paradigmy pri riešení problémov medzinárodných vzťahov v podmienkach upadajúceho vplyvu usa

V tejto časti príspevku, na rozdiel od predchádzajúcej, sa budeme viac pohybovať v rovine politicko-analytickej (mediálno-politickej) charakteristiky diania v súčasných medzinárodných vzťahoch. Zameriame sa pritom na poukázanie na konkrétne a aktuálne problémy, ktoré súvisia s meniacou sa situáciou v medzinárodných vzťahoch a s potrebou zmien pri riešení ich problémov. V súvislosti s tým uvedieme príklady, pri ktorých možno ukázať (doložiť), že postupy, ktoré sa uplatňovali v minulosti, prestávajú fungovať a treba hľadať nielen iné, ale aj nové postupy.

Budeme sa zaoberať len stavom a tendenciami vývoja medzinárodných vzťahov v tomto storočí, pričom za medzník považujeme udalosti 11. septembra 2001 v USA. Vzhľadom na bezpečnostný charakter tejto udalosti budú v popredí našej charakteristiky najmä bezpečnostné aspekty medzinárodných vzťahov a ich súvislosti. Treba vidieť, že situácia, ktorá sa v posledných rokoch vytvorila, má aj hlbšie historické korene, pričom sa často poukazuje na existenciu reliktov z čias bipolarity – z Jaltsko-postupimského systému usporiadania medzinárodných vzťahov. Niektorí autori, najmä v európskych pomeroch však vidia aj pôsobenie starších procesov, ktoré vznikli po vytvorení Versaillského systému, prípadne Versaillsko-washingtonského v ďalších regiónoch sveta (popr. Sykes-Picotovej dohody z roku 1916 na Blízkom východe), popr. ešte pred vypuknutím prvej svetovej vojny.

Niekedy sa za medzník zmeny vzťahu medzinárodného spoločenstva k politike USA ako aj pôsobenia civilizačných paradigiem pri riešení problémov medzinárodných vzťahov považujú až prípravy na inváziu do Iraku. Ak v roku 1991 vo vojne proti Iraku, ktorý obsadil Kuvajt, USA na čele mnohonárodných síl vytvorených na základe rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN č. 678/1990 podporovala veľká väčšina medzinárodného spoločenstva, situácia v roku 2002, keď sa začalo otvorene hovoriť o prípravách na inváziu do Iraku, sa radikálne zmenila. Došlo k najväčšej roztržke na Západe (aj v NATO) po rozpade bipolarity, ktorú vyvolal nesúhlas Nemecka a Francúzska s týmto zámerom. Vo svete sa zdvihla najväčšia vlna protivojnových protestov od čias protestov proti vojne vo Vietname. Možno povedať, že od vojny v Iraku v roku 2003, ktorá, ako sa neskôr ukázalo, zdôvodňovala vedomým klamstvom prestíž USA vo svete začala klesať.

V týchto podmienkach v medzinárodných vzťahoch došlo k postupnému narastaniu chaosu a napätia, ktoré sprevádza aj zvyšujúce sa množstvo paradoxov v nich. Na druhej strane sa znižuje vypočítateľnosť vývoja súčasných medzinárodných vzťahov. Túto vypočítateľnosť znižuje aj pôsobenie ďalších faktorov, ako sú rast počtu ich aktérov, medzi ktorými rastie počet neštátnych hráčov, rast nacionalizmu a náboženskej nevraživosti, rast rôznych prejavov extrémizmu. Tieto faktory vyvolávajú nové krízy a konflikty v rôznych regiónoch. Samostatný problém predstavuje nárast terorizmu, ktorý silnie najmä na územiach, kde došlo k zahraničným intervenciám (Afganistan, Irak, Sýria), popr. ho šíria sily, ktorých

[30] NIKOĽSKIJ, A. B. (2004): Novaja civilizacionnaja paradigma. *VIII Meždunarodnaja konferencija po problemam civilizaciji*. Prístupné na http://www.newparadigma.ru/prcv/doklad/newp.htm

pôsobenie je spojené s podmienkami, ktoré potom vznikli (najmä Tálibán, ktorý je aktívny aj v Pakistane, Islamský štát popr. rôzne skupiny extrémistického islamistického džihádu vo viacerých štátoch a regiónoch).

Ide aj o negatívne pôsobenie ekonomických faktorov, najmä sociálno-ekonomických následkov deformovanej neoliberálnej ekonomiky presadzovanej v globalizácii na spôsob Západu (USA). Nestabilitu priniesla aj ekonomická kríza z roku 2007 a 2008, ktorá sa rozšírila z USA. Znepokojenie vyvoláva aj rastúci dlh mnohých štátov, medzi ktorými je v popredí kolosálny štátny dlh USA. Špecifické hrozby vyvoláva zvyšovanie asymetrie medzi príjmami (majetkom) úzkej skupiny najbohatších a zväčšujúcou sa skupinou chudobných, čo sa prejavuje nielen medzi Severom a Juhom, ale aj vo vnútri mnohých štátov (vrátane bohatých).

K mimoriadne protirečivým fenoménom, ktoré súvisia s týmto procesom (vývojom) patrí nerešpektovanie medzinárodného práva USA a ich spojencami pri riešení problémov najmä v bezpečnostnej oblasti. USA a ich najmä západní spojenci právne (i morálne) obhajujú správnosť viacerých krokov násilného charakteru, s čím však mnoho iných štátov (neraz aj ich väčšina) v medzinárodnom spoločenstve nesúhlasí a kritizuje ich. Prvým prípadom bolo bombardovanie Juhoslávie v roku 1999, potom išlo o útok na Afganistan v roku 2001, inváziu do Iraku v roku 2003, bombardovanie Líbye v roku 2011 a vojenské aktivity na území Sýrie od roku 2014.

Ani jedna z týchto akcií nebola zavŕšená úspechom a nesplnili sa ich politické ciele (vojenské víťazstvá nad oveľa menšími a slabšími štátmi ako sú USA nemožno považovať za politický úspech), ktoré sa mediálno-politicky prezentovali. V dôsledku toho tiež došlo k úpadku vplyvu USA i značnému zhoršeniu ich imidžu vo svete.

Vojna v Afganistane sa stala najdlhšou vojnou v histórii Spojených štátov a Tálibán je v roku 2018 zhruba rovnako silný ako bol na začiatku vojny. V Iraku v podmienkach, ktoré vznikli po invázii USA a koalície ochotných, sa vytvorila najhoršia (najsurovejšia) teroristická organizácia v dejinách – Islamský štát, ktorý ako prvý dokázal ovládnuť súvislé územie a nastoliť na ňom svoju vládu. Líbya sa po zneužití bezletovej zóny USA a ich spojencami na podporu povstalcov, stala rozvráteným štátom, kde aj 7 rokov po zvrhnutí M. Kaddáfího dochádza k urputným zápasom o moc v ňom. V Sýrii iniciatívu pri riešení krízy po faktickej porážke Islamského štátu má v rukách aliancia Ruska, Turecka a Iránu v rámci tzv. astanského procesu.

Civilizačné paradigmy Západu, ktoré najmä v jeho anglo-americkom modeli vyše 500 rokov dominujú medzinárodným vzťahom, nikde nie sú súhrnne uvedené. Pôvodne vychádzali z koncepcie suverenity národného štátu, ale za toto dlhé obdobie sa menili. V súčasnosti k nim patria najmä idey a hodnoty spojenectva, aliancie, jednoty, spoločných cieľov a pod. Zahŕňajú aj rôzne slobody a práva.

Západný spôsob riešenia problémov medzinárodných vzťahov sa spája aj so zasahovaním do vnútorných záležitostí suverénnych štátov, ktoré sa opiera o silu (častejšie tvrdú ako mäkkú) a uplatňuje sa pritom aj okamžitý (veľmi rýchly) postup. Na jeho podporu sa po rozpade bipolarity zavádzajú mnohé sankcie, ktorých medzinárodnoprávne zdôvodnenie je tiež často veľmi chabé. Významným nástrojom západnej civilizácie je aj manipulatívne pôsobenie médií tzv. hlavného prúdu.

K znakom západnej civilizačnej paradigmy patrí aj jej snaha úplne si podriadiť priestor iných civilizácií, v ktorom pôsobí (obsadí ho). Vážny problém potom predstavuje dvojaký prístup Západu nielen k medzinárodnému právu, ale aj k uvedeným ideám a hodnotám – v širších súvislostiach k morálke politiky (moci) v súčasných medzinárodných vzťahoch. Obrazne ho vyjadruje odpoveď prezidenta H. Trumana na otázku vysokého predstaviteľa novozaloženej CIA, prečo USA podporujú takú odióznu postavu ako je A. Somoza – je to síce darebák, ale náš človek...

Problematické je, či k týmto paradigmám možno zaradiť aj viac či menej zdôrazňovaný pocit ohrozenia Západu inými civilizáciami (ich militantnými, extrémistickými časťami), ktorého šírenie sa v podmienkach upadajúceho vplyvu USA zvyšuje. V 90. rokoch sa takto poukazovalo najmä na islamskú civilizáciu. V prvom decéniu tohto storočia sa začalo kritizovať Rusko, vzťah ku ktorému sa vyhrotil (zhoršil) po vypuknutí ukrajinskej krízy v roku 2014. Po nástupe D. Trumpa sa za jedného z najväčších nepriateľov USA vyhlasuje Čína. Dlhodobo sa do pozície nebezpečných nepriateľov USA zaraďujú severná Kórea a Irán.

Vzhľadom na charakter západných civilizačných paradigiem vzniká určité napätie (protirečenie) aj medzi nimi samotnými, najmä preto, že existuje možnosť ich liberálnej, konzervatívnej a socialistickej, popr. globálnej a národnoštátnej interpretácie. K vyostreniu týchto rozdielov došlo po nástupe D. Trumpa do funkcie prezidenta USA. Príkladom je odlišnosť prístupu k riešeniu problému ochrany životného prostredia či migrácie.

Širší kontext témy súvisí aj s diskusiami o zmene vzťahu západnej a nezápadných civilizácií v súčasnom svete, ktorá sa prejavuje aj v ich paradigmách. Často sa pritom poukazuje na vyčerpanosť západnej civilizácie a jej neschopnosť riešiť problémy súčasného sveta. Tento stav v súčasnosti vyúsťuje nielen do úpadku vplyvu USA a oslabovania ich limitovanej hegemónie, ale aj do procesu jej nahrádzania postupným a parciálnym vytváraním multipolarity, ktorú zatiaľ sprevádzajú rôzne protirečenia a ťažkosti.

Kvalitatívne novým civilizačným znakom tejto multipolarity je, že v nej minimálne jedno centrum moci bude nezápadným. Ide o ČĽR. Otázka je, či súčasnú RF považovať za súčasť západnej civilizácie, alebo nie. Nejednoznačná diskusia o tejto otázke, ktorá má dávnejšie historické korene, sa zintenzívnila po vzniku RF a prebieha dodnes.

V súvislosti s rozvíjajúcou sa spoluprácou RF a ČĽR v politickej, bezpečnostnej i ekonomickej oblasti (BRICS, Šanghajská organizácia spolupráce), ktorá je podnecovaná aj politikou Západu (najmä USA) voči nim, v Rusku silnejú hlasy o „nezápadnej“ civilizačnej orientácii. Podnet pre ich rozvíjanie predstavuje aj vývoj sýrskej krízy, ktorý získal novú kvalitu zapojením sa ruského vojenského kontingentu do nej na pozvanie vlády v Damasku od septembra 2015.

Práve pri riešení sýrskej krízy sa výrazne prejavuje protirečivosť pôsobenia civilizačných paradigiem. Západný spôsob slabne (je neúčinný) a silnie ruský, ktorý okrem Turecka a Iránu podporuje aj ČĽR. Sýrska kríza však stále vyriešená nie je.

Posilňovanie pozície ČĽR v medzinárodných vzťahoch je postupné a dochádza k nemu pomaly a akoby opatrne. Hoci sa prezentovali už dve čínske vízie súčasného sveta (harmonický svet vodcu Chu Ťin-tchaa a čínsky sen vodcu Si Ťin-pchinga), tiež neexistuje prehľad či ucelený výklad súčasných čínskych civilizačných paradigiem. Zvýrazňuje sa najmä požiadavka dôsledného dodržiavania zásady nezasahovania do vnútorných záležitostí suverénnych štátov, potreba rovnej spolupráce ako aj odmietanie hegemónie a úsilia o jej dosiahnutie. Peking dnes nikoho neoznačuje za svojho nepriateľa, aj keď vníma hrozby, ktoré pre Čínu existujú.

Pri pôsobení čínskych civilizačných paradigiem v súčasnom svete treba vidieť ich špecifickú príťažlivosť pre štáty Tretieho (rozvojového) sveta. Nejde len o to, že tzv. čínska cesta ukazuje na možnosti iného prekonávania sociálno-ekonomických problémov ako je kapitalistická, dnes prevažne neoliberálna cesta. Rozdielom je aj to, že pri rozvojovej či inej hospodárskej pomoci (investíciách) ČĽR nekladie politické požiadavky ako západné štáty.

Záver

Problém civilizačných paradigiem je v súčasnej literatúre skúmaný rôzne a v širokom kontexte, ale ich celkové chápanie a interpretácia sú nejednoznačné. Prejavuje sa to aj v možnostiach analýzy úpadku vplyvu USA v medzinárodných vzťahoch, ktorý vedie

k narastaniu paradoxnosti, chaosu a napätia v nich, ako aj k znižovaniu vypočítateľnosti ich vývoja. Automaticky však nedáva odpoveď na to, ako túto situáciu zmeniť.

Proces vytvárania multipolarity v súčasných medzinárodných vzťahoch má aj civilizačnú podmienenosť, ktorú zvýrazňuje to, že minimálne jedno centrum moci v ňom bude nezápadné. Pôsobenie civilizačných paradigiem v tomto proces sa však v súčasnosti ešte nedá exaktne identifikovať.

Zmena civilizačných paradigiem riešenia problémov medzinárodných vzťahov (bezpečnosti) sa tak stáva jednou z oblastí špecifického výskumu v tejto oblasti. Evidentne sa však prejavuje, že je nevyhnutná spolupráca veľkých aktérov medzinárodných vzťahov (svetových veľmocí, superveľmocí) a ich vzájomné rešpektovanie. Poznávanie fenoménu civilizačných paradigiem môže byť jedným z nástrojov hľadania nových spôsobov riešenia problémov medzinárodných vzťahov, ktoré súčasná situácia vo svete naliehavo vyžaduje.

Použitá literatúra:

1. ARJOMAND, S., TIRYAKIAN, E. A. (eds.) (2004): *Rethinking Civilizational Analysis*. London : SAGE, 2004. ISBN 978-1412901833.
2. ARNASON, J. P. (2004): *Civilizations in Dispute: Historical Questions and Theoretical Traditions*. Leiden : Brill, 2004, ISBN 978-9004132825.
3. ARNASON J. (2005): Alternating Modernities: The Case of Czechoslovakia. In *European Journal of Social Theory*, roč. 8, č. 4, 2005, s. 435-451.
4. ARNASON, J. P. (2009): *Civilizační analýza : Evropa a Asie opět na rozcestí*. Praha : Filosofia, 2009, ISBN 978-8070073070
5. ARNASON, J. P. (2012): Max Weber jako klasik civilizační analýzy: komparativní pohledy na souhru kultury a moci. In *Sociológia*, roč. 44, č. 5, 2012, s. 548-563.
6. ARNASON, J. P. – HANN, C. (Eds.) (2018): *Anthropology and Civilizational Analysis Eurasian Explorations*. Albany : SUNY Press, 2018, ISBN 978-1438469409.
7. BETTIZA, G. (2014): Civilizational analysis in international relations : mapping the field and advancing a "civilizational politics" line of research. In *International Studies Review*, roč. 16, č. 1, 2014, s. 1-28.
8. BRASLAVSKIJ, R. G. (2012): Civilizacionnaja perspektiva v sociologičeskom analize sovremennych obščstev. In *Žurnal sociologiji i socialnoj antropologii*, roč. 15, 2012, č. 6, s. 20-49.
9. BRASLAVSKIJ, R. – MASLOVSKIJ, M. (2014): Civilizacionnyj analiz i sovetskij modern. In *Neprikosnovennyj zapas. Debaty o politike i kuľture – žurnal sporov, informacii i nabljudenij o politike, kuľture i obščestve*, roč. 17, 2014, č. 6, s. 45-55.
10. BRAUDEL, F. (1995): *A History of Civilizations.* New York : Penguin Books, 1995. ISBN 978-0140124897.
11. BUZGALIN, A. V. (2014): Civilizacionnyj podchod i „provaly" marksizma: Čelovek i kuľtura. In *Voprosy filosofiji*, roč. 68, č. 11, 2014, s. 3-13.
12. DANILEVSKIJ, N. Ja. (1869, 1991): *Rossija i Jevropa*. Moskva : Kniga 1991. ISBN 5212004829.
13. DELANTY, G. (2003): The Making of a Post-western Europe: a Civilizational Analysis. In *Thesis Eleven*, roč. 24, č. 1, 2003, s. 8-25.
14. DELANTY, G. (2010): Thesis Eleven: Civilizational Analysis and Critical Theory. In *Thesis Eleven*, roč. 31, č. 1, 2010, s. 46-52.
15. DELANTY, G. (ed.) (2014): *Handbook of Contemporary European Social Theory*. London : Routledge, 2014, ISBN 978-1138010352
16. DUNNE, T. and REUS-SMIT, C. (eds.) (2017): *The Globalization of International Society*. Oxford : Oxford University Press, 2017. ISBN 978-0198793434.
17. ELIAS, N. (1939, 2006): *O procesu civilizace : sociogenetické a psychogenetické studie. I., Proměny chování světských horních vrstev na Západě*. Praha: Argo, 2006. ISBN 978-8072038381.
18. ELIAS, N. (1939, 2007): *O procesu civilizace : sociogenetické a psychogenetické studie. II., Proměny společnosti. Nástin teorie civilizace*. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-8072039623.

19. EISENSTADT S.(2000): The Civilizational Dimension in Sociological Analysis. In *Thesis Eleven*, roč. 62, č. 1, 2000, s 1-21.
20. HALL, M., JACKSON, P. (Eds.) (2007): *Civilizational Identity The Production and Reproduction of 'Civilizations' in International Relations*. London : Palgrave Macmillan 2007. ISBN 978-0230608924.
21. HUNTINGTON, S. P. (1996, 2001): *Střet civilizací Boj kultur a proměna světového řá*du, Praha: Rybka Publishers, 2001, ISBN 978- 8086182495.
22. IIDA, A. (2004): *Paradigm Theory & Policy Making: Reconfiguring the Future*. North Clarendone : Tuttle, 2004, ISBN 978-0804835404.
23. JAKOVENKO, I. (2008): *Poznanie Rossiji: civilizacionnyj analiz*. Moskva : Nauka, 2008. ISBN 978-5020362260.
24. KATZENSTEIN, P. J. (ed.) (2009): *Civilizations in World Politics: Plural and Pluralist Perspectives*. London: Routledge, 2009. ISBN 978-0415777100.
25. KOLGANOV, A. I.: Civilizacionnyj podchod i „belyje pjatna“ marksizma: Vostok, Zapad i „rinok kak obščečelovečeskaja cennosť. In *Voprosy filosofiji*, roč. 68, 2014, č. 11, s. 14-24.
26. KUHN, T. (1962, 1997): *Struktura vědeckých revolucí*. Praha : Oikoymenh, 1997. ISBN 80-86005-54-2.
27. NELSON, R.: Civilizational Paradigm Change: The Modern/Industrial Case. In *Eruditio e-Journal of the World Academy of Art & Science*, September 16, 2014. Prístupné na http://eruditio.worldacademy.org/issue-5/article/civilizational-paradigm-change. Navštívené 2. novembra 2018.
28. NIKOĽSKIJ, A. B. (2004): Novaja civilizacionnaja paradigma. VIII Meždunarodnaja konferencija po problemam civilizaciji. Prístupné na http://www.newparadigma.ru/prcv/doklad/newp.htm. Navštívené 29. októbra 2018.
29. PIMENTEL, R. B. et al. (2010): *Religion, culture and sustainable development.* Vol. I., Oxford : EOLSS Publishers/UNESCO, 2010. ISBN 978-1848267787.
30. ROBERTSON, R. (1987): Globalization Theory and Civilization Analysis. In *Comparative Civilizations Review*, Vol. 17, No. 17, Article 3. Prístupné na https://scholarsarchive.byu.edu/ccr/vol17/iss17/3. Navštívené 26. októbra 2108.
31. SEGESVARY, V. (2000): *Dialogue of Civilization: An Introduction to Civilizational Analysis*, Lanham : University Press of America, 2000. ISBN 978-0761816324.
32. SMITH, J. (2016): *Debating Civilizations: Interrogating Civilizational Analysis in a Global Age*, London : Bloomsbury Publishing, 2016. ISBN 978-1472588937.
33. SPENGLER, O. (1918 a 1922; 2010): *Zánik Západu Obrysy morfologie světových dějin*. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-8020018861.
34. SPOHN, W. (2011): World history, civilizational analysis and historical sociology: Interpretations of non-Western civilizations in the work of Johann Arnason In *European Journal of Social Theory*. roč. 14, č. 1, 2011, s. 23-39.
35. ŠEVČENKO, V. N. (2016): Civilizacionnyj podchod pod ognjem kritiky. In *Voprosy filosofiji*, roč. 70, č. 2, 2016, č. 2, s. 33-44.
36. TOYNBEE, A. J. (1934 – 1961): *A Study of History*. XII Volumes. Oxford University Press 1934 – 1961.

Kontakt:
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: frantisek.skvrnda@euba.sk

SLOVENSKÝ BOOM „GEOPOLITIKY“

Daniel Šmihula

Stredoeurópska vysoká škola v Skalici, Kráľovská 381/11, Skalica, 909 01, e-mail: dsmihula@hotmail.com

Po roku 1989 v našich podmienkach stúpol záujem o geopolitiku. Okrem niekoľkých prác vedeckého typu však posledných 5-10 rokov sme boli zaplavení produkciou rôznych „alternatívnych koncepcií“ šírených najčastejšie internetovými konšpirátorskými médiami a ktoré nemajú nič spoločné s vedou. Sú zvyčajne produktom prenikania ruského politického myslenia, pričom v Rusku plnia špecifickú úlohu pri legitimizáciu aktuálneho politického systému. A taktiež je to aj vyjadrením istej formy sociálneho protestu a sklamania občanov a intelektuálov z demokratickej transformácie, ktorí hľadajú nejakú ideovú platformu, pomocou ktorej môže svoju nespokojnosť manifestovať.
Kľúčové slová: geopolitika, konšpirátorská alternatíva, ruská propaganda**.**

After 1989 in our countries an interest in geopolitics has risen. Besides several serious scientific works during last 5-10 years we have been overflooded by a production of various “alternative concepts” distributed mostly via Internet conspirative media and having nothing common with a real science. They are usually a result of an infiltration of elements of the Russian political thinking into our society whereby in Russia they perform a specific role in a legitimization of a political system. And they are also an expression of a social protest and disappointment of a significant part of citizens and intellectuals from our democratic transformation. They are just seeking an ideological platform to manifest their frustration.
Key words: Geopolitics, conspiratory alternative, Russian propaganda.
JEL Classifikation: F50

Úvod

Existuje viacero definícií **geopolitiky**. V našom prostredí sa azda možno oprieť o profesora Krejčího, podľa ktorého je geopolitika „... teoretickou školou v rámci realistickej paradigmy..., ktorá študuje zákonitosti vplyvu zemského povrchu na politiku štátov a zákonitosti pohybu sily v priestore. Od začiatku tak robila za pomoci zjednotenia dvoch teoreticko-metodologických prístupov – geografického determinizmu a sociálneho darwinizmu.“[1]

Geopolitika môže byť azda najvšeobecnejšie definovaná ako taký prístup k medzinárodným vzťahom, ktorý vychádza z **analýz geografických determinantov** mocenského súperenia a politického správania sa štátov a národov. Tieto geografické determinanty ale geopolitika značne absolutizuje a považuje ich za rozhodujúce.

Je nesprávne stotožňovať geopolitiku s celou teóriou medzinárodných vzťahov, medzinárodnou politikou ako takou alebo imperialistickou mocenskou politikou. Potom tento pojem stráca opodstatnenie. Tradične sa uvádzajú tri základné historické geopolitické školy: nemecká, anglosaská a ruská. Menej známa je škola francúzska.[2]

[1] KREJČÍ, O. (2014): *Mezinárodní politika*. Praha: Ekopress, 2014, s. 535.
[2] VOLNER, Š. (2010): *Geopolitika.* Bratislava: Iris, 2010. s. 64.

V priestore bývalého **Česko-Slovenska** sa geopolitické myslenie objavilo v deväťdesiatych rokov. Zaznamenalo sa aj viacero serióznych pokusov o sformovanie **„národnej“ geopolitiky** (prof. Oskar Krejčí, prof. Štefan Volner).[3] No už od počiatku bola geopolitická argumentácia účelovo politicky zneužívaná. Spomeňme si napríklad na ubezpečovania za mečiarizmu, že napriek vnútropolitickým problémom Slovensko nemôže byť vyradené z integrácie do EÚ a NATO, lebo nás spasí naša poloha, a ako všetky dopravné koridory medzi západom a východom Európy musia ísť cez nás a preto nám stačí len vyberať poplatky a nič nemusíme robiť a meniť.

1 Ruský záujem o geopolitiku

Geopolitické myslenie k nám prenikalo a preniká predovšetkým z ruského prostredia, preto diskusiu o „boome geopolitiky“ na Slovensku nemôžeme začať bez opisu situácie v Rusku.

V tejto krajine sa geopolitika, alebo často skôr akási **pseudogeopolitika**, stali po okolo roku 1990 veľmi populárnymi.[4] [5] Má to svoju prirodzenú príčinu – geopolitika často pomáha udržiavať vieru, že strata imperiálneho postavenia alebo prehra vo vojne boli len náhodným omylom a že práve vďaka geopolitickým danostiam možno v dohľadnej dobe očakávať mocenské imperiálne znovuzrodenie a to bez toho, aby spoločnosť musela prejsť modernizáciou a zásadnými, nepríjemnými ba až bolestnými premenami, ktoré by zmenili a zefektívnili jej súčasnú podstatu (ktorú však mocenská elita považuje za istú kultúrnu hodnotu – napr. práve nadvláda byrokraticko-vojenskej skupiny). Je preto pochopiteľné, že po porážke v prvej svetovej vojne nastal zlatý vek geopolitiky v Nemecku a po rozpade ZSSR v Rusku.

V ruskom prípade môžeme niektoré geopolitické teórie (napr. euraziatizmus) dokonca vnímať ako súčasť špecifickej eklektickej štátnej doktríny založenej na ruskom nacionalizme, etatizme, pravoslávií, imperialistickej tradícii a propagovania „nezápadnej“ ruskej cesty. To má byť akousi alternatívou západnej liberálnej demokracie a myšlienkových smerov (aj v teórii medzinárodných vzťahov) s ním spojených – a ktoré by prinášali so sebou požiadavky na demokratizáciu, obmedzenie autority štátu a pod. V krajnej podobe sa slovo „geopolitika“ začalo používať len ako pojem na zdôvodňovanie a plánovanie ruskej územnej expanzie, resp. na budovanie ublíženeckého postoja ku zvyšku sveta a najmä západným demokratickým národom.[6]

2 Pseudoeopolitické špekulácie na Slovensku

Nám by ale malo byť takéto myslenie bytostne cudzie. No napriek tomu, niekedy po roku 2008 sa na Slovensku vyrojilo množstvo neobyčajne agilných **„internetových geopolitikov“**.[7] Možno aj preto, že na to, aby človek mohol rozvíjať svoje geopolitické fantázie, stačí mať mapu a ceruzku. Geopolitika je geniálne jednoduchá a pružná, nemá žiadne stále a všeobecne uznávané pravidlá. Vhodne formulovaným poukazovaním na údajné geografické väzby možno podporiť akúkoľvek medzinárodno-politickú konštrukciu. Často

[3] Pozri: KREJČÍ, O. (2005): *Geopolitics of the Central European Region.* Bratislava: Veda, 2005 alebo VOLNER, Š. (2010): *Geopolitika*. Bratislava: Iris, 2010.

[4] „Geopolitika“ tak nezriedka znamená len propagáciu veľmocenského statusu Ruska a zdôvodňovanie okupácie susedných krajín. Pozri: ROJEK, P. (2014): *Przekleństwo imperium. Źródła rosyjskiego zachowania.* Kraków: Wydawnictvo M, 2014.

[5] Ako ilustráciu pozri internetovú platformu Геополитика (http://geo-politica.info/). Zjavne tu ale geopolotická argumentácia slúži len na podporu prezidenta Putina a jeho zápasu proti Západu, ktorý je ale aj tak predurčený na zánik tvárou v tvár novej geopolitickej aliancii, ktorá sa vytvára okolo Ruska. (Všetky články smerujú k takémuto základnému posolstvu. Akurát sa vhodne štylizujú podľa aktuálnej potreby.)

[6] Klasický príklad: STARIKOV, N. (2013): *Geopolitika*. Bratislava: VSSS, 2015.

[7] Pozri akékoľvek médium z nasledovného zoznamu: https://www.konspiratori.sk/zoznam-stranok.php

stačí len s múdrou tvárou vykladať svoje fantázie. Ľahko sa tak stať fundovaním „odborníkom na geopolitiku“ s tisíckami lajkov na facebooku alebo pozvaniami do televízie, čo sa nedá povedať napr. v prípade takých odborov ako európske právo alebo medzinárodné ekonomické vzťahy.

Táto nová vlna „geopolitiky“ už s akoukoľvek vedeckou geopolitikou nemá nič spoločné. Najčastejšie sa tieto pseudogeopolitické špekulácie šíria prostredníctvom rôznych „aletrnatívnych“, prevažne internetových médií (Zem a vek, Hlavné správy). No prenikajú aj do rôznych pôvodne solídnejších časopisov – Slovo, Literárny týždenník, Bojovník, Slovenské národné noviny – paradoxne vydávaných aj za štátne peniaze. Hoci sa zdá, že v skutočnosti reprezentujú len pomerne malé, uzavreté a rýchlo starnúce skupiny prispievateľov a čitateľov.

V každom prípade vzťah väčšiny geopolitických špekulácii v našich „alternatívnych médiách“ k reálnej teórii medzinárodných vzťahov je asi taký ako homeopatie a protiočkovacieho hnutia k medicíne alebo horoskopov k astronómii.

V našich pomeroch sa sklon ku geopolitickej argumentácii prejavuje dosť výrazne na strane ľavicovo orientovaných teoretikov a publicistov. Je to zvláštne - nie ani tak preto, že niekdajšia komunistická ideológia deklarovala geopolitiku ako „reakčnú učenie“, ale skôr preto, že od marxistov by človek očakával, že sa budú sústreďovať prioritne na analýzu ekonomických a s nimi spojených sociálnych javov ako hlavných determinantov politického vývoja – nie na faktory geografické. Geopolitické uvažovanie okrem toho vedie k tvrdému imperializmu, o ktorom som sa vždy domnieval, že ho ľavičiari odsudzujú. Záujem napr. národno-konzervatívnych kruhov (napr. okolo Matice slovenskej) o geopolitiku tak pôsobí omnoho prirodzenejšie. Hoci aj v tomto prípade ide nie o budovanie vlastnej národnej slovenskej geopolitiky, ale o akúsi zmes politických špekulácií prepojených so slovanskou mystikou a nakoniec tiež len o šírenie ruských geopolitických vízií.

Pravda, časť slovenskej ľavice má akúsi iracionálnu afinitu k Rusku a preberaniu myšlienkových koncepcií z Ruska vrátane ruskej geopolitiky neberúc do úvah, že súčasné ruské pomery sú tvrdo kapitalistické. Možno to je spôsobené tým, že pod pojmom „ľavicovosť“ sa nezriedka rozumie nie nejaké jasné hodnotové a ideologické ukotvenie v radoch európskej ľavice, ale skôr len politické a duchovné nástupníctvo po normalizačnom režime spred roku 1989 s osobitným vzťahom k ZSSR.

Mne osobne je, mimochodom, marxizmus bližší než geopolitika a považujem ho za priliehavejší nástroj na vysvetlenie sociálnych a politických javov. V každom prípade je ale zvláštne vidieť bývalého komunistu alebo antifašistu obhajujúceho a šíriaceho ideologický konštrukt (imperializmus, autoritárstvo, slavjanstvo a pseudokresťanské blúznenie), ktorý by V.I.Lenin pravdepodobne označil za čisté reakčné „černosotenstvo“.[8]

3 Možná národná slovenská geopolitika?

Seriózne pokusy vytvoriť vlastnú národnú slovenskú alebo českú geopolitiku nezískali dostatočnú odozvu. Zrejme aj preto, že hlavným cieľom v oblasti zahraničnej politiky bola integrácia do EÚ a NATO a to vyžaduje iný prístup než geopolitický a konfrontačný- ale skôr založený na technokratickom neofunkcionalizme, inštitucionálnom liberalizme, resp. teórii komplexnej vzájomnej závislosti. Je možné, že zhoršovanie medzinárodného prostredia a rast bezpečnostného napätia a potreba reagovať na ne aj napr. v oblasti obrany môžu vytvárať prostredie na oživenie úvah o globálnych strategických otázkach a dilemách a tak poskytovať priestor aj pre geopolitické pohľady.

[8] „Чёрная сотня“ –zoskupenie ultranacionalistických silne religióznych politických síl v Rusku na začiatku 20. Storočia, ktoré podporovali cársky absolutizmus.

Diskusia o „geopolitike“ je však nateraz v českom a slovenskom prostredí viac - menej diskusiou o ruskej geopolitike a postoji Česka a Slovenska voči Rusku. Stará nemecká alebo anglosaská geopolitika sa reflektujú veľmi málo a skôr len z pohľadu ruskej geopolitiky (napr. koncept Heartlandu a konfliktu námornej a pozemnej moci). Až na výnimky absentuje napr. naša vlastná geopolitická analýza transatlantického partnerstva, v rámci ktorého by sme geopolitické aspekty mali dokázať ľahko identifikovať a následne hodnotiť. Je to dané asi tým, že českí a slovenskí prívrženci vzťahov s USA geopolitiku príliš neuznávajú a slovenskí geopolitici sú zas fascinovaní Ruskom.

4 Kritický postoj ku geopolitike

Voči geopolitike – myslím akejkoľvek geopolitike – som značne skeptický.[9] Pokus aplikovať geopolitický prístup do praxe môže ľahko skončiť katastrofou. Minimálne preto, že geografické faktory nie sú jedinými determinantmi moci štátov. Okrem nich je to súbor značného počtu faktorov ekonomických, vedecko-technických, politicko-organizačných, populačných, morálnych, ideologických, vojenských a pod. Ľudský kapitál je navyše nenahraditeľný a nie každý národ dokáže plnohodnotne využiť danosti, ktoré mu ponúka príroda (vrátane polohy).

Hlavný problém geopolitiky je však metodický: v skutočnosti sa geopolitici nezhodli na opísaní nejakej jasnej a opakovateľnej zákonitosti vysvetľujúcej ako geografické faktory determinujú osud krajín s výnimkou základných a banálnych právd. Chýba skutočné presvedčivé opísanie príčinného vzťahu medzi geografiou, mocou a politikou. Je len málo „objektívnych geopolitikov“ – takých, ktorí by sa vedeli oprostiť od štátu, ktorého sú príslušníkmi. Nielen, že ich geopolitická teória je „našitá“ na tento konkrétny štát, ale väčšinou nejakým spôsobom má zdôvodňovať, legitimizovať, ba dokonca stimulovať jeho expanziu. Obhajovať, prečo jeho budúce hranice musia byť na tej a tej rieke a tom a tom konkrétnom pohorí. To bolo typické pre nemeckú a ruskú geopolitiku. Pre anglosaskú menej, tá bola zameraná skôr na „udržanie ovládnutého“. Geopolitika tak prestáva byť metódou a stáva sa ideológiou.

Geopolitický pohľad na svet paradoxne môže privádzať k pasivite v konaní. Príliš operuje s predstavou o predurčenosti vývoja geografickými determinantmi. Vyvoláva predstavu v štýle, že konkrétny národ sa nemusí moc snažiť, pretože samotná jeho poloha, ho predurčuje k veľkosti, alebo naopak, so svojou situáciou nič nespraví, nijako si nepomôže, pretože tomu geopolitické okolnosti bránia. Odčerpáva tiež energiu z oblasti technologického, sociálneho a ekonomického rozvoja do oblasti špekulácií o tom, ako ovládnuť to ktoré územie. Dokonca núti to štáty, aby týchto území „zbierali“ čo možno najviac- a to bez ohľadu na ich ekonomickú výnosnosť a spôsobilosť skutočnej politickej integrácie. A tak štát môžu mať zrazu pod svojou vládou početné kolónie a provincie, pričom osoh z nich nekompenzuje náklady na ich obranu a správu.

Pritom orientácia na držbu územia ako hlavného ukazovateľa moci vedie, ak si všetky štáty osvoja toto zmýšľanie, k nekonečnému zápasu. Plocha územia na planéte je obmedzená a napr. na rozdiel od roku 1880 už žiadne nerozdelené územia nie sú. Takže proces získavania a strácania územia je hrou s nulovým súčtom. Zisk jedného je stratou druhého, ktorú sa tento snaží nejako napraviť alebo kompenzovať.

Aplikácia geopolitiky do praxe tak nevyhnutne musí viesť a k novým a novým konfrontáciám, súpereniam a vojnám. Malé štáty sa stávajú len korisťou alebo vazalmi

[9] V kritike geopolitického prístupu k politike nie som osamotený. Pozri tiež: DODDS, K., KUUS, M., SHARPE, J.P.: *The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics.* London: Ashgate, 2013 a FETTWEIS, Ch. J.: *On Heartlands and Chessboards: Classical Geopolitics, Then and Now.* In: *Orbis, (Philadelphia: Foreign Policy Research Institute)*, 2015, roč. 59, č. 2, 2015, s. 233-248.

mocností. Neponúka pozitívne východisko pre medzinárodné vzťahy. Geopolitika vie vysvetliť konflikt medzi štátmi, alebo sa o tom aspoň domnieva, ale obyčajne nie je schopná vysvetliť reálne existujúcu spoluprácu medzi štátmi, dlhodobé spojenecké zväzky, pôsobenie medzinárodných organizácií a veľkých integračných zoskupení (OSN, EÚ), a ani sa o to nesnaží. Dokonca ich často doslova ignoruje.

5 Paradoxy „boomu geopolitiky“

Preto je zvláštne, že mnohí z našich „internetových geopolitikov“ súčasne vehementne volajú po „mieri za každú cenu“. Aby sme si rozumeli – keď je radikálnym pacifistom napr. neofunkcionalista, je to vnútorne koherentný postoj. Ale geopolitik-pacifista pôsobí bizarne. Pravda, pokiaľ si neuvedomíme, že hovoria o „mieri“ najmä s Ruskom a súčasne plne preberajú koncepcie ruských geopolitikov, ktorí aj v samotnom Rusku sú na okraji reálnej politickej diskusie. A v takýchto koncepciách je stredná Európa len závislým bezpečnostným predpolím veľkého Ruska. „Mier“ v ich ponímaní znamená len „mier“ – rozumej vazalský pomer – voči Rusku. Nemôže to byť mier v bežnom ponímaní, pretože je jasné, že takáto situácie by podľa zásad geopolitiky nevyhnutne musela viesť k tomu, že ako ruský satelit by sme boli automaticky zatiahnutí do pokračujúcej konfrontácie medzi Ruskom a Západom a do stavu nepriateľstva voči zvyšným západným krajinám. Pritom nie je ani jasné, ako by naši „internetoví geopolitici “ takúto svoju víziu chceli uskutočniť. Veď také Poľsko a Rumunsko sa vymedzujú proti Rusku pomerne ostro a Ukrajina s ním dnes bojuje na život a na smrť.

Hypotetické „proruské Slovensko“ mimo NATO a EÚ alebo tieto organizácie zvnútra sabotujúce by tak bolo izolovaným ostrovom a skutoční geopolitici by mali byť prví, kto by upozorňoval na strategickú beznádejnosť takejto situácie a na nebezpečenstvo, že budeme našimi bývalými spojencami, ktorých sme opustili v prospech zväzku s Ruskom, doslova rozomletí. Ale možno naši „internetoví geopolitici“ majú nejakú „alternatívnu“ mapu, na ktorej to všetko vyzerá inak.

6 Pseudogeopolitické špekulácie

Takéto paradoxy sú dané tým, že to, čo sa začalo v prezentovať ako geopolitika, už nemá s nejakou vedeckou teóriou nič spoločné a ide o čisté blúznenie alebo propagandu. Slovo „geopolitika“ začalo byť absurdne nadužívané. Používa sa vo všetkých možných a nemožných spojeniach, až došlo k istému vyprázdneniu tohto pojmu. Až to vyzerá tak, že sa ho zmocnila skupina samozvaných a nekvalifikovaných fantastov, žurnalistov a propagandistov píšucich pre svoje sektárske okruhy čitateľov.

Napriek tomu časť geopolitickej rétorika, s ktorou na rôznych úrovniach operujú aj naše „konšpirátorské“ a „alternatívne“ internetové platformy a časopisy, sporadicky preniká aj do odbornej a vedeckej spisby a následne občas i do úst politikov. Má tak istý obmedzený, ale viditeľný, dosah aj na verejnú diskusiu na Slovensku, čo nepovažujem za pozitívny vývoj. Našťastie, medzinárodné vzťahy nie sú riadené len „geopolitickými zákonitosťami“, ale aj právom, potrebou spolupráce, úvahami o morálke a ekonomickej výhodnosti atď. Geopolitika je azda užitočná, ak je použijeme ako základné upozornenie na vplyv geografických faktorov na medzinárodné vzťahy a vojenské umenie. Nikdy sa však nesmieme nechať ňou plne opantať a zabudnúť na to, že moc štátu určuje predovšetkým jeho schopnosť byť úspešným v hospodárskej súťaži, zavádzaní moderných technológií a metód organizácie spoločnosti, aktivizácii vlastného obyvateľstva, demografických ukazovateľoch a v budovaní modernej a efektívnej štátnej a vojenskej organizácie.

Sme povinní sa pýtať, prečo sa vlna geopolitiky, či nezriedka len akési pseudogeopolitického vajatania vlastne objavilo. Vysvetlení môže byť viacero a navzájom sa kombinujú.

Z veľkej časti ide proste o prejav prenikania **ruského politického myslenia** do nášho prostredia. Či už ako cielená ruským štátom riadená propaganda, alebo proste ako výsledok obdivu a orientácie na Rusko, ktoré časť Slovákov prechováva. Nezabúdajme, že pre staršiu generáciu politológov je ruština ešte stále primárnym cudzím jazykom. Tu ale treba povedať, že v ruských médiách a v ruskej politickej diskusii „geopolitický ošiaľ“, ktorý mal zdôvodniť nejaké alternatívne svetové usporiadanie, v ktorom by Rusko malo mať nejaké výnimočné postavenie, vyvrcholil medzi rokmi 2012-2016. V súvislosti s defenzívou, do ktorej sa Rusko dostáva, záujem o rôzne „geopolitické“ špekulácie poklesol. So Západom, voči ktorému boli tieto „alternatívne geopolitické konštrukcie“ nasmerované, sa teraz ruské politické vedenie usiluje dosiahnuť nejakú formu kompromisu alebo aspoň koexistencie, ktorá by umožnila zachovanie statu quo na Kryme a Donbase.

Potom je záujem o inzitnú geopolitiku prejavom istého **spoločenského protestu**, ktorý sa orientuje proti prevažujúcemu konsenzu v západnom politickom myslení. V západných spoločnostiach už asi tridsať rokov nerastie životná úroveň nižších a nižších stredných vrstiev. Na Slovensku bolo toto obdobie poznačené navyše aj zásadnou spoločenskou, ekonomickou a politickou transformáciou, ktorá vytvorila regióny, vekové, sociálne a profesijné skupiny, a pod. ktoré sa možno z transformácie doteraz nespamätali. Frustrovaní občania preto hľadajú alternatívy a berú to, čo sa im ponúka – a v oblasti možného alternatívneho zahranično-politického myslenia je k dispozícii práve geopolitika, ktorá bola svojho času vylúčená zo slušnej spoločnosti.

Geopolitická rétorika je aj vhodnou platformou pre rôzne tzv. **antisystémové strany**, ktoré sa v rámci zmeny politickej paradigmy a tiež aj politickej generácie derú k moci vo viacerých európskych krajinách. Potrebujú skrátka nejaký vhodný naratív. Ich ideológia je totiž spojená s odmietaním doterajšieho politického konsenzu – vrátane predstáv o medzinárodnom usporiadaní, globalizácií, multikulturalizmu, podpory európskej integrácie, transatlantického spojenectva, systému medzinárodných organizácií a pod. a skôr smeruje k vzývaniu istého voluntarizmu a iracionality vrátane spochybňovania napr. vedeckej argumentácie a modernej medicíny. Nezriedka na jednej internetovej stránke nájdeme akúsi podivnú „geopolitickú“ analýzu smerujúci k víziu nového postzápadného sveta ovládaného Ruskom a Čínou, článok o škodlivosti očkovania spoločne s konšpirátorskou úvahou o svetovom židovsko-iluminátorskom sprisahaní a dôkazoch o plochosti Zeme a osemtisícročnej histórii Slovano-árijcov.

Zaujímavý a tragický je postoj niektorých akademikov. Je pravda, že niektorí z nich sa snažia pristupovať ku geopolitike vedecky, v rámci toho, čo ponúka. No príklon k pseudogeopolitike u časti z nich si už vyžaduje isté osobitné vysvetlenie – možno bolestné. Zdá sa, že u jednej časti je to **kompenzácia za absenciu skutočne hlbšieho štúdia teórie medzinárodných vzťahov**, ako je typické pre vyspelé západné demokracie. Proste to po roku 1989 nestihli. A geopolitika – ako veľmi jednoduché učenie - bola po ruke...

V druhom prípade to je prejavom hlbokej **frustrácie aj veľkej časti akademickej a intelektuálnej obce** z krízového stavu univerzít a pracovísk SAV, tradičných serióznych médií a taktiež veľmi nízkeho ohodnotenia vedeckých pracovníkov a pedagógov v oblasti spoločenských vied a vôbec intelektuálov ako takých. Daný jav spájajú s celým ponovembrovým vývojom, nástupom demokracie, kapitalizmu, západnou orientáciou a aj „príchodom západných teórií“ na spoločensko-vedné pracoviská a do spoločenského diskurzu. To vyvoláva u nich negativizmus a príklon k rôznym alternatívam ako forme osobného protestu.

Záver

Napriek istým výhradám možno pripustiť, že geopolitika môže byť **užitočná**, keďže vnáša do medzinárodného uvažovania geografický a priestorový rozmer. Hlavne ak sa poctivo

snaží o analýzu presahujúcu rozmer geografickej banality. To, čo sa objavilo v niektorých slovenských internetových médiách, ale aj niektorých pseudovedeckých publikáciách, ktoré však, žiaľ, vydali aj niektoré seriózne vydavateľstvá, nemá s vedou nič spoločné. Zvyčajne išlo o nejakú reflexiu **ruskej imperiálnej propagandy, naivného špekulovania** alebo o **prejav frustrácia** veľkej časti slovenskej intelektuálskej obce v podobe protestného príklonu k rôznym nesystémovým, ba často aj nevedeckým alternatívnym interpretáciám reality.

Použitá literatúra:

1. DODDS, K., KUUS, M., SHARPE, J.P.: *The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics.* London: Ashgate, 2013. ISBN 9781409423805.
2. FETTWEIS, Ch. J.: *On Heartlands and Chessboards: Classical Geopolitics, Then and Now.* In: *Orbis, (Philadelphia: Foreign Policy Research Institute),* 2015, roč. 59, č. 2, 2015, s. 233-248.
3. KREJČÍ, O. (2005): *Geopolitics of the Central European Region.* Bratislava: Veda, 2005. ISBN 80-224-0852-2.
4. KREJČÍ, O. (2014): *Mezinárodní politika.* Praha: Ekopress, 2014. ISBN 978-80-87865-07-01.
5. ROJEK, P. (2014): *Przekleństwo imperium. Źródła rosyjskiego zachowania.* Kraków: Wydawnictvo M, 2014, ISBN 9789375959123.
6. STARIKOV, N. (2013): *Geopolitika.* Bratislava: VSSS, 2015. ISBN 978-80-8061-856-8.
7. VOLNER, Š. (2010): *Geopolitika*. Bratislava: Iris, 2010.ISBN 978-80.89256-57-0.

Kontakt:
doc. JUDr. MUDr. Daniel Šmihula, PhD., Dr. Iur.
Stredoeuróspka vysoká škola v Skalici
Kráľovská 386/11
909 01 Skalica
Slovenská republika
e-mail: dsmihula@hotmail.com

POSTOJOVÁ ORIENTÁCIA MAJORITNEJ SPOLOČNOSTI VOČI MIGRANTOM V EURÓPE - PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA SLOVENSKEJ REPUBLIKY[1]

Jaroslav Ušiak[a]– Petra Jankovská[b]

[a]Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela, Kuzmányho 220/1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: jaroslav.usiak@umb.sk
[b]Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela, Kuzmányho 220/1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: jankovska.petra13@gmail.com

Článok sa zaoberá postojovou orientáciou majoritnej spoločnosti voči migrantom v Európe, pričom sa sústredí na analýzu špecifického prostredia na Slovensku, ako i na komparáciu Slovenskej republiky a vybraných európskych krajín. Článok si kladie za cieľ zistiť, aké sú postoje majority voči migrantom na Slovensku, ako sa tieto postoje líšia voči iným krajinám Európy a o čo ich ovplyvňuje. Hypotézou pritom je, že kľúčovým faktor, ktorý formuje názory obyvateľstva je nedostatočná informovanosť o tejto problematike a negatívny obraz vytváraný politickými elitami a médiami.
Kľúčové slová: Migrácia, Migranti, Postoje, Majoritné obyvateľstvo

This article is focused on opinion-mapping of majority of society towards migrants in Europe, with special aim on both, specific context of Slovakia and comparation with other selected European countries. The objective of this article is to find out what are positions of vast majority in the topic, what are they incfluenced by and how is it different in compare with different nations in EU. Main hypothesis is that key factor for opinion making is ignorance and lack of information about topic and negative approach to situation by political elite and media.
Key words: Migration, Migrants, Opinions, Majority of Society
JEL: F20, H56

Úvod

Utečenecká kríza, ktorá naplno vypukla v roku 2015 odhalila chabú pripravenosť krajín Európskej únie, čeliť takýmto situáciám a efektívne a spravodlivo si prichádzajúcich utečencov prerozdeľovať. Súbežne sa v spoločnosti objavila aj otázka, či by štáty, ktoré sa priamo neangažujú v konfliktoch, ktoré do veľkej miery produkujú týchto utečencov, ich mali vôbec prijímať. Túto spoločenskú debatu ešte viac podnecovali prichádzajúce správy o tom, že sa nejedná výhradne o utečencov, ktorí nevyhnutne potrebujú medzinárodnú ochranu, ale že vo veľkom do Európy prichádzajú aj ekonomickí migranti, ktorých sem ženie vidina zárobku.

Spolu s ráznou protimigrantskou rétorikou, ktorú zvolili mnohé nielen extrémistické, ale aj tradičné politické strany a médiá sa aj u bežných ľudí začali čoraz častejšie prejavovať radikálne alebo odmietavé postoje voči migrantom všeobecne.

Pri takto vedenej verejnej debate, ktorá apeluje viac na emocionálnu stránku, než na stránku racionálnu, je preto veľmi dôležité pozrieť sa na situáciu aj cez fakty a štatistiky, ktoré hovoria tak o rizikách, ako i o prínosoch migrácie a migrantov, pričom v rámci tohto článku

[1] Tento článok je publikovaný v rámci projektu VEGA 1/0545/17 - Transformácia bezpečnostného prostredia: aplikácia skúseností štátov Vyšehradskej štvorky na príklade Ukrajiny.

sa budeme zaoberať predovšetkým migrantom z tretích krajín – z krajín mimo Európskej únie – a utečencom.

V rámci článku zanalyzujeme dopady migrácie na Slovensko, pričom sa budeme sústrediť výhradne na faktický stav zasadený do kontextu názorovej vyhranenosti spoločnosti. Komparáciou s inými vybranými štátmi Európskej únie sa budeme snažiť poukázať na rozdiely a podobnosti v situácií jednotlivých krajín, ako aj európskeho priemeru, na jednej strane, a na spoločné formovatele verejnej mienky, ktoré v mnohých prípadoch obsahujú veľké množstvo paradoxov, na strane druhej.

Z hľadiska zdrojov autori čerpali predovšetkým zo štatistík a dát, ktoré publikovali ministerstvá v Slovenskej republike, Európska únia, UNHCR a ďalšie inštitúcie, ktoré sa venujú tejto problematike, ale aj publikácie, ktoré sa zaoberajú migráciou, analýzou jej dopadov a názorovou či postojovou orientáciu obyvateľstva.

1 Postojová orientácia majoritného obyvateľstva voči migrantom v Európe

Ešte v apríli tohto roku vyšiel na podnet Európskej komisie Eurobarometer, ktorý zachytáva nálady v spoločnosti a výzvy vyplývajúce z procesu migrácie a integrácie utečencov a migrantov v jednotlivých členských krajinách.[2]

Výsledky prieskum, ktorý táto publikácia prezentuje, jednoznačne odrážajú dôležitosť témy. Z celkovej populácie Európskej únie, ktorá je so svojimi 508 miliónmi obyvateľmi treťou najväčšou na svete, je približne 7 percent ľudí imigrantami, ktorí sa narodili v niektorej z nečlenských krajín[3]. Aj keď to tento počet nie je rovnomerne rozložený medzi jednotlivými štátmi, vzniká tu čoraz väčšia potreba spolupráce, nastavenia spoločných procesov ako aj podpory osvety obyvateľov v týchto otázkach.

Práve informovanosť je v krajinách veľmi nízka, čo je v mnohých prípadoch zneužívané v rámci dezinformačných a populistických kampaní nie len zo strán záujmových skupín, ale niektorých politikov. Prostredie, v ktorom až 46 percent ľudí proklamuje, že nie je dostatočne informovaných a 15 percent nie je v tejto problematike informovaných vôbec, je pre nich ideálnym základom pre šírenie manipulatívnych informácií a správ. Z 28 štátov Európskej únie je len v 5 miera informovanosti vyššia (alebo rovná) ako 50 percent. Jedná sa o Dánsko (73 percent obyvateľov je dobre alebo aspoň dostatočne informovaných o problematike migrácie), Švédsko (70 percent), Holandsko (56 percent), Nemecko (54 percent) a Luxembursko (50 percent). Slovenská republika skončila tretia od konca, keďže za dobre informovaných o tejto téme je len približne 22 percent (76 percent nie je dobre alebo dostatočne informovaných a 2 percentá sa nevedia vyjadriť). Nižšia miera informovanosti bola zistená len v Chorvátsku (18 percent) a Bulharsku (17 percent).[4]

Strach z neznámeho sa tu skutočne prejavuje a veľká časť obyvateľstva Slovenskej republiky má voči cudzincom značne zdržanlivý postoj, pričom signifikantná časť ľudí je voči nim dokonca až negatívne naladená.[5] Táto nevraživosť ale nevzniká na základe priamych dôkazov alebo skúseností a nie je to ani fenomén, ktorý je možné pozorovať len na Slovensku. Tejto téme sa venovali a HAINMUELLER a HOPKINS, ktorí obavy z imigrácie cudzincov do krajiny popísali ako symbolické. Podľa nich sa týmto spôsobom vyjadruje strach národa o jeho suverenitu a národné hodnoty a tradície.[6]

Aj keď sa tento názor môže zdať značne okliešteným a abstraktný, je skutočne potrebné priznať, že práve zachovanie kultúry a jej atribútov je častým argumentom protiimigrantsky

[2] Európska komisia (2018): Special Eurobarometer 469 – Integration of immigrants in the European Union.
[3] Európska únia (2018): Living in the EU – Size and population.
[4] Európska komisia (2018): Special Eurobarometer 469 – Integration of immigrants in the European Union. s. 4.
[5] VAŠEČKA, M. (2009): Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migráci v SR.
[6] J. HAINMUELLER – D. J. HOPKINS (2014): Public Attitudes Toward Immigration.

orientovaných politikov a záujmových skupín, ako aj jednotlivcov. Za ohrozenie považujú rozdielne zvyky a tradície, spôsob života a náboženstvo. Takáto rétorika nepriamo poukazuje na automatické spájanie pojmu migrant s človekom prichádzajúcim z Blízkeho východu alebo Afriky. Táto predstava dominuje v spoločnosti už od začiatku utečeneckej krízy a je tiež prepojená s nedostatočnosťou informovanosťou a častým zamieňaním si pojmov.

Na Slovensku totiž z celkového počtu 104 451 evidovaných cudzincov v roku 2017, čo tvorí necelé 2 percentá obyvateľstva, bolo až 51,8 percenta z krajín Európskej únie. Z krajín mimo Európskej únie majú potom najväčšie zastúpenie Ukrajinci, Srbi a Rusi až za nami nasledujú migranti z krajín mimo Európy – jedná sa však o Vietnam, Čínu a Kórejskú republiku. *„Popri migrácii zo sociálnych dôvodov, akými sú napríklad zlúčenie rodiny či manželstvo migranta so slovenským občanom, je dnes najvýraznejším komponentom legálnej migrácie na Slovensko práve migrácia za prácou, podnikaním a za štúdiom.*“[7] (Medzinárodná organizácia pre migráciu)

Zamieňanie kategórií a pojmov však vzbudzuje dojem, že Slovensko je akýmsi spôsobom ohrozené príchodom veľkého množstva utečencov a migrantov z moslimských krajín. Takýto pocit majú pritom obyvatelia vo všetkých štátoch Európskej únie a v 19 z 28 dokonca ľudia predpokladajú, že na území ich krajiny žije oproti reálnemu počtu až dvojnásobok (alebo ešte viac) migrantov. Slovensko v tejto štatistike ale jednoznačne vytŕča z priemeru, keď miestni obyvatelia priemerne odhadujú, že v krajine je až 8,3 percent obyvateľov migrantami z krajín mimo Európskej únie. Migranti z tretích krajín pritom tvoria približne 0,6 percenta populácie. Jedná sa teda o takmer 14-násoné navýšenie predpokladu voči skutočnosti. Za nami sú krajiny ako Rumunsko, Bulharsko, či Poľsko, kde obyvatelia predpokladajú, že migrantov z tretích krajín je na ich území zhruba 8-násobne viac.[8]

Ešte výraznejšie je tento fenomén možné pozorovať na príklade utečencov. Viaceré štáty Európskej únie, predovšetkým krajiny Vyšehradskej štvorky, zastávajú názor, že nie je ich povinnosťou prijímať utečencov, ktorí utekajú z ich domovskej krajiny pred konfliktom alebo politickým, či náboženským prenasledovaním.

Od roku 2015 požiadalo o azyl v niektorej z krajín Európskej únie približne 2 a pol milióna ľudí (3 milióny, ak sú zarátaní aj opakovaní žiadatelia, ktorí sa o medzinárodnú ochranu uchádzali už v minulosti). V roku 2017 to bolo 649 900 žiadateľov (704 600 žiadateľov po započítaní opakovaných žiadostí).[9]

Medzi verejnosťou na Slovensku je častý názor, že minimálne stovky, ak nie tisíce, z nich sa nachádzajú na našom území. Pravdou však je, že napríklad v spomínanom roku 2017 sme zaznamenali dokopy 166 žiadostí o azyl a len 54 z nich bola udelená nejaká forma medzinárodnej ochrany – 29 ľuďom bol udelený azyl a 25 doplnková ochrana. Celkovo bolo v ére samostatnosti Slovenska, od roku 1993, udelených 850 azylov z 58 757 žiadostí[10] a od začiatku roka 2018 až do augusta o azyl požiadalo 124 osôb a priznaný bol len v jednom jedinom prípade. 10 ľuďom bola poskytnutá aspoň doplnková ochrana.[11]

[7] Medzinárodná organizácia pre migráciu (2018): Migrácia na Slovensku.
[8] Európska komisia (2018): Special Eurobarometer 469 – Integration of immigrants in the European Union. s. 7.
[9] Eurostat (2018): Asylum statistics.
[10] Ministerstvo vnútra SR (2018): Azyl a migrácia – Štatistiky.
[11] Migračný úrad (2018): Utečenci, migranti, azylanti.

Tabuľka č. 1

ROK	Počet žiadostí o udelenie azylu	Udelený azyl	Neudelený azyl	Poskytnutá / neposkytnutá doplnková ochrana	Zastavené konania	Udelené štátne občianstvo
2015	330	8	124	41/24	148	5
2016	146	167	82	12/13	35	3
2017	166	29	77	25/16	73	6
2018	124	1	82	10/19	53	6
Spolu 1993 - 2018	58 757	850	8 149	719/1546	49 599	253

Prameň: https://www.minv.sk/?statistiky-20

Je pravdou, že práve tu dominovali ľudia z afganským a irackým pôvodom, avšak je to pochopiteľné z dôvodu, že práve tam panuje najhoršia situácia a najväčšie ohrozenie. Afganistan je dokonca v prvej trojke krajín, z ktorej pochádzajú nútení / nedobrovoľní migranti. Spolu s ním je v tomto zozname Sýria a Južný Sudán a za nimi Mjanmarsko, Somálsko, spomínaný Irak a Konžská demokratická republika.[12] Najviac utečencom z týchto krajín však vôbec nesmeruje do Európy. Najväčšie utečenecké tábory sú v priamo v Afrike a Ázii, špecificky v Bangladéši, Ugande, viaceré sú lokalizované v Keni, ďalej v Tanzánii, pásme Gazy, Južnom Sudáne, Etiópii, či v Pakistane.[13] Znamená to teda, že žiadny z Európskych táborov nie je v prvej desiatke a dokonca ani veľmi blízko, čo vyvracia tvrdenie, že utečenci smerujú výlučne do Európy a že ich podiel, ktorí neostáva v štátoch susediacich z ich domovskou krajinou, je značne vysoký.

Dôvodov, pre ktoré napriek týmto skutočnostiam mnohí obyvatelia podliehajú strachu a mylnej predstave o reálnom stave je viacero. Ich podrobná analýza a priebežný monitoring môžu pomôcť nielen zachytiť počiatok hroziacich konfliktov medzi týmito skupinami, ale aj správne nastaviť stratégiu zmierňovania napätia a budovania vzájomných vzťahov, ktoré prispejú k efektívnejšiemu budovaniu spoločnosti.

2 Faktory ovplyvňujúce postojovú orientáciu a názory na tému migrácie

Popísať jednotlivé faktory, ktoré ovplyvňujú názory ľudí na kontroverzné témy je vždy značne náročné, nakoľko sa zvyčajne jedná o súbor preplatených a navzájom kauzálnych príčin, ktorých vplyv nemusí byť na prvý pohľad vôbec zrejmí. Niektoré kľúčové faktory – akými sú napríklad pôsobenie politikov a médií, ktoré často využívajú protimigrantskú rétoriku, nedostatočná miera informovanosti v tejto problematike alebo všeobecný strach z neznámeho – už boli v prvej kapitole okrajovo spomenuté. Pokúsime sa ich však zasadiť do širšieho kontextu a zmieniť ja tie faktory, ktoré sa zvyčajne pri tejto téme nezmieňujú ako prvé, avšak majú nesporný dosah na postoje a názory obyvateľstva.

Jedným z nich, ktorý je do veľkej miery prepojený s nízkou mierou informovanosti, je aj nedostatočná priama interakcia medzi majoritným obyvateľstvom a migrantami v spoločnosti. Oproti iným krajinám Európskej únie sú pritom skúsenosti obyvateľov Slovenska s ľuďmi z iných krajín skutočne malé. Približne 65 percent Slovákov prichádza do

[12] HUBER, C. – REID, K. (2018): Forced to flee: Top countries refugees are coming from
[13] RAPTIM (2018): World's Largest Refugee Camps in 2018.

kontaktu s migrantami menej ako jeden krát za týždeň a ďalších 20 percent len na týždennej báze.[14] Veľká časť populácie si teda tvorí mienku len na základe sprostredkovaných alebo veľmi limitovaných stretnutí. Menší kontakt medzi skupinami prebieha len v Maďarsku (80 percent obyvateľstva interaguje s migrantami menej ako raz za týždeň), Litve (76 percent), Rumunsku (79 percent) a Bulharsku (81 percent). Európskym priemerom pritom je, že 12 percent obyvateľov prichádza do kontaktu z migrantami niekoľkokrát denne, 26 percent aspoň raz za deň, 23 percent aspoň raz za mesiac a len 37 percent zriedkavejšie.

Dôvody, ktoré túto skutočnosť vysvetľujú si pritom viaceré. Jedným z najjasnejších je menšie percentuálne zastúpenie migrantov v spoločnosti na Slovensku, ako je tomu v porovnaní s inými štátmi Európskej únie. Ďalšími dôvodmi môže byť ich nepriame rozmiestnenie v rámci Slovenskej republiky. Najviac ľudí zo zahraničia žije vo veľkých mestách – takmer tretina z toho v Bratislave. Pri porovnaní napríklad s okresom Medzilaborce, kde podľa štatistík pracovalo v októbri tohto roku len 9 ľudí s inou štátnou príslušnosťou, je pomerne jasné, že v krajine existujú výrazné regionálne disparity aj v tomto smere.[15]

Ďalšou problematickou oblasťou je integrácia, pričom sa v spoločnosti často poukazuje na to, že je neefektívna a nákladná, pričom sa ani odborná verejnosť nevie úplne zhodnúť, ktorý model integrácie je ten najlepší a nakoľko by mal byť človek integrovaný, aby sa mohlo hovoriť o jeho úspešnom začlenení. Otázkou je rovnako aj to, nakoľko by sa mala majoritná spoločnosť v tamto procese angažovať a či je povinnosťou utečenca integráciu iniciovať. Skeptický pohľad hovorí, že ich motivácia a ochota sú v tomto smere veľmi nízke a spolu s finančnou záťažou je to len plytvanie zdrojov na niečo, čo je už vopred odsúdené na neúspech. Či už má človek na integráciu pozitívny alebo negatívny náhľad, je potrebné lepšie sa pozrieť na reálnu situáciu – náklady a výsledky. Tak ako pri ostatných častiach, aj tu sa situácia odlišuje v prípade utečencov a bežných migrantov.

Pri zohľadňovaní všetkých potrebných investícií, ktoré vyplývajú spoločnosti a štátu z prijatia utečenca, majú ľudia, ktorým je pridelený azyl nárok na podporu integrácie počas prvých šiestich mesiacov. Spadá do nej právna a psychologická pomoc, výučba slovenského jazyka a finančný príspevok vo výške 300 eur na mesiac. Integračný proces azylanta naviac zo 75 % hradí Európska únia z Azylového, migračného a integračného fondu (AMIF).[16] Tento proces je koordinovaný štátom, ktorý spolupracuje so samosprávy a neziskovými organizáciami, ktoré majú pri niektorých častiach integračného procesu, pozíciu realizátora.

U bežných migrantov je situácia rozdielna a problémom na Slovensku je hlavne chýbajúca stratégia ich integrácie, ktorá je v niektorých krajinách Európy bežnou praxou. Jej vytvorenie bráni nedostatočná motivácia zaoberať sa touto otázkou, podceňovanie jej dôležitosti alebo aj argument, že by sa nemal uľahčovať príchod migrantov z tretích krajín na náš pracovný trh, nakoľko nám budú zaberať pracovné miesta. V skutočnosti je v súčasnej dobe veľmi náročné niektoré pozície bez takejto pracovnej sily pokryť (z demografických i ekonomických dôvodov) a vláda si, napriek jej občasne protichodným vyjadreniam, situáciu uvedomuje a podniká prvé kroky k zjednodušeniu procesu. Jedným z takýchto krokov, ktorý sa udial v novembri, bolo napríklad schválenie návrhu novely zákona o službách zamestnanosti, ktorej cieľom je urýchliť proces pre tak pre cudzincov, ktorí sa na Slovensku uchádzajú o prácu, ako aj pre zamestnávateľov. Tieto opatrenie vyplývaj zo stratégie pracovnej mobility cudzincov na Slovensku a mali by vstúpiť do platnosti začiatkom roka 2019.[17]

---

[14] Európska komisia (2018): Special Eurobarometer 469 – Integration of immigrants in the European Union. s. 9.
[15] SME – Ekonomika (2018): Na Slovensku už pracuje viac 65 tisíc cudzincov, najviac zo Srbska.
[16] Mareena (2018): Integrácia v praxi.
[17] SME – Ekonomika (2018): Vláda schválila zmeny v zamestnávaní občanov tretích krajín.

Existujúci nesúlad voči vnímaniu hrozby z možného obsadzovania pracovných miest migrantami a ich skutočnej potreby pre správne fungovanie niektorých odvetví, je problémom pri snahe o nastavenie účinného integračného systému a jeho implementáciu. Dokonca aj pri existujúcich teoretických postupoch a ich potenciálnemu budúcemu rozšíreniu by toto vnímanie situácie stále predstavovalo komplikáciu, keďže jej značné spoločenské rozšírenie odrádza ľudí od toho, aby sa do integračného procesu aspoň pasívne zapájali. Chýbajúce prepájanie komunít môže viesť k vytvoreniu izolovaných skupín a ich začlenenie sa sťažuje. Vo viacerých krajinách sa ukázalo, že keď sú do procesu integrácie zapojení aj bežní občania, integrácia má väčšiu šancu na úspech a aj skupiny v spoločnosti majú lepšie vzťahy. Integrácia na lokálnej úrovni je v mnohých prípadoch rovnako dôležitá, ak nie ešte podstatnejšia, než je existencia národných a medzinárodných stratégií.[18]

V tomto smere je ale náročné vytvoriť impulz s dostatočne silným celospoločenským dosahom, ktorý by dokázal zmeniť súčasný diskurz a vnímanie tejto otázky obyvateľmi. Dlhodobo sú ich názory formované obrazom, ktorý vytvárajú politici a médiá. Nie je to len fenomén týkajúci sa Slovenskej republiky, ale vo viacerých krajinách Európskej únie stále pretrváva vlna populistickej až extrémistickej rétoriky voči migrantom a organizáciám, či ľuďom, ktorí s nimi pracujú. Tu vzniká ďalší nesúlad medzi komunikáciou voči verejnosti a reálnymi potrebami spoločnosti a mnohé procesy sa tým ešte komplikujú.

Najradikálnejšie postoje v tejto otázke pritom zastávajú krajne pravicoví politici a zoskupenia a ich tvrdenia sú podporované dezinformačnými kampaňami, ktoré sa stávajú čoraz väčšou hrozbou pre jednotu a dôveru spoločnosti. Ich dosah je pritom veľmi široký a podľa prieskumov sa takmer každý Slovák stretol v médiách, predovšetkým na sociálnych sieťach a iných sociálnych médiách, s nejakou formou hoaxu alebo prekrúcania informácií. Dezinformačným webovým stránkam verí približne 12 percent obyvateľov a väčšina z nich ich aj pravidelne navštevuje a ich obsah aktívne vyhľadáva.[19] Konšpirácie a dezinformácie, ktoré sa na nich nachádzajú sa často týkajú práve tém spojených s migráciou. Táto téma patrí spolu s pôsobením medzinárodných organizácií (hlavne Európskej únie a NATO) a Ruska, medzi najviac frekventované témy v takomto type médií. Ich obsah je jednoduchý, pôsobí na emocionálnu stránku čitateľa a dá sa ľahko šíriť, čo mu zaisťuje výrazný dosah na ľudí. Momentálne je na slovenských a českých serveroch zaregistrovaných až okolo 120 dezinformačných webových stránok a tento počet neustále stúpa.[20]

Problémom ďalej je, že téma migrácie sa často používa na zakrytie iných politických alebo spoločenských káuz a prebratie protimigrantskej rétoriky medzi tradičnými politikmi je preto možné brať čiastočne za účelové, čo je možné vidieť na pomere počtu utečencov a migrantov z tretích krajín, ktorí sa reálne na Slovensku nachádzajú a množstve správ a politických vyhlásení, ktoré sa týkajú práve tejto témy a nezriedka ju označujú za kľúčovú. Následne je aj pre nich náročné zmeniť prístup v tejto otázke, keď ich voliči už majú vyhradený názor na túto problematiku. Ako príklad z poslednej doby možno uviesť spor vládnych predstaviteľov týkajúci sa Globálneho paktu o migrácií OSN, ktorý odmietli prijať, i keď je pre štáty nezáväzný a na jeho obsahu sa čiastočne podieľal aj slovenský minister zahraničných vecí.

Práve tieto paradoxy robia tému migrácie v spoločnosti takou diskutovanou a vzbudzujúcou vášne. Obyvateľom častokrát chýba osobná skúsenosť a dostatočná orientácia v problematike a ich názory sú preto ľahšie ovplyvňované nepriaznivým obrazom, ktorý vytvárajú politici, médiá a ich dezinformačné alternatívy. Napriek tomu nie je možné tvrdiť,

[18] CHARBIT, C. – PICCINNI, A. (2018): Integration of migrants and refugees at the local level.
[19] HAJDU, D. – KLINGOVÁ, K. – MILO, D. (2017): GLOBSEC Trends 2017 – Mixed messages and signs of hope from Central and Eastern Europe.
[20] KYSEĽ, T. (2018): Juraj Smatana: Prichádza štvrtá vlna hoaxov a prokremeľskej propagandy.

že by mala väčšina obyvateľstva výslovne negatívny postoj voči migrantom, ich pozícia je skôr neutrálna. Rovnako je tomu aj pri komparácií Slovenskej republiky s ostatnými štátmi regiónu Vyšehradskej štvrtky, ktoré majú k migrantom ešte radikálnejší postoj. Je potrebné si uvedomiť, ktoré sú reálne riziká a náklady, ktoré vyplývajú z prijímania utečencov a migrantov do spoločnosti a z ich integrácie a ktoré benefity to so sebou môže priniesť aj pre majoritnú spoločnosť a správne fungovanie trhu.

Záver

Názorová a postojová rozporuplnosť býva pri kontroverzných témach v spoločnosti úplne bežnou. Rovnako je to aj v súvislosti s migráciou. Slovenská republika vo viacerých ohľadoch mierne, niekedy aj výraznejšie, vybočuje z priemeru Európskej únie a svojou politikou, názorovou a postojovou orientáciou, ako aj reáliami sa viac ponáša na susedné krajiny, predovšetkým na štáty Vyšehradskej skupiny.

Podobnosti tu je možné vidieť hlavne v rezervovanom postoji voči migrantom, ktorí sa prejavuje v politických opatreniach (odmietnutie spoločného postupu pri prerozdeľovaní migrantov formou povinných kvót, veľmi prísna azylová politika, vládny spor týkajúci sa Globálneho paktu OSN o migrácií a podobne), iv negatívnych a na emocionálnu stránku ľudí apelujúcich vyjadreniach politikov a médií. Nejedná sa pritom len o silne pronárodne alebo extrémisticky orientované osoby a médií, ale aj o tradičných politikov zo silných a dlhodobo etablovaných strán, rovnako, ako sa to prejavuje aj u bežných ľudí, ktorí nemajú z migrantami dostatočné skúsenosti a ľahšie ich preto ovplyvní verejný diskurz.

Obyvateľom chýba priama skúsenosť s migráciou na ich území, čo je zapríčinené celkovo malým podiel migrantov v spoločnosti, ich koncentrácia hlavne vo väčších mestách, ako aj integrácia, ktorá je častokrát len jednosmerná, prípadne sa jedná o proces medzi migrantami, úradmi a niektorými organizáciami venujúcimi sa tejto problematike. Bežní občania sa na tomto procese podieľajú len málo a dochádza teda k absentovaniu možností na skutočné prepájanie komunít, bez čoho nemôže byť ani ich začlenenie do spoločnosti úplné.

Pre spoločnosť to môže predstavovať do budúcna prekážku pri flexibilnom reagovaní na zmeny vo svete. Už teraz je z hľadiska demografie a nedostatočného obsadenia pracovných pozícií v určitých oblastiach, zrejmé, že bude potrebné do systému implementovať nov zložku, ktorá mu pomôže ďalej napredovať. Či tou zložkou bude práve migrácie je diskutabilné, avšak už teraz je možné vidieť, že i politici, ktorí dlhodobo používali protimigračnú rétoriku si začínajú aktuálny stav a potreby spoločnosti uvedomovať. Výsledkom môžu byť nenápadné opatrenia, akým je napríklad schválenie novely zákona o službách zamestnanosti, ktorá má cudzincom z tretích krajín uľahčiť prístup na slovenský pracovný trh.

Ako každá komplexná otázka, aj migrácia so sebou prináša množstvo polemík a je potrebné ju chápať tak v kontexte medzinárodného diania, ako i z pohľadu jednotlivých štátov, pričom nie je možné opomínať jej pozitívne, ale aj negatívne aspekty. Čo je však možné povedať je, že migrácia nie je novým fenoménom a s ľudstvom bola od jeho počiatkov. Prispôsobiť sa jej novej podobe je teda skôr nevyhnutným procesom evolúcie spoločnosti, než podľahnutie akémusi novodobému trendu, ktorý sa vytratí, ak ho ľudia budú dostatočne dlho ignorovať.

Použitá literatúra:

1. CHARBIT, C. – PICCINNI, A. (2018): Integration of migrants and refugees at the local level. [online]. In: *OECD*. [Citované 24. 11. 2018.] Dostupné na internete: https://www.oecd.org/regional/regional-policy/Migration-Flyer-FINAL.pdf.

2. EURÓPSKA KOMISIA (2018): *Special Eurobarometer 469 – Integration of immigrants in the European Union*. Brusel: TNS opinion & social, 2018. TNS opinion & social.
3. EURÓPSKA ÚNIA (2018): Living in the EU – Size and population. [online]. In: *Europe.eu*. [Citované 20. 11. 2018.] Dostupné na internete: https://europa.eu/european-union/about-eu/figures/living_en?fbclid=IwAR0ubuVR65ZISJlIXVUa-NAQqL9UZh1DcyjexTKXNdDXE8pH2R0nO-yOPKk#size-and-population.
4. EUROSTAT (2018): Asylum statistics. [online]. In: *Eurostat*. [Citované 22. 11. 2018.] Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_statistics.
5. GODA, S. (2017): Capabilities to prevent extremism in the Slovak republic In *Capabilities of the Visegrad Group in preventing extremism.* Budapest: Foundation for the international prevention of genocide and mass atrocities, pp. 34-40
6. HAINMUELLER, J. – HOPKINS, D. J. (2014): *Public Attitudes Toward Immigration*. Washington: Annual Reviews, 2014. 10.1146/annurev-polisci-102512-194818.
7. HAJDU, D. – KLINGOVÁ, K. – MILO, D. (2017): *GLOBSEC Trends 2017 – Mixed messages and signs of hope from Central and Eastern Europe*. Výskumná správa. Bratislava: GLOBSEC Policy Institute, 2017.
8. HUBER, C. – REID, K. (2018): Forced to flee: Top countries refugees are coming from. [online]. In: *World Vision*. [Citované 23. 11. 2018.] Dostupné na internete: https://www.worldvision.org/refugees-news-stories/forced-to-flee-top-countries-refugees-coming-from.
9. KAZANSKÝ, R. – IVANČÍK, R. (2016): *Základné teoretické východiská pre štúdium geopolitiky*. Banská Bystrica: Belianum.
10. KYSEĽ, T. (2018): Juraj Smatana: Prichádza štvrtá vlna hoaxov a prokremeľskej propagandy. [online]. In: Aktuality. [Citované 24. 11. 2018.] Dostupné na internete: https://www.aktuality.sk/clanok/566533/juraj-smatana-prichadza-stvrta-vlna-hoaxov-a-prokremelskej-propagandy/.
11. MAREENA (2018): *Integrácia v praxi*. Informačný leták organizácie. Bratislava: Mareena.
12. MEDZINÁRODNá ORGANIZÁCIA PRE MIGRÁCIU (2018): *Migrácia na Slovensku.* [online]. In: *IOM.OIM*. [Citované 22. 11. 2018.] Dostupné na internete: https://iom.sk/sk/migracia/migracia-na-slovensku.html.
13. MIGRAČNÝ ÚRAD (2018): *Utečenci, migranti, azylanti.* Informačný leták ministerstva. Bratislava: Migračný úrad MV SR.
14. MINISTERSTVO VNÚTRA SR (2018): Azyl a migrácia – Štatistiky. [online]. In: *Ministerstvo vnútra SR*. [Citované 22. 11. 2018.] Dostupné na internete: https://www.minv.sk/?statistiky-20.
15. RAPTIM (2018): World's Largest Refugee Camps in 2018. [online]. In: *Raptim - humanitarion travel*. [Citované 23. 11. 2018.] Dostupné na internete: https://www.raptim.org/largest-refugee-camps-in-2018/.
16. SME – Ekonomika (2018): Na Slovensku už pracuje viac 65 tisíc cudzincov, najviac zo Srbska. [online]. In: *SME - Ekonomika*. [Citované 23. 11. 2018.] Dostupné na internete: https://ekonomika.sme.sk/c/20969792/na-slovensku-uz-pracuje-viac-65-tisic-cudzincov-najviac-zo-srbska.html.
17. SME – Ekonomika (2018): Vláda schválila zmeny v zamestnávaní občanov tretích krajín. [online]. In: *SME - Ekonomika*. [Citované 23. 11. 2018.] Dostupné na internete: https://ekonomika.sme.sk/c/20966077/kabinet-schvalil-zmeny-v-zamestnavani-obcanov-tretich-krajin.html#ixzz5ZJWztxgl.

18. VAŠEČKA, M. (2009). *Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migráci v SR*. 1. vydání. Bratislava: International Organization for Migration, 2009. 137 s. EIF Migrácia. ISBN 978-80-970307-0-4.

Kontakty:
doc. Mgr. Jaroslav Ušiak, PhD.
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela
Kuzmányho 220/1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: jaroslav.usiak@umb.sk

Mgr. Petra Jankovská
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela
Kuzmányho 220/1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: jankovska.petra13@gmail.com

ABSENCIA DUŠEVNÉHO ZDRAVIA AKO GLOBÁLNY PROBLÉM

Peter Valačai

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: peter.valacai@euba.sk

Práca pojednáva o globálnych agendách na ochranu duševného zdravia. Chronologicky skúma jednotlivé rezolúcie Svetovej zdravotníckej organizácie, pričom sa zameriava na najdôležitejšie uznesenia zo stretnutí na najvyššej úrovni- Svetových zdravotníckych zasadnutí. Zaoberá sa aj rezolúciami Organizácie Spojených národov, ktoré sa týkajú duševného zdravia. Práca si kládla za cieľ zistiť, ako sa menili globálne priority Svetových zdravotníckych zasadnutí v oblasti duševného zdravia. Bolo zistené, že základné priority zostali nezmenené, osveta, sústredenie sa na prevenciu, uplatnenie najnovších poznatkov v liečbe, zber dát, zlepšovanie socioekonomických podmienok sa zdôrazňovalo skoro v každej rezolúcii.
Kľúčové slová: duševné zdravie, svetová zdravotnícka organizácia, medzinárodná spolupráca

The paper deals with global agendas on mental health. It chronologically examines individual World Health Organization resolutions and it,focuses on high-level meetings - especially World health assembly. It also examines the resolutions of the United Nations in case they deal with mental health. The Paper chronologically examines global priorities for the World health assembly in the area of mental health. It has been found that priorities have remained unchanged. The primary focus of almost every resolution was:promotion of mental haelth, focus on prevention, focus on the application of latest knowledge in ttreatment, data collection and improving socio-economic conditions
Key words: mental health, World health organization, international cooperation
JEL: I18, O19

Úvod

Ľudia, ktorých sa týka problém duševného zdravia, sú ovplyvnení viacerými faktormi. V závislosti od toho, či žijú v krajine vysoko príjmovej, stredne, alebo nízko. V závislosti od legislatívy daného štátu, prijatých politík v oblasti verejného zdravia ako aj všeobecného povedomia ohľadom duševného zdravia v spoločnosti. Z globálneho hľadiska možno povedať, že situácia je veľmi diverzifikovaná. Napriek tomu je spoločným menovateľom nedostatočná liečba ľudí trpiacich nedostatkom duševného zdravia. Práve túto problematiku má v agende Svetová zdravotnícka organizácia, ktorá pôsobí ako agentúra pod Organizáciou spojených národov. Jej úlohou je koordinovať aktivity verejného zdravia na globálnej úrovni. Z pohľadu globálnych iniciatív má práve táto organizácia najväčší dopad na globálne zdravie. Svedčí o tom aj jej úspech pri pláne na globálne vyhladenie pravých kiahní, ktorý prebehol úspešne. Napriek tomu, že sú vo svete desiatky medzinárodných organizácií, ktoré sa venujú téme zdravia, žiadna z nich nemá takú širokú podporu ako Svetová zdravotnícka organizácia. Práve preto sa táto práca venuje jej globálnym iniciatívam.

1 Potreba ochrany duševného zdravia a jeho klasifikácia

Zdravie je definované v základných dokumentoch Svetovej zdravotníckej organizácie, konkrétne v jej ústave ako: „stav úplnej telesnej, duševnej a sociálnej pohody a nie len neprítomnosť choroby alebo postihnutia.“[1]

Presné aktuálne klasifikovanie stavov absencie duševného zdravia je určované 10. revíziou medzinárodného klasifikačného systému (MKCH-10). Táto klasifikácia vznikla na pôde Svetovej zdravotníckej organizácie a slúži ako medzinárodný štandard pri klasifikácii ochorení a porúch. Rozlišuje viac ako 300 [2] duševných a behaviorálnych porúch. Opisuje klasifikáciu porúch ako depresia, bipolárna porucha, úzkostná porucha, schizofrénia, demencia a ďalšie. Každá z nich má svoje špecifiká, akým spôsobom ovplyvňuje osobu ňou trpiacu, ako aj komunitu, v ktorej sa daný človek nachádza. Absencia duševného zdravia narúša pracovné vzťahy, osobné vzťahy, skracuje priemernú dĺžku života, zvyšuje pravdepodobnosť, že sa stane daná osoba obeťou neprávosti.

Okrem pozitívneho vymedzenia duševného zdravia prostredníctvom klasifikačného systému, kde sa zisťujú poruchy, možno duševné zdravie popísať aj negatívnym vymedzením, ktoré vychádza z neprítomnosti poruchy alebo problému. Duševné zdravie umožňuje človeku plne vykonávať svoje každodenné činnosti, brániť sa pred nespravodlivosťou, navštevovať prácu, zvládať bežný stres a byť plnohodnotným členom komunity a spoločnosti.

Pokiaľ ide o podiel ľudí, ktorí sú liečení, tak v krajinách so stredným až nízkym príjmom 76 % - 85 %[3] ľudí, ktorí by mali byť liečení v oblasti duševného zdravia, nie sú liečení. Pričom „skoro polovica svetovej populácie žije v krajine, kde pracuje priemerne jeden a menej psychiatrov na 200 000 ľudí.“[4]

Vo vysokopríjmových krajinách nie je liečených v závislosti od zdroja 35 % - 50 %[5] ľudí , štatistika z krajín OECD uvádza počet neliečených ľudí 50 % pri závažných prípadoch a až 70 %[6] pri miernych.

Výdavky na duševné zdravie sú na celosvetovej úrovni v priemere menej ako dva doláre na osobu za rok. V nízkopríjmových krajinách to je menej ako 25 centov.[7]

Napriek dlhoročnej snahe Svetovej zdravotníckej organizácie existuje legislatíva v oblasti duševného zdravia len v 36 % nízkopríjmových krajín v porovnaní s 92 % vysokopríjmových krajín.[8]

Mnohým duševným problémom sa dá efektívne predchádzať, mnohé sa dajú efektívne liečiť. Aj tieto dôvody viedli Organizáciu Spojených národov a jej pridružené organizácie k snahe o zlepšenie duševného zdravia na globálnej úrovni.

---

[1] BASIC DOCUMENTS, 44 edícia, World Health Organization 2014, ISBN 978 92 4 165048 9.

[2] ICD-10 classification of mental and behavioural disorders, dostupné: https://www.who.int/substance_abuse/terminology/icd_10/en/

[3] GLOBAL BURDEN OF MENTAL DISORDERS AND THE NEED FOR A COMPREHENSIVE, COORDINATED RESPONSE FROM HEALTH AND SOCIAL SECTORS AT THE COUNTRY LEVEL EB130.R8, 2012, http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/23849/B130_R8-en.pdf?sequence=1&isAllowed=y

[4] WHO, Mental Health Atlas 2011. p. 10 , ISBN: 9799241564359.

[5] EB130.R8, Global burden of mental disorders and the need for a comprehensive, coordinated response from health and social sectors at the country level, 2012, http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/23849/B130_R8-en.pdf?sequence=1&isAllowed=y

[6] SICK ON THE JOB? Factsheet, Higlights from OECDs Mental Health and Work Review, publikované 2012, dostupné na internete: s.3. https://www.oecd.org/els/emp/49227189.pdf

[7] WHO, Mental Health Atlas 2011. p.10 , ISBN: 9799241564359.

[8] MENTAL HEALTH ACTION PLAN 2013-2020, ISBN 978 92 4 150602 1, s. 8.

2 Globálne iniciatívy na ochranu duševného zdravia

Najznámejšie iniciatívy na ochranu duševného zdravia sú tie, ktoré sa konajú z iniciatívy Svetovej zdravotníckej organizácie, vzhľadom na jej celosvetovú kredibilitu. Svetová zdravotnícka organizácia navrhuje na Svetovom zdravotníckom zhromaždení (WHA) priority v oblasti zdravia, ktorým sa budú členské štáty venovať pri vzájomnej spolupráci. Navrhuje konkrétne oblasti medzinárodnej spolupráce, ako aj časové rámce, v ktorých sa táto spolupráca bude odohrávať. Môže navrhnúť konkrétne užšie rámce pre vzájomnú spoluprácu, ako aj konkrétne plány a poskytnúť konkrétnu pomoc členským štátom.

V rámci vzájomných politík v oblasti duševného zdravia prebehlo niekoľko Svetových zdravotníckych zhromaždení, na ktorých bola vyzdvihnutá potreba riešiť absenciu duševného zdravia. Už v roku 1975 sa tento vrcholný rozhodovací orgán rozhodol pomenovať duševné poruchy ako dôležitý problém vo všetkých častiach sveta, išlo o rezolúciu s názvom: Podpora duševného zdravia, označené aj ako WHA28.84. a, na ktorom bolo uznesené:

„Celková efektivita a dostupnosť zdravotníckych služieb by mohla byť vyššia, ak by bola použitá vhodná expertíza a zručnosti v oblasti zdravia. Boli si vedomí, že sociokultúrne a ekonomické podmienky a ich zmeny môžu mať dôležitý dopad na duševné zdravie.“[9] Bol poznamenaný aj možný súvis medzi sociokultúrnymi a ekonomickými podmienkami a duševným zdravím. Potreba posilniť duševné zdravie aj prostredníctvom sociálneho a ekonomického plánovania bola taktiež vyzdvihnutá. Členské štáty boli vyzvané na plánovanie v tejto oblasti ako aj v osvete duševného zdravia a liečby jeho nedostatku. Zvlášť bola adresovaná požiadavka na prácu v oblasti informácii a epidemiológie v oblasti duševného zdravia, ako aj zvyšovanie schopností a kompetencií zdravotníckeho personálu v týchto otázkach. Potreba pre spoločnú klasifikáciu, a spoločný výskum duševného zdravia.

O rok neskôr na 29. zasadnutí Svetového zdravotníckeho výboru bola publikovaná správa: psychosociálne faktory a zdravie, označená ako WHA29.21.[10] Išlo o správu, ktorá podporovala multidisciplinárnu spoluprácu s inými organizáciami Spojených Národov, ako aj s mimovládnymi organizáciami za účelom podpory psychosociálnych faktorov zdravia, pričom cieľom bolo aj vytvorenie spolupráce medzi krajinami za účelom vymieňania si informácií, ako aj aplikovaním súčasných poznatkov v tejto oblasti do praxe.

Na multidisciplinárnu problematiku poukazuje aj agenda boja proti nadmernému užívaniu alkoholu, ale aj agenda proti užívaniu návykových látok. V zdravotníctve sú totiž mnohé oblasti zdravia komplexným dynamickým systémom, ktorý sa navzájom ovplyvňuje. Pokiaľ ide o užívanie alkoholu, tak ten predstavuje rizikový faktor pre ďalšie ochorenia, zohráva rolu pri nehodovosti, ako aj bezpečnosti v pracovnom prostredí a z hľadiska duševného zdravia predstavuje problém, pretože častokrát práve ľudia, ktorí trpia duševnou poruchou, sú nadmerní konzumenti alkoholu. Vyššie spomenuté implikuje, že záujem o túto tému majú rôzne oblasti skúmania vrátane oblasti duševného zdravia. Dokazuje to aj 32. zasadnutie Svetového zdravotníckeho zhromaždenia, ktoré sa konalo v roku 1979 a ktoré prijalo uznesenie z názvom: Rozvoj programu Svetovej zdravotníckej organizácie o problémoch týkajúcich sa alkoholu[11] označené aj ako WHA32.40 a ktoré sa odvoláva na vyššie spomenuté uznesenia Psychosociálne faktory a zdravie WHA29.21 a Podpora duševného zdravia WHA28.84, ide o prienik v oblastiach, ktoré sú záujmom rôznych oblastí

[9] PROMOTION OF MENTAL HEALTH, WHA28.84, dostupné na: https://www.who.int/substance_abuse /en/WHA28.84.pdf

[10] PSYCHOSOCIAL FACTORS AND HEALTH, WHA29.21, Dostupné na internete http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/93048/WHA29.21_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y

[11] DEVELOMPEMNT OF THE WHO PROGRAMME ON ALCOHOL-RELATED PROBLEMS, WHA32.40. Dostupné na internete: https://www.who.int/substance_abuse/en/WHA32.40.pdf

verejného zdravotníctva. Rezolúcia vyzdvihuje problémy, ktoré sú zapríčinené konzumáciou alkoholu, pričom nepoukazuje len na zdravotné problémy ale aj sociálne a ekonomické.

Nalieha na krajiny, aby prijali také opatrenia, ktoré znížia konzumáciu alkoholu u všetkých obyvateľov s dôrazom na mládež a tehotné ženy.[12]

Tu môžeme vidieť znovu interdisciplinárnosť uznesení, pretože napríklad užívanie alkoholu u tehotných žien vedie k neskorším zdravotným problémom u ich detí aj v oblasti duševného zdravia. Rezolúcia vyzýva na budovanie preventívnych programov, vytváranie legislatívy ovplyvňujúcej predaj a spotrebu alkoholických nápojov. Vyzýva aj na zber dát, ktorý slúži na štatistické zisťovanie stavu užívania alkoholu v krajinách. V poslednom bode kladie dôraz na štúdiu sociologických faktorov spojených s užívaním alkoholu. Nasleduje časť, v ktorej sa navrhujú kroky Svetovej zdravotníckej organizácie v oblasti podpory naplnenia stanovených cieľov.

V oblasti užívania drog bolo prijatých niekoľko rezolúcii, ktorým sa však nebudeme venovať nakoľko oblasť pridruženého záujmu v podobe boja proti nadmernému užívaniu alkoholu a drog bola spomenutá len na ilustráciu interdisciplinárnosti v oblasti podpory duševného zdravia.

V roku 1977 prijal Svetový zdravotnícky výbor uznesenia z názvom: Mentálna retardácia WHA30.38, ktorého cieľom bolo vytváranie politík a plánov na podporu a prevenciu.[13]

Neskôr v roku 1986 bola prijatá rezolúcia: O prevencii mentálnych neurologických a psychosociálnych porúch WHA39.25, ktorá sa odvolávala na predošlé rezolúcie WHA28.84, WHA 29.21 a ďalšie. Cieľom tejto rezolúcie bola prevencia mentálnych, neurologických a psychologických porúch, ako aj vybudovanie stratégie na pokrytie zdravia pre všetkých do roku 2000.[14] Požiadavky boli na vytvorenie technickej podpory na prevenciu daných porúch ako aj na vybudovanie tréningových programov, výskum bol osobitne spomenutý v bode 3., kde sa v odrážke 3. spomína agenda na vybudovanie metód na prevenciu a ich efektívnu implementáciu.

V roku 2002 bolo prijaté uznesenie Duševné zdravie: odpoveď na výzvu, WHA55.10[15] Poznamenáva, že potreba duševného zdravia je stále prioritou, že skupiny občanov, ktorí ho nemajú, sú s väčšou pravdepodobnosťou sociálne vylúčené, majú vyššiu mortalitu, že duševná porucha predstavuje značnú invaliditu. Ďalej spomína stigmu a diskrimináciu ako problém, ktorý bráni liečbe. Popisuje potrebu ochrany ľudských práv ľudí s duševnou poruchou. Nalieha na krajiny, aby znovu potvrdili ustanovenia rezolúcie schválenej výkonným výborom z názvom: Poslnenie duševného zdravia,[16] EB109.R8.

Žiada, aby boli zvýšené investície do duševného zdravia ako v krajinách samotných tak aj v programoch bilaterálnej a multilaterálnej spolupráce. Navrhuje posilniť ochranu detí v ozbrojených konfliktoch.[17]

V roku 2011 bola prijatá rezolúcia Organizácie spojených národov o neprenosných chorobách z názvom: Politická deklarácia stretnutia valného zhromaždenia na vysokej úrovni

---

[12] DEVELOMPEMNT OF THE WHO PROGRAMME ON ALCOHOL-RELATED PROBLEMS, WHA32.40. Dostupné na internete: https://www.who.int/substance_abuse/en/WHA32.40.pdf

[13] MENTAL RETARDATION, WHA30.38. Dostupné na internete: http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/93201/WHA30.38_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y

[14] PREVENTION OF MENTAL, NEUROLOGICAL AND PSYCHOSOCIAL DISORDERS, WHA39.25 Dostupné na internete: https://www.who.int/substance_abuse/en/WHA39.25.pdf

[15] V orginále: Mental health: responding to the call for action. WHA55.10, Dostupné na internete: http://www.searo.who.int/entity/mental_health/documents/wha55-10.pdf

[16] STRENGHTENING MENTAL HEALTH, Január 2002, Resoluion of the executive board of the WHO, Dostupné na internete: http://www.searo.who.int/entity/mental_health/documents/eeb109-r8.pdf?ua=1

[17] V orginále: Mental health: responding to the call for action. WHA55.10 Dostupné na internete: http://www.searo.who.int/entity/mental_health/documents/wha55-10.pdf

o prevencii a riadení neprenosných ochorení, A/66/L.1, táto deklarácia pojednávala aj o duševných poruchách. V bode 5 deklarovala potrebu najvyšších štandardov pri liečbe ochorení fyzických aj duševných.

V bode 18. zvýrazňovala potrebu liečby duševných ako aj neurologických porúch resp. chorôb, vrátane Alzheimerovej choroby, ako aj odozvu v podobe efektívnych programov na ich liečbu.[18]

V januári roku 2012 bol výkonným výborom Svetovej zdravotníckej organizácie navrhnutý dokument EB130.R8, ktorý bol v obdobnej forme prijatý na 65. svetovom zdravotníckom zhromaždení. Ide o rezolúciu s názvom: Globálna záťaž spôsobená duševnými poruchami a potreba komplexnej koordinovanej odpovede zdravotného a sociálneho sektora na národnej úrovni,[19] WHA65.4. , išlo o rezolúciu, ktorá sa odvolávala na predošlú rezolúciu WHA55.10, ako aj na rezolúciu Organizácie spojených národov 65/95 z roku 2012. Rezolúcia OSN, poukazuje na potrebu riešenia duševného zdravia vzhľadom na zdravotnú záťaž, ale aj ekonomický a sociálny dopad. Rezolúcia o globálnej záťaži duševných porúch je obsiahlejšia ako predošlé rezolúcie, má podrobnejšie spracovanú problematiku, prečo je potrebné riešiť duševné zdravie, obsahuje aj štatistické údaje o zdravotnom dopade, odvoláva sa na iné stretnutia, ktoré sa venovali chronickým neinfekčným ochoreniam.

Vyzýva členské krajiny na vytvorenie politík a stratégií, ktoré budú slúžiť na zvyšovanie povedomia o duševnom zdraví, prevenciu, skorú identifikáciu, starostlivosť, liečbu, zotavovanie sa a podporu. Vyzýva na vytvorenie stratégie na podporu ľudských práv, boj proti stigme, podporu zameranú na chudobu a ľudí bez domova. Vytvorenie podmienok, ktoré podporia príjem, možnosť bývania a vzdelanie. Vyzýva členov aj na vytvorenie podmienok pre zdravotnú starostlivosť, ktorá by bola zabezpečovaná aj na komunitnej úrovni, ako aj starostlivosť, ktorá by nebola inštitucionalizovaná. Výzva sa týka aj spolupráce pri vytvorení obsiahleho akčného plánu duševného zdravia. Ďalej je to výzva na vybudovanie monitorovacej štruktúry, ktorá by zahrňovala rizikové faktory, sociálne determinanty a trendy v oblasti duševných porúch. Na záver je formulovaná požiadavka na alokovanie primeraných zdrojov na posilnenie povedomia, prevencie a starostlivosti o duševné zdravie.[20]

V roku 2012 bola prijatá rezolúcia Organizácie spojených národov s názvom Globálne zdravie a zahraničná politika, rezolúcia 67/81, ktorá odkazovala na rezolúciu s rovnakým názvom z roku 2008, rezolúciu 63/33, ako aj už spomenutú rezolúciu 65/95 následne rezolúciu 64/108 a 66/115.

Potvrdzuje právo každého na to, aby mu bol zabezpečený najvyšší možný štandard zdravia fyzického ako aj duševného bez diskriminácie. Prezentuje právo každého človeka na také bývanie, ktoré je adekvátne jeho zdravotnému stavu, vrátane práva na jedlo, oblečenie a zdravotnú starostlivosť. Zároveň však priznáva, že sa to v praxi nedeje a mnohí ľudia žijú pod hranicou chudoby a nemajú zabezpečené ani základné podmienky pre život. Ďalej sa však o duševnom zdraví nezmieňuje.[21]

V roku 2015 bola prijatá valným zhromaždením Organizácie spojených národov rezolúcia: Premena nášho sveta: Agenda pre udržateľný rozvoj 2030, označená ako

---

[18] VALNÉ ZHROMAŽDENIE ORGANIZÁCIE SPOJENÝCH NÁRODOV, A/66/L.1 dostupné na internete: https://undocs.org/en/A/66/L.1

[19] V orginále: The global burden of mental disorders and the need for a comprehensive, coordinated response from
health and social sectors at the country level

[20] GLOBAL BURDEN OF MENTAL DISORDERS AND THE NEED FOR A COMPREHENSIVE, COORDINATED RESPONSE FROM HEALTH AND SOCIAL SECTORS AT THE COUNTRY LEVEL, WHO, WHA65.4, Dostupné na internete: https://www.who.int/mental_health/WHA65.4_resolution.pdf

[21] GLOBAL HEALTH AND FOREIGN POLICY, 67/81, Dostupné na internete: https://undocs.org/A/RES/67/81

A/RES/70/1. Súčasťou tejto rezolúcie sú ciele udržateľného rozvoja, ktoré obsahujú sedemnásť hlavných cieľov. Cieľ tri si stanovil zabezpečiť zdravý život a zvyšovať jeho kvalitu pre všetkých v akomkoľvek veku.

Konkrétny cieľ 3.4 si kladie za cieľ znížiť do roku 2030 predčasné úmrtia spôsobené neprenosnými ochoreniami prostredníctvom prevencie a liečby, ako aj podporou duševného zdravia a blahobytu. Cieľ 3.4.2 sa zameriava na samovraždy. Cieľ 3.5 sa zameriava na posilnenie prevencie a liečby zneužívania návykových látok, alkoholu, narkotík. Bod 3.5.1 odporúča široké spektrum liečby pre ľudí, ktorí užívajú návykové látky. Bod 3.5.2 definuje škodlivú mieru užívania alkoholu.[22] Existuje teda aj globálna iniciatíva na pôde Organizácie spojených národov, ktorá má za cieľ do roku 2030 posilniť duševné zdravie.

Svetová zdravotnícka organizácia organizuje niekoľko akčných plánov a projektov v oblasti duševného zdravia. Tieto iniciatívy vychádzajú z jednotlivých rezolúcii a potrieb, ktoré definovali.

Pre nedostatok dostupných služieb v oblasti duševného zdravia predovšetkým v nízko príjmových krajinách spustila Svetová zdravotnícka organizácia v roku 2008 akčný program duševného zdravia označený aj ako mhGAP, ktorý má za cieľ poradenstvo a budovanie infraštruktúry v oblasti duševného zdravia, za použitia princípov medicíny založenej na dôkazoch. Akčný program je zameraný na prostredie s nedostatočným vybavením v tejto oblasti.

Jednou z najdôležitejších iniciatív je atlas duševného zdravia. Prvý krát bol vydaný v roku 2001 následne v roku 2005, 2011, 2014, 2017. Jeho cieľom je zbierať dáta, zostavovať štatistiky a zverejňovať získané informácie. Pokiaľ ide o štruktúru dát, predmetom záujmu sú politiky duševného zdravia, financovanie, dostupnosť služieb, rozšírenie porúch a ochorení a ďalšie. Dôležitosť atlasu duševného zdravia spočíva v jeho monitorovacej funkcii. Až na základe dát o dostupnosti služieb v jednotlivých krajinách, konkrétnych problémoch a vedomostí o legislatíve, môžu byť vypracovávané efektívne politiky, ktoré odrážajú reálne potreby. Atlas však slúži aj ako indikátor, ktorý meria splnenie stanovených cieľov, napríklad na základe rezolúcie Globálna záťaž spôsobená duševnými poruchami a potreba komplexnej koordinovanej odpovede zdravotného a sociálneho sektora na národnej úrovni,[23] WHA65.4 bol vypracovaný takzvaný: Akčný plán duševného zdravia 2013-2020 Tento akčný plán si stanovil štyri ciele do roku 2020, pričom to, ako sa ich darí napĺňať, sleduje práve Atlas duševného zdravia. V doposiaľ vydaných atlasoch z rokov 2014 a 2017 môžeme vidieť priebeh ich napĺňania. Niektoré z cieľov sa skladajú z dvoch bodov.

„Cieľ 1.1, 80 % krajín vypracuje alebo aktualizuje svoje politiky alebo plány v oblasti duševného zdravia v súlade s medzinárodným a regionálnym právom v oblasti ľudských práv. Cieľ 1.2. 50 % krajín bude mať, alebo aktualizuje právo v oblasti duševného zdravia tak, aby bolo v súlade s medzinárodným právom a regionálnym právom v oblasti ľudských práv. Cieľ. 2. Zvýši sa pokrytie dostupnosti služieb v oblasti duševného zdravia o 20 %. Cieľ 3.1. 80 % krajín bude mať dva a viac funkčných národných, viac sektorových programov na zvyšovanie povedomia o duševnom zdraví a prevenciu. Cieľ 3.2. Počet samovrážd v krajinách sa zníži o 10 % do roku 2020. Cieľ 4. 80 % krajín bude rutinne zbierať a hlásiť aspoň základnú sadu dát indikátorov duševného zdravia každé dva roky prostredníctvom národných zdravotníckych a sociálnych informačných systémov.“[24]

---

[22] SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOAL 3, targets and indicators. Dostupné na internete: https://sustainabledevelopment.un.org/sdg3

[23] V orginále: The global burden of mental disorders and the need for a comprehensive, coordinated response from
health and social sectors at the country level

[24] WHO, W. H. O. (2013). Mental Health Action Plan 2013-2020. WHO Press: Geneva, Switzerland. https://doi.org/ISBN 978 92 4 150602 1

Záver

Na základe štúdia rezolúcii Svetovej zdravotníckej organizácie ako aj Organizácie spojených národov možno povedať, že agenda na ochranu duševného zdravia je interdisciplinárna, presahuje agendu zdravotníctva a operuje aj s potrebou právnej ochrany a ekonomickým rozvojom.

Počas existencie Svetovej zdravotníckej organizácie bolo prijatých mnoho rezolúcii na zlepšenie podmienok duševného zdravia, poukazovali na potrebu zlepšenia socioekonomických podmienok, právneho rámca v členských štátoch, zapojenia krajín do spoločného výskumu duševných porúch a determinantov zdravia. Agenda sa týkala aj uplatnenia už existujúcich poznatkov do praxe v podobe najlepšej možnej diagnostiky a liečby. Vysokú pozornosť venuje zvyšovaniu povedomia o problematike duševného zdravia ako aj prevencii. Pri sledovaní napĺňania stanovených cieľov je dôležité mať k dispozícii kvalitnú komplexnú štatistiku duševného zdravia, práve preto považujeme existenciu svetových atlasov duševného zdravia za veľký prínos. Za prínos považujeme aj skutočnosť že Organizácia spojených národov prijala do svojich cieľov v rámci agendy pre udržateľný rozvoj state o duševnom zdraví.

Vzhľadom na zistenú veľkú interdisciplinárnosť sme si uvedomili, že by bolo vhodné vypracovať zvlášť prácu na tému ochrany práv ľudí s nedostatkom duševného zdravia. Zaujímavé by bolo taktiež chronologicky preskúmať konkrétne programy na ochranu duševného zdravia a zhodnotiť ich úspešnosť.

Použitá literatúra:

1. BASIC DOCUMENTS, 44 vydanie, World Health Organization 2014, ISBN 978 92 4 165048 9.
2. DEVELOMPEMNT OF THE WHO PROGRAMME ON ALCOHOL-RELATED PROBLEMS, WHA32.40. Dostupné na internete: https://www.who.int/substance_abuse/en/WHA32.40.pdf.
3. GLOBAL BURDEN OF MENTAL DISORDERS AND THE NEED FOR A COMPREHENSIVE, COORDINATED RESPONSE FROM HEALTH AND SOCIAL SECTORS AT THE COUNTRY LEVEL, WHO, WHA65.4, [Citované 23. 10. 2018.] Dostupné na internete: https://www.who.int/mental_health/WHA65.4_resolution.pdf
4. GLOBAL HEALTH AND FOREIGN POLICY, 67/81, [Citované 27. 10. 2018.] Dostupné na internete: https://undocs.org/A/RES/67/81
5. ICD-10 classification of mental and behavioural disorders, dostupné: https://www.who.int/substance_abuse/terminology/icd_10/en/ 5.11.2018.
6. MENTAL HEALTH: RESPONDING TO THE CALL FOR ACTION. WHA55.10, Máj 2002. Dostupné na internete: http://www.searo.who.int/entity/mental_health/documents/wha55-10.pdf
7. MENTAL RETARDATION, WHA30.38. [Citované 23. 10. 2018.] Dostupné na internete: http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/93201/WHA30.38_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y
8. PREVENTION OF MENTAL, NEUROLOGICAL AND PSYCHOSOCIAL DISORDERS, WHA39.25, [Citované 23. 10. 2018.] Dostupné na internete: https://www.who.int/substance_abuse/en/WHA39.25.pdf
9. PROMOTION OF MENTAL HEALTH, WHA28.84, . [Citované 20. 10. 2018.] Dostupné na internete: https://www.who.int/substance_abuse/en/WHA28.84.pdf

10. PSYCHOSOCIAL FACTORS AND HEALTH, WHA29.21, Dostupné na internete http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/93048/WHA29.21_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y
11. SICK ON THE JOB? FACTSHEET, Higlights from OECDs Mental Health and Work Review, publikované 2012, dostupné na internete: [Citované 22. 10. 2018.] Dostupné na internete: https://www.oecd.org/els/emp/49227189.pdf s. 3.
12. STRENGHTENING MENTAL HEALTH, EB109.R8, Január 2002, Resoluion of the executive board of the WHO, [Citované 26. 10. 2018.] Dostupné na internete: http://www.searo.who.int/entity/mental_health/documents/eeb109-r8.pdf?ua=1
13. SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOAL 3, targets and indicators. Dostupné na internete: https://sustainabledevelopment.un.org/sdg3
14. VALNÉ ZHROMAŽDENIE ORGANIZÁCIE SPOJENÝCH NÁRODOV, A/66/L.1 dostupné na internete: https://undocs.org/en/A/66/L.1
15. WHO, EB130.R8, Global burden of mental disorders and the need for a comprehensive, coordinated response from health and social sectors at the country level, 2012. [Citované 20. 10. 2018.] Dostupné na internete: http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/23849/B130_R8en.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
16. WHO, Mental health action plan 2013-2020, ISBN 978 92 4 150602 1, s. 8.
17. WHO, Mental Health Atlas 2011., ISBN: 9799241564359, s. 10.

Kontakt:
Ing. Peter Valačai
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: peter.valacai@euba.sk

SPOJENÉ NÁRODY A ROZDELENÝ SVET

Adriana Vasiľková[a] – Rastislav Kazanský[b]

[a] Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, adriana.vasilkova@umb.sk
[b] Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, rastislav.kazansky@umb.sk

Nelegálna migrácia narastá čoraz viac než v 20. storočí, kedy ľudskú populáciu devastovali dve svetové vojny. Napriek rozsiahlemu vedeckému výskumu fenoménu, množstvu opatrení v rámci medzinárodného práva sa situácia nezlepšuje. Cieľom príspevku je prispieť k diskusii či nelegálnu migráciu a migráciu vôbec môžu znížiť ekonomické opatrenia, t. j. voľný pohyb osôb cez otvorené hranice - čo je vždy závislé od vôle štátov, alebo budú účinnejšie globálne opatrenia právno-politického charakteru, ktoré sa môžu transformovať podľa regionálnych potrieb. Základné metódy článku sú analýza a komparácia. Záverečná syntéza cieľovej úlohy zostáva dilematická a otázka otvorená, hoci sa autori prikláňajú najmä ku konsenzu štátov v globálnom kontexte.
Kľúčové slová: nelegálna migrácia, vysťahovalectvo, utečenci, globálne nástroje, otvorené hranice

Illegal migration still accounts for a more and more growing phenomenon, especially when comparing it to the situation in the 20th century when human population was devastated by the two world wars. Despite the extensive research of this phenomenon and a great number of measures within international law, the situation has not been improved. The aim of the article is to contribute to the discussion whether illegal migration and migration in general can be lowered by economic measures, i.e. the free movement of people through open borders, which is always determined by the will of citizens. Or, if by the global measures of political and legal character which are possibly to be transformed according to regional needs, and which might work more effectively. From the methodological point of view, the basic method of the article is comparative method and analysis. The final synthesis of the article´s goal still poses a dilemma and the issue is not resolved, although the authors lean toward the idea of consensus among states within the global context.
Key words: illegal migration, emigration, refugees, global tools, open borders
JEL: F22

Úvod

V roku 2018 si celý svet pripomína 100. výročie ukončenia I. svetovej vojny, ako apokalypsy, ktorá zmenila tvár sveta v globálnom kontexte. Bola tiež dôvodom na prijatie mnohých významných moderných dokumentov medzinárodného práva rešpektovaných aj v súčasnosti. Týkali sa nových hraníc, vytvorenia novej suverenity, a najmä smerovali k zákazu agresie medzi štátmi ako prostriedku riešenia sporov. Dali vzniknúť novému

štátnemu i geopolitickému usporiadaniu sveta a v neposlednom rade boli iniciačné aj v oblasti, ktorú dnes nazývame agendou ľudských práv a slobôd.[1]

Práve táto agenda smerovala aj k ochrane záujmov ľudí postihnutých vojnovými konfliktami, genocídou, etnickou, rasovou a náboženskou animozitou s tým úmyslom, aby nielen štáty ako také, ale aj ľudstvo fungovalo na princípe humanizmu, zahrňujúc interkultúrne etické modely spolunažívania, aj možnosti opustiť nebezpečné územie, migrovať do iného štátu, vysťahovať sa s tým, že hlavnou motiváciou je záchrana života alebo zlepšenie neznesiteľných životných podmienok.[2]

1 Konceptuálny rámec problematiky

Hoci sme vzhľadom k vyššie spomenutému výročiu začali našu analýzu negatívnymi ale aj pozitívnymi dôsledkami I. svetovej vojny, je to len jeden medzník v histórii ľudského exodu. Exodus bol vždy neoddeliteľnou súčasťou vývoja ľudskej spoločnosti a vždy sa spájal s migráciu. Typy migrácie, príčiny a dôsledky sú predmetom serióznej vedeckej analýzy už od začiatku 19. storočia. V tom čase sa rozšíril fenomén vysťahovalectva v súvislosti s priemyselnou revolúciou a novými možnosťami dopravy, ale najmä s nedostatkom prostriedkov na živobytie v mnohých regiónoch sveta na jednej strane a s nedostatkom pracovných síl v iných regiónoch, kde dochádzalo k prudkému priemyselnému rozvoju na strane druhej. Svoju úlohu zahrávali aj bezpečnostné a demografické faktory, ktoré sa navzájom silne ovplyvňovali. Oba faktory sa týkali najmä ľudí v produktívnom veku.[3] K výskumu migrácie prispel tiež rozvoj nových vedných disciplín, najmä sociológie a marxistickej filozofie. V pozadí však zostáva termín *exodus* – vyhnanie, odchod, odsun. Ak by sme skúsili iný prístup k skúmaniu prototypov a teda aj prototeórií exodu, môžeme ako experiment využiť pramene ako je napr. Bibia ale aj mytológia. Exodus je vlastne „v elementárnej podobe zobrazená dráma...prekročenie vlastného života, sme donútení konať, odísť, nemôžeme sa vrátiť, sme bezmocní, ale máme pred sebou inú, otvorenú cestu do iného života, možno priblíženie sa k zemi zasľúbenej.“[4]

Mytológia nám predkladá zas iný model exodu, nie biblický, založený na tom, že odchod – *vyhnanie z raja* je trestom za neposlušnosť, ale že odchod môže byť aj vedomým aktom ľudskej vôle. Iniciácia je grécka, hrdinom Odyseus, ktorý odchádza z vlasti preto, aby zmenil podmienky vlastného života, nechce zostávať, pociťuje potrebu získať slobodu z vlastného rozhodnutia a pestovať ju v tvorivých činoch.[5]

Keď sa zamyslíme nad týmito dvoma zdrojmi, je zrejmé, že postoje k migrácii počas celých ľudských dejín vychádzajú z týchto dvoch konotácií:

1. Byť vyhnaný (za svoje činy, za neposlušnosť, agresiu, náboženské cítenie, či politické presvedčenie), čo by sme označili ako nútenú migráciu, vyhnanstvo.

2. Byť slobodne rozhodnutý opustiť vlasť a hľadať nový domov pre seba a svoju rodinu, ak je život kvôli vojne, environmentálnym problémom, politickému režimu a pod.

---

[1] Spoločnosť národov, založená Paktom Spoločnosti národov bola prvou medzinárodnou organizáciou, ktorá mala chrániť mier a bezpečnosť na celom svete. Pakt bol podpísaný počas Parížskej mierovej konferencie v roku 1919 najmä z iniciatívy prezidenta USA W. Wilsona, významného politika R. Cecila z Veľkej Británie a francúzskeho diplomata L. Bourgeoisa. Jedným z najdôležitejších článkov Paktu bol čl. 10 pojednávajúci o vzájomnej teritoriálnej integrite členov, ktorá zahrňovala aj možnosti emigrácie za splnenia potrebných podmienok. (pozn. autorky: podľa článku autora Pablo de Azcarate y Flores).

[2] LASICOVÁ, J.- ZAŤKO, J. (2015): Migranti a utečenci. Príčiny a dôsledky. s. 55-56.

[3] LUPTÁK, Ľ. (2005): Demografické faktory a zmeny v globálnom bezpečnostnom prostredí, s. 563.

[4] GARDAVSKÝ, V. (1969): Naděje ze skepse, s. 42

[5] GARDAVSKÝ, V. (1969): Naděje ze skepse, s. 45

neznesiteľný. Dnes týchto migrantov označujeme ako utečencov, alebo dobrovoľných migrantov (aj keď je to diskutabilné).[6]

Možno sa teda domnievať, že analytická nejednoznačnosť charakterizovania príčin, dôsledkov a právneho statusu migrantov pramení aj z uvedeného historického reliktu, kto má právo odísť a teda sa mu musí pomôcť (právne, sociálne, psychologicky) a kto by nemal odísť, pretože nespĺňa ani minimálne kritériá pre migráciu, čím sa stáva výhodným obchodným artiklom pre pašerákov ľudí a rôzne kriminálne organizácie pôsobiace v tejto oblasti. Táto analytická, resp. terminologická nejednotnosť sa potom prenáša aj do dokumentov medzinárodného práva.[7]

Pre odborníkov v medzinárodnom práve je situácia jasná – existujú záväzné dokumenty (dohody, zmluvy, pakty) a problematická môže byť len ich vymožiteľnosť.[8]

Pre politikov, vedcov z oblasti spoločenských vied, diplomatov ale aj médií však existujú okrem záväzných dokumentov medzinárodného práva aj doporučujúce dokumenty, t.j. také, ktoré nie sú alebo nemusia byť záväzné pre štát, ktorý príde s nimi do kontaktu.

Ak je oblasť, kde sa stretáva agenda vyplývajúca z týchto dvoch druhov dokumentov natoľko citlivá, ako v súčasnosti téma migrácie, problém prechádza z právnej roviny do politickej roviny a stáva sa nástrojom manipulácie médií ale aj politikov.

V čase prípravy predloženého príspevku je takouto témou politická a mediálna diskusia v súvislosti s vyhlásením Globálneho paktu OSN o migrácii.

2. Spojené národy a rozdelený svet

Práve neurčitosť niektorých bodov paktu vyvoláva ostrú politickú diskusiu, okrem iných štátov aj na Slovensku. Pre analytikov je problém v rovine: *záväznosť* a *nezáväznosť* paktu, nakoľko je v tomto zmysle porovnateľný s inými dokumentami agendy, napr. Všeobecná deklarácia ľudských práv (1948), Európska charta ľudských práv (2004) alebo aj už s účelovo právnymi dokumentami, akými bol napr. Dublinský dohovor I. (1990). Existuje a je v platnosti aj Nariadenie Európskeho parlamentu a Európskej rady z 26.7.2013 č. 604/2013, ktoré stanovuje kritériá a mechanizmy na určenie členského štátu EÚ, ktorý je zodpovedný za posúdenie žiadosti o medzinárodnej ochrane podanej štátnym príslušníkom tretej krajiny alebo osobou bez štátnej príslušnosti v jednom z členských štátov EÚ.[9]

Ani tento rigídny dokument nemôže byť využitý ako rigídna požiadavka. Obsahuje – podobne ako Dublinský dohovor I. klauzulu, aby bol so žiadateľom o azyl vykonaný osobný pohovor kvôli súhlasu alebo zamietnutiu žiadosti. Ako však uvádza M. Brvišťan pre obrovský nárast počtu migrantov ani súčasná technológia digitalizácie neumožňuje v krátkom čase a na základe aktuálnej potreby skontrolovať a spracovať obrovský počet dát, najmä ak migrantom chýbajú osobné identifikačné dokumenty.[10]

Na základe vyššie uvedeného vzniká veľmi dôležitá a korektná otázka: Rozdeľuje migrácia svet a svetovú mienku preto, lebo nie je možné vypracovať právne záväzné a vymožiteľné články tak potrebného dokumentu na globálnej úrovni ako sú napr. záväzné a vymožiteľné uznesenia VZ OSN alebo BR OSN, teda tie, ktoré majú globálnu platnosť. Existuje vôbec možnosť dívať sa na súčasnú migráciu tak, že v rôznych špecifických oblastiach potrebuje len jedno *globálne riešenie*? Má vôbec OSN, jej hlavné orgány ako aj agentúry prostriedky ako hrozbu nekontrolovateľnej migrácie znížiť, pretože o úplnej eliminácii zatiaľ nemožno uvažovať? Alebo je potrebné naďalej rozdeľovať svet na rôzne

[6] SZKURLAT, J. (2013): The Influence of International Migratio on the Sence of Security,.s. 701-703.
[7] PIKNA, B. (2004): *Vnitřní bezpečnost a veřejný pořádek v evropském právu.*
[8] ŠTULAJTER, M. (2013): Charta OSN a vymožiteľnosť medzinárodného práva, s.241-246.
[9] LASICOVÁ, J.- ZAŤKO, J. (2015): Migranti a utečenci. Príčiny a dôsledky, s. 56.
[10] BRVIŠŤAN, M. (2015): Ochrana informácií v spektre aktuálnych bezpečnostných hrozieb, s. 22.

geopolitické lokality, únie, federácie a konfedrácie a iné viacnárodné spoločenstvá usilujúce o spoločnú identitu, ktorá by zaručovala občiansky rešpekt, politické, ekonomické, legislatívne a bezpečnostné kooperácie? S tým samozrejme, že aj pre migráciu, najmä nelegálnu a nekontrolovateľnú by prijímala príslušné na *mieru šité* predpisy a dokumenty. Už nemožno hovoriť o automatickej asimilácii a akulturácii, ak prijímajúci štát poskytne migrantom základné prostriedky prežitia. Ak toto prijímajúci štát nie je schopný zaistiť, potom prichádza na rad stavanie múrov alebo zodpovednejšia ochrana hraníc pred nelegálnymi migrantmi. Pretože štátne hranice stále existujú, sú legálne a plnia dve základné funkcie, ktoré sa na prvý pohľad môžu javiť ako protichodné, avšak je to práve naopak. Ako píše M. Bolečeková, tieto dve funkcie sa dopĺňajú. Na jednej strane je hranica bariérou, ktorá predovšetkým obmedzuje (ešte stále) pohyb obyvateľov, výmenu tovarov, obeh kapitálu, ale tiež tlmí kultúrne a ideologické vplyvy, ale zároveň je hranica miestom kontaktu, teda rozdeľuje ale i spája.[11]

V roku 2018 vyšla kniha, autorom ktorej je Tim Marshall *Rozdelený svet.* Cituje v nej profesora ekonómie N. Smitha[12] a jeho myšlienku otvorených hraníc: „Má byť zavedený režim *takmer* úplnej slobody migrovať po celom svete s ojedinelými výnimkami, keď je potrebné zabrániť teroristickým útokom alebo šíreniu nákazlivých chorôb. Ukončenie migračných kontrol by tak zvýšilo mieru slobody, zredukovalo globálnu chudobu a akcelerovalo hospodársky rast. Ale čo by bolo najhlavnejšie, spochybnilo by to právo vlád regulovať migráciu na svojvoľných základoch suverenity... . Efektívnejšia alokácia pracovných síl by zvýšila produktivitu práce v globálnom meradle, čím by takmer dvojnásobne vzrástlo svetové hospodárstvo. Táto zvýšená hospodárska aktivita By navyše disproporčne zvýhodňovala najchudobnejších ľudí sveta.“[13]

Záver

Otvorené hranice sú v súvislosti s nelegálnou migráciou len jedným problémom. Ďalším a možno výraznejším je ľudská povaha alebo špecifickejšie skupinová identita.[14] Hlavné nebezpečenstvo nekontrolovateľnej migrácie dnes podľa väčšiny autorov spočíva v environmentálnych problémoch a v extrémizme, ktoré nie vždy sú predvídateľné, môžu mať hrozivé deštrukčné dôsledky a v spojení s ľudskou pamäťou, ktorá si veľmi dobre fixuje katastrofy a tak utvára určitý druh kolektívnej identity – strach pred budúcnosťou. Ak sa staneme bezmocní pred prírodou a extrémizmom, kolektívna identita sa môže transformovať do klasickej antickej xenofóbie. Vtedy by asi nepomohli lokálne opatrenia, tie by viedli skôr k nárastu strachu, nenávisti, agresivity a ďalším prejavom extrémizmu.

Treba sa preto vrátiť k riešeniam na globálnej úrovni, ale dôležitá je najmä zostava riešiteľov – nielen politikov. Na supraregionálnej, regionálnej a lokálnej úrovni treba s globálnymi dokumentmi narábať tak, aby sa stali súčasťou domácej legislatívy, napr. ústav, edukačných systémov a i.

Začať treba výchovou, ktorú dáva škola ale i občianska angažovanosť. Proces bude dlhodobý, ale pozitívne príklady v histórii existujú, najmä čo sa týka zákazov určitých druhov zbraní, zníženia a kontroly zbrojenia, životného prostredia a i.

Možno práve táto konferencia a jej diskusné fórum budú evokovať určité nové riešenia.

---

[11] BOLEČEKOVÁ, M. (2013) Ochrana hraníc Slovenskej republiky pred nelegálnou migráciou, s. 567.
[12] Profesor ekonómie Nathan Smith pôsobí na Fresno Pacific University School of Bussines a citovanú esej uverejnil v roku 2017 v časopise Foreign Affairs.
[13] MARSHALL, T. (2018): *Rozdelený svet*, s. 238.
[14] MARSHALL, T. (2018): *Rozdelený svet*, s. 240.

Použitá literatúra:

1. AZCARATE Y FLORES, P. (1945): *League of Nations and National Minorities an Experiment*.Washington D.C.: Schechtman, 1945.
2. BOLEČEKOVÁ, M. (2013) Ochrana hraníc Slovenskej republiky pred nelegálnou migráciou. In: *Bezpečnostné fórum 2013.* Banská Bystrica: FPVMV UMB, 2013. ISBN 978-80-557-0497-5.
3. BRVIŠŤAN, M. (2015): Ochrana informácií v spektre aktuálnych bezpečnostných hrozieb. In: *Bezpečnostné fórum 2015.* Banská Bystrica: Belianum, 2015. ISBN 978-80-557-0845-5.
4. GARDAVSKÝ, V. (1969): Naděje ze skepse. Praha: Svoboda, 1969. ISBN 25-021-69.
5. LASICOVÁ, J. – ZAŤKO, J. (2015): Migranti a utečenci. Príčiny a dôsledky. In: *Bezpečnosť, extrémizmus, terorizmus 2015*. Podhájska: Východoeurópska agentúra pre rozvoj, 2015. ISBN 978-80-89608-29-4.
6. LUPTÁK, Ľ. (2005): Demografické faktory a zmeny v globálnom bezpečnostnom prostredí. In: *Panorama globálneho bezpečnostného prostredia 2004-20015*. Bratislava: Inštitút bezpečnostných a obranných štúdií MO SR, 2005. ISBN 80-88842-84-0.
7. MARSHALL, T. (2018): *Rozdelený svet.* Vydavateľstvo PREMEDIA, 2018. ISBN 987-80-8159-643-8.
8. PIKNA, B. (2004): *Vnitřní bezpečnost a veřejný pořádek v evropském právu.* Praha: Linde, 2004.
9. SZKURLAT, J. (2013): The Influence of International Migratio on the Sence of Security. In: *Bezpečnostné fórum 2013.* Banská Bystrica: FPVMV UMB, 2013. ISBN 978-80-557-0497-5.
10. ŠTULAJTER, M. (2013): Charta OSN a vymožiteľnosť medzinárodného práva. In: *Interpolis´13*. Banská Bystrica: Belianum, 2013. ISBN 978-80-557-0708-2.

Kontakt:
doc. PhDr. Adriana Vasiľková PhD.
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: adriana.vasilkova@umb.sk

doc. PhDr. Rastislav Kazanský PhD.
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: rastislav.kazansky@umb.sk

ENVIRONMENTÁLNA STRATÉGIA A JEJ IMPLEMENTÁCIA V RÁMCI SLOVENSKEJ REPUBLIKY A V EURÓPSKEJ ÚNII[1]

Katarína Vavrová

Fakulta podnikového manažmentu, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: katarina.vavrov10@gmail.com

Environmentálne dane považujeme za jeden z najefektívnejších cieľov environmentálnej politiky. Cieľom príspevku je predstaviť najdôležitejšie informácie o environmentálnych daniach v Európskej únii a následne na Slovensku. Daň sa meria prostredníctvom ukazovateľov, správ a indikátorov. Hodnotenie vychádza z metodiky Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD) a Európskej environmentálnej agentúry (EEA). Metodika hodnotenia ukazovateľov skúma príčinnú súvislosť medzi aktuálnym stavom v environmentálnych daniach a aktuálnymi environmentálnymi trendmi. Efektívne zavedenie environmentálnych daní na základe environmentálnej stratégie môže nakoniec viesť k mnohým žiaducim účinkom v krajinách Európskej únie.
Kľúčové slová: environmentálne dane, indikátory, environmentálna stratégia

Environmental taxes are considered to be one of the most effective environmental policy objectives. The aim is to present the most important information on environmental taxes in the European Union and subsequently in Slovakia. Tax is measured through indicators, reports and indicators. The assessment is based on the methodology of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) and the European Environment Agency (EEA). The methodology for assessing the indicators examines the causal link between the current state of environmental taxes and current environmental trends. Effective introduction of environmental taxes based on an environmental strategy can ultimately lead to many desirable effects in the countries of the European Union.
Key words: environmental taxes, indicators, environment strategy
JEL: H 20, H21

Úvod

Pre súčasnú spoločnosť je charakteristické, že sa upriamuje na okamžitý prospech a nepremýšľa nad hrozbou budúcnosti vzhľadom životné prostredie. Nepriaznivú situáciu z tohto ohľadu sa krajiny snažia riešiť aj prostredníctvom daní. Environmentálne dane sú kľúčovými nástrojmi na dosiahnutie udržateľnosti v hospodárstve zvýšením cien tovarov škodlivých pre životné prostredie alebo cenami výrobných vstupov. Vyspelé krajiny, ako napríklad štáty Európskej únie, upriamujú pozornosť na túto oblasť hospodárstva v poslednom období čoraz intenzívnejšie.

Environmentálna daň[2] má niekoľko interpretácií. Rastúce obavy z klimatických zmien priniesli environmentálne otázky do popredia politickej agendy v mnohých európskych krajinách. Globálne otepľovanie je jednou z najdôležitejších výziev, ktorým svet čelí.[3] Dane, poplatky, obchodovateľné povolenia a iné ekonomické nástroje môžu zohrávať dôležitú úlohu

[1] Tento článok je vypracovaný v rámci projektu VEGA MŠ SR č. 1/0184/16 „Eliminácia medzinárodného dvojitého zdanenia podnikateľských subjektov a jej vplyv na rozvoj podnikania a investovania v SR“ v rozsahu 100 %.
[2] EKOLOGIKA.SK. (2018): Environmentálne dane. [online]. In: Ekologika.sk. Bratislava, 2.11.2018. [Citované 2018-02-11].
[3] SUWIRMAN, N. (2016): The Perceptions of Environmental Knowledge, s. 113-122.

pri dosahovaní nákladovo efektívnej kontroly emisií skleníkových plynov, ale ich potenciálny rozsah a príjmy zvyšujú mnohé širšie dôsledky hospodárskej a fiškálnej politiky. Viaceré európske krajiny zaviedli uhlíkové dane v deväťdesiatych rokoch minulého storočia, hoci návrh na celoeurópsku daň z energie, z uhlíka bol nakoniec neúspešný. Nedávno sa pozornosť presunula na obchodovanie s emisiami. V Európskej únii sa niekoľko daňových opatrení realizovalo najmä s environmentálnymi cieľmi. Zahŕňali vnútroštátne environmentálne dane spolu s existenciou environmentálnych daňových opatrení. Rastúce využívanie environmentálnych daní, obchodovanie s emisiami a inými ekonomickými nástrojmi bolo čiastočne podmienené uznaním obmedzení konvenčnej environmentálnej regulácie. Môžu iniciovať potrebné zmeny v ekonomikách, využívanie zdrojov, správanie a všeobecný prístup k prírode.[4] Vzťah medzi poznatkami o životnom prostredí, postojmi a správaním je komplexný.[5] Navyše spotreba elektrickej energie v šiestich krajinách Rady pre spoluprácu v Perzskom zálive vzrástla v posledných desaťročiach rýchlo v dôsledku prudkého nárastu počtu obyvateľov a pomerne rýchleho hospodárskeho rastu.[6] Energia je v trhovej ekonomike neoddeliteľnou súčasťou nášho každodenného života v spoločnosti. Potrebujeme ju na vykurovanie, chladenie, osvetlenie a pohyb; je to dôležité pre fungovanie našich kancelárií, pracovísk a celej ekonomiky. To je jeden z dôvodov, prečo Komisia navrhla svoju stratégiu energetickej únie.

1 Environmentálna stratégia v Slovenskej republike

Environmentálnu stratégiu predstavuje dokument Ministerstva životného prostredia. V dokumente sú popisované momentálne problémy súvisiace s ochranou životného prostredia a taktiež obsahuje návrhy alternatív rôznych opatrení na ich riešenie. Slovenská republika sa v oblasti environmentálneho zdaňovania radí k štátom Európskej únie, u ktorých táto oblasť nie je dostatočne aplikovaná. Je možné, že je to zapríčinené aj charakterom našej ekonomiky. Sme totiž krajina sústreďujúca sa najmä na priemysel a pôsobí tu nemálo medzinárodných spoločností práve kvôli vládou naregulovanej legislatíve. Keďže sme členským štátom Európskej únie, je nutné zabezpečiť rozvoj aj v tejto sfére ekonomiky. Svedčí o tom postupné implementovanie daní s environmentálnym charakterom od roku 2007. V daňovej sústave Slovenska nefigurujú environmentálne dane ako separátna kategória, sú evidované ako selektívne dane, resp. spotrebné dane. Do daní s environmentálnym charakterom je však možné začleniť len dve a to spotrebnú daň z minerálnych olejov, ktorú upravuje Zákon č. 98/2004 Z. z. o spotrebnej dani z minerálneho oleja a spotrebnú daň z elektriny, uhlia a zemného plynu, ktorú upravuje Zákon č. 609/2007 Z. z. o spotrebnej dani z elektriny, uhlia a zemného plynu. Tieto dane nie sú uhrádzané priamo bežnými fyzickými alebo právnickými osobami, miesto nich ich hradia predajcovia vopred spomenutých zdanených tovarov, ktorí ich ale presúvajú na spotrebiteľov, keďže sú zarátané v predajných cenách tovarov. Ich správcom sú colné úrady Slovenskej republiky.[7]

Do skupiny environmentálnych daní môžeme zatriediť aj daň z motorových vozidiel, ktorá je v daňovej sústave od počiatku jej vzniku. Vtedy však bola pomenovaná ako cestná daň a od roku 2015 na Slovensku prešla podstatnou úpravou. Od tohto roku je upravovaná samostatným zákonom č. 361/2014 Z. z. o dani z motorových vozidiel v znení neskorších

[4] AIDYN, F. (2010): Secondary school students' perceptions towards global warming: a phenomenographic analysis, s. 1566-1570.

[5] HINES, J.M. – HUNGERFORD, H.R. – TOMERA A.N. (2010): Analysis and Synthesis of Research on Responsible environmental behavioural model, s. 1-8.

[6] SQUALLI, J. (2007): Electricity consumption and economic growth: bounds and causality analyses of OPEC members, s. 1192-1205.

[7] VÁLEK, J. – KUŠNÍROVÁ, J. (2016): Zdaňovanie ako forma ochrany životného prostredia [online], [Citované 2018-02-28], s. 121.

predpisov. Výnos z dane z motorových vozidiel od roku 2015 putuje do štátneho rozpočtu Slovenskej republiky, pričom dovtedy bol príjmom vyšších územných celkov.

V roku 2010 bola na Slovensku implementovaná ďalšia daň, ktorá mala razantný ekologický charakter. Išlo o daň z emisných kvót. Bola zatriedená medzi priame dane, no v roku 2012 bola odrieknutá. V praxi figurovala zhruba jeden rok. Objekt dane z emisných kvót tvorili alokované emisné kvóty z roku 2011 a túto daň odvádzali len spoločnosti, ktoré boli zaangažované do Európskeho systému obchodovania s emisiami. Slovensko bolo jediným členským štátom, ktorý túto daň uviedol do praxe, pričom sadzba dane bola príliš vysoká, až 80 % z výnosov z predaja emisných povoleniek.[8] Nie všetky dane, ktoré sme uviedli v predchádzajúcej kapitole, sú vymáhané od všetkých daňovníkov. Zo spotrebných daní existujú nasledovné výnimky:

- daň z elektriny a plynu (1,32 EUR/MWh) a uhlia (10,62 EUR/tona) neplatia domácnosti ako koneční spotrebitelia,
- daň z elektriny používanej predovšetkým na účely chemickej redukcie, či v metalurgických procesoch, či vyrobená z obnoviteľného zdroja alebo v zariadení na kombinovanú výrobu elektriny a tepla,
- elektrina používaná na prepravu osôb alebo nákladov vlakom, metrom, trolejbusom, električkou, elektrobusom alebo lanovkou,
- od dane je oslobodené aj uhlie používané napríklad v mineralogických procesoch, na iný účel ako pohonná látka alebo ako palivo na výrobu tepla,
- plyn používaný na činnosti bezprostredne súvisiace s prepravou osôb alebo nákladov v železničnej doprave vykonávané v rámci podnikania,
- oslobodený je zemný plyn, ak je používaný na duálne použitie, v mineralogických procesoch, na iný účel ako pohonná látka alebo ako palivo na výrobu tepla, na kombinovanú výrobu elektriny a tepla, na výrobu elektriny.

Slovensko využíva aj iné zelené nástroje ako sú dane. Ide hlavne o environmentálne poplatky**.** Sú to platby za znečisťovanie životného prostredia, najmä za znečisťovanie ovzdušia, za ukladanie odpadov a za vypúšťanie odpadových vôd do povrchových vôd. Ďalej sú to platby za užívanie prírodných zdrojov, ktorých súčasťou sú napríklad poplatky za odber podzemnej a povrchovej vody, vody z verejných vodovodov. Patria tu aj odvody napr. za záber lesnej a poľnohospodárskej pôdy a úhrady napr. za vydobyté nerasty, za využívanie hydroenergetického potenciálu vodných tokov a pod. V praxi existuje naozaj množstvo rôznych ekonomických prostriedkov, ktorými možno regulovať negatívny dopad na životné prostredie – rozličné poplatky, ekologické poistenia, pokuty alebo emisné povolenia.

Väčšina týchto daní a poplatkov plynie do štátneho rozpočtu. No sú také, ktoré plynú aj do špeciálnych fondov predpísaných čisto na ochranu ovzdušia, pôdy a vody našej krajiny. Na druhej strane environmentálne dane plynúce do štátneho rozpočtu nemusia byť použité vzápätí len na udržanie životného prostredia. Vláda môže taktiež pomocou výdavkov z verejných rozpočtov podporovať konkrétne skupiny subjektov udeľovaním rozličných dotácií, subvencií alebo príspevkov. Pre dané subjekty sa taktiež uplatňujú rozličné daňové úľavy, za podmienky, že sa správajú ekologicky implementovaním nových technológií ohľaduplných k životnému prostrediu. Aj napriek tomu, podľa dostupných štatistík naša krajina vyberá najmenej environmentálnych daní v rámci Európskej únie. Vzhľadom na veľkosť ekonomiky, znečisťovatelia platia len 1,80 % z hrubého domáceho produktu. Členské

[8] VÁLEK, J. – KUŠNÍROVÁ, J. (2016): Zdaňovanie ako forma ochrany životného prostredia [online], [Citované 2018-02-28], s. 121.

štáty vyberú v priemere 2,6 % hrubého domáceho produktu na environmentálnych daniach. Pre porovnanie najviac odvedie Chorvátsko – 4, 1 %, Dánsko 4, 0 % a Slovinsko 3,9 %.[9]

V súčasnosti sa prerokúva prvá verzia s názvom „Environmentálne stratégie 2030," ktorú vypracoval Inštitút environmentálnej politiky pri Ministerstve životného prostredia SR. Do roku 2030 je nevyhnutné zvážiť alternatívu zextenzívňovania environmentálnych daní, napr. uvaliť daň na uhlík vo sférach dopravy. Taktiež úroveň pokút nepôsobí motivačne na znečisťovateľov smerom k želateľnému prejdeniu na ekologicky priaznivejšie technológie. Podľa dokumentu „Environmentálne stratégie 2030" by zdanenie uhlíka, kolektívne so schémou obchodovania s emisnými kvótami zriadilo účinný prostriedok na limitovanie emisií skleníkových plynov.

Aj Európska komisia navrhuje Slovensku viac využívať daňové nástroje na zmierňovanie emisií skleníkových plynov. Zahrnula to v Správe o Slovensku 2018, ktorá bola uverejnená začiatkom marca tohto roka:

- sektor dopravy by mal prihliadať aj na tvorbu znečisťujúcich látok, predovšetkým prachových partikúl z rozličných palív,
- prehodnotiť by sa malo taktiež zdanenie škodlivých zložiek, ktoré sú používané v spotrebných tovaroch, napríklad batériách,
- zlepšenie by malo nastať aj na strane kontroly znečisťujúcich technológií.

Výhodou zavedenia environmentálnych daní je ich regulácia. Regulačné politiky, ktoré stanovujú, že znečisťovatelia musia používať konkrétne technológie alebo udržiavať emisie pod stanovenou hranicou, môžu dosiahnuť súlad, ale nepodporujú znečisťovateľov, aby vykonali ďalšie zníženie pod túto špecifikovanú hranicu. V skutočnosti, keď sa predpisy vyjednávajú na základe zásad, znečisťovatelia sa môžu obávať, že akákoľvek ochota prekročiť požiadavky môže jednoducho viesť regulátora k tomu, že v budúcnosti pridelí podniku tvrdší limit. Naproti tomu environmentálne dane poskytujú trvalý stimul pre znečisťovateľov, aby sa usilovali o zníženie emisií, dokonca aj pod súčasnú nákladovo efektívnu úroveň, pretože daň sa vzťahuje na každú jednotku zvyškových emisií, čím vytvára stimul pre rozvoj nových technológií ktoré majú marginálne náklady pod daňovou sadzbou.[10] Nevýhodou zavedenia environmentálnych daní a následne ekonomických nástrojov s nimi súvisiacich je, že ekonomické nástroje majú aj niekoľko identifikovateľných nedostatkov a obmedzení, ktoré môžu byť dostatočne dôležité na vylúčenie ich použitia v konkrétnych aplikáciách. Ak sa poškodenie znečistenia líši od zdroja emisií, potom môže mať jednotná daň za znečistenie za následok neefektívnosť a na dosiahnutie efektívnejšieho výsledku môže byť potrebná regulácia podľa zdroja.[11] V zásade nemusí byť environmentálna daň obmedzená tak, aby uplatňovala rovnakú sadzbu na všetky zdroje, a tak by mohla dosiahnuť efektívny výsledok prostredníctvom primerane diferencovaných daňových sadzieb. Ak však daňová sadzba musí byť stanovená individuálne pre každý zdroj, daň môže byť vystavená vplyvu lobingu zo strany regulovaných podnikov. Niektoré formy environmentálnej dane sa môžu uplatňovať aj v jednotných sadzbách, aj keď je známe, že škody sa medzi jednotlivými miestami líšia. Napríklad environmentálne dane z vstupov súvisiacich so znečistením nemusia byť schopné rozlišovať medzi zdrojmi kvôli ťažkostiam zabrániť ďalšiemu predaju vstupov podnikom, ktoré majú škodlivejšie emisie. Kolektívna múdrosť ľudstva pre zachovanie biodiverzity, ktorá je súčasťou formálnej vedy, ako aj miestnych systémov vedomostí, je kľúčom k pokračovaniu nášho pokroku smerom k udržateľnosti.

---

[9] ODKLADAL, M. (2017): Na Slovensku platíme najnižšie environmentálne dane v celej EÚ. [elektronický zdroj].[cit. 2018-02-07].

[10] FISCHER, C. – PARRY, W. H. – PIZER, W. A. (2003): Instrument choice for environmen-tal protection when technological innovation is endogenous. s. 523-545.

[11] HELFAND, G. – BERCK, P. – MAULL, T. (2003): The Theory of Pollution Policy, s. 1410-1412.

Rovnováha medzi nákladmi a prínosmi využívania environmentálnych daní v spoločnostiach je nevyhnutná.[12] Z vyššie uvedených úvah vyplýva, že environmentálne dane budú pravdepodobne obzvlášť nákladné, ak sú potrebné rozsiahle zmeny v správaní pri veľkom počte výrobných a spotrebných činností. Náklady na priamu reguláciu v týchto prípadoch sú veľké a v niektorých prípadoch aj zakázané. Okrem toho, kde sú aktivity, ktoré sa majú regulovať, veľmi rozdielne, spoločnosť môže výrazne získať zmenu týchto škodlivých činností nákladovo najefektívnejším spôsobom. V iných oblastiach môžu trhové nástroje fungovať menej. V ďalšom diskutujeme o vysokých nákladoch na prevádzku cielených environmentálnych daní. V ostatných prípadoch by mohol byť úplný zákaz vykonávania a presadzovania právnej sily podstatne jednoduchší ako daňová sadzba, ktorá si vyžaduje jemné meranie alebo ak sú činnosti spojené s vyhýbaním sa nákladom nákladné alebo nebezpečné.

2 Implementácia environmentálnych daní v Slovenskej republike

Z konkurencieschopného a riadne fungujúceho trhu s energiou sa očakáva, že prinesie energiu, ktorú domácnosti a priemysel potrebujú najúspornejším spôsobom. Čím jasnejšie budú cenové signály a čím bližšie bude vyrovnanie cien a výrobných nákladov, tým účinnejšia bude výroba a spotreba energie. Ako už bolo spomenuté, environmentálne dane fungujú na Slovensku od roku 2007, no prvé zaevidované príjmy z nich plynúce do štátneho rozpočtu pochádzajú z roku 2008. Z nasledujúceho grafu č. 1 je zrejmé, že vývoj celkových výnosov v SR od roku 2008 do roku 2017 relatívne premenlivý. Časový úsek od roku 2008 do roku 2010 bol preukázaný rastom výnosov o 28,268 mil. eur. V nasledujúcom roku sa tento trend pozmenil, keďže štátny rozpočet zaznamenal pokles vo výnosov z environmentálnych daní, no len o necelé 2 milióny eur (1,893 mil. eur). Vzápätí bol ale rastúci trend vo výnosoch obnovený a príjmy začali od roku 2011 do roku 2013 znova rásť. Hodnota príjmov v roku 2013 bola tou najvyššou spomedzi analyzovaných rokov a predstavovala 42,400 mil. eur. Naopak najnižšia hodnota bola zaznamenaná v prvom analyzovanom roku – 11, 518 mil. eur. Dôvodom týchto nízkych príjmov je fakt, že rok 2008 bol prvým rokom, kedy boli ekologické dane predstavené v SR. Počas nasledujúcich štyroch rokov príjmy SR z environmentálnych daní klesli na úroveň 36 miliónov a menili sa už len minimálne. Príjmy získané v prvom roku zavedenia environmentálnych daní boli tak nižšie až o 216,02 %.

Graf 1: Celkové výnosy z environmentálnych daní v SR, v rokoch 2008–2017 (EUR)

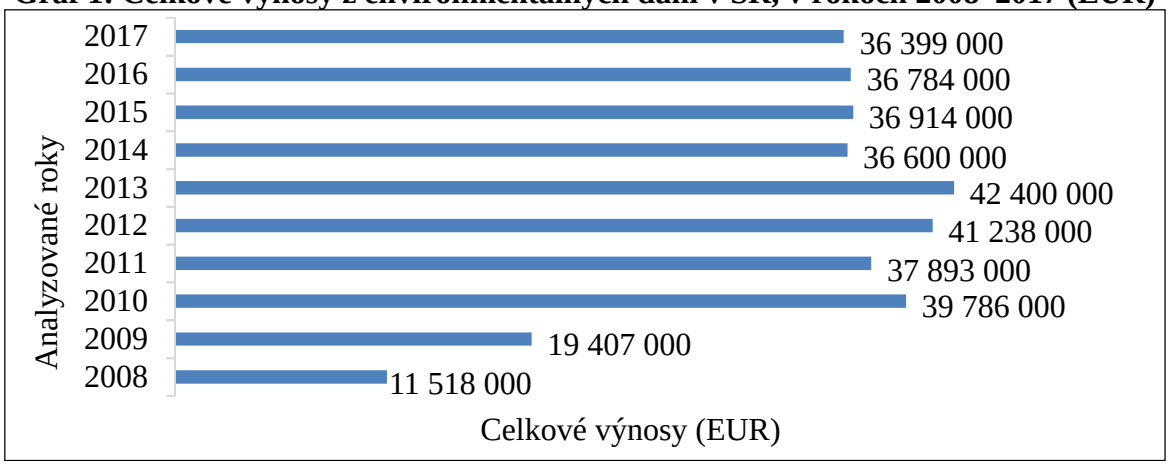

Zdroj: vlastné spracovanie podľa dostupných údajov zo stránky OECD

[12] SUSHMITTA, J.G. (2014): Environmental conservative and management systems in ancient India, s. 49-62.

Nasledujúci graf č. 2 zobrazuje jednoduchý prehľad ako sa príjmy z environmentálnych daní podieľali na celkových príjmoch Slovenskej republiky za posledných 9 rokov.

Graf 2: Podiel príjmov z environmentálnych daní na celkových príjmoch z daní v SR, v rokoch 2008 – 2017 (%)

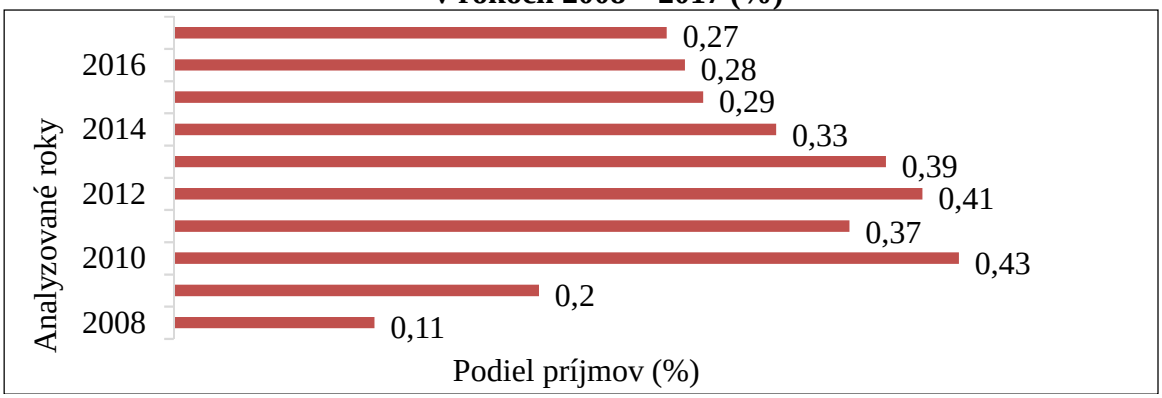

Zdroj: vlastné spracovanie podľa dostupných údajov zo stránky OECD

Z grafu je jasné, že počas prvých rokov (2008 – 2012) od zavedenia novej kategórie environmentálnych daní, príjmy z nich počas tohto obdobia mali postupne zväčšujúci sa podiel na celkových vyzbieraných daniach o pomerne veľkú časť, konkrétne o 0,32 %. O rok po tomto období podiel príjmov poklesol, no iba o 0,06 %. V nasledujúcom roku bol znova zaznamenaný mierny vzrast o 0,04 %, no v priebehu ďalších piatich rokov podiel príjmov z ekologických daní postupne klesal až na úroveň 0,27 % na celkových vybraných daní za rok 2017 v SR. Najnižšia hodnota bola pochopiteľne zaznamenaná v roku 2008 – 0,11 %. Naopak najvyššia hodnota podielu bola nameraná v roku 2010 a predstavovala konkrétne 0,43 %.

Graf 3: Podiel príjmov jednotlivých kategórií environmentálnych daní na príjmoch celkových environmentálnych daní v SR, v rokoch 2008 – 2017 (%)

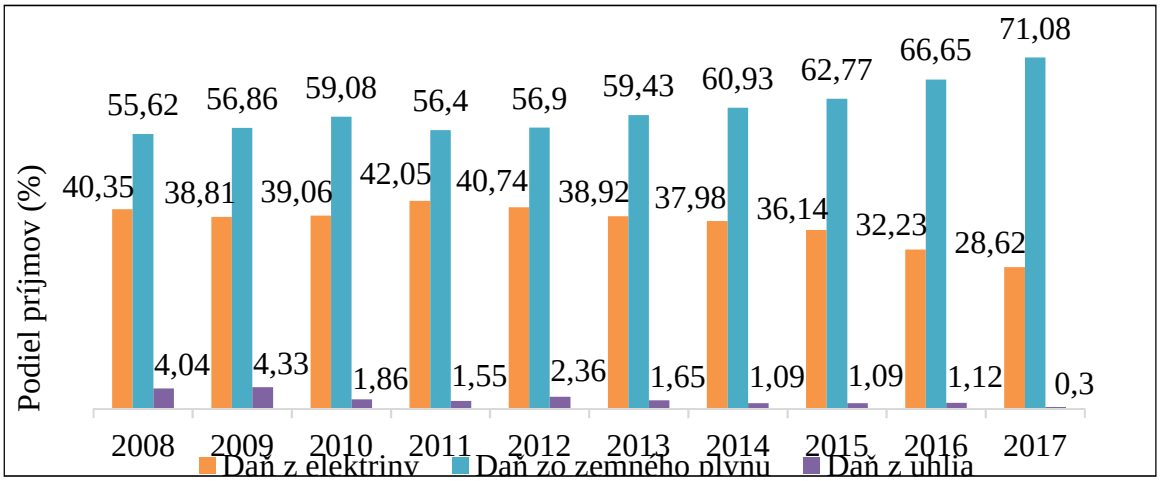

Zdroj: vlastné spracovanie podľa dostupných údajov zo stránky OECD

V mnohých ohľadoch však trh s energiou nefunguje správne.[13] Škála trhových a regulačných zlyhaní spôsobila, že vlády v priebehu rokov zasiahli rôznymi spôsobmi, aby

[13] REICHE, D. (2010): Energy policies of Gulf Cooperation Council (GCC) countries possibilities and limitations of ecological modernization in rentier states, s. 2395-2403.

viedli k rozvoju odvetvia energetiky. Na dosiahnutie politických cieľov, ako je zníženie znečistenia a emisií skleníkových plynov, zvýšenie bezpečnosti dodávok energie alebo zníženie nákladového zaťaženia energie na chudobné domácnosti alebo zraniteľné podniky, boli zavedené regulačné alebo finančné opatrenia týkajúce sa výrobcov alebo spotrebiteľov energie. Takéto opatrenia často dotujú výrobu a spotrebu energie a môžu opraviť cenové signály, aby odrážali zlyhania trhu. Zahŕňajú explicitné opatrenia, ktoré sa odrážajú v cenách, ako to dokazujú príspevky energetických daní a odvodov, ktoré boli diskutované vyššie. Avšak niektoré (napríklad niektoré opatrenia týkajúce sa dopytu po energii alebo nižšie ceny za regulované ceny) môžu tiež tlmiť cenové signály, ktoré by inak riadili spotrebu energie a výrobu, energetickú efektívnosť a investície. Záväzky z fosílnych palív sú obzvlášť problematické, pretože znižujú čistú energiu a bránia prechodu na nízko uhlíkové hospodárstvo. V roku 2014 dosiahli členské štáty EÚ sumy energetických daní 263 miliárd EUR, čo zodpovedá 1,88 % HDP EÚ. Spotrebné dane predstavujú najväčšiu časť energetických daní. V roku 2015 dosiahli výnosy z DPH iba 227 miliárd EUR. Znížená spotreba energetických výrobkov by viedla k zníženiu daňových príjmov z ciel, ale členské štáty často zvýšili sadzbu spotrebnej dane. Spotreba energie naďalej poskytuje dôležitý daňový základ pre verejné príjmy a pomáha členským štátom upevniť zložité fiškálne pozície. Vo všeobecnosti môže zdanenie energie mať pozitívny vplyv na rast v porovnaní so zdaňovaním práce a investícií. Ceny energií majú ďalší vplyv na širšie, makroekonomické aspekty hospodárstva EÚ prostredníctvom inflácie. Energetika zohráva jasnú úlohu v oblasti výdavkov na domácnosť a nákladov priemyslu, ako aj úlohu prostredníctvom cien ropy najmä v sektore dopravy. Ceny energií sú tak významným faktorom ovplyvňujúcim infláciu. Najvyššie ceny energií v roku 2008 a dokonca aj v roku 2011 prispeli k inflácii EÚ v danom čase 1 %, rovnako ako nižšie ceny majú teraz deflačný vplyv na hospodárstvo EÚ.

3 Meranie environmentálnych daní indikátorom

Ak niečo nevieš zmerať, potom to nevieš ani ovládať.[14] Indikátory sú merateľné veličiny, poskytujúce informácie o vývoji a trendoch javov a procesov, v kvantitatívnom a valitatívnom vyjadrení. Environmentálny indikátor významne napomáha pri plánovaní, stanovovaní politických cieľov, vrátane kontroly ich plnenia, a k tvorbe následných opatrení a nástrojov smerujúcich k ich dosiahnutiu v rôznych koncepčných a strategických dokumentoch. Rovnako je komplexným zdrojom informácií o stave a vývoji životného prostredia a s ním súvisiacich aspektov pre širokú verejnosť. Tiež predstavuje významný podklad pri následnom vypracúvaní príslušných typov správ. Slovenská agentúra životného prostredia spracováva a pravidelne hodnotí rôzne súbory indikátorov, a síce:

- Kľúčové indikátory.
- Sektorové indikátory .
- Indikátory trvalo udržateľného rozvoja (TUR).
- Indikátory zeleného rastu .
- Indikátory efektivity zdrojov.

Stochastický indikátor pozostáva z dvoch kriviek: krivka označenia %K a %D krivky.

[14] AIDYN, F. (2010): Secondary school students' perceptions towards global warming: a phenomenographic analysis, s. 1566-1570.

Matematický výpočet vyplýva z priložených vzorcov:[15]

$$\%K = 100 \times [(C - Lx) \div (Hx - Lx)] \qquad (1)$$

kde C = posledná cena za zatvorenie (zatvorenie) v príslušnom časovom období (časový rámec); Lx = najnižší bod (nízky) pre vybrané časové obdobie; a Hx = najvyšší bod (vysoký) pre zvolené časové obdobie.

$$\%D = 100 \times [Hn \div Ln] \qquad (2)$$

kde Hn = n-denná suma (C-Lx); Ln = n-denná suma (Hx-Lx) (V prípade denného grafu). Výsledky týchto dvoch matematických výrazov sú dva riadky, ktoré kmitajú medzi 0 a 100. Krivka %K, zatiaľ čo je zvyčajne označovaná pevnou čiarou a pomalou krivkou %D prerušovanou či bodkovanou čiarou. Na krivke sa uvádza %K (vyjadrené ako percento), čo je cena za uzatvorenie smerom k rozsahu x dní (alebo periódy). Riadok %D nie je nič iné ako n-dňová pohyblivá verzia %K.

Výsledky týchto dvoch matematických výrazov sú dva riadky, ktoré kmitajú medzi 0 a 100. Krivka %K, zatiaľ čo je zvyčajne označovaná pevnou čiarou a pomalou krivkou %D prerušovanou či bodkovanou čiarou. Na krivke sa uvádza %K (vyjadrené ako percento), čo je cena za uzatvorenie smerom k rozsahu x dní (alebo periódy). Riadok %D nie je nič iné ako n-dňová pohyblivá verzia %K. Ukazovatele sú merateľné množstvá, ktoré poskytujú informácie o vývoji v kvantitatívnom a kvalitatívnom vyjadrení. Mali by byť vyhodnotené na základe súboru sektorových ukazovateľov, zelených ukazovateľov, ukazovateľov zdrojov. Sektorové ukazovatele sú prostriedkom hodnotenia pokroku pri zavádzaní sektorových politík vo vzťahu k životnému prostrediu. Na základe analýzy ukazovateľov a pravidelného hodnotenia Európskej agentúry pre životné prostredie (EHP) boli vyhodnotené možnosti hodnotenia Organizácie pre hospodársky rozvoj a hospodársku spoluprácu (OECD) Úradu Európskej únie (EURO-STAT) ukazovateľov v Slovenskej republike.

Flexibilné a likvidné trhy môžu umožniť efektívnejšie prispôsobenie dodávok a dopytu, ktoré znižujú výrobné náklady, a teda aj ceny. Takéto výmeny by mali tiež vyvolať dvojstranné zmluvné ceny na najviac vyspelých trhoch. Postupne sa tieto oddelené národné veľkoobchodné trhy spájajú so susednými trhmi, ktoré spolu s viacerými prepojeniami prenosovej siete vytvárajú efektívnejšie trhy. Ceny sú ovplyvnené rôznymi faktormi, vrátane kombinácie palív, cezhraničných prepojení, spojenia trhu, koncentrácie dodávateľov na trhu a poveternostných podmienok. Rovnako aj energetická efektívnosť a počasie ovplyvňujú ceny. dopyt spotrebiteľov a priemyslu, riadenie dopytu. Volatilitu cien na základe indikátorov zobrazuje graf č. 4.

[15] INVESTUJEME.CZ. (2018): Stochastický indikátor. [elektronický zdroj]. Bratislava, 2018. [Citované 2018-02-11].

Graf 4: Graf vývoja ceny elektriny v rokoch 2018 – 2019

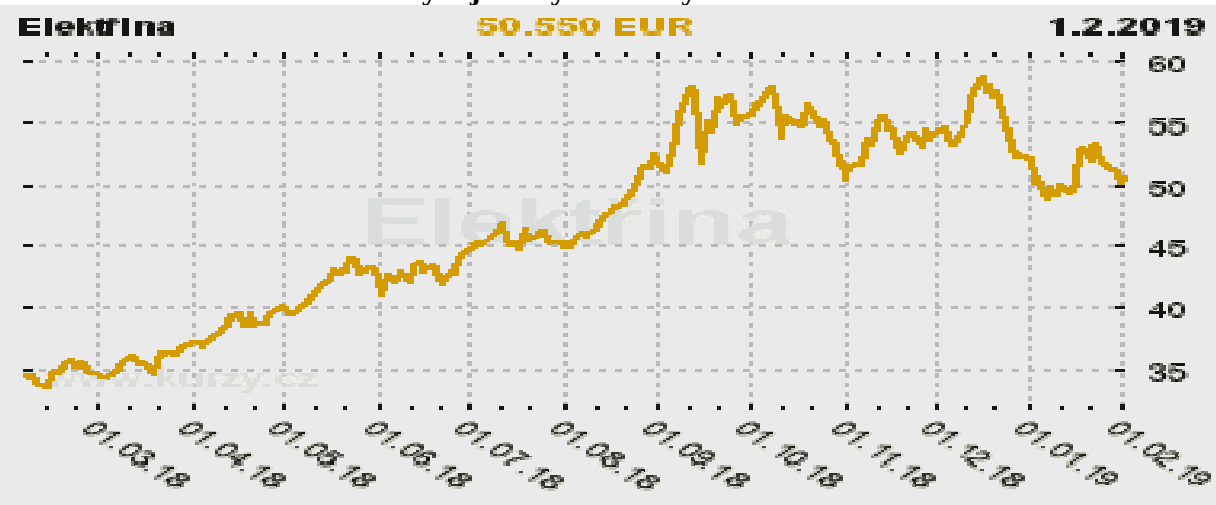

Zdroj: spracovanie podľa dostupných údajov zo stránky Eurostat (env_ac_tax)

Prečo sledujeme vývoj ceny elektriny na veľkoobchodnom trhu? Ekonometrická analýza naznačuje, že 1 % nárast podielu fosílnych palív (uhlia, zemného plynu a ropy) v energetickej zmesi vedie k zvýšeniu ceny veľkoobchodnej elektrickej energie o 0,2 - 1,3 EUR/MWh v závislosti od regionálneho trhu, na niekoľkých trhoch nárast nízkych marginálnych nákladov slnečnej a veternej elektriny znižuje veľkoobchodné ceny. Ekonometrická analýza tiež naznačuje, že každý percentuálny prírastok podielu energie z obnoviteľných zdrojov v priemere znižuje veľkoobchodnú cenu elektrickej energie o 0,4 EUR/MWh v EÚ; skutočné zníženie závisí od regionálneho trhu a zdroja paliva sa nahradí obnoviteľnými zdrojmi. V severozápadnej Európe, v Pobaltí a v strednej a východnej Európe je vplyv obnoviteľných zdrojov energie ešte väčší (0,6-0,8 EUR/MWh).

4 Environmentálne dane v rámci EÚ

Environmentálne dane predstavujú jeden z najvýznamnejších prostriedkov politiky Európskej únie k ochrane životného prostredia. Vývin celkových výnosov z tejto kategórie daní môžeme pozorovať na grafe 5, kde sú dané výnosy zobrazené v rámci celej EÚ v časovom horizonte 10 rokov.

Z grafu č. 5 a po výpočte indexu vývoja v čase je zrejmé, že za posledných desať rokov celkové príjmy Európskej únie z environmentálnych daní stúpli od roku 2007 do roku 2016 o 19,67 %. V roku 2016 dosahovali celkové výnosy z ekologických daní 364 398,05 milión eur, čo v porovnaní s rokom 2007 predstavuje vzrast príjmov o 59 891 milión eur. Z údajov je zjavné, že celkové príjmy z environmentálnych daní v EÚ majú rastúcu tendenciu. Opodstatnenie rastu výnosov pramení v nadväznosti na rastúce sadzby environmentálnych daní. Výnimku tohto rastúceho trendu predstavujú roky 2008 a 2009, počas ktorých si Európa prechádzala svetovou finančnou krízou.

Graf 5: Celkové výnosy z environmentálnych daní v EÚ v rokoch 2007 – 2016 (mil. EUR)

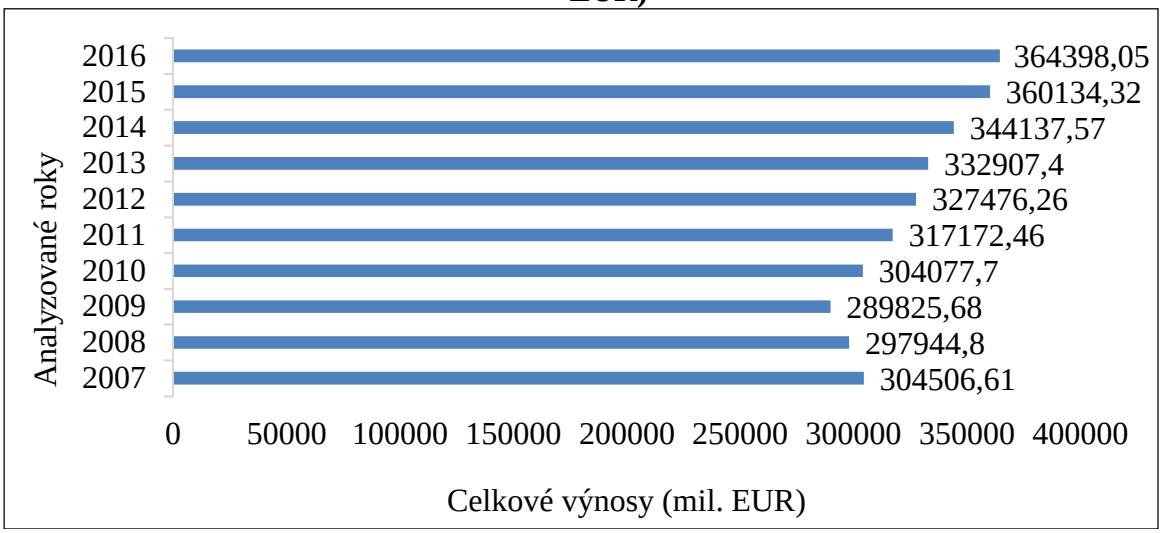

Zdroj: vlastné spracovanie podľa dostupných údajov zo stránky Eurostat (env_ac_tax)

Graf 6: Výnosy z environmentálnych daní vo vzťahu k HDP a celkovým príjmom z daní a sociálnych príspevkov v EÚ v rokoch 2007 – 2016 (%)

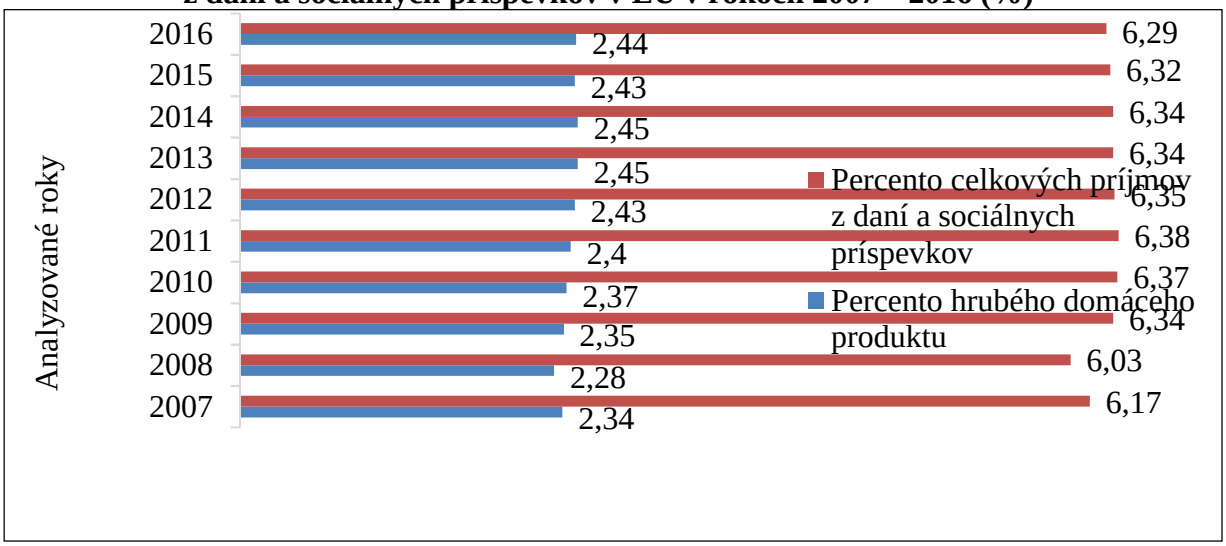

Zdroj: vlastné spracovanie podľa dostupných údajov zo stránky Eurostat (env_ac_tax)

Graf č. 6 zobrazuje percentuálny podiel výnosov z environmentálnych daní na celkových výnosoch z daní a sociálnych príspevkoch a taktiež percentuálny podiel na hrubom domácom produkte.[16] Po porovnaní daných údajov za analyzované roky je možné povedať, že výsledky podielov sú relatívne podobné. V roku 2007 dosahoval podiel celkových výnosov na HDP 2,34 %. Daný podiel v nasledujúcom roku poklesol o 0,06 %, čo v roku 2008 predstavovalo podiel v hodnote 2,28 %. Počas nasledujúcich piatich rokoch podiely rástli, no len o nebadateľné čiastky. O rok na to, v roku 2014 sa podiely rovnali a v nasledujúcom období (2015) naopak podiel poklesol o 0,01 %. Vzápätí v nasledujúcom roku sa daná čiastka k podielu prirátala a podiel tak v roku 2016 predstavoval 2,45 %. V konečnom dôsledku sa tak podiel výnosov z environmentálnych daní na celkovom HDP Európskej únie od roku 2007

[16] YOUGOVÁ, Dessislava. (2014): Environmental taxation, [elektronický zdroj]. Brusel, 2014. [Citované 2018-02-02].

po rok 2016 zvýšil o 0,10 %. Vývoj podielu výnosov z ekologických daní na celkových výnosoch z daní a sociálnych príspevkov bol veľmi podobný vývoju podielu na HDP, avšak výnimka nastala v poslednom roku, kedy sa podiel znížil oproti predchádzajúcemu obdobiu o 0,03 %. Najnižšie hodnoty oboch typov podielov boli zaznamenané počas roku 2008, čo bolo najpravdepodobnejšie spôsobené spomínanou finančnou krízou. Najvyššia hodnota podielu na HDP (2,45 %) bola zaevidovaná v rokoch 2013 a 2014 a najvyšší podiel na celkových výnosoch z daní a sociálnych príspevkov (6,38 %) bol zaznamenaný v roku 2011.[17]

Ako už bolo spomenuté, ekologické dane v Európskej únii pozostávajú zo štyroch hlavných skupín, ktorými sú dane z energie, dane zo znečistenia, dane z dopravy a dane z prírodných zdrojov. Dane z energie tvoria najväčšiu zložku príjmov do rozpočtu EÚ z celkových príjmov ekologických daní. V roku 2016 tvorili dané príjmy konkrétne až 76,90 % z celkových príjmov z ekologických daní.

Tento nárast výnosov z daní z energie je vyšší o 4,94 % než nárast celkových výnosov z ekologických daní, čím sa potvrdzuje fakt, že výnosy daní z energie prispievajú najväčším podielom na celkových výnosoch z ekologických daní.

Záver

Záverom by sme chceli podotknúť, že okrem dôležitosti kvality vyrábaných produktov a neustáleho trendu znižovania nákladov, je rovnako dôležitá aj environmentálna kvalita. Táto skutočnosť spôsobila, že úroveň rozvoja jednotlivých spoločností je reprezentovaná podnikateľskou výnimočnosťou v oblasti environmentálneho prostredia. Rozvoj ekonomických a sociálnych systémov a ich udržateľnosť je čoraz častejšie spojená s dosiahnutím business excellence. Dosiahnutie výnimočnosti v oblasti životného prostredia by malo byť prioritným cieľom pre krajiny aj spoločnosti, nakoľko rozvoj a úspešná implementácia politík a environmentálnych stratégií je kľúčovým prvkom spoločností na celom svete. Podnikateľská výnimočnosť v oblasti životného prostredia pomáha organizáciám zlepšiť ich environmentálne správanie prostredníctvom efektívnejšieho využívania zdrojov a znižovania množstva odpadov, napomáha získať konkurenčnú výhodu a dôveru zainteresovaných strán. Výnimočnosť v oblasti životného prostredia je založená na vynikajúcich environmentálnych úspechoch spoločností, organizácií, spoločenstiev a jednotlivcov, ktoré prekonali požadovanú environmentálnu legislatívu, pracujú na posilnení a ochrane nášho prostredia pomocou inovatívnych a unikátnych prístupov na zníženie ich vplyvu na životné prostredie. Výnimočnosť v oblasti životného prostredia je definovaná ako súdržná organizačná politika a kultúra, ktorá integruje trvalo udržateľné myslenie do všetkých aktivít spoločnosti. Je charakterizovaná recykláciou, opätovným používaním, či znížením nákladov, ktoré prinášajú hmatateľné výhody. To tiež prináša nehmotné výhody, ako je zvýšenie hodnoty značky, posilnenie reputácie spoločnosti a nového duševného vlastníctva. Je zaujímavé uviesť, že zainteresované strany sa stali oprávnenými uprednostňovať úsilie o maximalizáciu hmotných a nehmotných prínosov, ktoré sa môžu získať z iniciatív v oblasti udržateľnosti. Výnimočnosť v oblasti životného prostredia je zásadnou zmenou a vykonanie takejto zmeny je nevyhnutné. Na druhej strane je to nemožné bez environmentálnej stratégii.

Použitá literatúra:

1. AIDYN, F. (2010): Secondary school students' perceptions towards global warming: a phenomenographic analysis. In *Natural and Social Sciences Res.* Essays 5 (12), 2010, ISSN Online: 2328-5753, pp. 1566-1570.
2. FISCHER,C.–PARRY,W.H.–PIZER,W.A. (2003): Instrument choice for environmental protection when technological innovation is endogenous. In *Journal of*

[17] EKOLOGIKA.SK. (2018): Environmentálne dane. [online]. In: Ekologika.sk. Bratislava, 2.11.2018. [Citované 2018-02-11].

Environmental Economics and Management. 2003, Volume 45, Issue 3, May 2003, pp. 523-545.
3. HELFAND, G. – BERCK, P. – MAULL, T. (2003): '*The Theory of Pollution Policy*', in Mäler, K.-G., and Vincent, J. R. (eds.), Handbook of Environmental Economics, 1, Amsterdam: North Holland Elsevier.
4. HINES, J.M. – HUNGERFORD, H.R. – TOMERA A.N. (2010): Analysis and Synthesis of Research on Responsible Environmental Behavior: A Meta-Analysis, In *The Journal of Environmental Education,* 2010, Published online: 15 July 2010, Volume 18, 1987, Issue 2, pp. 1-8.
5. REICHE, D. (2010): Energy policies of Gulf Cooperation Council (GCC) countries possibilities and limitations of ecological modernization in rentier states. In *Energy Policy,* 2010, Volume 38 (5), pp. 2395-2403.
6. SQUALLI, J. (2007): Electricity consumption and economic growth: bounds and causality analyses of OPEC members. In *Energy Economics,* 2007, Volume29 (6), pp. 1192-1205.
7. SUSHMITTA, J.G. (2014): Environmental conservative and management systems in ancient India. In *International Journal of Research in Humanites, Arts and Literature,* 2014, Volume 2, Issue 4, pp. 49-62.
8. SUWIRMAN, N. (2016): The Perceptions of Environmental Knowledge. In *Natural and Social Sciences* (IMPACT: IJRANSS) ISSN (P): 2347-4580; ISSN(E): 2321-8851, 2016, Vol. 4, Issue 11, Nov 2016, pp. 113-122.
9. ODKLADAL, M. (2018): Na Slovensku platíme najnižšie environmentálne dane v celej EÚ. [elektronický zdroj]. Bratislava, 11.5.2017. [Citované 2018-02-07]. Dostupné na: https://www.energie-portal.sk/Dokument/na-slovensku-platime-najnizsie-environmentalne-dane-v-celej-eu-103772.aspx
10. VÁLEK, J. – KUŠNÍROVÁ, J. (2016): Zdaňovanie ako forma ochrany životného prostredia [online]. In: *Ecoletra.com : Scientific eJournal*. Bratislava, 23. 3. 2016, roč. 2, č. 1, s. 121, [Citované 2018-02-28]. ISSN 2377-9848. Dostupné na internete: http://ebook.ecoletra.com/2016-03-ecoletra.com-scientific-ejournal
11. YOUGOVÁ, D. (2014): Environmental taxation [elektronický zdroj]. Brusel, 2014. [cit. 2018-02-02]. Dostupné na internete: https://epthinktank.eu/2015/07/14/environmental-taxation-in-the-eu/#comments
12. Ministerstvo životného prostredia SR. MŽP zverejnilo prvú verziu environmentálne stratégie Slovenska do roku 2030 [online]. Bratislava: Ministerstvo životného prostredia SR, 2017. [Citované 2018-02-08]. Dostupné na internete: http://www.minzp.sk/tlacovy-servis/tlacove-spravy/tlacove-spravy-2017/tlacove-spravy-december-2017/mzp-zverejnilo-prvu-verziu-envirostrategie-slovenska-do-roku-2030.html
13. Ekologika.sk. (2018): Environmentálne dane. [online]. In: Ekologika.sk. Bratislava, 2. 11. 2018. [Citované 2018-02-11]. Dostupné na internete: http://www.ekologika.sk/nastroje-a-indikatory.html
14. Investujeme.cz. (2018): Stochastický indikátor. [online]. In: Investujeme.cz. Bratislava, 3. 10. 2018. [Citované 2018-02-11]. Dostupné na internete: https://www.investujeme.cz/clanky/stochastic-velmi-silny-indikator/
15. Europa.eu. (2018): Základné daňové otázky. [online]. In: Europa.eu. (2018). Bratislava, 2. 11. 2018. [Citované 2018-02-11]. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/epsc/publications/other-publications/state-investment-europe-and-world_en

Kontakt:
Ing. Katarina Vavrová, PhD.
Fakulta podnikového manažmentu
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: katarina.vavrov10@gmail.com

PODNIKY V ČR POHLEDEM VYBRANÝCH UKAZATELŮ S OHLEDEM NA JEJICH VLASTNICTVÍ[1]

Tomáš Verner

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Slezská univerzita v Opavě, Univerzitní nám. 1934/3, 733 40, Karviná, Česká republika, e-mail: verner@opf.slu.cz

Článek se soustředí na chování skupin podniků s ohledem na jejich vlastnictví v rámci sektoru nefinančních podniků. Hlavním cílem je zhodnotit chování podnikového sektoru v závislosti na vlastnictví kapitálu. Za tímto účelem jsou vybrány ukazatele rentability: hrubá rentabilita investovaného kapitálu (před zdaněním) a čistá rentabilita vlastního kapitálu (po zdanění) v České republice v letech 1993 – 2016. V obou ukazatelích podniky pod zahraniční kontrolou dosahují vyšší výnosnosti. Pomocí metody analýzy rozptylu bylo dále zjištěno, že rozdíly mezi ukazateli jsou statisticky významné. Podniky tak vykazují známky duální ekonomiky. Ukazatel čisté rentability vlastního kapitálu u obou skupin podniků vykazuje vyšší hodnoty než státní dluhopisy, dokonce vyšší hodnoty než alternativní náklady. Obě skupiny podniků tak tvoří hodnotu pro své majitele.
Klíčová slova: duální ekonomika, nefinanční podniky, sektorová analýza, ukazatele rentability

The paper focuses on groups of enterprises behavior regarding their ownership within sector of non-financial corporations. The main aim is to evaluate behavior of non-financial corporations with regards to capital ownership. Selected indicators were employed: gross return on capital employed (before taxes) and net return on equity (after taxes) in the Czech Republic during the period 1993-2016. Foreign controlled non-financial corporations reach favorable values in both indicators. The differences between indicators are significant. This indicates the dual economy. The net return on equity reaches higher values than government bonds as well as opportunity costs. Thus, both groups of corporations generate value for their owners.
Key words: dual economy, non-financial corporations, sector analysis, profitability indicators
JEL: C43, E01, E22

Úvod

V tržní ekonomice je zcela běžné, že vedle sebe působí domácí a zahraniční kapitál. Zahraniční kapitál se do ekonomiky dostává zpravidla prostřednictvím přímých zahraničních investic. Vzájemná koexistence domácího a zahraničního kapitálu však není typická pro centrálně plánované ekonomiky, kde je silná dominance státního vlastnictví.

Na začátku 90. let 20. století byl v tehdejším Československu nastartován transformační proces s cílem přechodu od mechanismu centrálního plánování k tržní ekonomice.[2] Pro tržní ekonomiku je naopak charakteristická převaha soukromého vlastnictví.

[1] Tento článek vznikl za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Rozvojového projektu na léta 2016 – 2018 č. 0605/2016 s názvem „Propojení vzdělávací a tvůrčí činnosti na SU OPF“.
[2] Po zániku Československa transformační proces dále pokračoval odděleně v nástupnických státech – České republice a Slovenské republice.

Jak uvádí Ždárek (2005),[3] moderní ekonomiky jsou vzájemně propojeny pomocí kapitálových toků. Obecně se jedná o přímé zahraniční investice, portfoliové a ostatní investice.

Pro hostitelskou ekonomiku přinášejí přímé zahraniční investice řadu pozitivních i negativních efektů, jak uvádí např. Benáček (2000).[4] Damborský, Dobrá a Wokoun (2010)[5] člení dopady přímých zahraničních investic z několika hledisek: krátkodobé a dlouhodobé, makroekonomické a mikroekonomické nebo přímé a nepřímé. Blažek a Drášilová (2013)[6] doplňují ještě hledisko investora a hostitele.

Jedním z negativních efektů přímých zahraničních investic v hostitelské zemi je tzv. duální (paralelní) ekonomika, tj. rozdílné ekonomické chování podniků pod zahraniční kontrolou a domácích podniků.

Nabízí se tedy otázka. Má původ kapitálu vliv na chování podnikového sektoru? Cílem článku je zhodnotit chování podnikového sektoru v závislosti na vlastnictví kapitálu. Chování podnikového sektoru bude zkoumáno prostřednictvím vybraných ukazatelů ziskovosti v rámci sektorové analýzy: hrubá rentabilita investovaného kapitálu (před zdaněním) a čistá rentabilita vlastního kapitálu (po zdanění). Rozdílnosti v chování budou zjišťovány pomocí analýzy rozptylu.

Článek je rozdělen do šesti částí včetně úvodu a závěru. Po úvodu následuje první část, která stručně vysvětluje pojem duální ekonomiky a v čem může spočívat její nebezpečí pro hostitelskou ekonomiku. Druhá část se zabývá předmětem zkoumání, tedy sektorem nefinančních podniků národního hospodářství včetně jeho subsektorů. Třetí část vysvětluje použité metody, data a vybrané ukazatele. Čtvrtá část následně seznamuje se situací v české ekonomice dle sledovaných ukazatelů.

1 Stručná charakteristika duální ekonomiky

Pojem duální ekonomika původně vznikl v souvislosti s málo rozvinutými nebo zaostalými ekonomikami v interakci s mnohem vyspělejšími ekonomikami, kde rozdíly mezi vyspělejšími zahraničními a zaostalejšími domácími firmami byly velké (např. Jorgenson, 1961[7] nebo Auriol, 2013[8]).

S duální ekonomikou se také lze setkat v případě bývalých tranzitivních ekonomik v souvislosti s přílivem zahraničních investic, kdy vedle sebe působí subjekty s domácím a zahraničním kapitálem. Zkoumáním pozitivních i negativních efektů přímých zahraničních investic do tranzitivních ekonomik se zabývá např. Barrell a Holland (2000),[9] Sabirianova, Terrell a Švejnar (2005),[10] nebo Hagemejer a Tyrowicz (2012).[11]

Následující studie v rámci zkoumaných efektů přímých zahraničních investic na hostitelskou zemi akcentují nebo samostatně nahlížejí na efekt duální ekonomiky. Podle Benáčka (2000)[12] se česká ekonomika stává duální už od roku 1993. Ke stejnému závěru

[3] ŽĎÁREK, V. (2005): Přímé zahraniční investice.
[4] BENÁČEK, V. (2000): Přímé zahraniční investice: praxe, teorie a aplikace.
[5] DAMBORSKÝ, M. – DOBRÁ, S. – WOKOUN, R. (2010): Lokalizace firmy a teorie přímých zahraničních investic.
[6] BLAŽEK, L – ŠAFROVÁ DRÁŠILOVÁ, A. (2013): Národní společnosti v České republice: vývojové trendy, organizace a řízení, kultura a odpovědnost.
[7] JORGENSON, D. W. (1961): The development of a dual economy.
[8] AURIOL, E. (2013): Barriers to formal entrepreneurship in developing countries.
[9] BARRELL, R. – HOLLAND, D. (2000): Foreign direkt investment and enterprise restructuring in Central Europe.
[10] SABIRIANOVA, K. – TERRELL, K. – SVEJNAR, J. (2005): Distance to the efficiency frontier and foreign direkt investment spillovers.
[11] HAGEMEJER, J. – TYROWICZ, J. (2012): Is the effect really so large? Firm-level evicence on the role of FDI in a transitiv economy.
[12] BENÁČEK, V. (2000): Přímé zahraniční investice: praxe, teorie a aplikace.

dochází také další studie v průběhu času, např. Srholec (2004),[13] Zamrazilová (2007)[14] nebo Blažek a Drášilová (2013).[15]

Duální ekonomika podle Benáčka (2000)[16] nebo Zamrazilové (2007)[17] znamená zaostávání domácího segmentu ekonomiky za segmentem zahraničních firem. Podle Blažka a Drášilové (2013)[18] dochází v hostitelské zemi k rozdělení na dva sektory. Jeden tvoří efektivní podniky pod zahraniční kontrolou, druhý pak méně efektivní domácí podniky. Spolupráce mezi těmito dvěma skupinami podniků je velmi malá nebo žádná, což může v konkurenčním boji vést k přeorientaci domácích podniků na méně náročné trhy, následnému zaostávání nebo až k ukončení činnosti.

V krátkodobém horizontu přílivu přímých zahraničních investic z rozvinutých ekonomik do tranzitivních jsou rozdíly mezi podniky v domácím a zahraničním vlastnictví přirozené. Z dlouhodobého hlediska by však domácí firmy měly navázat výrobní a obchodní vztahy se zahraničními podniky. Dalším projevem duality může být vědomé vytlačování slabších domácích konkurentů z trhu, jde o tzv. vytěsňující efekt (Zamrazilová, 2007).[19]

2 Sektor nefinančních podniků

Hospodářství země je výsledkem činnosti velkého počtu jednotek, které provádějí různé transakce za účelem výroby, financování, rozdělování a spotřeby. Tyto jednotky se označují jako institucionální jednotky. Podle současné metodiky Evropského systému národních a regionálních účtů v Evropské unii (zkráceně ESA 2010) je národní hospodářství charakterizováno jako souhrn rezidentských institucionálních jednotek (Nařízení, 2013).[20]

Podle metodiky ESA 2010 institucionální jednotky, které mají podobné ekonomické chování, jsou dále seskupovány do vyšších celků - sektorů a subsektorů. Národní hospodářství tvoří pět rezidentských institucionálních sektorů (Nařízení, 2013):[21]

- nefinanční podniky,
- finanční instituce,
- vládní instituce,
- domácnosti,
- neziskové instituce sloužící domácnostem.

Sektor nefinančních podniků zahrnuje všechny soukromé a veřejné podniky, které se zabývají produkcí zboží nebo poskytováním nefinančních služeb, přičemž jak zboží, tak služby mají tržní určení (Nařízení, 2013).[22] Jinak řečeno, nefinanční podniky představují veřejné nebo soukromé podniky a společnosti všech odvětví národního hospodářství s výjimkou finančních, pojišťovacích nebo netržních služeb.[23] Hlavní činností jednotek

[13] SRHOLEC, M. (2004): Význam podniků pod zahraniční kontrolou pro restrukturalizaci ve zpracovatelském průmyslu.
[14] ZAMRAZILOVÁ, E. (2007): Důsledky přílivu přímých zahraničních investic.
[15] BLAŽEK, L – ŠAFROVÁ DRÁŠILOVÁ, A. (2013): Národní společnosti v České republice: vývojové trendy, organizace a řízení, kultura a odpovědnost.
[16] BENÁČEK, V. (2000): Přímé zahraniční investice: praxe, teorie a aplikace.
[17] ZAMRAZILOVÁ, E. (2007): Důsledky přílivu přímých zahraničních investic.
[18] BLAŽEK, L – ŠAFROVÁ DRÁŠILOVÁ, A. (2013): Národní společnosti v České republice: vývojové trendy, organizace a řízení, kultura a odpovědnost.
[19] ZAMRAZILOVÁ, E. (2007): Důsledky přílivu přímých zahraničních investic.
[20] Nařízení č. 549/2013/EP a Rady EU, str. 45, 56.
[21] Nařízení č. 549/2013/EP a Rady EU, str. 45, 58, 61 – 63.
[22] Nařízení č. 549/2013/EP a Rady EU, str. 65.
[23] HRONOVÁ, S. – HINDLS, R. (2012): Economic Crises in the Results of the Non-Financial Corporations Sector in the Czech Republic, str. 6.

sektoru nefinančních podniků je výroba tržních výrobků a poskytování tržních nefinančních služeb (Nařízení, 2013).[24]

Sektor nefinančních podniků je z hlediska vlastnictví (kontroly majetku) rozdělen na tři subsektory (Nařízení, 2013):[25]

- veřejné nefinanční podniky,
- národní soukromé nefinanční podniky,
- nefinanční podniky pod zahraniční kontrolou.

Subsektor veřejných nefinančních podniků sdružuje jednotky, které jsou pod kontrolou státu (Hronová, S. – Fischer, J. – Hindls, R. – Sixta, J., 2009),[26] přesněji řečeno pod kontrolou jednotek vládních institucí (Nařízení, 2013).[27] Subsektor národních soukromých nefinančních podniků seskupuje jednotky, které nejsou pod kontrolou sektoru vládních institucí nebo nerezidentských jednotek (Nařízení, 2013),[27] tj. jsou v soukromém vlastnictví subjektů daného státu. Subsektor nefinančních podniků pod zahraniční kontrolou tvoří jednotky, které jsou pod kontrolou nerezidentských jednotek (Nařízení, 2013).[27]

3 Metody, data, ukazatele

Srholec (2004)[28] sleduje a hodnotí existenci duální ekonomiky v ČR na základě srovnání ukazatelů produktivity práce, investiční aktivity, vývozní orientace v podnicích v domácím a zahraničním vlastnictví. Zamrazilová (2007)[29] rozsah duality v ekonomice zjišťuje pomocí produktivity práce, rentability nákladů a dle dynamiky vývozu mezi podniky.

Pro popis, analýzu a zhodnocení chování sektoru nefinančních podniků užívají autoři např. Hronová a Hindls (1997),[30] Leythienne a Šmoková (2009),[31] Pošta a Nečadová (2010)[32] nebo Hronová a Hindls (2012)[33] zejména relativních ukazatelů, které lze užít v čase i prostoru.

Pro naplnění cíle tohoto článku jsou užity následující ukazatele rentability: hrubá rentabilita investovaného kapitálu (před zdaněním) a čistá rentabilita vlastního kapitálu (po zdanění) doplněné bezrizikovou sazbou, kterou představují desetileté státní dluhopisy, a alternativním nákladem na vlastní kapitál, který je chápán jako „*očekávaná rentabilita vzhledem k rizikovosti podnikání v daném odvětví, zadluženosti podniku a dalším faktorům*“ (MPO, 2018).[34] Ukazatele rentability jsou vypočítány na základě databáze národních účtů ČSÚ (oba ukazatele jsou k dispozici v letech 1993-2016), sazby desetiletých státních dluhopisů jsou přejaty z databáze Eurostatu (2001-2016), alternativní náklad na vlastní kapitál je sesbírán z finanční analýzy podnikové sféry Ministerstva průmyslu a obchodu (pouze pro poslední dvě sledovaná období, tj. 2015 a 2016).

K naplnění cíle práce, tj. ke zjištění, jestli vlastnictví kapitálu hraje důležitou roli v rozdílnosti mezi zvolenými ukazateli, byla zvolena metoda analýzy rozptylu (ANOVA). Je

[24] Nařízení č. 549/2013/EP a Rady EU, s. 65.
[25] Nařízení č. 549/2013/EP a Rady EU, s. 66.
[26] HRONOVÁ, S. – FISCHER, J. – HINDLS, R. – SIXTA, J. (2009): Národní účetnictví: Nástroj popisu globální ekonomiky, s. 55.
[27] Nařízení č. 549/2013/EP a Rady EU, s. 66.
[28] SRHOLEC, M. (2004): Význam podniků pod zahraniční kontrolou pro restrukturalizaci ve zpracovatelském průmyslu.
[29] ZAMRAZILOVÁ, E. (2007): Důsledky přílivu přímých zahraničních investic.
[30] HRONOVÁ, S. – HINDLS, R. (1997): Národní účetnictví, s. 173-179.
[31] LEYTHIENNE, D. – ŠMOKOVÁ, T. (2009): Business profit share and investment rate higher in the EU than in the USA.
[32] POŠTA, V. – NEČADOVÁ, M. (2010): Analýza firem nefinančního sektoru na základě národních účtů.
[33] HRONOVÁ, S. – HINDLS, R. (2012): Economic Crises in the Results of the Non-Financial Corporations Sector in the Czech Republic.
[34] Ministerstvo průmyslu a obchodu. (2018): Finanční analýza podnikové sféry za rok 2017, s. 6.

tedy zkoumána nulová hypotéza (H_0), že průměry hodnot jsou stejné v obou skupinách, tzn. H_0 říká, že původ kapitálu nemá vliv na průměrnou hodnotu: $H_0 = \square_1 = \square_2$, kde $\square$ je právě střední hodnota skupiny, $H_1 = \square_1 \neq \square_2$ (Hendl, 2012). Rozdílnosti bude tato metoda zkoumat na následujících podílových ukazatelích sektorové analýzy.

Hrubá rentabilita investovaného kapitálu, před zdaněním (*GROCE* – Gross Return On Capital Employed, before taxes)[35] koresponduje v případě podnikové finanční analýzy s ukazatelem *rentability celkového (dlouhodobého) investovaného kapitálu* (*ROCE* – Return On Capital Employed).[36] *GROCE* může být zapsán jako (1):

$$GROCE = \frac{GOS}{MFL} \cdot 100\ (\%) \qquad (1)$$

kde *GOS* představuje, *hrubý provozní přebytek*, tj. *EBIT* v podniku, *MFL* tzv. *hlavní finanční závazky* (*Main financial liabilities*) *tj*. (investovaný kapitál v případě podniku) zahrnují: dluhové cenné papíry, půjčky, účasti a podíly v investičních fondech. Ukazatel *GROCE* podobně jako *ROCE* komplexně hodnotí efektivitu sektoru nefinančních podniků. Používá se pro porovnání rentability podniků a zohledňuje množství investovaného kapitálu. Ukazatel podává informaci o tom, jak velký zisk vytvoří podniky jednou jednotkou dlouhodobého kapitálu.

Čistá rentabilita vlastního kapitálu, po zdanění (*NROE* – Net Return On Equity, after taxes) v případě podnikové finanční analýzy koresponduje s ukazatelem *rentabilita vlastního kapitálu* (*ROE* – Return On Equity). *NROE* může být zapsán jako (2):

$$NROE = \frac{NEI - CTI}{E} \cdot 100\ (\%) \qquad (2)$$

kde *NEI* představuje *čistý podnikatelský důchod* (*Net entrepreneurial income*), *CTI* pak *běžné daně z důchodů, jmění a jiné* (*Current taxes on income and wealth*), čitatel zlomku pak odpovídá podnikovému *EAT*. *E* pak *vlastní finanční kapitál*, tj. účasti a podíly v investičních fondech. *Ukazatel NROE* stejně jako *ROE* vyjadřuje výnosnost investovaného kapitálu akcionáři nebo vlastníky. Tedy, kolik čistého zisku vytvoří sektor nefinančních podniků jednou jednotkou vlastníkem nebo akcionářem investovaného kapitálu. Ukazatel by měl indikovat vyšší výnosnost než je výnos bezrizikových cenných papírů (r_f), např. státní dluhopisy.

Ukazatel čisté rentability vlastního kapitálu, po zdanění je možné kromě výnosu bezrizikových cenných papírů porovnat s tzv. alternativním nákladem na vlastní kapitál (r_e), tzn. porovnat s výnosem, pokud by vlastník kapitálu použil kapitál alternativní způsobem. Dle srovnání čisté rentability vlastního kapitálu, po zdanění s alternativní nákladem na vlastní kapitál MPO (2018)[37] rozlišuje 4 skupiny podniků podle jejich vztahu k tvorbě hodnoty:

- I. skupina: podniky tvořící hodnotu pro své majitele ($NROE > r_e$),
- II. skupina: podniky, kde $r_e > NROE > r_f$,
- III. skupina: ziskové podniky, kde ale $NROE < r_f$,
- IV. skupina: podniky ve ztrátě nebo se záporným vlastním kapitálem.

[35] Ukazatele sektorové analýzy *GROCE*, *NROE* jsou vypočteny na základě metodiky Eurostatu (2016).
[36] Ukazatele podnikové finanční analýzy včetně jejich charakteristiky a významu byly čerpány: KISLINGEROVÁ, E. et. al. (2007): Manažerské finance, str. 83-85; RŮČKOVÁ, P. (2015): Finanční analýza: metody, ukazatele, využití v praxi, str. 57-62.
[37] Ministerstvo průmyslu a obchodu. (2018): Finanční analýza podnikové sféry za rok 2017, s. 14.

4 Empirické výsledky

Hrubá rentabilita investovaného kapitálu, před zdaněním (*GROCE*) dosahovala v letech 1993-2016 za sektor nefinančních podniků průměrné výše 29,1 %, tzn. z jedné koruny dlouhodobého kapitálu dokázal sektor nefinančních podniků jako celek v průměru za sledované období vytvořit zisk téměř ve výši 30 haléřů. Vývoj ukazatele za sektor a oba subsektory ukazuje graf 1.

Graf 1: GROCE nefinančních podniků včetně subsektorů ČR, 1993 – 2016 (%)

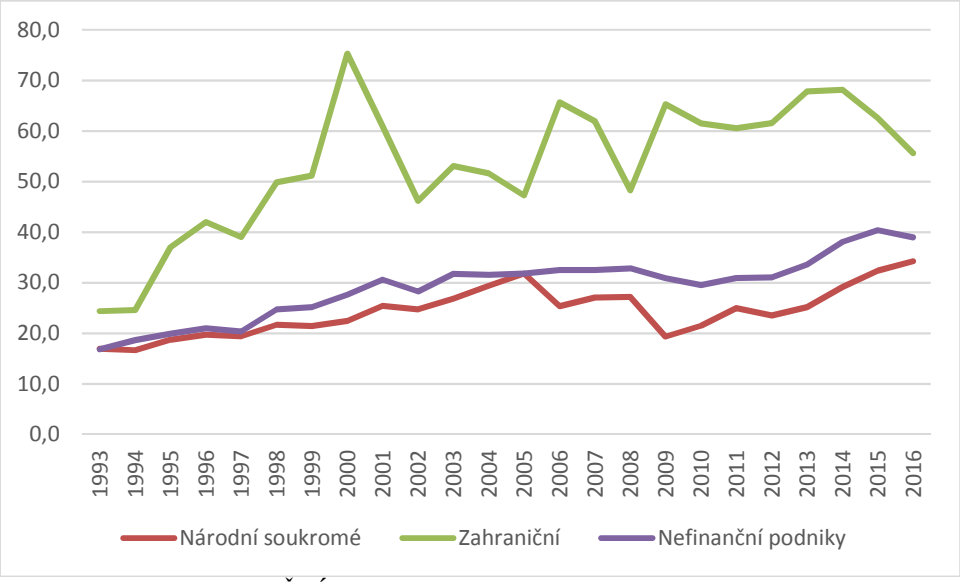

Prameň: ČSÚ: databáze národních účtů, vlastí výpočty.

Národní soukromé nefinanční podniky dosáhly průměrné výše ukazatele 24,4 %, zatímco nefinanční podniky pod zahraniční kontrolou více než dvoj násobné hodnoty (53,4 %).

Pomocí metody ANOVA bylo zjištěno, že rozdíly v chování subsektorů národních soukromých a pod zahraniční kontrolou jsou statisticky významné, původ kapitálu má tedy vliv na výnosnost celkového dlouhodobé kapitálu mezi jednotlivými subsektory nefinančních podniků. Česká ekonomika tak v tomto ukazateli vykazuje známky duální ekonomiky.

Čistá rentabilita vlastního kapitálu, po zdanění (*NROE*) dosahovala v letech 1993-2016 za sektor nefinančních podniků průměrné výše 13,0 %, tzn. z jedné koruny vlastního kapitálu dokázal sektor nefinančních podniků jako celek v průměru za sledované období vytvořit zisk ve výši 13 haléřů. Vývoj ukazatele za sektor a oba subsektory ukazuje graf 2.

Národní soukromé nefinanční podniky dosáhly průměrné výše ukazatele 10,4 %, zatímco nefinanční podniky pod zahraniční kontrolou téměř troj násobné hodnoty (28,5 %).

Podle metody ANOVA i tento ukazatel vykazuje statisticky významné rozdíly v chování subsektorů. I v tomto ukazateli tak české hospodářství vykazuje známky duální ekonomiky.

Ukazatel čisté rentability vlastního kapitálu, po zdanění by měl indikovat vyšší výnosnost než je výnos bezrizikových cenných papírů. Za tímto účelem byly porovnány hodnoty ukazatele s výnosností desetiletých státních dluhopisů za oba subsektory. Rozdíly hodnot ukazatelů byly v celém sledovaném období (2001-2016) kladné. Průměrná výše v případě subsektoru nefinančních podniků pod zahraniční kontrolou byla 34,8 p.b. proti 8,1 p.b. u národních soukromých nefinančních podniků.

Graf 2: NROE nefinančních podniků včetně subsektorů ČR, 1993 – 2016 (%)

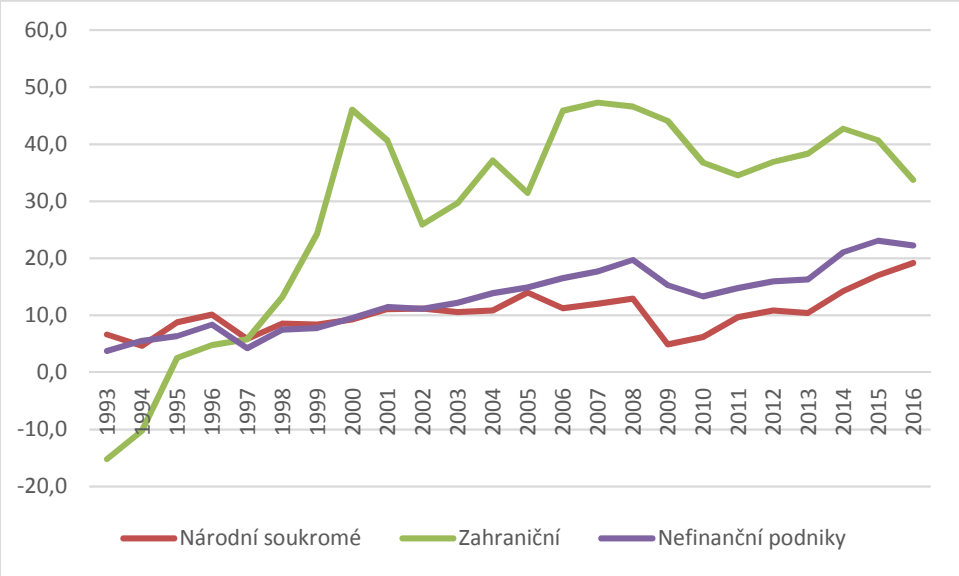

Prameň: ČSÚ: databáze národních účtů, vlastí výpočty.

V případě srovnání čisté rentability vlastního kapitálu, po zdanění s alternativním nákladem na vlastní kapitál, tak dle klasifikace MPO (2018) obě skupiny podniků patří s průměrnými hodnotami za sledované období 8,2 p.b. pro národní soukromé, resp. 27,3 p.b. pro nefinanční podniky pod zahraniční kontrolou do I. skupiny, tj. skupiny tvořící hodnotu pro své majitele.

Závěr

Přímé zahraniční investice jako zdroj zahraničního kapitálu mají pro hostitelskou ekonomiku řadu jak pozitivních tak negativních vlivů. Článek se zabýval jedním z těchto negativních vlivů – duální ekonomikou.

Cílem článku bylo zjistit, jestli v českém hospodářství dochází k významným rozdílům v chování mezi podniky v domácím soukromém vlastnictví a podniky pod zahraniční kontrolou. Rozdílnosti v chování byly zkoumány pomocí zvolených indikátorů, kterými byly: hrubá rentabilita investovaného kapitálu (před zdaněním) a čistá rentabilita vlastního kapitálu (po zdanění) v letech 1993 – 2016. Druhý ukazatel byl ještě doplněn o srovnání s bezrizikovými cennými papíry a alternativními náklady na vlastní kapitál.

Pomocí metody ANOVA bylo zjištěno, že vlastnictví kapitálu hraje statisticky významnou roli v chování podniků. Podniky tak vykazují známky duální ekonomiky. Zároveň bylo zjištěno, že obě skupiny podniků, tj. jak národních soukromých, tak pod zahraniční kontrolou vykazují ukazatelem čistá rentabilita vlastního kapitálu (po zdanění) vyšší výnosy než státní dluhopisy, dokonce vyšší výnosy než alternativní náklady. Obě skupiny podniků tak tvoří hodnotu pro své majitele.

Použitá literatura:

1. AURIOL, E. (2013): Barriers to formal entrepreneurship in developing countries. [online]. In: *The World Bank, 2013*. [Citované 25. 10. 2018]. Dostupné na internete: http://siteresources.worldbank.org/EXTNWDR2013/Resources/8258024-1352909193861/8936935-1356011448215/8986901-1380568255405/WDR14_bp_Barriers_to_formal_entrepreneurship_Auriol.pdf.

2. BARRELL, R. - HOLLAND, D. (2000): Foreign direct investment and enterprise restructuring in Central Europe. In: *Economics of Transition*, 2000, roč. 8, č. 2, s. 477-504.
3. BENÁČEK, V. (2000): Přímé zahraniční investice: praxe, teorie a aplikace. In: *Politická ekonomie*, 2000, roč. 48, č. 1. s. 7-24.
4. BLAŽEK, L. – ŠAFROVÁ DRÁŠILOVÁ, A. (2013): *Nadnárodní společnosti v České republice: vývojové trendy, organizace a řízení, kultura a odpovědnost*. Praha: C. H. Beck, 2013. ISBN 978-80-7400-478-0.
5. DAMBORSKÝ, M. – DOBRÁ, S. – WOKOUN, R. (2010): *Lokalizace firmy a teorie přímých zahraničních investic*. In: WOKOUN, R. – TVRDOŇ, J. eds. *Přímé zahraniční investice a regionální rozvoj*. Praha: VŠE, 2010. ISBN 978-80-245-1736-0.
6. EUROSTAT, 2016. Eurostat Metadata. [online]. [Citované 30.11.2017]. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/EN/nasa_10_nf_tr_esms.htm.
7. HAGEMEJER, J. – TYROWICZ, J. (2012): Is the effect really so large? Firm-level evidence on the role of FDI in a transitiv economy. In: *Economics of Transition*, 2012, roč. 20, č. 2, s. 195-233.
8. HENDL, J. (2012): *Přehled statistických metod: analáza a metaanalýza dat*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0200-4.
9. HRONOVÁ, S. – HINDLS, R. (1997): *Národní účetnictví*. Praha: Grada Publishing, 1997. ISBN 80-7169-466-5.
10. HRONOVÁ, S. – FISCHER, J. - HINDLS, R. – SIXTA, J. (2009): *Národní účetnictví: Nástroj popisu globální ekonomiky*. Praha: C. H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-153-6.
11. HRONOVÁ, S. - HINDLS, R. (2012): Economic Crises in the Results of the Non-Financial Corporations Sector in the Czech Republic. In: *Statistika*, 2012, roč. 49, č. 3, s. 4-18.
12. JORGENSON, D. W. (1961): The development of a dual economy. In: *The Economic Journal*, 1961, roč. 71, č. 282, s. 309-334.
13. KISLINGEROVÁ, E. – BOUKAL, P. – ČEPELKA, V. – HNILICA, J. – NOVOTNÝ, J. – SCHOLLEOVÁ, H. – SIEBER P. – VÁVROVÁ, H. (2007): *Manažerské finance*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck. ISBN 978-80-7179-903-0.
14. LEYTHIENNE, D. – ŠMOKOVÁ, T. (2009): Business profit share and investment rate higher in the EU than in the USA. [online]. In: *Economy and finance*, 2009, roč. 28, s. 1-12. [Citované 25. 11. 2017]. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3433488/5280941/KS-SF-09-028-EN.PDF/84273e80-a461-479a-958b-37216b1bde30?version=1.0.
15. Ministerstvo průmyslu a obchodu. (2017): *Finanční analýza podnikové sféry za rok 2017*. [online]. [Citované 20. 10. 2018.] Dostupné na internete: https://www.mpo.cz/assets/cz/rozcestnik/analyticke-materialy-a-statistiky/analyticke-materialy/2018/6/FA2017.pdf.
16. Nařízení Evropského parlamentu a Rady EU č. 549/2013 ze dne 21. května 2013 o Evropském systému národních a regionálních účtů v Evropské unii. [online]. In: EUR-lex [právní informační systém EU]. [Citované 27. 10. 2018]. Dostupné na internete: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:174:0001:0727:CS:PDF.
17. POŠTA, V. – NEČADOVÁ, M. (2010): Analýza firem nefinančního sektoru na základě národních účtů. In: *Ekonomika a management*, 2010, roč. 4, č. 4, s. 1-13.
18. RŮČKOVÁ, P. (2015): *Finanční analýza: metody, ukazatele, využití v praxi*: Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-5534-2.

19. SABIRIANOVA, K. – TERRELL, K. – SVEJNAR, J. (2005): Distance to the efficiency frontier and foreign direct investment spillovers. In: *Journal of the European Economics Association*, 2005, roč. 3, č. 2-3, s. 576-586.
20. SRHOLEC, M. (2004): *Význam podniků pod zahraniční kontrolou pro restrukturalizaci ve zpracovatelském průmyslu*. In: KADEŘÁBKOVÁ, A. ed. *Růst, stabilita a konkurenceschopnost II: Česká republika v globalizované a znalostní ekonomice*. Praha: Linde, 2004. ISBN 80-86131-49-1.
21. ZAMRAZILOVÁ, E. (2007): *Důsledky přílivu přímých zahraničních investic*. In: KADEŘÁBKOVÁ, A. ed. *Růst, stabilita a konkurenceschopnost III: Česká republika v globalizované a znalostní ekonomice*. Praha: Linde, 2007. ISBN 978-80-86131-71-9.
22. ŽĎÁREK, V. (2005): Přímé zahraniční investice. In: *Bulletin CES VŠEM*, 2005, č. 11, s. 6-7.

Kontakt:
Ing. Tomáš Verner
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Slezská univerzita v Opavě
Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná
Česká republika
e-mail: verner@opf.slu.cz

ECONOMIC ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF ELECTROMOBILITY IN POLAND

Magdalena Wierzbik-Strońska[a] – Aleksander Ostenda[b] – Olena Nagolyuk[c]

[a]Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts, Katowice School of Technology, 43 Rolna Street, 40-555 Katowice, Poland, e-mail: rektorat@wst.com.pl.
[b]Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts, Katowice School of Technology, 43 Rolna Street, 40-555 Katowice, Poland, e-mail: aleksander.ostenda@wst.com.pl.
[c]Faculty of Economics, Luhansk National Agrarian University, 44 Alchevskykh Street, 61002 Kharkiv, Ukraine, e-mail: nagolyk.lnau@ukr.net.

The article discusses the economic aspects of the development of electromobility in Poland. It also presents an analysis of basic information regarding the availability and prices of electric vehicles, as well as barriers to the purchase of electric vehicles in Poland. A survey of experts from the automotive industry examines attitudes in Poland towards alternative fuel sources including electromobility as the future of the automobile industry.
Key words: electromobility, vehicle, price, Poland.
JEL: L11, L62.

Introduction

According to the Strategy for Responsible Development,[1] by 2025 a million electric vehicles are to be present on Polish roads. The development of electromobility by 2020 is expected to consume about 19 billion PLN, while a further 40 billion PLN for the development of the network will be assigned by energy companies.

In addition, Polish government has set up an e-bus program (as a part of the Electromobility Program), under which the Council of Ministers intends to support the purchase of electric buses by local authorities. Local governments have already declared interest in obtaining 780 vehicles by 2020. According to the plans, the program, worth 2.5 billion PLN a year, is to ensure 5,000 new jobs, and lead to the emergence of a globally recognizable Polish brand selling around 1,000 buses a year.[2]

The other part of Electromobility Program – Electric car – is devoted to stimulating the development of technology, production and the market for electric cars.[3]

The implementation of Electromobility Program in Poland stimulates the creating conditions for the development of electromobility of Poles by popularizing charging infrastructure and incentives to purchase electric vehicles, the development of the electromobility industry and the stabilization of the power grid by integrating vehicles with the network. The success of the implementation of the Electromobility Program in Poland depends largely on the availability of electric vehicles and infrastructure, as well as on the attitude of potential consumers to the main problems relating to electromobility.

This study focuses on the analysis of basic information concerning the availability and prices, and of barriers to purchasing electric vehicles, as economic aspects of the electromobility development in Poland.

[1] Strategią na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).
[2] Rozwój elektromobilności w Polsce.
[3] Strategią na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).

The study was based on the analysis of program documents, professional literature, online sources. Moreover, the authors conducted sociological research in the form of a survey of expert opinions on the problems of electromobility development in Poland. This survey was conducted via Survey Monkey on September, 2018. The authors asked 31 survey takers (production plants and companies from the services sector, related to production) to express their opinions about some problems of state of electromobility in Poland.

1 Electromobility in Poland

The term „electromobility" must be understood as a set of technical and exploitation aspects concerning electric cars, technology and charging infrastructure, as well as the social, economic and legal issues connected with the design, production, purchase and usage of such vehicles.

In Poland, the issues which are of interest to the authors are to some extent regulated by the Act on Electromobility and Alternative Fuels, which came into effect on 22 February, 2018, The Act assumes, among others, the construction of charging and fuelling stations by the end of 2020 in the following amounts:

− 6 thousand charging stations of normal power (charging power with electrical energy less than or equal to 22 kW)

− 400 charging stations of higher power (charging power with electrical energy greater than 22 kW)

− 70 CNG charging stations, spread around 32 urban agglomerations and in densely populated areas.[4]

The above data shows that the development of electromobility is not simply limited to electric vehicles. The basic challenge is fulfilling the need for electric energy, especially in the context of the announcement by Prime Minster Mateusz Morawiecki that by the year 2025, there will be a million of this type of vehicles on Polish roads.[5]

Furthermore, the act also assumes a system of incentives, including doing away with excise tax for electric cars, higher amortization deductibles for companies, no parking fees, or the possibility of electric vehicles moving on bus lanes. The document also includes an idea of introducing obligatory share of vehicles driven by electrical energy in the fleet of part of the administrative organs of the central government as well as selected units of local government.[6]

The figures 1-2 present the basic information concerning the availability and prices and on the subject of electromobility in Poland.

The electric and hybrid cars, along with price list, which are available currently in Poland, are presented on the figure1.

[4] Ministry of Energy,

[5] Poland to pour billions into electromobility: PM.

[6] Weszła w życie ustawa o elektromobilności i paliwach alternatywnych. https://www.energetyka24.com/weszla-w-zycie-ustawa-o-elektromobilnosci-i-paliwach-alternatywnych

Figure 1: Price of fully electric vehicles, price of hybrid plug-in vehicles

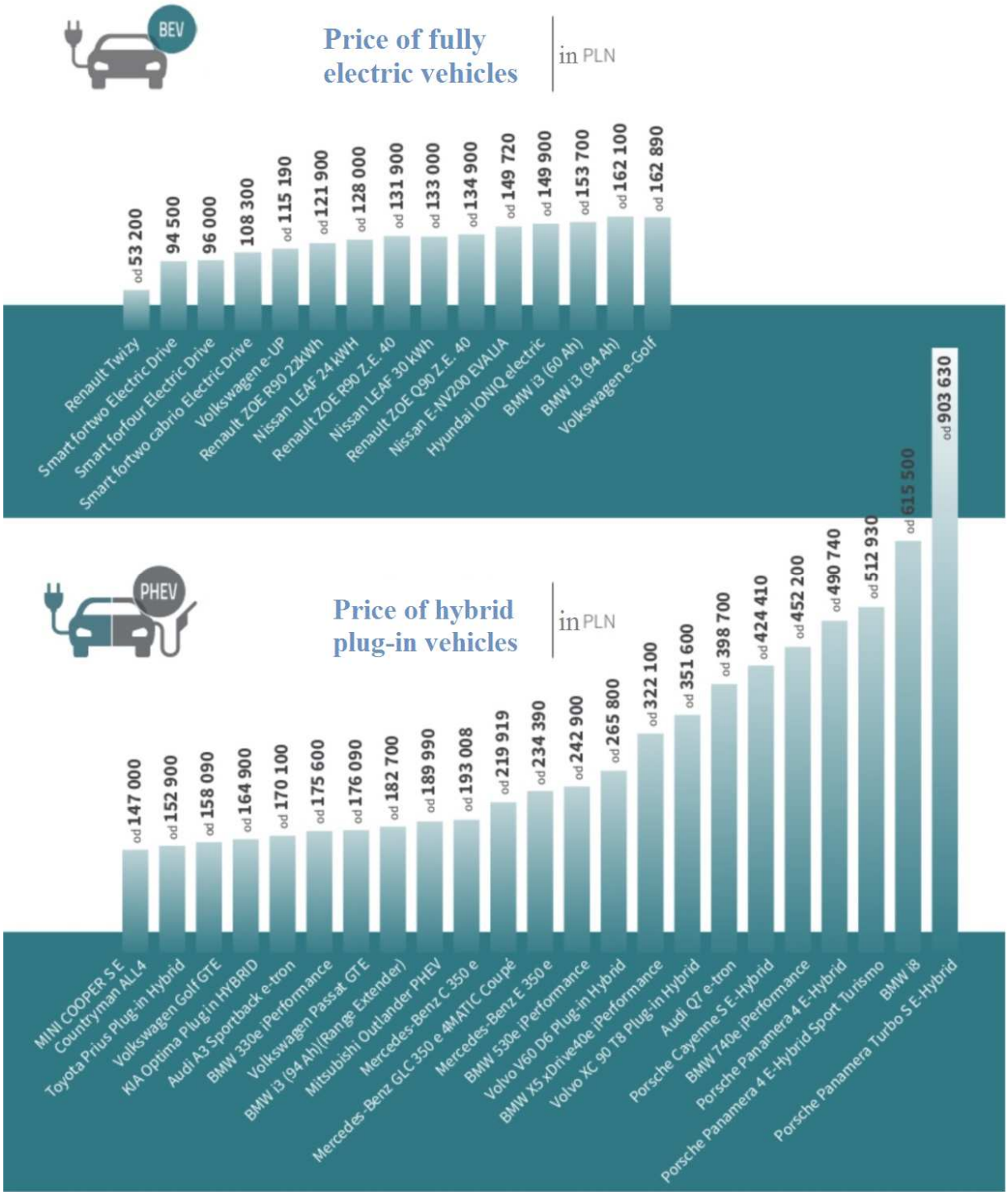

Source: Polish Association of Alternative Fuels (2017). Pojazdy elektryczne dostępne w Polsce, p. 5

The figure 1 shows that, despite a wide offer in Polish car dealerships, currently the price of an electric car is much higher than that of a traditional car. If such a trend continues, despite the government's plans regarding the development of infrastructure necessary for the development of electromobility as well as incentives to buying a vehicle driven by electricity, the cost of purchase will be too high for most users.

The next figure shows the kilometre range of selected electric cars (figure 2).

Figure 2: Range of fully electric vehicles

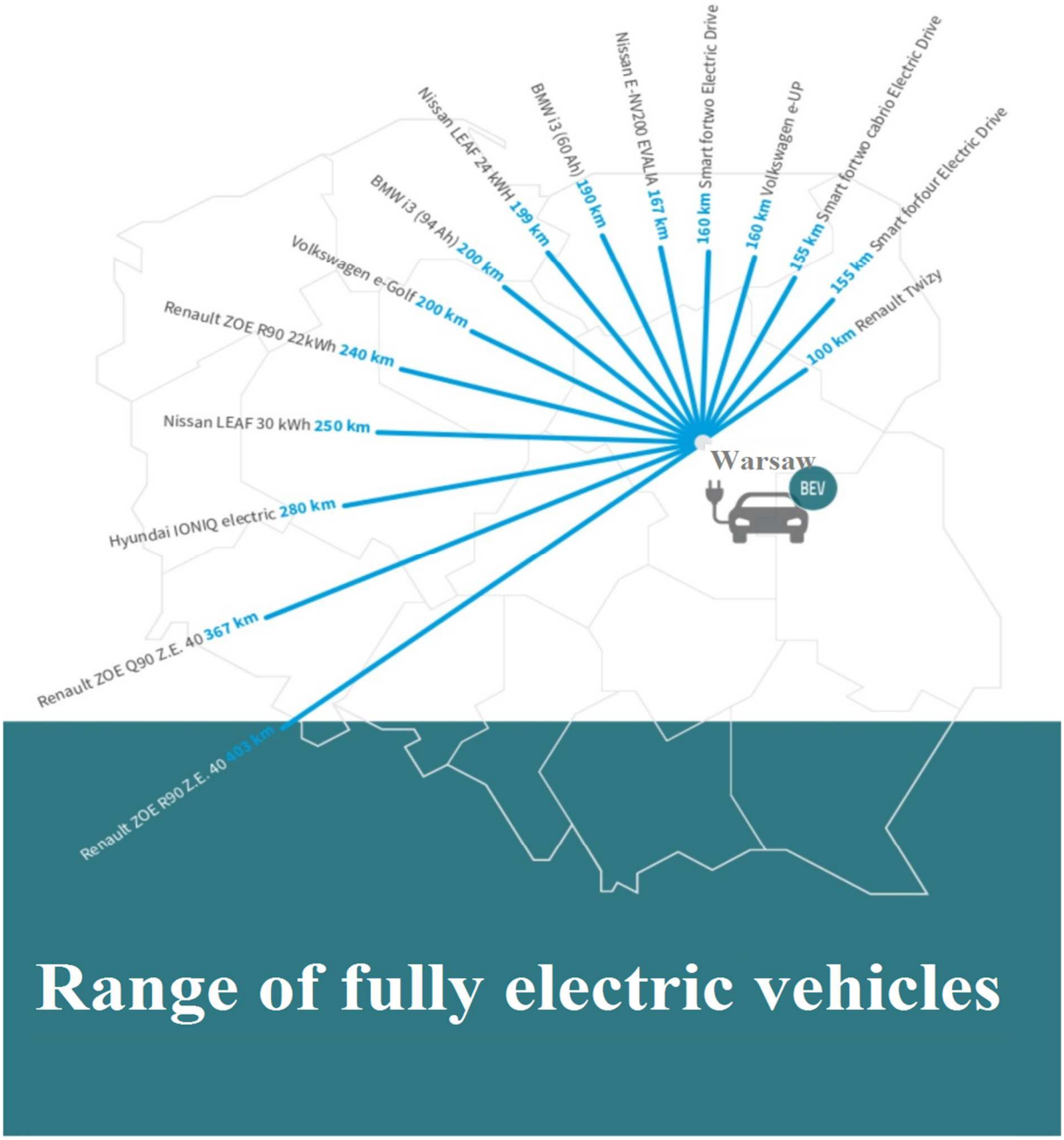

Source: Polish Association of Alternative Fuels (2017). Pojazdy elektryczne dostępne w Polsce, p. 4.

The range of the currently manufactured electric cars also leaves a lot to be desired. At the present an electric car can only be treated as a city vehicle. In making such a purchase one must also think about buying a traditional car which would enable taking longer trips.

2 Barriers to purchasing an electric vehicle in Poland

And what do Poles think about electromobility? The first public opinion study (Alternative Fuels Observatory, 2017) shows that very few Poles, 12.4% realistically consider buying an electric car and only 0.1% actually possess such a vehicle.[7] At the same time, the

[7]Alternative Fuels Observatory, 2017.

respondents declare, that they would be willing to buy a car run by electricity given the appropriate financial incentives, such as:

- financing the purchase as part of a universally available program of subsidies,
- tax exemptions when purchasing (e.g. no excise tax),
- tax exemptions during exploitation (possibility of a higher amortization deductible for companies),
- opportunity to use free parking spaces
- ability to move around in low-emission zones in city agglomerations
- opportunity to use bus lanes designated for public transport.

In addition, during the present study, 31 survey takers – production plants and companies from the services sector (related to production) – were asked to express their opinions about the four matters mentioned below, concerning electromobility:

1. Alternative fuel sources including electromobility are the future of the automobile industry
2. Without active support from the State, the market for cars driven by alternative fuel sources will develop too slowly
3. Low-emission transport will allow Poland to decrease the problem of smog
4. Public transport companies should exchange their fleet for low-emission vehicles

It was necessary to select one of the 5 possible opinions: strongly disagree, disagree, neither agree nor disagree, agree, or strongly agree, for each of the four statements. The answer that was chosen most often for each of the statements was agree, selected by 44%-45% of the respondents.

As factors which are the greatest barriers in purchasing an electric vehicle the following were mentioned:

- High cost of purchase – 57.3%
- Limited number of charging/fuelling stations – 47.4%
- Limited range of vehicle – 29.8%

Electromobility is a topic that is not only widely discussed in recent times but it is also an area of research by scientists from more and more Polish institutions of higher education, which in turn transfers to specific solutions used in the industry increasing the attractiveness of electric vehicles, e.g., higher range, lower price, which in accordance with the opinion of the respondents are the principal barriers in purchasing such a vehicle.[8]

Conclusion

Poland, like other European countries, is facing an era of electromobility. The government has set itself the goal to support the development of the electromobility ecosystem and to increase the use of other alternative fuels in Poland.[9] Government support is certainly an important factor in the development of electromobility. However, the attitude of the Poles is crucial for the development prospects of this sector of the economy.

The study showed that the Poles believe that alternative fuel sources including electromobility are the future of the automobile industry and low-emission transport will allow their country to decrease the problem of smog. In addition, they believe that public transport companies should exchange their fleet for low-emission vehicles and that market for cars driven by alternative fuel sources will develop too slowly if the state does not actively support electromobility.

[8] OSTENDA, A. – NESTORENKO, T. (2018): Electromobility in Poland – current state and development of specializations at universities, pp. 284-290

[9] Elektromobilność w Polsce. Ministerstwo Energii.

The main factors which limit thepurchasing of an electric vehiclesin Poland are high cost of purchase, limited number of charging/fueling stations and limited range of vehicle.

References:

1. Elektromobilność w Polsce. Ministerstwo Energii. [Cited 12. 9. 2018.] Available online: https://www.gov.pl/web/energia/elektromobilnosc-w-polsce
2. Ministry of Energy. [Cited 12. 9. 2018.] Available online: www.me.gov.pl
3. Alternative Fuels Observatory (2017). [Cited 10. 9. 2018.] Available online: https://data.europa.eu/euodp/de/data/dataset/eafo
4. OSTENDA, A. – NESTORENKO, T. (2018): Electromobility in Poland – current state and development of specializations at universities, w: *Innovation technologies in economy and society (red.) Nestorenko T., Wierzbik-Strońska M., Jendruś R.*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, Katowice 2018, pp.284-290
5. Poland to pour billions into electromobility: PM. [Cited 7. 9. 2018.] Available online: http://www.thenews.pl/1/9/Artykul/396412,Poland-to-pour-billions-into-electromobility-PM
6. Polish Association of Alternative Fuels (2017). Pojazdy elektryczne dostępne w Polsce, p. 4
7. Rozwój elektromobilności w Polsce. [Cited 7. 9. 2018.] Available online: https://www.pwc.pl/pl/pdf/publikacje/2018/rozwoj-elektromobilnosci-w-polsce-raport-pwc.pdf
8. Strategią na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.). [Cited 12. 9. 2018.] Available online: https://www.miir.gov.pl/media/48672/SOR.pdf
9. Weszła w życie ustawa o elektromobilności i paliwach alternatywnych. [Cited 15. 9. 2018.] Available online: https://www.energetyka24.com/weszla-w-zycie-ustawa-o-elektromobilnosci-i-paliwach-alternatywnych

Contacts:

Magdalena Wierzbik-Strońska, MA
Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts
Katowice School of Technology
43 Rolna Street
40-555 Katowice
Poland
e-mail: rektorat@wst.com.pl

prof. Aleksander Ostenda, PhD
Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts
Katowice School of Technology
43 Rolna Street
40-555 Katowice
Poland
e-mail: aleksander.ostenda@wst.com.pl

Olena Nagolyuk, PhD
Faculty of Economics
Luhansk National Agrarian University
44 Alchevskykh Street
61002 Kharkiv
Ukraine
e-mail: nagolyk.lnau@ukr.net

ROZVOJOVÉ PROJEKTY FINANCOVANÉ SVETOVOU BANKOU

Natália Zagoršeková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: natalia.zagorsekova@euba.sk

Príspevok sa zaoberá rozvojovými projektami financovanými Svetovou bankou. V prvej časti sa venujeme názorom odborníkov na systém podpory rozvojových aktivít Svetovej banky a ich efektivitu. V druhej časti sa podrobnejšie venujeme aktívnym projektom v Európe a strednej Ázii v oblasti vodných zdrojov. Rozvojové projekty v tejto oblasti sú poskytované všetkým kategóriám štátov na základe úrovne príjmov.[1]
Kľúčové slová: Svetová banka, Európa, Ázia, vodné zdroje

The paper deals with development projects funded by the World Bank. In the first part, we are describing the expert opinions on the system of the World Bank's development activities and their effectiveness. In the second part, we focus on active projects in Europe and Central Asia in the field of water resources. Development projects in this area are provided to the states in all categories of income levels.
Key words: World Bank, Europe, Asia, water resources
JEL: O19, Q25

Úvod

V tomto príspevku sa zameriavame na problematiku rozvojových projektov financovaných Svetovou bankou. V prvej časti príspevku sa venujeme predstaveniu činnosti Svetovej banky pri rozvoji, mechanizmu fungovania a základnému prehľadu doterajších aktivít v globálnom meradle. V príspevku tiež porovnávame názory rôznych ekonómov a vedcov z iných oblastí skúmania na pozitíva a negatíva činnosti Svetovej banky pri pokroku v rozvíjajúcich sa regiónoch.

V druhej časti príspevku sa venujeme popisu činnosti Svetovej banky v súčasnosti na príklade aktuálne prebiehajúcich projektov v jednom z regiónov, a to v Európe a Strednej Ázii. Špeciálna pozornosť je v tomto príspevku venovaná kategórii projektov, ktoré súvisia s manažmentom vodných zdrojov vo vybranom regióne. Údaje v druhej časti príspevku sú dostupné na internetovej stránke Svetovej banky.

Cieľom tohto príspevku je zhodnotiť činnosť Svetovej banky v oblasti Európy a Strednej Ázie so zameraním na vodné zdroje a ich správu a identifikovať, do ktorých geografických a tematických oblastí sa sústreďuje rozvojová agenda Svetovej banky v súčasnosti. Čiastkovým cieľom príspevku je tiež predstaviť samotnú rozvojovú agendu Svetovej banky a jej pozitívne a negatívne stránky. Toto hodnotenie vychádza z prác renomovaných autorov venujúcich sa rozvojovej ekonómii, udržateľnému rozvoju či medzinárodným vzťahom.

Prvá, teoretická časť príspevku vychádza najmä z oficiálnych dokumentov Svetovej banky a aktuálnych štatistických údajov v databáze tejto organizácie. Pri hodnotení aktivít Svetovej banky využívame práce autorov z renomovaných databáz, predovšetkým

[1] Článok bol spracovaný v rámci projektu č.I-18-104-00 interného grantu pre mladých učiteľov, vedeckých pracovníkov a doktorandov EU v Bratislave „Environmentálne otázky a rozvoj v tranzitívnych ekonomikách s vysokou intenzitou použitia vodných zdrojov“.

ScienceDirect. V druhej časti príspevku vychádzame z databázy projektov Svetovej banky, ktorá ponúka údaje o aktuálnych projektoch, ich objeme, cieľoch a zaradení do jednotlivých sektorov.

1 Rozvojová agenda Svetovej banky

Svetová banka je združením 189 členských štátov, ktoré sú jej akcionármi. Hlavným orgánom Svetovej banky je Rada guvernérov, v ktorej sú členské štáty reprezentované najčastejšie ministrami financií. O každodenné riadenie banky sa stará najmä predseda, ktorým je v súčasnosti Jim Yong Kim a ďalší zamestnanci. Rozhodnutia prijíma 25 výkonných riaditeľov, ktorí tvoria predstavenstvo. Do ich kompetencie spadá rozhodovanie o schvaľovaní pôžičiek a záruk, nových politík, administratívneho rozpočtu a stratégii pomoci pre krajiny.[2]

Skupina Svetovej banky si v rámci rozvoja stanovila do roku 2030 dva základné ciele: odstrániť extrémnu chudobu znížením podielu ľudí žijúcich z menej ako 1,9 USD na deň na maximálne 3 % a podporovať spoločnú prosperitu podporou rastu príjmov 40 % najchudobnejších obyvateľov v každej krajine. V procese dosahovania týchto cieľov si Svetová banka stanovila aj tri priority. Prvou prioritou je orientácia na merateľné výsledky. Druhá priorita sa týka zlepšovania práce samotnej inštitúcie, a to v oblasti návrhov projektov, sprístupňovania informácií či rozširovania povedomia o činnosti Svetovej banky. Treťou prioritou je otvorený rozvoj, čo zahŕňa bezplatne dostupné údaje, výsledky výskumu či sprístupnenie výročných stretnutí širokej verejnosti.[3]

Vo svojej rozvojovej agende využíva Svetová banka niekoľko typov financovania. Financovanie investičných projektov je pôžička poskytovaná vládam na budovanie fyzickej alebo sociálnej infraštruktúry potrebnej na zníženie chudoby a podporu udržateľného rozvoja. Financovanie rozvojovej politiky je úverom vládam alebo iným vládnym organizáciám na budovanie politických a inštitucionálnych kapacít podporujúcich udržateľný rast a znižovanie chudoby. Program pre výsledky (*Program-for-Results*) nadväzuje financovanie priamo na dosiahnuté výsledky a pomáha tak krajinám zlepšovať návrhy ich vlastných rozvojových projektov. Trustové fondy a granty slúžia na poskytovanie okamžitej pomoci v reakcii na prírodné katastrofy a iné mimoriadne situácie. Pôžičky pre súkromný sektor sú tiež dostupné, avšak najmä cez Multilaterálnu agentúru pre investičné záruky (MIGA) a Medzinárodnú finančnú korporáciu (IFC).[4]

1.1 Hodnotenie projektov financovaných Svetovou bankou

Viacerí autori sa v rámci rozvojovej ekonómie zaoberali hodnotením výsledkov projektov financovaných Svetovou bankou a tiež faktormi vplyvu na úspešnosť projektov. Autori sa tiež zaoberali hodnotením podporených projektov a rozdielmi medzi úspešnými a neúspešnými projektami.

Jedným z faktorov, ktoré podľa výskumu vplývajú na ekonomický prínos projektov financovaných zo zdrojov Svetovej banky, je dohľad pracovníkov Svetovej banky pri realizácii konkrétneho projektu. Na príklade 1426 projektov financovaných Svetovou bankou poukázal C. Kilby[5] na to, že projekty pravidelne hodnotené počas budovania mali o niekoľko percent vyššiu ekonomickú návratnosť. Výsledky boli tým lepšie, čím skôr sa začalo s priebežným hodnotením.

[2] Svetová banka (2018): Organization.
[3] Svetová banka (2018): What We Do.
[4] Svetová banka (2018): Products and Services.
[5] KILBY, C. (2000): Supervision and performance: the case of World Bank projects.

Dôležitý vplyv monitorovania potvrdzujú vo svojom článku aj L. A. Ika, A. Diallo a D. Thuillier.[6] Okrem monitorovania však zistili aj významne pozitívny vplyv ďalších faktorov na úspešnosť projektov. Týmito faktormi sú koordinácia, dizajn projektu (ciele stanovené vzhľadom na lokálne špecifiká, identifikácia rizík, inovatívnosť projektu), školenia a inštitucionálne prostredie. Ako autori konštatujú, je dôležité skúmať faktory úspešnosti projektov Svetovej banky, keďže veľký počet týchto projektov je hodnotených ako neúspešné.

Podľa výskumu J. Ishama, D. Kaufmanna a L. H. Pritchetta[7] je významným faktorom ovplyvňujúcim výsledky projektov úroveň občianskych slobôd v krajine. Rozdiel v ekonomickej návratnosti medzi krajinami s najvyššími občianskymi slobodami a najnižšími občianskymi slobodami bol až 22 percentuálnych bodov. Autori tento vzťah vysvetľujú lepšou kontrolou nad realizáciou vládnych projektov zo strany širokej verejnosti.

Pri hodnotení projektov financovaných Svetovou bankou sa odborníci nezameriavajú iba na ekonomické prínosy projektov, ale aj na vplyv jednotlivých projektov na životné prostredie. Jeden z takýchto článkov od autorov J. A. Dixona, L. M. Talbota a G. J. M. Le Moigneho[8] sa venuje špecificky dopadu výstavby vodných nádrží na životné prostredie. Autori uznávajú, že všetky takéto projekty majú svoje pozitíva (zavlažovanie, ochrana pred povodňami, výroba elektrickej energie) aj negatíva (vysídlenie obyvateľov, strata jedinečných lokalít, narušenie prirodzeného kolobehu vody). Dopady vodných nádrží skúmali na príklade šiestich projektov po celom svete, vrátane vodnej nádrže Tri rokliny v Číne. Pre vyhodnotenie negatívnych environmentálnych vplyvov odporúčajú autori ekonomický prístup. Ak je po vyčíslení pozitív a negatív ekonomický prínos záporný, autori odporúčajú projekt zamietnuť.

Pozitívne výsledky vyplývajú z práce P. Kareivu, A. Changovej a M. Marvierovej,[9] ktorí hodnotili ekonomické a sociálne prínosy projektov financovaných Svetovou bankou. Autori porovnávali vplyv projektov, ktoré mali za cieľ ochranu životného prostredia alebo zachovanie biodiverzity, na ekonomický rozvoj a zníženie chudoby. V porovnaní s projektami bez environmentálneho elementu neboli tieto projekty horšie v dosahovaní ekonomických cieľov. Záverom práce je teda konštatovanie, že ekonomický rast nemusí byť v rozpore s ochranou životného prostredia.

Kritike odborníkov sa nevyhol ani spôsob prideľovania pôžičiek zo zdrojov Svetovej banky. A. Dreher, J. Sturm a J. R. Vreeland[10] sa zaoberali vzťahom medzi počtom schválených projektov a dočasným členstvom krajiny v Bezpečnostnej rade OSN. Podľa autorov existuje pozitívna korelácia medzi členstvom v Bezpečnostnej rade a počtom projektov, a to aj po očistení o ekonomické, politické a regionálne faktory. Nezistili však vplyv dočasného členstva v Bezpečnostnej rade OSN na výšku financovania.

Rozvojové projekty financované Svetovou bankou sú dôležitou súčasťou rozvojového úsilia rozvíjajúcich sa štátov. Ako sme uviedli, tieto projekty a spôsob ich realizácie sa nevyhli ani kritike. V nasledujúcej časti príspevku predstavujeme aktuálne projekty so špecifickým zameraním na vodné zdroje a z jedného geografického regiónu.

---

[6] IKA, L. A. - DIALLO, A. - THUILLIER, D. (2012): Critical success factors for World Bank projects.
[7] ISHAM, J. - KAUFMANN, D. - PRITCHETT, L. H. (1997): Civil Liberties, Democracy, and the Performance of Government Projects.
[8] DIXON, J. A. - TALBOT, L. M. - LE MOIGNE, G. J. M. (1989): Dams and the Environment: Considerations in World Bank Projects.
[9] KAREIVA, P. - CHANG, A. - MARVIER, M. (2008): Environmental Economics: Development and Conservation Goals in World Bank Projects.
[10] DREHER, A. - STURM, J. - VREELAND, J. R. (2009): Development aid and international politics: Does membership on the UN Security Council influence World Bank decisions?

2 Projekty financované Svetovou bankou v regióne Európy a Strednej Ázie

Databáza projektov financovaných Svetovou bankou rozdeľuje štáty sveta do šiestich geografických regiónov: Afrika, Východná Ázia a Pacifik, Európa a Stredná Ázia, Latinská Amerika a Karibik, Blízky Východ a Severná Afrika a Južná Ázia. V tomto príspevku sa zameriavame na štáty z tretej geografickej skupiny, Európa a Stredná Ázia. Do tejto skupiny zaraďuje Svetová banka 45 štátov: Albánsko, Arménsko, Azerbajdžan, Belgicko, Bielorusko, Bosna a Hercegovina, Bulharsko, Cyprus, Česko, Čierna Hora, Dánsko, Estónsko, Fínsko, Francúzsko, Grécko, Gruzínsko, Holandsko, Chorvátsko, Island, Írsko, Kazachstan, Kirgizsko, Kosovo, Litva, Lotyšsko, Luxembursko, Macedónsko, Maďarsko, Moldavsko, Nórsko, Poľsko, Portugalsko, Rakúsko, Rumunsko, Rusko, Slovensko, Slovinsko, Srbsko, Španielsko, Tadžikistan, Taliansko, Turecko, Turkménsko, Ukrajina a Uzbekistan. Za celé obdobie fungovania Svetovej banky, čiže od roku 1947, bolo v rámci regiónu podporených najviac projektov v Turecku, a síce 217 projektov v celkovej hodnote 41,29 miliárd amerických dolárov.[11]

V tomto príspevku sa venujeme konkrétne projektom súvisiacim s vodnými zdrojmi, preto popíšeme projekty v regióne Európy a Strednej Ázie v oblasti vodných elektrární zo sektora energetika a ťažba a celý sektor s názvom voda, sanitácia a odpady. Do tohto sektora spadajú oblasti prístup k vode, sanitácia, manažment odpadov, verejná správa a iné projekty v oblasti vody, sanitácie a odpadov.

Projekty financované Svetovou bankou sa neposkytujú vždy iba jednej krajine, ale na jednom projekte môže spolupracovať viacero štátov. Spoločné projekty medzi viacerými krajinami sú v oblasti vodných zdrojov mimoriadne dôležité, keďže vodné toky často určujú hranice medzi štátmi a v prípade konfliktu hrozí strata prístupu k vode či znečistenie daného zdroja.[12] Spolupráca v oblasti vodných zdrojov by tiež mohla byť kľúčom k riešeniu konfliktov medzi krajinami strednej Ázie, v súčasnosti však boj o vodné zdroje konflikty v tejto oblasti podnecuje.[13]

V oblasti vodných elektrární sú aktuálne aktívne štyri projekty v regióne Európy a Strednej Ázie. Ide o obnovu vodnej elektrárne Nurek v Tadžikistane a tri projekty zamerané na bezpečnosť vodných nádrží v Albánsku (základný projekt a dva projekty na dofinancovanie).

V oblasti prístup k vode[14] je momentálne aktívnych 17 projektov v regióne Európa a Stredná Ázia. Významným projektom je budovanie kapacít v sektore vody v Dunajskom regióne, ktorý si vyžiadal aj dofinancovanie. Väčšina projektov sa zameriava na zabezpečenie dodávok vody do konkrétnych miest a oblastí (Uzbekistan, 2 projekty v Tadžikistane), do miest všeobecne (2 projekty v Macedónsku, Ukrajina, Turecko, Kirgizsko, Gruzínsko) či do vidieckych oblastí (2 projekty v Kirgizsku). V niektorých krajinách je projekt zameraný všeobecne na dostupnosť vody a sanitácie v celej krajine (Bielorusko, Albánsko, 2 projekty v Azerbajdžane). Dva ďalšie projekty boli zamerané veľmi špecificky. V Uzbekistane existuje projekt na zabezpečenie kúrenia a teplej vody a v Kosove projekt zabezpečuje dodávky vody cez kanál Iber.

V oblasti sanitácie[15] sa nachádzajú všetky projekty uvedené v oblasti prístup k vode. Navyše táto oblasť zahŕňa aj dva ďalšie projekty. Prvým je vybudovanie kanalizácie v dvoch mestách v Uzbekistane, Buchara a Samarkand, ktorý si vyžiadal aj dofinancovanie.

[11] Svetová banka (2018): Projects & Operations - Countries | The World Bank.
[12] RANETA, L. – KUNYCHKA, M. (2018): Rivers as Hostages of Armed Conflicts in Eastern Europe: The Cases of Siverski Donets, Kalmius and Dniester Rivers.
[13] ČECH, Ľ. (2017): Voda ako konfliktný faktor rozvoja strednej Ázie.
[14] Svetová banka (2018): Projects & Operations - All Projects | The World Bank.
[15] Svetová banka (2018): Projects & Operations - All Projects | The World Bank.

Dofinancovanie bolo potrebné aj v prípade druhého projektu, ktorého cieľom je znížiť znečistenie vody dusičnanmi v Rumunsku.

Manažment odpadov[16] obsahuje niekoľko projektov, ktoré nie sú uvedené v predchádzajúcich oblastiach. Krajiny západného Balkánu, Chorvátsko a Bosna a Hercegovina, spolupracujú na projekte kontroly znečistenia Jadranského mora. Bosna a Hercegovina tiež samostatne realizuje projekt manažmentu tuhého odpadu, rovnako ako Azerbajdžan. V Čiernej Hore pomocou projektu financujú manažment priemyselného odpadu. Do oblasti manažmentu odpadov spadajú aj projekty lokálneho rozvoja v Arménsku a rozvoja miest a turizmu v Albánsku.

Oblasť verejnej správy[17] obsahuje okrem už spomenutých projektov napríklad protipovodňové zabezpečenie riek Drina (Bosna a Hercegovina) a Odra (Poľsko), modernizáciu hydrometeorologických kapacít (Rusko, Tadžikistan, Kirgizsko). Viacero projektov bolo zameraných na zavlažovanie, napríklad v Uzbekistane, Tadžikistane, Kirgizsku, Bosne a Hercegovine či Albánsku. V Bulharsku do tejto oblasti spadá budovanie infraštruktúry v obciach.

V poslednej oblasti ostatných projektov[18] je väčšina projektov všeobecná, a okrem vodných zdrojov zahŕňa aj mnoho ďalších oblastí ako doprava či energetika. Príkladmi takýchto projektov sú zlepšenie obecnej infraštruktúry v Macedónsku, udržateľné mestá v Turecku, ubytovacie kapacity v Rusku, podpora komunít v Kirgizsku, rozvoj vidieka v Azerbajdžane, podpora hospodárskeho rozvoja v Arménsku či projekty regionálneho rozvoja v Gruzínsku. Projekt dodávky vody v oblasti rieky Syrdarya v Uzbekistane je tiež zaradený do tejto oblasti. Ďalej ide o dva projekty protipovodňovej ochrany, v Srbsku a v Bosne a Hercegovine. Posledným projektom je budovanie kapacít na poistenie rizika spojeného s prírodnými katastrofami na západnom Balkáne.

V tejto kapitole sme sa zamerali na ekonomiky, ktorým bolo poskytnuté financovanie v regióne Európy a strednej Ázie a majú v súčasnosti aktívne projekty súvisiace s vodnými zdrojmi. Z 20 takýchto ekonomík sú 4 ekonomiky súčasťou Európskej únie. Jedna z financovaných krajín, Tadžikistan, je podľa aktuálneho rozdelenia[19] podľa Svetovej banky zaradená v skupine krajín s nízkym príjmom. Päť z financovaných krajín zaraďuje Svetová banka do kategórie krajín s nižším stredným príjmom, a to Gruzínsko, Kirgizsko, Kosovo, Ukrajina a Uzbekistan. Väčšina financovaných krajín, až dvanásť, patrí medzi krajiny s vyšším stredným príjmom. Sú to Albánsko, Arménsko, Azerbajdžan, Bielorusko, Bosna a Hercegovina, Bulharsko, Čierna Hora, Macedónsko, Rumunsko, Rusko, Srbsko a Turecko. Dve krajiny, v ktorých sa v súčasnosti realizujú projekty financované Svetovou bankou v oblasti vodných zdrojov, patria medzi krajiny s vysokým príjmom. Ide o Poľsko a Chorvátsko, ktoré sú zároveň členskými štátmi Európskej únie.

Záver

Tento príspevok sa venuje rozvojovej agende Svetovej banky a projektom, ktoré Svetová banka financuje v konkrétnych geografických a tematických oblastiach. V prvej časti príspevku analyzujeme postavenie jednotlivých orgánov Svetovej banky s ohľadom na jej rozvojovú politiku. Následne sa zaoberáme doterajším výskumom efektivity projektov financovaných Svetovou bankou a hodnoteniu ich ďalších aspektov z pohľadu odborníkov.

Druhá časť príspevku sa venuje opisu projektov financovaných Svetovou bankou, ktoré sú momentálne aktívne. Špecificky sa zameriavame na región Európy a strednej Ázie,

[16] Svetová banka (2018): Projects & Operations - All Projects | The World Bank.
[17] Svetová banka (2018): Projects & Operations - All Projects | The World Bank.
[18] Svetová banka (2018): Projects & Operations - All Projects | The World Bank.
[19] Svetová banka (2018): World Bank Country and Lending Groups – World Bank Data Help Desk.

v ktorom došlo od konca studenej vojny k veľmi odlišnému vývoju v jednotlivých ekonomikách. Tematicky sa zameriavame na projekty súvisiace s vodnými zdrojmi.

V tomto príspevku sme sa zamerali na zhodnotenie činnosti Svetovej banky v oblasti Európy a Strednej Ázie so zameraním na vodné zdroje a ich správu a identifikovanie, do ktorých geografických a tematických oblastí sa sústreďuje rozvojová agenda Svetovej banky v súčasnosti. Zámerom príspevku bolo tiež predstaviť samotnú rozvojovú agendu Svetovej banky a jej pozitívne a negatívne stránky. Toto hodnotenie vychádza z prác renomovaných autorov venujúcich sa rozvojovej ekonómii, udržateľnému rozvoju či medzinárodným vzťahom.

Z analýzy konkrétnych projektov financovaných Svetovou bankou vyplýva, že projekty aktívne v súčasnosti sú podporované naprieč príjmovými skupinami krajín, od krajín s nízkymi príjmami až po krajiny s vysokými príjmami. Medzi podporenými projektami sú aj projekty z členských štátov Európskej únie, ide však o členov, ktorí pristúpili po roku 2004. Slovensko v oblasti vodných zdrojov momentálne nemá samostatný aktívny projekt financovaný Svetovou bankou.

Použitá literatúra:

1. ČECH, Ľ. (2017): Voda ako konfliktný faktor rozvoja strednej Ázie. In: *Ciele OSN v oblasti udržateľného rozvoja: Agenda 2030.* Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, s. 16-23. ISBN 978-225-4489-4.
2. DIXON, J. A. - TALBOT, L. M. - LE MOIGNE, G. J. M. (1989): *Dams and the Environment : Considerations in World Bank Projects*. The World Bank, 1989.
3. DREHER, A. - STURM, J. - VREELAND, J. R. (2009): Development aid and international politics: Does membership on the UN Security Council influence World Bank decisions? In: *Journal of Development Economics,* 2009, roč. 88, č. 1, s. 1–18.
4. IKA, L. A. - DIALLO, A. - THUILLIER, D. (2012): Critical success factors for World Bank projects: An empirical investigation. In: *International Journal of Project Management,* 2012, roč. 30, č. 1, s. 105–116.
5. ISHAM, J. - KAUFMANN, D. - PRITCHETT, L. H. (1997): Civil Liberties, Democracy, and the Performance of Government Projects. In: *The World Bank Economic Review,* 1997, roč. 11, č. 2, s. 219–242.
6. KAREIVA, P. - CHANG, A. - MARVIER, M. (2008): Environmental Economics: Development and Conservation Goals in World Bank Projects. In: *Science,* 2008, roč. 321, č. 5896, s. 1638–1639.
7. KILBY, C. (2000): Supervision and performance: the case of World Bank projects. In: *Journal of Development Economics,* 2000, roč. 62, č. 1, s. 233–259.
8. RANETA, L. – KUNYCHKA, M. (2018): Rivers as Hostages of Armed Conflicts in Eastern Europe: The Cases of Siverski Donets, Kalmius and Dniester Rivers. In: *Medzinárodné vzťahy,* 2018, roč. 16, č. 1, s. 53-67.
9. Svetová banka. (2018): *Projects & Operations - All Projects | The World Bank*. [online]. In: World Bank, 2018. [Citované 10. 11. 2018.] Dostupné na internete: http://projects.worldbank.org/search?lang=en&searchTerm=&sectorcode_exact=WC.
10. Svetová banka. (2018): *Projects & Operations - All Projects | The World Bank*. [online]. In: World Bank, 2018. [Citované 10. 11. 2018.] Dostupné na internete: http://projects.worldbank.org/search?lang=en&searchTerm=&sectorcode_exact=WA.
11. Svetová banka. (2018): *Projects & Operations - All Projects | The World Bank*. [online]. In: World Bank, 2018. [Citované 10. 11. 2018.] Dostupné na internete: http://projects.worldbank.org/search?lang=en&searchTerm=&sectorcode_exact=WB.

12. Svetová banka. (2018): *Projects & Operations - All Projects | The World Bank*. [online]. In: World Bank, 2018. [Citované 10. 11. 2018.] Dostupné na internete: http://projects.worldbank.org/search?lang=en&searchTerm=&sectorcode_exact=WF.
13. Svetová banka. (2018): *Projects & Operations - All Projects | The World Bank*. [online]. In: World Bank, 2018. [Citované 10. 11. 2018.] Dostupné na internete: http://projects.worldbank.org/search?lang=en&searchTerm=&sectorcode_exact=WZ.
14. Svetová banka. (2018): *Projects & Operations - Countries | The World Bank*. [online]. In: World Bank, 2018. [Citované 10. 11. 2018.] Dostupné na internete: http://projects.worldbank.org/country?lang=en&page=.
15. Svetová banka. (2018): *Organization*. [online]. In: World Bank, 2018. [Citované 10. 11. 2018.] Dostupné na internete: http://www.worldbank.org/en/about/leadership.
16. Svetová banka. (2018): *Products and Services*. [online]. In: World Bank, 2018. [Citované 10. 11. 2018.] Dostupné na internete: http://www.worldbank.org/en/projects-operations/products-and-services.
17. Svetová banka. (2018): *What We Do*. [online]. In: World Bank, 2018. [Citované 10. 11. 2018.] Dostupné na internete: http://www.worldbank.org/en/about/what-we-do.
18. Svetová banka. (2018): *World Bank Country and Lending Groups – World Bank Data Help Desk*. [online]. In: World Bank, 2018. [Citované 10. 11. 2018.] Dostupné na internete: https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519.

Kontakt:
Ing. Natália Zagoršeková, PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: natalia.zagorsekova@euba.sk

SÚČASNÝ FENOMÉN NEKULTÚRNEJ POLITIKY V KONTEXTE DISKUSIÍ O GLOBÁLNOM RÁMCI BEZPEČNEJ, RIADENEJ A LEGÁLNEJ MIGRÁCIE

Marta B. Zágoršeková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomickej univerzity v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail:marta.zagorsekova@euba.sk

V týchto dňoch sme svedkami vášnivých debát politikov o Globálnom rámci bezpečnej, riadenej a legálnej migrácii, no veľmi sporadicky sa stretávame so skúmaním tohto dokumentu OSN z kultúrno-politického hľadiska. Tento príspevok je pokusom poukázať na nepripravenosť politickej reprezentácie štátov V4 prispieť k úspechu globálneho multilateralizmu v tejto otáke. Poukážeme na niektoré príčiny tohto javu, ktoré sú, podľa nás, následkami *neharmonizácie* kultúrnej politiky EÚ, politických prejavov etatizmu a etnocentrizmu. Tvrdíme, že „migračná politika“ štátov EÚ musí byť súčasťou ich kultúrnej politiky.
Kľúčové slová: migrácia, kultúrny a sociálny kapitál, identita

These days, we are witnessing a passionate political debate concerning the UN document entitled Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration. However, this kind of debate is only sporadically examined from a cultural point of view. This contribution is an attempt to point to the unpreparedness of the political representations of the Visegrad group countries to contribute to the success of this document. The paper is building on the paradigm of global multilateralism in contemporary international processes and its ambition is to point out to some of the deeper causes of these negative attitudes manifested in the policies of the Visegrad group as well as to the persistence of etatism and ethnocentrism in cultural policies and the current consequences of non-harmonization of the EU's cultural policies. We build our analysis on the assumption that the cultural policy of a state is an organic part of its foreign policy.
Key words: migration, cultural and social capitál, identity
JEL Classifikation: L93

Úvod

Dnes s prekvapením pozorujeme v prejavoch politikov, hlavne zo stredoeurópskeho prostredia, že nový medzinárodný dokument *Globálny rámec o bezpečnej, riadenej a legálnej migrácii* pôsobí ako červené súkno v býčích zápasoch. Politická reprezentácia niektorých európskych štátov pochopila Globálny rámec (ďalej len Globálny rámec) ako príležitosť ochrany suverenity svojich štátov v boji s medzinárodným strašidlom migrácie. Dochádza však k závažnej dezinterpretácii obsahu a cieľov Globálneho rámca, čo svedčí o tom, že namiesto demokratickej politiky, hlavne štáty V4, sa prikláňajú k populistickým a xenofóbnym postojom v riešení globálnej migračnej krízy.

1 Kultúrno-politické príčiny antimigračných postojov

Na to, aby členské štáty EÚ čerpali argumenty proti prijatiu medzinárodného dokumentu OSN o migrácii im na jednej strane dobre poslúžil skutočnosť, že kultúrna politika EÚ od prvej Maastrichtskej zmluvy roku 1993 dodnes nebola harmonizovaná. To znamená, že v otázkach kultúrnych konzekvencií globálnej migrácie niet spoločného európskeho stanoviska. Napokon aj Globálny rámec jednoznačne konštatuje, že suverénom

v rozhodovaní o migračnej politike sú jednotlivé štáty. Takže dnes sa ešte nevytvorila jednotná európska platforma v riešení kultúrno-politických otázok súvisiacich s kultúrnymi následkami migrácie.

Na druhej strane je faktom, že problém medzinárodnej migrácie objektívne súvisí s ohrozením tradičnej kultúrnej identity európskych štátov a hlavne štátov V4, lebo migrujúce skupiny pochádzajúce z Ázie a Afriky sa vyznačujú s odlišnými znakmi svojej kultúrnej identity, náboženstva, jazyka a tradície.

Tieto príčiny poukazujú na to, že súčasná globálna migrácia ovplyvňuje nielen riešenie vnútropolitických a zahranično-politických otázok, ale významne determinuje podstatné zmeny v kultúrno-politických funkciách štátov, ktoré sa z vnútropolitického intravilánu dostávajú do medzinárodnej sféry globálnych procesov. Pokiaľ štáty EÚ svoju kultúrnu politiku realizovali iba na úrovni vnútornej politiky, otázky migračnej a azylovej politiky zdanlivo s ňou nesúviseli. Kultúrna politika mohla pokojne plávať vo vodách klasického chápania národného štátu, ochraňovať a rozvíjať prvky národnej kultúrnej identity a zatvárať prístavy pred globálnymi multikultúrnymi vplyvmi.

Ale globálna, spočiatku živelná, migrácia spôsobila, že tradičné kultúrno-politické nástroje štátov zlyhávali, hlavne štátov V4, lebo sa ukázalo, že v procese riešenia živelných migračných vĺn, hlavne v rokoch 2015 – 2017 štáty V4 museli predovšetkým riešiť otázky vyplývajúce z prvého kontaktu s kultúrnou inakosťou migrantov z Ázie a Afriky. Vonkajšími znakmi tejto inakosti boli hlavne náboženské symboly a komunikačná verbálna i neverbálna inakosť zabraňujúca porozumeniu. „Chceme len kresťanov!“ – zaznievali výzvy politikov zo štátov V4. Kultúrna inakosť migrantov bránila tomu, aby etnocentricky orientovaní politici vnímali migrantov ako ľudské bytosti, ktoré napriek kultúrnej inakosti majú rovnaké ľudské práva a sociálne potreby ako „my“. „Oni“ nie sú kresťania, komunikovali sa prvé dojmy z vnímania kultúrnej inakosti migrantov. Mimochodom, týmito postojmi politici V4 urobili leviu službu šíreniu nového fideizmu aj v štátoch V4, ktoré nemajú uzavretý medzinárodný dohovor so Svätou stolicou (napríklad Česká republika).

2 Etnocentrizmus

Pod vplyvom kultúrnej inakosti migrantov sa z migračnej a azylovej politiky štátov stala kultúrna, respektíve nekultúrna politika opierajúca sa o populistickú, hlavne konzervatívnu, etnocentrickú politiku. Otázka ľudských práv migrantov ako otázka ľudských bytostí, mužov, žien a detí, ich sociálne potreby táto nekultúrna politika potlačila do úzadia. Dokonca ani otázka potreby pracovnej sily získanej z medzinárodného prostredia sa počas prvých migračných vĺn sa v politike štátov V4 nedostala na pretras dňa. Namiesto toho sa stavali ploty a začali sa strážiť hranice medzi štátmi.

Na druhej strane musíme uznať, že imperatív spravodlivosti a uznania odlišnosti osôb, úsilie o všeľudské *dobro* a podobné morálne tézy končia v kruhu. Buďte láskavý k zločincom, uznajte právo na inakosť teroristovi, prejavte ľudskosť masovému vrahovi a váš humanizmus iba rozšíri hranice slobody extrémistom. Ale ak odlišnú identitu vnímame cez prizmu našej identity, dokážeme prekonať nielen vlastné predsudky, ale aj prázdne tradičné axiómy. Vedomie, že tomu druhému sa ja javím ako iný, logicky vytvorí bipolárny vzťah relativity medzi identitami osôb, skupín a národov. V tomto zmysle musíme opustiť falošnú predstavu, že „inakosť“ toho druhého vzniká tým, že my vnímame toho druhého ako „iného“, odlišného od nás. Logickým východiskom *vzťahu* medzi „ja“ a „iný“ je tranzitivita, čiže poznanie tohto vzťahu v zmysle interferencie: mne sa javí on/ona ako „inakosť“ a tomu druhému sa ja javím ako „inakosť“.

A dnes, keď po dvojročnom procese ťažkých medzinárodných rokovaní konečne máme pred sebou globálny, medzinárodný rámec najvyššej autority OSN, politická reprezentácia Slovenskej republiky odmieta čo i len rokovať o tomto rámci. Podobne, ako

ďalšie členské štáty V4. Táto politická hystéria svedčí nielen o nepochopení cieľov Globálneho rámca, ale predovšetkým o tom, že súčasná politická reprezentácia SR uprednostňuje politiku etnocentrického izolacionizmu a z imperatívov našej zahraničnej politiky snaží zlikvidovať dimenziu medzinárodneho multilateralizmu, ktorú reprezentuje OSN. Na tejto šikmej ploche nekultúrnej politiky ľahko môžu parazitovať populistické a krajne pravicové politické strany. Spomeňme si len na obdobie šírenia fašizmu v strednej Európe a na jeho tragické následky v čase, keď ešte OSN neexistovala a nebolo takej medzinárodnej autority, ktorá by dokázala účinne zabrániť šíreniu fašizmu, antisemitizmu, potláčaniu ľudských práv a prenasledovaniu kultúrne odlišných etnických skupín.

Hlbšou príčinou odmietnutia Globálneho rámca je, podľa môjho názoru, neharmonizácia kultúrnej politiky EÚ. Otázky z oblasti kultúrnej politiky, ktoré súvisia s potrebou rozvoja kultúrnej kreativity, inovácií, vzdelávania, vedy, komunikácie, náboženstva sú vo výlučnej kompetencii členských štátov. Niektorí politickí reprezentanti sa k nim vyjadrujú akoby boli vlastníkmi svojich štátov, nie reprezentantmi *volonte general* svojich občanov. Nehovoriac o tom, že politické debaty neraz redukujú Globálny rámec iba na zjednodušenú interpretáciu suverenity štátu ako mocenskej inštitúcie, ale občiansky mandát tejto inštitucionálnej moci neberú do úvahy. Pričom je faktom, že občianska spoločnosť štátov V4 je dnes, a bola aj v minulosti, či sa nám to páči, či nie, multikultúrna. Avšak súčasná globálna migrácia prináša novú skúsenosť s kultúrnou „inakosťou“ z mimoeurópskeho prostredia.

3 Podcenenie významu ľudského kapitálu

Medzi ďalšie príčiny nepochopenia Globálneho rámca môžeme zaradiť aj fakt nedostatočného ocenenia významu ľudského kapitálu. Ak nechceme, aby namiesto ľudského kapitálu, na naše územie prúdil iba zahraničný ekonomický kapitál, ktorý po vyčerpaní zdrojov a štátnych dotácií odíde aj so ziskom, ktorý vyťažil z nášho ľudského kapitálu, tak musíme zmeniť našu doterajšiu politiku riešenia migrácie pracovnej sily. Ako dnes vidíme vo vyjadreniach politikov zo štátov V4, ich demokratickú a liberálnu rétoriku zrazu Globálny rámec OSN zmenil na etnocentrickú a xenofóbnu hystériu. Hlásateľom tejto politiky na Slovensku sú predovšetkým koaličné strany *SNS* a *Smer*, v Maďarsku *FIDESZ*, v Česku *Ano* a v Poľsku *Prawo i Sprawiedliwość*. Predstavitelia týchto dnes vládnucich strán v štátoch V4 ani sa nemuseli stretnúť a dohodnúť si svoje spoločné stanovisko ku Globálnemu rámcu, ale unisono prehlasujú, že tento dokument OSN je pre ich štáty nebezpečný.

Jednou z príčin tohto vnímania Globálneho rámca je, nepochopenie logickej zásady tranzitivity v procese konštrukcie pojmu identity. V akej mentálnej situácii sa nachádzame, keď konštruujeme pojem identity? Po prvé, výraz identity musíme ponímať ako všeobecný tranzitívny pojem, a po druhé ako zo skúsenosti pochádzajúci induktívny poznatok, ktorý nemá axiomatickú povahu. Čiže nejestvuje „inakosť“ ako taká, ako axióma. Pojem identity teda asociuje rozličné diferenciácie a odlišnosti medzi indivíduami a sociálnymi skupinami, ale všetky tieto odlišnosti sú prejavom *ľudskej prirodzenosti*. V tomto zmysle je prirodzené ľudskoprávne posolstvo osvietenského humanizmu platné aj dnes, lebo vyzýva k tomu, aby sme nad *ľudskú prirodzenosť* nepovýšili iné historické produkty a inštitúcie. Globálny rámec odráža racionalitu tohto ponímania humanizmu a egalitarizmu z hľadiska súčasného postmoderného sveta.

Štáty V4, napriek tomu, že historicky nikdy neboli reprezentantmi homogénnych národných štátov, ešte aj dnes ich politici väčšinou presadzujú etatistickú ideu národného štátu. Tragická historická skúsenosť počas druhej svetovej vojny a po nej jasne svedčí o tom, aké obete museli prinášať občania pre politiku tzv. národného štátu, aké kruté formy prenasledovania museli znášať etnické menšiny, ktoré legitímne žili spolu s väčšinovým obyvateľstvom na území týchto štátov. Jedným z nebezpečných následkov tejto politiky

dodnes je netolerancia kultúrnej plurality, xenofóbia a nepochopenie demokratickej štruktúry otvorenej občianskej spoločnosti.

Európska osvietenská idea štátu sa formovala v duchu myšlienky národného štátu, lebo bola spojená s národno-emancipačným procesom, ktorého hlavným nástrojom bola kultúrna politika presadzujúca právo na emancipáciu národov, hlavne prostredníctvom uznania národného jazyka a vzdelávania v národnom jazyku. Však súčasné idey štátu v rámci európskej politickej filozofie sa už kriticky vyrovnávajú s Hegelovou a Herderovou ideou národného štátu a jej etatistickou koncepciou, lebo už nevyhovuje súčasným funkciám štátu v globálnych medzinárodných procesoch.

Podľa môjho názoru nepochopenie transformácie funkcií štátov v globálnych procesoch v rámci kultúrnej ne-politiky štátov V4 vyviera z toho, že k ruptúrnym globálnym zmenám dochádza v čase, keď ešte štáty V4 nedokázali plne zhodnotiť svoj kultúrny kapitál a už sú konfrontované s ekonomickým tlakom na ľudský kapitál, resp. ich ďalší ekonomický rast nedokáže zabezpečiť ich vnútorný ľudský kapitál.

4 „Migračná politika“ je súčasťou kultúrnej politiky štátu

Dokument OSN Globálny rámec je mimoriadne vážnou výzvou ako získať nové zdroje pre rozvoj ľudského kapitálu z medzinárodného prostredia migrujúcej pracovnej sily. Lenže v podstate etatistická národnoštátna politika štátov V4 nedokáže absorbovať predstavu, že na svojom území okrem historických menšín musí vytvoriť podmienky aj pre menšiny pochádzajúce z globálnej migrácie. Migračný zdroj pracovnej sily totiž zasahuje do tej politiky štátov V4, kde sa politická reprezentácia môže plne realizovať ako suverén, lebo v oblasti kultúrnej politiky tieto štáty žiadne doterajšie medzinárodné, ani európske dohovory nekoordinujú. Následkom tejto situácie je, že otázky kultúrnej identity a kultúrnej politiky štátov V4 sa stali nástrojom živelnej konfrontačnej politiky parlamentných i neparlamentných politických strán, lebo väčšina politických strán sa usiluje pomocou etnocentrickej rétoriky získať na svoju stranu voličov z väčšinového, národne orientovaného, elektorátu. Objektívne im to umožňuje fakt, že kultúrna politika členských štátov EÚ od Maastrichtskej zmluvy z roku 1993 dodnes nebola harmonizovaná. Takže dnes máme 28, resp. po Brexite budeme mať 27, odlišných kultúrnych politík členských štátov EÚ tak na úrovni ich vnútornej politiky ako aj zahraničnej politiky dotýkajúcej sa tých otázok, ktoré sú determinované kultúrnou politikou.

Ako to dnes vidíme s kultúrnou politikou oveľa viac ako kedykoľvek predtým objektívne súvisia otázky migračnej a azylovej politiky. Lebo prostredníctvom globálnej migrácie nie sú kauzálne podmienené iba ekonomické a sociálne štruktúry spoločností, ale aj atributívna kultúrna identita štátov vytvárajúca sa počas stáročí. Globálne ekonomické, politické a bezpečnostné procesy v súčasnosti významne transformujú funkcie štátov ako aktérov medzinárodných procesov. V tomto medzinárodnom procese sa zásadne menia aj kultúrno politické funkcie štátov. Štáty musia riešiť nielen tradičné otázky ochrany vlastnej kultúrnej identity, ale sú konfrontované multikultúrnymi procesmi a multikultúrnymi ekonomickými, finančnými a politickými aktérmi. Medzinárodné korporácie ako nadštátni, globálni aktéri nepôsobia, a z logiky ich cieľov vyplýva, že ani nemôžu pôsobiť, v rámci kultúrnej identity jedného štátu, alebo jednej veľmoci, ale nezávisle od toho akou kultúrnou, alebo geopolitickou identitou sa daný štát, alebo veľmoc, v medzinárodnom procese prezentuje.

Tieto nové globálne fenomény musíme brať do úvahy pri riešení vplyvu globálnej migrácie na kultúrnu identitu štátov. Dnes je globálna migrácia živelným nadštátnym procesom a bude pokračovať, aj napriek tomu, že niektoré malé štáty ako V4 sa budú od dokumentu OSN dištancovať. Tým iba prispejú k tomu, že sa prehĺbi živelná, neregulovaná, nekoordinovaná migrácia, ktorá je potenciálne oveľa nebezpečnejšia než legitímne riadená

migrácia na riešení, ktorej sa štáty dohodnú na najvyššej medzinárodnej úrovni, ktorú reprezentuje OSN. Štáty V4 svojim odmietavým stanoviskom riskujú, že ich migračnú politiku ostatné, čiže väčšina štátov OSN, bude tiež ignorovať a nebudú môcť v prípade globálnej migračnej krízy oprieť o medzinárodné dokumenty a medzinárodné organizácie. To môže mať za následok iba to, že sa ocitneme na periférií medzinárodných procesov so strateným kreditom dôveryhodného aktéra, ktorého názor produktívne ovplyvňuje medzinárodné procesy.

Treba podčiarknuť, že Globálny rámec neupiera právo jednotlivým štátom suverénne rozhodovať o svojej migračnej a azylovej politike na svojom území. Preto je dezinformáciou, že tento dokument ohrozuje suverenitu štátov.

Migrujúca pracovná sila prináša so sebou svoj kultúrny kapitál. Vieme, že sociálny kapitál migrujúca pracovná sila musí zanechať v krajine svojho pôvodu, kým svoj kultúrny kapitál prenáša so sebou, lebo tvorí jej kultúrnu, čiže osobnú identitu, ľudský habitus. A práve táto kultúrna inakosť migrujúcej pracovnej sily vyvoláva u predstaviteľov tradičných národnoštátnych politikov xenofóbne názory. Pričom historická skúsenosť stredoeurópskeho regiónu, ale aj veľkých civilizácií, svedčí práve o ekonomických, politických a sociálnych úspechoch vyplývajúcich z medzikultúrnych podnetov. Nehovoriac o európskej migrácii na územie novoobjavenej Ameriky, o vplyve čínskej kultúry na japonskú identitu, o civilizačnom pokroku západného sveta.

Dnes najvýznamnejší medzinárodný aktér západnej civilizácie ako je OSN prvýkrát na globálnej úrovni sa snaží zabrániť nežiaducim aspektom živelnej migrácie, ale niektorí politickí reprezentanti v strednej Európe reagujú na jeho výzvy pomocou predsudkov 19. storočia. Je dôležité si všimnúť, že globálny trh ľudského kapitálu v súčasnosti významne ovplyvňujú zmeny odohrávajúce sa v oblasti kultúrnej suverenity a identity štátov. V procese globálnych zmien štáty sú vystavené nielen politickým požiadavkám transformácie, ale aj procesom, ktoré redukujú, respektíve minimalizujú ich doterajšie politické funkcie. Štáty sú dnes závislé od ambícií globálnych medzinárodných ekonomických aktérov, voči ktorým sú v subordinatívnom postavení.

Cieľom tohto globálneho rámca je „zmierniť nepriaznivé podnety a štrukturálne faktory, ktoré bránia ľuďom vytvárať udržateľné živobytie v krajinách svojho pôvodu, a nútia ich, aby hľadali budúcnosť inde. Zámerom je znížiť riziká a zraniteľné miesta, ktorým migranti čelia v rôznych štádiách migrácie rešpektovaním, ochranou a naplňovaním ich ľudských práv a poskytnutím starostlivosti a pomoci. Snaží sa riešiť oprávnené obavy spoločenstiev, pričom uznáva, že spoločnosti prechádzajú demografickými, ekonomickými, sociálnymi a environmentálnymi zmenami v rôznom rozsahu, čo môže mať dôsledky pre migráciu a dôsledky, ktoré z nej vyplývajú. Usiluje sa vytvoriť priaznivé podmienky, ktoré umožnia všetkým migrantom obohatiť naše spoločnosti prostredníctvom ich ľudských, ekonomických a sociálnych schopností a tým zabezpečiť ich príspevok k udržateľnému rozvoju na miestnej, národnej, regionálnej a globálnej úrovni.“[1]

Keď sa zamyslíme nad touto výzvou v kontexte uvedených problémov ne-kultúrnej politiky niektorých predstaviteľov štátov V4, tak nevyhnutne prídeme k záveru, že pre malé štáty V4 dnes viac vyhovuje klasický koncept národného štátu, lebo atribútom národného štátu je kultúra, jazyk a tradície. To, že odmietajú Globálny rámec OSN, odmietajú sa podieľať na medzinárodnom procese rešpektovania ľudských práv, práv žien a práv detí, a azda zmenia svoje stanoviská až vtedy, keď negatívne následky tohto postoja živelne zasiahnu do vnútornej štruktúry ich identity a kultúry.

Odmietnuť účasť na medzinárodnom rokovaní o Globálnom rámci je prejavom krátkozrakej politiky v časovej dimenzii volieb. Je rizikom, že namiesto pozície aktéra

[1] Slobodný výber. (2018): Globálny rámec OSN pre bezpečnú, riadenú a legálnu migráciu. Slovenský preklad.

medzinárodných procesov sa štáty V4 stanú iba marginálnym satelitom veľmocí ako to po skončení studenej vojny predikoval Samuel P. Huntington.[2]

V stanovisku MZV a EZ SR ku Globálnemu rámcu o bezpečnej, riadenej a legálnej migrácii sa konštatuje, že ide vôbec o „**prvý dokument** prijatý na pôde OSN, ktorý adresuje otázku migrácie na globálnej úrovni. Jeho prijatiu predchádzali takmer dvojročné konzultácie a negociácie, ktorých sa aktívne zúčastňovali zástupcovia 192 členských štátov, vrátane Slovenskej republiky, a to bez ohľadu na to, či sú v prevažujúcej miere štátmi pôvodu, tranzitu alebo cieľa migrantov.

V prvom rade je potrebné uviesť, že v texte Globálneho rámca sa **potvrdzuje suverenita štátov** ako kľúčový princíp, bez ktorého by tento text nebol prijateľný. Znenie odseku 15 definuje riadiaci princíp Globálneho rámca: *Globálny rámec opätovne potvrdzuje zvrchované právo štátov určiť si svoju národnú migračnú politiku a ich výsadné právo riadiť migráciu v rámci svojej jurisdikcie v súlade s medzinárodným právom.* **Migračnú politiku si určuje a vykonáva každý štát sám.** Sú to štáty, ktoré si môžu sami vybrať, ktoré z cieľov, ktoré Globálny rámec predstavuje budú realizovať a akým spôsobom.
Z hľadiska procesného je potrebné zdôrazniť, že **dokument sa nebude podpisovať** a nebude mať teda signatárske štáty. Bude prijatý ako **záverečný dokument medzivládnou konferenciou**. Ak sa niektorá krajina nezúčastní rokovaní, nič sa nezmení na jeho charaktere, ani na tom, že pôjde o prvú globálnu koncepciu k migrácii prijatú na pôde OSN. Globálny rámec bude faktorom medzinárodnej politiky v každom prípade a stane sa **hlavným referenčným rámcom medzinárodného spoločenstva v otázkach migrácie.**

Predstavuje **právne nezáväzný rámec spolupráce** členských štátov, a teda nemá právotvorný charakter, a ani charakter medzinárodnej zmluvy, ktorá priamo zakladá práva a povinnosti fyzických osôb alebo právnických osôb**. Implementácia** akýchkoľvek prípadných opatrení vyplývajúcich z Globálneho rámca, ktorými by sa následne menila platná právna úprava SR, alebo by sa nimi mali ukladať práva alebo povinnosti fyzickým osobám alebo právnickým osobám, **bude možná len vo forme zákona schváleného NR SR** ako jediným ústavodarným a zákonodarným orgánom v SR.“[3]

Záver

Rozhodli sme sa pre hore uvedenú autentickú citáciu stanoviska MZV a EZ SR ku Globálnemu rámcu preto, že ide o najaktuálnejší materiál súvisiaci s témou našej sekcie. Došli sme k záveru, že riešenie interkultúrných vzťahov vyžaduje interdisciplinárnu spoluprácu predovšetkým v skúmaní otázok kultúrnej identity. Domnievam sa, že Globálny rámec je historický dokument, ktorý súvisí s kľúčovými stanoviskami našej zahraničnej politiky.

Môžeme iba dúfať, že tento dokument v rukách dnešných xenofóbnych nekultúrnych politikov V4 nestane Valhallou medzinárodnej politiky 21. storočia.

Použitá literatúra:

1. HUNTINGTON, S. P. (1997): The Clash of Civilizations and the Remarking of World Order. Touchstone Edition, Simon & Schuster, New York, s.137, 158, 126, 200, 282.
2. Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR. (2018): Zahraničná politika. [online]. 2018. Dostupné na internete: https://www.mzv.sk/zahranicna-politika
3. Slobodný výber. (2018): Globálny rámec OSN pre bezpečnú, riadenú a legálnu migráciu. Slovenský preklad. [online]. In: *Slobodný výber*, 7. 11. 2018. Dostupné na

[2] HUNTINGTON, S. P. (1997): The Clash of Civilizations and the Remarking of World Order, s.137, 158, 126, 200, 282.
[3] Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR. (2018): Zahraničná politika.

internete: https://slobodnyvyber.sk/globalny-ramec-osn-pre-bezpecnu-riadenu-a-legalnu-migraciu-slovensky-preklad/

Kontakt:
doc. PhDr. Marta Zágoršeková, CSc.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: marta.zagorsekova@euba.sk

CONSUMER DEMAND IN THE USSR ECONOMY

Sergej Zaitsev

Department of Economic Security, Astrakhan State Technical University, Tatisheva 16, 414056 Astrakhan, Russia, e-mail: voland_home@mail.ru

This article is about the modern economic model, which at the moment deserves special attention in connection with the crisis and the decline in consumer demand for goods and services. This article has two philosophical conclusions. As any economic system is closed, - and in the Middle Ages practically all economic systems were closed, - all economic development after XVI-XVII centuries appeared as a competition between developing and expanding systems, because expansion was possible only within a closed system.[1] Competition begins, and more successful systems swallowed up less successful systems. In late XIX century the Old World clearly defined 3 main technological systems that competed with each other. The first zone was British, it originated in the middle of XVIII century; the second technological zone was German, it appeared in the middle of XIX century; the third zone was the USA[2] Since the Earth has limits, sooner or later scientific and technological progress will have to stop. And since capitalism was the only superstructure over the systems, sooner or later this model will have to be changed.[3]
Key words: economic, model, Adam Smith, Karl Marx and Friedrich Engels, risks, new economic system
JEL: E71, F43

Introduction

The modern economic model in which we live originated in XVI-XVII centuries. Its essence was already described at the beginning of XVII century. Antonio Serra, who would be later called a mercantilist, wrote in 1605-1607, “If you want to know which of two cities is richer, look at the number of professions that their citizens manage. The more professions, the richer the city.” In the contemporary economic terms, the deeper the level of labor division, the more added value is created in the economic system. And in XVI-XVII centuries in the north of Western Europe a new economic model was created, which would conquer the whole world. Today we call it scientific and technological progress, but the essence lies in the increase of added value due to deepening the division of labor. It should be mentioned that the previous 1000 years in Europe there was feudalism, the economic model of which consisted in the fact that scientific and technological progress was deliberately inhibited. This was a parochial model that restricted the technological progress, the number of employees, the number of products in order to keep social stability. The next step in scientific theory was made by Adam Smith, who lived in the second half of XVIII century and died in 1790. He made a brilliant conclusion, which at that time few people could understand. If there is a closed system that does not interact with the world, then the level of deepening the labor division can only reach a certain level, which is determined by the size of this system, and then progress stops. It was Karl Marx who at the end of XIX century realized the extent of

[1] SERRA, A (1613): Book title. Breve trattato delle cause che possono far abbondare li regni d’argento dove non sono miniere. Translated by I.S. Plotnikov. Leningrad, p. 57.
[2] SMITH, A. (1776): Book title. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. Scottish enlightenment, 1776. p.118.
[3] MARX, K. (1867): Book title. Capital. OOO Publisher AST, Moscow, 2001. ISBN 966-03-1383-7

Smith's brilliant conclusion. For example, if you have a village in which 50 people live on subsistence farming and do not interact with the world, then they are a closed economic system (for example, Robinson Crusoe). It is not possible to select a person who would be engaged in smelting metal, for example. But if we speak about a village of 200-300 houses, there most probably is a blacksmith, who does no work other than forging metal, because he has lots to do every day. The level of labor division has grown, new professions have appeared, but even in an ordinary village with 200-300 families it is impossible to set up a workshop for repairing bicycles without outside help, because machine tools will be needed. And if you want to launch metalworking, you'll have to attract tens of thousands of people, and the modern economy will need millions of people. The larger the system, the greater the labor division is.

1 Philosophical concepts

If capitalism is temporal, then it makes sense to consider models of a post-capitalist society. A.Smith and F. Engels started to do an amazing thing. In order to understand what it looks that no one has ever seen, they invented a wonderful thing. Using philosophical concepts they developed their own language, which now is called political economy. But, in fact, the term 'political economy' was coined by Adam Smith, and Karl Marx worked out the language of political economy and placed philosophy under it. So, there appeared a universal language, later transformed into a single theory that describes the entire social life of a human from primitive stage to the present day. There is no alternative at the moment. At the end of XIX century 3 technological zones (British, German, and the USA) fell into crisis. This was due to the fact that it was no longer possible to expand. They began to hinder each other. The first crisis of capital decline began.[4] In 1907-1908 a severe crisis began, followed by the depression in 1909, which was called the Great Depression. Most of the US magnates coined money on the war in 1863 between North and South. At that time, the banks' favorite operation was to print more banknotes than they could repay, to change to a hard cash and to escape. President Lincoln began printing treasury bills, which until that time no one had done. Banknotes were printed on paper with green back side that is why they were called Green back. He was killed for that. The first thing which his successor made when he came to power was to stop issuing banknotes. The bank crisis broke out in 1907-1908. Why did it happen? Any manufacturer has risks. Even if you are weaving a basket to your neighbor expecting that he will give you 20 euros, you risk that he will be run over by the car and you stay with your basket, no better off than before. The deeper the level of labor division, the longer the chain into which your product is inserted and higher the risks. This is a general economic law. Deepening the labor division leads to a separation of the risk of the manufacturer. How can a manufacturer compensate this risk? By using monopolization, if he succeeds. Well, relatively speaking. If you are a cart-maker in a big village, you make to order 4 carts a year. Therefore, you have very few risks. If you make cart wheels for several neighboring villages, you are taking risk for certain. Well, for example, you expect that 3 men will buy carts next year, for which the master will take your wheels, or they will go to the fair and buy a whole cart, or the master, who fits your wheels to the cart, will decide that there are wheels better than yours. Risks grow. And if you make wheel spokes and take them to the fair to sell, you will generally get into a difficult situation, because you can sell less spokes and your work won't be compensated. It may turn out that someone else has learned how to make wheels with spokes. Then, you have no chance at all.

[4] ADAMEK, J. (1983): Centrally Planned Economies: Economic Overview, 1983.

In order to partially reduce these risks there was developed the banking system.[5] It has several functions, including making money for its owners, but the economic sense of the banking system is that it assumes the manufacturer's risks and partially credits him. There is no pawning in the normal economic system. The only thing you can give to the bank is what you have produced. But why does a bank need it? The labor division level is deepening, the risks are increasing. This suggests that banks must increase the cost of credit. Since there is a competition, the interest rate should decrease; the manufacturer cannot afford an expensive credit. In this situation, the banks' problems are starting. They would better give credit at a high rate, but this is not affordable for borrowers, so banks give credit at a low rate. Credits are not paid, and there comes a liquidity crisis. What do the banks do in such circumstances? As Central Bank doesn't exist, they begin to take interbank credits to pay off liquidity. As a result, the entire financial system is in tangled overdraft relations.[6]

In this situation, the bank collapse may occurs due to the slightest crisis. What happened in 1907-1908? J.P. Morgan himself invited all the heads of large banks, they performed the cross cancellation of debts, J.P. Morgan personally gave the missing money. This problem was solved, but it would immediately appear again, and in 1910 on Jekyll island bankers agreed to develop a refinancing system at the institutional level. The meeting was held in ultimate privacy, because everyone understood necessity of private banking monopoly on money and absence of competition between banks. So, in 1913 the US Congress decided to establish the Federal Reserve System (FRS). The US Federal Reserve Board began its work on January 1, 1914. For the first time in the US history there appeared an institution that prints money and refinances banks in order to take risks. But it was clear that the markets should be expanded. There comes World War I. Its purpose was to redistribute markets.[7] World War I ends with the defeat of Germany. The country's financial system was destroyed, but the production system survived. The reason why Hitler achieved such results in Germany is: he had done what we did not do in Russia in 1990s. This was the federal bill exchange program. When World War I started, there was already formed IV technological zone, Japan. In the result of World War I, three European empires (German, Austro-Hungarian and Russian) collapsed. All three had been in one technological zone. But on the ruins of the Russian Empire the USSR raised.

2 Consumer demand in the USSR economy

The USSR inherited a serious problem from the Russian Empire: Russian people were not consumers. In Russia there was developed a system of subsistence farming. 80 % of the population lived in villages and only 20 % in cities. How to cope with the problem? The first attempt was made by Stolypin, who wanted to enslave the peasants in favor of the kulaks. Stolypin intended to introduce the British practice of XVI century. The idea was great, but it failed because it caused a high level of hatred. Two revolutions broke out and the Russian Empire was shattered. But Stolypin's idea was realized by Stalin, who invented how to transform a peasant into a consumer. At that time, mechanical engineering was the basis of the USSR economy. For its goof operation it was necessary to sell the products. A question is: to whom? Stalin solved the problem by organizing collective farms. A peasant could not buy a tractor, but the collective farm could afford it. Thus, a demand for machinery engineering production became guaranteed. World War II broke out resulting in 5 technological zones:

[5] BALDWIN, R. (2016): The Great Convergence. Harvard University Press, 2016.
[6] RODRIK, D. (2013): The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy WW Norton New York.
[7] FORBES, KRISTIN J., DENNIS, R AND WIELADEK, T. (2016): Banking De-Globalisation: A Consequence of Monetary and Regulatory Policies? (September 2016). BIS Paper No. 86h.

British, German, Soviet, Japanese, and American. Two of them remained: American and Soviet, the American zone being 3 times larger than the Soviet. The Japanese and German zones were divided between the winners, and the British zone joined the American zone in 1943. It took place in Casablanca during the secret talks between the US President Roosevelt and the British Prime Minister Churchill. In exchange for military aid to Great Britain, Churchill allowed the US trade with the British colonies bypassing London. It was a capitulation. After the end of World War II in the United States average wages steadily raised during 1947 - 1970.[8] This was due to the expansion of the level of labor division. Further there was reached the saturation level. The basic economic model or, in other words, scientific and technological progress in the USSR and the USA was at the same level. In the world economy the USSR existed as a state corporation. The corporation has no competition, it has only a plan. The USSR was the largest corporation, inside which there was formed a very complex system. Socialism co-existed in accordance with this system, when every person in the country is a shareholder and his or her share is limited by the share that the other person possesses. Therefore, the powers of the Politburo member were modest compared to the contemporary officials, though some positions allowed for an airplane (for example, in case of a Soviet scientist, design engineer S.P. Korolev). In the USSR, the crisis of the capital efficiency came at the beginning of 1960s. The crisis in the United States began in 1971 with a default. For 10 years there had been discussed the question that United States lost the prosperity of two systems. In 1970s the fall of wages was dramatic. The recession was later veiled by statisticians, but when it happened, everybody knew about a real slide in the economy. As for the USSR, it reached zero growth rates only in 1980s. The United States figured out the following for next 10 years. The reason lied in the fact the financial system cannot give credits with a profit; hence, risks must be reduced. How to reduce the risks? Either to expand the markets, which was impossible, the USSR hampered it (conclusion: it must be destroyed). Or to increase the workload on each member of society, that is, to give people money for they start buying. Here was another problem: how to give money? Only on credit? If a person is credited money for 3 years, then in the first 3 years the consumption will grow, and then you will have to pay interest back. The new tool was needed to stimulate new demands. For the first time in history, banks started to give people new credits before they paid back the old ones. We are speaking about consumer credits. The consumer boom began. That means, economy must be stimulated somehow. In 1970, the head of FRS Paul Walker was combatting the inflation by raising the refinancing rate.

In 1980s, the US Federal Reserve discount rate was 19 % and, as a result, people began to get credits, consequently, they began to buy more. The increase in sales removes manufacturers' risks, banks can credit these manufacturers. In 1980s the average household income in the United States did not change. During the period from 1981 to 2008, it was lowered from 19 % to 0 %. The crisis happened in December, 2008. Economically, this crisis might be called 'the crisis of increased risks'. Why did not the rate decrease for so long? Because at that time the USSR collapsed, and there appeared an opportunity to expand sales markets. The situation which Adam Smith and Karl Marx saw as an abstraction turned out a reality for us. If the expansion of markets is not possible, and the potential to reduce the risks of producers has exhausted, further development of deepening the labor division is not possible, too. Moreover, there happens even a more terrible thing. The debts made over the past 30 years have not gone away.[9] This was the reason why in 1980s the level of labor division was artificially raised higher. What to do? Debts were made to raise the standard of

[8] EICHENGREN, B. (2016): Will Globalization go into reverse? Prospect Magazine, November 2016.

[9] AUTOR, D., DORN, D., HANSON, G. AND MAJLESI, K (2016): Importing political polarization? the electoral consequences of rising trade exposure. NBER Working Paper, 22637.

living of the population. The state makes debts and supports the population through budgets. All at once the state begins to tighten budget policy and living standards of the population fall. What is the price of the question? It is impossible to sustain consumption without growing debts, and it is impossible to build up debts, so there is developed the world recession in demands. In this situation it is impossible to maintain such level of labor division as we have today, in terms of common division of labor.[10] In 2011 the last attempt was made to form one more superstructure over the financial system. In 2010-2011 the idea how to build a superstructure over Central Banks was continuously discussed. The FRS just realized that it could lose control over coining money, and solved that problem in original way: the head of the International Monetary Fund Stoss Kahn was compromised by a maid. The next day, the topic about the Central Bank vanished from the news programs.[11] The question is: how to live on? Today we see how banks write off debts, for example, in Cyprus. In fact, 70 % banking assets are dummies and it will not be possible to return everything. In macroeconomic terms, the structure of labor division cannot be maintained, if the demands shrink. Consequently, the world will break up into regional segments, with local currency in each. The global financial elite will also fall to pieces. Such economy where the stakeholder takes 50 % won't live. This is like a cancerous tumor. Now all these guys who were a close-knit family also have to part. What is a rich person in the modern world? It is a person whose capitalization of assets amounts to US $8 billion. In order to turn capitalization into cash, to engage in mergers and takeovers of companies there are taken credits, so it is the normal practice in the modern world to have US $8 billion for capitalizations assets, US $5 billion for debts and US $200 million for current cash flow which pay interest (%) on debts. In times of crisis your capitalization drops from US $8 billion to US $3 billion, and your debts of US $5 billion remain. Thus, many oligarchs will become bankrupts or they will be supported from the country's budget, as it has been done recently in Russia. The only way to survive is to find a personal niche in the new economic system.

Conclusion

Therefore, the global financial elite have divided into 3 large groups. The first group comprises the people who control FRS in order to save the United States. The second group consists of those who cannot move away from the infrastructure of finance, who are associated with IMF, World Bank, or World Trade Organization. In Russia such people take leading positions in the RF Central Bank, in the government, or in the presidential administration block. These people are actually deprived of their sources of income. The members of the third group intend to become mediators between the independent currency areas. These people are percenters, money changers. A binding between currencies is gold. The operating base has been moved from London to Hong Kong. Nowadays there erupts fighting: a dog eats a dog to the puppies.

References:

1. SERRA, A. (1613): Book title. Breve trattato delle cause che possono far abbondare li regni d'argento dove non sono miniere. Translated by I.S. Plotnikov. – Leningrad: ogiz, SOTSEKGIZ, Leningrad branch, 1953.

[10] AARONSON, SUSAN. A (2001): Tall tales about trade: a lot of strong cases are made for and against globalization. Most aren't true, International Economy, Vol. 15, No. 5 (September/October), pp. 40, 41, and 52.
[11] KAUPPI, MARK V., and PAUL R. VIOTTI. (2007): International Relations and World Politics: Security, Economy, Identity. New Jersey: Prentice Hall.

2. SMITH, A. (1776): Book title. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. Scottish enlightenment, 1776.
3. MARX, K. (1867): Book title. Capital. OOO Publisher AST, Moscow, 2001. ISBN 966-03-1383-7.
4. ADAMEK, J. (1983): Centrally Planned Economies: Economic Overview, 1983. Unknown: Unknown, 1983.
5. BALDWIN, R. (2016): The Great Convergence. Harvard University Press, 2016.
6. RODRIK, D. (2013): The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy WW Norton New York.
7. FORBES, KRISTIN J., DENNIS R AND WIELADEK T. (2016). Banking De-Globalisation: A Consequence of Monetary and Regulatory Policies? (September 2016). BIS Paper No. 86h.
8. EICHENGREN, B. (2016): Will Globalization go into reverse? Prospect Magazine, November 2016.
9. AUTOR, D., DORN, D., HANSON, G. AND MAJLESI, K. (2016): Importing political polarization? The electoral consequences of rising trade exposure. NBER Working Paper 22637.
10. AARONSON, SUSAN, A (2001): Tall tales about trade: a lot of strong cases are made for and against globalization. Most aren't true, International Economy, Vol. 15, No. 5 (September/October), pp. 40, 41, and 52.
11. KAUPPI, MARK, V., and PAUL R. VIOTTI (2007): International Relations and World Politics: Security, Economy, Identity. New Jersey: Prentice Hall, 2007.

Contact:
doc. Sergei Zaitsev, PhD.
Department of Economic Security
Astrakhan State Technical University
Tatisheva 16
414056 Astrakhan
Russian Federation
e-mail: voland_home@mail.ru

EKONOMICKÉ SANKCIE AKO NÁSTROJ ZAHRANČNEJ POLITIKY ŠTÁTU – PRÍKLAD USA

Andrej Zrak

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: andrej.zrak@euba.sk

Ekonomické sankcie patria už k zaužívaným nástrojom zahraničnej politiky nielen štátov, ale aj rôznych medzinárodných organizácií. Práca sa zaoberá ich postavením ako nástroja zahraničnej politiky štátu a analyzuje tiež prípady, kedy môže byť tento nástroj neúspešný a čo k neúspechu vedie. Analyzuje tiež využívanie ekonomických sankcií v zahraničnej politike Spojených štátov amerických, ktoré majú ako krajina dlhú históriu využívania tohto nástroja na dosahovanie svojich zahraničnopolitických cieľov.
Kľúčové slová: sankcie, zahraničná politika, medzinárodné vzťahy, USA

Economic sanctions are already an established tool of foreign policy not only of states but also of various international organizations. The paper deals with their status as a tool of the foreign policy of the state and also analyses the cases when this instrument can be unsuccessful and which reasons lead to their failure. It also analyses the use of economic sanctions in foreign policy of the United States of America, which has as a country a long history of using this tool to achieve its foreign policy goals.
Key words: sanctions, foreign policy, international relations, USA
JEL: F52, F53

Úvod

Zahraničnú politiku možno definovať ako správanie krajiny vo vzťahu k iným štátom na medzinárodnej scéne, a to na základe jej potreby dosiahnuť svoje ciele. Napriek tomu, že ciele krajiny môžu byť ekonomické alebo ideologické, alebo riešiť medzinárodné problémy, obavy o bezpečnosť vždy dominovali agende zahraničnej politiky. Štáty majú niekoľko nástrojov, ktoré môžu použiť na podporu svojej zahraničnej politiky. Medzi hlavné možnosti patria diplomacia, dohody o spolupráci, zahraničný obchod, vojenská sila, využívanie zahraničnej pomoci a ekonomické sankcie. Práve tie sú témou, ktorá už desaťročia vzbudzuje diskusiu o tom, či je tento nástroj zahraničnej politiky naozaj efektívny. Aj v súčasnosti niekoľko niekoľko udalostí, ktoré sa odohrávajú v medzinárodných vzťahoch a svetovej politike, opäť vyvoláva pochybnosti o ich účinnosti.

Zástancovia sankcií ich stále považujú za dôležitý nástroj zahraničnej politiky. Veria, že sankcie môžu hrať užitočnú signalizačnú úlohu, bez ohľadu na to či sa im podarí dosiahnuť ich cieľ. Skeptici, naopak, spochybňujú tvrdenie, že sankcie môžu samy o sebe ako jediné opatrenie efektívne. To platí najmä v prípadoch, kedy sú uložené unilaterálne. Dotknuté režimy sa vo väčšine prípadov dokážu ochrániť pred ich tvrdými dopadmi, niekedy aj na úkor toho, že bežné obyvateľstvo krajiny trpí. Podľa odporcov sú otázne tiež náklady, ktoré nesú ďalšie krajiny a ich obyvatelia, ktoré sú sankciami ovplyvnené nepriamo. Tie môžu tiež ovplyvňovať podnikateľov, čo vedie k ďalším negatívnym vedľajším efektom. Napriek tomu však sankcie zostávajú aj v 21. storočí dôležitým nástrojom zahraničnej politiky.[1]

[1] HUFBAUER, G. C.: Economic Sanctions Reconsidered. (2009). s. 1.

1 Ekonomické sankcie ako nástroj zahraničnej politiky

Ekonomické sankcie sa považujú za nástroj medzinárodnej politiky alebo súdnictva, ktorý má bojovať proti konaniu, ktoré je považované za nezlučiteľné s predpismi normami medzinárodného práva. Medzinárodné ekonomické sankcie sú považované za krok na polceste medzi mierom a vojnou, silou a toleranciou, ozbrojeným konfliktom alebo diplomatickým riešením. Pri dosahovaní zahraničnopolitických cieľov sa ekonomické sankcie využívajú, aby krajina, ktorá sankcie uvalila donútila cieľovú krajinu, aby ju donútila zmeniť správanie podľa svojich predstáv. Pokiaľ berieme do úvahy fakt, že ekonomické sankcie sú väčšinou uvalené viac než jednou krajinou alebo medzinárodnou organizáciou, tak by sme v pôvodnej definícii mohli zmeniť slovo krajina na skupina krajín.[2]

Sankcie však nie vždy uspejú v tom, aby zmenili správanie cieľovej krajiny. Jeden dôvod neúspechu je úplne jasný: Uvalené sankcie sú jednoducho neadekvátne svojmu účelu. Cieľ môže byť príliš náročný, požité prostriedky príliš jemné, alebo zlyháva spolupráca krajín.

Druhým dôvodom neúspechu môže byť, že sankcie môžu pomôcť k vytvoreniu vlastného „protijedu.“ V praxi to znamená, že ekonomické sankcie zjednotia cieľovú krajinu v podpore jej vlády a zároveň vo vyhľadávaní obchodných alternatív.

Tretím dôvodom, prečo tlak ekonomických sankcií zlyhá je, že sankcie môžu vyvolať rýchlu reakciu silných a bohatých partnerov cieľovej krajiny. Ich podpora môže pomôcť k naštartovaniu odvetví postihnutých sankciami. Po druhej svetovej vojne sme takéto prípady videli najmä v súbojoch veľkých mocností o ideologické smerovanie malých krajín. Príkladom môžu byť americké sankcie voči Kube alebo Nikarague a tiež kampaň arabských štátov voči Izraelu, ktorá pomohla krajine získať pomoc od spojencov z USA a západnej Európy.

Možným štvrtým dôvodom neúspechu ekonomických sankcií môže byť, že tieto sankcie odcudzia krajinu, ktorá ich uvalila, od jej zahraničných spojencov a poškodia ich obchodné záujmy na jej území. Pokiaľ jej spojenci nezdieľajú rovnaké ciele, v prvom rade sa môžu zaujímať o šanci na úspešný výsledok z uvalenia sankcií. V druhom rade spojenci môžu odmietnuť zapojiť sa, čo zanechá krajinu vo veci samú a šance na úspech sankcií sa znižujú. Najhorším scenárom môže byť, že spojenci sa postavia proti týmto sankciám prijatím vlastných „antisankčných“ zákonov, pokiaľ by mohli byť sankciami ohrozené ich obchodné záujmy.[3]

2 Ekonomické sankcie v zahraničnej politike USA

Spojené štáty po druhej svetovej vojne opustili politiku izolacionizmu a začali sa aktívne zapájať do svetového diania. S nástupom bipolarity sa navyše stali vedúcim štátom slobodného Západného bloku. Pustiť sa však do otvoreného vojnového konfliktu s Východným blokom na čele so Sovietskym zväzom by pravdepodobne malo ničivé dôsledky. Preto USA využívali na dosiahnutie svojich zahraničnopolitických cieľov ekonomické sankcie. Tie neslúžili len ako samostatný nástroj zahraničnej politiky, ale často dopĺňali ďalšie, v niektorých prípadoch aj ozbrojené konflikty. Ekonomické sankcie využívajú Spojené štáty dodnes, keď ich po vypuknutí konfliktu na Kryme a vo východnej Ukrajine uvalili na Ruskú federáciu.

Väčšina krokov Spojených štátov týkajúcich sa ekonomických sankcií bola vykonaná čisto na základe ich politických záujmov. Ako príklad môže slúžiť vojna v Kórei (1950 – 1953), počas ktorej Valné zhromaždenie OSN schválilo rezolúciu, ktorá odsúdila intervenciu

[2] POMERANZ, L. : Economic Sanctions as Political Instrument in International Relations: The Case of Russian Federation. (2015).
[3] KRUGLANSKI, A.: Why Santions Fai. (2017).

čínskych jednotiek v Kórei a vyzvala všetky členské štáty aby zastavili dodávky strategických tovarov do čínskych prístavov. Išlo najmä o americký záujem, kde OSN poslúžila ako užitočný nástroj. Po nástupe Fidela Castra na čelo Kuby v roku 1959 a následné znárodňovanie spoločností vlastnených americkými občanmi viedlo administratívu prezidenta Eisenhowera k pokusu o potrestaniu Kuby znížením dovozných kvót kubánskeho cukru. V oboch prípadoch išlo najmä o ideologický a politický cieľ USA – potlačenie komunizmu.

Počas vládnutia Jimmyho Cartera uvalili Spojené štáty v roku 1980 sankcie na Irán. Dôvodom nebolo údajné porušovanie ľudských práv, ale rukojemnícka kríza na americkej ambasáde v Teheráne. V rovnakom roku boli uvalené sankcie aj na Sovietsky zväz po jeho vojenskej intervencii v Afganistane. Okrem ekonomických sankcií opatrenia USA zahŕňali aj bojkot olympiády v Moskve.[4]

V súčasnosti najviac rezonujú sankcie USA voči Ruskej federácii. Existuje niekoľko špecifík, pre ktoré sa tieto sankcie líšia od tých uvalených na Kubu alebo Irán. V prvom rade, napriek tomu, že Rusko je považované za pomerne rozvinutú krajinu, ide o regionálnu mocnosť s výrazným vplyvom na okolité štáty. Okrem toho je Rusko tiež stálym členom Bezpečnostnej rady OSN s právom veta. Po druhé, ide o aktívneho hráča v medzinárodnej aréne, nie len v rámci diskusie, ale tiež pri riešení konfliktov. Rusko sa angažuje napríklad v obmedzovaní jadrového programu Iránu alebo vo vojne v Sýrii. Tretím špecifikom je, že ide o nukleárnu veľmoc s obrovskou vojenskou silou. Štvrtým, a možno najrelevantnejším, faktorom pri analyzovaní ekonomických sankcií USA voči Rusku je, že od nástupu Putina k moci nabrali vzťahy medzi oboma krajinami divergentný charakter. Na jednej strane stojí názor, že Rusko pod Putinom ohrozuje pozíciu USA ako hegemóna svetového poriadku, na druhej zase postoj Ruska, že má právo na udržiavanie bezpečnosti a sledovanie svojich záujmov v postsovietskom priestore.

Deklarovaným cieľom amerických sankcií voči Rusku je potrestať jednotlivcov a entity zodpovedné za narušenie suverenity a územnej celistvosti Ukrajiny. USA obvinili Ruko z podkopávania demokratických procesov a inštitúcií na Ukrajine, ohrozujúc jej bezpečnosť, stabilitu, územnú celistvosť a mier. To zahŕňalo aj nasadenie ruských vojenských jednotiek na Kryme. Sankcie pôvodne zahŕňali len osoby a podniky, avšak po anexii Krymu boli aplikované aj diplomatické a politické sankcie. Tie zahŕňali zablokovanie viac než stovky víz pre ruských občanov, ktorí tým pádom nemohli vstúpiť do USA ani EÚ.

Ekonomické sankcie neboli zavedené naraz, ale mali postupný charakter na základe vývoja situácie na Ukrajine. Exekutívne príkazy boli vydávané od marca do decembra 2014 a zoznam sankcií a ďalšie poznatky, ktoré sa ich týkali, vychádzali počas celého roka 2014. Súkromné účty v USA ľudí blízkych prezidentovi Putinovi boli zmrazené a dôležité podniky ruskej ekonomiky sa stali terčom obchodných a finančných reštrikcií. Ovplyvnené boli sektory energetiky, obrany, high tech sektor, bankovníctva a financií. Sankcie zahŕňajú obmedzenia dovozu high tech technológií dvojitého použitia do Ruska, ktoré by mohli mať vojenské využitie a rovnako aj export zbraní do krajiny. Ďalej sa týkajú tiež tovarov, ktoré by mali slúžiť na prieskum ropných ložísk v hlbokom oceáne a arktických oblastiach.

Napriek tomu, že sankcie spôsobili Rusku veľké problémy, ich deklarovaný cieľ sa nepodarilo splniť. Situácia na Ukrajine stále nie je vyriešená Sankcie teda nemali účinok, ktorý sa očakával. Napriek tomu však donútili krajiny viesť diplomatické rokovania, ktoré viedli k uzavretiu Minských dohôd, kde boli brané do úvahy záujmy oboch strán. Navyše, v posledných rokoch sa ruská zahraničná politika obrátila skôr na Blízky východ a tak sa jeho aktivita na Ukrajina znížila. Napriek tomu však jedna otázka zostane nevyriešená, keďže je

[4] MANGI, L: Sanctcions: An Instrument of US Foregin Policy.(1998), s. 33-34.

pre Rusko nevyjednávateľná – anexia Krymu, ktorá má strategický, historický aj politický význam.[5]

Záver

Medzinárodné vzťahy poznajú ekonomické sankcie už od začiatkov vzájomnej interakcie medzi štátmi, zvýšená pozornosť sa im však začala venovať až v 20. storočí, najmä po skončení druhej svetovej vojny. Krajinou, ktorá je najviac spájaná s využívaním tohto nástroja zahraničnej politiky, sú Spojené štáty americké. Najznámejšími prípadmi, kedy USA praktikovali svoju zahraničnú politiku cez ekonomické sankcie sú Irán a Kuba. V prvom prípade boli sankcie reakciou na islamskú revolúciu a neskôr boli zamerané proti jadrovému programu krajiny. V tomto boji sa k USA pripojili aj OSN a Európska únia. V prípade Kuby šlo o snahu zvrhnúť kubánsky režim. Vďaka hegemonistickému postaveniu USA v svetovej politike ani v jednom prípade neboli potrebné vojenské zásahy a dlhodobé pôsobenie ekonomických sankcií spôsobilo krajinám značné ekonomické problémy. Práve tie viedli k dohodám, ktorých dodržiavanie viedlo a môže viesť k postupnému zrušeniu sankcií. Na tomto príklade vidíme, že sankcie dokážu doviesť krajiny k diplomatickému riešeniu konfliktov. V prípade Ruska však stále existuje nedôvera medzi Západom na čele s USA a Ruskom. Krajina považuje rozširovanie NATO a EÚ ako zásah do svojej bezpečnosti, keďže k týmto organizáciám by sa chceli pripojiť aj krajiny, ktoré patria do zóny vplyvu Ruska, ktoré sa ich len ťažko vzdá. História nám ukazuje, že ekonomické sankcie nedopadnú vždy podľa očakávaní krajiny, ktorá ich uvalila, v súčasnosti je teda náročné povedať, či sa sankcie ukážu ako efektívne alebo sa ich prijatie voči Rusku skončí neúspechom.

Použitá literatúra:

1. HUFBAUER, G. C.: Economic Sanctions Reconsidered, 3rd Edition (online). 2009. Dostupné na: <https://piie.com/publications/chapters_preview/4075/01iie4075.pdf >
2. KRUGLANSKI, A.: Why Santions Fail [online]. In: *Huffington Post*. 14.8.2017. [Cit. 9.11.2018]. Dostupné na: < https://www.huffingtonpost.com/entry/why-sanctions-fail_us_59909172e4b0caa1687a6126?guccounter=1>
3. MANGI, L: Sanctcions: An Instrument of US Foregin Policy (online). 1998. S. 33-34. Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/41394643?read-now=1&refreqid=excelsior%3Ab04a10cee3f4150a8761eb16054ac49e&seq=6#page_scan_tab_contents>
4. POMERANZ, L. : Economic Sanctions as Political Instrument in International Relations: The Case of Russian Federation [online]. 2015. Dostupné na: <http://repositorio.ipea.gov.br/bitstream/11058/7389/1/TdM_v3_n1_Economic.pdf>

Kontakt:
Ing. Andrej Zrak
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: andrej.zrak@euba.sk

[5] POMERANZ, L. : Economic Sanctions as Political Instrument in International Relations: The Case of Russian Federation. (2015).

UKRAJINSKÁ SPOLOČNOSŤ PRED PREZIDENTSKÝMI VOĽBAMI V ROKU 2019

Tetyana Zubro

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: tetyana.zubro@euba.sk

Článok sa zaoberá problematikou stavu súčasnej ukrajinskej spoločnosti pred prezidentskými voľbami v roku 2019. Cieľom príspevku je charakterizovať osobitosti súčasnej politickej situácie a poukázať na existujúce problémy. V súvislosti s týmto je analyzovaná podpora kandidátov na hlavu štátu. V závere je konštatované, že ukrajinská spoločnosť prejavuje znaky nestability v zložitých podmienkach vnútorných problémov a externých tlakov.
Kľúčové slová: Ukrajina, voľby, prezident, demokratizácia

The article deals with the state of the present Ukrainian society before the presidential election in 2019. The aim of the paper is to characterize the specificities of the current political situation and to point out the existing problems. In connection with this, we analyze the support of the candidate for the head of state. In conclusion, it is noted that the Ukrainian society is showing signs of instability in the difficult conditions of internal problems and external pressures.
Key words: Ukraine, elections, president, democratization
JEL Klasifikácia: F50, F59, H79

Úvod

Zo všetkých postsovietskych krajín sa Ukrajina považuje za jeden z najnestabilnejších štátov. Politicko-ekonomická kríza, ako aj vojenský konflikt na východe Ukrajiny, spôsobujú veľké problémy v procese transformácie Ukrajiny. Jej geopolitická poloha medzi východom a západom, Európskou úniou a Ruskom, by mala poskytnúť dobré podmienky pre rozvoj, ale situácia tomu nezodpovedá. Ukrajina sa zmieta v množstve problémov a politické krízy ohrozujú štátnosť krajiny, jej suverenitu a územnú integritu. Porušenie územnej celistvosti Ukrajiny vytvára prekážky pre fungovanie ukrajinského štátu v rámci medzinárodne uznaných hraníc. Na druhej stane existujú názory, že aj napriek krízovým udalostiam krajina hľadá cestu k demokracii. Konsolidovanú demokraciu označujú ako cieľ politického vývoja tohto postsovietskeho štátu a udalosti v rokoch 2013 – 2014 ako demokratickú revolúciu, ktorá v dôsledku masových protestov zvrhla autoritatívnu vládu. Cieľom príspevku je charakterizovať osobitosti súčasnej politickej situácie a poukázať na vybrané problémy ukrajinskej spoločnosti. V súvislosti s týmto je analyzovaná podpora kandidátov na hlavu štátu.

1 Problémy ukrajinskej spoločnosti

Vzhľadom na geografické umiestnenie, veľkosť a počet obyvateľov je Ukrajina a jej krízy jednou z hlavných tém európskej a svetovej politiky. Od 90-tych rokov 20. storočia musela Ukrajina vybudovať nový politicky a ekonomický systém, avšak neefektívnosť sociálno-politických a sociálno-ekonomických reforiem sa stala jednou z prekážok v procese tvorby európskeho demokratického štátu. Treba podotknúť, že Ukrajina ako posledný postsovietsky štát schválila novú ústavu až v roku 1996. Dôvodom boli mocenské boje medzi

prezidentom a parlamentom v otázke posilnenia kompetencií. Ústava upravovala kompetencie, vzájomné vzťahy a organizáciu orgánov štátnej moci.[1] Avšak slabá inštitucionalizácia politického systému sa prejavila aj v nasledujúcich revíziách ústavy. Zmeny ústavy Ukrajiny prerozdeľovali kompetencie medzi hlavnými inštitúciami politického systému, ale prezidentská zložka moci zostala silnou a kľúčovú zložkou.[2] Z týchto dôvodov sú nadchádzajúce prezidentské voľby rozhodujúce pre ďalší vývoj politického systému štátu. Ale otázka revízie ústavy Ukrajiny je doteraz otvorená. Predsedníčka politickej strany Baťkivščyna a bývalá premiérka Julia Tymošenková je presvedčená, že prijatie novej ústavy Ukrajiny umožní zásadne zmeniť systém správy vecí verejných, odbúra dualizmus vlády a otvorí príležitosti pre realizáciu skutočnej demokracie. „S cieľom vybudovať novú Ukrajinu treba položiť nový základ v podobe novej ústavy Ukrajiny. Väčšina odborníkov a morálnych politikov súhlasí s tým, že pokiaľ nezmeníme ústavu, tak neodstránime starý systém klanovo-oligarchického modelu riadenia krajiny.“[3] Negatívne dopady tohto systému neumožňujú krajine sa rozvíjať a vytvárať priaznivé investičné prostredie. Ekonomická situácia krajiny je komplikovaná a pre zabránenie ekonomického kolapsu Ukrajina deklaruje nutnosť finančnej pomoci. Ekonomická kríza, vyčerpanie finančných zdrojov štátu a pokles životnej úrovne vedie k masovej emigrácii obyvateľstva.[4]

Politické zmeny po Oranžovej revolúcii v roku 2004 a Majdane v roku 2014 nepriniesli očakávanú transformáciu a odstránenie oligarchického systému. Konflikt v Donbase, hlboká hospodárska kríza a nestabilita vládnej koalície vedú k tomu, že vláda je príliš slabá a nemá vôľu odstrániť vplyv oligarchov. Okrem toho, výsledky parlamentných volieb potvrdzujú, že zástupcovia veľkých podnikov si udržali významný vplyv v ukrajinskom parlamente.[5] Vláda za zložitých okolnosti sa snaží realizovať rôzne reformy, napríklad reformu súdneho systému, armády a vzdelávania, uskutočňuje „dekomunizáciu“ a decentralizáciu, zaviedla elektronické daňové priznania, riešila otázku podpory ukrajinského jazyka. Ale pre demokratickú konsolidáciu ukrajinskej spoločnosti predstavuje veľkú výzvu práve oligarchický systém, ktorý funguje naďalej. Oligarchovia v ňom zohrávajú dôležitú úlohu a sú aktívni v boji o politickú moc. Ich cieľom je presadiť politický vplyv a maximalizovať zisk. Oligarchovia ovládajú v Ukrajine aj média, čo ešte viac posilňuje ich už aj tak veľkú moc.

Zachovanie oligarchického modelu moci bráni rozvoju silných a demokratických inštitúcií a nepomáha ani rešpektovaniu demokratických hodnôt. Nedôvera občanov v politickú elitu Ukrajiny, ktorú štrukturálne vytvárajú z väčšej časti práve tí najbohatší, je typickým znakom dnešnej ukrajinskej spoločnosti. To prináša mnohé výzvy pri spravovaní štátu. Klientelizmus a udržiavanie mocenských sietí je rozhodujúcim faktorom ovplyvňujúcim celú politickú scénu. Rozsiahla korupcia preniká do štátnych orgánov a prejavuje sa v mnohých sférach života spoločnosti. Súdnictvo je doteraz závislé od oligarchických a politických vplyvov a klientelizmus, nepotizmus a podplácanie sú sústavne prítomné v tomto systéme, čo komplikuje vytvorenie požadovanej úrovne dodržiavania práv a slobôd občanov.

Európa potrebuje stabilnú, nezávislú a demokratickú Ukrajinu, dôležitú pre budovanie slobodnej a pokojnej Európy a sveta. Európska komisia (EK) v rámci Správy o implementácii asociačnej dohody poukazuje nielen na pozitívne aspekty spolupráce Ukrajiny a Európskej

[1] DULEBA, A. (1996): Prvé roky ukrajinskej nezávislosti – výstavba štátu v kontexte vývoja vnútropolitickej situácie, 1991 – 1995, s. 71.
[2] UMLAND, A. (2010): What Political System Does Ukraine Need? From Presidentialism to Parliamentarianism.
[3] TYMOŠENKOVÁ, J. (2018): Zmina Konstytucii i Nový ekonomičný kurs – ce reaľný šľach do jakisných peretvoreň.
[4] ETREND (2018): Dobrý život tam nečakajú. Z Ukrajiny utečie milión ľudí ročne.
[5] KONOŃCZUK, W. (2015): Oligarchs After The Maidan:The Old System In A ‘New’ Ukraine.

únie, ale kritizuje práve boj s korupciou, pomalšie tempo reforiem v oblasti súdnictva a protikorupčných opatrení. Jedným z hlavných problémov v tejto oblasti je to, že málo prípadov korupcie skončí pred súdom na najvyššej úrovni.[6] Reformu súdnictva, ktorá sa uskutočnila v posledných rokoch, väčšina ukrajinských občanov považuje za neúspešnú. Prieskumy verejnej mienky ukazujú, že 0,9 % opýtaných ju považuje za dosť úspešnú, 10,2 % – vo všeobecnosti za úspešnú, aj keď existujú určité negatívne aspekty. Ale zároveň 23,7 % opýtaných považuje reformu súdnictva za všeobecne neúspešnú, aj keď existujú niektoré pozitívne aspekty, zatiaľ čo 44 % ukrajinských respondentov je toho názoru, že reforma súdnictva bola úplne neúspešná.[7]

Hrozbu pre demokratickú konsolidáciu predstavuje aj zhoršenie situácie v otázke slobody tlače na Ukrajine. Každý rok organizácia Reportéri bez hraníc (RSF) pripravuje Index slobody tlače, ktorý každoročne hodnotí mieru slobody tlače v 180 krajinách sveta. Posledné roky RSF konštatuje nárast nepriateľstva vládnej moci voči novinárom vo svete a kritizuje to, že čoraz viac štátnikov vníma novinárov nie ako základ demokracie, ale ako protivníka. Pokiaľ ide o Ukrajinu, v roku 2018 sa krajina dostala na 101. miesto.[8] Medzinárodné organizácie kritizujú ukrajinskú vládu za to, že sa nedostatočne zaoberá otázkou hľadania tých, ktorí sú zodpovední za útoky na novinárov. Existujú ďalšie obmedzenia plurality médií, slobody prejavu a združovania a uplatňovanie novej legislatívy naznačuje, že tento trend bude pokračovať.[9] Opatrenia a správanie ukrajinských vládnych orgánov sú zrejmé v súvislosti so snahou zvíťaziť v informačnej vojne, čo vedie k pokusom obmedziť práva na slobodu prejavu, najmä vo forme mimosúdneho uloženia neprimerane širokých sankcií voči zahraničným médiám, ako aj k zavedeniu trestnej zodpovednosti za šírenie alebo uľahčenie šírenia dôležitých informácií.[10]

Vzhľadom k tomu, že veľkosť článku neumožňuje analyzovať všetky problémy ukrajinskej spoločnosti, venovali sme pozornosť len vybraným a systémovým aspektom, ktoré vedú k politickým krízam a spôsobujú nedôveru voči politickým inštitúciám a politickej elite. Prieskumy verejnej mienky na Ukrajine ukazujú veľmi nízku úroveň dôvery ukrajinských občanov k štátnym inštitúciám,[11] čo sa prejavuje napríklad aj v podpore kandidátov na funkciu prezidenta Ukrajiny.

3 Podpora kandidátov na prezidentské voľby

Súčasná ukrajinská spoločnosť sa nachádza v nestabilnom predvolebnom období. Prezidentské voľby na Ukrajine sa budú konať 31. marca 2019. Uchádzači o funkciu hlavy štátu majú možnosť zaregistrovať svoju kandidatúru do 3. februára 2019. Súčasný ukrajinský prezident Petro Porošenko svoju kandidatúru ešte oficiálne neohlásil, ale očakáva sa, že bude kandidovať. Prieskumy verejnej mienky jasne ukazujú, že najväčšiu podporu má Julia Tymošenková (Tab. 1). Ostatní kandidáti menia pozície v závislosti od času a miesta prieskumu, ale ich podpora je nižšia než u bývalej predsedníčky vlády. Jeden z favoritov predvolebných prieskumov je populárny ukrajinský komik Volodymyr Zelenskyj. Štyridsaťročný herec a riaditeľ filmových štúdií Kvartal 95 nie je politikom a to je jeden z dôvodov prečo ho ľudia podporujú. Prezident Petro Porošenko podľa prieskumov je zatiaľ na tretej pozícii. Nasleduje Anatolij Hrycenko, bývalý minister obrany a dnes nezávislý poslanec ukrajinského parlamentu, za ním spolupredseda strany „Opozičný blok“ Jurij Bojko,

[6] SPRAVY.PRAVDA.SK (2018): EÚ chváli Ukrajinu za reformy, kritizuje boj s korupciou.
[7] KMIS (2018): Dumky i pohľady naselennia Ukrajiny ščodo sudovoji reformy: vereseň, 2018.
[8] REPORTERS WITHOUT BORDERS (2018): 2018 World Press Freedom Index.
[9] HUMAN RIGHTS WATCH (2018): Ukraine. Events of 2017.
[10] UKRAJINSKA HEĽSINSKA SPILKA Z PRAV ĽUDYNY (2017): Svoboda slova v umovach informacijniji vijny i zbrojnoho konfliktu, s.77.
[11] CENTRUM RAZUMKOVA (2018): Dovira hromadian Ukrajiny do suspiľnych instytutiv.

populárny spevák Sviatoslav Vakarčuk, predseda Radikálnej strany Oleh Liaško, za ním Vadym Rabinovyč. Je potrebné venovať pozornosť skutočnosti, že žiadny z kandidátov nemá viac ako 15 % podpory, čo je dôkazom nízkej úrovne dôvery všeobecne ku kandidátom.

Volebná kampaň, ktorej aktívna fáza sa začne v januári, prebieha v atmosfére značnej nedôvery voči verejným inštitúciám, vláde a politickej elite. Sociológovia to vysvetľujú tým, že v ukrajinskej spoločnosti existuje požiadavka na nové politické sily, nových ľudí a na obnovu politických elít a politického systému. Drvivá väčšina ukrajinských respondentov (86,9 %) vníma predstaviteľov súčasnej vlády na Ukrajine ako tých, ktorí sa starajú predovšetkým o svoj osobný prospech a ochraňujú svoje vlastné záujmy. To, že situácia sa v krajine rozvíja nesprávnym smerom uviedlo 74 % respondentov. Činnosť prezidenta Petra Porošenka v plnej miere nepodporuje 53,1 % respondentov, ďalších 27,9 % uviedlo, že ho nepodporujú.[12]

Tabuľka 1: Podpora kandidátov na prezidentské voľby (22. 11. 2018) (%)

Kandidát	Podpora
Julia Tymošenková	14,7
Volodymyr Zelenskiy	9,4
Petro Porošenko	6,2
Anatolij Hrycenko	6,1
Jurij Bojko	6,1
Sviatoslav Vakarčuk	4,9
Oleh Liaško	4,0
Vadym Rabinovyč	3,6

Prameň: RBC.UA [13]

Uchádzači o kreslo prezidenta Ukrajiny sa vo svojich vyhláseniach týkajúcich sa strategického rozvoja krajiny v podstate nelíšia. Každý z nich deklaruje podporu integrácie Ukrajiny do EÚ a NATO, pokračovanie reforiem a modernizáciu politicko-ekonomického systému Ukrajiny. Nízka podpora hlavných kandidátov na funkciu prezidenta Ukrajiny, vysoký podiel voličov, ktorí vyhlásili svoju pripravenosť voliť, ale zatiaľ sa nerozhodli za koho budú hlasovať a nedostatok jasne definovaných volebných stratégií v predvolebnej kampani, to všetko sťažuje prognózovanie možného výsledku volieb. Ovplyvniť konečné zloženie druhého kola prezidentských volieb môžu aj neočakávané udalosti, ktoré by sa mohli vyskytnúť pred voľbami.

Záver

Na základe uvedeného možno konštatovať, že nádeje, ktoré po udalostiach v rokoch 2013 – 2014 ukrajinská spoločnosť vkladala do novej politickej elity, sa nesplnili. Zachovanie oligarchického modelu moci bráni rozvoju silných a demokratických inštitúcii a nepomáha ani rešpektovaniu demokratických hodnôt. V mnohých sférach života sa prejavuje rozsiahla korupcia, ktorá preniká do štátnych orgánov. Slabé reformné výsledky ukrajinskej vlády vedú k nízkej dôvere voči politickým inštitúciám, politickým stranám a jednotlivým politikom, ako aj celkovo k politickému systému. Nedôvera občanov v politickú elitu Ukrajiny je typickým znakom dnešnej ukrajinskej spoločnosti. To sa prejavuje aj na podpore kandidátov na post hlavy štátu a je jednou z príčin neistoty analytikov pri hodnotení doterajšieho a možného budúceho vývoja na Ukrajine. V podmienkach slabej štátnosti v procese politickej transformácie na Ukrajine rastie riziko nestability a krízových situácií, ktoré predstavujú

[12] RBC.UA (2018): Zelenskyj u druhomu turi prezydentskych vyboriv peremahae vsich oponentiv, - opytuvannia.

[13] RBC.UA (2018): Zelenskyj u druhomu turi prezydentskych vyboriv peremahae vsich oponentiv, - opytuvannia.

nebezpečenstvo pre štát a jeho zvrchovanosť. Ukrajinská spoločnosť prejavuje znaky nestability v zložitých podmienkach vnútorných problémov a externých tlakov. Hovoriť preto o úspešnom výsledku a vytvorení konsolidovanej demokracie na Ukrajine je predčasné.

Použitá literatúra:

1. DULEBA, A. (1996): Prvé roky ukrajinskej nezávislosti – výstavba štátu v kontexte vývoja vnútropolitickej situácie, 1991 – 1995. In: *Mezinárodní vztahy*, 1996, roč. 31, č. 4, s. 71-85.
2. CENTRUM RAZUMKOVA (2018): Dovira hromadian Ukrajiny do suspiľnych instytutiv. [online]. In: *Centrum Razumkova*, 2018. [Citované 21. 11. 2018.] Dostupné na internete: http://razumkov.org.ua/uploads/socio/2018_06_press_release_ua.pdf
3. ETREND (2018): Dobrý život tam nečakajú. Z Ukrajiny utečie milión ľudí ročne. [online]. In: *Etrend*, 2018. [Citované 21. 11. 2018.] Dostupné na internete: https://www.etrend.sk/ekonomika/dobry-zivot-tam-necakaju-z-ukrajiny-utecie-milion-ludi-rocne.html
4. HUMAN RIGHTS WATCH (2018): Ukraine. Events of 2017. [online]. In: *Human rights watch*, 2018. [Citované 21. 11. 2018.] Dostupné na internete: https://www.hrw.org/world-report/2018/country-chapters/ukraine
5. KMIS (2018) Dumky i pohľady naselennia Ukrajiny ščodo sudovoji reformy: vereseň, 2018. [online]. In: *KMIS (Kyjivský mižnarodný instytut sociologii)*, 2018. [Citované 21. 11. 2018.] Dostupné na internete: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&idb=792 &page=2
6. KONOŃCZUK, W. (2015): Oligarchs After The Maidan: The Old System In A 'New' Ukraine. In: *Centre for Eastern Studies*, number 162, 16.02.2015, [Citované 21. 11. 2018.] Dostupné na internete: https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2015-02-16/oligarchs-after-maidan-old-system-a-new-ukraine
7. RBC.UA (2018): Zelenskyj u druhomu turi prezydentskych vyboriv peremahae vsich oponentiv, - opytuvannia. [online]. In: *RBC.UA*, 2018. [Citované 22. 11. 2018.] Dostupné na internete: https://www.rbc.ua/ukr/news/zelenskiy-vtorom-ture-prezidentskih-vyborov-1542889942.html
8. REPORTERS WITHOUT BORDERS (2018): 2018 World Press Freedom Index. [online]. In: *Reporters without borders*, 2018. [Citované 21. 11. 2018.] Dostupné na internete: https://rsf.org/en/ranking
9. SPRAVY.PRAVDA.SK (2018): EÚ chváli Ukrajinu za reformy, kritizuje boj s korupciou. [online]. In: *Spravy.pravda.sk*, 9. 11. 2018. [Citované 21. 11. 2018.] Dostupné na internete: https://spravy.pravda.sk/svet/clanok/491055-eu-chvali-ukrajinu-za-reformy-kritizuje-boj-s-korupciou/
10. TYMOŠENKOVÁ, J. (2018): Zmina Konstytucii i Nový ekonomičný kurs – ce reaľný šľach do jakisných peretvoreň. [online]. In: *Tymoshenko.ua*, 2018. [Citované 21. 11. 2018.] Dostupné na internete: https://www.tymoshenko.ua/news/zmina-konstytutsiyi-i-novyj-ekonomichnyj-kurs-tse-realnyj-shlyah-do-yakisnyh-peretvoren/
11. UKRAJINSKA HEĽSINSKA SPILKA Z PRAV ĽUDYNY (2017): Svoboda slova v umovach informacijniji vijny i zbrojnoho konfliktu. [online]. In: *Reporters without borders*, 2018. [Citované 21. 11. 2018.] Dostupné na internete: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/Web_Svoboda_Slova_A5_Ukr3.pdf
12. UMLAND, A. (2010): What Political System Does Ukraine Need? From Presidentialism to Parliamentarianism. [online]. In: *World Sentinel*, 2010. [Citované 21. 11. 2018.] Dostupné na internete: file:///C:/Users/Таня/Documents/novye/MPol/MP_2018/What_Political_ System_Does_Ukraine_Need.pdf

Kontakt:
Mgr. Tetyana Zubro, PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: tetyana.zubro@euba.sk

Názov/Title:	**Medzinárodné vzťahy 2018: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky** Zborník príspevkov z 19. medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach 29. – 30. novembra 2018 **International Relations 2018: Current Issues of World Economy and Politics** Conference Proceedings 19th International Scientific Conference at Smolenice Castle 29th - 30th November 2018
Zostavovatelia/Editors:	Ing. Adam Cibuľa, Ing. Natália Goda, Mgr. Martin Karas, Ing. Monika Kochajdová, Ing. Kristína Krupová, JUDr. Michal Klenka, Ing. Peter Valačai, Mgr. Eva Vlková, Ing. Andrej Zrak
Vydavateľ/Publisher:	Vydavateľstvo Ekonóm, Dolnozemská cesta 1, 852 35 Bratislava 5
Vychádza/Published:	jedenkrát za rok/Annually
Rok vydania/Year:	2018
Počet strán/Pages:	782

ISBN 978-80-225-4602-7
ISSN 2585-9412